નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

દીઘનિકાયે

સીલક્ખન્ધવગ્ગઅભિનવટીકા

ગન્થારમ્ભકથા

યો દેસેત્વાન સદ્ધમ્મં, ગમ્ભીરં દુદ્દસં વરં;
દીઘદસ્સી ચિરં કાલં, પતિટ્ઠાપેસિ સાસનં.૧.

વિનેય્યજ્ઝાસયે છેકં, મહામતિં મહાદયં;
નત્વાન તં સસદ્ધમ્મગણં ગારવભાજનં.૨.

સઙ્ગીતિત્તયમારુળ્હા, દીઘાગમવરસ્સ યા;
સંવણ્ણના યા ચ તસ્સા, વણ્ણના સાધુવણ્ણિતા. ૩.

આચરિયધમ્મપાલ- ત્થેરેનેવાભિસઙ્ખતા;
સમ્મા નિપુણગમ્ભીર-દુદ્દસત્થપ્પકાસના.૪.

કામઞ્ચ સા તથાભૂતા, પરમ્પરાભતા પન;
પાઠતો અત્થતો ચાપિ, બહુપ્પમાદલેખના.૫.

સઙ્ખેપત્તા ચ સોતૂહિ, સમ્મા ઞાતું સુદુક્કરા;
તસ્મા સબ્રહ્મચારીનં, યાચનં સમનુસ્સરં.૬.

યો’નેકસેતનાગિન્દો, રાજા નાનારટ્ઠિસ્સરો;
સાસનસોધને દળ્હં, સદા ઉસ્સાહમાનસો.૭.

તં નિસ્સાય ‘‘મમેસોપિ, સત્થુસાસનજોતને;
અપ્પેવ નામુપત્થમ્ભો, ભવેય્યા’’તિ વિચિન્તયં.૮.

વણ્ણનં આરભિસ્સામિ, સાધિપ્પાયમહાપયં;
અત્થં તમુપનિસ્સાય, અઞ્ઞઞ્ચાપિ યથારહં.૯.

ચક્કાભિવુડ્ઢિકામાનં, ધીરાનં ચિત્તતોસનં;
સાધુવિલાસિનિં નામ, તં સુણાથ સમાહિતાતિ. ૧૦.

ગન્થારમ્ભકથાવણ્ણના

નાનાનયનિપુણગમ્ભીરવિચિત્રસિક્ખત્તયસઙ્ગહસ્સ બુદ્ધાનુબુદ્ધસંવણ્ણિતસ્સ સદ્ધાવહગુણસમ્પન્નસ્સ દીઘાગમવરસ્સ ગમ્ભીરદુરનુબોધત્થદીપકં સંવણ્ણનમિમં કરોન્તો સકસમયસમયન્તરગહનજ્ઝોગાહનસમત્થો મહાવેય્યાકરણોયમાચરિયો સંવણ્ણનારમ્ભે રતનત્તયપણામપયોજનાદિવિધાનાનિ કરોન્તો પઠમં તાવ રતનત્તયપણામં કાતું "**કરુણાસીતલહદય**"ન્તિઆદિમાહ. એત્થ ચ સંવણ્ણનારમ્ભે રતનત્તયપણામકરણપ્પયોજનં તત્થ તત્થ બહુધા પપઞ્ચેન્તિ આચરિયા. તથા હિ વણ્ણયન્તિ –

''સંવણ્ણનારમ્ભે સત્થરિ પણામકરણં ધમ્મસ્સ સ્વાક્ખાતભાવેન સત્થરિ પસાદજનનત્થં, સત્થુ ચ અવિતથદેસનભાવપ્પકાસનેન ધમ્મે પસાદજનનત્થં. તદુભયપ્પસાદા હિ મહતો અત્થસ્સ સિદ્ધિ હોતી''તિ (ધ॰ સ॰ ટી॰ ૧-૧).

અથ વા ''રતનત્તયપણામવચનં અત્તનો રતનત્તયપ્પસાદસ્સ વિઞ્ઞાપનત્થં, તં પન વિઞ્ઞૂનં ચિત્તારાધનત્થં, તં અટ્ઠકથાય ગાહણત્થં, તં સબ્બસમ્પત્તિનિપ્ફાદનત્થ''ન્તિ. અથ વા ''સંવણ્ણનારમ્ભે રતનત્તયવન્દના સંવણ્ણેતબ્બસ્સ ધમ્મસ્સ પભવનિસ્સયવિસુદ્ધિપટિવેદનત્થં, તં પન ધમ્મસંવણ્ણનાસુ વિઞ્ઞૂનં બહુમાનુપ્પાદનત્થં, તં સમ્મદેવ તેસં ઉગ્ગહણધારણાદિક્કમલદ્ધબ્બાય સમ્માપટિપત્તિયા સબ્બહિતસુખનિપ્ફાદનત્થ''ન્તિ. અથ વા ''મઙ્ગલભાવતો, સબ્બકિરિયાસુ પુબ્બકિચ્ચભાવતો, પણ્ડિતેહિ સમાચરિતભાવતો, આયતિં પરેસં દિટ્ઠાનુગતિઆપજ્જનતો ચ સંવણ્ણનાયં રતનત્તયપણામકિરિયા''તિ. અથ વા ''ચતુગમ્ભીરભાવયુત્તં ધમ્મવિનયં સંવણ્ણેતુકામસ્સ મહાસમુદ્દં ઓગાહન્તસ્સ વિય પઞ્ઞાવેય્યત્તિયસમન્નાગતસ્સાપિ મહન્તં ભયં સમ્ભવતિ, ભયક્ખયાવહઞ્ચેતં રતનત્તયગુણાનુસ્સરણજનિતં પણામપૂજાવિધાનં, તતો ચ સંવણ્ણનાયં રતનત્તયપણામકિરિયા''તિ. અથ વા ''અસત્થરિપિ સત્થાભિનિવેસસ્સ લોકસ્સ યથાભૂતં સત્થરિ એવ સમ્માસમ્બુદ્ધે સત્થુસમ્ભાવનત્થં, અસત્થરિ ચ સત્થુસમ્ભાવનપરિચ્ચજાપનત્થં, 'તથાગતપ્પવેદિતં ધમ્મવિનયં પરિયાપુણિત્વા અત્તનો દહતી'તિ (પારા॰ ૧૯૫) ચ વુત્તદોસપરિહરણત્થં સંવણ્ણનાયં પણામકિરિયા''તિ. અથ વા ''બુદ્ધસ્સ ભગવતો પણામવિધાનેન સમ્માસમ્બુદ્ધભાવાધિગમાય બુદ્ધયાનં પટિપજ્જન્તાનં ઉસ્સાહજનનત્થં, સદ્ધમ્મસ્સ ચ પણામવિધાનેન પચ્ચેકબુદ્ધભાવાધિગમાય પચ્ચેકબુદ્ધયાનં પટિપજ્જન્તાનં ઉસ્સાહજનનત્થં, સઙ્ઘસ્સ ચ પણામવિધાનેન પરમત્થસઙ્ઘભાવાધિગમાય સાવકયાનં પટિપજ્જન્તાનં ઉસ્સાહજનનત્થં સંવણ્ણનાયં પણામકિરિયા''તિ. અથ વા ''મઙ્ગલાદિકાનિ સત્થાનિ અનન્તરાયાનિ, ચિરટ્ઠિતિકાનિ, બહુમતાનિ ચ ભવન્તીતિ એવંલદ્ધિકાનં ચિત્તપરિતોસનત્થં સંવણ્ણનાયં પણામકિરિયા''તિ. અથ વા ''સોતુજનાનં યથાવુત્તપણામેન અનન્તરાયેન ઉગ્ગહણધારણાદિનિપ્ફાદનત્થં સંવણ્ણનાયં પણામકિરિયા. સોતુજનાનુગ્ગહમેવ હિ પધાનં કત્વા આચરિયેહિ સંવણ્ણનારમ્ભે થુતિપણામપરિદીપકાનિ વાક્યાનિ નિક્ખિપીયન્તિ, ઇતરથા વિનાપિ તં નિક્ખેપં કાયમનોપણામેનેવ યથાધિપ્પેતપ્પયોજનસિદ્ધિતો કિમેતેન ગન્થગારવકરણેના''તિ ચ એવમાદિના. મયં પન ઇધાધિપ્પેતમેવ પયોજનં દસ્સયિસ્સામ, તસ્મા સંવણ્ણનારમ્ભે રતનત્તયપણામકરણં યથાપટિઞ્ઞાતસંવણ્ણનાય અનન્તરાયેન પરિસમાપનત્થન્તિ વેદિતબ્બં. ઇદમેવ ચ પયોજનં આચરિયેન ઇધાધિપ્પેતં. તથા હિ વક્ખતિ ''ઇતિ મે પસન્નમતિનો ...પે॰... તસ્સાનુભાવેના''તિ. રતનત્તયપણામકરણઞ્હિ યથાપટિઞ્ઞાતસંવણ્ણનાય અનન્તરાયેન પરિસમાપનત્થં રતનત્તયપૂજાય પઞ્ઞાપાટવભાવતો, તાય ચ પઞ્ઞાપાટવં રાગાદિમલવિધમનતો. વુત્તઞ્હેતં –

“યસ્મિં મહાનામ સમયે અરિયસાવકો તથાગતં અનુસ્સરતિ, નેવસ્સ તસ્મિં સમયે રાગપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ, ન દોસપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ, ન મોહપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ, ઉજુગતમેવસ્સ તસ્મિં સમયે ચિત્તં હોતી”તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૬.૧૦; અ॰ નિ॰ ૧૧.૧૧).

તસ્મા રતનત્તયપૂજાય વિક્ખાલિતમલાય પઞ્ઞાય પાટવસિદ્ધિ. અથ વા રતનત્તયપૂજાય પઞ્ઞાપદટ્ઠાનસમાધિહેતુત્તા પઞ્ઞાપાટવં. વુત્તઞ્હેતં –

“ઉજુગતચિત્તો ખો પન મહાનામ અરિયસાવકો લભતિ અત્થવેદં, લભતિ ધમ્મવેદં, લભતિ ધમ્મોપસંહિતં પામોજ્જં, પમુદિતસ્સ પીતિ જાયતિ, પીતિમનસ્સ કાયો પસ્સમ્ભતિ, પસ્સદ્ધકાયો સુખં વેદયતિ, સુખિનો ચિત્તં સમાધિયતી”તિ (અ॰ નિ॰ ૬.૧૦; અ॰ નિ॰ ૧૧.૧૧).

સમાધિસ્સ ચ પઞ્ઞાય પદટ્ઠાનભાવો “સમાહિતો યથાભૂતં પજાનાતી”તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૫; ૪.૯૯; ૫.૧૦૭૧; નેત્તિ॰ ૪૦; પેટકો॰ ૬૬; મિ॰ પ॰ ૧૪) વુત્તોયેવ. તતો એવં પટુભૂતાય પઞ્ઞાય ખેદમભિભુય્ય પટિઞ્ઞાતં સંવણ્ણનં સમાપયિસ્સતિ. તેન વુત્તં “રતનત્તયપણામકરણઞ્હિ…પે॰… પઞ્ઞાપાટવભાવતો”તિ. અથ વા રતનત્તયપૂજાય આયુવણ્ણસુખબલવડ્ઢનતો અનન્તરાયેન પરિસમાપનં વેદિતબ્બં. રતનત્તયપણામેન હિ આયુવણ્ણસુખબલાનિ વડ્ઢન્તિ. વુત્તઞ્હેતં –

“અભિવાદનસીલિસ્સ, નિચ્ચં વુડ્ઢાપચાયિનો;
ચત્તારો ધમ્મા વડ્ઢન્તિ, આયુ વણ્ણો સુખં બલ”ન્તિ. (ધ॰ પ॰ ૧૦૯);

તતો આયુવણ્ણસુખબલવુદ્ધિયા હોત્વેવ કારિયનિટ્ઠાનન્તિ વુત્તં “રતનત્તયપૂજાય આયુ…પે॰… વેદિતબ્બ”ન્તિ. અથ વા રતનત્તયપૂજાય પટિભાનાપરિહાનાવહત્તા અનન્તરાયેન પરિસમાપનં વેદિતબ્બં. અપરિહાનાવહા હિ રતનત્તયપૂજા. વુત્તઞ્હેતં –

“સત્તિમે ભિક્ખવે, અપરિહાનીયા ધમ્મા, કતમે સત્ત? સત્થુગારવતા, ધમ્મગારવતા, સઙ્ઘગારવતા, સિક્ખાગારવતા, સમાધિગારવતા, કલ્યાણમિત્તતા, સોવચસ્સતા”તિ (અ॰ નિ॰ ૭.૩૪) તતો પટિભાનાપરિહાનેન હોત્વેવ યથાપટિઞ્ઞાતપરિસમાપનન્તિ વુત્તં “રતનત્તય…પે॰… વેદિતબ્બ”ન્તિ. અથ વા પસાદવત્થૂસુ પૂજાય પુઞ્ઞાતિસયભાવતો અનન્તરાયેન પરિસમાપનં વેદિતબ્બં. પુઞ્ઞાતિસયા હિ પસાદવત્થૂસુ પૂજા. વુત્તઞ્હેતં –

“પૂજારહે પૂજયતો, બુદ્ધે યદિવ સાવકે;
પપઞ્ચસમતિક્કન્તે, તિણ્ણસોકપરિદ્દવે.

તે તાદિસે પૂજયતો, નિબ્બુતે અકુતોભયે;
ન સક્કા પુઞ્ઞં સઙ્ખાતું, ઇમેત્તમપિ કેનચી”તિ. (ખુ॰ પા॰ ૧૯૬; અપ॰ ૧.૧૦.૨);

પુઞ્ઞાતિસયો ચ યથાધિપ્પેતપરિસમાપનુપાયો. યથાહ –

“એસ દેવમનુસ્સાનં, સબ્બકામદદો નિધિ;
યં યદેવાભિપત્થેન્તિ, સબ્બમેતેન લબ્ભતી”તિ. (ખુ॰ પા॰ ૮.૧૦);

ઉપાયેસુ ચ પટિપન્નસ્સ હોત્વેવ કારિયનિટ્ઠાનન્તિ વુત્તં ''પસાદવત્થૂસુ...પે॰... વેદિતબ્બ''ન્તિ. એવં રતનત્તયપૂજા નિરતિસયપુઞ્ઞક્ખેત્તસમ્બુદ્ધિયા અપરિમેય્યપ્પભાવો પુઞ્ઞાતિસયોતિ બહુવિધન્તરાયેપિ લોકસન્નિવાસે અન્તરાયનિબન્ધનસકલસંકિલેસવિદ્ધંસનાય પહોતિ, ભયાદિઉપદ્દવઞ્ચ નિવારેતિ. તસ્મા સુવુત્તં ''સંવણ્ણનારમ્ભે રતનત્તયપણામકરણં યથાપટિઞ્ઞાતસંવણ્ણનાય અનન્તરાયેન પરિસમાપનત્થન્તિ વેદિતબ્બ''ન્તિ.

એવં પન સપયોજનં રતનત્તયપણામં કત્તુકામો બુદ્ધરતનમૂલકત્તા સેસરતનાનં પઠમં તસ્સ પણામં કાતુમાહ – ''**કરુણાસીતલહદયં...પે॰... ગતિવિમુત્ત**''ન્તિ. બુદ્ધરતનમૂલકાનિ હિ ધમ્મસઙ્ઘરતનાનિ, તેસુ ચ ધમ્મરતનમૂલકં સઙ્ઘરતનં, તથાભાવો ચ ''પુણ્ણચન્દો વિય ભગવા, ચન્દકિરણનિકરો વિય તેન દેસિતો ધમ્મો, ચન્દકિરણસમુપ્પાદિતપીણિતો લોકો વિય સઙ્ઘો''તિ એવમાદીહિ અટ્ઠકથાયમાગતઉપમાહિ વિભાવેતબ્બો. અથ વા સબ્બસત્તાનં અગ્ગોતિ કત્વા પઠમં બુદ્ધો, તપ્પભવતો, તદુપદેસિતતો ચ તદનન્તરં ધમ્મો, તસ્સ ધમ્મસ્સ સાધારણતો , તદાસેવનતો ચ તદનન્તરં સઙ્ઘો વુત્તો. ''સબ્બસત્તાનં વા હિતે વિનિયોજકોતિ કત્વા પઠમં બુદ્ધો, સબ્બસત્તહિતત્તા તદનન્તરં ધમ્મો, હિતાધિગમાય પટિપન્નો અધિગતહિતો ચાતિ કત્વા તદનન્તરં સઙ્ઘો વુત્તો''તિ અટ્ઠકથાગતનયેન અનુપુબ્બતા વેદિતબ્બા.

બુદ્ધરતનપણામઞ્ચ કરોન્તો કેવલપણામતો થોમનાપુબ્બઙ્ગમોવસાતિસયોતિ ''**કરુણાસીતલહદય**''ન્તિઆદિપદેહિ થોમનાપુબ્બઙ્ગમતં દસ્સેતિ. થોમનાપુબ્બઙ્ગમેન હિ પણામેન સત્થુ ગુણાતિસયયોગો, તતો ચસ્સ અનુત્તરવન્દનીયભાવો, તેન ચ અત્તનો પણામસ્સ ખેત્તઙ્ગતભાવો, તેન ચસ્સ ખેત્તઙ્ગતસ્સ પણામસ્સ યથાધિપ્પેતનિપ્ફત્તિહેતુભાવો દસ્સિતોતિ. થોમનાપુબ્બઙ્ગમતઞ્ચ દસ્સેન્તો યસ્સા સંવણ્ણનં કત્તુકામો, સા સુત્તન્તદેસના કરુણાપઞ્ઞાપ્પધાનાયેવ, ન વિનયદેસના વિય કરુણાપ્પધાના, નાપિ અભિધમ્મદેસના વિય પઞ્ઞાપ્પધાનાતિ તદુભયપ્પધાનમેવ થોમનમારભતિ. એસા હિ આચરિયસ્સ પકતિ, યદિદં આરમ્ભાનુરૂપથોમના. તેનેવ ચ વિનયદેસનાય સંવણ્ણનારમ્ભે ''યો કપ્પકોટીહિપિ...પે॰... મહાકારુણિકસ્સ તસ્સા''તિ (પારા॰ અટ્ઠ॰ ગન્થારમ્ભકથા) કરુણાપ્પધાનં, અભિધમ્મદેસનાય સંવણ્ણનારમ્ભે ''કરુણા વિય...પે॰... યથારુચી''તિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧) પઞ્ઞાપ્પધાનઞ્ચ થોમનમારદ્ધં. વિનયદેસના હિ આસયાદિનિરપેક્ખકેવલકરુણાય પાકતિકસત્તેનાપિ અસોતબ્બારહં સુણન્તો, અપુચ્છિતબ્બારહં પુચ્છન્તો, અવત્તબ્બારહઞ્ચ વદન્તો સિક્ખાપદં પઞ્ઞપેસીતિ કરુણાપ્પધાના. તથા હિ ઉક્કંસપરિયન્તગતહિરોત્તપ્પોપિ ભગવા લોકિયસાધુજનેહિપિ પરિહરિતબ્બાનિ ''સિખરણી, સમ્ભિન્ના''તિઆદિવચનાનિ, (પારા॰ ૧૮૫) યથાપરાધઞ્ચ ગરહવચનાનિ મહાકરુણાસઞ્ચોદિતમાનસો મહાપરિસમજ્ઝે અભાસિ, તંતંસિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિ કારણાપેક્ખાય ચ વેરઞ્જાદીસુ સારીરિકં ખેદમનુભોસિ. તસ્મા કિઞ્ચાપિ ભૂમન્તરપચ્ચયાકારસમયન્તરકથાનં વિય વિનયપઞ્ઞત્તિયાપિ સમુટ્ઠાપિકા પઞ્ઞા અનઞ્ઞસાધારણતાય અતિસયકિચ્ચવતી, કરુણાય કિચ્ચં પન તતોપિ અધિકન્તિ વિનયદેસનાય કરુણાપ્પધાનતા વુત્તા. કરુણાબ્યાપારાધિકતાય હિ દેસનાય કરુણાપધાનતા, અભિધમ્મદેસના પન કેવલપઞ્ઞાપ્પધાના પરમત્થધમ્માનં યથાસભાવપટિવેધસમત્થાય પઞ્ઞાય તત્થ સાતિસયપ્પવત્તિતો. સુત્તન્તદેસના પન કરુણાપઞ્ઞાપ્પધાના તેસં તેસં સત્તાનં આસયાનુસયાધિમુત્તિચરિતાદિભેદપરિચ્છિન્દનસમત્થાય પઞ્ઞાય સત્તેસુ ચ મહાકરુણાય તત્થ સાતિસયપ્પવત્તિતો. સુત્તન્તદેસનાય હિ મહાકરુણાય સમાપત્તિબહુલો વિનેય્યસન્તાને તદજ્ઝાસયાનુલોમેન

ગમ્ભીરમત્થપદં પતિટ્ઠપેસિ. તસ્મા આરમ્ભાનુરૂપં કરુણાપઞ્ઞાપ્પધાનમેવ થોમનં કતન્તિ વેદિતબ્બં, અયમેત્થ સમુદાયત્થો.

અયં પન અવયવત્થો – કિરતીતિ **કરુણા**, પરદુક્ખં વિક્ખિપતિ પચ્ચયવેકલ્લકરણેન અપનેતીતિ અત્થો. દુક્ખિતેસુ વા કિરિયતિ પસારિયતીતિ **કરુણા**. અથ વા કિણાતીતિ **કરુણા**, પરદુક્ખે સતિ કારુણિકં હિંસતિ વિબાધતિ, પરદુક્ખં વા વિનાસેતીતિ અત્થો. પરદુક્ખે સતિ સાધૂનં કમ્પનં હદયખેદં કરોતીતિ વા **કરુણા**. અથ વા કમિતિ સુખં, તં રુન્ધતીતિ **કરુણા**. એસા હિ પરદુક્ખાપનયનકામતાલક્ખણા અત્તસુખનિરપેક્ખતાય કારુણિકાનં સુખં રુન્ધતિ વિબન્ધતીતિ, સબ્બત્થ સદ્દસત્થાનુસારેન પદનિપ્ફત્તિ વેદિતબ્બા. ઉણ્હાભિતત્તેહિ સેવીયતીતિ સીતં, ઉણ્હાભિસમનં. તં લાતિ ગણ્હાતીતિ **સીતલં**, ''ચિત્તં વા તે ખિપિસ્સામિ, હદયં વા તે ફાલેસ્સામી''તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૬; સુ॰ નિ॰ આળવકસુત્ત) એત્થ ઉરો ''હદય''ન્તિ વુત્તં, ''વક્કં હદય''ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૧૦; ૨.૧૧૪; ૩.૧૫૪) એત્થ હદયવત્થુ, ''હદયા હદયં મઞ્ઞે અઞ્ઞાય તચ્છતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૬૩) એત્થ ચિત્તં, ઇધાપિ ચિત્તમેવ અબ્ભન્તરટ્ઠેન **હદયં**. અત્તનો સભાવં વા હરતીતિ **હદયં**, ર-કારસ્સ દ-કારં કત્વાતિ નેરુત્તિકા. કરુણાય સીતલં હદયમસ્સાતિ કરુણાસીતલહદયો, તં **કરુણાસીતલહદયં**.

કામઞ્ચેત્થ પરેસં હિતોપસંહારસુખાદિઅપરિહાનિજ્ઝાનસભાવતાય, બ્યાપાદાદીનં ઉજુવિપચ્ચનીકતાય ચ સત્તસન્તાનગતસન્તાપવિચ્છેદનાકારપ્પવત્તિયા મેત્તામુદિતાનમ્પિ ચિત્તસીતલભાવકારણતા ઉપલબ્ભતિ, તથાપિ પરદુક્ખાપનયનાકારપ્પવત્તિયા પરૂપતાપાસહનરસા અવિહિંસાભૂતા કરુણાવ વિસેસેન ભગવતો ચિત્તસ્સ ચિત્તપસ્સદ્ધિ વિય સીતિભાવનિમિત્તન્તિ તસ્સાયેવ ચિત્તસીતલભાવકારણતા વુત્તા. કરુણામુખેન વા મેત્તામુદિતાનમ્પિ હદયસીતલભાવકારણતા વુત્તાતિ દટ્ઠબ્બં. ન હિ સબ્બત્થ નિરવસેસત્થો ઉપદિસીયતિ, પધાનસહચરણાવિનાભાવાદિનયેહિપિ યથાલબ્ભમાનં ગય્હમાનત્તા. અપિચેત્થ તંસમ્પયુત્તઞાણસ્સ છઅસાધારણઞાણપરિયાપન્નતાય અસાધારણઞાણવિસેસનિબન્ધનભૂતા સાતિસયં, નિરવસેસઞ્ચ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં વિય સવિસયબ્યાપિતાય મહાકરુણાભાવમુપગતા અનઞ્ઞસાધારણસાતિસયભાવપ્પત્તા કરુણાવ હદયસીતલત્તહેતુભાવેન વુત્તા. અથ વા સતિપિ મેત્તામુદિતાનં પરેસં હિતોપસંહારસુખાદિઅપરિહાનિજ્ઝાનસભાવતાય સાતિસયે હદયસીતલભાવનિબન્ધનત્તે સકલબુદ્ધગુણવિસેસકારણતાય તાસમ્પિ કારણન્તિ કરુણાય એવ હદયસીતલભાવકારણતા વુત્તા. કરુણાનિદાના હિ સબ્બેપિ બુદ્ધગુણા. કરુણાનુભાવનિબ્બાપિયમાનસંસારદુક્ખસન્તાપસ્સ હિ ભગવતો પરદુક્ખાપનયનકામતાય અનેકાનિપિ કપ્પાનમસઙ્ખ્યેય્યાનિ અકિલન્તરૂપસ્સેવ નિરવસેસબુદ્ધકરધમ્મસમ્ભરણનિરતસ્સ સમધિગતધમ્માધિપતેય્યસ્સ ચ સન્નિહિતેસુપિ સત્તસઙ્ઘાતસમુપનીતહદયૂપતાપનિમિત્તેસુ ન ઈસકમ્પિ ચિત્તસીતિભાવસ્સ અઞ્ઞથત્તમહોસીતિ. તીસુ ચેત્થ વિકપ્પેસુ પઠમે વિકપ્પે અવિસેસભૂતા બુદ્ધભૂમિગતા, દુતિયે તથેવ મહાકરુણાભાવૂપગતા, તતિયે પઠમાભિનીહારતો પટ્ઠાય તીસુપિ અવત્થાસુ પવત્તા ભગવતો કરુણા સઙ્ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બં.

પજાનાતીતિ **પઞ્ઞા**, યથાસભાવં પકારેહિ પટિવિજ્ઝતીતિ અત્થો. પઞ્ઞપેતીતિ વા **પઞ્ઞા**, તં તદત્થં પાકટં કરોતીતિ અત્થો. સાયેવ ઞેય્યાવરણપ્પહાનતો પકારેહિ ધમ્મસભાવજોતનટ્ઠેન પજ્જોતોતિ **પઞ્ઞાપજ્જોતો**. પઞ્ઞવતો હિ એકપલ્લઙ્કેનપિ નિસિન્નસ્સ દસસહસ્સિલોકધાતુ એકપજ્જોતા હોતિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા ''ચત્તારોમે ભિક્ખવે, પજ્જોતા. કતમે ચત્તારો? ચન્દપજ્જોતો, સૂરિયપજ્જોતો, અગ્ગિપજ્જોતો, પઞ્ઞાપજ્જોતો, ઇમે ખો ભિક્ખવે, ચત્તારો પજ્જોતા. એતદગ્ગં ભિક્ખવે, ઇમેસં ચતુન્નં પજ્જોતાનં યદિદં પઞ્ઞાપજ્જોતો''તિ (અ॰ નિ॰

૪.૧૪૫). તેન વિહતો વિસેસેન સમુગ્ઘાટિતોતિ **પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતો**, વિસેસતા ચેત્થ ઉપરિ આવિ ભવિસ્સતિ. મુય્હન્તિ તેન, સયં વા મુય્હતિ, મુય્હનમત્તમેવ વા તન્તિ **મોહો**, અવિજ્જા. સ્વેવ વિસયસભાવપટિચ્છાદનતો અન્ધકારસરિક્ખતાય તમો વિયાતિ **મોહતમો**. સતિપિ તમસદ્દસ્સ સદિસકપ્પનમન્તરેન અવિજ્જાવાચકત્તે મોહસદ્દસન્નિધાનેન તબ્બિસેસકતાવેત્થ યુત્તાતિ સદિસકપ્પના. પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતો મોહતમો યસ્સાતિ પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમો, તં **પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમં**.

નનુ ચ સબ્બેસમ્પિ ખીણાસવાનં પઞ્ઞાપજ્જોતેન અવિજ્જન્ધકારહતતા સમ્ભવતિ, અથ કસ્મા અઞ્ઞસાધારણાવિસેસગુણેન ભગવતો થોમના વુત્તાતિ? સવાસનપ્પહાનેન અનઞ્ઞસાધારણવિસેસતાસમ્ભવતો. સબ્બેસમ્પિ હિ ખીણાસવાનં પઞ્ઞાપજ્જોતહતાવિજ્જન્ધકારત્તેપિ સતિ સદ્ધાધિમુત્તેહિ વિય દિટ્ઠિપ્પત્તાનં સાવકપચ્ચેકબુદ્ધેહિ સમ્માસમ્બુદ્ધાનં સવાસનપ્પહાનેન કિલેસપ્પહાનસ્સ વિસેસો વિજ્જતેવાતિ. અથ વા પરોપદેસમન્તરેન અત્તનો સન્તાને અચ્ચન્તં અવિજ્જન્ધકારવિગમસ્સ નિપ્ફાદિતત્તા (નિબ્બત્તિતત્તા મ॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧), તત્થ ચ સબ્બઞ્ઞુતાય બલેસુ ચ વસીભાવસ્સ સમધિગતત્તા, પરસન્તતિયઞ્ચ ધમ્મદેસનાતિસયાનુભાવેન સમ્મદેવ તસ્સ પવત્તિતત્તા, ભગવાયેવ વિસેસતો પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમભાવેન થોમેતબ્બોતિ. ઇમસ્મિઞ્ચ અત્થવિકપ્પે પઞ્ઞાપજ્જોતપદેન સસન્તાનગતમોહવિધમના પટિવેધપઞ્ઞા ચેવ પરસન્તાનગતમોહવિધમના દેસનાપઞ્ઞા ચ સામઞ્ઞનિદ્દેસેન, એકસેસનયેન વા સઙ્ગહિતા. ન તુ પુરિમસ્મિં અત્થવિકપ્પે વિય પટિવેધપઞ્ઞાયેવાતિ વેદિતબ્બં.

અપરો નયો – ભગવતો ઞાણસ્સ ઞેય્યપરિયન્તિકત્તા સકલઞેય્યધમ્મસભાવાવબોધનસમત્થેન અનાવરણઞાણસઙ્ખાતેન પઞ્ઞાપજ્જોતેન સકલઞેય્યધમ્મસભાવચ્છાદકમોહતમસ્સ વિહતત્તા અનાવરણઞાણભૂતેન અનઞ્ઞસાધારણપઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમભાવેન ભગવતો થોમના વેદિતબ્બા. ઇમસ્મિં પન અત્થવિકપ્પે મોહતમવિધમનન્તે અધિગતત્તા અનાવરણઞાણં કારણૂપચારેન સકસન્તાને મોહતમવિધમનન્તિ વેદિતબ્બં. અભિનીહારસમ્પત્તિયા સવાસનપ્પહાનમેવ હિ કિલેસાનં ઞેય્યાવરણપ્પહાનન્તિ, પરસન્તાને પન મોહતમવિધમનસ્સ કારણભાવતો ફલૂપચારેન અનાવરણઞાણમેવ મોહતમવિધમનન્તિ વુચ્ચતિ. **અનાવરણઞાણ**ન્તિ ચ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણમેવ, યેન ધમ્મદેસનાપચ્ચવેક્ખણાનિ કરોતિ. તદિદઞ્હિ ઞાણદ્વયં અત્થતો એકમેવ. અનવસેસસઙ્ખતાસઙ્ખતસમ્મુતિધમ્મારમ્મણતાય સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં તત્થાવરણાભાવતો નિસ્સઙ્ગચારમુપાદાય અનાવરણઞાણન્તિ, વિસયપ્પવત્તિમુખેન પન અઞ્ઞેહિ અસાધારણભાવદસ્સનત્થં દ્વિધા કત્વા છળાસાધારણઞાણભેદે વુત્તં.

કિં પનેત્થ કારણં અવિજ્જાસમુગ્ઘાતોયેવેકો પહાનસમ્પત્તિવસેન ભગવતો થોમનાય ગય્હતિ, ન પન સાતિસયં નિરવસેસકિલેસપ્પહાનન્તિ? વુચ્ચતે – તપ્પહાનવચનેનેવ હિ તદેકટ્ઠતાય સકલસંકિલેસસમુગ્ઘાતસ્સ જોતિતભાવતો નિરવસેસકિલેસપ્પહાનમેત્થ ગય્હતિ. ન હિ સો સંકિલેસો અત્થિ, યો નિરવસેસાવિજ્જાસમુગ્ઘાતનેન ન પહીયતીતિ. અથ વા સકલકુસલધમ્મુપ્પત્તિયા, સંસારનિવત્તિયા ચ વિજ્જા વિય નિરવસેસાકુસલધમ્મુપ્પત્તિયા, સંસારપ્પવત્તિયા ચ અવિજ્જાયેવ પધાનકારણન્તિ તબ્બિઘાતવચનેનેવ સકલસંકિલેસસમુગ્ઘાતવચનસિદ્ધિતો સોયેવેકો ગય્હતીતિ. અથ વા સકલસંકિલેસધમ્માનં મુદ્ધભૂતત્તા અવિજ્જાય તં સમુગ્ઘાતોયેવેકો ગય્હતિ. યથાહ –

‘‘અવિજ્જા મુદ્ધાતિ જાનાહિ, વિજ્જા મુદ્ધાધિપાતિની;

સદ્ધાસતિસમાધીહિ, છન્દવીરિયેન સંયુતા''તિ. (સુ॰ નિ॰ ૧૦૩૨; ચૂળ॰ નિ॰ ૫૧);

સનરામરલોકગરુન્તિ એત્થ પન પઠમપકતિયા અવિભાગેન સત્તોપિ નરોતિ વુચ્ચતિ, ઇધ પન દુતિયપકતિયા મનુજપુરિસોયેવ, ઇતરથા લોકસદ્દસ્સ અવત્તબ્બતા સિયા. ''યથા હિ પઠમપકતિભૂતો સત્તો ઇતરાય પકતિયા સેટ્ઠટ્ઠેન પુરે ઉચ્ચટ્ઠાને સેતિ પવત્તતીતિ **પુરિસો**તિ વુચ્ચતિ, એવં જેટ્ઠભાવં નેતીતિ **નરો**તિ. પુત્તભાતુભૂતોપિ હિ પુગ્ગલો માતુજેટ્ઠભગિનીનં પિતુટ્ઠાને તિટ્ઠતિ, પગેવ ભત્તુભૂતો ઇતરાસ''ન્તિ (વિ॰ અટ્ઠ॰ ૪૩-૪૬) નાવાવિમાનવણ્ણનાયં વુત્તં. એકસેસપ્પકપ્પનેન પુથુવચનન્તવિગ્ગહેન વા નરા, મરણં મરો, સો નત્થિ યેસન્તિ **અમરા**, સહ નરેહિ, અમરેહિ ચાતિ **સનરામરો**.ગરતિ ઉગ્ગચ્છતિ ઉગ્ગતો પાકટો ભવતીતિ **ગરુ**, ગરસદ્દો હિ ઉગ્ગમે. અપિચ પાસાણચ્છત્તં વિય ભારિયટ્ઠેન ''ગરૂ''તિ વુચ્ચતિ.

માતાપિતાચરિયેસુ , દુજ્જરે અલહુમ્હિ ચ;
મહન્તે યુગ્ગતે ચેવ, નિછેકાદિકરેસુ ચ;
તથા વણ્ણવિસેસેસુ, **ગરુ**સદ્દો પવત્તતિ.

ઇધ પન સબ્બલોકાચરિયે તથાગતે. કેચિ પન ''ગરુ, ગુરૂતિ ચ દ્વિધા ગહેત્વા ભારિયવાચકત્તે ગરુસદ્દો, આચરિયવાચકત્તે તુ ગુરુસદ્દો''તિ વદન્તિ, તં ન ગહેતબ્બં. પાળિવિસયે હિ સબ્બેસમ્પિ યથાવુત્તાનમત્થાનં વાચકત્તે ગરુસદ્દોયેવિચ્છિતબ્બો અકારસ્સ આકારભાવેન ''ગારવ''ન્તિ તદ્ધિતન્તપદસ્સ સવુદ્ધિકસ્સ દસ્સનતો. સક્કતભાસાવિસયે પન ગુરુસદ્દોયેવિચ્છિતબ્બો ઉકારસ્સ વુદ્ધિભાવેન અઞ્ઞથા તદ્ધિતન્તપદસ્સ દસ્સનતોતિ. સનરામરો ચ સો લોકો ચાતિ સનરામરલોકો, તસ્સ ગરૂતિ તથા, તં **સનરામરલોકગરું**. ''**સનરમરૂલોકગરુ**''ન્તિપિ પઠન્તિ, તદપિ અરિયાગાથત્તા વુત્તિલક્ખણતો, અત્થતો ચ યુત્તમેવ. અત્થતો હિ દીઘાયુકાપિ સમાના યથાપરિચ્છેદં મરણસભાવત્તા મરૂતિ દેવા વુચ્ચન્તિ. એતેન દેવમનુસ્સાનં વિય તદવસિટ્ઠસત્તાનમ્પિ યથારહં ગુણવિસેસાવહતાય ભગવતો ઉપકારકતં દસ્સેતિ. નનુ ચેત્થ દેવમનુસ્સા પધાનભૂતા, અથ કસ્મા તેસં અપ્પધાનતા નિદ્દિસીયતીતિ? અત્થતો પધાનતાય ગહેતબ્બત્તા. અઞ્ઞો હિ સદ્દક્કમો, અઞ્ઞો અત્થક્કમોતિ સદ્દક્કમાનુસારેન પધાનાપધાનભાવો ન ચોદેતબ્બો. એદિસેસુ હિ સમાસપદેસુ પધાનમ્પિ અપ્પધાનં વિય નિદ્દિસીયતિ યથા તં ''સરાજિકાય પરિસાયા''તિ, તસ્મા સબ્બત્થ અત્થતોવ અધિપ્પાયો ગવેસિતબ્બો, ન બ્યઞ્જનમત્તેન. યથાહુ પોરાણા –

''અત્થઞ્હિ નાથો સરણં અવોચ,
ન બ્યઞ્જનં લોકહિતો મહેસિ.
તસ્મા અકત્વા રતિમક્ખરેસુ,
અત્થે નિવેસેય્ય મતિં મતિમા''તિ. (કઙ્ખા॰ અટ્ઠ॰ પઠમપારાજિકકણ્ડવણ્ણના);

કામઞ્ચેત્થ સત્તસઙ્ખારભાજનવસેન તિવિધો લોકો, ગરુભાવસ્સ પન અધિપ્પેતત્તા ગરુકરણસમત્થસ્સેવ યુજ્જનતો સત્તલોકવસેન અત્થો ગહેતબ્બો. સો હિ લોકીયન્તિ એત્થ પુઞ્ઞાપુઞ્ઞાનિ , તબ્બિપાકો ચાતિ **લોકો**, દસ્સનત્થે ચ લોકસદ્દમિચ્છન્તિ સદ્દવિદૂ. અમરગ્ગહણેન ચેત્થ ઉપપત્તિદેવા અધિપ્પેતા. અપરો નયો – સમૂહત્થો એત્થ લોકસદ્દો સમુદાયવસેન લોકીયતિ પઞ્ઞાપીયતીતિ કત્વા. સહ નરેહીતિ **સનરા**, તેયેવ અમરાતિ **સનરામરા**, તેસં લોકો તથા, પુરિમનયેનેવ યોજેતબ્બં. અમરસદ્દેન ચેત્થ ઉપપત્તિદેવા વિય વિસુદ્ધિદેવાપિ સઙ્ગય્હન્તિ. તેપિ

હિ પરમત્થતો મરણાભાવતો **અમરા**. ઇમસ્મિં પન અત્થવિકપ્પે નરામરાનમેવ ગહણં ઉક્કટ્ઠનિદ્દેસવસેન યથા ‘‘સત્થા દેવમનુસ્સાન’’ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૫૭, ૨૫૫). તથા હિ સબ્બાનત્થપરિહાનપુબ્બઙ્ગમાય નિરવસેસહિતસુખવિધાનતપ્પરાય નિરતિસયાય પયોગસમ્પત્તિયા, સદેવમનુસ્સાય પજાય અચ્ચન્તમુપકારિતાય અપરિમિતનિરુપમપ્પભાવગુણસમઙ્ગિતાય ચ સબ્બસત્તુત્તમો ભગવા અપરિમાણાસુ લોકધાતૂસુ અપરિમાણાનં સત્તાનં ઉત્તમમનઞ્ઞસાધારણં ગારવટ્ઠાનન્તિ. કામઞ્ચ ઇત્થીનમ્પિ તથાઉપકારત્તા ભગવા ગરુયેવ, પધાનભૂતં પન લોકં દસ્સેતું પુરિસલિઙ્ગેન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. નેરુત્તિકા પન અવિસેસનિચ્છિતટ્ઠાને તથા નિદ્દિટ્ઠમિચ્છન્તિ યથા ‘‘નરા નાગા ચ ગન્ધબ્બા, અભિવાદેત્વાન પક્કમુ’’ન્તિ (અપ॰ ૧.૧.૪૮). તથા ચાહુ –

> ‘‘નપુંસકેન લિઙ્ગેન, સદ્દોદાહુ પુમેન વા;
> નિદ્દિસ્સતીતિ ઞાતબ્બમવિસેસવિનિચ્છિતે’’તિ.

વન્દેતિ એત્થ પન –

> વત્તમાનાય પઞ્ચમ્યં, સત્તમ્યઞ્ચ વિભત્તિયં;
> એતેસુ તીસુ ઠાનેસુ, **વન્દે**સદ્દો પવત્તતિ.

ઇધ પન વત્તમાનાયં અઞ્ઞાસમસમ્ભવતો. તત્થ ચ ઉત્તમપુરિસવસેનત્થો ગહેતબ્બો ‘‘અહં વન્દામી’’તિ. નમનથુતિયત્થેસુ ચ વન્દસદ્દમિચ્છન્તિ આચરિયા, તેન ચ સુગતપદં, નાથપદં વા અજ્ઝાહરિત્વા યોજેતબ્બં. સોભનં ગતં ગમનં એતસ્સાતિ **સુગતો**. ગમનઞ્ચેત્થ કાયગમનં, ઞાણગમનઞ્ચ, કાયગમનમ્પિ વિનેય્યજનોપસઙ્કમનં, પકતિગમનઞ્ચાતિ દુબ્બિધં. ભગવતો હિ વિનેય્યજનોપસઙ્કમનં એકન્તેન તેસં હિતસુખનિપ્ફાદનતો સોભનં, તથા લક્ખણાનુબ્યઞ્જનપટિમણ્ડિતરૂપકાયતાય દુતવિલમ્બિતખલિતાનુકડ્ઢનનિપ્પીળનુક્કુટિક-કુટિલાકુલતાદિદોસરહિત- મવહસિતરાજહંસ-વસભવારણમિગરાજગમનં પકતિગમનઞ્ચ, વિમલવિપુલકરુણાસતિવીરિયાદિગુણવિસેસસહિતમ્પિ ઞાણગમનં અભિનીહારતો પટ્ઠાય યાવ મહાબોધિ, તાવ નિરવજ્જતાય સોભનમેવાતિ. અથ વા ‘‘સયમ્ભૂઞાણેન સકલમ્પિ લોકં પરિઞ્ઞાભિસમયવસેન પરિજાનન્તો સમ્મા ગતો અવગતોતિ **સુગતો**. યો હિ ગત્યત્થો, સો બુદ્ધ્યત્થો. યો ચ બુદ્ધ્યત્થો, સો ગત્યત્થોતિ. તથા લોકસમુદયં પહાનાભિસમયવસેન પજહન્તો અનુપ્પત્તિધમ્મતમાપાદેન્તો સમ્મા ગતો અતીતોતિ **સુગતો**. લોકનિરોધં સચ્છિકિરિયાભિસમયવસેન સમ્મા ગતો અધિગતોતિ સુગતો. લોકનિરોધગામિનિં પટિપદં ભાવનાભિસમયવસેન સમ્મા ગતો પટિપન્નોતિ **સુગતો**, અયઞ્ચત્થો ‘સોતાપત્તિમગ્ગેન યે કિલેસા પહીના, તે કિલેસે ન પુનેતિ ન પચ્ચેતિ ન પચ્ચાગચ્છતી’તિ (મહાનિ॰ ૩૮; ચૂળનિ॰ ૨૭) **સુગતો**તિઆદિના નિદ્દેસનયેન વિભાવેતબ્બો.

અપરો નયો – સુન્દરં સમ્માસમ્બોધિં, નિબ્બાનમેવ વા ગતો અધિગતોતિ **સુગતો**. ભૂતં તચ્છં અત્થસંહિતં યથારહં કાલયુત્તમેવ વાચં વિનેય્યાનં સમ્મા ગદતીતિ વા **સુગતો**, દ-કારસ્સ ત-કારં કત્વા, તં **સુગતં**. પુઞ્ઞાપુઞ્ઞકમ્મેહિ ઉપપજ્જનવસેન ગન્તબ્બાતિ **ગતિયો**, ઉપપત્તિભવવિસેસા. તા પન નિરયાદિભેદેન પઞ્ચવિધા, સકલસ્સાપિ ભવગામિકમ્મસ્સ અરિયમગ્ગાધિગમેન અવિપાકારહભાવકરણેન નિવત્તિતત્તા પઞ્ચહિપિ તાહિ વિસંયુત્તો હુત્વા મુત્તોતિ **ગતિવિમુત્તો**. ઉદ્ધમુદ્ધભવગામિનો હિ દેવા તંતંકમ્મવિપાકદાનકાલાનુરૂપેન તતો તતો ભવતો મુત્તાપિ મુત્તમત્તાવ, ન પન વિસઞ્ઞોગવસેન મુત્તા, ગતિપરિયાપન્ના ચ તંતંભવગામિકમ્મસ્સ

અરિયમગ્ગેન અનિવત્તિતત્તા, ન તથા ભગવા. ભગવા પન યથાવુત્તપ્પકારેન વિસંયુત્તો હુત્વા મુત્તોતિ. તસ્મા અનેન ભગવતો કત્થચિપિ ગતિયા અપરિયાપન્નતં દસ્સેતિ. યતો ચ ભગવા ‘‘દેવાતિદેવો’’તિ વુચ્ચતિ. તેનેવાહ –

> ‘‘યેન દેવૂપપત્યસ્સ, ગન્ધબ્બો વા વિહઙ્ગમો;
> યક્ખત્તં યેન ગચ્છેય્યં, મનુસ્સત્તઞ્ચ અબ્બજે;
> તે મય્હં આસવા ખીણા, વિદ્ધસ્તા વિનળીકતા’’તિ. (અ॰ નિ॰ ૪.૩૬);

તંતંગતિસંવત્તનકાનઞ્હિ કમ્મકિલેસાનં મહાબોધિમૂલેયેવ અગ્ગમગ્ગેન પહીનત્તા નત્થિ ભગવતો તંતંગતિપરિયાપન્નતાતિ અચ્ચન્તમેવ ભગવા સબ્બભવયોનિગતિવિઞ્ઞાણટ્ઠિતિસત્તાવાસસત્તનિકાયેહિ પરિમુત્તોતિ. અથ વા કામં સઉપાદિસેસાયપિ નિબ્બાનધાતુયા તાહિ ગતીહિ વિમુત્તો, એસા પન ‘‘પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમ’’ન્તિ એત્થેવન્તોગધાતિ ઇમિના પદેન અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયાવ થોમેતીતિ દટ્ઠબ્બં.

એત્થ પન અત્તહિતસમ્પત્તિપરહિતપટિપત્તિવસેન દ્વીહાકારેહિ ભગવતો થોમના કતા હોતિ. તેસુ અનાવરણઞાણાધિગમો, સહ વાસનાય કિલેસાનમચ્ચન્તપ્પહાનં, અનુપાદિસેસનિબ્બાનપ્પત્તિ ચ અત્તહિતસમ્પત્તિ નામ, લાભસક્કારાદિનિરપેક્ખચિત્તસ્સ પન સબ્બદુક્ખનિય્યાનિકધમ્મદેસનાપયોગતો દેવદત્તાદીસુપિ વિરુદ્ધસત્તેસુ નિચ્ચં હિતજ્ઝાસયતા, વિનીતબ્બસત્તાનં ઞાણપરિપાકકાલાગમનઞ્ચ આસયતો પરહિતપટિપત્તિ નામ. સા પન આસયપયોગતો દુવિધા, પરહિતપટિપત્તિ તિવિધા ચ અત્તહિતસમ્પત્તિ ઇમાય ગાથાય યથારહં પકાસિતા હોતિ. ‘‘કરુણાસીતલહદય’’ન્તિ હિ એતેન આસયતો પરહિતપટિપત્તિ, સમ્મા ગદનત્થેન સુગતસદ્દેન પયોગતો પરહિતપટિપત્તિ. ‘‘પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમં ગતિવિમુત્ત’’ન્તિ એતેહિ, ચતુસચ્ચપટિવેધત્થેન ચ સુગતસદ્દેન તિવિધાપિ અત્તહિતસમ્પત્તિ, અવસિટ્ઠટ્ઠેન પન તેન, ‘‘સનરામરલોકગરુ’’ન્તિ ચ એતેન સબ્બાપિ અત્તહિતસમ્પત્તિ, પરહિતપટિપત્તિ ચ પકાસિતા હોતિ.

અથ વા હેતુફલસત્તૂપકારવસેન તીહાકારેહિ થોમના કતા. તત્થ **હેતુ** નામ મહાકરુણાસમાયોગો, બોધિસમ્ભારસમ્ભરણઞ્ચ, તદુભયમ્પિ પઠમપદેન યથારુતતો, સામત્થિયતો ચ પકાસિતં. **ફલં** પન ઞાણપ્પહાનઆનુભાવરૂપકાયસમ્પદાવસેન ચતુબ્બિધં . તત્થ સબ્બઞ્ઞુતઞાણપદટ્ઠાનં મગ્ગઞાણં, તમ્મૂલકાનિ ચ દસબલાદિઞાણાનિ ઞાણસમ્પદા, સવાસનસકલસંકિલેસાનમચ્ચન્તમનુપ્પાદધમ્મતાપાદનં પહાનસમ્પદા, યથિચ્છિતનિપ્ફાદને આધિપચ્ચં આનુભાવસમ્પદા, સકલલોકનયનાભિસેકભૂતા પન લક્ખણાનુબ્યઞ્જનપટિમણ્ડિતા અત્તભાવસમ્પત્તિ રૂપકાયસમ્પદા. તાસુ ઞાણપ્પહાનસમ્પદા દુતિયપદેન, સચ્ચપટિવેધત્થેન ચ સુગતસદ્દેન પકાસિતા, આનુભાવસમ્પદા તતિયપદેન, રૂપકાયસમ્પદા સોભનકાયગમનત્થેન સુગતસદ્દેન લક્ખણાનુબ્યઞ્જનપારિપૂરિયા વિના તદભાવતો. યથાવુત્તા દુવિધાપિ પરહિતપટિપત્તિ **સત્તૂપકારસમ્પદા**, સા પન સમ્મા ગદનત્થેન સુગતસદ્દેન પકાસિતાતિ વેદિતબ્બા.

અપિચ ઇમાય ગાથાય સમ્માસમ્બોધિ તમ્મૂલ – તપ્પટિપત્તિયાદયો અનેકે બુદ્ધગુણા આચરિયેન પકાસિતા હોન્તિ. એસા હિ આચરિયાનં પકતિ, યદિદં યેન કેનચિ પકારેન અત્થન્તરવિઞ્ઞાપનં. કથં? ‘‘કરુણાસીતલહદય’’ન્તિ હિ એતેન સમ્માસમ્બોધિયા મૂલં દસ્સેતિ . મહાકરુણાસઞ્ચોદિતમાનસો હિ ભગવા

સંસારપઙ્કતો સત્તાનં સમુદ્ધરણત્થં કતાભિનીહારો અનુપુબ્બેન પારમિયો પૂરેત્વા અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિમધિગતોતિ કરુણા સમ્માસમ્બોધિયા મૂલં. ‘‘પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમ’’ન્તિ એતેન સમ્માસમ્બોધિં દસ્સેતિ. સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપદટ્ઠાનઞ્હિ અગ્ગમગ્ગઞાણં, અગ્ગમગ્ગઞાણપદટ્ઠાનઞ્ચ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં ‘‘સમ્માસમ્બોધી’’તિ વુચ્ચતિ. સમ્મા ગમનત્થેન સુગતસદ્દેન સમ્માસમ્બોધિયા પટિપત્તિં દસ્સેતિ લીનુદ્ધચ્ચપતિટ્ઠાનાયૂહનકામસુખત્તકિલમથાનુયોગસસ્સતુચ્છેદાભિનિવેસાદિઅન્તદ્વયરહિતાય કરુણાપઞ્ઞાપરિગ્ગહિતાય મજ્ઝિમાય પટિપત્તિયા પકાસનતો, ઇતરેહિ સમ્માસમ્બોધિયા પધાનાપ્પધાનપ્પભેદં પયોજનં દસ્સેતિ. સંસારમહોઘતો સત્તસન્તારણઞ્હેત્થ પધાનં, તદઞ્ઞમપ્પધાનં. તેસુ ચ પધાનેન પયોજનેન પરહિતપટિપત્તિં દસ્સેતિ, ઇતરેન અત્તહિતસમ્પત્તિં, તદુભયેન ચ અત્તહિતપટિપન્નાદીસુ ચતૂસુ પુગ્ગલેસુ ભગવતો ચતુત્થપુગ્ગલભાવં પકાસેતિ. તેન ચ અનુત્તરં દક્ખિણેય્યભાવં, ઉત્તમઞ્ચ વન્દનીયભાવં, અત્તનો ચ વન્દનાય ખેત્તઙ્ગતભાવં વિભાવેતિ.

અપિચ કરુણાગ્ગહણેન લોકિયેસુ મહગ્ગતભાવપ્પત્તાસાધારણગુણદીપનતો સબ્બલોકિયગુણસમ્પત્તિ દસ્સિતા, પઞ્ઞાગ્ગહણેન સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપદટ્ઠાનમગ્ગઞાણદીપનતો સબ્બલોકુત્તરગુણસમ્પત્તિ. તદુભયગ્ગહણસિદ્ધો હિ અત્થો ‘‘સનરામરલોકગરુ’’ન્તિઆદિના વિપઞ્ચીયતીતિ. કરુણાગ્ગહણેન ચ નિરુપક્કિલેસમુપગમનં દસ્સેતિ, પઞ્ઞાગ્ગહણેન અપગમનં. તથા કરુણાગ્ગહણેન લોકસમઞ્ઞાનુરૂપં ભગવતો પવત્તિં દસ્સેતિ લોકવોહારવિસયત્તા કરુણાય, પઞ્ઞાગ્ગહણેન લોકસમઞ્ઞાય અનતિધાવનં. સભાવાનવબોધેન હિ ધમ્માનં સભાવં અતિધાવિત્વા સત્તાદિપરામસનં હોતિ. તથા કરુણાગ્ગહણેન મહાકરુણાસમાપત્તિવિહારં દસ્સેતિ, પઞ્ઞાગ્ગહણેન તીસુ કાલેસુ અપ્પટિહતઞાણં, ચતુસચ્ચઞાણં, ચતુપટિસમ્ભિદાઞાણં, ચતુવેસારજ્જઞાણં, કરુણાગ્ગહણેન મહાકરુણાસમાપત્તિઞાણસ્સ ગહિતત્તા સેસાસાધારણઞાણાનિ, છ અભિઞ્ઞા, અટ્ઠસુ પરિસાસુ અકમ્પનઞાણાનિ, દસ બલાનિ, ચુદ્દસ બુદ્ધગુણા, સોળસ ઞાણચરિયા, અટ્ઠારસ બુદ્ધધમ્મા, ચતુચત્તારીસ ઞાણવત્થૂનિ, સત્તસત્તતિ ઞાણવત્થૂનીતિ એવમાદીનં અનેકેસં પઞ્ઞાપભેદાનં વસેન ઞાણચારં દસ્સેતિ. તથા કરુણાગ્ગહણેન ચરણસમ્પત્તિં, પઞ્ઞાગ્ગહણેન વિજ્જાસમ્પત્તિં. કરુણાગ્ગહણેન અત્તાધિપતિતા, પઞ્ઞાગ્ગહણેન ધમ્માધિપતિતા. કરુણાગ્ગહણેન લોકનાથભાવો, પઞ્ઞાગ્ગહણેન અત્તનાથભાવો. તથા કરુણાગ્ગહણેન પુબ્બકારીભાવો, પઞ્ઞાગ્ગહણેન કતઞ્ઞુતા. કરુણાગ્ગહણેન અપરન્તપતા, પઞ્ઞાગ્ગહણેન અનત્તન્તપતા. કરુણાગ્ગહણેન વા બુદ્ધકરધમ્મસિદ્ધિ, પઞ્ઞાગ્ગહણેન બુદ્ધભાવસિદ્ધિ. તથા કરુણાગ્ગહણેન પરસન્તારણં, પઞ્ઞાગ્ગહણેન અત્તસન્તારણં. તથા કરુણાગ્ગહણેન સબ્બસત્તેસુ અનુગ્ગહચિત્તતા, પઞ્ઞાગ્ગહણેન સબ્બધમ્મેસુ વિરત્તચિત્તતા દસ્સિતા હોતિ સબ્બેસઞ્ચ બુદ્ધગુણાનં કરુણા આદિ તન્નિદાનભાવતો, પઞ્ઞા પરિયોસાનં તતો ઉત્તરિ કરણીયાભાવતો. ઇતિ આદિપરિયોસાનદસ્સનેન સબ્બે બુદ્ધગુણા દસ્સિતા હોન્તિ. તથા કરુણાગ્ગહણેન સીલક્ખન્ધપુબ્બઙ્ગમો સમાધિક્ખન્ધો દસ્સિતો હોતિ. કરુણાનિદાનઞ્હિ સીલં તતો પાણાતિપાતાદિવિરતિપ્પવત્તિતો, સા ચ ઝાનત્તયસમ્પયોગિનીતિ, પઞ્ઞાવચનેન પઞ્ઞાક્ખન્ધો. સીલઞ્ચ સબ્બબુદ્ધગુણાનં આદિ, સમાધિ મજ્ઝે, પઞ્ઞા પરિયોસાનન્તિ એવમ્પિ આદિમજ્ઝપરિયોસાનકલ્યાણા સબ્બે બુદ્ધગુણા દસ્સિતા હોન્તિ નયતો દસ્સિતત્તા. એસો એવ હિ નિરવસેસતો બુદ્ધગુણાનં દસ્સનુપાયો, યદિદં નયગ્ગાહણં, અઞ્ઞથા કો નામ સમત્થો ભગવતો ગુણે અનુપદં નિરવસેસતો દસ્સેતું. તેનેવાહ –

‘‘બુદ્ધોપિ બુદ્ધસ્સ ભણેય્ય વણ્ણં,
કપ્પમ્પિ ચે અઞ્ઞમભાસમાનો.

ખીયેથ કપ્પો ચિરદીઘમન્તરે,
વણ્ણો ન ખીયેથ તથાગતસ્સા’’તિ.

તેનેવ ચ આયસ્મતા સારિપુત્તત્થેરેનાપિ બુદ્ધગુણપરિચ્છેદનં પતિ ભગવતા અનુયુત્તેન ‘‘નો હેતં ભન્તે’’તિ પટિક્ખિપિત્વા ‘‘અપિ ચ મે ભન્તે ધમ્મન્વયો વિદિતો’’તિ **સમ્પસાદનીયસુત્તે** વુત્તં.

એવં સઙ્ખેપેન સકલસબ્બઞ્ઞુગુણેહિ ભગવતો થોમનાપુબ્બઙ્ગમં પણામં કત્વા ઇદાનિ સદ્ધમ્મસ્સાપિ થોમનાપુબ્બઙ્ગમં પણામં કરોન્તો **‘‘બુદ્ધોપી’’**તિઆદિમાહ. તત્થાયં સહ પદસમ્બન્ધેન સઙ્ખેપત્થો – યથાવુત્તવિવિધગુણગણસમન્નાગતો **બુદ્ધોપિ યં** અરિયમગ્ગસઙ્ખાતં **ધમ્મં**, સહ પુબ્બભાગપટિપત્તિધમ્મેન વા અરિયમગ્ગભૂતં **ધમ્મં ભાવેત્વા ચેવ** યં ફલનિબ્બાનસઙ્ખાતં ધમ્મં, પરિયત્તિધમ્મપટિપત્તિધમ્મેહિ વા સહ ફલનિબ્બાનભૂતં ધમ્મં **સચ્છિકત્વા ચ** સમ્માસમ્બોધિસઙ્ખાતં બુદ્ધભાવમુપગતો, વીતમલમનુત્તરં તં ધમ્મમ્પિ વન્દેતિ.

તત્થ બુદ્ધસદ્દસ્સ તાવ ‘‘બુજ્ઝિતા સચ્ચાનીતિ **બુદ્ધો**. બોધેતા પજાયાતિ **બુદ્ધો**’’તિઆદિના નિદ્દેસનયેન અત્થો વેદિતબ્બો. અથ વા અગ્ગમગ્ગઞાણાધિગમેન સવાસનાય સમ્મોહનિદ્દાય અચ્ચન્તવિગમનતો, અપરિમિતગુણગણાલઙ્કતસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપ્પત્તિયા વિકસિતભાવતો ચ બુદ્ધવાતિ **બુદ્ધો** જાગરણવિકસનત્થવસેન. અથ વા કસ્સચિપિ ઞેય્યધમ્મસ્સ અનવબુદ્ધસ્સ અભાવેન ઞેય્યવિસેસસ્સ કમ્મભાવાગહણતો કમ્મવચનિચ્છાયાભાવેન અવગમનત્થવસેન કત્તુનિદ્દેસોવ લબ્ભતિ, તસ્મા બુદ્ધવાતિ **બુદ્ધો**તિપિ વત્તબ્બો. પદેસગ્ગહણે હિ અસતિ ગહેતબ્બસ્સ નિપ્પદેસતાવ વિઞ્ઞાયતિ યથા ‘‘દિક્ખિતો ન દદાતી’’તિ. એવઞ્ચ કત્વા કમ્મવિસેસાનપેક્ખા કત્તરિ એવ બુદ્ધસદ્દસિદ્ધિ વેદિતબ્બા, અત્થતો પન પારમિતાપરિભાવિતો સયમ્ભુઞાણેન સહ વાસનાય વિહતવિદ્ધસ્તનિરવસેસકિલેસોમહાકરુણાસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાદિઅપરિમેય્યગુણગણાધારો ખન્ધસન્તાનો બુદ્ધો, યથાહ –

‘‘બુદ્ધોતિ યો સો ભગવા સયમ્ભૂ અનાચરિયકો પુબ્બે અનનુસ્સુતેસુ ધમ્મેસુ સામં સચ્ચાનિ અભિસમ્બુજ્ઝિ, તત્થ ચ સબ્બઞ્ઞુતં પત્તો, બલેસુ ચ વસીભાવ’’ન્તિ (મહાનિ॰ ૧૯૨; ચૂળનિ॰ ૯૭; પટિ॰ મ॰ ૧૬૧).

અપિસદ્દો સમ્ભાવને, તેન એવં ગુણવિસેસયુત્તો સોપિ નામ ભગવા ઈદિસં ધમ્મં ભાવેત્વા, સચ્છિકત્વા ચ બુદ્ધભાવમુપગતો, કા નામ કથા અઞ્ઞેસં સાવકાદિભાવમુપગમનેતિ ધમ્મે સમ્ભાવનં દીપેતિ. **બુદ્ધભાવન્તિ** સમ્માસમ્બોધિં. યેન હિ નિમિત્તભૂતેન સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપદટ્ઠાનેન અગ્ગમગ્ગઞાણેન, અગ્ગમગ્ગઞાણપદટ્ઠાનેન ચ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન ભગવતિ ‘‘બુદ્ધો’’તિ નામં, તદારમ્મણઞ્ચ ઞાણં પવત્તતિ, તમેવિધ ‘‘ભાવો’’તિ વુચ્ચતિ. ભવન્તિ બુદ્ધિસદ્દા એતેનાતિ હિ **ભાવો**. તથા હિ વદન્તિ –

‘‘યેન યેન નિમિત્તેન, બુદ્ધિ સદ્દો ચ વત્તતે;
તંતંનિમિત્તકં ભાવપચ્ચયેહિ ઉદીરિત’’ન્તિ.

ભાવેત્વાતિ ઉપ્પાદેત્વા, વડ્ઢેત્વા વા. **સચ્છિકત્વા**તિ પચ્ચક્ખં કત્વા. **ચેવ**-સદ્દો **ચ**-સદ્દો ચ તદુભયત્થ સમુચ્ચયે. તેન હિ સદ્દદ્વયેન ન કેવલં ભગવા ધમ્મસ્સ ભાવનામત્તેન બુદ્ધભાવમુપગતો, નાપિ સચ્છિકિરિયામત્તેન, અથ ખો તદુભયેનેવાતિ સમુચ્ચિનોતિ. **ઉપગતો**તિ પત્તો, અધિગતોતિ અત્થો. એતસ્સ ‘‘બુદ્ધભાવ’’ન્તિ પદેન

સમ્બન્ધો. **વીતમલ**ન્તિ એત્થ વિરહવસેન એતિ પવત્તતીતિ વીતો, મલતો વીતો, વીતં વા મલં યસ્સાતિ વીતમલો, તં **વીતમલં**. "**ગતમલ**"ન્તિપિ પાઠો દિસ્સતિ, એવં સતિ સઉપસગ્ગો વિય અનુપસગ્ગોપિ ગતસદ્દો વિરહત્થવાચકો વેદિતબ્બો ધાતૂનમનેકત્થત્તા. ગચ્છતિ અપગચ્છતીતિ હિ ગતો, ધમ્મો . ગતં વા મલં, પુરિમનયેન સમાસો. **અનુત્તર**ન્તિ ઉત્તરવિરહિતં. યથાનુસિટ્ઠં પટિપજ્જમાને અપાયતો, સંસારતો ચ અપતમાને કત્વા ધારેતીતિ **ધમ્મો**, નવવિધો લોકુત્તરધમ્મો. તપ્પકાસનત્તા, સચ્છિકિરિયાસમ્મસનપરિયાયસ્સ ચ લબ્ભમાનત્તા પરિયત્તિધમ્મોપિ ઇધ સઙ્ગહિતો . તથા હિ ''અભિધમ્મનયસમુદ્દં અધિગચ્છિ, તીણિ પિટકાનિ સમ્મસી''તિ ચ અટ્ઠકથાયં વુત્તં, તથા ''યં ધમ્મં ભાવેત્વા સચ્છિકત્વા''તિ ચ વુત્તત્તા ભાવનાસચ્છિકિરિયાયોગ્યતાય બુદ્ધકરધમ્મભૂતાહિ પારમિતાહિ સહ પુબ્બભાગઅધિસીલસિક્ખાદયોપિ ઇધ સઙ્ગહિતાતિ વેદિતબ્બા. તાપિ હિ વિગતપટિપક્ખતાય વીતમલા, અનઞ્ઞસાધારણતાય અનુત્તરા ચ. કથં પન તા ભાવેત્વા, સચ્છિકત્વા ચ ભગવા બુદ્ધભાવમુપગતોતિ? વુચ્ચતે – સત્તાનઞ્હિ સંસારવટ્ટદુક્ખનિસ્સરણાય [નિસ્સરણત્થાય (પણ્ણાસ ટી॰) નિસ્સરણે (કત્થચિ)] કતમહાભિનીહારો મહાકરુણાધિવાસનપેસલજ્ઝાસયો પઞ્ઞાવિસેસપરિયોદાતનિમ્મલાનં દાનદમસઞ્ઞમાદીનં ઉત્તમધમ્માનં કપ્પાનં સતસહસ્સાધિકાનિ ચત્તારિ અસઙ્ખ્યેય્યાનિ સક્કચ્ચં નિરન્તરં નિરવસેસં ભાવનાસચ્છિકિરિયાહિ કમ્માદીસુ અધિગતવસીભાવો અચ્છરિયાચિન્તેય્યમહાનુભાવો અધિસીલાધિચિત્તાનં પરમુક્કંસપારમિપ્પત્તો ભગવા પચ્ચયાકારે ચતુવીસતિકોટિસતસહસ્સમુખેન મહાવજિરઞાણં પેસેત્વા અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિસઙ્ખાતં બુદ્ધભાવમુપગતોતિ.

ઇમાય પન ગાથાય વિજ્જાવિમુત્તિસમ્પદાદીહિ અનેકેહિ ગુણેહિ યથારહં સદ્ધમ્મં થોમેતિ. કથં? એત્થ હિ ''ભાવેત્વા''તિ એતેન વિજ્જાસમ્પદાય થોમેતિ, ''સચ્છિકત્વા''તિ એતેન વિમુત્તિસમ્પદાય. તથા પઠમેન ઝાનસમ્પદાય, દુતિયેન વિમોક્ખસમ્પદાય. પઠમેન વા સમાધિસમ્પદાય, દુતિયેન સમાપત્તિસમ્પદાય. અથ વા પઠમેન ખયઞાણભાવેન, દુતિયેન અનુપ્પાદઞાણભાવેન. પઠમેન વા વિજ્જૂપમતાય, દુતિયેન વજિરૂપમતાય. પઠમેન વા વિરાગસમ્પત્તિયા, દુતિયેન નિરોધસમ્પત્તિયા. તથા પઠમેન નિય્યાનભાવેન, દુતિયેન નિસ્સરણભાવેન. પઠમેન વા હેતુભાવેન, દુતિયેન અસઙ્ખતભાવેન. પઠમેન વા દસ્સનભાવેન, દુતિયેન વિવેકભાવેન. પઠમેન વા અધિપતિભાવેન, દુતિયેન અમતભાવેન ધમ્મં થોમેતિ. અથ વા ''યં ધમ્મં ભાવેત્વા બુદ્ધભાવં ઉપગતો''તિ એતેન સ્વાક્ખાતતાય ધમ્મં થોમેતિ, ''સચ્છિકત્વા''તિ એતેન સન્દિટ્ઠિકતાય. તથા પઠમેન અકાલિકતાય, દુતિયેન એહિપસ્સિકતાય. પઠમેન વા ઓપનેય્યિકતાય, દુતિયેન પચ્ચત્તંવેદિતબ્બતાય. પઠમેન વા સહ પુબ્બભાગસીલાદીહિ સેક્ખેહિ સીલસમાધિપઞ્ઞાક્ખન્ધેહિ , દુતિયેન સહ અસઙ્ખતધાતુયા અસેક્ખેહિ ધમ્મં થોમેતિ.

''વીતમલ''ન્તિ ઇમિના પન સંકિલેસાભાવદીપનેન વિસુદ્ધતાય ધમ્મં થોમેતિ, ''અનુત્તર''ન્તિ એતેન અઞ્ઞસ્સ વિસિટ્ઠસ્સ અભાવદીપનેન પરિપુણ્ણતાય. પઠમેન વા પહાનસમ્પદાય, દુતિયેન સભાવસમ્પદાય. પઠમેન વા ભાવનાફલયોગ્યતાય. ભાવનાગુણેન હિ સો સંકિલેસમલસમુગ્ઘાતકો, તસ્માનેન ભાવનાકિરિયાય ફલમાહ. દુતિયેન સચ્છિકિરિયાફલયોગ્યતાય. તદુત્તરિકરણીયાભાવતો હિ અનઞ્ઞસાધારણતાય અનુત્તરભાવો સચ્છિકિરિયાનિબ્બત્તિતો, તસ્માનેન સચ્છિકિરિયાફલમાહાતિ.

એવં સઙ્ખેપેનેવ સબ્બસદ્ધમ્મગુણેહિ સદ્ધમ્મસ્સાપિ થોમનાપુબ્બઙ્ગમં પણામં કત્વા ઇદાનિ અરિયસઙ્ઘસ્સાપિ થોમનાપુબ્બઙ્ગમં પણામં કરોન્તો "**સુગતસ્સ ઓરસાન**"ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **સુગતસ્સા**તિ સમ્બન્ધનિદ્દેસો, ''પુત્તાન''ન્તિ એતેન સમ્બજ્ઝિતબ્બો. ઉરસિ ભવા, જાતા, સંવુદ્ધા વા **ઓરસા**, અત્તજો ખેત્તજો અન્તેવાસિકો

દિન્નકોતિ ચતુબ્બિધેસુ પુત્તેસુ અત્તજા, તંસરિક્ખતાય પન અરિયપુગ્ગલા ''ઓરસા''તિ વુચ્ચન્તિ. યથા હિ મનુસ્સાનં ઓરસપુત્તા અત્તજાતતાય પિતુસન્તકસ્સ દાયજ્જસ્સ વિસેસભાગિનો હોન્તિ, એવમેતેપિ સદ્ધમ્મસવનન્તે અરિયાય જાતિયા જાતતાય ભગવતો સન્તકસ્સ વિમુત્તિસુખસ્સ ધમ્મરતનસ્સ ચ દાયજ્જસ્સ વિસેસભાગિનોતિ. અથ વા ભગવતો ધમ્મદેસનાનુભાવેન અરિયભૂમિં ઓક્કમમાના, ઓક્કન્તા ચ અરિયસાવકા ભગવતો ઉરે વાયામજનિતાભિજાતતાય સદિસકપ્પનમન્તરેન નિપ્પરિયાયેનેવ ''ઓરસા''તિ વત્તબ્બતમરહન્તિ. તથા હિ તે ભગવતા આસયાનુસયચરિયાધિમુત્તિઆદિઓલોકનેન, વજ્જાનુચિન્તનેન ચ હદયે કત્વા વજ્જતો નિવારેત્વા અનવજ્જે પતિટ્ઠાપેન્તેન સીલાદિધમ્મસરીરપોસનેન સંવડ્ઢાપિતા. યથાહ ભગવા **ઇતિવુત્તકે** ''અહમસ્મિ ભિક્ખવે બ્રાહ્મણો...પે॰... તસ્સ મે તુમ્હે પુત્તા ઓરસા મુખતો જાતા''તિઆદિ (ઇતિવુ॰ ૧૦૦). નનુ સાવકદેસિતાપિ દેસના અરિયભાવાવહાતિ? સચ્ચં, સા પન તમ્મૂલિકત્તા, લક્ખણાદિવિસેસાભાવતો ચ ''ભગવતો ધમ્મદેસના'' ઇચ્ચેવ સઙ્ખ્યં ગતા, તસ્મા ભગવતો ઓરસપુત્તભાવોયેવ તેસં વત્તબ્બોતિ, એતેન ચતુબ્બિધેસુ પુત્તેસુ અરિયસઙ્ઘસ્સ અત્તજપુત્તભાવં દસ્સેતિ. અત્તનો કુલં પુનેન્તિ સોધેન્તિ, માતાપિતૂનં વા હદયં પૂરેન્તીતિ **પુત્તા**, અત્તજાદયો. અરિયા પન ધમ્મતન્તિવિસોધનેન, ધમ્માનુધમ્મપટિપત્તિયા ચિત્તારાધનેન ચ તપ્પટિભાગતાય ભગવતો **પુત્તા** નામ, તેસં. તસ્સ ''સમૂહ''ન્તિ પદેન સમ્બન્ધો.

સંકિલેસનિમિત્તં હુત્વા ગુણં મારેતિ વિબાધતીતિ **મારો**, દેવપુત્તમારો. સિનાતિ પરે બન્ધતિ એતાયાતિ **સેના**, મારસ્સ સેના તથા, મારઞ્ચ મારસેનઞ્ચ મથેન્તિ વિલોથેન્તીતિ **મારસેનમથના** , તેસં. ''મારમારસેનમથનાન''ન્તિ હિ વત્તબ્બેપિ એકદેસસરૂપેકસેસવસેન એવં વુત્તં. મારસદ્દસન્નિધાનેન વા સેનાસદ્દેન મારસેના ગહેતબ્બા, ગાથાબન્ધવસેન ચેત્થ રસ્સો. "**મારસેનમદ્દનાન**"ન્તિપિ કત્થચિ પાઠો, સો અયુત્તોવ અરિયાજાતિકત્તા ઇમિસ્સા ગાથાય. નનુ ચ અરિયસાવકાનં મગ્ગાધિગમસમયે ભગવતો વિય તદન્તરાયકરણત્થં દેવપુત્તમારો વા મારસેના વા ન અપસાદેતિ, અથ કસ્મા એવં વુત્તન્તિ? અપસાદેતબ્બભાવકારણસ્સ વિમથિતત્તા. તેસઞ્હિ અપસાદેતબ્બતાય કારણે સંકિલેસે વિમથિતે તેપિ વિમથિતા નામ હોન્તીતિ. અથ વા ખન્ધાભિસઙ્ખારમારાનં વિય દેવપુત્તમારસ્સાપિ ગુણમારણે સહાયભાવૂપગમનતો કિલેસબલકાયો ઇધ ''મારસેના''તિ વુચ્ચતિ યથાહ ભગવા –

''કામા તે પઠમા સેના, દુતિયા અરતિ વુચ્ચતિ;
તતિયા ખુપ્પિપાસા તે, ચતુત્થી તણ્હા પવુચ્ચતિ.

પઞ્ચમં થિનમિદ્ધં તે, છટ્ઠા ભીરૂ પવુચ્ચતિ;
સત્તમી વિચિકિચ્છા તે, મક્ખો થમ્ભો તે અટ્ઠમો.

લાભો સિલોકો સક્કારો,
મિચ્છાલદ્ધો ચ યો યસો;
યો ચત્તાનં સમુક્કંસે,
પરે ચ અવજાનતિ.

એસા નમુચિ તે સેના, કણ્હસ્સાભિપ્પહારિની;
ન નં અસૂરો જિનાતિ, જેત્વા ચ લભતે સુખ''ન્તિ. (સુ॰ નિ॰ ૪૩૮; મહાનિ॰ ૨૮; ચૂળનિ॰ ૪૭);

સા ચ તેહિ અરિયસાવકેહિ દિયડ્ઢસહસ્સભેદા, અનન્તભેદા વા કિલેસવાહિની સતિધમ્મવિચયવીરિયસમથાદિગુણપહરણીહિ ઓધિસો મથિતા, વિદ્ધંસિતા, વિહતા ચ, તસ્મા ''મારસેનમથના''તિ વુચ્ચન્તિ. વિલોથનઞ્ચેત્થ વિદ્ધંસનં, વિહનનં વા. અપિચ ખન્ધાભિસઙ્ખારમચ્ચુદેવપુત્તમારાનં તેસં સહાયભાવૂપગમનતાય સેનાસઙ્ખાતસ્સ કિલેસમારસ્સ ચ મથનતો ''મારસેનમથના''તિપિ અત્થો ગહેતબ્બો. એવઞ્ચ સતિ પઞ્ચમારનિમ્મથનભાવેન અત્થો પરિપુણ્ણો હોતિ. અરિયસાવકાપિ હિ સમુદયપ્પહાનપરિઞ્ઞાવસેન ખન્ધમારં, સહાયવેકલ્લકરણેન સબ્બથા, અપ્પવત્તિકરણેન ચ અભિસઙ્ખારમારં, બલવિધમનવિસયાતિક્કમનવસેન મચ્ચુમારં, દેવપુત્તમારઞ્ચ સમુચ્છેદપ્પહાનવસેન સબ્બસો અપ્પવત્તિકરણેન કિલેસમારં મથેન્તીતિ, ઇમિના પન તેસં ઓરસપુત્તભાવે કારણં, તીસુ પુત્તેસુ ચ અનુજાતતં દસ્સેતિ. મારસેનમથનતાય હિ તે ભગવતો ઓરસપુત્તા, અનુજાતા ચાતિ.

અટ્ઠન્નન્તિ ગણનપરિચ્છેદો, તેનસતિપિ તેસં તંતંભેદેન અનેકસતસહસ્સસઙ્ખ્યાભેદે અરિયભાવકરમગ્ગફલધમ્મભેદેન ઇમં ગણનપરિચ્છેદં નાતિવત્તન્તિ મગ્ગટ્ઠફલટ્ઠભાવાનતિવત્તનતોતિ દસ્સેતિ. **પિ**-સદ્દો, **અપિ**-સદ્દો વા પદલીળાદિના કારણેન અટ્ઠાને પયુત્તો, સો ''અરિયસઙ્ઘ''ન્તિ એત્થ યોજેતબ્બો, તેન ન કેવલં બુદ્ધધમ્મેયેવ, અથ ખો અરિયસઙ્ઘમ્પીતિ સમ્પિણ્ડેતિ. યદિપિ અવયવવિનિમુત્તો સમુદાયો નામ કોચિ નત્થિ અવયવં ઉપાદાય સમુદાયસ્સ વત્તબ્બત્તા, અવિઞ્ઞાયમાનસમુદાયં પન વિઞ્ઞાયમાનસમુદાયેન વિસેસિતુમરહતીતિ આહ ''**અટ્ઠન્નમ્પિ સમૂહ**''ન્તિ, એતેન ''અરિયસઙ્ઘ''ન્તિ એત્થ ન યેન કેનચિ સણ્ઠાનાદિના, કાયસામગ્ગિયા વા સમુદાયભાવો, અપિ તુ મગ્ગટ્ઠફલટ્ઠભાવેનેવાતિ વિસેસેતિ. અવયવમેવ સમ્પિણ્ડેત્વા ઊહિતબ્બો વિતક્કેતબ્બો, સંઊહનિતબ્બો વા સઙ્ઘટિતબ્બોતિ **સમૂહો**, સોયેવ **સમોહો** વચનસિલિટ્ઠતાદિના. દ્વિધાપિ હિ પાઠો યુજ્જતિ. આરકત્તા કિલેસેહિ, અનયે ન ઇરિયનતો, અયે ચ ઇરિયનતો **અરિયા** નિરુત્તિનયેન . અથ વા સદેવકેન લોકેન સરણન્તિ અરણીયતો ઉપગન્તબ્બતો, ઉપગતાનઞ્ચ તદત્થસિદ્ધિતો **અરિયા**, દિટ્ઠિસીલસામઞ્ઞેન સંહતો, સમગ્ગં વા કમ્મં સમુદાયવસેન સમુપગતોતિ **સઙ્ઘો**, અરિયાનં સઙ્ઘો, અરિયો ચ સો સઙ્ઘો ચ યથાવુત્તનયેનાતિ વા અરિયસઙ્ઘો, તં **અરિયસઙ્ઘં**. ભગવતો અપરભાગે બુદ્ધધમ્મરતનાનમ્પિ સમધિગમો સઙ્ઘરતનાધીનોતિ અરિયસઙ્ઘસ્સ બહૂપકારતં દસ્સેતું ઇધેવ ''**સિરસા વન્દે**''તિ વુત્તં. અવસ્સઞ્ચાયમત્થો સમ્પટિચ્છિતબ્બો વિનયટ્ઠકથાદીસુપિ (પારા॰ અટ્ઠ॰ ગન્થારમ્ભકથા) તથા વુત્તત્તા. કેચિ પન પુરિમગાથાસુપિ તં પદમાનેત્વા યોજેન્તિ, તદયુત્તમેવ રતનત્તયસ્સ અસાધારણગુણપ્પકાસનટ્ઠાનત્તા, યથાવુત્તકારણસ્સ ચ સબ્બેસમ્પિ સંવણ્ણનાકારાનમધિપ્પેતત્તાતિ.

ઇમાય પન ગાથાય અરિયસઙ્ઘસ્સ પભવસમ્પદા પહાનસમ્પદાદયો અનેકે ગુણા દસ્સિતા હોન્તિ. કથં? ''સુગતસ્સ ઓરસાનં પુત્તાન''ન્તિ હિ એતેન અરિયસઙ્ઘસ્સ પભવસમ્પદં દસ્સેતિ સમ્માસમ્બુદ્ધપભવતાદીપનતો. ''મારસેનમથનાન''ન્તિ એતેન પહાનસમ્પદં સકલસંકિલેસપ્પહાનદીપનતો. ''અટ્ઠન્નમ્પિ સમૂહ''ન્તિ એતેન ઞાણસમ્પદં મગ્ગટ્ઠફલટ્ઠભાવદીપનતો . ''અરિયસઙ્ઘ''ન્તિ એતેન સભાવસમ્પદં સબ્બસઙ્ઘાનં અગ્ગભાવદીપનતો. અથ વા ''સુગતસ્સ ઓરસાનં પુત્તાન''ન્તિ અરિયસઙ્ઘસ્સ વિસુદ્ધનિસ્સયભાવદીપનં. ''મારસેનમથનાન''ન્તિ સમ્માઉજુઞાયસામીચિપટિપન્નભાવદીપનં. ''અટ્ઠન્નમ્પિ સમૂહ''ન્તિ આહુનેય્યાદિભાવદીપનં. ''અરિયસઙ્ઘ''ન્તિ અનુત્તરપુઞ્ઞક્ખેત્તભાવદીપનં. તથા ''સુગતસ્સ ઓરસાનં પુત્તાન''ન્તિ એતેન અરિયસઙ્ઘસ્સ લોકુત્તરસરણગમનસબ્ભાવં દસ્સેતિ. લોકુત્તરસરણગમનેન હિ તે ભગવતો ઓરસપુત્તા જાતા. ''મારસેનમથનાન'ન્તિ એતેન અભિનીહારસમ્પદાસિદ્ધં પુબ્બભાગસમ્માપટિપત્તિં દસ્સેતિ. કતાભિનીહારા હિ

સમ્માપટિપન્ના મારં, મારસેનં વા અભિવિજિનન્તિ. ''અટ્ઠન્નમ્પિ સમૂહ''ન્તિ એતેન વિદ્ધસ્તવિપક્ખે સેક્ખાસેક્ખધમ્મે દસ્સેતિ પુગ્ગલાધિટ્ઠાનેન મગ્ગફલધમ્માનં દસ્સિતત્તા. ''અરિયસઙ્ઘ''ન્તિ એતેન અગ્ગદક્ખિણેય્યભાવં દસ્સેતિ અનુત્તરપુઞ્ઞક્ખેત્તભાવસ્સ દસ્સિતત્તા. સરણગમનઞ્ચ સાવકાનં સબ્બગુણસ્સ આદિ, સપુબ્બભાગપટિપદા સેક્ખા સીલક્ખન્ધાદયો મજ્ઝે, અસેક્ખા સીલક્ખન્ધાદયો પરિયોસાનન્તિઆદિમજ્ઝપરિયોસાનકલ્યાણા સઙ્ખેપતો સબ્બેપિ અરિયસઙ્ઘગુણા દસ્સિતા હોન્તીતિ.

એવં ગાથાત્તયેન સઙ્ખેપતો સકલગુણસંકિત્તનમુખેન રતનત્તયસ્સ પણામં કત્વા ઇદાનિ તં નિપચ્ચકારં યથાધિપ્પેતપયોજને પરિણામેન્તો ''**ઇતિ મે**''તિઆદિમાહ. તત્થ **ઇતિ**-સદ્દો નિદસ્સને. તેન ગાથાત્તયેન યથાવુત્તનયં નિદસ્સેતિ. **મે**તિ અત્તાનં કરણવચનેન કત્તુભાવેન નિદ્દિસતિ. તસ્સ ''યં પુઞ્ઞં મયા લદ્ધ''ન્તિ પાઠસેસેન સમ્બન્ધો, સમ્પદાનનિદ્દેસો વા એસો, ''અત્થી''તિ પાઠસેસો, સામિનિદ્દેસો વા ''યં મમ પુઞ્ઞં વન્દનામય''ન્તિ. પસીદીયતે **પસન્ના**, તાદિસા મતિ પઞ્ઞા, ચિત્તં વા યસ્સાતિ પસન્નમતિ, અઞ્ઞપદલિઙ્ગપ્પધાનત્તા ઇમસ્સ સમાસપદસ્સ ''**પસન્નમતિનો**''તિ વુત્તં. રતિં નયતિ, જનેતિ, વહતીતિ વા **રતનં**, સત્તવિધં, દસવિધં વા રતનં, તમિવ ઇમાનીતિ નેરુત્તિકા. સદિસકપ્પનમઞ્ઞત્ર પન યથાવુત્તવચનત્થેનેવ બુદ્ધાદીનં રતનભાવો યુજ્જતિ. તેસઞ્હિ ''ઇતિપિ સો ભગવા''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૧૫૭, ૨૫૫) યથાભૂતગુણે આવજ્જન્તસ્સ અમતાધિગમહેતુભૂતં અનપ્પકં પીતિપામોજ્જં ઉપ્પજ્જતિ. યથાહ –

''યસ્મિં મહાનામ સમયે અરિયસાવકો તથાગતં અનુસ્સરતિ, નેવસ્સ તસ્મિં સમયે રાગપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ, ન દોસ...પે॰... ન મોહ...પે॰... ઉજુગતમેવસ્સ તસ્મિં સમયે ચિત્તં હોતિ તથાગતં આરબ્ભ. ઉજુગતચિત્તો ખો પન મહાનામ અરિયસાવકો લભતિ અત્થવેદં, લભતિ ધમ્મવેદં, લભતિ ધમ્મૂપસંહિતં પામોજ્જં, પમુદિતસ્સ પીતિ જાયતી''તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૬.૧૦; ૧૧.૧૧).

ચિત્તીકતાદિભાવો વા રતનટ્ઠો. વુત્તઞ્હેતં અટ્ઠકથાસુ –

> ''ચિત્તીકતં મહગ્ઘઞ્ચ, અતુલં દુલ્લભદસ્સનં;
> અનોમસત્તપરિભોગં, રતનં તેન વુચ્ચતી''તિ. (ખુ॰ પા॰ અટ્ઠ॰ ૬.૩; ઉદાન॰ અટ્ઠ॰ ૪૭; દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩૩; સુ॰ નિ॰ ૧.૨૨૬; મહાનિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૨૬);

ચિત્તીકતભાવાદયો ચ અનઞ્ઞસાધારણા સાતિસયતો બુદ્ધાદીસુયેવ લબ્ભન્તીતિ. વિત્થારો **રતનસુત્તવણ્ણનાયં** (ખુ॰ પા॰ અટ્ઠ॰ ૬.૩; સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૨૬) ગહેતબ્બો. અયમત્થો પન નિબ્બચનત્થવસેન ન વુત્તો, અથ કેનાતિ ચે? લોકે રતનસમ્મતસ્સ વત્થુનો ગરુકાતબ્બતાદિઅત્થવસેનાતિ સદ્દવિદૂ. સાધૂનઞ્ચ રમનતો, સંસારણ્ણવા ચ તરણતો, સુગતિનિબ્બાનઞ્ચ નયનતો **રતનં** તુલ્યત્થસમાસવસેન, અલમતિપપઞ્ચેન. એકસેસપકપ્પનેન, પુથુવચનનિબ્બચનેન વા રતનાનિ. તિણ્ણં સમૂહો, તીણિ વા સમાહટાનિ, તયો વા અવયવા અસ્સાતિ **તયં**, રતનાનમેવ તયં, નાઞ્ઞેસન્તિ **રતનત્તયં**. અવયવવિનિમુત્તસ્સ પન સમુદાયસ્સ અભાવતો તીણિ એવ રતનાનિ તથા વુચ્ચન્તિ, ન સમુદાયમત્તં, સમુદાયાપેક્ખાય પન એકવચનં કતં. વન્દીયતે **વન્દના**, સાવ **વન્દનામયં** યથા ''દાનમયં સીલમય''ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૦૫; ઇતિવુ॰ ૬૦; નેત્તિ॰ ૩૩). વન્દના ચેત્થ કાયવાચાચિત્તેહિ તિણ્ણં રતનાનં ગુણનિન્નતા, થોમના વા. અપિચ તસ્સા ચેતનાય સહજાતાદોપકારેકો સદ્ધાપઞ્ઞાસતિવીરિયાદિસમ્પયુત્તધમ્મો વન્દના, તાય પકતન્તિ **વન્દનામયં** યથા ''સોવણ્ણમયં રૂપિયમય''ન્તિ,

અત્થતો પન યથાવુત્તચેતનાવ. રતનત્તયે, રતનત્તયસ્સ વા વન્દનામયં **રતનત્તયવન્દનામયં**. પુજ્જભવફલનિબ્બત્તનતો **પુઞ્ઞં** નિરુત્તિનયેન, અત્તનો કારકં, સન્તાનં વા પુનાતિ વિસોધેતીતિ **પુઞ્ઞં**, સકમ્મકત્તા ધાતુસ્સ કારિતવસેન અત્થવિવરણં લબ્ભતિ, સદ્દનિપ્ફત્તિ પન સુદ્ધવસેનેવાતિ સદ્દવિદૂ.

તંતંસમ્પત્તિયા વિબન્ધનવસેન સત્તસન્તાનસ્સ અન્તરે વેમજ્ઝે એતિ આગચ્છતીતિ **અન્તરાયો**, દિટ્ઠધમ્મિકાદિઅનત્થો. પણામપયોજને વુત્તવિધિના સુટ્ઠુ વિહતો વિદ્ધસ્તો અન્તરાયો અસ્સાતિ **સુવિહતન્તરાયો**. વિહનનઞ્ચેત્થ તદુપ્પાદકહેતુપરિહરણવસેન તેસં અન્તરાયાનમનુપ્પત્તિકરણન્તિ દટ્ઠબ્બં. **હુત્વા**તિ પુબ્બકાલકિરિયા, તસ્સ ''અત્થં પકાસયિસ્સામી''તિ એતેન સમ્બન્ધો. **તસ્સા**તિ યં-સદ્દેન ઉદ્દિટ્ઠસ્સ વન્દનામયપુઞ્ઞસ્સ. **આનુભાવેના**તિ બલેન.

''તેજો ઉસ્સાહમન્તા ચ, પભૂ સત્તીતિ પચ્ચિમે;
'આનુભાવો'તિ વુચ્ચન્તિ, 'પભાવો'તિ ચ તે વદે''તિ. –

વુત્તેસુ હિ અત્થેસુ ઇધ સત્તિયં વત્તતિ. અનુ પુનપ્પુનં તંસમઙ્ગિં ભાવેતિ વડ્ઢેતીતિ હિ અનુભાવો, સોયેવ **આનુભાવોતિ ઉદાનટ્ઠકથાયં** , અત્થતો પન યથાલદ્ધસમ્પત્તિનિમિત્તકસ્સ પુરિમકમ્મસ્સ બલાનુપ્પદાનવસસઙ્ખાતા વન્દનામયપુઞ્ઞસ્સ સત્તિયેવ, સા ચ સુવિહતન્તરાયતાય કરણં, હેતુ વા સમ્ભવતિ.

એત્થ પન ''પસન્નમતિનો''તિ એતેન અત્તનો પસાદસમ્પત્તિં દસ્સેતિ. ''રતનત્તયવન્દનામય''ન્તિ એતેન રતનત્તયસ્સ ખેત્તભાવસમ્પત્તિં, તતો ચ તસ્સ પુઞ્ઞસ્સ અત્તનો પસાદસમ્પત્તિયા, રતનત્તયસ્સ ચ ખેત્તભાવસમ્પત્તિયાતિ દ્વીહિ અઙ્ગેહિ અત્થસંવણ્ણનાય ઉપઘાતકઉપદ્દવાનં વિહનને સમત્થતં દીપેતિ. ચતુરઙ્ગસમ્પત્તિયા દાનચેતના વિય હિ દ્વયઙ્ગસમ્પત્તિયા પણામચેતનાપિ અન્તરાયવિહનનેન દિટ્ઠધમ્મિકાતિ.

એવં રતનત્તયસ્સ નિપચ્ચકારકરણે પયોજનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ યસ્સા ધમ્મદેસનાય અત્થં સંવણ્ણેતુકામો, તદપિ સંવણ્ણેતબ્બધમ્મભાવેન દસ્સેત્વા ગુણાભિત્થવનવિસેસેન અભિત્થવેતું ''**દીઘસ્સા**''તિઆદિમાહ. અયઞ્હિ આચરિયસ્સ પકતિ, યદિદં તંતંસંવણ્ણનાસુ આદિતો તસ્સ તસ્સ સંવણ્ણેતબ્બધમ્મસ્સ વિસેસગુણકિત્તનેન થોમના. તથા હિ તેસુ તેસુ **પપઞ્ચસૂદનીસારત્થપકાસનીમનોરથપૂરણીઅટ્ઠસાલિની**આદીસુ યથાક્કમં ''પરવાદમથનસ્સ, ઞાણપ્પભેદજનનસ્સ, ધમ્મકથિકપુઙ્ગવાનં વિચિત્તપટિભાનજનનસ્સ,

તસ્સ ગમ્ભીરઞાણેહિ, ઓગાળ્હસ્સ અભિણ્હસો;
નાનાનયવિચિત્તસ્સ, અભિધમ્મસ્સ આદિતો''તિ. આદિના –

થોમના કતા. તત્થ **દીઘસ્સા**તિ દીઘનામકસ્સ. **દીઘસુત્તઙ્કિતસ્સા**તિ દીઘેહિ અભિઆયતવચનપ્પબન્ધવન્તેહિ સુત્તેહિ લક્ખિતસ્સ, અનેન ''દીઘો''તિ અયં ઇમસ્સ આગમસ્સ અત્થાનુગતા સમઞ્ઞાતિ દસ્સેતિ. નનુ ચ સુત્તાનિયેવ આગમો, કથં સો તેહિ અઙ્કીયતીતિ? સચ્ચમેતં પરમત્થતો, પઞ્ઞત્તિતો પન સુત્તાનિ ઉપાદાય આગમભાવસ્સ પઞ્ઞત્તત્તા અવયવેહિ સુત્તેહિ અવયવીભૂતો આગમો અઙ્કીયતિ. યથેવ હિ અત્થબ્યઞ્જનસમુદાયે ''સુત્ત''ન્તિ વોહારો, એવં સુત્તસમુદાયે આગમવોહારોતિ. પટિચ્ચસમુપ્પાદાદિનિપુણત્થભાવતો **નિપુણસ્સ**. આગચ્છન્તિ અત્તત્થપરત્થાદયો એત્થ, એતેન, એતસ્માતિ વા **આગમો**, ઉત્તમટ્ઠેન, પત્થનીયટ્ઠેન ચ સો વરોતિ **આગમવરો**. અપિચ આગમસમ્મતેહિ બાહિરકપવેદિતેહિ ભારતપુરાણકથાનરસીહપુરાણકથાદીહિ વરોતિપિ

આગમવરો, તસ્સ. બુદ્ધાનમનુબુદ્ધા **બુદ્ધાનુબુદ્ધા**, બુદ્ધાનં સચ્ચપટિવેધં અનુગમ્મ પટિવિદ્ધસચ્ચા અગ્ગસાવકાદયો અરિયા, તેહિ અત્થસંવણ્ણનાવસેન, ગુણસંવણ્ણનાવસેન ચ સંવણ્ણિતોતિ તથા. અથ વા બુદ્ધા ચ અનુબુદ્ધા ચ, તેહિ સંવણ્ણિતો યથાવુત્તનયેનાતિ તથા, તસ્સ. સમ્માસમ્બુદ્ધેનેવ હિ તિણ્ણમ્પિ પિટકાનં અત્થસંવણ્ણનાક્કમો ભાસિતો, તતો પરં સઙ્ગાયનાદિવસેન સાવકેહીતિ આચરિયા વદન્તિ. વુત્તઞ્ચ મજ્ઝિમાગમટ્ઠકથાય **ઉપાલિસુત્તવણ્ણનાયં** ''વેય્યાકરણસ્સાતિ વિત્થારેત્વા અત્થદીપકસ્સ. ભગવતા હિ અબ્યાકતં તન્તિપદં નામ નત્થિ, સબ્બેસંયેવ અત્થો કથિતો''તિ (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૭૬). **સદ્ધાવહગુણસ્સા**તિ બુદ્ધાદીસુ પસાદાવહગુણસ્સ. નનુ ચ સબ્બમ્પિ બુદ્ધવચનં તેપિટકં સદ્ધાવહગુણમેવ, અથ કસ્મા અયમઞ્ઞસાધારણગુણેન થોમિતોતિ? સાતિસયતો ઇમસ્સ તગ્ગુણસમ્પન્નત્તા. અયઞ્હિ આગમો બ્રહ્મજાલાદીસુ સીલદિટ્ઠાદીનં અનવસેસનિદ્દેસાદિવસેન, મહાપદાનાદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૩) પુરિમબુદ્ધાનમ્પિ ગુણનિદ્દેસાદિવસેન, પાથિકસુત્તાદીસુ (દી॰ નિ॰ ૩.૧.૪) તિત્થિયે મદ્દિત્વા અપ્પટિવત્તિયસીહનાદનદનાદિવસેન, અનુત્તરિયસુત્તાદીસુ વિસેસતો બુદ્ધગુણવિભાવનેન રતનત્તયે સાતિસયં સદ્ધં આવહતીતિ.

એવં સંવણ્ણેતબ્બધમ્મસ્સ અભિત્થવનમ્પિ કત્વા ઇદાનિ સંવણ્ણનાય સમ્પતિ વક્ખમાનાય આગમનવિસુદ્ધિં દસ્સેતું ''**અત્થપ્પકાસનત્થ**''ન્તિઆદિમાહ. ઇમાય હિ ગાથાય સઙ્ગીતિત્તયમારુળ્હદીઘાગમટ્ઠકથાતોવ સીહળભાસામત્તં વિના અયં વક્ખમાનસંવણ્ણના આગતા, નાઞ્ઞતો, તદેવ કારણં કત્વા વત્તબ્બા, નાઞ્ઞન્તિ અત્તનો સંવણ્ણનાય આગમનવિસુદ્ધિં દસ્સેતિ. અપરો નયો – પરમનિપુણગમ્ભીરં બુદ્ધવિસયમાગમવરં અત્તનો બલેનેવ વણ્ણયિસ્સામીતિ અઞ્ઞેહિ વત્તુમ્પિ અસક્કુણેય્યત્તા સંવણ્ણનાનિસ્સયં દસ્સેતુમાહ ''**અત્થપ્પકાસનત્થ**''ન્તિઆદિ. ઇમાય હિ પુબ્બાચરિયાનુભાવં નિસ્સાયેવ તસ્સ અત્થં વણ્ણયિસ્સામીતિ અત્તનો સંવણ્ણનાનિસ્સયં દસ્સેતિ. તત્થ ''**અત્થપ્પકાસનત્થ**''ન્તિ પાઠત્થો, સભાવત્થો, ઞેય્યત્થો, પાઠાનુરૂપત્થો, તદનુરૂપત્થો, સાવસેસત્થો, નિવરસેસત્થો, નીતત્થો, નેય્યત્થોતિઆદિના અનેકપ્પકારસ્સ અત્થસ્સ પકાસનત્થાય, પકાસનાય વા. ગાથાબન્ધસમ્પત્તિયા દ્વિભાવો. અત્થો કથીયતિ એતાયાતિ અત્થકથા, સાયેવ **અટ્ઠકથા** ત્થ-કારસ્સ ટ્ઠ-કારં કત્વા યથા ''દુક્ખસ્સ પીળનટ્ઠો''તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૭; ૨.૮), અયઞ્ચ સસઞ્ઞોગવિધિ અરિયાજાતિભાવતો. અક્ખરચિન્તકાપિ હિ ''તથાનંટ્ઠ યુગ''ન્તિ લક્ખણં વત્વા ઇદમેવુદાહરન્તિ.

યાય'ત્થમભિવણ્ણેન્તિ, બ્યઞ્જનત્થપદાનુગં;
નિદાનવત્થુસમ્બન્ધં, એસા અટ્ઠકથા મતા.

આદિતોતિઆદિમ્હિ પઠમસઙ્ગીતિયં. છળભિઞ્ઞતાય પરમેન ચિત્તવસીભાવેન સમન્નાગતત્તા, ઝાનાદીસુ પઞ્ચવસિતા સબ્ભાવતો ચ **વસિનો**, થેરા મહાકસ્સપાદયો, તેસં **સતેહિ પઞ્ચહિ**. **યા સઙ્ગીતા**તિ યા અટ્ઠકથા અત્થં પકાસેતું યુત્તટ્ઠાને ''અયમેતસ્સ અત્થો, અયમેતસ્સ અત્થો''તિ સઙ્ગહેત્વા વુત્તા. **અનુસઙ્ગીતા ચ પચ્છાપી**તિ ન કેવલં પઠમસઙ્ગીતિયમેવ, અથ ખો પચ્છા દુતિયતતિયસઙ્ગીતીસુપિ. ન ચ પઞ્ચહિ વસિસતેહિ આદિતો સઙ્ગીતાયેવ, અપિ તુ યસત્થેરાદીહિ અનુસઙ્ગીતા ચાતિ સહ સમુચ્ચયેન અત્થો વેદિતબ્બો. સમુચ્ચયદ્વયઞ્હિ પચ્ચેકં કિરિયાકાલં સમુચ્ચિનોતિ.

અથ પોરાણટ્ઠકથાય વિજ્જમાનાય કિમેતાય અધુના પુન કતાય સંવણ્ણનાયાતિ પુનરુત્તિયા, નિરત્થકતાય ચ દોસં સમનુસ્સરિત્વા તં પરિહરન્તો ''**સીહળદીપ**''ન્તિઆદિમાહ. તં પરિહરણેનેવ હિ ઇમિસ્સા સંવણ્ણનાય નિમિત્તં દસ્સેતિ. તત્થ સીહં લાતિ ગણ્હાતીતિ **સીહળો** લ-કારસ્સ ળ-કારં કત્વા યથા ''ગરુળો''તિ. તસ્મિં વંસે

આદિપુરિસો સીહકુમારો, તબ્બંસજાતા પન તમ્બપણ્ણિદીપે ખત્તિયા, સબ્બેપિ ચ જના તદ્ધિતવસેન, સદિસવોહારેન વા સીહળા, તેસં નિવાસદીપોપિ તદ્ધિતવસેન, ઠાનીનામેન વા ''સીહળો''તિ વેદિતબ્બો. જલમજ્ઝે દિપ્પતિ, દ્વિધા વા આપો એત્થ સન્દતીતિ દિપો, સોયેવ **દીપો**, ભેદાપેક્ખાય તેસં દીપોતિ તથા. **પન**સદ્દો અરુચિસંસૂચને, તેન કામઞ્ચ સા સઙ્ગીતિત્તયમારુળ્હા, તથાપિ પુન એવંભૂતાતિ અરુચિયભાવં સંસૂચેતિ. તદત્થસમ્બન્ધતાય પન પુરિમગાથાય ''કામઞ્ચ સઙ્ગીતા અનુસઙ્ગીતા ચા''તિ સાનુગ્ગહત્થયોજના સમ્ભવતિ. અઞ્ઞત્થાપિ હિ તથા દિસ્સતીતિ. **આભતા**તિ જમ્બુદીપતો આનીતા. **અથા**તિ સઙ્ગીતિકાલતો પચ્છા, એવં સતિ આભતપદેન સમ્બન્ધો. **અથા**તિ વા મહામહિન્દત્થેરેનાભતકાલતો પચ્છા, એવં સતિ ઠપિતપદેન સમ્બન્ધો. સા હિ ધમ્મસઙ્ગાહકત્થેરેહિ પઠમં તીણિ પિટકાનિ સઙ્ગાયિત્વા તસ્સ અત્થસંવણ્ણનાનુરૂપેનેવ વાચનામગ્ગં આરોપિતત્તા તિસ્સો સઙ્ગીતિયો આરુળ્હાયેવ, તતો પચ્છા ચ મહામહિન્દત્થેરેન તમ્બપણ્ણિદીપમાભતા, પચ્છા પન તમ્બપણ્ણિયેહિ મહાથેરેહિ નિકાયન્તરલદ્ધિસઙ્કરપરિહરણત્થં **સીહળભાસાય ઠપિતા**તિ. આચરિયધમ્મપાલત્થેરો પન પચ્છિમસમ્બન્ધમેવ દુદ્દસત્તા પકાસેતિ. તથા "**દીપવાસીનમત્થાયા**"તિ ઇદમ્પિ ''ઠપિતા''તિ ચ ''અપનેત્વા આરોપેન્તો''તિ ચ એતેહિ પદેહિ સમ્બજ્ઝિતબ્બં. એકપદમ્પિ હિ આવુત્તિયાદિનયેહિ અનેકત્થસમ્બન્ધમુપગચ્છતિ. પુરિમસમ્બન્ધેન ચેત્થ સીહળદીપવાસીનમત્થાય નિકાયન્તરલદ્ધિસઙ્કરપરિહરણેન સીહળભાસાય ઠપિતાતિ તમ્બપણ્ણિયત્થેરેહિ ઠપનપયોજનં દસ્સેતિ. પચ્છિમસમ્બન્ધેન પન ઇમાય સંવણ્ણનાય જમ્બુદીપવાસીનં, અઞ્ઞદીપવાસીનઞ્ચ અત્થાય સીહળભાસાપનયનસ્સ, તન્તિનયાનુચ્છવિકભાસારોપનસ્સ ચ પયોજનન્તિ. મહાઇસ્સરિયત્તા **મહિન્દો**તિ રાજકુમારકાલે નામં, પચ્છા પન ગુણમહન્તતાય **મહામહિન્દો**તિ વુચ્ચતિ. **સીહળભાસા** નામ અનેકક્ખરેહિ એકત્થસ્સાપિ વોહરણતો પરેસં વોહરિતું અતિદુક્કરા કઞ્ચુકસદિસા સીહળાનં સમુદાચિણ્ણા ભાસા.

એવં હોતુ પોરાણટ્ઠકથાય, અધુના કરિયમાના પન અટ્ઠકથા કથં કરીયતીતિ અનુયોગે સતિ ઇમિસ્સા અટ્ઠકથાય કરણપ્પકારં દસ્સેતુમાહ "**અપનેત્વાના**"તિઆદિ. તત્થ તતો મૂલટ્ઠકથાતો સીહળભાસં અપનેત્વા પોત્થકે અનારોપિતભાવેન નિરઙ્કરિત્વાતિ સમ્બન્ધો, એતેન અયં વક્ખમાના અટ્ઠકથા સઙ્ગીતિત્તયમારોપિતાય મૂલટ્ઠકથાય સીહળભાસાપનયનમત્તમઞ્ઞત્ર અત્થતો સંસન્દતિ ચેવ સમેતિ ચ યથા ''ગઙ્ગોદકેન યમુનોદક''ન્તિ દસ્સેતિ. "**મનોરમ**" મિચ્ચાદીનિ ''ભાસ''ન્તિ એતસ્સ સભાવનિરુત્તિભાવદીપકાનિ વિસેસનાનિ. સભાવનિરુત્તિભાવેન હિ પણ્ડિતાનં મનં રમયતીતિ **મનોરમા**. તનોતિ અત્થમેતાય, તનીયતિ વા અત્થવસેન વિવરીયતિ, વટ્ટતો વા સત્તે તારેતિ , નાનાત્થવિસયં વા કઙ્ખં તરન્તિ એતાયાતિ **તન્તિ**, પાળિ. તસ્સા નયસઙ્ખાતાય ગતિયા છવિં છાયં અનુગતાતિ **તન્તિનયાનુચ્છવિકા**. અસભાવનિરુત્તિભાસન્તરસંકિણ્ણદોસવિરહિતતાય **વિગતદોસા**, તાદિસં સભાવનિરુત્તિભૂતં –

''સા માગધી મૂલભાસા, નરા યાયા'દિકપ્પિકા;
બ્રહ્માનો ચસ્સુતાલાપા, સમ્બુદ્ધા ચાપિ ભાસરે''તિ. –

વુત્તં પાળિગતિભાસં પોત્થકે લિખનવસેન આરોપેન્તોતિ અત્થો, ઇમિના સદ્દદોસાભાવમાહ.

સમયં અવિલોમેન્તોતિ સિદ્ધન્તમવિરોધેન્તો, ઇમિના પન અત્થદોસાભાવમાહ. અવિરુદ્ધત્તા એવ હિ તે થેરવાદાપિ ઇધ પકાસયિસ્સન્તિ. કેસં પન સમયન્તિ આહ "**થેરાન**"ન્તિઆદિ, એતેન રાહુલાચરિયાદીનં જેતવનવાસીઅભયગિરિવાસીનિકાયાનં સમયં નિવત્તેતિ. થિરેહિ સીલસુતઝાનવિમુત્તિસઙ્ખાતેહિ ગુણેહિ

સમન્નાગતાતિ **થેરા**. યથાહ ''ચત્તારોમે ભિક્ખવે થેરકરણા ધમ્મા. કતમે ચત્તારો? ઇધ ભિક્ખવે ભિક્ખુ સીલવા હોતી''તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૪.૨૨). અપિચ સચ્ચધમ્માદીહિ થિરકરણેહિ સમન્નાગતત્તા **થેરા**. યથાહ ધમ્મરાજા ધમ્મપદે –

''યમ્હિ સચ્ચઞ્ચ ધમ્મો ચ, અહિંસા સંયમો દમો;
સ વે વન્તમલો ધીરો, '**થેરો**'ઇતિ પવુચ્ચતી''તિ. (ધ॰ પ॰ ૨૬૦);

તેસં. મહાકસ્સપત્થેરાદીહિ આગતા આચરિયપરમ્પરા થેરવંસો, તપ્પરિયાપન્ના હુત્વા આગમાધિગમસમ્પન્નત્તા પઞ્ઞાપજ્જોતેન તસ્સ સમુજ્જલનતો તં પકારેન દીપેન્તિ, તસ્મિં વા પદીપસદિસાતિ **થેરવંસપદિપા**. વિવિધેન આકારેન નિચ્છીયતીતિ **વિનિચ્છયો**, ગણ્ઠિટ્ઠાનેસુ ખીલમદ્દનાકારેન પવત્તા વિમતિચ્છેદનીકથા, સુટ્ઠુ નિપુણો સણ્હો વિનિચ્છયો એતેસન્તિ **સુનિપુણવિનિચ્છયા**. અથ વા વિનિચ્છિનોતીતિ **વિનિચ્છયો**, યથાવુત્તવિસયં ઞાણં, સુટ્ઠુ નિપુણો છેકો વિનિચ્છયો એતેસન્તિ **સુનિપુણવિનિચ્છયા**. મહામેઘવને ઠિતો વિહારો **મહાવિહારો**, યો સત્થુ મહાબોધિના વિરોચતિ, તસ્મિં વસનસીલા **મહાવિહારવાસિનો** , તાદિસાનં સમયં અવિલોમેન્તોતિ અત્થો, એતેન મહાકસ્સપાદિથેરપરમ્પરાગતો, તતોયેવ અવિપરિતો સણ્હસુખુમો વિનિચ્છયોતિ મહાવિહારવાસીનં સમયસ્સ પમાણભૂતતં પુગ્ગલાધિટ્ઠાનવસેન દસ્સેતિ.

હિત્વા પુનપ્પુનભતમત્થન્તિ એકત્થ વુતમ્પિ પુન અઞ્ઞત્થ આભતમત્થં પુનરુત્તિભાવતો, ગન્થગરુકભાવતો ચ ચજિત્વા તસ્સ આગમવરસ્સ અત્થં પકાસયિસ્સામીતિ અત્થો.

એવં કરણપ્પકારમ્પિ દસ્સેત્વા ''દીપવાસીનમત્થાયા''તિ વુત્તપ્પયોજનતો અઞ્ઞમ્પિ સંવણ્ણનાય પયોજનં દસ્સેતું ''**સુજનસ્સ ચા**''તિઆદિમાહ. તત્થ **સુજનસ્સ ચા**તિ **ચ**-સદ્દો સમુચ્ચયત્થો, તેન ન કેવલં જમ્બુદીપવાસીનમેવ અત્થાય, અથ ખો સાધુજનતોસનત્થઞ્ચાતિ સમુચ્ચિનોતિ. તેનેવ ચ તમ્બપણ્ણિદીપવાસીનમ્પિ અત્થાયાતિ અયમત્થો સિદ્ધો હોતિ ઉગ્ગહણાદિસુકરતાય તેસમ્પિ બહૂપકારત્તા. **ચિરટ્ઠિતત્થઞ્ચા**તિ એત્થાપિ **ચ**-સદ્દો ન કેવલં તદુભયત્થમેવ, અપિ તુ તિવિધસ્સાપિ સાસનધમ્મસ્સ, પરિયત્તિધમ્મસ્સ વા પઞ્ચવસ્સસહસ્સપરિમાણં ચિરકાલં ઠિતત્થઞ્ચાતિ સમુચ્ચયત્થમેવ દસ્સેતિ. પરિયત્તિધમ્મસ્સ હિ ઠિતિયા પટિપત્તિધમ્મપટિવેધધમ્માનમ્પિ ઠિતિ હોતિ તસ્સેવ તેસં મૂલભાવતો. પરિયત્તિધમ્મો પન સુનિક્ખિત્તેન પદબ્યઞ્જનેન, તદત્થેન ચ ચિરં સમ્મા પતિટ્ઠાતિ, સંવણ્ણનાય ચ પદબ્યઞ્જનં અવિપરીતં સુનિક્ખિત્તં, તદત્થોપિ અવિપરીતો સુનિક્ખિત્તો હોતિ, તસ્મા સંવણ્ણનાય અવિપરીતસ્સ પદબ્યઞ્જનસ્સ, તદત્થસ્સ ચ સુનિક્ખિત્તસ્સ ઉપાયભાવમુપાદાય વુત્તં ''**ચિરટ્ઠિતત્થઞ્ચ ધમ્મસ્સા**''તિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

''દ્વેમે ભિક્ખવે ધમ્મા સદ્ધમ્મસ્સ ઠિતિયા અસમ્મોસાય અનન્તરધાનાય સંવત્તન્તિ. કતમે દ્વે? સુનિક્ખિત્તઞ્ચ પદબ્યઞ્જનં, અત્થો ચ સુનીતો, ઇમે ખો...પે॰... સંવત્તન્તી''તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૨.૨૧).

એવં પયોજનમ્પિ દસ્સેત્વા વક્ખમાનાય સંવણ્ણનાય મહત્તપરિચ્ચાગેન ગન્થગરુકભાવં પરિહરિતુમાહ ''**સીલકથા**''તિઆદિ. તથા હિ વુત્તં ''ન તં વિચરયિસ્સામી''તિ. અપરો નયો – યદટ્ઠકથં કત્તુકામો, તદેકદેસભાવેન વિસુદ્ધિમગ્ગો ગહેતબ્બોતિ કથિકાનં ઉપદેસં કરોન્તો તત્થ વિચારિતધમ્મે ઉદ્દેસવસેન દસ્સેતુમાહ ''**સીલકથા**''તિઆદિ. તત્થ **સીલકથા**તિ ચારિત્તવારિત્તાદિવસેન સીલવિત્થારકથા. **ધુતધમ્મા**તિ પિણ્ડપાતિકઙ્ગાદયો તેરસ કિલેસધુનનકધમ્મા. **કમ્મટ્ઠાનાની**તિ ભાવનાસઙ્ખાતસ્સ યોગકમ્મસ્સ પવત્તિટ્ઠાનત્તા કમ્મટ્ઠાનનામાનિ

ધમ્મજાતાનિ. તાનિ પન પાળિયમાગતાનિ અટ્ઠતિં સેવ ન ગહેતબ્બાનિ, અથ ખો અટ્ઠકથાયમાગતાનિપિ દ્વેતિ ઞાપેતું "**સબ્બાનિપી**"તિ વુત્તં. **ચરિ યાવિધાનસહિતો**તિ રાગચરિતાદીનં સભાવાદિવિધાનેન સહ પવત્તો, ઇદં પન "**ઝાનસમાપત્તિવિત્થારો**"તિ ઇમસ્સ વિસેસનં. એત્થ ચ રૂપાવચરજ્ઝાનાનિ **ઝાનં**, અરૂપાવચરજ્ઝાનાનિ **સમાપત્તિ**. તદુભયમ્પિ વા પટિલદ્ધમત્તં **ઝાનં**, સમાપજ્જનવસીભાવપ્પત્તં **સમાપત્તિ**. અપિચ તદપિ ઉભયં **ઝાન**મેવ, ફલસમાપત્તિનિરોધસમાપત્તિયો પન **સમાપત્તિ**, તાસં વિત્થારોતિ અત્થો.

લોકિયલોકુત્તરભેદાનં છન્નમ્પિ અભિઞ્ઞાનં ગહણત્થં "**સબ્બા ચ અભિઞ્ઞાયો**"તિ વુત્તં. ઞાણવિભઙ્ગાદીસુ (વિભ॰ ૭૫૧) આગતનયેન એકવિધાદિના ભેદેન પઞ્ઞાય સઙ્કલયિત્વા સમ્પિણ્ડેત્વા, ગણેત્વા વા વિનિચ્છયનં **પઞ્ઞાસઙ્કલનવિનિચ્છયો**. **અરિયાની**તિ બુદ્ધાદીહિ અરિયેહિ પટિવિજ્ઝિતબ્બત્તા, અરિયભાવસાધકત્તા વા અરિયાનિ ઉત્તરપદલોપેન. અવિતથભાવેન વા અરણીયત્તા, અવગન્તબ્બત્તા **અરિયાનિ**, ''સચ્ચાની''તિમસ્સ વિસેસનં.

હેતાદિપચ્ચયધમ્માનં હેતુપચ્ચયાદિભાવેન પચ્ચયુપ્પન્નધમ્માનમુપકારકતા **પચ્ચયાકારો**, તસ્સ દેસના તથા, પટિચ્ચસમુપ્પાદકથાતિ અત્થો. સા પન નિકાયન્તરલદ્ધિસઙ્કરરહિતતાય સુટ્ઠુ પરિસુદ્ધા, ઘનવિનિબ્ભોગસ્સ ચ સુદુક્કરતાય નિપુણા, એકત્તાદિનયસહિતા ચ તત્થ વિચારિતાતિ આહ "**સુપરિસુદ્ધનિપુણનયા**"તિ. પદત્તયમ્પિ હેતં પચ્ચયાકારદેસનાય વિસેસનં. પટિસમ્ભિદાદીસુ આગતનયં અવિસ્સજ્જિત્વાવ વિચારિતત્તા અવિમુત્તો તન્તિમગ્ગો યસ્સાતિ **અવિમુત્તતન્તિ મગ્ગા**. **મગ્ગો**તિ ચેત્થ પાળિસઙ્ખાતો ઉપાયો તંતદત્થાનં અવબોધસ્સ, સચ્ચપટિવેધસ્સ વા ઉપાયભાવતો. પબન્ધો વા દીઘભાવેન પકતિમગ્ગસદિસત્તા, ઇદં પન "**વિપસ્સના, ભાવના**"તિ પદદ્વયસ્સ વિસેસનં.

ઇતિ પન સબ્બન્તિ એત્થ **ઇતિ**-સદ્દો પરિસમાપને યથાઉદ્દિટ્ઠઉદ્દેસસ્સ પરિનિટ્ઠિતત્તા, એત્તકં સબ્બન્તિ અત્થો. **પના**તિ વચનાલઙ્કારમત્તં વિસું અત્થાભાવતો. પદત્થસંકિણ્ણસ્સ, વત્તબ્બસ્સ ચ અવુત્તસ્સ અવસેસસ્સ અભાવતો સુવિઞ્ઞેય્યભાવેન **સુપરિસુદ્ધં**, ''સબ્બ''ન્તિ ઇમિના સમ્બન્ધો, ભાવનપુંસકં વા એતં ''વુત્ત''ન્તિ ઇમિના સમ્બજ્ઝનતો. **ભિય્યો**તિ અતિરેકં, અતિવિત્થારન્તિ અત્થો, એતેન પદત્થમત્તમેવ વિચારયિસ્સામીતિ દસ્સેતિ. એતં સબ્બં ઇધ અટ્ઠકથાય ન વિચારયિસ્સામિ પુનરુત્તિભાવતો, ગન્થગરુકભાવતો ચાતિ અધિપ્પાયો. **વિચરયિસ્સામી**તિ ચ ગાથાભાવતો ન વુદ્ધિભાવોતિ દટ્ઠબ્બં.

એવમ્પિ એસ વિસુદ્ધિમગ્ગો આગમાનમત્થં ન પકાસેય્ય, અથ સબ્બોપેસો ઇધ વિચારિતબ્બોયેવાતિ ચોદનાય તથા અવિચારણસ્સ એકન્તકારણં નિદ્ધારેત્વા તં પરિહરન્તો "**મજ્ઝે વિસુદ્ધિમગ્ગો**"તિઆદિમાહ. તત્થ **મજ્ઝે**તિ ખુદ્દકતો અઞ્ઞેસં ચતુન્નમ્પિ આગમાનં અબ્ભન્તરે. **હિ**-સદ્દો કારણે, તેન યથાવુત્તં કારણં જોતેતિ. **તત્થા**તિ તેસુ ચતૂસુ આગમેસુ. **યથાભાસિત**ન્તિ ભગવતા યં યં દેસિતં, દેસિતાનુરૂપં વા. અપિ ચ સંવણ્ણકેહિ સંવણ્ણનાવસેન યં યં ભાસિતં, ભાસિતાનુરૂપન્તિપિ અત્થો. **ઇચ્ચેવા**તિ એત્થ **ઇતિ**-સદ્દેન યથાવુત્તં કારણં નિદસ્સેતિ, ઇમિનાવ કારણેન, ઇદમેવ વા કારણં મનસિ સન્નિધાયાતિ અત્થો. **કતો**તિ એત્થાપિ ''વિસુદ્ધિમગ્ગો એસા''તિ પદં કમ્મભાવેન સમ્બજ્ઝતિ આવુત્તિયાદિનયેનાતિ દટ્ઠબ્બં. **તમ્પી**તિ તં વિસુદ્ધિમગ્ગમ્પિ ઞાણેન ગહેત્વાન. **એતાયા**તિ સુમઙ્ગલવિલાસિનિયા નામ એતાય અટ્ઠકથાય. એત્થ ચ ''મજ્ઝે ઠત્વા''તિ એતેન મજ્ઝત્તભાવદીપનેન વિસેસતો ચતુન્નમ્પિ આગમાનં સાધારણટ્ઠકથા વિસુદ્ધિમગ્ગો, ન સુમઙ્ગલવિલાસિનીઆદયો વિય અસાધારણટ્ઠકથાતિ દસ્સેતિ. અવિસેસતો પન વિનયાભિધમ્માનમ્પિ યથારહં સાધારણટ્ઠકથા હોતિયેવ, તેહિ

સમ્મિસ્સતાય ચ તદવસેસસ્સ ખુદ્દકાગમસ્સ વિસેસતો સાધારણા સમાનાપિ તં ઠપેત્વા ચતુન્નમેવ આગમાનં સાધારણાત્વેવ વુત્તાતિ.

ઇતિ સોળસગાથાવણ્ણના.

ગન્થારમ્ભકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નિદાનકથાવણ્ણના

એવં યથાવુત્તેન વિવિધેન નયેન પણામાદિકં પકરણારમ્ભવિધાનં કત્વા ઇદાનિ વિભાગવન્તાનં સભાવવિભાવનં વિભાગદસ્સનવસેનેવ સુવિભાવિતં, સુવિઞ્ઞાપિતઞ્ચ હોતીતિ પઠમં તાવ વગ્ગસુત્તવસેન વિભાગં દસ્સેતું “**તત્થ દીઘાગમો નામા**”તિઆદિમાહ. તત્થ **તત્થા**તિ ‘‘દીઘસ્સ આગમવરસ્સ અત્થં પકાસયિસ્સામી’’તિ યદિદં વુત્તં, તસ્મિં વચને. ‘‘યસ્સ અત્થં પકાસયિસ્સામી’’તિ પટિઞ્ઞાતં, સો દીઘાગમો નામ વગ્ગસુત્તવસેન એવં વેદિતબ્બો, એવં વિભાગોતિ વા અત્થો. અથ વા **તત્થા**તિ ‘‘દીઘાગમનિસ્સિત’’ન્તિ યં વુત્તં, એતસ્મિં વચને. યો દીઘાગમો વુત્તો, સો દીઘાગમો નામ વગ્ગસુત્તવસેન. એવં વિભજિતબ્બો, એદિસોતિ વા અત્થો. ‘‘દીઘસ્સા’’તિઆદિના હિ વુત્તં દૂરવચનં તં-સદ્દેન પટિનિદ્દિસતિ વિય ‘‘દીઘાગમનિસ્સિત’’ન્તિ વુત્તં આસન્નવચનમ્પિ તં-સદ્દેન પટિનિદ્દિસતિ અત્તનો બુદ્ધિયં પરમ્મુખં વિય પરિવત્તમાનં હુત્વા પવત્તનતો. એદિસેસુ હિ ઠાનેસુ અત્તનો બુદ્ધિયં સમ્મુખં વા પરમ્મુખં વા પરિવત્તમાનં યથા તથા વા પટિનિદ્દિસિતું વટ્ટતિ સદ્દમત્તપટિનિદ્દેસેન અત્થસ્સાવિરોધનતો. વગ્ગસુત્તાદીનં નિબ્બચનં પરતો આવિ ભવિસ્સતિ. તયો વગ્ગા યસ્સાતિ **તિવગ્ગો**. ચતુત્તિંસ સુત્તાનિ એત્થ સઙ્ગય્હન્તિ, તેસં વા સઙ્ગહો ગણના એત્થાતિ **ચતુત્તિંસસુત્તસઙ્ગહો**.

અત્તનો સંવણ્ણનાય પઠમસઙ્ગીતિયં નિક્ખિત્તાનુક્કમેનેવ પવત્તભાવં દસ્સેતું “**તસ્સ…પે॰… નિદાનમાદી**”તિ વુત્તં. આદિભાવો હેત્થ સઙ્ગીતિક્કમેનેવ વેદિતબ્બો. કસ્મા પન ચતૂસુ આગમેસુ દીઘાગમો પઠમં સઙ્ગીતો, તત્થ ચ સીલક્ખન્ધવગ્ગો પઠમં નિક્ખિત્તો, તસ્મિઞ્ચ બ્રહ્મજાલસુત્તં, તત્થાપિ નિદાનન્તિ? નાયમનુયોગો કત્થચિપિ ન પવત્તતિ સબ્બત્થેવ વચનક્કમમત્તં પટિચ્ચ અનુયુઞ્જિતબ્બતો. અપિચ સદ્ધાવહગુણત્તા દીઘાગમોવ પઠમં સઙ્ગીતો. સદ્ધા હિ કુસલધમ્માનં બીજં. યથાહ ‘‘સદ્ધા બીજં તપો વુટ્ઠી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૯૭; સુ॰ નિ॰ ૭૭). સદ્ધાવહગુણતા ચસ્સ હેટ્ઠા દસ્સિતાયેવ. કિઞ્ચ ભિય્યો – કતિપયસુત્તસઙ્ગહતાય ચેવ અપ્પપરિમાણતાય ચ ઉગ્ગહણધારણાદિસુખતો પઠમં સઙ્ગીતો. તથા હેસ ચતુત્તિંસસુત્તસઙ્ગહો, ચતુસટ્ઠિભાણવારપરિમાણો ચ. સીલકથાબાહુલ્લતો પન **સીલક્ખન્ધવગ્ગો** પઠમં નિક્ખિત્તો. સીલઞ્હિ સાસનસ્સ આદિ સીલપતિટ્ઠાનત્તા સબ્બગુણાનં . તેનેવાહ ‘‘તસ્મા તિહ ત્વં ભિક્ખુ આદિમેવ વિસોધેહિ કુસલેસુ ધમ્મેસુ. કો ચાદિ કુસલાનં ધમ્માનં? સીલઞ્ચ સુવિસુદ્ધ’’ન્તિઆદિ (સં॰ નિ॰ ૫.૪૬૯). સીલક્ખન્ધકથાબાહુલ્લતો હિ સો ‘‘સીલક્ખન્ધવગ્ગો’’તિ વુત્તો. દિટ્ઠિવિનિવેઠનકથાભાવતો પન સુત્તન્તપિટકસ્સ નિરવસેસદિટ્ઠિવિભજનં **બ્રહ્મજાલસુત્તં** પઠમં નિક્ખિત્તન્તિ વેદિતબ્બં. તેપિટકે હિ બુદ્ધવચને બ્રહ્મજાલસદિસં દિટ્ઠિગતાનિ નિગ્ગુમ્બં નિજ્જટં કત્વા વિભત્તસુત્તં નત્થિ. **નિદાનં** પન પઠમસઙ્ગીતિયં મહાકસ્સપત્થેરેન પુટ્ઠેન આયસ્મતા આનન્દેન દેસકાલાદિનિદસ્સનત્થં પઠમં નિક્ખિત્તન્તિ. તેનાહ “**બ્રહ્મજાલસ્સાપી**”તિઆદિ. તત્થ ચ “**આયસ્મતા**”તિઆદિના દેસકં નિયમેતિ, **પઠમસઙ્ગીતિકાલે**તિ પન કાલન્તિ, અયમત્થો ઉપરિ આવિ ભવિસ્સતિ.

પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના

ઇદાનિ ‘‘પઠમમહાસઙ્ગીતિકાલે’’તિ વચનપ્પસઙ્ગેન તં પઠમમહાસઙ્ગીતિં દસ્સેન્તો, યસ્સં વા પઠમમહાસઙ્ગીતિયં નિક્ખિત્તાનુક્કમેન સંવણ્ણનં કત્તુકામત્તા તં વિભાવેન્તો તસ્સા તન્તિયા આરુળ્હાયપિ ઇધ વચને કારણં દસ્સેતું ‘‘**પઠમમહાસઙ્ગીતિ નામ ચેસા**’’તિઆદિમાહ. એત્થ હિ **કિઞ્ચાપિ…પે॰… મારુળ્હા**તિ એતેન નનુ સા સઙ્ગીતિક્ખન્ધકે તન્તિમારુળ્હા, કસ્મા ઇધ પુન વુત્તા, યદિ ચ વુત્તા અસ્સ નિરત્થકતા, ગન્થગરુતા ચ સિયાતિ ચોદનાલેસં દસ્સેતિ. ‘‘**નિદાન…પે॰… વેદિતબ્બા**’’તિ પન એતેન નિદાનકોસલ્લત્થભાવતો યથાવુત્તદોસતા ન સિયાતિ વિસેસકારણદસ્સનેન પરિહરતિ. ‘‘પઠમમહાસઙ્ગીતિ નામ ચેસા’’તિ એત્થ **ચ**-સદ્દો ઈદિસેસુ ઠાનેસુ વત્તબ્બસમ્પિણ્ડનત્થો. તેન હિ પઠમમહાસઙ્ગીતિકાલે વુત્તં નિદાનઞ્ચ આદિ, એસા ચ પઠમમહાસઙ્ગીતિ નામ એવં વેદિતબ્બાતિ ઇમમત્થં સમ્પિણ્ડેતિ. ઉપઞ્ઞાસત્થો વા **ચ**-સદ્દો, ઉપઞ્ઞાસોતિ ચ વાક્યારમ્ભો વુચ્ચતિ. એસા હિ ગન્થકારાનં પકતિ, યદિદં કિઞ્ચિ વત્વા પુન અપરં વત્તુમારભન્તાનં ચ-સદ્દપયોગો. યં પન વજિરબુદ્ધિત્થેરેન વુત્તં ‘‘એત્થ ચ-સદ્દો અતિરેકત્થો, તેન અઞ્ઞાપિ અત્થીતિ દીપેતી’’તિ (વજિર ટી॰ બાહિરનિદાનકથાવણ્ણના), તદયુત્તમેવ. ન હેત્થ ચ-સદ્દેન તદત્થો વિઞ્ઞાયતિ. યદિ ચેત્થ તદત્થદસ્સનત્થમેવ ચ-કારો અધિપ્પેતો સિયા, એવં સતિ સો ન કત્તબ્બોયેવ પઠમસદ્દેનેવ અઞ્ઞાસં દુતિયાદિસઙ્ગીતીનમ્પિ અત્થિભાવસ્સ દસ્સિતત્તા. દુતિયાદિમુપાદાય હિ પઠમસદ્દપયોગો દીઘાદિમુપાદાય રસ્સાદિસદ્દપયોગો વિય. યથાપચ્ચયં તત્થ તત્થ દેસિતત્તા, પઞ્ઞત્તત્તા ચ વિપ્પકિણ્ણાનં ધમ્મવિનયાનં સઙ્ગહેત્વા ગાયનં કથનં **સઙ્ગીતિ**, એતેન તં તં સિક્ખાપદાનં, તંતંસુત્તાનઞ્ચ આદિપરિયોસાનેસુ, અન્તરન્તરા ચ સમ્બન્ધવસેન ઠપિતં સઙ્ગીતિકારકવચનં સઙ્ગહિતં હોતિ. મહાવિસયત્તા, પૂજિતત્તા ચ મહતી સઙ્ગીતિ **મહાસઙ્ગીતિ**, પઠમા મહાસઙ્ગીતિ **પઠમમહાસઙ્ગીતિ**. **કિઞ્ચાપી**તિ અનુગ્ગહત્થો, તેન પાળિયમ્પિ સા સઙ્ગીતિમારુળ્હાવાતિ અનુગ્ગહં કરોતિ, એવમ્પિ તત્થારુળ્હમત્તેન ઇધ સોતૂનં નિદાનકોસલ્લં ન હોતીતિ **પન**-સદ્દેન અરુચિયત્થં દસ્સેતિ. નિદદાતિ દેસનં દેસકાલાદિવસેન અવિદિતં વિદિતં કત્વા નિદસ્સેતીતિ **નિદાનં**, તસ્મિં **કોસલ્લં**, તદત્થાયાતિ અત્થો.

ઇદાનિ તં વિત્થારેત્વા દસ્સેતું ‘‘**ધમ્મચક્કપવત્તનઞ્હી**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ સત્તાનં દસ્સનાનુત્તરિયસરણાદિપટિલાભહેતુભૂતાસુ વિજ્જમાનાસુપિ અઞ્ઞાસુ ભગવતો કિરિયાસુ ‘‘બુદ્ધો બોધેય્ય’’ન્તિ (બુ॰ વં॰ અટ્ઠ॰ અબ્ભન્તરનિદાન ૧; ચરિયા॰ અટ્ઠ॰ પકિણ્ણકકથા; ઉદાન અટ્ઠ॰ ૧૮) પટિઞ્ઞાય અનુલોમનતો વિનેય્યાનં મગ્ગફલુપ્પત્તિહેતુભૂતા કિરિયાવ નિપ્પરિયાયેન બુદ્ધકિચ્ચં નામાતિ તં સરૂપતો દસ્સેતું ‘‘**ધમ્મચક્કપ્પવત્તનઞ્હિ…પે॰… વિનયના**’’તિ વુત્તં. ધમ્મચક્કપ્પવત્તનતો પન પુબ્બભાગે ભગવતા ભાસિતં સુણન્તાનમ્પિ વાસનાભાગિયમેવ જાતં, ન સેક્ખભાગિયં, ન નિબ્બેધભાગિયં તપુસ્સભલ્લિકાનં સરણદાનં વિય. એસા હિ ધમ્મતા, તસ્મા તમેવ મરિયાદભાવેન વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. સદ્ધિન્દ્રિયાદિ ધમ્મોયેવ પવત્તનટ્ઠેન ચક્કન્તિ **ધમ્મચક્કં**. અથ વા **ચક્ક**ન્તિ આણા, ધમ્મતો અનપેતત્તા ધમ્મઞ્ચ તં ચક્કઞ્ચાતિ **ધમ્મચક્કં**. ધમ્મેન ઞાયેન ચક્કન્તિપિ **ધમ્મચક્કં**. વુત્તઞ્હિ પટિસમ્ભિદાયં –

‘‘ધમ્મઞ્ચ પવત્તેતિ ચક્કઞ્ચાતિ ધમ્મચક્કં. ચક્કઞ્ચ પવત્તેતિ ધમ્મઞ્ચાતિ ધમ્મચક્કં, ધમ્મેન પવત્તેતીતિ ધમ્મચક્કં, ધમ્મચરિયાય પવત્તેતીતિ ધમ્મચક્ક’’ન્તિઆદિ (પટિ॰ મ॰ ૨.૪૦, ૪૧).

તસ્સ પવત્તનં તથા. **પવત્તન**ન્તિ ચ પવત્તયમાનં, પવત્તિતન્તિ પચ્ચુપ્પન્નાતીતવસેન દ્વિધા અત્થો. યં સન્ધાય અટ્ઠકથાસુ વુત્તં ‘‘ધમ્મચક્કપવત્તનસુત્તન્તં દેસેન્તો ધમ્મચક્કં પવત્તેતિ નામ, અઞ્ઞાસિકોણ્ડઞ્ઞત્થેરસ્સ મગ્ગફલાધિગતતો પટ્ઠાય પવત્તિતં નામા’’તિ (સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૫.૧૦૮૧-૧૦૮૮; પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨.૪૦). ઇધ પન પચ્ચુપ્પન્નવસેનેવ અત્થો યુત્તો. **યાવા**તિ પરિચ્છેદત્થે નિપાતો, સુભદ્દસ્સ નામ પરિબ્બાજકસ્સ વિનયનં

અન્તોપરિચ્છેદં કત્વાતિ અભિવિધિવસેન અત્થો વેદિતબ્બો. તઞ્હિ ભગવા પરિનિબ્બાનમઞ્ચે નિપન્નોયેવ વિનેસીતિ. કતં પરિનિટ્ઠાપિતં બુદ્ધકિચ્ચં યેનાતિ તથા, તસ્મિં. કતબુદ્ધકિચ્ચે ભગવતિ લોકનાથે પરિનિબ્બુતેતિ સમ્બન્ધો, એતેન બુદ્ધકત્તબ્બસ્સ કિચ્ચસ્સ કસ્સચિપિ અસેસિતભાવં દીપેતિ. તતોયેવ હિ ભગવા પરિનિબ્બુતોતિ. નનુ ચ સાવકેહિ વિનીતાપિ વિનેય્યા ભગવતાયેવ વિનીતા નામ. તથા હિ સાવકભાસિતં સુત્તં ''બુદ્ધભાસિત''ન્તિ વુચ્ચતિ. સાવકવિનેય્યા ચ ન તાવ વિનીતા, તસ્મા ''કતબુદ્ધકિચ્ચે''તિ ન વત્તબ્બન્તિ? નાયં દોસો તેસં વિનયનુપાયસ્સ સાવકેસુ ઠપિતત્તા. તેનેવાહ –

''ન તાવાહં પાપિમ પરિનિબ્બાયિસ્સામિ, યાવ મે ભિક્ખૂ ન સાવકા ભવિસ્સન્તિ વિયત્તા વિનીતા વિસારદા બહુસ્સુતા ધમ્મધરા...પે॰... ઉપ્પન્નં પરપ્પવાદં સહ ધમ્મેન સુનિગ્ગહિતં નિગ્ગહેત્વા સપાટિહારિયં ધમ્મં દેસેસ્સન્તી''તિઆદિ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૬૮; ઉદા॰ ૫૧).

''કુસિનારાય''ન્તિઆદિના ભગવતો પરિનિબ્બુતદેસકાલવિસેસવચનં ''અપરિનિબ્બુતો ભગવા''તિ ગાહસ્સ મિચ્છાભાવદસ્સનત્થં, લોકે જાતસંવડ્ઢાદિભાવદસ્સનત્થઞ્ચ. તથા હિ મનુસ્સભાવસ્સ સુપાકટકરણત્થં મહાબોધિસત્તા ચરિમભવે દારપરિગ્ગહાદીનિપિ કરોન્તીતિ. **કુસિનારાય**ન્તિ એવં નામકે નગરે. તઞ્હિ નગરં કુસહત્થં પુરિસં દસ્સનટ્ઠાને માપિતત્તા ''કુસિનાર''ન્તિ વુચ્ચતિ, સમીપત્થે ચેતં ભુમ્મં. **ઉપવત્તને મલ્લાનં સાલવને**તિ તસ્સ નગરસ્સ ઉપવત્તનભૂતે મલ્લરાજૂનં સાલવને. તઞ્હિ સાલવનં નગરં પવિસિતુકામા ઉય્યાનતો ઉપચ્ચ વત્તન્તિ ગચ્છન્તિ એતેનાતિ **ઉપવત્તનં**. યથા હિ અનુરાધપુરસ્સ દક્ખિણપચ્છિમદિસાયં થૂપારામો, એવં તં ઉય્યાનં કુસિનારાય દક્ખિણપચ્છિમદિસાયં હોતિ. યથા ચ થૂપારામતો દક્ખિણદ્વારેન નગરં પવિસનમગ્ગો પાચીનમુખો ગન્ત્વા ઉત્તરેન નિવત્તતિ, એવં ઉય્યાનતો સાલપન્તિ પાચીનમુખા ગન્ત્વા ઉત્તરેન નિવત્તા, તસ્મા તં ''ઉપવત્તન''ન્તિ વુચ્ચતિ. અપરે પન ''તં સાલવનમુપગન્ત્વા મિત્તસુહજ્જે અપલોકેત્વા નિવત્તનતો ઉપવત્તનન્તિ પાકટં જાતં કિરા''તિ વદન્તિ. **યમકસાલાનમન્તરે**તિ યમકસાલાનં વેમજ્ઝે. તત્થ કિર ભગવતો પઞ્ઞત્તસ્સ પરિનિબ્બાનમઞ્ચસ્સ સીસભાગે એકા સાલપન્તિ હોતિ, પાદભાગે એકા. તત્રાપિ એકો તરુણસાલો સીસભાગસ્સ આસન્નો હોતિ, એકો પાદભાગસ્સ. તસ્મા ''યમકસાલાનમન્તરે''તિ વુત્તં. અપિચ ''યમકસાલા નામ મૂલક્ખન્ધવિટપપત્તેહિ અઞ્ઞમઞ્ઞં સંસિબ્બેત્વા ઠિતસાલા''તિપિ મહાઅટ્ઠકથાયં વુત્તં. મા ઇતિ ચન્દો વુચ્ચતિ તસ્સ ગતિયા દિવસસ્સ મિનિતબ્બતો, તદા સબ્બકલાપારિપૂરિયા પુણ્ણો એવ માતિ **પુણ્ણમા**. સદ્દવિદૂ પન ''મો સિવો ચન્દિમા ચેવા''તિ વુત્તં સક્કતભાસાનયં ગહેત્વા ઓકારન્તમ્પિ ચન્દિમવાચક મ-સદ્દમિચ્છન્તિ. વિસાખાય યુત્તો પુણ્ણમા યત્થાતિ **વિસાખાપુણ્ણમો**, સોયેવ દિવસો તથા, તસ્મિં. પચ્ચૂસતિ તિમિરં વિનાસેતીતિ **પચ્ચૂસો**, પતિ-પુબ્બો ઉસ-સદ્દો રુજાયન્તિ હિ નેરુત્તિકા, સોયેવ સમયોતિ રત્તિયા પચ્છિમયામપરિયાપન્નો કાલવિસેસો વુચ્ચતિ, તસ્મિં. વિસાખાપુણ્ણમદિવસે ઈદિસે રત્તિયા પચ્છિમસમયેતિ વુત્તં હોતિ.

ઉપાદીયતે કમ્મકિલેસેહીતિ **ઉપાદિ**, વિપાકક્ખન્ધા, કટત્તા ચ રૂપં. સો પન ઉપાદિ કિલેસાભિસઙ્ખારમારનિમ્મથને અનોસ્સટ્ઠો, ઇધ ખન્ધમચ્ચુમારનિમ્મથને ઓસ્સટ્ઠોન સેસિતો, તસ્મા નત્થિ એતિસ્સા ઉપાદિસઙ્ખાતો સેસો, ઉપાદિસ્સ વા સેસોતિ કત્વા ''**અનુપાદિસેસા**''તિ વુચ્ચતિ. **નિબ્બાનધાતૂ**તિ ચેત્થ નિબ્બુતિમત્તં અધિપ્પેતં, નિબ્બાનઞ્ચ તં સભાવધારણતો ધાતુ ચાતિ કત્વા. નિબ્બુતિયા હિ કારણપરિયાયેન અસઙ્ખતધાતુ તથા વુચ્ચતિ. ઇત્થમ્ભૂતલક્ખણે ચાયં કરણનિદ્દેસો. અનુપાદિસેસતાસઙ્ખાતં ઇમં પકારં ભૂતસ્સ પત્તસ્સ પરિનિબ્બુતસ્સ ભગવતો લક્ખણે નિબ્બાનધાતુસઙ્ખાતે અત્થે તતિયાતિ વુત્તં હોતિ. નનુ ચ ''અનુપાદિસેસાયા''તિ નિબ્બાનધાતુયાવ વિસેસનં હોતિ, ન પરિનિબ્બુતસ્સ ભગવતો, અથ કસ્મા તં ભગવા પત્તોતિ વુત્તોતિ?

નિબ્બાનધાતુયા સહચરણતો. તંસહચરણેન હિ ભગવાપિ અનુપાદિસેસભાવં પત્તોતિ વુચ્ચતિ. અથ વા અનુપાદિસેસભાવસઙ્ખાતં ઇમં પકારં પત્તાય નિબ્બાનધાતુયા લક્ખણે સઞ્ઞાનનકિરિયાય તતિયાતિપિ વત્તું યુજ્જતિ. **અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા**તિ ચ અનુપાદિસેસનિબ્બાનધાતુ હુત્વાતિ અત્થો. ''ઊનપઞ્ચબન્ધનેન પત્તેના''તિ (પારા॰ ૬૧૨). એત્થ હિ ઊનપઞ્ચબન્ધનપત્તો હુત્વાતિ અત્થં વદન્તિ. અપિચ નિબ્બાનધાતુયા અનુપાદિસેસાય અનુપાદિસેસા હુત્વા ભૂતાયાતિપિ યુજ્જતિ. વુત્તઞ્હિ ઉદાનટ્ઠકથાય **નન્દસુત્તવણ્ણનાયં** ''ઉપક્કુલ્લિખિતેહિ કેસેહીતિ ઇત્થમ્ભૂતલક્ખણે કરણવચનં વિપ્પકતુલ્લિખિતેહિ કેસેહિ ઉપલક્ખિતાતિ અત્થો''તિ (ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૨૨) એસનયો ઈદિસેસુ. **ધાતુભાજનદિવસે**તિ જેટ્ઠમાસસ્સ સુક્કપક્ખપઞ્ચમીદિવસં સન્ધાય વુત્તં, તઞ્ચ ન ''સન્નિપતિતાન''ન્તિ એતસ્સ વિસેસનં, ''ઉસ્સાહં જનેસી''તિ એતસ્સ પન વિસેસનં ''ધાતુભાજનદિવસે ભિક્ખૂનં ઉસ્સાહં જનેસી''તિ ઉસ્સાહજનનસ્સ કાલવસેન ભિન્નાધિકરણવિસેસનભાવતો. ધાતુભાજનદિવસતો હિ પુરિમતરદિવસેસુપિ ભિક્ખૂ સન્નિપતિતાતિ. અથ વા ''**સન્નિપતિતાન**''ન્તિ ઇદં કાયસામગ્ગિવસેન સન્નિપતનમેવ સન્ધાય વુત્તં, ન સમાગમનમત્તેન. તસ્મા ''ધાતુભાજનદિવસે''તિ ઇદં ''સન્નિપતિતાન''ન્તિ એતસ્સ વિસેસનં સમ્ભવતિ, ઇદઞ્ચ **ભિક્ખૂનં ઉસ્સાહં જનેસી**તિ એત્થ ''**ભિક્ખૂન**''ન્તિ એતેનપિ સમ્બજ્ઝનીયં . સઙ્ઘસ્સ થેરો **સઙ્ઘત્થેરો**. સો પન સઙ્ઘો કિં પરિમાણોતિ આહ ''**સત્તન્નં ભિક્ખુસતસહસ્સાન**''ન્તિ. સઙ્ઘસદ્દેન હિ અવિઞ્ઞાયમાનસ્સ પરિમાણસ્સ વિઞ્ઞાપનત્થમેવેતં પુન વુત્તં. સદ્દવિદૂ પન વદન્તિ –

> ''સમાસો ચ તદ્ધિતો ચ, વાક્યત્થેસુ વિસેસકા;
> પસિદ્ધિયન્તુ સામઞ્ઞં, તેલં સુગતચીવરં.

તસ્મા નામમત્તભૂતસ્સ સઙ્ઘત્થેરસ્સ વિસેસનત્થમેવેતં પુન વુત્તન્તિ, નિચ્ચસાપેક્ખતાય ચ એદિસેસુ સમાસો યથા ''દેવદત્તસ્સ ગરુકુલ''ન્તિ. નિચ્ચસાપેક્ખતા ચેત્થ સઙ્ઘસદ્દસ્સ ભિક્ખુસતસહસ્સસદ્દં સાપેક્ખત્તેપિ અઞ્ઞપદન્તરાભાવેન વાક્યે વિય અપેક્ખિતબ્બત્થસ્સ ગમકત્તા. ''સત્તન્નં ભિક્ખુસતસહસ્સાન''ન્તિ હિ એતસ્સ સઙ્ઘસદ્દે અવયવીભાવેન સમ્બન્ધો, તસ્સાપિ સામિભાવેન થેરસદ્દેતિ. ''સત્તન્નં ભિક્ખુસતસહસ્સાન''ન્તિ ચ ગણપામોક્ખભિક્ખૂયેવ સન્ધાય વુત્તં. તદા હિ સન્નિપતિતા ભિક્ખૂ એત્તકાતિ ગણનપથમતિક્કન્તા. તથા હિ વેળુવગામે વેદનાવિક્ખમ્ભનતો પટ્ઠાય ''નચિરેનેવ ભગવા પરિનિબ્બાયિસ્સતી''તિ સુત્વા તતો તતો આગતેસુ ભિક્ખૂસુ એકભિક્ખુપિ પક્કન્તો નામ નત્થિ. યથાહુ –

> ''સત્તસતસહસ્સાનિ , તેસુ પામોક્ખભિક્ખવો;
> થેરો મહાકસ્સપોવ, સઙ્ઘત્થેરો તદા અહૂ''તિ.

આયસ્મા મહાકસ્સપો અનુસ્સરન્તો મઞ્ઞમાનો ચિન્તયન્તો હુત્વા ઉસ્સાહં જનેસિ, અનુસ્સરન્તો મઞ્ઞમાનો ચિન્તયન્તો આયસ્મા મહાકસ્સપો ઉસ્સાહં જનેસીતિ વા સમ્બન્ધો. મહન્તેહિ સીલક્ખન્ધાદીહિ સમન્નાગતત્તા મહન્તો કસ્સપોતિ **મહાકસ્સપો**. અપિચ ''**મહાકસ્સપો**''તિ ઉરુવેલકસ્સપો નદીકસ્સપો ગયાકસ્સપો કુમારકસ્સપોતિ ઇમે ખુદ્દાનુખુદ્દકે થેરે ઉપાદાય વુચ્ચતિ. કસ્મા પનાયસ્મા મહાકસ્સપો ઉસ્સાહં જનેસીતિ અનુયોગે સતિ તં કારણં વિભાવેન્તો આહ ''**સત્તાહપરિનિબ્બુતે**''તિઆદિ. સત્ત અહાનિ સમાહટાનિ **સત્તાહં**. સત્તાહં પરિનિબ્બુતસ્સ અસ્સાતિ તથા યથા ''અચિરપક્કન્તો, માસજાતો''તિ, અન્તત્થઅઞ્ઞપદસમાસોયં, તસ્મિં. ભગવતો પરિનિબ્બાનદિવસતો પટ્ઠાય સત્તાહે વીતિવત્તેતિ વુત્તં હોતિ, એતસ્સ ''વુત્તવચન''ન્તિ પદેન સમ્બન્ધો, તથા ''**સુભદ્દેન વુડ્ઢપબ્બજિતેના**''તિ એતસ્સપિ. તત્થ **સુભદ્દો**તિ તસ્સ નામમત્તં, વુડ્ઢકાલે પન પબ્બજિતત્તા ''**વુડ્ઢપબ્બજિતેના**''તિ

વુત્તં, એતેન સુભદ્દપરિબ્બાજકાદીહિ તં વિસેસં કરોતિ. “**અલં આવુસો**”તિઆદિના તેન વુત્તવચનં નિદસ્સેતિ. સો હિ સત્તાહપરિનિબ્બુતે ભગવતિ આયસ્મતા મહાકસ્સપત્થેરેન સદ્ધિં પાવાય કુસિનારં અદ્ધાનમગ્ગપટિપન્નેસુ પઞ્ચમત્તેસુ ભિક્ખુસતેસુ અવીતરાગે ભિક્ખૂ અન્તરામગ્ગે દિટ્ઠઆજીવકસ્સ સન્તિકા ભગવતો પરિનિબ્બાનં સુત્વા પત્તચીવરાનિ છડ્ડેત્વા બાહા પગ્ગય્હ નાનપ્પકારં પરિદેવન્તે દિસ્વા એવમાહ.

કસ્મા પન સો એવમાહાતિ? ભગવતિ આઘાતેન. અયં કિરેસો ખન્ધકે આગતે **આતુમાવત્થુસ્મિં** (મહાવ॰ ૩૦૩) નહાપિતપુબ્બકો વુડ્ઢપબ્બજિતો ભગવતિ કુસિનારતો નિક્ખમિત્વા અડ્ઢતેળસેહિ ભિક્ખુસતેહિ સદ્ધિં આતુમં ગચ્છન્તે ‘‘ભગવા આગચ્છતી’’તિ સુત્વા ‘‘આગતકાલેયાગુદાનં કરિસ્સામી’’તિ સામણેરભૂમિયં ઠિતે દ્વે પુત્તે એતદવોચ ‘‘ભગવા કિર તાતા આતુમં આગચ્છતિ મહતા ભિક્ખુસઙ્ઘેન સદ્ધિં અડ્ઢતેળસેહિ ભિક્ખુસતેહિ, ગચ્છથ તુમ્હે તાતા, ખુરભણ્ડં આદાય નાળિયા વા પસિબ્બકેન વા અનુઘરકં આહિણ્ડથ, લોણમ્પિ તેલમ્પિ તણ્ડુલમ્પિ ખાદનીયમ્પિ સંહરથ, ભગવતો આગતસ્સ યાગુદાનં કરિસ્સામી’’તિ. તે તથા અકંસુ. અથ ભગવતિ આતુમં આગન્ત્વા ભુસાગારકં પવિટ્ઠે સુભદ્દો સાયન્હસમયં ગામદ્વારં ગન્ત્વા મનુસ્સે આમન્તેત્વા ‘‘હત્થકમ્મમત્તં મે દેથા’’તિ હત્થકમ્મં યાચિત્વા ‘‘કિં ભન્તે કરોમા’’તિ વુત્તે ‘‘ઇદઞ્ચિદઞ્ચ ગણ્હથા’’તિ સબ્બૂપકરણાનિ ગાહાપેત્વા વિહારે ઉદ્ધનાનિ કારેત્વા એકં કાળકં કાસાવં નિવાસેત્વા તાદિસમેવ પારુપિત્વા ‘‘ઇદં કરોથ, ઇદં કરોથા’’તિ સબ્બરત્તિં વિચારેન્તો સતસહસ્સં વિસ્સજ્જેત્વા ભોજ્જયાગુઞ્ચ મધુગોળકઞ્ચ પટિયાદાપેસિ. **ભોજ્જયાગુ** નામ ભુઞ્જિત્વા પાતબ્બયાગુ, તત્થ સપ્પિમધુફાણિતમચ્છમંસપુપ્ફફલરસાદિ યં કિઞ્ચિ ખાદનીયં નામ અત્થિ, તં સબ્બં પવિસતિ. કીળિતુકામાનં સીસમક્ખનયોગ્ગા હોતિ સુગન્ધગન્ધા.

અથ ભગવા કાલસ્સેવ સરીરપટિજગ્ગનં કત્વા ભિક્ખુસઙ્ઘપરિવુતો પિણ્ડાય ચરિતું આતુમાભિમુખો પાયાસિ. અથ તસ્સ આરોચેસું ‘‘ભગવા પિણ્ડાય ગામં પવિસતિ, તયા કસ્સ યાગુ પટિયાદિતા’’તિ. સો યથાનિવત્થપારુતેહેવ તેહિ કાળકકાસાવેહિ એકેન હત્થેન દબ્બિઞ્ચ કટચ્છુઞ્ચ ગહેત્વા બ્રહ્મા વિય દક્ખિણં જાણુમણ્ડલં ભૂમિયં પતિટ્ઠપેત્વા વન્દિત્વા ‘‘પટિગ્ગણ્હાતુ મે ભન્તે ભગવા યાગુ’’ન્તિ આહ. તતો ‘‘જાનન્તાપિ તથાગતા પુચ્છન્તી’’તિ ખન્ધકે (મહાવ॰ ૩૦૪) આગતનયેન ભગવા પુચ્છિત્વા ચ સુત્વા ચ તં વુડ્ઢપબ્બજિતં વિગરહિત્વા તસ્મિં વત્થુસ્મિં અકપ્પિયસમાદાનસિક્ખાપદં, ખુરભણ્ડપરિહરણસિક્ખાપદઞ્ચાતિ દ્વે સિક્ખાપદાનિ પઞ્ઞપેત્વા ‘‘અનેકકપ્પકોટિયો ભિક્ખવે ભોજનં પરિયેસન્તેહેવ વીતિનામિતા , ઇદં પન તુમ્હાકં અકપ્પિયં, અધમ્મેન ઉપ્પન્નં ભોજનં ઇમં પરિભુઞ્જિત્વા અનેકાનિ અત્તભાવસહસ્સાનિ અપાયેસ્વેવ નિબ્બત્તિસ્સન્તિ, અપેથ મા ગણ્હથા’’તિ વત્વા ભિક્ખાચારાભિમુખો અગમાસિ, એકભિક્ખુનાપિ ન કિઞ્ચિ ગહિતં. સુભદ્દો અનત્તમનો હુત્વા ‘‘અયં સબ્બં જાનામી’’તિ આહિણ્ડતિ, સચે ન ગહેતુકામો પેસેત્વા આરોચેતબ્બં અસ્સ, પક્કાહારો નામ સબ્બચિરં તિટ્ઠન્તો સત્તાહમત્તં તિટ્ઠેય્ય, ઇદઞ્ચ મમ યાવજીવં પરિયત્તં અસ્સ, સબ્બં તેન નાસિતં, અહિતકામો અયં મય્હ’’ન્તિ ભગવતિ આઘાતં બન્ધિત્વા દસબલે ધરમાને કિઞ્ચિ વત્તું નાસક્ખિ. એવં કિરસ્સ અહોસિ ‘‘અયં ઉચ્ચા કુલા પબ્બજિતો મહાપુરિસો, સચે કિઞ્ચિ ધરન્તસ્સ વક્ખામિ, મમંયેવ સન્તજ્જેસ્સતી’’તિ.

સ્વાયં અજ્જ મહાકસ્સપત્થેરેન સદ્ધિં ગચ્છન્તો ‘‘પરિનિબ્બુતો ભગવા’’તિ સુત્વા લદ્ધસ્સાસો વિય હટ્ઠતુટ્ઠો એવમાહ. થેરો પન તં સુત્વા હદયે પહારં વિય, મત્થકે પતિતસુક્ખાસનિં વિય (સુક્ખાસનિ વિય દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૨૩૨) મઞ્ઞિ, ધમ્મસંવેગો ચસ્સ ઉપ્પજ્જિ ‘‘સત્તાહમત્તપરિનિબ્બુતો ભગવા, અજ્જાપિસ્સ સુવણ્ણવણ્ણં સરીરં ધરતિયેવ, દુક્ખેન ભગવતા આરાધિતસાસને નામ એવં લહું મહન્તં પાપં કસટં કણ્ટકો ઉપ્પન્નો, અલં ખો પનેસ પાપો વડ્ઢમાનો અઞ્ઞેપિ એવરૂપે સહાયે લભિત્વા સાસનં ઓસક્કાપેતુ’’ન્તિ.

તતો થેરો ચિન્તેસિ ‘‘સચે ખો પનાહં ઇમં મહલ્લકં ઇધેવ પિલોતિકં નિવાસેત્વા છારિકાય ઓકિરાપેત્વા નીહરાપેસ્સામિ, મનુસ્સા ‘સમણસ્સ ગોતમસ્સ સરીરે ધરમાનેયેવ સાવકા વિવદન્તી’તિ અમ્હાકં દોસં દસ્સેસ્સન્તિ, અધિવાસેમિ તાવ. ભગવતા હિ દેસિતધમ્મો અસઙ્ગહિતપુપ્ફરાસિસદિસો, તત્થ યથા વાતેન પહટપુપ્ફાનિ યતો વા તતો વા ગચ્છન્તિ, એવમેવ એવરૂપાનં વસેન ગચ્છન્તે ગચ્છન્તે કાલે વિનયે એકં દ્વે સિક્ખાપદાનિ નસ્સિસ્સન્તિ, સુત્તે એકો દ્વે પઞ્હાવારા નસ્સિસ્સન્તિ, અભિધમ્મે એકં દ્વે ભૂમન્તરાનિ નસ્સિસ્સન્તિ, એવં અનુક્કમેન મૂલે નટ્ઠે પિસાચસદિસા ભવિસ્સામ, તસ્મા ધમ્મવિનયસઙ્ગહં કરિસ્સામિ, એવં સતિ દળ્હસુત્તેન સઙ્ગહિતપુપ્ફાનિ વિય અયં ધમ્મવિનયો નિચ્ચલો ભવિસ્સતિ. એતદત્થઞ્હિ ભગવા મય્હં તીણિ ગાવુતાનિ પચ્ચુગ્ગમનં અકાસિ, તીહિ ઓવાદેહિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૪૯, ૧૫૦, ૧૫૧) ઉપસમ્પદં અકાસિ, કાયતો ચીવરપરિવત્તનં અકાસિ, આકાસે પાણિં ચાલેત્વા ચન્દોપમપટિપદં કથેન્તો મઞ્ઞેવ સક્ખિં કત્વા કથેસિ, તિક્ખત્તું સકલસાસનરતનં પટિચ્છાપેસિ, માદિસે ભિક્ખુમ્હિ તિટ્ઠમાને અયં પાપો સાસને વડ્ઢિં મા અલત્થ, યાવ અધમ્મો ન દિપ્પતિ, ધમ્મો ન પટિબાહિય્યતિ, અવિનયો ન દિપ્પતિ, વિનયો ન પટિબાહિય્યતિ, અધમ્મવાદિનો ન બલવન્તો હોન્તિ, ધમ્મવાદિનો ન દુબ્બલા હોન્તિ, અવિનયવાદિનો ન બલવન્તો હોન્તિ, વિનયવાદિનો ન દુબ્બલા હોન્તિ, તાવ ધમ્મઞ્ચ વિનયઞ્ચ સઙ્ગાયિસ્સામિ, તતો ભિક્ખૂ અત્તનો અત્તનો પહોનકં ગહેત્વા કપ્પિયાકપ્પિયં કથેસ્સન્તિ, અથાયં પાપો સયમેવ નિગ્ગહં પાપુણિસ્સતિ, પુન સીસં ઉક્ખિપિતું ન સક્ખિસ્સતિ, સાસનં ઇદ્ધઞ્ચેવ ફીતઞ્ચ ભવિસ્સતી’’તિ ચિન્તેત્વા સો ‘‘એવં નામ મય્હં ચિત્તં ઉપ્પન્ન’’ન્તિ કસ્સચિપિ અનારોચેત્વા ભિક્ખુસઙ્ઘં સમસ્સાસેત્વા અથ પચ્છા ધાતુભાજનદિવસે ધમ્મવિનયસઙ્ગાયનત્થં ભિક્ખૂનં ઉસ્સાહં જનેસિ. તેન વુત્તં ‘‘આયસ્મા મહાકસ્સપો સત્તાહપરિનિબ્બુતે...પે॰... ધમ્મવિનયસઙ્ગાયનત્થં ભિક્ખૂનં ઉસ્સાહં જનેસી’’તિ.

તત્થ **અલ**ન્તિ પટિક્ખેપવચનં, ન યુત્તન્તિ અત્થો. **આવુસો**તિ પરિદેવન્તે ભિક્ખૂ આલપતિ. **મા સોચિત્થા**તિ ચિત્તે ઉપ્પન્નબલવસોકેન મા સોકમકત્થ. **મા પરિદેવિત્થા**તિ વાચાય મા વિલાપમકત્થ. ‘‘પરિદેવનં વિલાપો’’તિ હિ વુત્તં. અસોચનાદીનં કારણમાહ ‘‘**સુમુત્તા**’’તિઆદિના. **તેન મહાસમણેના**તિ નિસ્સક્કે કરણવચનં, સ્માવચનસ્સ વા નાબ્યપ્પદેસો. ‘‘**ઉપદ્દુતા**’’તિ પદે પન કત્તરિ તતિયાવસેન સમ્બન્ધો. ઉભયાપેક્ખઞ્હેતં પદં. **ઉપદ્દુતા ચ હોમા**તિ તંકાલાપેક્ખવત્તમાનવચનં, ‘‘તદા’’તિ સેસો. અતીતત્થે વા વત્તમાનવચનં, અહુમ્હાતિ અત્થો. **અનુસ્સરન્તો** ધમ્મસંવેગવસેનેવ, ન પન કોધાદિવસેન. ધમ્મસભાવચિન્તાવસેન હિ પવત્તં સહોત્તપ્પઞાણં ધમ્મસંવેગો. વુત્તઞ્હેતં –

‘‘સબ્બસઙ્ખતધમ્મેસુ, ઓત્તપ્પાકારસણ્ઠિતં;
ઞાણમોહિતભારાનં, ધમ્મસંવેગસઞ્ઞિત’’ન્તિ. (સારત્થ॰ ટી॰ ૧.પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના);

અઞ્ઞં ઉસ્સાહજનનકારણં દસ્સેતું ‘‘**ઈદિસસ્સા**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **ઈદિસસ્સ ચ સઙ્ઘસન્નિપાતસ્સા**તિ સત્તસતસહસ્સગણપામોક્ખથેરપ્પમુખગણનપથાતિક્કન્તસઙ્ઘસન્નિપાતં સન્ધાય વદતિ. ‘‘**ઠાનં ખો પનેતં વિજ્જતી**’’તિઆદિનાપિ અઞ્ઞં કારણં દસ્સેતિ. તિટ્ઠતિ એત્થ ફલં તદાયત્તવુત્તિતાયાતિ **ઠાનં**, હેતુ. **ખો**તિ અવધારણે. **પના**તિ વચનાલઙ્કારે, એતં ઠાનં વિજ્જતેવ, નો ન વિજ્જતીતિ અત્થો. કિં પન તન્તિ આહ ‘‘**યં પાપભિક્ખૂ**’’તિઆદિ. **ય**ન્તિ નિપાતમત્તં, કારણનિદ્દેસો વા, યેન ઠાનેન અન્તરધાપેય્યું, તદેતં ઠાનં વિજ્જતિયેવાતિ. પાપેન લામકેન ઇચ્છાવચરેન સમન્નાગતા ભિક્ખૂ **પાપભિક્ખૂ** . અતીતો સત્થા એત્થ, એતસ્સાતિ વા **અતીતસત્થુકં** યથા ‘‘બહુકત્તુકો’’તિ. પધાનં વચનં **પાવચનં**. **પા**-સદ્દો ચેત્થ નિપાતો ‘‘પા એવ વુત્યસ્સા’’તિઆદીસુ વિય. ઉપસગ્ગપદં વા એતં, દીઘં કત્વા પન તથા વુત્તં યથા ‘‘પાવદતી’’તિપિ વદન્તિ.

પક્ખન્તિ અલજ્જિપક્ખં. "**યાવ ચા**"તિઆદિના સઙ્ગીતિયા સાસનચિરટ્ઠિતિકભાવે કારણં, સાધકઞ્ચ દસ્સેતિ. ''તસ્મા''તિ હિ પદમજ્ઝાહરિત્વા ''સઙ્ગાયેય્ય''ન્તિ પદેન સમ્બન્ધનીયં.

તત્થ **યાવ ચ ધમ્મવિનયો તિટ્ઠતી**તિ યત્તકં કાલં ધમ્મો ચ વિનયો ચ લજ્જિપુગ્ગલેસુ તિટ્ઠતિ. પરિનિબ્બાનમઞ્ચકે નિપન્નેન ભગવતા મહાપરિનિબ્બાનસુત્તે (દી॰ નિ॰ ૨.૨૧૬) વુત્તં સન્ધાય "**વુત્તઞ્હેત**"ન્તિઆદિમાહ. **હિ**-સદ્દો આગમવસેન દળ્હિજોતકો. **દેસિતો પઞ્ઞત્તો**તિ ધમ્મોપિ દેસિતો ચેવ પઞ્ઞત્તો ચ. સુત્તાભિધમ્મસઙ્ગહિતસ્સ હિ ધમ્મસ્સ અતિસજ્જનં પબોધનં દેસના, તસ્સેવ પકારતો ઞાપનં વિનેય્યસન્તાને ઠપનં પઞ્ઞાપનં. વિનયોપિ દેસિતો ચેવ પઞ્ઞત્તો ચ. વિનયતન્તિસઙ્ગહિતસ્સ હિ અત્થસ્સ અતિસજ્જનં પબોધનં દેસના, તસ્સેવ પકારતો ઞાપનં અસઙ્કરતો ઠપનં પઞ્ઞાપનં, તસ્મા કમ્મદ્વયમ્પિ કિરિયાદ્વયેન સમ્બજ્ઝનં યુજ્જતીતિ વેદિતબ્બં.

સોતિ સો ધમ્મો ચ વિનયો ચ. **મમચ્ચયેના**તિ મમ અચ્ચયકાલે. ''ભુમ્મત્થે કરણનિદ્દેસો''તિ હિ અક્ખરચિન્તકા વદન્તિ. હેત્વત્થે વા કરણવચનં, મમ અચ્ચયહેતુ તુમ્હાકં સત્થા નામ ભવિસ્સતીતિ અત્થો. વુત્તઞ્હિ મહાપરિનિબ્બાનસુત્તવણ્ણનાયં ''મયિ પરિનિબ્બુતે તુમ્હાકં સત્થુકિચ્ચં સાધેસ્સતી''તિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨૧૬). લક્ખણવચનઞ્હેત્થ હેત્વત્થસાધકં યથા ''નેત્તે ઉજું ગતે સતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૭૦; નેત્તિ॰ ૧૦.૯૦, ૯૩). ઇદં વુત્તં હોતિ – મયા વો ઠિતેનેવ ''ઇદં લહુકં, ઇદં ગરુકં, ઇદં સતેકિચ્છં, ઇદં અતેકિચ્છં, ઇદં લોકવજ્જં, ઇદં પણ્ણત્તિવજ્જં, અયં આપત્તિ પુગ્ગલસ્સ સન્તિકે વુટ્ઠાતિ, અયં ગણસ્સ, અયં સઙ્ઘસ્સ સન્તિકે વુટ્ઠાતી''તિ સત્તન્નં આપત્તિક્ખન્ધાનં અવીતિક્કમનીયતાવસેન ઓતિણ્ણવત્થુસ્મિં સખન્ધકપરિવારો ઉભતોવિભઙ્ગો મહાવિનયો નામ દેસિતો, તં સકલમ્પિ વિનયપિટકં મયિ પરિનિબ્બુતે તુમ્હાકં સત્થુકિચ્ચં સાધેસ્સતિ ''ઇદં વો કત્તબ્બં, ઇદં વો ન કત્તબ્બ''ન્તિ કત્તબ્બાકત્તબ્બસ્સ વિભાગેન અનુસાસનતો. ઠિતેનેવ ચ મયા ''ઇમે ચત્તારો સતિપટ્ઠાના, ચત્તારો સમ્મપ્પધાના, ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા, પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ, પઞ્ચ બલાનિ, સત્ત બોજ્ઝઙ્ગા, અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો''તિ તેન તેન વિનેય્યાનં અજ્ઝાસયાનુરૂપેન પકારેન ઇમે સત્તતિંસ બોધિપક્ખિયધમ્મે વિભજિત્વા વિભજિત્વા સુત્તન્તપિટકં દેસિતં, તં સકલમ્પિ સુત્તન્તપિટકં મયિ પરિનિબ્બુતે તુમ્હાકં સત્થુકિચ્ચં સાધેસ્સતિ તંતંચરિયાનુરૂપં સમ્માપટિપત્તિયા અનુસાસનતો, ઠિતેનેવ ચ મયા ''ઇમે પઞ્ચક્ખન્ધા (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨૧૬), દ્વાદસાયતનાનિ, અટ્ઠારસ ધાતુયો, ચત્તારિ સચ્ચાનિ, બાવીસતિન્દ્રિયાનિ, નવ હેતૂ, ચત્તારો આહારા, સત્ત ફસ્સા, સત્ત વેદના, સત્ત સઞ્ઞા, સત્ત ચેતના, સત્ત ચિત્તાનિ. તત્રાપિ એત્તકા ધમ્મા કામાવચરા, એત્તકા રૂપાવચરા, એત્તકા અરૂપાવચરા, એત્તકા પરિયાપન્ના, એત્તકા અપરિયાપન્ના, એત્તકા લોકિયા, એત્તકા લોકુત્તરા''તિ ઇમે ધમ્મે વિભજિત્વા વિભજિત્વા અભિધમ્મપિટકં દેસિતં, તં સકલમ્પિ અભિધમ્મપિટકં મયિ પરિનિબ્બુતે તુમ્હાકં સત્થુકિચ્ચં સાધેસ્સતિ ખન્ધાદિવિભાગેન ઞાયમાનં ચતુસચ્ચસમ્બોધાવહત્તા. ઇતિ સબ્બમ્પેતં અભિસમ્બોધિતો યાવ પરિનિબ્બાના પઞ્ચચત્તાલીસ વસ્સાનિ ભાસિતં લપિતં ''તીણિ પિટકાનિ, પઞ્ચ નિકાયા, નવઙ્ગાનિ, ચતુરાસીતિ ધમ્મક્ખન્ધસહસ્સાની''તિ એવં મહપ્પભેદં હોતિ. ઇમાનિ ચતુરાસીતિ ધમ્મક્ખન્ધસહસ્સાનિ તિટ્ઠન્તિ, અહં એકોવ પરિનિબ્બાયિસ્સામિ, અહઞ્ચ પનિદાનિ એકોવ ઓવદામિ અનુસાસામિ, મયિ પરિનિબ્બુતે ઇમાનિ ચતુરાસીતિ બુદ્ધસહસ્સાનિ તુમ્હે ઓવદિસ્સન્તિ અનુસાસિસ્સન્તિ ઓવાદાનુસાસનકિચ્ચસ્સ નિપ્ફાદનતોતિ.

સાસનન્તિ પરિયત્તિપટિપત્તિપટિવેધવસેન તિવિધમ્પિ સાસનં, નિપ્પરિયાયતો પન સત્તતિંસ બોધિપક્ખિયધમ્મા. અદ્ધાનં ગમિતુમલન્તિ **અદ્ધનિયં**, અદ્ધાનગામિ અદ્ધાનક્ખમન્તિ અત્થો. ચિરં ઠિતિ એતસ્સાતિ

ચિરટ્ઠિતિકં. ઇદં વુત્તં હોતિ – યેન પકારેન ઇદં સાસનં અદ્ધનિયં, તતોયેવ ચ ચિરટ્ઠિતિકં ભવેય્ય, તેન પકારેન ધમ્મઞ્ચ વિનયઞ્ચ યદિ પનાહં સઙ્ગાયેય્યં, સાધુ વતાતિ.

ઇદાનિ સમ્માસમ્બુદ્ધેન અત્તનો કતં અનુગ્ગહવિસેસં સમનુસ્સરિત્વા ચિન્તનાકારમ્પિ દસ્સેન્તો ''**યઞ્ચાહં ભગવતા**''તિઆદિમાહ. તત્થ ''યઞ્ચાહ''ન્તિ એતસ્સ ''અનુગ્ગહિતો, પસંસિતો''તિ એતેહિ સમ્બન્ધો. **યન્તિ** યસ્મા, કિરિયાપરામસનં વા એતં, તેન ''અનુગ્ગહિતો, પસંસિતો''તિ એત્થ અનુગ્ગહણં, પસંસનઞ્ચ પરામસતિ. ''ધારેસ્સસી''તિઆદિકં પન વચનં ભગવા અઞ્ઞતરસ્મિં રુક્ખમૂલે મહાકસ્સપત્થેરેન પઞ્ઞત્તસઙ્ઘાટિયં નિસિન્નો તં સઙ્ઘાટિં પદુમપુપ્ફવણ્ણેન પાણિના અન્તન્તેન પરામસન્તો આહ. વુત્તઞ્હેતં કસ્સપસંયુત્તે (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૪) મહાકસ્સપત્થેરેનેવ આનન્દત્થેરં આમન્તેત્વા કથેન્તેન –

''અથ ખો આવુસો ભગવા મગ્ગા ઓક્કમ્મ યેન અઞ્ઞતરં રુક્ખમૂલં તેનુપસઙ્કમિ, અથ ખ્વાહં આવુસો પટપિલોતિકાનં સઙ્ઘાટિં ચતુગ્ગુણં પઞ્ઞપેત્વા ભગવન્તં એતદવોચં 'ઇધ ભન્તે ભગવા નિસીદતુ, યં મમસ્સ દીઘરત્તં હિતાય સુખાયા'તિ . નિસીદિ ખો આવુસો ભગવા પઞ્ઞત્તે આસને, નિસજ્જ ખો મં આવુસો ભગવા એતદવોચ 'મુદુકા ખો ત્યાયં કસ્સપ પટપિલોતિકાનં સઙ્ઘાટી'તિ. પટિગ્ગણ્હાતુ મે ભન્તે ભગવા પટપિલોતિકાનં સઙ્ઘાટિં અનુકમ્પં ઉપાદાયાતિ. ધારેસ્સસિ પન મે ત્વં કસ્સપ સાણાનિ પંસુકૂલાનિ નિબ્બસનાનીતિ. ધારેસ્સામહં ભન્તે ભગવતો સાણાનિ પંસુકૂલાનિ નિબ્બસનાનીતિ. સો ખ્વાહં આવુસો પટપિલોતિકાનં સઙ્ઘાટિં ભગવતો પાદાસિં, અહં પન ભગવતો સાણાનિ પંસુકૂલાનિ નિબ્બસનાનિ પટિપજ્જિ''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૪).

તત્થ **મુદુકા ખો ત્યાયન્તિ** મુદુકા ખો તે અયં. કસ્મા પન ભગવા એવમાહાતિ? થેરેન સહ ચીવરં પરિવત્તેતુકામતાય. કસ્મા પરિવત્તેતુકામો જાતોતિ? થેરં અત્તનો ઠાને ઠપેતુકામતાય. કિં સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાના નત્થીતિ? અત્થિ, એવં પનસ્સ અહોસિ ''ઇમે ન ચિરં ઠસ્સન્તિ, 'કસ્સપો પન વીસવસ્સસતાયુકો, સો મયિ પરિનિબ્બુતે સત્તપણ્ણિગુહાયં વસિત્વા ધમ્મવિનયસઙ્ગહં કત્વા મમ સાસનં પઞ્ચવસ્સસહસ્સપરિમાણકાલં પવત્તનકં કરિસ્સતી''તિ અત્તનો નં ઠાને ઠપેસિ, એવં ભિક્ખૂ કસ્સપસ્સ સુસ્સુસિતબ્બં મઞ્ઞિસ્સન્તી''તિ તસ્મા એવમાહ. થેરો પન યસ્મા ચીવરસ્સ વા પત્તસ્સ વા વણ્ણે કથિતે ''ઇમં તુમ્હે ગણ્હથા''તિ વચનં ચારિત્તમેવ, તસ્મા ''પટિગ્ગણ્હાતુ મે ભન્તે ભગવા''તિ આહ.

ધારેસ્સસિ પન મે ત્વં કસ્સપાતિ કસ્સપ ત્વં ઇમાનિ પરિભોગજિણ્ણાનિ પંસુકૂલાનિ પારુપિતું સક્ખિસ્સસીતિ વદતિ. તઞ્ચ ખો ન કાયબલં સન્ધાય, પટિપત્તિપૂરણં પન સન્ધાય એવમાહ. અયઞ્હેત્થ અધિપ્પાયો – અહં ઇમં ચીવરં પુણ્ણં નામ દાસિં પારુપિત્વા આમકસુસાને છડ્ડિતં સુસાનં પવિસિત્વા તુમ્બમત્તેહિ પાણકેહિ સમ્પરિકિણ્ણં તે પાણકે વિધુનિત્વા મહાઅરિયવંસે ઠત્વા અગ્ગહેસિં, તસ્સ મે ઇમં ચીવરં ગહિતદિવસે દસસહસ્સચક્કવાળે મહાપથવી મહાવિરવં વિરવમાના કમ્પિત્થ, આકાસં તટતટાયિ, ચક્કવાળે દેવતા સાધુકારં અદંસુ, ઇમં ચીવરં ગણ્હન્તેન ભિક્ખુના જાતિપંસુકૂલિકેન જાતિઆરઞ્ઞિકેન જાતિએકાસનિકેન જાતિસપદાનચારિકેન ભવિતું વટ્ટતિ, ત્વં ઇમસ્સ ચીવરસ્સ અનુચ્છવિકં કાતું સક્ખિસ્સસીતિ. થેરોપિ અત્તના પઞ્ચન્નં હત્થીનં બલં ધારેતિ, સો તં અતક્કયિત્વા ''અહમેતં પટિપત્તિં પૂરેસ્સામી''તિ ઉસ્સાહેન સુગતચીવરસ્સ અનુચ્છવિકં કાતુકામો ''ધારેસ્સામહં ભન્તે''તિ આહ. **પટિપજ્જિન્તિ** પટિપન્નોસિં. એવં પન ચીવરપરિવત્તનં કત્વા થેરેન પારુપિતચીવરં ભગવા પારુપિ, સત્થુ ચીવરં થેરો. તસ્મિં સમયે મહાપથવી ઉદકપરિયન્તં કત્વા ઉન્નદન્તી કમ્પિત્થ.

સાણાનિ પંસુકૂલાનીતિ મતકળેવરં પરિવેઠેત્વા છડ્ડિતાનિ તુમ્બમત્તે કિમી પપ્ફોટેત્વા ગહિતાનિ સાણવાકમયાનિ પંસુકૂલચીવરાનિ. **નિબ્બસનાની**તિ નિટ્ઠિતવસનકિચ્ચાનિ, પરિભોગજિણ્ણાનીતિ અત્થો. એત્થ ચ કિઞ્ચાપિ એકમેવ તં ચીવરં, અનેકાવયવત્તા પન બહુવચનં કતન્તિ **મજ્ઝિમગણ્ઠિપદે** વુત્તં. **ચીવરે સાધારણપરિભોગેના**તિ એત્થ અત્તના સાધારણપરિભોગેનાતિ અત્થસ્સ વિઞ્ઞાયમાનત્તા, વિઞ્ઞાયમાનત્થસ્સ ચ સદ્દસ્સ પયોગે કામાચારત્તા ''અત્તના''તિ ન વુત્તં. ''ધારેસ્સસિ પન મે ત્વં કસ્સપ સાણાનિ પંસુકૂલાની''તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૪) હિ વુત્તત્તા ''અત્તનાવ સાધારણપરિભોગેના''તિ વિઞ્ઞાયતિ, નાઞ્ઞેન. ન હિ કેવલં સદ્દતોયેવ સબ્બત્થ અત્થનિચ્છયો, અત્થપકરણાદિનાપિ યેભુય્યેન અત્થસ્સ નિયમિતત્તા. આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન પનેત્થ એવં વુત્તં ''ચીવરે સાધારણપરિભોગેનાતિ એત્થ 'અત્તના સમસમટ્ઠપનેના'તિ ઇધ વુત્તં અત્તના – સદ્દમાનેત્વા 'ચીવરે અત્તના સાધારણપરિભોગેના'તિ યોજેતબ્બં.

યસ્સ યેન હિ સમ્બન્ધો, દૂરટ્ઠમ્પિ ચ તસ્સ તં;
અત્થતો હ્યસમાનાનં, આસન્નત્તમકારણન્તિ.

અથ વા ભગવતા ચીવરે સાધારણપરિભોગેન ભગવતા અનુગ્ગહિતોતિ યોજનીયં. એકસ્સાપિ હિ કરણનિદ્દેસસ્સ સહાદિયોગકત્તુત્થજોતકત્તસમ્ભવતો''તિ. સમાનં ધારણમેતસ્સાતિ **સાધારણો**, તાદિસો પરિભોગોતિ **સાધારણપરિભોગો**, તેન. સાધારણપરિભોગેન ચ સમસમટ્ઠપનેન ચ અનુગ્ગહિતોતિ સમ્બન્ધો.

ઇદાનિ –

''અહં ભિક્ખવે, યાવદે આકઙ્ખામિ વિવિચ્ચેવ કામેહિ વિવિચ્ચ અકુસલેહિ ધમ્મેહિ સવિતક્કં સવિચારં વિવેકજં પીતિસુખં પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરામિ, કસ્સપોપિ ભિક્ખવે યાવદે આકઙ્ખતિ વિવિચ્ચેવ કામેહિ વિવિચ્ચ અકુસલેહિ ધમ્મેહિ સવિતક્કં સવિચારં વિવેકજં પીતિસુખં પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતી''તિઆદિના (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૨) –

નવાનુપુબ્બવિહારછળભિઞ્ઞાપભેદે ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મે અત્તના સમસમટ્ઠપનત્થાય ભગવતા વુત્તં કસ્સપસંયુત્તે (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૧) આગતં પાળિમિમં પેય્યાલમુખેન, આદિગ્ગહણેન ચ સઙ્ખિપિત્વા દસ્સેન્તો આહ ''**અહં ભિક્ખવે**''તિઆદિ.

તત્થ **યાવદે**તિ યાવદેવ, યત્તકં કાલં આકઙ્ખામિ, તત્તકં કાલં વિહરામીતિ અત્થો. તતોયેવ હિ **મજ્ઝિમગણ્ઠિપદે**, **ચૂળગણ્ઠિપદે** ચ ''**યાવદે**તિ યાવદેવાતિ વુત્તં હોતી''તિ લિખિતં. **સંયુત્તટ્ઠકથાયમ્પિ** ''યાવદે આકઙ્ખામીતિ યાવદેવ ઇચ્છામી''તિ (સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨.૧૫૨) અત્થો વુત્તો. તથા હિ તત્થ લીનત્થપકાસનિયં **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** ''યાવદેવાતિ ઇમિના સમાનત્થં 'યાવદે'તિ ઇદં પદ''ન્તિ વુત્તં. પોત્થકેસુ પન કત્થચિ ''યાવદેવા''તિ અયમેવ પાઠો દિસ્સતિ. અપિ ચ **યાવદે**તિ યત્તકં સમાપત્તિવિહારં વિહરિતું આકઙ્ખામિ, તત્તકં સમાપત્તિવિહારં વિહરામીતિ સમાપત્તિટ્ઠાને, યત્તકં અભિઞ્ઞાવોહારં વોહરિતું આકઙ્ખામિ, તત્તકં અભિઞ્ઞાવોહારં વોહરામીતિ અભિઞ્ઞાઠાને ચ સહ પાઠસેસેન અત્થો વેદિતબ્બો. **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેના**પિ તદેવત્થં યથાલાભનયેન દસ્સેતું ''યત્તકે સમાપત્તિવિહારે, અભિઞ્ઞાવોહારે વા આકઙ્ખન્તો વિહારામિ ચેવ વોહરામિ ચ, તથા કસ્સપોપીતિ અત્થો''તિ વુત્તં. અપરે પન ''યાવદેતિ 'યં પઠમજ્ઝાનં આકઙ્ખામિ, તં પઠમજ્ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહારામી'તિઆદિના સમાપત્તિટ્ઠાને, ઇદ્ધિવિધાભિઞ્ઞાઠાને ચ અજ્ઝાહરિતસ્સ ત-સદ્દસ્સ કમ્મવસેન 'યં દિબ્બસોતં

આકઙ્ખામિ, તેન દિબ્બસોતેન સદ્દે સુણામી’તિઆદિના સેસાભિઞ્ઞાઠાને કરણવસેન યોજના વત્તબ્બા’’તિ વદન્તિ. **વિવિચ્ચેવ કામેહી**તિ એત્થ **એવ**-સદ્દો નિયમત્થો, ઉભયત્થ યોજેતબ્બો. યમેત્થ વત્તબ્બં, તદુપરિ આવિ ભવિસ્સતિ.

નવાનુપુબ્બવિહારછળભિઞ્ઞાપ્પભેદેતિ એત્થ **નવાનુપુબ્બવિહારા** નામ અનુપટિપાટિયા સમાપજ્જિતબ્બત્તા એવંસઞ્ઞિતા નિરોધસમાપત્તિયા સહ અટ્ઠ સમાપત્તિયો. **છળભિઞ્ઞા** નામ આસવક્ખયઞાણેન સહ પઞ્ચાભિઞ્ઞાયો. કત્થચિ પોત્થકે ચેત્થ આદિસદ્દો દિસ્સતિ. સો અનધિપ્પેતો યથાવુત્તાય પાળિયા ગહેતબ્બસ્સ અત્થસ્સ અનવસેસત્તા. મનુસ્સેસુ, મનુસ્સાનં વા ઉત્તરિભૂતાનં, ઉત્તરીનં વા મનુસ્સાનં ઝાયીનઞ્ચેવ અરિયાનઞ્ચ ધમ્મોતિ **ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મો**, મનુસ્સધમ્મા વા ઉત્તરીતિ **ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મો**. દસ કુસલકમ્મપથા ચેત્થ વિના ભાવનામનસિકારેન પકતિયાવ મનુસ્સેહિ નિબ્બત્તેતબ્બતો, મનુસ્સત્તભાવાવહનતો ચ **મનુસ્સધમ્મો** નામ, તતો ઉત્તરિ પન ઝાનાદિ ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મોતિ વેદિતબ્બો. **સમસમટ્ઠપનેના**તિ ‘‘અહં યત્તકં કાલં, યત્તકે વા સમાપત્તિવિહારે, યત્તકા અભિઞ્ઞાયો ચ વળઞ્જેમિ , તથા કસ્સપોપી’’તિ એવં સમસમં કત્વા ઠપનેન. અનેકટ્ઠાનેસુ ઠપનં, કસ્સચિપિ ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મસ્સ અસેસભાવેન એકન્તસમટ્ઠપનં વા સન્ધાય ‘‘સમસમટ્ઠપનેના’’તિ વુત્તં, ઇદઞ્ચ નવાનુપુબ્બવિહારછળભિઞ્ઞાભાવસામઞ્ઞેન પસંસામત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. ન હિ આયસ્મા મહાકસ્સપો ભગવા વિય દેવસિકં ચતુવીસતિકોટિસતસહસ્સસઙ્ખ્યા સમાપત્તિયો સમાપજ્જતિ, યમકપાટિહારિયાદિવસેન ચ અભિઞ્ઞાયો વળઞ્જેતીતિ. એત્થ ચ ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મે અત્તના સમસમટ્ઠપનેના’’તિ ઇદં નિદસ્સનમત્તન્તિ વેદિતબ્બં. તથા હિ –

‘‘ઓવદ કસ્સપ ભિક્ખૂ, કરોહિ કસ્સપ ભિક્ખૂનં ધમ્મિં કથં, અહં વા કસ્સપ ભિક્ખૂ ઓવદેય્યં, ત્વં વા. અહં વા કસ્સપ ભિક્ખૂનં ધમ્મિં કથં કરેય્યં, ત્વં વા’’તિ –

એવમ્પિ અત્તના સમસમટ્ઠપનમકાસિયેવાતિ.

તથાતિ રૂપૂપસંહારો યથા અનુગ્ગહિતો, તથા પસંસિતોતિ. **આકાસે પાણિં ચાલેત્વા**તિ ભગવતા અત્તનોયેવ પાણિં આકાસે ચાલેત્વા કુલેસુ અલગ્ગચિત્તતાય ચેવ કરણભૂતાય પસંસિતોતિ સમ્બન્ધો. **અલગ્ગચિત્તતાયા**તિ વા આધારે ભુમ્મં, આકાસે પાણિં ચાલેત્વા કુલૂપકસ્સ ભિક્ખુનો અલગ્ગચિત્તતાય કુલેસુ અલગ્ગનચિત્તેન ભવિતું યુત્તતાય ચેવ મઞ્ઞેવ સક્ખિં કત્વા પસંસિતોતિ અત્થો. યથાહ –

‘‘અથ ખો ભગવા આકાસે પાણિં ચાલેસિ સેય્યથાપિ ભિક્ખવે, અયં આકાસે પાણિ ન સજ્જતિ ન ગય્હતિ ન બજ્ઝતિ, એવમેવ ખો ભિક્ખવે યસ્સ કસ્સચિ ભિક્ખુનો કુલાનિ ઉપસઙ્કમતો કુલેસુ ચિત્તં ન સજ્જતિ ન ગય્હતિ ન બજ્ઝતિ ‘લભન્તુ લાભકામા, પુઞ્ઞકામા કરોન્તુ પુઞ્ઞાની’તિ. યથા સકેન લાભેન અત્તમનો હોતિ સુમનો, એવં પરેસં લાભેન અત્તમનો હોતિ સુમનો. એવરૂપો ખો ભિક્ખવે ભિક્ખુ અરહતિ કુલાનિ ઉપસઙ્કમિતું. કસ્સપસ્સ ભિક્ખવે કુલાનિ ઉપસઙ્કમતો કુલેસુ ચિત્તં ન સજ્જતિ ન ગય્હતિ ન બજ્ઝતિ ‘લભન્તુ લાભકામા, પુઞ્ઞકામા કરોન્તુ પુઞ્ઞાની’તિ. યથા સકેન લાભેન અત્તમનો હોતિ સુમનો, એવં પરેસં લાભેન અત્તમનો હોતિ સુમનો’’તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૪૬).

તત્થ **આકાસે પાણિં ચાલેસી**તિ નીલે ગગનન્તરે યમકવિજ્જુકં સઞ્ચાલયમાનો વિય હેટ્ઠાભાગે , ઉપરિભાગે, ઉભતો ચ પસ્સેસુ પાણિં સઞ્ચાલેસિ, ઇદઞ્ચ પન તેપિટકે બુદ્ધવચને અસમ્ભિન્નપદં નામ. **અત્તમનો**તિ સકમનો, ન

દોમનસ્સેન પચ્છિન્દિત્વા ગહિતમનો. **સુમનો**તિ તુટ્ઠમનો, ઇદાનિ યો હીનાધિમુત્તિકો મિચ્છાપટિપન્નો એવં વદેય્ય ‘‘સમ્માસમ્બુદ્ધો ‘અલગ્ગચિત્તતાય આકાસે ચાલિતપાણૂપમા કુલાનિ ઉપસઙ્કમથા’તિ વદન્તો અટ્ઠાને ઠપેતિ, અસય્હભારં આરોપેતિ, યં ન સક્કા કાતું, તં કારેહી’’તિ, તસ્સ વાદપથં પચ્છિન્દિત્વા ‘‘સક્કા ચ ખો એવં કાતું, અત્થિ એવરૂપો ભિક્ખૂ’’તિ આયસ્મન્તં મહાકસ્સપત્થેરમેવ સક્ખિં કત્વા દસ્સેન્તો ‘‘**કસ્સપસ્સ ભિક્ખવે**’’તિઆદિમાહ.

અઞ્ઞમ્પિ પસંસનમાહ ‘‘**ચન્દોપમપટિપદાય ચા**’’તિ, ચન્દપટિભાગાય પટિપદાય ચ કરણભૂતાય પસંસિતો, તસ્સં વા આધારભૂતાય મઞ્ઞેવ સક્ખિં કત્વા પસંસિતોતિ અત્થો. યથાહ –

‘‘ચન્દૂપમા ભિક્ખવે કુલાનિ ઉપસઙ્કમથ અપકસ્સેવ કાયં, અપકસ્સ ચિત્તં નિચ્ચનવકા કુલેસુ અપ્પગબ્ભા. સેય્યથાપિ ભિક્ખવે પુરિસો જરુદપાનં વા ઓલોકેય્ય પબ્બતવિસમં વા નદીવિદુગ્ગં વા અપકસ્સેવ કાયં, અપકસ્સ ચિત્તં, એવમેવ ખો ભિક્ખવે ચન્દૂપમા કુલાનિ ઉપસઙ્કમથ અપકસ્સેવ કાયં, અપકસ્સ ચિત્તં નિચ્ચનવકા કુલેસુ અપ્પગબ્ભા. કસ્સપો ભિક્ખવે ચન્દૂપમો કુલાનિ ઉપસઙ્કમતિ અપકસ્સેવ કાયં, અપકસ્સ ચિત્તં નિચ્ચનવકો કુલેસુ અપ્પગબ્ભો’’તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૪૬).

તત્થ **ચન્દૂપમા**તિ ચન્દસદિસા હુત્વા. કિં પરિમણ્ડલતાય સદિસાતિ? નો, અપિચ ખો યથા ચન્દો ગગનતલં પક્ખન્દમાનો ન કેનચિ સદ્ધિં સન્થવં વા સિનેહં વા આલયં વા નિકન્તિં વા પત્થનં વા પરિયુટ્ઠાનં વા કરોતિ, ન ચ ન હોતિ મહાજનસ્સ પિયો મનાપો, તુમ્હેપિ એવં કેનચિ સદ્ધિં સન્થવાદીનં અકરણેન બહુજનસ્સ પિયા મનાપા ચન્દૂપમા હુત્વા ખત્તિયકુલાદીનિ ચત્તારિ કુલાનિ ઉપસઙ્કમથાતિ અત્થો. અપિચ યથા ચન્દો અન્ધકારં વિધમતિ, આલોકં ફરતિ, એવં કિલેસન્ધકારવિધમનેન, ઞાણાલોકફરણેન ચ ચન્દૂપમા હુત્વાતિ એવમાદીહિપિ નયેહિ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

અપકસ્સેવ કાયં, અપકસ્સ ચિત્તન્તિ તેનેવ સન્થવાદીનમકરણેન કાયઞ્ચ ચિત્તઞ્ચ અપકસ્સિત્વા, અકડ્ઢિત્વા અપનેત્વાતિ અત્થો. **નિચ્ચનવકા**તિ નિચ્ચં નવિકાવ, આગન્તુકસદિસા એવ હુત્વાતિ અત્થો. આગન્તુકો હિ પટિપાટિયા સમ્પત્તગેહં પવિસિત્વા સચે નં ઘરસામિકા દિસ્વા ‘‘અમ્હાકં પુત્તભાતરોપિ વિપ્પવાસગતા એવં વિચરિંસૂ’’તિ અનુકમ્પમાના નિસીદાપેત્વા ભોજેન્તિ, ભુત્તમત્તોયેવ ‘‘તુમ્હાકં ભાજનં ગણ્હથા’’તિ ઉટ્ઠાય પક્કમતિ, ન તેહિ સદ્ધિં સન્થવં વા કરોતિ, કિચ્ચકરણીયાનિ વા સંવિદહતિ, એવં તુમ્હેપિ પટિપાટિયા સમ્પત્તઘરં પવિસિત્વા યં ઇરિયાપથેસુ પસન્ના મનુસ્સા દેન્તિ, તં ગહેત્વા પચ્છિન્નસન્થવા તેસં કિચ્ચકરણીયે અબ્યાવટા હુત્વા નિક્ખમથાતિ દીપેતિ. **અપ્પગબ્ભા**તિ ન પગબ્ભા, અટ્ઠટ્ઠાનેન કાયપાગબ્ભિયેન, ચતુટ્ઠાનેન વચીપાગબ્ભિયેન, અનેકટ્ઠાનેન મનોપાગબ્ભિયેન ચ વિરહિતા કુલાનિ ઉપસઙ્કમથાતિ અત્થો.

જરુદપાનન્તિ જિણ્ણકૂપં. **પબ્બતવિસમ**ન્તિ પબ્બતે વિસમં પપાતટ્ઠાનં. **નદીવિદુગ્ગ**ન્તિ નદિયા વિદુગ્ગં છિન્નતટટ્ઠાનં. **એવમેવ ખો**તિ એત્થ ઇદં ઓપમ્મસંસન્દનં – જરુદપાનાદયો વિય હિ ચત્તારિ કુલાનિ, ઓલોકનપુરિસો વિય ભિક્ખુ, યથા પન અનપકટ્ઠકાયચિત્તો તાનિ ઓલોકેન્તો પુરિસો તત્થ પતતિ, એવં અરક્ખિતેહિ કાયાદીહિ કુલાનિ ઉપસઙ્કમન્તો ભિક્ખુ કુલેસુ બજ્ઝતિ, તતો નાનપ્પકારં સીલપાદભઞ્જનાદિકં અનત્થં પાપુણાતિ. યથા પન અપકટ્ઠકાયચિત્તો પુરિસો તત્થ ન પતતિ, એવં રક્ખિતેનેવ કાયેન, રક્ખિતાય વાચાય, રક્ખિતેહિ ચિત્તેહિ, સૂપટ્ઠિતાય સતિયા અપકટ્ઠકાયચિત્તો હુત્વા કુલાનિ ઉપસઙ્કમન્તો ભિક્ખુ કુલેસુ ન

બજ્ઝતિ, અથસ્સ સીલસદ્ધાસમાધિપઞ્ઞાસઙ્ખાતાનિ પાદહત્થકુચ્છિસીસાનિ ન ભઞ્જન્તિ, રાગકણ્ટકાદયો ન વિજ્ઝન્તિ, સુખિતો યેનકામં અગતપુબ્બં નિબ્બાનદિસં ગચ્છતિ, એવરૂપો અયં મહાકસ્સપોતિ હીનાધિમુત્તિકસ્સ મિચ્છાપટિપન્નસ્સ વાદપથપચ્છિન્દનત્થં મહાકસ્સપત્થેરં એવ સક્ખિં કત્વા દસ્સેન્તો "**કસ્સપો ભિક્ખવે**"તિઆદિમાહાતિ. એવમ્પેત્થ અત્થમિચ્છન્તિઅલગ્ગચિત્તતાસઙ્ખાતાય ચન્દોપમપટિપદાય કરણભૂતાય પસંસિતો, તસ્સં વા આધારભૂતાય મઞ્ઞેવ સક્ખિં કત્વા પસંસિતોતિ, એવં સતિ ચેવ-સદ્દો, ચ-સદ્દો ચ ન પયુજ્જિતબ્બો દ્વિન્નં પદાનં તુલ્યાધિકરણત્તા, અયમેવ અત્થો પાઠો ચ યુત્તતરો વિય દિસ્સતિ **પરિનિબ્બાનસુત્તવણ્ણનાયં** ''આકાસે પાણિં ચાલેત્વા ચન્દૂપમં પટિપદં કથેન્તો મં કાયસક્ખિં કત્વા કથેસી''તિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨૩૨) વુત્તત્તાતિ.

તસ્સ કિમઞ્ઞં આણણ્યં ભવિસ્સતિ, અઞ્ઞત્ર ધમ્મવિનયસઙ્ગાયનાતિ અધિપ્પાયો. તત્થ **તસ્સા**તિ યં-સદ્દસ્સ કારણનિદસ્સને ''તસ્મા''તિ અજ્ઝાહરિત્વા તસ્સ મેતિ અત્થો, કિરિયાપરામસને પન તસ્સ અનુગ્ગહણસ્સ, પસંસનસ્સ ચાતિ. પોત્થકેસુપિ કત્થચિ ''તસ્સ મે''તિ પાઠો દિસ્સતિ, એવં સતિ કિરિયાપરામસને ''તસ્સા''તિ અપરં પદમજ્ઝાહરિતબ્બં. નત્થિ ઇણં યસ્સાતિ અણણો, તસ્સ ભાવો **આણણ્યં**. ધમ્મવિનયસઙ્ગાયનં ઠપેત્વા અઞ્ઞં કિં નામ તસ્સ ઇણવિરહિતત્તં ભવિસ્સતિ, ન ભવિસ્સતિ એવાતિ અત્થો. "**નનુ મં ભગવા**"તિઆદિના વુત્તમેવત્થં ઉપમાવસેન વિભાવેતિ. **સકકવચઇસ્સરિયાનુપ્પદાનેના**તિ એત્થ **કવચો** નામ ઉરચ્છદો, યેન ઉરો છાદીયતે, તસ્સ ચ ચીવરનિદસ્સનેન ગહણં, ઇસ્સરિયસ્સ પન અભિઞ્ઞાસમાપત્તિનિદસ્સનેનાતિ દટ્ઠબ્બં. **કુલવંસપ્પતિટ્ઠાપકન્તિ** કુલવંસસ્સ કુલપવેણિયા પતિટ્ઠાપકં. "**મે**"તિ પદસ્સ નિચ્ચસાપેક્ખત્તા **સદ્ધમ્મવંસપ્પતિટ્ઠાપકો**તિ સમાસો. ઇદં વુત્તં હોતિ – સત્તુસઙ્ઘનિમ્મદ્દનેન અત્તનો કુલવંસપ્પતિટ્ઠાપનત્થં સકકવચઇસ્સરિયાનુપ્પદાનેન કુલવંસપ્પતિટ્ઠાપકં પુત્તં રાજા વિય ભગવાપિ મં દીઘદસ્સી ''સદ્ધમ્મવંસપ્પતિટ્ઠાપકો મે અયં ભવિસ્સતી''તિ મન્ત્વા સાસનપચ્ચત્થિકગણનિમ્મદ્દનેન સદ્ધમ્મવંસપ્પતિટ્ઠાપનત્થં ચીવરદાનસમસમટ્ઠપનસઙ્ખાતેન ઇમિના અસાધારણાનુગ્ગહેન અનુગ્ગહેસિ નનુ, ઇમાય ચ ઉળારાય પસંસાય પસંસિ નનૂતિ. **ઇતિ ચિન્તયન્તો**તિ એત્થ **ઇતિ**સદ્દેન ''અન્તરધાપેય્યું, સઙ્ગાયેય્યં, કિમઞ્ઞં આણણ્યં ભવિસ્સતી''તિ વચનપુબ્બઙ્ગમં, ''ઠાનં ખો પનેતં વિજ્જતી''તિઆદિ વાક્યત્તયં નિદસ્સેતિ.

ઇદાનિ યથાવુત્તમત્થં સઙ્ગીતિક્ખન્ધકપાળિયા સાધેન્તો આહ "**યથાહા**"તિઆદિ. તત્થ **યથાહા**તિ કિં આહ, મયા વુત્તસ્સ અત્થસ્સ સાધકં કિં આહાતિ વુત્તં હોતિ. યથા વા યેન પકારેન મયા વુત્તં, તથા તેન પકારેન પાળિયમ્પિ આહાતિ અત્થો. યથા વા યં વચનં પાળિયં આહ, તથા તેન વચનેન મયા વુત્તવચનં સંસન્દતિ ચેવ સમેતિ ચ યથા તં ગઙ્ગોદકેન યમુનોદકન્તિપિ વત્તબ્બો પાળિયા સાધનત્થં ઉદાહરિતભાવસ્સ પચ્ચક્ખતો વિઞ્ઞાયમાનત્તા, વિઞ્ઞાયમાનત્થસ્સ ચ સદ્દસ્સ પયોગે કામાચારત્તા. અધિપ્પાયવિભાવનત્થા હિ અત્થયોજના. યથા વા યેન પકારેન ધમ્મવિનયસઙ્ગાયનત્થં ભિક્ખૂનં ઉસ્સાહં જનેસિ, તથા તેન પકારેન પાળિયમ્પિ આહાતિ અત્થો. એવમીદિસેસુ.

એકમિદાહન્તિ એત્થ **ઇદ**ન્તિ નિપાતમત્તં. **એકં સમય**ન્તિ ચ ભુમ્મત્થે ઉપયોગવચનં, એકસ્મિં સમયેતિ અત્થો. **પાવાયા**તિ પાવાનગરતો, તત્થ પિણ્ડાય ચરિત્વા ''કુસિનારં ગમિસ્સામી''તિ **અદ્ધાનમગ્ગપ્પટિપન્નો**તિ વુત્તં હોતિ. **અદ્ધાનમગ્ગો**તિ ચ દીઘમગ્ગો વુચ્ચતિ, દીઘપરિયાયો હેત્થ અદ્ધાનસદ્દો. **મહતા**તિ ગુણમહત્તેનપિ સઙ્ખ્યામહત્તેનપિ મહતા. "**પઞ્ચમત્તેહી**"તિઆદિના સઙ્ખ્યામહત્તં દસ્સેતિ, મત્તસદ્દો ચ પમાણવચનો ''ભોજને મત્તઞ્ઞુતા''તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૬) વિય. ''ધમ્મવિનયસઙ્ગાયનત્થં ઉસ્સાહં જનેસી''તિ એતસ્સત્થસ્સ સાધનત્થં

આહતા ‘‘અથ ખો’’તિઆદિકા પાળિ યથાવુત્તમત્થં ન સાધેતિ . ન હેત્થ ઉસ્સાહજનનપ્પકારો આગતોતિ ચોદનં પરિહરિતુમાહ **‘‘સબ્બં સુભદ્દકણ્ડં વિત્થારતો વેદિતબ્બ’’**ન્તિ. એવમ્પેસા ચોદના તદવત્થાયેવાતિ વુત્તં **‘‘તતો પરં આહા’’**તિઆદિ. અપિચ યથાવુત્તત્થસાધિકા પાળિ મહતરાતિ ગન્થગરુતાપરિહરણત્થં મજ્ઝે પેય્યાલમુખેન આદિઅન્તમેવ પાળિં દસ્સેન્તો **‘‘સબ્બં સુભદ્દકણ્ડં વિત્થારતો વેદિતબ્બ’’**ન્તિ આહ. તેન હિ ‘‘અથ ખ્વાહં આવુસો મગ્ગા ઓક્કમ્મ અઞ્ઞતરસ્મિં રુક્ખમૂલે નિસીદી’’તિ (ચૂળવ॰ ૪૩૭) વુત્તપાળિતો પટ્ઠાય ‘‘યં ન ઇચ્છિસ્સામ, ન તં કરિસ્સામા’’તિ (ચૂળવ॰ ૪૩૭) વુત્તપાળિપરિયોસાનં સુભદ્દકણ્ડં દસ્સેતિ.

‘‘તતો પર’’ન્તિઆદિના પન તદવસેસં ‘‘હન્દ મયં આવુસો’’તિઆદિકં ઉસ્સાહજનનપ્પકારદસ્સનપાળિં. તસ્મા **તતો પરં આહા**તિ એત્થ સુભદ્દકણ્ડતો પરં ઉસ્સાહજનનપ્પકારદસ્સનવચનમાહાતિ અત્થો વેદિતબ્બો. **મહાગણ્ઠિપદેપિ** હિ સોયેવત્થો વુત્તો. આચરિયસારિપુત્તત્થેરેનાપિ (સારત્થ॰ ટી॰ ૧.પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના) તથેવ અધિપ્પેતો. આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન પન ‘‘તતો પરન્તિ તતો ભિક્ખૂનં ઉસ્સાહજનનતો પરતો’’તિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના) વુત્તં, તદેતં વિચારેતબ્બં હેટ્ઠા ઉસ્સાહજનનપ્પકારસ્સ પાળિયં અવુત્તત્તા. અયમેવ હિ ઉસ્સાહજનનપ્પકારો યદિદં ‘‘હન્દ મયં આવુસો ધમ્મઞ્ચ વિનયઞ્ચ સઙ્ગાયેય્યામ, પુરે અધમ્મો દિપ્પતી’’તિઆદિ. યદિ પન સુભદ્દકણ્ડમેવ ઉસ્સાહજનનહેતુભૂતસ્સ સુભદ્દેન વુત્તવચનસ્સ પકાસનત્તા ઉસ્સાહજનનન્તિ વદેય્ય, નત્થેવેત્થ વિચારેતબ્બતાતિ. **પુરે અધમ્મો દિપ્પતી**તિ એત્થ **અધમ્મો** નામ દસકુસલકમ્મપથપટિપક્ખભૂતો અધમ્મો. ધમ્મવિનયસઙ્ગાયનત્થં ઉસ્સાહજનનપ્પસઙ્ગત્તા વા તદસઙ્ગાયનહેતુકો દોસગણોપિ સમ્ભવતિ, ‘‘અધમ્મવાદિનો બલવન્તો હોન્તિ, ધમ્મવાદિનો દુબ્બલા હોન્તી’’તિ વુત્તત્તા સીલવિપત્તિઆદિહેતુકો પાપિચ્છતાદિદોસગણો અધમ્મોતિપિ વદન્તિ. **પુરે દિપ્પતી**તિ અપિ નામ દિપ્પતિ. સંસયત્થે હિ પુરે-સદ્દો. અથ વા યાવ અધમ્મો ધમ્મં પટિબાહિતું સમત્થો હોતિ, તતો પુરેતરમેવાતિ અત્થો. આસન્ને હિ અનધિપ્પેતે અયં પુરે-સદ્દો. **દિપ્પતી**તિ દિપ્પિસ્સતિ, પુરે-સદ્દયોગેન હિ અનાગતત્થે અયં વત્તમાનપયોગો યથા ‘‘પુરા વસ્સતિ દેવો’’તિ. તથા હિ વુત્તં –

‘‘અનાગતે સન્નિચ્છયે, તથાતીતે ચિરતને;
કાલદ્વયેપિ કવીહિ, પુરેસદ્દો પયુજ્જતે’’તિ. (વજિર॰ ટી॰ બાહિરનિદાનકથાવણ્ણના);

‘‘પુરેયાવપુરાયોગે , નિચ્ચં વા કરહિ કદા;
લચ્છાયમપિ કિં વુત્તે, વત્તમાના ભવિસ્સતી’’તિ ચ.

કેચિ પનેત્થ એવં વણ્ણયન્તિ – **પુરે**તિ પચ્છા અનાગતે, યથા અદ્ધાનં ગચ્છન્તસ્સ ગન્તબ્બમગ્ગો ‘‘પુરે’’તિ વુચ્ચતિ, તથા ઇધાપિ મગ્ગગમનનયેન અનાગતકાલો ‘‘પુરે’’તિ વુચ્ચતીતિ. એવં સતિ તંકાલાપેક્ખાય ચેત્થ વત્તમાનપયોગો સમ્ભવતિ. **ધમ્મો પટિબાહિય્યતી**તિ એત્થાપિ પુરે-સદ્દેન યોજેત્વા વુત્તનયેન અત્થો વેદિતબ્બો, તથા ધમ્મોપિ અધમ્મવિપરીતવસેન, ઇતો પરમ્પિ એસેવ નયો. **અવિનયો**તિ પહાનવિનયસંવરવિનયાનં પટિપક્ખભૂતો અવિનયો. **વિનયવાદિનો દુબ્બલા હોન્તી**તિ એવં ઇતિ-સદ્દેન પાઠો, સો ‘‘તતો પરં આહા’’તિ એત્થ આહ-સદ્દેન સમ્બજ્ઝિતબ્બો.

તેન હીતિ ઉય્યોજનત્થે નિપાતો. ઉચ્ચિનને ઉય્યોજેન્તા હિ મહાકસ્સપત્થેરં એવમાહંસુ **‘‘ભિક્ખૂ ઉચ્ચિનતૂ’’**તિ, સઙ્ગીતિયા અનુરૂપે ભિક્ખૂ ઉચ્ચિનિત્વા ઉપધારેત્વા ગણ્હાતૂતિ અત્થો. **‘‘સકલ…પે॰… પરિગ્ગહેસી’’**તિ એતેન

સુક્ખવિપસ્સકખીણાસવપરિયન્તાનં યથાવુત્તપુગ્ગલાનં સતિપિ આગમાધિગમસમ્ભવે સહ પટિસમ્ભિદાહિ પન તેવિજ્જાદિગુણયુત્તાનં આગમાધિગમસમ્પત્તિયા ઉક્કંસગતત્તા સઙ્ગીતિયા બહૂપકારતં દસ્સેતિ. સકલં સુત્તગેય્યાદિકં નવઙ્ગં એત્થ, એતસ્સાતિ વા **સકલનવઙ્ગં**, સત્થુ ભગવતો સાસનં **સત્થુસાસનં** સાસીયતિ એતેનાતિ કત્વા, તદેવ સત્થુસાસનન્તિ **સકલનવઙ્ગસત્થુસાસનં**. નવ વા સુત્તગેય્યાદીનિ અઙ્ગાનિ એત્થ, એતસ્સાતિ વા **નવઙ્ગં**, તમેવ સત્થુસાસનં, તઞ્ચ સકલમેવ, ન એકદેસન્તિ તથા. અત્થકામેન પરિયાપુણિતબ્બા સિક્ખિતબ્બા, દિટ્ઠધમ્મિકાદિપુરિસત્થં વા નિપ્ફાદેતું પરિયત્તા સમત્થાતિ **પરિયત્તિ**, તીણિ પિટકાનિ, સકલનવઙ્ગસત્થુસાસનસઙ્ખાતા પરિયત્તિ, તં ધારેન્તીતિ તથા, તાદિસેતિ અત્થો. **પુથુજ્જન...પે॰... સુક્ખવિપસ્સકખીણાસવભિક્ખૂ**તિ એત્થ –

> ‘‘દ્વે પુથુજ્જના વુત્તા, બુદ્ધેનાદિચ્ચબન્ધુના;
> અન્ધો પુથુજ્જનો એકો, કલ્યાણેકો પુથુજ્જનો’’તિ. (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨; સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૬૧; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૫૧; ચૂળનિ॰ અટ્ઠ॰ ૮૮; પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૩૦); –

વુત્તેસુ કલ્યાણપુથુજ્જનાવ અધિપ્પેતા સદ્દન્તરસન્નિધાનેનપિ અત્થવિસેસસ્સ વિઞ્ઞાતબ્બત્તા. સમથભાવનાસિનેહાભાવેન સુક્ખા લૂખા અસિનિદ્ધા વિપસ્સના એતેસન્તિ **સુક્ખવિપસ્સકા**, તેયેવ ખીણાસવાતિ તથા. ‘‘ભિક્ખૂ’’તિ પન સબ્બત્થ યોજેતબ્બં. વુત્તઞ્હિ –

> ‘‘યઞ્ચત્થવતો સદ્દેકસેસતો વાપિ સુય્યતે;
> તં સમ્બજ્ઝતે પચ્ચેકં, યથાલાભં કદાચિપી’’તિ.

તિપિટકસબ્બપરિયત્તિપ્પભેદધરેતિ એત્થ તિણ્ણં પિટકાનં સમાહારો **તિપિટકં**, તંસઙ્ખાતં નવઙ્ગાદિવસેન અનેકભેદભિન્નં સબ્બં પરિયત્તિપ્પભેદં ધારેન્તીતિ તથા, તાદિસે. અનુ અનુ તં સમઙ્ગિનં ભાવેતિ વડ્ઢેતીતિ અનુભાવો, સોયેવ **આનુભાવો**, પભાવો, મહન્તો આનુભાવો યેસં તે **મહાનુભાવા**. ‘‘એતદગ્ગં ભિક્ખવે’’તિ ભગવતા વુત્તવચનમુપાદાય પવત્તત્તા ‘‘એતદગ્ગ’’ન્તિ પદં અનુકરણજનામં નામ યથા ‘‘યેવાપનક’’ન્તિ, તબ્બસેન વુત્તટ્ઠાનન્તરમિધ **એતદગ્ગં**, તમારોપિતેતિ અત્થો. એતદગ્ગં એસો ભિક્ખુ અગ્ગોતિ વા આરોપિતેપિ વટ્ટતિ. તદનારોપિતાપિ અવસેસગુણસમ્પન્નત્તા ઉચ્ચિનિતા તત્થ સન્તીતિ દસ્સેતું ‘‘**યેભુય્યેના**’’તિ વુત્તં. તિસ્સો વિજ્જા **તેવિજ્જા**, તા આદિ યેસં છળભિઞ્ઞાદીનન્તિ **તેવિજ્જાદયો**, તે ભેદા અનેકપ્પકારા યેસન્તિ **તેવિજ્જાદિભેદા**. અથ વા તિસ્સો વિજ્જા અસ્સ ખીણાસવસ્સાતિ **તેવિજ્જો**, સો આદિ યેસં છળભિઞ્ઞાદીનન્તિ **તેવિજ્જાદયો**, તેયેવ ભેદા યેસન્તિ **તેવિજ્જાદિભેદા**. તેવિજ્જછળભિઞ્ઞાદિવસેન અનેકભેદભિન્ને ખીણાસવભિક્ખૂયેવાતિ વુત્તં હોતિ. **યે સન્ધાય વુત્ત**ન્તિ યે ભિક્ખૂ સન્ધાય ઇદં ‘‘અથ ખો’’તિઆદિવચનં સઙ્ગીતિક્ખન્ધકે વુત્તં. ઇમિના કિઞ્ચાપિ પાળિયં અવિસેસતોવ વુત્તં, તથાપિ વિસેસેન યથાવુત્તખીણાસવભિક્ખૂયેવ સન્ધાય વુત્તન્તિ પાળિયા સંસન્દનં કરોતિ.

નનુ ચ સકલનવઙ્ગસત્થુસાસનપરિયત્તિધરા ખીણાસવા અનેકસતા, અનેકસહસ્સા ચ, કસ્મા થેરો એકેનૂનમકાસીતિ ચોદનં ઉદ્ધરિત્વા વિસેસકારણદસ્સનેન તં પરિહરિતું ‘‘**કિસ્સ પના**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **કિસ્સા**તિ કસ્મા. પક્ખન્તરજોતકો **પન**-સદ્દો. **ઓકાસકરણત્થ**ન્તિ ઓકાસકરણનિમિત્તં ઓકાસકરણહેતુ. **અત્થ**-સદ્દો હિ ‘‘છણત્થઞ્ચ નગરતો નિક્ખમિત્વા મિસ્સકપબ્બતં અભિરુહતૂ’’તિઆદીસુ વિય કારણવચનો, ‘‘કિસ્સ હેતૂ’’તિઆદીસુ

(મ॰ નિ॰ ૧.૨૩૮) વિય ચ હેત્વત્થે પચ્ચત્તવચનં. તથા હિ વણ્ણયન્તિ ‘‘છણત્થન્તિ છણનિમિત્તં છણહેતૂતિ અત્થો’’તિ. એવઞ્ચ સતિ પુચ્છાસભાગતાવિસ્સજ્જનાય હોતિ, એસ નયો ઈદિસેસુ.

કસ્મા પનસ્સ ઓકાસમકાસીતિ આહ ‘‘**તેના**’’તિઆદિ. **હિ**-સદ્દો કારણત્થે. ‘‘**સો હાયસ્મા**’’તિઆદિના ‘‘સહાપિ વિનાપિ ન સક્કા’’તિ વુત્તવચને પચ્ચેકં કારણં દસ્સેતિ. કેચિ પન ‘‘તમત્થં વિવરતી’’તિ વદન્તિ, તદયુત્તં ‘‘તસ્મા’’તિ કારણવચનદસ્સનતો. ‘‘તસ્મા’’તિઆદિના હિ કારણદસ્સનટ્ઠાને કારણજોતકોયેવ હિ-સદ્દો. સઞ્ઞાણમત્તજોતકા સાખાભઙ્ગોપમા હિ નિપાતાતિ, એવમીદિસેસુ. સિક્ખતીતિ **સેક્ખો**, સિક્ખનં વા **સિક્ખા**, સાયેવ તસ્સ સીલન્તિ **સેક્ખો**. સો હિ અપરિયોસિતસિક્ખત્તા, તદધિમુત્તત્તા ચ એકન્તેન સિક્ખનસીલો, ન અસેક્ખો વિય પરિનિટ્ઠિતસિક્ખો તત્થ પટિપ્પસ્સદ્ધુસ્સાહો, નાપિ વિસ્સટ્ઠસિક્ખો પચુરજનો વિય તત્થ અનધિમુત્તો, કિતવસેન વિય ચ તદ્ધિતવસેનિધ તપ્પકતિયત્થો ગય્હતિ યથા ‘‘કારુણિકો’’તિ. અથ વા અરિયાય જાતિયા તીસુપિ સિક્ખાસુ જાતો, તત્થ વા ભવોતિ **સેક્ખો**. અપિચ ઇક્ખતિ એતાયાતિ **ઇક્ખા**, મગ્ગફલસમ્માદિટ્ઠિ, સહ ઇક્ખાયાતિ **સેક્ખો**. ઉપરિમગ્ગત્તયકિચ્ચસ્સ અપરિયોસિતત્તા સહ કરણીયેનાતિ **સકરણીયો**. **અસ્સા**તિ અનેન, ‘‘અપ્પચ્ચક્ખં નામા’’તિ એતેન સમ્બન્ધો. **અસ્સા**તિ વા ‘‘નત્થી’’તિ એત્થ કિરિયાપટિગ્ગહકવચનં. પગુણપ્પવત્તિભાવતો **અપ્પચ્ચક્ખં** નામ નત્થિ. વિનયટ્ઠકથાયં પન ‘‘અસમ્મુખા પટિગ્ગહિતં નામ નત્થી’’તિ (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના) વુત્તં, તં’’ દ્વે સહસ્સાનિ ભિક્ખુતો’’તિ વુત્તમ્પિ ભગવતો સન્તિકે પટિગ્ગહિતમેવ નામાતિ કત્વા વુત્તં. તથા હિ સાવકભાસિતમ્પિ સુત્તં ‘‘બુદ્ધભાસિત’’ન્તિ વુચ્ચતીતિ.

‘‘**યથાહ**’’તિઆદિના આયસ્મતા આનન્દેન વુત્તગાથમેવ સાધકભાવેન દસ્સેતિ. અયઞ્હિ ગાથા ગોપકમોગ્ગલ્લાનેન નામ બ્રાહ્મણેન ‘‘બુદ્ધસાસને ત્વં બહુસ્સુતોતિ પાકટો, કિત્તકા ધમ્મા તે સત્થારા ભાસિતા, તયા ચ ધારિતા’’તિ પુચ્છિતેન તસ્સ પટિવચનં દેન્તેન આયસ્મતા આનન્દેનેવ ગોપકમોગ્ગલ્લાનસુત્તે, અત્તનો ગુણદસ્સનવસેન વા થેરગાથાયમ્પિ ભાસિતા. તત્થાયં સઙ્ખેપત્થો – **બુદ્ધતો** સત્થુ સન્તિકા **દ્વાસીતિ** ધમ્મક્ખન્ધ**સહસ્સાનિ** અહં **ગણ્હિં** અધિગણ્હિં, **દ્વે** ધમ્મક્ખન્ધ**સહસ્સાનિ ભિક્ખુતો** ધમ્મસેનાપતિઆદીનં ભિક્ખૂનં સન્તિકા **ગણ્હિં**. **યે** ધમ્મા **મે** જિવ્હગ્ગે, હદયે વા **પવત્તિનો** પગુણા વાચુગ્ગતા, તે ધમ્મા તદુભયં સમ્પિણ્ડેત્વા **ચતુરાસીતિ** ધમ્મક્ખન્ધ**સહસ્સાની**તિ. કેચિ પન ‘‘યેમેતિ એત્થ ‘યે ઇમે’તિ પદચ્છેદં કત્વા યે ઇમે ધમ્મા બુદ્ધસ્સ, ભિક્ખૂનઞ્ચ પવત્તિનો પવત્તિતા, તેસુ ધમ્મેસુ બુદ્ધતો દ્વાસીતિ સહસ્સાનિ અહં ગણ્હિં, દ્વે સહસ્સાનિ ભિક્ખુતો ગણ્હિં, એવં ચતુરાસીતિ ધમ્મક્ખન્ધસહસ્સાની’’તિ સમ્બન્ધં વદન્તિ, અયઞ્ચ સમ્બન્ધો ‘‘એત્તકાયેવ ધમ્મક્ખન્ધા’’તિ સન્નિટ્ઠાનસ્સ અવિઞ્ઞાયમાનત્તા કેચિવાદો નામ કતો.

‘‘સહાપિ ન સક્કા’’તિ વત્તબ્બહેતુતો ‘‘વિનાપિ ન સક્કા’’તિ વત્તબ્બહેતુયેવ બલવતરો સઙ્ગીતિયા બહુકારત્તા. તસ્મા તત્થ ચોદનં દસ્સેત્વા પરિહરિતું ‘‘**યદિ એવ**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **યદિ એવ**ન્તિ એવં વિના યદિ ન સક્કા, તથા સતીતિ અત્થો. **સેક્ખોપિ સમાનો**તિ સેક્ખપુગ્ગલો સમાનોપિ. માન-સદ્દો હેત્થ લક્ખણે. **બહુકારત્તા**તિ બહૂપકારત્તા. ઉપકારવચનો હિ કાર-સદ્દો ‘‘અપ્પકમ્પિ કતં કારં, પુઞ્ઞં હોતિ મહપ્ફલ’’ન્તિઆદીસુ વિય. **અસ્સા**તિ ભવેય્ય. **અથ**-સદ્દો પુચ્છાયં. પઞ્હે ‘‘અથ ત્વં કેન વણ્ણેના’’તિ હિ પયોગમુદાહરન્તિ. ‘‘એવં સન્તે’’તિ પન અત્થો વત્તબ્બો. **પરૂપવાદવિવજ્જનતો**તિ યથાવુત્તકારણં અજાનન્તાનં પરેસં આરોપિતઉપવાદતો વિવજ્જિતુકામત્તા. તં વિવરતિ ‘‘**થેરો હી**’’તિઆદિના. **અતિવિય વિસ્સત્થો**તિ અતિરેકં વિસ્સાસિકો. કેન વિઞ્ઞાયતીતિ આહ ‘‘**તથા હી**’’તિઆદિ. દળ્હીકરણં વા એતં વચનં. ‘‘વુત્તઞ્હિ, તથા હિ ઇચ્ચેતે દળ્હીકરણત્થે’’તિ હિ વદન્તિ સદ્દવિદૂ. **નન્તિ** આનન્દત્થેરં. ‘‘ઓવદતી’’તિ ઇમિના સમ્બન્ધો. આનન્દત્થેરસ્સ યેભુય્યેન નવકાય પરિસાય વિબ્ભમને

મહાકસ્સપત્થેરો ‘‘ન વાયં કુમારકો મત્તમઞ્ઞાસી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૪) આહ. તથા હિ પરિનિબ્બુતે ભગવતિ મહાકસ્સપત્થેરો ભગવતો પરિનિબ્બાને સન્નિપતિતસ્સ ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સ મજ્ઝે નિસીદિત્વા ધમ્મવિનયસઙ્ગાયનત્થં પઞ્ચસતે ભિક્ખૂ ઉચ્ચિનિત્વા ‘‘રાજગહે આવુસો વસ્સં વસન્તા ધમ્મવિનયં સઙ્ગાયિસ્સામ, તુમ્હે પુરે વસ્સૂપનાયિકાય અત્તનો અત્તનો પલિબોધં પચ્છિન્દિત્વા રાજગહે સન્નિપતથા’’તિ વત્વા અત્તના રાજગહં ગતો.

આનન્દત્થેરોપિ ભગવતો પત્તચીવરમાદાય મહાજનં સઞ્ઞાપેન્તો સાવત્થિં ગન્ત્વા તતો નિક્ખમ્મ રાજગહં ગચ્છન્તો દક્ખિણાગિરિસ્મિં ચારિકં ચરિ. તસ્મિં સમયે આનન્દત્થેરસ્સ તિંસમત્તા સદ્ધિવિહારિકા યેભુય્યેન કુમારકા એકવસ્સિકદુવસ્સિકભિક્ખૂ ચેવ અનુપસમ્પન્ના ચ વિબ્ભમિંસુ. કસ્મા પનેતે પબ્બજિતા, કસ્મા ચ વિબ્ભમિંસૂતિ? તેસં કિર માતાપિતરો ચિન્તેસું ‘‘આનન્દત્થેરો સત્થુવિસ્સાસિકો અટ્ઠ વરે યાચિત્વા ઉપટ્ઠહતિ, ઇચ્છિતિચ્છિતટ્ઠાનં સત્થારં ગહેત્વા ગન્તું સક્કોતિ, અમ્હાકં દારકે એતસ્સ સન્તિકે પબ્બજેય્યામ, એવં સો સત્થારં ગહેત્વા આગમિસ્સતિ, તસ્મિં આગતે મયં મહાસક્કારં કાતું લભિસ્સામા’’તિ. ઇમિના તાવ કારણેન નેસં ઞાતકા તે પબ્બાજેસું, સત્થરિ પન પરિનિબ્બુતે તેસં સા પત્થના ઉપચ્છિન્ના, અથ ને એકદિવસેનેવ ઉપ્પબ્બાજેસું. અથ આનન્દત્થેરં દક્ખિણાગિરિસ્મિં ચારિકં ચરિત્વા રાજગહમાગતં દિસ્વા મહાકસ્સપત્થેરો એવમાહાતિ. વુત્તઞ્હેતં **કસ્સપસંયુત્તે** –

‘‘અથ કિઞ્ચરહિ ત્વં આવુસો આનન્દ ઇમેહિ નવેહિ ભિક્ખૂહિ ઇન્દ્રિયેસુ અગુત્તદ્વારેહિ ભોજને અમત્તઞ્ઞૂહિ જાગરિયં અનનુયુત્તેહિ સદ્ધિં ચારિકં ચરસિ, સસ્સઘાતં મઞ્ઞે ચરસિ, કુલૂપઘાતં મઞ્ઞે ચરસિ, ઓલુજ્જતિ ખો તે આવુસો આનન્દ પરિસા, પલુજ્જન્તિ ખો તે આવુસો નવપ્પાયા, ન વાયં કુમારકો મત્તમઞ્ઞાસીતિ.

અપિ મે ભન્તે કસ્સપ સિરસ્મિં પલિતાનિ જાતાનિ, અથ ચ પન મયં અજ્જાપિ આયસ્મતો મહાકસ્સપસ્સ કુમારકવાદા ન મુચ્ચામાતિ. તથા હિ પન ત્વં આવુસો આનન્દ ઇમેહિ નવેહિ ભિક્ખૂહિ ઇન્દ્રિયેસુ અગુત્તદ્વારેહિ ભોજને અમત્તઞ્ઞૂહિ જાગરિયં અનનુયુત્તેહિ સદ્ધિં ચારિકં ચરસિ, સસ્સઘાતં મઞ્ઞે ચરસિ, કુલૂપઘાતં મઞ્ઞે ચરસિ, ઓલુજ્જતિ ખો તે આવુસો આનન્દ પરિસા, પલુજ્જન્તિ ખો તે આવુસો નવપ્પાયા, ન વાયં કુમારકો મત્તમઞ્ઞાસી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૪).

તત્થ **સસ્સઘાતં મઞ્ઞે ચરસી**તિ સસ્સં ઘાતેન્તો વિય આહિણ્ડસિ. **કુલૂપઘાતં મઞ્ઞે ચરસી**તિ કુલાનિ ઉપઘાતેન્તો વિય આહિણ્ડસિ. **ઓલુજ્જતી**તિ પલુજ્જતિ ભિજ્જતિ. **પલુજ્જન્તિ ખો તે આવુસો નવપ્પાયા**તિ આવુસો આનન્દ એતે તુય્હં પાયેન યેભુય્યેન નવકા એકવસ્સિકદુવસ્સિકદહરા ચેવ સામણેરા ચ પલુજ્જન્તિ. **ન વાયં કુમારકો મત્તમઞ્ઞાસી**તિ અયં કુમારકો અત્તનો પમાણં ન વત જાનાતીતિ થેરં તજ્જેન્તો આહ. **કુમારકવાદા ન મુચ્ચામા**તિ કુમારકવાદતો ન મુચ્ચામ. **તથા હિ પન ત્વ**ન્તિ ઇદમસ્સ એવં વત્તબ્બતાય કારણદસ્સનત્થં વુત્તં. અયઞ્હેત્થ અધિપ્પાયો – યસ્મા ત્વં ઇમેહિ નવેહિ ઇન્દ્રિયસંવરવિરહિતેહિ ભોજને અમત્તઞ્ઞૂહિ સદ્ધિં વિચરસિ, તસ્મા કુમારકેહિ સદ્ધિં વિચરન્તો ‘‘કુમારકો’’તિ વત્તબ્બતં અરહસીતિ.

ન વાયં કુમારકો મત્તમઞ્ઞાસીતિ એત્થ વા-સદ્દો પદપૂરણે. વા-સદ્દો હિ ઉપમાનસમુચ્ચયસંસયવિસ્સગ્ગવિકપ્પપદપૂરણાદીસુ બહૂસુ અત્થેસુ દિસ્સતિ. તથા હેસ ‘‘પણ્ડિતો વાપિ તેન સો’’તિઆદીસુ (ધ॰ પ॰ ૬૩) ઉપમાને દિસ્સતિ, સદિસભાવેતિ અત્થો. ‘‘તં વાપિ ધીરા મુનિ વેદયન્તી’’તિઆદીસુ (સુ॰ નિ॰ ૨૧૩) સમુચ્ચયે. ‘‘કે વા ઇમે કસ્સ વા’’તિઆદીસુ (પારા॰ ૨૯૬) સંસયે. ‘‘અયં વા ઇમેસં

સમણબ્રાહ્મણાનં સબ્બબાલો સબ્બમૂળ્હો’’તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧૮૧) વવસ્સગ્ગે. ‘‘યે હિ કેચિ ભિક્ખવે સમણા વા બ્રાહ્મણા વા’’તિઆદીસુપિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૭૦; સં॰ નિ॰ ૨.૧૩) વિકપ્પે. ‘‘ન વાહં પણ્ણં ભુઞ્જામિ, ન હેતં મય્હ ભોજન’’ન્તિઆદીસુ પદપૂરણે. ઇધાપિ પદપૂરણે દટ્ઠબ્બો. તેનેવ ચ આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન વા-સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારં કરોન્તેન વુત્તં ‘‘ન વાયં કુમારકો મત્તમઞ્ઞાસી’’તિઆદીસુ પદપૂરણે’’તિ. **સંયુત્તટ્ઠકથાયમ્પિ** ઇદમેવ વુત્તં ‘‘ન વાયં કુમારકો મત્તમઞ્ઞાસીતિ અયં કુમારકો અત્તનો પમાણં ન વત જાનાસીતિ થેરં તજ્જેન્તો આહા’’તિ (સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૫૪). એત્થાપિ ‘‘વતા’’તિ વચનસિલિટ્ઠતાય વુત્તં. ‘‘**ન વાય**’’ન્તિ એતસ્સ વા ‘‘ન વે અય’’ન્તિ પદચ્છેદં કત્વા વે-સદ્દસ્સત્થં દસ્સેન્તેન ‘‘વતા’’તિ વુત્તં. તથા હિ વે-સદ્દસ્સ એકંસત્થભાવે તદેવ પાળિં પયોગં કત્વા ઉદાહરન્તિ નેરુત્તિકા. વજિરબુદ્ધિત્થેરો પન એવં વદતિ ‘‘**ન વાય**ન્તિ એત્થ ચ **વા**તિ વિભાસા, અઞ્ઞાસિપિ ન અઞ્ઞાસિપી’’તિ, (વજિર॰ ટી॰ પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના) તં તસ્સ મતિમત્તં સંયુત્તટ્ઠકથાય તથા અવુત્તત્તા. ઇદમેકં પરૂપવાદસમ્ભવકારણં ‘‘તત્થ કેચી’’તિઆદિના સમ્બજ્ઝિતબ્બં.

અઞ્ઞમ્પિ કારણમાહ ‘‘**સક્યકુલપ્પસુતો ચાયસ્મા**’’તિ. સાકિયકુલે જાતો, સાકિયકુલભાવેન વા પાકટો ચ આયસ્મા આનન્દો. તત્થ...પે॰... ઉપવદેય્યુન્તિ સમ્બન્ધો. અઞ્ઞમ્પિ કારણં વદતિ ‘‘**તથાગતસ્સ ભાતા ચૂળપિતુપુત્તો**’’તિ. **ભાતા**તિ ચેત્થ કનિટ્ઠભાતા ચૂળપિતુપુત્તભાવેન, ન પન વયસા સહજાતભાવતો.

‘‘સુદ્ધોદનો ધોતોદનો, સક્કસુક્કામિતોદના;
અમિતા પાલિતા ચાતિ, ઇમે પઞ્ચ ઇમા દુવે’’તિ.

વુત્તેસુ હિ સબ્બકનિટ્ઠસ્સ અમિતોદનસક્કસ્સ પુત્તો આયસ્મા આનન્દો. વુત્તઞ્હિ **મનોરથપૂરણિયં** –

‘‘કપ્પસતસહસ્સં પન દાનં દદમાનો અમ્હાકં બોધિસત્તેન સદ્ધિં તુસિતપુરે નિબ્બત્તિત્વા તતો ચુતો અમિતોદનસક્કસ્સ ગેહે નિબ્બત્તિ, અથસ્સ સબ્બે ઞાતકે આનન્દિતે પમોદિતે કરોન્તો જાતોતિ ‘આનન્દો’ત્વેવ નામમકંસૂ’’તિ.

તથાયેવ વુત્તં **પપઞ્ચસૂદનિયમ્પિ** –

‘‘અઞ્ઞે પન વદન્તિ – નાયસ્મા આનન્દો ભગવતા સહજાતો, વયસા ચ ચૂળપિતુપુત્તતાય ચ ભગવતો કનિટ્ઠભાતાયેવ. તથા હિ **મનોરથપૂરણિયં** એકનિપાતવણ્ણનાયં સહજાતગણને સો ન વુત્તો’’તિ.

યં વુચ્ચતિ, તં ગહેતબ્બં. **તત્થા**તિ તસ્મિં વિસ્સત્થાદિભાવે સતિ.
અતિવિસ્સત્થસક્યકુલપ્પસુતતથાગતભાતુભાવતોતિ વુત્તં હોતિ. ભાવેનભાવલક્ખણે હિ કત્થચિ હેત્વત્થો સમ્પજ્જતિ. તથા હિ આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન **નેત્તિટ્ઠકથાયં** ‘‘ગુન્નઞ્ચે તરમાનાન’’ન્તિ ગાથાવણ્ણનાયં વુત્તં –

‘‘**સબ્બા તા જિમ્હં ગચ્છન્તી**તિ સબ્બા તા ગાવિયો કુટિલમેવ ગચ્છન્તિ, કસ્મા? નેત્તે જિમ્હગતે સતિ નેત્તે કુટિલં ગતે સતિ, નેત્તસ્સ કુટિલં ગતત્તાતિ અત્થો’’તિ.

ઉદાનટ્ઠકથાયમ્પિ ‘‘ઇતિ ઇમસ્મિં સતિ ઇદં હોતી’’તિ સુત્તપદવણ્ણનાયં ‘‘હેતુઅત્થતા ભુમ્મવચનસ્સ કારણસ્સ ભાવેન તદવિનાભાવી ફલસ્સ ભાવો લક્ખીયતીતિ વેદિતબ્બા’’તિ (ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧). **તત્થા**તિ વા નિમિત્તભૂતે વિસ્સત્થાદિમ્હીતિ અત્થો, તસ્મિં ઉપ્પન્નેનેતિપિ વદન્તિ. **છન્દાગમનં વિયા**તિ એત્થ છન્દા આગમનં વિયાતિ

પદચ્છેદો. **છન્દાતિ** ચ હેતુમ્હિ નિસ્સક્કવચનં, છન્દેન આગમનં પવત્તનં વિયાતિ અત્થો, છન્દેન અકત્તબ્બકરણમિવાતિ વુત્તં હોતિ, છન્દં વા આગચ્છતિ સમ્પયોગવસેનાતિ **છન્દાગમનં**, તથા પવત્તો અપાયગમનીયો અકુસલચિત્તુપ્પાદો. અથ વા અનનુરૂપં ગમનં અગમનં. છન્દેન અગમનં **છન્દાગમનં**, છન્દેન સિનેહેન અનનુરૂપં ગમનં પવત્તનં વિય અકત્તબ્બકરણં વિયાતિ વુત્તં હોતિ. અસેક્ખભૂતા પટિસમ્ભિદા, તંપત્તાતિ તથા, અસેક્ખા ચ તે પટિસમ્ભિદાપ્પત્તા ચાતિ વા તથા, તાદિસે. **સેક્ખપટિસમ્ભિદાપ્પત્ત**ન્તિ એત્થાપિ એસ નયો. **પરિવજ્જેન્તો**તિ હેત્વત્થે અન્તસદ્દો, પરિવજ્જનહેતૂતિ અત્થો. **અનુમતિયા**તિ અનુઞ્ઞાય, યાચનાયાતિ વુત્તં હોતિ.

“**કિઞ્ચાપિ સેક્ખો**”તિ ઇદં અસેક્ખાનંયેવ ઉચ્ચિનિતત્તા વુત્તં, ન સેક્ખાનં અગતિગમનસમ્ભવેન. પઠમમગ્ગેનેવ હિ ચત્તારિ અગતિગમનાનિ પહીયન્તિ, તસ્મા કિઞ્ચાપિ સેક્ખો, તથાપિ થેરો આયસ્મન્તં આનન્દં ઉચ્ચિનતૂતિ સમ્બન્ધો. ન પન કિઞ્ચાપિ સેક્ખો, તથાપિ અભબ્બો અગતિં ગન્તુન્તિ. “**અભબ્બો**”તિઆદિના પન ધમ્મસઙ્ગીતિયા તસ્સ અરહભાવં દસ્સેન્તો વિજ્જમાનગુણે કથેતિ, તેન સઙ્ગીતિયા ધમ્મવિનયવિનિચ્છયે સમ્પત્તે છન્દાદિવસેન અઞ્ઞથા અકથેત્વા યથાભૂતમેવ કથેસ્સતીતિ દસ્સેતિ. ન ગન્તબ્બા, અનનુરૂપા વા ગતીતિ **અગતિ**, તં. **પરિયત્તો**તિ અધિગતો ઉગ્ગહિતો.

“**એવ**”ન્તિઆદિના સન્નિટ્ઠાનગણનં દસ્સેતિ. **ઉચ્ચિનિતેના**તિ ઉચ્ચિનિત્વા ગહિતેન. અપિચ **એવં…પે॰… ઉચ્ચિની**તિ નિગમનં, “**તેનાયસ્મતા**”તિઆદિ પન સન્નિટ્ઠાનગણનદસ્સનન્તિપિ વદન્તિ.

એવં સઙ્ગાયકવિચિનનપ્પકારં દસ્સેત્વા અઞ્ઞમ્પિ સઙ્ગાયનત્થં દેસવિચિનનાદિપ્પકારં દસ્સેન્તો “**અથ ખો**”તિઆદિમાહ. તત્થ **એતદહોસી**તિ એતં પરિવિતક્કનં અહોસિ. નુ-સદ્દેન હિ પરિવિતક્કનં દસ્સેતિ. **રાજગહ**ન્તિ ‘‘રાજગહસામન્તં ગહેત્વા વુત્ત’’ન્તિ **ગણ્ઠિપદેસુ** વદન્તિ. ગાવો ચરન્તિ એત્થાતિ **ગોચરો**, ગુન્નં ચરણટ્ઠાનં, સો વિયાતિ **ગોચરો**, ભિક્ખૂનં ચરણટ્ઠાનં, મહન્તો સો અસ્સ, એત્થાતિ વા **મહાગોચરં**. અટ્ઠારસન્નં મહાવિહારાનમ્પિ અત્થિતાય **પહૂતસેનાસનં**.

થાવરકમ્મન્તિ ચિરટ્ઠાયિકમ્મં. **વિસભાગપુગ્ગલો** સુભદ્દસદિસો. **ઉક્કોટેય્યા**તિ નિવારેય્ય. **ઇતિ**-સદ્દો ઇદમત્થે, ઇમિના મનસિકારેન હેતુભૂતેન એતદહોસીતિ અત્થો. ગરુભાવજનનત્થં ઞત્તિદુતિયેન કમ્મેન સઙ્ઘં સાવેસિ, ન અપલોકનઞત્તિકમ્મમત્તેનાતિ અધિપ્પાયો.

કદા પનાયં કતાતિ આહ “**અયં પના**”તિઆદિ. એવં કતભાવો ચ ઇમાય ગણનાય વિઞ્ઞાયતીતિ દસ્સેતિ “**ભગવા હી**”તિઆદિના. **અથા**તિ અનન્તરત્થે નિપાતો, પરિનિબ્બાનન્તરમેવાતિ અત્થો. **સત્તાહ**ન્તિ હિ પરિનિબ્બાનદિવસમ્પિ સઙ્ગણ્હિત્વા વુત્તં. **અસ્સા**તિ ભગવતો, ‘‘સરીર’’ન્તિ ઇમિના સમ્બન્ધો. સંવેગવત્થું કિત્તેત્વા કિત્તેત્વા અનિચ્ચતાપટિસઞ્ઞુત્તાનિ ગીતાનિ ગાયિત્વા પૂજાવસેન કીળનતો સુન્દરં કીળનદિવસા **સાધુકીળનદિવસા નામ**, સપરહિતસાધનટ્ઠેન વા સાધૂતિ વુત્તાનં સપ્પુરિસાનં સંવેગવત્થું કિત્તેત્વા કિત્તેત્વા કીળનદિવસાતિપિ યુજ્જતિ. ઇમસ્મિઞ્ચ પુરિમસત્તાહે એકદેસેનેવ સાધુકીળનમકંસુ. વિસેસતો પન ધાતુપૂજાદિવસેસુયેવ. તથા હિ વુત્તં **મહાપરિનિબ્બાનસુત્તટ્ઠકથાયં** (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨૩૫) –

‘‘ઇતો પુરિમેસુ હિ દ્વીસુ સત્તાહેસુ તે ભિક્ખૂ સઙ્ઘસ્સ ઠાનનિસજ્જોકાસં કરોન્તા ખાદનીયં ભોજનીયં સંવિદહન્તા સાધુકીળિકાય ઓકાસં ન લભિંસુ, તતો નેસં અહોસિ ‘ઇમં સત્તાહં સાધુકીળિતં કીળિસ્સામ, ઠાનં ખો પનેતં

વિજ્જતિ, યં અમ્હાકં પમત્તભાવં ઞત્વા કોચિદેવ આગન્ત્વા ધાતુયો ગણ્હેય્ય, તસ્મા આરક્ખં ઠપેત્વા કીળિસ્સામા’તિ, તેન તે એવમકંસૂ’’તિ.

તથાપિ તે ધાતુપૂજાયપિ કતત્તા ધાતુપૂજાદિવસા નામ. ઇમેયેવ વિસેસેન ભગવતિ કત્તબ્બસ્સ અઞ્ઞસ્સ અભાવતો એકદેસેન કતમ્પિ સાધુકીળનં ઉપાદાય ‘‘સાધુકીળનદિવસા’’તિ પાકટા જાતાતિ આહ ‘‘**એવં સત્તાહં સાધુકીળનદિવસા નામ અહેસુ**’’ન્તિ.

ચિતકાયાતિ વીસસતરતનુચ્ચાય ચન્દનદારુચિતકાય, પધાનકિચ્ચવસેનેવ ચ સત્તાહં ચિતકાયં અગ્ગિના ઝાયીતિ વુત્તં. ન હિ અચ્ચન્તસંયોગવસેન નિરન્તરં સત્તાહમેવ અગ્ગિના ઝાયિ તત્થ પચ્છિમદિવસેયેવ ઝાયિતત્તા, તસ્મા સત્તાહસ્મિન્તિ અત્થો વેદિતબ્બો. પુરિમપચ્છિમાનઞ્હિ દ્વિન્નં સત્તાહાનમન્તરે સત્તાહે યત્થ કત્થચિપિ દિવસે ઝાયમાને સતિ ‘‘સત્તાહે ઝાયી’’તિ વત્તું યુજ્જતિ. યથાહ –

‘‘તેન ખો પન સમયેન ચત્તારો મલ્લપામોક્ખા સીસં ન્હાતા અહતાનિ વત્થાનિ નિવત્થા ‘મયં ભગવતો ચિતકં આળિમ્પેસ્સામા’તિ ન સક્કોન્તિ આળિમ્પેતુ’’ન્તિઆદિ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૩૩).

સત્તિપઞ્જરં કત્વાતિ સત્તિખગ્ગાદિહત્થેહિ પુરિસેહિ મલ્લરાજૂનં ભગવતો ધાતુઆરક્ખકરણં ઉપલક્ખણવસેનાહ. સત્તિહત્થા પુરિસા હિ સત્તિયો યથા ‘‘કુન્તા પચરન્તી’’તિ, તાહિ સમન્તતો રક્ખાપનવસેન પઞ્જરપટિભાગત્તા સત્તિપઞ્જરં. **સન્ધાગારં** નામ રાજૂનં એકા મહાસાલા. ઉય્યોગકાલાદીસુ હિ રાજાનો તત્થ ઠત્વા ‘‘એત્તકા પુરતો ગચ્છન્તુ, એત્તકા પચ્છતો, એત્તકા ઉભોહિ પસ્સેહિ, એત્તકા હત્થીસુ અભિરુહન્તુ, એત્તકા અસ્સેસુ, એત્તકા રથેસૂ’’તિ એવં સન્ધિં કરોન્તિ મરિયાદં બન્ધન્તિ, તસ્મા તં ઠાનં ‘‘**સન્ધાગાર**’’ન્તિ વુચ્ચતિ. અપિચ ઉય્યોગટ્ઠાનતો આગન્ત્વાપિ યાવ ગેહેસુ અલ્લગોમયપરિભણ્ડાદીનિ કરોન્તિ, તાવ દ્વે તીણિ દિવસાનિ રાજાનો તત્થ સન્થમ્ભન્તિ વિસ્સમન્તિ પરિસ્સયં વિનોદેન્તીતિપિ **સન્ધાગારં**, રાજૂનં વા સહ અત્થાનુસાસનં અગારન્તિપિ **સન્ધાગારં** હ-કારસ્સ ધ-કારં, અનુસરાગમઞ્ચ કત્વા, યસ્મા વા રાજાનો તત્થ સન્નિપતિત્વા ‘‘ઇમસ્મિં કાલે કસિતું વટ્ટતિ, ઇમસ્મિં કાલે વપિતુ’’ન્તિ એવમાદિના નયેન ઘરાવાસકિચ્ચાનિ સમ્મન્તયન્તિ, તસ્મા છિન્નવિચ્છિન્નં ઘરાવાસં તત્થ સન્ધારેન્તીતિપિ **સન્ધાગારં**. વિસાખપુણ્ણમિતો પટ્ઠાય યાવ વિસાખમાસસ્સ અમાવાસી, તાવ સોળસ દિવસા સીહળવોહારવસેન ગહિતત્તા, જેટ્ઠમૂલમાસસ્સ સુક્કપક્ખે ચ પઞ્ચ દિવસાતિ આહ ‘‘**ઇતિ એકવીસતિ દિવસા ગતા**’’તિ. તત્થ ચરિમદિવસેયેવ ધાતુયો ભાજયિંસુ, તસ્મિંયેવ ચ દિવસે અયં કમ્મવાચા કતા. તેન વુત્તં ‘‘**જેટ્ઠમૂલસુક્કપક્ખપઞ્ચમિય**’’ન્તિઆદિ. તત્થ જેટ્ઠનક્ખત્તં વા મૂલનક્ખત્તં વા તસ્સ માસસ્સ પુણ્ણમિયં ચન્દેન યુત્તં, તસ્મા સો માસો ‘‘જેટ્ઠમૂલમાસો’’તિ વુચ્ચતિ. **અનાચાર**ન્તિ હેટ્ઠા વુત્તં અનાચારં.

યદિ એવં કસ્મા **વિનયટ્ઠકથાયં**, (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના) **મઙ્ગલસુત્તટ્ઠકથાયઞ્ચ** (ખુ॰ પા॰ અટ્ઠ॰ મઙ્ગલસુત્તવણ્ણના) ‘‘સત્તસુ સાધુકીળનદિવસેસુ, સત્તસુ ચ ધાતુપૂજાદિવસેસુ વીતિવત્તેસૂ’’તિ વુત્તન્તિ? સત્તસુ ધાતુપૂજાદિવસેસુ ગહિતેસુ તદવિનાભાવતો મજ્ઝે ચિતકાય ઝાયનસત્તાહમ્પિ ગહિતમેવાતિ કત્વા વિસું ન વુત્તં વિય દિસ્સતિ. યદિ એવં કસ્મા ‘‘અડ્ઢમાસો અતિક્કન્તો, દિયડ્ઢમાસો સેસો’’તિ ચ વુત્તન્તિ? નાયં દોસો. અપ્પકઞ્હિ ઊનમધિકં વા ગણનૂપગં ન હોતિ, તસ્મા અપ્પકેન અધિકોપિ સમુદાયો અનધિકો વિય હોતીતિ કત્વા અડ્ઢમાસતો અધિકેપિ પઞ્ચદિવસે ‘‘અડ્ઢમાસો અતિક્કન્તો’’તિ વુત્તં દ્વાસીતિખન્ધકવત્તાનં કત્થચિ ‘‘અસીતિ ખન્ધકવત્તાની’’તિ વચનં વિય, તથા અપ્પકેન ઊનોપિ સમુદાયો અનૂનો વિય હોતીતિ કત્વા દિયડ્ઢમાસતો

ઊનેપિ પઞ્ચદિવસે ‘‘દિયડ્ઢમાસો સેસો’’તિ વુત્તં **સતિપટ્ઠાનવિભઙ્ગટ્ઠકથાયં** (વિભ॰ ૩૫૬) છમાસતો ઊનેપિ અડ્ઢમાસે ‘‘છમાસં સજ્ઝાયો કાતબ્બો’’તિ વચનં વિય, અઞ્ઞથા અટ્ઠકથાનં અઞ્ઞમઞ્ઞવિરોધો સિયા. અપિચ દીઘભાણકાનં મતેન તિણ્ણં સત્તાહાનં વસેન ‘‘એકવીસતિ દિવસા ગતા’’તિ ઇધ વુત્તં. વિનયસુત્તનિપાતખુદ્દકપાઠટ્ઠકથાસુ પન ખુદ્દકભાણકાનં મતેન એકમેવ ઝાયનદિવસં કત્વા તદવસેસાનં દ્વિન્નં સત્તાહાનં વસેન ‘‘અડ્ઢમાસો અતિક્કન્તો, દિયડ્ઢમાસો સેસો’’તિ ચ વુત્તં. પઠમબુદ્ધવચનાદીસુ વિય તં તં ભાણકાનં મતેન અટ્ઠકથાસુપિ વચનભેદો હોતીતિ ગહેતબ્બં. એવમ્પેત્થ વદન્તિ – પરિનિબ્બાનદિવસતો પટ્ઠાય આદિમ્હિ ચત્તારો સાધુકીળનદિવસાયેવ, તતો પરં તયો સાધુકીળનદિવસા ચેવ ચિતકઝાયનદિવસા ચ, તતો પરં એકો ચિતકઝાયનદિવસોયેવ, તતો પરં તયો ચિતકઝાયનદિવસા ચેવ ધાતુપૂજાદિવસા ચ, તતો પરં ચત્તારો ધાતુપૂજાદિવસાયેવ, ઇતિ તં તં કિચ્ચાનુરૂપગણનવસેન તીણિ સત્તાહાનિ પરિપૂરેન્તિ, અગહિતગ્ગહણેન પન અડ્ઢમાસોવ હોતિ. ‘‘એકવીસતિ દિવસા ગતા’’તિ ઇધ વુત્તવચનઞ્ચ તં તં કિચ્ચાનુરૂપગણનેનેવ. એવઞ્હિ ચતૂસુપિ અટ્ઠકથાસુ વુત્તવચનં સમેતીતિ વિચારેત્વા ગહેતબ્બં. **વજિરબુદ્ધિત્થેરેન** પન વુત્તં ‘‘અડ્ઢમાસો અતિક્કન્તોતિ એત્થ એકો દિવસો નટ્ઠો, સો પાટિપદદિવસો, કોલાહલદિવસો નામ સો, તસ્મા ઇધ ન ગહિતો’’તિ, (વજિર॰ ટી॰ પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના) તં ન સુન્દરં **પરિનિબ્બાનસુત્તન્તપાળિયં** (દી॰ નિ॰ ૨.૨૨૭) પાટિપદદિવસતોયેવ પટ્ઠાય સત્તાહસ્સ વુત્તત્તા, અટ્ઠકથાયઞ્ચ પરિનિબ્બાનદિવસેન સદ્ધિં તિણ્ણં સત્તાહાનં ગણિતત્તા. તથા હિ પરિનિબ્બાનદિવસેન સદ્ધિં તિણ્ણં સત્તાહાનં ગણનેનેવ જેટ્ઠમૂલસુક્કપક્ખપઞ્ચમી એકવીસતિમો દિવસો હોતિ.

ચત્તાલીસ દિવસાતિ જેટ્ઠમૂલસુક્કપક્ખછટ્ઠદિવસતો યાવ આસળ્હી પુણ્ણમી, તાવ ગણેત્વા વુત્તં. **એત્થન્તરે**તિ ચત્તાલીસદિવસબ્ભન્તરે. રોગો એવ **રોગપલિબોધો**. આચરિયુપજ્ઝાયેસુ કત્તબ્બકિચ્ચમેવ **આચરિયુપજ્ઝાયપલિબોધો** , તથા **માતાપિતુપલિબોધો**. યથાધિપ્પેતં અત્થં, કમ્મં વા પરિબુન્ધેતિ ઉપરોધેતિ પવત્તિતું ન દેતીતિ **પલિબોધો** ર-કારસ્સ લ-કારં કત્વા. **તં પલિબોધં છિન્દિત્વા તં કરણીયં કરોતૂ**તિ સઙ્ગાહકેન છિન્દિતબ્બં તં સબ્બં પલિબોધં છિન્દિત્વા ધમ્મવિનયસઙ્ગાયનસઙ્ખાતં તદેવ કરણીયં કરોતુ.

અઞ્ઞેપિ મહાથેરાતિ અનુરુદ્ધત્થેરાદયો. **સોકસલ્લસમપ્પિતન્**તિ સોકસઙ્ખાતેન સલ્લેન અનુપવિટ્ઠં પટિવિદ્ધં. અસમુચ્છિન્નઅવિજ્જાતણ્હાનુસયત્તા અવિજ્જાતણ્હાભિસઙ્ખાતેન કમ્મુના ભવયોનિગતિટ્ઠિતિસત્તાવાસેસુ ખન્ધપઞ્ચકસઙ્ખાતં અત્તભાવં જનેતિ અભિનિબ્બત્તેતીતિ **જનો**. કિલેસે જનેતિ, અજનિ, જનિસ્સતીતિ વા **જનો**, મહન્તો જનો તથા, તં. **આગતાગતન્**તિ આગતમાગતં યથા ‘‘એકેકો’’તિ. એત્થ સિયા – ‘‘થેરો અત્તનો પઞ્ચસતાય પરિસાય પરિવુત્તો રાજગહં ગતો, અઞ્ઞેપિ મહાથેરા અત્તનો અત્તનો પરિવારે ગહેત્વા સોકસલ્લસમપ્પિતં મહાજનં અસ્સાસેતુકામા તં તં દિસં પક્કન્તા’’તિ ઇધ વુત્તવચનં સમન્તપાસાદિકાય ‘‘મહાકસ્સપત્થેરો ‘રાજગહં આવુસો ગચ્છામા’તિ ઉપડ્ઢં ભિક્ખુસઙ્ઘં ગહેત્વા એકં મગ્ગં ગતો, અનુરુદ્ધત્થેરોપિ ઉપડ્ઢં ગહેત્વા એકં મગ્ગં ગતો’’તિ (પારા॰ અટ્ઠ॰ પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના) વુત્તવચનઞ્ચ અઞ્ઞમઞ્ઞં વિરુદ્ધં હોતિ. ઇધ હિ મહાકસ્સપત્થેરાદયો અત્તનો અત્તનો પરિવારભિક્ખૂહિયેવ સદ્ધિં તં તં દિસં ગતાતિ અત્થો આપજ્જતિ, તત્થ પન મહાકસ્સપત્થેરઅનુરુદ્ધત્થેરાયેવ પચ્ચેકમુપડ્ઢસઙ્ઘેન સદ્ધિં એકેકં મગ્ગં ગતાતિ? વુચ્ચતે – તદુભયમ્પિ હિ વચનં ન વિરુજ્ઝતિ અત્થતો સંસન્દનત્તા. ઇધ હિ નિરવસેસેન થેરાનં પચ્ચેકગમનવચનમેવ તત્થ નયવસેન દસ્સેતિ, ઇધ અત્તનો અત્તનો પરિસાય ગમનવચનઞ્ચ તત્થ ઉપડ્ઢસઙ્ઘેન સદ્ધિં ગમનવચનેન. **ઉપડ્ઢસઙ્ઘો**તિ હિ સકસકપરિસાભૂતો ભિક્ખુગણો ગય્હતિ ઉપડ્ઢસદ્દસ્સ અસમેપિ ભાગે પવત્તત્તા. યદિ હિ સન્નિપતિતે સઙ્ઘે ઉપડ્ઢસઙ્ઘેન સદ્ધિન્તિ અત્થં ગણ્હેય્ય, તદા સઙ્ઘસ્સ ગણનપથમતીતત્તા ન યુજ્જતેવ , યદિ ચ સઙ્ગાયનત્થં ઉચ્ચિનિતાનં પઞ્ચન્નં ભિક્ખુસતાનં

મજ્ઝે ઉપટ્ઠસદ્દેન સદ્ધિન્તિ અત્થં ગણ્હેય્ય, એવમ્પિ તેસં ગણપામોક્ખાનંયેવ ઉચ્ચિનિતત્તા ન યુજ્જતેવ. પચ્ચેકગણિનો હેતે. વુત્તઞ્હિ ''સત્તસતસહસ્સાનિ, તેસુ પામોક્ખભિક્ખવો''તિ , ઇતિ અત્થતો સંસન્દનત્તા તદેતં ઉભયમ્પિ વચનં અઞ્ઞમઞ્ઞં ન વિરુજ્ઝતીતિ. તંતંભાણકાનં મતેનેવં વુત્તન્તિપિ વદન્તિ.

''અપરિનિબ્બુતસ્સ ભગવતો''તિઆદિના યોજેતબ્બં. **પત્તચીવરમાદાયા**તિ એત્થ ચતુમહારાજદત્તિયસેલમયપત્તં, સુગતચીવરઞ્ચ ગણ્હિત્વાતિ અત્થો. સોયેવ હિ પત્તો ભગવતા સદા પરિભુત્તો. વુત્તઞ્હિ **સમચિત્તપટિપદાસુત્તટ્ઠકથાયં** ''વસ્સંવુત્થાનુસારેન અતિરેકવીસતિવસ્સકાલેપિ તસ્સેવ પરિભુત્તભાવં દીપેતુકામેન પાતોવ સરીરપટિજગ્ગનં કત્વા સુનિવત્થનિવાસનો સુગતચીવરં પારુપિત્વા સેલમયપત્તમાદાય ભિક્ખુસઙ્ઘપરિવુતો દક્ખિણદ્વારેન નગરં પવિસિત્વા પિણ્ડાય ચરન્તો''તિ (અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩૭) ગન્ધમાલાદયો નેસં હત્થેતિ **ગન્ધમાલાદિહત્થા**.

તત્રાતિ તિસ્સં સાવત્થિયં. **સુદન્તિ** નિપાતમત્તં. **અનિચ્ચતાદિપટિસંયુત્તાયા**તિ ''સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચા''તિઆદિના (ધ॰ પ॰ ૨૭૭) અનિચ્ચસભાવપટિસઞ્ઞુત્તાય. ધમ્મેન યુત્તા, ધમ્મસ્સ વા પતિરૂપાતિ **ધમ્મી**, તાદિસાય. **સઞ્ઞાપેત્વા**તિ સુટ્ઠુ જાનાપેત્વા, સમસ્સાસેત્વાતિ વુત્તં હોતિ. **વસિતગન્ધકુટિન્તિ** નિચ્ચસાપેક્ખત્તા સમાસો. પરિભોગચેતિયભાવતો **''ગન્ધકુટિં વન્દિત્વા''**તિ વુત્તં. ''વન્દિત્વા''તિ ચ ''વિવરિત્વા''તિ એત્થ પુબ્બકાલકિરિયા. તથા હિ આચરિયસારિપુત્તત્થેરેન વુત્તં ''ગન્ધકુટિયા દ્વારં વિવરિત્વાતિ પરિભોગચેતિયભાવતો ગન્ધકુટિં વન્દિત્વા ગન્ધકુટિયા દ્વારં વિવરીતિ વેદિતબ્બ''ન્તિ (સારત્થ॰ ટી॰ ૧.પઠમમહાસઙ્ગીતિકથા) મિલાતા માલા, સાયેવ કચવરં, મિલાતં વા માલાસઙ્ખાતં કચવરં તથા. **અતિહરિત્વા**તિ પઠમં ઠપિતટ્ઠાનમભિમુખં હરિત્વા. **યથાઠાને ઠપેત્વા**તિ પઠમં ઠપિતટ્ઠાનં અનતિક્કમિત્વા યથાઠિતટ્ઠાનેયેવ ઠપેત્વા. **ભગવતો ઠિતકાલે કરણીયં વત્તં સબ્બમકાસી**તિ સેનાસને કત્તબ્બવત્તં સન્ધાય વુત્તં. **કુરુમાનો ચા**તિ તં સબ્બં વત્તં કરોન્તો ચ. લક્ખણે હિ અયં માન-સદ્દો. ન્હાનકોટ્ઠકસ્સ સમ્મજ્જનઞ્ચ તસ્મિં ઉદકસ્સ ઉપટ્ઠાપનઞ્ચ, તાનિ આદીનિ યેસં ધમ્મદેસનાઓવાદાદીનન્તિ તથા, તેસં કાલેસૂતિ અત્થો. સીહસ્સ મિગરાજસ્સ સેય્યા **સીહસેય્યા**, તદ્ધિતવસેન, સદિસવોહારેન વા ભગવતો સેય્યાપિ ''સીહસેય્યા''તિ વુચ્ચતિ. તેજુસ્સદઇરિયાપથત્તા ઉત્તમસેય્યા વા, યં સન્ધાય વુત્તં ''અથ ખો ભગવા દક્ખિણેન પસ્સેન સીહસેય્યં કપ્પેસિ પાદે પાદં અચ્ચાધાય સતો સમ્પજાનો''તિ, (દી॰ નિ॰ ૨.૧૯૮) તં. કપ્પનકાલો કરણકાલો નનૂતિ યોજેતબ્બં.

''યથા ત''ન્તિઆદિના યથાવુત્તમત્થં ઉપમાય આવિ કરોતિ. તત્થ યથા અઞ્ઞોપિ ભગવતો...પે॰... પતિટ્ઠિતપેમો ચેવ અખીણાસવો ચ અનેકેસુ...પે॰... ઉપકારસઞ્જનિતચિત્તમદ્દવો ચ અકાસિ, એવં આયસ્માપિ આનન્દો ભગવતો ગુણ...પે॰... મદ્દવો ચ હુત્વા અકાસીતિ યોજના. ન્તિ નિપાતમત્તં. અપિચ એતેન તથાકરણહેતું દસ્સેતિ, યથા અઞ્ઞેપિ યથાવુત્તસભાવા અકંસુ, તથા આયસ્માપિ આનન્દો ભગવતો...પે॰... પતિટ્ઠિતપેમત્તા ચેવ અખીણાસવત્તા ચ અનેકેસુ...પે॰... ઉપકારસઞ્જનિતચિત્તમદ્દવત્તા ચાતિ હેતુઅત્થસ્સ લબ્ભમાનત્તા. હેતુગબ્ભાનિ હિ એતાનિ પદાનિ તદત્થસ્સેવ તથાકરણહેતુભાવતો. ધનપાલદમન (ચૂળવ॰ ૩૪૨), સુવણ્ણકક્કટ (જા॰ ૧.૫.૯૪), ચૂળહંસ (જા॰ ૧.૧૫.૧૩૩) -મહાહંસજાતકાદીહિ (જા॰ ૨.૨૧.૮૯) ચેત્થ વિભાવેતબ્બો. ગુણાનં ગણો, સોયેવ અમતનિપ્ફાદકરસસદિસતાય **અમતરસો**. તં જાનનપકતિતાયાતિ પતિટ્ઠિતપદે હેતુ. **ઉપકાર...પે॰... મદ્દવો**તિ ઉપકારપુબ્બભાવેન સમ્માજનિતચિત્તમુદ્દકો. એવમ્પિ સો ઇમિના કારણેન અધિવાસેસીતિ દસ્સેન્તો **''તમેન''**ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **તમેનન્તિ** તં આયસ્મન્તં આનન્દં. એત-સદ્દો હિ પદાલઙ્કારમત્તં. અયઞ્હિ સદ્દપકતિ, યદિદં દ્વીસુ સબ્બનામેસુ પુબ્બપદસ્સેવ અત્થપદતા. **સંવેજેસી**તિ ''નનુ ભગવતા પટિકચ્ચેવ અક્ખાતં 'સબ્બેહેવ

પિયેહિ મનાપેહિ નાનાભાવો વિનાભાવો'તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૨.૧૮૩; સં॰ નિ॰ ૫.૩૭૯; અ॰ નિ॰ ૧૦.૪૮) સંવેગં જનેસી''તિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના) **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** વુત્તં, એવં સતિ ''ભન્તે…પે॰… અસ્સાસેસ્સથાતિ પઠમં વત્વા''તિ સહ પાઠસેસેન યોજના અસ્સ. યથારુતતો પન આદ્યત્થેન ઇતિ-સદ્દેન ''એવમાદિના સંવેજેસી''તિ યોજનાપિ યુજ્જતેવ. યેન કેનચિ હિ વચનેન સંવેગં જનેસિ, તં સબ્બમ્પિ સંવેજનસ્સ કરણં સમ્ભવતીતિ. **સન્થમ્ભિત્વા**તિ પરિદેવનાદિવિરહેન અત્તાનં પટિબન્ધેત્વા પતિટ્ઠાપેત્વા. **ઉસ્સન્નધાતુક**ન્તિ ઉપચિતપિત્તસેમ્હાદિદોસં. પિત્તસેમ્હવાતવસેન હિ તિસ્સો ધાતુયો ઇધ ભેસજ્જકરણયોગ્યતાય અધિપ્પેતા, યા ''દોસા, મલા''તિ ચ લોકે વુચ્ચન્તિ, પથવી આપો તેજો વાયો આકાસોતિ ચ ભેદેન પચ્ચેકં પઞ્ચવિધા. વુત્તઞ્હિ –

''વાયુપિત્તકફા દોસા, ધાતવો ચ મલા તથા;
તત્થાપિ પઞ્ચધાખ્યાતા, પચ્ચેકં દેહધારણા.

સરીરદૂસના દોસા, મલીનકરણા મલા;
ધારણા ધાતવો તે તુ, ઇત્થમન્વત્થસઞ્ઞકા''તિ.

સમસ્સાસેતુન્તિ સન્તપ્પેતું. દેવતાય સંવેજિતદિવસતો, જેતવનવિહારં પવિટ્ઠદિવસતો વા **દુતિયદિવસે**. વિરિચ્ચતિ એતેનાતિ **વિરેચનં**, ઓસધપરિભાવિતં ખીરમેવ વિરેચનં તથા. **યં સન્ધાયા**તિ યં ભેસજ્જપાનં સન્ધાય. અઙ્ગપચ્ચઙ્ગેન સોભતીતિ **સુભો**, મનુનો અપચ્ચં **માનવો**, ન-કારસ્સ પન ણ-કારે કતે માણવો. **મનૂ**તિ હિ પઠમકપ્પિકકાલે મનુસ્સાનં માતાપિતુટ્ઠાને ઠિતો પુરિસો, યો સાસને ''મહાસમ્મતરાજા''તિ વુત્તો. સો હિ સકલલોકસ્સ હિતં મનભિ જાનાતીતિ મનૂતિ વુચ્ચતિ. એવમ્પેત્થ વદન્તિ ''દન્તજ ન-કારસહિતો માનવસદ્દો સબ્બસત્તસાધારણવચનો, મુદ્ધજ ણ-કારસહિતો પન માણવસદ્દો કુચ્છિતમૂળ્હાપચ્ચવચનો''તિ. **ચૂળકમ્મવિભઙ્ગસુત્તટ્ઠકથાય**મ્પિ (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૪.૨૮૯) હિ મુદ્ધજ ણ-કારસહિતસ્સેવ માણવસદ્દસ્સ અત્થો વણ્ણિતો. તટ્ટીકાયમ્પિ ''યં અપચ્ચં કુચ્છિતં મૂળ્હં વા, તત્થ લોકે માણવવોહારો, યેભુય્યેન ચ સત્તા દહરકાલે મૂળ્હધાતુકા હોન્તીતિ તસ્સેવત્થો પકાસિતો''તિ વદન્તિ આચરિયા. અઞ્ઞત્થ ચ વીસતિવસ્સબ્ભન્તરો યુવા માણવો, ઇધ પન તબ્બોહારેન મહલ્લકોપિ. વુત્તઞ્હિ **ચૂળકમ્મવિભઙ્ગસુત્તવણ્ણનાયં** ''માણવોતિ પન તં તરુણકાલે વોહરિંસુ, સો મહલ્લકકાલેપિ તેનેવ વોહારેન વોહરીયતી''તિ, (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૪.૨૮૯) સુભનામકેન લદ્ધમાણવવોહારેનાતિ અત્થો. સો પન ''સત્થા પરિનિબ્બુતો, આનન્દત્થેરો કિરસ્સ પત્તચીવરમાદાય આગતો, મહાજનો તં દસ્સનાય ઉપસઙ્કમતી''તિ સુત્વા ''વિહારં ખો પન ગન્ત્વા મહાજનમજ્ઝે ન સક્કા સુખેન પટિસન્થારં વા કાતું, ધમ્મકથં વા સોતું, ગેહમાગતંયેવ નં દિસ્વા સુખેન પટિસન્થારં કરિસ્સામિ , એકા ચ મે કઙ્ખા અત્થિ, તમ્પિ નં પુચ્છિસ્સામી''તિ ચિન્તેત્વા એકં માણવકં પેસેસિ, તં સન્ધાયાહ **''પહિતં માણવક''**ન્તિ ખુદ્દકે ચેત્થ કપચ્ચયો. **એતદવોચા**તિ એતં ''અકાલો''તિઆદિકં વચનં આનન્દત્થેરો અવોચ.

અકાલોતિ અજ્જ ગન્તું અયુત્તકાલો. કસ્માતિ ચે **''અત્થિ મે''**તિઆદિમાહ. **ભેસજ્જમત્તા**તિ અપ્પકં ભેસજ્જં. અપ્પત્થો હેત્થ મત્તાસદ્દો ''મત્તા સુખપરિચ્ચાગા''તિઆદીસુ (ધ॰ પ॰ ૨૯૦) વિય. **પીતા**તિ પિવિતા. **સ્વેપી**તિ એત્થ **''અપિ**-સદ્દો અપેક્ખો મન્તા નુઞ્ઞાયા''તિ (વજિર॰ ટી॰ પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના) **વજિરબુદ્ધિત્થેરેન** વુત્તં. અયં પન તસ્સાધિપ્પાયો – ''અપ્પેવ નામા''તિ સંસયમત્તે વુત્તે અનુઞ્ઞાતભાવો ન સિદ્ધો, તસ્મા તં સાધનત્થં ''અપી''તિ વુત્તં, તેન ઇમમત્થં દીપેતિ ''અપ્પેવ નામ સ્વે મયં ઉપસઙ્કમેય્યામ, ઉપસઙ્કમિતું પટિબલા સમાના ઉપસઙ્કમિસ્સામ ચા''તિ.

દુતિયદિવસેતિ ખીરવિરેચનપીતદિવસતો દુતિયદિવસે. **ચેતકત્થેરેના**તિ ચેતિયરટ્ઠે જાતત્તા **ચેતકો**તિ એવં લદ્ધનામેન થેરેન. **પચ્છાસમણેના**તિ પચ્છાનુગતેન સમણેન. સહત્થે ચેતં કરણવચનં. **સુભેન માણવેન પુટ્ઠો**તિ ‘‘યેસુ ધમ્મેસુ ભવં ગોતમો ઇમં લોકં પતિટ્ઠપેસિ, તે તસ્સ અચ્ચયેન નટ્ઠા નુ ખો, ધરન્તિ નુ ખો, સચે ધરન્તિ, ભવં (નત્થિ દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૪૪૮) આનન્દો જાનિસ્સતિ, હન્દ નં પુચ્છામી’’તિ એવં ચિન્તેત્વા ‘‘યેસં સો ભવં ગોતમો ધમ્માનં વણ્ણવાદી અહોસિ, યત્થ ચ ઇમં જનતં સમાદપેસિ નિવેસેસિ પતિટ્ઠાપેસિ, કતમેસાનં ખો ભો આનન્દ ધમ્માનં સો ભવં ગોતમો વણ્ણવાદી અહોસી’’તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૪૪૮) પુટ્ઠો, અથસ્સ થેરો તીણિ પિટકાનિ સીલક્ખન્ધાદીહિ તીહિ ખન્ધેહિ સઙ્ગહેત્વા દસ્સેન્તો ‘‘તિણ્ણં ખો માણવ ખન્ધાનં સો ભગવા વણ્ણવાદી’’તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૪૪૯) ઇધ સીલક્ખન્ધવગ્ગે દસમં સુત્તમભાસિ, તં સન્ધાયાહ ‘‘**ઇમસ્મિં…પે॰… મભાસી**’’તિ.

ખણ્ડન્તિ છિન્નં. ફુલ્લન્તિ ભિન્નં, સેવાલાહિછત્તકાદિવિકસ્સનં વા, તેસં **પટિસઙ્ખરણં** સમ્મા પાકતિકકરણં, અભિનવપટિકરણન્તિ વુત્તં હોતિ. **ઉપકટ્ઠાયા**તિ આસન્નાય. વસ્સં ઉપનેન્તિ ઉપગચ્છન્તિ એત્થાતિ **વસ્સૂપનાયિકા**, વસ્સૂપગતકાલો, તાય. **સઙ્ગીતિપાળિયં** (ચૂળવ॰ ૪૪૦) સામઞ્ઞેન વુત્તમ્પિ વચનં એવં ગતેયેવ સન્ધાય વુત્તન્તિ સંસન્દેતું સાધેતું વા આહ ‘‘**એવઞ્હી**’’તિઆદિ.

રાજગહં પરિવારેત્વાતિ બહિનગરે ઠિતભાવેન વુત્તં. **છડ્ડિતપતિતઉક્લાપા**તિ છડ્ડિતા ચ પતિતા ચ ઉક્લાપા ચ. ઇદં વુત્તં હોતિ – ભગવતો પરિનિબ્બાનટ્ઠાનં ગચ્છન્તેહિ ભિક્ખૂહિ છડ્ડિતા વિસ્સટ્ઠા, તતોયેવ ચ ઉપચિકાદીહિ ખાદિતત્તા ઇતો ચિતો ચ પતિતા, સમ્મજ્જનાભાવેન આકિણ્ણકચવરત્તા ઉક્લાપા ચાતિ. તદેવત્થં ‘‘**ભગવતો હી**’’તિઆદિના વિભાવેતિ. અવકુથિ પૂતિભાવમગમાસીતિ **ઉક્લાપો** થ-કારસ્સ લ-કારં કત્વા, ઉજ્ઝિટ્ઠો વા કલાપોસમૂહોતિ **ઉક્લાપો**, વણ્ણસઙ્કમનવસેનેવં વુત્તં યથા ‘‘ઉપક્લેસો, સ્નેહો’’ – ઇચ્ચાદિ, તેન યુત્તાતિ તથા. પરિચ્છેદવસેન વેણીયન્તિ દિસ્સન્તીતિ **પરિવેણા**. **કુરુમાના**તિ કત્તુકામા. સેનાસનવત્તાનં પઞ્ઞત્તત્તા, સેનાસનક્ખન્ધકે ચ સેનાસનપટિબદ્ધાનં બહૂનમ્પિ વચનાનં વુત્તત્તા સેનાસનપટિસઙ્ખરણમ્પિ તસ્સ પૂજાયેવ નામાતિ આહ ‘‘**ભગવતો વચનપૂજનત્થ**’’ન્તિ. **પઠમં માસ**ન્તિ વસ્સાનસ્સ પઠમં માસં. અચ્ચન્તસંયોગે ચેતં ઉપયોગવચનં. ‘‘**તિત્થિયવાદપરિમોચનત્થઞ્ચા**’’તિ વુત્તમત્થં પાકટં કાતું ‘‘**તિત્થિયા હી**’’તિઆદિ વુત્તં.

યન્તિ કતિકવત્તકરણં. એદિસેસુ હિ ઠાનેસુ યં-સદ્દો તં-સદ્દાનપેક્ખો તેનેવ અત્થસ્સ પરિપુણ્ણત્તા. યં વા કતિકવત્તં સન્ધાય ‘‘**અથ ખો**’’તિઆદિ વુત્તં, તદેવ મયાપિ વુત્તન્તિ અત્થો. એસ નયો ઈદિસેસુ **ભગવતા…પે॰… વણ્ણિત**ન્તિ સેનાસનવત્તં પઞ્ઞપેન્તેન સેનાસનક્ખન્ધકે (ચૂળવ॰ ૩૦૮) ચ સેનાસનપટિબદ્ધવચનં કથેન્તેન વણ્ણિતં. **સઙ્ગાયિસ્સામા**તિ એત્થ ઇતિ-સદ્દસ્સ ‘‘વુત્તં અહોસી’’તિ ચ ઉભયત્થ સમ્બન્ધો, એકસ્સ વા ઇતિ-સદ્દસ્સ લોપો.

દુતિયદિવસેતિ એવં ચિન્તિતદિવસતો દુતિયદિવસે, સો ચ ખો વસ્સૂપનાયિકદિવસતો દુતિયદિવસોવ. થેરા હિ આસળ્હિપુણ્ણમિતો પાટિપદદિવસેયેવ સન્નિપતિત્વા વસ્સમુપગન્ત્વા એવં ચિન્તેસુન્તિ. **રાજદ્વારે**તિ રાજગેહદ્વારે. **હત્થકમ્મ**ન્તિ હત્થકિરિયં, હત્થકમ્મસ્સ કરણન્તિ વુત્તં હોતિ. **પટિવેદેસુ**ન્તિ જાનાપેસું. **વિસટ્ઠા**તિ નિરાસઙ્કચિત્તા. આણાયેવ અપ્પટિહતવુત્તિયા પવત્તનટ્ઠેન ચક્કન્તિ **આણાચક્કં**. તથા ધમ્મોયેવ ચક્કન્તિ **ધમ્મચક્કં**, તં પનિધ દેસનાઞાણપટિવેધઞાણવસેન દુવિધમ્પિ યુજ્જતિ તદુભયેનેવ સઙ્ગીતિયા પવત્તનતો. ‘‘ધમ્મચક્કન્તિ ચેતં દેસનાઞાણસ્સાપિ નામં, પટિવેધઞાણસ્સાપી’’તિ (સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩.૭૮) હિ **અટ્ઠકથાસુ** વુત્તં. **સન્નિસજ્જટ્ઠાન**ન્તિ

સન્નિપતિત્વા નિસીદનટ્ઠાનં. સત્ત પણ્ણાનિ યસ્સાતિ **સત્તપણ્ણી**, યો ''છત્તપણ્ણો, વિસમચ્છદો'' તિપિ વુચ્ચતિ, તસ્સ જાતગુહદ્વારેતિ અત્થો.

વિસ્સકમ્મુનાતિ સક્કસ્સ દેવાનમિન્દસ્સ કમ્માકમ્મવિધાયકં દેવપુત્તં સન્ધાયાહ. **સુવિભત્તભિત્તિથમ્ભસોપાન**ન્તિ એત્થ સુવિભત્તપદસ્સ દ્વન્દતો પુબ્બે સુય્યમાનત્તા સબ્બેહિ દ્વન્દપદેહિ સમ્બન્ધો, તથા "**નાનાવિધ...પે॰... વિચિત્ત**"ન્તિઆદીસુપિ. **રાજભવનવિભૂતિ**ન્તિ રાજભવનસમ્પત્તિં, રાજભવનસોભં વા. **અવહસન્તમિવા**તિ અવહાસં કુરુમાનં વિય. **સિરિયા**તિ સોભાસઙ્ખાતાય લક્ખિયા. **નિકેતનમિવા**તિ વસનટ્ઠાનમિવ, ''જલન્તમિવા''તિપિ પાઠો. એકસ્મિંયેવ પાનીયતિત્થે નિપતન્તા પક્ખિનો વિય સબ્બેસમ્પિ જનાનં ચક્ખૂનિ મણ્ડપેયેવ નિપતન્તીતિ વુત્તં "**એકનિપાત...પે॰... વિહઙ્ગાન**"ન્તિ. **નયનવિહઙ્ગાન**ન્તિ નયનસઙ્ખાતવિહઙ્ગાનં. **લોકરામણેય્યકમિવ સમ્પિણ્ડિત**ન્તિ યદિ લોકે વિજ્જમાનં રામણેય્યકં સબ્બમેવ આનેત્વા એકત્થ સમ્પિણ્ડિતં સિયા, તં વિયાતિ વુત્તં હોતિ, યં યં વા લોકે રમિતુમરહતિ, તં સબ્બં સમ્પિણ્ડિતમિવાતિપિ અત્થો. **દટ્ઠબ્બસારમણ્ડ**ન્તિ ફેગ્ગુરહિતં સારં વિય, કસટવિનિમુત્તં પસન્નં વિય ચ દટ્ઠુમરહરૂપેસુ સારભૂતં, પસન્નભૂતઞ્ચ. અપિચ દટ્ઠબ્બો દસ્સનીયો સારભૂતો વિસિટ્ઠતરો મણ્ડો મણ્ડનં અલઙ્કારો એતસ્સાતિ **દટ્ઠબ્બસારમણ્ડો**, તં. મણ્ડં સૂરિયરસ્મિં પાતિ નિવારેતિ, સબ્બેસં વા જનાનં મણ્ડં પસન્નં પાતિ રક્ખતિ, મણ્ડનમલઙ્કારં વા પાતિ પિવતિ અલઙ્કરિતું યુત્તભાવેનાતિ **મણ્ડપો**, તં.

કુસુમદામાનિ ચ તાનિ ઓલમ્બકાનિ ચેતિ **કુસુમદામોલમ્બકાનિ**. વિસેસનસ્સ ચેત્થ પરનિપાતો યથા ''અગ્યાહિતો''તિ. વિવિધાનિયેવ કુસુમદામોલમ્બકાનિ તથા, તાનિ વિનિગ્ગલન્તં વિસેસેન વમેન્તં નિક્ખામેન્તમિવ ચારુ સોભનં વિતાનં એત્થાતિ તથા. કુટ્ટેન ગહિતો સમં કતોતિ **કુટ્ટિમો**, **કોટ્ટિમો** વા, તાદિસોયેવ મણીતિ **મણિકોટ્ટિમો** , નાનારતનેહિ વિચિત્તો મણિકોટ્ટિમો, તસ્સ તલં તથા. અથ વા મણિયો કોટ્ટેત્વા કતતલત્તા મણિકોટ્ટેન નિપ્ફત્તન્તિ **મણિકોટ્ટિમં**, તમેવ તલં, નાનારતનવિચિત્તં મણિકોટ્ટિમતલં તથા. તમિવ ચ નાનાપુપ્ફૂપહારવિચિત્તં સુપરિનિટ્ઠિતભૂમિકમ્મન્તિ સમ્બન્ધો. પુપ્ફપૂજા **પુપ્ફૂપહારો**. એત્થ હિ નાનારતનવિચિત્તગ્ગહણં નાનાપુપ્ફૂપહારવિચિત્તતાયનિદસ્સનં, મણિકોટ્ટિમતલગ્ગહણં સુપરિનિટ્ઠિતભૂમિકમ્મતાયાતિ દટ્ઠબ્બં. નન્તિ મણ્ડપં. **બ્રહ્મવિમાનસદિસ**ન્તિ ભાવનપુંસકં, યથા બ્રહ્મવિમાનં સોભતિ, તથા અલઙ્કરિત્વાતિ અત્થો. વિસેસેન માનેતબ્બન્તિ **વિમાનં**. સદ્દવિદૂ પન ''વિહે આકાસે માયન્તિ ગચ્છન્તિ દેવા યેનાતિ વિમાન''ન્તિ વદન્તિ. વિસેસેન વા સુચરિતકમ્મુના મીયતિ નિમ્મીયતીતિ **વિમાનં**, **વી**તિ વા સકુણો વુચ્ચતિ, તં સણ્ઠાનેન મીયતિ નિમ્મીયતીતિ **વિમાન**ન્તિઆદિનાપિ વત્તબ્બો. **વિમાનટ્ઠકથાયં** પન ''એકયોજનદ્વિયોજનાદિભાવેન પમાણવિસેસયુત્તતાય, સોભાતિસયયોગેન ચ વિસેસતો માનનીયતાય વિમાન''ન્તિ (વિ॰ વ॰ અટ્ઠ॰ ગન્થારમ્ભકથા) વુત્તં. નત્થિ અગ્ઘમેતેસન્તિ **અનગ્ઘાનિ**, અપરિમાણગ્ઘાનિ અગ્ઘિતુમસક્કુણેય્યાનીતિ વુત્તં હોતિ. પતિરૂપં, પચ્ચેકં વા અત્થરિતબ્બાનીતિ **પચ્ચત્થરણાનિ**, તેસં સતાનિ તથા. **ઉત્તરાભિમુખ**ન્તિ ઉત્તરદિસાભિમુખં. ધમ્મોપિ સત્થાયેવ સત્થુકિચ્ચનિપ્ફાદનતોતિ વુત્તં "**બુદ્ધસ્સ ભગવતો આસનારહં ધમ્માસનં પઞ્ઞપેત્વા**"તિ. યથાહ ''યો ખો...પે॰... મમચ્ચયેન સત્થા''તિઆદિ, (દી॰ નિ॰ ૨.૨૧૬) તથાગતપ્પવેદિતધમ્મદેસકસ્સ વા સત્થુકિચ્ચાવહત્તા તથારૂપે આસને નિસીદિતુમરહતીતિ દસ્સેતુમ્પિ એવં વુત્તં. **આસનારહ**ન્તિ નિસીદનારહં. **ધમ્માસન**ન્તિ ધમ્મદેસકાસનં, ધમ્મં વા કથેતું યુત્તાસનં. **દન્તખચિત**ન્તિ દન્તેહિ ખચિતં, હત્થિદન્તેહિ કતન્તિ વુત્તં હોતિ. ''દન્તો નામ હત્થિદન્તો વુચ્ચતી''તિ હિ વુત્તં. **એત્થા**તિ એતસ્મિં ધમ્માસને. **મમ કિચ્ચ**ન્તિ મમ કમ્મં, મયા વા કરણીયં.

ઇદાનિ આયસ્મતો આનન્દસ્સ અસેક્ખભૂમિસમાપજ્જનં દસ્સેન્તો “**તસ્મિઞ્ચ પના**”તિઆદિમાહ. તત્થ **તસ્મિઞ્ચ પન દિવસ**એતિ તથા રઞ્ઞા આરોચાપિતદિવસે, સાવણમાસસ્સ કાળપક્ખચતુત્થદિવસેતિ વુત્તં હોતિ. અનત્થજનનતો વિસસઙ્કાસતાય કિલેસો **વિસં**, તસ્સ ખીણાસવભાવતો અઞ્ઞથાભાવસઙ્ખાતા સત્તિ **ગન્ધો**. તથા હિ સો ભગવતો પરિનિબ્બાનાદીસુ વિલાપાદિમકાસિ. અપિચ વિસજનનકપુપ્ફાદિગન્ધપટિભાગતાય નાનાવિધદુક્ખહેતુકિરિયાજનનકો કિલેસોવ “**વિસગન્ધો**”તિ વુચ્ચતિ. તથા હિ સો “વિસં હરતીતિ વિસત્તિકા, વિસમૂલાતિ વિસત્તિકા, વિસફલાતિ વિસત્તિકા, વિસપરિભોગાતિ વિસત્તિકા”તિઆદિના (મહાનિ॰ ૩) વુત્તોતિ. અપિચ **વિસગન્ધો**નામ વિરૂપો મંસાદિગન્ધો, તંસદિસતાય પન કિલેસો. “વિસ્સસદ્દો હિ વિરૂપે”તિ (ધ॰ સ॰ ટી॰ ૬૨૪) **અભિધમ્મટીકાયં**વુત્તં. **અદ્ધા**તિ એકંસતો. **સંવેગન્તિ** ધમ્મસંવેગં. “ઓહિતભારાન”ન્તિ હિ યેભુય્યેન, પધાનેન ચ વુત્તં. એદિસેસુ પન ઠાનેસુ તદઞ્ઞેસમ્પિ ધમ્મસંવેગોયેવ અધિપ્પેતો. તથા હિ “સંવેગો નામ સહોત્તપ્પં ઞાણં, સો તસ્સા ભગવતો દસ્સને ઉપ્પજ્જી”તિ (વિ॰ વ॰ અટ્ઠ॰ ૮૩૮) **રજ્જુમાલાવિમાનવણ્ણનાયં**વુત્તં, સા ચ તદા અવિઞ્ઞાતસાસના અનાગતફલાતિ. ઇતરથા હિ ચિત્તુત્રાસવસેન દોસોયેવ સંવેગોતિ આપજ્જતિ, એવઞ્ચ સતિ સો તસ્સ અસેક્ખભૂમિસમાપજ્જનસ્સ એકંસકારણં ન સિયા. એવમભૂતો ચ સો ઇધ ન વત્તબ્બોયેવાતિ અલમતિપપઞ્ચેન. **તેના**તિ તસ્મા સ્વે સઙ્ઘસન્નિપાતસ્સ વત્તમાનત્તા, સેક્ખસકરણીયત્તા વા. **તે ન યુત્ત**ન્તિ તવ ન યુત્તં, તથા વા સન્નિપાતં ગન્તું ન પતિરૂપં.

મેતન્તિ મમ એતં ગમનં. **ય્વાહ**ન્તિ યો અહં, **ય**ન્તિ વા કિરિયાપરામસનં, તેન “ગચ્છેય્ય”ન્તિ એત્થ ગમનકિરિયં પરામસતિ, કિરિયાપરામસનસ્સ ચ યં તં-સદ્દસ્સ અયં પકતિ, યદિદં નપુંસકલિઙ્ગેન, એકવચનેન ચ યોગ્યતા તથાયેવ તત્થ તત્થ દસ્સનતો. કિરિયાય હિ સભાવતો નપુંસકત્તમેકત્તઞ્ચ ઇચ્છન્તિ સદ્દવિદૂ. **આવજ્જેસી**તિ ઉપનામેસિ. **મુત્તા**તિ મુચ્ચિતા. **અપ્પત્તઞ્ચા**તિ અગતઞ્ચ, બિમ્બોહને ન તાવ ઠપિતન્તિ વુત્તં હોતિ. **એતસ્મિં અન્તરે**તિ એત્થન્તરે, ઇમિના પદદ્વયેન દસ્સિતકાલાનં વેમજ્ઝક્ખણે, તથાદસ્સિતકાલદ્વયસ્સ વા વિવરેતિ વુત્તં હોતિ.

> “કારણે ચેવ ચિત્તે ચ, ખણસ્મિં વિવરેપિ ચ;
> વેમજ્ઝાદીસુ અત્થેસુ ‘અન્તરા’તિ રવો ગતો”તિ.

હિ વુત્તં. **અનુપાદાયા**તિ તણ્હાદિટ્ઠિવસેન કઞ્ચિ ધમ્મં અગ્ગહેત્વા, યેહિ વા કિલેસેહિ મુચ્ચતિ, તેસં લેસમત્તમ્પિ અગ્ગહેત્વા. **આસવેહી**તિ ભવતો આ ભવગ્ગં, ધમ્મતો ચ આ ગોત્રભું સવનતો પવત્તનતો આસવસઞ્ઞિતેહિ કિલેસેહિ. ઉપલક્ખણવચનમત્તઞ્ચેતં. તદેકટ્ઠતાય હિ સબ્બેહિપિ કિલેસેહિ સબ્બેહિપિ પાપધમ્મેહિ ચિત્તં વિમુચ્ચતિયેવ. **ચિત્તં વિમુચ્ચીતિ ચિત્તં** અરહત્તમગ્ગક્ખણે આસવેહિ વિમુચ્ચમાનં હુત્વા અરહત્તફલક્ખણે વિમુચ્ચિ. તદત્થં વિવરતિ “**અયઞ્હી**”તિઆદિના. **ચઙ્કમેના**તિ ચઙ્કમનકિરિયાય. **વિસેસ**ન્તિ અત્તના લદ્ધમગ્ગફલતો વિસેસમગ્ગફલં. વિવટ્ટૂપનિસ્સયભૂતં કતં ઉપચિતં પુઞ્ઞં યેનાતિ **કતપુઞ્ઞો**, અરહત્તાધિગમાય કતાધિકારોતિ અત્થો. **પધાનમનુયુઞ્જા**તિ વીરિયમનુયુઞ્જાહિ, અરહત્તસમાપત્તિયા અનુયોગં કરોહીતિ વુત્તં હોતિ. **હોહિસી**તિ ભવિસ્સસિ. **કથાદોસો**તિ કથાય દોસો વિતથભાવો. **અચ્ચારદ્ધ**ન્તિ અતિવિય આરદ્ધં. **ઉદ્ધચ્ચાયા**તિ ઉદ્ધતભાવાય. **હન્દા**તિ વોસ્સગ્ગવચનં. તેન હિ અધુનાયેવ યોજેમિ, ન પનાહં પપઞ્ચં કરોમીતિ વોસ્સગ્ગં કરોતિ. **વીરિયસમતં યોજેમી**તિ ચઙ્કમનવીરિયસ્સ અધિમત્તત્તા તસ્સ હાપનવસેન સમાધિના સમતાપાદનેન વીરિયસ્સ સમતં સમભાવં યોજેમિ, વીરિયેન વા સમથસઙ્ખાતં સમાધિં યોજેમીતિપિ અત્થો. દ્વિધાપિ હિ પાઠો દિસ્સતિ. **વિસ્સમિસ્સામી**તિ અસ્સસિસ્સામિ. ઇદાનિ તસ્સ વિસેસતો પસંસનારહભાવં દસ્સેતું “**તેના**”તિઆદિ વુત્તં. **તેના**તિ

ચતુઇરિયાપથવિરહિતતાકારણેન. “**અનિપન્નો**”તિઆદીનિ પચ્ચુપ્પન્નવચનાનેવ. પરિનિબ્બુતોપિ સો આકાસેયેવ પરિનિબ્બાયિ. તસ્મા થેરસ્સ કિલેસપરિનિબ્બાનં, ખન્ધપરિનિબ્બાનઞ્ચ વિસેસેન પસંસારહં અચ્છરિયબ્ભુતમેવાતિ.

દુતિયદિવસેતિ થેરેન અરહત્તપત્તદિવસતો દુતિયદિવસે. **પઞ્ચમિયન્તિ** તિથીપેક્ખાય વુત્તં, ‘‘દુતિયદિવસે’’તિ ઇમિના તુલ્યાધિકરણં. ભિન્નલિઙ્ગમ્પિ હિ તુલ્યત્થપદં દિસ્સતિ યથા ‘‘ગુણો પમાણં, વીસતિ ચિત્તાનિ’’ ઇચ્ચાદિ. **કાળપક્ખસ્સા**તિ સાવણમાસકાળપક્ખસ્સ. પઠમઞ્હિ માસં ખણ્ડફુલ્લપટિસઙ્ખરણમકંસુ, પઠમમાસભાવો ચ મજ્ઝિમપ્પદેસવોહારેન. તત્થ હિ પુરિમપુણ્ણમિતો યાવ અપરા પુણ્ણમી, તાવ એકો માસોતિ વોહરન્તિ. તતો તીણિ દિવસાનિ રાજા મણ્ડપમકાસિ, તતો દુતિયદિવસે થેરો અરહત્તં સચ્છાકાસિ, તતિયદિવસે પન સન્નિપતિત્વા થેરા સઙ્ગીતિમકંસુ, તસ્મા આસળ્હિમાસકાળપક્ખપાટિપદતો યાવ સાવણમાસકાળપક્ખપઞ્ચમી , તાવ પઞ્ચદિવસાધિકો એકમાસો હોતિ. **સમાનો**તિ ઉપ્પજ્જમાનો. **હટ્ઠતુટ્ઠચિત્તો**તિ અતિવિય સોમનસ્સચિત્તો, પામોજ્જેન વા હટ્ઠચિત્તો પીતિયા તુટ્ઠચિત્તો. **એકંસન્તિ** એકસ્મિં અંસે, વામંસેતિ અત્થો. તથા હિ **વઙ્ગીસસુત્તવણ્ણનાયં** વુત્તં –

‘‘એકંસં ચીવરન્તિ એત્થ પુન સણ્ઠાપનવસેન એવં વુત્તં, એકંસન્તિ ચ વામંસં પારુપિત્વા ઠિતસ્સેતં અધિવચનં. યતો યથા વામંસં પારુપિત્વા ઠિતં હોતિ, તથા ચીવરં કત્વાતિ એવમસ્સત્થો વેદિતબ્બો’’તિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩૪૫).

બન્ધ...**પે**॰... **વિયા**તિ વણ્ટતો પવુત્તસુપરિપક્કતાલફલમિવ. **પણ્ડુ**...**પે**॰... **વિયા**તિ સિતપીતપભાયુત્તપણ્ડુરોમજકમ્બલે ઠપિતો જાતિમા મણિ વિય, જાતિવચનેન ચેત્થ કુત્તિમં નિવત્તેતિ. **સમુગ્ગતપુણ્ણચન્દો વિયા**તિ જુણ્હપક્ખપન્નરસુપોસથે સમુગ્ગતો સોળસકલાપરિપુણ્ણો ચન્દો વિય. **બાલા**...**પે**॰... **વિયા**તિ તરુણસૂરિયપભાસમ્ફસ્સેન ફુલ્લિતસુવણ્ણવણ્ણપરાગગબ્ભં સતપત્તપદ્મં વિય. ‘‘પિઞ્જરસદ્દો હિ હેમવણ્ણપરિયાયો’’તિ (સારત્થ॰ ટી॰ ૧.૨૨) **સારત્થદીપનિયં** વુત્તો. **પરિયોદાતેના**તિ પભસ્સરેન. **સપ્પભેના**તિ વણ્ણપ્પભાય, સીલપ્પભાય ચ સમન્નાગતેન. **સસ્સિરિકેના**તિ સરીરસોભગ્ગાદિસઙ્ખાતાય સિરિયા અતિવિય સિરિમતા. **મુખવરેના**તિ યથાવુત્તસોભાસમલઙ્કતત્તા ઉત્તમમુખેન. કામં ‘‘અહમસ્મિ અરહત્તં પત્તો’’તિ નારોચેસિ, તથારૂપાય પન ઉત્તમલીળાય ગમનતો પસ્સન્તા સબ્બેપિ તમત્થં જાનન્તિ, તસ્મા આરોચેન્તો વિય હોતીતિ આહ “**અત્તનો અરહત્તપ્પત્તિં આરોચયમાનો વિય અગમાસી**”તિ.

કિમત્થં પનાયં એવમારોચયમાનો વિય અગમાસીતિ? વુચ્ચતે – સો હિ ‘‘અત્તુપનાયિકં અકત્વા અઞ્ઞબ્યાકરણં ભગવતા સંવણ્ણિત’’ન્તિ મનસિ કરિત્વા ‘‘સેક્ખતાય ધમ્મવિનયસઙ્ગીતિયા ગહેતુમયુત્તમ્પિ બહુસ્સુતત્તા ગણ્હિસ્સામા’’તિ નિસિન્નાનં થેરાનં અરહત્તપ્પત્તિવિજાનનેન સોમનસ્સુપ્પાદનત્થં, ‘‘અપ્પમત્તો હોહી’’તિ ભગવતા દિન્નઓવાદસ્સ ચ સફલતાદીપનત્થં એવમારોચયમાનો વિય અગમાસીતિ. **આયસ્મતો મહાકસ્સપસ્સ એતદહોસિ** સમસમટ્ઠપનાદિના યથાવુત્તકારણેન સત્થુકપ્પત્તા. **ધરેય્યા**તિ વિજ્જમાનો ભવેય્ય. ‘‘સોભતિ વત તે આવુસો આનન્દ અરહત્તસમધિગમતા’’તિઆદિના સાધુકારમદાસિ. અયમિધ દીઘભાણકાનં વાદો. ખુદ્દકભાણકેસુ ચ સુત્તનિપાતખુદ્દકપાઠભાણકાનં વાદોતિપિ યુજ્જતિ તદટ્ઠકથાસુપિ તથા વુત્તત્તા.

મજ્ઝિમં નિકાયં ભણન્તિ સીલેનાતિ **મજ્ઝિમભાણકા**, તપ્પગુણા આચરિયા. **યથાવુડ્ઢન્તિ** વુડ્ઢપટિપાટિં, તદનતિક્કમિત્વા વા. **તત્થા**તિ તસ્મિં ભિક્ખુસઙ્ઘે. આનન્દસ્સ એતમાસનન્તિ સમ્બન્ધો. **તસ્મિં સમયે**તિ તસ્મિં એવંકથનસમયે. **થેરો ચિન્તેસિ** ‘‘કુહિં ગતો’’તિ પુચ્છન્તાનં અત્તાનં દસ્સેન્તે અતિવિય પાકટભાવેન

ભવિસ્સમાનત્તા, અયમ્પિ મજ્ઝિમભાણકેસ્વેવ એકચ્ચાનં વાદો, તસ્મા ઇતિપિ એકે વદન્તીતિ સમ્બન્ધો. આકાસેન આગન્ત્વા અત્તનો આસનેયેવ અત્તાનં દસ્સેસીતિપિ તેસમેવ એકચ્ચે વદન્તિ. પુલ્લિઙ્ગવિસયે હિ ''એકે''તિ વુત્તે સબ્બત્થ ''એકચ્ચે''તિ અત્થો વેદિતબ્બો. તીસુપિ ચેત્થ વાદેસુ તેસં તેસં ભાણકાનં તેન તેનાકારેન આગતમત્તં ઠપેત્વા વિસું વિસું વચને અઞ્ઞં વિસેસકારણં નત્થિ. સત્તમાસં કતાય હિ ધમ્મવિનયસઙ્ગીતિયા કદાચિ પકતિયાવ, કદાચિ પથવિયં નિમુજ્જિત્વા, કદાચિ આકાસેન આગતત્તા તં તદાગમનમુપાદાય તથા તથા વદન્તિ. અપિચ સઙ્ગીતિયા આદિદિવસેયેવ પઠમં પકતિયા આગન્ત્વા તતો પરં આકાસમબ્ભુગ્ગન્ત્વા પરિસં પત્તકાલે તતો ઓતરિત્વા ભિક્ખુપન્તિં અપીળેન્તો પથવિયં નિમુજ્જિત્વા આસને અત્તાનં દસ્સેસીતિપિ વદન્તિ. યથા વા તથા વા આગચ્છતુ, આગમનાકારમત્તં ન પમાણં, આગન્ત્વા ગતકાલે આયસ્મતો મહાકસ્સપસ્સ સાધુકારદાનમેવ પમાણં સત્થારા દાતબ્બસાધુકારદાનેનેવ અરહત્તપ્પત્તિયા અઞ્ઞેસમ્પિ ઞાપિતત્તા, ભગવતિ ધરમાને પટિગ્ગહેતબ્બાય ચ પસંસાય થેરસ્સ પટિગ્ગહિતત્તા. તસ્મા તમત્થં દસ્સેન્તો "**યથા વા**"તિઆદિમાહ. **સબ્બત્થાપી**તિ સબ્બેસુપિ તીસુ વાદેસુ.

ભિક્ખૂ આમન્તેસીતિ ભિક્ખૂ આલપીતિ અયમેત્થ અત્થો, અઞ્ઞત્ર પન ઞાપનેપિ દિસ્સતિ યથા ''આમન્તયામિ વો ભિક્ખવે, (દી॰ નિ॰ ૨.૨૧૮) પટિવેદયામિ વો ભિક્ખવે''તિ (અ॰ નિ॰ ૭.૭૨) પક્કોસનેપિ દિસ્સતિ યથા ''એહિ ત્વં ભિક્ખુ મમ વચનેન સારિપુત્તં આમન્તેહી''તિ (અ॰ નિ॰ ૯.૧૧) આલપનેપિ દિસ્સતિ યથા ''તત્ર ખો ભગવા ભિક્ખૂ આમન્તેસિ 'ભિક્ખવો'તિ'' (સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૯), ઇધાપિ આલપનેતિ સારત્થદીપનિયં (સારત્થ॰ ટી॰ ૧.પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના) વુત્તં. આલપનમત્તસ્સ પન અભાવતો ''કિં પઠમં સઙ્ગાયામા''તિઆદિના વુત્તેન વિઞ્ઞાપિયમાનત્થન્તરેન ચ સહચરણતો ઞાપનેવ વટ્ટતિ, તસ્મા **આમન્તેસી**તિ પટિવેદેસિ વિઞ્ઞાપેસીતિ અત્થો વત્તબ્બો. ''તત્ર ખો ભગવા ભિક્ખૂ આમન્તેસિ 'ભિક્ખવો'તિ, 'ભદ્દન્તે'તિ તે ભિક્ખૂ ભગવતો પચ્ચસ્સોસુ''ન્તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૯) હિ આલપનમત્તમેવ દિસ્સતિ, ન વિઞ્ઞાપિયમાનત્થન્તરં, તં પન ''ભૂતપુબ્બં ભિક્ખવે''તિઆદિના (સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૯) પચ્ચેકમેવ આરદ્ધં. તસ્મા તાદિસેસ્વેવ આલપને વટ્ટતીતિ નો તક્કો. સદ્દવિદૂ પન વદન્તિ ''આમન્તયિત્વા દેવિન્દો, વિસ્સકમ્મં મહિદ્ધિક'ન્તિઆદીસુ (ચરિયા॰ ૧૦૭) વિય મન્તસદ્દો ગુત્તભાસને. તસ્મા 'આમન્તેસી'તિ એતસ્સ સમ્મન્તયીતિ અત્થો''તિ. "**આવુસો**"તિઆદિ આમન્તનાકારદીપનં. **ધમ્મં વા વિનયં વા**તિ એત્થ **વા**-સદ્દો વિકપ્પને, તેન ''કિમેકં તેસુ પઠમં સઙ્ગાયામા''તિ દસ્સેતિ. કસ્મા આયૂતિ આહ "**વિનયે ઠિતે**"તિઆદિ. ''યસ્મા, તસ્મા''તિ ચ અજ્ઝાહરિત્વા યોજેતબ્બં. **તસ્મા**તિ તાય આયુસરિક્ખતાય . **ધુરન્તિ** જેટ્ઠકં. **નો નપ્પહોતી**તિ પહોતિયેવ. દ્વિપટિસેધો હિ સહ અતિસયેન પકત્યત્થદીપકો.

એતદગ્ગન્તિ એસો અગ્ગો. લિઙ્ગવિપલ્લાસેન હિ અયં નિદ્દેસો. **યદિદન્તિ** ચ યો અયં, યદિદં ખન્ધપઞ્ચકન્તિ વા યોજેતબ્બં. એવઞ્હિ સતિ ''એતદગ્ગ''ન્તિ યથારુતલિઙ્ગમેવ. ''યદિદ''ન્તિ પદસ્સ ચ અયં સભાવો, યા તસ્સ તસ્સ અત્થસ્સ વત્તબ્બસ્સ લિઙ્ગાનુરૂપેન ''યો અય''ન્તિ વા ''યા અય''ન્તિ વા ''યં ઇદ''ન્તિ વા યોજેતબ્બતા તથાયેવસ્સ તત્થ તત્થ દસ્સિતત્તા. **ભિક્ખૂનં વિનયધરાનન્તિ** નિદ્ધારણછટ્ઠીનિદ્દેસો.

અત્તનાવ અત્તાનં સમ્મન્નીતિ સયમેવ અત્તાનં સમ્મતં અકાસિ. ''અત્તના''તિ હિ ઇદં તતિયાવિસેસનં ભવતિ, તઞ્ચ પરેહિ સમ્મન્નનં નિવત્તેતિ, ''અત્તના''તિ વા અયં વિભત્યન્તપતિરૂપકો અબ્યયસદ્દો . કેચિ પન ''લિઙ્ગત્થે તતિયા અભિહિતકત્તુભાવતો''તિ વદન્તિ. તદયુત્તમેવ ''થેરો''તિ કત્તુનો વિજ્જમાનત્તા. વિસ્સજ્જનત્થાય અત્તનાવ અત્તાનં સમ્મન્નીતિ યોજેતબ્બં. પુચ્છધાતુસ્સ દ્વિકમ્મિકત્તા ''ઉપાલિં વિનય''ન્તિ કમ્મદ્વયં વુત્તં.

બીજનિં ગહેત્વાતિ એત્થ બીજનીગહણં ધમ્મકથિકાનં ધમ્મતાતિ વેદિતબ્બં. તાય હિ ધમ્મકથિકાનં પરિસાય હત્થકુક્કુચ્ચમુખવિકારાદિ પટિચ્છાદીયતિ. ભગવા ચ ધમ્મકથિકાનં ધમ્મતાદસ્સનત્થમેવ વિચિત્રબીજનિં ગણ્હાતિ. અઞ્ઞથા હિ સબ્બસ્સપિ લોકસ્સ અલઙ્કારભૂતં પરમુક્કંસગતસિક્ખાસંયમાનં બુદ્ધાનં મુખચન્દમણ્ડલં પટિચ્છાદેતબ્બં ન સિયા. ‘‘પઠમં આવુસો ઉપાલિ પારાજિકં કત્થ પઞ્ઞત્ત’’ન્તિ કસ્મા વુત્તં, નનુ તસ્સ સઙ્ગીતિયા પુરિમકાલે પઠમભાવો ન યુત્તોતિ? નો ન યુત્તો ભગવતા પઞ્ઞત્તાનુક્કમેન, પાતિમોક્ખુદ્દેસાનુક્કમેન ચ પઠમભાવસ્સ સિદ્ધત્તા. યેભુય્યેન હિ તીણિ પિટકાનિ ભગવતો ધરમાનકાલે ઠિતાનુક્કમેનેવ સઙ્ગીતાનિ, વિસેસતો વિનયાભિધમ્મપિટકાનીતિ દટ્ઠબ્બં. **કિસ્મિં વત્થુસ્મિ**ન્તિ, **મેથુનધમ્મે**તિ ચ નિમિત્તત્થે ભુમ્મવચનં. ‘‘**કત્થ પઞ્ઞત્ત**’’ન્તિઆદિના દસ્સિતેન સહ તદવસિટ્ઠમ્પિ સઙ્ગહેત્વા દસ્સેતું ‘‘**વત્થુમ્પિ પુચ્છી**’’તિઆદિ વુત્તં.

સઙ્ગીતિકારકવચનસમ્મિસ્સં વા નુ ખો, સુદ્ધં વા બુદ્ધવચનન્તિ આસઙ્કાપરિહરણત્થં, યથાસઙ્ગીતસ્સેવ પમાણભાવં દસ્સનત્થઞ્ચ પુચ્છં સમુદ્ધરિત્વા વિસ્સજ્જેન્તો ‘‘**કિં પનેત્થા**’’તિઆદિમાહ. એત્થ **પઠમપારાજિકે**તિ એતિસ્સં તથાસઙ્ગીતાય પઠમપારાજિકપાળિયં. તેનેવાહ ‘‘ન હિ તથાગતા એકબ્યઞ્જનમ્પિ નિરત્થકં વદન્તી’’તિ. **અપનેતબ્બ**ન્તિ અતિરેકભાવેન નિરત્થકતાય, વિતથભાવેન વા અયુત્તતાય છડ્ડેતબ્બવચનં. **પક્ખિપિતબ્બ**ન્તિ અસમ્પુણ્ણતાય ઉપનેતબ્બવચનં. કસ્માતિ આહ ‘‘**ન હી**’’તિઆદિ. **સાવકાનં પન દેવતાનં વા ભાસિતે**તિ ભગવતો પુચ્છાથોમનાદિવસેન ભાસિતં સન્ધાયાહ. **સબ્બત્થાપી**તિ ભગવતો સાવકાનં દેવતાનઞ્ચ ભાસિતેપિ. તં પન પક્ખિપનં સમ્બન્ધવચનમત્તસ્સેવ, ન સભાવાયુત્તિયા અત્થસ્સાતિ દસ્સેતિ ‘‘**કિં પન ત**’’ન્તિઆદિના **સમ્બન્ધવચનમત્ત**ન્તિ પુબ્બાપરસમ્બન્ધવચનમેવ. **ઇદં પઠમપારાજિક**ન્તિ વવત્થપેત્વા **ઠપેસું** ઇમિનાવ વાચનામગ્ગેન ઉગ્ગહણધારણાદિકિચ્ચનિપ્ફાદનત્થં, તદત્થમેવ ચ **ગણસજ્ઝાયમકંસુ** ‘‘**તેન...પે॰... વિહરતી**’’તિ. સજ્ઝાયારમ્ભકાલેયેવ પથવી અકમ્પિત્થાતિ વદન્તિ, તદિદં પન પથવીકમ્પનં થેરાનં ધમ્મસજ્ઝાયાનુભાવેનાતિ ઞાપેતું ‘‘**સાધુકારં દદમાના વિયા**’’તિ વુત્તં. **ઉદકપરિયન્ત**ન્તિ પથવીસન્ધારકઉદકપરિયન્તં. તસ્મિઞ્હિ ચલિતેયેવ સાપિ ચલતિ, એતેન ચ પદેસપથવીકમ્પનં નિવત્તેતિ.

કિઞ્ચાપિ પાળિયં ગણના નત્થિ, સઙ્ગીતિમારોપિતાનિ પન એત્તકાનેવાતિ દીપેતું ‘‘**પઞ્ચસત્તતિ સિક્ખાપદાની**’’તિ વુત્તં ‘‘**પુરિમનયેનેવા**’’તિ એતેન સાધુકારં દદમાના વિયાતિ અત્થમાહ. ન કેવલં સિક્ખાપદકણ્ડવિભઙ્ગનિયમેનેવ, અથ ખો પમાણનિયમેનાપીતિ દસ્સેતું ‘‘**ચતુસટ્ઠિભાણવારા**’’તિ વુત્તં. એત્થ ચ **ભાણવારો**તિ –

> ‘‘અટ્ઠક્ખરા **એકપદં**, **એકગાથા** ચતુપ્પદં;
> ગાથા ચેકા મતો **ગન્થો**, ગન્થો બાત્તિંસતક્ખરો.
>
> બાત્તિંસક્ખરગન્થાનં, પઞ્ઞાસદ્વિસતં પન;
> **ભાણવારો** મતો એકો, સ્વટ્ઠક્ખરસહસ્સકો’’તિ.

એવં અટ્ઠક્ખરસહસ્સપરિમાણો પાઠો વુચ્ચતિ. ભણિતબ્બો વારો યસ્સાતિ હિ **ભાણવારો**, એકેન સજ્ઝાયનમગ્ગેન કથેતબ્બવારોતિ અત્થો. **ખન્ધક**ન્તિ મહાવગ્ગચૂળવગ્ગં. ખન્ધાનં સમૂહતો, પકાસનતો વા ખન્ધકોતિ હિ વુચ્ચતિ, **ખન્ધા**તિ ચેત્થ પબ્બજ્જૂપસમ્પદાદિવિનયકમ્મસઙ્ખાતા, ચારિત્તવારિત્તસિક્ખાપદસઙ્ખાતા ચ પઞ્ઞત્તિયો અધિપ્પેતા. પબ્બજ્જાદીનિ હિ ભગવતા પઞ્ઞત્તત્તા પઞ્ઞત્તિયોતિ વુચ્ચન્તિ. પઞ્ઞત્તિયઞ્ચ ખન્ધસદ્દો દિસ્સતિ ‘‘દારુક્ખન્ધો, (અ॰ નિ॰ ૬.૪૧) અગ્ગિક્ખન્ધો (અ॰ નિ॰ ૭.૭૨), ઉદકક્ખન્ધો’’તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૫.૪૫;

૬.૩૭) વિય. અપિચ ભાગરાસફ્તાપિ યુજ્જતિયેવ તાસં પઞ્ઞત્તીનં ભાગતો, રાસિતો ચ વિભત્તત્તા, તં પન વિનયપિટકં ભાણકેહિ રક્ખિતં ગોપિતં સઙ્ગહારુળ્હનયેનેવ ચિરકાલં અનસ્સમાનં હુત્વા પતિટ્ઠહિસ્સતીતિ આયસ્મન્તં ઉપાલિત્થેરં પટિચ્છાપેસું ''આવુસો ઇમં તુય્હં નિસ્સિતકે વાચેહી''તિ.

ધમ્મં સઙ્ગાયિતુકામોતિ સુત્તન્તાભિધમ્મસઙ્ગીતિં કત્તુકામો ''ધમ્મો ચ વિનયો ચ દેસિતો પઞ્ઞત્તો''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૧૬) વિય પારિસેસનયેન ધમ્મસદ્દસ્સ સુત્તન્તાભિધમ્મેસ્વેવ પવત્તનતો. અયમત્થો ઉપરિ આવિ ભવિસ્સતિ.

સઙ્ઘં ઞાપેસીતિ એત્થ હેટ્ઠા વુત્તનયેન અત્થો વેદિતબ્બો. **કતરં આવુસો પિટક**ન્તિ વિનયાવસેસેસુ દ્વીસુ પિટકેસુ કતરં પિટકં. વિનયાભિધમ્માનમ્પિ ખુદ્દકસઙ્ગીતિપરિયાપન્નત્તા તમન્તરેન વુત્તં ''**સુત્તન્તપિટકે ચતસ્સો સઙ્ગીતિયો**''તિ. **સઙ્ગીતિયો**તિ ચ સઙ્ગાયનકાલે દીઘાદિવસેન વિસું વિસું નિયમેત્વા સઙ્ગય્હમાનત્તા નિકાયાવ વુચ્ચન્તિ. તેનાહ ''**દીઘસઙ્ગીતિ**''ન્તિઆદિ. સુત્તાનેવ સમ્પિણ્ડેત્વા વગ્ગકરણવસેન તયો વગ્ગા, નાઞ્ઞાનીતિ દસ્સેતું ''**ચતુત્તિંસ સુત્તાનિ તયો વગ્ગા**''તિ વુત્તં. તસ્મા ચતુત્તિસં સુત્તાનિ તયો વગ્ગા હોન્તિ, સુત્તાનિ વા ચતુત્તિંસ, તેસં વગ્ગકરણવસેન તયો વગ્ગા, તેસુ તીસુ વગ્ગેસૂતિ યોજેતબ્બં. ''બ્રહ્મજાલસુત્તં નામ અત્થિ, તં પઠમં સઙ્ગાયામા''તિ વુત્તે કસ્માતિ ચોદનાસમ્ભવતો ''**તિવિધસીલાલઙ્કત**''ન્તિઆદિમાહ. હેતુગબ્ભાનિ હિ એતાનિ. ચૂળમજ્ઝિમમહાસીલવસેન તિવિધસ્સાપિ સીલસ્સ પકાસનત્તા તેન અલઙ્કતં વિભૂસિતં તથા નાનાવિધે મિચ્છાજીવભૂતે કુહનલપનાદયો વિદ્ધંસેતીતિ **નાનાવિધમિચ્છાજીવકુહનલપનાદિવિદ્ધંસનં**. તત્થ **કુહના**તિ કુહાયના, પચ્ચયપટિસેવનસામન્તજપ્પનઇરિયાપથસન્નિસ્સિતસઙ્ખાતેન તિવિધેન વત્થુના વિમ્હાપનાતિ અત્થો. **લપના**તિ વિહારં આગતે મનુસ્સે દિસ્વા ''કિમત્થાય ભોન્તો આગતા, કિં ભિક્ખૂ નિમન્તેતું. યદિ એવં ગચ્છથ, અહં પચ્છતો ભિક્ખૂ ગહેત્વા આગચ્છામી''તિ એવમાદિના ભાસના. આદિસદ્દેન પુપ્ફદાનાદયો, નેમિત્તિકતાદયો ચ સઙ્ગણ્હાતિ. અપિચેત્થ મિચ્છાજીવસદ્દેન કુહનલપનાહિ સેસં અનેસનં ગણ્હાતિ. આદિસદ્દેન પન તદવસેસં મહિચ્છતાદિકં દુસ્સિલ્યન્તિ દટ્ઠબ્બં. દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિયો એવ પલિવેઠનટ્ઠેન જાલસરિક્ખતાય **જાલં**, તસ્સ વિનિવેઠનં અપલિવેઠકરણં તથા.

અન્તરા ચ ભન્તે રાજગહં અન્તરા ચ નાળન્દન્તિ એત્થ **અન્તરા**સદ્દો વિવરે ''અપિચાયં ભિક્ખવે તપોદાદ્વિન્નં મહાનિરયાનં અન્તરિકાય આગચ્છતી''તિઆદીસુ (પારા॰ ૨૩૧) વિય. તસ્મા રાજગહસ્સ ચ નાળન્દસ્સ ચ વિવરેતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. અન્તરાસદ્દેન પન યુત્તત્તા ઉપયોગવચનં કતં. ઈદિસેસુ ઠાનેસુ અક્ખરચિન્તકા ''અન્તરા ગામઞ્ચ નદિઞ્ચ યાતી''તિ એવં એકમેવ અન્તરાસદ્દં પયુજ્જન્તિ, સો દુતિયપદેનપિ યોજેતબ્બો હોતિ. અયોજિયમાને હિ ઉપયોગવચનં ન પાપુણાતિ સામિવચનસ્સ પસઙ્ગે અન્તરાસદ્દયોગેન ઉપયોગવચનસ્સ ઇચ્છિતત્તા. તત્થ રઞ્ઞો કીળનત્થં પટિભાનચિત્તવિચિત્રઅગારમકંસુ, તં ''**રાજાગારક**''ન્તિ વુચ્ચતિ, તસ્મિં. **અમ્બલટ્ઠિકા**તિ રઞ્ઞો ઉય્યાનં. તસ્સ કિર દ્વારસમીપે તરુણો અમ્બરુક્ખો અત્થિ, તં ''અમ્બલટ્ઠિકા''તિ વદન્તિ, તસ્સ સમીપે પવત્તત્તા ઉય્યાનમ્પિ ''અમ્બલટ્ઠિકા'' ત્વેવ સઙ્ખ્યં ગતં યથા ''વરુણનગર''ન્તિ, તસ્મા અમ્બલટ્ઠિકાયં નામ ઉય્યાને રાજાગારકેતિ અત્થો. અવિઞ્ઞાયમાનસ્સ હિ વિઞ્ઞાપનત્થં એતં આધારદ્વયં વુત્તં રાજાગારમેતસ્સાતિ વા **રાજાગારકં**, ઉય્યાનં, રાજાગારવતિ અમ્બલટ્ઠિકાયં નામ ઉય્યાનેતિ અત્થો. ભિન્નલિઙ્ગમ્પિ હિ વિસેસનપદમત્થી''તિ કેચિ વદન્તિ, એવં સતિ રાજાગારં આધારો ન સિયા. ''**રાજાગારકે**તિ એવંનામકે ઉય્યાને અભિરમનારહં કિર રાજાગારમ્પિ. તત્થ, યસ્સ વસેનેતં એવં નામં લભતી''તિ (વજિર॰ ટી॰ પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના) **વજિરબુદ્ધિત્થેરો**. એવં સતિ ''અમ્બલટ્ઠિકાય''ન્તિ આસન્નતરુણમ્બરુક્ખેન વિસેસેત્વા

''રાજાગારકે''તિ ઉય્યાનમેવ નામવસેન વુત્તન્તિ અત્થો આપજ્જતિ, તથા ચ વુત્તદોસોવ સિયા. **સુપ્પિયઞ્ચ પરિબ્બાજકન્તિ** સુપ્પિયં નામ સઞ્ચયસ્સ અન્તેવાસિં છન્નપરિબ્બાજકઞ્ચ. **બ્રહ્મદત્તઞ્ચ માણવન્તિ** એત્થ તરુણો ''માણવો''તિ વુત્તો ''અમ્બટ્ઠો માણવો, અઙ્ગકો માણવો''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૫૯, ૨૧૧) વિય, તસ્મા બ્રહ્મદત્તં નામ તરુણપુરિસઞ્ચ આરબ્ભાતિ અત્થો. **વણ્ણાવણ્ણે**તિ પસંસાય ચેવ ગરહાય ચ. અથ વા ગુણો વણ્ણો, અગુણો અવણ્ણો, તેસં ભાસનં ઉત્તરપદલોપેન તથા વુત્તં યથા ''રૂપભવો રૂપ''ન્તિ.

''**તતો પર**''ન્તિઆદિમ્હિ અયં વચનક્કમો – સામઞ્ઞફલં પનાવુસો આનન્દ કત્થ ભાસિતન્તિ? રાજગહે ભન્તે જીવકમ્બવનેતિ. કેન સદ્ધિન્તિ? અજાતસત્તુના વેદેહિપુત્તેન સદ્ધિન્તિ. અથ ખો આયસ્મા મહાકસ્સપો આયસ્મન્તં આનન્દં સામઞ્ઞફલસ્સ નિદાનમ્પિ પુચ્છિ, પુગ્ગલમ્પિ પુચ્છીતિ. એત્થ હિ ''કં આરબ્ભા''તિ અવત્વા ''કેન સદ્ધિ''ન્તિ વત્તબ્બં. કસ્માતિ ચે? ન ભગવતા એવ એતં સુત્તં ભાસિતં, રઞ્ઞાપિ ''યથા નુ ખો ઇમાનિ પુથુસિપ્પાયતનાની''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૧૬૩) કિઞ્ચિ કિઞ્ચિ વુત્તમત્થિ, તસ્મા એવમેવ વત્તબ્બન્તિ. ઇમિનાવ નયેન સબ્બત્થ ''કં આરબ્ભા''તિ વા ''કેન સદ્ધિ''ન્તિ વા યથારહં વત્વા સઙ્ગીતિમકાસીતિ દટ્ઠબ્બં. **તન્તિ**ન્તિ સુત્તવગ્ગસમુદાયવસેન વવત્થિતં પાળિં. એવઞ્ચ કત્વા ''તિવગ્ગસઙ્ગહં ચતુત્તિંસસુત્તપટિમણ્ડિત''ન્તિ વચનં ઉપપન્નં હોતિ. **પરિહરથા**તિ ઉગ્ગહણવાચનાદિવસેન ધારેથ. તતો અનન્તરં સઙ્ગાયિત્વાતિ સમ્બન્ધો.

''ધમ્મસઙ્ગહો ચા''તિઆદિના સમાસો. એવં સંવણ્ણિતં પોરાણકેહીતિ અત્થો. એતેન ''મહાધમ્મહદયેન, મહાધાતુકથાય વા સદ્ધિં સત્તપ્પકરણં અભિધમ્મપિટકં નામા''તિ વુત્તં વિતણ્ડવાદિમતં પટિક્ખિપિત્વા ''કથાવત્થુનાવ સદ્ધિ''ન્તિ વુત્તં સમાનવાદિમતં દસ્સેતિ. સણ્હઞાણસ્સ, સણ્હઞાણવન્તાનં વા વિસયભાવતો **સુખુમઞાણગોચરં**.

ચૂળનિદ્દેસમહાનિદ્દેસવસેન દુવિધોપિ **નિદ્દેસો**. જાતકાદિકે ખુદ્દકનિકાયપરિયાપન્ને, યેભુય્યેન ચ ધમ્મનિદ્દેસભૂતે તાદિસે અભિધમ્મપિટકેવ સઙ્ગણ્હિતું યુત્તં, ન પન દીઘનિકાયાદિપ્પકારે સુત્તન્તપિટકે, નાપિ પઞ્ઞત્તિનિદ્દેસભૂતે વિનયપિટકેતિ **દીઘભાણકા** જાતકાદીનં અભિધમ્મપિટકે સઙ્ગહં વદન્તિ. ચરિયાપિટકબુદ્ધવંસાનઞ્ચેત્થ અગ્ગહણં જાતકગતિકત્તા, નેત્તિપેટકોપદેસાદીનઞ્ચ નિદ્દેસપટિસમ્ભિદામગ્ગગતિકત્તા. **મજ્ઝિમભાણકા** પન અટ્ઠુપ્પત્તિવસેન દેસિતાનં જાતકાદીનં યથાનુલોમદેસનાભાવતો તાદિસે સુત્તન્તપિટકે સઙ્ગહો યુત્તો, ન પન સભાવધમ્મનિદ્દેસભૂતે યથાધમ્મસાસને અભિધમ્મપિટકે, નાપિ પઞ્ઞત્તિનિદ્દેસભૂતે યથાપરાધસાસને વિનયપિટકેતિ જાતકાદીનં સુત્તન્તપિટકપરિયાપન્નતં વદન્તિ. યુત્તમેત્થ વિચારેત્વા ગહેતબ્બં.

એવં નિમિત્તપયોજનકાલદેસકારકકરણપ્પકારેહિ પઠમં સઙ્ગીતિં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તત્થ વવત્થાપિતેસુ ધમ્મવિનયેસુ નાનપ્પકારકોસલ્લત્થં એકવિધાદિભેદં દસ્સેતું ''**એવમેત**''ન્તિઆદિમાહ. તત્થ ''**એવ**''ન્તિ ઇમિના એતસદ્દેન પરામસિતબ્બં યથાવુત્તસઙ્ગીતિપ્પકારં નિદસ્સેતિ. ''**યઞ્હી**''તિઆદિ વિત્થારો. **અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિન્તિ** અનાવરણઞાણપદટ્ઠાનં મગ્ગઞાણં, મગ્ગઞાણપદટ્ઠાનઞ્ચ અનાવરણઞાણં. **એત્થન્તરે**તિ અભિસમ્બુજ્ઝનસ્સ, પરિનિબ્બાયનસ્સ ચ વિવરે. તદેતં **પઞ્ચચત્તાલીસ વસ્સાની**તિ કાલવસેન નિયમેતિ. **પચ્ચવેક્ખન્તેન વા**તિ ઉદાનાદિવસેન પવત્તધમ્મં સન્ધાયાહ. યં વચનં વુત્તં, સબ્બં તન્તિ સમ્બન્ધો. કિં પનેતન્તિ આહ ''**વિમુત્તિરસમેવા**''તિ, ન તદઞ્ઞરસન્તિ વુત્તં હોતિ. વિમુચ્ચિત્થાતિ **વિમુત્તિ**, રસિતબ્બં અસ્સાદેતબ્બન્તિ **રસં**, વિમુત્તિસઙ્ખાતં રસમેતસ્સાતિ **વિમુત્તિરસં**, અરહત્તફલસ્સાદન્તિ અત્થો. અયં **આચરિયસારિપુત્તત્થેરસ્સ** મતિ (સારત્થ॰ ટી॰ પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના). **આચરિયધમ્મપાલત્થેરો** પન તં કેચિવાદં કત્વા ઇમમત્થમાહ

‘‘વિમુચ્ચતિ વિમુચ્ચિત્થાતિ **વિમુત્તિ**, યથારહં મગ્ગો ફલઞ્ચ. **રસ**ન્તિ ગુણો, સમ્પત્તિકિચ્ચં વા , વુત્તનયેન સમાસો. વિમુત્તાનિસંસં, વિમુત્તિસમ્પત્તિકં વા મગ્ગફલનિપ્ફાદનતો, વિમુત્તિકિચ્ચં વા કિલેસાનમચ્ચન્તવિમુત્તિસમ્પાદનતોતિ અત્થો’’તિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના). **અઙ્ગુત્તરટ્ઠકથાયં** પન ‘‘અત્થરસસ્સાદીસુ અત્થરસો નામ ચત્તારિ સામઞ્ઞફલાનિ, ધમ્મરસો નામ ચત્તારો મગ્ગા, વિમુત્તિરસો નામ અમતનિબ્બાન’’ન્તિ (અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૩૩૫) વુત્તં.

કિઞ્ચાપિ અવિસેસેન સબ્બમ્પિ બુદ્ધવચનં કિલેસવિનયનેન **વિનયો**, યથાનુસિટ્ઠં પટિપજ્જમાને અપાયપતનાદિતો ધારણેન **ધમ્મો** ચ હોતિ, તથાપિ ઇધાધિપ્પેતેયેવ ધમ્મવિનયે વત્તિચ્છાવસેન સરૂપતો નિદ્ધારેતું ‘‘**તત્થ વિનયપિટક**’’ન્તિઆદિમાહ. **અવસેસં બુદ્ધવચનં ધમ્મો** ખન્ધાદિવસેન સભાવધમ્મદેસનાબાહુલ્લતો. અથ વા યદિપિ વિનયો ચ ધમ્મોયેવ પરિયત્તિયાદિભાવતો, તથાપિ વિનયસદ્દસન્નિધાને ભિન્નાધિકરણભાવેન પયુત્તો ધમ્મસદ્દો વિનયતન્તિ વિપરીતં તન્તિમેવ દીપેતિ યથા ‘‘પુઞ્ઞઞાણસમ્ભારા, ગોબલીબદ્દ’’ન્તિ. પયોગવસેન તં દસ્સેન્તેન ‘‘**તેનેવાહ**’’તિઆદિ વુત્તં. યેન વિનય…પે॰… ધમ્મો, તેનેવ તેસં તથાભાવં **સઙ્ગીતિક્ખન્ધકે** (ચૂળવ॰ ૩૪૭) આહાતિ અત્થો.

‘‘**અનેકજાતિસંસાર**’’ન્તિ અયં ગાથા ભગવતા અત્તનો સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપદટ્ઠાનં અરહત્તપ્પત્તિં પચ્ચવેક્ખન્તેન એકૂનવીસતિમસ્સ પચ્ચવેક્ખણઞાણસ્સ અનન્તરં ભાસિતા, તસ્મા ‘‘**પઠમબુદ્ધવચન**’’ન્તિ વુત્તા. ઇદં કિર સબ્બબુદ્ધેહિ અવિજહિતં ઉદાનં. અયમસ્સ સઙ્ખેપત્થો – અહં ઇમસ્સ અત્તભાવસઙ્ખાતસ્સ ગેહસ્સ કારકં તણ્હાવડ્ઢકિં **ગવેસન્તો** યેન ઞાણેન તં દટ્ઠું સક્કા, તસ્સ બોધિઞાણસ્સત્થાય દીપઙ્કરપાદમૂલે કતાભિનીહારો એત્તકં કાલં **અનેકજાતિસંસારં** અનેકજાતિસતસહસ્સસઙ્ખ્યં સંસારવટ્ટં **અનિબ્બિસં** અનિબ્બિસન્તો તં ઞાણં અવિન્દન્તો અલભન્તોયેવ **સન્ધાવિસ્સં** સંસરિં. યસ્મા જરાબ્યાધિમરણમિસ્સતાય **જાતિ** નામેસા **પુનપ્પુનં** ઉપગન્તું **દુક્ખા**, ન ચ સા તસ્મિં અદિટ્ઠે નિવત્તતિ, તસ્મા તં ગવેસન્તો સન્ધાવિસ્સન્તિ અત્થો. ઇદાનિ ભો અત્તભાવસઙ્ખાતસ્સ ગેહસ્સ કારક તણ્હાવડ્ઢકિ ત્વં મયા સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં પટિવિજ્ઝન્તેન **દિટ્ઠો અસિ**. **પુન** ઇમં અત્તભાવસઙ્ખાતં મમ **ગેહં ન કાહસિ** ન કરિસ્સસિ. તવ **સબ્બા** અવસેસકિલેસ **ફાસુકા** મયા **ભગ્ગા** ભઞ્જિતા . ઇમસ્સ તયા કતસ્સ અત્તભાવસઙ્ખાતસ્સ ગેહસ્સ **કૂટં** અવિજ્જાસઙ્ખાતં કણ્ણિકમણ્ડલં **વિસઙ્ખતં** વિદ્ધંસિતં. ઇદાનિ મમ **ચિત્તં વિસઙ્ખારં** નિબ્બાનં આરમ્મણકરણવસેન **ગતં** અનુપવિટ્ઠં. અહઞ્ચ **તણ્હાનં ખય** સઙ્ખાતં અરહત્તમગ્ગં, અરહત્તફલં વા **અજ્ઝગા** અધિગતો પત્તોસ્મીતિ. **ગણ્ઠિપદેસુ** પન વિસઙ્ખારગતં ચિત્તમેવ તણ્હાનં ખયસઙ્ખાતં અરહત્તમગ્ગં, અરહત્તફલં વા અજ્ઝગા અધિગતન્તિ અત્થો વુત્તો.

‘‘સન્ધાવિસ્સ’’ન્તિ એત્થ ચ ‘‘ગાથાયમતીતત્થે ઇમિસ્સ’’ન્તિ નેરુત્તિકા. ‘‘તંકાલવચનિચ્છાયમતીતેપિ ભવિસ્સન્તી’’તિ કેચિ. **પુનપ્પુન**ન્તિ અભિણ્હત્થે નિપાતો. પાતબ્બા રક્ખિતબ્બાતિ **ફાસુ** પ-કારસ્સ ફ-કારં કત્વા, ફુસિતબ્બાતિ વા **ફાસુ**, સાયેવ **ફાસુકા**. **અજ્ઝગા**તિ ચ ‘‘અજ્જતનિયમાત્તમિં વા અં વા’’તિ વદન્તિ. યદિ પન ચિત્તમેવ કત્તા, તદા પરોક્ખાયેવ. અન્તોજપ્પનવસેન કિર ભગવા ‘‘અનેકજાતિસંસાર’’ન્તિ ગાથાદ્વયમાહ, તસ્મા એસા મનસા પવત્તિતધમ્માનમાદિ. ‘‘યદા હવે પાતુભવન્તિ ધમ્મા’’તિ અયં પન વાચાય પવત્તિતધમ્માનન્તિ વદન્તિ.

કેચીતિ ખન્ધકભાણકા. પઠમં વુત્તો પન ધમ્મપદભાણકાનં વાદો. **યદા…પે॰… ધમ્મા**તિ એત્થ નિદસ્સનત્થો, આદ્યત્થો ચ ઇતિ-સદ્દો લુત્તનિદ્દિટ્ઠો. નિદસ્સનેન હિ મરિયાદવચનેન વિના પદત્થવિપલ્લાસકારિનાવ અત્થો

પરિપુણ્ણો ન હોતિ. તત્થ આદ્યત્થમેવ ઇતિ-સદ્દં ગહેત્વા ઇતિ-સદ્દો આદિઅત્થો, ''તેન આતાપિનો...પે॰... સહેતુધમ્મ'ન્તિઆદિગાથાત્તયં સઙ્ગણ્હાતી''તિ (સારત્થ॰ ટી॰ પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના) **આચરિયસારિપુત્તત્થેરેન** વુત્તં. **ખન્ધકે**તિ મહાવગ્ગે. **ઉદાનગાથ**ન્તિ જાતિયા એકવચનં, તત્થાપિ વા પઠમગાથમેવ ગહેત્વા વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

એત્થ ચ **ખન્ધકભાણકા** એવં વદન્તિ ''ધમ્મપદભાણકાનં ગાથા મનસાવ દેસિતત્તા તદા મહતો જનસ્સ ઉપકારાય નાહોસિ, અમ્હાકં પન ગાથા વચીભેદં કત્વા દેસિતત્તા તદા સુણન્તાનં દેવબ્રહ્માનં ઉપકારાય અહોસિ, તસ્મા ઇદમેવ પઠમબુદ્ધવચન''ન્તિ. **ધમ્મપદભાણકા** પન ''દેસનાય જનસ્સ ઉપકારાનુપકારભાવો પઠમભાવે લક્ખણં ન હોતિ, ભગવતા મનસા પઠમં દેસિતત્તા ઇદમેવ પઠમબુદ્ધવચન''ન્તિ વદન્તિ . તસ્મા ઉભયમ્પિ ઉભયથા યુજ્જતીતિ વેદિતબ્બં. નનુ ચ યદિ ''અનેકજાતિસંસાર''ન્તિ ગાથા મનસાવ દેસિતા, અથ કસ્મા **ધમ્મપદટ્ઠકથાયં** ''અનેકજાતિસંસાર'ન્તિ ઇમં ધમ્મદેસનં સત્થા બોધિરુક્ખમૂલે નિસિન્નો ઉદાનવસેન ઉદાનેત્વા અપરભાગે આનન્દત્થેરેન પુટ્ઠો કથેસી''તિ (ધ॰ પ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૫૨ ઉદાનવત્થુ) વુત્તન્તિ? અત્થવસેન તથાયેવ ગહેતબ્બત્તા. તત્થાપિ હિ મનસા ઉદાનેત્વાતિ અત્થોયેવ ગહેતબ્બો. દેસના વિય હિ ઉદાનમ્પિ મનસા ઉદાનં, વચસા ઉદાનન્તિ દ્વિધા વિઞ્ઞાયતિ. યદિ ચાયં વચસા ઉદાનં સિયા, ઉદાનપાળિયમારુળ્હા ભવેય્ય , તસ્મા ઉદાનપાળિયમનારુળ્હભાવોયેવ વચસા અનુદાનેત્વા મનસા ઉદાનભાવે કારણન્તિ દટ્ઠબ્બં. ''**પાટિપદદિવસે**''તિ ઇદં ''સબ્બઞ્ઞુભાવપ્પત્તસ્સા''તિ એતેન ન સમ્બજ્ઝિતબ્બં, ''પચ્ચવેક્ખન્તસ્સ ઉપ્પન્ના''તિ એતેન પન સમ્બજ્ઝિતબ્બં. વિસાખપુણ્ણમાયમેવ હિ ભગવા પચ્ચૂસસમયે સબ્બઞ્ઞુતં પત્તો. લોકિયસમયે પન એવમ્પિ સમ્બજ્ઝનં ભવતિ, તથાપિ નેસ સાસનસમયોતિ ન ગહેતબ્બં. સોમનસ્સમેવ **સોમનસ્સમયં** યથા ''દાનમયં, સીલમય''ન્તિ, (દી॰ નિ॰ ૩.૩૦૫; ઇતિવુ॰ ૬૦; નેત્તિ॰ ૩૪) તંસમ્પયુત્તઞાણેનાતિ અત્થો. સોમનસ્સેન વા સહજાતાદિસત્તિયા પકતં, તાદિસેન ઞાણેનાતિપિ વટ્ટતિ.

હન્દાતિ ચોદનત્થે નિપાતો. ઇઙ્ઘ સમ્પાદેથાતિ હિ ચોદેતિ. **આમન્તયામી**તિ પટિવેદયામિ, બોધેમીતિ અત્થો. **વો**તિ પન ''આમન્તયામી''તિ એતસ્સ કમ્મપદં. ''આમન્તનત્થે દુતિયાયેવ, ન ચતુત્થી''તિ હિ વત્વા તમેવુદાહરન્તિ અક્ખરચિન્તકા. **વયધમ્મા**તિ અનિચ્ચલક્ખણમુખેન સઙ્ખારાનં દુક્ખાનત્તલક્ખણમ્પિ વિભાવેતિ ''યદનિચ્ચં, તં દુક્ખં. યં દુક્ખં, તદનત્તા''તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫, ૪૫, ૭૬, ૭૭; ૨.૩.૧, ૪; પટિ॰ મ॰ ૨.૧૦) વચનતો. લક્ખણત્તયવિભાવનનયેનેવ ચ તદારમ્મણં વિપસ્સનં દસ્સેન્તો સબ્બતિત્થિયાનં અવિસયભૂતં બુદ્ધાવેણિકં ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનાધિટ્ઠાનં અવિપરીતં નિબ્બાનગામિનિપટિપદં પકાસેતીતિ દટ્ઠબ્બં. ઇદાનિ તત્થ સમ્માપટિપત્તિયં નિયોજેતિ ''અપ્પમાદેન સમ્પાદેથા''તિ, તાય ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનાધિટ્ઠાનાય અવિપરીતનિબ્બાનગામિનિપટિપદાય અપ્પમાદેન સમ્પાદેથાતિ અત્થો. અપિચ ''**વયધમ્મા સઙ્ખારા**''તિ એતેન સઙ્ખેપેન સંવેજેત્વા ''**અપ્પમાદેન સમ્પાદેથા**''તિ સઙ્ખેપેનેવ નિરવસેસં સમ્માપટિપત્તિં દસ્સેતિ . અપ્પમાદપદઞ્હિ સિક્ખત્તયસઙ્ગહિતં કેવલપરિપુણ્ણં સાસનં પરિયાદિયિત્વા તિટ્ઠતિ, સિક્ખત્તયસઙ્ગહિતાય કેવલપરિપુણ્ણાય સાસનસઙ્ખાતાય સમ્માપટિપત્તિયા અપ્પમાદેન સમ્પાદેથાતિ અત્થો. **ઉભિન્નમન્તરે**તિ દ્વિન્નં વચનાનમન્તરાળે વેમજ્ઝે. એત્થ હિ કાલવતા કાલોપિ નિદસ્સિતો તદવિનાભાવિત્તાતિ વેદિતબ્બો.

સુત્તન્તપિટકન્તિ એત્થ સુત્તમેવ **સુત્તન્તં** યથા ''કમ્મન્તં, વનન્ત''ન્તિ. **સઙ્ગીતઞ્ચ અસઙ્ગીતઞ્ચા**તિ સબ્બસરૂપમાહ. ''**અસઙ્ગીત**ન્તિ ચ સઙ્ગીતિક્ખન્ધકકથાવત્થુપ્પકરણાદિ. કેચિ પન 'સુભસુત્તં (દી॰ નિ॰ ૧.૪૪૪) પઠમસઙ્ગીતિયમસઙ્ગીત'ન્તિ વદન્તિ, તં ન યુજ્જતિ. પઠમસઙ્ગીતિતો પુરેતરમેવ હિ આયસ્મતા આનન્દત્થેરેન

જેતવને વિહરન્તેન સુભસ્સ માણવસ્સ ભાસિત''ન્તિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના) **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** વુત્તં. સુભસુત્તં પન ''એવં મે સુત્તં એકં સમયં આયસ્મા આનન્દો સાવત્થિયં વિહરતિ જેતવને અનાથપિણ્ડિકસ્સ આરામે અચિરપરિનિબ્બુતે ભગવતી''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૪૪૪) આગતં. તત્થ ''એવં મે સુત''ન્તિઆદિવચનં પઠમસઙ્ગીતિયં આયસ્મતા આનન્દત્થેરેનેવ વત્તું યુત્તરૂપં ન હોતિ. ન હિ આનન્દત્થેરો સયમેવ સુભસુત્તં દેસેત્વા ''એવં મે સુત''ન્તિઆદીનિ વદતિ. એવં પન વત્તબ્બં સિયા ''એકમિદાહં ભન્તે સમયં સાવત્થિયં વિહરામિ જેતવને અનાથપિણ્ડિકસ્સ આરામે''તિઆદિ. તસ્મા દુતિયતતિયસઙ્ગીતિકારકેહિ ''એવં મે સુત''ન્તિઆદિના સુભસુત્તં સઙ્ગીતિમારોપિતં વિય દિસ્સતિ. અથા**ચરિયધમ્મપાલત્થેરસ્સ** એવમધિપ્પાયો સિયા ''આનન્દત્થેરેનેવ વુત્તમ્પિ સુભસુત્તં પઠમસઙ્ગીતિમારોપેત્વા તન્તિં ઠપેતુકામેહિ મહાકસ્સપત્થેરાદીહિ અઞ્ઞેસુ સુત્તેસુ આગતનયેનેવ 'એવં મે સુત'ન્તિઆદિના તન્તિ ઠપિતા''તિ. એવં સતિ યુજ્જેય્ય. અથ વા આયસ્મા આનન્દો સુભસુત્તં સયં દેસેન્તોપિ સામઞ્ઞફલાદીસુ ભગવતા દેસિતનયેનેવ દેસેસીતિ ભગવતો સમ્મુખા લદ્ધનયે ઠત્વા દેસિતત્તા ભગવતા દેસિતં ધમ્મં અત્તનિ અદહન્તો ''એવં મે સુત''ન્તિઆદિમાહાતિ એવમધિપ્પાયેપિ સતિ યુજ્જતેવ. ''**અનુસઙ્ગીતઞ્ચા**''તિપિ પાઠો. દુતિયતતિયસઙ્ગીતીસુ પુન સઙ્ગીતઞ્ચાતિ અત્થવસેન નિન્નાનાકરણમેવ. સમોધાનેત્વા વિનયપિટકં નામ વેદિતબ્બં, સુત્ત...પે॰... અભિધમ્મપિટકં નામ વેદિતબ્બન્તિ યોજના.

ભિક્ખુભિક્ખુનીપાતિમોક્ખવસેન **ઉભયાનિ પાતિમોક્ખાનિ**. ભિક્ખુભિક્ખુનીવિભઙ્ગવસેન **દ્વે વિભઙ્ગા**. મહાવગ્ગચૂળવગ્ગેસુ આગતા **દ્વાવીસતિ ખન્ધકા**. પચ્ચેકં સોળસહિ વારેહિ ઉપલક્ખિતત્તા **સોળસ પરિવારા**તિ વુત્તં. પરિવારપાળિયઞ્હિ મહાવિભઙ્ગે સોળસ વારા, ભિક્ખુનીવિભઙ્ગે સોળસ વારા ચાતિ બાત્તિંસ વારા આગતા. પોત્થકેસુ પન કત્થચિ ''પરિવારા''તિ એત્તકમેવ દિસ્સતિ, બહૂસુ પન પોત્થકેસુ વિનયટ્ઠકથાયં, અભિધમ્મટ્ઠકથાયઞ્ચ ''સોળસ પરિવારા''તિ એવમેવ દિસ્સમાનત્તા અયમ્પિ પાઠો ન સક્કા પટિબાહિતુન્તિ તસ્સેવત્થો વુત્તો. ''**ઇતી**''તિ યથાવુત્તં બુદ્ધવચનં નિદસ્સેત્વા ''**ઇદ**''ન્તિ તં પરામસતિ. **ઇતિ**-સદ્દો વા ઇદમત્થે, **ઇદ**ન્તિ વચનસિલિટ્ઠતામત્તં, **ઇતિ ઇદ**ન્તિ વા પરિયાયદ્વયં ઇદમત્થેયેવ વત્તતિ ''ઇદાનેતરહિ વિજ્જતી''તિઆદીસુ વિય. એસ નયો ઈદિસેસુ. બ્રહ્મજાલાદીનિ ચતુત્તિંસ સુત્તાનિ સઙ્ગય્હન્તિ એત્થ, એતેન વા, તેસં વા સઙ્ગહો ગણના એતસ્સાતિ **બ્રહ્મજાલાદિચતુત્તિંસસુત્તસઙ્ગહો**. એવમિતરેસુપિ. હેટ્ઠા વુત્તેસુ દીઘભાણકમજ્ઝિમભાણકાનં વાદેસુ મજ્ઝિમભાણકાનઞ્ઞેવ વાદસ્સ યુત્તતરત્તા ખુદ્દકપાઠાદયોપિ સુત્તન્તપિટકેયેવ સઙ્ગહેત્વા દસ્સેન્તો ''**ખુદ્દક...પે॰... સુત્તન્તપિટકં નામા**''તિ આહ. તત્થ ''સુણાથ ભાવિતત્તાનં, ગાથા અત્થૂપનાયિકાતિ (થેરગા॰ નિદાનગાથા) વુત્તત્તા ''થેરગાથા થેરીગાથા''તિ ચ પાઠો યુત્તો.

એવં સરૂપતો પિટકત્તયં નિયમેત્વા ઇદાનિ નિબ્બચનં દસ્સેતું ''**તત્થા**''તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ તિબ્બિધેસુ પિટકેસુ. **વિવિધવિસેસનયત્તા**તિ વિવિધનયત્તા, વિસેસનયત્તા ચ. **વિનયનતો**તિ વિનયનભાવતો, ભાવપ્પધાનનિદ્દેસોયં, ભાવલોપો વા, ઇતરથા દબ્બમેવ પધાનં સિયા, તથા ચ સતિ વિનયનતાગુણસમઙ્ગિના વિનયદબ્બેનેવ હેતુભૂતેન વિનયોતિ અક્ખાતો, ન પન વિનયનતાગુણેનાતિ અનધિપ્પેતત્થપ્પસઙ્ગો ભવેય્ય. અયં નયો એદિસેસુ. વિનીયતે વા **વિનયનં**, તતોતિ અત્થો. **અયં વિનયો**તિ અત્થપઞ્ઞત્તિભૂતો સઞ્ઞીસઙ્ખાતો અયં તન્તિ વિનયો. **વિનયોતિ અક્ખાતો**તિ સદ્દપઞ્ઞત્તિભૂતો સઞ્ઞાસઙ્ખાતો વિનયો નામાતિ કથિતો. અત્થપઞ્ઞત્તિયા હિ નામપઞ્ઞત્તિવિભાવનં નિબ્બચનન્તિ.

ઇદાનિ ઇમિસ્સા ગાથાય અત્થં વિભાવેન્તો આહ ''**વિવિધા હી**''તિઆદિ. ''વિવિધા એત્થ નયા, તસ્મા વિવિધનયત્તા વિનયોતિ અક્ખાતો''તિઆદિના યોજેતબ્બં. વિવિધત્તં સરૂપતો દસ્સેતિ ''**પઞ્ચવિધા**''તિઆદિના,

તથા વિસેસત્તમ્પિ "**દળ્હીકમ્મા**"તિઆદિના. લોકવજ્જેસુ સિક્ખાપદેસુ **દળ્હીકમ્મપયોજના**, પણ્ણત્તિવજ્જેસુ **સિથિલકરણપયોજના**. સઞ્ઞમવેલં અભિભવિત્વા પવત્તો આચારો **અજ્ઝાચારો**, વીતિક્કમો, કાયે, વાચાય ચ પવત્તો સો, તસ્સ નિસેધનં તથા, તેન તથાનિસેધનમેવ પરિયાયેન કાયવાચાવિનયનં નામાતિ દસ્સેતિ. "**તસ્મા**"તિ વત્વા તસ્સાનેકધા પરામસનમાહ "**વિવિધનયત્તા**"તિઆદિ. યથાવુત્તા ચ ગાથા ઈદિસસ્સ નિબ્બચનસ્સ પકાસનત્થં વુત્તાતિ દસ્સેતું "**તેના**"તિઆદિ વુત્તં. **તેના**તિ વિવિધનયત્તાદિહેતુના કરણભૂતેનાતિ વદન્તિ. અપિચ "વિવિધા હી"તિઆદિવાક્યસ્સ યથાવુત્તસ્સ ગુણં દસ્સેન્તો "**તેના**"તિઆદિમાહાતિપિ સમ્બન્ધં વદન્તિ. એવં સતિ **તેના**તિ વિવિધનયત્તાદિના હેતુભૂતેનાતિ અત્થો. અથ વા યથાવુત્તવચનમેવ સન્ધાય પોરાણેહિ અયં ગાથા વુત્તાતિ સંસન્દેતું "**તેના**"તિઆદિ વુત્તન્તિપિ વદન્તિ, દુતિયનયે વિય "તેના"તિ પદસ્સ અત્થો. **એતન્તિ** ગાથાવચનં. **એતસ્સા**તિ વિનયસદ્દસ્સ, "વચનત્થા"તિ પદેન સમ્બન્ધો. "વચનસ્સ અત્થો"તિ હિ સમ્બન્ધે વુત્તેપિ તસ્સ વચનસામઞ્ઞતો વિસેસં દસ્સેતું "**એતસ્સા**"તિ પુન વુત્તં. નેરુત્તિકા પન સમાસતદ્ધિતેસુ સિદ્ધેસુ સામઞ્ઞત્તા, નામસદ્દત્તા ચ એદિસેસુ સદ્દન્તરેન વિસેસિતભાવં ઇચ્છન્તિ.

"અત્થાન"ન્તિ પદં "સૂચનતો...પે॰... સુત્તાણા"તિ પદેહિ યથારહં કમ્મસમ્બન્ધવસેન યોજેતબ્બં. તમત્થં વિવરતિ "**તઞ્હી**"તિઆદિના. **અત્તત્થપરત્થાદિભેદે અત્થે**તિ યો તં સુત્તં સજ્ઝાયતિ, સુણાતિ, વાચેતિ, ચિન્તેતિ, દેસેતિ ચ, સુત્તેન સઙ્ગહિતો સીલાદિઅત્થો તસ્સપિ હોતિ, તેન પરસ્સ સાધેતબ્બતો પરસ્સપીતિ તદુભયં તં સુત્તં સૂચેતિ દીપેતિ, તથા દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકત્થે લોકિયલોકુત્તરત્થે ચાતિ એવમાદિભેદે અત્થે **આદિ**-સદ્દેન સઙ્ગણ્હાતિ. અત્થસદ્દો ચાયં હિતપરિયાયો, ન ભાસિતત્થવચનો. યદિ સિયા, સુત્તં અત્તનોપિ ભાસિતત્થં સૂચેતિ, પરસ્સપીતિ અયમનધિપ્પેતત્થો વુત્તો સિયા. સુત્તેન હિ યો અત્થો પકાસિતો, સો તસ્સેવ પકાસકસ્સ સુત્તસ્સ હોતિ, તસ્મા ન તેન પરત્થો સૂચિતો, તેન સૂચેતબ્બસ્સ પરત્થસ્સ નિવત્તેતબ્બસ્સ અભાવા અત્તત્થગ્ગહણઞ્ચ ન કત્તબ્બં. અત્તત્થપરત્થવિનિમુત્તસ્સ ભાસિતત્થસ્સ અભાવા આદિગ્ગહણઞ્ચ ન કત્તબ્બં, તસ્મા યથાવુત્તસ્સ હિતપરિયાયસ્સ અત્થસ્સ સુત્તે અસમ્ભવતો સુત્તાધારસ્સ પુગ્ગલસ્સ વસેન અત્તત્થપરત્થા વુત્તા.

અથ વા સુત્તં અનપેક્ખિત્વા યે અત્તત્થાદયો અત્થપ્પભેદા "ન હ'ઞ્ઞદત્થ'ત્થિ પસંસલાભા"તિ એતસ્સ પદસ્સ નિદ્દેસે (મહાનિ॰ ૬૩) વુત્તા "અત્તત્થો, પરત્થો, ઉભયત્થો, દિટ્ઠધમ્મિકો અત્થો, સમ્પરાયિકો અત્થો, ઉત્તાનો અત્થો, ગમ્ભીરો અત્થો, ગૂળ્હો અત્થો, પટિચ્છન્નો અત્થો, નેય્યો અત્થો, નીતો અત્થો, અનવજ્જો અત્થો, નિક્કિલેસો અત્થો, વોદાનો અત્થો, પરમત્થો"તિ, (મહાનિ॰ ૬૩) તે અત્થપ્પભેદે સૂચેતીતિ અત્થો ગહેતબ્બો. કિઞ્ચાપિ હિ સુત્તનિરપેક્ખં અત્તત્થાદયો વુત્તા સુત્તત્થભાવેન અનિદ્દિટ્ઠત્તા, તેસુ પન એકોપિ અત્થપ્પભેદો સુત્તેન દીપેતબ્બતં નાતિવત્તતીતિ. ઇમસ્મિઞ્ચ અત્થવિકપ્પે અત્થસદ્દો ભાસિતત્થપરિયાયોપિ હોતિ. એત્થ હિ પુરિમકા પઞ્ચ અત્થપ્પભેદા હિતપરિયાયા, તતો પરે છ ભાસિતત્થપ્પભેદા, પચ્છિમકા ચત્તારો ઉભયસભાવા. તત્થ સુવિઞ્ઞેય્યતાય વિભાવેન અનગાધભાવો **ઉત્તાનો**. દુરધિગમતાય વિભાવેન અગાધભાવો **ગમ્ભીરો**. અવિવટો **ગૂળ્હો**. મૂલુદકાદયો વિય પંસુના અક્ખરસન્નિવેસાદિના તિરોહિતો **પટિચ્છન્નો**. નિદ્ધારેત્વા ઞાપેતબ્બો **નેય્યો**. યથારુતવસેન વેદિતબ્બો **નીતો**. **અનવજ્જનિક્કિલેસવોદાના** પરિયાયવસેન વુત્તા, કુસલવિપાકકિરિયાધમ્મવસેન વા યથાક્કમં યોજેતબ્બા. **પરમત્થો** નિબ્બાનં, ધમ્માનં અવિપરીતસભાવો એવ વા.

અથ વા "અત્તના ચ અપ્પિચ્છો હોતી"તિ અત્તત્થં, "અપ્પિચ્છકથઞ્ચ પરેસં કત્તા હોતી"તિ પરત્થં સૂચેતિ. એવં "અત્તના ચ પાણાતિપાતા પટિવિરતો હોતિ, પરઞ્ચ પાણાતિપાતા વેરમણિયા સમાદપેતી"તિઆદિસુત્તાનિ (અ॰ નિ॰ ૪.૯૯, ૨૬૫) યોજેતબ્બાનિ. અપરે પન "યથાસભાવં ભાસિતં અત્તત્થં,

પૂરણકસ્સપાદીનમઞ્ઞતિત્થિયાનં સમયભૂતં પરત્થં સૂચેતિ, સુત્તેન વા સઙ્ગહિતં અત્તત્થં, સુત્તાનુલોમભૂતં પરત્થં, સુત્તન્તનયભૂતં વા અત્તત્થં, વિનયાભિધમ્મનયભૂતં પરત્થં સૂચેતી''તિપિ વદન્તિ. વિનયાભિધમ્મેહિ ચ વિસેસેત્વા સુત્તસદ્દસ્સ અત્થો વત્તબ્બો, તસ્મા વેનેય્યજ્ઝાસયવસપ્પવત્તાય દેસનાય સાતિસયં અત્તહિતપરહિતાદીનિ પકાસિતાનિ હોન્તિ તપ્પધાનભાવતો, ન પન આણાધમ્મસભાવ-વસપ્પવત્તાયાતિ ઇદમેવ ''અત્થાનં સૂચનતો સુત્ત''ન્તિ વુત્તં. સૂચ-સદ્દસ્સ ચેત્થ રસ્સો. ''એવઞ્ચ કત્વા 'એત્તકં તસ્સ ભગવતો સુત્તાગતં સુત્તપરિયાપન્ન'ન્તિ (પાચિ॰ ૬૫૫, ૧૨૪૨) ચ સકવાદે પઞ્ચ સુત્તસતાની'તિ (અટ્ઠસા॰ નિદાનકથા, કથા॰ અટ્ઠ॰ નિદાનકથા) ચ એવમાદીસુ સુત્તસદ્દો ઉપચરિતોતિ ગહેતબ્બો''તિ (સારત્થ॰ ટી॰ પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના) **આચરિયસારિપુત્તત્થેરેન** વુત્તં. અઞ્ઞે પન યથાવુત્તસદિસેનેવ નિબ્બચનેન સુત્તસદ્દસ્સ વિનયાભિધમ્માનમ્પિ વાચકત્તં વદન્તિ.

સુત્તે ચ આણાધમ્મસભાવો વેનેય્યજ્ઝાસયમનુવત્તતિ, ન વિનયાભિધમ્મેસુ વિય વેનેય્યજ્ઝાસયો આણાધમ્મસભાવે, તસ્મા વેનેય્યાનં એકન્તહિતપટિલાભસંવત્તનિકા સુત્તન્તદેસનાતિ આહ ''**સુવુત્તા ચેત્થ અત્થા**''તિઆદિ. ''એકન્તહિતપટિલાભસંવત્તનિકા સુત્તન્તદેસના''તિ ઇદમ્પિ વેનેય્યાનં હિતસમ્પાદને સુત્તન્તદેસનાય તપ્પરભાવમેવ સન્ધાય વુત્તં. **તપ્પરભાવો** ચ વેનેય્યજ્ઝાસયાનુલોમતો દટ્ઠબ્બો. તેનેવાહ ''**વેનેય્યજ્ઝાસયાનુલોમેન વુત્તત્તા**''તિ. એતેન ચ હેતુના નનુ વિનયાભિધમ્માપિ સુવુત્તા, અથ કસ્મા ઇદમેવ એવં વુત્તન્તિ અનુયોગં પરિહરતિ.

અનુપુબ્બસિક્ખાદિવસેન કાલન્તરેન અત્થાભિનિપ્ફત્તિં દસ્સેતું ''**સસ્સમિવ ફલ**''ન્તિ વુત્તં. ઇદં વુત્તં હોતિ – યથા સસ્સં નામ વપનરોપનાદિક્ખણેયેવ ફલં ન પસવતિ, અનુપુબ્બજગ્ગનાદિવસેન કાલન્તરેનેવ પસવતિ, તથા ઇદમ્પિ સવનધારણાદિક્ખણેયેવ અત્થે ન પસવતિ, અનુપુબ્બસિક્ખાદિવસેન કાલન્તરેનેવ પસવતીતિ. **પસવતી**તિ ચ ફલતિ, અભિનિપ્ફાદેતીતિ અત્થો. અભિનિપ્ફાદનમેવ હિ ફલનં. ઉપાયસમઙ્ગીનઞ્ઞેવ અત્થાભિનિપ્ફત્તિં દસ્સેન્તો ''**ધેનુ વિય ખીર**''ન્તિ આહ. અયમેત્થ અધિપ્પાયો – યથા ધેનુ નામ કાલે જાતવચ્છા થનં ગહેત્વા દુહતં ઉપાયવન્તાનમેવ ખીરં પઘરાપેતિ, ન અકાલે અજાતવચ્છા. કાલેપિ વા વિસાણાદિકં ગહેત્વા દુહતં અનુપાયવન્તાનં, તથા ઇદમ્પિ નિસ્સરણાદિના સવનધારણાદીનિ કુરુતં ઉપાયવન્તાનમેવ સીલાદિઅત્થે પઘરાપેતિ, ન અલગદ્દૂપમાય સવનધારણાદીનિ કુરુતં અનુપાયવન્તાનન્તિ. યદિપિ ''**સૂદતી**''તિ એતસ્સ ઘરતિ સિઞ્ચતીતિ અત્થો, તથાપિ સકમ્મિકધાતુત્તા **પઘરાપેતી**તિ કારિતવસેન અત્થો વુત્તો યથા ''તરતી''તિ એતસ્સ નિપાતેતીતિ અત્થો''તિ. ''**સુત્તાણા**''તિ એતસ્સ અત્થમાહ ''**સુટ્ઠુ ચ ને તાયતી**''તિ. **ને**તિ અત્થે.

સુત્તસભાગન્તિ સુત્તસદિસં. તબ્ભાવં દસ્સેતિ ''**યથા હી**''તિઆદિના. **તચ્છકાનં સુત્ત**ન્તિ વડ્ઢકીનં કાળસુત્તં. **પમાણં હોતિ** તદનુસારેન તચ્છનતો. ઇદં વુત્તં હોતિ – યથા કાળસુત્તં પસારેત્વા સઞ્ઞાણે કતે ગહેતબ્બં, વિસ્સજ્જેતબ્બઞ્ચ પઞ્ઞાયતિ, તસ્મા તં તચ્છકાનં પમાણં હોતિ, એવં વિવાદેસુ ઉપ્પન્નેસુ સુત્તે આનીતમત્તે ''ઇદં ગહેતબ્બં, ઇદં વિસ્સજ્જેતબ્બ''ન્તિ પાકટત્તા વિવાદો વૂપસમ્મતિ, તસ્મા એતં વિઞ્ઞૂનં પમાણન્તિ. ઇદાનિ અઞ્ઞથાપિ સુત્તસભાગતં વિભાવેન્તો ''**યથા ચા**''તિઆદિમાહ. **સુત્તેના**તિ પુપ્ફાવુતેન યેન કેનચિ થિરસુત્તેન. **સઙ્ગહિતાની**તિ સુટ્ઠુ, સમં વા ગહિતાનિ, આવુતાનીતિ અત્થો. **ન વિકિરિયન્તી**તિ ઇતો ચિતો ચ વિપ્પકિણ્ણાભાવમાહ, **ન વિદ્ધંસીયન્તી**તિ છેજ્જભેજ્જાભાવં. અયમેત્થાધિપ્પાયો – યથા થિરસુત્તેન સઙ્ગહિતાનિ પુપ્ફાનિ વાતેન ન વિકિરિયન્તિ ન વિદ્ધંસીયન્તિ, એવં સુત્તેન સઙ્ગહિતા અત્થા મિચ્છાવાદેન ન વિકિરિયન્તિ ન વિદ્ધંસીયન્તીતિ. વેનેય્યજ્ઝાસયવસપ્પવત્તાય ચ દેસનાય અત્તત્થપરત્થાદીનં સાતિસયપ્પકાસનતો

આણાધમ્મસભાવેહિ વિનયાભિધમ્મેહિ વિસેસેત્વા ઇમસ્સેવ સુત્તસભાગતા વુત્તા. “**તેના**”તિઆદીસુ વુત્તનયાનુસારેન સમ્બન્ધો ચેવ અત્થો ચ યથારહં વત્તબ્બો. એત્થ ચ ‘‘સુત્તન્તપિટક’’ન્તિ હેટ્ઠા વુત્તેપિ અન્તસદ્દસ્સ અવચનં તસ્સ વિસું અત્થાભાવદસ્સનત્થં તબ્ભાવવુત્તિતો. સહયોગસ્સ હિ સદ્દસ્સ અવચનેન સેસતા તસ્સ તુલ્યાધિકરણતં, અનત્થકતં વા ઞાપેતિ.

યન્તિ એસ નિપાતો કારણે, યેનાતિ અત્થો. એત્થ અભિધમ્મે વુડ્ઢિમન્તો ધમ્મા યેન વુત્તા, તેન અભિધમ્મો નામ અક્ખાતોતિ પચ્ચેકં યોજેતબ્બં. અભિ-સદ્દસ્સ અત્થવસેનાયં પભેદોતિ તસ્સ તદત્થપ્પવત્તતાદસ્સનેન તમત્થં સાધેન્તો “**અયઞ્હી**”તિઆદિમાહ. અભિ-સદ્દો કમનકિરિયાય વુડ્ઢિભાવસઙ્ખાતમતિરેકત્થં દીપેતીતિ વુત્તં “**અભિક્કમન્તીતિઆદીસુ વુડ્ઢિયં આગતો**”તિ. **અભિઞ્ઞાતા**તિ અડ્ઢચન્દાદિના કેનચિ સઞ્ઞાણેન ઞાતા, પઞ્ઞાતા પાકટાતિ વુત્તં હોતિ. અડ્ઢચન્દાદિભાવો હિ રત્તિયા ઉપલક્ખણવસેન પઞ્ઞાણં હોતિ ‘‘યસ્મા અડ્ઢો, તસ્મા અટ્ઠમી. યસ્મા ઊનો, તસ્મા ચાતુદ્દસી. યસ્મા પુણ્ણો, તસ્મા પન્નરસી’’તિ. **અભિલક્ખિતા**તિ એત્થાપિ અયમેવત્થો વેદિતબ્બો, ઇદં પન મૂલપણ્ણાસકે **ભયભેરવસુત્તે** (મ॰ નિ॰ ૧.૩૪) અભિલક્ખિતસદ્દપરિયાયો અભિઞ્ઞાતસદ્દોતિ આહ “**અભિઞ્ઞાતા અભિલક્ખિતાતિઆદીસુ લક્ખણે**”તિ. યજ્જેવં લક્ખિતસદ્દસ્સેવ લક્ખણત્થદીપનતો અભિ-સદ્દો અનત્થકોવ સિયાતિ? નેવં દટ્ઠબ્બં તસ્સાપિ તદત્થજોતનતો. વાચકસદ્દસન્નિધાને હિ ઉપસગ્ગનિપાતા તદત્થજોતકમત્તાતિ લક્ખિતસદ્દેન વાચકભાવેન પકાસિતસ્સ લક્ખણત્થસ્સેવ જોતકભાવેન પકાસનતો અભિ-સદ્દોપિ લક્ખણે પવત્તતીતિ વુત્તોતિ દટ્ઠબ્બં. **રાજાભિરાજા**તિ પરેહિ રાજૂહિ પૂજિતુમરહો રાજા. **પૂજિતે**તિ પૂજારહે. ઇદં પન સુત્તનિપાતે સેલસુત્તે (સુ॰ નિ॰ ૫૫૩ આદયો).

અભિધમ્મેતિ ‘‘સુપિનન્તેન સુક્કવિસટ્ઠિયા અનાપત્તિભાવેપિ અકુસલચેતના ઉપલબ્ભતી’’તિઆદિના (સારત્થ॰ ટી॰ પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના) વિનયપઞ્ઞત્તિયા સઙ્કરવિરહિતે ધમ્મે. પુબ્બાપરવિરોધાભાવેન યથાવુત્તધમ્માનમેવ અઞ્ઞમઞ્ઞસઙ્કરવિરહતો અઞ્ઞમઞ્ઞસઙ્કરવિરહિતે ધમ્મેતિપિ વદન્તિ. ‘‘પાણાતિપાતો અકુસલ’’ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૧૯૨) એવમાદીસુ વા મરણાધિપ્પાયસ્સ જીવિતિન્દ્રિયુપચ્છેદકપયોગસમુટ્ઠાપિકા ચેતના અકુસલો, ન પાણસઙ્ખાતજીવિતિન્દ્રિયસ્સ ઉપચ્છેદસઙ્ખાતો અતિપાતો. તથા ‘‘અદિન્નસ્સ પરસન્તકસ્સ આદાનસઙ્ખાતા વિઞ્ઞત્તિ અબ્યાકતો ધમ્મો, તંવિઞ્ઞત્તિસમુટ્ઠાપિકા થેય્યચેતના અકુસલો ધમ્મો’’તિ એવમાદિનાપિ અઞ્ઞમઞ્ઞસઙ્કરવિરહિતે ધમ્મેતિ અત્થો વેદિતબ્બો. **અભિવિનયે**તિ એત્થ પન ‘‘જાતરૂપરજતં ન પટિગ્ગહેતબ્બ’’ન્તિ વદન્તો વિનયે વિનેતિ નામ. એત્થ ચ ‘‘એવં પટિગ્ગણ્હતો પાચિત્તિયં, એવં પન દુક્કટ’’ન્તિ વદન્તો અભિવિનયે વિનેતિ નામાતિ વદન્તિ. તસ્મા જાતરૂપરજતં પરસન્તકં થેય્યચિત્તેન ગણ્હન્તસ્સ યથાવત્થું પારાજિકથુલ્લચ્ચયદુક્કટેસુ અઞ્ઞતરં, ભણ્ડાગારિકસીસેન ગણ્હન્તસ્સ પાચિત્તિયં, અત્તનો અત્થાય ગણ્હન્તસ્સ નિસ્સગ્ગિયં પાચિત્તિયં, કેવલં લોલતાય ગણ્હન્તસ્સ અનામાસદુક્કટં, રૂપિયછડ્ડકસમ્મતસ્સ અનાપત્તીતિ એવં અઞ્ઞમઞ્ઞસઙ્કરવિરહિતે વિનયેપિ પટિબલો વિનેતુન્તિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. એવં પન પરિચ્છિન્નતં સરૂપતો સઙ્ખેપેનેવ દસ્સેન્તો “**અઞ્ઞમઞ્ઞ…પે॰… હોતી**”તિ આહ.

અભિક્કન્તેનાતિ એત્થ કન્તિયા અધિકત્તં અભિ-સદ્દો દીપેતીતિ વુત્તં “**અધિકે**”તિ. નનુ ચ ‘‘અભિક્કમન્તી’’તિ એત્થ અભિ-સદ્દો કમનકિરિયાય વુડ્ઢિભાવં અતિરેકત્તં દીપેતિ, ‘‘અભિઞ્ઞાતા અભિલક્ખિતા’’તિ એત્થ ઞાણલક્ખણકિરિયાનં સુપાકટતં વિસેસં, ‘‘અભિક્કન્તેના’’તિ એત્થ કન્તિયા અધિકત્તં વિસિટ્ઠભાવં દીપેતીતિ ઇદં તાવ યુત્તં કિરિયાવિસેસકત્તા ઉપસગ્ગસ્સ. ‘‘પાદયો કિરિયાયોગે ઉપસગ્ગા’’તિ હિ **સદ્દસત્થે** વુત્તં. ‘‘અભિરાજા, અભિવિનયે’’તિ પન પૂજિતપરિચ્છિન્નેસુ રાજવિનયેસુ અભિ-સદ્દો વત્તતીતિ કથમેતં યુજ્જેય્ય. ન હિ અસત્વવાચી

સદ્દો સત્વવાચકો સમ્ભવતીતિ? નત્થિ અત્ર દોસો પૂજનપરિચ્છેદનકિરિયાનમ્પિ દીપનતો, તાહિ ચ કિરિયાહિ યુત્તેસુ રાજવિનયેસુપિ પવત્તત્તા. અભિપૂજિતો રાજાતિ હિ અત્થેન કિરિયાકારકસમ્બન્ધં નિમિત્તં કત્વા કમ્મસાધનભૂતં રાજદબ્બં અભિ-સદ્દો પધાનતો વદતિ, પૂજનકિરિયં પન અપ્પધાનતો. તથા અભિપરિચ્છિન્નો વિનયોતિ અત્થેન કિરિયાકારકસમ્બન્ધં નિમિત્તં કત્વા કમ્મસાધનભૂતં વિનયદબ્બં અભિ-સદ્દો પધાનતો વદતિ, પરિચ્છિન્દનકિરિયં પન અપ્પધાનતો. તસ્મા અતિમાલાદીસુ અતિ-સદ્દો વિય અભિ-સદ્દો એત્થ સહ સાધનેન કિરિયં વદતીતિ અભિરાજઅભિવિનયસદ્દા સોપસગ્ગાવ સિદ્ધા. એવં અભિધમ્મસદ્દેપિ અભિસદ્દો સહ સાધનેન વુડ્ઢિયાદિકિરિયં વદતીતિ અયમત્થો દસ્સિતોતિ વેદિતબ્બં.

હોતુ અભિ-સદ્દો યથાવુત્તેસુ અત્થેસુ, તપ્પયોગેન પન ધમ્મસદ્દેન દીપિતા વુડ્ઢિમન્તાદયો ધમ્મા એત્થ વુત્તા ન ભવેય્યું, કથં અયમત્થો યુજ્જેય્યાતિ અનુયોગે સતિ તં પરિહરન્તો “**એત્થ ચા**”તિઆદિમાહ. તત્થ **એત્થા**તિ એતસ્મિં અભિધમ્મે. ઉપન્યાસે **ચ**-સદ્દો. **ભાવેતી**તિ ચિત્તસ્સ વડ્ઢનં વુત્તં, **ફરિત્વા**તિ આરમ્મણસ્સ વડ્ઢનં, તસ્મા તાહિ ભાવનાફરણવુડ્ઢીહિ વુડ્ઢિમન્તોપિ ધમ્મા વુત્તાતિ અત્થો . **આરમ્મણાદીહી**તિ આરમ્મણસમ્પયુત્તકમ્મદ્વારપટિપદાદીહિ. એકન્તતો લોકુત્તરધમ્માનઞ્ઞેવ પૂજારહત્તા “**સેક્ખા ધમ્મા**”તિઆદિના તેયેવ પૂજિતાતિ દસ્સિતા. “**પૂજારહા**”તિ એતેન કત્તાદિસાધનં, અતીતાદિકાલં, સક્કુણેય્યત્થં વા નિવત્તેતિ. પૂજિતબ્બાયેવ હિ ધમ્મા કાલવિસેસનિયમરહિતા પૂજારહા એત્થ વુત્તાતિ અધિપ્પાયો દસ્સિતો. **સભાવપરિચ્છિન્નત્તા**તિ ફુસનાદિસભાવેન પરિચ્છિન્નત્તા. કામાવચરેહિ મહન્તભાવતો મહગ્ગતા ધમ્મા અધિકા, તતોપિ ઉત્તરવિરહતો અનુત્તરા ધમ્માતિ દસ્સેતિ “**મહગ્ગતા**”તિઆદિના. **તેના**તિ ‘‘વુડ્ઢિમન્તો’’તિઆદિના વચનેન કરણભૂતેન, હેતુભૂતેન વા.

યં પનેત્થાતિ એતેસુ વિનયાદીસુ તીસુ અઞ્ઞમઞ્ઞવિસિટ્ઠેસુ યં **અવિસિટ્ઠં** સમાનં, **તં** પિટકન્તિ અત્થો. વિનયાદયો હિ તયો સદ્દા અઞ્ઞમઞ્ઞાસાધારણત્તા વિસિટ્ઠા નામ, પિટકસદ્દો પન તેહિ તીહિપિ સાધારણત્તા ‘‘અવિસિટ્ઠો’’તિ વુચ્ચતિ. **પરિયત્તિબ્ભાજનત્થતો**તિ પરિયાપુણિતબ્બત્થપતિટ્ઠાનત્થેહિ કરણભૂતેહિ, વિસેસનભૂતેહિ વા. અપિચ **પરિયત્તિબ્ભાજનત્થતો** પરિયત્તિભાજનત્થન્તિ આહૂતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. પચ્ચત્તત્થે હિ તો-સદ્દો ઇતિ-સદ્દેન નિદ્દિસિતબ્બત્તા. ઇતિના નિદ્દિસિતબ્બેહિતો – સદ્દમિચ્છન્તિ નેરુત્તિકા યથા ‘‘અનિચ્ચતો દુક્ખતો અનત્તતો વિપસ્સન્તી’’તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૪૦૬, ૪૦૮, ૪૧૧) એતેન પરિયાપુણિતબ્બતો, તંતદત્થાનં ભાજનતો ચ **પિટકં** નામાતિ દસ્સેતિ. અનિપ્ફન્નપાટિપદિકપદઞ્હેતં. સદ્દવિદૂ પન ‘‘પિટ સદ્દસઙ્ઘાટેસૂ’’તિ વત્વા ઇધ વુત્તમેવ પયોગમુદાહરન્તિ, તસ્મા તેસં મતેન પિટીયતિ સદ્દીયતિ પરિયાપુણીયતીતિ **પિટકં**, પિટીયતિ વા સઙ્ઘાટીયતિ તંતદત્થો એત્થાતિ **પિટકન્તિ** નિબ્બચનં કાતબ્બં. “**તેના**”તિઆદિના સમાસં દસ્સેતિ.

મા પિટકસમ્પદાનેનાતિ કાલામસુત્તે, (અ॰ નિ॰ ૩.૬૬) સાળ્હસુત્તે (અ॰ નિ॰ ૩.૬૭) ચ આગતં પાળિમાહ. તદટ્ઠકથાયઞ્ચ ‘‘અમ્હાકં પિટકતન્તિયા સદ્ધિં સમેતીતિ મા ગણ્હિત્થા’’તિ (અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩.૬૬) અત્થો વુત્તો. **આચરિયસારિપુત્તત્થેરેન** પન ‘‘પાળિસમ્પદાનવસેન મા ગણ્હથા’’તિ (સારત્થ॰ ટી॰ પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના) વુત્તં. **કુદાલપિટકમાદાયા**તિ કુદાલઞ્ચ પિટકઞ્ચ આદાય. **કુ** વુચ્ચતિ પથવી, તસ્સા દાલનતો વિદાલનતો અયોમયઉપકરણવિસેસો **કુદાલં** નામ. તેસં તેસં વત્થૂનં ભાજનભાવતો તાલપણ્ણવેત્તલતાદીહિ કતો ભાજનવિસેસો **પિટકં** નામ. ઇદં પન મૂલપણ્ણાસકે **કકચૂપમસુત્તે** (મ॰ નિ॰ ૧.૨૨૭).

‘‘તેન…પે॰… ઞેય્યા’’તિ ગાથાપદં ઉલ્લિઙ્ગેત્વા ‘‘**તેના**’’તિઆદિના વિવરતિ. સબ્બાદીહિ સબ્બનામેહિ વુત્તસ્સ વા લિઙ્ગમાદિયતે, વુચ્ચમાનસ્સ વા, ઇધ પન વત્તિચ્છાય વુત્તસ્સેવાતિ કત્વા ‘‘**વિનયો ચ સો પિટકઞ્ચા**’’તિ વુત્તં. ‘‘**યથાવુત્તેનેવ નયેના**’’તિ ઇમિના ‘‘એવં દુવિધત્થેન…પે॰… કત્વા’’તિ ચ ‘‘પરિયત્તિભાવતો, તસ્સ તસ્સ અત્થસ્સ ભાજનતો ચા’’તિ ચ વુત્તં સબ્બમતિદિસતિ. **તયોપી**તિ એત્થ **અપિ**સદ્દો, **પિ**-સદ્દો વા અવયવસમ્પિણ્ડનત્થો. ‘‘અપી’’તિ અવત્વા ‘‘પી’’તિ વદન્તો હિ અપિ-સદ્દો વિય પિ-સદ્દોપિ વિસું નિપાતો અત્થીતિ દસ્સેતિ.

કથેતબ્બાનં અત્થાનં દેસકાયત્તેન આણાદિવિધિના અતિસજ્જનં પબોધનં **દેસના**. સાસિતબ્બપુગ્ગલગતેન યથાપરાધાદિસાસિતબ્બભાવેન અનુસાસનં વિનયનં **સાસનં**. કથેતબ્બસ્સ સંવરાસંવરાદિનો અત્થસ્સ કથનં વચનપટિબદ્ધતાકરણં **કથા**, ઇદં વુત્તં હોતિ – દેસિતારં ભગવન્તમપેક્ખિત્વા **દેસના**, સાસિતબ્બપુગ્ગલવસેન **સાસનં**, કથેતબ્બસ્સ અત્થસ્સ વસેન **કથા**તિ એવમિમેસં નાનાકરણં વેદિતબ્બન્તિ. એત્થ ચ કિઞ્ચાપિ દેસનાદયો દેસેતબ્બાદિનિરપેક્ખા ન હોન્તિ, આણાદયો પન વિસેસતો દેસકાદિઅધીનાતિ તં તં વિસેસયોગવસેન દેસનાદીનં ભેદો વુત્તો. યથા હિ આણાવિધાનં વિસેસતો આણારહાધીનં તત્થ કોસલ્લયોગતો, એવં વોહારપરમત્થવિધાનાનિ ચ વિધાયકાધીનાનીતિ આણાદિવિધિનો દેસકાયત્તતા વુત્તા. અપરાધજ્ઝાસયાનુરૂપં વિય ચ ધમ્માનુરૂપમ્પિ સાસનં વિસેસતો, તથા વિનેતબ્બપુગ્ગલાપેક્ખન્તિ સાસિતબ્બપુગ્ગલવસેન સાસનં વુત્તં. સંવરાસંવરનામરૂપાનં વિય ચ વિનિબ્બેઠેતબ્બાય દિટ્ઠિયા કથનં સતિ વાચાવત્થુસ્મિં, નાસતીતિ વિસેસતો તદધીનં, તસ્મા કથેતબ્બસ્સ અત્થસ્સ વસેન કથા વુત્તા. હોન્તિ ચેત્થ –

‘‘દેસકસ્સ વસેનેત્થ, દેસના પિટકત્તયં;
સાસિતબ્બવસેનેતં, સાસનન્તિ પવુચ્ચતિ.

કથેતબ્બસ્સ અત્થસ્સ, વસેનાપિ કથાતિ ચ;
દેસનાસાસનકથા-ભેદમ્પેવં પકાસયે’’તિ.

પદત્તયમ્પેતં સમોધાનેત્વા તાસં ભેદોતિ કત્વા ભેદસદ્દો વિસું વિસું યોજેતબ્બો દ્વન્દપદતો પરં સુય્યમાનત્તા ‘‘દેસનાભેદં, સાસનભેદં, કથાભેદઞ્ચ યથારહં પરિદીપયે’’તિ. **ભેદ**ન્તિ ચ નાનત્તં, વિસેસં વા. **તેસુ** પિટકેસુ. સિક્ખા ચ પહાનઞ્ચ ગમ્ભીરભાવો ચ, તઞ્ચ **યથારહં પરિદીપયે**.

દુતિયગાથાય **પરિયત્તિભેદં** પરિયાપુણનસ્સ પકારં, વિસેસઞ્ચ વિભાવયે. **યહિં** વિનયાદિકે પિટકે. યં સમ્પત્તિં, વિપત્તિઞ્ચ યથા ભિક્ખુ પાપુણાતિ, તથા તમ્પિ સબ્બં તહિં વિભાવયેતિ સમ્બન્ધો. અથ વા યં પરિયત્તિભેદં સમ્પત્તિં, વિપત્તિઞ્ચ યહિં યથા ભિક્ખુ પાપુણાતિ, તથા તમ્પિ સબ્બં તહિં વિભાવયેતિ યોજેતબ્બં. **યથા**તિ ચ યેહિ ઉપારમ્ભાદિહેતુપરિયાપુણનાદિપ્પકારેહિ, ઉપારમ્ભનિસ્સરણધમ્મકોસરક્ખણહેતુપરિયાપુણનં સુપ્પટિપત્તિદુપ્પટિપત્તીતિ એતેહિ પકારેહીતિ વુત્તં હોતિ. સન્તેસુપિ ચ અઞ્ઞેસુ તથા પાપુણન્તેસુ જેટ્ઠસેટ્ઠાસન્નસદાસન્નિહિતભાવતો, યથાનુસિટ્ઠં સમ્માપટિપજ્જનેન ધમ્માધિટ્ઠાનભાવતો ચ **ભિક્ખૂ**તિ વુત્તં.

તત્રાતિ તાસુ ગાથાસુ. **અયન્તિ** અધુના વક્ખમાના કથા. **પરિદીપના**તિ સમન્તતો પકાસના, કિઞ્ચિમત્તમ્પિ અસેસેત્વા વિભજનાતિ વુત્તં હોતિ. **વિભાવના**તિ એવં પરિદીપનાયપિ સતિ ગૂળ્હં પટિચ્છન્નમકત્વા સોતૂનં સુવિઞ્ઞેય્યભાવેન આવિભાવના. સઙ્ખેપેન પરિદીપના, વિત્થારેન વિભાવનાતિપિ વદન્તિ. અપિચ એતં પદદ્વયં હેટ્ઠા વુત્તાનુરૂપતો કથિતં, અત્થતો પન એકમેવ. તસ્મા પરિદીપના પઠમગાથાય, વિભાવના દુતિયગાથાયાતિ

યોજેતબ્બં. ચ-સદ્દેન ઉભયત્થં અઞ્ઞમઞ્ઞં સમુચ્ચેતિ. કસ્મા, વુચ્ચન્તીતિ આહ "**એત્થ હી**"તિઆદિ. **હી**તિ કારણે નિપાતો ''અક્ખરવિપત્તિયં હી''તિઆદીસુ વિય. યસ્મા, કસ્માતિ વા અત્થો. આણં પણેતું [ઠપેતું (સારત્થ॰ ટી॰ ૧.પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના)] અરહતીતિ **આણારહો**, સમ્માસમ્બુદ્ધત્તા, મહાકારુણિકતાય ચ અવિપરીતહિતોપદેસકભાવેન પમાણવચનત્તા આણારહેન ભગવતાતિ અત્થો. વોહારપરમત્થધમ્માનમ્પિ તત્થ સબ્ભાવતો "**આણાબાહુલ્લતો**"તિ વુત્તં, તેન યેભુય્યનયં દસ્સેતિ. ઇતો પરેસુપિ એસેવ નયો. વિસેસેન સત્તાનં મનં અવહરતીતિ **વોહારો**, પઞ્ઞત્તિ, તસ્મિં કુસલો, તેન.

પચુરો બહુલો અપરાધો દોસો વીતિક્કમો યેસં તે **પચુરાપરાધા**, સેય્યસકત્થેરાદયો. **યથાપરાધન્તિ** દોસાનુરૂપં. "**અનેકજ્ઝાસયા**"તિઆદીસુ આસયોવ **અજ્ઝાસયો**, સો અત્થતો દિટ્ઠિ, ઞાણઞ્ચ, પભેદતો પન ચતુબ્બિધો હોતિ. વુત્તઞ્ચ –

''સસ્સતુચ્છેદદિટ્ઠી ચ, ખન્તિ ચેવાનુલોમિકા;
યથાભૂતઞ્ચ યં ઞાણં, એતં આસયસદ્દિત''ન્તિ.

તત્થ સબ્બદિટ્ઠીનં સસ્સતુચ્છેદદિટ્ઠીહિ સઙ્ગહિતત્તા સબ્બેપિ દિટ્ઠિગતિકા સત્તા ઇમા એવ દ્વે દિટ્ઠિયો સન્નિસ્સિતા. યથાહ ''દ્વયનિસ્સિતો ખો પનાયં કચ્ચાન લોકો યેભુય્યેન અત્થિતઞ્ચ નત્થિતઞ્ચા''તિ, (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫) **અત્થિતા**તિ હિ સસ્સતગ્ગાહો અધિપ્પેતો, **નત્થિતા**તિ ઉચ્છેદગ્ગાહો. અયં તાવ વટ્ટનિસ્સિતાનં પુથુજ્જનાનં આસયો. વિવટ્ટનિસ્સિતાનં પન સુદ્ધસત્તાનં અનુલોમિકા ખન્તિ, યથાભૂતઞાણન્તિ દુવિધો આસયો. તત્થ ચ **અનુલોમિકા ખન્તિ** વિપસ્સનાઞાણં. **યથાભૂતઞાણં** પન કમ્મસકતાઞાણં. ચતુબ્બિધો પેસો આસયન્તિ સત્તા એત્થ નિવસન્તિ, ચિત્તં વા આગમ્મ સેતિ એત્થાતિ **આસયો** મિગાસયો વિય. યથા મિગો ગોચરાય ગન્ત્વાપિ પચ્ચાગન્ત્વા તત્થેવ વનગહને સયતીતિ તં તસ્સ ''આસયો''તિ વુચ્ચતિ, તથા ચિત્તં અઞ્ઞથાપિ પવત્તિત્વા યત્થ પચ્ચાગમ્મ સેતિ, તસ્સ સો ''આસયો''તિ. કામરાગાદયો સત્ત **અનુસયા**. મૂસિકવિસં વિય કારણલાભે ઉપ્પજ્જમાનારહા અનાગતા, અતીતા, પચ્ચુપ્પન્ના ચ તંસભાવત્તા તથા વુચ્ચન્તિ. ન હિ ધમ્માનં કાલભેદેન સભાવભેદોતિ. **ચરિયા**તિ રાગચરિયાદિકા છ મૂલચરિયા, અન્તરભેદેન અનેકવિધા, સંસગ્ગવસેન પન તેસટ્ઠિ હોન્તિ. અથ વા **ચરિયા**તિ સુચરિતદુચ્ચરિતવસેન દુવિધં ચરિતં. તઞ્હિ વિભઙ્ગે ચરિતનિદ્દેસે નિદ્દિટ્ઠં.

"**અધિમુત્તિ** નામ 'અજ્જેવ પબ્બજિસ્સામિ, અજ્જેવ અરહત્તં ગણ્હિસ્સામી'તિઆદિના તન્નિન્નભાવેન પવત્તમાનં સન્નિટ્ઠાન''ન્તિ (સારત્થ॰ ટી॰ પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના) **ગણ્ઠિપદેસુ** વુત્તં. **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** પન ''અધિમુત્તિ નામ સત્તાનં પુબ્બચરિયવસેન અભિરુચિ, સા દુવિધા હીનપણીતભેદેના'તિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના) વુત્તં. તથા હિ યાય હીનાધિમુત્તિકા સત્તા હીનાધિમુત્તિકેયેવ સત્તે સેવન્તિ, પણીતાધિમુત્તિકા પણીતાધિમુત્તિકેયેવ . સચે હિ આચરિયુપજ્ઝાયા સીલવન્તો ન હોન્તિ, સદ્ધિવિહારિકા સીલવન્તો, તે અત્તનો આચરિયુપજ્ઝાયેપિ ન ઉપસઙ્કમન્તિ, અત્તના સદિસે સારુપ્પભિક્ખૂયેવ ઉપસઙ્કમન્તિ. સચે આચરિયુપજ્ઝાયા સારુપ્પભિક્ખૂ, ઇતરે અસારુપ્પા, તેપિ ન આચરિયુપજ્ઝાયે ઉપસઙ્કમન્તિ, અત્તના સદિસે અસારુપ્પભિક્ખૂયેવ ઉપસઙ્કમન્તિ. ધાતુસંયુત્તવસેન (સં॰ નિ॰ ૨.૮૫ આદયો) યેસ અત્થો દીપેતબ્બો. એવમયં હીનાધિમુત્તિકાદીનં અઞ્ઞમઞ્ઞો પસેવનાદિનિયમિતા અભિરુચિ અજ્ઝાસયધાતુ ''અધિમુત્તી''તિ વેદિતબ્બા. અનેકા અજ્ઝાસયાદયો તે યેસં અત્થિ, અનેકા વા અજ્ઝાસયાદયો યેસન્તિ તથા યથા ''બહુકત્તુકો, બહુનદિકો''તિ. **યથાનુલોમ**ન્તિ અજ્ઝાસયાદીનં અનુલોમં અનતિક્કમ્મ, યે યે વા અજ્ઝાસયાદયો અનુલોમા,

તેહિ તેહીતિ અત્થો. આસયાદીનં અનુલોમસ્સ વા અનુરૂપન્તિપિ વદન્તિ. ધનવિનિબ્ભોગાભાવતો દિટ્ઠિમાનતણ્હાવસેન ‘‘અહં મમ સન્તક’’ન્તિ એવં પવત્ત**સઞ્ઞિનો. યથાધમ્મ**ન્તિ ‘‘નત્થેત્થ અત્તા, અત્તનિયં વા, કેવલં ધમ્મમત્તમેવેત’’ન્તિ એવમાદિના ધમ્મસભાવાનુરૂપન્તિ અત્થો.

સંવરણં **સંવરો**, કાયવાચાહિ અવીતિક્કમો. મહન્તો સંવરો **અસંવરો**. વુડ્ઢિઅત્થો હિ અયં અ-કારો યથા ‘‘અસેક્ખા ધમ્મા’’તિ (ધ॰ સ॰ તિકમાતિકા ૨૧) તંયોગતાય ચ ખુદ્દકો સંવરો પારિસેસાદિનયેન સંવરો, તસ્મા ખુદ્દકો, મહન્તો ચ સંવરોતિ અત્થો. તેનાહ ‘‘**સંવરા સંવરો**’’તિઆદિ. **દિટ્ઠિવિનિવેઠના**તિ દિટ્ઠિયા વિમોચનં, અત્થતો પન તસ્સ ઉજુવિપચ્ચનિકા સમ્માદિટ્ઠિઆદયો ધમ્મા. તથા ચાહ ‘‘**દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિપટિપક્ખભૂતા**’’તિ. નામસ્સ, રૂપસ્સ, નામરૂપસ્સ ચ પરિચ્છિન્દનં **નામરૂપપરિચ્છેદો**, સો પન ‘‘રાગાદિપટિપક્ખભૂતો’’તિ વચનતો તથાપવત્તમેવ ઞાણં.

‘‘**તીસુપી**’’તિઆદિના અપરટ્ઠં વિવરતિ. તીસુપિ તાસં વચનસમ્ભવતો ‘‘**વિસેસેના**’’તિ વુત્તં. તદેતં સબ્બત્થ યોજેતબ્બં. તત્ર ‘‘યાયં અધિસીલસિક્ખા, અયં ઇમસ્મિં અત્થે અધિપ્પેતા સિક્ખા’’તિ વચનતો આહ ‘‘**વિનયપિટકે અધિસીલસિક્ખા**’’તિ. **સુત્તન્તપાળિયં** ‘‘વિવિચ્ચેવ કામેહી’’તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૨૨૬; સં॰ નિ॰ ૧.૧૫૨; અ॰ નિ॰ ૪.૧૨૩) સમાધિદેસનાબાહુલ્લતો ‘‘**સુત્તન્ત પિટકે અધિચિત્તસિક્ખા**’’તિ વુત્તં. નામરૂપપરિચ્છેદસ્સ અધિપઞ્ઞાપદટ્ઠાનતો, અધિપઞ્ઞાય ચ અત્થાય તદવસેસનામરૂપધમ્મકથનતો આહ ‘‘**અભિધમ્મપિટકે અધિપઞ્ઞાસિક્ખા**’’તિ.

કિલેસાનન્તિ સંક્લેસધમ્માનં, કમ્મકિલેસાનં વા, ઉભયાપેક્ખઞ્ચેતં ‘‘યો કાયવચીદ્વારેહિ કિલેસાનં વીતિક્કમો, તસ્સ પહાનં, તસ્સ પટિપક્ખત્તા’’તિ ચ. ‘‘વીતિક્કમો’’તિ અયં ‘‘પટિપક્ખ’’ન્તિ ભાવયોગે સમ્બન્ધો, ‘‘સીલસ્સા’’તિ પન ભાવપચ્ચયે. એવં સબ્બત્થ. અનુસયવસેન સન્તાને અનુવત્તન્તા કિલેસા કારણલાભે પરિયુટ્ઠિતાપિ સીલભેદભયવસેન વીતિક્કમિતું ન લભન્તીતિ આહ ‘‘**વીતિક્કમપટિપક્ખત્તા સીલસ્સા**’’તિ. ઓકાસાદાનવસેન કિલેસાનં ચિત્તે કુસલપ્પવત્તિં પરિયાદિયિત્વા ઉટ્ઠાનં **પરિયુટ્ઠાનં**, તસ્સ પહાનં, ચિત્તસન્તાને ઉપ્પત્તિવસેન કિલેસાનં પરિયુટ્ઠાનસ્સ પહાનન્તિ વુત્તં હોતિ. ‘‘કિલેસાન’’ન્તિ હિ અધિકારો, તં પન પરિયુટ્ઠાનપ્પહાનં ચિત્તસમાદહનવસેન ભવતીતિ આહ ‘‘**પરિયુટ્ઠાનપટિપક્ખત્તા સમાધિસ્સા**’’તિ. અપ્પહીનભાવેન સન્તાને અનુ અનુ સયનકા અનુરૂપકારણલાભે ઉપ્પજ્જનારહા થામગતા કામરાગાદયો સત્ત કિલેસા **અનુસયા**, તેસં પહાનં, તે પન સબ્બસો અરિયમગ્ગપઞ્ઞાય પહીયન્તીતિ આહ ‘‘**અનુસયપટિપક્ખત્તા પઞ્ઞાયા**’’તિ.

દીપાલોકેન વિય તમસ્સ દાનાદિપુઞ્ઞકિરિયવત્થુગતેન તેન તેન કુસલઙ્ગેન તસ્સ તસ્સ અકુસલસ્સ પહાનં **તદઙ્ગપ્પહાનં**. ઇધ પન અધિસીલસિક્ખાય વુત્તટ્ઠાનત્તા તેન તેન સુસીલ્યઙ્ગેન તસ્સ તસ્સ દુસ્સીલ્યઙ્ગસ્સ પહાનં ‘‘તદઙ્ગપ્પહાન’’ન્તિ ગહેતબ્બં. ઉપચારપ્પનાભેદેન સમાધિના પવત્તિનિવારણેન ઘટપ્પહારેન વિય જલતલે સેવાલસ્સ તેસં તેસં નીવરણાદિધમ્માનં વિક્ખમ્ભનવસેન પહાનં **વિક્ખમ્ભનપ્પહાનં**. ચતુન્નં અરિયમગ્ગાનં ભાવિતત્તા તં તં મગ્ગવતો સન્તાને સમુદયપક્ખિકસ્સ કિલેસગણસ્સ અચ્ચન્તમપ્પવત્તિસઙ્ખાત સમુચ્છિન્દનવસેન પહાનં **સમુચ્છેદપ્પહાનં**. દુટ્ઠુ ચરિતં, સંકિલેસેહિ વા દૂસિતં ચરિતં **દુચ્ચરિતં**. તદેવ યત્થ ઉપ્પન્નં, તં સન્તાનં સમ્મા કિલિસતિ વિબાધતિ, ઉપતાપેતિ ચાતિ **સંકિલેસો**, તસ્સ પહાનં. કાયવચીદુચ્ચરિતવસેન પવત્તસંકિલેસસ્સ તદઙ્ગવસેન પહાનં વુત્તં સીલસ્સ દુચ્ચરિતપટિપક્ખત્તા. સિક્ખત્તયાનુસારેન હિ અત્થો વેદિતબ્બો. તસતીતિ **તણ્હા**,

સાવ વુત્તનયેન સંકિલેસો, તસ્સ વિક્ખમ્ભનવસેન પહાનં વુત્તં સમાધિસ્સ કામચ્છન્દપટિપક્ખત્તા. **દિટ્ઠિયેવ** યથાવુત્તનયેન **સંકિલેસો**, તસ્સ સમુચ્છેદવસેન પહાનં વુત્તં પઞ્ઞાય અત્તાદિવિનિમુત્તસભાવ ધમ્મપ્પકાસનતો.

એકમેકસ્મિઞ્ચેત્થાતિ એતેસુ તીસુ પિટકેસુ એકમેકસ્મિં પિટકે, **ચ**-સદ્દો વાક્યારમ્ભે, પક્ખન્તરે વા. **પિ**-સદ્દો, **અપિ**-સદ્દો વા અવયવસમ્પિણ્ડને, તેન ન કેવલં ચતુબ્બિધસ્સેવ ગમ્ભીરભાવો, અથ ખો પચ્ચેકં તદવયવાનમ્પીતિ સમ્પિણ્ડનં કરોતિ. એસ નયો ઈદિસેસુ. ઇદાનિ તે સરૂપતો દસ્સેતું "**તત્થા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તન્તી**તિ પાળિ. સા હિ ઉક્કટ્ઠાનં સીલાદિઅત્થાનં બોધનતો, સભાવનિરુત્તિભાવતો, બુદ્ધાદીહિ ભાસિતત્તા ચ પકટ્ઠાનં વચનાનં આળિ પન્તીતિ "**પાળી**"તિ વુચ્ચતિ.

ઇધ પન **વિનયગણ્ઠિપદકારાદીનં** સદ્દવાદીનં મતેન પુબ્બે વવત્થાપિતા પરમત્થસદ્દપ્પબન્ધભૂતા તન્તિ **ધમ્મો** નામ. **ઇતિ**-સદ્દો હિ નામત્થે, "ધમ્મો"તિ વા વુચ્ચતિ. **તસ્સાયેવા**તિ તસ્સા યથાવુત્તાય એવ તન્તિયા અત્થો. **મનસા વવત્થાપિતાયા**તિ ઉગ્ગહણ-ધારણાદિવસપ્પવત્તેન મનસા પુબ્બે વવત્થાપિતાય યથાવુત્તાય પરમત્થસદ્દપ્પબન્ધભૂતાય તસ્સા તન્તિયા. **દેસના**તિ પચ્છા પરેસમવબોધનત્થં દેસનાસઞ્ઞાતા પરમત્થસદ્દપ્પબન્ધભૂતા તન્તિયેવ. અપિચ યથાવુત્તતન્તિ સઞ્ઞાતસદ્દસમુટ્ઠાપકો ચિત્તુપ્પાદો **દેસના**. **તન્તિયા**, **તન્તિઅત્થસ્સ ચા**તિ યથાવુત્તાય દુવિધાયપિ તન્તિયા, તદત્થસ્સ ચ યથાભૂતાવબોધોતિ અત્થો વેદિતબ્બો. તે હિ ભગવતા વુચ્ચમાનસ્સ અત્થસ્સ, વોહારસ્સ ચ દીપકો સદ્દોયેવ **તન્તિ** નામાતિ વદન્તિ. તેસં પન વાદે ધમ્મસ્સાપિ સદ્દસભાવત્તા ધમ્મદેસનાનં કો વિસેસોતિ ચે? તેસં તેસં અત્થાનં બોધકભાવેન ઞાતો, ઉગ્ગહણાદિવસેન ચ પુબ્બે વવત્થાપિતો પરમત્થસદ્દપ્પબન્ધો **ધમ્મો**, પચ્છા પરેસં અવબોધનત્થં પવત્તિતો તં તદત્થપ્પકાસકો સદ્દો **દેસના**તિ અયમિમેસં વિસેસોતિ. અથ વા યથાવુત્તસદ્દસમુટ્ઠાપકો ચિત્તુપ્પાદો **દેસના** દેસીયતિ સમુટ્ઠાપીયતિ સદ્દો એતેનાતિ કત્વા મુસાવાદાદયો વિય તત્થાપિ હિ મુસાવાદાદિસમુટ્ઠાપિકા ચેતના મુસાવાદાદિસદ્દેહિ વોહરીયતીતિ. કિઞ્ચાપિ અક્ખરાવલિભૂતો પઞ્ઞત્તિસદ્દોયેવ અત્થસ્સ ઞાપકો, તથાપિ મૂલકારણભાવતો "અક્ખરસઞ્ઞાતો"તિઆદીસુ વિય તસ્સાયેવ અત્થોતિ પરમત્થસદ્દોયેવ અત્થસ્સ ઞાપકભાવેન વુત્તોતિ દટ્ઠબ્બં. "તસ્સા તન્તિયા દેસના"તિ ચ સદિસવોહારેન વુત્તં યથા "ઉપ્પન્ના ચ કુસલાધમ્મા ભિય્યોભાવાય વેપુલ્લાય સંવત્તન્તી"તિ.

અભિધમ્મગણ્ઠિપદકારાદીનં પન પણ્ણત્તિવાદીનં મતેન સમ્મુતિપરમત્થભેદસ્સ અત્થસ્સ અનુરૂપવાચકભાવેન પરમત્થસદ્દેસુ એકન્તેન ભગવતા મનસા વવત્થાપિતા નામપઞ્ઞત્તિપબન્ધભૂતા તન્તિ **ધમ્મો** નામ, "ધમ્મો"તિ વા વુચ્ચતિ. **તસ્સાયેવા**તિ તસ્સા નામપઞ્ઞત્તિભૂતાય તન્તિયા એવ અત્થો. **મનસા વવત્થાપિતાયા**તિ સમ્મુતિપરમત્થભેદસ્સ અત્થસ્સાનુરૂપવાચકભાવેન પરમત્થસદ્દેસુ ભગવતા મનસા વવત્થાપિતાય નામપણ્ણત્તિપબન્ધભૂતાય તસ્સા તન્તિયા. **દેસના**તિ પરેસં પબોધનેન અતિસજ્જના વાચાય પકાસના વચીભેદભૂતા પરમત્થસદ્દપ્પબન્ધસઞ્ઞાતા તન્તિ. **તન્તિયા, તન્તિઅત્થસ્સ ચા**તિ યથાવુત્તાય દુબ્બિધાયપિ તન્તિયા, તદત્થસ્સ ચ યથાભૂતાવબોધોતિ અત્થો. તે હિ એવં વદન્તિ – સભાવત્થસ્સ, સભાવવોહારસ્સ ચ અનુરૂપવસેનેવ ભગવતા મનસા વવત્થાપિતા પણ્ણત્તિ ઇધ "તન્તી"તિ વુચ્ચતિ. યદિ ચ સદ્દવાદીનં મતેન સદ્દોયેવ ઇધ તન્તિ નામ સિયા. તન્તિયા, દેસનાય ચ નાનત્તેન ભવિતબ્બં, મનસા વવત્થાપિતાય ચ તન્તિયા વચીભેદકરણમત્તં ઠપેત્વા દેસનાય નાનત્તં નત્થિ. તથા હિ દેસનં દસ્સેન્તેન મનસા વવત્થાપિતાય તન્તિયા દેસનાતિ વચીભેદકરણમત્તં વિના તન્તિયા સહ દેસનાય અનઞ્ઞતા વુત્તા. તથા ચ ઉપરિ "દેસનાતિ પઞ્ઞત્તી"તિ વુત્તત્તા દેસનાય અનઞ્ઞભાવેન તન્તિયાપિ પણ્ણત્તિભાવો કથિતો હોતિ.

અપિચ યદિ તન્તિયા અઞ્ઞાયેવ દેસના સિયા, ‘‘તન્તિયા ચ તન્તિઅત્થસ્સ ચ દેસનાય ચ યથાભૂતાવબોધો’’તિ વત્તબ્બં સિયા. એવં પન અવત્વા ‘‘તન્તિયા ચ તન્તિઅત્થસ્સ ચ યથાભૂતાવબોધો’’તિ વુત્તત્તા તન્તિયા, દેસનાય ચ અનઞ્ઞભાવો દસ્સિતો હોતિ. એવઞ્ચ કત્વા ઉપરિ ‘‘દેસના નામ પઞ્ઞત્તી’’તિ દસ્સેન્તેન દેસનાય અનઞ્ઞભાવતો તન્તિયા પણ્ણત્તિભાવો કથિતો હોતીતિ. તદુભયમ્પિ પન પરમત્થતો સદ્દોયેવ પરમત્થવિનિમુત્તાય સમ્મુતિયા અભાવા, ઇમમેવ ચ નયં ગહેત્વા કેચિ આચરિયા ‘‘ધમ્મો ચ દેસના ચ પરમત્થતો સદ્દો એવા’’તિ વોહરન્તિ, તેપિ અનુપવજ્જાયેવ. યથા કામાવચરપટિસન્ધિવિપાકા ‘‘પરિત્તારમ્મણા’’તિ વુચ્ચન્તિ, એવં સમ્પદમિદં દટ્ઠબ્બં. ન હિ કામાવચરપટિસન્ધિવિપાકા ‘‘નિબ્બત્તિતપરમત્થવિસયાયેવા’’તિ સક્કા વત્તું ઇત્થિપુરિસાદિઆકારપરિવિતક્કપુબ્બકાનં રાગાદિઅકુસલાનં, મેત્તાદિકુસલાનઞ્ચ આરમ્મણં ગહેત્વાપિ સમુપ્પજ્જનતો. પરમત્થધમ્મમૂલકત્તા પનસ્સ પરિકપ્પસ્સ પરમત્થવિસયતા સક્કા પઞ્ઞપેતું, એવમિધાપિ દટ્ઠબ્બન્તિ ચ. એવમ્પિ પણ્ણત્તિવાદીનં મતં હોતુ, સદ્દવાદીનં મતેપિ ધમ્મદેસનાનં નાનત્તં વુત્તનયેનેવ **આચરિયધમ્મપાલત્થેરા** દીહિ પકાસિતન્તિ. હોતિ ચેત્થ –

‘‘સદ્દો ધમ્મો દેસના ચ, ઇચ્ચાહુ અપરે ગરૂ;
ધમ્મો પણ્ણત્તિ સદ્દો તુ, દેસના વાતિ ચાપરે’’તિ.

તીસુપિ ચેતેસુ એતે ધમ્મત્થદેસનાપટિવેધાતિ એત્થ તન્તિઅત્થો, તન્તિદેસના, તન્તિઅત્થપટિવેધો ચાતિ ઇમે તયો તન્તિવિસયા હોન્તીતિ વિનયપિટકાદીનં અત્થદેસનાપટિવેધાધારભાવો યુત્તો, પિટકાનિ પન તન્તિયેવાતિ તેસં ધમ્માધારભાવો કથં યુજ્જેય્યાતિ? તન્તિસમુદાયસ્સ અવયવતન્તિયા આધારભાવતો. સમુદાયો હિ અવયવસ્સ પરિકપ્પનામત્તસિદ્ધેન આધારભાવેન વુચ્ચતિ યથા ‘‘રુક્ખે સાખા’’તિ. એત્થ ચ ધમ્માદીનં દુક્ખોગાહભાવતો તેહિ ધમ્માદીહિ વિનયાદયો ગમ્ભીરાતિ વિનયાદીનમ્પિ ચતુબ્બિધો ગમ્ભીરભાવો વુત્તોયેવ, તસ્મા ધમ્માદયો એવ દુક્ખોગાહત્તા ગમ્ભીરા, ન વિનયાદયોતિ ન ચોદેતબ્બમેતં સમુખેન, વિસયવિસયીમુખેન ચ વિનયાદીનઞ્ઞેવ ગમ્ભીરભાવસ્સ વુત્તત્તા. ધમ્મો હિ વિનયાદયો એવ અભિન્નત્તા. તેસં વિસયો અત્થો વાચકભૂતાનં તેસમેવ વાચ્ચભાવતો, વિસયિનો દેસનાપટિવેધા ધમ્મત્થવિસયભાવતોતિ. તત્થ પટિવેધસ્સ દુક્કરભાવતો ધમ્મત્થાનં, દેસનાઞાણસ્સ દુક્કરભાવતો દેસનાય ચ દુક્ખોગાહભાવો વેદિતબ્બો, પટિવેધસ્સ પન ઉપ્પાદેતું અસક્કુણેય્યત્તા, તબ્બિસયઞાણુપ્પત્તિયા ચ દુક્કરભાવતો દુક્ખોગાહતા વેદિતબ્બા. ધમ્મત્થદેસનાનં ગમ્ભીરભાવતો તબ્બિસયો પટિવેધોપિ ગમ્ભીરો યથા તં ગમ્ભીરસ્સ ઉદકસ્સ પમાણગ્ગહણે દીઘેન પમાણેન ભવિતબ્બં, એવંસમ્પદમિદન્તિ (વજિર॰ ટી॰ પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના) **વજિરબુદ્ધિત્થેરો**. પિટકાવયવાનં ધમ્માદીનં વુચ્ચમાનો ગમ્ભીરભાવો તંસમુદાયસ્સ પિટકસ્સાપિ વુત્તોયેવ, તસ્મા તથા ન ચોદેતબ્બન્તિપિ વદન્તિ, વિચારેતબ્બમેતં સબ્બેસમ્પિ તેસં પિટકાવયવાસમ્ભવતો. મહાસમુદ્દો દુક્ખોગાહો, અલબ્ભનેય્યપતિટ્ઠો વિય ચાતિ સમ્બન્ધો. અત્થવસા હિ વિભત્તિવચનલિઙ્ગપરિણામોતિ. દુક્ખેન ઓગય્હન્તિ, દુક્ખો વા ઓગાહો અન્તો પવિસનમેતેસૂતિ **દુક્ખોગાહા**. ન લભિતબ્બોતિ અલબ્ભનીયો, સોયેવ **અલબ્ભનેય્યો**, લભીયતે વા લબ્ભનં, તં નારહતીતિ **અલબ્ભનેય્યો**. પતિટ્ઠહન્તિ એત્થ ઓકાસેતિ **પતિટ્ઠો**, પતિટ્ઠહનં વા **પતિટ્ઠો**, અલબ્ભનેય્યો સો યેસુ તે **અલબ્ભનેય્યપતિટ્ઠા**. એકદેસેન ઓગાહન્તેહિપિ મન્દબુદ્ધીહિ પતિટ્ઠા લદ્ધું ન સક્કાયેવાતિ દસ્સેતું એતં પુન વુત્તં. ‘‘**એવ**’’ન્તિઆદિ નિગમનં.

ઇદાનિ હેતુહેતુફલાદીનમ્પિ વસેન ગમ્ભીરભાવં દસ્સેન્તો ‘‘**અપરો નયો**’’તિઆદિમાહ. તત્થ **હેતૂ**તિ પચ્ચયો. સો ચ અત્તનો ફલં દહતિ વિદહતીતિ **ધમ્મો** દ-કારસ્સ ધ-કારં કત્વા. ધમ્મસદ્દસ્સ ચેત્થ હેતુપરિયાયતા કથં

વિઞ્ઞાયતીતિ આહ "**વુત્તઞ્હેત**"ન્તિઆદિ. **વુત્તં** પટિસમ્ભિદાવિભઙ્ગે (વિભ॰ ૭૧૮). નનુ ચ ''હેતુમ્હિ ઞાણં ધમ્મપટિસમ્ભિદા''તિ એતેન વચનેન ધમ્મસ્સ હેતુભાવો કથં વિઞ્ઞાયતીતિ? ''ધમ્મપટિસમ્ભિદા''તિ એતસ્સ સમાસપદસ્સ અવયવપદત્થં દસ્સેન્તેન ''હેતુમ્હિ ઞાણ''ન્તિ વુત્તત્તા. ''ધમ્મે પટિસમ્ભિદા ધમ્મપટિસમ્ભિદા''તિ એત્થ હિ ''ધમ્મે''તિ એતસ્સ અત્થં દસ્સેન્તેન ''હેતુમ્હી''તિ વુત્તં, ''પટિસમ્ભિદા''તિ એતસ્સ અત્થં દસ્સેન્તેન "**ઞાણ**"ન્તિ. તસ્મા હેતુધમ્મસદ્દા એકત્થા, ઞાણપટિસમ્ભિદા સદ્દા ચાતિ ઇમમત્થં વદન્તેન સાધિતો ધમ્મસ્સ હેતુભાવોતિ. તથા "**હેતુફલે ઞાણં અત્થપટિસમ્ભિદા**"તિ એતેન વચનેન સાધિતો અત્થસ્સ હેતુફલભાવોતિ દટ્ઠબ્બો. હેતુનો ફલં **હેતુફલં**, તઞ્ચ હેતુઅનુસારેન અરીયતિ અધિગમીયતીતિ **અત્થો**તિ વુચ્ચતિ.

દેસનાતિ પઞ્ઞત્તીતિ એત્થ સદ્દવાદીનં વાદે અત્થબ્યઞ્જનકા અવિપરીતાભિલાપધમ્મનિરુત્તિભૂતા પરમત્થસદ્દપ્પબન્ધસઙ્ખાતા તન્તિ ''દેસના''તિ વુચ્ચતિ, દેસના નામાતિ વા અત્થો. દેસીયતિ અત્થો એતાયાતિ હિ **દેસના**. પકારેન ઞાપીયતિ અત્થો એતાય, પકારતો વા ઞાપેતીતિ **પઞ્ઞત્તિ**. તમેવ સરૂપતો દસ્સેતું "**યથાધમ્મં ધમ્માભિલાપોતિ અધિપ્પાયો**"તિ વુત્તં. **યથાધમ્મ**ન્તિ એત્થ પન ધમ્મસદ્દો હેતું, હેતુફલઞ્ચ સબ્બં સઙ્ગણ્હાતિ. સભાવવાચકો હેસ ધમ્મસદ્દો, ન પરિયત્તિહેતુઆદિવાચકો, તસ્મા યો યો અવિજ્જાસઙ્ખારાદિધમ્મો, તસ્મિં તસ્મિન્તિ અત્થો. તેસં તેસં અવિજ્જાસઙ્ખારાદિધમ્માનં અનુરૂપં વા યથાધમ્મં. દેસનાપિ હિ પટિવેધો વિય અવિપરીતસવિસયવિભાવનતો ધમ્માનુરૂપં પવત્તતિ, તતોયેવ ચ અવિપરીતાભિલાપોતિ વુચ્ચતિ. **ધમ્માભિલાપો**તિ હિ અત્થબ્યઞ્જનકો અવિપરીતાભિલાપો ધમ્મનિરુત્તિભૂતો તન્તિસઙ્ખાતો પરમત્થસદ્દપ્પબન્ધો. સો હિ અભિલપ્પતિ ઉચ્ચારીયતીતિ **અભિલાપો**, ધમ્મો અવિપરીતો સભાવભૂતો અભિલાપો ધમ્માભિલાપોતિ વુચ્ચતિ, એતેન ''તત્ર ધમ્મનિરુત્તાભિલાપે ઞાણં નિરુત્તિપટિસમ્ભિદા''તિ (વિભ॰ ૭૧૮) એત્થ વુત્તં ધમ્મનિરુત્તિં દસ્સેતિ સદ્દસભાવત્તા દેસનાય. તથા હિ નિરુત્તિપટિસમ્ભિદાય પરિત્તારમ્મણાદિભાવો **પટિસમ્ભિદાવિભઙ્ગપાળિયં** (વિભ॰ ૭૧૮) વુત્તો. **તદટ્ઠકથાય** ચ ''તં સભાવનિરુત્તિં સદ્દં આરમ્મણં કત્વા''તિઆદિના (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૭૧૮) તસ્સા સદ્દારમ્મણતા દસ્સિતા. ''ઇમસ્સ અત્થસ્સ અયં સદ્દો વાચકો''તિ હિ વચનવચનત્થે વવત્થપેત્વા તં તં વચનત્થવિભાવનવસેન પવત્તિતો સદ્દો ''દેસના''તિ વુચ્ચતિ. "**અધિપ્પાયો**"તિ એતેન ''દેસનાતિ પઞ્ઞત્તી''તિ એતં વચનં ધમ્મનિરુત્તાભિલાપં સન્ધાય વુત્તં, ન તતો વિનિમુત્તં પઞ્ઞત્તિં સન્ધાયાતિ દસ્સેતિ અનેકધા અત્થસમ્ભવે અત્તના અધિપ્પેતત્થસ્સેવ વુત્તત્તાતિ અયં સદ્દવાદીનં વાદતો વિનિચ્છયો.

પઞ્ઞત્તિવાદીનં વાદે પન સમ્મુતિપરમત્થભેદસ્સ અત્થસ્સાનુરૂપવાચકભાવેન પરમત્થસદ્દેસુ ભગવતા મનસા વવત્થાપિતા તન્તિસઙ્ખાતા નામપઞ્ઞત્તિ **દેસના** નામ, ''દેસના''તિ વા વુચ્ચતીતિ અત્થો. તદેવ મૂલકારણભૂતસ્સ સદ્દસ્સ દસ્સનવસેન કારણૂપચારેન દસ્સેતું "**યથાધમ્મં ધમ્માભિલાપોતિ અધિપ્પાયો**"તિ વુત્તં. કિઞ્ચાપિ હિ ''ધમ્માભિલાપો''તિ એત્થ અભિલપ્પતિ ઉચ્ચારીયતીતિ **અભિલાપો**તિ સદ્દો વુચ્ચતિ, ન પણ્ણત્તિ, તથાપિ સદ્દે વુચ્ચમાને તદનુરૂપં વોહારં ગહેત્વા તેન વોહારેન દીપિતસ્સ અત્થસ્સ જાનનતો સદ્દે કથિતે તદનુરૂપા પણ્ણત્તિપિ કારણૂપચારેન કથિતાયેવ હોતિ. અપિચ ''ધમ્માભિલાપોતિ અત્થો''તિ અવત્વા ''ધમ્માભિલાપોતિ અધિપ્પાયો''તિ વુત્તત્તા દેસના નામ સદ્દો ન હોતીતિ દીપિતમેવ. તેન હિ અધિપ્પાયમત્તમેવ મૂલકારણસદ્દવસેન કથિતં, ન ઇધ ગહેતબ્બો ''દેસના''તિ એતસ્સ અત્થોતિ અયં પઞ્ઞત્તિવાદીનં વાદતો વિનિચ્છયો. અત્થન્તરમાહ "**અનુલોમ... પે॰... કથન**"ન્તિ, એતેન હેટ્ઠા વુત્તં દેસનાસમુટ્ઠાપકં ચિત્તુપ્પાદં દસ્સેતિ. કથીયતિ અત્થો એતેનાતિ હિ **કથનં**. આદિસદ્દેન નીતનેય્યાદિકા પાળિગતિયો, એકત્તાદિનન્દિયાવત્તાદિકા પાળિનિસ્સિતા ચ નયા સઙ્ગહિતા.

સયમેવ પટિવિજ્ઝતિ, એતેન વા પટિવિજ્ઝન્તીતિ **પટિવેધો**, ઞાણં. તદેવ અભિસમેતિ, એતેન વા અભિસમેન્તીતિ **અભિસમયો**તિપિ વુચ્ચતિ. ઇદાનિ તં પટિવેધં અભિસમયપ્પભેદતો, અભિસમયાકારતો, આરમ્મણતો, સભાવતો ચ પાકટં કાતું "**સો ચા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ હિ **લોકિયલોકુત્તરો**તિ પભેદતો, **વિસયતો, અસમ્મોહતો**તિ આકારતો, **ધમ્મેસુ, અત્થેસુ, પઞ્ઞત્તીસૂ**તિ આરમ્મણતો, **અત્થાનુરૂપં, ધમ્માનુરૂપં, પઞ્ઞત્તિપથાનુરૂપ**ન્તિ સભાવતો ચ પાકટં કરોતિ. તત્થ વિસયતો અત્થાદિઅનુરૂપં ધમ્માદીસુ અવબોધો નામ અવિજ્જાદિધમ્મારમ્મણો, સઙ્ખારાદિઅત્થારમ્મણો, તદુભયપઞ્ઞાપનારમ્મણો ચ **લોકિયો અભિસમયો**. અસમ્મોહતો અત્થાદિઅનુરૂપં ધમ્માદીસુ અવબોધો નામ નિબ્બાનારમ્મણો મગ્ગસમ્પયુત્તો યથાવુત્તધમ્મત્થપઞ્ઞત્તીસુ સમ્મોહવિદ્ધંસનો **લોકુત્તરો અભિસમયો**. તથા હિ "અયં હેતુ, ઇદમસ્સ ફલં, અયં તદુભયાનુરૂપો વોહારો"તિ એવં આરમ્મણકરણવસેન લોકિયઞાણં વિસયતો પટિવિજ્ઝતિ, લોકુત્તરઞાણં પન તેસુ હેતુહેતુફલાદીસુ સમ્મોહસ્સઞાણેન સમુચ્છિન્નત્તા અસમ્મોહતો પટિવિજ્ઝતિ. લોકુત્તરો પન પટિવેધો વિસયતો નિબ્બાનસ્સ, અસમ્મોહતો ચ ઇતરસ્સાતિપિ વદન્તિ એકે.

અત્થાનુરૂપં ધમ્મેસૂતિ "અવિજ્જા હેતુ, સઙ્ખારા હેતુસમુપ્પન્ના, સઙ્ખારે ઉપ્પાદેતિ અવિજ્જા"તિ એવં કારિયાનુરૂપં કારણેસૂતિ અત્થો. અથ વા "પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારઅપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારઆનેઞ્જાભિસઙ્ખારેસુ તીસુ અપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારસ્સ અવિજ્જા સમ્પયુત્તપચ્ચયો, ઇતરેસં યથાનુરૂપ"ન્તિઆદિના કારિયાનુરૂપં કારણેસુ પટિવેધોતિપિ અત્થો. **ધમ્માનુરૂપં અત્થેસૂ**તિ "અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા"તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૩.૧૨૬; સં॰ નિ॰ ૨.૧; ઉદા॰ ૧; વિભ॰ ૨૨૫) કારણાનુરૂપં કારિયેસુ. છબ્બિધાય પઞ્ઞત્તિયા પથો **પઞ્ઞત્તિપથો**, તસ્સ અનુરૂપં તથા, પઞ્ઞત્તિયા વુચ્ચમાનધમ્માનુરૂપં પઞ્ઞત્તીસુ અવબોધોતિ અત્થો. અભિસમયતો અઞ્ઞમ્પિ પટિવેધત્થં દસ્સેતું "**તેસ**"ન્તિઆદિમાહ. પટિવિજ્ઝીયતીતિ પટિવેધોતિ હિ તંતંરૂપાદિધમ્માનં અવિપરીતસભાવો વુચ્ચતિ. **તત્થ તત્થા**તિ તસ્મિં તસ્મિં પિટકે, પાળિપદેસે વા. **સલક્ખણસઙ્ખાતો**તિ રુપ્પનનમનફુસનાદિસકસકલક્ખણસઙ્ખાતો.

યથાવુત્તેહિ ધમ્માદીહિ પિટકાનં ગમ્ભીરભાવં દસ્સેતું "**ઇદાની**"તિઆદિમાહ. **ધમ્મજાત**ન્તિ કારણપ્પભેદો, કારણમેવ વા. **અત્થજાત**ન્તિ કારિયપ્પભેદો, કારિયમેવ વા. યા ચાયં દેસનાતિ સમ્બન્ધો. તદત્થવિજાનનવસેન **અભિમુખો** હોતિ. **યો ચેત્થાતિ** યો એતાસુ તં તં પિટકાગતાસુ ધમ્મત્થદેસનાસુ પટિવેધો, યો ચ એતેસુ પિટકેસુ તેસં તેસં ધમ્માનં અવિપરીતસભાવોતિ અત્થો. સમ્ભરિતબ્બતો કુસલમેવ **સમ્ભારો**, સો સમ્મા અનુપચિતો યેહિ તે **અનુપચિતકુસલસમ્ભારા**, તતોવ **દુપ્પઞ્ઞેહિ**, નિપ્પઞ્ઞેહીતિ અત્થો. ન હિ પઞ્ઞવતો, પઞ્ઞાય વા દુટ્ઠુભાવો દૂસિતભાવો ચ સમ્ભવતીતિ નિપ્પઞ્ઞત્તાયેવ દુપ્પઞ્ઞા યથા "દુસ્સીલો"તિ (અ॰ નિ॰ ૫.૨૧૩; ૧૦.૭૫; પારા॰ ૨૯૫; ધ॰ પ॰ ૩૦૮). એત્થ ચ અવિજ્જાસઙ્ખારાદીનં ધમ્મત્થાનં દુપ્પટિવિજ્ઝતાય દુક્ખોગાહતા, તેસં પઞ્ઞાપનસ્સ દુક્કરભાવતો તંદેસનાય, અભિસમયસઙ્ખાતસ્સ પટિવેધસ્સ ઉપ્પાદનવિસયીકરણાનં અસક્કુણેય્યત્તા, અવિપરીતસભાવસઙ્ખાતસ્સ પટિવેધસ્સ દુબ્બિઞ્ઞેય્યતાય દુક્ખોગાહતા વેદિતબ્બા. **એવમ્પીતિ પિ**-સદ્દો પુબ્બે વુત્તં પકારન્તરં સમ્પિણ્ડેતિ. એવં પઠમગાથાય અનૂનં પરિપુણ્ણં પરિદીપિતત્થભાવં દસ્સેન્તો "**એત્તાવતા**"તિઆદિમાહ. "સિદ્ધે હિ સત્યારમ્ભો અત્થન્તરવિઞ્ઞાપનાય વા હોતિ, નિયમાય વા"તિ ઇમિના પુનારમ્ભવચનેન અનૂનં પરિપુણ્ણં પરિદીપિતત્થભાવં દસ્સેતિ. **એત્તાવતા**તિ પરિચ્છેદત્થે નિપાતો, એત્તકેન વચનક્કમેનાતિ અત્થો. એતં વા પરિમાણં યસ્સાતિ **એત્તાવં**, તેન, એતપરિમાણવતા સદ્દત્થક્કમેનાતિ અત્થો. "સદ્દે હિ વુત્તે તદત્થોપિ વુત્તોયેવ નામા"તિ વદન્તિ. વુત્તો સંવણ્ણિતો અત્થો યસ્સાતિ **વુત્તત્થા**.

એત્થાતિ એતિસ્સા ગાથાય. એવં અત્થો, વિનિચ્છયોતિ વા સેસો. **તીસુ પિટકેસૂ**તિ એત્થ ‘‘એકેકસ્મિ’’ન્તિ અધિકારતો, પકરણતો વા વેદિતબ્બં. ‘‘એકમેકસ્મિઞ્ચેત્થા’’તિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.પઠમમહાસઙ્ગીતિકથા) હિ હેટ્ઠા વુત્તં. અથ વા વત્તિચ્છાનુપુબ્બિકત્તા સદ્દપટિપત્તિયા નિદ્ધારણમિધ અવત્તુકામેન આધારોયેવ વુત્તો. ન ચેત્થ ચોદેતબ્બં ‘‘તીસુયેવ પિટકેસુ તિવિધો પરિયત્તિભેદો દટ્ઠબ્બો સિયા’’તિ સમુદાયવસેન વુત્તસ્સાપિ વાક્યસ્સ અવયવાધિપ્પાયસમ્ભવતો. દિસ્સતિ હિ અવયવવાક્યનિપ્ફત્તિ ‘‘બ્રાહ્મણાદયો ભુઞ્જન્તૂ’’તિઆદીસુ, તસ્મા અલમતિપપઞ્ચેન. યથા અત્થો ન વિરુજ્ઝતિ, તથાયેવ ગહેતબ્બોતિ. એવં સબ્બત્થ. **પરિયત્તિભેદો**તિ પરિયાપુણનં **પરિયત્તિ**. પરિયાપુણનવાચકો હેત્થ પરિયત્તિસદ્દો, ન પન પાળિપરિયાયો, તસ્મા પરિયાપુણનપ્પકારોતિ અત્થો. અથ વા તીહિ પકારેહિ પરિયાપુણિતબ્બા પાળિયો એવ ‘‘**પરિયત્તી**’’તિ વુચ્ચન્તિ. તથા ચેવ અભિધમ્મટ્ઠકથાય સીહળગણ્ઠિપદે વુત્તન્તિ વદન્તિ. એવમ્પિ હિ અલગદ્દૂપમાપરિયાપુણનયોગતો ‘‘અલગદ્દૂપમા પરિયત્તી’’તિ પાળિપિ સક્કા વત્તું. એવઞ્ચ કત્વા ‘‘દુગ્ગહિતા ઉપારમ્ભાદિહેતુ પરિયાપુટા અલગદ્દૂપમા’’તિ પરતો નિદ્દેસવચનમ્પિ ઉપપન્નં હોતિ. તત્થ હિ પાળિયેવ ‘‘દુગ્ગહિતા, પરિયાપુટા’’તિ ચ વત્તું યુત્તા.

અલગદ્દો અલગદ્દગ્ગહણં ઉપમા એતિસ્સાતિ **અલગદ્દૂપમા**. અલગદ્દસ્સ ગહણઞ્હેત્થ અલગદ્દસદ્દેન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. આપૂપિકોતિ એત્થ આપૂપ-સદ્દેન આપૂપખાદનં વિય, વેણિકોતિ એત્થ વીણાસદ્દેન વીણાવાદનગ્ગહણં વિય ચ. અલગદ્દગ્ગહણેન હિ પરિયત્તિ ઉપમીયતિ , ન અલગદ્દેન. ‘‘અલગદ્દગ્ગહણૂપમા’’તિ વા વત્તબ્બે મજ્ઝેપદલોપં કત્વા ‘‘અલગદ્દૂપમા’’તિ વુત્તં ‘‘ઓટ્ઠમુખો’’તિઆદીસુ વિય. અલગદ્દોતિ ચ આસીવિસો વુચ્ચતિ. **ગદો**તિ હિ વિસસ્સ નામં, તઞ્ચ તસ્સ અલં પરિપુણ્ણં અત્થિ, તસ્મા અલં પરિયત્તો પરિપુણ્ણો ગદો અસ્સાતિ **અલગદ્દો** અનુનાસિકલોપં, દ-કારાગમઞ્ચ કત્વા, અલં વા જીવિતહરણે સમત્થો ગદો યસ્સાતિ **અલગદ્દો** વુત્તનયેન. વટ્ટદુક્ખતો નિસ્સરણં અત્થો પયોજનમેતિસ્સાતિ **નિસ્સરણત્થા**. ભણ્ડાગારે નિયુત્તો **ભણ્ડાગારિકો**, રાજરતનાનુપાલકો, સો વિયાતિ તથા, ધમ્મરતનાનુપાલકો ખીણાસવો. અઞ્ઞમત્થમનપેક્ખિત્વા ભણ્ડાગારિકસ્સેવ સતો પરિયત્તિ **ભણ્ડાગારિકપરિયત્તિ**.

દુગ્ગહિતાતિ દુટ્ઠુ ગહિતા. તદેવ સરૂપતો નિયમેતું ‘‘**ઉપારમ્ભાદિહેતુ પરિયાપુટા**’’તિ આહ, ઉપારમ્ભઇતિવાદપ્પમોક્ખાદિહેતુ ઉગ્ગહિતાતિ અત્થો. લાભસક્કારાદિહેતુ પરિયાપુણનમ્પિ એત્થેવ સઙ્ગહિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. વુત્તઞ્હેતં **અલગદ્દસુત્તટ્ઠકથાયં** –

‘‘યો બુદ્ધવચનં ઉગ્ગહેત્વા ‘એવં ચીવરાદીનિ વા લભિસ્સામિ, ચતુપરિસમજ્ઝે વા મં જાનિસ્સન્તી’તિ લાભસક્કારહેતુ પરિયાપુણાતિ, તસ્સ સા પરિયત્તિ **અલગદ્દપરિયત્તિ** નામ. એવં પરિયાપુણનતો હિ બુદ્ધવચનં અપરિયાપુણિત્વા નિદ્દોક્કમનં વરતર’’ન્તિ (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨૩૯).

નનુ ચ અલગદ્દગ્ગહણૂપમા પરિયત્તિ ‘‘અલગદ્દૂપમા’’તિ વુચ્ચતિ, એવઞ્ચ સતિ સુગ્ગહિતાપિ પરિયત્તિ ‘‘અલગદ્દૂપમા’’તિ વત્તું વટ્ટતિ તત્થાપિ અલગદ્દગ્ગહણસ્સ ઉપમાભાવેન પાળિયં વુત્તત્તા. વુત્તઞ્હેતં –

‘‘સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, પુરિસો અલગદ્દત્થિકો અલગદ્દગવેસી અલગદ્દપરિયેસનં ચરમાનો, સો પસ્સેય્ય મહન્તં અલગદ્દં, તમેનં અજપદેન દણ્ડેન સુનિગ્ગહિતં નિગ્ગણ્હેય્ય , અજપદેન દણ્ડેન સુનિગ્ગહિતં નિગ્ગહિત્વા ગીવાય સુગ્ગહિતં ગણ્હેય્ય. કિઞ્ચાપિ સો ભિક્ખવે, અલગદ્દો તસ્સ પુરિસસ્સ હત્થં વા બાહં વા અઞ્ઞતરં વા અઙ્ગપચ્ચઙ્ગં ભોગેહિ પલિવેઠેય્ય . અથ ખો સો નેવ તતોનિદાનં મરણં વા નિગચ્છેય્ય મરણમત્તં વા દુક્ખં. તં

કિસ્સ હેતુ, સુગ્ગહિતત્તા ભિક્ખવે, અલગદ્દસ્સ. એવમેવ ખો ભિક્ખવે, ઇધેકચ્ચે કુલપુત્તા ધમ્મં પરિયાપુણન્તિ સુત્તં ગેય્ય''ન્તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૩૯).

તસ્મા ઇધ દુગ્ગહિતા એવ પરિયત્તિ અલગદ્દૂપમાતિ અયં વિસેસો કુતો વિઞ્ઞાયતિ, યેન દુગ્ગહિતા ઉપારમ્ભાદિહેતુ પરિયાપુટા ''અલગદ્દૂપમા''તિ વુચ્ચતીતિ? સચ્ચમેતં, ઇદં પન પારિસેસઞાયેન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. તથા હિ નિસ્સરણત્થભણ્ડાગારિકપરિયત્તીનં વિસું ગહિતત્તા પારિસેસતો અલગદ્દસ્સ દુગ્ગહણૂપમાયેવ પરિયત્તિ ''અલગદ્દૂપમા''તિ વિઞ્ઞાયતિ. અલગદ્દસ્સ સુગ્ગહણૂપમા હિ પરિયત્તિ નિસ્સરણત્થા વા હોતિ, ભણ્ડાગારિકપરિયત્તિ વા. તસ્મા સુવુત્તમેતં ''દુગ્ગહિતા...પે॰... પરિયત્તી''તિ. ઇદાનિ તમત્થં પાળિયા સાધેન્તો ''યં **સન્ધાયા**''તિઆદિમાહ. તત્થ **યન્તિ** યં પરિયત્તિદુગ્ગહણં. મજ્ઝિમનિકાયે મૂલપણ્ણાસકે અલગદ્દસુત્તે (મ॰ નિ॰ ૧.૨૩૯) ભગવતા વુત્તં.

અલગદ્દત્થિકોતિ આસીવિસેન, આસીવિસં વા અત્થિકો, અલગદ્દં ગવેસતિ પરિયેસતિ સીલેનાતિ **અલગદ્દગવેસી**. **અલગદ્દપરિયેસનં ચરમાનો**તિ આસીવિસપરિયેસનત્થં ચરમાનો. તદત્થે હેતં પચ્ચત્તવચનં, ઉપયોગવચનં વા, અલગદ્દપરિયેસનટ્ઠાનં વા ચરમાનો. અલગદ્દં પરિયેસન્તિ એત્થાતિ હિ **અલગદ્દપરિયેસનં**. **તમેન**ન્તિ તં અલગદ્દં. **ભોગે**તિ સરીરે. ''ભોગો તુ ફણિનો તનૂ''તિ હિ વુત્તં. ભુજીયતિ કુટિલં કરીયતીતિ **ભોગો**. **તસ્સા**તિ પુરિસસ્સ. હત્થે વા બાહાય વાતિ સમ્બન્ધો. મણિબન્ધતો પટ્ઠાય યાવ અગ્ગનખા **હત્થો**. સદ્ધિં અગ્ગબાહાય અવસેસા **બાહા**, કત્થચિ પન કપ્પરતો પટ્ઠાય યાવ અગ્ગનખા ''**હત્થો**''તિ વુત્તં બાહાય વિસું અનાગતત્તા. વુત્તલક્ખણં હત્થઞ્ચ બાહઞ્ચ ઠપેત્વા અવસેસં સરીરં **અઙ્ગપચ્ચઙ્ગં**. **તતોનિદાન**ન્તિ તન્નિદાનં, તંકારણાતિ અત્થો. તં હત્થાદીસુ ડંસનં નિદાનં કારણં એતસ્સાતિ ''તન્નિદાન''ન્તિ હિ વત્તબ્બે ''તતોનિદાન''ન્તિ પુરિમપદે પચ્ચત્તત્થે નિસ્સક્કવચનં કત્વા, તસ્સ ચ લોપમકત્વા નિદ્દેસો, હેત્વત્થે ચ પચ્ચત્તવચનં. કારણત્થે નિપાતપદમેતન્તિપિ વદન્તિ. અપિચ ''તતોનિદાન''ન્તિ એતં ''મરણં વા મરણમત્તં વા દુક્ખ''ન્તિ એત્થ વુત્તનયેન વિસેસનં. **તં કિસ્સ હેતૂ**તિ યં વુત્તં હત્થાદીસુ ડંસનં, તન્નિદાનઞ્ચ મરણાદિઉપગમનં , તં કિસ્સ હેતુ કેન કારણેનાતિ ચે? **તસ્સ પુરિસસ્સ અલગદ્દસ્સ દુગ્ગહિતત્તા**.

ઇધાતિ ઇમસ્મિં સાસને. **મોઘપુરિસા**તિ ગુણસારરહિતતાય તુચ્છપુરિસા. **ધમ્મ**ન્તિ પાળિધમ્મં. **પરિયાપુણન્તી**તિ ઉગ્ગણ્હન્તિ, સજ્ઝાયન્તિ ચેવ વાચુગ્ગતં કરોન્તા ધારેન્તિ ચાતિ વુત્તં હોતિ. ''ધમ્મ''ન્તિ સામઞ્ઞતો વુત્તમેવ સરૂપેન દસ્સેતિ ''**સુત્ત**''ન્તિઆદિના. ન હિ સુત્તાદિનવઙ્ગતો અઞ્ઞો ધમ્મો નામ અત્થિ. તથા હિ વુત્તં ''**તેસં ધમ્માન**''ન્તિ. **અત્થ**ન્તિ ચેત્થ સમ્બન્ધીનિદ્દેસો એસો, **અત્થ**ન્તિ ચ યથાભૂતં ભાસિતત્થં, પયોજનત્થઞ્ચ સામઞ્ઞનિદ્દેસેન, એકસેસનયેન વા વુત્તં. યઞ્હિ પદં સુતિસામઞ્ઞેન અનેકધા અત્થં દીપેતિ, તં સામઞ્ઞનિદ્દેસેન, એકસેસનયેન વાતિ સબ્બત્થ વેદિતબ્બં. **ન ઉપપરિક્ખન્તી**તિ ન પરિગ્ગણ્હન્તિ ન વિચારેન્તિ. ઇક્ખસદ્દસ્સ હિ દસ્સનઙ્કેસુ ઇધ દસ્સનમેવ અત્થો, તસ્સ ચ પરિગ્ગણ્હનચક્ખુલોચનેસુ પરિગ્ગણ્હનમેવ, તઞ્ચ વિચારણા પરિયાદાનવસેન દુબ્બિધેસુ વિચારણાયેવ, સા ચ વીમંસાયેવ, ન વિચારો, વીમંસા ચ નામેસા ભાસિતત્થવીમંસા, પયોજનત્થવીમંસા ચાતિ ઇધ દુબ્બિધાવ અધિપ્પેતા, તાસુ ''ઇમસ્મિં ઠાને સીલં કથિતં, ઇમસ્મિં સમાધિ, ઇમસ્મિં પઞ્ઞા, મયઞ્ચ તં પૂરેસ્સામા''તિ એવં ભાસિતત્થવીમંસઞ્ચેવ ''સીલં સમાધિસ્સ કારણં, સમાધિ વિપસ્સનાયા''તિઆદિના પયોજનત્થવીમંસઞ્ચ ન કરોન્તીતિ અત્થો. **અનુપપરિક્ખત**ન્તિ અનુપપરિક્ખન્તાનં તેસં મોઘપુરિસાનં. **ન નિજ્ઝાનક્ખમન્તી**તિ નિજ્ઝાનં નિસ્સેસેન પેક્ખનં પઞ્ઞં ન ખમન્તિ. ઝે-સદ્દો હિ ઇધ પેક્ખનેયેવ, ન ચિન્તનઝાપનેસુ, તઞ્ચ ઞાણપેક્ખનમેવ, ન ચક્ખુપેક્ખનં, આરમ્મણૂપનિજ્ઝાનમેવ વા, ન

લક્ખણૂપનિજ્ઝાનં, તસ્મા પઞ્ઞાય દિસ્વા રોચેત્વા ગહેતબ્બા ન હોન્તીતિ અધિપ્પાયો વેદિતબ્બો. નિસ્સેસેન ઝાયતે પેક્ખતેતિ હિ **નિજ્ઝાનં**. સન્ધિવસેન અનુસ્વારલોપો નિજ્ઝાનક્ખમન્તીતિ, "**નિજ્ઝાનં ખમન્તી**"તિપિ પાઠો, તેન ઇમમત્થં દીપેતિ "તેસં પઞ્ઞાય અત્થસ્સ અનુપપરિક્ખનતો તે ધમ્મા ન ઉપક્ઠહન્તિ, ઇમસ્મિં ઠાને સીલં, સમાધિ, વિપસ્સના, મગ્ગો, વટ્ટં, વિવટ્ટં કથિતન્તિ એવં જાનિતું ન સક્કા હોન્તી"તિ.

ઉપારમ્ભાનિસંસા ચેવાતિ પરેસં વાદે દોસારોપનાનિસંસા ચ હુત્વા. ભુસો આરમ્ભનઞ્હિ પરેસં વાદે દોસારોપનં **ઉપારમ્ભો**, પરિયત્તિં નિસ્સાય પરવમ્ભનન્તિ વુત્તં હોતિ. તથા હેસ "પરવજ્જાનુપનયનલક્ખણો"તિ વુત્તો. **ઇતિ વાદપ્પમોક્ખાનિસંસા ચા**તિ ઇતિ એવં એતાય પરિયત્તિયા વાદપ્પમોક્ખાનિસંસા અત્તનો ઉપરિ પરેહિ આરોપિતસ્સ વાદસ્સ નિગ્ગહસ્સ અત્તતો, સકવાદતો વા પમોક્ખપયોજના ચ હુત્વા. **ઇતિ** સદ્દો ઇદમત્થે, તેન "પરિયાપુણન્તી"તિ એત્થ પરિયાપુણનં પરામસતિ. વદન્તિ નિગ્ગણ્હન્તિ એતેનાતિ **વાદો**, દોસો, પમુચ્ચનં, પમુચ્ચાપનં વા **પમોક્ખો**, અત્તનો ઉપરિ આરોપિતસ્સ પમોક્ખો આનિસંસો યેસં તથા. આરોપિતવાદો હિ "વાદો"તિ વુત્તો યથા "દેવેન દત્તો દત્તો"તિ. **વાદો**તિ વા ઉપવાદોનિન્દા યથાવુત્તનયેનેવ સમાસો. ઇદં વુત્તં હોતિ – પરેહિ સકવાદે દોસે આરોપિતે, નિન્દાય વા આરોપિતાય તં દોસં, નિન્દં વા એવઞ્ચ એવઞ્ચ મોચેસ્સામાતિ ઇમિના ચ કારણેન પરિયાપુણન્તીતિ. અથ વા સો સો વાદો **ઇતિ વાદો** ઇતિ-સદ્દસ્સ સહ વિચ્છાય ત-સદ્દત્થે પવત્તત્તા. ઇતિવાદસ પમોક્ખો યથાવુત્તનયેન, સો આનિસંસો યેસં તથા, તં તં વાદપમોચનાનિસંસા હુત્વાતિ અત્થો. **યસ્સ ચત્થાયા**તિ યસ્સ ચ સીલાદિપૂરણસ્સ, મગ્ગફલનિબ્બાનભૂતસ્સ વા અનુપાદાવિમોક્ખસ્સ અત્થાય. અભેદેપિ ભેદવોહારો એસો યથા "પટિમાય સરીર"ન્તિ, ભેદાભેદકં વા એતં યથા "કથિનસ્સત્થાય આભતં દુસ્સ"ન્તિ. "તઞ્ચસ્સ અત્થ"ન્તિ હિ વુત્તં. **ચ**-સદ્દો અવધારણે, તેન તદત્થાય એવ પરિયાપુણનં સમ્ભવતિ, નાઞ્ઞત્થાયાતિ વિનિચ્છિનોતિ. **ધમ્મં પરિયાપુણન્તી**તિ હિ જાતિઆચારવસેન દુવિધાપિ કુલપુત્તા ઞાયેન ધમ્મં પરિયાપુણન્તીતિ અત્થો. **તઞ્ચસ્સ અત્થં નાનુભોન્તી**તિ અસ્સ ધમ્મસ્સ સીલાદિપૂરણસઙ્ખાતં, મગ્ગફલનિબ્બાનભૂતં વા અનુપાદાવિમોક્ખસઙ્ખાતં અત્થં એતે દુગ્ગહિતગાહિનો નાનુભોન્તિ ન વિન્દન્તિયેવ.

અપરો નયો – યસ્સ ઉપારમ્ભસ્સ, ઇતિવાદપ્પમોક્ખસ્સ વા અત્થાય યે મોઘપુરિસા ધમ્મં પરિયાપુણન્તિ, તે પરેહિ "અયમત્થો ન હોતી"તિ વુત્તે દુગ્ગહિતત્તાયેવ "તદત્થોવ હોતી"તિ પટિપાદનક્ખમા ન હોન્તિ, તસ્મા પરસ્સ વાદે ઉપારમ્ભં આરોપેતું અત્તનો વાદં પમોચેતુઞ્ચ અસક્કોન્તાપિ તં અત્થં નાનુભોન્તિ ચ ન વિન્દન્તિયેવાતિ એવમ્પેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. ઇધાપિ હિ ચ-સદ્દો અવધારણત્થોવ. "**તેસ**"ન્તિઆદીસુ તેસં તે ધમ્મા દુગ્ગહિતત્તા ઉપારમ્ભમાનદબ્બમક્ખપલાસાદિહેતુભાવેન દીઘરત્તં અહિતાય દુક્ખાય સંવત્તન્તીતિ અત્થો. **દુગ્ગહિતા**તિ હિ હેતુગબ્ભવચનં. તેનાહ "દુગ્ગહિતત્તા ભિક્ખવે, ધમ્માન"ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૩૮). એત્થ ચ કારણે ફલવોહારવસેન "તે ધમ્મા અહિતાય દુક્ખાય સંવત્તન્તી'તિ વુત્તં યથા "ઘતમાયુ, દધિ બલ"ન્તિ. તથા હિ કિઞ્ચાપિ ન તે ધમ્મા અહિતાય દુક્ખાય સંવત્તન્તિ, તથાપિ વુત્તનયેન પરિયાપુણન્તાનં સજ્ઝાયનકાલે, વિવાદકાલે ચ તમ્મૂલકાનં ઉપારમ્ભાદીનં અનેકેસં અકુસલાનં ઉપ્પત્તિસમ્ભવતો "તે...પે॰... સંવત્તન્તી"તિ વુચ્ચતિ. **તં કિસ્સ હેતૂ**તિ એત્થ ન્તિ યથાવુત્તસ્સત્થસ્સ અનનુભવનં, તેસઞ્ચ ધમ્માનં અહિતાય દુક્ખાય સંવત્તનં પરામસતિ. **કિસ્સા**તિ સામિવચનં હેત્વત્થે, તથા **હેતૂ**તિ પચ્ચત્તવચનઞ્ચ.

યા પનાતિ એત્થ કિરિયા પાળિવસેન વુત્તનયેન અત્થો વેદિતબ્બો. તત્થ કિરિયાપક્ખે યા સુગ્ગહિતાતિ અભેદેપિ ભેદવોહારો "ચારિકં પક્કમતિ, ચારિકં ચરમાનો"તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૫૪, ૩૦૦) વિય. તદેવત્થં વિવરતિ "**સીલક્ખન્ધાદી**"તિઆદિના, **આદિ**સદ્દેન ચેત્થ સમાધિવિપસ્સનાદીનં સઙ્ગહો. યો હિ બુદ્ધવચનં

ઉગ્ગણ્હિત્વા સીલસ્સ આગતટ્ઠાને સીલં પૂરેત્વા, સમાધિનો આગતટ્ઠાને સમાધિં ગબ્ભં ગણ્હાપેત્વા, વિપસ્સનાય આગતટ્ઠાને વિપસ્સનં પટ્ઠપેત્વા, મગ્ગફલાનં આગતટ્ઠાને ''મગ્ગં ભાવેસ્સામિ, ફલં સચ્છિકરિસ્સામી''તિ ઉગ્ગણ્હાતિ, તસ્સેવ સા પરિયત્તિ નિસ્સરણત્થા નામ હોતિ. **યન્તિ** યં પરિયત્તિસુગ્ગહણં. **વુત્તં** અલગદ્દસુત્તે. **દીઘરત્તં હિતાય સુખાય સંવત્તન્તી**તિ સીલાદીનં આગતટ્ઠાને સીલાદીનિ પૂરેન્તાનમ્પિ અરહત્તં પત્વા પરિસમજ્ઝે ધમ્મં દેસેત્વા ધમ્મદેસનાય પસન્નેહિ ઉપનીતે ચત્તારો પચ્ચયે પરિભુઞ્જન્તાનમ્પિ પરેસં વાદે સહધમ્મેન ઉપારમ્ભં આરોપેન્તાનમ્પિ સકવાદતો પરેહિ આરોપિતદોસં પરિહરન્તાનમ્પિ દીઘરત્તં હિતાય સુખાય સંવત્તન્તીતિ અત્થો. તથા હિ ન કેવલં સુગ્ગહિતપરિયત્તિં નિસ્સાય મગ્ગભાવનાફલસચ્છિકિરિયાદીનિયેવ, અપિ તુ પરવાદનિગ્ગહસકવાદપતિટ્ઠાપનાનિપિ ઇજ્ઝન્તિ. તથા ચ વુત્તં **પરિનિબ્બાનસુત્તા** દીસુ ''ઉપ્પન્નં પરપ્પવાદં સહધમ્મેન સુનિગ્ગહિતં નિગ્ગહેત્વા સપ્પાટિહારિયં ધમ્મં દેસેસ્સન્તી''તિઆદિ (દી॰ નિ॰ ૨.૬૮).

યં પનાતિ એત્થાપિ વુત્તનયેન દુવિધેન અત્થો. દુક્ખપરિજાનેન **પરિઞ્ઞાતક્ખન્ધો**. સમુદયપ્પહાનેન **પહીનકિલેસો**. પટિવિદ્ધારહત્તફલતાય **પટિવિદ્ધાકુપ્પો. અકુપ્પ**ન્તિ ચ અરહત્તફલસ્સેતં નામ. સતિપિ હિ ચતુન્નં મગ્ગાનં, ચતુન્નઞ્ચ ફલાનં અવિનસ્સનભાવે સત્તન્નં સેક્ખાનં સકસકનામપરિચ્ચાગેન ઉપરૂપરિ નામન્તરપ્પત્તિતો તેસં મગ્ગફલાતિ ''અકુપ્પામિ''તિ ન વુચ્ચન્તિ. અરહા પન સબ્બદાપિ અરહાયેવ નામાતિ તસ્સેવ ફલં પુગ્ગલનામવસેન ''અકુપ્પ''ન્તિ વુત્તં, ઇમિના ચ ઇમમત્થં દસ્સેતિ ''ખીણાસવસ્સેવ પરિયત્તિ ભણ્ડાગારિકપરિયત્તિ નામા''તિ. તસ્સ હિ અપરિઞ્ઞાતં, અપ્પહીનં અભાવિતં, અસચ્છિકતં વા નત્થિ, તસ્મા સો બુદ્ધવચનં પરિયાપુણન્તોપિ તન્તિધારકો પવેણીપાલકો વંસાનુરક્ખકોવ હુત્વા પરિયાપુણાતિ, તેનેવાહ ''**પવેણીપાલનત્થાયા**''તિઆદિ. **પવેણી** ચેત્થ ધમ્મસન્તતિ ધમ્મસ્સ અવિચ્છેદેન પવત્તિ. બુદ્ધસ્સ ભગવતો **વંસો**તિ ચ યથાવુત્તપવેણીયેવ.

નનુ ચ યદિ પવેણીપાલનત્થાય બુદ્ધવચનસ્સ પરિયાપુણનં ભણ્ડાગારિકપરિયત્તિ, અથ કસ્મા ''ખીણાસવો''તિ વિસેસેત્વા વુત્તં. એકચ્ચસ્સ હિ પુથુજ્જનસ્સાપિ અયં નયો લબ્ભતિ. તથા હિ એકચ્ચો પુથુજ્જનો ભિક્ખુ છાતકભયાદિના ગન્થધુરેસુ એકસ્મિં ઠાને વસિતુમસક્કોન્તેસુ સયં ભિક્ખાચારેન અતિકિલમમાનો ''અતિમધુરં બુદ્ધવચનં મા નસ્સતુ, તન્તિં ધારેસ્સામિ, વંસં ઠપેસ્સામિ, પવેણિં પાલેસ્સામી''તિ પરિયાપુણાતિ. તસ્મા તસ્સાપિ પરિયત્તિ ભણ્ડાગારિકપરિયત્તિ નામ કસ્મા ન હોતીતિ? વુચ્ચતે – એવં સન્તેપિ હિ પુથુજ્જનસ્સ પરિયત્તિ ભણ્ડાગારિકપરિયત્તિ નામ ન હોતિ. કિઞ્ચાપિ હિ પુથુજ્જનો ''પવેણિં પાલેસ્સામી''તિ અજ્ઝાસયેન પરિયાપુણાતિ, અત્તનો પન ભવકન્તારતો અવિતિણ્ણત્તા તસ્સ સા પરિયત્તિ નિસ્સરણત્થાયેવ નામ હોતિ, તસ્મા પુથુજ્જનસ્સ પરિયત્તિ અલગદ્દુપમા વા હોતિ, નિસ્સરણત્થા વા. સત્તન્નં સેક્ખાનં નિસ્સરણત્થાવ. ખીણાસવાનં ભણ્ડાગારિકપરિયત્તિયેવાતિ વેદિતબ્બં. ખીણાસવો હિ ભણ્ડાગારિક સદિસત્તા ''ભણ્ડાગારિકો''તિ વુચ્ચતિ. યથા હિ ભણ્ડાગારિકો અલઙ્કારભણ્ડં પટિસામેત્વા પસાધનકાલે તદુપિયં અલઙ્કારભણ્ડં રઞ્ઞો ઉપનામેત્વા તં અલઙ્કરોતિ, એવં ખીણાસવોપિ ધમ્મરતનભણ્ડં સમ્પટિચ્છિત્વા મોક્ખાધિગમાય ભબ્બરૂપે સહેતુકે સત્તે પસ્સિત્વા તદનુરૂપં ધમ્મદેસનં વડ્ઢેત્વા મગ્ગઙ્ગબોજ્ઝઙ્ગાદિસઙ્ખાતેન લોકુત્તરેન અલઙ્કારેન અલઙ્કરોતીતિ.

એવં તિસ્સો પરિયત્તિયો વિભજિત્વા ઇદાનિ તીસુપિ પિટકેસુ યથારહં સમ્પત્તિવિપત્તિયો નિદ્ધારેત્વા વિભજન્તો ''**વિનયે પના**''તિઆદિમાહ. ''**સીલસમ્પદં નિસ્સાય તિસ્સો વિજ્જા પાપુણાતી**''તિઆદીસુ યસ્મા સીલં વિસુજ્ઝમાનં સતિસમ્પજઞ્ઞબલેન, કમ્મસ્સકતાઞાણબલેન ચ સંકિલેસમલતો વિસુજ્ઝતિ, પારિપૂરિઞ્ચ ગચ્છતિ, તસ્મા સીલસમ્પદા સિજ્ઝમાના ઉપનિસ્સયસમ્પત્તિભાવેન સતિબલં, ઞાણબલઞ્ચ પચ્ચુપટ્ઠપેતીતિ તસ્સા

વિજ્જત્તયૂપનિસ્સયતા વેદિતબ્બા સભાગહેતુસમ્પાદનતો. સતિબલેન હિ પુબ્બેનિવાસવિજ્જાસિદ્ધિ. સમ્પજઞ્ઞબલેન સબ્બકિચ્ચેસુ સુદિટ્ઠકારિતાપરિચયેન ચુતૂપપાતઞાણાનુબદ્ધાય દુતિયવિજ્જાય સિદ્ધિ. વીતિક્કમાભાવેન સંકિલેસપ્પહાનસબ્ભાવતો વિવટ્ટૂપનિસ્સયતાવસેન અજ્ઝાસયસુદ્ધિયા તતિયવિજ્જાસિદ્ધિ. પુરેતરસિદ્ધાનં સમાધિપઞ્ઞાનં પારિપૂરિં વિના સીલસ્સ આસવક્ખયઞાણૂપનિસ્સયતા સુક્ખવિપસ્સકખીણાસવેહિ દીપેતબ્બા. ''સમાહિતો યથાભૂતં પજાનાતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૫; ૫.૧૦૭૧; નેત્તિ॰ ૪૦; મિ॰ પ॰ ૧૪) વચનતો સમાધિસમ્પદા છળભિઞ્ઞતાય ઉપનિસ્સયો. ''યોગા વે જાયતે ભૂરી''તિ (ધ॰ પ॰ ૨૮૨) વચનતો પુબ્બયોગેન ગરુવાસદેસભાસાકોસલ્લઉગ્ગહણપરિપુચ્છાદીહિ ચ પરિભાવિતા પઞ્ઞાસમ્પદા પટિસમ્ભિદાપ્પભેદસ્સ ઉપનિસ્સયો. એત્થ ચ ''સીલસમ્પદં નિસ્સાયા''તિ વુત્તત્તા યસ્સ સમાધિવિજમ્ભનભૂતા અનવસેસા છ અભિઞ્ઞા ન ઇજ્ઝન્તિ, તસ્સ ઉક્કટ્ઠપરિચ્છેદવસેન ન સમાધિસમ્પદા અત્થીતિ સતિપિ વિજ્જાનં અભિઞ્ઞેકદેસભાવે સીલસમ્પદાસમુદાગતા એવ તિસ્સો વિજ્જા ગહિતા, યથા ચ પઞ્ઞાસમ્પદાસમુદાગતા ચતસ્સો પટિસમ્ભિદા ઉપનિસ્સયસમ્પન્નસ્સ મગ્ગેનેવ ઇજ્ઝન્તિ મગ્ગક્ખણેયેવ તાસં પટિલદ્ધત્તા. એવં સીલસમ્પદાસમુદાગતા તિસ્સો વિજ્જા, સમાધિસમ્પદાસમુદાગતા ચ છ અભિઞ્ઞા ઉપનિસ્સયસમ્પન્નસ્સ મગ્ગેનેવ ઇજ્ઝન્તીતિ મગ્ગાધિગમેનેવ તાસં અધિગમો વેદિતબ્બો. પચ્ચેકબુદ્ધાનં, સમ્માસમ્બુદ્ધાનઞ્ચ પચ્ચેકબોધિસમ્માસમ્બોધિસમધિગમસદિસા હિ ઇમેસં અરિયાનં ઇમે વિસેસાધિગમાતિ.

તાસંયેવ ચ તત્થ પભેદવચનતોતિ એત્થ ''તાસંયેવા''તિ અવધારણં પાપુણિતબ્બાનં છળભિઞ્ઞાચતુપટિસમ્ભિદાનં વિનયે પભેદવચનાભાવં સન્ધાય વુત્તં. **વેરઞ્જકણ્ડે** (પારા॰ ૧૨) હિ તિસ્સો વિજ્જાવ વિભત્તાતિ. **ચ**સદ્દેન સમુચ્ચિનનઞ્ચ તાસં એત્થ એકદેસવચનં સન્ધાય વુત્તં અભિઞ્ઞાપટિસમ્ભિદાનમ્પિ એકદેસાનં તત્થ વુત્તત્તા. દુતિયે ''તાસંયેવા''તિ અવધારણં ચતસ્સો પટિસમ્ભિદા અપેક્ખિત્વા કતં, ન તિસ્સો વિજ્જા. તા હિ છસુ અભિઞ્ઞાસુ અન્તોગધત્તા સુત્તે વિભત્તાયેવાતિ. ચ-સદ્દેન ચ પટિસમ્ભિદાનમેકદેસવચનં સમુચ્ચિનોતિ. તતિયે ''તાસઞ્ચા''તિ ચ-સદ્દેન સેસાનમ્પિ તત્થ અત્થિભાવં દીપેતિ. અભિધમ્મે હિ તિસ્સો વિજ્જા, છ અભિઞ્ઞા, ચતસ્સો ચ પટિસમ્ભિદા વુત્તાયેવ. પટિસમ્ભિદાનં પન અઞ્ઞત્થ પભેદવચનાભાવં, તત્થેવ ચ સમ્મા વિભત્તભાવં દીપેતુકામો હેટ્ઠા વુત્તનયેન અવધારણમકત્વા **''તત્થેવા''**તિ પરિવત્તેત્વા અવધારણં ઠપેતિ. ''અભિધમ્મે પન તિસ્સો વિજ્જા, છ અભિઞ્ઞા, ચતસ્સો ચ પટિસમ્ભિદા અઞ્ઞે ચ સમ્મપ્પધાનાદયો ગુણવિસેસા વિભત્તા. કિઞ્ચાપિ વિભત્તા, વિસેસતો પન પઞ્ઞાજાતિકત્તા ચતસ્સોવ પટિસમ્ભિદા પાપુણાતીતિ દસ્સનત્થં 'તાસઞ્ચ તત્થેવા'તિ અવધારણવિપલ્લાસો કતો''તિ **વજિરબુદ્ધિત્થેરો**. **''એવ''**ન્તિઆદિ નિગમનં.

સુખો સમ્ફસ્સો એતેસન્તિ **સુખસમ્ફસ્સાનિ**, અનુઞ્ઞાતાનિયેવ તાદિસાનિ અત્થરણપાવુરણાદીનિ, તેસં ફસ્સસામઞ્ઞતો સુખો વા સમ્ફસ્સો તથા, અનુઞ્ઞાતો સો યેસન્તિ **અનુઞ્ઞાતસુખસમ્ફસ્સાનિ**, તાદિસાનિ અત્થરણપાવુરણાદીનિ તેસં ફસ્સેન સમાનતાય. **ઉપાદિન્નકફસ્સો** ઇત્થિફસ્સો, મેથુનધમ્મોયેવ. **વુત્તં** અરિટ્ઠેન નામ ગદ્ધબાધિપુબ્બેન ભિક્ખુના (મ॰ નિ॰ ૨૩૪; પાચિ॰ ૪૧૭). સો હિ બહુસ્સુતો ધમ્મકથિકો કમ્મકિલેસવિપાકઉપવાદઆણાવીતિક્કમવસેન પઞ્ચવિધેસુ અન્તરાયિકેસુ આણાવીતિક્કમન્તરાયિકં ન જાનાતિ, સેસન્તરાયિકેયેવ જાનાતિ, તસ્મા સો રહોગતો એવં ચિન્તેસિ ''ઇમે અગારિકા પઞ્ચ કામગુણે પરિભુઞ્જન્તા સોતાપન્નાપિ સકદાગામિનોપિ અનાગામિનોપિ હોન્તિ, ભિક્ખૂપિ મનાપિકાનિ ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યાનિ રૂપાનિ પસ્સન્તિ ...પે॰... કાયવિઞ્ઞેય્યે ફોટ્ઠબ્બે ફુસન્તિ, મુદુકાનિ અત્થરણપાવુરણાનિ પરિભુઞ્જન્તિ, એતં સબ્બમ્પિ વટ્ટતિ, કસ્મા ઇત્થીનંયેવ રૂપસદ્દગન્ધરસફોટ્ઠબ્બા ન વટ્ટન્તિ, એતેપિ વટ્ટન્તિયેવા''તિ અનવજ્જેન પચ્ચયપરિભોગરસેન

સાવજ્જં કામગુણપરિભોગરસં સંસન્દિત્વા સછન્દરાગપરિભોગઞ્ચ નિચ્છન્દરાગપરિભોગઞ્ચ એકં કત્વા થુલ્લવાકેહિ સદ્ધિં અતિસુખુમસુત્તં ઘટેન્તો વિય, સાસપેન સદ્ધિં સિનેરુનો સદિસતં ઉપસંહરન્તો વિય ચ પાપકં દિટ્ઠિગતં ઉપ્પાદેત્વા ''કિં ભગવતા મહાસમુદ્દં બન્ધન્તેન વિય મહતા ઉસ્સાહેન પઠમપારાજિકં પઞ્ઞત્તં, નત્થિ એત્થ દોસો''તિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન સદ્ધિં પટિવિરુજ્ઝન્તો વેસારજ્જઞાણં પટિબાહન્તો અરિયમગ્ગે ખાણુકણ્ટકાદીનિ પક્ખિપન્તો ''મેથુનધમ્મે દોસો નત્થી''તિ જિનચક્કે પહારમદાસિ, તેનાહ ''**તથાહ**''ન્તિઆદિ.

અનતિક્કમનત્થેન અન્તરાયે નિયુત્તા, અન્તરાયં વા ફલં અરહન્તિ, અન્તરાયસ્સ વા કરણસીલાતિ **અન્તરાયિકા**, સગ્ગમોક્ખાનં અન્તરાયકરાતિ વુત્તં હોતિ. તે ચ કમ્મકિલેસવિપાકઉપવાદઆણાવીતિક્કમવસેન પઞ્ચવિધા. વિત્થારો અરિટ્ઠસિક્ખાપદવણ્ણનાદીસુ (પાચિ॰ અટ્ઠ॰ ૪૧૭) ગહેતબ્બો. અયં પનેત્થ પદત્થસમ્બન્ધો – યે ઇમે ધમ્મા અન્તરાયિકા ઇતિ ભગવતા વુત્તા દેસિતા ચેવ પઞ્ઞત્તા ચ, તે ધમ્મે પટિસેવતો પટિસેવન્તસ્સ યથા યેન પકારેન તે ધમ્મા અન્તરાયાય સગ્ગમોક્ખાનં અન્તરાયકરણત્થં નાલં સમત્થા ન હોન્તિ, તથા તેન પકારેન અહં ભગવતા દેસિતં ધમ્મં આજાનામીતિ. **તતો દુસ્સીલભાવં પાપુણાતી**તિ તતો અનવજ્જસઞ્ઞિભાવહેતુતો વીતિક્કમિત્વા દુસ્સીલભાવં પાપુણાતિ.

ચત્તારો...પે॰...આદીસૂતિ એત્થ **આદિ**-સદ્દેન –

''ચત્તારોમે ભિક્ખવે, પુગ્ગલા સન્તો સંવિજ્જમાના લોકસ્મિં. કતમે ચત્તારો? અત્તહિતાય પટિપન્નો નો પરહિતાય, પરહિતાય પટિપન્નો નો અત્તહિતાય, નેવત્તહિતાય પટિપન્નો નો પરહિતાય, અત્તહિતાય ચેવ પટિપન્નો પરહિતાય ચ...પે॰... ઇમે ખો ભિક્ખવે...પે॰... લોકસ્મિ''ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૯૬) –

એવમાદિના **પુગ્ગલદેસનાપટિસઞ્ઞુત્તસુત્તન્તપાળિં** નિદસ્સેતિ. **અધિપ્પાયન્તિ** ''અયં પુગ્ગલદેસનાવોહારવસેન, ન પરમત્થતો''તિ એવં ભગવતો અધિપ્પાયં. વુત્તઞ્હિ –

''દુવે સચ્ચાનિ અક્ખાસિ, સમ્બુદ્ધો વદતં વરો;
સમ્મુતિં પરમત્થઞ્ચ, તતિયં નૂપલબ્ભતિ.

સઙ્કેતવચનં સચ્ચં, લોકસમ્મુતિકારણા;
પરમત્થવચનં સચ્ચં, ધમ્માનં ભૂતકારણા.

તસ્મા વોહારકુસલસ્સ, લોકનાથસ્સ સત્થુનો;
સમ્મુતિં વોહરન્તસ્સ, મુસાવાદો ન જાયતી''તિ. (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૫૭; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૧૭૦; ઇતિવુ॰ અટ્ઠ॰ ૨૪);

ન હિ લોકસમ્મુતિં બુદ્ધા ભગવન્તો વિજહન્તિ, લોકસમઞ્ઞાય લોકનિરુત્તિયા લોકાભિલાપે ઠિતાયેવ ધમ્મં દેસેન્તિ. અપિચ ''હિરોત્તપ્પદીપનત્થં, કમ્મસ્સકતાદીપનત્થ''ન્તિ (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૫૭; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૨૦૨; ઇતિવુ॰ અટ્ઠ॰ ૨૪; કથા॰ અનુટી॰ ૧) એવમાદીહિપિ અટ્ઠહિ કારણેહિ ભગવા પુગ્ગલકથં કથેતી''તિ એવં અધિપ્પાયમજાનન્તો. અયમત્થો ઉપરિ આવિ ભવિસ્સતિ. **દુગ્ગહિતં ગણ્હાતી**તિ ''તથાહં ભગવતા ધમ્મં દેસિતં આજાનામિ, યથા તદેવિદં વિઞ્ઞાણં સન્ધાવતિ સંસરતિ અનઞ્ઞ''ન્તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૧૪૪) દુગ્ગહિતં કત્વા

ગણ્હાતિ, વિપરીતં ગણ્હાતીતિ વુત્તં હોતિ. **દુગ્ગહિતન્તિ** હિ ભાવનપુંસકનિદ્દેસો કિરિયાયવિસેસનભાવેન નપુંસકલિઙ્ગેન નિદ્દિસિતબ્બત્તા. અયઞ્હિ ભાવનપુંસકપદસ્સ પકતિ, યદિદં નપુંસકલિઙ્ગેન નિદ્દિસિતબ્બત્તા, ભાવપ્પધાનતા, સકમ્માકમ્મકિરિયાનુયોગં પચ્ચત્તોપયોગવચનતા ચ. તેન વુત્તં ''દુગ્ગહિતં કત્વા''તિ. **યન્તિ** દુગ્ગહિતગાહં. મજ્ઝિમનિકાયે મૂલપણ્ણાસકે **મહાતણ્હાસઙ્ખયસુત્તે** (મ॰ નિ॰ ૧.૧૪૪) તથાવાદીનં સાધિનામકં કેવટ્ટપુત્તં ભિક્ખું આરબ્ભ ભગવતા **વુત્તં**. અત્તના દુગ્ગહિતેન ધમ્મેનાતિ પાઠસેસો, મિચ્છાસભાવેનાતિ અત્થો. અથ વા દુગ્ગહણં દુગ્ગહિતં, **અત્તના**તિ ચ સામિઅત્થે કરણવચનં, વિભત્તિયન્તપતિરૂપકં વા અબ્યયપદં, તસ્મા અત્તનો દુગ્ગહણેન વિપરીતગાહેનાતિ અત્થો. **અબ્ભાચિક્ખતી**તિ અબ્ભક્ખાનં કરોતિ. અત્તનો કુસલમૂલાનિ ખનન્તો **અત્તાનં ખનતિ** નામ. **તતો**તિ દુગ્ગહિતભાવહેતુતો.

ધમ્મચિન્તન્તિ ધમ્મસભાવવિચારં. **અતિધાવન્તો**તિ ઠાતબ્બમરિયાદાયં અઠત્વા ''ચિત્તુપ્પાદમત્તેનપિ દાનં હોતિ, સયમેવ ચિત્તં અત્તનો આરમ્મણં હોતિ, સબ્બમ્પિ ચિત્તં સભાવધમ્મારમ્મણમેવ હોતી''તિ ચ એવમાદિના અતિક્કમિત્વા પવત્તયમાનો. ચિન્તેતુમસક્કુણેય્યાનિ , અનરહરૂપાનિ વા **અચિન્તેય્યાનિ** નામ, તાનિ દસ્સેન્તો ''**વુત્તઞ્હેત**''ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **અચિન્તેય્યાની**તિ તેસં સભાવદસ્સનં. **ન ચિન્તેતબ્બાની**તિ તત્થ કત્તબ્બકિચ્ચદસ્સનં. ''**યાની**''તિઆદિ તસ્સ હેતુદસ્સનં. યાનિ ચિન્તેન્તો ઉમ્માદસ્સ ચિત્તક્ખેપસ્સ, વિઘાતસ્સ વિહેસસ્સ ચ ભાગી અસ્સ, અચિન્તેય્યાનિ ઇમાનિ ચત્તારિ ન ચિન્તેતબ્બાનિ, ઇમાનિ વા ચત્તારિ અચિન્તેય્યાનિ નામ ન ચિન્તેતબ્બાનિ, યાનિ વા...પે॰... અસ્સ, તસ્મા ન ચિન્તેતબ્બાનિ અચિન્તેતબ્બભૂતાનિ ઇમાનિ ચત્તારિ અચિન્તેય્યાનિ નામાતિ યોજના. **ઇતિ**-સદ્દેન પન –

''કતમાનિ ચત્તારિ? બુદ્ધાનં ભિક્ખવે બુદ્ધવિસયો અચિન્તેય્યો ન ચિન્તેતબ્બો, યં ચિન્તેન્તો ઉમ્માદસ્સ વિઘાતસ્સ ભાગી અસ્સ. ઝાયિસ્સ ભિક્ખવે ઝાનવિસયો અચિન્તેય્યો...પે॰... કમ્મવિપાકો ભિક્ખવે અચિન્તેય્યો...પે॰... લોકચિન્તા ભિક્ખવે અચિન્તેય્યા...પે॰... ઇમાનિ...પે॰... અસ્સા''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૭૭) –

ચતુરઙ્ગુત્તરે વુત્તં **અચિન્તેય્યસુત્તં** આદિં કત્વા સબ્બં અચિન્તેય્યભાવદીપકં પાળિં સઙ્ગણ્હાતિ. કામં અચિન્તેય્યાનિ છ અસાધારણઞાણાદીનિ, તાનિ પન અનુસ્સરન્તસ્સ કુસલુપ્પત્તિહેતુભાવતો ચિન્તેતબ્બાનિ, ઇમાનિ પન એવં ન હોન્તિ અફલભાવતો, તસ્મા ન ચિન્તેતબ્બાનિ. ''**દુસ્સીલ્ય...પે॰... પભેદ**''ન્તિ ઇમિના વિપત્તિં સરૂપતો દસ્સેતિ. ''કથં? પિટકવસેના''તિઆદિવચનસમ્બજ્ઝનેન પુબ્બાપરસમ્બન્ધં દસ્સેન્તો ''**એવં નાનપ્પકારતો**''તિઆદિમાહ. પુબ્બાપરસમ્બન્ધવિરહિતઞ્હિ વચનં બ્યાકુલં. સોતૂનઞ્ચ અત્થવિઞ્ઞાપકં ન હોતિ, પુબ્બાપરઞ્ઞૂનમેવ ચ તથાવિચારિતવચનં વિસયો. યથાહ –

> ''પુબ્બાપરઞ્ઞૂ અત્થઞ્ઞૂ, નિરુત્તિપદકોવિદો;
> સુગ્ગહીતઞ્ચ ગણ્હાતિ, અત્થઞ્ચો' પપરિક્ખતી''તિ. (થેરગા॰ ૧૦૩૧);

તેસન્તિ પિટકાનં. **એતન્તિ** બુદ્ધવચનં.

સીલક્ખન્ધવગ્ગમહાવગ્ગપાથિકવગ્ગસઙ્ખાતેહિ તીહિ વગ્ગેહિ સઙ્ગહો એતેસન્તિ **તિવગ્ગસઙ્ગહાનિ**. ગાથાય પન **યસ્સ** નિકાયસ્સ સુત્તગણનતો **ચતુત્તિંસેવ સુત્તન્તા**. વગ્ગસઙ્ગહવસેન તયો વગ્ગા અસ્સ સઙ્ગહસ્સાતિ **તિવગ્ગો સઙ્ગહો. પઠમો એસ** નિકાયો **દીઘનિકાયોતિ અનુલોમિકો** અપચ્ચનીકો, અત્થાનુલોમનતો અત્થાનુલોમનામિકો વા, અન્વત્થનામોતિ અત્થો. તત્થ ''તિવગ્ગો સઙ્ગહો''તિ એતં ''યસ્સા''તિ અન્તરિકેપિ સમાસોયેવ હોતિ, ન વાક્યન્તિ

દટ્ઠબ્બં ‘‘નવં પન ભિક્ખુના ચીવરલાભેના’’તિ (પાચિ॰ ૩૬૮) એત્થ ‘‘નવંચીવરલાભેના’’તિ પદં વિય. તથા હિ અટ્ઠકથાચરિયા વણ્ણયન્તિ ‘‘અલબ્ભીતિ લભો, લભો એવ લાભો. કિં અલબ્ભિ? ચીવરં. કીદિસં? નવં, ઇતિ ‘નવચીવરલાભેના’તિ વત્તબ્બે અનુનાસિકલોપં અકત્વા ‘નવંચીવરલાભેના’તિ વુત્તં, પટિલદ્ધનવચીવરેનાતિ અત્થો. મજ્ઝે ઠિતપદદ્વયે પનાતિ નિપાતો. ભિક્ખુનાતિ યેન લદ્ધં, તસ્સ નિદસ્સન’’ન્તિ (પાચિ॰ અટ્ઠ॰ ૩૬૮). ઇધાપિ સદ્દતો, અત્થતો ચ વાક્યે યુત્તિયાઅભાવતો સમાસોયેવ સમ્ભવતિ. ‘‘તિવગ્ગો’’તિ પદઞ્હિ ‘‘સઙ્ગહો’’તિ એત્થ યદિ કરણં, એવં સતિ કરણવચનન્તમેવ સિયા. યદિ ચ પદદ્વયમેતં તુલ્યાધિકરણં, તથા ચ સતિ નપુંસકલિઙ્ગમેવ સિયા ‘‘તિલોક’’ન્તિઆદિપદં વિય. તથા ‘‘તિવગ્ગો’’તિ એતસ્સ ‘‘સઙ્ગહો’’તિ પદમન્તરેન અઞ્ઞત્થાસમ્બન્ધો ન સમ્ભવતિ, તત્થ ચ તાદિસેન વાક્યેન સમ્બજ્ઝનં ન યુત્તં, તસ્મા સમાનેપિ પદન્તરન્તરિકે સદ્દત્થાવિરોધભાવોયેવ સમાસતાકારણન્તિ સમાસો એવ યુત્તો. તયો વગ્ગા અસ્સ સઙ્ગહસ્સાતિ હિ **તિવગ્ગોસઙ્ગહો** અકારસ્સ ઓકારાદેસં, ઓકારાગમં વા કત્વા યથા ‘‘સત્તાહપરિનિબ્બુતો, અચિરપક્કન્તો, માસજાતો’’તિઆદિ, **અસ્સ સઙ્ગહસ્સા**તિ ચ સઙ્ગહિતસ્સ અસ્સ નિકાયસ્સાતિ અત્થો. અપરે પન ‘‘તયો વગ્ગા યસ્સાતિ કત્વા ‘સઙ્ગહો’તિ પદેન તુલ્યાધિકરણમેવ સમ્ભવતિ, સઙ્ગહોતિ ચ ગણના. **ટીકાચરિયેહિ** (સારત્થ॰ ટી॰ ૧.પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના) પન ‘તયો વગ્ગા અસ્સ સઙ્ગહસ્સા’તિ પદદ્વયસ્સ તુલ્યાધિકરણતાયેવ દસ્સિતા’’તિ વદન્તિ, તદયુત્તમેવ સઙ્ખ્યાસઙ્ખ્યેય્યાનં મિસ્સકત્તા, અપાકટત્તા ચ.

અત્થાનુલોમિકત્તં વિભાવેતુમાહ ‘‘**કસ્મા**’’તિઆદિ. ગુણોપચારેન, તદ્ધિતવસેન વા દીઘ-સદ્દેન દીઘપ્પમાણાનિ સુત્તાનિયેવ ગહિતાનિ , નિકાયસદ્દો ચ રુળ્હિવસેન સમૂહનિવાસત્થેસુ વત્તતીતિ દસ્સેતિ ‘‘**દીઘપ્પમાણાન**’’ન્તિઆદિના. સઙ્કેતસિદ્ધત્તા વચનીયવાચકાનં પયોગતો તદત્થેસુ તસ્સ સઙ્કેતસિદ્ધતં ઞાપેન્તો ‘‘**નાહ**’’ન્તિઆદિમાહ. **એકનિકાયમ્પી**તિ એકસમૂહમ્પિ. **એવં ચિત્ત**ન્તિ એવં વિચિત્તં. **યથયિદ**ન્તિ યથા ઇમે તિરચ્છાનગતા પાણા. પોણિકા, ચિક્ખલ્લિકા ચ ખત્તિયા, તેસં નિવાસો ‘‘**પોણિકનિકાયો ચિક્ખલ્લિકનિકાયો**’’તિ વુચ્ચતિ. **એત્થા**તિ નિકાયસદ્દસ્સ સમૂહનિવાસાનં વાચકભાવે. **સાધકાની**તિ અધિપ્પેતસ્સત્થસ્સ સાધનતો ઉદાહરણાનિ વુચ્ચન્તિ. ‘‘સમાનીતાની’’તિ પાઠસેસેન ચેતસ્સ સમ્બન્ધો, સક્ખીનિ વા યથાવુત્તનયેન સાધકાનિ. યઞ્હિ નિદ્ધારેત્વા અધિપ્પેતત્થં સાધેન્તિ , તં ‘‘સક્ખી’’તિ વદન્તિ. તથા હિ **મનોરથપૂરણિયં** વુત્તં ‘‘પઞ્ચગરુજાતકં (જા॰ ૧.૧.૧૩૨) પન સક્ખિભાવત્થાય આહરિત્વા કથેતબ્બ’’ન્તિ (અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૫) **સાસનતો**તિ સાસનપયોગતો, સાસને વા. **લોકતો**તિ લોકિયપયોગતો, લોકે વા. ઇદં પન પિટકત્તયે ન વિજ્જતિ, તસ્મા એવં વુત્તન્તિ વદન્તિ. એત્થ ચ પઠમમુદાહરણં સાસનતો સાધકવચનં, દુતિયં લોકતોતિ દટ્ઠબ્બં.

મૂલપરિયાય વગ્ગાદિવસેન પઞ્ચદસવગ્ગસઙ્ગહાનિ. અડ્ઢેન દુતિયં **દિયડ્ઢં**, તદેવ સતં, એકસતં, પઞ્ઞાસ ચ સુત્તાનીતિ વુત્તં હોતિ. **યત્થા**તિ યસ્મિં નિકાયે. **પઞ્ચદસવગ્ગપરિગ્ગહો**તિ પઞ્ચદસહિ વગ્ગેહિ પરિગ્ગહિતો સઙ્ગહિતો.

સંયુજ્જન્તિ એત્થાતિ **સંયુત્તં**, કેસં સંયુત્તં? સુત્તવગ્ગાનં. યથા હિ બ્યઞ્જનસમુદાયે પદં, પદસમુદાયે ચ વાક્યં, વાક્યસમુદાયે સુત્તં, સુત્તસમુદાયે વગ્ગોતિ સમઞ્ઞા, એવં વગ્ગસમુદાયે સંયુત્તસમઞ્ઞા. દેવતાય પુચ્છિતેન કથિતસુત્તવગ્ગાદીનં સંયુત્તત્તા દેવતાસંયુત્તાદિભાવો (સં॰ નિ॰ ૧.૧), તેનાહ ‘‘**દેવતાસંયુત્તાદિવસેના**’’તિઆદિ. ‘‘સુત્તન્તાનં સહસ્સાનિ સત્ત સુત્તસતાનિ ચા’’તિ પાઠે સુત્તન્તાનં સત્ત સહસ્સાનિ, સત્ત સુત્તસતાનિ ચાતિ યોજેતબ્બં. ‘‘**સત્ત સુત્તસહસ્સાનિ, સત્ત સુત્તસતાનિ ચા**’’તિપિ પાઠો. **સંયુત્તસઙ્ગહો**તિ સંયુત્તનિકાયસ્સ સઙ્ગહો ગણના.

એકેકેહિ અઙ્ગેહિ ઉપરૂપરિ ઉત્તરો અધિકો એત્થાતિ **અઙ્ગુત્તરો**તિ આહ “**એકેકઅઙ્ગાતિરેકવસેના**”તિઆદિ. તત્થ હિ એકેકતો પટ્ઠાય યાવ એકાદસ અઙ્ગાનિ કથિતાનિ. **અઙ્ગ**ન્તિ ચ ધમ્મકોટ્ઠાસો.

પુબ્બેતિ સુત્તન્તપિટકનિદ્દેસે. વુત્તમેવ પકારન્તરેન સઙ્ખિપિત્વા અવિસેસેત્વા દસ્સેતું “**ઠપેત્વા**”તિઆદિ વુત્તં. “**સકલં વિનયપિટક**”ન્તિઆદિના વુત્તમેવ હિ ઇમિના પકારન્તરેન સઙ્ખિપિત્વા દસ્સેતિ. અપિચ યથાવુત્તતો અવસિટ્ઠં યં કિઞ્ચિ ભગવતા દિન્નનયે ઠત્વા દેસિતં, ભગવતા ચ અનુમોદિતં નેત્તિપેટકોપદેસાદિકં, તં સબ્બમ્પિ એત્થેવ પરિયાપન્નન્તિ અનવસેસપરિયાદાનવસેન દસ્સેતું એવં વુત્તન્તિપિ દટ્ઠબ્બં. સિદ્ધેપિ હિ સતિ આરમ્ભો અત્થન્તરવિઞ્ઞાપનાય વા હોતિ, નિયમાય વાતિ. એત્થ ચ યથા ‘‘દીઘપ્પમાણાન’’ન્તિઆદિ વુત્તં, એવં ‘‘ખુદ્દકપ્પમાણાન’’ન્તિઆદિમવત્વા સરૂપસ્સેવ કથનં વિનયાભિધમ્માદીનં દીઘપ્પમાણાનમ્પિ તદન્તોગધતાયાતિ દટ્ઠબ્બં, તેન ચ વિઞ્ઞાયતિ ‘‘ન સબ્બત્થ ખુદ્દકપરિયાપન્નેસુ તસ્સ અન્વત્થસમઞ્ઞતા, દીઘનિકાયાદિસભાવવિપરીતભાવસામઞ્ઞેન પન કત્થચિ તબ્બોહારતા’’તિ. **તદઞ્ઞ**ન્તિ તેહિ ચતૂહિ નિકાયેહિ અઞ્ઞં, અવસેસન્તિ અત્થો.

નવપ્પભેદન્તિ એત્થ કથં પનેતં નવપ્પભેદં હોતિ. તથા હિ નવહિ અઙ્ગેહિ વવત્થિતેહિ અઞ્ઞમઞ્ઞસઙ્કરરહિતેહિ ભવિતબ્બં, તથા ચ સતિ અસુત્તસભાવાનેવ ગેય્યઙ્ગાદીનિ સિયું, અથ સુત્તસભાવાનેવ ગેય્યઙ્ગાદીનિ, એવં સતિ સુત્તન્તિ વિસું સુત્તઙ્ગમેવ ન સિયા, એવં સન્તે અટ્ઠઙ્ગં સાસનન્તિ આપજ્જતિ. અપિચ ‘‘સગાથકં સુત્તં ગેય્યં, નિગ્ગાથકં સુત્તં વેય્યાકરણ’’ન્તિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰, પારા॰ અટ્ઠ॰ પઠમમહાસઙ્ગીતિકથા) **અટ્ઠકથાયં** વુત્તં. સુત્તઞ્ચ નામ સગાથકં વા સિયા, નિગ્ગાથકં વા, તસ્મા અઙ્ગદ્વયેનેવ તદુભયં સઙ્ગહિતન્તિ તદુભયવિનિમુત્તં સુત્તં ઉદાનાદિવિસેસસઞ્ઞારહિતં નત્થિ, યં સુત્તઙ્ગં સિયા, અથાપિ કથઞ્ચિ વિસું સુત્તઙ્ગં સિયા, **મઙ્ગલસુત્તાદીનં** (ખુ॰ પા॰ ૧; સુ॰ નિ॰ ૨૬૧) સુત્તઙ્ગસઙ્ગહો ન સિયા ગાથાભાવતો ધમ્મપદાદીનં વિય. ગેય્યઙ્ગસઙ્ગહો વા સિયા સગાથકત્તા સગાથાવગ્ગસ્સ વિય. તથા ઉભતોવિભઙ્ગાદીસુ સગાથકપ્પદેસાનન્તિ? વુચ્ચતે –

સુત્તન્તિ સામઞ્ઞવિધિ, વિસેસવિધયો પરે;
સનિમિત્તા નિરુળ્હત્તા, સહતાઞ્ઞેન નાઞ્ઞતો. (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.પઠમમહાસઙ્ગીતિકથા);

યથાવુત્તસ્સ દોસસ્સ, નત્થિ એત્થાવગાહણં;
તસ્મા અસઙ્કરંયેવ, નવઙ્ગં સત્થુસાસનં. (સારત્થ॰ ટી॰ ૧.પઠમમહાસઙ્ગીતિકથા);

સબ્બસ્સાપિ હિ બુદ્ધવચનસ્સ **સુત્તન્તિ** અયં **સામઞ્ઞવિધિ**. તથા હિ ‘‘એત્તકં તસ્સ ભગવતો સુત્તાગતં સુત્તપરિયાપન્નં, (પાચિ॰ અટ્ઠ॰ ૬૫૫, ૧૨૪૨) સાવત્થિયા સુત્તવિભઙ્ગે, (ચૂળવ॰ ૪૫૬) સકવાદે પઞ્ચ સુત્તસતાની’’તિઆદિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ નિદાનકથા) વચનતો વિનયાભિધમ્મપરિયત્તિ વિસેસેસુપિ સુત્તવોહારો દિસ્સતિ. તેનેવ ચ આયસ્મા મહાકચ્ચાયનો **નેત્તિયં** આહ ‘‘નવવિધસુત્તન્તપરિયેટ્ઠી’’તિ (નેત્તિ॰ સઙ્ગહવારવણ્ણના) તત્થ હિ સુત્તાદિવસેન નવઙ્ગસ્સ સાસનસ્સ પરિયેટ્ઠિ પરિયેસના અત્થવિચારણા ‘‘નવવિધ સુત્તન્તપરિયેટ્ઠી’’તિ વુત્તા. તદેકદેસેસુ પન **પરે** ગેય્યાદયો **સનિમિત્તા વિસેસવિધયો** તેન તેન નિમિત્તેન પતિટ્ઠિતા. તથા હિ ગેય્યસ્સ સગાથકત્તં તબ્ભાવનિમિત્તં. લોકેપિ હિ સસિલોકં સગાથકં ચુણ્ણિયગન્થં ‘‘ગેય્ય’’ન્તિ વદન્તિ, ગાથાવિરહે પન સતિ પુચ્છં કત્વા વિસ્સજ્જનભાવો વેય્યાકરણસ્સ તબ્ભાવનિમિત્તં. પુચ્છાવિસ્સજ્જનઞ્હિ ‘‘બ્યાકરણ’’ન્તિ વુચ્ચતિ, બ્યાકરણમેવ વેય્યાકરણં. એવં સન્તે સગાથકાદીનમ્પિ પુચ્છં કત્વા વિસ્સજ્જનવસેન પવત્તાનં વેય્યાકરણભાવો

આપજ્જતીતિ? નાપજ્જતિ ગેય્યાદિસઞ્ઞાનં અનોકાસભાવતો. સઓકાસવિધિતો હિ અનોકાસવિધિ બલવા. અપિચ ‘‘ગાથાવિરહે સતી’’તિ વિસેસિતત્તા. યથાધિપ્પેતસ્સ હિ અત્થસ્સ અનધિપ્પેતતો બ્યવચ્છેદકં વિસેસનં. તથા હિ ધમ્મપદાદીસુ કેવલગાથાબન્ધેસુ, સગાથકત્તેપિ સોમનસ્સઞાણમયિકગાથાપટિસઞ્ઞુત્તેસુ, ‘‘વુત્તં હેત’’ન્તિઆદિવચન સમ્બન્ધેસુ, અબ્ભુતધમ્મપટિસંયુત્તેસુ ચ સુત્તવિસેસેસુ યથાક્કમં ગાથાઉદાનઇતિવુત્તક અબ્ભુતધમ્મસઞ્ઞા પતિટ્ઠિતા. એત્થ હિ સતિપિ સઞ્ઞાન્તરનિમિત્તયોગે અનોકાસસઞ્ઞાનં બલવભાવેનેવ ગાથાદિસઞ્ઞા પતિટ્ઠિતા, તથા સતિપિ ગાથાબન્ધભાવે ભગવતો અતીતાસુ જાતીસુ ચરિયાનુભાવપ્પકાસકેસુ જાતકસઞ્ઞા પતિટ્ઠિતા, સતિપિ પઞ્હાવિસ્સજ્જનભાવે , સગાથકત્તે ચ કેસુચિ સુત્તન્તેસુ વેદસ્સ લભાપનતો વેદલ્લસઞ્ઞા પતિટ્ઠિતા, એવં તેન તેન સગાથકત્તાદિના નિમિત્તેન તેસુ તેસુ સુત્તવિસેસેસુ ગેય્યાદિસઞ્ઞા પતિટ્ઠિતાતિ વિસેસવિધયો સુત્તઙ્ગતો પરે ગેય્યાદયો, યં પનેત્થ ગેય્યઙ્ગાદિનિમિત્તરહિતં, તં સુત્તઙ્ગમેવ વિસેસસઞ્ઞાપરિહારેન સામઞ્ઞસઞ્ઞાય પવત્તનતો. નનુ ચ એવં સન્તેપિ સગાથકં સુત્તં ગેય્યં, નિગ્ગાથકં સુત્તં વેય્યાકરણન્તિ તદુભયવિનિમુત્તસ્સ સુત્તસ્સ અભાવતો વિસું સુત્તઙ્ગમેવ ન સિયાતિ ચોદના તદવત્થા એવાતિ? ન તદવત્થા સોધિતત્તા. સોધિતઞ્હિ પુબ્બે ગાથાવિરહે સતિ પુચ્છાવિસ્સજ્જનભાવો વેય્યાકરણસ્સ તબ્ભાવનિમિત્તન્તિ.

યઞ્ચ વુત્તં ‘‘ગાથાભાવતો **મઙ્ગલસુત્તાદીનં** (ખુ॰ પા॰ ૧; સુ॰ નિ॰ ૨૬૧) સુત્તઙ્ગસઙ્ગહો ન સિયા’’તિ, તમ્પિ ન, નિરુળ્હત્તા. નિરુળ્હો હિ **મઙ્ગલસુત્તાદીનં** સુત્તભાવો. ન હિ તાનિ ધમ્મપદબુદ્ધવંસાદયો વિય ગાથાભાવેન સઞ્ઞિતાનિ, અથ ખો સુત્તભાવેનેવ. તેનેવ હિ અકથાયં ‘‘સુત્તનામક’’ન્તિ નામગ્ગહણં કતં. યઞ્ચ પન વુત્તં ‘‘સગાથકત્તા ગેય્યઙ્ગસઙ્ગહો વા સિયા’’તિ, તમ્પિ નત્થિ. કસ્માતિ ચે? યસ્મા **સહતાઞ્ઞેન**, તસ્મા. સહભાવો હિ નામ અત્તતો અઞ્ઞેન હોતિ. સહ ગાથાહીતિ ચ સગાથકં, ન ચ **મઙ્ગલસુત્તાદીસુ** ગાથાવિનિમુત્તો કોચિ સુત્તપદેસો અત્થિ, યો ‘‘સહ ગાથાહી’’તિ વુચ્ચેય્ય, નનુ ચ ગાથાસમુદાયો તદેકદેસાહિ ગાથાહિ અઞ્ઞો હોતિ, યસ્સ વસેન ‘‘સહ ગાથાહી’’તિ સક્કા વત્તુન્તિ? તં ન. ન હિ અવયવવિનિમુત્તો સમુદાયો નામ કોચિ અત્થિ, યો તદેકદેસેહિ સહ ભવેય્ય. કત્થચિ પન ‘‘દીઘસુત્તઙ્કિતસ્સા’’તિઆદીસુ સમુદાયેકદેસાનં વિભાગવચનં વોહારમત્તં પતિ પરિયાયવચનમેવ, અયઞ્ચ નિપ્પરિયાયેન પભેદવિભાગદસ્સનકથાતિ . યમ્પિ વુત્તં ‘‘ઉભતોવિભઙ્ગાદીસુ સગાથકપ્પદેસાનં ગેય્યઙ્ગસઙ્ગહો સિયા’’તિ, તમ્પિ ન, અઞ્ઞતો. અઞ્ઞાયેવ હિ તા ગાથા જાતકાદિપરિયાપન્નત્તા. તાદિસાયેવ હિ કારણાનુરૂપેન તત્થ દેસિતા, અતો ન તાહિ ઉભતોવિભઙ્ગાદીનં ગેય્યઙ્ગભાવોતિ. એવં સુત્તાદિનવઙ્ગાનં અઞ્ઞમઞ્ઞસઙ્કરાભાવો વેદિતબ્બોતિ.

ઇદાનિ એતાનિ નવઙ્ગાનિ વિભજિત્વા દસ્સેન્તો ‘‘**તત્થા**’’તિઆદિમાહ. નિદ્દેસો નામ **સુત્તનિપાતે** –

‘‘કામં કામયમાનસ્સ, તસ્સ ચે તં સમિજ્ઝતિ;
અદ્ધા પીતિમનો હોતિ, લદ્ધા મચ્ચો યદિચ્છતી’’તિઆદિના. (સુ॰ નિ॰ ૭૭૨); –

આગતસ્સ અટ્ઠકવગ્ગસ્સ;

‘‘કેનસ્સુ નિવુતો લોકો, (ઇચ્ચાયસ્મા અજિતો);
કેનસ્સુ ન પકાસતિ;
કિસ્સાભિલેપનં બ્રૂસિ,

કિંસુ તસ્સ મહબ્ભય''ન્તિઆદિના. (સુ॰ નિ॰ ૧૦૩૮); –

આગતસ્સ પારાયનવગ્ગસ્સ;

''સબ્બેસુ ભૂતેસુ નિધાય દણ્ડં,
અવિહેઠયં અઞ્ઞતરમ્પિ તેસં;
ન પુત્તમિચ્છેય્ય કુતો સહાયં,
એકો ચરે ખગ્ગવિસાણકપ્પો''તિઆદિના. (સુ॰ નિ॰ ૩૫); –

આગતસ્સ ખગ્ગવિસાણસુત્તસ્સ ચ અત્થવિભાગવસેન સત્થુકપ્પેન આયસ્મતા **ધમ્મસેનાપતિસારિપુત્તત્થેરેન** કતો નિદ્દેસો, યો ''મહાનિદ્દેસો, ચૂળનિદ્દેસો''તિ વુચ્ચતિ. એવમિધ નિદ્દેસસ્સ સુત્તઙ્ગસઙ્ગહો **ભદન્તબુદ્ધઘોસાચરિયેન** દસ્સિતો, તથા અઞ્ઞત્થાપિ વિનયટ્ઠકથાદીસુ , **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેના**પિ નેત્તિપ્પકરણટ્ઠકથાયં. અપરે પન નિદ્દેસસ્સ ગાથાવેય્યાકરણઙ્ગેસુ દ્વીસુ સઙ્ગહં વદન્તિ. વુત્તઞ્હેતં નિદ્દેસટ્ઠકથાયં ઉપસેનત્થેરેન –

''સો પનેસ વિનયપિટકં…પે॰… અભિધમ્મપિટકન્તિ તીસુ પિટકેસુ સુત્તન્તપિટકપરિયાપન્નો, દીઘનિકાયો…પે॰… ખુદ્દકનિકાયોતિ પઞ્ચસુ નિકાયેસુ ખુદ્દકમહાનિકાયપરિયાપન્નો, સુત્તં…પે॰… વેદલ્લન્તિ નવસુ સત્થુસાસનઙ્ગેસુ યથાસમ્ભવં ગાથઙ્ગવેય્યાકરણઙ્ગદ્વયસઙ્ગહિતો''તિ (મહાનિ॰ અટ્ઠ॰ ગન્થારમ્ભકથા).

એત્થ તાવ કત્થચિ પુચ્છાવિસ્સજ્જનસબ્ભાવતો નિદ્દેસેકદેસસ્સ વેય્યાકરણઙ્ગસઙ્ગહો યુજ્જતુ, અગાથાભાવતો ગાથઙ્ગસઙ્ગહો કથં યુજ્જેય્યાતિ વીમંસિતબ્બમેતં. ધમ્માપદાદીનં વિય હિ કેવલં ગાથાબન્ધભાવો ગાથઙ્ગસ્સ તબ્ભાવનિમિત્તં. ધમ્મપદાદીસુ હિ કેવલં ગાથાબન્ધેસુ ગાથાસમઞ્ઞા પતિટ્ઠિતા, નિદ્દેસે ચ ન કોચિ કેવલો ગાથાબન્દપ્પદેસો ઉપલબ્ભતિ. સમ્માસમ્બુદ્ધેન ભાસિતાનંયેવ હિ અટ્ઠકવગ્ગાદિસઙ્ગહિતાનં ગાથાનં નિદ્દેસમત્તં ધમ્મસેનાપતિના કતં. અત્થવિભજનત્થં આનીતાપિ હિ તા અટ્ઠકવગ્ગાદિસઙ્ગહિતા નિદ્દિસિતબ્બા મૂલગાથાયો સુત્તનિપાતપરિયાપન્નત્તા અઞ્ઞાયેવાતિ ન નિદ્દેસસઙ્ખ્યં ગચ્છન્તિ ઉભતોવિભઙ્ગાદીસુ આગતાપિ તં વોહારમલભમાના જાતકાદિપરિયાપન્ના ગાથાયો વિય, તસ્મા કારણન્તરમેત્થ ગવેસિતબ્બં, યુત્તતરં વા ગહેતબ્બં.

નાલકસુત્તં નામ ધમ્મચક્કપ્પવત્તિત દિવસતો સત્તમે દિવસે નાલકત્થેરસ્સ ''મોનેય્યં તે ઉપઞ્ઞિસ્સ''ન્તિઆદિના (સુ॰ નિ॰ ૭૦૬) ભગવતા ભાસિતં મોનેય્ય પટિપદાપરિદીપકં સુત્તં. **તુવટ્ટકસુત્તં** નામ મહાસમયસુત્તન્તદેસનાય સન્નિપતિતેસુ દેવેસુ ''કા નુ ખો અરહત્તપ્પત્તિયા પટિપત્તી''તિ ઉપ્પન્નચિત્તાનં એકચ્ચાનં દેવતાનં તમત્થં પકાસેતું નિમ્મિતબુદ્ધેન અત્તાનં પુચ્છાપેત્વા ''મૂલં પપઞ્ચસઙ્ખાયા''તિઆદિના (સુ॰ નિ॰ ૯૨૨) ભગવતા ભાસિતં સુત્તં. એવમિધ સુત્તનિપાતે આગતાનં મઙ્ગલસુત્તાદીનં સુત્તઙ્ગસઙ્ગહો દસ્સિતો, તત્થેવ આગતાનં અસુત્તનામિકાનં સુદ્ધિકગાથાનં ગાથઙ્ગસઙ્ગહઞ્ચ દસ્સયિસ્સતિ, એવં સતિ સુત્તનિપાતટ્ઠકથારમ્ભે –

''ગાથાસતસમાકિણ્ણો, ગેય્યબ્યાકરણઙ્કિતો;
કસ્મા સુત્તનિપાતોતિ, સઙ્ખમેસ ગતોતિ ચે''તિ. (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.ગન્થારમ્ભકથા); –

સકલસ્સાપિ સુત્તનિપાતસ્સ ગેય્યવેય્યાકરણઙ્ગસઙ્ગહો કસ્મા ચોદિતોતિ? નાયં વિરોધો. કેવલઞ્હિ તત્થ ચોદકેન સગાથકત્તં, કત્થચિ પુચ્છાવિસ્સજ્જનત્તઞ્ચ ગહેત્વા ચોદનામત્તં કતં, અઞ્ઞથા સુત્તનિપાતે નિગ્ગાથકસ્સ સુત્તસ્સેવ

અભાવતો વેય્યાકરણઙ્ગસઙ્ગહો ન ચોદેતબ્બો સિયા, તસ્મા ચોદકસ્સ વચનમેતં અપ્પમાણન્તિ ઇધ, અઞ્ઞાસુ ચ વિનયટ્ઠકથાદીસુ વુત્તનયેનેવ તસ્સ સુત્તઙ્ગાથઙ્ગસઙ્ગહો દસ્સિતોતિ. **સુત્તન્તિ** ચુણ્ણિયસુત્તં. **વિસેસેના**તિ રાસિભાવેન ઠિતં સન્ધાયાહ. સગાથાવગ્ગો ગેય્યન્તિ સમ્બન્ધો.

''અટ્ઠહિ અઙ્ગેહિ અસઙ્ગહિતં નામ પટિસમ્ભિદાદી''તિ તીસુપિ કિર **ગણ્ઠિપદેસુ** વુત્તં. અપરે પન પટિસમ્ભિદામગ્ગસ્સ ગેય્યવેય્યાકરણઙ્ગદ્વયસઙ્ગહં વદન્તિ. વુત્તઞ્હેતં **તદટ્ઠકથાયં** ''નવસુ સત્થુસાસનઙ્ગેસુ યથાસમ્ભવં ગેય્યવેય્યાકરણઙ્ગદ્વયસઙ્ગહિત''ન્તિ (પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૧.ગન્થારમ્ભકથા), એત્થાપિ ગેય્યઙ્ગસઙ્ગહિતભાવો વુત્તનયેન વીમંસિતબ્બો. **નો સુત્તનામિકા**તિ અસુત્તનામિકા સઙ્ગીતિકાલે સુત્તસમઞ્ઞાય અપઞ્ઞાતા. ''સુદ્ધિકગાથા નામ વત્થુગાથા''તિ તીસુપિ કિર **ગણ્ઠિપદેસુ** વુત્તં, **વત્થુગાથા**તિ ચ પારાયનવગ્ગસ્સ નિદાનમારોપેન્તેન આયસ્મતા આનન્દત્થેરેન સઙ્ગીતિકાલે વુત્તા છપ્પઞ્ઞાસ ગાથાયો, નાલકસુત્તસ્સ નિદાનમારોપેન્તેન તેનેવ તદા વુત્તા વીસતિમત્તા ગાથાયો ચ વુચ્ચન્તિ. **સુત્તનિપાતટ્ઠકથાયં** (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૬૮૫) પન ''પરિનિબ્બુતે ભગવતિ સઙ્ગીતિં કરોન્તેનાયસ્મતા મહાકસ્સપેન તમેવ મોનેય્યપટિપદં પુટ્ઠો આયસ્મા આનન્દો યેન, યદા ચ સમાદપિતો નાલકત્થેરો ભગવન્તં પુચ્છિ, તં સબ્બં પાકટં કત્વા દસ્સેતુકામો 'આનન્દજાતે'તિઆદિકા (સુ॰ નિ॰ ૬૮૪) વીસતિ વત્થુગાથાયો વત્વા વિસ્સજ્જેસિ, તં સબ્બમ્પિ 'નાલકસુત્ત''ન્તિ વુચ્ચતી''તિ આગતત્તા નાલકસુત્તસ્સ વત્થુગાથાયો નાલકસુત્તગ્ગહણેનેવ ગહિતાતિ પારાયનવગ્ગસ્સ વત્થુગાથાયો ઇધ સુદ્ધિકગાથાતિ ગહેતબ્બં. તત્થેવ ચ પારાયનવગ્ગે અજિતમાણવકાદીનં સોળસન્નં બ્રાહ્મણાનં પુચ્છાગાથા, ભગવતો વિસ્સજ્જનગાથા ચ પાળિયં સુત્તનામેન અવત્વા 'અજિતમાણવકપુચ્છા, તિસ્સમેત્તેય્યમાણવકપુચ્છા''તિઆદિના (સુ॰ નિ॰ ૧૦૩૮) આગતત્તા, ચુણ્ણિયગન્થેહિ અસમ્મિસ્સત્તા ચ ''નો સુત્તનામિકા સુદ્ધિકગાથા નામા''તિ વત્તું વટ્ટતિ.

''**સોમનસ્સઞાણમયિકગાથાપટિસંયુત્તા**''તિ એતેન ઉદાનટ્ઠેન ઉદાનન્તિ અન્વત્થસઞ્ઞતં દસ્સેતિ (ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ગન્થારમ્ભકથા) કિમિદં ઉદાનં નામ? પીતિવેગસમુટ્ઠાપિતો ઉદાહારો. યથા હિ યં તેલાદિ મિનિતબ્બવત્થુ માનં ગહેતું ન સક્કોતિ, વિસ્સન્દિત્વા ગચ્છતિ, તં ''અવસેસકો''તિ વુચ્ચતિ. યઞ્ચ જલં તળાકં ગહેતું ન સક્કોતિ, અજ્ઝોત્થરિત્વા ગચ્છતિ, તં ''મહોઘો'તિ વુચ્ચતિ, એવમેવ યં પીતિવેગસમુટ્ઠાપિતં વિતક્કવિપ્ફારં અન્તોહદયં સન્ધારેતું ન સક્કોતિ, સો અધિકો હુત્વા અન્તો અસણ્ઠહિત્વા બહિ વચીદ્વારેન નિક્ખન્તો પટિગ્ગાહકનિરપેક્ખો ઉદાહારવિસેસો ''ઉદાન''ન્તિ વુચ્ચતિ (ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ગન્થારમ્ભકથા) ''ઉદ મોદે કીળાયઞ્ચા''તિ હિ **અક્ખરચિન્તકા** વદન્તિ, ઇદઞ્ચ યેભુય્યેન વુત્તં ધમ્મસંવેગવસેન ઉદિતસ્સાપિ ''સચે ભાયથ દુક્ખસ્સા''તિઆદિઉદાનસ્સ (ઉદા॰ ૪૪) **ઉદાનપાળિયં** આગતત્તા, તથા''ગાથાપટિસંયુત્તા''તિ ઇદમ્પિ યેભુય્યેનેવ ''અત્થિ ભિક્ખવે, તદાયતનં, યત્થ નેવ પથવી, ન આપો''તિઆદિકસ્સ (ઉદા॰ ૭૧) ચુણ્ણિયવાક્યવસેન ઉદિતસ્સાપિ તત્થ આગતત્તા. નનુ ચ ઉદાનં નામ પીતિસોમનસ્સસમુટ્ઠાપિતો, ધમ્મસંવેગસમુટ્ઠાપિતો વા ધમ્મપટિગ્ગાહકનિરપેક્ખો ગાથાબન્ધવસેન, ચુણ્ણિયવાક્યવસેન ચ પવત્તો ઉદાહારો, તથા ચેવ સબ્બત્થ આગતં, ઇધ કસ્મા ''ભિક્ખવે''તિ આમન્તનં વુત્તન્તિ? તેસં ભિક્ખૂનં સઞ્ઞાપનત્થં એવ, ન પટિગ્ગાહકકરણત્થં. નિબ્બાનપટિસંયુત્તઞ્હિ ભગવા ધમ્મં દેસેત્વા નિબ્બાનગુણાનુસ્સરણેન ઉપ્પન્નપીતિસોમનસ્સેન ઉદાનં ઉદાનેન્તો ''અયં નિબ્બાનધમ્મો કથમપચ્ચયો ઉપલબ્ભતી''તિ તેસં ભિક્ખૂનં ચેતોપરિવિતક્કમઞ્ઞાય તેસં તમત્થં ઞાપેતુકામેન ''તદાયતન''ન્તિ વુત્તં, ન પન એકન્તતો તે પટિગ્ગાહકે કત્વાતિ વેદિતબ્બન્તિ.

તયિદં સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધભાસિતં પચ્ચેકબુદ્ધભાસિતં સાવકભાસિતન્તિ તિબ્બિધં હોતિ. તત્થ પચ્ચેકબુદ્ધભાસિતં –

‘‘સબ્બેસુ ભૂતેસુ નિધાય દણ્ડં,
અવિહેઠયં અઞ્ઞતરમ્પિ તેસ’’ન્તિ. આદિના (સુ॰ નિ॰ ૩૫) –

ખગ્ગવિસાણસુત્તે આગતં. સાવકભાસિતમ્પિ –

‘‘સબ્બો રાગો પહીનો મે,
સબ્બો દોસો સમૂહતો;
સબ્બો મે વિહતો મોહો,
સીતિભૂતોસ્મિ નિબ્બુતો’’તિ. આદિના (થેરગા॰ ૭૯) –

થેરગાથાસુ ,

‘‘કાયેન સંવુતા આસિં, વાચાય ઉદ ચેતસા;
સમૂલં તણ્હમબ્બુય્હ, સીતિભૂતામ્હિ નિબ્બુતા’’તિ. (થેરીગા॰ ૧૫); –

થેરીગાથાસુ ચ આગતં. અઞ્ઞાનિપિ સક્કાદીહિ દેવેહિ ભાસિતાનિ ‘‘અહો દાનં પરમદાનં, કસ્સપે સુપ્પતિટ્ઠિત’’ન્તિઆદીનિ (ઉદા॰ ૨૭). સોણદણ્ડબ્રાહ્મણાદીહિ મનુસ્સેહિ ચ ભાસિતાનિ ‘‘નમો તસ્સ ભગવતો’’તિઆદીનિ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૭૧; મ॰ નિ॰ ૧.૨૯૦; ૨.૨૯૦, ૩૫૭; સં॰ નિ॰ ૧૧૮૭; ૨.૩૮; અ॰ નિ॰ ૫.૧૯૪) તિસ્સો સઙ્ગીતિયો આરુળ્હાનિ ઉદાનાનિ સન્તિ એવ, તાનિ સબ્બાનિપિ ઇધ ન અધિપ્પેતાનિ. યં પન સમ્માસમ્બુદ્ધેન સામં આહચ્ચભાસિતં જિનવચનભૂતં, તદેવ ધમ્મસઙ્ગાહકેહિ ‘‘ઉદાન’’ન્તિ સઙ્ગીતં, તદેવ ચ સન્ધાય ભગવતા પરિયત્તિધમ્મં નવધા વિભજિત્વા ઉદ્દિસન્તેન ‘‘ઉદાન’’ન્તિ વુત્તં. યા પન ‘‘અનેકજાતિસંસાર’’ન્તિઆદિકા (ધ॰ પ॰ ૧૫૩) ગાથા ભગવતા બોધિમૂલે ઉદાનવસેન પવત્તિતા, અનેકસતસહસ્સાનં સમ્માસમ્બુદ્ધાનં ઉદાનભૂતા ચ, તા અપરભાગે ધમ્મભણ્ડાગારિકસ્સ ભગવતા દેસિતત્તા ધમ્મસઙ્ગાહકેહિ **ઉદાનપાળિયં** સઙ્ગહં અનારોપેત્વા **ધમ્મપદે** સઙ્ગહિતા, યઞ્ચ ‘‘અઞ્ઞાસિ વત ભો કોણ્ડઞ્ઞો અઞ્ઞાસિ વત ભો કોણ્ડઞ્ઞો’’તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૮૧; મહાવ॰ ૧૭; પટિ॰ મ॰ ૨.૩૦) ઉદાનવચનં દસસહસ્સિલોકધાતુયા દેવમનુસ્સાનં પવેદનસમત્થનિગ્ઘોસવિપ્ફારં ભગવતા ભાસિતં, તદપિ પઠમબોધિયં સબ્બેસં એવ ભિક્ખૂનં સમ્માપટિપત્તિપચ્ચવેક્ખણહેતુકં ‘‘આરાધયિંસુ વત મં ભિક્ખૂ એકં સમય’’ન્તિઆદિવચનં (મ॰ નિ॰ ૧.૨૨૫) વિય ધમ્મચક્કપ્પવત્તનસુત્તન્તદેસનાપરિયોસાને અત્તનાપિ અધિગતધમ્મેકદેસસ્સ યથાદેસિતસ્સ અરિયમગ્ગસ્સ સબ્બપઠમં સાવકેસુ થેરેન અધિગતત્તા અત્તનો પરિસ્સમસ્સ સફલભાવપચ્ચવેક્ખણહેતુતં પીતિસોમનસ્સજનિતં ઉદાહારમત્તં, ન પન ‘‘યદા હવે પાતુભવન્તિ ધમ્મા’’તિઆદિવચનં વિય (મહાવ॰ ૧; ઉદા॰ ૧) પવત્તિયા, નિવત્તિયા વા પકાસનન્તિ ધમ્મસઙ્ગાહકેહિ **ઉદાનપાળિયં** ન સઙ્ગીતન્તિ દટ્ઠબ્બં. **ઉદાનપાળિયં** પન અટ્ઠસુ વગ્ગેસુ દસ દસ કત્વા અસીતિયેવ સુત્તન્તા સઙ્ગીતા. તથા હિ **તદટ્ઠકથાયં** વુત્તં –

‘‘અસીતિયેવ સુત્તન્તા, વગ્ગા અટ્ઠ સમાસતો’’તિ. (ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ગન્થારમ્ભકથા).

ઇધ પન ‘‘દ્વેઅસીતિ સુત્તન્તા’’તિ વુત્તં, તં ઉદાનપાળિયા ન સમેતિ, તસ્મા ‘‘અસીતિ સુત્તન્તા’’તિ પાઠેન ભવિતબ્બં. અપિચ ન કેવલં ઇધેવ, અથ ખો અઞ્ઞાસુપિ (વિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.પઠમમહાસઙ્ગીતિકથા) વિનયાભિધમ્મટ્ઠકથાસુ (ધ॰ સં॰ નિદાનકથા) તથાયેવ વુત્તત્તા ‘‘અપ્પકં પન ઊનમધિકં વા ગણનૂપગં ન

હોતી''તિ પરિયાયેન અનેકંસેન વુત્તં સિયા. યથા વા તથા વા અનુમાનેન ગણનમેવ હિ તત્થ તત્થ ઊનાધિકસઙ્ખ્યા, ઇતરથા તાયેવ ન સિયુન્તિપિ વદન્તિ, પચ્છા પમાદલેખવચનં વા એતં.

વુત્તઞ્હેતં ભગવતાતિઆદિનયપ્પવત્તાતિ એત્થ **આદિ**સદ્દેન ''વુત્તઞ્હેતં ભગવતા, વુત્તમરહતાતિ મે સુતં. એકધમ્મં ભિક્ખવે, પજહથ, અહં વો પાટિભોગો અનાગામિતાય. કતમં એકધમ્મં? લોભં ભિક્ખવે, એકધમ્મં પજહથ, અહં વો પાટિભોગો અનાગામિતાયા''તિ (ઇતિવુ॰ ૧) એવમાદિના એકદુકતિકચતુક્કનિપાતવસેન વુત્તં દ્વાદસુત્તરસતસુત્તસમૂહં સઙ્ગણ્હાતિ. તથા હિ ઇતિવુત્તકપાળિયમેવ ઉદાનગાથાહિ દ્વાદસુત્તરસતસુત્તાનિ ગણેત્વા સઙ્ગીતાનિ, **તદટ્ઠકથાયમ્પિ** (ઇતિવુ॰ અટ્ઠ॰ નિદાનવણ્ણના) તથાયેવ વુત્તં. તસ્મા ''દ્વાદસુત્તરસતસુત્તન્તા'' ઇચ્ચેવ પાઠેન ભવિતબ્બં, યથાવુત્તનયેન વા અનેકંસતો વુત્તન્તિપિ વત્તું સક્કા, તથાપિ ઈદિસે ઠાને પમાણં દસ્સેન્તેન યાથાવતોવ નિયમેત્વા દસ્સેતબ્બન્તિ ''દસુત્તરસતસુત્તન્તા''તિ ઇદં પચ્છા પમાદલેખમેવાતિ ગહેતબ્બન્તિ વદન્તિ. ઇતિ એવં ભગવતા વુત્તં **ઇતિવુત્તં**. ઇતિવુત્તન્તિ સઙ્ગીતં **ઇતિવુત્તકં**. રુળ્હિનામં વા એતં યથા ''યેવાપનકં, નતુમ્હાકવગ્ગો''તિ, વુત્તઞ્હેતં ભગવતા, વુત્તમરહતાતિ મે સુતન્તિ નિદાનવચનેન સઙ્ગીતં યથાવુત્તસુત્તસમૂહં.

જાતં ભૂતં પુરાવુત્થં ભગવતો પુબ્બચરિતં કાયતિ કથેતિ પકાસેતિ એતેનાતિ **જાતકં**, તં પન ઇમાનીતિ દસ્સેતું ''**અપણ્ણકજાતકાદીની**''તિઆદિમાહ. તત્થ ''**પઞ્ઞાસાધિકાનિ પઞ્ચજાતકસતાની**''તિ ઇદં અપ્પકં પન ઊનમધિકં વા ગણનૂપગં ન હોતીતિ કત્વા અનેકંસેન, વોહારસુખતામત્તેન ચ વુત્તં. એકંસતો હિ સત્તચત્તાલીસાધિકાનિયેવ યથાવુત્તગણનતો તીહિ ઊનત્તા. તથા હિ એકનિપાતે પઞ્ઞાસસતં, દુકનિપાતે સતં, તિકનિપાતે પઞ્ઞાસ, તથા ચતુક્કનિપાતે, પઞ્ચકનિપાતે પઞ્ચવીસ, છક્કનિપાતે વીસ, સત્તનિપાતે એકવીસ, અટ્ઠનિપાતે દસ, નવનિપાતે દ્વાદસ, દસનિપાતે સોળસ, એકાદસનિપાતે નવ, દ્વાદસનિપાતે દસ, તથા તેરસનિપાતે, પકિણ્ણકનિપાતે તેરસ, વીસતિનિપાતે ચુદ્દસ, તિંસનિપાતે દસ, ચત્તાલીસનિપાતે પઞ્ચ, પણ્ણાસનિપાતે તીણિ, સટ્ઠિનિપાતે દ્વે, તથા સત્તતિનિપાતે, અસીતિનિપાતે પઞ્ચ, મહાનિપાતે દસાતિ સત્તચત્તાલીસાધિકાનેવ પઞ્ચ જાતકસતાનિ સઙ્ગીતાનીતિ.

અબ્ભુતો ધમ્મો સભાવો વુત્તો યત્થાતિ **અબ્ભુતધમ્મં**, તં પનિદન્તિ આહ ''**ચત્તારોમે**''તિઆદિ. **આદિ**સદ્દેન ચેત્થ –

''ચત્તારોમે ભિક્ખવે, અચ્છરિયા અબ્ભુતા ધમ્મા આનન્દે. કતમે ચત્તારો? સચે ભિક્ખવે, ભિક્ખુપરિસા આનન્દં દસ્સનાય ઉપસઙ્કમતિ, દસ્સનેનપિ સા અત્તમના હોતિ. તત્ર ચે આનન્દો, ધમ્મં ભાસતિ, ભાસિતેનપિ સા અત્તમના હોતિ, અતિત્તાવ ભિક્ખવે ભિક્ખુપરિસા હોતિ, અથ આનન્દો તુણ્હી ભવતિ. સચે ભિક્ખવે, ભિક્ખુનીપરિસા…પે॰… ઉપાસકપરિસા…પે॰… ઉપાસિકા – પરિસા…પે॰… તુણ્હી ભવતિ. ઇમે ખો ભિક્ખવે…પે॰… આનન્દે''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૧૨૯) –

એવમાદિનયપ્પવત્તં તત્થ તત્થ ભાસિતં સબ્બમ્પિ અચ્છરિયબ્ભુતધમ્મપટિસંયુત્તં સુત્તન્તં સઙ્ગણ્હાતિ.

ચૂળવેદલ્લાદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૦) વિસાખેન નામ ઉપાસકેન પુટ્ઠાય ધમ્મદિન્નાય નામ ભિક્ખુનિયા ભાસિતં સુત્તં **ચૂળવેદલ્લં** નામ. મહાકોટ્ઠિકત્થેરેન પુચ્છિતેન આયસ્મતા **સારિપુત્તત્થેરેન** ભાસિતં **મહાવેદલ્લં** (મ॰ નિ॰ ૧.૪૪૯) નામ. **સમ્માદિટ્ઠિસુત્તમ્પિ** (મ॰ નિ॰ ૧.૮૯) ભિક્ખૂહિ પુટ્ઠેન તેનેવ ભાસિતં, એતાનિ મજ્ઝિમનિકાયપરિયાપન્નાનિ. **સક્કપઞ્હં** (દી॰ નિ॰ ૨.૩૪૪) પન સક્કેન પુટ્ઠો ભગવા અભાસિ, તં

દીઘનિકાયપરિયાપન્નં. **મહાપુણ્ણમસુત્તં** (મ॰ નિ॰ ૩.૮૫) પન તદહુપોસથે પન્નરસે પુણ્ણમાય રત્તિયા અઞ્ઞતરેન ભિક્ખુના પુટ્ઠેન ભગવતા ભાસિતં, તં મજ્ઝિમનિકાયપરિયાપન્નં. એવમાદયો **સબ્બેપિ** તત્થ તત્થાગતા **વેદઞ્ચ તુટ્ઠિઞ્ચ લદ્ધા લદ્ધા પુચ્છિતસુત્તન્તા** ''**વેદલ્લ**''**ન્તિ વેદિતબ્બં. વેદન્તિ** ઞાણં. **તુટ્ઠિન્તિ** યથાભાસિતધમ્મદેસનં વિદિત્વા ''સાધુ અય્યે સાધાવુસો''તિઆદિના અબ્ભનુમોદનવસપ્પવત્તં પીતિસોમનસ્સં. **લદ્ધા લદ્ધાતિ** લભિત્વા લભિત્વા, પુનપ્પુનં લભિત્વાતિ વુત્તં હોતિ, એતેન **વેદસદ્દો** ઞાણે, સોમનસ્સે ચ એકસેસનયેન, સામઞ્ઞનિદ્દેસેન વા પવત્તતિ, વેદમ્હિ નિસ્સિતં તસ્સ લભાપનવસેનાતિ **વેદલ્લન્તિ** ચ દસ્સેતિ.

એવં અઙ્ગવસેન સકલમ્પિ બુદ્ધવચનં વિભજિત્વા ઇદાનિ ધમ્મક્ખન્ધવસેન વિભજિતુકામો ''**કથ**''ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **ધમ્મક્ખન્ધવસેના**તિ ધમ્મરાસિવસેન. ''**દ્વાસીતી**''તિ અયં ગાથા વુત્તત્થાવ. **એવં પરિદીપિતધમ્મક્ખન્ધવસેના**તિ ગોપકમોગ્ગલ્લાનેન નામ બ્રાહ્મણેન પુટ્ઠેન ગોપક**મોગ્ગલ્લાનસુત્તે** (મ॰ નિ॰ ૩.૭૯) અત્તનો ગુણપ્પકાસનત્થં વા **થેરગાથાયં** (થેરગા॰ ૧૦૧૭ આદયો) આયસ્મતા આનન્દત્થેરેન સમન્તતો દીપિતધમ્મક્ખન્ધવસેન ઇમિના એવં તેન અપરિદીપિતાપિ ધમ્મક્ખન્ધા સન્તીતિ પકાસેતિ, તસ્મા કથાવત્થુપ્પકરણ **માધુરિયસુત્તાદીનં** (મ॰ નિ॰ ૨.૩૧૭) વિમાનવત્થાદીસુ કેસઞ્ચિ ગાથાનઞ્ચ વસેન ચતુરાસીતિસહસ્સતોપિ ધમ્મક્ખન્ધાનં અધિકતા વેદિતબ્બા.

એત્થ ચ **સુભસુત્તં** (દી॰ નિ॰ ૧.૪૪૪), **ગોપકમોગ્ગલ્લાનસુત્તઞ્ચ** પરિનિબ્બુતે ભગવતિ આનન્દત્થેરેન ભાસિતત્તા ચતુરાસીતિધમ્મક્ખન્ધસહસ્સેસુ અન્તોગધં હોતિ, ન હોતીતિ? **પટિસમ્ભિદાગણ્ઠિપદે** તાવ ઇદં વુત્તં ''સયં વુત્તધમ્મક્ખન્ધાનમ્પિ ભિક્ખુતો ગહિતેયેવ સઙ્ગહેત્વા એવમાહાતિ દટ્ઠબ્બ''ન્તિ, ભગવતા પન દિન્નનયે ઠત્વા ભાસિતત્તા ''સયં વુત્તમ્પિ ચેતં સુત્તદ્વયં ભગવતો ગહિતેયેવ સઙ્ગહેત્વા વુત્ત''ન્તિ એવમ્પિ વત્તું યુત્તતરં વિય દિસ્સતિ. ભગવતા હિ દિન્નનયે ઠત્વા સાવકા ધમ્મં દેસેન્તિ, તેનેવ સાવકભાસિતમ્પિ કથાવત્થાદિકં બુદ્ધભાસિતં નામ જાતં , તતોયેવ ચ અત્તના ભાસિતમ્પિ સુભસુત્તાદિકં સઙ્ગીતિમારોપેન્તેન આયસ્મતા આનન્દત્થેરેન ''એવં મે સુત''ન્તિ વુત્તં.

એકાનુસન્ધિકં સુત્તં સતિપટ્ઠાનાદિ. સતિપટ્ઠાનસુત્તઞ્હિ ''એકાયનો અયં ભિક્ખવે, મગ્ગો સત્તાનં વિસુદ્ધિયા''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૨.૩૭૩; મ॰ નિ॰ ૧.૧૦૬; સં॰ નિ॰ ૩.૩૬૭-૩૮૪) ચત્તારો સતિપટ્ઠાને આરભિત્વા તેસંયેવ વિભાગદસ્સનવસેન પવત્તત્તા ''એકાનુસન્ધિક''ન્તિ વુચ્ચતિ. **અનેકાનુસન્ધિકં** પરિનિબ્બાનસુત્તાદિ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૩૧ આદયો) પરિનિબ્બાનસુત્તઞ્હિ નાનાઠાનેસુ નાનાધમ્મદેસનાનં વસેન પવત્તત્તા ''અનેકાનુસન્ધિક''ન્તિ વુચ્ચતિ.

''કતિ છિન્દે કતિ જહે, કતિ ચુત્તરિ ભાવયે;
કતિ સઙ્ગાતિગો ભિક્ખુ, 'ઓઘતિણ્ણો'તિ વુચ્ચતી''તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૫); –

એવમાદિના પઞ્હાપુચ્છનં ગાથાબન્ધેસુ એકો ધમ્મક્ખન્ધો.

''પઞ્ચ છિન્દે પઞ્ચ જહે, પઞ્ચ ચુત્તરિ ભાવયે;
પઞ્ચ સઙ્ગાતિગો ભિક્ખુ, 'ઓઘતિણ્ણો'તિ વુચ્ચતી''તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૫); –

એવમાદિના ચ વિસ્સજ્જનં એકો ધમ્મક્ખન્ધો.

તિકદુકભાજનં ધમ્મસઙ્ગણિયં નિક્ખેપકણ્ડઅટ્ઠકથાકણ્ડવસેન ગહેતબ્બં. તસ્મા યં **કુસલત્તિકમાતિકાપદસ્સ** (ધ॰ સ॰ ૧) વિભજનવસેન **નિક્ખેપકણ્ડે** વુત્તં –

‘‘કતમે ધમ્મા કુસલા? તીણિ કુસલમૂલાનિ…પે॰… ઇમે ધમ્મા કુસલા. કતમે ધમ્મા અકુસલા? તીણિ અકુસલમૂલાનિ…પે॰… ઇમે ધમ્મા અકુસલા. કતમે ધમ્મા અબ્યાકતા’’? કુસલાકુસલાનં ધમ્માનં વિપાકા…પે॰… ઇમે ધમ્મા અબ્યાકતા’’તિ (ધ॰ સ॰ ૧૮૭),

અયમેકો ધમ્મક્ખન્ધો. એસ નયો સેસત્તિકદુકપદવિભજનેસુપિ. યદપિ **અટ્ઠકથાકણ્ડે** વુત્તં –

‘‘કતમે ધમ્મા કુસલા? ચતૂસુ ભૂમીસુ કુસલં. ઇમે ધમ્મા કુસલા. કતમે ધમ્મા અકુસલા? દ્વાદસ અકુસલચિત્તુપ્પાદા. ઇમે ધમ્મા અકુસલા. કતમે ધમ્મા અબ્યાકતા? ચતૂસુ ભૂમીસુ વિપાકો તીસુ ભૂમીસુ કિરિયાબ્યાકતં રૂપઞ્ચ નિબ્બાનઞ્ચ. ઇમે ધમ્મા અબ્યાકતા’’તિ (ધ॰ સ॰ ૧૩૮૬),

અયં કુસલત્તિકમાતિકાપદસ્સ વિભજનવસેન પવત્તો એકો ધમ્મક્ખન્ધો. એસ નયો સેસેસુપિ. **ચિત્તવારભાજનં** પન **ચિત્તુપ્પાદકણ્ડ** વસેન (ધ॰ સ॰ ૧) ગહેતબ્બં. યઞ્હિ તત્થ વુત્તં કુસલચિત્તવિભજનત્થં –

‘‘કતમે ધમ્મા કુસલા? યસ્મિં સમયે કામાવચરં કુસલં ચિત્તં ઉપ્પન્નં હોતિ સોમનસ્સસહગતં ઞાણસમ્પયુત્તં રૂપારમ્મણં વા…પે॰… તસ્મિં સમયે ફસ્સો હોતિ…પે॰… અવિક્ખેપો હોતી’’તિ (ધ॰ સ॰ ૧),

અયમેકો ધમ્મક્ખન્ધો. એવં સેસચિત્તવારવિભજનેસુ. **એકો ધમ્મક્ખન્ધો**તિ (એકમેકો ધમ્મક્ખન્ધો છળ અટ્ઠ॰) ચ એકેકો ધમ્મક્ખન્ધોતિ અત્થો. ‘‘એકમેકં તિકદુકભાજનં, એકમેકં ચિત્તવારભાજન’’ન્તિ ચ વચનતો હિ ‘‘એકેકો’’તિ અવુત્તેપિ અયમત્થો સામત્થિયતો વિઞ્ઞાયમાનોવ હોતિ.

વત્થુ નામ સુદિન્નકણ્ડાદિ. **માતિકા** નામ ‘‘યો પન ભિક્ખુ ભિક્ખૂનં સિક્ખાસાજીવસમાપન્નો’’તિઆદિના (પારા॰ ૪૪) તસ્મિં તસ્મિં અજ્ઝાચારે પઞ્ઞત્તં ઉદ્દેસ સિક્ખાપદં. **પદભાજનિય**ન્તિ તસ્સ તસ્સ સિક્ખાપદસ્સ ‘‘યો પનાતિ યો યાદિસો’’તિઆદિ (પારા॰ ૪૫) નયપ્પવત્તં પદવિભજનં. **અન્તરાપત્તી**તિ ‘‘પટિલાતં ઉક્ખિપતિ, આપત્તિ દુક્કટસ્સા’’તિ (પાચિ॰ ૩૫૫) એવમાદિના સિક્ખાપદન્તરેસુ પઞ્ઞત્તા આપત્તિ. **આપત્તી**તિ તંતંસિક્ખાપદાનુરૂપં વુત્તો તિકચ્છેદમુત્તો આપત્તિવારો. **અનાપત્તી**તિ ‘‘અનાપત્તિ અજાનન્તસ્સ અસાદિયન્તસ્સ ખિત્તચિત્તસ્સ વેદનાટ્ટસ્સ આદિકમ્મિકસ્સા’’તિઆદિ (પારા॰ ૬૬) નયપ્પવત્તો અનાપત્તિવારો. **તિકચ્છેદો**તિ ‘‘દસાહાતિક્કન્તે અતિક્કન્તસઞ્ઞી નિસ્સગ્ગિયં પાચિત્તિયં, દસાહાતિક્કન્તે વેમતિકો…પે॰… દસાહાતિક્કન્તે અનતિક્કન્તસઞ્ઞી નિસ્સગ્ગિયં પાચિત્તિય’’ન્તિ (પારા॰ ૪૬૮) એવમાદિનયપ્પવત્તો તિકપાચિત્તિય-તિક-દુક્કટાદિભેદો તિકપરિચ્છેદો. **તત્થા**તિ તેસુ વત્થુમાતિકાદીસુ.

એવં અનેકનયસમલઙ્કતં સઙ્ગીતિપ્પકારં દસ્સેત્વા ‘‘અયં ધમ્મો, અયં વિનયો…પે॰… ઇમાનિ ચતુરાસીતિ ધમ્મક્ખન્ધસહસ્સાની’’તિ બુદ્ધવચનં ધમ્મવિનયાદિભેદેન વવત્થપેત્વા સઙ્ગાયન્તેન મહાકસ્સપપ્પમુખેન વસીગણેન અનેકચ્છરિયપાતુભાવપટિમણ્ડિતાય સઙ્ગીતિયા ઇમસ્સ દીઘાગમસ્સ ધમ્મભાવો, મજ્ઝિમબુદ્ધવચનાદિભાવો ચ વવત્થાપિતોતિ દસ્સેન્તો **‘‘એવમેત**’’ન્તિઆદિમાહ. સાધારણવચનેન દસ્સિતેપિ હિ ‘‘યદત્થં સંવણ્ણેતું ઇદમારભતિ, સોયેવ પધાનવસેન દસ્સિતો’’તિ આચરિયેહિ અયં સમ્બન્ધો વુત્તો. અપરો નયો

– હેટ્ઠા વુત્તેસુ એકવિધાદિભેદભિન્નેસુ પકારેસુ ધમ્મવિનયાદિભાવો સઙ્ગીતિકારકેહેવ સઙ્ગીતિકાલે વવત્થાપિતો, ન પચ્છા કપ્પનમત્તસિદ્ધોતિ દસ્સેન્તો "**એવમેત**"ન્તિઆદિમાહાતિપિ વત્તબ્બો. ન કેવલં યથાવુત્તપ્પકારમેવ વવત્થાપેત્વા સઙ્ગીતં, અથ ખો અઞ્ઞમ્પીતિ દસ્સેતિ "**ન કેવલઞ્ચા**"તિઆદિના. **ઉદાનસઙ્ગહો** નામ પઠમપારાજિકાદીસુ આગતાનં વિનીતવત્થુઆદીનં સઙ્ખેપતો સઙ્ગહદસ્સનવસેન ધમ્મસઙ્ગાહકેહિ ઠપિતા –

''મક્કટી વજ્જિપુત્તા ચ, ગિહી નગ્ગો ચ તિત્થિયા;
દારિકુપ્પલવણ્ણા ચ, બ્યઞ્જનેહિ પરે દુવે''તિ. આદિકા (પારા॰ ૬૬); –

ગાથાયો. વુચ્ચમાનસ્સ હિ વુત્તસ્સ વા અત્થસ્સ વિપ્પકિણ્ણભાવેન પવત્તિતું અદત્વા ઉદ્ધં દાનં રક્ખણં **ઉદાનં**, સઙ્ગહવચનન્તિ અત્થો. સીલક્ખન્ધવગ્ગમૂલપરિયાયવગ્ગાદિવસેન **વગ્ગસઙ્ગહો**. **વગ્ગો**તિ હિ ધમ્મસઙ્ગાહકેહેવ કતા સુત્તસમુદાયસ્સ સમઞ્ઞા. ઉત્તરિમનુસ્સપેય્યાલનીલપેય્યાલાદિવસેન **પેય્યાલસઙ્ગહો**. પાતું રક્ખિતું, વિત્થારિતું વા અલન્તિ હિ **પેય્યાલં**, સઙ્ખિપિત્વા દસ્સનવચનં. અઙ્ગુત્તરનિકાયાદીસુ **નિપાતસઙ્ગહો**, ગાથઙ્ગાદિવસેન નિપાતનં. સમુદાયકરણઞ્હિ નિપાતો. દેવતાસંયુત્તાદિવસેન (સં॰ નિ॰ ૧.૧) **સંયુત્તસઙ્ગહો**. વગ્ગસમુદાયે એવ ધમ્મસઙ્ગાહકેહિ કતા સંયુત્તસમઞ્ઞા. મૂલપણ્ણાસકાદિવસેન **પણ્ણાસસઙ્ગહો**, પઞ્ઞાસ પઞ્ઞાસ સુત્તાનિ ગણેત્વા સઙ્ગહોતિ વુત્તં હોતિ. **આદિ**સદ્દેન તસ્સં તસ્સં પાળિયં દિસ્સમાનં સઙ્ગીતિકારકવચનં સઙ્ગણ્હાતિ. ઉદાનસઙ્ગહ...પે॰... પણ્ણાસસઙ્ગહાદીહિ અનેકવિધં તથા. **સત્તહિ માસેહી**તિ કિરિયાપવગ્ગે તતિયા ''એકાહેનેવ બારાણસિં પાયાસિ. નવહિ માસેહિ વિહારં નિટ્ઠાપેસી''તિઆદીસુ વિય. કિરિયાય આસું પરિનિટ્ઠાપનઞ્હિ કિરિયાપવગ્ગો.

તદા અનેકચ્છરિયપાતુભાવદસ્સનેન સાધૂનં પસાદજનનત્થમાહ "**સઙ્ગીતિપરિયોસાને ચસ્સા**"તિઆદિ. અસ્સ બુદ્ધવચનસ્સ સઙ્ગીતિપરિયોસાને સઞ્જાતપ્પમોદા વિય, સાધુકારં દદમાના વિય ચ સઙ્કમ્પિ...પે॰... પાતુરહેસુન્તિ સમ્બન્ધો. **વિયા**તિ હિ ઉભયત્થ યોજેતબ્બં. પવત્તને, પવત્તનાય વા સમત્થં **પવત્તનસમત્થં**. **ઉદકપરિયન્ત**ન્તિ પથવીસન્ધારકઉદકપરિયોસાનં કત્વા, સહ તેન ઉદકેન, તં વા ઉદકં આહચ્ચાતિ વુત્તં હોતિ, તેન એકદેસકમ્પનં નિવારેતિ. **સઙ્કમ્પી**તિ ઉદ્ધં ઉદ્ધં ગચ્છન્તી સુટ્ઠુ કમ્પિ. **સમ્પકમ્પી**તિ ઉદ્ધમધો ચ ગચ્છન્તી સમ્મા પકારેન કમ્પિ. **સમ્પવેધી**તિ ચતૂસુ દિસાસુ ગચ્છન્તી સુટ્ઠુ ભિય્યો પવેધિ. એવં એતેન પદત્તયેન છપ્પકારં પથવીચલનં દસ્સેતિ. અથ વા પુરત્થિમતો, પચ્છિમતો ચ ઉન્નમનઓનમનવસેન **સઙ્કમ્પિ**. ઉત્તરતો, દક્ખિણતો ચ ઉન્નમનઓનમનવસેન **સમ્પકમ્પિ**. મજ્ઝિમતો, પરિયન્તતો ચ ઉન્નમનઓનમનવસેન **સમ્પવેધિ**. એવમ્પિ છપ્પકારં પથવીચલનં દસ્સેતિ, યં સન્ધાય **અટ્ઠકથાસુ** વુત્તં –-

''પુરત્થિમતો ઉન્નમતિ પચ્છિમતો ઓનમતિ, પચ્છિમતો ઉન્નમતિ પુરત્થિમતો ઓનમતિ, ઉત્તરતો ઉન્નમતિ દક્ખિણતો ઓનમતિ, દક્ખિણતો ઉન્નમતિ ઉત્તરતો ઓનમતિ , મજ્ઝિમતો ઉન્નમતિ પરિયન્તતો ઓનમતિ, પરિયન્તતો ઉન્નમતિ મજ્ઝિમતો ઓનમતીતિ એવં છપ્પકારં...પે॰... અકમ્પિત્થા''તિ (બુ॰ વં॰ અટ્ઠ॰ ૭૧).

અચ્છરં પહરિતું યુત્તાનિ **અચ્છરિયાનિ**, પુપ્ફવસ્સચેલુક્ખેપાદીનિ અઞ્ઞાયપિ સા સમઞ્ઞાય પાકટાતિ દસ્સેન્તો આહ "**યા લોકે**"તિઆદિ. યા પઠમમહાસઙ્ગીતિ ધમ્મસઙ્ગાહકેહિ મહાકસ્સપાદીહિ પઞ્ચહિ સતેહિ યેન કતા સઙ્ગીતા, તેન પઞ્ચ સતાનિ એતિસ્સાતિ "**પઞ્ચસતા**"તિ ચ થેરેહેવ કતત્તા થેરા મહાકસ્સપાદયો એતિસ્સા, થેરેહિ વા કતાતિ "**થેરિકા**"તિ ચ લોકે પવુચ્ચતિ, અયં પઠમમહાસઙ્ગીતિ નામાતિ સમ્બન્ધો.

એવં પઠમમહાસઙ્ગીતિ દસ્સેત્વા યદત્થં સા ઇધ દસ્સિતા, ઇદાનિ તં નિદાનં નિગમનવસેન દસ્સેન્તો “**ઇમિસ્સા**”તિઆદિમાહ. **આદિનિકાયસ્સા**તિ સુત્તન્તપિટકપરિયાપન્નેસુ પઞ્ચસુ નિકાયેસુ આદિભૂતસ્સ દીઘનિકાયસ્સ. ખુદ્દકપરિયાપન્નો હિ વિનયો પઠમં સઙ્ગીતો. તથા હિ વુત્તં “**સુત્તન્ત પિટકે**”તિ. **તેના**તિ તથાવુત્તત્તા, ઇમિના યથાવુત્તપઠમમહાસઙ્ગીતિયં તથાવચનમેવ સન્ધાય મયા હેટ્ઠા એવં વુત્તન્તિ પુબ્બાપરસમ્બન્ધં, યથાવુત્તવિત્થારવચનસ્સ વા ગુણં દસ્સેતીતિ.

ઇતિ સુમઙ્ગલવિલાસિનિયા દીઘનિકાયટ્ઠકથાય પરમસુખુમગમ્ભીરદુરનુબોધત્થપરિદીપનાય સુવિમલવિપુલપઞ્ઞાવેય્યત્તિયજનનાય અજ્જવમદ્દવસોરચ્ચસદ્ધાસતિધિતિબુદ્ધિખન્તિ વીરિયાદિધમ્મસમઙ્ગિના સાટ્ઠકથે પિટકત્તયે અસઙ્ગાસંહીરવિસારદઞાણચારિના અનેકપ્પભેદસકસમયસમયન્તરગહનજ્ઝોગાહિના મહાગણિના મહાવેય્યાકરણેન ઞાણાભિવંસધમ્મસેનાપતિનામથેરેન મહાધમ્મરાજાધિરાજગરુના કતાય સાધુવિલાસિનિયા નામ લીનત્થપકાસનિયા બાહિરનિદાનવણ્ણનાય લીનત્થપકાસના.

નિદાનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧. બ્રહ્મજાલસુત્તં

પરિબ્બાજકકથાવણ્ણના

૧. એત્તાવતા ચ પરમસણ્હસુખુમગમ્ભીરદુદ્દસાનેકવિધનયસમલઙ્કતં બ્રહ્મજાલસ્સ સાધારણતો બાહિરનિદાનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અબ્ભન્તરનિદાનં સંવણ્ણેન્તો અત્થાધિગમસ્સ સુનિક્ખિત્તપદમૂલકત્તા, સુનિક્ખિત્તપદભાવસ્સ ચ ‘‘ઇદમેવ’’ન્તિ સભાવવિભાવનેન પદવિભાગેન સાધેતબ્બત્તા પઠમં તાવ પદવિભાગં દસ્સેતું ‘‘**તત્થ એવ**’’ન્તિઆદિમાહ. પદવિભાગેન હિ ‘‘ઇદં નામ એતં પદ’’ન્તિ વિજાનનેન તંતંપદાનુરૂપં લિઙ્ગવિભત્તિ વચન કાલપયોગાદિકં સમ્માપતિટ્ઠાપનતો યથાવુત્તસ્સ પદસ્સ સુનિક્ખિત્તતા હોતિ, તાય ચ અત્થસ્સ સમધિગમિયતા. યથાહ ‘‘સુનિક્ખિત્તસ્સ ભિક્ખવે – પદબ્યઞ્જનસ્સ અત્થોપિ સુનયોહોતી’’તિઆદિ. અપિચ સમ્બન્ધતો, પદતો, પદવિભાગતો, પદત્થતો અનુયોગતો, પરિહારતો ચાતિ છહાકારેહિ અત્થવણ્ણના કાતબ્બા. તત્થ **સમ્બન્ધો** નામ દેસનાસમ્બન્ધો, યં લોકિયા ‘‘ઉમ્મુગ્ઘાતો’’તિપિ વદન્તિ, સો પન પાળિયા નિદાનપાળિવસેન, નિદાનપાળિયા ચ સઙ્ગીતિવસેન વેદિતબ્બો. પઠમમહાસઙ્ગીતિં દસ્સેન્તેન હિ નિદાનપાળિયા સમ્બન્ધો દસ્સિતો, તસ્મા પદાદિવસેનેવ સંવણ્ણનં કરોન્તો ‘‘**એવ**’’ન્તિઆદિમાહ. એત્થ ચ ‘‘**એવન્તિ નિપાતપદ**ન્તિઆદિના પદતો, પદવિભાગતો ચ સંવણ્ણનં કરોતિ પદાનં તબ્બિસેસાનઞ્ચ દસ્સિતત્તા. **પદવિભાગો**તિ હિ પદાનં વિસેસોયેવ અધિપ્પેતો, ન પદવિગ્ગહો. પદાનિ ચ પદવિભાગો ચ **પદવિભાગો**. અથ વા પદવિભાગો ચ પદવિગ્ગહો ચ **પદવિભાગો**તિ એકસેસવસેન પદપદવિગ્ગહાપિ પદવિભાગસદ્દેન વુત્તાતિ દટ્ઠબ્બં. પદવિગ્ગહતો પન ‘‘ભિક્ખૂનં સઙ્ઘો’’તિઆદિના ઉપરિ સંવણ્ણનં કરિસ્સતિ, તથા પદત્થાનુયોગપરિહારેહિપિ. **એવ**ન્તિ એત્થ લુત્તનિદ્દિટ્ઠઇતિ-સદ્દો આદિઅત્થો અન્તરાસદ્દ ચ સદ્દાદીનમ્પિ સઙ્ગહિતત્તા, નયગ્ગહણેન વા તે ગહિતા. તેનાહ ‘‘**મેતિઆદીનિ નામપદાની**’’તિ. ઇતરથા હિ અન્તરાસદ્દં ચ સદ્દાદીનમ્પિ નિપાતભાવો વત્તબ્બો સિયા. **મેતિઆદીની**તિ એત્થ પન **આદિ**-સદ્દેન યાવ પટિસદ્દો , તાવ તદવસિટ્ઠાયેવ સદ્દા સઙ્ગહિતા. **પટીતિ ઉપસગ્ગપદં** પતિસદ્દસ્સ કારિયભાવતો.

ઇદાનિ અત્થુદ્ધારક્કમેન પદત્થતો સંવણ્ણનં કરોન્તો ‘‘**અત્થતો પના**’’તિઆદિમાહ. ઇમસ્મિં પન ઠાને સોતૂનં સંવણ્ણનાનયકોસલ્લત્થં સંવણ્ણનાપ્પકારા વત્તબ્બા. કથં?

> એકનાળિકા કથા ચ, ચતુરસ્સા તથાપિ ચ;
> નિસિન્નવત્તિકા ચેવ, તિધા સંવણ્ણનં વદે.

તત્થ પાળિં વત્વા એકેકપદસ્સ અત્થકથનં એકાય નાળિયા મિનિતસદિસત્તા, એકેકં વા પદં નાળં મૂલં, એકમેકં પદં વા નાળિકા અત્થનિગ્ગમનમગ્ગો એતિસ્સાતિ કત્વા **એકનાળિકા** નામ. પટિપક્ખં દસ્સેત્વા, પટિપક્ખસ્સ ચ ઉપમં દસ્સેત્વા, સપક્ખં દસ્સેત્વા, સપક્ખસ્સ ચ ઉપમં દસ્સેત્વા, કથનં ચતૂહિ ભાગેહિ વુત્તત્તા, ચત્તારો વા રસ્સા સલ્લક્ખણૂપાયા એતિસ્સાતિ કત્વા **ચતુરસ્સા** નામ, વિસભાગધમ્મવસેનેવ પરિયોસાનં ગન્ત્વા પુન સભાગધમ્મવસેનેવ પરિયોસાનગમનં નિસીદાપેત્વા પતિટ્ઠાપેત્વા આવત્તનયુત્તત્તા, નિયમતો વા નિસિન્નસ્સ આરદ્ધસ્સ વત્તો સંવત્તો એતિસ્સાતિ કત્વા **નિસિન્નવત્તિકા** નામ, યથારદ્ધસ્સ અત્થસ્સ વિસું વિસું પરિયોસાનાપિ નિયુત્તાતિ વુત્તં હોતિ, સોદાહરણા પન કથા અઙ્ગુત્તરટ્ઠકથાય તટ્ટીકાયં એકાદસનિપાતે ગોપાલકસુત્તવણ્ણનાતો ગહેતબ્બા.

ભેદકથા તત્વકથા, પરિયાયકથાપિ ચ;
ઇતિ અત્થક્કમે વિદ્વા, તિધા સંવણ્ણનં વદે.

તત્થ પકતિઆદિવિચારણા **ભેદકથા** યથા ''બુજ્ઝતીતિ બુદ્ધો''તિઆદિ. સરૂપવિચારણા **તત્વકથા** યથા ''બુદ્ધોતિ યો સો ભગવા સયમ્ભૂ અનાચરિયકો''તિઆદિ (મહાનિ॰ ૧૯૨; ચૂળનિ॰ ૯૭; પટિ॰ મ॰ ૧.૧૬૧). વેવચનવિચારણા **પરિયાયકથા** યથા ''બુદ્ધો ભગવા સબ્બઞ્ઞૂ લોકનાયકો''તિઆદિ (નેત્તિ॰ ૩૮ વેવચનાહારવિભઙ્ગનિસ્સિતો પાળિ).

પયોજનઞ્ચ પિણ્ડત્થો, અનુસન્ધિ ચ ચોદના;
પરિહારો ચ સબ્બત્થ, પઞ્ચધા વણ્ણનં વદે.

તત્થ **પયોજનં** નામ દેસનાફલં, તં પન સુતમયઞાણાદિ. **પિણ્ડત્થો** નામ વિપ્પકિણ્ણસ્સ અત્થસ્સ સુવિજાનનત્થં સમ્પિણ્ડેત્વા કથનં. **અનુસન્ધિ** નામ પુચ્છાનુસન્ધાદિ. **ચોદના** નામ યથાવુત્તસ્સ વચનસ્સ વિરોધિકથનં. **પરિહારો** નામ તસ્સ અવિરોધિકથનં.

ઉમ્મુગ્ઘાતો પદઞ્ચેવ, પદત્થો પદવિગ્ગહો;
ચાલના પચ્ચુપટ્ઠાનં, છધા સંવણ્ણનં વદે. (વજિર॰ ટી॰ પઠમમહાસઙ્ગીતિવણ્ણના);

તત્થ અજ્ઝત્તિકાદિનિદાનં **ઉમ્મુગ્ઘાતો**. ''એવમિદ''ન્તિ નાનાવિધેન પદવિસેસતાકથનં **પદં**, સદ્દત્થાધિપ્પાયત્થાદિ **પદત્થો**. અનેકધા નિબ્બચનં **પદવિગ્ગહો**. **ચાલના** નામ ચોદના. **પચ્ચુપટ્ઠાનં** પરિહારો.

સમુટ્ઠાનં પદત્થો ચ, ભાવાનુવાદવિધયો;
વિરોધો પરિહારો ચ, નિગમનન્તિ અટ્ઠધા.

તત્થ **સમુટ્ઠાન**ન્તિ અજ્ઝત્તિકાદિનિદાનં. **પદત્થો**તિ અધિપ્પેતાનધિપ્પેતાદિવસેન અનેકધા પદસ્સ અત્થો. **ભાવો**તિ અધિપ્પાયો. **અનુવાદવિધયો**તિ પઠમવચનં **વિધિ**, તદાવિકરણવસેન પચ્છા વચનં **અનુવાદો**, વિસેસનવિસેસ્યાનં વા **વિધાનુવાદ** સમઞ્ઞા. **વિરોધો**તિ અત્થનિચ્છયનત્થં ચોદના. **પરિહારો**તિ તસ્સા સોધના. **નિગમન**ન્તિ અનુસન્ધિયા અનુરૂપં અપ્પના.

આદિતો તસ્સ નિદાનં, વત્તબ્બં તપ્પયોજનં;
પિણ્ડત્થો ચેવ પદત્થો, સમ્બન્ધો અધિપ્પાયકો;
ચોદના સોધના ચેતિ, અટ્ઠધા વણ્ણનં વદે.

તત્થ **સમ્બન્ધો** નામ પુબ્બાપરસમ્બન્ધો, યો ''અનુસન્ધી''તિ વુચ્ચતિ. સેસા વુત્તત્થાવ, એવમાદિના તત્થ તત્થાગતે સંવણ્ણનાપ્પકારે ઞત્વા સબ્બત્થ યથારહં વિચેતબ્બાતિ.

એવમનેકત્થપ્પભેદતા પયોગતોવ ઞાતબ્બાતિ તબ્બસેન તં સમત્થેતું "**તથા હેસા**"તિઆદિ વુત્તં. અથ વા અયં સદ્દો ઇમસ્સત્થસ્સ વાચકોતિ સઙ્કેતવવત્થિતાયેવ સદ્દા તં તદત્થસ્સ વાચકા , સઙ્કેતો ચ નામ પયોગવસેન સિદ્ધોતિ દસ્સેતુમ્પિ ઇદં વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. એવમીદિસેસુ. નનુ ચ –

“યથાપિ પુપ્ફરાસિમ્હા, કયિરા માલાગુણે બહૂ;
એવં જાતેન મચ્ચેન, કત્તબ્બં કુસલં બહુ”ન્તિ. (ધ॰ પ॰ ૫૩);

એત્થ એવં-સદ્દેન ઉપમાકારસ્સેવ વુત્તત્તા આકારત્થોયેવ એવં-સદ્દો સિયાતિ? ન, વિસેસસબ્ભાવતો. “એવં બ્યા ખો”તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૨૩૪, ૩૯૬) હિ આકારમત્તવાચકોયેવ આકારત્થોતિ અધિપ્પેતો, ન પન આકારવિસેસવાચકો. એત્થ હિ કિઞ્ચાપિ પુપ્ફરાસિસદિસતો મનુસ્સૂપપત્તિ સપ્પુરિસૂપનિસ્સય સદ્ધમ્મસવન યોનિસોમનસિકારભોગસમ્પત્તિઆદિદાનાદિપુઞ્ઞકિરિયાહેતુસમુદાયતો સોભાસુગન્ધતાદિગુણયોગેન માલાગુણસદિસિયો બહુકા પુઞ્ઞકિરિયા મરિતબ્બસભાવતાય મચ્ચેન સત્તેન કત્તબ્બાતિ અત્થસ્સ જોતિતત્તા પુપ્ફરાસિમાલાગુણાવ ઉપમા નામ ઉપમીયતિ એતાયાતિ કત્વા, તેસં ઉપમાકારો ચ યથાસદ્દેન અનિયમતો જોતિતો, તસ્મા “એવં-સદ્દો નિયમતો ઉપમાકારનિગમનત્થો”તિ વત્તું યુત્તં, તથાપિ સો ઉપમાકારો નિયમિયમાનો અત્થતો ઉપમાવ હોતિ નિસ્સયભૂતં તમન્તરેન નિસ્સિતભૂતસ્સ ઉપમાકારસ્સ અલબ્ભમાનત્તાતિ અધિપ્પાયેનાહ “**ઉપમાયં આગતો**”તિ. અથ વા ઉપમીયનં સદિસીકરણન્તિ કત્વા પુપ્ફરાસિમાલાગુણેહિ સદિસભાવસઙ્ખાતો ઉપમાકારોયેવ ઉપમા નામ. “સદ્ધમ્મત્તં સિયોપમા”તિ હિ વુત્તં, તસ્મા આકારમત્તવાચકોવ આકારત્થો એવં-સદ્દો. ઉપમાસઙ્ખાતઆકારવિસેસવાચકો પન ઉપમાત્થોયેવાતિ વુત્તં “ઉપમાયં આગતો”તિ.

તથા “એવં ઇમિના આકારેન અભિક્કમિતબ્બ”ન્તિઆદિના ઉપદિસિયમાનાય સમણસારુપ્પાય આકપ્પસમ્પત્તિયા ઉપદિસનાકારોપિ અત્થતો ઉપદેસોયેવાતિ આહ “**એવં...પે॰... ઉપદેસે**”તિ. **એવમેતન્તિ** એત્થ પન ભગવતા યથાવુત્તમત્થં અવિપરીતતો જાનન્તેહિ કતં તત્થ સંવિજ્જમાનગુણાનં પકારેહિ હંસનં ઉદગ્ગતાકરણં **સમ્પહંસનં**. તત્થ સમ્પહંસનાકારોપિ અત્થતો સમ્પહંસનમેવાતિ વુત્તં “**સમ્પહંસને**તિ. **એવમેવ પનાયન્તિ** એત્થ ચ દોસવિભાવનેન ગારય્હવચનં **ગરહણં**, તદાકારોપિ અત્થતો ગરહણં નામ, તસ્મા “**ગરહણે**”તિ વુત્તં. સો ચેત્થ ગરહણાકારો “વસલી”તિઆદિખુંસનસદ્દસન્નિધાનતો એવં-સદ્દેન પકાસિતોતિ વિઞ્ઞાયતિ, યથા ચેત્થ એવં ઉપમાકારાદયોપિ ઉપમાદિવસેન વુત્તાનં પુપ્ફરાસિઆદિસદ્દાનં સન્નિધાનતોતિ દટ્ઠબ્બં. જોતકમત્તા હિ નિપાતાતિ. **એવમેવાતિ** ચ અધુના ભાસિતાકારેનેવ. અયં વસલગુણયોગતો વસલી કાળકણ્ણી યસ્મિં વા તસ્મિં વા ઠાને ભાસતીતિ સમ્બન્ધો. **એવં ભન્તે**તિ સાધુ ભન્તે, સુટ્ઠુ ભન્તેતિ વુત્તં હોતિ. એત્થ પન ધમ્મસ્સ સાધુકં સવનમનસિકારે સન્નિયોજિતેહિ ભિક્ખૂહિ તત્થ અત્તનો ઠિતભાવસ્સ પટિજાનનમેવ **વચનસમ્પટિગ્ગહો**, તદાકારોપિ અત્થતો વચનસમ્પટિગ્ગહોયેવ નામ, તેનાહ “**વચનસમ્પટિગ્ગહે**”તિ.

એવં બ્યા ખોતિ એવં વિય ખો. એવં ખોતિ હિ ઇમેસં પદાનમન્તરે વિયસદ્દસ્સ બ્યાપદેસોતિ નેરુત્તિકા “વ-કારસ્સ, બ-કારં, ય-કારસંયોગઞ્ચ કત્વા દીઘવસેન પદસિદ્ધી”તિપિ વદન્તિ. **આકારે**તિ આકારમત્તે. **અપ્પાબાધન્તિ** વિસભાગવેદનાભાવં. **અપ્પાતઙ્કન્તિ** કિચ્છજીવિતકરરોગાભાવં. **લહુટ્ઠાનન્તિ** નિગ્ગેલઞ્ઞતાય લહુતાયુત્તં ઉટ્ઠાનં. **બલન્તિ** કાયબલં. **ફાસુવિહારન્તિ** ચતૂસુ ઇરિયાપથેસુ સુખવિહારં. વિત્થારો દસમ **સુભસુત્તટ્ઠકથાય** મેવ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૪૪૫) આવિ ભવિસ્સતિ. **એવઞ્ચ વદેહી**તિ યથાહં વદામિ, એવમ્પિ સમણં આનન્દં વદેહિ. “**સાધુ કિર ભવ**”ન્તિઆદિકં ઇદાનિ વત્તબ્બવચનં, સો ચ વદનાકારો ઇધ એવં-સદ્દેન નિદસ્સીયતીતિ વુત્તં “**નિદસ્સને**”તિ. **કાલામા**તિ કાલામગોત્તસમ્બન્ધે જને આલપતિ. “**ઇમે...પે॰... વા**”તિ યં મયા વુત્તં, તં કિં મઞ્ઞથાતિ અત્થો. **સમત્તા**તિ પરિપૂરિતા. **સમાદિન્ના**તિ સમાદિયિતા. સંવત્તન્તિ વા નો વા સંવત્તન્તિ એત્થ વચનદ્વયે કથં વો તુમ્હાકં મતિ હોતીતિ યોજેતબ્બં. **એવં નો**તિ એવમેવ અમ્હાકં મતિ એત્થ હોતિ, અમ્હાકમેત્થ મતિ હોતિ યેવાતિપિ અત્થો. એત્થ ચ તેસં યથાવુત્તધમ્માનં અહિતદુક્ખાવહભાવે સન્નિટ્ઠાનજનનત્થં અનુમતિગ્ગહણવસેન “સંવત્તન્તિ નો વા,

કથં વો એત્થ હોતી’’તિ પુચ્છાય કતાય ‘‘એવં નો એત્થ હોતી’’તિ વુત્તત્તા તદાકારસન્નિટ્ઠાનં એવં-સદ્દેન વિભાવિતં, સો ચ તેસં ધમ્માનં અહિતાય દુક્ખાય સંવત્તનાકારો નિયમિયમાનો અત્થતો અવધારણમેવાતિ વુત્તં ‘‘**અવધારણે**’’તિ. આકારત્થમઞ્ઞત્ર સબ્બત્થ વુત્તનયેન ચોદના, સોધના ચ વેદિતબ્બા.

આદિસદ્દેન ચેત્થ ઇદમત્થપુચ્છાપરિમાણાદિઅત્થાનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. તથા હિ ‘‘એવંગતાનિ, એવંવિધો, એવમાકારો’’તિ ચ આદીસુ **ઇદમત્થે**, ગતવિધાકારસદ્દા પન પકારપરિયાયા. ગતવિધયુત્તાકારસદ્દે હિ લોકિયા પકારત્થે વદન્તિ. ‘‘એવં સુ તે સુન્હાતા સુવિલિત્તા કપ્પિતકેસમસ્સૂ આમુત્તમણિકુણ્ડલાભરણા ઓદાતવત્થવસના પઞ્ચહિ કામગુણેહિ સમપ્પિતા સમઙ્ગીભૂતા પરિચારેન્તિ, સેય્યથાપિ ત્વં એતરહિ સાચરિયકોતિ? નો હિદં ભો ગોતમા’’તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૮૬) **પુચ્છાયં**. ‘‘એવં લહુપરિવત્તં (અ॰ નિ॰ ૧.૪૮), એવમાયુપરિયન્તો’’તિ (પારા॰ ૧૨) ચ આદીસુ **પરિમાણે**. એત્થાપિ ‘‘સુન્હાતા સુવિલિત્તા’’તિઆદિવચનં પુચ્છા, લહુપરિવત્તં, આયૂનં પમાણઞ્ચ પરિમાણં, તદાકારોપિ અત્થતો પુચ્છા ચ પરિમાણઞ્ચ નામ, તસ્મા એતેસુ પુચ્છત્થો, પરિમાણત્થો ચ એવંસદ્દો વેદિતબ્બોતિ. ઇધ પન સો કતમેસુ ભવતિ, સબ્બત્થ વા, અનિયમતો પદેસે વાતિ ચોદનાય ‘‘**સ્વાયમિધા**’’તિઆદિ વુત્તં.

નનુ એકસ્મિંયેવ અત્થે સિયા, કસ્મા તીસુપીતિ ચ, હોતુ તિબ્બિધેસુ અત્થેસુ, કેન કિમત્થં દીપેતીતિ ચ અનુયોગં પરિહરન્તો ‘‘**તત્થા**’’તિઆદિમાહ. **તત્થા**તિ તેસુ તીસુ અત્થેસુ. એકત્તનાનત્તઅબ્યાપારએવંધમ્મતાસઙ્ખાતા, નન્દિયાવત્તતિપુક્ખલસીહવિક્કીળિતઅઙ્કુસદિસાલોચનસઙ્ખાતા વા આધારાદિભેદવસેન નાનાવિધા નયા **નાનાનયા**, પાળિગતિયો વા નયા, તા ચ પઞ્ઞત્તિઅનુપઞ્ઞત્તિ આદિવસેન, સઙ્ખેપવિત્થારાદિવસેન, સંકિલેસભાગિયાદિલોકિયાદિતદુભયવોમિસ્સકાદિવસેન, કુસલાદિવસેન, ખન્ધાદિવસેન, સઙ્ગહાદિવસેન, સમયવિમુત્તાદિવસેન, ઠપનાદિવસેન, કુસલમૂલાદિવસેન, તિકપટ્ઠાનાદિવસેન ચ પિટકત્તયાનુરૂપં નાનાપ્પકારાતિ **નાનાનયા**. તેહિ **નિપુણં** સણ્હં સુખુમં તથા. આસયોવ **અજ્ઝાસયો**, તે ચ સસ્સતાદિભેદેન, તત્થ ચ અપ્પરજક્ખતાદિવસેન અનેકા, અત્તજ્ઝાસયાદયો એવ વા સમુટ્ઠાનમુપ્પત્તિહેતુ એતસ્સાતિ તથા, ઉપનેતબ્બાભાવતો અત્થબ્યઞ્જને હિ સમ્પન્નં પરિપુણ્ણં તથા. અપિચ સઙ્કાસનપકાસનવિવરણવિભજનઉત્તાનીકરણપઞ્ઞત્તિવસેન છહિ અત્થપદેહિ, અક્ખરપદબ્યઞ્જનઆકારનિરુત્તિનિદ્દેસવસેન છહિ બ્યઞ્જનપદેહિ ચ સમ્પન્નં સમન્નાગતં તથા. અથ વા વિઞ્ઞૂનં હદયઙ્ગમતો, સવને અતિત્તિજનનતો, બ્યઞ્જનરસવસેન પરમગમ્ભીરભાવતો, વિચારણે અતિત્તિજનનતો, અત્થરસવસેન ચ સમ્પન્નં સાદુરસં તથા.

પાટિહારિયપદસ્સ વચનત્થં ‘‘પટિપક્ખહરણતો રાગાદિકિલેસાપનયનતો **પાટિહારિય**’’ન્તિ વદન્તિ. ભગવતો પન પટિપક્ખા રાગાદયો ન સન્તિ, યે હરિતબ્બા બોધિમૂલેયેવ સવાસનસકલસંકિલેસાનં પહીનત્તા. પુથુજ્જનાનમ્પિ ચ વિગતૂપક્કિલેસે અટ્ઠગુણસમન્નાગતે ચિત્તે હતપટિપક્ખે સતિયેવ ઇદ્ધિવિધં પવત્તતિ, તસ્મા પુથુજ્જનેસુ પવત્તવોહારેનપિ ન સક્કા ઇધ ‘‘પાટિહારિય’’ન્તિ વત્તું, સચે પન મહાકારુણિકસ્સ ભગવતો વેનેય્યગતાવ કિલેસા પટિપક્ખા સંસારપઙ્કનિમુગ્ગસ્સ સત્તનિકાયસ્સ સમુદ્ધરિતુકામતો, તસ્મા તેસં વેનેય્યગતકિલેસસઙ્ખાતાનં પટિપક્ખાનં હરણતો પાટિહારિયન્તિ વુત્તં અસ્સ, એવં સતિ યુત્તમેતં.

અથ વા ભગવતો સાસનસ્સ પટિપક્ખા તિત્થિયા, તેસં તિત્થિયભૂતાનં પટિપક્ખાનં હરણતો પાટિહારિયન્તિપિ યુજ્જતિ. કામઞ્ચેત્થ તિત્થિયા હરિતબ્બા નાસ્સુ, તેસં પન સન્તાનગતદિટ્ઠિહરણવસેન

દિટ્ઠિપ્પકાસને અસમત્થતાકારણેન ચ ઇદ્ધિઆદેસનાનુસાસનીસઙ્ખાતેહિ તીહિપિ પાટિહારિયેહિ તે હરિતા અપનીતા નામ હોન્તિ. **પટી**તિ વા અયં સદ્દો ‘‘પચ્છા’’તિ એતસ્સ અત્થં બોધેતિ ‘‘તસ્મિં પટિપવિટ્ઠમ્હિ, અઞ્ઞો આગઞ્છિ બ્રાહ્મણો’’તિઆદીસુ (સુ॰ નિ॰ ૯૮૫; ચૂળનિ॰ ૪) વિય, તસ્મા સમાહિતે ચિત્તે વિગતૂપક્કિલેસે કતકિચ્ચેન પચ્છા હરિતબ્બં પવત્તેતબ્બન્તિ પટિહારિયં, તદેવ દીઘવસેન, સકત્થવુત્તિપચ્ચયવસેન વા **પાટિહારિયં**, અત્તનો વા ઉપક્કિલેસેસુ ચતુત્થજ્ઝાનમગ્ગેહિ હરિતેસુ પચ્છા તદઞ્ઞેસં હરણં **પાટિહારિયં** વુત્તનયેન. ઇદ્ધિઆદેસનાનુસાસનિયો હિ વિગતૂપક્કિલેસેન, કતકિચ્ચેન ચ સત્તહિતત્થં પુન પવત્તેતબ્બા, હતેસુ ચ અત્તનો ઉપક્કિલેસેસુ પરસત્તાનં ઉપક્કિલેસહરણાનિ ચ હોન્તીતિ તદુભયમ્પિ નિબ્બચનં યુજ્જતિ.

અપિચ યથાવુત્તેહિ નિબ્બચનેહિ ઇદ્ધિઆદેસનાનુસાસનીસઙ્ખાતો સમુદાયો પટિહારિયં નામ. એકેકં પન તસ્મિં ભવં ‘‘**પાટિહારિય**’’ન્તિ વુચ્ચતિ વિસેસત્થજોતકપચ્ચયન્તરેન સદ્દરચનાવિસેસસમ્ભવતો, પટિહારિયં વા ચતુત્થજ્ઝાનં, મગ્ગો ચ પટિપક્ખહરણતો, તત્થ જાતં, તસ્મિં વા નિમિત્તભૂતે, તતો વા આગતન્તિ **પાટિહારિયં**. વિચિત્રા હિ તદ્ધિતવુત્તિ. તસ્સ પન ઇદ્ધિઆદેસનાનુસાસનીભેદેન, વિસયભેદેન ચ બહુવિધસ્સ ભગવતો દેસનાય લબ્ભમાનત્તા ‘‘**વિવિધપાટિહારિય**ન્તિ વુત્તં. ભગવા હિ કદાચિ ઇદ્ધિવસેનાપિ દેસનં કરોતિ નિમ્મિતબુદ્ધેન સહ પુચ્છાવિસ્સજ્જનાદીસુ, કદાચિ આદેસનાવસેનાપિ આમગન્ધબ્રાહ્મણસ્સ ધમ્મદેસનાદીસુ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૪૧), યેભુય્યેન પન અનુસાસનિયા. અનુસાસનીપાટિહારિયઞ્હિ બુદ્ધાનં સતતં ધમ્મદેસના. ઇતિ તંતંદેસનાકારેન અનેકવિધપાટિહારિયતા દેસનાય લબ્ભતિ. અયમત્થો ઉપરિ એકાદસમસ્સ કેવટ્ટસુત્તસ્સ વણ્ણનાય (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૪૮૧) આવિ ભવિસ્સતિ. અથ વા તસ્સ વિવિધસ્સાપિ પાટિહારિયસ્સ ભગવતો દેસનાય સંસૂચનતો ‘‘**વિવિધપાટિહારિય**’’ન્તિ વુત્તં, અનેકવિધપાટિહારિયદસ્સનન્તિ અત્થો.

ધમ્મનિરુત્તિયાવ ભગવતિ ધમ્મં દેસેન્તે સબ્બેસં સુણન્તાનં નાનાભાસિતાનં તંતંભાસાનુરૂપતો દેસના સોતપથમાગચ્છતીતિ આહ ‘‘**સબ્બ...પે॰... માગચ્છન્ત**’’ન્તિ. સોતમેવ **સોતપથો**, સવનં વા **સોતં**, તસ્સ પથો તથા, સોતદ્વારન્તિ અત્થો. **સબ્બાકારેના**તિ યથાદેસિતાકારેન. **કો સમત્થો વિઞ્ઞાતું**, અસમત્થોયેવ, તસ્માતિ પાઠસેસો. **પના**તિ એકંસત્થે , તેન સદ્ધાસતિધિતિવીરિયાદિબલસઙ્ખાતેન **સબ્બથામેન** એકંસેનેવ સોતુકામતાસઙ્ખાતકુસલચ્છન્દસ્સ જનનં દસ્સેતિ. **જનેત્વાપી**તિ એત્થ **પિ**-સદ્દો, **અપિ**-સદ્દો વા સમ્ભાવનત્થો ‘‘બુદ્ધોપિ બુદ્ધભાવં ભાવેત્વા’’તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ ૧; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧; સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ ૧.પઠમગન્થારમ્ભકથા) વિય, તેન ‘‘સબ્બથામેન એકંસેનેવ સોતુકામતં જનેત્વાપિ નામ એકેનાકારેન સુતં, કિમઙ્ગં પન અઞ્ઞથા’’તિ તથાસુતે ધમ્મે સમ્ભાવનં કરોતિ. કેચિ પન ‘‘એદિસેસુ ગરહત્થો’’તિ વદન્તિ, તદયુત્તમેવ ગરહત્થસ્સ અવિજ્જમાનત્તા, વિજ્જમાનત્થસ્સેવ ચ ઉપસગ્ગનિપાતાનં જોતકત્તા. ‘‘નાનાનયનિપુણ’’ન્તિઆદિના હિ સબ્બપ્પકારેન સોતુમસક્કુણેય્યભાવેન ધમ્મસ્સ ઇધ સમ્ભાવનમેવ કરોતિ, તસ્મા ‘‘અપિ દિબ્બેસુ કામેસુ, રતિં સો નાધિગચ્છતી’’તિઆદીસુયેવ (ધ॰ પ॰ ૧૮૭) ગરહત્થસમ્ભવેસુ ગરહત્થો વેદિતબ્બોતિ. **અપિ**-સદ્દો ચ ઈદિસેસુ ઠાનેસુ નિપાતોયેવ, ન ઉપસગ્ગો. તથા હિ ‘‘અપિ-સદ્દો ચ નિપાતપક્ખિકો કાતબ્બો, યત્થ કિરિયાવાચકતો પુબ્બો ન હોતી’’તિ અક્ખરચિન્તકા વદન્તિ. **મયાપી**તિ એત્થ પન ન કેવલં મયાવ, અથ ખો અઞ્ઞેહિપિ તથારૂપેહીતિ સમ્પિણ્ડનત્થો ગહેતબ્બો.

સામં ભવતીતિ **સયમ્ભૂ**, અનાચરિયકો. **ન મયં ઇદં સચ્છિકત**ન્તિ એત્થ પન ‘‘ન અત્તનો ઞાણેનેવ અત્તના સચ્છિકત’’ન્તિ પકરણતો અત્થો વિઞ્ઞાયતિ. સામઞ્ઞવચનસ્સાપિ હિ સમ્પયોગવિપ્પયોગસહચરણવિરોધસદ્દન્તરસન્નિધાનલિઙ્ગઓચિત્યકાલદેસપકરણાદિવસેન વિસેસત્થગ્ગહણં

સમ્ભવતિ. એવં સબ્બત્થ. **પરિમોચેન્તો**તિ ''પુન ચપરં ભિક્ખવે, ઇધેકચ્ચો પાપભિક્ખુ તથાગતપ્પવેદિતં ધમ્મવિનયં પરિયાપુણિત્વા અત્તનો દહતી''તિ (પારા॰ ૧૯૫) વુત્તદોસતો પરિમોચાપનહેતુ. હેત્વત્થે હિ અન્ત-સદ્દો ''અસમ્બુધં બુદ્ધનિસેવિત''ન્તિઆદીસુ (વિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.ગન્થારમ્ભકથા) વિય. ઇમસ્સ સુત્તસ્સ સંવણ્ણનાપ્પકારવિચારણેન અત્તનો ઞાણસ્સ પચ્ચક્ખતં સન્ધાય ''**ઇદાનિ વત્તબ્બ**''ન્તિ વુત્તં. એસા હિ સંવણ્ણનાકારાનં પકતિ, યદિદં સંવણ્ણેતબ્બધમ્મે સબ્બત્થ ''અયમિમસ્સ અત્થો, એવમિધ સંવણ્ણયિસ્સામી''તિ પુરેતરમેવ સંવણ્ણનાપ્પકારવિચારણા.

એતદગ્ગપદસ્સત્થો વુત્તોવ. ''**બહુસ્સુતાન**''ન્તિઆદીસુ પન અઞ્ઞેપિ થેરા બહુસ્સુતા, સતિમન્તો, ગતિમન્તો, ધિતિમન્તો, ઉપટ્ઠાકા ચ અત્થિ, અયં પનાયસ્મા બુદ્ધવચનં ગણ્હન્તો દસબલસ્સ સાસને ભણ્ડાગારિકપરિયત્તિયં ઠત્વા ગણ્હિ, તસ્મા બહુસ્સુતાનં અગ્ગો નામ જાતો. ઇમસ્સ ચ થેરસ્સ બુદ્ધવચનં ઉગ્ગહેત્વા ધારણસતિ અઞ્ઞેહિ થેરેહિ બલવતરા અહોસિ, તસ્મા સતિમન્તાનં અગ્ગો નામ જાતો. અયમેવાયસ્મા એકપદે ઠત્વા સટ્ઠિપદસહસ્સાનિ ગણ્હન્તો સત્થારા કથિતનિયામેન સબ્બપદાનિ જાનાતિ, તસ્મા ગતિમન્તાનં અગ્ગો નામ જાતો . તસ્સેવ ચાયસ્મતો બુદ્ધવચનં ઉગ્ગણ્હનવીરિયં, સજ્ઝાયનવીરિયઞ્ચ અઞ્ઞેહિ અસદિસં અહોસિ, તસ્મા ધિતિમન્તાનં અગ્ગો નામ જાતો. તથાગતં ઉપટ્ઠહન્તો ચેસ ન અઞ્ઞેસં ઉપટ્ઠાકભિક્ખૂનં ઉપટ્ઠહનાકારેન ઉપટ્ઠહતિ. અઞ્ઞેપિ હિ તથાગતં ઉપટ્ઠહિંસુ, ન ચ પન બુદ્ધાનં મનં ગહેત્વા ઉપટ્ઠહિતું સક્કોન્તિ, અયં પન થેરો ઉપટ્ઠાકટ્ઠાનં લદ્ધદિવસતો પટ્ઠાય આરદ્ધવીરિયો હુત્વા તથાગતસ્સ મનં ગહેત્વા ઉપટ્ઠહિ, તસ્મા ઉપટ્ઠાકાનં અગ્ગો નામ જાતો. **અત્થકુસલો**તિ ભાસિતત્થે, પયોજનત્થે ચ છેકો. **ધમ્મો**તિ પાળિધમ્મો, નાનાવિધો વા હેતુ. **બ્યઞ્જનન્તિ** અક્ખરં અત્થસ્સ બ્યઞ્જનતો. પદેન હિ બ્યઞ્જિતોપિ અત્થો અક્ખરમૂલકત્તા પદસ્સ ''અક્ખરેન બ્યઞ્જિતો''તિ વુચ્ચતિ. અત્થસ્સ વિયઞ્જનતો વા વાક્યમ્પિ ઇધ **બ્યઞ્જનં** નામ. વાક્યેન હિ અત્થો પરિપુણ્ણં બ્યઞ્જીયતિ, યતો ''બ્યઞ્જનેહિ વિવરતી''તિ આયસ્મતા મહાકચ્ચાયનત્થેરેન વુત્તં. **નિરુત્તી**તિ નિબ્બચનં, પઞ્ચવિધા વા નિરુત્તિનયા. તેસમ્પિ હિ સદ્દરચનાવિસેસેન અત્થાધિગમહેતુતો ઇધ ગહણં યુજ્જતિ. **પુબ્બાપરં** નામ પુબ્બાપરાનુસન્ધિ, સુત્તસ્સ વા પુબ્બભાગેન અપરભાગસ્સ સંસન્દનં. ભગવતા ચ પઞ્ચવિધએતદગ્ગટ્ઠાનેન ધમ્મસેનાપતિના ચ પઞ્ચવિધકોસલ્લેન પસટ્ઠભાવાનુરૂપન્તિ સમ્બન્ધો. **ધારણબલ**ન્તિ ધારણસઙ્ખાતં બલં, ધારણે વા બલં, ઉભયત્થાપિ ધારેતું સામત્થિયન્તિ વુત્તં હોતિ. **દસ્સેન્તો** હુત્વા, દસ્સનહેતૂતિપિ અત્થો. **તઞ્ચ ખો અત્થતો વા બ્યઞ્જનતો વા અનૂનમનધિક**ન્તિ અવધારણફલમાહ. **ન અઞ્ઞથા દટ્ઠબ્બ**ન્તિ પન નિવત્તેતબ્બત્થં. **ન અઞ્ઞથા**તિ ચ ભગવતો સમ્મુખા સુતાકારતો ન અઞ્ઞથા, ન પન ભગવતા દેસિતાકારતો. અચિન્તેય્યાનુભાવા હિ ભગવતો દેસના, એવઞ્ચ કત્વા ''સબ્બપ્પકારેન કો સમત્થો વિઞ્ઞાતુ''ન્તિ હેટ્ઠા વુત્તવચનં સમત્થિતં હોતિ, ઇતરથા ભગવતા દેસિતાકારેનેવ સોતું સમત્થત્તા તદેતં ન વત્તબ્બં સિયા. યથાવુત્તેન પન અત્થેન ધારણબલદસ્સનઞ્ચ ન વિરુજ્ઝતિ સુતાકારાવિરુજ્ઝનવસેન ધારણસ્સ અધિપ્પેતત્તા, અઞ્ઞથા ભગવતા દેસિતાકારેનેવ ધારિતું સમત્થનતો હેટ્ઠા વુત્તવચનેન વિરુજ્ઝેય્ય. ન હેત્થ ભિન્નં અત્થાનં અત્થન્તરતાપરિહારો યુત્તો તેસં ભિન્નમ્પિ અત્થાનં સુતભાવદીપનેન એકવિસયત્તા, ઇતરથા થેરો ભગવતો દેસનાય સબ્બથા પટિગ્ગહણે પચ્છિમત્થવસેન સમત્થો, પુરિમત્થવસેન ચ અસમત્થોતિ આપજ્જેય્યાતિ.

''યો પરો ન હોતિ, સો અત્તા''તિ વુત્તાય નિયકજ્ઝત્તસઙ્ખાતાય સન્તતિયા પવત્તનકો તિવિધોપિ મે-સદ્દો, તસ્મા કિઞ્ચાપિ નિયકજ્ઝત્તસન્તતિવસેન એકસ્મિં યેવત્થે મે-સદ્દો દિસ્સતિ, તથાપિ કરણસમ્પદાનસામિનિદ્દેસવસેન વિજ્જમાનવિભત્તિભેદં સન્ધાય વુત્તં ''**તીસુ અત્થેસુ દિસ્સતી**''તિ, તીસુ

વિભત્તિયત્થેસુ અત્તના સઞ્ઞુત્તવિભત્તિતો દિસ્સતીતિ અત્થો . **ગાથાભિગીત**ન્તિ ગાથાય અભિગીતં અભિમુખં ગાયિતં. **અભોજનેય્ય**ન્તિ ભોજનં કાતુમનરહરૂપં. અભિગીતપદસ્સ કત્તુપેક્ખત્તા મયાતિ અત્થો. એવં સેસેસુપિ યથારહં. સુતસદ્દસ્સ કમ્મભાવસાધનવસેન દ્વાધિપ્પાયિકપદત્તા યથાયોગં ''મયા સુત''ન્તિ ચ ''મમ સુત''ન્તિ ચ અત્થદ્વયે યુજ્જતિ.

કિઞ્ચાપિ ઉપસગ્ગો કિરિયં વિસેસેતિ, જોતકમત્તભાવતો પન સતિપિ તસ્મિં સુતસદ્દોયેવ તં તં અત્થં વદતીતિ અનુપસગ્ગસ્સ સુતસદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારે સઉપસગ્ગસ્સ ગહણં ન વિરુજ્ઝતીતિ આહ "**સઉપસગ્ગો ચ અનુપસગ્ગો ચા**"તિ. **અસ્સા**તિ સુતસદ્દસ્સ. ઉપસગ્ગવસેનપિ ધાતુસદ્દો વિસેસત્થવાચકો યથા ''અનુભવતિ પરાભવતી''તિ વુત્તં "**ગચ્છન્તોતિ અત્થો**"તિ. તથા અનુપસગ્ગોપિ ધાતુસદ્દો સઉપસગ્ગો વિય વિસેસત્થવાચકોતિ આહ "**વિસ્સુતધમ્મસ્સાતિ અત્થો**"તિ. એવમીદિસેસુ. **સોતવિઞ્ઞેય્ય**ન્તિ સોતદ્વારનિસ્સિતેન વિઞ્ઞાણેન વિઞ્ઞાતબ્બં, સસમ્ભારકથા વા એસા, સોતદ્વારેન વિઞ્ઞાતબ્બન્તિ અત્થો. **સોતદ્વારાનુસારવિઞ્ઞાતધરો**તિ સોતદ્વારાનુસારેન મનોવિઞ્ઞાણેન વિઞ્ઞાતધમ્મધરો. ન હિ સોતદ્વારનિસ્સિતવિઞ્ઞાણમત્તેન ધમ્મો વિઞ્ઞાયતિ, અથ ખો તદનુસારમનોવિઞ્ઞાણેનેવ, **સુતધરો**તિ ચ તથા વિઞ્ઞાતધમ્મધરો વુત્તો, તસ્મા તદત્થોયેવ સમ્ભવતીતિ એવં વુત્તં. કમ્મભાવસાધનાનિ સુતસદ્દે સમ્ભવન્તીતિ દસ્સેતું "**ઇધ પના**"તિઆદિમાહ. પુબ્બાપરપદસમ્બન્ધવસેન અત્થસ્સ ઉપપન્નતા, અનુપપન્નતા ચ વિઞ્ઞાયતિ, તસ્મા સુતસદ્દસ્સેવ વસેન અયમત્થો ''ઉપપન્નો, અનુપપન્નો''તિ વા ન વિઞ્ઞાતબ્બોતિ ચોદનાય પુબ્બાપરપદસમ્બન્ધવસેન એતદત્થસ્સ ઉપપન્નતં દસ્સેતું "**મે-સદ્દસ્સ હી**"તિઆદિ વુત્તં. **મયાતિ અત્થે સતી**તિ કત્તુત્થે કરણનિદ્દેસવસેન મયાતિ અત્થે વત્તબ્બે સતિ, યદા મે-સદ્દસ્સ કત્તુવસેન કરણનિદ્દેસો, તદાતિ વુત્તં હોતિ. **મમાતિ અત્થે સતી**તિ સમ્બન્ધીયત્થે સામિનિદ્દેસવસેન મમાતિ અત્થે વત્તબ્બે સતિ, યદા સમ્બન્ધવસેન સામિ નિદ્દેસો, તદાતિ વુત્તં હોતિ.

એવં સદ્દતો ઞાતબ્બમત્થં વિઞ્ઞાપેત્વા ઇદાનિ તેહિ દસ્સેતબ્બમત્થં નિદસ્સેન્તો "**એવમેતેસૂ**"તિઆદિમાહ. સુતસદ્દસન્નિધાને પયુત્તેન **એવં**-સદ્દેન સવનકિરિયાજોતકેનેવ ભવિતબ્બં વિજ્જમાનત્થસ્સ જોતકમત્તત્તા નિપાતાનન્તિ વુત્તં "**એવન્તિ સોતવિઞ્ઞાણાદિવિઞ્ઞાણકિચ્ચનિદસ્સન**"ન્તિ. સવનાય એવ હિ આકારો, નિદસ્સનં, અવધારણમ્પિ, તસ્મા યથાવુત્તો એવં-સદ્દસ્સ તિવિધોપિ અત્થો સવનકિરિયાજોતકભાવેન ઇધાધિપ્પેતોતિ. **આદિ**-સદ્દેન ચેત્થ સમ્પટિચ્છનાદીનં સોતદ્વારિકવિઞ્ઞાણાનં, તદભિનિપાતાનઞ્ચ મનોદ્વારિક વિઞ્ઞાણાનં ગહણં વેદિતબ્બં, યતો સોતદ્વારાનુસારવિઞ્ઞાતત્થે ઇધ સુતસદ્દોતિ વુત્તો. અવધારણફલત્તા સદ્દપયોગસ્સ સબ્બમ્પિ વાક્યં અન્તોગધાવધારણં, તસ્મા "**સુત**"ન્તિ એતસ્સ સુતમેવાતિ અયમત્થો લબ્ભતીતિ આહ "**અસ્સવનભાવપટિક્ખેપતો**"તિ. એતેન હિ વચનેન અવધારણેન નિરાકતં દસ્સેતિ. યથા પન યં સુતં સુતમેવાતિ નિયમેતબ્બં, તથા ચ તં સુતં સમ્મા સુતં હોતીતિ અવધારણફલં દસ્સેતું વુત્તં "**અનૂનાધિકાવિપરીતગ્ગહણનિદસ્સન**"ન્તિ. અથ વા સદ્દન્તરત્થાપોહનવસેન સદ્દો અત્થં વદતિ, તસ્મા "**સુત**"ન્તિ એતસ્સ અસુતં ન હોતીતિ અયમત્થો લબ્ભતીતિ સન્ધાય "**અસ્સવનભાવપટિક્ખેપતો**"તિ વુત્તં, ઇમિના દિટ્ઠાદિનિવત્તનં કરોતિ દિટ્ઠાદીનં ''અસુત''ન્તિ સદ્દન્તરત્થભાવેન નિવત્તેતબ્બત્તા. ઇદં વુત્તં હોતિ – ન ઇદં મયા અત્તનો ઞાણેન દિટ્ઠં, ન ચ સયમ્ભુઞાણેન સચ્છિકતં, અથ ખો સુતં, તઞ્ચ ખો સુતં સમ્મદેવાતિ. તદેવ સમ્મા સુતભાવં સન્ધાયાહ "**અનૂના...પે॰... દસ્સન**"ન્તિ. હોતિ ચેત્થ –

> ''એવાદિસત્તિયા ચેવ, અઞ્ઞત્થાપોહનેન ચ;
> દ્વિધા સદ્દો અત્થન્તરં, નિવત્તેતિ યથારહ''ન્તિ.

અપિચ અવધારણત્થે એવં-સદ્દે અયમત્થયોજના કરીયતીતિ તદપેક્ખસ્સ સુતસદ્દસ્સ સાવધારણત્થો વુત્તો "**અસ્સવનભાવપટિક્ખેપતો**"તિ, તદવધારણફલં દસ્સેતિ "**અનૂ...પે॰... દસ્સન**"ન્તિ ઇમિના. સવન-સદ્દો ચેત્થ ભાવસદ્દેન યોગતો કમ્મસાધનો વેદિતબ્બો ''સુય્યતી''તિ. અનૂનાધિકતાય ભગવતો સમ્મુખા સુતાકારતો અવિપરીતં , અવિપરીતસ્સ વા સુત્તસ્સ ગહણં, તસ્સ નિદસ્સનં તથા, ઇતિ સવનહેતુ સુણન્તપુગ્ગલસવનવિસેસવસેન અયં યોજના કતા.

એવં પદત્તયસ્સ એકેન પકારેન અત્થયોજનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ પકારન્તરેનાપિ તં દસ્સેતું "**તથા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તસ્સા**તિ યા ભગવતો સમ્મુખા ધમ્મસ્સવનાકારેન પવત્તા મનોદ્વારિકવિઞ્ઞાણવીથિ, તસ્સા. સા હિ નાનાપ્પકારેન આરમ્મણે પવત્તિતું સમત્થા, ન સોતદ્વારિક વિઞ્ઞાણવીથિ એકારમ્મણેયેવ પવત્તનતો, તથા ચેવ વુત્તં "**સોતદ્વારાનુસારેના**"તિ. તેન હિ સોતદ્વારિકવિઞ્ઞાણવીથિ નિવત્તતિ. **નાનપ્પકારેના**તિ વક્ખમાનેન અનેકવિહિતેન બ્યઞ્જનત્થગ્ગહણાકારસઙ્ખાતેન નાનાવિધેન આકારેન, એતેન ઇમિસ્સા યોજનાય આકારત્થો એવં-સદ્દો ગહિતોતિ દસ્સેતિ. **પવત્તિભાવપ્પકાસન**ન્તિ પવત્તિયા અત્થિભાવપ્પકાસનં. યસ્મિં પકારે વુત્તપ્પકારા વિઞ્ઞાણવીથિ નાનપ્પકારેન પવત્તા, તદેવ આરમ્મણં સન્ધાય "**ધમ્મપ્પકાસન**"ન્તિ વુત્તં, ન પન સુતસદ્દસ્સ ધમ્મત્થં, તેન વુત્તં ''અયં ધમ્મો સુતો''તિ. તસ્સા હિ વિઞ્ઞાણવીથિયા આરમ્મણમેવ ''અયં ધમ્મો સુતો''તિ વુચ્ચતિ. તઞ્ચ નિયમિયમાનં યથાવુત્તાય વિઞ્ઞાણવીથિયા આરમ્મણભૂતં સુત્તમેવ. **અયઞ્હેત્થા**તિઆદિ વુત્તસ્સેવત્થસ્સ પાકટીકરણં. તપ્પાકટીકરણત્થો હેત્થ **હિ**-સદ્દો. **વિઞ્ઞાણવીથિયા** કરણભૂતાય **મયા ન અઞ્ઞં કતં**, **ઇદં પન** આરમ્મણં **કતં**. કિં પન તન્તિ ચે? **અયં ધમ્મો સુતો**તિ. અયં પનેત્થાધિપ્પાયો – આકારત્થે એવં-સદ્દે ''એકેનાકારેના''તિ યો આકારો વુત્તો, સો અત્થતો સોતદ્વારાનુસારવિઞ્ઞાણવીથિયા નાનપ્પકારેન આરમ્મણે પવત્તિભાવોયેવ, તેન ચ તદારમ્મણભૂતસ્સ ધમ્મસ્સેવ સવનં કતં, ન અઞ્ઞન્તિ. એવં સવનકિરિયાય કરણકત્તુકમ્મવિસેસો ઇમિસ્સા યોજનાય દસ્સિતો.

અઞ્ઞમ્પિ યોજનમાહ "**તથા**"તિઆદિના. નિદસ્સનત્થં એવં-સદ્દં ગહેત્વા નિદસ્સનેન ચ નિદસ્સિતબ્બસ્સાવિનાભાવતો "**એવન્તિ નિદસ્સિતબ્બપ્પકાસન**"ન્તિ વુત્તં. ઇમિના હિ તદવિનાભાવતો એવંસદ્દેન સકલમ્પિ સુત્તં પચ્ચામટ્ઠન્તિ દસ્સેતિ, સુતસદ્દસ્સ કિરિયાપરત્તા, સવનકિરિયાય ચ સાધારણવિઞ્ઞાણપ્પબન્ધપટિબદ્ધત્તા તસ્મિઞ્ચ વિઞ્ઞાણપ્પબન્ધે પુગ્ગલવોહારોતિ વુત્તં "**પુગ્ગલકિચ્ચપ્પકાસન**"ન્તિ. સાધારણવિઞ્ઞાણપ્પબન્ધો હિ પણ્ણત્તિયા ઇધ **પુગ્ગલો** નામ, સવનકિરિયા પન તસ્સ **કિચ્ચં** નામ. ન હિ પુગ્ગલવોહારરહિતે ધમ્મપ્પબન્ધે સવનકિરિયા લબ્ભતિ વોહારવિસયત્તા તસ્સા કિરિયાયાતિ દટ્ઠબ્બં. "**ઇદ**"ન્તિઆદિ પિણ્ડત્થદસ્સનં **મયા**તિ યથાવુત્તવિઞ્ઞાણપ્પબન્ધસઙ્ખાતપુગ્ગલભૂતેન મયા. **સુત**ન્તિ સવનકિરિયાસઙ્ખાતેન પુગ્ગલકિચ્ચેન યોજિતં, ઇમિસ્સા પન યોજનાય પુગ્ગલબ્યાપારવિસયસ્સ પુગ્ગલસ્સ, પુગ્ગલબ્યાપારસ્સ ચ નિદસ્સનં કતન્તિ દટ્ઠબ્બં.

આકારત્થમેવ એવં-સદ્દં ગહેત્વા પુરિમયોજનાય અઞ્ઞથાપિ અત્થયોજનં દસ્સેતું "**તથા**"તિઆદિ વુત્તં. **ચિત્તસન્તાનસ્સા**તિ યથાવુત્તવિઞ્ઞાણપ્પબન્ધસ્સ. **નાનાકારપ્પવત્તિયા**તિ નાનપ્પકારેન આરમ્મણે પવત્તિયા. નાનપ્પકારં અત્થબ્યઞ્જનસ્સ ગહણં, નાનપ્પકારસ્સ વા અત્થબ્યઞ્જનસ્સ ગહણં તથા, તતોયેવ સા ''આકારપઞ્ઞત્તી''તિ વુત્તાતિ તદેવત્થં સમત્થેતિ "**એવન્તિ હી**"તિઆદિના. **આકારપઞ્ઞત્તી**તિ ચ ઉપાદાપઞ્ઞત્તિયેવ, ધમ્માનં પન પવત્તિઆકારમુપાદાય પઞ્ઞત્તત્તા તદઞ્ઞાય ઉપાદાપઞ્ઞત્તિયા વિસેસનત્થં "**આકારપઞ્ઞત્તી**"તિ વુત્તા **વિસયનિદ્દેસો**તિ ઉપ્પત્તિટ્ઠાનનિદ્દેસો. સોતબ્બભૂતો હિ ધમ્મો સવનકિરિયાકત્તુભૂતસ્સ

પુગ્ગલસ્સ સવનકિરિયાવસેન પવત્તિટ્ઠાનં કિરિયાય કત્તુકમ્મટ્ઠત્તા તબ્બસેન ચ તદાધારસ્સાપિ દબ્બસ્સ આધારભાવસ્સ ઇચ્છિતત્તા, ઇધ પન કિરિયાય કત્તુપવત્તિટ્ઠાનભાવો ઇચ્છિતોતિ કમ્મમેવ આધારવસેન વુત્તં, તેનાહ ''કત્તુ વિસયગ્ગહણસન્નિટ્ઠાન''ન્તિ, આરમ્મણમેવ વા વિસયો. આરમ્મણઞ્હિ તદારમ્મણિકસ્સ પવત્તિટ્ઠાનં. એવમ્પિ હિ અત્થો સુવિઞ્ઞેય્યતરો હોતિ. યથાવુત્તવચને પિણ્ડત્થં દસ્સેતું ''**એત્તાવતા**''તિઆદિ વુત્તં. એત્તાવતા એત્તકેન યથાવુત્તત્થેન પદત્તયેન, કતં હોતીતિ સમ્બન્ધો. **નાનાકારપ્પવત્તેના**તિ નાનપ્પકારેન આરમ્મણે પવત્તેન. **ચિત્તસન્તાનેના**તિ યથાવુત્તવિઞ્ઞાણવીથિસઙ્ખાતેન ચિત્તપ્પબન્ધેન. ગહણસદ્દે ચેતં કરણં. ચિત્તસન્તાનવિનિમુત્તસ્સ કસ્સચિ કત્તુ પરમત્થતો અભાવેપિ સદ્દવોહારેન બુદ્ધિપરિકપ્પિતભેદવચનિચ્છાય ચિત્તસન્તાનતો અઞ્ઞમિવ તંસમઙ્ગિં કત્વા અભેદેપિ ભેદવોહારેન ''**ચિત્તસન્તાનેન તંસમઙ્ગિનો**''તિ વુત્તં. વોહારવિસયો હિ સદ્દો નેકન્તપરમત્થિકોતિ (કારકરૂપસિદ્ધિયં યો કારેતિ સહેતુસુત્તં પસ્સિતબ્બં) સવનકિરિયાવિસયોપિ સોતબ્બધમ્મો સવનકિરિયાવસેન પવત્તચિત્તસન્તાનસ્સ ઇધ પરમત્થતો કત્તુભાવતો તસ્સ વિસયોયેવાતિ વુત્તં ''**કત્તુ વિસયગ્ગહણસન્નિટ્ઠાન**''**ન્તિ**.

અપિચ સવનવસેન ચિત્તપ્પવત્તિયા એવ સવનકિરિયાભાવતો તંવસેન તદઞ્ઞનામરૂપધમ્મસમુદાયભૂતસ્સ તંકિરિયાકત્તુ ચ વિસયો હોતીતિ કત્વા તથા વુત્તં. ઇદં વુત્તં હોતિ – પુરિમનયે સવનકિરિયા, તક્કત્તા ચ પરમત્થતો તથાપવત્તચિત્તસન્તાનમેવ, તસ્મા કિરિયાવિસયોપિ ''કત્તુ વિસયો''તિ વુત્તો. પચ્છિમનયે પન તથાપવત્તચિત્તસન્તાનં કિરિયા, તદઞ્ઞધમ્મસમુદાયો પન કત્તા, તસ્મા કામં એકન્તતો કિરિયાવિસયોયેવેસ ધમ્મો, તથાપિ કિરિયાવસેન ''તબ્બન્તકત્તુ વિસયો''તિ વુત્તોતિ. **તંસમઙ્ગિનો**તિ તેન ચિત્તસન્તાનેન સમઙ્ગિનો. **કત્તૂ**તિ કત્તારસ્સ. **વિસયો**તિ આરમ્મણવસેન પવત્તિટ્ઠાનં, આરમ્મણમેવ વા. સુતાકારસ્સ ચ થેરસ્સ સમ્મા નિચ્છિતભાવતો ''ગહણસન્નિટ્ઠાન''ન્તિ વુત્તં.

અપરો નયો – **યસ્સ**...પે॰... **આકારપઞ્ઞત્તી**તિ આકારત્થેન એવં-સદ્દેન યોજનં કત્વા તદેવ અવધારણત્થમ્પિ ગહેત્વા ઇમસ્મિંયેવ નયે યોજેતું ''ગહણં કતં'' ઇચ્ચેવ અવત્વા ''**ગહણસન્નિટ્ઠાનં કત**''ન્તિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. અવધારણેન હિ સન્નિટ્ઠાનમિધાધિપ્પેતં, તસ્મા ''**એત્તાવતા**''તિઆદિના અવધારણત્થમ્પિ એવં-સદ્દં ગહેત્વા અયમેવ યોજના કતાતિ દસ્સેતીતિ વેદિતબ્બં, ઇમિસ્સા પન યોજનાય ગહણાકારગાહકતબ્બિસયવિસેસનિદસ્સનં કતન્તિ દટ્ઠબ્બં.

અઞ્ઞમ્પિ યોજનમાહ ''**અથ વા**''તિઆદિના. પુબ્બે અત્તના સુતાનં નાનાવિહિતાનં સુત્તસઙ્ખાતાનં અત્થબ્યઞ્જનાનં ઉપધારિતરૂપસ્સ આકારસ્સ નિદસ્સનસ્સ, અવધારણસ્સ વા પકાસનસભાવો **એવં**-સદ્દોતિ તદાકારાદિભૂતસ્સ ઉપધારણસ્સ પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિયા ઉપાદાનભૂતધમ્મપ્પબન્ધબ્યાપારતાય ''**પુગ્ગલકિચ્ચનિદ્દેસો**''તિ વુત્તં અત્તના સુતાનઞ્હિ અત્થબ્યઞ્જનાનં પુન ઉપધારણં આકારાદિત્તયં, તઞ્ચ એવં-સદ્દસ્સ અત્થો. સો પન યં ધમ્મપ્પબન્ધં ઉપાદાય પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિ પવત્તા, તસ્સ બ્યાપારભૂતં કિચ્ચમેવ , તસ્મા એવં-સદ્દેન પુગ્ગલકિચ્ચં નિદ્દિસીયતીતિ. કામં સવનકિરિયા પુગ્ગલબ્યાપારોપિ અવિસેસેન, તથાપિ વિસેસતો વિઞ્ઞાણબ્યાપારોવાતિ વુત્તં ''**વિઞ્ઞાણકિચ્ચનિદ્દેસો**''તિ. તથા હિ પુગ્ગલવાદીનમ્પિ સવનકિરિયા વિઞ્ઞાણનિરપેક્ખા નત્થિ સવનાદીનં વિસેસતો વિઞ્ઞાણબ્યાપારભાવેન ઇચ્છિતત્તા. **મે**તિ સદ્દપ્પવત્તિયા એકન્તેનેવ સત્તવિસયત્તા, વિઞ્ઞાણકિચ્ચસ્સ ચ સત્તવિઞ્ઞાણાનમભેદકરણવસેન તત્થેવ સમોદહિતબ્બતો ''**ઉભયકિચ્ચયુત્તપુગ્ગલનિદ્દેસો**''તિ વુત્તં. ''અય''ન્તિઆદિ તપ્પાકટીકરણં. એત્થ હિ **સવનકિચ્ચવિઞ્ઞાણસમઙ્ગિનાતિ એવં**-સદ્દેન નિદ્દિટ્ઠં પુગ્ગલકિચ્ચં સન્ધાય વુત્તં, તં પન પુગ્ગલસ્સ

સવનકિચ્ચવિઞ્ઞાણસમઙ્ગીભાવેન પુગ્ગલકિચ્ચં નામાતિ દસ્સેતું ‘‘પુગ્ગલકિચ્ચસમઙ્ગિના’’તિ અવત્વા ‘‘**સવનકિચ્ચવિઞ્ઞાણસમઙ્ગિના**’’તિ આહ, તસ્મા ‘‘પુગ્ગલકિચ્ચ’’ન્તિ નિદ્દિટ્ઠસવનકિચ્ચવતા વિઞ્ઞાણેન સમઙ્ગિનાતિ અત્થો. **વિઞ્ઞાણવસેન, લદ્ધસવનકિચ્ચવોહારેના**તિ ચ સુતસદ્દેન નિદ્દિટ્ઠં વિઞ્ઞાણકિચ્ચં સન્ધાય વુત્તં. સવનમેવ કિચ્ચં યસ્સાતિ તથા. સવનકિચ્ચન્તિ વોહારો **સવનકિચ્ચવોહારો**, લદ્ધો સો યેનાતિ તથા. **લદ્ધસવનકિચ્ચવોહારેન** વિઞ્ઞાણસઙ્ખાતેન વસેન સામત્થિયેનાતિ અત્થો. અયં પન સમ્બન્ધો – સવનકિચ્ચવિઞ્ઞાણસમઙ્ગિના પુગ્ગલેન મયા લદ્ધસવનકિચ્ચવોહારેન વિઞ્ઞાણવસેન કરણભૂતેન સુતન્તિ.

અપિચ ‘‘**એવ**’’ન્તિ સદ્દસ્સત્થો અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ, ‘‘**સુત**’’ન્તિ સદ્દસ્સત્થો વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ, તસ્મા તે તથારૂપપઞ્ઞત્તિ ઉપાદાનભૂતપુગ્ગલબ્યાપારભાવેનેવ દસ્સેન્તો આહ ‘‘**એવન્તિ પુગ્ગલકિચ્ચનિદ્દેસો. સુતન્તિ વિઞ્ઞાણકિચ્ચનિદ્દેસો**’’તિ. ન હિ પરમત્થતોયેવ નિયમિયમાને સતિ પુગ્ગલકિચ્ચવિઞ્ઞાણકિચ્ચવસેન અયં વિભાગો લબ્ભતીતિ. ઇમિસ્સા પન યોજનાય કત્તુબ્યાપારકરણબ્યાપારકત્તુનિદ્દેસો કતોતિ વેદિતબ્બો.

સબ્બસ્સાપિ સદ્દાધિગમનીયસ્સ અત્થસ્સ પઞ્ઞત્તિમુખેનેવ પટિપજ્જિતબ્બત્તા, સબ્બાસઞ્ચ પઞ્ઞત્તીનં વિજ્જમાનાદિવસેન છસુ પઞ્ઞત્તિભેદેસુ અન્તોગધત્તા તાસુ ‘‘એવ’’ન્તિઆદીનં પઞ્ઞત્તીનં સરૂપં નિદ્ધારેત્વા દસ્સેન્તો ‘‘**એવન્તિ ચા**’’તિઆદિમાહ. તત્થ ‘‘એવ’’ન્તિ ચ ‘‘મે’’તિ ચ વુચ્ચમાનસ્સ અત્થસ્સ આકારાદિભૂતસ્સ ધમ્માનં અસલ્લક્ખણભાવતો અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિભાવોતિ આહ ‘‘**સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થવસેન અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તી**’’તિ. **સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થવસેના**તિ ચ ભૂતત્થઉત્તમત્થવસેનાતિ અત્થો. ઇદં વુત્તં હોતિ – યો માયામરીચિઆદયો વિય અભૂતત્થો, અનુસ્સવાદીહિ ગહેતબ્બો વિય અનુત્તમત્થો ચ ન હોતિ, સો રૂપસદ્દાદિસભાવો, રુપ્પનાનુભવનાદિસભાવો વા અત્થો ‘‘સચ્ચિકટ્ઠો, પરમત્થો’’તિ ચ વુચ્ચતિ, ‘‘એવં મે’’તિ પદાનં પન અત્થો અભૂતત્તા, અનુત્તમત્તા ચ ન તથા વુચ્ચતિ, તસ્મા ભૂતત્થઉત્તમત્થસઙ્ખાતેન સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થવસેન વિસેસનભૂતેન અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિયેવાતિ. એતેન ચ વિસેસનેન બાલજનેહિ ‘‘અત્થી’’તિ પરિકપ્પિતં પઞ્ઞત્તિમત્તં નિવત્તેતિ. તદેવત્થં પાકટં કરોતિ, હેતુના વા સાધેતિ ‘‘**કિઞ્હેત્થ ત**’’ન્તિઆદિના. યં ધમ્મજાતં, અત્થજાતં વા ‘‘એવ’’ન્તિ વા ‘‘મે’’તિ વા નિદ્દેસં લભેથ, **તં એત્થ** રૂપફસ્સાદિધમ્મસમુદાયે, ‘‘એવં મે’’તિ પદાનં વા અત્થે. પરમત્થતો ન અત્થીતિ યોજના. રૂપફસ્સાદિભાવેન નિદ્દિટ્ઠો પરમત્થતો એત્થ અત્થેવ, ‘‘એવં મે’’તિ પન નિદ્દિટ્ઠો નત્થીતિ અધિપ્પાયો. **સુત**ન્તિ પન સદ્દાયતનં સન્ધાયાહ ‘‘**વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તી**’’તિ. ‘‘સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થવસેના’’તિ ચેત્થ અધિકારો. ‘‘**યઞ્હી**’’તિઆદિ તપ્પાકટીકરણં, હેતુદસ્સનં વા. **યં તં** સદ્દાયતનં **સોતેન** સોતદ્વારેન, તન્નિસ્સિતવિઞ્ઞાણેન વા **ઉપલદ્ધં** અધિગમિતબ્બન્તિ અત્થો. તેન હિ સદ્દાયતનમિધ ગહિતં કમ્મસાધનેનાતિ દસ્સેતિ.

એવં અટ્ઠકથાનયેન પઞ્ઞત્તિસરૂપં નિદ્ધારેત્વા ઇદાનિ અટ્ઠકથામુત્તકેનાપિ નયેન વુત્તેસુ છસુ પઞ્ઞત્તિભેદેસુ ‘‘એવ’’ન્તિઆદીનં પઞ્ઞત્તીનં સરૂપં નિદ્ધારેન્તો ‘‘**તથા**’’તિઆદિમાહ. ઉપાદાપઞ્ઞત્તિ આદયો હિ પોરાણટ્ઠકથાતો મુત્તા સઙ્ગહકારેનેવ આચરિયેન વુત્તા. વિત્થારો અભિધમ્મટ્ઠકથાય ગહેતબ્બો. **તં તન્તિ** તં તં ધમ્મજાતં, સોતપથમાગતે ધમ્મે ઉપાદાય તેસં ઉપધારિતાકારનિદસ્સનાવધારણસ્સ પચ્ચામસનવસેન **એવન્તિ ચ** સસન્તતિપરિયાપન્ને ખન્ધે ઉપાદાય **મેતિ ચ** વત્તબ્બત્તાતિ અત્થો. રૂપવેદનાદિભેદેહિ ધમ્મે ઉપાદાય નિસ્સાય કારણં કત્વા પઞ્ઞત્તિ **ઉપાદાપઞ્ઞત્તિ** યથા ‘‘તાનિ તાનિ અઙ્ગાનિ ઉપાદાય રથો ગેહં, તે તે રૂપરસાદયો ઉપાદાય ઘટો પટો, ચન્દિમસૂરિયપરિવત્તાદયો ઉપાદાય કાલો દિસા’’તિઆદિ. પઞ્ઞપેતબ્બટ્ઠેન ચેસા પઞ્ઞત્તિ નામ, ન પઞ્ઞાપનટ્ઠેન. યા પન તસ્સ અત્થસ્સ પઞ્ઞાપના, અયં અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિયેવ. **દિટ્ઠાદીનિ ઉપનિધાય**

વત્તબ્બતોતિ દિટ્ઠમુતવિઞ્ઞાતે ઉપનિધાય ઉપત્થમ્ભં કત્વા અપેક્ખિત્વા વત્તબ્બત્તા. દિટ્ઠાદિસભાવવિરહિતે સદ્દાયતને વત્તમાનોપિ હિ સુતવોહારો ‘‘દુતિયં તતિય’’ન્તિઆદિકો વિય પઠમાદીનિ દિટ્ઠમુતવિઞ્ઞાતે અપેક્ખિત્વા પવત્તો “**ઉપનિધાપઞ્ઞત્તી**”તિ વુચ્ચતે. સા પનેસા અનેકવિધા તદઞ્ઞપેક્ખૂપનિધા હત્થગતૂપનિધા સમ્પયુત્તૂપનિધાસમારોપિતૂપનિધા અવિદૂરગતૂપનિધા પટિભાગૂપનિધા તબ્બહુલૂપનિધાતબ્બિસિટ્ઠૂપનિધા’’તિઆદિના. તાસુ અયં ‘‘દુતિયં તતિય’’ન્તિઆદિકા વિય પઠમાદીનં દિટ્ઠાદીનં અઞ્ઞમઞ્ઞમપેક્ખિત્વા વુત્તત્તા તદઞ્ઞપેક્ખૂપનિધાપઞ્ઞત્તિ નામ.

એવં પઞ્ઞત્તિયાપિ અત્થાધિગમનીયતાસઙ્ખાતં દસ્સેતબ્બત્થં દસ્સેત્વા ઇદાનિ સદ્દસામત્થિયેન દીપેતબ્બમત્થં નિદ્ધારેત્વા દીપેન્તો “**એત્થ ચા**”તિઆદિમાહ. **એત્થા**તિ એતસ્મિં વચનત્તયે. **ચ**-સદ્દો ઉપન્યાસો અત્થન્તરં આરભિતુકામેન યોજિતત્તા. ‘‘સુત’’ન્તિ વુત્તે અસુતં ન હોતીતિ પકાસિતોયમત્થો, તસ્મા તથા સુત-સદ્દેન પકાસિતા અત્તના પટિવિદ્ધસુત્તસ્સ પકારવિસેસા “**એવ**”ન્તિ થેરેન પચ્ચામટ્ઠાતિ તેન એવં-સદ્દેન અસમ્મોહો દીપિતો નામ, તેનાહ “**એવન્તિ વચનેન અસમ્મોહં દીપેતી**”તિ. **અસમ્મોહ**ન્તિ ચ યથાસુતે સુત્તે અસમ્મોહં. તદેવ યુત્તિયા, બ્યતિરેકેન ચ સમત્થેહિ “**ન હી**”તિઆદિના વક્ખમાનઞ્ચ સુત્તં નાનપ્પકારં દુપ્પટિવિદ્ધઞ્ચ. એવં નાનપ્પકારે દુપ્પટિવિદ્ધે સુત્તે કથં સમ્મૂળ્હો નાનપ્પકારપટિવેધસમત્થો ભવિસ્સતિ. ઇમાય યુત્તિયા, ઇમિના ચ બ્યતિરેકેન થેરસ્સ તત્થ અસમ્મૂળ્હભાવસઙ્ખાતો દીપેતબ્બો અત્થો વિઞ્ઞાયતીતિ વુત્તં હોતિ. એવમીદિસેસુ યથારહં. ભગવતો સમ્મુખા સુતાકારસ્સ યાથાવતો ઉપરિ થેરેન દસ્સિયમાનત્તા “**સુત્તસ્સ અસમ્મોસં દીપેતી**”તિ વુત્તં. **કાલન્તરેના**તિ સુતકાલતો અપરેન કાલેન. **યસ્સ…પે॰… પટિજાનાતિ**, થેરસ્સ પન સુવણ્ણભાજને પક્ખિત્તસીહવસા વિય અનસ્સમાનં અસમ્મુટ્ઠં તિટ્ઠતિ, તસ્મા સો એવં પટિજાનાતીતિ વુત્તં હોતિ. એવં દીપિતેન પન અત્થેન કિં પકાસિતન્તિ આહ “**ઇચ્ચસ્સા**”તિઆદિ. તત્થ **ઇચ્ચસ્સા**તિ ઇતિ અસ્સ, તસ્મા અસમ્મોહસ્સ, અસમ્મોસસ્સ ચ દીપિતત્તા અસ્સ થેરસ્સપઞ્ઞાસિદ્ધીતિઆદિના સમ્બન્ધો. **અસમ્મોહેના**તિ સમ્મોહાભાવેન. પઞ્ઞાવજ્જિતસમાધિઆદિધમ્મજાતેન તંસમ્પયુત્તાય પઞ્ઞાય સિદ્ધિ સહજાતાદિસત્તિયા સિજ્ઝનતો. સમ્મોહપટિપક્ખેન વા પઞ્ઞાસઙ્ખાતેન ધમ્મજાતેન. સવનકાલસમ્ભૂતાય હિ પઞ્ઞાય તદુત્તરિકાલપઞ્ઞાસિદ્ધિ ઉપનિસ્સયાદિકોટિયા સિજ્ઝનતો. ઇતરત્થાપિ યથારહં નયો નેતબ્બો.

એવં પકાસિતેન પન અત્થેન કિં વિભાવિતન્તિ આહ “**તત્થા**”તિઆદિ. **તત્થા**તિ તેસુ દુબ્બિધેસુ ધમ્મેસુ. બ્યઞ્જનાનં પટિવિજ્ઝિતબ્બો આકારો નાતિગમ્ભીરો, યથાસુતધારણમેવ તત્થ કરણીયં, તસ્મા તત્થ સતિયા બ્યાપારો અધિકો, પઞ્ઞા પન ગુણીભૂતાતિ વુત્તં “**પઞ્ઞાપુબ્બઙ્ગમાયા**”તિઆદિ. પઞ્ઞાય પુબ્બઙ્ગમા **પઞ્ઞાપુબ્બઙ્ગમા**તિ હિ નિબ્બચનં, પુબ્બઙ્ગમતા ચેત્થ પધાનભાવો ‘‘મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા’’તિઆદીસુ (ધ॰ પ॰ ૧) વિય. અપિચ યથા ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીસુ આવજ્જનાદયો પુબ્બઙ્ગમા સમાનાપિ તદારમ્મણસ્સ અવિજાનનતો અપ્પધાનભૂતા, એવં પુબ્બઙ્ગમાયપિ અપ્પધાનત્તે સતિ પઞ્ઞાપુબ્બઙ્ગમા એતિસ્સાતિ નિબ્બચનમ્પિ યુજ્જતિ. પુબ્બઙ્ગમતા ચેત્થ પુરેચારિભાવો. ઇતિ સહજાતપુબ્બઙ્ગમો પુરેજાતપુબ્બઙ્ગમોતિ દુવિધોપિ પુબ્બઙ્ગમો ઇધ સમ્ભવતિ, યથા ચેત્થ, એવં સતિ ‘‘પુબ્બઙ્ગમાયા’’તિ એત્થાપિ યથાસમ્ભવમેસ નયો વેદિતબ્બો. એવં વિભાવિતેન સમત્થતાવચનેન કિમનુભાવિતન્તિ આહ “**તદુભયસમત્થતાયોગેના**”તિઆદિ. તત્થ **અત્થબ્યઞ્જનસમ્પન્નસ્સા**તિ અત્થબ્યઞ્જનેન પરિપુણ્ણસ્સ, સઙ્કાસનાદીહિ વા છહિ અત્થપદેહિ, અક્ખરાદીહિ ચ છહિ બ્યઞ્જનપદેહિ સમન્નાગતસ્સ, અત્થબ્યઞ્જનસઙ્ખાતેન વા રસેન સાદુરસસ્સ. પરિયત્તિધમ્મોયેવ નવલોકુત્તરરતનસન્નિધાનતો સત્તવિધસ્સ, દસવિધસ્સ વા રતનસ્સ સન્નિધાનો કોસો વિયાતિ **ધમ્મકોસો**, તથા ધમ્મભણ્ડાગારો, તત્થ નિયુત્તોતિ

ધમ્મભણ્ડાગારિકો. અથ વા નાનારાજભણ્ડરક્ખકો ભણ્ડાગારિકો વિયાતિ **ભણ્ડાગારિકો**, ધમ્મસ્સ અનુરક્ખકો ભણ્ડાગારિકોતિ તમેવ સદિસતાકારણદસ્સનેન વિસેસેત્વા ‘‘**ધમ્મભણ્ડાગારિકો**’’તિ વુત્તો. યથાહ –

‘‘બહુસ્સુતો ધમ્મધરો, સબ્બપાઠી ચ સાસને;
આનન્દો નામ નામેન, ધમ્મારક્ખો તવં મુને’’તિ. (અપ॰ ૧.૫૪૨);

અઞ્ઞથાપિ દીપેતબ્બમત્થં દીપેતિ ‘‘**અપરો નયો**’’તિઆદિના, એવં સદ્દેન વુચ્ચમાનાનં આકારનિદસ્સનાવધારણત્થાનં અવિપરીતસદ્ધમ્મવિસયત્તા તબ્બિસયેહિ તેહિ અત્થેહિ યોનિસો મનસિકારસ્સ દીપનં યુત્તન્તિ વુત્તં ‘‘**યોનિ…પે॰… દીપેતી**’’તિ. ‘‘**અયોનિસો**’’તિઆદિના બ્યતિરેકેન ઞાપકહેતુદસ્સનં. તત્થ કત્થચિ હિ-સદ્દો દિસ્સતિ, સો કારણે, કસ્માતિ અત્થો, ઇમિના વચનેનેવ યોનિસો મનસિકરોતો નાનપ્પકારપટિવેધસમ્ભવતો અગ્ગિ વિય ધૂમેન કારિયેન કારણભૂતો સો વિઞ્ઞાયતીતિ તદન્વયમ્પિ અત્થાપત્તિયા દસ્સેતિ. એસ નયો સબ્બત્થ યથારહં. ‘‘બ્રહ્મજાલં આવુસો કત્થ ભાસિત’’ન્તિઆદિ પુચ્છાવસેન અધુના પકરણપ્પત્તસ્સ વક્ખમાનસ્સ સુત્તસ્સ ‘‘સુત’’ન્તિ પદેન વુચ્ચમાનં ભગવતો સમ્મુખા સવનં સમાધાનમન્તરેન ન સમ્ભવતીતિ કત્વા વુત્તં ‘‘**અવિક્ખેપં દીપેતી**’’તિ. ‘‘**વિક્ખિત્તચિત્તસ્સા**’’તિઆદિના બ્યતિરેકકારણેન ઞાપકહેતું દસ્સેત્વા તદેવ સમત્થેતિ ‘‘**તથા હી**’’તિઆદિના. **સબ્બસમ્પત્તિયા**તિ સબ્બેન અત્થબ્યઞ્જનદેસકપયોજનાદિના સમ્પત્તિયા. કિં ઇમિના પકાસિતન્તિ આહ ‘‘**યોનિસો મનસિકારેન ચેત્થા**’’તિઆદિ. **એત્થા**તિ એતસ્મિં ધમ્મદ્વયે. ‘‘**ન હિ વિક્ખિત્તચિત્તો**’’તિઆદિના કારણભૂતેન અવિક્ખેપેન, સપ્પુરિસૂપનિસ્સયેન ચ ફલભૂતસ્સ સદ્ધમ્મસ્સવનસ્સ સિદ્ધિયા એવ સમત્થનં વુત્તં, અવિક્ખેપેન પન સપ્પુરિસૂપનિસ્સયસ્સ સિદ્ધિયા સમત્થનં ન વુત્તં. કસ્માતિ ચે? વિક્ખિત્તચિત્તાનં સપ્પુરિસે પયિરુપાસનાભાવસ્સ અત્થતો સિદ્ધત્તા. અત્થવસેનેવ હિ સો પાકટોતિ ન વુત્તો.

એત્થાહ – યથા યોનિસો મનસિકારેન ફલભૂતેન અત્તસમ્માપણિધિપુબ્બેકતપુઞ્ઞતાનં કારણભૂતાનં સિદ્ધિ વુત્તા તદવિનાભાવતો, એવં અવિક્ખેપેન ફલભૂતેન સદ્ધમ્મસ્સવનસપ્પુરિસૂપનિસ્સયાનં કારણભૂતાનં સિદ્ધિ વત્તબ્બા સિયા અસ્સુતવતો, સપ્પુરિસૂપનિસ્સયવિરહિતસ્સ ચ તદભાવતો. એવં સન્તેપિ ‘‘ન હિ વિક્ખિત્તચિત્તો’’તિઆદિસમત્થનવચનેન અવિક્ખેપેન, સપ્પુરિસૂપનિસ્સયેન ચ કારણભૂતેન સદ્ધમ્મસ્સવનસ્સેવ ફલભૂતસ્સ સિદ્ધિ વુત્તા, કસ્મા પનેવં વુત્તાતિ? વુચ્ચતે – અધિપ્પાયન્તરસમ્ભવતો હિ તથા સિદ્ધિ વુત્તા. અયં પનેત્થાધિપ્પાયો – સદ્ધમ્મસ્સવનસપ્પુરિસૂપનિસ્સયા ન એકન્તેન અવિક્ખેપસ્સ કારણં બાહિરકારણત્તા, અવિક્ખેપો પન સપ્પુરિસૂપનિસ્સયો વિય સદ્ધમ્મસ્સવનસ્સ એકન્તકારણં અજ્ઝત્તિકકારણત્તા, તસ્મા એકન્તકારણે હોન્તે કિમત્થિયા અનેકન્તકારણં પતિ ફલભાવપરિકપ્પનાતિ તથાયેવેતસ્સ સિદ્ધિ વુત્તાતિ. એત્થ ચ પઠમં ફલેન કારણસ્સ સિદ્ધિદસ્સનં નદીપૂરેન વિય ઉપરિ વુટ્ઠિસબ્ભાવસ્સ, દુતિયં કારણેન ફલસ્સ સિદ્ધિદસ્સનં એકન્તવસ્સિના વિય મેઘવુટ્ઠાનેન વુટ્ઠિપવત્તિયા.

‘‘**અપરો નયો**’’તિઆદિના અઞ્ઞથાપિ દીપેતબ્બત્થમાહ, યસ્મા ન હોતીતિ સમ્બન્ધો. **એવન્તિ…પે॰… નાનાકારનિદ્દેસો**તિ હેટ્ઠા **વુત્તં, સો ચ આકારો**તિ સોતદ્વારાનુસારવિઞ્ઞાણવીથિસઙ્ખાતસ્સ ચિત્તસન્તાનસ્સ નાનાકારેન આરમ્મણે પવત્તિયા નાનત્થબ્યઞ્જનગ્ગહણસઙ્ખાતો સો ભગવતો વચનસ્સ અત્થબ્યઞ્જનપ્પભેદપરિચ્છેદવસેન સકલસાસનસમ્પત્તિઓગાહનાકારો. **એવં ભદ્દકો**તિ નિરવસેસપરહિતપારિપૂરિભાવકારણત્તા એવં યથાવુત્તેન નાનત્થબ્યઞ્જનગ્ગહણેન સુન્દરો સેટ્ઠો, સમાસપદં વા એતં એવં ઈદિસો ભદ્દો યસ્સાતિ કત્વા. ન પણિહિતો

અપ્પણિહિતો, સમ્મા અપ્પણિ હિતો અત્તા યસ્સાતિ તથા, તસ્સ. **પચ્છિમચક્કદ્વયસમ્પત્તિ**ન્તિ અત્તસમ્માપણિધિપુબ્બેકતપુઞ્ઞતાસઙ્ખાતગુણદ્વયસમ્પત્તિં. ગુણસ્સેવ હિ અપરાપરવુત્તિયા પવત્તનટ્ઠેન ચક્કભાવો. ચરન્તિ વા એતેન સત્તા સમ્પત્તિભવં, સમ્પત્તિભવેસૂતિ વા **ચક્કં**. યં સન્ધાય વુત્તં ''ચત્તારિમાનિ ભિક્ખવે, ચક્કાનિ, યેહિ સમન્નાગતાનં દેવમનુસ્સાનં ચતુચક્કં વત્તતી''તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૪.૩૧) પચ્છિમભાવો ચેત્થ દેસનાક્કમવસેનેવ. **પુરિમચક્કદ્વયસમ્પત્તિ**ન્તિ પતિરૂપદેસવાસસપ્પુરિસૂપનિસ્સયસઙ્ખાતગુણદ્વયસમ્પત્તિં. સેસં વુત્તનયમેવ. **તસ્મા**તિ પુરિમકારણં પુરિમસ્સેવાતિ ઇધ કારણમાહ ''**ન હી**''તિઆદિના.

તેન કિં પકાસિતન્તિ આહ ''**ઇચ્ચસ્સા**''તિઆદિ. **ઇતિ** ઇમાય ચતુચક્કસમ્પત્તિયા કારણભૂતાય. **અસ્સ** થેરસ્સ. **પચ્છિમચક્કદ્વયસિદ્ધિયા**તિ પચ્છિમચક્કદ્વયસ્સ અત્થિભાવેન સિદ્ધિયા . **આસયસુદ્ધી**તિ વિપસ્સનાઞાણસઙ્ખાતાય અનુલોમિકખન્તિયા, કમ્મસ્સકતાઞાણ-મગ્ગઞાણસઙ્ખાતસ્સ યથાભૂતઞાણસ્સ ચાતિ દુવિધસ્સાપિ આસયસ્સ અસુદ્ધિહેતુભૂતાનં કિલેસાનં દૂરીભાવેન **સુદ્ધિ**. તદેવ હિ દ્વયં વિવટ્ટનિસ્સિતાનં સુદ્ધસત્તાનં આસયો. સમ્માપણિહિતત્તો હિ પુબ્બે ચ કતપુઞ્ઞો સુદ્ધાસયો હોતિ. તથા હિ વુત્તં ''સમ્માપણિહિતં ચિત્તં, સેય્યસો નં તતો કરે''તિ, (ધ॰ પ॰ ૪૩) ''કતપુઞ્ઞોસિ ત્વં આનન્દ, પધાનમનુયુઞ્જ ખિપ્પં હોહિસિ અનાસવો''તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૦૭) ચ. કેચિ પન ''કત્તુકમ્યતાછન્દો આસયો''તિ વદન્તિ, તદયુત્તમેવ ''તાય ચ આસયસુદ્ધિયા અધિગમબ્યત્તિસિદ્ધી''તિ વચનેન વિરોધતો. એવમ્પિ મગ્ગઞાણસઙ્ખાતસ્સ આસયસ્સ સુદ્ધિ ન યુત્તા તાય અધિગમબ્યત્તિસિદ્ધિયા અવત્તબ્બતોતિ? નો ન યુત્તો પુરિમસ્સ મગ્ગસ્સ, પચ્છિમાનં મગ્ગાનં, ફલાનઞ્ચ કારણભાવતો. **પયોગસુદ્ધી**તિ યોનિસોમનસિકારપુબ્બઙ્ગમસ્સ ધમ્મસ્સવનપયોગસ્સ વિસદભાવેન સુદ્ધિ, સબ્બસ્સ વા કાયવચીપયોગસ્સ નિદ્દોસભાવેન સુદ્ધિ. પતિરૂપદેસવાસી, હિ સપ્પુરિસસેવી ચ યથાવુત્તવિસુદ્ધપયોગો હોતિ. તથાવિસુદ્ધેન યોનિસોમનસિકારપુબ્બઙ્ગમેન ધમ્મસ્સવનપયોગેન, વિપ્પટિસારાભાવાવહેન ચ કાયવચીપયોગેન અવિક્ખિત્તચિત્તો પરિયત્તિયં વિસારદો હોતિ, તથાભૂતો ચ થેરો, તેન વિઞ્ઞાયતિ પુરિમચક્કદ્વયસિદ્ધિયા થેરસ્સ પયોગસુદ્ધિ સિદ્ધાવાતિ. તેન કિં વિભાવિતન્તિ આહ ''**તાય ચા**''તિઆદિ. **અધિગમબ્યત્તિસિદ્ધી**તિ પટિવેધસઙ્ખાતે અધિગમે છેકભાવસિદ્ધિ. અધિગમેતબ્બતો હિ પટિવિજ્ઝિતબ્બતો પટિવેધો ''**અધિગમો**''તિ અટ્ઠકથાસુ વુત્તો, **આગમો**તિ ચ પરિયત્તિ આગચ્છન્તિ અત્તત્થપરત્થાદયો એતેન, આભુસો વા ગમિતબ્બો ઞાતબ્બોતિ કત્વા.

તેન કિમનુભાવિતન્તિ આહ ''**ઇતી**''તિઆદિ. **ઇતી**તિ એવં વુત્તનયેન, તસ્મા સિદ્ધત્તાતિ વા કારણનિદ્દેસો. **વચન**ન્તિ નિદાનવચનં લોકતો, ધમ્મતો ચ સિદ્ધાય ઉપમાય તમત્થં ઞાપેતું ''**અરુણુગ્ગં વિયા**''તિઆદિમાહ. ''ઉપમાય મિધેકચ્ચે, અત્થં જાનન્તિ પણ્ડિતા''તિ (જા॰ ૨.૧૯.૨૪) હિ વુત્તં. **અરુણો**તિ સૂરિયસ્સ ઉદયતો પુબ્બભાગે ઉટ્ઠિતરંસિ, તસ્સ **ઉગ્ગં** ઉગ્ગમનં **ઉદયતો** ઉદયન્તસ્સ ઉદયાવાસમુગ્ગચ્છતો **સૂરિયસ્સ પુબ્બઙ્ગમં** પુરેચરં **ભવિતું અરહતિ વિયા**તિ સમ્બન્ધો. ઇદં વુત્તં હોતિ – આગમાધિગમબ્યત્તિયા ઈદિસસ્સ થેરસ્સ વુત્તનિદાનવચનં ભગવતો વચનસ્સ પુબ્બઙ્ગમં ભવિતુમરહતિ, નિદાનભાવં ગતં હોતીતિ ઇદમત્થજાતં અનુભાવિતન્તિ.

ઇદાનિ અપરમ્પિ પુબ્બે વુત્તસ્સ અસમ્મોહાસમ્મોસસઙ્ખાતસ્સ દીપેતબ્બસ્સત્થસ્સ દીપકેહિ એવં-સદ્દ સુત-સદ્દેહિ પકાસેતબ્બમત્થં પકાસેન્તો ''**અપરો નયો**''તિઆદિમાહ. તત્થ હિ ''નાનપ્પકારપટિવેધદીપકેન , સોતબ્બપ્પભેદપટિવેધદીપકેના''તિ ચ ઇમિના તેહિ સદ્દેહિ પુબ્બે દીપિતં અસમ્મોહાસમ્મોસસઙ્ખાતં દીપેતબ્બત્થમાહ અસમ્મોહેન નાનપ્પકારપટિવેધસ્સ, અસમ્મોસેન ચ સોતબ્બપ્પભેદપટિવેધસ્સ સિજ્ઝનતો. ''**અત્તનો**''તિઆદીહિ પન પકાસેતબ્બત્થં. તેન વુત્તં **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન**

‘‘નાનપ્પકારપટિવેધદીપકેનાતિઆદિના એવં-સદ્દ સુત-સદ્દાનં થેરસ્સ અત્થબ્યઞ્જનેસુ અસમ્મોહાસમ્મોસદીપનતો ચતુપટિસમ્ભિદાવસેન અત્થયોજનં દસ્સેતી’’તિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧). હેતુગબ્ભઞ્ચેતં પદદ્વયં, નાનપ્પકારપટિવેધસઙ્ખાતસ્સ, સોતબ્બપ્પભેદ-પટિવેધસઙ્ખાતસ્સ ચ દીપેતબ્બત્થસ્સ દીપકત્તાતિ વુત્તં હોતિ. સન્તસ્સ વિજ્જમાનસ્સ ભાવો **સબ્ભાવો**, અત્થપટિભાનપટિસમ્ભિદાહિ સમ્પત્તિયા સબ્ભાવો તથા. ‘‘સમ્ભવ’’ન્તિપિ પાઠો, સમ્ભવનં **સમ્ભવો**, અત્થપટિભાનપટિસમ્ભિદાસમ્પત્તીનં સમ્ભવો તથા. એવં ઇતરત્થાપિ. ‘‘**સોતબ્બપ્પભેદપટિવેધદીપકેના**’’તિ એતેન પન અયં સુત-સદ્દો એવં-સદ્દસન્નિધાનતો, વક્ખમાનાપેક્ખાય વા સામઞ્ઞેનેવ વુત્તેપિ સોતબ્બધમ્મવિસેસં આમસતીતિ દસ્સેતિ. એત્થ ચ સોતબ્બધમ્મસઙ્ખાતાય પાળિયા નિદસ્સેતબ્બાનં ભાસિતત્થપયોજનત્થાનં, તીસુ ચ ઞાણેસુ પવત્તઞાણસ્સ નાનપ્પકારભાવતો તબ્ભાવપટિવેધદીપકેન એવં-સદ્દેન અત્થપટિભાનપટિસમ્ભિદાસમ્પત્તિસબ્ભાવદીપનં યુત્તં, સોતબ્બધમ્મસ્સ પન અત્થાધિગમહેતુતો, તંવસેન ચ તદવસેસહેતુપ્પભેદસ્સ ગહિતત્તા, નિરુત્તિભાવતો ચ સોતબ્બપ્પભેદદીપકેન સુત-સદ્દેન ધમ્મનિરુત્તિપટિસમ્ભિદાસમ્પત્તિસબ્ભાવદીપનં યુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. તદેવત્થઞ્હિ ઞાપેતું ‘‘અસમ્મોહદીપકેન, અસમ્મોસદીપકેના’’તિ ચ અવત્વા તથા વુત્તન્તિ.

એવં અસમ્મોહાસમ્મોસસઙ્ખાતસ્સ દીપેતબ્બસ્સત્થસ્સ દીપકેહિ એવં-સદ્દ સુત-સદ્દેહિ પકાસેતબ્બમત્થં પકાસેત્વા ઇદાનિ યોનિસોમનસિકારાવિક્ખેપસઙ્ખાતસ્સ દીપેતબ્બસ્સત્થસ્સ દીપકેહિપિ તેહિ પકાસેતબ્બમત્થં પકાસેન્તો ‘‘**એવન્તિ ચા**’’તિઆદિમાહ. તત્થ હિ ‘‘**એવન્તિ...પે॰... ભાસમાનો, સુતન્તિ ઇદં...પે॰... ભાસમાનો**’’તિ ચ ઇમિના તેહિ સદ્દેહિ પુબ્બે દીપિતં યોનિસોમનસિકારાવિક્ખેપસઙ્ખાતં દીપેતબ્બત્થમાહ, ‘‘**એતે મયા**’’તિઆદીહિ પન પકાસેતબ્બત્થં **સવનયોગદીપક**ન્તિ ચ અવિક્ખેપવસેન સવનયોગસ્સ સિજ્ઝનતો તદેવ સન્ધાયાહ . તથા હિ **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** વુત્તં ‘‘સવનધારણવચીપરિચરિયા પરિયત્તિધમ્માનં વિસેસેન સોતાવધારણપટિબદ્ધાતિ તે અવિક્ખેપદીપકેન સુતસદ્દેન યોજેત્વા’’તિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧). મનોદિટ્ઠીહિ પરિયત્તિધમ્માનં અનુપેક્ખનસુપ્પટિવેધા વિસેસતો મનસિકારપટિબદ્ધા, તસ્મા તદ્દીપકવચનેનેવ એતે મયા ધમ્મા મનસાનુપેક્ખિતા દિટ્ઠિયા સુપ્પટિવિદ્ધાતિ ઇમમત્થં પકાસેતીતિ વુત્તં ‘‘એવન્તિ ચ...પે॰... દીપેતી’’તિ તત્થ **ધમ્મા**તિ પરિયત્તિધમ્મા. **મનસાનુપેક્ખિતા**તિ ‘‘ઇધ સીલં કથિતં, ઇધ સમાધિ, ઇધ પઞ્ઞા, એત્તકાવ એત્થ અનુસન્ધયો’’તિઆદિભેદેન મનસા અનુપેક્ખિતા. **દિટ્ઠિયા સુપ્પટિવિદ્ધા**તિ નિજ્ઝાનક્ખન્તિસઙ્ખાતાય, ઞાતપરિઞ્ઞાસઙ્ખાતાય વા દિટ્ઠિયા તત્થ વુત્તરૂપારૂપધમ્મે ‘‘ઇતિ રૂપં, એત્તકં રૂપ’’ન્તિઆદિના સુટ્ઠુ વવત્થાપેત્વા પટિવિદ્ધા.

સવનધારણવચીપરિચરિયા ચ પરિયત્તિધમ્માનં વિસેસેન સોતાવધારણપટિબદ્ધા, તસ્મા તદ્દીપકવચનેનેવ બહૂ મયા ધમ્મા સુતા ધાતા વચસા પરિચિતાતિ ઇમમત્થં પકાસેતીતિ વુત્તં ‘‘**સુતન્તિ ઇદં...પે॰... દીપેતી**’’તિ. તત્થ **સુતા**તિ સોતદ્વારાનુસારેન વિઞ્ઞાતા. **ધાતા**તિ સુવણ્ણભાજને પક્ખિત્તસીહવસા વિય મનસિ સુપ્પતિટ્ઠિતભાવસાધનેન ઉપધારિતા. **વચસા પરિચિતા**તિ પગુણતાસમ્પાદનેન વાચાય પરિચિતા સજ્ઝાયિતા. ઇદાનિ પકાસેતબ્બત્થદ્વયદીપકેન યથાવુત્તસદ્દદ્વયેન વિભાવેતબ્બમત્થં વિભાવેન્તો ‘‘**તદુભયેનપી**’’તિઆદિમાહ. તત્થ **તદુભયેના**તિ પુરિમનયે, પચ્છિમનયે ચ યથાવુત્તસ્સ પકાસેતબ્બસ્સત્થસ્સ પકાસકેન તેન દુબ્બિધેન સદ્દેન. **અત્થબ્યઞ્જનપારિપૂરિં દીપેન્તો**તિ આદરજનનસ્સ કારણવચનં. તદેવ કારણં બ્યતિરેકેન વિવરતિ, યુત્તિયા વા દળ્હં કરોતિ ‘‘**અત્થબ્યઞ્જનપરિપુણ્ણઞ્હી**’’તિઆદિના. **અસુણન્તો**તિ ચેત્થ લક્ખણે, હેતુમ્હિ વા અન્ત-સદ્દો. **મહતા હિતા**તિ મહન્તતો હિતસ્મા. **પરિબાહિરો**તિ સબ્બતો ભાગેન બાહિરો.

એતેન પન વિભાવેતબ્બત્થદીપકેન સદ્દદ્વયેન અનુભાવેતબ્બત્થમનુભાવેન્તો “**એવં મે સુતન્તિ ઇમિના**”તિઆદિમાહ. પુબ્બે વિસું વિસું અત્થે યોજિતાયેવ એતે સદ્દા ઇધ એકસ્સેવાનુભાવત્થસ્સ અનુભાવકભાવેન ગહિતાતિ ઞાપેતું “**સકલેના**”તિ વુત્તં. કામઞ્ચ મે-સદ્દો ઇમસ્મિં ઠાને પુબ્બેન યોજિતો, તદપેક્ખાનં પન એવં-સદ્દ સુત-સદ્દાનં સહચરણતો, અવિનાભાવતો ચ તથા વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. **તથાગતપ્પવેદિતન્તિ** તથાગતેન પકારતો વિદિતં, ભાસિતં વા. **અત્તનો અદહન્તોતિ** અત્તનિ ‘‘મમેદ’’ન્તિ અટ્ઠપેન્તો. ભુમ્મત્થે ચેતં સામિવચનં. **અસપ્પુરિસભૂમિન્તિ** અસપ્પુરિસવિસયં, સો ચ અત્થતો અપકતઞ્ઞુતાસઙ્ખાતા ‘‘ઇધેકચ્ચો પાપભિક્ખુ તથાગતપ્પવેદિતં ધમ્મવિનયં પરિયાપુણિત્વા અત્તનો દહતી’’તિ (પારા॰ ૧૯૫) એવં મહાચોરદીપકેન ભગવતા વુત્તા અનરિયવોહારાવત્થા, તથા ચાહ “**તથાગત...પે॰... અદહન્તો**”તિ. હુત્વાતિ ચેત્થ સેસો. તથા **સાવકત્તં પટિજાનન્તોતિ** સપ્પુરિસભૂમિઓક્કમનસરૂપકથનં. નનુ ચ આનન્દત્થેરસ્સ ‘‘મમેતં વચન’’ન્તિ અધિમાનસ્સ, મહાકસ્સપત્થેરાદીનઞ્ચ તદાસઙ્કાય અભાવતો અસપ્પુરિસભૂમિસમતિક્કમાદિવચનં નિરત્થકં સિયાતિ? નયિદમેવં ‘‘એવં મે સુત’’ન્તિ વદન્તેન અયમ્પિ અત્થો અનુભાવિતોતિ અત્થસ્સેવ દસ્સનતો. તેન હિ અનુભાવેતબ્બમત્થંયેવ તથા દસ્સેતિ, ન પન આનન્દત્થેરસ્સ અધિમાનસ્સ, મહાકસ્સપત્થેરાદીનઞ્ચ તદાસઙ્કાય સમ્ભવન્તિ નિટ્ઠમેત્થ ગન્તબ્બં. કેચિ પન ‘‘દેવતાનં પરિવિતક્કાપેક્ખં તથાવચનં, તસ્મા એદિસી ચોદના અનવકાસા’’તિ વદન્તિ. તસ્મિં કિર સમયે એકચ્ચાનં દેવતાનં એવં ચેતસો પરિવિતક્કો ઉદપાદિ ‘‘ભગવા ચ પરિનિબ્બુતો, અયઞ્ચાયસ્મા આનન્દો દેસનાકુસલો, ઇદાનિ ધમ્મં દેસેતિ, સક્યકુલપ્પસુતો તથાગતસ્સ ભાતા, ચૂળપિતુપુત્તો ચ, કિં નુ ખો સો સયં સચ્છિકતં ધમ્મં દેસેતિ, ઉદાહુ ભગવતોયેવ વચનં યથાસુત’’ન્તિ, તેસમેવ ચેતોપરિવિતક્કમઞ્ઞાય તદભિપરિહરણત્થં અસપ્પુરિસભૂમિસમતિક્કમનાદિઅત્થો અનુભાવિતોતિ. સાયેવ યથાવુત્તા અનરિયવોહારાવત્થા **અસદ્ધમ્મો**, તદવત્થાનોક્કમનસઙ્ખાતા ચ સાવકત્તપટિજાનના **સદ્ધમ્મો**. એવં સતિ પરિયાયન્તરેન પુરિમત્થમેવ દસ્સેતીતિ ગહેતબ્બં. અપિચ કુહનલપનાદિવસેન પવત્તો અકુસલરાસિ **અસદ્ધમ્મો**, તબ્બિરહિતભાવો ચ **સદ્ધમ્મો**. “**કેવલ**”ન્તિઆદિનાપિ વુત્તસ્સેવત્થસ્સ પરિયાયન્તરેન દસ્સનં, યથાવુત્તાય અનરિયવોહારાવત્થાય **પરિમોચેતિ**. સાવકત્તં પટિજાનનેન **સત્થારં અપદિસતીતિ** અત્થો. અપિચ સત્થુકપ્પાદિકિરિયતો **અત્તાનં પરિમોચેતિ** તક્કિરિયાસઙ્કાય સમ્ભવતો. ‘‘સત્થુ ભગવતોયેવ વચનં મયાસુત’’ન્તિ સત્થારં **અપદિસતીતિ** અત્થન્તરમનુભાવનં હોતિ. “**જિનવચન**”ન્તિઆદિપિ પરિયાયન્તરદસ્સનં, અત્થન્તરમનુભાવનમેવ વા. **અપ્પેતીતિ** નિદસ્સેતિ. દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકપરમત્થેસુ યથારહં સત્તે નેતીતિ **નેત્તિ**, ધમ્મોયેવ નેત્તિ તથા. વુત્તનયેન ચેત્થ ઉભયથા અધિપ્પાયો વેદિતબ્બો.

અપરમ્પિ અનુભાવેતબ્બમત્થમનુભાવેતિ “**અપિચા**”તિઆદિના. તત્થ **ઉપ્પાદિતભાવતન્તિ** દેસનાવસેન પવત્તિતભાવં. **પુરિમવચનં વિવરન્તોતિ** ભગવતા દેસિતવસેન પુરિમતરં સંવિજ્જમાનં ભગવતા વચનમેવ ઉત્તાનિં કરોન્તો, ઇદં વચનન્તિ સમ્બન્ધો. ચતૂહિ વેસારજ્જઞાણેહિ વિસારદસ્સ, વિસારદહેતુભૂતચતુવેસારજ્જઞાણસમ્પન્નસ્સ વા. દસઞાણબલધરસ્સ. સમ્માસમ્બુદ્ધભાવસઙ્ખાતે ઉત્તમટ્ઠાને ઠિતસ્સ, ઉસભસ્સ ઇદન્તિ વા અત્થેન આસભસઙ્ખાતે અકમ્પનસભાવભૂતે ઠાને ઠિતસ્સ. ‘‘એવમેવ ખો ભિક્ખવે, યદા તથાગતો લોકે ઉપ્પજ્જતિ...પે॰... સો ધમ્મં દેસેતી’’તિઆદિના (અ॰ નિ॰ ૪.૩૩) **સીહોપમસુત્તાદીસુ** આગતેન અનેકનયેન સીહનાદનદિનો. સબ્બસત્તેસુ, સબ્બસત્તાનં વા ઉત્તમસ્સ. ન ચેત્થ નિદ્ધારણલક્ખણાભાવતો નિદ્ધારણવસેન સમાસો. સબ્બત્થ હિ સક્કતગન્થેસુ, સાસનગન્થેસુ ચ એવમેવ વુત્તં. ધમ્મેન સત્તાનમિસ્સરસ્સ. ધમ્મસ્સેવ ઇસ્સરસ્સ તદુપ્પાદનવસેનાતિપિ વદન્તિ. સેસપદદ્વયં તસ્સેવત્થસ્સ પરિયાયન્તરદીપનં. ધમ્મેન લોકસ્સ પદીપમિવ ભૂતસ્સ, તદુપ્પાદકભાવેન વા ધમ્મસઙ્ખાતપદીપસમ્પન્નસ્સ. ‘‘ધમ્મકાયોતિ ભિક્ખવે,

તથાગતસ્સેતં અધિવચન''ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૧૧૮) હિ વુત્તં. ધમ્મેન લોકપટિસરણભૂતસ્સ, ધમ્મસઙ્ખાતેન વા પટિસરણેન સમ્પન્નસ્સ. ''યંનૂનાહં...પે॰... તમેવ ધમ્મં સક્કત્વા ગરું કત્વા માનેત્વા પૂજેત્વા ઉપનિસ્સાય વિહરેય્ય''ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૨૧; સં॰ નિ॰ ૧.૧૭૩) હિ વુત્તં. સદ્ધિન્દ્રિયાદિસદ્ધમ્મસઙ્ખાતસ્સ વરચક્કસ્સ પવત્તિનો, સદ્ધમ્માનમેતસ્સ વા આણાચક્કવરસ્સ પવત્તિનો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ તસ્સ ભગવતો ઇદં વચનં સમ્મુખાવ મયા પટિગ્ગહિતન્તિ યોજેતબ્બં. **બ્યઞ્જને**તિ પદસમુદાયભૂતે વાક્યે. **કઙ્ખા વા વિમતિ વા**તિ એત્થ દળ્હતરં નિવિટ્ઠા વિચિકિચ્છા **કઙ્ખા**. નાતિસંસપ્પનં મતિભેદમત્તં **વિમતિ**. **સમ્મુખા પટિગ્ગહિતમિદં મયા**તિ તથા અકત્તબ્બભાવકારણવચનં. **અત્તના ઉપ્પાદિતભાવં અપ્પટિજાનન્તો પુરિમવચનં વિવરન્તો**તિ પન અસ્સદ્ધિયવિનાસનસ્સ, સદ્ધાસમ્પદમુપ્પાદનસ્સ ચ કારણવચનં. ''**તેનેત**''ન્તિઆદિના યથાવુત્તમેવત્થં ઉદાનવસેન દસ્સેતિ.

''**એવં મે સુત**''ન્તિ એવં વદન્તો ગોતમગોત્તસ્સ સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ સાવકો, ગોતમગોત્તસમ્બન્ધો વા સાવકો આયસ્મા આનન્દો ભગવતા ભાસિતભાવસ્સ, સમ્મુખા પટિગ્ગહિતભાવસ્સ ચ સૂચનતો, તથાસૂચનેનેવ ચ ખલિતદુન્નિરુત્તાદિગહણદોસાભાવસ્સ સિજ્ઝનતો સાસને અસ્સદ્ધં વિનાસયતિ, સદ્ધં વડ્ઢેતીતિ અત્થો. એત્થ ચ પઞ્ચમાદયો તિસ્સો અત્થયોજના આકારાદિઅત્થેસુ અગ્ગહિતવિસેસમેવ એવં-સદ્દં ગહેત્વા દસ્સિતા, તતો પરા તિસ્સો આકારત્થમેવ એવં-સદ્દં ગહેત્વા વિભાવિતા, પચ્છિમા પન તિસ્સો યથાક્કમં આકારત્થં, નિદસ્સનત્થં, અવધારણત્થઞ્ચ એવં-સદ્દં ગહેત્વા યોજિતાતિ દટ્ઠબ્બં. હોન્તિ ચેત્થ –

''દસ્સનં દીપનઞ્ચાપિ, પકાસનં વિભાવનં;
અનુભાવનમિચ્ચત્થો, કિરિયાયોગેન પઞ્ચધા.

દસ્સિતો પરમ્પરાય, સિદ્ધો નેકત્થવુત્તિયા;
એવં મે સુતમિચ્ચેત્થ, પદત્તયે નયઞ્ઞુના''તિ.

એક-સદ્દો પન અઞ્ઞસેટ્ઠાસહાયસઙ્ખ્યાદીસુ દિસ્સતિ. તથા હેસ ''સસ્સતો અત્તા ચ લોકો ચ, ઇદમેવ સચ્ચં મોઘમઞ્ઞન્તિ ઇત્થેકે અભિવદન્તી''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૨૭) અઞ્ઞત્થે દિસ્સતિ, ''ચેતસો એકોદિભાવ''ન્તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૨૮; પારા॰ ૧૧) સેટ્ઠે, ''એકોવૂપકટ્ઠો''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૪૦૫; દી॰ નિ॰ ૨.૨૧૫; મ॰ નિ॰ ૧.૮૦; સં॰ નિ॰ ૩.૬૩; વિભ॰ ૪.૪૪૫) અસહાયે, ''એકોવ ખો ભિક્ખવે, ખણો ચ સમયો ચ બ્રહ્મચરિયવાસાયા''તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૮.૨૯) સઙ્ખ્યાયં, ઇધાપિ સઙ્ખ્યાયમેવાતિ દસ્સેન્તો આહ ''**એકન્તિ ગણનપરિચ્છેદનિદ્દેસો**''તિ (ઇતિવુ॰ અટ્ઠ॰ ૧; દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.પરિબ્બાજકકથાવણ્ણના) એકોયેવેસ સમયો, ન દ્વે વા તયો વાતિ ઊનાધિકાભાવેન ગણનસ્સ પરિચ્છેદનિદ્દેસો એકન્તિ અયં સદ્દોતિ અત્થો, તેન કસ્સ પરિચ્છિન્દનન્તિ અનુયોગે સતિ ''સમય''ન્તિ વુત્તન્તિ દસ્સેન્તો આહ ''**સમયન્તિ પરિચ્છિન્નનિદ્દેસો**''તિ. એવં પરિચ્છેદપરિચ્છિન્નવસેન વુત્તેપિ ''અયં નામ સમયો''તિ સરૂપતો અનિયમિતત્તા અનિયમિતવચનમેવાતિ દસ્સેતિ ''**એકં...પે॰.... દીપન**''ન્તિ ઇમિના.

ઇદાનિ સમયસદ્દસ્સ અનેકત્થવુત્તિતં અત્થુદ્ધારવસેન દસ્સેત્વા ઇધાધિપ્પેતમત્થં નિયમેન્તો ''**તત્થા**''તિઆદિમાહ. **તત્થા**તિ તસ્મિં ''એકં સમય''ન્તિ પદદ્વયે, સમભિનિવિટ્ઠો સમય સદ્દોતિ સમ્બન્ધો. ન પન દિસ્સતીતિ તેસ્વેકસ્મિંયેવ અત્થે ઇધ પવત્તનતો. **સમવાયે**તિ પચ્ચયસામગ્ગિયં, કારણસમવાયેતિ અત્થો. **ખણે**તિ

ઓકાસે. **હેતુદિટ્ઠીસૂ**તિ હેતુમ્હિ ચેવ લદ્ધિયઞ્ચ. **અસ્સા**તિ સમયસદ્દસ્સ. **કાલઞ્ચ સમયઞ્ચ ઉપાદાયા**તિ એત્થ **કાલો** નામ ઉપસઙ્કમનસ્સ યુત્તકાલો. **સમયો** નામ તસ્સેવ પચ્ચયસામગ્ગી, અત્થતો પન તદનુરૂપસરીરબલઞ્ચેવ તપ્પચ્ચયપરિસ્સયાભાવો ચ. **ઉપાદાનં** નામ ઞાણેન તેસં ગહણં, તસ્મા યથાવુત્તં કાલઞ્ચ સમયઞ્ચ પઞ્ઞાય ગહેત્વા ઉપધારેત્વાતિ અત્થો. ઇદં વુત્તં હોતિ – સચે અમ્હાકં સ્વે ગમનસ્સ યુત્તકાલો ભવિસ્સતિ, કાયે બલમત્તા ચ ફરિસ્સતિ, ગમનપચ્ચયા ચ અઞ્ઞો અફાસુવિહારો ન ભવિસ્સતિ, અથેતં કાલઞ્ચ ગમનકારણસમવાયસઙ્ખાતં સમયઞ્ચ ઉપધારેત્વા અપ્પેવ નામ સ્વેપિ આગચ્છેય્યામાતિ. **ખણો**તિ ઓકાસો. તથાગતુપ્પાદાદિકો હિ મગ્ગબ્રહ્મચરિયસ્સ ઓકાસો તપ્પચ્ચયપટિલાભહેતુત્તા. ખણો એવ ચ સમયો. યો ''ખણો''તિ ચ ''સમયો''તિ ચ વુચ્ચતિ, સો એકોવાતિ અધિપ્પાયો. દિયડ્ઢો માસો સેસો ગિમ્હાનં **ઉણ્હસમયો**. વસ્સાનસ્સ પઠમો માસો **પરિળાહસમયો**. **મહાસમયો**તિ મહાસમૂહો. સમાસો વા એસ, બ્યાસો વા. પવુદ્ધં વનં **પવનં**, તસ્મિં, કપિલવત્થુસામન્તે મહાવનસઙ્ખાતે વનસણ્ડેતિ અત્થો. **સમયોપિ ખો**તિ એત્થ **સમયો**તિ સિક્ખાપદપૂરણસ્સ હેતુ. **ભદ્દાલી**તિ તસ્સ ભિક્ખુસ્સ નામં. ઇદં વુત્તં હોતિ – તયા ભદ્દાલિ પટિવિજ્ઝિતબ્બયુત્તકં એકં કારણં અત્થિ, તમ્પિ તે ન પટિવિદ્ધં ન સલ્લક્ખિતન્તિ. કિં તં કારણન્તિ આહ ''**ભગવાપિ ખો**''તિઆદિ.

''**ઉગ્ગહમાનો**''તિઆદીસુ **માનો**તિ તસ્સ પરિબ્બાજકસ્સ પકતિનામં, કિઞ્ચિ કિઞ્ચિ પન સિપ્પં ઉગ્ગહેતું સમત્થતાય ''ઉગ્ગહમાનો''તિ નં સઞ્જાનન્તિ, તસ્મા ''**ઉગ્ગહમાનો**''તિ વુચ્ચતિ. સમણમુણ્ડિકસ્સ પુત્તો **સમણમુણ્ડિકાપુત્તો**. સો કિર દેવદત્તસ્સ ઉપટ્ઠાકો. સમયં દિટ્ઠિં પકારેન વદન્તિ એત્થાતિ **સમયપ્પવાદકો**, તસ્મિં, દિટ્ઠિપ્પવાદકેતિ અત્થો. તસ્મિં કિર ઠાને ચઙ્કીતારુક્ખપોક્ખરસાતિપ્પભૂતયો બ્રાહ્મણા, નિગણ્ઠાચેલકપરિબ્બાજકાદયો ચ પબ્બજિતા સન્નિપતિત્વા અત્તનો અત્તનો સમયં પકારેન વદન્તિ કથેન્તિ દીપેન્તિ, તસ્મા સો આરામો ''સમયપ્પવાદકો''તિ વુચ્ચતિ. સ્વેવ તિન્દુકાચીરસઙ્ખાતાય તિમ્બરૂસકરુક્ખપન્તિયા પરિક્ખિત્તત્તા ''**તિન્દુકાચીરો**''તિ વુચ્ચતિ. એકા સાલા એત્થાતિ **એકસાલકો**. યસ્મા પનેત્થ પઠમં એકા સાલા અહોસિ, પચ્છા પન મહાપુઞ્ઞં પોટ્ઠપાદપરિબ્બાજકં નિસ્સાય બહૂ સાલા કતા, તસ્મા તમેવ પઠમં કતં એકં સાલં ઉપાદાય લદ્ધપુબ્બનામવસેન ''એકસાલકો''તિ વુચ્ચતિ. મલ્લિકાય નામ પસેનદિરઞ્ઞો દેવિયા ઉય્યાનભૂતો સો પુપ્ફફલસચ્છન્નો આરામો, તેન વુત્તં ''**મલ્લિકાય આરામે**''તિ. **પટિવસતી**તિ તસ્મિં ફાસુતાય વસતિ.

દિટ્ઠે ધમ્મેતિ પચ્ચક્ખે અત્તભાવે. **અત્થો**તિ વુડ્ઢિ. કમ્મકિલેસવસેન સમ્પરેતબ્બતો સમ્મા પાપુણિતબ્બતો **સમ્પરાયો**, પરલોકો, તત્થ નિયુત્તો સમ્પરાયિકો, પરલોકત્થો. **અત્થાભિસમયા**તિ યથાવુત્તઉભયત્થસઙ્ખાતહિતપટિલાભા. સમ્પરાયિકોપિ હિ અત્થો કારણસ્સ નિપ્ફન્નત્તા પટિલદ્ધો નામ હોતીતિ તં અત્થદ્વયમેકતો કત્વા ''અત્થાભિસમયા''તિ વુત્તં. ધિયા પઞ્ઞાય તંતદત્થે રાતિ ગણ્હાતિ, ધી વા પઞ્ઞા એતસ્સત્થીતિ **ધીરો**. **પણ્ડા** વુચ્ચતિ પઞ્ઞા. સા હિ સુખુમેસુપિ અત્થેસુ પડતિ ગચ્છતિ, દુક્ખાદીનં વા પીળનાદિઆકારં જાનાતીતિ **પણ્ડા**. તાય ઇતો ગતોતિ **પણ્ડિતો**. અથ વા ઇતા સઞ્જાતા પણ્ડા એતસ્સ, પડતિ વા ઞાણગતિયા ગચ્છતીતિ **પણ્ડિતો**. **સમ્મા માનાભિસમયા**તિ માનસ્સ સમ્મા પહાનેન. **સમ્મા**તિ ચેત્થ અગ્ગમગ્ગઞાણેન સમુચ્છેદપ્પહાનં વુત્તં. **અન્ત**ન્તિ અવસાનં. **પીળનં** તંસમઙ્ગિનો હિંસનં અવિપ્ફારિતાકરણં. તદેવ અત્થો તથા ત્થ-કારસ્સ ઠ-કારં કત્વા. સમેચ્ચ પચ્ચયેહિ કતભાવો **સઙ્ખતટ્ઠો**. દુક્ખદુક્ખતાદિવસેન સન્તાપનં પરિદહનં **સન્તાપટ્ઠો**. જરાય, મરણેન ચાતિ દ્વિધા વિપરિણામેતબ્બો **વિપરિણામટ્ઠો** . અભિસમેતબ્બો પટિવિજ્ઝિતબ્બો **અભિસમયટ્ઠો**, પીળનાદીનિયેવ. તાનિ હિ અભિસમેતબ્બભાવેન એકીભાવમુપનેત્વા ''અભિસમયટ્ઠો''તિ વુત્તાનિ. અભિસમયસ્સ વા પટિવેધસ્સ અત્થો ગોચરો અભિસમયટ્ઠોતિ તાનિયેવ તબ્બિસય-

ભાવૂપગમન-સામઞ્ઞતો એકત્તેન વુત્તાનિ. એત્થ ચ ઉપસગ્ગાનં જોતકમત્તત્તા તસ્સ તસ્સ અત્થસ્સ વાચકો સમયસદ્દો એવાતિ સમયસદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારેપિ સઉપસગ્ગો અભિસમયો વુત્તો.

તેસુ પન અત્થેસુ અયં વચનત્થો – સહકારીકારણવસેન સન્નિજ્ઝં સમેતિ સમવેતીતિ **સમયો**, સમવાયો. સમેતિ સમાગચ્છતિ મગ્ગબ્રહ્મચરિયમેત્થ તદાધારપુગ્ગલવસેનાતિ **સમયો**, ખણો. સમેન્તિ એત્થ, એતેન વા સંગચ્છન્તિ ધમ્મા, સત્તા વા સહજાતાદીહિ, ઉપ્પાદાદીહિ ચાતિ **સમયો**, કાલો. ધમ્મપ્પવત્તિમત્તતાય હિ અત્થતો અભૂતોપિ કાલો ધમ્મપ્પવત્તિયા અધિકરણં, કરણં વિય ચ પરિકપ્પનામત્તસિદ્ધેન રૂપેન વોહરીયતિ. સમં, સમ્મા વા અવયવાનં અયનં પવત્તિ અવટ્ઠાનન્તિ **સમયો**, સમૂહો યથા ‘‘સમુદાયો’’તિ. અવયવાનં સહાવટ્ઠાનમેવ હિ સમૂહો, ન પન અવયવવિનિમુત્તો સમૂહો નામ કોચિ પરમત્થતો અત્થિ. પચ્ચયન્તરસમાગમે એતિ ફલં ઉપ્પજ્જતિ, પવત્તતિ વા એતસ્માતિ **સમયો**, હેતુ યથા ‘‘સમુદયો’’તિ. સો હિ પચ્ચયન્તરસમાગમનેનેવ અત્તનો ફલં ઉપ્પાદટ્ઠિતિસમઙ્ગીભાવં કરોતિ. સમેતિ સંયોજનભાવતો સમ્બન્ધો હુત્વા એતિ અત્તનો વિસયે પવત્તતિ, દળ્હગ્ગણભાવતો વા તંસઞ્ઞુત્તા સત્તા અયન્તિ એતેન યથાભિનિવેસં પવત્તન્તીતિ **સમયો**, દિટ્ઠિ. દિટ્ઠિસંયોજનેન હિ સત્તા અતિવિય બજ્ઝન્તિ. સમિતિ સઙ્ગતિ સમોધાનં **સમયો**, પટિલાભો. સમસ્સ નિરોધસ્સ યાનં પાપુણનં, સમ્મા વા યાનં અપગમો અપ્પવત્તિ **સમયો**, પહાનં. અભિમુખં ઞાણેન સમ્મા એતબ્બો અભિગન્તબ્બોતિ **અભિસમયો**, ધમ્માનં અવિપરીતો સભાવો. અભિમુખભાવેન તં તં સભાવં સમ્મા એતિ ગચ્છતિ બુજ્ઝતીતિ **અભિસમયો**, ધમ્માનં યથાભૂતસભાવાવબોધો.

નનુ ચ અત્થમત્તં યથાધિપ્પેતં પતિ સદ્દા અભિનિવિસન્તીતિ ન એકેન સદ્દેન અનેકે અત્થા અભિધીયન્તિ, અથ કસ્મા ઇધ સમયસદ્દસ્સ અનેકધા અત્થો વુત્તોતિ? સચ્ચમેતં સદ્દવિસેસે અપેક્ખિતે સદ્દવિસેસે હિ અપેક્ખિતે ન એકેન સદ્દેન અનેકત્થાભિધાનં સમ્ભવતિ. ન હિ યો કાલાદિઅત્થો સમય-સદ્દો, સોયેવ સમૂહાદિઅત્થં વદતિ. એત્થ પન તેસં તેસમત્થાનં સમયસદ્દવચનીયતાસામઞ્ઞમુપાદાય અનેકત્થતા સમય-સદ્દસ્સ વુત્તાતિ. એવં સબ્બત્થ અત્થુદ્ધારે. હોતિ ચેત્થ –

> ‘‘સામઞ્ઞવચનીયતં, ઉપાદાય અનેકધા;
> અત્થં વદે ન હિ સદ્દો, એકો નેકત્થકો સિયા’’તિ.

સમવાયાદિઅત્થાનં ઇધ અસમ્ભવતો, કાલસ્સેવ ચ અપદિસિતબ્બત્તા **‘‘ઇધ પનસ્સ કાલો અત્થો’’**તિ વુત્તં. દેસદેસકાદીનં વિય હિ કાલસ્સ નિદાનભાવેન અધિપ્પેતત્તા સોપિ ઇધ અપદિસીયતિ. ‘ઇમિના કીદિસં કાલં દીપેતીતિ આહ **‘‘તેના’’**તિઆદિ. **તેના**તિ કાલત્થેન સમય-સદ્દેન. અટ્ઠમાસો પક્ખવસેન વુત્તો, પુબ્બણ્હાદિકો દિવસભાગવસેન, પઠમયામાદિકો પહારવસેન. **આદિ**-સદ્દેન ખણલયાદયો સઙ્ગહિતા, અનિયમિતવસેન **એકં કાલં દીપેતી**તિ અત્થો.

કસ્મા પનેત્થ અનિયમિતવસેન કાલો નિદ્દિટ્ઠો, ન ઉતુસંવચ્છરાદિના નિયમિતવસેનાતિ આહ **‘‘તત્થ કિઞ્ચાપી’’**તિઆદિ. કિઞ્ચાપિ પઞ્ઞાય વિદિતં સુવવત્થાપિતં, તથાપીતિ સમ્બન્ધો. વચસા **ધારેતું વા** સયં **ઉદ્દિસિતું વા** પરેન **ઉદ્દિસાપેતું વા ન સક્કા** નાનપ્પકારભાવતો **બહુ ચ વત્તબ્બં હોતિ** યાવ કાલપ્પભેદો, તાવ વત્તબ્બત્તા. **‘‘એકં સમય’’**ન્તિ વુત્તે પન ન સો કાલપ્પભેદો અત્થિ, યો એત્થાનન્તોગધો સિયાતિ દસ્સેતિ **‘‘એકેનેવ પદેન તમત્થં સમોધાનેત્વા’’**તિ ઇમિના. એવં લોકિયસમ્મતકાલવસેન સમયત્થં દસ્સેત્વા ઇદાનિ સાસને પાકટકાલવસેન

સમયત્થં દસ્સેતું "**યે વા ઇમે**"તિઆદિ વુત્તં. અપિચ ઉતુસંવચ્છરાદિવસેન નિયમં અકત્વા સમયસદ્દસ્સ વચને અયમ્પિ ગુણો લદ્ધોયેવાતિ દસ્સેન્તો "**યે વા ઇમે**"તિઆદિમાહ. સામઞ્ઞજોતના હિ વિસેસે અવતિટ્ઠતિ તસ્સા વિસેસપરિહારવિસયત્તા. તત્થ યે ઇમે સમયાતિ સમ્બન્ધો. ભગવતો માતુકુચ્છિઓક્કમનકાલો ચેત્થ **ગબ્ભોક્કન્તિસમયો**. ચત્તારિ નિમિત્તાનિ પસ્સિત્વા સંવેજનકાલો **સંવેગસમયો**. છબ્બસ્સાનિ સમ્બોધિસમધિગમાય ચરિયકાલો **દુક્કરકારિકસમયો**. દેવસિકં ઝાનફલસમાપત્તીહિ વીતિનામનકાલો **દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારસમયો**, વિસેસતો પન સત્તસત્તાહાનિ ઝાનસમાપત્તિવળઞ્જનકાલો. પઞ્ચચત્તાલીસવસ્સાનિ તંતંધમ્મદેસનાકાલો **દેસનાસમયો**. **આદિ**-સદ્દેન યમકપાટિહારિયસમયાદયો સઙ્ગણ્હાતિ. **પકાસાતિ** દસસહસ્સિલોકધાતુપકમ્પનઓભાસપાતુભાવાદીહિ પાકટા. ''એકં સમય''ન્તિ વુત્તે તદઞ્ઞેપિ સમયા સન્તીતિ અત્થાપત્તિતો તેસુ સમયેસુ ઇધ દેસનાસમયસઙ્ખાતો સમયવિસેસો ''એકં સમય''ન્તિ વુત્તોતિ દીપેતીતિ અધિપ્પાયો.

યથાવુત્તપ્પભેદેસુયેવ સમયેસુ એકદેસં પકારન્તરેહિ સઙ્ગહેત્વા દસ્સેતું "**યો ચાય**"ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ હિ ઞાણકિચ્ચસમયો, અત્તહિતપટિપત્તિસમયો ચ **અભિસમ્બોધિસમયોયેવ**. અરિયતુણ્હીભાવસમયો **દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારસમયો**. કરુણાકિચ્ચપરહિતપટિપત્તિધમ્મિકથાસમયો **દેસનાસમયો**, તસ્મા તેસુ વુત્તપ્પભેદેસુ સમયેસુ એકદેસોવ પકારન્તરેન દસ્સિતોતિ દટ્ઠબ્બં. ''સન્નિપતિતાનં વો ભિક્ખવે દ્વયં કરણીયં ધમ્મી કથા વા અરિયો વા તુણ્હીભાવો''તિ (ઉદા॰ ૧૨) વુત્તસમયે સન્ધાય "**સન્નિપતિતાનં કરણીયદ્વયસમયેસૂ**"તિ વુત્તં. **તેસુપિ સમયેસૂ**તિ કરુણાકિચ્ચપરહિતપટિપત્તિધમ્મિકથાદેસનાસમયેસુપિ. અઞ્ઞતરં સમયં સન્ધાય ''એકં સમય''ન્તિ વુત્તં અત્થતો અભેદત્તા.

અઞ્ઞત્થ વિય ભુમ્મવચનેન ચ કરણવચનેન ચ નિદ્દેસમકત્વા ઇધ ઉપયોગવચનેન નિદ્દેસપયોજનં નિદ્ધારેતુકામો પરમ્મુખેન ચોદનં સમુટ્ઠપેતિ "**કસ્મા પનેત્થા**"તિઆદિના. **એત્થાતિ** ''એકં સમય''ન્તિ ઇમસ્મિં પદે, કરણવચનેન નિદ્દેસો કતો યથાતિ સમ્બન્ધો. ભવન્તિ એત્થાતિ **ભુમ્મં**, ઓકાસો, તત્થ પવત્તં વચનં વિભત્તિ **ભુમ્મવચનં**. કરોતિ કિરિયમભિનિપ્ફાદેભિ એતેનાતિ **કરણં**, કિરિયાનિપ્ફત્તિકારણં. ઉપયુજ્જિતબ્બો કિરિયાયાતિ **ઉપયોગો**, કમ્મં, તત્થ વચનં તથા. "**તત્થા**"તિઆદિના યથાવુત્તચોદનં પરિહરતિ. **તત્થાતિ** તેસુ અભિધમ્મતદઞ્ઞસુત્તપદવિનયેસુ. **તથાતિ** ભુમ્મવચનકરણવચનેહિ અત્થસમ્ભવતો ચાતિ યોજેતબ્બં, અધિકરણભાવેનભાવલક્ખણત્થાનં, હેતુકરણત્થાનઞ્ચ સમ્ભવતોતિ અત્થો. **ઇધાતિ** ઇધસ્મિં સુત્તપદે. **અઞ્ઞથાતિ** ઉપયોગવચનેન. **અત્થસમ્ભવતોતિ** અચ્ચન્તસંયોગત્થસ્સ સમ્ભવતો.

"**તત્થ હી**"તિઆદિ તબ્બિવરણં. **ઇતોતિ** ''એકં સમય''ન્તિ સુત્તપદતો. **અધિકરણત્થોતિ** આધારત્થો. ભવનં **ભાવો**, કિરિયા, કિરિયાય કિરિયન્તરલક્ખણં **ભાવેનભાવલક્ખણં**, તદેવત્થો તથા. કેન સમયત્થેન ઇદં અત્થદ્વયં સમ્ભવતીતિ અનુયોગે સતિ તદત્થદ્વયસમ્ભવાનુરૂપેન સમયત્થેન, તં દળ્હં કરોન્તો "**અધિકરણઞ્હી**"તિઆદિમાહ. પદત્થતોયેવ હિ યથાવુત્તમત્થદ્વયં સિદ્ધં, વિભત્તિ પન જોતકમત્તા. તત્થ કાલસઙ્ખાતો, કાલસદ્દસ્સ વા અત્થો યસ્સાતિ **કાલત્થો**. સમૂહસઙ્ખાતો, 'સમૂહસદ્દસ્સ વા અત્થો યસ્સાતિ **સમૂહત્થો**, કો સો? સમયો. ઇદં વુત્તં હોતિ – કાલત્થો, સમૂહત્થો ચ સમયો તત્થ અભિધમ્મે વુત્તાનં ફસ્સાદિધમ્માનં અધિકરણં આધારોતિ, યસ્મિં કાલે, ધમ્મપુઞ્જે વા કામાવચરં કુસલં ચિત્તં ઉપ્પન્નં હોતિ, તસ્મિંયેવ કાલે, ધમ્મપુઞ્જે વા ફસ્સાદયોપિ હોન્તીતિ અયઞ્હિ તત્થ અત્થો. નનુ ચાયં ઉપાદાપઞ્ઞત્તિમત્તો કાલો, વોહારમત્તો ચ સમૂહો, સો કથં અધિકરણં સિયા તત્થ વુત્તધમ્માનન્તિ? નાયં દોસો. યથા હિ કાલો સયં પરમત્થતો અવિજ્જમાનોપિ સભાવધમ્મપરિચ્છિન્નત્તા

આધારભાવેન પઞ્ઞાતો, સભાવધમ્મપરિચ્છિન્નો ચ તક્ખણપ્પવત્તાનં તતો પુબ્બે, પરતો ચ અભાવતો ''પુબ્બણ્હેજાતો, સાયન્હે આગચ્છતી''તિઆદીસુ, સમૂહો ચ અવયવવિનિમુત્તો વિસું અવિજ્જમાનોપિ કપ્પનામત્તસિદ્ધત્તા અવયવાનં આધારભાવેન પઞ્ઞાપીયતિ ''રુક્ખે સાખા, યવરાસિયં પત્તસમ્ભૂતો''તિઆદીસુ, એવમિધાપિ સભાવધમ્મપરિચ્છિન્નત્તા, કપ્પનામત્તસિદ્ધત્તા ચ તદુભયં તત્થ વુત્તધમ્માનં અધિકરણભાવેન પઞ્ઞાપીયતીતિ.

''**ખણસમવાયહેતુસઙ્ખાતસ્સા**''તિઆદિ ભાવેનભાવલક્ખણત્થસમ્ભવદસ્સનં. તત્થ **ખણો** નામ અટ્ઠક્ખણવિનિમુત્તો નવમો બુદ્ધુપ્પાદક્ખણો, યાનિ વા પનેતાનિ ''ચત્તારિમાનિ ભિક્ખવે, ચક્કાનિ, યેહિ સમન્નાગતાનં દેવમુસ્સાનં ચતુચક્કં પવત્તતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૩૧) એત્થ પતિરૂપદેસવાસો સપ્પુરિસૂપનિસ્સયો અત્તસમ્માપણીધિ પુબ્બેકતપુઞ્ઞતાતિ ચત્તારિ ચક્કાનિ વુત્તાનિ, તાનિ એકજ્ઝં કત્વા ઓકાસટ્ઠેન ''ખણો''તિ વેદિતબ્બાનિ. તાનિ હિ કુસલુપ્પત્તિયા ઓકાસભૂતાનિ. **સમવાયો** નામ ''ચક્ખુઞ્ચ પટિચ્ચ રૂપે ચ ઉપ્પજ્જતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણ''ન્તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૨૦૪; ૩.૪૨૧, ૪૨૫, ૪૨૬; સં॰ નિ॰ ૨.૪૩, ૪૪; સં॰ નિ॰ ૩.૬૦; કથા॰ ૪૬૫, ૪૬૭) નિદ્દિટ્ઠા ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદિસાધારણફલનિપ્ફાદકત્તેન સણ્ઠિતા ચક્ખુરૂપાદિપચ્ચયસામગ્ગી. ચક્ખુરૂપાદીનઞ્હિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદિ સાધારણફલં. **હેતુ** નામ યોનિસોમનસિકારાદિજનકહેતુ. યથાવુત્તસ્સ ખણસઙ્ખાતસ્સ, સમવાયસઙ્ખાતસ્સ, હેતુસઙ્ખાતસ્સ ચ સમયસ્સ સત્તાસઙ્ખાતેન ભાવેન તેસં ફસ્સાદીનં ધમ્માનં સત્તાસઙ્ખાતો ભાવો લક્ખીયતિ વિઞ્ઞાયતીતિ અત્થો. ઇદં વુત્તં હોતિ – યથા ''ગાવીસુ દુય્હમાનાસુ ગતો, દુદ્ધાસુ આગતો''તિ એત્થ દોહનકિરિયાય ગમનકિરિયા લક્ખીયતિ, એવમિધાપિ યથાવુત્તસ્સ સમયસ્સ સત્તાકિરિયાય ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદકિરિયા, ફસ્સાદીનં ભવનકિરિયા ચ લક્ખીયતીતિ. નનુ ચેત્થ સત્તાકિરિયા અવિજ્જમાનાવ, કથં તાય લક્ખીયતીતિ? સચ્ચં, તથાપિ ''યસ્મિં સમયે''તિ ચ વુત્તે સતીતિ અયમત્થો વિઞ્ઞાયમાનો એવહોતિ અઞ્ઞકિરિયાસમ્બન્ધાભાવે પદત્થસ્સ સત્તાવિરહાભાવતો, તસ્મા અત્થતો ગમ્યમાનાય તાય સત્તાકિરિયાય લક્ખીયતીતિ. અયઞ્હિ તત્થ અત્થો – યસ્મિં યથાવુત્તે ખણે, પચ્ચયસમવાયે, હેતુમ્હિ વા સતિ કામાવચરં કુસલં ચિત્તં ઉપ્પન્નં હોતિ, તસ્મિંયેવ ખણે, પચ્ચયસમવાયે, હેતુમ્હિ વા સતિ ફસ્સાદયોપિ હોન્તીતિ. અયં પન અત્થો અભિધમ્મેયેવ (અટ્ઠસા॰ કામાવચરકુસલપદભાજનીયે) નિદસ્સનવસેન વુત્તો, યથારહમેસ નયો અઞ્ઞેસુપિ સુત્તપદેસૂતિ. **તસ્મા**તિ અધિકરણત્થસ્સ, ભાવેનભાવલક્ખણત્થસ્સ ચ સમ્ભવતો. **તદત્થજોતનત્થ**ન્તિ તદુભયત્થસ્સ સમયસદ્દત્થભાવેન વિજ્જમાનસ્સેવ ભુમ્મવચનવસેન દીપનત્થં. વિભત્તિયો હિ પદીપો વિય વત્થુનો વિજ્જમાનસ્સેવ અત્થસ્સ જોતકાતિ, અયમત્થો સદ્દસત્થેસુ પાકટોયેવ.

હેતુઅત્થો, કરણત્થો ચ સમ્ભવતીતિ ''અન્નેન વસતિ, વિજ્જાય વસતી''તિઆદીસુ વિય હેતુઅત્થો, ''ફરસુના છિન્દતિ, કુદાલેન ખણતી''તિઆદીસુ વિય કરણત્થો ચ સમ્ભવતિ. કથં પન સમ્ભવતીતિ આહ ''**યો હિ સો**''તિઆદિ. **વિનયે** (પારા॰ ૨૦) આગતસિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયાચનવત્થુવસેન થેરં મરિયાદં કત્વા ''**સારિપુત્તાદીહિપિ દુવિઞ્ઞેય્યો**''તિ વુત્તં. **તેન સમયેન હેતુભૂતેન કરણભૂતેના**તિ એત્થ પન તંતંવત્થુવીતિક્કમોવ સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયા હેતુ ચેવ કરણઞ્ચ. તથા હિ યદા ભગવા સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયા પઠમમેવ તેસં તેસં તત્થ તત્થ સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિહેતુભૂતં તં તં વીતિક્કમં અપેક્ખમાનો વિહરતિ , તદા તં તં વીતિક્કમં અપેક્ખિત્વા તદત્થં વસતીતિ સિદ્ધો વત્થુવીતિક્કમસ્સ સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિહેતુભાવો ''અન્નેનવસતી''તિઆદીસુ અન્નમપેક્ખિત્વા તદત્થં વસતીતિઆદિના કારણેન અન્નાદીનં હેતુભાવો વિય. સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિકાલે પન તેનેવ પુબ્બસિદ્ધેન વીતિક્કમેન સિક્ખાપદં પઞ્ઞપેતિ, તસ્મા સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયા સાધકતમત્તા કરણભાવોપિ વીતિક્કમસ્સેવ સિદ્ધો

‘‘અસિના છિન્દતી’’તિઆદીસુ અસિના છિન્દનકિરિયં સાધેતીતિઆદિના કારણેન અસિઆદીનં કરણભાવો વિય. એવં સન્તેપિ વીતિક્કમં અપેક્ખમાનો તેનેવ સદ્ધિં તન્નિસ્સિતમ્પિ કાલં અપેક્ખિત્વા વિહરતીતિ કાલસ્સાપિ ઇધ હેતુભાવો વુત્તો, સિક્ખાપદં પઞ્ઞપેન્તો ચ તં તં વીતિક્કમકાલં અનતિક્કમિત્વા તેનેવ કાલેન સિક્ખાપદં પઞ્ઞપેતીતિ વીતિક્કમનિસ્સયસ્સ કાલસ્સાપિ કરણભાવો વુત્તો, તસ્મા ઇમિના પરિયાયેન કાલસ્સાપિ હેતુભાવો, કરણભાવો ચ લબ્ભતીતિ વુત્તં ‘‘તેન સમયેન હેતુભૂતેન કરણભૂતેના’’તિ, નિપ્પરિયાયેન પન વીતિક્કમોયેવ હેતુભૂતો, કરણભૂતો ચ. સો હિ વીતિક્કમક્ખણે હેતુ હુત્વા પચ્છા સિક્ખાપદપઞ્ઞાપનક્ખણે કરણમ્પિ હોતીતિ. **સિક્ખાપદાનિ પઞ્ઞાપયન્તો**તિ વીતિક્કમં પુચ્છિત્વા ભિક્ખુસઙ્ઘં સન્નિપાતાપેત્વા ઓતિણ્ણવત્થું તં પુગ્ગલં પટિપુચ્છિત્વા, વિગરહિત્વા ચ તં તં વત્થુઓતિણ્ણકાલં અનતિક્કમિત્વા તેનેવ કાલેન કરણભૂતેન સિક્ખાપદાનિ પઞ્ઞપેન્તો. **સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિહેતુઞ્ચ અપેક્ખમાનો**તિ તતિયપારાજિકાદીસુ (પારા॰ ૧૬૨) વિય સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયા હેતુભૂતં તં તં વત્થુવીતિક્કમસમયં અપેક્ખમાનો તેન સમયેન હેતુભૂતેન ભગવા તત્થ તત્થ વિહાસીતિ અત્થો.

‘‘સિક્ખાપદાનિ પઞ્ઞાપયન્તો, સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિહેતુઞ્ચ અપેક્ખમાનો’’તિ ઇદં યથાક્કમં કરણભાવસ્સ, હેતુભાવસ્સ ચ સમત્થનવચનં, તસ્મા તદનુરૂપં ‘‘તેનસમયેન કરણભૂતેન હેતુભૂતેના’’તિ એવં વત્તબ્બેપિ પઠમં ‘‘હેતુભૂતેના’’તિ ઉપ્પટિપાટિવચનં તત્થ હેતુભાવસ્સ સાતિસયમધિપ્પેતત્તા વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. ‘‘ભગવા હિ વેરઞ્જાયં વિહરન્તો ધમ્મસેનાપતિત્થેરસ્સ સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયાચનહેતુભૂતં પરિવિતક્કસમયં અપેક્ખમાનો તેન સમયેન હેતુભૂતેન વિહાસી’’તિ તીસુપિ કિર **ગણ્ઠિપદેસુ** વુત્તં. ‘‘કિં પનેત્થ યુત્તિચિન્તાય, આચરિયસ્સ ઇધ કમવચનિચ્છા નત્થીતિ એવમેતં ગહેતબ્બં – અઞ્ઞાસુપિ હિ અટ્ઠકથાસુ અયમેવ અનુક્કમો વુત્તો, ન ચ તાસુ ‘તેન સમયેન વેરઞ્જાયં વિહરતી’તિ વિનયપાળિપદે હેતુઅત્થસ્સેવ સાતિસયં અધિપ્પેતભાવદીપનત્થં વુત્તો અવિસયત્તા, સિક્ખાપદાનિ પઞ્ઞાપયન્તો હેતુભૂતેન, કરણભૂતેન ચ સમયેન વિહાસિ, સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિહેતુઞ્ચ અપેક્ખમાનો હેતુભૂતેન સમયેન વિહાસીતિ એવમેત્થ યથાલાભં સમ્બન્ધભાવતો એવં વુત્તો’’તિપિ વદન્તિ. **તસ્મા**તિ યથાવુત્તસ્સ દુવિધસ્સાપિ અત્થસ્સ સમ્ભવતો. **તદત્થજોતનત્થન્તિ** વુત્તનયેન કરણવચનેન તદુભયત્થસ્સ જોતનત્થં. **તત્થા**તિ તસ્મિં વિનયે. એત્થ ચ સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયા એવ વીતિક્કમસમયસ્સ સાધકતમત્તા તસ્સ કરણભાવે ‘‘સિક્ખાપદાનિ પઞ્ઞાપયન્તો’’તિ અજ્ઝાહરિતપદેન સમ્બન્ધો, હેતુભાવે પન તદપેક્ખનમત્તત્તા ‘‘વિહરતી’’તિ પદેનેવાતિ દટ્ઠબ્બં. તથાયેવ હિ વુત્તં ‘‘તેન સમયેન હેતુભૂતેન, કરણભૂતેન ચ સિક્ખાપદાનિ પઞ્ઞાપયન્તો, સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિહેતુઞ્ચ અપેક્ખમાનો ભગવા તત્થ તત્થ વિહાસી’’તિ. કરણઞ્હિ કિરિયત્થં, ન હેતુ વિય કિરિયાકારણં. હેતુ પન કિરિયાકારણં, ન કરણં વિય કિરિયત્થોતિ.

“**ઇધ પના**”તિઆદિના ઉપયોગવચનસ્સ અચ્ચન્તસંયોગત્થસમ્ભવદસ્સનં, અચ્ચન્તમેવ દબ્બગુણકિરિયાહિ સંયોગો **અચ્ચન્તસંયોગો**, નિરન્તરમેવ તેહિ સંયુત્તભાવોતિ વુત્તં હોતિ. સોયેવત્થો તથા. **એવંજાતિકે**તિ એવંસભાવે. કથં સમ્ભવતીતિ આહ “**યઞ્હી**”તિઆદિ. **અચ્ચન્તમેવા**તિ આરબ્ભતો પટ્ઠાય યાવ દેસનાનિટ્ઠાનં, તાવ એકંસમેવ, નિરન્તરમેવાતિ અત્થો. **કરુણાવિહારેના**તિ પરહિતપટિપત્તિસઙ્ખાતેન કરુણાવિહારેન. તથા હિ કરુણાનિદાનત્તા દેસનાય ઇધ પરહિતપટિપત્તિ ‘‘કરુણાવિહારો’’તિ વુત્તા, ન પન કરુણાસમાપત્તિવિહારો. ન હિ દેસનાકાલે દેસેતબ્બધમ્મવિસયસ્સ દેસનાઞાણસ્સ સત્તવિસયાય મહાકરુણાય સહુપ્પત્તિ સમ્ભવતિ ભિન્નવિસયત્તા, તસ્મા કરુણાય પવત્તો વિહારોતિ કત્વા પરહિતપટિપત્તિવિહારો ઇધ ‘‘કરુણાવિહારો’’તિ વેદિતબ્બો. **તસ્મા**તિ અચ્ચન્તસંયોગત્થસમ્ભવતો. **તદત્થજોતનત્થન્તિ** વુત્તનયેન ઉપયોગવિભત્તિયા તદત્થસ્સ જોતનત્થં

ઉપયોગનિદ્દેસો કતો યથા ''માસં સજ્ઝાયતિ, દિવસં ભુઞ્જતી''તિ. **તેના**તિ યેન કારણેન અભિધમ્મે, ઇતો અઞ્ઞેસુ ચ સુત્તપદેસુ ભુમ્મવચનસ્સ અધિકરણત્થો, ભાવેનભાવલક્ખણત્થો ચ, વિનયે કરણવચનસ્સ હેતુઅત્થો, કરણત્થો ચ ઇધ ઉપયોગવચનસ્સ અચ્ચન્તસંયોગત્થો સમ્ભવતિ, તેનાતિ અત્થો. **એત**ન્તિ યથા વુત્તસ્સત્થસ્સ સઙ્ગહગાથાપદં **અઞ્ઞત્રા**તિ અભિધમ્મે ઇતો અઞ્ઞેસુ સુત્તપદેસુ, વિનયે ચ. **સમયો**તિ સમયસદ્દો. સદ્દેયેવ હિ વિભત્તિપરા ભવતિઅત્થે અસમ્ભવતો. **સો**તિ સ્વેવ સમયસદ્દો.

એવં અત્તનો મતિં દસ્સેત્વા ઇદાનિ પોરાણાચરિયમતિં દસ્સેતું "**પોરાણા પના**"તિઆદિ વુત્તં. **પોરાણા**તિ ચ પુરિમા અટ્ઠકથાચરિયા. ''તસ્મિં સમયે''તિ વા...પે॰... ''એકં સમય''ન્તિ વા એસ ભેદોતિ સમ્બન્ધો. **અભિલાપમત્તભેદો**તિ વચનમત્તેન ભેદો વિસેસો, ન પન અત્થેન, તેનાહ "**સબ્બત્થ ભુમ્મમેવત્થો**"તિ, સબ્બેસુપિ અત્થતો આધારો એવ અત્થોતિ વુત્તં હોતિ . ઇમિના ચ વચનેન સુત્તવિનયેસુ વિભત્તિવિપરિણામો કતો, ભુમ્મત્થે વા ઉપયોગકરણવિભત્તિયો સિદ્ધાતિ દસ્સેતિ. "**તસ્મા**"તિઆદિના તેસં મતિદસ્સને ગુણમાહ.

ભારિયટ્ઠેન **ગરુ**. તદેવત્થં સઙ્કેતતો સમત્થેતિ "**ગરું હી**"તિઆદિના સઙ્કેતવિસયો હિ સદ્દો તંવવત્થિતોયેવ ચેસ અત્થબોધકોતિ. **ગરુ**ન્તિ ગરુકાતબ્બં જનં. "**લોકે**"તિ ઇમિના ન કેવલં સાસનેયેવ, લોકેપિ ગરુકાતબ્બટ્ઠેન **ભગવા**તિ સઙ્કેતસિદ્ધીતિ દસ્સેતિ. યદિ ગરુકાતબ્બટ્ઠેન ભગવા, અથ અયમેવ સાતિસયં ભગવા નામાતિ દસ્સેન્તો ''અયઞ્ચા''તિઆદિમાહ. તથા હિ લોકનાથો અપરિમિતનિરુપમપ્પભાવસીલાદિગુણવિસેસસમઙ્ગિતાય, સબ્બાનત્થપરિહારપુબ્બઙ્ગમાય નિરવસેસહિતસુખવિધાનતપ્પરાય નિરતિસયાય પયોગસમ્પત્તિયા સદેવમનુસ્સાય પજાય અચ્ચન્તુપકારિતાય ચ અપરિમાણાસુ લોકધાતૂસુ અપરિમાણાનં સત્તાનં ઉત્તમં ગારવટ્ઠાનન્તિ. ન કેવલં લોકેયેવ, અથ ખો સાસનેપીતિ દસ્સેતિ "**પોરાણેહી**"તિઆદિના, **પોરાણેહી**તિ ચ અટ્ઠકથાચરિયેહીતિ અત્થો. સેટ્ઠવાચકવચનમ્પિ સેટ્ઠગુણસહચરણતો સેટ્ઠમેવાતિ વુત્તં "**ભગવાતિ વચનં સેટ્ઠ**"ન્તિ. વુચ્ચતિ અત્થો, એતેનાતિ હિ **વચનં**, સદ્દો. અથ વા વુચ્ચતીતિ **વચનં**, અત્થો, તસ્મા યો ''ભગવા''તિ વચનેન વચનીયો અત્થો, સો સેટ્ઠોતિ અત્થો. **ભગવાતિ વચનમુત્તમ**ન્તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **ગારવયુત્તો**તિ ગરુભાવયુત્તો ગરુગુણયોગત્તા, સાતિસયં વા ગરુકરણારહતાય **ગારવયુત્તો**, ગારવારહોતિ અત્થો. યેન કારણત્તયેન સો તથાગતો ગરુ ભારિયટ્ઠેન, તેન ''ભગવા''તિ વુચ્ચતીતિ સમ્બન્ધો. ગરુતાકારણદસ્સનઞ્હેતં પદત્તયં. ''સિપ્પાદિસિક્ખાપકાપિ ગરૂયેવ નામ હોન્તિ, ન ચ ગારવયુત્તા, અયં પન તાદિસો ન હોતિ, તસ્મા ગરૂતિ કત્વા 'ગારવયુત્તો'તિ વુત્ત''ન્તિ કેચિ. એવં સતિ તદેતં વિસેસનપદમત્તં, પુરિમપદદ્વયમેવ કારણદસ્સનં સિયા.

અપિચાતિ અત્થન્તરવિકપ્પત્થે નિપાતો, અપરો નયોતિ અત્થો. તત્થ –

''વણ્ણાગમો વણ્ણવિપરિયાયો,
દ્વે ચાપરે વણ્ણવિકારનાસા;
ધાતૂનમત્થાતિસયેન યોગો,
તદુચ્ચતે પઞ્ચવિધા નિરુત્તી''તિ. –

વુત્તં નિરુત્તિલક્ખણં ગહેત્વા, ''પિસોદરાદીનિ યથોપદિટ્ઠ''ન્તિ વુત્તસદ્દનયેન વા પિસોદરાદિઆકતિગણપક્ખેપલક્ખણં ગહેત્વા લોકિય લોકુત્તરસુખાભિનિબ્બત્તકં સીલાદિપારપ્પત્તં ભાગ્યમસ્સ અત્થીતિ ''ભાગ્યવા''તિ વત્તબ્બે ''ભગવા''તિ વુત્તન્તિ આહ "**ભાગ્યવા**"તિ. તથા

અનેકભેદભિન્નકિલેસસતસહસ્સાનિ, સઙ્ખેપતો વા પઞ્ચમારે અભઞ્જીતિ ‘‘ભગ્ગવા’’તિ વત્તબ્બે ‘‘ભગવા’’તિ વુત્તન્તિ દસ્સેતિ “**ભગ્ગવા**”તિ ઇમિના. લોકે ચ ભગ-સદ્દો ઇસ્સરિયધમ્મયસસિરીકામપયત્તેસુ છસુ ધમ્મેસુ પવત્તતિ, તે ચ ભગસઙ્ખાતા ધમ્મા અસ્સ સન્તીતિ ભગવાતિ અત્થં દસ્સેતું “**યુત્તો ભગેહિ ચા**”તિ વુત્તં. કુસલાદીહિ અનેકભેદેહિ સબ્બધમ્મે વિભજિ વિભજિત્વા વિવરિત્વા દેસેસીતિ ‘‘વિભત્તવા’’તિ વત્તબ્બે ‘‘ભગવા’’તિ વુત્તન્તિ આહ “**વિભત્તવા**”તિ. દિબ્બબ્રહ્મઅરિયવિહારે, કાયચિત્તઉપધિવિવેકે, સુઞ્ઞતાનિમિત્તાપ્પણિહિતવિમોક્ખે, અઞ્ઞે ચ લોકિયલોકુત્તરે ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મે ભજિ સેવિ બહુલમકાસીતિ ‘‘ભત્તવા’’તિ વત્તબ્બે ‘‘ભગવા’’તિ વુત્તન્તિ દસ્સેતિ “**ભત્તવા**”તિ ઇમિના. તીસુ ભવેસુ તણ્હાસઙ્ખાતં ગમનમનેન વન્તં વમિતન્તિ ‘‘ભવેસુ વન્તગમનો’’તિ વત્તબ્બે ભવસદ્દતો ભ-કારં ગમનસદ્દતો ગ-કારં વન્તસદ્દતો વ-કારં આદાય, તસ્સ ચ દીઘં કત્વા વણ્ણવિપરિયાયેન ‘‘ભગવા’’તિ વુત્તન્તિ દસ્સેતું “**વન્તગમનો ભવેસૂ**”તિ વુત્તં. ‘‘યતો ભાગ્યવા, તતો ભગવા’’તિઆદિના પચ્ચેકં યોજેતબ્બં. **અસ્સ પદસ્સા**તિ ‘‘ભગવા’’તિ પદસ્સ. **વિત્થારત્થો**તિ વિત્થારભૂતો અત્થો. “**સો ચા**”તિઆદિના ગન્થમહત્તં પરિહરતિ. **વુત્તોયેવ**, ન પન ઇધ પન વત્તબ્બો વિસુદ્ધિમગ્ગસ્સ ઇમિસ્સા અટ્ઠકથાય એકદેસભાવતોતિ અધિપ્પાયો.

અપિચ ભગે વનિ, વમીતિ વા **ભગવા**. સો હિ ભગે સીલાદિગુણે વનિ ભજિ સેવિ, તે વા ભગસઙ્ખાતે સીલાદિગુણે વિનેય્યસન્તાનેસુ ‘‘કથં નુ ખો ઉપ્પજ્જેય્યુ’’ન્તિ વનિ યાચિ પત્થયિ, એવં ભગે વનીતિ **ભગવા**, ભગે વા સિરિં, ઇસ્સરિયં, યસઞ્ચ વમિ ખેળપિણ્ડં વિય છડ્ડયિ. તથા હિ ભગવા હત્થગતં ચક્કવત્તિસિરિં, ચતુદીપિસ્સરિયં, ચક્કવત્તિસમ્પત્તિસન્નિસ્સયઞ્ચ સત્તરતનસમુજ્જલં યસં અનપેક્ખો છડ્ડયિ. અથ વા ભાનિ નામ નક્ખત્તાનિ, તેહિ સમં ગચ્છન્તિ પવત્તન્તીતિ **ભગા** આકારસ્સ રસ્સં કત્વા, સિનેરુયુગન્ધરાદિગતા ભાજનલોકસોભા. તા ભગા વમિ તપ્પટિબદ્ધછન્દરાગપ્પહાનેન પજહિ, એવં ભગે વમીતિ **ભગવા**તિ એવમાદીહિ તત્થ તત્થાગતનયેહિ ચસ્સ અત્થો વત્તબ્બો, અમ્હેહિ પન સો ગન્થભીરુજનાનુગ્ગહણત્થં, ગન્થગરુતાપરિહરણત્થઞ્ચ અજ્ઝુપેક્ખિતોતિ.

એવમેતેસં અવયવત્થં દસ્સેત્વા ઇદાનિ સમુદાયત્થં દસ્સેન્તો પુરિમપદત્તયસ્સ સમુદાયત્થેન વુત્તાવસેસેન તેસમત્થાનં પટિયોગિતાય તેનાપિ સહ દસ્સેતું “**એત્તાવતા**”તિઆદિમાહ. **એત્તાવતા**તિ એતસ્સ ‘‘એવં મે સુત’’ન્તિ વચનેન ‘‘એકં સમયં ભગવા’’ તિવચનેનાતિ ઇમેહિ સમ્બન્ધો. **એત્થા**તિ એતસ્મિં નિદાનવચને. **યથાસુતં ધમ્મં દેસેન્તો**તિ એત્થ **અન્ત**-સદ્દો હેતુઅત્થો. તથાદેસિતત્તા હિ પચ્ચક્ખં કરોતિ નામ. એસ નયો અપરત્થાપિ. ‘‘યો ખો આનન્દ, મયા ધમ્મો ચ...પે॰... સત્થા’’તિ વચનતો ધમ્મસ્સ સત્થુભાવપરિયાયો વિજ્જતેવાતિ કત્વા “**ધમ્મસરીરં પચ્ચક્ખં કરોતી**”તિ વુત્તં. **ધમ્મકાયન્તિ** હિ ભગવતો સમ્બન્ધીભૂતં ધમ્મસઙ્ખાતં કાયન્તિ અત્થો. તથા ચ વુત્તં ‘‘ધમ્મકાયોતિ ભિક્ખવે, તથાગતસ્સેતં અધિવચન’’ન્તિ. તં પન કિમત્થિયન્તિ આહ “**તેના**”તિઆદિ. **તેના**તિ ચ તાદિસેન પચ્ચક્ખકરણેનાતિ અત્થો. **ઇદં** અધુના વક્ખમાનસુત્તં **પાવચનં** પકટ્ઠં ઉત્તમં બુદ્ધસ્સ ભગવતો વચનં નામ. તસ્મા તુમ્હાકં **અતિક્કન્તસત્થુકં** અતીતસત્થુકભાવો **ન** હોતીતિ અત્થો. ભાવપ્પધાનો હિ અયં નિદ્દેસો, ભાવલોપો વા, ઇતરથા પાવચનમેવ અનતિક્કન્તસત્થુકં, સત્થુઅદસ્સનેન પન ઉક્કણ્ઠિતસ્સ જનસ્સ અતિક્કન્તસત્થુકભાવોતિ અત્થો આપજ્જેય્ય, એવઞ્ચ સતિ ‘‘અયં વો સત્થાતિ સત્થુઅદસ્સનેન ઉક્કણ્ઠિતં જનં સમસ્સાસેતી’’ તિવચનેન સહ વિરોધો ભવેય્યાતિ વદન્તિ. ઇદં પાવચનં સત્થુકિચ્ચનિપ્ફાદનેન ન અતીતસત્થુકન્તિ પન અત્થો. **સત્થૂ**તિ કમ્મત્થે છટ્ઠી, સમાસપદં વા એતં **સત્થુઅદસ્સનેના**તિ. ઉક્કણ્ઠનં **ઉક્કણ્ઠો**, કિચ્છજીવિતા. ‘‘કઠ કિચ્છજીવને’’તિ હિ વદન્તિ. તમિતો પત્તોતિ ઉક્કણ્ઠિતો, અનભિરતિયા વા પીળિતો વિક્ખિત્તચિત્તો હુત્વા સીસં ઉક્ખિપિત્વા ઉદ્ધં કણ્ઠં કત્વા ઇતો ચિતો ચ ઓલોકેન્તો આહિણ્ડતિ, વિહરતિ ચાતિ

ઉક્કણ્ઠિતો નિરુત્તિનયેન, તં **ઉક્કણ્ઠિતં**. સદ્દસામત્થિયાધિગતમત્તો ચેસ, વોહારતો પન અનભિરતિયા પીળિતન્તિ અત્થો. એસ નયો સબ્બત્થ. **સમસ્સાસેતી**તિ અસ્સાસં જનેતિ.

તસ્મિં સમયેતિ ઇમસ્સ સુત્તસ્સ સઙ્ગીતિસમયે. કામં વિજ્જમાનેપિ ભગવતિ એવં વત્તુમરહતિ, ઇધ પન અવિજ્જમાનેયેવ તસ્મિં એવં વદતિ, તસ્મા સન્ધાયભાસિતવસેન તદત્થં દસ્સેતીતિ આહ "**અવિજ્જમાનભાવં દસ્સેન્તો**"તિ. **પરિનિબ્બાન**ન્તિ અનુપાદિસેસનિબ્બાનધાતુવસેન ખન્ધપરિનિબ્બાનં. **તેના**તિ તથાસાધનેન. **એવંવિધસ્સા**તિ એવંપકારસ્સ, એવંસભાવસ્સાતિપિ અત્થો. **નામ**-સદ્દો ગરહાયં નિપાતો "અત્થિ નામ આનન્દ થેરં ભિક્ખું વિહેસિયમાનં અજ્ઝુપેક્ખિસ્સથા"તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૫.૧૬૬) વિય, તેન એદિસો અપિ ભગવા પરિનિબ્બુતો, કા નામ કથા અઞ્ઞેસન્તિ ગરહત્થં જોતેતિ. **અરિયધમ્મસ્સા**તિ અરિયાનં ધમ્મસ્સ, અરિયભૂતસ્સ વા ધમ્મસ્સ. દસવિધસ્સ કાયબલસ્સ, ઞાણબલસ્સ ચ વસેન **દસબલધરો**. વજિરસ્સ નામ મણિવિસેસસ્સ સઙ્ઘાતો સમૂહો એકગ્ઘનો, તેન સમાનો કાયો યસ્સાતિ તથા. ઇદં વુત્તં હોતિ – યથા વજિરસઙ્ઘાતો નામ ન અઞ્ઞેન મણિના વા પાસાણેન વા ભેજ્જો, અપિ તુ સોયેવ અઞ્ઞં મણિં વા પાસાણં વા ભિન્દતિ. તેનેવ વુત્તં "વજિરસ્સ નત્થિ કોચિ અભેજ્જો મણિ વા પાસાણો વા"તિ, એવં ભગવાપિ કેનચિ અભેજ્જસરીરો. ન હિ ભગવતો રૂપકાયે કેનચિ અન્તરાયો કાતું સક્કાતિ. નામસદ્દસ્સ ગરહાજોતકત્તા પિ-સદ્દો સમ્પિણ્ડનજોતકો "ન કેવલં ભગવાયેવ, અથ ખો અઞ્ઞેપી"તિ. એત્થ ચ એવંગુણસમન્નાગતત્તા અપરિનિબ્બુતસભાવેન ભવિતું યુત્તોપિ એસ પરિનિબ્બુતો એવાતિ પકરણાનુરૂપમત્થં દસ્સેતું "એવ"ન્તિઆદિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. **આસા** પત્થના કેન **જનેતબ્બા**, ન જનેતબ્બા એવાતિ અત્થો. "અહં ચિરં જીવિં, ચિરં જીવામિ, ચિરં જીવિસ્સામિ, સુખં જીવિં, સુખં જીવામિ, સુખં જીવિસ્સામી"તિ મજ્જનવસેન ઉપ્પન્નો માનો **જીવિતમદો** નામ, તેન મત્તો પમત્તો તથા. **સંવેજેતી**તિ સંવેગં જનેતિ, તતોયેવ અસ્સ જનસ્સ સદ્ધમ્મે ઉસ્સાહં જનેતિ. સંવેજનઞ્હિ ઉસ્સાહહેતુ "સંવિગ્ગો યોનિસો પદહતી"તિ વચનતો.

દેસનાસમ્પત્તિં નિદ્દિસતિ વક્ખમાનસ્સ સકલસુત્તસ્સ "એવ"ન્તિ નિદસ્સનતો. **સાવકસમ્પત્તિ**ન્તિ સુણન્તપુગ્ગલસમ્પત્તિં નિદ્દિસતિ પટિસમ્ભિદાપ્પત્તેન પઞ્ચસુ ઠાનેસુ ભગવતા એતદગ્ગે ઠપિતેન, પઞ્ચસુ ચ કોસલ્લેસુ આયસ્મતા ધમ્મસેનાપતિના પસંસિતેન મયા મહાસાવકેન સુતં, તઞ્ચ ખો સયમેવ સુતં ન અનુસ્સુતં, ન ચ પરમ્પરાભતન્તિ અત્થસ્સ દીપનતો. **કાલસમ્પત્તિં** નિદ્દિસતિ ભગવાતિસદસન્નિધાને પયુત્તસ્સ સમયસદ્દસ્સ બુદ્ધુપ્પાદ-પટિમણ્ડિત-સમય-ભાવ-દીપનતો. બુદ્ધુપ્પાદપરમા હિ કાલસમ્પદા. તેનેતં વુચ્ચતિ –

"કપ્પકસાયકલિયુગે , બુદ્ધુપ્પાદો અહો મહચ્છરિયં;
હુતવહમજ્ઝે જાતં, સમુદિતમકરન્દમરવિન્દ"ન્તિ. (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧; સં॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧);

તસ્સાયમત્થો – કપ્પસઙ્ખાતકાલસઞ્ચયસ્સ લેખનવસેન પવત્તે કલિયુગસઙ્ખાતે સકરાજસમ્મતે વસ્સાદિસમૂહે જાતો બુદ્ધુપ્પાદખણસઙ્ખાતો દિનસમૂહો અન્ધસ્સ પબ્બતારોહનમિવ કદાચિ પવત્તનટ્ઠેન, અચ્છરં પહરિતું યુત્તટ્ઠેન ચ મહચ્છરિયં હોતિ. કિમિવ જાતન્તિ ચે? હુતવહસઙ્ખાતસ્સ પાવકસ્સ મજ્ઝે સમ્મા ઉદિતમધુમન્તં અરવિન્દસઙ્ખાતં વારિજમિવ જાતન્તિ. **દેસકસમ્પત્તિં** નિદ્દિસતિ ગુણવિસિટ્ઠસત્તુત્તમગારવાધિવચનતો.

એવં પદછક્કસ્સ પદાનુક્કમેન નાનપ્પકારતો અત્થવણ્ણનં કત્વા ઇદાનિ "અન્તરા ચ રાજગહ"ન્તિઆદીનં પદાનમત્થવણ્ણનં કરોન્તો "**અન્તરા ચા**"તિઆદિમાહ. **અન્તરા ચ રાજગહં અન્તરા ચ નાળન્દ**ન્તિ એત્થ સમભિનિવિટ્ઠો અન્તરા-સદ્દો દિસ્સતિ સામઞ્ઞવચનીયત્થમપેક્ખિત્વા પકરણાદિસામત્થિયાદિગતત્થમન્તરેનાતિ

અત્થો. એવં પનસ્સ નાનત્થભાવો પયોગતો અવગમીયતીતિ દસ્સેતિ “**તદન્તર**”ન્તિઆદિના. તત્થ **તદન્તરન્તિ** તં કારણં. મઞ્ચ તઞ્ચ મન્તેન્તિ, કિમન્તરં કિં કારણન્તિ અત્થો. **વિજ્જન્તરિકાયા**તિ વિજ્જુનિચ્છરણક્ખણે. ધોવન્તી ઇત્થી અદ્દસાતિ સમ્બન્ધો. **અન્તરતો**તિ હદયે. **કોપા**તિ ચિત્તકાલુસ્સિયકરણતો ચિત્તપકોપા રાગાદયો. **અન્તરા વોસાન**ન્તિ આરમ્ભનિપ્ફત્તીનં વેમજ્ઝે પરિયોસાનં આપાદિ. **અપિચા**તિ તથાપિ, એવં પભવસમ્પન્નેપીતિ અત્થો. **દ્વિન્નં મહાનિરયાન**ન્તિ લોહકુમ્ભીનિરયે સન્ધાયાહ. **અન્તરિકાયા**તિ અન્તરેન. રાજગહનગરં કિર આવિજ્ઝિત્વા મહાપેતલોકો. તત્થ દ્વિન્નં મહાલોહકુમ્ભીનિરયાનં અન્તરેન અયં તપોદા નદી આગચ્છતિ, તસ્મા સા કુથિતા સન્દતીતિ. **સ્વાયમિધ વિવરે પવત્તતિ** તદઞ્ઞેસમસમ્ભવતો. એત્થ ચ ‘‘તદન્તરં કો જાનેય્ય, (અ॰ નિ॰ ૬.૪૪; ૧૦.૭૫) એતેસં અન્તરા કપ્પા, ગણનાતો અસઙ્ખિયા, (બુ॰ વં॰ ૨૮.૯) અન્તરન્તરા કથં ઓપાતેતી’’તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૨.૪૨૬; પહા॰ વ॰ ૬૬; ચૂળવ॰ ૩૭૬) વિય કારણવેમજ્ઝેસુ વત્તમાના અન્તરાસદ્દાયેવ ઉદાહરિતબ્બા સિયું, ન પન ચિત્તખણવિવરેસુ વત્તમાના અન્તરિકઅન્તરસદ્દા . અન્તરાસદ્દસ્સ હિ અયમત્થુદ્ધારોતિ. અયં પનેત્થાધિપ્પાયો સિયા – યેસુ અત્થેસુ અન્તરિકસદ્દો, અન્તરસદ્દો ચ પવત્તતિ, તેસુ અન્તરાસદ્દોપીતિ સમાનત્થત્તા અન્તરાસદ્દત્થે વત્તમાનો અન્તરિકસદ્દો, અન્તરસદ્દો, ચ ઉદાહટોતિ. અથ વા અન્તરાસદ્દોયેવ ‘‘યસ્સન્તરતો’’તિ (ઉદા॰ ૨૦) એત્થ ગાથાબન્ધસુખત્થં રસ્સં કત્વા વુત્તો –

‘‘યસ્સન્તરતો ન સન્તિ કોપા,
ઇતિભવાભવતઞ્ચ વીતિવત્તો;
તં વિગતભયં સુખિં અસોકં,
દેવા નાનુભવન્તિ દસ્સનાયા’’તિ. (ઉદા॰ ૨૦); –

હિ અયં ઉદાને **ભદ્દિયસુત્તે** ગાથા. સોયેવ ઇક-સદ્દેન સકત્થપવત્તેન પદં વડ્ઢેત્વા ‘‘અન્તરિકાયા’’તિ ચ વુત્તો, તસ્મા ઉદાહરણોદાહરિતબ્બાનમેત્થ વિરોધાભાવો વેદિતબ્બોતિ. કિમત્થં અત્થવિસેસનિયમો કતોતિ આહ “**તસ્મા**”તિઆદિ. નનુ ચેત્થ ઉપયોગવચનમેવ, અથ કસ્મા સમ્બન્ધીયત્થો વુત્તો, સમ્બન્ધીયત્થે વા કસ્મા ઉપયોગવચનં કતન્તિ અનુયોગસમ્ભવતો તં પરિહરિતું “**અન્તરાસદ્દેન પના**”તિઆદિ વુત્તં, તેન સમ્બન્ધીયત્થે સામિવચનપ્પસઙ્ગે સદ્દન્તરયોગેન લદ્ધમિદં ઉપયોગવચનન્તિ દસ્સેતિ, ન કેવલં સાસનેવ, લોકેપિ એવમેવિદં લદ્ધન્તિ દસ્સેન્તો “**ઈદિસેસુ ચા**”તિઆદિમાહ. વિસેસયોગતાદસ્સનમુખેન હિ અયમત્થોપિ દસ્સિતો. એકેનપિ અન્તરા-સદ્દેન યુત્તત્તા દ્વે ઉપયોગવચનાનિ કાતબ્બાનિ. દ્વીહિ પન યોગે કા કથાતિ અત્થસ્સ સિજ્ઝનતો. અક્ખરં ચિન્તેન્તિ લિઙ્ગવિભત્તિયાદીહીતિ **અક્ખરચિન્તકા**, સદ્દવિદૂ. અક્ખર-સદ્દેન ચેત્થ તમ્મૂલકાનિ પદાદીનિપિ ગહેતબ્બાનિ. યદિપિ સદ્દતો એકમેવ યુજ્જન્તિ, અત્થતો પન સો દ્વિક્ખત્તું યોજેતબ્બો એકસ્સાપિ પદસ્સ આવુત્તિયાદિનયેન અનેકધા સમ્પજ્જનતોતિ દસ્સેતિ “**દુતિયપદેનપી**”તિઆદિના. કો પન દોસો અયોજિતેતિ આહ “**અયોજિયમાને ઉપયોગવચનં ન પાપુણાતી**”તિ. દુતિયપદં ન પાપુણાતીતિ અત્થો સદ્દન્તરયોગવસા સદ્દેયેવ સામિવચનપ્પસઙ્ગે ઉપયોગવિભત્તિયા ઇચ્છિતત્તા. સદ્દાધિકારો હિ વિભત્તિપયોગો.

અદ્ધાન-સદ્દો દીઘપરિયાયોતિ આહ “**દીઘમગ્ગ**”ન્તિ. કિત્તાવતા પન સો દીઘો નામ તદત્થભૂતોતિ ચોદનમપનેતિ “**અદ્ધાનગમનસમયસ્સ હી**”તિઆદિના. **અદ્ધાનગમનસમયસ્સ વિભઙ્ગે**તિ ગણભોજનસિક્ખાપદાદીસુ અદ્ધાનગમનસમયસદ્દસ્સ પદભાજનીયભૂતે વિભઙ્ગે (પાચિ॰ ૨૧૭). **અડ્ઢયોજનમ્પિ અદ્ધાનમગ્ગો**, પગેવ તદુત્તરિ. અડ્ઢમેવ યોજનસ્સ **અડ્ઢયોજનં**, દ્વિગાવુતમત્તં. ઇધ પન ચતુગાવુતપ્પમાણં યોજનમેવ, તસ્મા ‘‘અદ્ધાનમગ્ગપટિપન્નો’’તિ વદતીતિ અધિપ્પાયો.

મહન્તસદ્દો ઉત્તમત્થો, બહ્વત્થો ચ ઇધાધિપ્પેતોતિ આહ “**મહતા**”તિઆદિ. **ગુણમહત્તેના**તિ અપ્પિચ્છતાદિગુણમહન્તભાવેન. **સઙ્ખ્યામહત્તેના**તિ ગણનમહન્તભાવેન. તદેવત્થં સમત્થેતિ “**સો હી**”તિઆદિના. **સો ભિક્ખુસઙ્ઘો**તિ ઇધ આગતો તદા પરિવારભૂતો ભિક્ખુસઙ્ઘો. **મહા**તિ ઉત્તમો. વાક્યેપિ હિ તમિચ્છન્તિ પયોગવસા. **અપ્પિચ્છતા**તિ નિલ્લોભતા સદ્દો ચેત્થ સાવસેસો, અત્થો પન નિરવસેસો. ન હિ ‘‘અપ્પલોભતાતિ અભિત્થવિતુમરહતી’’તિ **અટ્ઠકથાસુ** વુત્તં. મજ્ઝિમાગમટીકાકારો પન **આચરિયધમ્મપાલત્થેરો** એવમાહ ‘‘અપ્પસદ્દસ્સ પરિત્તપરિયાયં મનસિ કત્વા ‘બ્યઞ્જનં સાવસેસં વિયા’તિ (મહાનિ॰ અટ્ઠ॰ ૮૫) **અટ્ઠકથાયં** વુત્તં. અપ્પસદ્દો પનેત્થ ‘અભાવત્થો’ તિપિ સક્કા વિઞ્ઞાતું ‘અપ્પાબાધતઞ્ચસઞ્ઞાનામી’તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૨૫) વિયા’’તિ. **સઙ્ખ્યાયપિ મહા**તિ ગણનાયપિ બહુ અહોસિ, ‘‘ભિક્ખુસઙ્ઘો’’તિ પદાવત્થિકન્તવચનવસેન સંવણ્ણેતબ્બપદસ્સ છેદનમિવ હોતીતિ તદપરામસિત્વા ‘‘તેન ભિક્ખુસઙ્ઘેના’’તિ પુન વાક્યાવત્થિકન્તવચનવસેન સંવણ્ણેતબ્બપદેન સદિસીકરણં. એસા હિ સંવણ્ણનકાનં પકતિ, યદિદં વિભત્તિયાનપેક્ખાવસેન યથારહં સંવણ્ણેતબ્બપદત્થં સંવણ્ણેત્વા પુન તત્થ વિજ્જમાનવિભત્તિવસેન પરિવત્તેત્વા નિક્ખિપનન્તિ. દિટ્ઠિસીલસામઞ્ઞેન સંહતત્તા સઙ્ઘોતિ ઇમમત્થં વિભાવેન્તો આહ “**દિટ્ઠિસીલસામઞ્ઞસઙ્ઘાતેન સમણગણેના**”તિ. એત્થ પન ‘‘યાયં દિટ્ઠિ અરિયા નિય્યાનિકા નિય્યાતિ તક્કરસ્સ સમ્મા દુક્ખક્ખયાય, તથારૂપાય દિટ્ઠિયા દિટ્ઠિસામઞ્ઞગતો વિહરતી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૨૪, ૩૫૬; મ॰ નિ॰ ૧.૪૯૨; ૩.૫૪; પરિ॰ ૨૭૪) એવં વુત્તાય દિટ્ઠિયા. ‘‘યાનિ તાનિ સીલાનિ અખણ્ડાનિ અચ્છિદ્દાનિ અસબલાનિ અકમ્માસાનિ ભુજિસ્સાનિ વિઞ્ઞુપ્પસત્થાનિ અપરામટ્ઠાનિ સમાધિસંવત્તનિકાનિ, તથારૂપેસુ સીલેસુ સીલસામઞ્ઞગતો વિહરતી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૨૩; મ॰ નિ॰ ૧.૪૯૨; ૩.૫૪; અ॰ નિ॰ ૬.૧૧; પરિ॰ ૨૭૪) એવં વુત્તાનઞ્ચ સીલાનં સામઞ્ઞેન સઙ્ઘાતો સઙ્ઘટિતો સમેતોતિ **દિટ્ઠિસીલસામઞ્ઞસઙ્ઘાતો**, સમણગણો, દિટ્ઠિસીલસામઞ્ઞેન સંહતોતિ વુત્તં હોતિ. “**દિટ્ઠિસીલસામઞ્ઞસઙ્ઘાટસઙ્ઘાતેના**” તિપિ પાઠો. તથા સઙ્ઘાતેન કતિતેનાતિ અત્થો. તથા હિ દિટ્ઠિસીલાદીનં નિયતસભાવત્તા સોતાપન્નાપિ અઞ્ઞમઞ્ઞં દિટ્ઠિસીલસામઞ્ઞેન સંહતા, પગેવ સકદાગામિઆદયો, તથા ચ વુત્તં ‘‘નિયતો સમ્બોધિપરાયણો’’તિ, (સં॰ નિ॰ ૨.૪૧; ૫.૧૯૮, ૧૦૦૪) ‘‘અટ્ઠાનમેતં ભિક્ખવે, અનવકાસો, યં દિટ્ઠિસમ્પન્નો પુગ્ગલો સઞ્ચિચ્ચપાણં જીવિતા વોરોપેય્ય, નેતં ઠાનં વિજ્જતી’’તિ ચ આદિ. અરિયપુગ્ગલસ્સ હિ યત્થ કત્થચિ દૂરે ઠિતાપિ અત્તનો ગુણસામગ્ગિયા સંહતતાયેવ, ‘‘તથારૂપાય દિટ્ઠિયા દિટ્ઠિસામઞ્ઞગતો વિહરતિ, (મ॰ નિ॰ ૧.૪૯૨) તથારૂપેસુ સીલેસુ સીલસામઞ્ઞગતો વિહરતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૯૨) વચનતો પન પુથુજ્જનાનમ્પિ દિટ્ઠિસીલસામઞ્ઞેન સંહતભાવો લબ્ભતિયેવ. **સદ્ધિં**-સદ્દો એકતોતિ અત્થે નિપાતો. **પઞ્ચ...પે॰... મત્તાની**તિ પઞ્ચ-સદ્દેન મત્તસદ્દં સઙ્ખિપિત્વા બાહિરત્થસમાસો વુત્તો. **એતેસ**ન્તિ ભિક્ખુસતાનં. પુન પઞ્ચ મત્તા પમાણાતિ બ્યાસો, નિકારલોપો ચેત્થ નપુંસકલિઙ્ગત્તા.

સુપ્પિયોતિ તસ્સ નામમેવ, ન ગુણાદિ. ન કેવલં ભિક્ખુસઙ્ઘેન સદ્ધિં ભગવાયેવ, અથ ખો સુપ્પિયોપિ પરિબ્બાજકો બ્રહ્મદત્તેન માણવેન સદ્ધિન્તિ પુગ્ગલં સમ્પિણ્ડેતિ, તઞ્ચ ખો મગ્ગપટિપન્નસભાગતાય એવ, ન સીલાચારાદિસભાગતાયાતિ વુત્તં “**પિ-કારો**”તિઆદિ. સુખુચ્ચારણવસેન પુબ્બાપરપદાનં સમ્બન્ધમત્તકરભાવં સન્ધાય “**પદસન્ધિકરો**”તિ વુત્તં, ન પન સરબ્યઞ્જનાદિસન્ધિભાવં, તેનાહ “**બ્યઞ્જનસિલિટ્ઠતાવસેન વુત્તો**”તિ, એતેન પદપૂરણમત્તન્તિ દસ્સેતિ. અપિચ અવધારણત્થોપિ ખો-સદ્દો યુત્તો ‘‘અસ્સોસિ ખો વેરઞ્જો બ્રાહ્મણો’’તિઆદીસુ (પારા॰ ૧) વિય, તેન અદ્ધાનમગ્ગપટિપન્નો અહોસિયેવ, નાસ્સ મગ્ગપટિપત્તિયા કોચિ અન્તરાયો અહોસીતિ અયમત્થો દીપિતો હોતિ. **સઞ્ચયસ્સા**તિ રાજગહવાસિનો સઞ્ચયનામસ્સ પરિબ્બાજકસ્સ, યસ્સ સન્તિકે પઠમં ઉપતિસ્સકોલિતાપિ પબ્બજિંસુ છન્નપરિબ્બાજકોવ , ન અચેલકપરિબ્બાજકો. “**યદા, તદા**”તિ ચ

એતેન સમકાલમેવ અદ્ધાનમગ્ગપટિપન્નતં દસ્સેતિ. **અતીતકાલત્થો** પાળિયં **હોતિસદ્દો** યોગવિભાગેન, તંકાલાપેક્ખાય વા એવં વુત્તં, તદા હોતીતિ અત્થો.

અન્તેતિ સમીપે. **વસતી**તિ વત્તપટિવત્તાદિકરણવસેન સબ્બિરિયાપથસાધારણવચનં, અવચરતીતિ વુત્તં હોતિ, તેનેવાહ "**સમીપચારો સન્તિકાવચરો સિસ્સો**"તિ. **ચોદિતા દેવદૂતેહી**તિ દહરકુમારો જરાજિણ્ણસત્તો ગિલાનો કમ્મકારણા, કમ્મકારણિકા વા મતસત્તોતિ ઇમેહિ પઞ્ચહિ દેવદૂતેહિ **ચોદિતા** ઓવદિતા સંવેગં ઉપ્પાદિતા સમાનાપિ. તે હિ દેવા વિય દૂતા, વિસુદ્ધિદેવાનં વા દૂતાતિ **દેવદૂતા. હીનકાયૂપગા**તિ અપાયકાયમુપગતા. નરસઞ્ઞાતા તે માણવાતિ **સમ્બન્ધો**. સામઞ્ઞવસેન ચેત્થ સત્તો "માણવો"તિ વુત્તો, ઇતરે પન વિસેસવસેન. પકરણાધિગતો હેસ અત્થુદ્ધારોતિ. **કતકમ્મેહી**તિ કતચોરકમ્મેહિ. **તરુણો**તિ સોળસવસ્સતો પટ્ઠાય પત્તવીસતિવસ્સો, **ઉદાનટ્ઠકથાયઞ્હિ** "સત્તા જાતદિવસતો પટ્ઠાય યાવ પઞ્ચદસવસ્સકા, તાવ 'કુમારકા, બાલા'તિ ચ વુચ્ચન્તિ. તતો પરં વીસતિવસ્સાનિ 'યુવાનો'"તિ (ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૪૪) વુત્તં. તરુણો, માણવો, યુવાતિ ચ અત્થતો એકં, લોકિયા પન "દ્વાદસવસ્સતો પટ્ઠાય યાવ જરમપ્પત્તો, તાવ તરુણો"તિપિ વદન્તિ.

તેસુ વા દ્વીસુ જનેસૂતિ નિદ્ધારણે ભુમ્મં. યો વા "એકં સમય"ન્તિ પુબ્બે અધિગતો કાલો, તસ્સ પટિનિદ્દેસો **તત્રા**તિ યઞ્હિ સમયં ભગવા અન્તરા રાજગહઞ્ચ નાળન્દઞ્ચ અદ્ધાનમગ્ગપટિપન્નો, તસ્મિંયેવ સમયે સુપ્પિયોપિ તં અદ્ધાનમગ્ગં પટિપન્નો અવણ્ણં ભાસતિ, બ્રહ્મદત્તો ચ વણ્ણં ભાસતીતિ. **નિપાતમત્તન્તિ** એત્થ **મત્તસદ્દેન** વિસેસત્થાભાવતો પદપૂરણત્તં દસ્સેતિ. **મધુપિણ્ડિકપરિયાયો**તિ મધુપિણ્ડિકદેસના નામ ઇતિ નં સુત્તન્તં **ધારેહિ, રાજઞ્ઞા**તિ પાયાસિરાજઞ્ઞનામકં રાજાનમાલપતિ. પરિયાયતિ પરિવત્તતીતિ **પરિયાયો**, વારો. પરિયાયેતિ દેસેતબ્બમત્થં પટિપાદેતીતિ **પરિયાયો**, દેસના. પરિયાયતિ અત્તનો ફલં પટિગ્ગાહેત્વા પવત્તતીતિ **પરિયાયો**, કારણં. અનેકસદ્દેનેવ અનેકવિધેનાતિ અત્થો વિઞ્ઞાયતિ અધિપ્પાયમત્તેનાતિ આહ "**અનેકવિધેના**"તિ. કારણઞ્ચેત્થ કારણપતિરૂપકમેવ, ન એકંસકારણં અવણ્ણકારણસ્સ અભૂતત્તા, તસ્મા **કારણેના**તિ કારણપતિરૂપકેનાતિ અત્થો. તથા હિ વક્ખતિ "અકારણમેવ 'કારણ'ન્તિ વત્વા"તિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧). જાતિવસેનિદં બહ્વત્થે એકવચનન્તિ દસ્સેતિ "**બહૂહી**"તિઆદિના.

"**અવણ્ણવિરહિતસ્સ અસમાનવણ્ણસમન્નાગતસ્સપી**"તિ વક્ખમાનકારણસ્સ અકારણભાવહેતુદસ્સનત્થં વુત્તં, દોસવિરહિતસ્સપિ અસદિસગુણસમન્નાગતસ્સાપીતિ અત્થો. બુદ્ધસ્સ ભગવતો અવણ્ણં દોસં નિન્દન્તિ સમ્બન્ધો. "**યં લોકે**"તિઆદિના અરસરૂપનિબ્ભોગઅકિરિયવાદઉચ્છેદવાદજેગુચ્છીવેનયિકતપસ્સીઅપગબ્ભભાવાનં કારણપતિરૂપકં દસ્સેતિ. **તસ્મા**તિ હિ એતં "અરસરૂપો…પે॰… અપગબ્ભો"તિ ઇમેહિ પદેહિ સમ્બન્ધિતબ્બં. ઇદં વુત્તં હોતિ – લોકસમ્મતો અભિવાદનપચ્ચુટ્ઠાનઅઞ્જલીકમ્મસામીચિકમ્મઆસનાભિનિમન્તનસઞ્ઞાતો સામગ્ગીરસો સમણસ્સ ગોતમસ્સ નત્થિ, તસ્મા સો સામગ્ગીરસસઞ્ઞાતેન રસેન અસમ્પન્નસભાવો, તેન સામગ્ગીરસસઞ્ઞાતેન પરિભોગેન અસમન્નાગતો. તસ્સ અકત્તબ્બતાવાદો, ઉચ્છિજ્જિતબ્બતાવાદો ચ, તં સબ્બં ગૂથં વિય મણ્ડનજાતિયો પુરિસો જેગુચ્છી. તસ્સ વિનાસકો સોવ તદકરણતો વિનેતબ્બો. તદકરણેન વયોવુડ્ઢે તાપેતિ તદાચારવિરહિતતાય વા કપણપુરિસો. તદકરણેન દેવલોકગબ્ભતો અપગતો, તદકરણતો વા સો હીનગબ્ભો ચાતિ એવં તદેવ અભિવાદનાદિઅકરણં અરસરૂપતાદીનં કારણપતિરૂપકં દટ્ઠબ્બં. "**નત્થિ…પે॰… વિસેસો**"તિ એતસ્સ પન "સુન્દરિકાય નામ પરિબ્બાજિકાય મરણાનવબોધો, સંસારસ્સ આદિકોટિયા અપઞ્ઞાયનપટિઞ્ઞા, ઠપનીયપુચ્છાય અબ્યાકતવત્થુબ્યાકરણ"ન્તિ એવમાદીનિ કારણપતિરૂપકાનિ નિદ્ધારિતબ્બાનિ, તથા "**તક્કપરિયાહતં સમણો…પે॰… સયમ્પટિભાન**"ન્તિ એતસ્સ "અનાચરિયકેન સામં પટિવેધેન તત્થ તત્થ તથા

તથા ધમ્મદેસના, કત્થચિ પરેસં પટિપુચ્છાકથનં, મહામોગ્ગલ્લાનાદીહિ આરોચિતનયેનેવ બ્યાકરણ''ન્તિ એવમાદીનિ, "**સમણો...પે॰... ન અગ્ગપુગ્ગલો**"તિ એતેસં પન ''સબ્બધમ્માનં કમેનેવ અનવબોધો, લોકન્તસ્સ અજાનનં, અત્તના ઇચ્છિતતપચારાભાવો''તિ એવમાદીનિ. ઝાનવિમોક્ખાદિ હેટ્ઠા વુત્તનયેન **ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મો**. અરિયં વિસુદ્ધં, ઉત્તમં વા ઞાણસઙ્ખાતં દસ્સનં, અલં કિલેસવિદ્ધંસનસમત્થં અરિયઞાણદસ્સનં એત્થ, એતસ્સાતિ વા **અલમરિયઞાણદસ્સનો**. સ્વેવ **વિસેસો** તથા. અરિયઞાણદસ્સનમેવ વા વિસેસં વુત્તનયેન અલં પરિયત્તં યસ્સ, યસ્મિન્તિ વા **અલમરિયઞાણદસ્સનવિસેસો**, ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મોવ. **તક્કપરિયાહત**ન્તિ કપ્પનામત્તેન સમન્તતો આહરિતં, વિતક્કેન વા પરિઘટિતં. **વીમંસાનુચરિત**ન્તિ વીમંસનાય પુનપ્પુનં પરિમજ્જિતં. **સયમ્પટિભાન**ન્તિ સયમેવ અત્તનો વિભૂતં, તાદિસં ધમ્મન્તિ સમ્બન્ધો. **અકારણ**ન્તિ અયુત્તં અનુપપત્તિં. કારણપદે ચેતં વિસેસનં. ન હિ અરસરૂપતાદયો દોસા ભગવતિ સંવિજ્જન્તિ, ધમ્મસઙ્ઘેસુ ચ દુરક્ખાતદુપ્પટિપન્નાદયો **અકારણ**ન્તિ વા યુત્તિકારણરહિતં અત્તના પટિઞ્ઞામત્તં. પકતિકમ્મપદઞ્ચેતં. ઇમસ્મિઞ્ચ અત્થે **કારણં વત્વા**તિ એત્થ કારણં ઇવાતિ ઇવ-સદ્દત્થો રૂપકનયેન યોજેતબ્બો પતિરૂપકકારણસ્સ અધિપ્પેતત્તા. **તથા તથા**તિ જાતિવુડ્ઢાનમનભિવાદનાદિના તેન તેન આકારેન. **વણ્ણ**સદ્દસ્સ ગુણપસંસાસુ પવત્તનતો યથાક્કમં ''અવણ્ણં દોસં નિન્દ''ન્તિ વુત્તં.

દુરક્ખાતોતિ દુટ્ઠુમાક્ખાતો, તથા **દુપ્પટિવેદિતો**. વટ્ટતો નિય્યાતીતિ **નિય્યાનં**, તદેવ **નિય્યાનિકો**, તતો વા નિય્યાનં નિસ્સરણં, તત્થ નિયુત્તોતિ **નિય્યાનિકો**. વટ્ટતો વા નિય્યાતીતિ **નિય્યાનિકો** ય-કારસ્સ ક-કારં, ઈ-કારસ્સ ચ રસ્સં કત્વા. ''અનીય-સદ્દો હિ બહુલા કત્તુઅભિધાયકો''તિ સદ્દવિદૂ વદન્તિ, ન નિય્યાનિકો તથા. સંસારદુક્ખસ્સ **અનુપસમસંવત્તનિકો** વુત્તનયેન. **પચ્ચનીકપટિપદ**ન્તિ સમ્માપટિપત્તિયા વિરુદ્ધપટિપદં. **અનનુલોમપટિપદ**ન્તિ સપ્પુરિસાનં અનનુલોમપટિપદં. **અધમ્માનુલોમપટિપદ**ન્તિ લોકુત્તરધમ્મસ્સ અનનુલોમપટિપદં. કસ્મા પનેત્થ ''અવણ્ણં ભાસતિ, વણ્ણં ભાસતી''તિ ચ વત્તમાનકાલનિદ્દેસો કતો, નનુ સઙ્ગીતિકાલતો સો અવણ્ણવણ્ણાનં ભાસનકાલો અતીતોતિ? સચ્ચમેતં, ''અદ્ધાનમગ્ગપટિપન્નો હોતી''તિ એત્થ હોતિ-સદ્દો વિય અતીતકાલત્થત્તા પન ભાસતિ-સદ્દસ્સ એવં વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. અથ વા યસ્મિં કાલે તેહિ અવણ્ણો વણ્ણો ચ ભાસીયતિ, તમપેક્ખિત્વા એવં વુત્તં, એવઞ્ચ કત્વા ''તત્રા''તિ પદસ્સ કાલપટિનિદ્દેસવિકપ્પનં અટ્ઠકથાયં અવુત્તમ્પિ સુપપન્નં હોતિ.

''સુપ્પિયસ્સ પન...પે॰... ભાસતી''તિ પાળિયા સમ્બન્ધદસ્સનં "**અન્તેવાસી પનસ્સા**"તિઆદિવચનં. **અપરામસિતબ્બં** અરિયૂપવાદકમ્મં, તથા **અનક્કમિતબ્બં**. **સ્વાય**ન્તિ સો આચરિયો. **અસિધાર**ન્તિ અસિના તિખિણભાગં. **કકચદન્ત પન્તિય**ન્તિ ખન્ધકકચસ્સ દન્તસઙ્ખાતાય વિસમપન્તિયા. હત્થેન વા પાદેન વા યેન કેનચિ વા અઙ્ગપચ્ચઙ્ગેન પહરિત્વા **કીળમાનો વિય**. અક્ખિકણ્ણકોસસઙ્ખાતટ્ઠાનવસેન તીહિ પકારેહિ ભિન્નો મદો યસ્સાતિ **પભિન્નમદો**, તં. **અવણ્ણં ભાસમાનો**તિ અવણ્ણં ભાસનહેતુ. હેતુઅત્થો હિ અયં માન-સદ્દો. ન અયો વુદ્ધિ **અનયો**. સોયેવ **બ્યસનં**, અતિરેકબ્યસનન્તિ અત્થો, તં **પાપુણિસ્સતિ** એકન્તમહાસાવજ્જત્તા રતનત્તયોપવાદસ્સ. તેનેવાહ –

''યો નિન્દિયં પસંસતિ,
તં વા નિન્દતિ યો પસંસિયો;
વિચિનાતિ મુખેન સો કલિં,
કલિના તેન સુખં ન વિન્દતી''તિ. (સુ॰ નિ॰ ૬૬૩; સં નિ॰ ૧.૧૮૦-૧૮૧; નેત્તિ॰ ૯૨);

“**અમ્હાકં આચરિયો**”તિઆદિના બ્રહ્મદત્તસ્સ સંવેગુપ્પત્તિં, અત્તનો આચરિયે ચ કારુઞ્ઞપ્પવત્તિં દસ્સેત્વા કિઞ્ચાપિ અન્તેવાસિના આચરિયસ્સ અનુકૂલેન ભવિતબ્બં, અયં પન પણ્ડિતજાતિકત્તા ન ઈદિસેસુ ઠાનેસુ તમનુવત્તતીતિ ઇદાનિસ્સ કમ્મસ્સકતાઞાણપ્પવત્તિં દસ્સેન્તો “**આચરિયે ખો પના**”તિઆદિમાહ. **હલાહલન્તિ** તઙ્ખણઞ્ઞેવ મારણકં વિસં. હનતીતિ હિ **હલો** ન-કારસ્સ લ-કારં કત્વા, હલાનમ્પિ વિસેસો હલો **હલાહલો** મજ્ઝેદીઘવસેન, એતેન ચ અઞ્ઞે અટ્ઠવિધે વિસે નિવત્તેતિ. વુત્તઞ્ચ –

> ‘‘પુમે પણ્ડે ચ કાકોલ, કાળકૂટહલાહલા;
> સરોત્થિકોસુઙ્કિકે યો, બ્રહ્મપુત્તો પદીપનો;
> દારદો વચ્છનાભો ચ, વિસભેદા ઇમે નવા’’તિ.

ખરોદકન્તિ ચણ્ડસોતોદકં. “**ખારોદક**”ન્તિપિ પાઠો, અતિલોણતાય તિત્તોદકન્તિ અત્થો. **નરકપપાતન્તિ** ચોરપપાતં. **માણવકાતિ** અત્તાનમેવ ઓવદિતું આલપતિ ‘‘સમયોપિ ખો તે ભદ્દાલિ અપ્પટિવિદ્ધોઅહોસી’’તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૨.૧૩૫) વિય. ‘‘કમ્મસ્સકા’’તિ કમ્મમેવ અત્તસન્તકભાવં વત્વા તદેવ વિવરતિ “**અત્તનો કમ્માનુરૂપમેવ ગતિં ગચ્છન્તી**”તિઆદિના. **યોનિસોતિ** ઉપાયેન ઞાયેન. **ઉમ્મુજ્જિત્વાતિ** આચરિયો વિય અયોનિસો અરિયૂપવાદે અનિમ્મુજ્જન્તો યોનિસો અરિયૂપવાદતો ઉમ્મુજ્જિત્વા, ઉદ્ધં હુત્વાતિ અત્થો. **મદ્દમાનોતિ** મદ્દન્તો ભિન્દન્તો. એકંસકારણમેવ ઇધ કારણન્તિ દસ્સેતુકામેન “**સમ્મા**”તિ વુત્તં. “**યથા ત**”ન્તિઆદિના તસ્સ સમારદ્ધભાવં દસ્સેતિ, ન્તિ ચ નિપાતમત્તં. ઇદં વુત્તં હોતિ – યથા અઞ્ઞો પણ્ડિતસભાવો જાતિ આચારવસેન કુલપુત્તો અનેકપરિયાયેન તિણ્ણં રતનાનં વણ્ણં ભાસિતુમારભતિ, તથા અયમ્પિ આરદ્ધો, તઞ્ચ ખો અપિ નામાયમાચરિયો એત્તકેનાપિ રતનત્તયાવણ્ણભાસતો ઓરમેય્યાતિ.

સપ્પરાજવણ્ણન્તિ અહિરાજવણ્ણં. **વણ્ણપોક્ખરતાયાતિ** વણ્ણસુન્દરતાય, વણ્ણસરીરેન વા. **વારિજં** કમલં ન **પહરામિ ન ભઞ્જામિ**, **આરા** દૂરતોવ ઉપસિઙ્ઘામીતિ અત્થો. **અથાતિ** એવં સન્તેપિ. **ગન્ધત્થેનોતિ** ગન્ધચોરો. **સઞ્ઞૂળ્હાતિ** ગન્થિતા બન્ધિતા. **ગહપતીતિ** ઉપાલિગહપતિં નાટપુત્તસ્સ આલપનં. એત્થ ચ વણ્ણિતબ્બો ‘‘અયમીદિસો’’તિ પકાસેતબ્બોતિ **વણ્ણો**, સણ્ઠાનં. વણ્ણીયતિ અસઙ્કરતો વવત્થાપીયતીતિ **વણ્ણો**, જાતિ. વણ્ણેતિ વિકારમાપજ્જમાનં હદયઙ્ગતભાવં પકાસેતીતિ **વણ્ણો**, રૂપાયતનં. વણ્ણીયતિ ફલમેતેન યથાસભાવતો વિભાવીયતીતિ **વણ્ણો**, કારણં. વણ્ણીયતિ અપ્પમહન્તાદિવસેન પમીયતીતિ **વણ્ણો**, પમાણં. વણ્ણીયતિ પસંસીયતીતિ **વણ્ણો** , ગુણો. વણ્ણનં ગુણસંકિત્તનં **વણ્ણો**, પસંસા. એવં તત્થ તત્થ વણ્ણસદ્દસ્સુપ્પત્તિ વેદિતબ્બા. આદિસદ્દેન જાતરૂપપુળિનક્ખરાદયો સઙ્ગણ્હાતિ. ‘‘ઇધ ગુણોપિ પસંસાપી’’તિ વુત્તમેવ સમત્થેતિ “**અયં કિરા**”તિઆદિના. **કિરાતિ** ચેત્થ અનુસ્સવનત્થે, પદપૂરણમત્તે વા. **ગુણૂપસઞ્હિતન્તિ** ગુણોપસઞ્ઞુતં. ‘‘ગુણૂપસઞ્હિતં પસંસ’’ન્તિ પન વદન્તો પસંસાય એવ ગુણભાસનં સિદ્ધં તસ્સા તદવિનાભાવતો, તસ્મા ઇદમત્થદ્વયં યુજ્જતીતિ દસ્સેતિ.

કથં ભાસતીતિ આહ “**તત્થા**”તિઆદિ. એકો ચ સો પુગ્ગલો ચાતિ **એકપુગ્ગલો**. કેનટ્ઠેન એકપુગ્ગલો? અસદિસટ્ઠેન, ગુણવિસિટ્ઠટ્ઠેન, અસમસમટ્ઠેન ચ. સો હિ પઠમાભિનીહારકાલે દસન્નં પારમીનં પટિપાટિયા આવજ્જનં આદિં કત્વા બોધિસમ્ભારસમ્ભરણગુણેહિ ચેવ બુદ્ધગુણેહિ ચ સેસમહાજનેન અસદિસો. યે ચસ્સ ગુણા, તેપિ અઞ્ઞસત્તાનં ગુણેહિ વિસિટ્ઠા, પુરિમકા ચ સમ્માસમ્બુદ્ધા સબ્બસત્તેહિ **અસમા**, તેહિ પન અયમેવેકો રૂપકાયનામકાયેહિ **સમો**. **લોકેતિ** સત્તલોકે. “**ઉપ્પજ્જમાનો ઉપ્પજ્જતી**”તિ પન ઇદં ઉભયમ્પિ વિપ્પકતવચનમેવ

ઉપ્પાદકિરિયાય વત્તમાનકાલિકત્તા. **ઉપ્પજ્જમાનો** બહુજનહિતાય **ઉપ્પજ્જતિ**, ન અઞ્ઞેન કારણેનાતિ એવં પનેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો. લક્ખણે હેસ માન-સદ્દો, એવરૂપઞ્ચેત્થ લક્ખણં ન સક્કા અઞ્ઞેન સદ્દલક્ખણેન પટિબાહિતું. અપિચ ઉપ્પજ્જમાનો નામ, ઉપ્પજ્જતિ નામ, ઉપ્પન્નો નામાતિ અયમેત્થ ભેદો વેદિતબ્બો. એસ હિ દીપઙ્કરપાદમૂલતો પટ્ઠાય યાવ અનાગામિફલં, તાવ ઉપ્પજ્જમાનો નામ, અરહત્તમગ્ગક્ખણે ઉપ્પજ્જતિ નામ, અરહત્તફલક્ખણે ઉપ્પન્નો નામ. બુદ્ધાનઞ્હિ સાવકાનં વિય ન પટિપાટિયા ઇદ્ધિવિધઞાણાદીનિ ઉપ્પજ્જન્તિ, સહેવ પન અરહત્તમગ્ગેન સકલોપિ સબ્બઞ્ઞુગુણરાસિ આગતોવ નામ હોતિ, તસ્મા નિબ્બત્તસબ્બકિચ્ચત્તા અરહત્તફલક્ખણે ઉપ્પન્નો નામ, તદનિબ્બત્તત્તા તદઞ્ઞક્ખણે યથારહં ''ઉપ્પજ્જમાનો ઉપ્પજ્જતિ'' ચ્ચેવ વુચ્ચતિ. ઇમસ્મિમ્પિ સુત્તે અરહત્તફલક્ખણંયેવ સન્ધાય ''ઉપ્પજ્જતી''તિ વુત્તં. અતીતકાલિકસ્સાપિ વત્તમાનપયોગસ્સ કત્થચિ દિટ્ઠત્તા ઉપ્પન્નો હોતીતિ અયઞ્હેત્થ અત્થો. એવં સતિ ''ઉપ્પજ્જમાનો''તિ ચેત્થ માન-સદ્દો સામત્થિયત્થો. યાવતા સામત્થિયેન મહાબોધિસત્તાનં ચરિમભવે ઉપ્પત્તિ ઇચ્છિતબ્બા, તાવતા સામત્થિયેન બોધિસમ્ભારભૂતેન પરિપુણ્ણેન સમન્નાગતો હુત્વાતિ અત્થો. તથાસામત્થિયયોગેન હિ ઉપ્પજ્જમાનો નામાતિ. સબ્બસત્તેહિ **અસમો**, અસમેહિ પુરિમબુદ્ધેહેવ **સમો** મજ્ઝે ભિન્નસુવણ્ણ નિક્ખં વિય નિબ્બિસિટ્ઠો, ''એકપુગ્ગલો''તિ ચેતસ્સ વિસેસનં. આલયસઙ્ખાતં તણ્હં સમુગ્ઘાતેતિ સમુચ્છિન્દતીતિ **આલયસમુગ્ઘાતો**. વટ્ટં ઉપચ્છિન્દતીતિ **વટ્ટુપચ્છેદો**.

પહોન્તેનાતિ સક્કોન્તેન. ''પઞ્ચનિકાયે''તિ વત્વાપિ અનેકાવયવત્તા તેસં ન એત્તકેન સબ્બથા પરિયાદાનન્તિ ''**નવઙ્ગં સત્થુસાસનં ચતુરાસીતિ ધમ્મક્ખન્ધસહસ્સાની**''તિ વુત્તં. **અતિત્થેના**તિ અનોતરણટ્ઠાનેન. ન વત્તબ્બો અપરિમાણવણ્ણત્તા બુદ્ધાદીનં, નિરવસેસાનઞ્ચ તેસં ઇધ પકાસનેન પાળિસંવણ્ણનાય એવ સમ્પજ્જનતો, ચિત્તસમ્પહંસનકમ્મટ્ઠાનસમ્પજ્જનવસેન ચ સફલત્તા. **થામો વેદિતબ્બો** સબ્બથામેન પકાસિતત્તા. કિં પન સો તથા ઓગાહેત્વા ભાસતીતિ આહ. ''**બ્રહ્મદત્તો પના**''તિઆદિ. અનુક્કમેન પુનપ્પુનં વા સવનં **અનુસ્સવો**, પરમ્પરસવનં. **આદિ**-સદ્દેન આકારપરિવિતક્કદિટ્ઠિનિજ્ઝાનક્ખન્તિયો સઙ્ગણ્હાતિ. તત્થ ''સુન્દરમિદં કારણ''ન્તિ એવં સયમેવ કારણપરિવિતક્કનં **આકારપરિવિતક્કો**. અત્તનો દિટ્ઠિયા નિજ્ઝાયિત્વા ખમનં રુચ્ચનં **દિટ્ઠિનિજ્ઝાનક્ખન્તીતિ અટ્ઠકથાસુ** વુત્તં, તેહિયેવ સમ્બન્ધિતેનાતિ અત્થો. **મત્ત**-સદ્દો હેત્થ વિસેસનિવત્તિઅત્થો, તેન યથાવુત્તં કારણં નિવત્તેતિ. **અત્તનો થામેના**તિ અત્તનો ઞાણબલેનેવ, ન પન બુદ્ધાદીનં ગુણાનુરૂપન્તિ અધિપ્પાયો. અસઙ્ખ્યેય્યાપરિમેય્યપ્પભેદા હિ બુદ્ધાદીનં ગુણા. વુત્તઞ્હેતં –

> ''બુદ્ધોપિ બુદ્ધસ્સ ભણેય્ય વણ્ણં,
> કપ્પમ્પિ ચે અઞ્ઞમભાસમાનો;
> ખીયેથ કપ્પો ચિરદીઘમન્તરે,
> વણ્ણો ન ખીયેથ તથાગતસ્સા''તિ. (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૩૦૪; ૩.૧૪૧; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૪૨૫; ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૫૩; બુ॰ વં॰ અટ્ઠ॰ ૪.૧; અપ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૯૧; ચરિયા॰ અટ્ઠ॰ ૯, ૩૨૯);

ઇધાપિ વક્ખતિ ''અપ્પમત્તકં ખો પનેત''ન્તિઆદિ.

ઇતિ-સદ્દો નિદસ્સનત્થો વુત્તપ્પકારં નિદસ્સેતિ. **હ**-કારો નિપાતમત્તન્તિ આહ ''**એવં તે**''તિ. **અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સા**''તિ ઇદં રુળ્હિપદં ''એકો એકાયા''તિ (પારા॰ ૪૪૪, ૪૫૨) પદં વિયાતિ દસ્સેન્તો ''**અઞ્ઞોઅઞ્ઞસ્સા**''તિ રુળ્હિપદેનેવ વિવરતિ. ''**ઉજુમેવા**''તિ સાવધારણસમાસતં વત્વા તેન નિવત્તેતબ્બત્થં આહ ''**ઈસકમ્પિ અપરિહરિત્વા**''તિ, થોકતરમ્પિ અવિરજ્ઝિત્વાતિ અત્થો. કથન્તિ આહ ''**આચરિયેન હી**''તિઆદિ. પુબ્બે એકવારમિવ

અવણ્ણવણ્ણભાસને નિદ્દિટ્ઠેપિ ‘‘ઉજુવિપચ્ચનીકવાદા’’તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૧) વુત્તત્તા અનેકવારમેવ તે એવં ભાસન્તીતિ વેદિતબ્બન્તિ દસ્સેતું **‘‘પુન ઇતરો અવણ્ણં ઇતરો વણ્ણ’’**ન્તિ વુત્તં. તેન હિ વિસદ્દસ્સ વિવિધત્થતં સમત્થેતિ. **સારફલકે**તિ સારદારુફલકે , ઉત્તમફલકે વા. **વિસરુક્ખઆણિ**ન્તિ વિસદારુમયપટાણિં. **ઇરિયાપથાનુબન્ધનેન અનુબન્ધા હોન્તિ**, ન સમ્માપટિપત્તિઅનુબન્ધનેન.

સીસાનુલોકિનોતિ સીસેન અનુલોકિનો, સીસં ઉક્ખિપિત્વા મગ્ગાનુક્કમેન ઓલોકયમાનાતિ અત્થો. **તસ્મિં કાલે**તિ યમ્હિ સંવચ્છરે, ઉતુમ્હિ, માસે, પક્ખે વા ભગવા તં અદ્ધાનમગ્ગં પટિપન્નો, તસ્મિં કાલે. તેન હિ અનિયમતો સંવચ્છરઉતુમાસડ્ઢમાસાવ નિદ્દિસિતા ‘‘તં દિવસ’’ન્તિ દિવસસ્સ વિસું નિદ્દિટ્ઠત્તા, મુહુત્તાદીનઞ્ચ દિવસપરિયાપન્નતો. ‘‘તં અદ્ધાનં પટિપન્નો’’તિ ચેત્થ આધારવચનમેતં. તેનેવ હિ કિરિયાવિચ્છેદદસ્સનવસેન ‘‘રાજગહે પિણ્ડાય ચરતી’’તિ સહ પુબ્બકાલકિરિયાહિ વત્તમાનનિદ્દેસો કતો, ઇતરથા તસ્મિં કાલે રાજગહે પિણ્ડાય ચરતિ, તં અદ્ધાનમગ્ગઞ્ચ પટિપન્નોતિ અનધિપ્પેતત્થો આપજ્જેય્ય. ન હિ અસમાનવિસયા કિરિયા એકાધારા સમ્ભવન્તિ, યા ચેત્થ અધિપ્પેતા અદ્ધાનપટિપજ્જનકિરિયા, સા ચ અનિયમિતા ન યુત્તાતિ. **રાજગહપરિવત્તકેસૂ**તિ રાજગહં પરિવત્તેત્વા ઠિતેસુ. ‘‘**અઞ્ઞતરસ્મિ**’’ન્તિ ઇમિના તેસુ ભગવતો અનિબદ્ધવાસં દસ્સેતિ. **સો**તિ એવં રાજગહે વસમાનો સો ભગવા. પિણ્ડાય ચરણેનપિ હિ તત્થ પટિબદ્ધભાવવચનતો સન્નિવાસત્તમેવ દસ્સેતિ. યદિ પન ‘‘પિણ્ડાય ચરમાનો સો ભગવા’’તિ પચ્ચામસેય્ય, યથાવુત્તોવ અનધિપ્પેતત્થો આપજ્જેય્યાતિ. **તં દિવસ**ન્તિ યં દિવસં અદ્ધાનમગ્ગં પટિપન્નો, તં દિવસં. **તં અદ્ધાનં પટિપન્નોતિ** એત્થ અચ્ચન્તસંયોગવચનમેતં. ભત્તભુઞ્જનતો પચ્છા **પચ્છાભત્તં**, તસ્મિં પચ્છાભત્તસમયે. **પિણ્ડપાતપટિક્કન્તો**તિ યત્થ પિણ્ડપાતત્થાય ચરિત્વા ભુઞ્જન્તિ, તતો અપક્કન્તો. **તં અદ્ધાનં પટિપન્નો**તિ ‘‘નાળન્દાયં વેનેય્યાનં વિવિધહિતસુખનિપ્ફત્તિં આકઙ્ખમાનો ઇમિસ્સા અટ્ઠુપ્પત્તિયા તિવિધસીલાલઙ્કતં નાનાવિધકુહનલપનાદિમિચ્છાજીવવિદ્ધંસનં દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિજાલવિનિવેઠનં દસસહસ્સિલોકધાતુપકમ્પનં બ્રહ્મજાલસુત્તં દેસેસ્સામી’’તિ તં યથાવુત્તં દીઘમગ્ગં પટિપન્નો, ઇદં પન કારણં પકરણતોવ પાકટન્તિ ન વુત્તં. એત્તાવતા ‘‘કસ્મા પન ભગવા તં અદ્ધાનં પટિપન્નો’’તિ ચોદના વિસોધિતા હોતિ.

ઇદાનિ ઇતરમ્પિ ચોદનં વિસોધિતું ‘‘**સુપ્પિયોપી**’’તિ વુત્તં. તસ્મિં કાલે, તં દિવસં અનુબન્ધોતિ ચ વુત્તનયેન સમ્બન્ધો. પાતો અસિતબ્બોતિ **પાતરાસો**, સો ભુત્તો યેનાતિ **ભુત્તપાતરાસો**. **ઇચ્ચેવા**તિ એવમેવ મનસિ સન્નિધાય, ન પન ‘‘ભગવન્તં, ભિક્ખુસઙ્ઘઞ્ચ પિટ્ઠિતો પિટ્ઠિતો અનુબન્ધિસ્સામી’’તિ. તેન વુત્તં ‘‘**ભગવતો તં મગ્ગં પટિપન્નભાવં અજાનન્તોવા**’’તિ, તથા અજાનન્તો એવ હુત્વા અનુબન્ધોતિ અત્થો. ન હિ સો ભગવન્તં દટ્ઠુમેવ ઇચ્છતિ, તેનાહ ‘‘**સચે પન જાનેય્ય, નાનુબન્ધેય્યા**’’તિ. એત્તાવતા ‘‘કસ્મા ચ સુપ્પિયો અનુબન્ધો’’તિ ચોદના વિસોધિતા હોતિ. ‘‘**સો**’’તિઆદિના અપરમ્પિ ચોદનં વિસોધેતિ. કદાચિ પન ભગવા અઞ્ઞતરવેસેનેવ ગચ્છતિ અઙ્ગુલિમાલદમનપક્કુસાતિઅભિગ્ગમનાદીસુ, કદાચિ બુદ્ધસિરિયા, ઇધાપિ ઈદિસાય બુદ્ધસિરિયાતિ દસ્સેતું ‘‘**બુદ્ધસિરિયા સોભમાન**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. **સિરી**તિ ચેત્થ સરીરસોભગ્ગાદિસમ્પત્તિ, તદેવ ઉપમાવસેન દસ્સેતિ ‘‘**રત્તકમ્બલપરિક્ખિત્તમિવા**’’તિઆદિના. ગચ્છતીતિ જઙ્ગમો યથા ‘‘ચઙ્કમો’’તિ. ચઞ્ચલમાનો ગચ્છન્તો **ગિરિ**, તાદિસસ્સ કનકગિરિનો સિખરમિવાતિ અત્થો.

‘‘**તસ્મિં કિરા**’’તિઆદિ તબ્બિવરણં, પાળિયં અદસ્સિતત્તા, પોરાણટ્ઠકથાયઞ્ચ અનાગતત્તા અનુસ્સવસિદ્ધા અયં કથાતિ દસ્સેતું ‘‘**કિરા**’’તિ વુત્તન્તિ વદન્તિ, તથા વા હોતુ અઞ્ઞથા વા, અત્તના અદિટ્ઠં, અસુતં, અમુતઞ્ચ અનુસ્સવમેવાતિ દટ્ઠબ્બં. નીલપીતલોહિતોદાતમઞ્જિટ્ઠપભસ્સરવસેન **છબ્બણ્ણા**. **સમન્તા**તિ સમન્તતો દસહિ દિસાહિ. **અસીતિહત્થપ્પમાણે**તિ તેસં રસ્મીનં પકતિયા પવત્તિટ્ઠાનવસેન વુત્તં, તસ્મા સમન્તતો, ઉપરિ ચ પચ્ચેકં

અસીતિહત્થમત્તે પદેસે પકતિયાવ ઘનીભૂતા રસ્મિયો તિટ્ઠન્તીતિ દટ્ઠબ્બં, **વિનયટીકાયં** પન ''તાયેવ બ્યામપ્પભા નામ. યતો છબ્બણ્ણા રસ્મિયો તળાકતો માતિકા વિય દસસુ દિસાસુ ધાવન્તિ, સા યસ્મા બ્યામમત્તા વિય ખાયતિ, તસ્મા બ્યામપ્પભાતિ વુચ્ચતી''તિ વુત્તં, (વિ॰ વિ॰ ટી॰ ૧.૧૬) **સઙ્ગીતિસુત્તવણ્ણનાયં** પન વક્ખતિ ''પુરત્થિમકાયતો સુવણ્ણવણ્ણા રસ્મિ ઉટ્ઠહિત્વા અસીતિહત્થં ઠાનં ગણ્હાતિ. પચ્છિમકાયતો. દક્ખિણહત્થતો. વામહત્થતો સુવણ્ણવણ્ણા રસ્મિ ઉટ્ઠહિત્વા અસીતિહત્થં ઠાનં ગણ્હાતિ. ઉપરિ કેસન્તતો પટ્ઠાય સબ્બકેસાવટ્ટેહિ મોરગીવવણ્ણા રસ્મિ ઉટ્ઠહિત્વા ગગનતલે અસીતિહત્થં ઠાનં ગણ્હાતિ. હેટ્ઠા પાદતલેહિ પવાળવણ્ણા રસ્મિ ઉટ્ઠહિત્વા ઘનપથવિયં અસીતિહત્થં ઠાનં ગણ્હાતિ. એવં સમન્તા અસીતિહત્થમત્તં ઠાનં છબ્બણ્ણા બુદ્ધરસ્મિયો વિજ્જોતમાના વિપ્ફન્દમાના વિધાવન્તી''તિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૨૯૯) કેચિ પન અઞ્ઞથાપિ પરિકપ્પનામત્તેન વદન્તિ, તં ન ગહેતબ્બં તથા અઞ્ઞત્થ અનાગતત્તા, અયુત્તત્તા ચ. તાસં પન બુદ્ધરસ્મીનં તદા અનિગ્ગૂહિતભાવદસ્સનત્થં ''તસ્મિં કિર સમયે''તિ વુત્તં. પક્કુસાતિઅભિગમનાદીસુ વિય હિ તદા તાસં નિગ્ગૂહને કિઞ્ચિ કારણં નત્થિ. **આધાવન્તી**તિ અભિમુખં દિસં ધાવન્તિ. **વિધાવન્તી**તિ વિવિધા હુત્વા વિદિસં ધાવન્તિ.

તસ્મિં વનન્તરે દિસ્સમાનાકારેન તાસં રસ્મીનં સોભા વિઞ્ઞાયતીતિ આહ ''**રતનાવેળા**''તિઆદિ. **રતનાવેળા** નામ રતનમયવટંસકં મુદ્ધં અવતિ રક્ખતીતિ હિ **અવેળા, આવેળા** વા, મુદ્ધમાલા. **ઉક્કા** નામ યા સજોતિભૂતા, તાસં સતં, નિપતનં **નિપાતો**, તસ્સ નિપાતો, તેન સમાકુલં તથા. પિસિતબ્બત્તા **પિટ્ઠં**, ચીનદેસે જાતં પિટ્ઠં **ચીનપિટ્ઠં**, રત્તચુણ્ણં, યં ''**સિન્દૂરો**''તિપિ વુચ્ચતિ, ચીનપિટ્ઠમેવ ચુણ્ણં. વાયુનો વેગેન ઇતો ચિતો ચ ખિત્તં તન્તિ તથા. ઇન્દસ્સ ધનુ લોકસઙ્કેતવસેનાતિ **ઇન્દધનુ**, સૂરિયરસ્મિવસેન ગગને પઞ્ઞાયમાનાકારવિસેસો. કુટિલં અચિરટ્ઠાયિત્તા વિરૂપં હુત્વા જવતિ ધાવતીતિ **વિજ્જુ**, સાયેવ **લતા** તંસદિસભાવેનાતિ તથા, વાયુવેગતો વલાહકઘટ્ટનેનેવ જાતરસ્મિ. તાયતિ અવિજહનવસેન આકાસં પાલેતીતિ **તારા**, ગણસદ્દો પચ્ચેકં યોજેતબ્બો. તસ્સ પભા તથા. **વિપ્ફુરિતવિચ્છરિતમિવા**તિ આભાય વિવિધં ફરમાનં, વિજ્જોતયમાનં વિય ચ. વનસ્સ અન્તરં વિવરં **વનન્તરં**, ભગવતા પત્તપત્તવનપ્પદેસન્તિ વુત્તં હોતિ.

અસીતિયા અનુબ્યઞ્જનેહિ તમ્બનખતાદીહિ અનુરઞ્જિતં તથા. **કમલં** પદુમપુણ્ડરીકાનિ, અવસેસં નીલરત્તસેતભેદં સરોરુહં **ઉપ્પલં**, ઇતિ પઞ્ચવિધા પઙ્કજજાતિ પરિગ્ગહિતા હોતિ. વિકસિતં કુલ્લિતં તદુભયં યસ્સ સરસ્સ તથા. સબ્બેન પકારેન પરિતો સમન્તતો કુલ્લતિ વિકસતીતિ **સબ્બપાલિકુલ્લં** અ-કારસ્સ આ-કારં, ર-કારસ્સ ચ લ-કારં કત્વા યથા ''પાલિભદ્દો''તિ, તારાનં મરીચિ પભા, તાય વિકસિતં વિજ્જોતિતં તથા. બ્યામપ્પભાય પરિક્ખેપો પરિમણ્ડલો, તેન વિલાસિની સોભિની તથા. મહાપુરિસલક્ખણાનિ અઞ્ઞમઞ્ઞપટિબદ્ધત્તા માલાકારેનેવ ઠિતાનીતિ વુત્તં ''**દ્વત્તિંસવરલક્ખણમાલા**''તિ. દ્વત્તિંસચન્દાદીનં માલા કેનચિ ગન્થેત્વા પટિપાટિયા ચ ઠપિતાતિ ન વત્તબ્બા ''યદિ સિયા''તિ પરિકપ્પનામત્તેન હિ ''**ગન્થેત્વા ઠપિતદ્વત્તિંસચન્દમાલાયા**''તિઆદિ વુત્તં. પરિકપ્પોપમા હેસા, લોકેપિ ચ દિસ્સતિ.

> ''મયેવ મુખસોભાસ્સે, ત્યલમિન્દુવિકત્થના;
> યતોમ્બુજેપિ સાત્થીતિ, પરિકપ્પોપમા અય''ન્તિ.

દ્વત્તિંસચન્દમાલાય સિરિં અત્તનો સિરિયા અભિભવન્તી ઇવાતિ સમ્બન્ધો. એસ નયો સેસેસુપિ.

એવં ભગવતો તદા સોભં દસ્સેત્વા ઇદાનિ ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સાપિ સોભં દસ્સેન્તો “**તત્ર પના**”તિઆદિમાહ . ચતુબ્બિધાય અપ્પિચ્છતાય **અપ્પિચ્છા.** દ્વાદસહિ સન્તોસેહિ **સન્તુટ્ઠા.** તિવિધેન વિવેકેન **પવિવિત્તા.** રાજરાજમહામત્તાદીહિ **અસંસટ્ઠા.** દુપ્પટિપત્તિકાનં **ચોદકા. પાપે** અકુસલે **ગરહિનો** પરેસં હિતપટિપત્તિયા **વત્તારો.** પરેસઞ્ચ **વચનક્ખમા. વિમુત્તિઞાણદસ્સનં** નામ પચ્ચવેક્ખણઞાણં. “**તેસ**”ન્તિઆદિના તદભિસમ્બન્ધેન ભગવતો સોભં દસ્સેતિ. રત્તપદુમાનં સણ્ડો સમૂહો વનં, તસ્સ મજ્ઝે ગતા તથા. ‘‘રત્તં **પદુમં**, સેતં **પુણ્ડરીક**’’ન્તિ પત્તનિયમમન્તરેન તથા વુત્તં, પત્તનિયમેન પન સતપત્તં **પદુમં**, ઊનકસતપત્તં **પુણ્ડરીકં. પવાળં** વિદ્દુમો, તેન કતાય વેદિકાય પરિક્ખિત્તો વિય. **મિગપક્ખીનમ્પીતિ પિ**-સદ્દો, **અપિ**-સદ્દો વા સમ્ભાવનાયં, તેનાહ “**પગેવ દેવમનુસ્સાન**”ન્તિ. **મહાથેરા**તિ મહાસાવકે સન્ધાયાહ. સુરઞ્જિતભાવેન ઈસકં કણ્હવણ્ણતાય **મેઘવણ્ણં. એકંસં કરિત્વા**તિ એકંસપારુપનવસેન વામંસે કરિત્વા. કત્તરસ્સ જિણ્ણસ્સ આલમ્બનો દણ્ડો **કત્તરદણ્ડો**, બાહુલ્લવસેનાયં સમઞ્ઞા. **સુવમ્મં** નામ સોભણુરચ્છદો, તેન **વમ્મિતા** સન્નદ્ધાતિ **સુવમ્મવમ્મિતા**, ઇદં તેસં પંસુકૂલધારણનિદસ્સનં. યેસં કુચ્છિગતં સબ્બમ્પિ તિણપલાસાદિ ગન્ધજાતમેવ હોતિ, તે **ગન્ધહત્થિનો** નામ, યે ‘‘હેમવતા’’તિપિ વુચ્ચન્તિ, તેસમ્પિ થેરાનં સીલાદિગુણગન્ધતાય તંસદિસતા. અન્તોજટાબહિજટાસઙ્ખાતાય તણ્હાજટાય વિજટિતભાવતો **વિજટિતજટા.** તણ્હાબન્ધનાય છિન્નત્તા **છિન્નબન્ધના.** “**સો**”તિઆદિ યથાવુત્તવચનસ્સ ગુણદસ્સનં. **અનુબુદ્ધેહી**તિ બુદ્ધાનમનુબુદ્ધેહિ. તેપિ હિ એકદેસેન ભગવતા પટિવિદ્ધપટિભાગેનેવ ચત્તારિ સચ્ચાનિ બુજ્ઝન્તિ. **પત્તપરિવારિત**ન્તિ પુપ્ફદલેન પરિવારિતં. **કં** વુચ્ચતિ કમલાદિ, તસ્મિં સરતિ વિરાજતીતિ **કેસરં**, કિઞ્જક્ખો. કણ્ણે કરીયતીતિ **કણ્ણિકા.** કણ્ણાલઙ્કારો, તંસદિસણ્ઠાનતાય **કણ્ણિકા**, બીજકોસો. છન્નં હંસકુલાનં સેટ્ઠો **ધતરટ્ઠો હંસરાજા વિય, હારિતો** નામ **મહાબ્રહ્મા વિય.**

એવં ગચ્છન્તં ભગવન્તં, ભિક્ખૂ ચ દિસ્વા અત્તનો પરિસં ઓલોકેસીતિ સમ્બન્ધો. **કાજદણ્ડકે**તિ કાજસઙ્ખાતે ભારાવહદણ્ડકે, કાજસ્મિં વા ભારલગ્ગિતદણ્ડકે. ખુદ્દકં પીઠં **પીઠકં.** મૂલે, અગ્ગે ચ તિધા કતો દણ્ડો **તિદણ્ડો.** મોરહત્થકો **મોરપિઞ્છં.** ખુદ્દકં પસિબ્બં **પસિબ્બકં. કુણ્ડિકા** કમણ્ડલુ. સા હિ કં ઉદકં ઉદેતિ પસવેતિ, રક્ખતીતિ વા **કુણ્ડિકા** નિરુત્તિનયેન. ગહિતં ઓમકતો લુજ્જિતં, વિવિધં લુજ્જિતઞ્ચ પીઠક...પે॰... કુણ્ડિકાદિઅનેકપરિક્ખારસઙ્ખાતં ભારં ભરતિ વહતીતિ **ગહિત...પે॰... ભારભરિતા. ઇતી**તિ નિદસ્સનત્થો. **એવ**ન્તિ ઇદમત્થો. એવં ઇદં વચનમાદિ યસ્સ વચનસ્સ તથા, તદેવ નિરત્થકં વચનં યસ્સાતિ **એવમાદિનિરત્થકવચના.** મુખં એતસ્સ અત્થીતિ **મુખરા,** સબ્બેપિ મુખવન્તા એવ, અયં પન ફરુસાભિલાપમુખવતી, તસ્મા એવં વુત્તં. નિન્દાયઞ્હિ અયં રપચ્ચયો. મુખેન વા અમનાપં કમ્મં રાતિ ગણ્હાતીતિ **મુખરા.** વિવિધા કિણ્ણા વાચા યસ્સાતિ **વિકિણ્ણવાચા. તસ્સા**તિ સુપ્પિયસ્સ પરિબ્બાજકસ્સ. ન્તિ યથાવુત્તપ્પકારં પરિસં.

ઇદાનીતિ તસ્સ તથારૂપાય પરિસાય દસ્સનક્ખણે. **પના**તિ અરુચિસંસૂચનત્થો, તથાપીતિ અત્થો. **લાભ... પે॰... હાનિયા ચેવ** હેતુભૂતાય. કથં હાનીતિ આહ “**અઞ્ઞતિત્થિયાનઞ્હી**”તિઆદિ. **નિસ્સિરીકત**ન્તિ નિસોભતં, અયમત્થો મોરજાતકાદીહિપિ દીપેતબ્બો. “**ઉપતિસ્સકોલિતાનઞ્ચા**”તિઆદિના પક્ખહાનિતાય વિત્થારો. આયસ્મતો સારિપુત્તસ્સ, મહામોગ્ગલ્લાનસ્સ ચ ભગવતો સન્તિકે પબ્બજ્જં સન્ધાય “**તેસુ પન પક્કન્તેસૂ**”તિ વુત્તં. તેસં પબ્બજિતકાલેયેવ અડ્ઢતેય્યસતં પરિબ્બાજકપરિસા પબ્બજિ, તતો પરમ્પિ તદનુપબ્બજિતા પરિબ્બાજકપરિસા અપરિમાણાતિ દસ્સેતિ “**સાપિ તેસં પરિસા ભિન્ના**”તિ ઇમિના. યાય કાયચિ હિ પરિબ્બાજકપરિસાય પબ્બજિતાય તસ્સ પરિસા ભિન્નાયેવ નામ સમાનગણત્તાતિ તથા વુત્તં. “**ઇમેહી**”તિઆદિના લાભપક્ખહાનિં નિગમનવસેન દસ્સેતિ. ઉસૂયસઙ્ખાતસ્સ વિસસ્સ ઉગ્ગારો ઉગ્ગિલનં **ઉસૂયવિસુગ્ગારો**, તં. એત્થ ચ ‘‘યસ્મા પનેસા’’તિઆદિનાવ

''કસ્મા ચ સો રતનત્તયસ્સ અવણ્ણં ભાસતી''તિ ચોદનં વિસોધેતિ, ''**સચે**''તિઆદિકં પન સબ્બમ્પિ તપ્પરિવારવચનમેવાતિ તેહિપિ સા વિસોધિતાયેવ નામ. ભગવતો વિરોધાનુનયાભાવવીમંસનત્થં એતે અવણ્ણં વણ્ણં ભાસન્તિ. ''મારેન અન્વાવિટ્ઠા એવં ભાસન્તી''તિ ચ કેચિ વદન્તિ, તદયુત્તમેવ અટ્ઠકથાય ઉજુવિપચ્ચનીકત્તા. પાકટોયેવાયમત્થોતિ.

૨. યસ્મા અત્થઞ્ઞતો સૂરિયો, તસ્મા અકાલો દાનિ ગન્તુન્તિ સમ્બન્ધો.

અમ્બલટ્ઠિકાતિ સામીપિકવોહારો યથા ''વરુણનગરં, ગોદાગામો''તિ આહ ''**તસ્સ કિરા**''તિઆદિ. તરુણપરિયાયો **લટ્ઠિકા**-સદ્દો રુક્ખવિસયે યથા ''મહાવનં અજ્ઝોગાહેત્વા બેલુવલટ્ઠિકાય મૂલે દિવાવિહારં નિસીદી''તિઆદીસૂતિ દસ્સેતિ'' ''**તરુણમ્બરુક્ખો**''તિ ઇમિના. કેચિ પન ''અમ્બલટ્ઠિકા નામ વુત્તનયેન એકો ગામો''તિ વદન્તિ, તેસં મતે **અમ્બલટ્ઠિકાય**ન્તિ સમીપત્થે ભુમ્મવચનં. **છાયૂદકસમ્પન્ન**ન્તિ છાયાય ચેવ ઉદકેન ચ સમ્પન્નં. **મઞ્જુસા**તિ પેળા. **પટિભાનચિત્તવિચિત્ત**ન્તિ ઇત્થિપુરિસસઞ્ઞોગાદિના પટિભાનચિત્તેન વિચિત્તં, એતેન રઞ્ઞો **અગારં**, તદેવ **રાજાગારક**ન્તિ દસ્સેતિ. રાજાગારકં નામ વેસ્સવણમહારાજસ્સ દેવાયતનન્તિ એકે.

બહુપરિસ્સયોતિ બહુપદ્દવો. કેહીતિ વુત્તં ''ચોરે'હિપી''તિઆદિ. **હન્દા**તિ વચનવોસ્સગ્ગત્થે નિપાતો, તદાનુભાવતો નિપ્પરિસ્સયત્થાય ઇદાનિ ઉપગન્ત્વા સ્વે ગમિસ્સામીતિ અધિપ્પાયો. ''**સદ્ધિં અન્તેવાસિના બ્રહ્મદત્તેન માણવેના**'' તિચ્ચેવ સીહળટ્ઠકથાયં વુત્તં, તઞ્ચ ખો પાળિઆરુળ્હવસેનેવ, ન પન તદા સુપ્પિયસ્સ પરિસાય અભાવતોતિ ઇમમત્થં દસ્સેતું ''**સદ્ધિં અત્તનો પરિસાયા**''તિ ઇધ વુત્તં. કસ્મા પનેત્થ બ્રહ્મદત્તોયેવ પાળિયમારુળ્હો, ન પન તદવસેસા સુપ્પિયસ્સ પરિસાતિ ? દેસનાનધીનભાવેન પયોજનાભાવતો. યથા ચેતં, એવં અઞ્ઞમ્પિ એદિસં પયોજનાભાવતો સઙ્ગીતિકારકેહિ ન સઙ્ગીતન્તિ દટ્ઠબ્બં. કેચિ પન ''પાળિયં વુત્ત''ન્તિ આધારં વત્વા 'તદેતં ન સીહળટ્ઠકથાનયદસ્સનં, પાળિયં વુત્તભાવદસ્સનમેવા'તિ'' વદન્તિ, તં ન યુજ્જતિ. પાળિઆરુળ્હવસેનેવ પાળિયં વુત્તન્તિ અધિપ્પેતત્થસ્સ આપજ્જનતો. તસ્મા યથાવુત્તનયેનેવ અત્થો ગહેતબ્બોતિ. ''**વુત્ત**ન્તિ વા અમ્હેહિપિ ઇધ વત્તબ્બન્તિ અત્થો. એવઞ્હિ તદા અઞ્ઞાયપિ પરિસાય વિજ્જમાનભાવદસ્સનત્થં એવં વુત્તં, પાળિયમારુળ્હવસેન પન અઞ્ઞથાપિ ઇધ વત્તબ્બન્તિ અધિપ્પાયો યુત્તો''તિ વદન્તિ.

ઇદાનિ ''તત્રાપિ સુદ''ન્તિઆદિપાળિયા સમ્બન્ધં દસ્સેતું ''**એવં વાસં ઉપગતો પના**''તિઆદિ વુત્તં. પરિવારેત્વા નિસિન્નો હોતીતિ સમ્બન્ધો. કુચ્છિતં કત્તબ્બન્તિ **કુકતં**, તસ્સ ભાવો **કુક્કુચ્ચં**, કુચ્છિતકિરિયા, ઇતો ચિતો ચ ચઞ્ચલનન્તિ અત્થો, હત્થસ્સ કુક્કુચ્ચં તથા. ''**સા હી**''તિઆદિના તથાભૂતતાય કારણં દસ્સેતિ. **નિવાતે**તિ વાતવિરહિતટ્ઠાને. યથાવુત્તદોસાભાવેન **નિચ્ચલા. તં વિભૂતિ**ન્તિ તાદિસં સોભં. **વિપ્પલપન્તી**તિ સતિવોસ્સગ્ગવસેન વિવિધા લપન્તિ. **નિલ્લાળિતજિવ્હા**તિ ઇતો ચિતો ચ નિક્ખન્તજિવ્હા. **કાકચ્છમાના**તિ કાકાનં સદ્દસદિસં સદ્દં કુરુમાના. **ઘરુઘરુપસ્સાસિનો**તિ ઘરુઘરુઇતિ સદ્દં જનેત્વા પસ્સસન્તા. **ઇસ્સાવસેના**તિ યથાવુત્તેહિ દ્વીહિ કારણેહિ ઉસૂયનવસેન. ''**સબ્બં વત્તબ્બ**''ન્તિ ઇમિના ''આદિપેય્યાલનયોય''ન્તિ દસ્સેતિ.

૩. સમ્મા પહોન્તિ તં તં કમ્મન્તિ **સમ્પહુલા**, બહવો, તેનાહ ''**બહુકાન**''ન્તિ. સબ્બન્તિમેન પરિચ્છેદેન ચતુવગ્ગસઙ્ઘેનેવ વિનયકમ્મસ્સ કત્તબ્બત્તા ''**વિનયપરિયાયેના**''તિઆદિ વુત્તં. **તયો જના**તિ ચેસ ઉપલક્ખણનિદ્દેસો દ્વિન્નમ્પિ સમ્પહુલત્તા. તત્થ તત્થ તથાયેવાગતત્તા ''**સુત્તન્તપરિયાયેના**''તિઆદિમાહ. તં તં પાળિયા આગતવોહારવસેન હિ અયં ભેદો. તયો જના તયો એવ નામ, તતો પટ્ઠાય ઉત્તરિ ચતુપઞ્ચજનાદિકા સમ્પહુલાતિ

અત્થો. **તતો**તિ ચાયં મરિયાદાવધિ. **મણ્ડલમાળો**તિ અનેકત્થપવત્તા સમઞ્ઞા, ઇધ પન ઈદિસાય એવાતિ નિયમેન્તો આહ "**કત્થચી**"તિઆદિ. **કણ્ણિકા** વુચ્ચતિ કૂટં. **હંસવટ્ટકચ્છન્નેના**તિ હંસમણ્ડલાકારછન્નેન. તદેવ છન્નં અઞ્ઞત્થ ''સુપણ્ણવઙ્કચ્છદન''ન્તિ વુત્તં. કૂટેન યુત્તો અગારો, સોયેવ સાલાતિ **કૂટાગારસાલા. થમ્ભપન્તિં પરિક્ખિપિત્વા**તિ થમ્ભમાલં પરિવારેત્વા, પરિમણ્ડલાકારેન થમ્ભપન્તિં કત્વાતિ વુત્તં હોતિ. **ઉપટ્ઠાનસાલા** નામ પયિરુપાસનસાલા. યત્થ ઉપટ્ઠાનમત્તં કરોન્તિ, ન એકરત્તદિરત્તાદિવસેન નિસીદનં, ઇધ પન તથા કતા નિસીદનસાલાયેવાતિ દસ્સેતિ "**ઇધ પના**"તિઆદિના. તેનેવ પાળિયં ''સન્નિપતિતાન'' ન્ત્વેવ અવત્વા ''સન્નિસિન્નાન''ન્તિપિ વુત્તં. માનિતબ્બોતિ **માળો**, મીયતિ પમીયતીતિ વા **માળો**. મણ્ડલાકારેન પટિચ્છન્નો માળોતિ **મણ્ડલમાળો**, અનેકકોણવન્તો પટિસ્સયવિસેસો. "**સન્નિસિન્નાન**"ન્તિ **નિસજ્જનવસેન** વુત્તં, **નિસજ્જનવસેન** વા "**સન્નિસિન્નાન**"ન્તિ સંવણ્ણેતબ્બપદમજ્ઝાહરિત્વા સમ્બન્ધો. ઇમિના નિસીદનઇરિયાપથં, કાયસામગ્ગીવસેન ચ સમોધાનં સન્ધાય પદદ્વયમેતં વુત્તન્તિ દસ્સેતિ. **સઙ્ખિયા વુચ્ચતિ કથા** સમ્મા ખિયનતો કથનતો. **કથાધમ્મો**તિ કથાસભાવો, ઉપપરિક્ખા વિધીતિ કેચિ.

"**અચ્છરિય**"ન્તિઆદિ તસ્સ રૂપદસ્સનન્તિ આહ "**કતમો પન સો**"તિઆદિ. **સો**તિ કથાધમ્મો. ''નીયતીતિ **નયો**, અત્થો, સદ્દસત્થં અનુગતો નયો **સદ્દનયો**''તિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૩) **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** વુત્તં. નીયતિ અત્થો એતેનાતિ વા **નયો**, ઉપાયો, સદ્દસત્થે આગતો નયો અત્થગહણૂપાયો **સદ્દનયો**. તત્થ હિ અનભિણ્હવુત્તિકે અચ્છરિય-સદ્દો ઇચ્છિતો રુળ્હિવસેન. તેનેવાહ "**અન્ધસ્સ પબ્બતારોહણં વિયા**"તિઆદિ. તસ્સ હિ તદારોહણં ન નિચ્ચં, કદાચિયેવ સિયા, એવમિદમ્પિ. અચ્છરાયોગ્ગં **અચ્છરિયં** નિરુત્તિનયેન યોગ્ગસદ્દસ્સ લોપતો, તદ્ધિતવસેન વા ણિયપચ્ચયસ્સ વિચિત્રવુત્તિતો, સો પન પોરાણટ્ઠકથાયમેવ આગતત્તા "**અટ્ઠકથાનયો**"તિ વુત્તો. પુબ્બે અભૂતન્તિ **અભૂતપુબ્બં**, એતેન ન ભૂતં અભૂતન્તિ નિબ્બચનં, ભૂત-સદ્દસ્સ ચ અતીતત્થં દસ્સેતિ. **યાવઞ્ચિદ**ન્તિ સન્ધિવસેન નિગ્ગહિતાગમોતિ આહ "**યાવ ચ ઇદ**"ન્તિ, એતસ્સ ચ ''સુપ્પટિવિદિતા''તિ એતેન સમ્બન્ધો. **યાવ ચ**યત્તકં **ઇદં** અયં નાનાધિમુત્તિકતા સુપ્પટિવિદિતા, તં ''એત્તકમેવા''તિ ન સક્કા અમ્હેહિ પટિવિજ્ઝિતું, અક્ખાતુઞ્ચાતિ સપાઠસેસત્થો. તેનેવાહ "**તેન સુપ્પટિવિદિતતાય અપ્પમેય્યતં દસ્સેતી**"તિ.

"**ભગવતા**"તિઆદીહિ પદેહિ સમાનાધિકરણભાવેન વુત્તત્તા **તેના**તિ એત્થ **ત**-સદ્દો સકત્થપટિનિદ્દેસો, તસ્મા યેન અભિસમ્બુદ્ધભાવેન ભગવા પકતો સમાનો સુપાકટો નામ હોતિ, તદભિસમ્બુદ્ધભાવં સદ્ધિં આગમનપટિપદાય તસ્સ અત્થભાવેન દસ્સેન્તો "**યો સો**"તિઆદિમાહ . ન હેત્થ સો પુબ્બે વુત્તો અત્થિ, યો અત્થો તેહિ થેરેહિ ત-સદ્દેન પરામસિતબ્બો ભવેય્ય. તસ્મા યથાવુત્તગુણસઙ્ખાતં સકત્થંયેવેસ પધાનભાવેન પરામસતીતિ દટ્ઠબ્બં. **અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિ**ન્તિ અગ્ગમગ્ગઞાણપદટ્ઠાનં અનાવરણઞાણં, અનાવરણઞાણપદટ્ઠાનઞ્ચ અગ્ગમગ્ગઞાણં. તદુભયઞ્હિ સમ્મા અવિપરીતં સયમેવ બુજ્ઝતિ, સમ્મા વા પસટ્ઠા સુન્દરં બુજ્ઝતીતિ **સમ્માસમ્બોધિ**. સા પન બુદ્ધાનં સબ્બગુણસમ્પત્તિં દેતિ અભિસેકો વિય રઞ્ઞો સબ્બલોકિસ્સરિયભાવં, તસ્મા ''અનુત્તરા સમ્માસમ્બોધી''તિ વુચ્ચતિ. **અભિસમ્બુદ્ધો**તિ અબ્ભઞ્ઞાસિ પટિવિજ્ઝિ, તેન તાદિસેન ભગવતાતિ અત્થો. સતિપિ ઞાણદસ્સનાનં ઇધ પઞ્ઞાવેવચનભાવે તેન તેન વિસેસેન નેસં વિસયવિસેસપ્પવત્તિં દસ્સેન્તો "**તેસં તેસં સત્તાન**"ન્તિઆદિમાહ. એત્થ હિ પઠમમત્થં અસાધારણઞાણવસેન દસ્સેતિ. આસયાનુસયઞાણેન **જાનતા** સબ્બઞ્ઞુતાનાવરણઞાણેહિ **પસ્સતા**તિ અત્થો.

દુતિયં વિજ્જત્તયવસેન. **પુબ્બેનિવાસાદીહી**તિ પુબ્બેનિવાસાસવક્ખયઞાણેહિ. તતિયં અભિઞ્ઞાનાવરણઞાણવસેન. અભિઞ્ઞાપરિયાપન્નેપિ "**તીહિ વિજ્જાહી**"તિ તાસં રાસિભેદદસ્સનત્થં વુત્તં.

અનાવરણઞાણસઙ્ખાતેન **સમન્તચક્ખુના** પસ્સતાતિ અત્થો. ચતુત્થં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણમંસચક્ખુવસેન. **પઞ્ઞાયા**તિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન. **કુટ્ટસ્સ** ભિત્તિયા **તિરો** પરં, અન્તો વા, તદાદીસુ ગતાનિ. **અતિવિસુદ્ધેના**તિ અતિવિય વિસુદ્ધેન પઞ્ચવણ્ણસમન્નાગતેન સુનીલપાસાદિકઅક્ખિલોમસમલઙ્કતેન રત્તિઞ્ચેવ દિવા ચ સમન્તા યોજનં પસ્સન્તેન **મંસચક્ખુના**. પઞ્ચમં પટિવેધદેસનાઞાણવસેન. "**અત્તહિતસાધિકાયા**"તિ એકંસતો વુત્તં, પરિયાયતો પનેસા પરહિતસાધિકાપિ હોતિ. તાય હિ ધમ્મસભાવપટિચ્છાદકકિલેસસમુગ્ઘાતાય દેસનાઞાણાદિ સમ્ભવતિ. **પટિવેધપઞ્ઞાયા**તિ અરિયમગ્ગપઞ્ઞાય. વિપસ્સનાસહગતો સમાધિ પદટ્ઠાનં આસન્નકારણમેતિસ્સાતિ **સમાધિપદટ્ઠાના**, તાય. **દેસનાપઞ્ઞાયા**તિ દેસનાકિચ્ચનિપ્ફાદકેન સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન. **અરીન**ન્તિ કિલેસારીનં, પઞ્ચમારાનં વા, સાસનપચ્ચત્થિકાનં વા અઞ્ઞતિત્થિયાનં. તેસં હનનં પાટિહારિયેહિ અભિભવનં અપ્પટિભાનતાકરણં, અજ્ઝુપેક્ખનઞ્ચ મજ્ઝિમપણ્ણાસકે પઞ્ચમવગ્ગે સઙ્ગીતં **ચઙ્કીસુત્ત**ઞ્ચેત્થ (મ॰ નિ॰ ૨.૪૨૨) નિદસ્સનં, એતેન અરયો હતા અનેનાતિ નિરુત્તિનયેન પદસિદ્ધિમાહ. અતો નાવચનસ્સ તાબ્યપ્પદેસો મહાવિસયેનાતિ દટ્ઠબ્બં. અપિચ અરયો હનતીતિ અન્તસદ્દેન પદસિદ્ધિ, ઇકારસ્સ ચ અકારો. પચ્ચયાદીનં સમ્પદાનભૂતાનં, તેસં વા પટિગ્ગહણં, પટિગ્ગહિતું વા અરહતીતિ અરહન્તિ દસ્સેતિ "**પચ્ચયાદીનઞ્ચ અરહત્તા**"તિ ઇમિના. **સમ્મા**તિ અવિપરીતં. **સામઞ્ચા**તિ સયમેવ, અપરનેય્યો હુત્વાતિ વુત્તં હોતિ. કથં પનેત્થ ''સબ્બધમ્માન''ન્તિ અયં વિસેસો લબ્ભતીતિ? સામઞ્ઞજોતનાય વિસેસે અવટ્ઠાનતો, વિસેસત્થિના ચ વિસેસસ્સ અનુપયોજેતબ્બતો યજ્જેવં ''ધમ્માન''ન્તિ વિસેસોવાનુપયોજિતો સિયા, કસ્મા સબ્બધમ્માનન્તિ અયમત્થો અનુપયોજીયતીતિ? એકદેસસ્સ અગ્ગહણતો. પદેસગ્ગહણે હિ અસતિ ગહેતબ્બસ્સ નિપ્પદેસતા વિઞ્ઞાયતિ યથા ''દિક્ખિતો ન દદાતી''તિ, એસ નયો ઈદિસેસુ.

ઇદાનિ ચ ચતૂહિ પદેહિ ચતુવેસારજ્જવસેન અત્તના અધિપ્પેતતરં છટ્ઠમત્થં દસ્સેતું "**અન્તરાયિકધમ્મે વા**"તિઆદિ વુત્તં. તથા હિ તદેવ નિગમનં કરોતિ "**એવ**"ન્તિઆદિના. તત્થ અન્તરાયકરધમ્મઞાણેન **જાનતા**, નિય્યાનિકધમ્મઞાણેન **પસ્સતા**, આસવક્ખયઞાણેન **અરહતા**, સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન **સમ્માસમ્બુદ્ધેન**આતિ યથાક્કમં યોજેતબ્બં. અનત્થચરણેન કિલેસા એવ અરયોતિ **કિલેસારયો**, તેસં **કિલેસારીનં**. એત્થાહ – યસ્સ ઞાણસ્સ વસેન સમ્મા સામઞ્ચ સબ્બધમ્માનં બુદ્ધત્તા ભગવા સમ્માસમ્બુદ્ધો નામ જાતો, કિં પનિદં ઞાણં સબ્બધમ્માનં બુજ્ઝનવસેન પવત્તમાનં સકિંયેવ સબ્બસ્મિં વિસયે પવત્તતિ, ઉદાહુ કમેનાતિ. કિઞ્ચેત્થ – યદિ તાવ સકિંયેવ સબ્બસ્મિં વિસયે પવત્તતિ, એવં સતિ અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નઅજ્ઝત્તબહિદ્ધાદિભેદભિન્નાનં સઙ્ખતધમ્માનં, અસઙ્ખતસમ્મુતિધમ્માનઞ્ચ એકજ્ઝં ઉપટ્ઠાને દૂરતો ચિત્તપટં પેક્ખન્તસ્સ વિય પટિભાગેનાવબોધો ન સિયા, તથા ચ સતિ ''સબ્બે ધમ્મા અનત્તા''તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૩૭; ધ॰ પ॰ ૨૭૯; મહાનિ॰ ૨૭; ચૂળનિ॰ ૮, ૧૦; નેત્તિ॰ ૫) વિપસ્સન્તાનં અનત્તાકારેન વિય સબ્બે ધમ્મા અનિરૂપિતરૂપેન ભગવતો ઞાણવિસયા હોન્તીતિ આપજ્જતિ. યેપિ ''સબ્બઞેય્યધમ્માનં ઠિતિલક્ખણવિસયં વિકપ્પરહિતં સબ્બકાલં બુદ્ધાનં ઞાણં પવત્તતિ, તેન તે 'સબ્બવિદૂ'તિ વુચ્ચન્તિ. એવઞ્ચ કત્વા –

> 'ગચ્છં સમાહિતો નાગો, ઠિતો નાગો સમાહિતો;
> સેય્યં સમાહિતો નાગો, નિસિન્નોપિ સમાહિતો'તિ. (અ॰ નિ॰ ૬.૪૩); –

ઇદમ્પિ સબ્બદા ઞાણપ્પવત્તિદીપકં અઙ્ગુત્તરાગમે નાગોપમસુત્તવચનં સુવુત્તં નામ હોતી''તિ વદન્તિ, તેસમ્પિ વાદે વુત્તદોસા નાતિવત્તિ. ઠિતિલક્ખણારમ્મણતાય ચ અતીતાનાગતધમ્માનં તદભાવતો એકદેસવિસયમેવ ભગવતો ઞાણં સિયા, તસ્મા સકિઞ્એવ સબ્બસ્મિં વિસયે ઞાણં પવત્તતીતિ ન યુજ્જતિ. અથ કમેન સબ્બસ્મિમ્પિ વિસયે

ञाणं पवत्तति, एवम्पि न युज्जति. न हि जातिभूमिसभावादिवसेन, दिसादेसकालादिवसेन च अनेकभेदभिन्ने ञेय्ये कमेन गय्हमाने तस्स अनवसेसपटिवेधो सम्भवति अपरियन्तभावतो ञेय्यस्स. ये पन "अत्थस्स अविसंवादनतो ञेय्यस्स एकदेसं पच्चक्खं कत्वा सेसेपि एवन्ति अधिमुच्चित्वा ववत्थापनेन सब्बञ्ञू नाम भगवा जातो, तञ्च ञाणं न अनुमानिकं नाम संसयाभावतो. संसयानुबद्धञ्हि ञाणं लोके अनुमानिक"न्ति वदन्ति, तेसम्पि तं न युत्तमेव. सब्बस्स हि अप्पच्चक्खभावे अत्थाविसंवादनेन ञेय्यस्स एकदेसं पच्चक्खं कत्वा सेसेपि एवन्ति अधिमुच्चित्वा ववत्थापनस्सेव असम्भवतो तथा असक्कुणेय्यत्ता च. यञ्हि सेसं, तदपच्चक्खमेव, अथ तम्पि पच्चक्खं, तस्स सेसभावो एव न सिया, अपरियन्तभावतो ञेय्यस्स तथाववत्थितुमेव न सक्काति? सब्बमेतं अकारणं. कस्मा? अविसयविचारणभावतो. वुत्तञ्हेतं भगवता "बुद्धानं भिक्खवे, बुद्धविसयो अचिन्तेय्यो न चिन्तेतब्बो, यं चिन्तेन्तो उम्मादस्स विघातस्स भागी अस्सा"ति (अ॰ नि॰ ४.७७) इदं पनेत्थ सन्निट्ठानं – यं किञ्चि भगवता ञातुं इच्छितं, सकलमेकदेसो वा, तत्थ तत्थ अप्पटिहतवुत्तिताय पच्चक्खतो ञाणं पवत्तति निच्चसमाधानञ्च विक्खेपाभावतो, ञातुं इच्छितस्स च सकलस्स अविसयभावे तस्स आकङ्खापटिबद्धवुत्तिता न सिया, एकन्तेनेव सा इच्छितब्बा, सब्बे धम्मा बुद्धस्स भगवतो आवज्जनपटिबद्धा आकङ्खापटिबद्धा मनसिकारपटिबद्धा चित्तुप्पादपटिबद्धाति (महानि॰ ६९, १५६; चूळनि॰ ८५; पटि॰ म॰ ३.५) वचनतो. अतीतानागतविसयम्पि भगवतो ञाणं अनुमानागमतक्कगहणविरहितत्ता पच्चक्खमेव.

ननु च एतस्मिम्पि पक्खे यदा सकलं ञातुं इच्छितं, तदा सकिंयेव सकलविसयताय अनिरूपितरूपेन भगवतो ञाणं पवत्तेय्याति वुत्तदोसा नातिवत्तियेवाति? न, तस्स विसोधितत्ता. विसोधितो हि सो बुद्धविसयो अचिन्तेय्योति. अञ्ञथा पचुरजनञाणसमानवुत्तिताय बुद्धानं भगवन्तानं ञाणस्स अचिन्तेय्यता न सिया, तस्मा सकलधम्मारम्मणम्पि तं एकधम्मारम्मणं विय सुववत्थापितेयेव ते धम्मे कत्वा पवत्ततीति इदमेत्थ अचिन्तेय्यं, "यावतकं नेय्यं, तावतकं ञाणं. यावतकं ञाणं, तावतकं नेय्यं. नेय्यपरियन्तिकं ञाणं, ञाणपरियन्तिकं नेय्यं. नेय्यं अतिक्कमित्वा ञाणं नप्पवत्तति, ञाणं अतिक्कमित्वा नेय्यपथो नत्थि. अञ्ञमञ्ञपरियन्तट्ठायिनो ते धम्मा, यथा द्विन्नं समुग्गपटलानं सम्मा फुसितानं हेट्ठिमं समुग्गपटलं उपरिमं नातिवत्तति, उपरिमं समुग्गपटलं हेट्ठिमं नातिवत्तति. अञ्ञमञ्ञपरियन्तट्ठायिनो, एवमेव बुद्धस्स भगवतो नेय्यञ्च ञाणञ्च अञ्ञमञ्ञपरियन्तट्ठायिनो…पे॰… ते धम्मा"ति (महानि॰ ६९, १५६; चूळनि॰ ८५; पटि॰ म॰ ३.५) एवमेकज्झं, विसुं, सकिं, कमेन वा इच्छानुरूपं पवत्तस्स तस्स ञाणस्स वसेन सम्मा सामञ्च सब्बधम्मानं बुद्धत्ता भगवा सम्मासम्बुद्धो नाम जातोति.

अयं पनेत्थ अट्ठकथामुत्तको नयो – ठानाठानादीनि छब्बिसयानि छहि ञाणेहि **जानता**, यथाकम्मूपगे सत्ते चुतूपपातदिब्बचक्खुञाणेहि **पस्सता**, सवासनानमासवानं आसवक्खयञाणेन खीणत्ता **अरहता**, झानादिधम्मे संकिलेसवोदानवसेन सामंयेव अविपरीतावबोधतो **सम्मासम्बुद्धेन**, एवं दसबलञाणवसेन चतूहाकारेहि थोमितेन. अपिच तीसु कालेसु अप्पटिहतञाणताय **जानता**, तिण्णम्पि कम्मानं ञाणानुपरिवत्तितो निसम्मकारिताय **पस्सता**, दवादीनं छन्नमभावसाधिकाय पहानसम्पदाय **अरहता**, छन्दादीनं छन्नमहानिहेतुभूताय अपरिक्खयपटिभानसाधिकाय सब्बञ्ञुताय **सम्मासम्बुद्धेन** , एवं अट्ठारसावेणिकबुद्धधम्मवसेन (दी॰ नि॰ अट्ठ॰ ३.३०५) चतूहाकारेहि थोमितेनाति एवमादिना तेसं तेसं ञाणदस्सनपहानबोधनत्थेहि सङ्गहितानं बुद्धगुणानं वसेन योजना कातब्बाति.

ચતુવેસારજ્જં સન્ધાય "**ચતૂહાકારેહી**"તિ વુત્તં. "**થોમિતેના**"તિ એતેન ઇમેસં ''ભગવતા''તિ પદસ્સ વિસેસનતં દસ્સેતિ. યદિપિ હીનપણીતભેદેન દુવિધાવ અધિમુત્તિ પાળિયં વુત્તા, પવત્તિઆકારવસેન પન અનેકભેદભિન્નાવાતિ આહ "**નાનાધિમુત્તિકતા**"તિ. સા પન અધિમુત્તિ અજ્ઝાસયધાતુયેવ, તદપિ તથા તથા દસ્સનં, ખમનં, રોચનઞ્ચાતિ અત્થં વિઞ્ઞાપેતિ "**નાનજ્ઝાસયતા**"તિ ઇમિના. તથા હિ વક્ખતિ ''નાનાધિમુત્તિકતા નાનજ્ઝાસયતા નાનાદિટ્ઠિકતા નાનક્ખન્તિતા નાનારુચિતા''તિ. ''યાવઞ્ચિદ''ન્તિ એતસ્સ ''સુપ્પટિવિદિતા''તિ ઇમિના સમ્બન્ધો. તત્થ ચ ઇદન્તિ પદપૂરણમત્તં, "**નાનાધિમુત્તિકતા**"તિ એતેન વા પદેન સમાનાધિકરણં, તસ્સત્થો પન પાકટોયેવાતિ આહ "**યાવ ચ સુટ્ઠુ પટિવિદિતા**"તિ.

"**યા ચ અય**"ન્તિઆદિના ધાતુસંયુત્તપાળિં દસ્સેન્તો તદેવ સંયુત્તં મનસિ કરિત્વા તેસં અવણ્ણવણ્ણભાસનેન સદ્ધિં ઘટેત્વા થેરાનમયં સઞ્ચિયધમ્મો ઉદપાદીતિ દસ્સેતિ. અતો **અસ્સ** ભગવતો ધાતુસંયુત્તદેસનાનયેન તાસં **સુપ્પટિવિદિતભાવં** સમત્થનવસેન **દસ્સેતું "અયં હી"તિઆદિમાહા**તિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. સુપ્પટિવિદિતભાવસમત્થનઞ્હિ "**અયં હી**"તિઆદિવચનં. તત્થ યા અયં નાનાધિમુત્તિકતા...પે॰... રુચિતાતિ સમ્બન્ધો. **ધાતુસો**તિ અજ્ઝાસયધાતુયા. **સંસન્દન્તી**તિ સમ્બન્ધેન્તિ વિસ્સાસેન્તિ. **સમેન્તી**તિ સમ્મા, સહ વા ભવન્તિ. "**હીનાધિમુત્તિકા**"તિઆદિ તથાભાવવિભાવનં. **અતીતમ્પિ અદ્ધાનન્તિ** અતીતસ્મિં કાલે, અચ્ચન્તસંયોગે વા એતં ઉપયોગવચનં. **નાનાધિમુત્તિકતા**-પદસ્સ **નાનજ્ઝાસયતા**તિ અત્થવચનં. **નાનાદિટ્ઠિ...પે॰... રુચિતા**તિ તસ્સ સરૂપદસ્સનં. સસ્સતાદિલદ્ધિવસેન **નાનાદિટ્ઠિકતા.** પાપાચારકલ્યાણાચારાદિપકતિવસેન **નાનક્ખન્તિતા.** પાપિચ્છાઅપ્પિચ્છાદિવસેન **નાનારુચિતા. નાળિયા**તિ તુમ્બેન, આળ્હકેન વા. **તુલાયા**તિ માનેન. **નાનાધિમુત્તિકતાઞાણન્તિ** ચેત્થ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણમેવ અધિપ્પેતં, ન દસબલઞાણન્તિ આહ "**સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેના**"તિ. એવં **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૩) વુત્તં, અભિધમ્મટ્ઠકથાયં, દસબલસુત્તટ્ઠકથાસુ (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૪૯; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૧૦.૨૧; વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૮૩૧) ચ એવમાગતં.

પરવાદી પનાહ ''દસબલઞાણં નામ પાટિયેક્કં નત્થિ, સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સેવાયં પભેદો''તિ, તં તથા ન દટ્ઠબ્બં. અઞ્ઞમેવ હિ દસબલઞાણં, અઞ્ઞં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં. દસબલઞાણઞ્હિ સકકિચ્ચમેવ જાનાતિ, સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં પન તમ્પિ તતો અવસેસમ્પિ જાનાતિ. દસબલઞાણેસુ હિ પઠમં કારણાકારણમેવ જાનાતિ, દુતિયં કમ્મન્તરવિપાકન્તરમેવ, તતિયં કમ્મપરિચ્છેદમેવ, ચતુત્થં ધાતુનાનત્તકારણમેવ, પઞ્ચમં સત્તાનમજ્ઝાસયાધિમુત્તિમેવ, છટ્ઠં ઇન્દ્રિયાનં તિક્ખમુદુભાવમેવ, સત્તમં ઝાનાદીહિ સદ્ધિં તેસં સંકિલેસાદિમેવ, અટ્ઠમં પુબ્બેનિવુત્થક્ખન્ધસન્તતિમેવ, નવમં સત્તાનં ચુતિપટિસન્ધિમેવ, દસમં સચ્ચપરિચ્છેદમેવ, સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં પન એતેહિ જાનિતબ્બઞ્ચ તતો ઉત્તરિઞ્ચ જાનાતિ, એતેસં પન કિચ્ચં ન સબ્બં કરોતિ. તઞ્હિ ઝાનં હુત્વા અપ્પેતું ન સક્કોતિ, ઇદ્ધિ હુત્વા વિકુબ્બિતું ન સક્કોતિ, મગ્ગો હુત્વા કિલેસે ખેપેતું ન સક્કોતિ. અપિચ પરવાદી એવં પુચ્છિતબ્બો ''દસબલઞાણં નામ એતં સવિતક્કસવિચારં અવિતક્કવિચારમત્તં અવિતક્કઅવિચારં, કામાવચરં રૂપાવચરં અરૂપાવચરં, લોકિયં લોકુત્તર''ન્તિ. જાનન્તો પટિપાટિયા સત્ત ઞાણાનિ ''સવિતક્કસવિચારાની''તિ વક્ખતિ, તતો પરાનિ દ્વે ''અવિતક્કઅવિચારાની''તિ વક્ખતિ, આસવક્ખયઞાણં ''સિયા સવિતક્કસવિચારં, સિયા અવિતક્કવિચારમત્તં, સિયા અવિતક્કઅવિચાર''ન્તિ વક્ખતિ, તથા પટિપાટિયા સત્ત કામાવચરાનિ, તતો પરં દ્વે રૂપાવચરાનિ, અવસાને એકં ''લોકુત્તર'ન્તિ વક્ખતિ, સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં પન સવિતક્કસવિચારમેવ, કામાવચરમેવ, લોકિયમેવાતિ. ઇતિ અઞ્ઞદેવ દસબલઞાણં, અઞ્ઞં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણન્તિ, તસ્મા પઞ્ચમબલઞાણસઙ્ખાતેન નાનાધિમુત્તિકતાઞાણેન ચ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન ચ વિદિતાતિ અત્થો વેદિતબ્બો.

ચ-કારોપિ હિ પોત્થકેસુ દિસ્સતિ. **સાતિ** યથાવુત્તા નાનાધિમુત્તિકતા. “**દ્વેપિ નામા**”તિઆદિના યથાવુત્તસુત્તસ્સત્થં સઙ્ખેપેન દસ્સેત્વા “**ઇમેસુ ચાપી**”તિઆદિના તસ્સ સઙ્ખિયધમ્મસ્સ તદભિસમ્બન્ધતં આવિ કરોતિ. **ઇતિ હ મે**તિ એત્થ એવંસદ્દત્થે **ઇતિ**-સદ્દો, **હ**-કારો નિપાતમત્તં, આગમો વા. સન્ધિવસેન ઇકારલોપો, અકારાદેસો વાતિ દસ્સેતિ “**એવં ઇમે**”તિ ઇમિના.

૪. ‘‘વિદિત્વા’’તિ એત્થ પકતિયત્થભૂતા વિજાનનકિરિયા સામઞ્ઞેન અભેદવતીપિ સમાના તંતંકરણયોગ્યતાય અનેકપ્પભેદાતિ દસ્સેતું “**ભગવા હી**”તિઆદિ વુત્તં. **વત્થૂની**તિ ઘરવત્થૂનિ. ‘‘સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન દિસ્વા અઞ્ઞાસી’’તિ ચ વોહારવચનમત્તમેતં. ન હિ તેન દસ્સનતો અઞ્ઞં જાનનં નામ નત્થિ. તદિદં ઞાણં આવજ્જનપટિબદ્ધં આકઙ્ખાપટિબદ્ધં મનસિકારપટિબદ્ધં ચિત્તુપ્પાદપટિબદ્ધં હુત્વા પવત્તતિ. કિં નામ કરોન્તો ભગવા તેન ઞાણેન આવજ્જનાદિપટિબદ્ધેન અઞ્ઞાસીતિ સોતૂનમત્થસ્સ સુવિઞ્ઞાપનત્થં પરમ્મુખા વિય ચોદનં સમુટ્ઠાપેતિ “**કિં કરોન્તો અઞ્ઞાસી**”તિ ઇમિના, પચ્છિમયામકિચ્ચં કરોન્તો તં ઞાણં આવજ્જનાદિપટિબદ્ધં હુત્વા તેન તથા અઞ્ઞાસીતિ વુત્તં હોતિ. સામઞ્ઞસ્મિં સતિ વિસેસવચનં સાત્થકં સિયાતિ અનુયોગેનાહ “**કિચ્ચઞ્ચનામેત**”ન્તિઆદિ. **અરહત્તમગ્ગેન સમુગ્ઘાતં કતં** તસ્સ સમુટ્ઠાપકકિલેસસમુગ્ઘાટનેન, યતો ‘‘નત્થિ અબ્યાવટમનો’’તિ અટ્ઠારસસુ બુદ્ધધમ્મેસુ વુચ્ચતિ. નિરત્થકો ચિત્તસમુદાચારો નત્થીતિ હેત્થ અત્થો. એવમ્પિ વુત્તાનુયોગો તદવત્થોયેવાતિ ચોદનમપનેતિ “**તં પઞ્ચવિધ**”ન્તિઆદિના. તત્થ પુરિમકિચ્ચદ્વયં દિવસભાગવસેન, ઇતરત્તયં રત્તિભાગવસેન ગહેતબ્બં તથાયેવ વક્ખમાનત્તા.

“**ઉપટ્ઠાકાનુગ્ગહણત્થં, સરીરફાસુકત્થઞ્ચા**”તિ એતેન અનેકકપ્પસમુપચિતપુઞ્ઞસમ્ભારજનિતં ભગવતો મુખવરં દુગ્ગન્ધાદિદોસં નામ નત્થિ, તદુભયત્થમેવ પન મુખધોવનાદીનિ કરોતીતિ દસ્સેતિ. સબ્બોપિ હિ બુદ્ધાનં કાયો બાહિરબ્ભન્તરેહિ મલેહિ અનુપક્કિલિટ્ઠો સુધોતમણિ વિય હોતિ. **વિવિત્તાસને**તિ ફલસમાપત્તીનમનુરૂપે વિવેકાનુબ્રૂહનાસને. **વીતિનામેત્વા**તિ ફલસમાપત્તીહિ વીતિનામનં વુત્તં, તમ્પિ ન વિવેકનિન્નતાય, પરેસઞ્ચ દિટ્ઠાનુગતિ આપજ્જનત્થં. સુરત્તદુપટ્ટં અન્તરવાસકં વિહારનિવાસનપરિવત્તનવસેન નિવાસેત્વા વિજ્જુલતાસદિસં કાયબન્ધનં બન્ધિત્વા મેઘવણ્ણં સુગતચીવરં પારુપિત્વા સેલમયપત્તં આદાયાતિ અધિપ્પાયો. તથાયેવ હિ તત્થ તત્થ વુત્તો. “**કદાચિ એકકો**”તિઆદિ તેસં તેસં વિનેય્યાનં વિનયનાનુકૂલં ભગવતો ઉપસઙ્કમનદસ્સનં. **ગામં વા નિગમં વા**તિ એત્થ **વા**-સદ્દો વિકપ્પનત્થો, તેન નગરમ્પિ વિકપ્પેતિ. યથારુચિ વત્તમાનેહિ અનેકેહિ પાટિહારિયેહિ પવિસતીતિ સમ્બન્ધો.

“**સેય્યથિદ**”ન્તિઆદિના પચ્છિમપક્ખં વિત્થારેતિ. **સેય્યથિદ**ન્તિ ચ તં કતમન્તિ અત્થે નિપાતો, ઇદં વા સપ્પાટિહીરપવિસનં કતમન્તિપિ વટ્ટતિ. **મુદુગતવાતા**તિ મુદુભૂતા, મુદુભાવેન વા ગતા વાતા. **ઉદકફુસિતાની**તિ ઉદકબિન્દૂનિ. **મુઞ્ચન્તા**તિ ઓસિઞ્ચન્તા. **રેણું વૂપસમેત્વા**તિ રજં સન્નિસીદાપેત્વા ઉપરિ **વિતાનં હુત્વા તિટ્ઠન્તિ** ચણ્ડ-વાતાતપ-હિમપાતાદિ-હરણેન વિતાનકિચ્ચનિપ્ફાદકત્તા, તતો તતો હિમવન્તાદીસુ પુપ્ફૂપગરુક્ખતો ઉપસંહરિત્વાતિ અત્થસ્સ વિઞ્ઞાયમાનત્તા તથા ન વુત્તં. સમભાગકરણમત્તેન **ઓનમન્તિ**, **ઉન્નમન્તિ** ચ, તતોયેવ **પાદનિક્ખેપસમયે સમાવ ભૂમિ હોતિ**. નિદસ્સનમત્તઞ્ચેતં સક્ખરકથલકણ્ટકસઙ્કલલાદિઅપગમનસ્સાપિ સમ્ભવતો, તઞ્ચ સુપ્પતિટ્ઠિતપાદતાલક્ખણસ્સ નિસ્સન્દફલં, ન ઇદ્ધિનિમ્માનં. **પદુમપુપ્ફાનિ વા**તિ એત્થ **વા**-સદ્દો વિકપ્પનત્થો, તેન ‘‘યદિ યથાવુત્તનયેન સમા ભૂમિ હોતિ, એવં સતિ તાનિ ન પટિગ્ગણ્હન્તિ, તથા પન અસતિયેવ પટિગ્ગણ્હન્તી’’તિ ભગવતો યથારુચિ પવત્તનં દસ્સેતિ. સબ્બદાવ ભગવતો ગમનં પઠમં દક્ખિણપાદુદ્ધરણસઙ્ખાતાનુબ્યઞ્જનપટિમણ્ડિતન્તિ આહ “**ઠપિતમત્તે દક્ખિણપાદે**”તિ. બુદ્ધાનં સબ્બદક્ખિણતાય

તથા વુત્તન્તિ **આચરિયધમ્મપાલત્થેરો**,(દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૪) **આચરિયસારિપુત્તત્થેરો** (અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૫૩) ચ વદતિ, સબ્બેસં ઉત્તમતાય એવં વુત્તન્તિ અત્થો. એવં સતિ ઉત્તમપુરિસાનં તથાપકતિતાયાતિ આપજ્જતિ. ઠપિતમત્તે નિક્ખમિત્વા ધાવન્તીતિ સમ્બન્ધો. ઇદઞ્ચ યાવદેવ વિનેય્યજનવિનયનત્થં સત્થુ પાટિહારિયન્તિ તેસં દસ્સનટ્ઠાનં સન્ધાય વુત્તં. “**છબ્બણ્ણરસ્મિયો**”તિ વત્વાપિ “**સુવણ્ણરસપિઞ્જરાનિ વિયા**”તિ વચનં ભગવતો સરીરે પીતાભાય યેભુય્યતાયાતિ દટ્ઠબ્બં. “**રસ**-સદ્દો ચેત્થ ઉદકપરિયાયો, **પિઞ્જર**-સદ્દો હેમવણ્ણપરિયાયો, સુવણ્ણજલધારા વિય સુવણ્ણવણ્ણાનીતિ અત્થો”તિ (સારત્થ॰ ટી॰ ૧.બુદ્ધાચિણ્ણકથા.૨૨) **સારત્થદીપનિયં** વુત્તં. **પાસાદકૂટાગારાદીનિ** તેસુ તેસુ ગામનિગમાદીસુ સંવિજ્જમાનાનિ **અલઙ્કરોન્તિયો** હુત્વા.

“**તથા**”તિઆદિના સયમેવ ધમ્મતાવસેન તેસં સક્કરણં દસ્સેતિ. તદા કાયં ઉપગચ્છન્તીતિ **કાયૂપગાનિ**, ન યત્થ કત્થચિ ઠિતાનિ. “**અન્તરવીથિ**”ન્તિ ઇમિના ભગવતો પિણ્ડાય ગમનાનુરૂપવીથિં દસ્સેતિ. ન હિ ભગવા લોલુપ્પચારપિણ્ડચારિકો વિય યત્થ કત્થચિ ગચ્છતિ. યે પઠમં ગતા, યે વા તદનુચ્છવિકં પિણ્ડપાતં દાતું સમત્થા, તે **ભગવતોપિ પત્તં** ગણ્હન્તીતિ વેદિતબ્બં. **પટિમાનેન્તી**તિ પતિસ્સમાનસા પૂજેન્તિ, ભગવન્તં વા પટિમાનાપેન્તિ પટિમાનન્તં કરોન્તિ. વોહારમત્તઞ્ચેતં, ભગવતો પન અપટિમાનના નામ નત્થિ. **ચિત્તસન્તાનાની**તિ અતીતે, એતરહિ ચ પવત્તચિત્તસન્તાનાનિ. યથા કેચિ અરહત્તે પતિટ્ઠહન્તિ, તથા ધમ્મં દેસેતીતિ સમ્બન્ધો. **કેચિ પબ્બજિત્વા**તિ ચ અરહત્તસમાપન્નાનં પબ્બજ્જાસઙ્ખેપગતદસ્સનત્થં , ન પન ગિહીનં અરહત્તસમાપન્નતાપટિક્ખેપનત્થં. અયઞ્હિ અરહત્તપ્પત્તાનં ગિહીનં સભાવો, યા તદહેવ પબ્બજ્જા વા, કાલં કિરિયાવાતિ. તથા હિ વુત્તં આયસ્મતા **નાગસેનત્થેરેન** “વિસમં મહારાજ, ગિહિલિઙ્ગં, વિસમે લિઙ્ગે લિઙ્ગદુબ્બલતાય અરહત્તં પત્તો ગિહી તસ્મિંયેવ દિવસે પબ્બજતિ વા પરિનિબ્બાયતિ વા નેસો મહારાજ, દોસો અરહત્તસ્સ, ગિહિલિઙ્ગસ્સેવેસો દોસો યદિદં લિઙ્ગદુબ્બલતા”તિ (મિ॰ પ॰ ૫.૨.૨) સબ્બં વત્તબ્બં. એત્થ ચ સપ્પાટિહીરપ્પવેસનસમ્બન્ધેનેવ મહાજનાનુગ્ગહણં દસ્સિતં, અપ્પાટિહીરપ્પવેસનેન ચ પન “તે સુનિવત્થા સુપારુતા”તિઆદિવચનં યથારહં સમ્બન્ધિત્વા મહાજનાનુગ્ગહણં અત્થતો વિભાવેતબ્બં હોતિ. તમ્પિ હિ પુરેભત્તકિચ્ચમેવાતિ. ઉપટ્ઠાનસાલા ચેત્થ **મણ્ડલમાળો. તત્થ ગન્ત્વા મણ્ડલમાળે**તિ ઇધ પાઠો લિખિતો. “ગન્ધમણ્ડલમાળે”તિપિ (અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૫૩) **મનોરથપૂરણિયા** દિસ્સતિ, તટ્ટીકાયઞ્ચ “ચતુજ્જાતિયગન્ધેન પરિભણ્ડે મણ્ડલમાળે”તિ વુત્તં. **ગન્ધકુટિં પવિસતી**તિ ચ પવિસનકિરિયાસમ્બન્ધતાય, તસ્સમીપતાય ચ વુત્તં, તસ્મા પવિસિતું ગચ્છતીતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો, ન પન અન્તો તિટ્ઠતીતિ. એવઞ્હિ “અથ ખો ભગવા”તિઆદિવચનં (દી॰ નિ॰ ૧.૪) સૂપપન્નં હોતિ.

અથ ખોતિ એવં ગન્ધકુટિં પવિસિતું ગમનકાલે. **ઉપટ્ઠાને**તિ સમીપપદેસે. “**પાદે પક્ખાલેત્વા પાદપીઠે ઠત્વા ભિક્ખુસઙ્ઘં ઓવદતી**”તિ એત્થ પાદે પક્ખાલેન્તોવ પાદપીઠે તિટ્ઠન્તો ઓવદતીતિ વેદિતબ્બં. એતદત્થંયેવ હિ ભિક્ખૂનં ભત્તકિચ્ચપરિયોસાનં આગમયમાનો નિસીદિ. **દુલ્લભા સમ્પત્તી**તિ સતિપિ મનુસ્સત્તપટિલાભે પતિરૂપદેસવાસઇન્દ્રિયાવેકલ્લસદ્ધાપટિલાભાદયો સમ્પત્તિસઞ્ઞાતા ગુણા દુલ્લભાતિ અત્થો. પોત્થકેસુ પન “દુલ્લભા સદ્ધાસમ્પત્તી”તિ પાઠો દિસ્સતિ, સો અયુત્તોવ. **તત્થા**તિ તસ્મિં પાદપીઠે ઠત્વા ઓવદનકાલે, તેસુ વા ભિક્ખૂસુ, રત્તિયા વસનં ઠાનં **રત્તિટ્ઠાનં**, તથા **દિવાઠાનં**. “**કેચી**”તિઆદિ તબ્બિવરણં. **ચાતુમહારાજિકભવનન્તિ** ચાતુમહારાજિકદેવલોકે સુઞ્ઞવિમાનાનિ સન્ધાય વુત્તં. એસ નયો **તાવતિંસભવનાદીસુપિ**. તતો ભગવા ગન્ધકુટિં પવિસિત્વા પચ્છાભત્તં તયો ભાગે કત્વા પઠમભાગે સચે આકઙ્ખતિ, દક્ખિણેન પસ્સેન સીહસેય્યં કપ્પેતિ, સચે નાકઙ્ખતિ, બુદ્ધાચિણ્ણં ફલસમાપત્તિં સમાપજ્જતિ, અથ યથાકાલપરિચ્છેદં તતો વુટ્ઠહિત્વા દુતિયભાગે

પચ્છિમયામસ્સ તતિયકોટ્ઠાસે વિય લોકં વોલોકેતિ વેનેય્યાનં ઞાણપરિપાકં પસ્સિતું, તેનાહ "**સચે આકઙ્ખતી**"તિઆદિ. **સીહસેય્યન્તિ**આદીનમત્થો હેટ્ઠા વુત્તોવ. યઞ્હિ અપુબ્બં પદં અનુત્તાનં, તદેવ વણ્ણયિસ્સામ. સમ્મા અસ્સાસિતબ્બોતિ ગાહાપનવસેન ઉપત્થમ્ભિતબ્બોતિ **સમસ્સાસિતો**. તાદિસો કાયો યસ્સાતિ તથા. ધમ્મસ્સવનત્થં **સન્નિપતતિ**. તસ્સા પરિસાય ચિત્તાચારં ઞત્વા કતભાવં સન્ધાયાહ "**સમ્પત્તપરિસાયઅનુરૂપેન પાટિહારિયેના**"તિ. યત્થ ધમ્મં સહ ભાસન્તિ, સા **ધમ્મસભા** નામ. **કાલયુત્તન્તિ** ''ઇમિસ્સા વેલાય ઇમસ્સ એવં વત્તબ્બ''ન્તિ તંતંકાલાનુરૂપં. **સમયયુત્તન્તિ** તસ્સેવ વેવચનં, અટ્ઠુપ્પત્તિઅનુરૂપં વા **સમયયુત્તં**. અથ વા **સમયયુત્તન્તિ** હેતુદાહરણેહિ યુત્તં. કાલેન સાપદેસઞ્હિ ભગવા ધમ્મં દેસેતિ. **કાલં વિદિત્વા પરિસં ઉય્યોજેતિ**, ન યાવ સમન્ધકારા ધમ્મં દેસેતીતિ અધિપ્પાયો. ''સમયં વિદિત્વા પરિસં ઉય્યોજેસી''તિપિ કત્થચિ પરિયાયવચનપાઠો દિસ્સતિ, સો પચ્છા પમાદલિખિતો.

ગત્તાનીતિ કાયોયેવ અનેકાવયવત્તા વુત્તો. "**ઉતું ગણ્હાપેતી**"તિ ઇમિના ઉતુગણ્હાપનત્થમેવ ઓસિઞ્ચનં, ન પન મલવિક્ખાલનત્થન્તિ દસ્સેતિ. ન હિ ભગવતો કાયે રજોજલ્લં ઉપલિમ્પતીતિ. ચતુજ્જાતિકેન ગન્ધેન પરિભાવિતા કુટી **ગન્ધકુટી**. તસ્સા પરિવેણં તથા. ફલસમાપત્તીહિ **મુહુત્તં પટિસલ્લીનો**. **તતો તતોતિ** અત્તનો અત્તનો રત્તિટ્ઠાનદિવાઠાનતો, ઉપગન્ત્વા, સમીપે વા ઠાનં **ઉપટ્ઠાનં**, ભજનં સેવનન્તિ અત્થો. **તત્થાતિ** તસ્મિં નિસીદનટ્ઠાને, પુરિમયામે વા, તેસુ વા ભિક્ખૂસુ.

પઞ્હાકથનાદિવસેન અધિપ્પાયં સમ્પાદેન્તો ''દસસહસ્સિલોકધાતૂ''તિ એવં અવત્વા તસ્સા અનેકાવયવસઙ્ગહણત્થં "**સકલદસસહસ્સિલોકધાતૂ**"તિ વુત્તં. પુરેભત્તપચ્છાભત્તપુરિમયામેસુ મનુસ્સપરિસાબાહુલ્લતો ઓકાસં અલભિત્વા ઇદાનિ મજ્ઝિમયામેયેવ ઓકાસં લભમાના, ભગવતા વા કતોકાસતાય ઓકાસં લભમાનાતિ અધિપ્પાયો. કીદિસં પન પુચ્છન્તીતિ આહ "**યથાભિસઙ્ખતં અન્તમસો ચતુરક્ખરમ્પી**"તિ. **યથાભિસઙ્ખતન્તિ** અભિસઙ્ખતાનુરૂપં, તદનતિક્કમ્મ વા, એતેન યથા તથા અત્તનો પટિભાનાનુરૂપં પુચ્છન્તીતિ દસ્સેતિ.

પચ્છાભત્તકાલસ્સ તીસુ ભાગેસુ પઠમભાગે સીહસેય્યાકપ્પનં એકન્તં ન હોતીતિ આહ "**પુરેભત્તતો પટ્ઠાય નિસજ્જાય પીળિતસ્સ સરીરસ્સા**"તિ. તેનેવ હિ પુબ્બે ''સચે આકઙ્ખતી''તિ તદા સીહસેય્યાકપ્પનસ્સ અનિબદ્ધતા વિભાવિતા. **કિલાસુભાવો** કિલમથો. સરીરસ્સ કિલાસુભાવમોચનત્થં ચઙ્કમેન વીતિનામેતિ સીહસેય્યં કપ્પેતીતિ સમ્બન્ધો. **બુદ્ધચક્ખુનાતિ** આસયાનુસયઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તઞાણસઙ્ખાતેન પઞ્ચમછટ્ઠબલભૂતેન બુદ્ધચક્ખુના. તેન હિ લોકવોલોકનબાહુલ્લતાય તં ''બુદ્ધચક્ખૂ''તિ વુચ્ચતિ, ઇદઞ્ચ પચ્છિમયામે ભગવતો બહુલં આચિણ્ણવસેન વુત્તં. અપ્પેકદા અવસિટ્ઠબલઞાણેહિ, સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેનેવ ચ ભગવા તમત્થં સાધેતિ.

''પચ્છિમયામકિચ્ચં કરોન્તો અઞ્ઞાસી''તિ પુબ્બે વુત્તમત્થં સમત્થેન્તો "**તસ્મિં પન દિવસે**"તિઆદિમાહ. બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં યત્થ કત્થચિ વસન્તાનં ઇદં પઞ્ચવિધં કિચ્ચં અવિજહિતમેવ હોતિ સબ્બકાલં સુપ્પતિટ્ઠિતસતિસમ્પજઞ્ઞત્તા, તસ્મા તદહેપિ તદવિજહનભાવદસ્સનત્થં ઇધ પઞ્ચવિધકિચ્ચપયોજનન્તિ દટ્ઠબ્બં. **ચઙ્કમન્તિ** તત્થ ચઙ્કમનાનુરૂપટ્ઠાનં. ચઙ્કમમાનો અઞ્ઞાસીતિ યોજેતબ્બં. પુબ્બે વુત્તે અત્થદ્વયે પચ્છિમત્થઞ્ઞેવ ગહેત્વા "**સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં આરબ્ભા**"તિ વુત્તં. પુરિમત્થો હિ પકરણાધિગતત્તા સુવિઞ્ઞેય્યોતિ.

‘‘અથ ખો ભગવા તેસં ભિક્ખૂનં ઇમં સઙ્ખિયધમ્મં વિદિત્વા યેન મણ્ડલમાળો, તેનુપસઙ્કમી’’તિ અયં સાવસેસપાઠો, તસ્મા એતં વિદિત્વા, એવં ચિન્તેત્વા ચ ઉપસઙ્કમીતિ અત્થો વેદિતબ્બોતિ દસ્સેતું **‘‘ઞત્વા ચ પનસ્સા’’**તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અસ્સ એતદહોસી**તિ અસ્સ ભગવતો એતં પરિવિતક્કનં, એસો વા ચેતસો પરિવિતક્કો અહોસિ, લિઙ્ગવિપલ્લાસોયં ‘‘એતદગ્ગ’’ન્તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૧.૧૮૮ આદયો) વિય. **સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણકિચ્ચં ન** સબ્બથા **પાકટં. નિરન્તર**ન્તિ અનુપુબ્બારોચનવસેન નિબ્બિવરં, યથાભાસિતસ્સ વા આરોચનવસેન નિબ્બિસેસં. ભાવનપુંસકઞ્ચેતં. **તં અટ્ઠુપ્પત્તિં કત્વા**તિ તં યથારોચિતં વચનં ઇમસ્સ સુત્તસ્સ ઉપ્પત્તિકારણં કત્વા, ઇમસ્સ વા સુત્તસ્સ દેસનાય ઉપ્પન્નં કારણં કત્વાતિપિ અત્થો. **અત્થ**-સદ્દો ચેત્થ કારણે, તેન ઇમસ્સ સુત્તસ્સ અટ્ઠુપ્પત્તિકં નિક્ખેપં દસ્સેતિ. **દ્વાસટ્ઠિયા ઠાનેસૂ**તિ દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિગતટ્ઠાનેસુ. **અપ્પટિવત્તિય**ન્તિ સમણેન વા બ્રાહ્મણેન વા દેવેન વા મારેન વા બ્રહ્મુના વા કેનચિ વા લોકસ્મિં અનિવત્તિયં. **સીહનાદં નદન્તો**તિ સેટ્ઠનાદસઙ્ખાતં અભીતનાદં નદન્તો. યં પન લોકિયા વદન્તિ –

> ‘‘ઉત્તરસ્મિં પદે બ્યગ્ઘપુઙ્ગવોસભકુઞ્જરા;
> સીહસદ્દૂલનાગાદ્યા, પુમે સેટ્ઠત્થગોચરા’’તિ.

તં યેભુય્યવસેનાતિ દટ્ઠબ્બં. સીહનાદસદિસં વા નાદં નદન્તો. અયમત્થો સીહનાદસુત્તેન (અ॰ નિ॰ ૬.૬૪; ૧૦.૨૧) દીપેતબ્બો. યથા વા કેસરો મિગરાજા સહનતો, હનનતો, ચ ‘‘સીહો’’તિ વુચ્ચતિ, એવં તથાગતોપિ લોકધમ્માનં સહનતો, પરપ્પવાદાનં હનનતો ચ ‘‘સીહો’’તિ વુચ્ચતિ. તસ્મા સીહસ્સ તથાગતસ્સ નાદં નદન્તોતિપિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. યથા હિ સીહો સીહબલેન સમન્નાગતો સબ્બત્થ વિસારદો વિગતલોમહંસો સીહનાદં નદતિ, એવં તથાગતસીહોપિ તથાગતબલેહિ સમન્નાગતો અટ્ઠસુ પરિસાસુ વિસારદો વિગતલોમહંસો ‘‘ઇમે દિટ્ઠિટ્ઠાના’’તિઆદિના નયેન નાનાવિધદેસનાવિલાસસમ્પન્નં સીહનાદં નદતિ . યં સન્ધાય વુત્તં ‘‘સીહોતિ ખો ભિક્ખવે, તથાગતસ્સેતં અધિવચનં અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ. યં ખો ભિક્ખવે, તથાગતો પરિસાય ધમ્મં દેસેતિ, ઇદમસ્સ હોતિ સીહનાદસ્મિ’’ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૨૧). ‘‘ઇમે દિટ્ઠિટ્ઠાના’’તિઆદિકા હિ ઇધ વક્ખમાનદેસનાયેવ **સીહનાદો**. તેસં ‘‘વેદનાપચ્ચયા તણ્હા’’તિઆદિના વક્ખમાનનયેન પચ્ચયાકારસ્સ સમોધાનમ્પિ વેદિતબ્બં. **સિનેરું...પે॰... વિય ચા**તિ ઉપમાદ્વયેન બ્રહ્મજાલદેસનાય અનઞ્ઞસાધારણત્તા સુદુક્કરતં દસ્સેતિ. **સુવણ્ણકૂટેના**તિ સુવણ્ણમયપહરણોપકરણવિસેસેન. રતનનિકૂટેન વિય અગારં **અરહત્તનિકૂટેન** બ્રહ્મજાલસુત્તન્તં નિટ્ઠપેન્તો, **નિકૂટેના**તિ ચ નિટ્ઠાનગતેન અચ્ચુગ્ગતકૂટેનાતિ અત્થો. ઇદઞ્ચ અરહત્તફલપરિયોસાનત્તા સબ્બગુણાનં તદેવ સબ્બેસં ઉત્તરિતરન્તિ વુત્તં. પુરિમો પન **મે**-સદ્દો દેસનાપેક્ખોતિ પરિનિબ્બુતસ્સાપિ મે સા દેસના અપરભાગે પઞ્ચવસ્સસહસ્સાનીતિ અત્થો યુત્તો. સવનઉગ્ગહણધારણવાચનાદિવસેન પરિચયં કરોન્તે, તથા ચ પટિપન્ને નિબ્બાનં સમ્પાપિકા ભવિસ્સતીતિ અધિપ્પાયો.

યદગ્ગેન **યેના**તિ કરણનિદ્દેસો, તદગ્ગેન **તેના** તિપિ દટ્ઠબ્બં. **એત**ન્તિ ‘‘યેન તેના’’તિ એતં પદદ્વયં. **તત્થા**તિ હિ તસ્મિં મણ્ડલમાળેતિ અત્થો. **યેના**તિ વા ભુમ્મત્થે કરણવચનં. **તેના**તિ પન ઉપયોગત્થે. તસ્મા **તત્થા**તિ તં મણ્ડલમાળન્તિપિ વદન્તિ. **ઉપસઙ્કમી**તિ ચ ઉપસઙ્કમન્તોતિ અત્થો પચ્ચુપ્પન્નકાલસ્સ અધિપ્પેતત્તા, તદુપસઙ્કમનસ્સ પન અતીતભાવસ્સ સૂચનતો ‘‘ઉપસઙ્કમી’’તિ તક્કાલાપેક્ખનવસેન અતીતપયોગો વુત્તો. એવઞ્હિ ‘‘ઉપસઙ્કમિત્વા’’તિ વચનં સૂપપન્નં હોતિ. ઇતરથા દ્વિન્નમ્પિ વચનાનં અતીતકાલિકત્તા તથાવત્તબ્બમેવ ન સિયા. ઉપસઙ્કમનસ્સ ચ ગમનં, ઉપગમનઞ્ચાતિ દ્વિધા અત્થો, ઇધ પન ગમનમેવ. સમ્પત્તુકામતાય હિ યં કિઞ્ચિ ઠાનં ગચ્છન્તો તં તં પદેસાતિક્કમનવસેન ‘‘તં ઠાનં ઉપસઙ્કમિ ઉપસઙ્કમન્તો’’તિ વત્તબ્બતં લભતિ, તેનાહ **‘‘તત્થ**

ગતો”તિ, તેન ઉપગમનત્થં નિવત્તેતિ. યઞ્હિ ઠાનં પત્તુમિચ્છન્તો ગચ્છતિ, તં પત્તતાયેવ ‘‘ઉપગમન’’ન્તિ વુચ્ચતિ. યમેત્થ ન સંવણ્ણિતં “**ઉપસઙ્કમિત્વા**”તિ પદં, તં ઉપસઙ્કમનપરિયોસાનદીપનં. અથ વા **ગતો**તિ ઉપગતો. અનુપસગ્ગોપિ હિ સદ્દો સઉપસગ્ગો વિય અત્થન્તરં વદતિ સઉપસગ્ગોપિ અનુપસગ્ગો વિયાતિ. અતો “**ઉપસઙ્કમિત્વા**”તિ પદસ્સ એવં ઉપગતો તતો આસન્નતરં ભિક્ખૂનં સમીપસઙ્ખાતં પઞ્હં વા કથેતું, ધમ્મં વા દેસેતું સક્કુણેય્યટ્ઠાનં ઉપગન્ત્વાતિ અત્થો વેદિતબ્બો. અપિચ **યેના**તિ હેતુમ્હિ કરણવચનં. યેન કારણેન ભગવતા સો મણ્ડલમાળો ઉપસઙ્કમિતબ્બો, તેન કારણેન ઉપસઙ્કમીતિ અત્થો. કારણં પન ‘‘ઇમે ભિક્ખૂ’’તિઆદિના અટ્ઠકથાયં વુત્તમેવ.

પઞ્ઞત્તે આસને નિસીદીતિ એત્થ કેનિદં પઞ્ઞત્તન્તિ અનુયોગે સતિ ભિક્ખૂહીતિ દસ્સેતું “**બુદ્ધકાલે કિરા**”તિઆદિમાહ. તત્થ **બુદ્ધકાલે**તિ ધરમાનસ્સ ભગવતો કાલે. **વિસેસ**ન્તિ યથાલદ્ધતો ઉત્તરિ ઝાનમગ્ગફલં. **અથા**તિ સંસયત્થે નિપાતો, યદિ પસ્સતીતિ અત્થો. વિતક્કયમાનં નં ભિક્ખુન્તિ સમ્બન્ધો, તથા **તતો** પસ્સનહેતુ દસ્સેત્વા, ઓવદિત્વાતિ ચ. **અનમતગ્ગે**તિ અનાદિમતિ. **આકાસં ઉપ્પતિત્વા**તિ આકાસે ઉગ્ગન્ત્વા. ઈદિસેસુ હિ ભુમ્મત્થો એવ યુજ્જતીતિ **ઉદાનટ્ઠકથાયં** વુત્તં. **ભારો**તિ તઙ્ખણેયેવ ભગવતો અનુચ્છવિકાસનસ્સ દુલ્લભત્તા ગરુકમ્મં. **ફલક**ન્તિ નિસીદનત્થાય કતં ફલં. **કટ્ઠક**ન્તિ નિસીદનયોગ્યં ફલકતો અઞ્ઞં દારુક્ખન્ધં. **સઙ્કટ્ઠિત્વા**તિ સંહરિત્વા. **તત્થા**તિ પુરાણપણ્ણેસુ, કેવલં તેસુ એવ નિસીદિતુમનનુચ્છવિકત્તા તથા વુત્તં, **તત્થા**તિ વા તેસુ પીઠાદીસુ. એવં સતિ સઙ્કટ્ઠિત્વા પઞ્ઞપેન્તીતિ અત્થવસા વિભત્તિં વિપરિણામેત્વા સમ્બન્ધો. **પપ્ફોટેત્વા**તિ યથાઠિતં રજોજલ્લાદિ-સંકિણ્ણમનનુરૂપન્તિ તબ્બિસોધનત્થં સઞ્ચાલેત્વા. ‘‘અમ્હાકં ઈદિસા કથા અઞ્ઞતરિસ્સા દેસનાય કારણં ભવિતું યુત્તા, અવસ્સં ભગવા આગમિસ્સતી’’તિ ઞત્વા યથાનિસીદનં સન્ધાય એવં વુત્તં. એત્થ ચ ‘‘ઇધાગતો સમણો વા બ્રાહ્મણો વા તાવકાલિકં ગણ્હિત્વા પરિભુઞ્જતૂ’’તિ રઞ્ઞા ઠપિતં, તેન ચ આગતકાલે પરિભુત્તં આસનં **રઞ્ઞો નિસીદનાસન**ન્તિ વેદિતબ્બં. ન હિ તથા અટ્ઠપિતં ભિક્ખૂહિ પરિભુઞ્જિતું, ભગવતો ચ પઞ્ઞપેતું વટ્ટતિ. તસ્મા તાદિસં રઞ્ઞો નિસીદનાસનં પાળિયં કથિતન્તિ દસ્સેતું “**તં સન્ધાયા**”તિઆદિ વુત્તં. **અધિમુત્તિઞાણ**ન્તિ ચ સત્તાનં નાનાધિમુત્તિકતારમ્મણં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં, બલઞાણઞ્ચ, વુત્તોવાયમત્થો.

“**નિસજ્જા**”તિ ઇદં નિસીદનપરિયોસાનદીપનન્તિ દસ્સેતિ “**એવ**”ન્તિઆદિના. ‘‘તેસં ભિક્ખૂનં ઇમે સઙ્ખિયધમ્મં વિદિત્વા’’તિ વુત્તત્તા જાનન્તોયેવ પુચ્છીતિ અયમત્થો સિદ્ધોતિ આહ “**જાનન્તોયેવા**”તિ. અસતિ કથાવત્થુમ્હિ તદનુરૂપા ઉપરૂપરિ વત્તબ્બા વિસેસકથા ન સમૂપબ્રૂહતીતિ કથાસમુટ્ઠાપનત્થં પુચ્છનં વેદિતબ્બં. **નુ**-ઇતિ પુચ્છનત્થે. **અસ**-સદ્દો પવત્તનત્થેતિ વુત્તં “**કતમાય નુ...પે॰... ભવથા**”તિ. **એત્થા**તિ એતસ્મિં ઠાને સન્ધિવસેન ઉકારસ્સ ઓકારાદેસોવ, ન પઠમાય પાળિયા અત્થતો વિસેસોતિ દસ્સેતિ “**તસ્સાપિ પુરિમોયેવ અત્થો**”તિ ઇમિના. **પુરિમોયેવત્થો**તિ ચ ‘‘કતમાય નુ ભવથા’’તિ એવં વુત્તો અત્થો.

‘‘કા ચ પના’’તિ એત્થ **ચ**-સદ્દો બ્યતિરેકે ‘‘યો ચ બુદ્ધઞ્ચ ધમ્મઞ્ચ, સઙ્ઘઞ્ચ સરણં ગતો’’તિઆદીસુ વિય. બ્યતિરેકો ચ નામ પુબ્બે વુત્તત્થાપેક્ખકો વિસેસાતિરેકત્થો, સો ચ તં પુબ્બે યથાપુચ્છિતાય કથાય વક્ખમાનં વિપ્પકતભાવસઙ્ખાતં બ્યતિરેકત્થં જોતેતિ. પન-સદ્દો વચનાલઙ્કારો . તાદિસો પન અત્થો સદ્દસત્થતોવ સુવિઞ્ઞેય્યોતિ કત્વા તદઞ્ઞેસમેવ અત્થં દસ્સેતું “**અન્તરાકથાતિ કમ્મટ્ઠાન...પે॰... કથા**”તિઆદિમાહ. કમ્મટ્ઠાનમનસિકારઉદ્દેસપરિપુચ્છાદયો સમણકરણીયભૂતાતિ અન્તરાસદ્દેન અપેક્ખિતે કરણીયવિસેસે સમ્બન્ધાપાદાનભાવેન વત્તબ્બે તેસમેવ વત્તબ્બરૂપત્તા “**કમ્મટ્ઠાનમનસિકારઉદ્દેસપરિપુચ્છાદીન**”ન્તિ વુત્તં. યાય હિ કથાય તે ભિક્ખૂ સન્નિસિન્ના, સા એવ અન્તરાકથા વિપ્પકતા વિસેસેન પુન પુચ્છીયતિ, ન તદઞ્ઞે

કમ્મટ્ઠાનમનસિકારઉદ્દેસપરિપુચ્છાદયોતિ. અન્તરાસદ્દસ્સ અઞ્ઞત્થમાહ “**અઞ્ઞા, એકા**”તિ ચ. પરિયાયવચનઞ્હેતં પદદ્વયં. યસ્મા અઞ્ઞત્થે અયં અન્તરાસદ્દો ‘‘ભૂમન્તરં, સમયન્તર’’ન્તિઆદીસુ વિય. તસ્મા “**કમ્મટ્ઠાનમનસિકારઉદ્દેસપરિપુચ્છાદીન**”ન્તિ નિસ્સક્કત્થે સામિવચનં દટ્ઠબ્બં. વેમજ્ઝે વા અન્તરાસદ્દો, સા પન તેસં વેમજ્ઝભૂતત્તા અઞ્ઞાયેવ, તેહિ ચ અસમ્મિસ્સત્તા વિસું એકાયેવાતિ અધિપ્પાયં દસ્સેતું “**અઞ્ઞા, એકા**”તિ ચ વુત્તં. પકારેન કરણં **પકતો**, તતો વિગતા, વિગતં વા પકતં યસ્સાતિ **વિપ્પકતા**, અપરિનિટ્ઠિતા. **સિખન્તિ** પરિયોસાનં. અયં પન તદભિસમ્બન્ધવસેન ઉત્તરિ કથેતુકમ્યતાપુચ્છા, તં સન્ધાયાહ “**નાહ**”ન્તિઆદિ. **કથાભઙ્ગત્થન્તિ** કથાય ભઞ્જનત્થં. અત્થતો આપન્નત્તા **સબ્બઞ્ઞુપવારણં પવારેતિ**. અનિય્યાનિકત્તા સગ્ગમોક્ખમગ્ગાનં તિરચ્છાનભૂતા કથા **તિરચ્છાનકથા. તિરચ્છાનભૂતા**તિ ચ તિરોકરણભૂતા, વિબન્ધનભૂતાતિ અત્થો. **આદિ**-સદ્દેન ચેત્થ ચોરમહામત્તસેનાભયકથાદિકં અનેકવિહિતં નિરત્થકકથં સઙ્ગણ્હાતિ. અયં કથા એવાતિ અન્તોગધાવધારણતં , અઞ્ઞત્થાપોહનં વા સન્ધાય ચેતં વુત્તં. **અથા**તિ તસ્સા અવિપ્પકતકાલેયેવ. “**તં નો**”તિઆદિના અત્થતો આપન્નમાહ. એસ નયો ઈદિસેસુ. નનુ ચ તેહિ ભિક્ખૂહિ સા કથા ‘‘ઇતિ હ મે’’તિઆદિના યથાધિપ્પાયં નિટ્ઠાપિતાયેવાતિ? ન નિટ્ઠાપિતા ભગવતો ઉપસઙ્કમનેન ઉપચ્છિન્નત્તા. યદિ હિ ભગવા તસ્મિં ખણે ન ઉપસઙ્કમેય્ય, ભિય્યોપિ તપ્પટિબદ્ધાયેવ તથા પવત્તેય્યું, ભગવતો ઉપસઙ્કમનેન પન ન પવત્તેસું, તેનેવાહ “**અયં નો…પે॰… અનુપ્પત્તો**”તિ.

ઇદાનિ નિદાનસ્સ, નિદાનવણ્ણનાય વા પરિનિટ્ઠિતભાવં દસ્સેન્તો તસ્સ ભગવતો વચનસ્સાનુકૂલભાવમ્પિ સમત્થેતું ‘‘**એત્તાવતા**’’તિઆદિમાહ. **એત્તાવતા**તિ હિ એત્તકેન ‘‘એવં મે સુત’’ન્તિઆદિવચનક્કમેન યં નિદાનં ભાસિતન્તિ વા એત્તકેન ‘‘તત્થ એવન્તિ નિપાતપદ’’ન્તિઆદિવચનક્કમેન અત્થવણ્ણના સમત્તાતિ વા દ્વિધા અત્થો દટ્ઠબ્બો. “**કમલ…પે॰… સલિલાયા**”તિઆદિના પન તસ્સ નિદાનસ્સ ભગવતો વચનસ્સાનુકૂલભાવં દીપેતિ. તત્થ **કમલકુવલયુજ્જલવિમલસાધુરસસલિલાયા**તિ કમલસઙ્ખાતેહિ પદુમપુણ્ડરીકસેતુપ્પલરત્તુપ્પલેહિ ચેવ કુવલયસઙ્ખાતેન નીલુપ્પલેન ચ ઉજ્જલવિમલસાધુરસસલિલવતિયા.
નિમ્મલસિલાતલરચનવિલાસસોભિતરતનસોપાનન્તિ નિમ્મલેન સિલાતલેન રચનાય વિલાસેન લીલાય સોભિતરતનસોપાનવન્તં, નિમ્મલસિલાતલેન વા રચનવિલાસેન, સુસઙ્ખતકિરિયાસોભેન ચ સોભિતરતનસોપાનં, વિલાસસોભિતસદ્દેહિ વા અતિવિય સોભિતભાવો વુત્તો. **વિપ્પકિણ્ણમુત્તાતલસદિસવાલુકાચુણ્ણપણ્ડરભૂમિભાગન્તિ** વિવિધેન પકિણ્ણાય મુત્તાય તલસદિસાનં વાલુકાનં ચુણ્ણેહિ પણ્ડરવણ્ણભૂમિભાગવન્તં.
સુવિભત્તભિત્તિવિચિત્રવેદિકાપરિક્ખિત્તસ્સાતિ સુટ્ઠુ વિભત્તાહિ ભિત્તીહિ વિચિત્રસ્સ, વેદિકાહિ પરિક્ખિત્તસ્સ ચ. ઉચ્ચતરેન નક્ખત્તપથં આકાસં કુસિતુકામતાય વિય, વિજમ્ભિતસદ્દેન ચેતસ્સ સમ્બન્ધો. **વિજમ્ભિતસમુસ્સયસ્સા**તિ વિક્કીળનસમૂહવન્તસ્સ. **દન્તમયસણ્હમુદુફલકકઞ્ચનલતાવિનદ્ધમણિગણપ્પભાસમુદયુજ્જલસોભ**ન્તિ દન્તમયે અતિવિય સિનિદ્ધફલકે કઞ્ચનમયાહિ લતાહિ વિનદ્ધાનં મણીનં ગણપ્પભાસમુદાયેન સમુજ્જલસોભાસમ્પન્નં.
સુવણ્ણવલયનુપુરાદિસઙ્ઘટ્ટનસદ્દસમ્મિસ્સિતકથિતહસિત- મધુરસ્સરગેહજનવિચરિતસ્સાતિ સુવણ્ણમયનિયુરપાદકટકાદીનં અઞ્ઞમઞ્ઞં સઙ્ઘટ્ટનેન જનિતસદ્દેહિ સમ્મિસ્સિતકથિતસરહસિતસરસઙ્ખાતેન મધુરસ્સરેન સમ્પન્નાનં ગેહનિવાસીનં નરનારીનં વિચરિતટ્ઠાનભૂતસ્સ. **ઉળારિસ્સરિયવિભવસોભિતસ્સા**તિ ઉળારતાસમ્પન્નજનઇસ્સરિયસમ્પન્નજનવિભવસમ્પન્નજનેહિ, તન્નિવાસીનં વા નરનારીનં ઉત્તમાધિપચ્ચભોગેહિ સોભિતસ્સ. **સુવણ્ણરજતમણિમુત્તાપવાળાદિજુતિવિસ્સરવિજ્જોતિતસુપ્પતિટ્ઠિતવિસાલ દ્વારબાહન્તિ** સુવણ્ણરજતનાનામણિમુત્તાપવાળાદીનં જુતીહિ પભસ્સરવિજ્જોતિતસુપ્પતિટ્ઠિતવિત્થતદ્વારબાહં.

તિવિધસીલાદિદસ્સનવસેન બુદ્ધસ્સ ગુણાનુભાવં સમ્મા સૂચેતીતિ **બુદ્ધગુણાનુભાવસંસૂચકં**, તસ્સ. કાલો ચ દેસો ચ દેસકો ચ વત્થુ ચ પરિસા ચ, તાસં અપદેસેન નિદસ્સનેન પટિમણ્ડિતં તથા.

કિમત્થં પનેત્થ ધમ્મવિનયસઙ્ગહે કરિયમાને નિદાનવચનં વુત્તં, નનુ ભગવતા ભાસિતવચનસ્સેવ સઙ્ગહો કાતબ્બોતિ? વુચ્ચતે – દેસનાય ઠિતિઅસમ્મોસસદ્ધેય્યભાવસમ્પાદનત્થં. કાલદેસદેસકવત્થુપરિસાપદેસેહિ ઉપનિબન્ધિત્વા ઠપિતા હિ દેસના ચિરટ્ઠિતિકા હોતિ, અસમ્મોસધમ્મા, સદ્ધેય્યા ચ દેસકાલવત્થુહેતુનિમિત્તેહિ ઉપનિબન્ધો વિય વોહારવિનિચ્છયો, તેનેવ ચાયસ્મતા મહાકસ્સપેન ''બ્રહ્મજાલં આવુસો આનન્દ કત્થ ભાસિત''ન્તિઆદિના (ચૂળવ॰ ૪૩૯) દેસાદિપુચ્છાસુ કતાસુ તાસં વિસ્સજ્જનં કરોન્તેન ધમ્મભણ્ડાગારિકેન આયસ્મતા આનન્દત્થેરેન નિદાનં ભાસિતન્તિ તદેવિધાપિ વુત્તં ''**કાલદેસદેસકવત્થુપરિસાપદેસપટિમણ્ડિતં નિદાન**''ન્તિ.

અપિચ સત્થુસમ્પત્તિપકાસનત્થં નિદાનવચનં. તથાગતસ્સ હિ ભગવતો પુબ્બ-રચના-નુમાનાગમ-તક્કાભાવતો સમ્માસમ્બુદ્ધત્તસિદ્ધિ. સમ્માસમ્બુદ્ધભાવેન હિસ્સ પુરેતરં રચનાય, ''એવમ્પિ નામ ભવેય્યા''તિ અનુમાનસ્સ, આગમન્તરં નિસ્સાય પરિવિતક્કસ્સ ચ અભાવો સબ્બત્થ અપ્પટિહતઞાણચારતાય એકપ્પમાણત્તા ઞેય્યધમ્મેસુ. તથા આચરિયમુટ્ઠિધમ્મમચ્છરિયસાસનસાવકાનુરોધભાવતો ખીણાસવત્તસિદ્ધિ. ખીણાસવતાય હિ આચરિયમુટ્ઠિઆદીનમભાવો, વિસુદ્ધા ચ પરાનુગ્ગહપ્પવત્તિ. ઇતિ દેસકસંકિલેસભૂતાનં દિટ્ઠિસીલસમ્પત્તિદૂસકાનં અવિજ્જાતણ્હાનં અભાવસંસૂચકેહિ , ઞાણપ્પહાનસમ્પદાભિબ્યઞ્જનકેહિ ચ સમ્બુદ્ધવિસુદ્ધભાવેહિ પુરિમવેસારજ્જદ્વયસિદ્ધિ. તતોયેવ ચ અન્તરાયિકનિય્યાનિકેસુ સમ્મોહાભાવસિદ્ધિતો પચ્છિમવેસારજ્જદ્વયસિદ્ધીતિ ભગવતો ચતુવેસારજ્જસમન્નાગમો, અત્તહિતપરહિતપટિપત્તિ ચ નિદાનવચનેન પકાસિતા હોતિ સમ્પત્તપરિસાય અજ્ઝાસયાનુરૂપં ઠાનુપ્પત્તિકપટિભાનેન ધમ્મદેસનાદીપનતો, ''જાનતા પસ્સતા''તિઆદિવચનતો ચ, તેન વુત્તં ''સત્થુસમ્પત્તિપકાસનત્થં નિદાનવચન''ન્તિ.

અપિચ સાસનસમ્પત્તિપકાસનત્થં નિદાનવચનં. ઞાણકરુણાપરિગ્ગહિતસબ્બકિરિયસ્સ હિ ભગવતો નત્થિ નિરત્થિકા પવત્તિ, અત્તહિતત્થા વા, તસ્મા પરેસંયેવ હિતાય પવત્તસબ્બકિરિયસ્સ સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ સકલમ્પિ કાયવચીમનોકમ્મં યથાપવત્તં વુચ્ચમાનં દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકપરમત્થેહિ યથારહં સત્તાનં અનુસાસનટ્ઠેન સાસનં, ન કબ્બરચના. તયિદં સત્થુ ચરિતં કાલદેસદેસકવત્થુપરિસાપદેસેહિ સદ્ધિં તત્થ તત્થ નિદાનવચનેહિ યથાસમ્ભવં પકાસીયતિ. અથ વા સત્થુનો પમાણભાવપ્પકાસનેન સાસનસ્સ પમાણભાવપ્પકાસનત્થં નિદાનવચનં, તઞ્ચસ્સ પમાણભાવદસ્સનં ''ભગવા''તિ ઇમિના તથાગતસ્સ ગુણવિસિટ્ઠસબ્બસત્તુત્તમભાવદીપનેન ચેવ ''જાનતા પસ્સતા''તિઆદિના આસયાનુસયઞાણાદિપયોગદીપનેન ચ વિભાવિતં હોતિ, ઇદમેત્થ નિદાનવચનપયોજનસ્સ મુખમત્તનિદસ્સનં. કો હિ સમત્થો બુદ્ધાનુબુદ્ધેન ધમ્મભણ્ડાગારિકેન ભાસિતસ્સ નિદાનસ્સ પયોજનાનિ નિરવસેસતો વિભાવિતુન્તિ. હોન્તિ ચેત્થ –

''દેસનાચિરટ્ઠિતત્થં, અસમ્મોસાય ભાસિતં;
સદ્ધાય ચાપિ નિદાનં, વેદેહેન યસસ્સિના.

સત્થુસમ્પત્તિયા ચેવ, સાસનસમ્પદાય ચ;
તસ્સ પમાણભાવસ્સ, દસ્સનત્થમ્પિ ભાસિત''ન્તિ.

ઇતિ સુમઙ્ગલવિલાસિનિયા દીઘનિકાયટ્ઠકથાય પરમસુખુમગમ્ભીરદુરનુબોધત્થપરિદીપનાય સુવિમલવિપુલપઞ્ઞાવેય્યત્તિયજનનાય અજ્જવમદ્દવસોરચ્ચસદ્ધાસતિધિતિબુદ્ધિખન્તિવીરિયાદિધમ્મસમઙ્ગિના સાટ્ઠકથે પિટકત્તયે અસઙ્ગાસંહીરવિસારદઞાણચારિના અનેકપ્પભેદસકસમયસમયન્તરગહનજ્ઝોગાહિના મહાગણિના મહાવેય્યાકરણેન ઞાણાભિવંસધમ્મસેનાપતિનામથેરેન મહાધમ્મરાજાધિરાજગરુના કતાય સાધુવિલાસિનિયા નામ લીનત્થપકાસનિયા અબ્ભન્તરનિદાનવણ્ણનાય લીનત્થપકાસના.

નિદાનવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. એવં અબ્ભન્તરનિદાનસંવણ્ણનં કત્વા ઇદાનિ યથાનિક્ખિત્તસ્સ સુત્તસ્સ સંવણ્ણનં કરોન્તો અનુપુબ્બાવિરોધિની સંવણ્ણના કમાનતિક્કમનેન બ્યાકુલદોસપ્પહાયિની, વિઞ્ઞૂનઞ્ચ ચિત્તારાધિની, આગતભારો ચ અવસ્સં આવહિતબ્બોતિ સંવણ્ણકસ્સ સમ્પત્તભારાવહનેન પણ્ડિતાચારસમતિક્કમાભાવવિભાવિની, તસ્મા તદાવિકરણસાધકં સંવણ્ણનોકાસવિચારણં કાતુમાહ **"ઇદાની"**તિઆદિ. **નિક્ખિત્તસ્સા**તિ દેસિતસ્સ, ''દેસના નિક્ખેપો''તિ હિ એતં અત્થતો ભિન્નમ્પિ સરૂપતો એકમેવ, દેસનાપિ હિ દેસેતબ્બસ્સ સીલાદિઅત્થસ્સ વેનેય્યસન્તાનેસુ નિક્ખિપનતો ''નિક્ખેપો''તિ વુચ્ચતિ. નનુ સુત્તમેવ સંવણ્ણીયતીતિ આહ **"સા પનેસા"**તિઆદિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – સુત્તનિક્ખેપં વિચારેત્વા વુચ્ચમાના સંવણ્ણના ''અયં દેસના એવંસમુટ્ઠાના''તિ સુત્તસ્સ સમ્મદેવ નિદાનપરિજ્ઞાનેન તબ્બણ્ણનાય સુવિઞ્ઞેય્યત્તા પાકટા હોતિ, તસ્મા તદેવ સાધારણતો પઠમં વિચારયિસ્સામાતિ. યા હિ સા કથા સુત્તત્થસંવણ્ણનાપાકટકારિની, સા સબ્બાપિ સંવણ્ણકેન વત્તબ્બા. તદત્થવિજાનનુપાયત્તા ચ સા પરિયાયેન સંવણ્ણનાયેવાતિ. ઇધ પન તસ્મિં વિચારિતે યસ્સા અટ્ઠુપ્પત્તિયા ઇદં સુત્તં નિક્ખિત્તં, તસ્સા વિભાગવસેન ''મમં વા ભિક્ખવે''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૫), ''અપ્પમત્તકં ખો પનેત''ન્તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૭), ''અત્થિ ભિક્ખવે''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૨૮) ચ વુત્તાનં સુત્તપદેસાનં સંવણ્ણના વુચ્ચમાના તંતંઅનુસન્ધિદસ્સનસુખતાય સુવિઞ્ઞેય્યાતિ દટ્ઠબ્બં. તત્થ યથા અનેકસતઅનેકસહસ્સભેદાનિપિ સુત્તન્તાનિ સંકિલેસભાગિયાદિસાસનપટ્ઠાનનયેન સોળસવિધભાવં નાતિવત્તન્તિ, એવં અત્તજ્ઝાસયાદિ-સુત્ત-નિક્ખેપવસેન ચતુબ્બિધભાવન્તિ આહ **"ચત્તારો સુત્તનિક્ખેપા"**તિ. નનુ સંસગ્ગભેદોપિ સમ્ભવતિ, અથ કસ્મા ''ચત્તારો સુત્તનિક્ખેપા''તિ વુત્તન્તિ? સંસગ્ગભેદસ્સ સબ્બત્થ અલબ્ભમાનત્તા. અત્તજ્ઝાસયસ્સ, હિ અટ્ઠુપ્પત્તિયા ચ પરજ્ઝાસયપુચ્છાવસિકેહિ સદ્ધિં સંસગ્ગભેદો સમ્ભવતિ. ''અત્તજ્ઝાસયો ચ પરજ્ઝાસયો ચ, અત્તજ્ઝાસયો ચ પુચ્છાવસિકો ચ, અત્તજ્ઝાસયો ચ પરજ્ઝાસયો ચ પુચ્છાવસિકો ચ, અટ્ઠુપ્પત્તિકો ચ પરજ્ઝાસયો ચ અટ્ઠુપ્પત્તિકો ચ પુચ્છાવસિકો ચ, અટ્ઠુપ્પત્તિકો ચ પરજ્ઝાસયો ચ પુચ્છાવસિકો ચા''તિ અજ્ઝાસયપુચ્છાનુસન્ધિસબ્ભાવતો. અત્તજ્ઝાસયટ્ઠુપ્પત્તીનં પન અઞ્ઞમઞ્ઞં સંસગ્ગો નત્થિ, તસ્મા નિરવસેસં પત્થારનયેન સંસગ્ગભેદસ્સ અલબ્ભનતો એવં વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

અથ વા અટ્ઠુપ્પત્તિયા અત્તજ્ઝાસયેનપિ સિયા સંસગ્ગભેદો, તદન્તોગધત્તા પન સંસગ્ગવસેન વુત્તાનં સેસનિક્ખેપાનં મૂલનિક્ખેપેયેવ સન્ધાય ''ચત્તારો સુત્તનિક્ખેપા''તિ વુત્તં. ઇમસ્મિં પન અત્થવિકપ્પે યથારહં એકકદુકતિકચતુક્કવસેન સાસનપટ્ઠાનનયેન સુત્તનિક્ખેપા વત્તબ્બાતિ નયમત્તં દસ્સેતીતિ વેદિતબ્બં. તત્રાયં વચનત્થો – નિક્ખિપનં કથનં **નિક્ખેપો**, સુત્તસ્સ નિક્ખેપો **સુત્તનિક્ખેપો**, સુત્તદેસનાતિ અત્થો. નિક્ખિપીયતીતિ વા **નિક્ખેપો**, સુત્તમેવ નિક્ખેપો **સુત્તનિક્ખેપો**. અત્તનો અજ્ઝાસયો **અત્તજ્ઝાસયો**, સો અસ્સ અત્થિ કારણવસેનાતિ **અત્તજ્ઝાસયો**, અત્તનો અજ્ઝાસયો વા એતસ્સ યથાવુત્તનયેનાતિ **અત્તજ્ઝાસયો**. પરજ્ઝાસયેપિ એસેવ નયો. પુચ્છાય વસો **પુચ્છાવસો**, સો એતસ્સ અત્થિ યથાવુત્તનયેનાતિ **પુચ્છાવસિકો**. અરણીયતો અવગન્તબ્બતો **અત્થો**

વુચ્ચતિ સુત્તદેસનાય વત્થુ, તસ્સ ઉપ્પત્તિ અત્થુપ્પત્તિ, સા એવ **અટ્ઠુપ્પત્તિ** ત્થ-કારસ્સ ઠ-કારં કત્વા, સા એતસ્સ અત્થિ વુત્તનયેનાતિ **અટ્ઠુપ્પત્તિકો**. અપિચ નિક્ખિપીયતિ સુત્તમેતેનાતિ **નિક્ખેપો**, અત્તજ્ઝાસયાદિસુત્તદેસનાકારણમેવ. એતસ્મિં પન અત્થવિકપ્પે અત્તનો અજ્ઝાસયો **અત્તજ્ઝાસયો**. પરેસં અજ્ઝાસયો **પરજ્ઝાસયો**. પુચ્છીયતીતિ **પુચ્છા**, પુચ્છિતબ્બો અત્થો. તસ્સા પુચ્છાય વસેન પવત્તં ધમ્મપટિગ્ગાહકાનં વચનં પુચ્છાવસિકં. તદેવ નિક્ખેપસદ્દાપેક્ખાય પુલ્લિઙ્ગવસેન વુત્તં “**પુચ્છાવસિકો**”તિ. વુત્તનયેન અટ્ઠુપ્પત્તિયેવ **અટ્ઠુપ્પત્તિકો**તિ એવં અત્થો દટ્ઠબ્બો.

એત્થ ચ પરેસં ઇન્દ્રિયપરિપાકાદિકારણં નિરપેક્ખિત્વા અત્તનો અજ્ઝાસયેનેવ ધમ્મતન્તિઠપનત્થં પવત્તિતદેસનત્તા અત્તજ્ઝાસયસ્સ વિસું નિક્ખેપભાવો યુત્તો. તેનેવ વક્ખતિ ‘‘અત્તનો અજ્ઝાસયેનેવ કથેતી’’તિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૫). પરજ્ઝાસયપુચ્છાવસિકાનં પન પરેસં અજ્ઝાસયપુચ્છાનં દેસનાનિમિત્તભૂતાનં ઉપ્પત્તિયં પવત્તત્તા કથં અટ્ઠુપ્પત્તિકે અનવરોધો સિયા, પુચ્છાવસિકટ્ઠુપ્પત્તિકાનં વા પરજ્ઝાસયાનુરોધેન પવત્તિતદેસનત્તા કથં પરજ્ઝાસયે અનવરોધો સિયાતિ ન ચોદેતબ્બમેતં. પરેસઞ્હિ અભિનીહારપરિપુચ્છાદિવિનિમુત્તસ્સેવ સુત્તદેસનાકારણુપ્પાદસ્સ અટ્ઠુપ્પત્તિવસેન ગહિતત્તા પરજ્ઝાસયપુચ્છાવસિકાનં વિસું ગહણં. તથા હિ **ધમ્મદાયાદસુત્તાદીનં** (મ॰ નિ॰ ૧.૨૯) આમિસુપ્પાદાદિદેસનાનિમિત્તં ‘‘અટ્ઠુપ્પત્તી’’તિ વુચ્ચતિ. પરેસં પુચ્છં વિના અજ્ઝાસયમેવ નિમિત્તં કત્વા દેસિતો **પરજ્ઝાસયો**. પુચ્છાવસેન દેસિતો **પુચ્છાવસિકો**તિ પાકટોવાયમત્થો.

અનજ્ઝિટ્ઠોતિ પુચ્છાદિના અનજ્ઝેસિતો અયાચિતો, **અત્તનો અજ્ઝાસયેનેવ કથેતિ** ધમ્મતન્તિઠપનત્થન્તિ અધિપ્પાયો. **હારો**તિ આવળિ યથા ‘‘મુત્તાહારો’’તિ, સ્વેવ હારકો, સમ્મપ્પધાનસુત્તન્તાનં હારકો તથા. અનુપુબ્બેન હિ સંયુત્તકે નિદ્દિટ્ઠાનં સમ્મપ્પધાનપટિસંયુત્તાનં સુત્તન્તાનં આવળિ “**સમ્મપ્પધાનસુત્તન્તહારકો**”તિ વુચ્ચતિ, તથા **ઇદ્ધિપાદહારકાદિ**. **ઇદ્ધિપાદઇન્દ્રિયબલબોજ્ઝઙ્ગમગ્ગઙ્ગસુત્તન્તહારકો**તિ પુબ્બપદેસુ પરપદલોપો, દ્વન્દગબ્ભસમાસો વા એસો, પેય્યાલનિદ્દેસો વા. **તેસ**ન્તિ યથાવુત્તસુત્તાનં.

પરિપક્કાતિ પરિણતા. **વિમુત્તિપરિપાચનીયા**તિ અરહત્તફલં પરિપાચેન્તા સદ્ધિન્દ્રિયાદયો ધમ્મા. **ખયે**તિ ખયનત્થં, ખયકારણભૂતાય વા ધમ્મદેસનાય. **અજ્ઝાસય**ન્તિ અધિમુત્તિં. **ખન્તિ**ન્તિ દિટ્ઠિનિજ્ઝાનક્ખન્તિં. **મન**ન્તિ ચિત્તં. **અભિનીહાર**ન્તિ પણિધાનં. **બુજ્ઝનભાવ**ન્તિ બુજ્ઝનસભાવં, બુજ્ઝનાકારં વા. **અવેક્ખિત્વા**તિ પચ્ચવેક્ખિત્વા, અપેક્ખિત્વા વા.

ચત્તારો વણ્ણાતિ ચત્તારિ કુલાનિ, ચત્તારો વા રૂપાદિપમાણા સત્તા. **મહારાજાનો**તિ ચત્તારો મહારાજાનો **દેવા**. વુચ્ચન્તિ કિં, પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા કિન્તિ અત્થો.

કસ્માતિ આહ “**અટ્ઠુપ્પત્તિયં હી**”તિઆદિ. **વણ્ણાવણ્ણે**તિ નિમિત્તે ભુમ્મં, વણ્ણસદ્દેન ચેત્થ ‘‘અચ્છરિયં આવુસો’’તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૪) ભિક્ખુસઙ્ઘેન વુત્તોપિ વણ્ણો સઙ્ગહિતો. તમ્પિ હિ અટ્ઠુપ્પત્તિં કત્વા ‘‘અત્થિ ભિક્ખવે અઞ્ઞે ધમ્મા’’તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૨૮) ઉપરિ દેસનં આરભિસ્સતિ. તદેવ વિવરતિ “**આચરિયો**”તિઆદિના. ‘‘મમં વા ભિક્ખવે, પરે વણ્ણં ભાસેય્યુ’’ન્તિ ઇમિસ્સા દેસનાય બ્રહ્મદત્તેન વુત્તં વણ્ણં અટ્ઠુપ્પત્તિં કત્વા દેસિતત્તા આહ “**અન્તેવાસી વણ્ણ**”ન્તિ. ઇદાનિ પાળિયા સમ્બન્ધં દસ્સેતું “**ઇતી**”તિઆદિ વુત્તં. **દેસનાકુસલો**તિ ‘‘ઇમિસ્સા અટ્ઠુપ્પત્તિયા અયં દેસના સમ્ભવતી’’તિ દેસનાય કુસલો, એતેન પકરણાનુગુણં ભગવતો થોમનમકાસિ. એસા હિ સંવણ્ણનકાનં પકતિ, યદિદં તત્થ તત્થ પકરણાધિગતગુણેન ભગવતો થોમના.

વા-સદ્દો ચેત્થ ઉપમાનસમુચ્ચયસંસયવચનવોસ્સગ્ગપદપૂરણસદિસવિકપ્પાદીસુ બહૂસ્વત્થેસુ દિસ્સતિ. તથા હેસ ‘‘પણ્ડિતોવાપિ તેન સો’’તિઆદીસુ ઉપમાને દિસ્સતિ, સદિસભાવેતિ અત્થો. ‘‘તં વાપિ ધીરા મુનિં પવેદયન્તી’’તિઆદીસુ (સુ॰ નિ॰૨૧૩) સમુચ્ચયે. ‘‘કે વા ઇમે કસ્સ વા’’તિઆદીસુ (પારા॰ ૨૯૬) સંસયે. ‘‘અયં વા (અયઞ્ચ) (દી॰ નિ॰ ૧.૧૮૧) ઇમેસં સમણબ્રાહ્મણાનં સબ્બબાલો સબ્બમૂળ્હો’’તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૮૧) વચનવોસ્સગ્ગે. ‘‘ન વાયં કુમારકો મત્તમઞ્ઞાસી’’તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૪) પદપૂરણે. ‘‘મધું વા મઞ્ઞતિ બાલો, યાવ પાપં ન પચ્ચતી’’તિઆદીસુ (ધ॰ પ॰ ૬૯) સદિસે. ‘‘યે હિ કેચિ ભિક્ખવે, સમણા વા બ્રાહ્મણા વા’’તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૭૦; સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૯૨) વિકપ્પે. ઇધાપિ વિકપ્પેયેવ. મમ વા ધમ્મસ્સ વા સઙ્ઘસ્સ વાતિ વિવિધા વિસું વિકપ્પનસ્સ જોતકત્તાતિ આહ ‘‘**વા-સદ્દો વિકપ્પનત્થો**’’તિ. **પર**-સદ્દો પન અત્થેવ અઞ્ઞત્થો ‘‘અહઞ્ચેવ ખો પન ધમ્મં દેસેય્યં, પરે ચ મે ન આજાનેય્યુ’’ન્તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૬૪; મ॰ નિ॰ ૧.૨૮૧; ૨.૩૩૭; મહાવ॰ ૭, ૮) અત્થિ અધિકત્થો ‘‘ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્ત’’ન્તિઆદીસુ (વિભ॰ ૮૧૪; અ॰ નિ॰ ૧૦.૨૧; મ॰ નિ॰ ૧.૧૪૮; પટિ॰ મ॰ ૧.૬૮; ૧.૧૧૧) અત્થિ પચ્છાભાગત્થો ‘‘પરતો આગમિસ્સતી’’તિઆદીસુ. અત્થિ પચ્ચનીકત્થો ‘‘ઉપ્પન્નં પરપ્પવાદં સહધમ્મેન સુનિગ્ગહિતં નિગ્ગહેત્વા’’તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૬૮; સં॰ નિ॰ ૫.૮૨૨; અ॰ નિ॰ ૮.૭૦; ઉદા॰ ૫૧) ઇધાપિ પચ્ચનીકત્થોતિ દસ્સેતિ ‘‘**પટિવિરુદ્ધા સત્તા**’’તિ ઇમિના. સાસનસ્સ પચ્ચનીકભૂતા પચ્ચત્થિકા સત્તાતિ અત્થો. ત-સદ્દો પરેતિ વુત્તમત્થં અવણ્ણભાસનકિરિયાવિસિટ્ઠં પરામસતીતિ વુત્તં ‘‘**યે અવણ્ણં વદન્તિ**, **તેસૂ**’’તિ.

નનુ તેસં આઘાતો નત્થિ ગુણમહત્તત્તા, અથ કસ્મા એવં વુત્તન્તિ ચોદનાલેસં દસ્સેત્વા તદપનેતિ ‘‘**કિઞ્ચાપી**’’તિઆદિના. કિઞ્ચાપિ નત્થિ, અથ ખો તથાપીતિ અત્થો. **ઈદિસેસુપી**તિ એત્થ **પિ**-સદ્દો સમ્ભાવનત્થો, તેન રતનત્તયનિમિત્તમ્પિ અકુસલચિત્તં ન ઉપ્પાદેતબ્બં, પગેવ વટ્ટામિસલોકામિસનિમિત્તન્તિ સમ્ભાવેતિ. પરિયત્તિધમ્મોયેવ સદ્ધમ્મનયનટ્ઠેન નેત્તીતિ **ધમ્મનેત્તિ**. **આહનતી**તિ આભુસો ઘટ્ટેતિ, હિંસતિ વા, વિબાધતિ, ઉપતાપેતિ ચાતિ અત્થો. કત્થચિ ‘‘એત્થા’’તિ પાઠો દિસ્સતિ, સો પચ્છાલિખિતો પોરાણપાઠાનુગતાય ટીકાય વિરોધત્તા, અત્થયુત્તિયા ચ અભાવતો. યદિપિ દોમનસ્સાદયો ચ આહનન્તિ, કોપેયેવ પનાયં નિરુળ્હોતિ દસ્સેતિ ‘‘**કોપસ્સેતં અધિવચન**’’ન્તિ ઇમિના. અવયવત્થઞ્હિ દસ્સેત્વા તત્થ પરિયાયેન અત્થં દસ્સેન્તો એવમાહ. **અધિવચન**ન્તિ ચ અધિકિચ્ચ પવત્તં વચનં, પસિદ્ધં વા વચનં, નામન્તિ અત્થો. એવમિતરેસુપિ. એત્થ ચ સભાવધમ્મતો અઞ્ઞસ્સ કત્તુઅભાવજોતનત્થં ‘‘આહનતી’’તિ કત્તુત્થે આઘાતસદ્દં દસ્સેતિ. આહનતિ એતેન, આહનનમત્તં વા **આઘાતો**તિ કરણભાવત્થાપિ સમ્ભવન્તિયેવ. ‘‘**અપ્પતીતા**’’તિ એતસ્સત્થો ‘‘**અતુટ્ઠા અસોમનસ્સિકા**’’તિ વુત્તો, ઇદં પન પાકટપરિયાયેન અપચ્ચયસદ્દસ્સ નિબ્બચનદસ્સનં, તમ્મુખેન પન ન પચ્ચેતિ તેનાતિ **અપ્પચ્ચયો**તિ કાતબ્બં. **અભિરાધયતી**તિ સાધયતિ. **એત્થા**તિ એતેસુ તીસુ પદેસુ. **દ્વીહી**તિ આઘાતઅનભિરદ્ધિપદેહિ. **એકેના**તિ અપચ્ચયપદેન. એત્તકેસુ ગહિતેસુ તંસમ્પયુત્તા અગ્ગહિતા સિયું, ન ચ સક્કા તેપિ અગ્ગહિતું એકુપ્પાદાદિસભાવત્તાતિ ચોદનં વિસોધેતું ‘‘**તેસ**’’ન્તિઆદિ વુત્તં, **તેસ**ન્તિ યથાવુત્તાનં સઙ્ખારક્ખન્ધવેદનાક્ખન્ધેકદેસાનં. **સેસાન**ન્તિ સઞ્ઞાવિઞ્ઞાણાવસિટ્ઠસઙ્ખારક્ખન્ધેકદેસાનં. **કરણ**ન્તિ ઉપ્પાદનં. આઘાતાદીનઞ્હિ પવત્તિયા પચ્ચયસમવાયનં ઇધ ‘‘કરણ’’ન્તિ વુત્તં, તં પન અત્થતો ઉપ્પાદનમેવ. તદનુપ્પાદનઞ્હિ સન્ધાય પાળિયં ‘‘ન કરણીયા’’તિ વુત્તં. **પટિક્ખિત્તમેવ** યથારહં એકુપ્પાદનિરોધારમ્મણવત્થુભાવતો.

તત્થાતિ તસ્મિં મનોપદોસે. “**તેસુ અવણ્ણભાસકેસૂ**”તિ ઇમિના આધારત્થે ભુમ્મં દસ્સેતિ. નિમિત્તત્થે, ભાવલક્ખણે વા એતં ભુમ્મન્તિ આહ “**તસ્મિં વા અવણ્ણે**”તિ. ન હિ અગુણો, નિન્દા વા કોપદોમનસ્સાનં આધારો સમ્ભવતિ તબ્ભાસકાયત્તત્તા તેસં. **અસ્સથા**તિ સત્તમિયા રૂપં ચે-સદ્દયોગેન પરિકપ્પનવિસયત્તાતિ દસ્સેતિ “**ભવેય્યાથા**”તિ ઇમિના. ‘‘ભવેય્યાથ ચે, યદિ ભવેય્યાથા’તિ ચ વદન્તો ‘યથાક્કમં પુબ્બાપરયોગિનો એતે સદ્દા’તિ ઞાપેતી’’તિ વદન્તિ. “**કુપિતા કોપેન અનત્તમના દોમનસ્સેના**”તિ ઇમિના ‘‘એવં પઠમેન નયેના’’તિઆદિના વુત્તવચનં અત્થન્તરાભાવદસ્સનેન સમત્થેતિ. “**તુમ્હાક**”ન્તિ ઇમિના સમાનત્થો “**તુમ્હ**”ન્તિ એકો સદ્દો ‘‘અમ્હાક’’ન્તિ ઇમિના સમાનત્થો ‘‘અમ્હ’’ન્તિ સદ્દો વિય યથા ‘‘તસ્મા હિ અમ્હં દહરા ન મીયરે’’તિ (જા॰ ૧.૯૩) આહ “**તુમ્હાકંયેવા**”તિ. અત્થવસા લિઙ્ગવિપરિયાયોતિ કત્વા “**તાય ચ અનત્તમનતાયા**”તિ વુત્તં. ‘‘અન્તરાયો’’તિ વુત્તે સમણધમ્મવિસેસાનન્તિ અત્થસ્સ પકરણતો વિઞ્ઞાયમાનત્તા, વિઞ્ઞાયમાનત્થસ્સ ચ સદ્દસ્સ પયોગે કામચારત્તા “**પઠમજ્ઝાનાદીનં અન્તરાયો**”તિ વુત્તં. એત્થ ચ “**અન્તરાયો**”તિ ઇદં મનોપદોસસ્સ અકરણીયતાય કારણવચનં. યસ્મા તુમ્હાકમેવ તેન કોપાદિના પઠમજ્ઝાનાદીનમન્તરાયો ભવેય્ય, તસ્મા તે કોપાદિપરિયાયેન વુત્તા આઘાતાદયો ન કરણીયાતિ અધિપ્પાયો, તેન ‘‘નાહં સબ્બઞ્ઞૂ’’તિ ઇસ્સરભાવેન તુમ્હે તતો નિવારેમિ, અથ ખો ઇમિનાવ કારણેનાતિ દસ્સેતિ. તં પન કારણવચનં યસ્મા આદીનવવિભાવનં હોતિ, તસ્મા ‘‘આદીનવં દસ્સેન્તો’’તિ હેટ્ઠા વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

સો પન મનોપદોસો ન કેવલં કાલન્તરભાવિનોયેવ હિતસુખસ્સ અન્તરાયકરો, અથ ખો તઙ્ખણપવત્તનારહસ્સપિ હિતસુખસ્સ અન્તરાયકરોતિ મનોપદોસે આદીનવં દળ્હતરં કત્વા દસ્સેતું “**અપિ નૂ**”તિઆદિમાહાતિપિ સમ્બન્ધો વત્તબ્બો. **પરેસ**ન્તિ યે અત્તતો અઞ્ઞે, તેસન્તિ અત્થો, ન પન ‘‘પરે અવણ્ણં ભાસેય્યુ’’ન્તિઆદીસુ વિય પટિવિરુદ્ધસત્તાનન્તિ આહ “**યેસં કેસઞ્ચી**”તિ. તદેવત્થં સમત્થેતિ “**કુપિતો હી**”તિઆદિના. પાળિયં સુભાસિતદુબ્ભાસિતવચનજાનનમ્પિ તદત્થજાનનેનેવ સિદ્ધન્તિ આહ “**સુભાસિતદુબ્ભાસિતસ્સ અત્થ**”ન્તિ.

અન્ધંતમન્તિ અન્ધભાવકરં તમં, અતિવિય વા તમં. યં નરં સહતે અભિભવતિ, તસ્સ અન્ધતમન્તિ સમ્બન્ધો. **ય**ન્તિ વા ભુમ્મત્થે પચ્ચત્તવચનં, યસ્મિં કાલે સહતે, તદા અન્ધતમં હોતીતિ અત્થો , કારણનિદ્દેસો વા, યેન કારણેન સહતે, તેન અન્ધતમન્તિ. એવં સતિ યંતં-સદ્દાનં નિચ્ચસમ્બન્ધત્તા ‘‘યદા’’તિ અજ્ઝાહરિતબ્બં. કિરિયાપરામસનં વા એતં, ‘‘કોધો સહતે’’તિ યદેતં કોધસ્સ અભિભવનં વુત્તં, એતં અન્ધતમન્તિ. તતો ચ કુદ્ધો અત્થં ન જાનાતિ, કુદ્ધો ધમ્મં ન પસ્સતીતિ યોજેતબ્બં. **અત્થં ધમ્મ**ન્તિ પાળિઅત્થં, પાળિધમ્મઞ્ચ. **ચિત્તપ્પકોપનો**તિ ચિત્તસ્સ પકતિભાવવિજહનેન પદૂસકો. **અન્તરતો**તિ અબ્ભન્તરતો, ચિત્તતો વા કોધવસેન ભયં જાતં. ન્તિ તથાસભાવં કોધં, કોધસ્સ વા અનત્થજનનાદિપ્પકારં.

સબ્બત્થાપીતિ સબ્બેસુપિ પઠમદુતિયતતિયનયેસુ. ‘‘અવણ્ણે પટિપજ્જિતબ્બાકાર’’ન્તિ અધિકારો. અવણ્ણભાસકાનમવિસયત્તા “**તત્રા**”તિ પદસ્સ તસ્મિં અવણ્ણેતિ અત્થોવ દસ્સિતો. **અભૂત**ન્તિ કત્તુભૂતં વચનં, યં વચનં અભૂતં હોતીતિ અત્થો. **અભૂતતો**તિ પન અભૂતતાકિરિયાવ ભાવપ્પધાનત્તા, ભાવલોપત્તા ચાતિ દસ્સેતિ “**અભૂતભાવેનેવા**”તિ ઇમિના. ‘‘ઇતિપેત’’ન્તિઆદિ નિબ્બેઠનાકારનિદસ્સનન્તિ દસ્સેતું “**કથ**”ન્તિઆદિ વુત્તં. **તત્રા**તિ તસ્મિં વચને. **યોજના**તિ અધિપ્પાયપયોજના. **તુણ્હી**તિ અભાસનત્થે નિપાતો, ભાવનપુંસકો ચેસ. ‘‘ઇતિપેતં અભૂત’’ન્તિ વત્વા “**યં તુમ્હેહી**”તિઆદિના તદત્થં વિવરતિ. **ઇમિનાપી**તિ **પિ**-સદ્દેન અનેકવિધં કારણં સમ્પિણ્ડેતિ. કારણસરૂપમાહ “**સબ્બઞ્ઞુયેવા**”તિઆદિના. **એવ**-સદ્દો તીસુપિ પદેસુ યોજેતબ્બો, સબ્બઞ્ઞુભાવતો ન અસબ્બઞ્ઞૂ, સ્વાક્ખાતત્તા ન દુરક્ખાતો, સુપ્પટિપન્નત્તા ન દુપ્પટિપન્નોતિ ઇમિનાપિ કારણેન નિબ્બેઠેતબ્બન્તિ

વુત્તં હોતિ. ‘‘કસ્મા પન સબ્બઞ્ઞૂ’’તિઆદિપટિચોદનાયપિ તંકારણદસ્સનેન નિબ્બેઠેતબ્બમેવાતિ આહ **‘‘તત્ર ઇદઞ્ચિદઞ્ચ કારણ’’**ન્તિ. **તત્રા**તિ તેસુ સબ્બઞ્ઞુતાદીસુ. **ઇદઞ્ચ ઇદઞ્ચ કારણ**ન્તિ અનેકવિધેન કારણાનુકારણં દસ્સેત્વા ‘‘ન સબ્બઞ્ઞૂ’’તિઆદિવચનં નિબ્બેઠેતબ્બન્તિ અત્થો. તત્રિદં કારણં – સબ્બઞ્ઞૂ એવ અમ્હાકં સત્થા અવિપરીતધમ્મદેસનત્તા. સ્વાક્ખાતો એવ ધમ્મો એકન્તનિય્યાનિકત્તા. સુપ્પટિપન્નો એવ સઙ્ઘો સંકિલેસરહિતત્તાતિ. કારણાનુકારણદસ્સનમ્પેત્થ અસબ્બઞ્ઞુતાદિવચન-નિબ્બેઠનમેવ તથાદસ્સનસ્સ તેસમ્પિ કારણભાવતોતિ દટ્ઠબ્બં. કારણકારણમ્પિ હિ ‘‘કારણ’’ન્ત્વેવ વુચ્ચતિ, પતિટ્ઠાનપતિટ્ઠાનમ્પિ ‘‘પતિટ્ઠાન’’ન્ત્વેવ યથા ‘‘તિણેહિ ભત્તં સિનિદ્ધં, પાસાદે ધમ્મમજ્ઝાયતી’’તિ. **દુતિયં પદ**ન્તિ ‘‘અતચ્છ’’ન્તિ પદં. **પઠમસ્સ પદસ્સા**તિ ‘‘અભૂત’’ન્તિ પદસ્સ. **ચતુત્થ**ન્તિ ‘‘ન ચ પનેતં અમ્હેસુ સંવિજ્જતી’’તિ પદં. **તતિયસ્સા**તિ ‘‘નત્થિ ચેતં અમ્હેસૂ’’તિ પદસ્સ. વિવિધમેકત્થેયેવ પવત્તં વચનં વિવચનં, તદેવ **વેવચનં**, **વચન**ન્તિ વા અત્થો સદ્દેન વચનીયત્તા ‘‘ભગવાતિ વચનં સેટ્ઠં, ભગવાતિ વચનમુત્તમ’’ન્તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧ મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧; અ॰ નિ॰ ૧.રૂપાદિવગ્ગવણ્ણના; પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧) વિય. નાનાસભાવતો વિગતં વચનં યસ્સાતિ **વેવચનં** વુત્તનયેન, પરિયાયવચનન્તિ અત્થો.

એત્થાહ – કસ્મા પનેત્થ પરિયાયવચનં વુત્તં, નનુ એકેકપદવસેનેવ અધિપ્પેતો અત્થો સિદ્ધો, એવં સિદ્ધે સતિ કિમેતે તેન પરિયાયવચનેન. તદેતઞ્હિ ગન્થગારવાદિઅનેકદોસકરં, યદિ ચ તં વત્તબ્બં સિયા, તદેવ વુત્તં અસ્સ, ન તદઞ્ઞન્તિ? વુચ્ચતે – દેસનાકાલે, હિ આયતિઞ્ચ કસ્સચિ કથઞ્ચિ તદત્થપટિવેધનત્થં પરિયાયવચનં વુત્તં. દેસનાપટિગ્ગાહકેસુ હિ યો તેસં પરિયાયવચનાનં યં પુબ્બે સઙ્કેતં કરોતિ ‘‘ઇદમિમસ્સત્થસ્સ વચન’’ન્તિ, તસ્સ તેનેવ તદત્થપટિવેધો હોતિ. અપિચ તસ્મિં ખણે વિક્ખિત્તચિત્તાનં અઞ્ઞવિહિતાનં વિપરિયાયાનં અઞ્ઞેન પરિયાયેન તદત્થાવબોધનત્થમ્પિ પરિયાયવચનં વુત્તં. યઞ્હિ યે ન સુણન્તિ, તપ્પરિહાયનવસેન તેસં સબ્બથા પરિપુણ્ણસ્સ યથાવુત્તસ્સ અત્થસ્સ અનવબોધો સિયા, પરિયાયવચને પન વુત્તે તબ્બસેન પરિપુણ્ણમત્થાવબોધો હોતિ. અથ વા મન્દબુદ્ધીનં પુનપ્પુનં તદત્થલક્ખણેન અસમ્મોહનત્થં પરિયાયવચનં વુત્તં. મન્દબુદ્ધીનઞ્હિ એકેનેવ પદેન એકત્થસ્સ સલ્લક્ખણેન સમ્મોહો હોતિ, અનેકેન પરિયાયેન પન એકત્થસ્સ સલ્લક્ખણેન તથાસમ્મોહો ન હોતિ અનેકપ્પવત્તિનિમિત્તેન એકત્થેયેવ પવત્તસદ્દેન યથાધિપ્પેતસ્સ અત્થસ્સ નિચ્છિતત્તા.

અપરો નયો – ‘‘અનેકેપિ અત્થા સમાનબ્યઞ્જના હોન્તી’’તિ યા અત્થન્તરપરિકપ્પના સિયા, તસ્સા પરિવજ્જનત્થમ્પિ પરિયાયવચનં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. અનેકેસમ્પિ હિ અત્થાનં એકપદવચનીયતાવસેન સમાનબ્યઞ્જનત્તા યથાવુત્તસ્સ પદસ્સ ‘‘અયમત્થો નુ ખો અધિપ્પેતો, ઉદાહુ અયમત્થોવા’’તિ પવત્તં સોતૂનમત્થન્તરપરિકપ્પનં વેવચનં અઞ્ઞમઞ્ઞં ભેદકવસેન પરિવજ્જેતિ. વુત્તઞ્ચ –

‘‘નેકત્થવુત્તિયા સદ્દો, ન વિસેસત્થઞાપકો;
પરિયાયેન યુત્તો તુ, પરિયાયો ચ ભેદકો’’તિ.

અપરો નયો – અનઞ્ઞસ્સાપિ પરિયાયવચનસ્સ વચને અનેકાહિ તાહિ તાહિ નામપઞ્ઞત્તીહિ તેસં તેસં અત્થાનં પઞ્ઞાપનત્થમ્પિ પરિયાયવચનં વત્તબ્બં હોતિ. તથા હિ પરિયાયવચને વુત્તે ‘‘ઇમસ્સત્થસ્સ ઇદમિદમ્પિ નામ’’ન્તિ સોતૂનં અનેકધા નામપઞ્ઞત્તિવિજાનનં. તતો ચ તંતંપઞ્ઞત્તિકોસલ્લં હોતિ સેય્યથાપિ નિઘણ્ડુસત્થે પરિચયતં. અપિચ ધમ્મકથિકાનં તન્તિઅત્થુપનિબન્ધનપરાવબોધનાનં સુખસિદ્ધિયાપિ પરિયાયવચનં. તબ્બચનેન હિ ધમ્મદેસકાનં તન્તિઅત્થસ્સ અત્તનો ચિત્તે ઉપનિબન્ધનેન ઠપનેન પરેસં સોતૂનમવબોધનં

સુખસિદ્ધં હોતિ. અથ વા સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ અત્તનો ધમ્મનિરુત્તિપટિસમ્ભિદાસમ્પત્તિયા વિભાવનત્થં, વેનેય્યાનઞ્ચ તત્થ બીજવાપનત્થં પરિયાયવચનં ભગવા નિદ્દિસતિ. તદસમ્પત્તિકસ્સ હિ તથાવચનં ન સમ્ભવતિ. તેન ચ પરિયાયવચનેન યથાસુતેન તસ્સં ધમ્મનિરુત્તિપટિસમ્ભિદાસમ્પત્તિયં તપ્પરિચરણેન, તદઞ્ઞસુચરિતસમુપબ્રૂહનેન ચ પુઞ્ઞસઙ્ખાતસ્સ બીજસ્સ વપનં સમ્ભવતિ. કો હિ ઈદિસાય સમ્પત્તિયા વિઞ્ઞાયમાનાય તદેતં નાભિપત્થેય્યાતિ, કિં વા બહુના. યસ્સા ધમ્મધાતુયા સુપ્પટિવિદ્ધત્તા સમ્માસમ્બુદ્ધો યથા સબ્બસ્મિં અત્થે અપ્પટિહતઞાણચારો, તથા સબ્બસ્મિં સદ્દવોહારેતિ એકમ્પિ અત્થં અનેકેહિ પરિયાયેહિ બોધેતિ, નત્થિ તત્થ દન્ધાયિતત્તં વિત્થારિતત્તં, નાપિ ધમ્મદેસનાય હાનિ, આવેણિકો ચાયં બુદ્ધધમ્મો. સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ હિ સુપ્પટિવિદિતભાવેન પટિસમ્ભિદાઞાણેહિ વિય તેનપિ ઞાણેન અત્થે, ધમ્મે, નિરુત્તિયા ચ અપ્પટિહતવુત્તિતાય બુદ્ધલીળાય એકમ્પિ અત્થં અનેકેહિ પરિયાયેહિ બોધેતિ, ન પન તસ્મિં સદ્દવોહારે, તથાબોધને વા મન્દભાવો સમ્માબોધનસ્સ સાધનત્તા, ન ચ તેન અત્થસ્સ વિત્થારભાવો એકસ્સેવત્થસ્સ દેસેતબ્બસ્સ સુબ્બિજાનનકારણત્તા, નાપિ તબ્બચનેન ધમ્મદેસનાહાનિ તસ્સ દેસનાસમ્પત્તિભાવતો. તસ્મા સાત્થકં પરિયાયવચનં, ન ચાપિ તં ગન્થગારવાદિઅનેકદોસકરન્તિ દટ્ઠબ્બં. યં પનેતં વુત્તં ''યદિ ચ તં વત્તબ્બં સિયા, તદેવ વુત્તં અસ્સ, ન તદઞ્ઞ''ન્તિ, તમ્પિ ન યુત્તં પયોજનન્તરસમ્ભવતો. તદેવ હિ અવત્વા તદઞ્ઞસ્સ વચનેન દેસનાક્ખણે સમાહિતચિત્તાનમ્પિ સમ્મદેવ પટિગ્ગણ્હન્તાનં તંતંપદન્તોગધપવત્તિનિમિત્તમારબ્ભ તદત્થાધિગમો હોતિ, ઇતરથા તસ્મિંયેવ પદે પુનપ્પુનં વુત્તે તેસં તદત્થાનધિગતતા સિયાતિ. હોન્તિ ચેત્થ –

''યેન કેનચિ અત્થસ્સ, બોધાય અઞ્ઞસદ્દતો;
વિક્ખિત્તકમનાનમ્પિ, પરિયાયકથા કતા.

મન્દાનઞ્ચ અમૂળ્હત્થં, અત્થન્તરનિસેધયા;
તંતંનામનિરુળ્હત્થં, પરિયાયકથા કતા.

દેસકાનં સુકરત્થં, તન્તિઅત્થાવબોધને;
ધમ્મનિરુત્તિબોધત્થં, પરિયાયકથા કતા.

વેનેય્યાનં તત્થ બીજવાપનત્થઞ્ચ અત્તનો;
ધમ્મધાતુયા લીળાય, પરિયાયકથા કતા.

તદેવ તુ અવત્વાન, તદઞ્ઞેહિ પબોધનં;
સમ્માપટિગ્ગણ્હન્તાનં, અત્થાધિગમાય કત''ન્તિ.

ઇદં પન નિબ્બેઠનં ઈદિસેયેવ, ન સબ્બત્થ કાતબ્બન્તિ દસ્સેન્તો ''**ઇદઞ્ચા**''તિઆદિમાહ. તત્થ **અવણ્ણેયેવા**તિ કારણપતિરૂપં વત્વા, અવત્વા વા દોસપતિટ્ઠાપનવસેન નિન્દાય એવ. **ન સબ્બત્થા**તિ ન કેવલં અક્કોસનખુંસનવમ્ભનાદીસુ સબ્બત્થ નિબ્બેઠનં કાતબ્બન્તિ અત્થો. તદેવત્થં ''**યદિ હી**''તિઆદિના પાકટં કરોતિ. ''સાસઙ્કનીયો હોતી''તિ વુત્તં તથાનિબ્બેઠેતબ્બતાય કારણમેવ ''**તસ્મા**''તિ પટિનિદ્દિસતિ. ''**ઓટ્ઠોસી**''તિઆદિ ''ન સબ્બત્થા''તિ એતસ્સ વિવરણં. જાતિનામગોત્તકમ્મસિપ્પઆબાધ લિઙ્ગ કિલેસ આપત્તિ અક્કોસનસઙ્ખાતેહિ **દસહિ અક્કોસવત્થૂહિ**. અધિવાસનમેવ ખન્તિ, ન દિટ્ઠિનિજ્ઝાનક્ખમનાદયોતિ **અધિવાસનખન્તિ**.

૬. એવં અવણ્ણભૂમિયા સંવણ્ણનં કત્વા ઇદાનિ વણ્ણભૂમિયાપિ સંવણ્ણનં કાતુમાહ "**એવ**"ન્તિઆદિ. તત્થ **અવણ્ણભૂમિય**ન્તિ અવણ્ણપ્પકાસનટ્ઠાને. **તાદિલક્ખણ**ન્તિ એત્થ ''પઞ્ચહાકારેહિ તાદી ઇટ્ઠાનિટ્ઠે તાદી, ચત્તાવીતિ તાદી, તિણ્ણાવીતિ તાદી, મુત્તાવીતિ તાદી, તંનિદ્દેસા તાદી''તિ (મહાનિ॰ ૩૮) નિદ્દેસનયેન પઞ્ચસુ અત્થેસુ ઇધ પઠમેનત્થેન તાદી. તત્રાયં નિદ્દેસો –

કથં અરહા ઇટ્ઠાનિટ્ઠે તાદી, અરહા લાભેપિ તાદી, અલાભેપિ તાદી, યસેપિ, અયસેપિ, પસંસાયપિ, નિન્દાયપિ, સુખેપિ , દુક્ખેપિ તાદી, એકઞ્ચે બાહં ગન્ધેન લિમ્પેય્યું, એકઞ્ચે બાહં વાસિયા તચ્છેય્યું, અમુસ્મિં નત્થિ રાગો, અમુસ્મિં નત્થિ પટિઘો , અનુનયપટિઘવિપ્પહીનો ઉગ્ઘાટિનિગ્ઘાટિવીતિવત્તો, અનુરોધવિરોધસમતિક્કન્તો, એવં અરહા ઇટ્ઠાનિટ્ઠે તાદીતિ (મહાનિ॰ ૩૮).

વચનત્થો પન તમિવ દિસ્સતીતિ **તાદી**, ઇટ્ઠમિવ અનિટ્ઠમ્પિ પસ્સતીતિ અત્થો. તસ્સ લક્ખણં **તાદિલક્ખણં**, ઇટ્ઠાનિટ્ઠેસુ સમપેક્ખનસભાવો. અથ વા તમિવ દિસ્સતે **તાદી**, સો એવ સભાવો, તદેવ લક્ખણં **તાદિલક્ખણ**ન્તિ. વણ્ણભૂમિયં તાદિલક્ખણં દસ્સેતુન્તિ સમ્બન્ધો. **પર**-સદ્દો અઞ્ઞત્થેતિ આહ "**યે કેચી**"તિઆદિ. આનન્દન્તિ ભુસં પમોદન્તિ તંસમઙ્ગિનો સત્તા એતેનાતિ આનન્દસદ્દસ્સ કરણત્થતં દસ્સેતિ. સોભનમનો **સુમનો**, ચિત્તં, સોભનં વા મનો યસ્સાતિ **સુમનો**, તંસમઙ્ગીપુગ્ગલો. નનુ ચ ચિત્તવાચકભાવે સતિ ચેતસિકસુખસ્સ ભાવત્થતા યુત્તા, પુગ્ગલવાચકભાવે પન ચિત્તમેવ ભાવત્થો સિયા, ન ચેતસિકસુખં, સુમનસદ્દસ્સ દબ્બનિમિત્તં પતિ પવત્તત્તા યથા ''દણ્ડિત્તં સિખિત્ત''ન્તિઆદીતિ? સચ્ચમેતં દબ્બે અપેક્ખિતે, ઇધ પન તદનપેક્ખિત્વા તેન દબ્બેન યુત્તં મૂલનિમિત્તભૂતં ચેતસિકસુખમેવ અપેક્ખિત્વા સુમનસદ્દો પવત્તો, તસ્મા એત્થાપિ ચેતસિકસુખમેવ ભાવત્થો સમ્ભવતિ, તેનાહ "**ચેતસિકસુખસ્સેતં અધિવચન**"ન્તિ. એતેન હિ વચનેન તદઞ્ઞચેતસિકાનમ્પિ ચિત્તપટિબદ્ધત્તા, ચિત્તકિરિયત્તા ચ યથાસમ્ભવં સોમનસ્સભાવો આપજ્જતીતિ ચોદનં નાપજ્જતેવ રુળ્હિસદ્દત્તા તસ્સ યથા ''પઙ્કજ''ન્તિ પરિહરતિ. ઉબ્બિલયતીતિ ઉબ્બિલં, ભિન્દતિ પુરિમાવત્થાય વિસેસં આપજ્જતીતિ અત્થો. તદેવ **ઉબ્બિલાવિતં** પચ્ચયન્તરાગમાદિવસેન. ઉદ્ધં પલવતીતિ વા **ઉબ્બિલાવિતં** અકારાનં ઇકારં, આકારઞ્ચ કત્વા, ચિત્તમેવ ''ચેતસો''તિ વુત્તત્તા. તદ્ધિતે પન સિદ્ધે તં અબ્યતિરિત્તં તસ્મિં પદે વચનીયસ્સ સામઞ્ઞભાવતો, તસ્સ વા સદ્દસ્સ નામપદત્તા, તસ્મા કસ્સાતિ સમ્બન્ધીવિસેસાનુયોગે ''ચેતસો''તિ વુત્તન્તિ દસ્સેતું "**કસ્સા**"તિઆદિ વુત્તં. એસ નયો ઈદિસેસુ. યાય ઉપ્પન્નાય કાયચિત્તં વાતપૂરિતભસ્તા વિય ઉદ્ધુમાયનાકારપ્પત્તં હોતિ તસ્સા ગેહસિતાય ઓદગ્યપીતિયા એતં અધિવચનન્તિ સરૂપં દસ્સેતિ "**ઉદ્ધચ્ચાવહાયા**"તિઆદિના. **ઉદ્ધચ્ચાવહાયા**તિ ઉદ્ધતભાવાવહાય. ઉપ્પિલાપેતિ ચિત્તં ઉપ્પિલાવિતં કરોતીતિ **ઉબ્બિલાપના**, સા એવ પીતિ, તસ્સા. ખન્ધવસેન ધમ્મવિસેસત્તં આહ "**ઇધાપી**"તિઆદિના. અવણ્ણભૂમિમપેક્ખાય અપિ-સદ્દો ''અયમ્પિ પારાજિકો''તિઆદીસુ (પારા॰ ૧.૮૯, ૯૧, ૧૬૭, ૧૭૧, ૧૯૫, ૧૯૭) વિય, ઇધ ચ કિઞ્ચાપિ તેસં ભિક્ખૂનં ઉબ્બિલાવિતમેવ નત્થિ, અથ ખો આયતિં કુલપુત્તાનં એદિસેસુપિ ઠાનેસુ અકુસલુપ્પત્તિં પટિસેધેન્તો ધમ્મનેત્તિં ઠપેતીતિ. **દ્વીહિ પદેહિ સઙ્ખારક્ખન્ધો, એકેન વેદનાક્ખન્ધો વુત્તો**તિ એત્થાપિ ''તેસં વસેન સેસાનં સમ્પયુત્તધમ્માનં કરણં પટિક્ખિત્તમેવા''તિ ચ અટ્ઠકથાયં વુત્તનયેન સક્કા વિઞ્ઞાતુન્તિ ન વુત્તં. ''પિ-સદ્દો સમ્ભાવનત્થો''તિઆદિના વુત્તનયેન ચેત્થ અત્થો યથાસમ્ભવં વેદિતબ્બો.

તુમ્હંયેવસ્સ તેન અન્તરાયોતિ એત્થાપિ "**અન્તરાયો**"તિ ઇદં ''ઉબ્બિલાવિતત્તસ્સ અકરણીયતાકારણવચન''તિઆદિના હેટ્ઠા અવણ્ણપક્ખે અમ્હેહિ વુત્તનયાનુસારેન અત્થો દટ્ઠબ્બો. એત્થ ચ ''આનન્દિનો ઉબ્બિલાવિતા''તિ દીપિતં પીતિમેવ ગહેત્વા "**તેન ઉબ્બિલાવિતત્તેના**"તિ વચનં સોમનસ્સરહિતાય

પીતિયા અભાવતો તબ્બચનેનેવ ‘‘સુમના’’તિ દીપિતં સોમનસ્સમ્પિ સિદ્ધમેવાતિ કત્વા વુત્તં. અથ વા સોમનસ્સસ્સ અન્તરાયકરતા પાકટા, ન તથા પીતિયાતિ એવં વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. **કસ્મા પનેત**ન્તિ યથાવુત્તં અત્થં અવિભાગતો મનસિ કત્વા ચોદેતિ. આચરિયો ‘‘**સચ્ચ**’’ન્તિ તમત્થં પટિજાનિત્વા ‘‘**તં પના**’’તિઆદિના વિભજ્જબ્યાકરણવસેન પરિહરતિ.

તત્થ **એત**ન્તિ આનન્દાદીનમકરણીયતાવચનં, નનુ ભગવતા વણ્ણિતન્તિ સમ્બન્ધો. **બુદ્ધોતિ કિત્તયન્તસ્સા**તિ ‘‘બુદ્ધો’’તિ વચનં ગુણાનુસ્સરણવસેન કથેન્તસ્સ સાધુજનસ્સ. **કસિણેના**તિ કસિણતાય સકલભાવેન. **જમ્બુદીપસ્સા**તિ ચેતસ્સ અવયવભાવેન સમ્બન્ધીવચનં. અપરે પન ‘‘**જમ્બુદીપસ્સા**તિ કરણવચનત્થે સામિવચન’’ન્તિ વદન્તિ, તેસં મતેન કસિણજમ્બુદીપસદ્દાનં સમાનાધિકરણભાવો દટ્ઠબ્બો, કરણવચનઞ્ચ નિસ્સક્કત્થે. પગેવ એકદેસતો પનાતિ **અપિ**-સદ્દો સમ્ભાવને. **આદિ**-સદ્દેન ચેત્થ –

‘‘મા સોચિ ઉદાયિ, આનન્દો અવીતરાગો કાલં કરેય્ય, તેન ચિત્તપ્પસાદેન સત્તક્ખત્તું દેવરજ્જં કારેય્ય, સત્તક્ખત્તું ઇમસ્મિંયેવ જમ્બુદીપે મહારજ્જં કારેય્ય, અપિચ ઉદાયિ આનન્દો દિટ્ઠેવ ધમ્મે પરિનિબ્બાયિસ્સતી’’તિઆદિસુત્તં (અ॰ નિ॰ ૩.૮૧) –

સઙ્ગહિતં. ન્તિ સુત્તન્તરે વુત્તં પીતિસોમનસ્સં. **નેક્ખમ્મસ્સિત**ન્તિ કામતો નિક્ખમને કુસલધમ્મે નિસ્સિતં. **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં સુત્તે. **ગેહસ્સિત**ન્તિ ગેહવાસીનં સમુદાચિણ્ણતો ગેહસઙ્ખાતે કામગુણે નિસ્સિતં. કસ્મા તદેવિધાધિપ્પેતન્તિ આહ ‘‘**ઇદઞ્હી**’’તિઆદિ. ‘‘આયસ્મતો છન્નસ્સ ઉપ્પન્નસદિસ’’ન્તિ વુત્તમત્થં પાકટં કાતું, સમત્થેતું વા ‘‘**તેનેવા**’’તિઆદિ વુત્તં. **વિસેસં નિબ્બત્તેતું નાસક્ખિ** ભગવતિ, ધમ્મે ચ પવત્તગેહસ્સિતપેમતાય. **પરિનિબ્બાનકાલે**તિ પરિનિબ્બાનાસન્નકાલે ભગવતા પઞ્ઞત્તેન તજ્જિતોતિ વા સમ્બન્ધો. **પરિનિબ્બાનકાલે**તિ વા ભગવતો પરિનિબ્બુતકાલે સઙ્ઘેન તજ્જિતો નિબ્બત્તેતીતિ વા સમ્બન્ધો. **બ્રહ્મદણ્ડેના**તિ ‘‘ભિક્ખૂહિ ઇત્થન્નામો નેવ વત્તબ્બો, ન ઓવદિતબ્બો, નાનુસાસિતબ્બો’’તિ (ચૂળવ॰ ૪૪૫) કતેન બ્રહ્મદણ્ડેન. **તજ્જિતો**તિ સંવેજિતો. **તસ્મા**તિ યસ્મા ગેહસ્સિતપીતિસોમનસ્સં ઝાનાદીનં અન્તરાયકરં, તસ્મા. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા **સક્કપઞ્હસુત્તે** ‘‘સોમનસ્સંપાહં દેવાનમિન્દ, દુવિધેન વદામિ સેવિતબ્બમ્પિ અસેવિતબ્બમ્પી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૫૯).

‘‘**અયઞ્હી**’’તિઆદિના તદેવત્થં કારણતો સમત્થેતિ. રાગસહિતત્તા હિ સા અન્તરાયકરાતિ. એત્થ પન ‘‘ઇદઞ્હિ રાગસઞ્હિતં પીતિસોમનસ્સ’’ન્તિ વત્તબ્બં સિયા, તથાપિ પીતિગ્ગહણેન સોમનસ્સમ્પિ ગહિતમેવ હોતિ સોમનસ્સરહિતાય પીતિયા અભાવતોતિ હેટ્ઠા વુત્તનયેન પીતિયેવ ગહિતા. અપિચ સેવિતબ્બાસેવિતબ્બવિભાગસ્સ સુત્તે વચનતો સોમનસ્સસ્સ પાકટો અન્તરાયકરભાવો, ન તથા પીતિયાતિ સાયેવ રાગસહિતત્થેન વિસેસેત્વા વુત્તા. અવણ્ણભૂમિયા સદ્ધિં સમ્બન્ધિત્વા પાકટં કાતું ‘‘**લોભો ચા**’’તિઆદિ વુત્તં. **કોધસદિસોવા**તિ અવણ્ણભૂમિયં વુત્તકોધસદિસો એવ. ‘‘**લુદ્ધો**’’તિઆદિગાથાનં ‘‘કુદ્ધો’’તિઆદિગાથાસુ વુત્તનયેન અત્થો દટ્ઠબ્બો.

‘‘મમં વા ભિક્ખવે પરે વણ્ણં ભાસેય્યું, ધમ્મસ્સ વા વણ્ણં ભાસેય્યું, સઙ્ઘસ્સ વા વણ્ણં ભાસેય્યું, તત્ર ચે તુમ્હે અસ્સથ આનન્દિનો સુમના ઉબ્બિલાવિતા , અપિ નુ તુમ્હે પરેસં સુભાસિતદુબ્ભાસિતં આજાનેય્યાથાતિ? નો હેતં ભન્તે’’તિ અયં તતિયવારો નામ અવણ્ણભૂમિયં વુત્તનયવસેન તતિયવારટ્ઠાને નીહરિતબ્બત્તા, સો દેસનાકાલે તેન વારેન બોધેતબ્બપુગ્ગલાભાવતો દેસનાય **અનાગતોપિ** તદત્થસમ્ભવતો **અત્થતો આગતોયેવ**. યથા તં વિત્થારવસેન કથાવત્થુપ્પકરણન્તિ દસ્સેતું ‘‘**તતિયવારો પના**’’તિઆદિ વુત્તં, એતેન સંવણ્ણનાકાલે

તથાબુજ્ઝનકસત્તાનં વસેન સો વારો આનેત્વા સંવણ્ણેતબ્બોતિ દસ્સેતિ. “**યથેવ હી**”તિઆદિના તદેવત્થસમ્ભવં વિભાવેતિ. કુદ્ધો અત્થં ન જાનાતિ યથેવાતિ સમ્બન્ધો.

પટિપજ્જિતબ્બાકારદસ્સનવારેતિ યથાવુત્તં તતિયવારં ઉપાદાય વત્તબ્બે ચતુત્થવારે. ‘‘તુમ્હાકં સત્થા’’તિ વચનતો પભુતિ યાવ ‘‘ઇમિનાપિ કારણેન તચ્છ’’ન્તિ વચનં, તાવ યોજના. “**સો હિ ભગવા**”તિઆદિ તબ્બિવરણં. તત્થ **ઇતિપીતિ** ઇમિનાપિ કારણેન. વિત્થારો વિસુદ્ધિમગ્ગે (વિસુદ્ધિ॰ ૧૨૩ આદયો) ‘‘અનાપત્તિ ઉપસમ્પન્નસ્સ ભૂતં આરોચેતી’’તિ (પાચિ॰ ૭૭) વુત્તેપિ સભાગાનમેવ આરોચનં યુત્તન્તિ આહ “**સભાગાનં ભિક્ખૂનંયેવ પટિજાનિતબ્બ**”ન્તિ. તેયેવ હિ તસ્સ અત્થકામા, સદ્ધેય્યવચનત્તઞ્ચ મઞ્ઞન્તિ, તતો ચ ‘‘સાસનસ્સ અમોઘતા દીપિતા હોતી’’તિ વુત્તત્થસમત્થનં સિયા. “**એવઞ્હી**”તિઆદિ કારણવચનં. પાપિચ્છતા ચેવ પરિવજ્જિતા, કત્તુભૂતા વા સા, હોતીતિ સમ્બન્ધો. **અમોઘતા**તિ નિય્યાનિકભાવેન અતુચ્છતા. **વુત્તનયેના**તિ ‘‘તત્ર તુમ્હેહીતિ તસ્મિં વણ્ણે તુમ્હેહી’’તિઆદિના ચેવ ‘‘દુતિયં પદં પઠમસ્સ પદસ્સ, ચતુત્થઞ્ચ તતિયસ્સ વેવચન’’ન્તિઆદિના ચ વુત્તનયેન.

ચૂળસીલવણ્ણના

૭. કો અનુસન્ધીતિ પુચ્છા ‘‘નનુ એત્તકેનેવ યથાવુત્તેહિ અવણ્ણવણ્ણેહિ સમ્બન્ધા દેસનામત્થકં પત્તા’’તિ અનુયોગસમ્ભવતો કતા. **વણ્ણેન ચ અવણ્ણેન ચા**તિ તદુભયપદેન. અત્થનિદ્દેસો વિય હિ સદ્દનિદ્દેસોપીતિ અક્ખરચિન્તકા. અથ વા તથાભાસનસ્સ કારણત્તા, કોટ્ઠાસત્તા ચ “**પદેહી**”તિ વુત્તં. **અવણ્ણેન ચ વણ્ણેન ચા**તિ પન અગુણગુણવસેન, નિન્દાપસંસાવસેન ચ સરૂપદસ્સનં. “**નિવત્તો** અમૂલકતાય વિસ્સજ્જેતબ્બતાભાવતો’’તિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૭) **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** વુત્તં. તં વિત્થારેત્વા દેસનાય બોધેતબ્બપુગ્ગલાભાવતો એત્તકાવ સા યુત્તરૂપાતિ ભગવતો અજ્ઝાસયેનેવ અદેસનાભાવેન **નિવત્તો**, યથા તં વણ્ણભૂમિયં તતિયવારોતિપિ દટ્ઠબ્બં. તથા બોધેતબ્બપુગ્ગલસમ્ભવેન વિસ્સજ્જેતબ્બતાય અધિગતભાવતો **અનુવત્તતિયેવ**. **ઇતિપેતં ભૂત**ન્તિ એત્થ **ઇતિ**-સદ્દો આદિઅત્થો તદુપરિપિ અનુવત્તકત્તા, તેન વક્ખતિ “**ઇધ પના**”તિઆદિ. એત્તાવતા અયં વણ્ણાનુસન્ધીતિ દસ્સેત્વા દુવિધેસુ પન તેસુ વણ્ણેસુ બ્રહ્મદત્તસ્સ વણ્ણાનુસન્ધીતિ દસ્સેન્તો “**સો પના**”તિઆદિમાહ. **ઉપરિ સુઞ્ઞતાપકાસને અનુસન્ધિં દસ્સેસ્સતિ** ‘‘અત્થિ ભિક્ખવે’’તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૨૮).

એવં પુચ્છાવિસ્સજ્જનામુખેન સમુદાયત્થતં વત્વા ઇદાનિ અવયવત્થતં દસ્સેતિ “**તત્થા**”તિઆદિના. અપ્પમેવ પરિતો સમન્તતો ખણ્ડિતત્તા **પરિત્તં** નામાતિ આહ “**અપ્પમત્તકન્તિ પરિત્તસ્સ નામ**”ન્તિ. **મત્તા વુચ્ચતિ પમાણં** મીયતે પરિમીયતેતિ કત્વા. સમાસન્તકકારેન **અપ્પમત્તકં** યથા ‘‘બહુપુત્તકો’’તિ, એવં **ઓરમત્તકે**પિ. એતેનેવ ‘‘અપ્પા મત્તા **અપ્પમત્તા**, સા એતસ્સાતિ **અપ્પમત્તક**”ન્તિઆદિના કપચ્ચયસ્સ સાત્થકતમ્પિ દસ્સેતિ અત્થતો અભિન્નત્તા. મત્તકસદ્દસ્સ અનત્થકભાવતો **સીલમેવ સીલમત્તકં**. **અનત્થકભાવો**તિ ચ સકત્થતા પુરિમપદત્થેયેવ પવત્તનતો. ન હિ સદ્દા કેવલં અનત્થકા ભવન્તીતિ અક્ખરચિન્તકા. નનુ ચ ભગવતો પારમિતાનુભાવેન નિરત્થકમેકક્ખરમ્પિ મુખવરં નારોહતિ, સકલઞ્ચ પરિયત્તિસાસનં પદે પદે ચતુસચ્ચપ્પકાસનન્તિ વુત્તં, કથં તસ્સ અનત્થકતા સમ્ભવતીતિ? સચ્ચં, તમ્પિ પદન્તરાભિહિતસ્સ અત્થસ્સ વિસેસનવસેન તદભિહિતં અત્થં વદતિ એવ, સો પન અત્થો વિનાપિ તેન પદન્તરેનેવ સક્કા વિઞ્ઞાતુન્તિ અનત્થકમિચ્ચેવ વુત્તન્તિ. નનુ અવોચુમ્હ ‘‘અનત્થકભાવો...પે॰... પવત્તનતો’’તિ. અપિચ વિનેય્યજ્ઝાસયાનુરૂપવસેન ભગવતો દેસના પવત્તતિ, વિનેય્યા ચ અનાદિમતિસંસારે લોકિયેસુયેવ સદ્દેસુ

પરિભાવિતચિત્તા, લોકે ચ અસતિપિ અત્થન્તરાવબોધે વાચાસિલિટ્ઠતાદિવસેન સદ્દપયોગો દિસ્સતિ ''લબ્ભતિ પલબ્ભતિ, ખજ્જતિ નિખજ્જતિ, આગચ્છતિ પચ્ચાગચ્છતી''તિઆદિના. તથાપરિચિતાનઞ્ચ તથાવિધેનેવ સદ્દપયોગેન અત્થાવગમો સુખો હોતીતિ અનત્થકસદ્દપયોગો વુત્તોતિ. એવં સબ્બત્થ. હોતિ ચેત્થ –

> ''પદન્તરવચનીય-સ્સત્થસ્સ વિસેસનાય;
> બોધનાય વિનેય્યાનં, તથાનત્થપદં વદે''તિ.

અથ વા **સીલમત્તકન્તિ** એત્થ **મત્ત**-સદ્દો વિસેસનિવત્તિઅત્થો ''અવિતક્કવિચારમત્તા ધમ્મા (ધ॰ સ॰ તિકમાતિકા) મનોમત્તા ધાતુ મનોધાતૂ''તિ (ધ॰ સ॰ મૂલટી॰ ૪૯૯) ચ આદીસુ વિય. ''અપ્પમત્તકં ઓરમત્તક''ન્તિ પદદ્વયેન સામઞ્ઞતો વુત્તોયેવ હિ અત્થો ''સીલમત્તક''ન્તિ પદેન વિસેસતો વુત્તો, તેન ચ સીલં એવ સીલમત્તં, તદેવ સીલમત્તકન્તિ નિબ્બચનં કાતબ્બન્તિ દસ્સેતું **''સીલમેવ સીલમત્તક''**ન્તિ વુત્તં.

અયં પન અટ્ઠકથામુત્તકો નયો – **ઓરમત્તકન્તિ** એત્થ ઓરન્તિ અપારભાગો ''ઓરતો ભોગં (મહાવ॰ ૬૬) ઓરં પાર''ન્તિઆદીસુ વિય. અથ વા હેટ્ઠાઅત્થો ઓરસદ્દો ઓરં આગમનાય યે પચ્ચયા, તે ઓરમ્ભાગિયાનિ સંયોજનાનીતિઆદીસુ વિય. સીલઞ્હિ સમાધિપઞ્ઞાયો અપેક્ખિત્વા અપારભાગે, હેટ્ઠાભાગે ચ હોતિ, ઉભયત્થાપિ ''ઓરે પવત્તં મત્તં યસ્સા''તિઆદિના વિગ્ગહો. **સીલમત્તકન્તિ** એત્થાપિ **મત્તસદ્દો** અમહત્થવાચકો ''ભેસજ્જમત્તા''તિઆદીસુ વિય. અથ વા સીલેપિ તદેકદેસસ્સેવ સઙ્ગહણત્થં અમહત્થવાચકો એત્થ મત્તસદ્દો વુત્તો. તથા હિ ઇન્દ્રિયસંવરપચ્ચયસન્નિસ્સિતસીલાનિ ઇધ દેસનં અનારુળ્હાનિ. કસ્માતિ ચે? યસ્મા તાનિ પાતિમોક્ખસંવરઆજીવપારિસુદ્ધિસીલાનિ વિય ન સબ્બપુથુજ્જનેસુ પાકટાનીતિ. **મત્તન્તિ** ચેત્થ વિસેસનિવત્તિઅત્થે નપુંસકલિઙ્ગં. પમાણપ્પકત્થેસુ પન ''મત્ત''ન્તિ વા ''મત્તા''તિ વા નપુંસકિત્થિલિઙ્ગં.

''ઇદં વુત્તં હોતી''તિઆદિના સહ યોજનાય પિણ્ડત્થં દસ્સેતિ. યેન સીલેન વદેય્ય, એતં સીલમત્તકં નામાતિ સમ્બન્ધો. **''વણ્ણં વદામીતિ ઉસ્સાહં કત્વાપી''**તિ ઇદં ''વણ્ણં વદમાનો''તિ એતસ્સ વિવરણં. એતેન હિ ''એકપુગ્ગલો ભિક્ખવે, લોકે ઉપ્પજ્જમાનો ઉપ્પજ્જતી''તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૧.૧૭૦) વિય માનસદ્દસ્સ સામત્થિયત્થતં દસ્સેતિ. ''ઉસ્સાહં કુરુમાનો''તિ અવત્વા ''કત્વા''તિ ચ વચનં ત્વાદિપચ્ચયન્તપદાનમિવ માનન્તપચ્ચયન્તપદાનમ્પિ પરકિરિયાપેક્ખમેવાતિ દસ્સનત્થં. **''તત્થ સિયા''**તિઆદિના સન્ધાયભાસિતમત્થં અજાનિત્વા નીતત્થમેવ ગહેત્વા સુત્તન્તરવિરોધિતં મઞ્ઞમાનસ્સ કસ્સચિ ઈદિસી ચોદના સિયાતિ દસ્સેતિ. **તત્થાતિ** તસ્મિં ''અપ્પમત્તકં ખો પનેત''ન્તિઆદિવચને (દી॰ નિ॰ ૧.૭). કમ્મટ્ઠાનભાવને યુઞ્જતિ સીલેનાતિ **યોગી**, તસ્સ.

અલઙ્કરણં વિભૂસનં **અલઙ્કારો**, પસાધનકિરિયા. અલં કરોતિ એતેનેવાતિ વા **અલઙ્કારો**, કુણ્ડલાદિપસાધનં. મણ્ડીયતે **મણ્ડનં**, ઊનટ્ઠાનપૂરણં. મણ્ડીયતિ એતેનાતિ વા **મણ્ડનં**, મુખચુણ્ણાદિઊનપૂરણોપકરણં. ઇધ પન સદિસવોહારેન, તદ્ધિતવસેન વા સીલમેવ તથા વુત્તં. **મણ્ડનેતિ** મણ્ડનહેતુ, મણ્ડનકિરિયાનિમિત્તં ગતોતિ અત્થો. અથ વા મણ્ડતિ સીલેનાતિ **મણ્ડનો**, મણ્ડનજાતિકો પુરિસો. બહુમ્હિ ચેતં જાત્યાપેક્ખાય એકવચનં. ઉબ્બાહનત્થેપિ હિ એકવચનમિચ્છન્તિ કેચિ, તદયુત્તમેવ સદ્દસત્થે અનાગતત્તા, અત્થયુત્તિયા ચ અભાવતો. કથઞ્હિ એકવચનનિદ્દિટ્ઠતો ઉબ્બાહનકરણં યુત્તં સિયા એકસ્મિં યેવત્થે ઉબ્બાહિતબ્બસ્સ અઞ્ઞસ્સત્થસ્સ અભાવતો. તસ્મા

વિપલ્લાસવસેન બહ્વત્થે ઇદં એકવચનં દટ્ઠબ્બં, મણ્ડનસીલેસૂતિ અત્થો. **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેનપિ** હિ અયમેવિધ વિનિચ્છયો (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૭) વુત્તો. **અગ્ગતન્તિ** ઉત્તમભાવં.

અસ્સં ભવિસ્સામીતિ આકઙ્ખેય્યાતિ સમ્બન્ધો. **અસ્સાતિ** ભવેય્ય. **પરિપૂરકારીતિ** ચેત્થ **ઇતિ**-સદ્દો આદિઅત્થો, પકારત્થો વા, તેન સકલમ્પિ સીલથોમનસુત્તં દસ્સેતિ.

કિકીવ અણ્ડન્તિ એત્થાપિ તદત્થેન **ઇતિ**-સદ્દેન –

> ‘‘કિકીવ અણ્ડં ચમરીવ વાલધિં,
> પિયંવ પુત્તં નયનંવ એકકં;
> તથેવ સીલં અનુરક્ખમાના,
> સુપેસલા હોથ સદા સગારવા’’તિ. (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૯); –

ગાથં સઙ્ગણ્હાતિ. ‘‘પુપ્ફગન્ધો’’તિ વત્વા તદેકદેસેન દસ્સેતું **‘‘ન ચન્દન’’ન્તિ**આદિ વુત્તં. ચન્દનં તગરં મલ્લિકાતિ હિ તંસહચરણતો તેસં ગન્ધોવ વુત્તો. **પુપ્ફગન્ધોતિ** ચ પુપ્ફઞ્ચ તદવસેસો ગન્ધો ચાતિ અત્થો. તગરમલ્લિકાહિ વા અવસિટ્ઠો ‘‘પુપ્ફગન્ધો’’તિ વુત્તો. **સતઞ્ચ ગન્ધોતિ** એત્થ સીલમેવ સદિસવોહારેન વા તદ્ધિતવસેન વા ગન્ધો. સીલનિબન્ધનો વા થુતિઘોસો વુત્તનયેન ‘‘ગન્ધો’’તિ અધિપ્પેતો. સીલઞ્હિ કિત્તિયા નિમિત્તં. યથાહ ‘‘સીલવતો કલ્યાણો કિત્તિસદ્દો અબ્ભુગ્ગચ્છતી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૫૦; ૩.૩૧૬; અ॰ નિ॰ ૫.૨૧૩; મહાવ॰ ૭૮૫; ઉદા॰ ૭૬). **સપ્પુરિસો પવાયતિ** પકારેહિ ગન્ધતિ તસ્સ ગન્ધૂપગરુક્ખપટિભાગત્તા.

વસ્સિકીતિ સુમનપુપ્ફં, **‘‘વસ્સિક’’ન્તિપિ** પાઠો, તદત્થોવ. ગન્ધા એવ **ગન્ધજાતા**, ગન્ધપ્પકારા વા. **વ્વાયન્તિ** યદિદં, ઉત્તમો ગન્ધો વાતીતિ સમ્બન્ધો.

સમ્મદઞ્ઞા વિમુત્તાનન્તિ સમ્મા અઞ્ઞાય જાનિત્વા, અગ્ગમગ્ગેન વા વિમુત્તાનં. **મગ્ગં ન વિન્દતીતિ** કારણં ન લભતિ, ન જાનાતિ વા.

‘‘સીલે પતિટ્ઠાયા’’તિ ગાથાય પટિસન્ધિપઞ્ઞાય **સપઞ્ઞો આતાપી** વીરિયવા પારિહારિકપઞ્ઞાય **નિપકો** નરસઙ્ખાતો **ભિક્ખુ** સીલે પતિટ્ઠાય **ચિત્તં** તપ્પધાનેન વુત્તં સમાધિં ભાવયં ભાવયન્તો ભાવનાહેતુ તથા **પઞ્ઞં** વિપસ્સનઞ્ચ **ઇમં** અન્તોજટાબહિજટાસઙ્ખાતં **જટં વિજટયે** વિજટેય્ય વિજટિતું સમત્થેય્યાતિ સઙ્ખેપત્થો.

પથવિં નિસ્સાયાતિ પથવિં રસગ્ગહણવસેન નિસ્સાય, સીલસ્મિં પન પરિપૂરણવસેન નિસ્સાય પતિટ્ઠાનં દટ્ઠબ્બં.

અપ્પકમહન્તતાય પારાપારાદિ વિય ઉપનિધાપઞ્ઞત્તિભાવતો અઞ્ઞમઞ્ઞં ઉપનિધાય આહાતિ વિસ્સજ્જેતું **‘‘ઉપરિ ગુણે ઉપનિધાયા’’તિ** વુત્તં. **સીલઞ્હીતિ** એત્થ **હિ**-સદ્દો કારણત્થો, તેનિદં કારણં દસ્સેતિ ‘‘યસ્મા સીલં કિઞ્ચાપિ પતિટ્ઠાભાવેન સમાધિસ્સ બહૂપકારં, પભાવાદિગુણવિસેસે પનસ્સ ઉપનિધાય કલમ્પિ ભાગં ન ઉપેતિ, તથા સમાધિ ચ પઞ્ઞાયા’’તિ. તેનેવાહ **‘‘તસ્મા’’તિ**આદિ. **ન પાપુણાતીતિ** ગુણસમભાવેન ન સમ્પાપુણાતિ, ન સમેતીતિ વુત્તં હોતિ. **ઉપરિમન્તિ** સમાધિપઞ્ઞં. **ઉપનિધાયાતિ** ઉપત્થમ્ભં કત્વા. તઞ્હિ તાદિસાય પઞ્ઞત્તિયા ઉપત્થમ્ભનં હોતિ. **હેટ્ઠિમન્તિ** સીલસમાધિદ્વયં.

“**કથ**”ન્તિઆદિ વિત્થારવચનં. કણ્ડમ્બમૂલિકપાટિહારિયકથનઞ્ચેત્થ યથાકથઞ્ચિપિ સીલસ્સ સમાધિમપાપુણતાસિદ્ધિયેવિધાધિપ્પેતાતિ પાકટતરપાટિહારિયભાવેન, નિદસ્સનનયેન ચાતિ દટ્ઠબ્બં. “**અભિ... પે॰... તિત્થિયમદ્દન**”ન્તિ ઇદં પન તસ્સ યમકપાટિહારિયસ્સ સુપાકટભાવદસ્સનત્થં, અઞ્ઞેહિ બોધિમૂલે ઞાતિસમાગમાદીસુ ચ કતપાટિહારિયેહિ વિસેસદસ્સનત્થઞ્ચ વુત્તં. સમ્બોધિતો હિ અટ્ઠમેપિ દિવસે દેવતાનં ‘‘બુદ્ધો વા નો વા’’તિ ઉપ્પન્નકઙ્ખાવિધમનત્થં આકાસે રતનચઙ્કમં માપેત્વા ચઙ્કમન્તો પાટિહારિયં અકાસિ, તતો દુતિયસંવચ્છરે કુલનગરગતો કપિલવત્થુપુરે નિગ્રોધારામે ઞાતીનં સમાગમેપિ તેસં માનમદપ્પહાનત્થં યમકપાટિહારિયં અકાસિ. તત્થ **અભિસમ્બોધિતો**તિ અભિસમ્બુજ્ઝનકાલતો. **સાવત્થિનગરદ્વારે**તિ સાવત્થિનગરસ્સ દક્ખિણદ્વારે. **કણ્ડમ્બરુક્ખમૂલે**તિ કણ્ડેન નામ પસેનદિરઞ્ઞો ઉય્યાનપાલેન રોપિતત્તા કણ્ડમ્બનામકસ્સ રુક્ખસ્સ મૂલે. યમકપાટિહારિયકરણત્થાય ભગવતો ચિત્તે ઉપ્પન્ને ‘‘તદનુચ્છવિકં ઠાનં ઇચ્છિતબ્બ’’ન્તિ રતનમણ્ડપાદિ સક્કેન દેવરઞ્ઞા આણત્તેન વિસ્સકમ્મુના કતન્તિ વદન્તિ કેચિ. ભગવતા નિમ્મિતન્તિ અપરે. **અટ્ઠકથાસુ** પન અનેકાસુ ‘‘સક્કેન દેવાનમિન્દેન આણાપિતેન વિસ્સકમ્મદેવપુત્તેન મણ્ડપો કતો, ચઙ્કમો પન ભગવતા નિમ્મિતો’’તિ વુત્તં. **દિબ્બસેતચ્છત્તે** દેવતાહિ **ધારિયમાને**તિ અત્થો વિઞ્ઞાયતિ અઞ્ઞેસમસમ્ભવતો. “**દ્વાદસયોજનાય પરિસાયા**”તિ ઇદં ચતૂસુ દિસાસુ પચ્ચેકં દ્વાદસયોજનં મનુસ્સપરિસં સન્ધાય વુત્તં. તદા કિર દસસહસ્સિલોકધાતુતો ચક્કવાળગબ્ભં પરિપૂરેત્વા દેવબ્રહ્માનોપિ સન્નિપતિંસુ. યો કોચિ એવરૂપં પાટિહારિયં કાતું સમત્થો ચે, સો આગચ્છતૂતિ ચોદનાસદિસત્તા વુત્તં “**અત્તાદાનપરિદીપન**”ન્તિ. **અત્તાદાનઞ્હિ** અનુયોગો પટિપક્ખસ્સ અત્તસ્સ આદાનં ગહણન્તિ કત્વા. **તિત્થિયમદ્દન**ન્તિ ‘‘પાટિહારિયં કરિસ્સામા’’તિ કુહાયનવસેન પુબ્બે ઉટ્ઠિતાનં તિત્થિયાનં મદ્દનં, તઞ્ચ તથા કાતું અસમત્થતાસમ્પાદનમેવ. તદેતં પદદ્વયં “**યમકપાટિહારિય**”ન્તિ એતેન સમ્બન્ધિતબ્બં. રાજગહસેટ્ઠિનો ચન્દનઘટિકુપ્પત્તિતો પટ્ઠાય સબ્બમેવ ચેત્થ વત્તબ્બં.

ઉપરિમકાયતોતિઆદિ પટિસમ્ભિદામગ્ગે (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૧૬) આગતનયદસ્સનં, તેન વુત્તં “**ઇતિઆદિનયપ્પવત્ત**”ન્તિ, “**સબ્બં વિત્થારેતબ્બ**”ન્તિ ચ. તત્થાયં પાળિસેસો –

‘‘હેટ્ઠિમકાયતો અગ્ગિક્ખન્ધો પવત્તતિ, ઉપરિમકાયતો ઉદકધારા પવત્તતિ. પુરત્થિમકાયતો અગ્ગિ, પચ્છિમકાયતો ઉદકં. પચ્છિમકાયતો અગ્ગિ, પુરત્થિમકાયતો ઉદકં. દક્ખિણઅક્ખિતો અગ્ગિ, વામઅક્ખિતો ઉદકં. વામઅક્ખિતો અગ્ગિ, દક્ખિણઅક્ખિતો ઉદકં. દક્ખિણકણ્ણસોતતો અગ્ગિ, વામકણ્ણસોતતો ઉદકં. વામકણ્ણસોતતો અગ્ગિ, દક્ખિણકણ્ણસોતતો ઉદકં. દક્ખિણનાસિકાસોતતો અગ્ગિ, વામનાસિકાસોતતો ઉદકં. વામનાસિકાસોતતો અગ્ગિ, દક્ખિણનાસિકાસોતતો ઉદકં. દક્ખિણઅંસકૂટતો અગ્ગિ, વામઅંસકૂટતો ઉદકં. વામઅંસકૂટતો અગ્ગિ, દક્ખિણઅંસકૂટતો ઉદકં. દક્ખિણહત્થતો અગ્ગિ, વામહત્થતો ઉદકં. વામહત્થતો અગ્ગિ, દક્ખિણહત્થતો ઉદકં. દક્ખિણપસ્સતો અગ્ગિ, વામપસ્સતો ઉદકં. વામપસ્સતો અગ્ગિ, દક્ખિણપસ્સતો ઉદકં. દક્ખિણપાદતો અગ્ગિ, વામપાદતો ઉદકં. વામપાદતો અગ્ગિ, દક્ખિણપાદતો ઉદકં. અઙ્ગુલઙ્ગુલેહિ અગ્ગિ, અઙ્ગુલન્તરિકાહિ ઉદકં. અઙ્ગુલન્તરિકાહિ અગ્ગિ, અઙ્ગુલઙ્ગુલેહિ ઉદકં. એકેકલોમતો અગ્ગિ, એકેકલોમતો ઉદકં. લોમકૂપતો લોમકૂપતો અગ્ગિક્ખન્ધો પવત્તતિ, લોમકૂપતો લોમકૂપતો ઉદકધારા પવત્તતી’’તિ.

અટ્ઠકથાયં પન ‘‘એકેકલોમકૂપતો’’ ઇચ્ચેવ (પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧.૧૧૬) આગતં.

છન્નં વણ્ણાનન્તિ એત્થાપિ નીલાનં પીતકાનં લોહિતકાનં ઓદાતાનં મઞ્જિટ્ઠાનં પભસ્સરાનન્તિ અયં સબ્બોપિ પાળિસેસો પેય્યાલનયેન, આદિ-સદ્દેન ચ દસ્સિતો. એત્થ ચ છન્નં વણ્ણાનં ઉબ્બાહનભૂતાનં યમકા યમકા વણ્ણા

પવત્તન્તીતિ પાઠસેસેન સમ્બન્ધો, તેન વક્ખતિ ‘‘દુતિયા દુતિયા રસ્મિયો’’તિઆદિ. તત્થ હિ તાસં યમકં યમકં પવત્તનાકારેન સહ આવજ્જનપરિકમ્માધિટ્ઠાનાનં વિસું પવત્તિ દસ્સિતા. કેચિ પન ‘‘છન્નં વણ્ણાન’’ન્તિ એતસ્સ ‘‘અગ્ગિક્ખન્ધો ઉદકધારા’’તિ પુરિમેહિ પદેહિ સમ્બન્ધં વદન્તિ, તદયુત્તમેવ અગ્ગિક્ખન્ધઉદકધારાનં અત્થાય તેજોકસિણવાયોકસિણાનં સમાપજ્જનસ્સ વક્ખમાનત્તા. **છન્નં વણ્ણાનં** છબ્બણ્ણા પવત્તન્તીતિ કત્તુવસેન વા સમ્બન્ધો યથા ‘‘એકસ્સ ચેપિ ભિક્ખુનો ન પટિભાસેય્ય તં ભિક્ખુનિં અપસાદેતુ’’ન્તિ (પાચિ॰ ૫૫૮). કત્તુકમ્મેસુ હિ બહુલા સામિવચનં આખ્યાતપયોગેપિ ઇચ્છન્તિ નેરુત્તિકા.

એવં પાળિનયેન યમકપાટિહારિયં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તં અટ્ઠકથાનયેન વિવરન્તો પચ્ચાસત્તિનયેન ‘‘છન્નં વણ્ણાન’’ન્તિ પદમેવ પઠમં વિવરિતું ‘‘**તસ્સા**’’તિઆદિમાહ. તત્થ **તસ્સા**તિ ભગવતો. ‘‘**સુવણ્ણવણ્ણા રસ્મિયો**’’તિ ઇદં તાસં પીતાભાનં યેભુય્યતાય વુત્તં, છબ્બણ્ણાહિ રસ્મીહિ અલઙ્કરણકાલો વિયાતિ અત્થો. તાપિ હિ ચક્કવાળગબ્ભતો ઉગ્ગન્ત્વા બ્રહ્મલોકમાહચ્ચ પટિનિવત્તિત્વા ચક્કવાળમુખવટ્ટિમેવ ગણ્હિંસુ. એકચક્કવાળગબ્ભં વઙ્કગોપાનસિકં વિય બોધિઘરં અહોસિ એકાલોકં. **દુતિયા દુતિયા રસ્મિયો**તિ પુરિમપુરિમતો પચ્છા પચ્છા નિક્ખન્તા રસ્મિયો. કસ્મા સદિસાકારવસેન ‘‘વિયા’’તિ વચનં વુત્તન્તિ આહ ‘‘**દ્વિન્નઞ્ચા**’’તિઆદિ. **દ્વિન્નઞ્ચ ચિત્તાનં એકક્ખણે પવત્તિ નામ નત્થિ**, યેહિ તા એવં સિયું, તથાપિ ઇમિના કારણદ્વયેન એવમેવ ખાયન્તીતિ અધિપ્પાયો. **ભવઙ્ગપરિવાસસ્સા**તિ ભવઙ્ગવસેન પરિવસનસ્સ, ભવઙ્ગસઙ્ખાતસ્સ પરિવસનસ્સ વા, ભવઙ્ગપતનસ્સાતિ વુત્તં હોતિ. **આચિણ્ણવસિતાયા**તિ આવજ્જનસમાપજ્જનાદીહિ પઞ્ચહાકારેહિ સમાચિણ્ણપરિચયતાય. નનુ ચ એકસ્સાપિ ચિત્તસ્સ પવત્તિયા દ્વે કિસ્સો રસ્મિયોપિ સમ્ભવેય્યુન્તિ અનુયોગમપનેતિ ‘‘**તસ્સા તસ્સા પન રસ્મિયા**’’તિઆદિના. ચિત્તવારનાનત્તા **આવજ્જનપરિકમ્મ**ચિત્તાનિ, કસિણનાનત્તા **અધિટ્ઠાન**ચિત્તવારાનિપિ **વિસું વિસુંયેવ પવત્તન્તિ**. આવજ્જનાવસાને તિક્ખત્તું પવત્તજવનાનિ પરિકમ્મનામેનેવ ઇધ વુત્તાનિ.

કથન્તિ આહ ‘‘**નીલરસ્મિઅત્થાય હી**’’તિઆદિ. ‘‘મઞ્જિટ્ઠરસ્મિઅત્થાય લોહિતકસિણં, પભસ્સરરસ્મિઅત્થાય પીતકસિણ’’ન્તિ ઇદં લોહિતપીતરસ્મીનં કારણેયેવ વુત્તે સિદ્ધન્તિ ન વુત્તં. તાસમેવ હિ મઞ્જિટ્ઠપભસ્સરરસ્મિયો વિસેસપભેદભૂતાતિ. ‘‘**અગ્ગિક્ખન્ધત્થાયા**’’તિઆદિના ‘‘**ઉપરિમકાયતો**’’તિઆદીનં વિવરણં. અગ્ગિક્ખન્ધઉદકક્ખન્ધાપિ અઞ્ઞમઞ્ઞઅસમ્મિસ્સા યાવ બ્રહ્મલોકા ઉગ્ગન્ત્વા ચક્કવાળમુખવટ્ટિયં પતિંસુ, તં દિવસં પન સત્થા યો યો યસ્મિં યસ્મિં ધમ્મે ચ પાટિહારિયે ચ પસન્નો, તસ્સ તસ્સ અજ્ઝાસયવસેન તં તં ધમ્મઞ્ચ કથેસિ, પાટિહારિયઞ્ચ દસ્સેસિ, એવં ધમ્મે ભાસિયમાને, પાટિહારિયે ચ કરિયમાને મહાજનો ધમ્માભિસમયો અહોસિ. તસ્મિઞ્ચ સમાગમે અત્તનો મનં ગહેત્વા પઞ્હં પુચ્છિતું સમત્થં અદિસ્વા નિમ્મિતં બુદ્ધં માપેસિ, તેન પુચ્છિતં પઞ્હં સત્થા વિસ્સજ્જેસિ. સત્થારા પુચ્છિતં પઞ્હં સો વિસ્સજ્જેસિ, સત્થુ ચઙ્કમનકાલે નિમ્મિતો ઠાનાદીસુ અઞ્ઞતરં કપ્પેસિ, તસ્સ ચઙ્કમનકાલે સત્થા ઠાનાદીસુ અઞ્ઞતરં કપ્પેસીતિ એતમત્થં દસ્સેતું ‘‘**સત્થા ચઙ્કમતી**’’તિઆદિ વુત્તં. ‘‘**સબ્બં વિત્થારેતબ્બ**’’ન્તિ એતેન ‘‘સત્થા તિટ્ઠતિ, નિમ્મિતો ચઙ્કમતિ વા નિસીદતિ વા સેય્યં વા કપ્પેતી’’તિઆદિના (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૧૬) ચતૂસુ ઇરિયાપથેસુ એકેકમૂલકા સત્થુપક્ખે ચત્તારો , નિમ્મિતપક્ખે ચત્તારોતિ સબ્બે અટ્ઠ વારા વિત્થારેત્વા વત્તબ્બાતિ દસ્સેતિ. યસ્મા સીલં સમાધિસ્સ પતિટ્ઠામત્તમેવ હુત્વા નિવત્તતિ, સમાધિયેવ તત્થ પતિટ્ઠાય યથાવુત્તં સબ્બં પાટિહારિયકિચ્ચં પવત્તેતિ, તસ્મા તદેતં સમાધિકિચ્ચમેવાતિ વુત્તં ‘‘**એત્થ એકમ્પી**’’તિઆદિ.

‘‘**યં પના**’’તિઆદિના સમાધિસ્સ પઞ્ઞમપાપુણતા વિભાવિતા, યં પન **પટિવિજ્ઝિ**, ઇદં પટિવિજ્ઝનં **પઞ્ઞાકિચ્ચ**ન્તિ અત્થો. તં અનુક્કમતો દસ્સેતિ ‘‘**ભગવા**’’તિઆદિના. ‘‘**કપ્પસતસહસ્સાધિકાનિ ચત્તારિ**

અસઙ્ખ્યેય્યાની"તિ ઇદં દીપઙ્કરપાદમૂલે કતપઠમાભિનીહારતો પટ્ઠાય વુત્તં, તતો પુબ્બેપિ યત્તકેન તસ્મિં ભવે ઇચ્છન્તો સાવકબોધિં પત્તું સક્કુણેય્ય, તત્તકં પુઞ્ઞસમ્ભારં સમુપચિનીતિ વેદિતબ્બં. તતોયેવ હિ "મનુસ્સત્તં લિઙ્ગસમ્પત્તિ, હેતુ સત્થારદસ્સન"ન્તિઆદિના (બુ॰ વં॰ ૫૯) વુત્તેસુ અટ્ઠધમ્મેસુ હેતુસમ્પન્નતા અહોસિ. કેચિ પન મનોપણિધાનવચીપણિધાનવસેન અનેકધા અસઙ્ખ્યેય્યપરિચ્છેદં કત્વા પુબ્બસમ્ભારં વદન્તિ, તદયુત્તમેવ સઙ્ગહારુળ્હાસુ અટ્ઠકથાસુ તથા અવુત્તત્તા. તાસુ હિ યથાવુત્તનયેન પઠમાભિનીહારતો પુબ્બે હેતુસમ્પન્નતાયેવ દસ્સિતા. એકૂનતિંસવસ્સકાલે નિક્ખમ્મ પબ્બજિત્વાતિ સમ્બન્ધો. ચક્કરતનારહપુઞ્ઞવન્તતાય બોધિસત્તો ચક્કવત્તિસિરિસમ્પન્નોતિ તસ્સ નિવાસભવનં "**ચક્કવત્તિસિરિનિવાસભૂત**"ન્તિ વુત્તં. **ભવનાતિ** રમ્મસુરમ્મસુભસઙ્ખાતા નિકેતના. **પધાનયોગ**ન્તિ દુક્કરચરિયાય ઉત્તમવીરિયાનુયોગં.

ઉરુવેલાયં કિર સેનાનિગમે કુટુમ્બિકસ્સ ધીતા સુજાતા નામ દારિકા વયપ્પત્તા નેરઞ્જરાય તીરે નિગ્રોધમૂલે પત્થનમકાસિ "સચાહં સમજાતિકં કુલઘરં ગન્ત્વા પઠમગબ્ભે પુત્તં લભિસ્સામિ, ખીરપાયાસેન બલિકમ્મં કરિસ્સામી"તિ, (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨૮૪; જા॰ અટ્ઠ॰ ૧.અવિદૂરે નિદાનકથા) તસ્સા સા પત્થના સમિજ્ઝિ. સા સત્ત ધેનુયો લટ્ઠિવને ખાદાપેત્વા તાસમ્પિ ધીતરો ગાવિયો લદ્ધા તથેવ ખાદાપેત્વા પુન તાસમ્પિ ધીતરો તથેવાતિ સત્તપુત્તિનત્તિપનત્તિપરમ્પરાગતાહિ ધેનૂહિ ખીરં ગહેત્વા ખીરપાયાસં પચિતુમારભિ. તસ્મિં ખણે મહાબ્રહ્મા તિયોજનિકં સેતચ્છત્તં ઉપરિ ધારેસિ, સક્કો દેવરાજા અગ્ગિં ઉજ્જાલેસિ, સકલલોકે વિજ્જમાનરસં દેવતા પક્ખિપિંસુ, પાયાસં દક્ખિણાવટ્ટં હુત્વા પચતિ, તં સા સુવણ્ણપાતિયા સતસહસ્સગ્ઘનિકાય સહેવ બોધિસત્તસ્સ દત્વા પક્કામિ. અથ બોધિસત્તો તં ગહેત્વા નેરઞ્જરાય તીરે સુપ્પતિટ્ઠિતે નામ તિત્થે એકતાલટ્ઠિપ્પમાણે એકૂનપઞ્ઞાસપિણ્ડે કરોન્તો પરિભુઞ્જિ, તં સન્ધાય વુત્તં "**વિસાખાપુણ્ણમાયં ઉરુવેલગામે સુજાતાય દિન્નં પક્ખિત્તદિબ્બોજં મધુપાયાસં પરિભુઞ્જિત્વા**"તિ. તત્થ **સુજાતાયા**તિ આયસ્મતો યસત્થેરસ્સ માતુભૂતાય પચ્છા સરણગમનટ્ઠાને એતદગ્ગપ્પત્તાય સુજાતાય નામ સેટ્ઠિભરિયાય. અઙ્ગમઙ્ગાનુસારિનો રસસ્સ સારો ઉપત્થમ્ભબલકરો ભૂતનિસ્સિતો એકો વિસેસો **ઓજા** નામ, સા દિવિ ભવા પક્ખિત્તા એત્થાતિ **પક્ખિત્તદિબ્બોજો**, તં. પાતબ્બો ચ સો અસિતબ્બો ચાતિ **પાયાસો**, રસં કત્વા પિવિતું, આલોપં કત્વા ચ ભુઞ્જિતું યુત્તો ભોજનવિસેસો, મધુના સિત્તો પાયાસો **મધુપાયાસો**, તં.

તતો નેરઞ્જરાય તીરે મહાસાલવને નાનાસમાપત્તીહિ દિવાવિહારસ્સ કતત્તા "**સાયન્હસમયે**"તિઆદિ વુત્તં. વિત્થારો તત્થ તત્થ ગહેતબ્બો. **દક્ખિણુત્તરેના**તિ દિવાવિહારતો બોધિયા પવિસનમગ્ગં સન્ધાયાહ, ઉજુકં દક્ખિણુત્તરગતેન દેવતાહિ અલઙ્કતેન મગ્ગેનાતિ અત્થો . એવમ્પિ વદન્તિ "**દક્ખિણુત્તરેના**તિ દક્ખિણપચ્છિમુત્તરેન આદિઅવસાનગહણેન મજ્ઝિમસ્સાપિ ગહિતત્તા, તથા લુત્તપયોગસ્સ ચ દસ્સનતો. એવઞ્હિ સતિ 'દક્ખિણપચ્છિમુત્તરદિસાભાગેન બોધિમણ્ડં પવિસિત્વા તિટ્ઠતી'તિ (જા॰ અટ્ઠ॰ ૧.અવિદૂરેનિદાનકથા) **જાતકનિદાને** વુત્તવચનેન સમેતી"તિ. દક્ખિણદિસતો ગન્તબ્બો ઉત્તરદિસાભાગો **દક્ખિણુત્તરો**, તેન પવિસિત્વાતિ અપરે. કેચિ પન "ઉત્તરસદ્દો ચેત્થ મગ્ગવાચકો. યદિ હિ દિસાવાચકો ભવેય્ય, 'દક્ખિણુત્તરાયા'તિ વદેય્યા"તિ, તં ન "ઉત્તરેન નદી સીદા, ગમ્ભીરા દુરતિક્કમા"તિઆદિના દિસાવાચકસ્સાપિ એનયોગસ્સ દસ્સનતો, ઉત્તરસદ્દસ્સ ચ મગ્ગવાચકસ્સ અનાગતત્તા. અપિચ દિસાભાગં સન્ધાય એવં વુત્તં. દિસાભાગોપિ હિ દિસા એવાતિ. અથ અન્તરામગ્ગે સોત્થિયેન નામ તિણહારકબ્રાહ્મણેન દિન્ના અટ્ઠ કુસતિણમુટ્ઠિયો ગહેત્વા અસિતઞ્જનગિરિસઙ્કાસં સબ્બબોધિસત્તાનમસ્સાસજનનટ્ઠાને સમાવિરુળ્હં બોધિયા મણ્ડનભૂતં બોધિમણ્ડમુપગન્ત્વા તિક્ખત્તું પદક્ખિણં કત્વા દક્ખિણદિસાભાગે અટ્ઠાસિ, સો પન પદેસો પદુમિનિપત્તે ઉદકબિન્દુ વિય પકમ્પિત્થ, તતો

પચ્છિમદિસાભાગં, ઉત્તરદિસાભાગઞ્ચ ગન્ત્વા તિટ્ઠન્તેપિ મહાપુરિસે તથેવ તે અકમ્પિંસુ, તતો ''નાયં સબ્બોપિ પદેસો મમ ગુણં સન્ધારેતું સમત્થો''તિ પુરત્થિમદિસાભાગમગમાસિ, તત્થ પલ્લઙ્કપ્પમાણં નિચ્ચલમહોસિ, તસ્સેવ ચ નિપ્પરિયાયેન બોધિમણ્ડસમઞ્ઞા, મહાપુરિસો ''ઇદં કિલેસવિદ્ધંસનટ્ઠાન''ન્તિ સન્નિટ્ઠાનં કત્વા પુબ્બુત્તરદિસાભાગે ઠિતો તત્થ અકમ્પનપ્પદેસે તાનિ તિણાનિ અગ્ગે ગહેત્વા સઞ્ચાલેસિ, તાવદેવ ચુદ્દસહત્થો પલ્લઙ્કો અહોસિ, તાનિપિ તિણાનિ વિચિત્તાકારેન તૂલિકાય લેખા ગહિતાનિ વિય અહેસું. સો તત્થ તિસન્ધિપલ્લઙ્કં આભુજિત્વા ચતુરઙ્ગસમન્નાગતં મેત્તાકમ્મટ્ઠાનં પુબ્બઙ્ગમં કત્વા ચતુરઙ્ગિકં વીરિયં અધિટ્ઠહિત્વા નિસીદિ, તમત્થં સઙ્ખિપિત્વા દસ્સેન્તો ''**બોધિમણ્ડં પવિસિત્વા**''તિઆદિમાહ.

તત્થ **બોધિ** વુચ્ચતિ અરહત્તમગ્ગઞાણં, સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણઞ્ચ, સા મણ્ડતિ થામગતતાય પસીદતિ એત્થાતિ **બોધિમણ્ડો**, નિપ્પરિયાયેન યથાવુત્તપ્પદેસો, પરિયાયેન પન ઇધ દુમરાજા. તથા હિ **આચરિયાનન્દત્થેરેન** વુત્તં ''બોધિમણ્ડસદ્દોપઠમાભિસમ્બુદ્ધટ્ઠાને એવ દટ્ઠબ્બો, ન યત્થ કત્થચિ બોધિરુક્ખસ્સ પતિટ્ઠિતટ્ઠાને''તિ, તં.

મારવિજયસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપટિલાભાદીહિ ભગવન્તં અસ્સાસેતીતિ **અસ્સત્થો**. આપુબ્બઞ્હિ સાસસદ્દં અનુસિટ્ઠિતોસનેસુ ઇચ્છન્તિ, યં તુ લોકે ''ચલદલો, કુઞ્જરાસનો'' તિપિ વદન્તિ. અચ્ચુગ્ગતભાવેન, અજેય્યભૂમિસીસગતભાવેન, સકલસબ્બઞ્ઞુગુણપટિલાભટ્ઠાનવિરુળ્હભાવેન ચ દુમાનં રાજાતિ **દુમરાજા**, અસ્સત્થો ચ સો દુમરાજા ચાતિ **અસ્સત્થદુમરાજા** તં. દ્વિન્નં ઊરુજાણુસન્ધીનં, ઊરુમૂલકટિસન્ધિસ્સ ચ વસેન તયો સન્ધયો, સણ્ઠાનવસેન વા તયો કોણા યસ્સાતિ **તિસન્ધિ**, સ્વેવ પલ્લઙ્કો ઊરુબદ્ધાસનં પરિસમન્તતો અઙ્કનં આસનન્તિ અત્થેન ર-કારસ્સ લ-કારં, દ્વિભાવઞ્ચ કત્વા, તીહિ વા સન્ધીહિ લક્ખિતો પલ્લઙ્કો **તિસન્ધિપલ્લઙ્કો**, તં. **આભુજિત્વા**તિ આબન્ધિત્વા, ઉભો પાદે સમઞ્છિતે કત્વાતિ વુત્તં હોતિ. વિત્થારો **સામઞ્ઞફલસુત્તવણ્ણનાયં** (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૧૬) આગમિસ્સતિ. અત્તા, મિત્તો, મજ્ઝત્તો, વેરીતિ ચતૂસુપિ સમપ્પવત્તનવસેન **ચતુરઙ્ગસમન્નાગતં મેત્તાકમ્મટ્ઠાનં**. ''ચતુરઙ્ગસમન્નાગત''ન્તિ ઇદં પન ''વીરિયાધિટ્ઠાન''ન્તિ એતેનાપિ યોજેતબ્બં. તમ્પિ હિ –

કામં તચો ચ ન્હારુ ચ અટ્ઠિ ચ અવસિસ્સતુ, ઉપસુસ્સતુ સરીરે મંસલોહિતં, યં તં પુરિસથામેન પુરિસવીરિયેન પુરિસપરક્કમેન પત્તબ્બં, ન તં અપાપુણિત્વા વીરિયસ્સ સણ્ઠાનં ભવિસ્સતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૧૮૪; સં॰ નિ॰ ૧.૨૬૬; અ॰ નિ॰ ૩.૫૧; અ॰ નિ॰ ૮.૧૩; મહાનિ॰ ૧૭, ૧૯૬) –

વુત્તનયેન ચતુરઙ્ગસમન્નાગતમેવ.

ચુદ્દસ હત્થા વિત્થતપ્પમાણભાવેન યસ્સાતિ **ચુદ્દસહત્થો**. પરિસમન્તતો અઙ્કીયતે લક્ખીયતે પરિચ્છેદવસેનાતિ **પલ્લઙ્કો** ર-કારસ્સ લ-કારં, તસ્સ ચ દ્વિત્તં કત્વા. અપિચ ''ઇદં કિલેસવિદ્ધંસનટ્ઠાન''ન્તિ અટ્ઠકથાસુ વચનતો પલ્લં કિલેસવિદ્ધંસનં કરોતિ એત્થાતિ **પલ્લઙ્કો** નિગ્ગહિતાગમવસેન, અલુત્તસમાસવસેન વા, ચુદ્દસહત્થો ચ સો પલ્લઙ્કો ચ, સ્વેવ ઉત્તમટ્ઠેન પત્થનીયટ્ઠેન ચ વરોતિ **ચુદ્દસહત્થપલ્લઙ્કવરો**, તત્થ ગતો પવત્તો નિસિન્નો તથા. ચુદ્દસહત્થતા ચેત્થ વિત્થારવસેન ગહેતબ્બા. તાનિયેવ હિ તિણાનિ અપરિમિતપુઞ્ઞાનુભાવતો ચુદ્દસહત્થવિત્થતપલ્લઙ્કભાવેન પવત્તાનિ, ન ચ તાનિ અટ્ઠમુટ્ઠિપ્પમાણાનિ ચુદ્દસહત્થઅચ્ચુગ્ગતાનિ સમ્ભવન્તિ . તતોયેવ ચ ઇધ ''તિણસન્થરં સન્થરિત્વા''તિ વુત્તં, **ધમ્મપદટ્ઠકથાદીસુ** ચ ''તિણાનિ સન્થરિત્વા...પે॰... પુરત્થિમાભિમુખો નિસીદિત્વા''તિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧.સારિપુત્થેરવણ્ણના; ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧.નિદાનકથા). અઞ્ઞત્થ ચ ''તિણાસને ચુદ્દસહત્થસમ્મતે''તિ. કેચિ પન ''અચ્ચુગ્ગતભાવેનેવ ચુદ્દસહત્થો''તિ યથા તથા પરિકપ્પનાવસેન

વદન્તિ, તં ન ગહેતબ્બં યથાવુત્તેન કારણેન, સાધકેન ચ વિરુદ્ધત્તા. કામઞ્ચ મનોરથપૂરણિયા **ચતુરઙ્ગુત્તરવણ્ણનાય** ‘‘તિક્ખત્તું બોધિં પદક્ખિણં કત્વા બોધિમણ્ડં આરુય્હ ચુદ્દસહત્થુબ્બેધે ઠાને તિણસન્થરં સન્થરિત્વા ચતુરઙ્ગવીરિયં અધિટ્ઠાય નિસિન્નકાલતો’’તિ (અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૪.૩૩) પાઠો દિસ્સતિ, તથાપિ તત્થ ઉબ્બેધસદ્દો વિત્થારવાચકોતિ વેદિતબ્બો, યથા ‘‘તિરિયં સોળસુબ્બેધો, ઉદ્ધમાહુ સહસ્સધા’’તિ (જા॰ ૧.૩.૪૦) **મહાપનાદજાતકે**. તથા હિ તદટ્ઠકથાયં વુત્તં ‘‘તિરિયં સોળસુબ્બેધોતિ વિત્થારતો સોળસકણ્ડપાતવિત્થારો અહોસી’’તિ (જાતક અટ્ઠ॰ ૨-૩૦૨ પિટ્ઠે). અઞ્ઞથા હિ આકાસેયેવ ઉક્ખિપિત્વા તિણસન્થરણં કતં, ન અચલપદેસેતિ અત્થો આપજ્જેય્ય સન્થરણકિરિયાધારભાવતો તસ્સ, સો ચત્થો અનધિપ્પેતો અઞ્ઞત્થ અનાગતત્તાતિ.

રજતક્ખન્ધં પિટ્ઠિતો કત્વા વિયાતિ સમ્બન્ધો. **અત્થન્તિ** પચ્છિમપબ્બતં. **મારબલન્તિ** મારં, મારબલઞ્ચ, મારસ્સ વા સામત્થિયં. **પુબ્બેનિવાસન્તિ** પુબ્બે નિવુત્થક્ખન્ધં. **દિબ્બચક્ખુન્તિ** દિબ્બચક્ખુઞાણં. ‘‘કિચ્છં વતાયં લોકો આપન્નો’’તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૨.૫૭; સં॰ નિ॰ ૨.૪) જરામરણમુખેન **પચ્ચયાકારે ઞાણં ઓતારેત્વા. આનાપાનચતુત્થજ્ઝાનન્તિ** એત્થાપિ ‘‘સબ્બબુદ્ધાનં આચિણ્ણ’’ન્તિ વિભત્તિવિપરિણામં કત્વા યોજેતબ્બં. તમ્પિ હિ બુદ્ધાનમાચિણ્ણમેવાતિ વદન્તિ. **પાદકં કત્વાતિ** કારણં, પતિટ્ઠાનં વા કત્વા. ‘‘**વિપસ્સનં વડ્ઢેત્વાતિ** છત્તિંસકોટિસતસહસ્સમુખેન આસવક્ખયઞાણસઙ્ખાતમહાવજિરઞાણગબ્ભં ગણ્હાપનવસેન વિપસ્સનં ભાવેત્વા. સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાધિગમાય અનુપદધમ્મવિપસ્સનાવસેન અનેકાકારવોકારે સઙ્ખારે સમ્મસતો છત્તિંસકોટિસતસહસ્સમુખેન પવત્તં વિપસ્સનાઞાણમ્પિ હિ ‘‘મહાવજિરઞાણ’’ન્તિ વુચ્ચતિ, ચતુવીસતિકોટિસતસહસ્સસઙ્ખ્યાય દેવસિકં વળઞ્જનકસમાપત્તીનં પુરેચરાનુચરઞાણમ્પિ. ઇધ પન મગ્ગઞાણમેવ, વિસેસતો ચ અગ્ગમગ્ગઞાણં, તસ્મા તસ્સેવ વિપસ્સનાગબ્ભભાવો વેદિતબ્બોતિ. **સબ્બબુદ્ધગુણેતિ** સબ્બઞ્ઞુતાદિનિરવસેસબુદ્ધગુણે. તસ્સા પાદકં કત્વા સમાધિ નિવત્તોતિ વુત્તં ‘‘**ઇદમસ્સ પઞ્ઞાકિચ્ચ**’’ન્તિ. **અસ્સાતિ** ભગવતો.

‘‘**તત્થ યથા હત્થે**’’તિઆદિના ઉપમાય પાકટીકરણં. **હત્થેતિ** હત્થપસતે, કરપુટે વા. **પાતિયન્તિ** સરાવકે. **ઘટેતિ** ઉદકહરણઘટે. દ્વત્તિંસદોણગણ્હનપ્પમાણં કુણ્ડં **કોલમ્બો**. તતો મહતરા **ચાટિ**. તતોપિ મહતી **મહાકુમ્ભી**. સોણ્ડી **કુસોબ્ભો**. નદીભાગો **કન્દરો**. ચક્કવાળપાદેસુ સમુદ્દો **ચક્કવાળમહાસમુદ્દો. સિનેરુપાદકે મહાસમુદ્દેતિ** સીદન્તરસમુદ્દં સન્ધાયાહ. ‘‘**પાતિય**’’ન્તિઆદિનાપિ તદેવત્થં પકારન્તરેન વિભાવેતિ. પરિત્તં હોતિ યથાતિ સમ્બન્ધો. યસ્સા પાળિયા અત્થવિભાવનત્થાય યા સંવણ્ણના વુત્તા, તદેવ તસ્સા ગુણભાવેન દસ્સેતું ‘‘**તેનાહા**’’તિઆદિ વુત્તં. એવં સબ્બત્થ.

‘‘**દુવે પુથુજ્જના**’’તિઆદિ પુથુજ્જનેસુ લબ્ભમાનવિભાગદસ્સનત્થમેવ વુત્તં, ન પન **મૂલપરિયાયસંવણ્ણનાદીસુ** (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨) વિય પુથુજ્જનવિસેસનિદ્ધારણત્થં નિરવસેસપુથુજ્જનસ્સેવ ઇધ અધિપ્પેતત્તા. સબ્બોપિ હિ પુથુજ્જનો ભગવતો ઉપરિગુણે વિભાવેતું ન સક્કોતિ, તિટ્ઠતુ તાવ પુથુજ્જનો, અરિયસાવકપચ્ચેકબુદ્ધાનમ્પિ અવિસયા એવ બુદ્ધગુણા. તથા હિ વક્ખતિ ‘‘સોતાપન્નો’’તિઆદિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭). ગોત્તસમ્બન્ધતાય આદિચ્ચસ્સ સૂરિયદેવપુત્તસ્સ બન્ધૂતિ **આદિચ્ચબન્ધુ**, તેન વુત્તં **નિદ્દેસે** –

‘‘આદિચ્ચો વુચ્ચતિ સૂરિયો. સૂરિયો ગોતમો ગોત્તેન, ભગવાપિ ગોતમો ગોત્તેન, ભગવા સૂરિયસ્સ ગોત્તઞાતકો ગોત્તબન્ધુ, તસ્મા બુદ્ધો આદિચ્ચબન્ધૂ’’તિ (મહાનિ॰ ૧૫૦; ચૂળનિ॰ ૯૯).

સદ્દવિદૂ પન ''બુદ્ધસ્સાદિચ્ચબન્ધુના''તિ પાઠમિચ્છન્તિ. આદિચ્ચસ્સ બન્ધુના ગોત્તેન સમાનો ગોત્તસઞ્ઞાતો બન્ધુ યસ્સ, બુદ્ધો ચ સો આદિચ્ચબન્ધુ ચાતિ કત્વા. યસ્મા પન ખન્ધકથાદિકોસલ્લેનાપિ ઉપક્કિલેસાનુપક્કિલેસાનં જાનનહેતુભૂતં બાહુસચ્ચં હોતિ, યથાહ –

''કિત્તાવતા નુ ખો ભન્તે બહુસ્સુતો હોતીતિ? યતો ખો ભિક્ખુ ખન્ધકુસલો હોતિ. ધાતુ...પે॰... આયતન... પે॰... પટિચ્ચસમુપ્પાદકુસલો હોતિ, એત્તાવતા ખો ભિક્ખુ બહુસ્સુતો હોતી''તિ.

તસ્મા ''**યસ્સ ખન્ધધાતુઆયતનાદીસૂ**''તિઆદિ વુત્તં. **આદિ**-સદ્દેન ચેત્થ યાવ પટિચ્ચસમુપ્પાદા સઙ્ગણ્હાતિ. તત્થ વાચુગ્ગતકરણં **ઉગ્ગહો**. અત્થસ્સ પરિપુચ્છનં **પરિપુચ્છા**. અટ્ઠકથાવસેન અત્થસ્સ સોતદ્વારપટિબદ્ધતાકરણં **સવનં**. બ્યઞ્જનત્થાનં સુનિક્ખેપસુનયનેન ધમ્મસ્સ પરિહરણં **ધારણં**. એવં સુતધાતપરિચિતાનં વિતક્કનં મનસાનુપેક્ખનં **પચ્ચવેક્ખણં**.

એવં પભેદં દસ્સેત્વા વચનત્થમ્પિ દસ્સેતિ ''**દુવિધો**''તિઆદિના. **પુથૂનન્તિ** અનેકવિધાનં કિલેસાદીનં. **પુથુજ્જનન્તોગધત્તા**તિ બહૂનં જનાનં અબ્ભન્તરે સમવરોધભાવતો પુથુજ્જનોતિ સમ્બન્ધો. **પુથુચાયં જનો**તિ પુથુ એવ વિસુંયેવ અયં સઙ્ખ્યં ગતો. **ઇતીતિ** તસ્મા પુથુજ્જનોતિ સમ્બન્ધો. એવં ગાથાબન્ધેન સઙ્ખેપતો દસ્સિતમત્થં ''**સો હી**''તિઆદિના વિવરતિ. ''**નાનપ્પકારાન**''ન્તિ ઇમિના **પુથુ**-સદ્દો ઇધ બહ્વત્થોતિ દસ્સેતિ.

આદિ-સદ્દેન સઙ્ગહિતમત્થં, તદત્થસ્સ ચ સાધકં અમ્બસેચનગરુસિનાનનયેન નિદ્દેસપાળિયા દસ્સેન્તો ''**યથાહા**''તિઆદિમાહ. **અવિહતા** સક્કાયદિટ્ઠિયો, પુથુ બહુકા તા એતેસન્તિ **પુથુઅવિહતસક્કાયદિટ્ઠિકા**, એતેન અવિહતત્તા પુથુ સક્કાયદિટ્ઠિયો જનેન્તિ, પુથૂહિ વા સક્કાયદિટ્ઠીહિ જનિતાતિ અત્થં દસ્સેતિ. અવિહતત્થમેવ વા જનસદ્દો વદતિ, તસ્મા પુથુ સક્કાયદિટ્ઠિયો જનેન્તિ ન વિહનન્તિ, જના વા અવિહતા પુથુ સક્કાયદિટ્ઠિયો એતેસન્તિ અત્થં દસ્સેતીતિપિ વટ્ટતિ, વિસેસનપરનિપાતનઞ્ચેત્થ દટ્ઠબ્બં યથા ''અગ્યાહિતો''તિ. ''**પુથુ સત્થારાનં મુખુલ્લોકિકા**''તિ એતેન પુથુ બહવો જના સત્થારો એતેસન્તિ નિબ્બચનં દસ્સિતં. **પુથુ સબ્બગતીહિ અવુટ્ઠિતા**તિ એત્થ પન કમ્મકિલેસેહિ જનેતબ્બા, જાયન્તિ વા સત્તા એત્થાતિ **જના**, ગતિયો, પુથુ સબ્બા એવ જના ગતિયો એતેસન્તિ વચનત્થો. ''**પુથુ નાનાભિસઙ્ખારે અભિસઙ્ખરોન્તી**''તિ એતેન ચ જાયન્તિ એતેહિ સત્તાતિ **જના**, પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારાદયો, પુથુ નાનાવિધા જના સઙ્ખારા એતેસં વિજ્જન્તિ, પુથુ વા નાનાભિસઙ્ખારે જનેન્તિ અભિસઙ્ખરોન્તીતિ અત્થમાહ. તતો પરં પન ''**પુથુ નાનાઓઘેહિ વુય્હન્તી**''તિઆદિઅત્થત્તયં જનેન્તિ એતેહિ સત્તાતિ **જના**, કામોઘાદયો, રાગસન્તાપાદયો, રાગપરિળાહાદયો ચ, સબ્બેપિ વા કિલેસપરિળાહા. પુથુ નાનપ્પકારા તે એતેસં વિજ્જન્તિ, તેહિ વા જનેન્તિ વુય્હન્તિ, સન્તાપેન્તિ, પરિડહન્તિ ચાતિ નિબ્બચનં દસ્સેતું વુત્તં. ''**રત્તા ગિદ્ધા**''તિઆદિ પરિયાયવચનં.

અપિ ચ **રત્તા**તિ વત્થં વિય રઙ્ગજાતેન ચિત્તસ્સ વિપરિણામકરેન છન્દરાગેન રત્તા. **ગિદ્ધા**તિ અભિકઙ્ખનસભાવેન અભિગિજ્ઝનેન ગિદ્ધા. **ગથિતા**તિ ગન્થિતા વિય દુમ્મોચનીયભાવેન તત્થ પટિબદ્ધા. **મુચ્છિતા**તિ કિલેસાવિસનવસેન વિસઞ્ઞીભૂતા વિય અનઞ્ઞકિચ્ચમોહં સમાપન્ના. **અજ્ઝોસન્ના**તિ અનઞ્ઞસાધારણે વિય કત્વા ગિલિત્વા પરિનિટ્ઠપેત્વા ઠિતા. **લગ્ગા**તિ ગાવો કણ્ટકે વિય આસત્તા, મહાપલિપે વા પતનેન નાસિકગ્ગપલિપન્નપુરિસો વિય ઉદ્ધરિતુમસક્કુણેય્યભાવેન નિમુગ્ગા. **લગ્ગિતા**તિ મક્કટાલેપેન વિય મક્કટો પઞ્ચઙ્ગં ઇન્દ્રિયાનં વસેન આસઙ્ગિતા, **પલિબુદ્ધા**તિ સમ્બદ્ધા, ઉપદ્દુતા વાતિ અયમત્થો **અઙ્ગુત્તરટીકાયં** (અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૫૧)

વુત્તો. એતેન જાયતીતિ **જનો**, ‘‘રાગો ગેધો’’તિ એવમાદિકો, પુથુ નાનાવિધો જનો રાગાદિકો એતેસં, પુથૂસુ વા પઞ્ચસુ કામગુણેસુ જના રત્તા ગિદ્ધા…પે॰… પલિબુદ્ધાતિ અત્થં દસ્સેતિ.

‘‘**આવુતા**’’તિઆદિપિ પરિયાયવચનમેવ. અપિચ ‘‘**આવુતા**તિ આવરિતા. **નિવુતા**તિ નિવારિતા. **ઓફુતા**તિ પલિગુણ્ઠિતા, પરિયોનદ્ધા વા. **પિહિતા**તિ પિદહિતા. **પટિચ્છન્ના**તિ છાદિતા. **પટિકુજ્જિતા**તિ હેટ્ઠામુખજાતા’’તિ તત્થેવ (અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૫૧) વુત્તં. એત્થ ચ જનેન્તિ એતેહીતિ **જના**, નીવરણા, પુથુ નાનાવિધા જના નીવરણા એતેસં, પુથૂહિ વા નીવરણેહિ જના આવુતા…પે॰… પટિકુજ્જિતાતિ નિબ્બચનં દસ્સેતિ. પુથૂસુ નીચધમ્મસમાચારેસુ જાયતિ, પુથૂનં વા અબ્ભન્તરે જનો અન્તોગધો, પુથુ વા બહુકો જનોતિ અત્થં દસ્સેતિ ‘‘**પુથૂન**’’ન્તિઆદિના, એતેન ચ તતિયપાદં વિવરતિ, સમત્થેતિ વા. ‘‘**પુથુવા**’’તિઆદિના પન ચતુત્થપાદં. પુથુ વિસંસટ્ઠો એવ જનો પુથુજ્જનોતિ અયઞ્હેત્થ વચનત્થો.

યેહિ ગુણવિસેસેહિ નિમિત્તભૂતેહિ ભગવતિ ‘‘તથાગતો’’તિ અયં સમઞ્ઞા પવત્તા, તં દસ્સનત્થં ‘‘**અટ્ઠહિ કારણેહિ ભગવા તથાગતો**’’તિઆદિ વુત્તં. એકોપિ હિ સદ્દો અનેકપવત્તિનિમિત્તમધિકિચ્ચ અનેકધા અત્થપ્પકાસકો, ભગવતો ચ સબ્બેપિ નામસદ્દા અનેકગુણનેમિત્તિકાયેવ. યથાહ –

> ‘‘અસઙ્ખ્યેય્યાનિ નામાનિ, સગુણેન મહેસિનો;
> ગુણેન નામમુદ્ધેય્યં, અપિ નામસહસ્સતો’’તિ. (ધ॰ સ॰ ૧૩૧૩; ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૫૭; પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭૬; દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૪૧૩);

કાનિ પન તાનીતિ અનુયોગે સતિ પઠમં તસ્સરૂપં સઙ્ખેપતો ઉદ્દિસિત્વા ‘‘**કથ**’’ન્તિઆદિના નિદ્દિસતિ. **તથા આગતો**તિ એત્થ આકારનિયમનવસેન ઓપમ્મસમ્પટિપાદનત્થો **તથા**-સદ્દો. સામઞ્ઞજોતનાય વિસેસાવટ્ઠાનતો, વિસેસત્થિના ચ સામઞ્ઞસદ્દસ્સાપિ વિસેસત્થેયેવ અનુપયુજ્જિતબ્બતો પટિપદાગમનત્થો **આગત** સદ્દો દટ્ઠબ્બો, ન ઞાણગમનત્થો તથલક્ખણં આગતો’’તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૨; સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩.૭૮; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૭૦; થેરગા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૪૩; ઇતિવુ॰ અટ્ઠ॰ ૩૮; પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૩૭; બુ॰ વં॰ અટ્ઠ॰ ૨; મહાનિ॰ અટ્ઠ॰ ૧૪) વિય , નાપિ કાયગમનાદિ અત્થો ‘‘આગતો ખો મહાસમણો, માગધાનં ગિરિબ્બજ’’ન્તિઆદીસુ (મહાવ॰ ૫૩) વિય. તત્થ યસ્સ આકારસ્સ નિયમનવસેન ઓપમ્મસમ્પટિપાદનત્થો તથા-સદ્દો, તદાકારં કરુણાપધાનત્તા તસ્સ મહાકરુણામુખેન પુરિમબુદ્ધાનં આગમનપટિપદાય ઉદાહરણવસેન સામઞ્ઞતો દસ્સેન્તો ‘‘**યથા સબ્બલોકે**’’તિઆદિમાહ. યંતં-સદ્દાનં એકન્તસમ્બન્ધભાવતો ચેત્થ તથા-સદ્દસ્સત્થદસ્સને યથા-સદ્દેન અત્થો વિભાવિતો. તદેવ વિત્થારેતિ ‘‘**યથા વિપસ્સી ભગવા**’’તિઆદિના, વિપસ્સીઆદીનઞ્ચેત્થ છન્નં સમ્માસમ્બુદ્ધાનં મહાપદાનસુત્તાદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૪) સમ્પહુલનિદ્દેસેન (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.સમ્બહુલપરિચ્છેદવણ્ણના) સુપાકટત્તા, આસન્નત્તા ચ તેસં વસેન તં પટિપદં દસ્સેતીતિ દટ્ઠબ્બં. આગતો યથા, તથા આગતોતિ સબ્બત્ર સમ્બન્ધો. ‘‘**કિં વુત્તં હોતી**’’તિઆદિનાપિ તદેવ પટિનિદ્દિસતિ. તત્થ **યેન અભિનીહારેના**તિ મનુસ્સત્તલિઙ્ગસમ્પત્તિહેતુસત્થારદસ્સનપબ્બજ્જાગુણસમ્પત્તિઅધિકારછન્દાનં વસેન અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગતેન મહાપણિધાનેન . સબ્બેસઞ્હિ બુદ્ધાનં પઠમપણિધાનં ઇમિનાવ નીહારેન સમિજ્ઝતિ. અભિનીહારોતિ ચેત્થ મૂલપણિધાનસ્સેતં અધિવચનન્તિ દટ્ઠબ્બં.

એવં મહાભિનીહારવસેન ‘‘તથાગતો’’તિ પદસ્સ અત્થં દસ્સેત્વા ઇદાનિ પારમીપૂરણવસેનપિ દસ્સેતું **‘‘અથ વા’’**તિઆદિમાહ. ‘‘એત્થ ચ સુત્તન્તિકાનં મહાબોધિયાનપટિપદાય કોસલ્લજનનત્થં પારમીસુ અયં વિત્થારકથા’’તિઆદિના **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૭) યા પારમીસુ વિનિચ્છયકથા વુત્તા, કિઞ્ચાપિ સા અમ્હેહિ ઇધ વુચ્ચમાના ગન્થવિત્થારકરા વિય ભવિસ્સતિ, યસ્મા પનાયં સંવણ્ણના એતિસ્સં પચ્છા પમાદલેખવિસોધનવસેન, તદવસેસત્થપરિયાદાનવસેન ચ પવત્તા, તસ્મા સાપિ પારમીકથા ઇધ વત્તબ્બાયેવાતિ તતો ચેવ ચરિયાપિટકટ્ઠકથાતો ચ આહરિત્વા યથારહં ગાથાબન્ધેહિ સમલઙ્કરિત્વા અત્થમધિપ્પાયઞ્ચ વિસોધયમાના ભવિસ્સતિ. કથં?

કા પનેતા પારમિયો, કેનટ્ઠેન કતીવિધા;
કો ચ તાસં કમો કાનિ, લક્ખણાદીનિ સબ્બથા.

કો પચ્ચયો, સંકિલેસો, વોદાનં પટિપક્ખકો;
પટિપત્તિવિભાગો ચ, સઙ્ગહો સમ્પદા તથા.

કિત્તકેન સમ્પાદનં, આનિસંસો ચ કિં ફલં;
પઞ્હમેતં વિસ્સજ્જિત્વા, ભવિસ્સતિ વિનિચ્છયો.

તત્રિદં વિસ્સજ્જનં –

કા પનેતા પારમિયોતિ –

તણ્હામાનાદિમઞ્ઞત્ર, ઉપાયકુસલેન યા;
ઞાણેન પરિગ્ગહિતા, પારમી સા વિભાવિતા.

તણ્હામાનાદિના હિ અનુપહતા કરુણૂપાયકોસલ્લપરિગ્ગહિતા દાનાદયો ગુણસઙ્ખાતા એતા કિરિયા ‘‘પારમી’’તિ વિભાવિતા.

કેનટ્ઠેન પારમિયોતિ –

પરમો ઉત્તમટ્ઠેન, તસ્સાયં પારમી તથા;
કમ્મં ભાવોતિ દાનાદિ, તદ્ધિતતો તિધા મતા.

પૂરેતિ મવતિ પરે, પરં મજ્જતિ મયતિ;
મુનાતિ મિનોતિ તથા, મિનાતીતિ વા પરમો.

પારે મજ્જતિ સોધેતિ, મવતિ મયતીતિ વા;
માયેતિ તં વા મુનાતિ, મિનોતિ મિનાતિ તથા.

પારમીતિ મહાસત્તો, વુત્તાનુસારતો પન;
તદ્ધિતત્થત્તયેનેવ, પારમીતિ અયં મતા.

દાનસીલાદિગુણવિસેસયોગેન હિ સત્તુત્તમતાય મહાબોધિસત્તો **પરમો**, તસ્સ અયં, ભાવો, કમ્મન્તિ વા **પારમી**, દાનાદિકિરિયા. અથ વા પરતિ પૂરેતીતિ **પરમો** નિરુત્તિનયેન, દાનાદિગુણાનં પૂરકો, પાલકો ચ બોધિસત્તો, પરમસ્સ અયં, ભાવો, કમ્મં વા **પારમી**. અપિચ પરે સત્તે મવતિ અત્તનિ બન્ધતિ ગુણવિસેસયોગેન, પરં વા અતિરેકં મજ્જતિ સંકિલેસમલતો, પરં વા સેટ્ઠં નિબ્બાનં વિસેસેન મયતિ ગચ્છતિ, પરં વા લોકં પમાણભૂતેન ઞાણવિસેસેન ઇધલોકમિવ મુનાતિ પરિચ્છિન્દતિ, પરં વા અતિવિય સીલાદિગુણગણં અત્તનો સન્તાને મિનોતિ પક્ખિપતિ, પરં વા અત્તભૂતતો ધમ્મકાયતો અઞ્ઞં, પટિપક્ખં વા તદનત્થકરં કિલેસચોરગણં મિનાતિ હિંસતીતિ **પરમો**, મહાસત્તો, ''પરમસ્સ અય''ન્તિઆદિના વુત્તનયેન **પારમી**. પારે વા નિબ્બાને મજ્જતિ સુજ્ઝતિ, સત્તે ચ સોધેતિ, તત્થ વા સત્તે મવતિ બન્ધતિ યોજેતિ, તં વા મયતિ ગચ્છતિ, સત્તે ચ માયેતિ ગમેતિ, તં વા યાથાવતો મુનાતિ પરિચ્છિન્દતિ, તત્થ વા સત્તે મિનોતિ પક્ખિપતિ, તત્થ વા સત્તાનં કિલેસારિં મિનાતિ હિંસતીતિ **પારમી**, મહાસત્તો, ''તસ્સ અય''ન્તિઆદિના દાનાદિકિરિયાવ **પારમી**તિ. ઇમિના નયેન પારમીનં વચનત્થો વેદિતબ્બો.

કતિવિધાતિ સઙ્ખેપતો દસવિધા, તા પન **બુદ્ધવંસપાળિયં** (બુ॰ વં॰ ૧.૭૬) સરૂપતો આગતાયેવ. યથાહ ''વિચિનન્તો તદાદક્ખિં, પઠમં દાનપારમિ''ન્તિઆદિ (બુ॰ વં॰ ૨.૧૧૬). યથા ચાહ –

''કતિ નુ ખો ભન્તે બુદ્ધકારકા ધમ્માતિ? દસ ખો સારિપુત્ત બુદ્ધકારકા ધમ્મા, કતમે દસ? દાનં ખો સારિપુત્ત બુદ્ધકારકો ધમ્મો, સીલં નેક્ખમ્મં પઞ્ઞા વીરિયં ખન્તિ સચ્ચં અધિટ્ઠાનં મેત્તા ઉપેક્ખા બુદ્ધકારકો ધમ્મો, ઇમે ખો સારિપુત્ત દસ બુદ્ધકારકા ધમ્માતિ. ઇદમવોચ ભગવા, ઇદં વત્વાન સુગતો અથાપરં એતદવોચ સત્થા –

'દાનં સીલઞ્ચ નેક્ખમ્મં, પઞ્ઞાવીરિયેન પઞ્ચમં;
ખન્તિસચ્ચમધિટ્ઠાનં, મેત્તુપેક્ખાતિ તે દસા'તિ''. (બુ॰ વં॰ ૧.૭૬);

કેચિ પન ''છબ્બિધા''તિ વદન્તિ, તં એતાસં સઙ્ગહવસેન વુત્તં. સો પન સઙ્ગહો પરતો આવિ ભવિસ્સતિ.

કો ચ તાસં કમોતિ એત્થ **કમો** નામ દેસનાક્કમો, સો ચ પઠમસમાદાનહેતુકો, સમાદાનં પવિચયહેતુકં, ઇતિ યથા આદિમ્હિ પઠમાભિનીહારકાલે પવિચિતા, સમાદિન્ના ચ, તથા દેસિતા. યથાહ ''વિચિનન્તો તદાદક્ખિં, પઠમં દાનપારમિ''ન્તિઆદિ (બુ॰ વં॰ ૨.૧૧૬) તેનેતં વુચ્ચતિ –

''પઠમં સમાદાનતા-વસેનાયં કમો રુતો;
અથ વા અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ, બહૂપકારતોપિ ચા''તિ.

તત્થ હિ દાનં સીલસ્સ બહૂપકારં, સુકરઞ્ચાતિ તં આદિમ્હિ વુત્તં. દાનં પન સીલપરિગ્ગહિતં મહપ્ફલં હોતિ મહાનિસંસન્તિ દાનાનન્તરં સીલં વુત્તં. સીલં નેક્ખમ્મપરિગ્ગહિતં...પે॰... નેક્ખમ્મં પઞ્ઞાપરિગ્ગહિતં...પે॰... પઞ્ઞા વીરિયપરિગ્ગહિતા...પે॰... વીરિયં ખન્તિપરિગ્ગહિતં...પે॰... ખન્તિ સચ્ચપરિગ્ગહિતા...પે॰... સચ્ચં અધિટ્ઠાનપરિગ્ગહિતં...પે॰... અધિટ્ઠાનં મેત્તાપરિગ્ગહિતં...પે॰... મેત્તા ઉપેક્ખાપરિગ્ગહિતા મહપ્ફલા હોતિ મહાનિસંસાતિ મેત્તાનન્તરં ઉપેક્ખા વુત્તા. ઉપેક્ખા પન કરુણાપરિગ્ગહિતા, કરુણા ચ ઉપેક્ખાપરિગ્ગહિતાતિ વેદિતબ્બા. કથં પન મહાકારુણિકા બોધિસત્તા સત્તેસુ ઉપેક્ખકા હોન્તીતિ? ઉપેક્ખિતબ્બયુત્તકેસુ કઞ્ચિ કાલં

ઉપેક્ખકા હોન્તિ, ન પન સબ્બત્થ, સબ્બદા ચાતિ કેચિ. અપરે પન ન ચ સત્તેસુ ઉપેક્ખકા, સત્તકતેસુ પન વિપ્પકારેસુ ઉપેક્ખકા હોન્તીતિ, ઇદમેવેત્થ યુત્તં.

અપરો નયો –

> સબ્બસાધારણતાદિ-કારણેહિપિ ઈરિતં;
> દાનં આદિમ્હિ સેસા તુ, પુરિમેપિ અપેક્ખકા.

પચુરજનેસુપિ હિ પવત્તિયા સબ્બસત્તસાધારણત્તા, અપ્પફલત્તા, સુકરત્તા ચ **દાનં** આદિમ્હિ વુત્તં. સીલેન દાયકપટિગ્ગાહકસુદ્ધિતો પરાનુગ્ગહં વત્વા પરપીળાનિવત્તિવચનતો, કિરિયધમ્મં વત્વા અકિરિયધમ્મવચનતો, ભોગસમ્પત્તિહેતું વત્વા ભવસમ્પત્તિહેતુવચનતો ચ દાનસ્સાનન્તરં **સીલં** વુત્તં. નેક્ખમ્મેન સીલસમ્પત્તિસિદ્ધિતો, કાયવચીસુચરિતં વત્વા મનોસુચરિતવચનતો, વિસુદ્ધસીલસ્સ સુખેનેવ ઝાનસમિજ્ઝનતો, કમ્માપરાધપ્પહાનેન પયોગસુદ્ધિં વત્વા કિલેસાપરાધપ્પહાનેન આસયસુદ્ધિવચનતો, વીતિક્કમપ્પહાને ઠિતસ્સ પરિયુટ્ઠાનપ્પહાનવચનતો ચ સીલસ્સાનન્તરં **નેક્ખમ્મં** વુત્તં. પઞ્ઞાય નેક્ખમ્મસ્સ સિદ્ધિપરિસુદ્ધિતો, ઝાનાભાવે પઞ્ઞાભાવવચનતો. સમાધિપદટ્ઠાના હિ પઞ્ઞા, પઞ્ઞાપચ્ચુપટ્ઠાનો ચ સમાધિ. સમથનિમિત્તં વત્વા ઉપેક્ખાનિમિત્તવચનતો, પરહિતજ્ઝાનેન પરહિતકરણૂપાયકોસલ્લવચનતો ચ નેક્ખમ્મસ્સાનન્તરં **પઞ્ઞા** વુત્તા. વીરિયારમ્ભેન પઞ્ઞાકિચ્ચસિદ્ધિતો, સત્તસુઞ્ઞતાધમ્મનિજ્ઝાનક્ખન્તિં વત્વા સત્તહિતાય આરમ્ભસ્સ અચ્છરિયતાવચનતો, ઉપેક્ખાનિમિત્તં વત્વા પગ્ગહનિમિત્તવચનતો, નિસમ્મકારિતં વત્વા ઉટ્ઠાનવચનતો ચ. નિસમ્મકારિનો હિ ઉટ્ઠાનં ફલવિસેસમાવહતીતિ પઞ્ઞાયાનન્તરં **વીરિયં** વુત્તં.

વીરિયેન તિતિક્ખાસિદ્ધિતો. વીરિયવા હિ આરદ્ધવીરિયત્તા સત્તસઙ્ખારેહિ ઉપનીતં દુક્ખં અભિભુય્ય વિહરતિ. વીરિયસ્સ તિતિક્ખાલઙ્કારભાવતો. વીરિયવતો હિ તિતિક્ખા સોભતિ. પગ્ગહનિમિત્તં વત્વા સમથનિમિત્તવચનતો, અચ્ચારમ્ભેન ઉદ્ધચ્ચદોસપ્પહાનવચનતો. ધમ્મનિજ્ઝાનક્ખન્તિયા હિ ઉદ્ધચ્ચદોસો પહીયતિ. વીરિયવતો સાતચ્ચકરણવચનતો. ખન્તિબહુલો હિ અનુદ્ધતો સાતચ્ચકારી હોતિ. અપ્પમાદવતો પરહિતકિરિયારમ્ભે પચ્ચુપકારતણ્હાભાવવચનતો. યાથાવતો ધમ્મનિજ્ઝાને હિ સતિ તણ્હા ન હોતિ. પરહિતારમ્ભે પરમેપિ પરકતદુક્ખસહનતાવચનતો ચ વીરિયસ્સાનન્તરં **ખન્તિ** વુત્તા. સચ્ચેન ખન્તિયા ચિરાધિટ્ઠાનતો, અપકારિનો અપકારખન્તિં વત્વા તદુપકારકરણે અવિસંવાદવચનતો, ખન્તિયા અપવાદવાચાવિકમ્પનેન ભૂતવાદિતાય અવિજહનવચનતો, સત્તસુઞ્ઞતાધમ્મ-નિજ્ઝાનક્ખન્તિં વત્વા તદુપબ્રૂહિતઞાણસચ્ચસ્સ વચનતો ચ ખન્તિયાનન્તરં **સચ્ચં** વુત્તં. અધિટ્ઠાનેન સચ્ચસિદ્ધિતો. અચલાધિટ્ઠાનસ્સ હિ વિરતિ સિજ્ઝતિ. અવિસંવાદિતં વત્વા તત્થ અચલભાવવચનતો. સચ્ચસન્ધો હિ દાનાદીસુ પટિઞ્ઞાનુરૂપં નિચ્ચલો પવત્તતિ. ઞાણસચ્ચં વત્વા સમ્ભારેસુ પવત્તિનિટ્ઠાપનવચનતો. યથાભૂતઞાણવા હિ બોધિસમ્ભારેસુ અધિટ્ઠાતિ, તે ચ નિટ્ઠાપેતિ. પટિપક્ખેહિ અકમ્પિયભાવતો ચ સચ્ચસ્સાનન્તરં **અધિટ્ઠાનં** વુત્તં. મેત્તાય પરહિતકરણસમાદાનાધિટ્ઠાનસિદ્ધિતો, અધિટ્ઠાનં વત્વા હિતૂપસંહારવચનતો. બોધિસમ્ભારે હિ અધિતિટ્ઠમાનો મેત્તાવિહારી હોતિ. અચલાધિટ્ઠાનસ્સ સમાદાનાવિકોપનેન સમાદાનસમ્ભવતો ચ અધિટ્ઠાનસ્સાનન્તરં **મેત્તા** વુત્તા. ઉપેક્ખાય મેત્તાવિસુદ્ધિતો, સત્તેસુ હિતૂપસંહારં વત્વા તદપરાધેસુ ઉદાસીનતાવચનતો, મેત્તાભાવનં વત્વા તન્નિસ્સન્દભાવનાવચનતો, ''હિતકામસત્તેપિ ઉપેક્ખકો''તિ અચ્છરિયગુણતાવચનતો ચ મેત્તાયાનન્તરં **ઉપેક્ખા** વુત્તાતિ એવમેતાસં કમો વેદિતબ્બો.

કાનિ લક્ખણાદીનિ સબ્બથાતિ એત્થ પન અવિસેસેન –

પરેસમનુગ્ગહણં , **લક્ખણ**ન્તિ પવુચ્ચતિ;
ઉપકારો અકમ્પો ચ, **રસો** હિતેસિતાપિ ચ.

બુદ્ધત્તં **પચ્ચુપટ્ઠાનં**, દયા ઞાણં પવુચ્ચતિ;
પદટ્ઠાનન્તિ તાસન્તુ, પચ્ચેકં તાનિ ભેદતો.

સબ્બાપિ હિ પારમિયો પરાનુગ્ગહલક્ખણા, પરેસં ઉપકારકરણરસા, અવિકમ્પનરસા વા, હિતેસિતાપચ્ચુપટ્ઠાના, બુદ્ધત્તપચ્ચુપટ્ઠાના વા, મહાકરુણાપદટ્ઠાના, કરુણૂપાયકોસલ્લપદટ્ઠાના વા.

વિસેસેન પન યસ્મા કરુણૂપાયકોસલ્લપરિગ્ગહિતા અત્તુપકરણપરિચ્ચાગચેતના **દાનપારમી**. કરુણૂપાયકોસલ્લપરિગ્ગહિતં કાયવચીસુચરિતં અત્થતો અકત્તબ્બવિરતિ, કત્તબ્બકરણચેતનાદયો ચ **સીલપારમી**. કરુણૂપાયકોસલ્લપરિગ્ગહિતો આદીનવદસ્સનપુબ્બઙ્ગમો કામભવેહિ નિક્ખમનચિત્તુપ્પાદો **નેક્ખમ્મપારમી**. કરુણૂપાયકોસલ્લપરિગ્ગહિતો ધમ્માનં સામઞ્ઞવિસેસલક્ખણાવબોધો **પઞ્ઞાપારમી**. કરુણૂપાયકોસલ્લપરિગ્ગહિતો કાયચિત્તેહિ પરહિતારમ્ભો **વીરિયપારમી**. કરુણૂપાયકોસલ્લપરિગ્ગહિતો સત્તસઙ્ખારાપરાધસહનસઙ્ખાતો અદોસપ્પધાનો તદાકારપ્પવત્તો ચિત્તુપ્પાદો **ખન્તિપારમી**. કરુણૂપાયકોસલ્લપરિગ્ગહિતં વિરતિચેતનાદિભેદં અવિસંવાદનં **સચ્ચપારમી** . કરુણૂપાયકોસલ્લપરિગ્ગહિતો અચલસમાદાનાધિટ્ઠાનસઙ્ખાતો તદાકારપ્પવત્તો ચિત્તુપ્પાદો **અધિટ્ઠાનપારમી**. કરુણૂપાયકોસલ્લપરિગ્ગહિતો લોકસ્સ હિતસુખૂપસંહારો અત્થતો અબ્યાપાદો **મેત્તાપારમી**. કરુણૂપાયકોસલ્લપરિગ્ગહિતા અનુનયપટિઘવિદ્ધંસનસઙ્ખાતા ઇટ્ઠાનિટ્ઠેસુ સત્તસઙ્ખારેસુ સમપ્પવત્તિ **ઉપેક્ખાપારમી**.

તસ્મા પરિચ્ચાગલક્ખણં **દાનં**, દેય્યધમ્મે લોભવિદ્ધંસનરસં, અનાસત્તિપચ્ચુપટ્ઠાનં, ભવવિભવસમ્પત્તિપચ્ચુપટ્ઠાનં વા, પરિચ્ચજિતબ્બવત્થુપદટ્ઠાનં. સીલનલક્ખણં **સીલં**, સમાધાનલક્ખણં, પતિટ્ઠાનલક્ખણં વાતિ વુત્તં હોતિ. દુસ્સીલ્યવિદ્ધંસનરસં, અનવજ્જરસં વા, સોચેય્યપચ્ચુપટ્ઠાનં, હિરોત્તપ્પપદટ્ઠાનં. કામતો, ભવતો ચ નિક્ખમનલક્ખણં **નેક્ખમ્મં**, તદાદીનવવિભાવનરસં, તતોયેવ વિમુખભાવપચ્ચુપટ્ઠાનં, સંવેગપદટ્ઠાનં. યથાસભાવપટિવેધલક્ખણા **પઞ્ઞા**, અક્ખલિતપટિવેધલક્ખણા વા કુસલિસ્સાસખિત્તઉસુપટિવેધો વિય, વિસયોભાસનરસા પદીપો વિય, અસમ્મોહપચ્ચુપટ્ઠાના અરઞ્ઞગતસુદેસકો વિય, સમાધિપદટ્ઠાના , ચતુસચ્ચપદટ્ઠાના વા. ઉસ્સાહલક્ખણં **વીરિયં**, ઉપત્થમ્ભનરસં, અસંસીદનપચ્ચુપટ્ઠાનં, વીરિયારમ્ભવત્થુપદટ્ઠાનં, સંવેગપદટ્ઠાનં વા.

ખમનલક્ખણા **ખન્તિ**, ઇટ્ઠાનિટ્ઠસહનરસા, અધિવાસનપચ્ચુપટ્ઠાના, અવિરોધપચ્ચુપટ્ઠાના વા, યથાભૂતદસ્સનપદટ્ઠાના. અવિસંવાદનલક્ખણં **સચ્ચં**, યાથાવવિભાવનરસં, સાધુતાપચ્ચુપટ્ઠાનં, સોરચ્ચપદટ્ઠાનં. બોધિસમ્ભારેસુ અધિટ્ઠાનલક્ખણં **અધિટ્ઠાનં**, તેસં પટિપક્ખાભિભવનરસં, તત્થ અચલતાપચ્ચુપટ્ઠાનં, બોધિસમ્ભારપદટ્ઠાનં. હિતાકારપ્પવત્તિલક્ખણા **મેત્તા**, હિતૂપસંહારરસા, આઘાતવિનયનરસા વા, સોમ્મભાવપચ્ચુપટ્ઠાના, સત્તાનં મનાપભાવદસ્સનપદટ્ઠાના. મજ્ઝત્તાકારપ્પવત્તિલક્ખણા **ઉપેક્ખા**, સમભાવદસ્સનરસા, પટિઘાનુનયવૂપસમપચ્ચુપટ્ઠાના, કમ્મસ્સકતાપચ્ચવેક્ખણપદટ્ઠાના. એત્થ ચ કરુણૂપાયકોસલ્લપરિગ્ગહિતતા દાનાદીનં પરિચ્ચાગાદિલક્ખણસ્સ વિસેસનભાવેન વત્તબ્બા, યતો તાનિ

પારમીસઙ્ખ્યં લભન્તિ. ન હિ સમ્માસમ્બોધિયાદિપત્થનમઞ્ઞત્ર અકરુણૂપાયકોસલ્લપરિગ્ગહિતાનિ વટ્ટગામીનિ દાનાદીનિ પારમીસઙ્ખ્યં લભન્તીતિ.

કો પચ્ચયોતિ –

> અભિનીહારો ચ તાસં, દયા ઞાણઞ્ચ પચ્ચયો;
> ઉસ્સાહુમ્મઙ્ગવત્થાનં, હિતાચારાદયો તથા.

અભિનીહારો તાવ પારમીનં સબ્બાસમ્પિ પચ્ચયો. યો હિ અયં ‘‘મનુસ્સત્તં લિઙ્ગસમ્પત્તી’’તિઆદિ (બુ॰ વં॰ ૨.૫૯) અટ્ઠધમ્મસમોધાનસમ્પાદિતો ‘‘તિણ્ણો તારેય્યં મુત્તો મોચેય્યં, બુદ્ધો બોધેય્યં સુદ્ધો સોધેય્યં, દન્તો દમેય્યં, સન્તો સમેય્યં, અસ્સત્થો અસ્સાસેય્યં, પરિનિબ્બુતો પરિનિબ્બાપેય્ય’’ન્તિઆદિના પવત્તો **અભિનીહારો**, સો અવિસેસેન સબ્બપારમીનં પચ્ચયો. તપ્પવત્તિયા હિ ઉદ્ધં પારમીનં પવિચયુપટ્ઠાનસમાદાનાધિટ્ઠાનનિપ્ફત્તિયો મહાપુરિસાનં સમ્ભવન્તિ, અભિનીહારો ચ નામેસ અત્થતો ભેસમટ્ઠઙ્ગાનં સમોધાનેન તથાપવત્તો ચિત્તુપ્પાદો, ‘‘અહો વતાહં અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુજ્ઝેય્યં, સબ્બસત્તાનં હિતસુખં નિપ્ફાદેય્ય’’ન્તિઆદિપત્થનાસઙ્ખાતો અચિન્તેય્યં બુદ્ધભૂમિં, અપરિમાણં લોકહિતઞ્ચ આરબ્ભ પવત્તિયા સબ્બબુદ્ધકારકધમ્મમૂલભૂતો પરમભદ્દકો પરમકલ્યાણો અપરિમેય્યપ્પભાવો પુઞ્ઞવિસેસોતિ દટ્ઠબ્બો.

તસ્સ ચ ઉપ્પત્તિયા સહેવ મહાપુરિસો મહાબોધિયાનપટિપત્તિં ઓતિણ્ણો નામ હોતિ, નિયતભાવસમધિગમનતો, તતો ચ અનિવત્તનસભાવતો ‘‘બોધિસત્તો’’તિ સમઞ્ઞં લભતિ, સબ્બભાગેન સમ્માસમ્બોધિયં સમ્માસત્તમાનસતા, બોધિસમ્ભારે સિક્ખાસમત્થતા ચસ્સ સન્તિટ્ઠતિ. યથાવુત્તાભિનીહારસમિજ્ઝનેન હિ મહાપુરિસા સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાધિગમનપુબ્બલિઙ્ગેન સયમ્ભુઞાણેન સમ્મદેવ સબ્બપારમિયો વિચિનિત્વા સમાદાય અનુક્કમેન પરિપૂરેન્તિ, યથા તં કતમહાભિનીહારો સુમેધપણ્ડિતો. યથાહ –

> ‘‘હન્દ બુદ્ધકરે ધમ્મે, વિચિનામિ ઇતો ચિતો;
> ઉદ્ધં અધો દસ દિસા, યાવતા ધમ્મધાતુયા;
> વિચિનન્તો તદા દક્ખિં, પઠમં દાનપારમિ’’ન્તિ. (બુ॰ વં॰ ૨.૧૧૫, ૧૧૬); –

વિત્થારો. લક્ખણાદિતો પનેસ સમ્મદેવ સમ્માસમ્બોધિપણિધાનલક્ખણો, ‘‘અહો વતાહં અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુજ્ઝેય્યં, સબ્બસત્તાનં હિતસુખં નિપ્ફાદેય્ય’’ન્તિઆદિપત્થનારસો, બોધિસમ્ભારહેતુભાવપચ્ચુપટ્ઠાનો, મહાકરુણાપદટ્ઠાનો, ઉપનિસ્સયસમ્પત્તિપદટ્ઠાનો વા.

તસ્સ પન અભિનીહારસ્સ ચત્તારો પચ્ચયા, ચત્તારો હેતૂ, ચત્તારિ ચ બલાનિ વેદિતબ્બાનિ. તત્થ કતમે **ચત્તારો પચ્ચયા** મહાભિનીહારાય? ઇધ મહાપુરિસો પસ્સતિ તથાગતં મહતા બુદ્ધાનુભાવેન અચ્છરિયબ્ભુતં પાટિહારિયં કરોન્તં, તસ્સ તં નિસ્સાય તં આરમ્મણં કત્વા મહાબોધિયં ચિત્તં સન્તિટ્ઠતિ ‘‘મહાનુભાવા વતાયં ધમ્મધાતુ, યસ્સા સુપ્પટિવિદ્ધત્તા ભગવા એવં અચ્છરિયબ્ભુતધમ્મો, અચિન્તેય્યાનુભાવો ચા’’તિ, સો તમેવ મહાનુભાવદસ્સનં નિસ્સાય તં પચ્ચયં કત્વા સમ્બોધિયં અધિમુચ્ચન્તો તત્થ ચિત્તં ઠપેતિ, અયં **પઠમો પચ્ચયો** મહાભિનીહારાય.

ન હેવ ખો પસ્સતિ તથાગતસ્સ યથાવુત્તં મહાનુભાવતં, અપિચ ખો સુણાતિ ‘‘એદિસો ચ એદિસો ચ ભગવા’’તિ, સો તં નિસ્સાય તં પચ્ચયં કત્વા સમ્બોધિયં અધિમુચ્ચન્તો તત્થ ચિત્તં ઠપેતિ, અયં **દુતિયો પચ્ચયો** મહાભિનીહારાય.

ન હેવ ખો પસ્સતિ તથાગતસ્સ યથાવુત્તં મહાનુભાવતં, નાપિ તં પરતો સુણાતિ, અપિચ ખો તથાગતસ્સ ધમ્મં દેસેન્તસ્સ ‘‘દસબલસમન્નાગતો ભિક્ખવે, તથાગતો’’તિઆદિના (સં॰ નિ॰ ૨.૨૧) બુદ્ધાનુભાવપટિસંયુત્તં ધમ્મં સુણાતિ, સો તં નિસ્સાય…પે॰… અયં **તતિયો પચ્ચયો** મહાભિનીહારાય.

ન હેવ ખો પસ્સતિ તથાગતસ્સ યથાવુત્તં મહાનુભાવતં, નાપિ તં પરતો સુણાતિ, નાપિ તથાગતસ્સ ધમ્મં સુણાતિ, અપિચ ખો ઉળારજ્ઝાસયો કલ્યાણાધિમુત્તિકો ‘‘અહમેતં બુદ્ધવંસં બુદ્ધતન્તિં બુદ્ધપવેણિં બુદ્ધધમ્મતં પરિપાલેસ્સામી’’તિ યાવદેવ ધમ્મઞ્ઞેવ સક્કરોન્તો ગરું કરોન્તો માનેન્તો પૂજેન્તો ધમ્મં અપચયમાનો તં નિસ્સાય…પે॰… ઠપેતિ, અયં **ચતુત્થો પચ્ચયો** મહાભિનીહારાયાતિ.

કતમે **ચત્તારો હેતૂ** મહાભિનીહારાય? ઇધ મહાપુરિસો પકતિયા ઉપનિસ્સયસમ્પન્નો હોતિ પુરિમકેસુ બુદ્ધેસુ કતાધિકારો, અયં **પઠમો હેતુ** મહાભિનીહારાય. પુન ચપરં મહાપુરિસો પકતિયાપિ કરુણાજ્ઝાસયો હોતિ કરુણાધિમુત્તો સત્તાનં દુક્ખં અપનેતુકામો, અપિચ અત્તનો કાયઞ્ચ જીવિતઞ્ચ પરિચ્ચજિ, અયં **દુતિયો હેતુ** મહાભિનીહારાય. પુન ચપરં મહાપુરિસો સકલતોપિ વટ્ટદુક્ખતો સત્તહિતાય દુક્કરચરિયતો સુચિરમ્પિ કાલં ઘટેન્તો વાયમન્તો અનિબ્બિન્નો હોતિ અનુત્રાસી, યાવ ઇચ્છિતત્થનિપ્ફત્તિ, અયં **તતિયો હેતુ** મહાભિનીહારાય. પુન ચપરં મહાપુરિસો કલ્યાણમિત્તસન્નિસ્સિતો હોતિ, યો અહિતતો નં નિવારેતિ, હિતે પતિટ્ઠાપેતિ, અયં **ચતુત્થો હેતુ** મહાભિનીહારાય.

તત્રાયં મહાપુરિસસ્સ ઉપનિસ્સયસમ્પદા – એકન્તેનેવસ્સ યથા અજ્ઝાસયો સમ્બોધિનિન્નો હોતિ સમ્બોધિપોણો સમ્બોધિપબ્ભારો, તથા સત્તાનં હિતચરિયાય, યતો અનેન પુરિમબુદ્ધાનં સન્તિકે સમ્બોધિયા પણિધાનં કતં હોતિ મનસા, વાચાય ચ ‘‘અહમ્પિ એદિસો સમ્માસમ્બુદ્ધો હુત્વા સમ્મદેવ સત્તાનં હિતસુખં નિપ્ફાદેય્ય’’ન્તિ. એવં સમ્પન્નૂપનિસ્સયસ્સ પનસ્સ ઇમાનિ ઉપનિસ્સયસમ્પત્તિયા લિઙ્ગાનિ સમ્ભવન્તિ, યેહિ સમન્નાગતસ્સ સાવકબોધિસત્તેહિ, પચ્ચેકબોધિસત્તેહિ ચ મહાવિસેસો મહન્તં નાનાકરણં પઞ્ઞાયતિ ઇન્દ્રિયતો, પટિપત્તિતો, કોસલ્લતો ચ. ઇધ હિ ઉપનિસ્સયસમ્પન્નો મહાપુરિસો યથા વિસદિન્દ્રિયો હોતિ વિસદઞાણો, ન તથા ઇતરે. પરહિતાય પટિપન્નો હોતિ, નો અત્તહિતાય. તથા હિ સો યથા બહુજનહિતાય બહુજનસુખાય લોકાનુકમ્પાય અત્થાય હિતાય સુખાય દેવમનુસ્સાનં પટિપજ્જિ, ન તથા ઇતરે, તત્થ ચ કોસલ્લં આવહતિ ઠાનુપ્પત્તિકપટિભાનેન, ઠાનાઠાનકુસલતાય ચ.

તથા મહાપુરિસો પકતિયા દાનજ્ઝાસયો હોતિ દાનાભિરતો, સતિ દેય્યધમ્મે દેતિયેવ, ન દાનતો સઙ્કોચં આપજ્જતિ, સતતં સમિતં સંવિભાગસીલો હોતિ, પમુદિતોવ દેતિ આદરજાતો, ન ઉદાસીનચિત્તો, મહન્તમ્પિ દાનં દત્વા નેવ દાનેન સન્તુટ્ઠો હોતિ, પગેવ અપ્પં. પરેસઞ્ચ ઉસ્સાહં જનેન્તો દાને વણ્ણં ભાસતિ, દાનપટિસંયુત્તં ધમ્મકથં કરોતિ, અઞ્ઞે ચ પરેસં દેન્તે દિસ્વા અત્તમનો હોતિ, ભયટ્ઠાનેસુ ચ પરેસં અભયં દેતીતિ એવમાદીનિ દાનજ્ઝાસયસ્સ મહાપુરિસસ્સ દાનપારમિયા લિઙ્ગાનિ.

તથા પાણાતિપાતાદીહિ પાપધમ્મેહિ હિરીયતિ ઓત્તપ્પતિ, સત્તાનં અવિહેઠનજાતિકો હોતિ, સોરતો સુખસીલો અસઠો અમાયાવી ઉજુજાતિકો સુબ્બચો સોવચસ્સકરણીયેહિ ધમ્મેહિ સમન્નાગતો મુદુજાતિકો અથદ્ધો અનતિમાની, પરસન્તકં નાદિયતિ અન્તમસો તિણસલાકમુપાદાય, અત્તનો હત્થે નિક્ખિત્તં ઇણં વા ગહેત્વા પરં ન વિસંવાદેતિ, પરસ્મિં વા અત્તનો સન્તકે બ્યામૂળ્હે, વિસ્સરિતે વા તં સઞ્ઞાપેત્વા પટિપાદેતિ યથા તં ન પરહત્થગતં હોતિ, અલોલુપ્પો હોતિ, પરપરિગ્ગહિતેસુ પાપકં ચિત્તમ્પિ ન ઉપ્પાદેતિ, ઇત્થિબ્યસનાદીનિ દૂરતો પરિવજ્જેતિ, સચ્ચવાદી સચ્ચસન્ધો ભિન્નાનં સન્ધાતા સહિતાનં અનુપ્પદાતા પિયવાદી મિહિતપુબ્બઙ્ગમો પુબ્બભાસી અત્થવાદી ધમ્મવાદી અનભિજ્ઝાલુ અબ્યાપન્નચિત્તો અવિપરીતદસ્સનો કમ્મસ્સકતાઞાણેન, સચ્ચાનુલોમિકઞાણેન ચ, કતઞ્ઞૂ કતવેદી વુદ્ધાપચાયી સુવિસુદ્ધાજીવો ધમ્મકામો, પરેસમ્પિ ધમ્મે સમાદપેતા સબ્બેન સબ્બં અકિચ્ચતો સત્તે નિવારેતા કિચ્ચેસુ પતિટ્ઠપેતા અત્તના ચ તત્થ કિચ્ચે યોગં આપજ્જિતા, કત્વા વા પન સયં અકત્તબ્બં સીઘઞ્ઞેવ તતો પટિવિરતો હોતીતિ એવમાદીનિ સીલજ્ઝાસયસ્સ મહાપુરિસસ્સ સીલપારમિયા લિઙ્ગાનિ.

તથા મન્દકિલેસો હોતિ મન્દનીવરણો પવિવેકજ્ઝાસયો અવિક્ખેપબહુલો, ન તસ્સ પાપકા વિતક્કા ચિત્તમન્વાસ્સવન્તિ, વિવેકગતસ્સ ચસ્સ અપ્પકસિરેનેવ ચિત્તં સમાધિયતિ, અમિત્તપક્ખેપિ તુવટં મેત્તચિત્તતા સન્તિટ્ઠતિ, પગેવ ઇતરસ્મિં, સતિમા ચ હોતિ ચિરકતમ્પિ ચિરભાસિતમ્પિ સુસરિતા અનુસ્સરિતા, મેધાવી ચ હોતિ ધમ્મોજપઞ્ઞાય સમન્નાગતો, નિપકો ચ હોતિ તાસુ તાસુ ઇતિકત્તબ્બતાસુ, આરદ્ધવીરિયો ચ હોતિ સત્તાનં હિતકિરિયાસુ, ખન્તિબલસમન્નાગતો ચ હોતિ સબ્બસહો, અચલાધિટ્ઠાનો ચ હોતિ દળ્હસમાદાનો, અજ્ઝુપેક્ખકો ચ હોતિ ઉપેક્ખાઠાનીયેસુ ધમ્મેસૂતિ એવમાદીનિ મહાપુરિસસ્સ નેક્ખમ્મજ્ઝાસયાદીનં વસેન નેક્ખમ્મપારમિયાદીનં લિઙ્ગાનિ વેદિતબ્બાનિ.

એવમેતેહિ બોધિસમ્ભારલિઙ્ગેહિ સમન્નાગતસ્સ મહાપુરિસસ્સ યં વુત્તં ''મહાભિનીહારાય કલ્યાણમિત્તસન્નિસ્સયો હેતૂ''તિ, તત્રિદં સઙ્ખેપતો કલ્યાણમિત્તલક્ખણં – ઇધ કલ્યાણમિત્તો સદ્ધાસમ્પન્નો હોતિ સીલસમ્પન્નો સુતસમ્પન્નો ચાગવીરિયસતિસમાધિપઞ્ઞાસમ્પન્નો. તત્થ સદ્ધાસમ્પત્તિયા સદ્દહતિ તથાગતસ્સ બોધિં કમ્મં, કમ્મફલઞ્ચ, તેન સમ્માસમ્બોધિયા હેતુભૂતં સત્તેસુ હિતેસિતં ન પરિચ્ચજતિ. સીલસમ્પત્તિયા સત્તાનં પિયો હોતિ મનાપો ગરુ ભાવનીયો ચોદકો પાપગરહિકો વત્તા વચનક્ખમો. સુતસમ્પત્તિયા સત્તાનં હિતસુખાવહં ગમ્ભીરં ધમ્મકથં કત્તા હોતિ. ચાગસમ્પત્તિયા અપ્પિચ્છો હોતિ સમાહિતો સન્તુટ્ઠો પવિવિત્તો અસંસટ્ઠો. વીરિયસમ્પત્તિયા આરદ્ધવીરિયો હોતિ સત્તાનં હિતપટિપત્તિયા. સતિસમ્પત્તિયા ઉપટ્ઠિતસ્સતી હોતિ અનવજ્જેસુ ધમ્મેસુ. સમાધિસમ્પત્તિયા અવિક્ખિત્તો હોતિ સમાહિતચિત્તો. પઞ્ઞાસમ્પત્તિયા અવિપરીતં પજાનાતિ. સો સતિયા કુસલાનં ધમ્માનં ગતિયો સમન્વેસમાનો પઞ્ઞાય સત્તાનં હિતાહિતં યથાભૂતં જાનિત્વા સમાધિના તત્થ એકગ્ગચિત્તો હુત્વા વીરિયેન અહિતા સત્તે નિસેધેત્વા હિતે નિયોજેતિ. તેનાહ –

> ''પિયો ગરુ ભાવનીયો, વત્તા ચ વચનક્ખમો;
> ગમ્ભીરઞ્ચ કથં કત્તા, નો ચટ્ઠાને નિયોજકો''તિ. (અ॰ નિ॰ ૭.૩૭; નેત્તિ॰ ૧૧૩);

એવં ગુણસમન્નાગતંવ કલ્યાણમિત્તં ઉપનિસ્સાય મહાપુરિસો અત્તનો ઉપનિસ્સયસમ્પત્તિં સમ્મદેવ પરિયોદપેતિ. સુવિસુદ્ધાસયપયોગોવ હુત્વા ચતૂહિ બલેહિ સમન્નાગતો નચિરેનેવ અટ્ઠઙ્ગે સમોધાનેત્વા મહાભિનીહારં કરોન્તો બોધિસત્તભાવે પતિટ્ઠહતિ અનિવત્તિધમ્મો નિયતો સમ્બોધિપરાયણો.

તસ્સિમાનિ **ચત્તારિ બલાનિ અજ્ઝત્તિકબલં** યા સમ્માસમ્બોધિયં અત્તસન્નિસ્સયા ધમ્મગારવેન અભિરુચિ એકન્તનિન્નજ્ઝાસયતા, યાય મહાપુરિસો અત્તાધિપતિલજ્જાસન્નિસ્સયો, અભિનીહારસમ્પન્નો ચ હુત્વા પારમિયો પૂરેત્વા સમ્માસમ્બોધિં પાપુણાતિ. **બાહિરબલં** યા સમ્માસમ્બોધિયં પરસન્નિસ્સયા અભિરુચિ એકન્તનિન્નજ્ઝાસયતા, યાય મહાપુરિસો લોકાધિપતિઓત્તપ્પનસન્નિસ્સયો, અભિનીહારસમ્પન્નો ચ હુત્વા પારમિયો પૂરેત્વા સમ્માસમ્બોધિં પાપુણાતિ. **ઉપનિસ્સયબલં** યા સમ્માસમ્બોધિયં ઉપનિસ્સયસમ્પત્તિયા અભિરુચિ એકન્તનિન્નજ્ઝાસયતા, યાય મહાપુરિસો તિક્ખિન્દ્રિયો, વિસદધાતુકો, સતિસન્નિસ્સયો, અભિનીહારસમ્પન્નો ચ હુત્વા પારમિયો પૂરેત્વા સમ્માસમ્બોધિં પાપુણાતિ. **પયોગબલં** યા સમ્માસમ્બોધિયા તજ્જા પયોગસમ્પદા સક્કચ્ચકારિતા સાતચ્ચકારિતા, યાય મહાપુરિસો વિસુદ્ધપયોગો, નિરન્તરકારી, અભિનીહારસમ્પન્નો ચ હુત્વા પારમિયો પૂરેત્વા સમ્માસમ્બોધિં પાપુણાતિ. એવમયં ચતૂહિ પચ્ચયેહિ, ચતૂહિ હેતૂહિ, ચતૂહિ ચ બલેહિ સમ્પન્નસમુદાગમો અટ્ઠઙ્ગસમોધાનસમ્પાદિતો અભિનીહારો પારમીનં પચ્ચયો હોતિ મૂલકારણભાવતો.

યસ્સ ચ પવત્તિયા મહાપુરિસે **ચત્તારો અચ્છરિયા અબ્ભુતા ધમ્મા** પતિટ્ઠહન્તિ, સબ્બં સત્તનિકાયં અત્તનો ઓરસપુત્તં વિય પિયચિત્તેન પરિગ્ગણ્હાતિ, ન ચસ્સ ચિત્તં પુન સંકિલેસવસેન સંકિલિસ્સતિ, સત્તાનં હિતસુખાવહો ચસ્સ અજ્ઝાસયો, પયોગો ચ હોતિ, અત્તનો ચ બુદ્ધકારકધમ્મા ઉપરૂપરિ વડ્ઢન્તિ, પરિપચ્ચન્તિ ચ, યતો મહાપુરિસો ઉળારતરેન પુઞ્ઞાભિસન્દેન કુસલાભિસન્દેન પવડ્ઢિયા [પવત્તિયા (ચરિયા॰ અટ્ઠ॰ પકિણ્ણકકથા)] પચ્ચયેન સુખસ્સાહારેન સમન્નાગતો સત્તાનં દક્ખિણેય્યો ઉત્તમં ગારવટ્ઠાનં, અસદિસં પુઞ્ઞક્ખેત્તઞ્ચ હોતિ. એવમનેકગુણો અનેકાનિસંસો મહાભિનીહારો પારમીનં પચ્ચયોતિ વેદિતબ્બો.

યથા ચ મહાભિનીહારો, એવં મહાકરુણા, ઉપાયકોસલ્લઞ્ચ. તત્થ **ઉપાયકોસલ્લં** નામ દાનાદીનં બોધિસમ્ભારભાવસ્સ નિમિત્તભૂતા પઞ્ઞા, યાહિ મહાકરુણૂપાયકોસલ્લતાહિ મહાપુરિસાનં અત્તસુખનિરપેક્ખતા, નિરન્તરં પરસુખકરણપસુતતા, સુદુક્કરેહિ મહાબોધિસત્તચરિતેહિ વિસાદાભાવો, પસાદસંવુદ્ધિદસ્સનસવનાનુસ્સરણાવત્થાસુપિ સત્તાનં હિતસુખપટિલાભહેતુભાવો ચ સમ્પજ્જતિ. તથા હિ તસ્સ પઞ્ઞાય બુદ્ધભાવસિદ્ધિ, કરુણાય બુદ્ધકમ્મસિદ્ધિ. પઞ્ઞાય સયં તરતિ, કરુણાય પરે તારેતિ. પઞ્ઞાય પરદુક્ખં પરિજાનાતિ, કરુણાય પરદુક્ખપટિકારં આરભતિ. પઞ્ઞાય દુક્ખં નિબ્બિન્દતિ, કરુણાય દુક્ખં સમ્પટિચ્છતિ. પઞ્ઞાય નિબ્બાનાભિમુખો હોતિ, કરુણાય તં ન પાપુણાતિ. તથા કરુણાય સંસારાભિમુખો હોતિ, પઞ્ઞાય તત્ર નાભિરમતિ. પઞ્ઞાય સબ્બત્થ વિરજ્જતિ, કરુણાનુગતત્તા ન ચ ન સબ્બેસમનુગ્ગહાય પવત્તો, કરુણાય સબ્બેપિ અનુકમ્પતિ, પઞ્ઞાનુગતત્તા ન ચ ન સબ્બત્થ વિરત્તચિત્તો. પઞ્ઞાય અહંકારમમંકારાભાવો, કરુણાય આલસિયદીનતાભાવો.

તથા પઞ્ઞાકરુણાહિ યથાક્કમં અત્તનાથપરનાથતા, ધીરવીરભાવો, અનત્તન્તપાપરન્તપતા, અત્તહિતપરહિતનિપ્ફત્તિ, નિબ્ભયાભીસનકભાવો, ધમ્માધિપતિલોકાધિપતિતા, કતઞ્ઞુપુબ્બકારિભાવો, મોહતણ્હાવિગમો, વિજ્જાચરણસિદ્ધિ, બલવેસારજ્જનિપ્ફત્તીતિ સબ્બસ્સાપિ પારમિતાફલસ્સ વિસેસેન ઉપાયભાવતો પઞ્ઞા કરુણા પારમીનં પચ્ચયો. ઇદં પન દ્વયં પારમીનં વિય પણિધાનસ્સાપિ પચ્ચયો.

તથા ઉસ્સાહઉમ્મઙ્ગઅવત્થાનહિતચરિયા ચ પારમીનં પચ્ચયોતિ વેદિતબ્બો. યા ચ બુદ્ધભાવસ્સ ઉપ્પત્તિટ્ઠાનતાય “**બુદ્ધભૂમિયો**”તિ વુચ્ચન્તિ. તત્થ **ઉસ્સાહો** નામ બોધિસમ્ભારાનં અબ્ભુસ્સાહનવીરિયં. ઉમ્મઙ્ગો

નામ બોધિસમ્ભારેસુ ઉપાયકોસલ્લભૂતા પઞ્ઞા. **અવત્થાનં** નામ અધિટ્ઠાનં, અચલાધિટ્ઠાનતા. **હિતચરિયા** નામ મેત્તાભાવના, કરુણાભાવના ચ. યથાહ –

‘‘કતિ પન ભન્તે, બુદ્ધભૂમિયોતિ? ચતસ્સો ખો સારિપુત્ત, બુદ્ધભૂમિયો. કતમા ચતસ્સો? ઉસ્સાહો ચ હોતિ વીરિયં, ઉમ્મઙ્ગો ચ હોતિ પઞ્ઞાભાવના, અવત્થાનઞ્ચ હોતિ અધિટ્ઠાનં, હિતચરિયા ચ હોતિ મેત્તાભાવના. ઇમા ખો સારિપુત્ત, ચતસ્સો બુદ્ધભૂમિયો’’તિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૩૪).

તથા નેક્ખમ્મપવિવેકઅલોભાદોસામોહનિસ્સરણપ્પભેદા ચ **છ અજ્ઝાસયા**. વુત્તઞ્હેતં –

‘‘નેક્ખમ્મજ્ઝાસયા ચ બોધિસત્તા કામેસુ, ઘરાવાસે ચ દોસદસ્સાવિનો, પવિવેકજ્ઝાસયા ચ બોધિસત્તા સઙ્ગણિકાય દોસદસ્સાવિનો. અલોભ…પે॰… લોભે…પે॰… અદોસ…પે॰… દોસે…પે॰… અમોહ…પે॰… મોહે…પે॰… નિસ્સરણ…પે॰… સબ્બભવેસુ દોસદસ્સાવિનો’’તિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૩૪; વિસુદ્ધિ॰ ૧.૪૯).

તસ્મા એતે ચ છ અજ્ઝાસયાપિ પારમીનં પચ્ચયાતિ વેદિતબ્બા. ન હિ લોભાદીસુ આદીનવદસ્સનેન, અલોભાદીનં અધિકભાવેન ચ વિના દાનાદિપારમિયો સમ્ભવન્તિ. અલોભાદીનઞ્હિ અધિકભાવેન પરિચ્ચાગાદિનિન્નચિત્તતા, અલોભજ્ઝાસયાદિતા ચાતિ, યથા ચેતે, એવં દાનજ્ઝાસયતાદયોપિ. યથાહ –

‘‘કતિ પન ભન્તે બોધાય ચરન્તાનં બોધિસત્તાનં અજ્ઝાસયાતિ? દસ ખો સારિપુત્ત, બોધાય ચરન્તાનં બોધિસત્તાનં અજ્ઝાસયા. કતમે દસ? દાનજ્ઝાસયા સારિપુત્ત, બોધિસત્તા મચ્છેરે દોસદસ્સાવિનો. સીલ…પે॰… અસંવરે…પે॰… નેક્ખમ્મ…પે॰… કામેસુ…પે॰… યથાભૂતઞાણ…પે॰… વિચિકિચ્છાય….પે॰… વીરિય …પે॰… કોસજ્જે…પે॰… ખન્તિ…પે॰… અક્ખન્તિયં…પે॰… સચ્ચ…પે॰… વિસંવાદને…પે॰… અધિટ્ઠાન…પે॰… અનધિટ્ઠાને…પે॰… મેત્તા…પે॰… બ્યાપાદે…પે॰… ઉપેક્ખા…પે॰… સુખદુક્ખેસુ આદીનવદસ્સાવિનો’’તિ.

એતેસુ હિ મચ્છેરઅસંવરકામવિચિકિચ્છાકોસજ્જઅક્ખન્તિવિસંવાદનઅનધિટ્ઠાન- બ્યાપાદસુખદુક્ખસઞ્ઞાતેસુ આદીનવદસ્સનપુબ્બઙ્ગમા દાનાદિનિન્નચિત્તતાસઞ્ઞાતા દાનજ્ઝાસયતાદયો દાનાદિપારમીનં નિબ્બત્તિયા પચ્ચયો. તથા અપરિચ્ચાગપરિચ્ચાગાદીસુ યથાક્કમં આદીનવાનિસંસપચ્ચવેક્ખણમ્પિ દાનાદિપારમીનં પચ્ચયો હોતિ.

તત્રાયં પચ્ચવેક્ખણાવિધિ – ખેત્તવત્થુહિરઞ્ઞસુવણ્ણગોમહિંસદાસીદાસપુત્તદારાદિપરિગ્ગહબ્યાસત્તચિત્તાનં સત્તાનં ખેત્તાદીનં વત્થુકામભાવેન બહુપત્થનીયભાવતો, રાજચોરાદિસાધારણભાવતો, વિવાદાધિટ્ઠાનતો, સપત્તકરણતો, નિસ્સારતો, પટિલાભપરિપાલનેસુ પરવિહેઠનહેતુભાવતો, વિનાસનિમિત્તઞ્ચસોકાદિઅનેકવિહિતબ્યસનાવહતો તદાસત્તિનિદાનઞ્ચ મચ્છેરમલપરિયુટ્ઠિતચિત્તાનં અપાયૂપપત્તિહેતુભાવતોતિ એવં વિવિધવિપુલાનત્થાવહાનિ પરિગ્ગહિતવત્થૂનિ નામ, તેસં પરિચ્ચાગોયેવેકો સોત્થિભાવોતિ પરિચ્ચાગે અપ્પમાદો કરણીયો.

અપિચ ‘‘યાચકો યાચમાનો અત્તનો ગુય્હસ્સ આચિક્ખનતો મય્હં વિસ્સાસિકો’’તિ ચ ‘‘પહાય ગમનીયં અત્તનો સન્તકં ગહેત્વા પરલોકં યાહીતિઉપદિસનતો મય્હં ઉપદેસકો’’તિ ચ ‘‘આદિત્તે વિય અગારે મરણગ્ગિના આદિત્તે લોકે તતો મય્હં સન્તકસ્સ અપહરણતો અપવાહકસહાયો’’તિ ચ ‘‘અપવાહિતસ્સ ચસ્સ

અજ્ઝાપનનિક્ખેપટ્ઠાનભૂતો’’તિ ચ ‘‘દાનસઙ્ખાતે કલ્યાણકમ્મસ્મિં સહાયભાવતો, સબ્બસમ્પત્તીનં અગ્ગભૂતાય પરમદુલ્લભાય બુદ્ધભૂમિયા સમ્પત્તિહેતુભાવતો ચ પરમો કલ્યાણમિત્તો’’તિ ચ પચ્ચવેક્ખિતબ્બં.

તથા ‘‘ઉળારે કમ્મનિ અનેનાહં સમ્ભાવિતો, તસ્મા સા સમ્ભાવના અવિતથા કાતબ્બા’’તિ ચ ‘‘એકન્તભેદિતાય જીવિતસ્સ આયાચિતેનાપિ મયા દાતબ્બં, પગેવ યાચિતેના’’તિ ચ ‘‘ઉળારજ્ઝાસયેહિ ગવેસિત્વાપિ દાતબ્બો, [દાતબ્બતો (ચરિયા॰ અટ્ઠ॰ પકિણ્ણકકથાવણ્ણના)] સયમેવાગતો મમ પુઞ્ઞેના’’તિ ચ ‘‘યાચકસ્સ દાનાપદેસેન મય્હમેવાયમનુગ્ગહો’’તિ ચ ‘‘અહં વિય અયં સબ્બોપિ લોકો મયા અનુગ્ગહેતબ્બો’’તિ ચ ‘‘અસતિ યાચકે કથં મય્હં દાનપારમી પૂરેય્યા’’તિ ચ ‘‘યાચકાનમેવત્થાય મયા સબ્બોપિ પરિગ્ગહેતબ્બો’’તિ ચ ‘‘અયાચિત્વાપિ મં મમ સન્તકં યાચકા કદા સયમેવ ગણ્હેય્યુ’’ન્તિ ચ ‘‘કથમહં યાચકાનં પિયો ચસ્સં મનાપો’’તિ ચ ‘‘કથં વા તે મય્હં પિયા ચસ્સુ મનાપા’’તિ ચ ‘‘કથં વાહં દદમાનો દત્વાપિ ચ અત્તમનો અસ્સં પમુદિતો પીતિસોમનસ્સજાતો’’તિ ચ ‘‘કથં વા મે યાચકા ભવેય્યું, ઉળારો ચ દાનજ્ઝાસયો’’તિ ચ ‘‘કથં વાહમયાચિતો એવ યાચકાનં હદયમઞ્ઞાય દદેય્ય’’ન્તિ ‘‘સતિ ધને, યાચકે ચ અપરિચ્ચાગો મહતી મય્હં વઞ્ચના’’તિ ચ ‘‘કથમહં અત્તનો અઙ્ગાનિ, જીવિતઞ્ચાપિ પરિચ્ચજેય્ય’’ન્તિ ચ ચાગનિન્નતા ઉપટ્ઠપેતબ્બા.

અપિચ ‘‘અત્થો નામાયં નિરપેક્ખં દાયકમનુગચ્છતિ યથા તં નિરપેક્ખં ખેપકં કિટકો’’તિ અત્થે નિરપેક્ખતાય ચિત્તં ઉપ્પાદેતબ્બં. યાચમાનો પન યદિ પિયપુગ્ગલો હોતિ ‘‘પિયો મં યાચતી’’તિ સોમનસ્સં ઉપ્પાદેતબ્બં. અથ ઉદાસીનપુગ્ગલો હોતિ ‘‘અયં મં યાચમાનો અદ્ધા ઇમિના પરિચ્ચાગેન મિત્તો હોતી’’તિ સોમનસ્સં ઉપ્પાદેતબ્બં. દદન્તો હિ યાચકાનં પિયો હોતીતિ. અથ પન વેરીપુગ્ગલો યાચતિ, ‘‘પચ્ચત્થિકો મં યાચતિ, અયં મં યાચમાનો અદ્ધા ઇમિના પરિચ્ચાગેન વેરીપિ પિયો મિત્તો હોતી’’તિ વિસેસતો સોમનસ્સં ઉપ્પાદેતબ્બં. એવં પિયપુગ્ગલે વિય મજ્ઝત્તવેરીપુગ્ગલેસુપિ મેત્તાપુબ્બઙ્ગમં કરુણં ઉપટ્ઠપેત્વાવ દાતબ્બં.

સચે પનસ્સ ચિરકાલં પરિભાવિતત્તા લોભસ્સ દેય્યધમ્મવિસયા લોભધમ્મા ઉપ્પજ્જેય્યું, તેન બોધિસત્તપટિઞ્ઞેન ઇતિ પટિસઞ્ચિક્ખિતબ્બં ‘‘નનુ તયા સપ્પુરિસ સમ્બોધાય અભિનીહારં કરોન્તેન સબ્બસત્તાનમુપકારાય અયં કાયો નિસ્સટ્ઠો, તપ્પરિચ્ચાગમયઞ્ચ પુઞ્ઞં, તત્થ નામ તે બાહિરેપિ વત્થુસ્મિં અભિસઙ્ગપ્પવત્તિ હત્થિસિનાનસદિસી હોતિ, તસ્મા તયા ન કત્થચિ અભિસઙ્ગો ઉપ્પાદેતબ્બો. સેય્યથાપિ નામ મહતો ભેસજ્જરુક્ખસ્સ તિટ્ઠતો મૂલં મૂલત્થિકા હરન્તિ, પપટિકં, તચં, ખન્ધં, વિટપં, સાખં, પલાસં, પુપ્ફં, ફલં ફલત્થિકા હરન્તિ, ન તસ્સ રુક્ખસ્સ ‘મય્હં સન્તકં એતે હરન્તી’તિ વિતક્કસમુદાચારો હોતિ, એવમેવ સબ્બલોકહિતાય ઉસ્સુક્કમાપજ્જન્તેન મયા મહાદુક્ખે અકતઞ્ઞુકે નિચ્ચાસુચિમ્હિ કાયે પરેસં ઉપકારાય વિનિયુજ્જમાને અણુમત્તોપિ મિચ્છાવિતક્કો ન ઉપ્પાદેતબ્બો. કો વા એત્થ વિસેસો અજ્ઝત્તિકબાહિરેસુ મહાભૂતેસુ એકન્તભેદનવિકિરણવિદ્ધંસનધમ્મેસુ. કેવલં પન સમ્મોહવિજમ્ભિતમેતં, યદિદં ‘એતં મમ, એસોહમસ્મિ, એસો મે અત્તા’તિ અભિનિવેસો, તસ્મા બાહિરેસુ મહાભૂતેસુ વિય અજ્ઝત્તિકેસુપિ કરચરણનયનાદીસુ, મંસાદીસુ ચ અનપેક્ખેન હુત્વા ‘તં તદત્થિકા હરન્તૂ’તિ નિસ્સટ્ઠચિત્તેન ભવિતબ્બ’’ન્તિ. એવં પટિસઞ્ચિક્ખતો ચસ્સ સમ્બોધાય પહિતત્તસ્સ કાયજીવિતેસુ નિરપેક્ખસ્સ અપ્પકસિરેનેવ કાયવચીમનોકમ્માનિ સુવિસુદ્ધાનિ હોન્તિ, સો વિસુદ્ધકાયવચીમનોકમ્મન્તો વિસુદ્ધાજીવો ઞાયપટિપત્તિયં ઠિતો આયાપાયુપાયકોસલ્લસમન્નાગમેન ભિય્યોસો મત્તાય દેય્યધમ્મપરિચ્ચાગેન, અભયદાનસદ્ધમ્મદાનેહિ ચ સબ્બસત્તે અનુગ્ગણ્હિતું સમત્થો હોતિ, અયં તાવ **દાનપારમિયં** પચ્ચવેક્ખણાનયો.

સીલપારમિયં પન એવં પચ્ચવેક્ખિતબ્બં – ‘‘ઇદઞ્હિ સીલં નામ ગઙ્ગોદકાદીહિ વિસોધેતું અસક્કુણેય્યસ્સ દોસમલસ્સ વિક્ખાલનજલં, હરિચન્દનાદીહિ વિનેતું અસક્કુણેય્યસ્સ રાગાદિપરિળાહસ્સ વિનયનં, મુત્તાહારમકુટકુણ્ડલાદીહિ પચુરજનાલઙ્કારેહિ અસાધારણો સાધૂનમલઙ્કારવિસેસો, સબ્બદિસાવાયનકો અતિકિત્તિમો [સબ્બદિસાવાયનતો અકિત્તિમો (ચરિયા॰ અટ્ઠ॰ પકિણ્ણકકથાવણ્ણના; દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૭)] સબ્બકાલાનુરૂપો ચ સુરભિગન્ધો, ખત્તિયમહાસાલાદીહિ, દેવતાહિ ચ વન્દનીયાદિભાવાવહનતો પરમો વસીકરણમન્તો, ચાતુમહારાજિકાદિદેવલોકારોહણસોપાનપન્તિ, ઝાનાભિઞ્ઞાનં અધિગમૂપાયો, નિબ્બાનમહાનગરસ્સ સમ્પાપકમગ્ગો, સાવકબોધિપચ્ચેકબોધિસમ્માસમ્બોધીનં પતિટ્ઠાનભૂમિ, યં યં વા પનિચ્છિતં પત્થિતં, તસ્સ તસ્સ સમિજ્ઝનૂપાયભાવતો ચિન્તામણિકપ્પરુક્ખાદિકે ચ અતિસેતિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા ‘‘ઇજ્ઝતિ ભિક્ખવે, સીલવતો ચેતોપણિધિ વિસુદ્ધત્તા’’તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૩૭; સં॰ નિ॰ ૪.૩૫૨; અ॰ નિ॰ ૮.૩૫). અપરમ્પિ વુત્તં ‘‘આકઙ્ખેય્ય ચે ભિક્ખવે, ભિક્ખુ સબ્રહ્મચારીનં પિયો ચ અસ્સં મનાપો ચ ગરુ ચ ભાવનીયો ચાતિ, સીલેસ્વેવસ્સ પરિપૂરકારી’’તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૧.૬૫). તથા ‘‘અવિપ્પટિસારત્થાનિ ખો આનન્દ કુસલાનિ સીલાની’’તિ, (અ॰ નિ॰ ૧૦.૧; ૧૧.૧) ‘‘પઞ્ચિમે ગહપતયો, આનિસંસા સીલવતો સીલસમ્પદાયા’’તિઆદિસુત્તાનઞ્ચ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૫૦; અ॰ નિ॰ ૫.૨૧૩; ઉદા॰ ૭૬; મહાવ॰ ૩૮૫) વસેન સીલગુણા પચ્ચવેક્ખિતબ્બા. તથા અગ્ગિક્ખન્ધોપમસુત્તાદીનં (અ॰ નિ॰ ૭.૭૨) વસેન સીલવિરહે આદીનવા.

અપિચ પીતિસોમનસ્સનિમિત્તતો, અત્તાનુવાદપરાનુવાદદણ્ડદુગ્ગતિભયાભાવતો, વિઞ્ઞૂહિ પાસંસભાવતો, અવિપ્પટિસારહેતુતો, પરમસોત્થિટ્ઠાનતો, કુલસાપતેય્યાધિપતેય્યજીવિતરૂપટ્ઠાનબન્ધુમિત્તસમ્પત્તીનં અતિસયનતો ચ સીલં પચ્ચવેક્ખિતબ્બં. સીલવતો હિ અત્તનો સીલસમ્પદાહેતુ મહન્તં પીતિસોમનસ્સં ઉપ્પજ્જતિ ‘‘કતં વત મયા કુસલં, કતં કલ્યાણં, કતં ભીરુત્તાણ’’ન્તિ.

તથા સીલવતો અત્તા ન ઉપવદતિ, ન ચ પરે વિઞ્ઞૂ, દણ્ડદુગ્ગતિભયાનઞ્ચ સમ્ભવોયેવ નત્થિ, ‘‘સીલવા પુરિસપુગ્ગલો કલ્યાણધમ્મો’’તિ વિઞ્ઞૂનં પાસંસો ચ હોતિ. તથા સીલવતો ય્વાયં ‘‘કતં વત મયા પાપં, કતં લુદ્દં, કતં કિબ્બિસ’’ન્તિ દુસ્સીલસ્સ વિપ્પટિસારો ઉપ્પજ્જતિ, સો ન હોતિ. સીલઞ્ચ નામેતં અપ્પમાદાધિટ્ઠાનતો, ભોગબ્યસનાદિપરિહારમુખેન મહતો અત્થસ્સ સાધનતો, મઙ્ગલભાવતો, પરમં સોત્થિટ્ઠાનં. નિહીનજચ્ચોપિ સીલવા ખત્તિયમહાસાલાદીનં પૂજનીયો હોતીતિ કુલસમ્પત્તિં અતિસેતિ સીલસમ્પદા, ‘‘તં કિં મઞ્ઞસિ મહારાજ, ઇધ તે અસ્સ દાસો કમ્મકરો’’તિઆદિ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૮૩) વક્ખમાનસામઞ્ઞસુત્તવચનઞ્ચેત્થ સાધકં, ચોરાદીહિ અસાધારણતો, પરલોકાનુગમનતો, મહપ્ફલભાવતો, સમથાદિગુણાધિટ્ઠાનતો ચ બાહિરધનં સાપતેય્યં અતિસેતિ સીલં. પરમસ્સ ચિત્તિસ્સરિયસ્સ અધિટ્ઠાનભાવતો ખત્તિયાદીનમિસ્સરિયં અતિસેતિ સીલં. સીલનિમિત્તઞ્હિ તંતંસત્તનિકાયેસુ સત્તાનમિસ્સરિયં, વસ્સસતાદિદીઘપ્પમાણતો ચ જીવિતતો એકાહમ્પિ સીલવતો જીવિતસ્સ વિસિટ્ઠતાવચનતો, સતિપિ જીવિતે સિક્ખાનિક્ખિપનસ્સ મરણતાવચનતો ચ સીલં જીવિતતો વિસિટ્ઠતરં. વેરીનમ્પિ મનુઞ્ઞભાવાવહનતો, જરારોગવિપત્તીહિ અનભિભવનીયતો ચ રૂપસમ્પત્તિં અતિસેતિ સીલં. પાસાદહમ્મિયાદિટ્ઠાનપ્પભેદે રાજયુવરાજસેનાપતિઆદિઠાનવિસેસે ચ સુખવિસેસાધિટ્ઠાનભાવતો અતિસેતિ સીલં. સભાવસિનિદ્ધે સન્તિકાવચરેપિ બન્ધુજને, મિત્તજને ચ એકન્તહિતસમ્પાદનતો, પરલોકાનુગમનતો ચ અતિસેતિ સીલં. ‘‘ન તં માતા પિતા કયિરા’’તિઆદિ (ધ॰ પ॰ ૪૩) વચનઞ્ચેત્થ સાધકં. તથા હત્થિઅસ્સરથપત્તિબલકાયેહિ, મન્તાગદસોત્થાનપયોગેહિ ચ દુરારક્ખાનમનાથાનં અત્તાધીનતો, અનપરાધીનતો, મહાવિસયતો ચ આરક્ખભાવેન સીલમેવ વિસિટ્ઠતરં. તેનેવાહ ‘‘ધમ્મો હવે રક્ખતિ ધમ્મચારિ’’ન્તિઆદિ (થેરગા॰ ૩૦૩; જા॰

૧.૧૦.૧૦૨). એવમનેકગુણસમન્નાગતં સીલન્તિ પચ્ચવેક્ખન્તસ્સ અપરિપુણ્ણા ચેવ સીલસમ્પદા પારિપૂરિં ગચ્છતિ, અપરિસુદ્ધા ચ પારિસુદ્ધિં.

સચે પનસ્સ દીઘરત્તં પરિચયેન સીલપટિપક્ખધમ્મા દોસાદયો અન્તરન્તરા ઉપ્પજ્જેય્યું, તેન બોધિસત્તપટિઞ્ઞેન એવં પટિસઞ્ચિક્ખિતબ્બં ''નનુ તયા બોધાય પણિધાનં કતં, સીલવેકલ્લેન ચ ન સક્કા ન ચ સુકરા લોકિયાપિ સમ્પત્તિયો પાપુણિતું, પગેવ લોકુત્તરા''તિ. સબ્બસમ્પત્તીનમગ્ગભૂતાય સમ્માસમ્બોધિયા અધિટ્ઠાનભૂતેન સીલેન પરમુક્કંસગતેન ભવિતબ્બં, તસ્મા ''કિકીવ અણ્ડ''ન્તિઆદિના (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭; વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૯) વુત્તનયેન સમ્મદેવ સીલં રક્ખન્તેન સુટ્ઠુ તયા પેસલેન ભવિતબ્બં.

અપિચ તયા ધમ્મદેસનાય યાનત્તયે સત્તાનમવતારણપરિપાચનાનિ કાતબ્બાનિ, સીલવેકલ્લસ્સ ચ વચનં ન પચ્ચેતબ્બં હોતિ, અસપ્પાયાહારવિચારસ્સ વિય વેજ્જસ્સ તિકિચ્છનં, તસ્મા ''કથાહં સદ્ધેય્યો હુત્વા સત્તાનમવતારણપરિપાચનાનિ કરેય્ય''ન્તિ સભાવપરિસુદ્ધસીલેન ભવિતબ્બં. કિઞ્ચ ઝાનાદિગુણવિસેસયોગેન મે સત્તાનમુપકારકરણસમત્થતા, પઞ્ઞાપારમીઆદિપરિપૂરણઞ્ચ ઝાનાદયો ગુણા ચ સીલપારિસુદ્ધિં વિના ન સમ્ભવન્તીતિ સમ્મદેવ સીલં સોધેતબ્બં.

તથા ''સમ્બાધો ઘરાવાસો રજોપથો''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૧૧૧; મ॰ નિ॰ ૧.૨૯૧, ૩૭૧; ૨.૧૦; ૩.૧૩, ૨૧૮; સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૪; ૫.૧૦૦૨; અ॰ નિ॰ ૧૦.૯૯; નેત્તિ॰ ૯૪) ઘરાવાસે, ''અટ્ઠિકઙ્કલૂપમા કામા''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૨૩૪; ૨.૪૨; પાચિ॰ ૪૧૭; ચૂળનિ॰ ૧૪૭) ''માતાપિ પુત્તેન વિવદતી''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૧૬૮) ચ કામેસુ, ''સેય્યથાપિ પુરિસો ઇણં આદાય કમ્મન્તે પયોજેય્યા''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૪૨૬) કામચ્છન્દાદીસુ આદીનવદસ્સનપુબ્બઙ્ગમા, વુત્તવિપરિયાયેન ''અબ્ભોકાસો પબ્બજ્જા''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૧૯૧, ૩૯૮; મ॰ નિ॰ ૧.૨૯૧, ૩૭૧; ૨.૧૦; ૩.૧૩, ૨૧૮; સં॰ નિ॰ ૧.૨૯૧; સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૦૨; અ॰ નિ॰ ૧૦.૯૯; નેત્તિ॰ ૯૮) પબ્બજ્જાદીસુ આનિસંસાપટિસઙ્ખાવસેન **નેક્ખમ્મપારમિયં** પચ્ચવેક્ખણા કાતબ્બા. અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પન દુક્ખક્ખન્ધઆસિવિસોપમસુત્તાદિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૬૩, ૧૭૫; સં॰ નિ॰ ૪.૨૩૮) વસેન વેદિતબ્બો.

તથા ''પઞ્ઞાય વિના દાનાદયો ધમ્મા ન વિસુજ્ઝન્તિ, યથાસકં બ્યાપારસમત્થા ચ ન હોન્તી''તિ પઞ્ઞાય ગુણા મનસિ કાતબ્બા. યથેવ હિ જીવિતેન વિના સરીરયન્તં ન સોભતિ, ન ચ અત્તનો કિરિયાસુ પટિપત્તિસમત્થં હોતિ. યથા ચ ચક્ખાદીનિ ઇન્દ્રિયાનિ વિઞ્ઞાણેન વિના યથાસકં વિસયેસુ કિચ્ચં કાતું નપ્પહોન્તિ, એવં સદ્ધાદીનિ ઇન્દ્રિયાનિ પઞ્ઞાય વિના સકકિચ્ચપટિપત્તિયમસમત્થાનીતિ પરિચ્ચાગાદિપટિપત્તિયં પઞ્ઞા પધાનકારણં. ઉમ્મીલિતપઞ્ઞાચક્ખુકા હિ મહાસત્તા બોધિસત્તા અત્તનો અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનિપિ દત્વા અનત્તુક્કંસકા, અપરવમ્ભકા ચ હોન્તિ, ભેસજ્જરુક્ખા વિય વિકપ્પરહિતા કાલત્તયેપિ સોમનસ્સજાતા. પઞ્ઞાવસેન હિ ઉપાયકોસલ્લયોગતો પરિચ્ચાગો પરહિતપવત્તિયા દાનપારમિભાવં ઉપેતિ. અત્તત્થઞ્હિ દાનં મુદ્ધસદિસં [વુદ્ધિસદિસં (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૭)] હોતિ.

તથા પઞ્ઞાય અભાવેન તણ્હાદિસંકિલેસાવિયોગતો સીલસ્સ વિસુદ્ધિયેવ ન સમ્ભવતિ, કુતો સબ્બઞ્ઞુગુણાધિટ્ઠાનભાવો. પઞ્ઞવા એવ ચ ઘરાવાસે કામગુણેસુ સંસારે ચ આદીનવં, પબ્બજ્જાય ઝાનસમાપત્તિયં નિબ્બાને ચ આનિસંસં સુટ્ઠુ સલ્લક્ખેન્તો પબ્બજિત્વા ઝાનસમાપત્તિયો નિબ્બત્તેત્વા નિબ્બાનનિન્નો, પરે ચ તત્થ પતિટ્ઠપેતિ.

વીરિયઞ્ચ પઞ્ઞારહિતં યથિચ્છિતમત્થં ન સાધેતિ દુરારમ્ભભાવતો. અનારમ્ભોયેવ હિ દુરારમ્ભતો સેય્યો, પઞ્ઞાસહિતેન પન વીરિયેન ન કિઞ્ચિ દુરધિગમં ઉપાયપટિપત્તિતો. તથા પઞ્ઞવા એવ પરાપકારાદીનમધિવાસકજાતિયો હોતિ, ન દુપ્પઞ્ઞો. પઞ્ઞાવિરહિતસ્સ ચ પરેહિ ઉપનીતા અપકારા ખન્તિયા પટિપક્ખમેવ અનુબ્રૂહેન્તિ. પઞ્ઞવતો પન તે ખન્તિસમ્પત્તિયા અનુબ્રૂહનવસેન અસ્સા થિરભાવાય સંવત્તન્તિ. પઞ્ઞવા એવ તીણિપિ સચ્ચાનિ તેસં કારણાનિ પટિપક્ખે ચ યથાભૂતં જાનિત્વા પરેસં અવિસંવાદકો હોતિ. તથા પઞ્ઞાબલેન અત્તાનમુપત્થમ્ભેત્વા ધિતિસમ્પદાય સબ્બપારમીસુ અચલસમાદાનાધિટ્ઠાનો હોતિ. પઞ્ઞવા એવ ચ પિયમજ્ઝત્તવેરિવિભાગમકત્વા સબ્બત્થ હિતૂપસંહારકુસલો હોતિ. તથા પઞ્ઞાવસેન લાભાલાભાદિલોકધમ્મસન્નિપાતે નિબ્બિકારતાય મજ્ઝત્તો હોતિ. એવં સબ્બાસં પારમીનં પઞ્ઞાવ પારિસુદ્ધિહેતૂતિ **પઞ્ઞાગુણા** પચ્ચવેક્ખિતબ્બા.

અપિચ પઞ્ઞાય વિના ન દસ્સનસમ્પત્તિ, અન્તરેન ચ દિટ્ઠિસમ્પદં ન સીલસમ્પદા, સીલદિટ્ઠિસમ્પદારહિતસ્સ ચ ન સમાધિસમ્પદા, અસમાહિતેન ચ ન સક્કા અત્તહિતમત્તમ્પિ સાધેતું, પગેવ ઉક્કંસગતં પરહિતન્તિ. ''નનુ તયા પરહિતાય પટિપન્નેન સક્કચ્ચં પઞ્ઞાપારિસુદ્ધિયા આયોગો કરણીયો''તિ બોધિસત્તેન અત્તા ઓવદિતબ્બો. પઞ્ઞાનુભાવેન હિ મહાસત્તો ચતુરધિટ્ઠાનાધિટ્ઠિતો ચતૂહિ સઙ્ગહવત્થૂહિ લોકં અનુગ્ગણ્હન્તો સત્તે નિય્યાનમગ્ગે અવતારેતિ, ઇન્દ્રિયાનિ ચ નેસં પરિપાચેતિ. તથા પઞ્ઞાબલેન ખન્ધાયતનાદીસુ પવિચયબહુલો પવત્તિનિવત્તિયો યાથાવતો પરિજાનન્તો દાનાદયો ગુણવિસેસે નિબ્બેધભાગિયભાવં નયન્તો બોધિસત્તસિક્ખાય પરિપૂરકારી હોતીતિ એવમાદિના અનેકાકારવોકારે પઞ્ઞાગુણે વવત્થપેત્વા પઞ્ઞાપારમી અનુબ્રૂહેતબ્બા.

તથા દિસ્સમાનપારાનિપિ લોકિયાનિ કમ્માનિ નિહીનવીરિયેન પાપુણિતુમસક્કુણેય્યાનિ, અગણિતખેદેન પન આરદ્ધવીરિયેન દુરધિગમં નામ નત્થિ. નિહીનવીરિયો હિ ''સંસારમહોઘતો સબ્બસત્તે સન્તારેસ્સામી''તિ આરભિતુમેવ ન સક્કુણોતિ. મજ્ઝિમો પન આરભિત્વાન અન્તરાવોસાનમાપજ્જતિ. ઉક્કટ્ઠવીરિયો પન અત્તસુખનિરપેક્ખો આરભિત્વા પારમધિગચ્છતીતિ વીરિયસમ્પત્તિ પચ્ચવેક્ખિતબ્બા.

અપિચ ''યસ્સ અત્તનો એવ સંસારપઙ્કતો સમુદ્ધરણત્થમારમ્ભો, તસ્સાપિ વીરિયસ્સ સિથિલભાવેન મનોરથાનં મત્થકપ્પત્તિ ન સક્કા સમ્ભાવેતું, પગેવ સદેવકસ્સ લોકસ્સ સમુદ્ધરણત્થં કતાભિનીહારેના''તિ ચ ''રાગાદીનં દોસગણાનં મત્તમહાનાગાનમિવ દુન્નિવારણભાવતો, તન્નિદાનાનઞ્ચ કમ્મસમાદાનાનં ઉક્ખિત્તાસિકવધકસદિસભાવતો, તન્નિમિત્તાનઞ્ચ દુગ્ગતીનં સબ્બદા વિવટમુખભાવતો, તત્થ નિયોજકાનઞ્ચ પાપમિત્તાનં સદા સન્નિહિતભાવતો, તદોવાદકારિતાય ચ વસલસ્સ પુથુજ્જનભાવસ્સ સતિ સમ્ભવે યુત્તં સયમેવ સંસારદુક્ખતો નિસ્સરિતુ''ન્તિ ચ ''મિચ્છાવિતક્કા વીરિયાનુભાવેન દૂરી ભવન્તી''તિ ચ ''યદિ પન સમ્બોધિં અત્તાધીનેન વીરિયેન સક્કા સમધિગન્તું, કિમેત્થ દુક્કર''ન્તિ ચ એવમાદિના નયેન **વીરિયગુણા** પચ્ચવેક્ખિતબ્બા.

તથા ''ખન્તિ નામાયં નિરવસેસગુણપટિપક્ખસ્સ કોધસ્સ વિધમનતો ગુણસમ્પાદને સાધૂનં અપ્પટિહતમાયુધં, પરાભિભવને સમત્થાનમલઙ્કારો, સમણબ્રાહ્મણાનં બલસમ્પદા, કોધગ્ગિવિનયના ઉદકધારા, કલ્યાણકિત્તિસદ્દસ્સ સઞ્જાતિદેસો, પાપપુગ્ગલાનં વચીવિસવૂપસમકરો મન્તાગદો, સંવરે ઠિતાનં પરમા ધીરપકતિ, ગમ્ભીરાસયતાય સાગરો, દોસમહાસાગરસ્સ વેલા, અપાયદ્વારસ્સ પિધાનકવાટં દેવબ્રહ્મલોકાનં આરોહણસોપાનં, સબ્બગુણાનમધિવાસભૂમિ, ઉત્તમા કાયવચીમનોવિસુદ્ધી''તિ મનસિ કાતબ્બં. અપિચ ''એતે સત્તા ખન્તિસમ્પત્તિયા

અભાવતો ઇધલોકે તપન્તિ, પરલોકે ચ તપનીયધમ્માનુયોગતો''તિ ચ ''યદિપિ પરાપકારનિમિત્તં દુક્ખં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ પન દુક્ખસ્સ ખેત્તભૂતો અત્તભાવો, બીજભૂતઞ્ચ કમ્મં મયાવ અભિસઙ્ખત''ન્તિ ચ ''તસ્સ ચ દુક્ખસ્સ આણણ્યકરણમેત''ન્તિ ચ ''અપકારકે અસતિ કથં મય્હં ખન્તિસમ્પદા સમ્ભવતી''તિ ચ ''યદિપાયં એતરહિ અપકારકો , અયં નામ પુબ્બે અનેન મય્હં ઉપકારો કતો''તિ ચ ''અપકારો એવ વા ખન્તિનિમિત્તતાય ઉપકારો''તિ ચ ''સબ્બેપિમે સત્તા મય્હં પુત્તસદિસા, પુત્તકતાપરાધેસુ ચ કો કુજ્ઝિસ્સતી''તિ ચ ''યેન કોધભૂતાવેસેન અયં મય્હં અપરજ્ઝતિ, સ્વાયં કોધભૂતાવેસો મયા વિનેતબ્બો''તિ ચ ''યેન અપકારેન ઇદં મય્હં દુક્ખં ઉપ્પન્નં, તસ્સ અહમ્પિ નિમિત્ત''ન્તિ ચ ''યેહિ ધમ્મેહિ અપકારો કતો, યત્થ ચ કતો, સબ્બેપિ તે તસ્મિંયેવ ખણે નિરુદ્ધા, કસ્સિદાનિ કેન કોપો કાતબ્બો''તિ ચ ''અનત્તતાય સબ્બધમ્માનં કો કસ્સ અપરજ્ઝતી''તિ ચ પચ્ચવેક્ખન્તેન ખન્તિસમ્પદા બ્રૂહેતબ્બા.

યદિ પનસ્સ દીઘરત્તં પરિચયેન પરાપકારનિમિત્તકો કોધો ચિત્તં પરિયાદાય તિટ્ઠેય્ય, તેન ઇતિ પટિસઞ્ચિક્ખિતબ્બં ''ખન્તિ નામેસા પરાપકારસ્સ પટિપક્ખપટિપત્તીનં પચ્ચુપકારકારણ''ન્તિ ચ ''અપકારો ચ મય્હં દુક્ખુપ્પાદનેન દુક્ખુપનિસાય સદ્ધાય, સબ્બલોકે અનભિરતિસઞ્ઞાય ચ પચ્ચયો''તિ ચ ''ઇન્દ્રિયપકતિરેસા, યદિદં ઇટ્ઠાનિટ્ઠવિસયસમાયોગો, તત્થ અનિટ્ઠવિસયસમાયોગો મય્હં ન સિયાતિ તં કુતેત્થ લબ્ભા''તિ ચ ''કોધવસિકો સત્તો કોધેન ઉમ્મત્તો વિક્ખિત્તચિત્તો, તત્થ કિં પચ્ચપકારેના''તિ ચ ''સબ્બેપિમે સત્તા સમ્માસમ્બુદ્ધેન ઓરસપુત્તા વિય પરિપાલિતા, તસ્મા ન તત્થ મયા ચિત્તકોપો કાતબ્બો''તિ ચ ''અપરાધકે ચ સતિ ગુણે ગુણવતિ મયા કોપો ન કાતબ્બો''તિ ચ ''અસતિ ગુણે કસ્સચિપિ ગુણસ્સાભાવતો વિસેસેન કરુણાયિતબ્બો''તિ ચ ''કોપેન મય્હં ગુણયસા નિહીયન્તી''તિ ચ ''કુજ્ઝનેન મય્હં દુબ્બણ્ણદુક્ખસેય્યાદયો સપત્તકન્તા આગચ્છન્તી''તિ ચ ''કોધો ચ નામાયં સબ્બદુક્ખાહિતકારકો સબ્બસુખહિતવિનાસકો બલવા પચ્ચત્થિકો''તિ ચ ''સતિ ચ ખન્તિયા ન કોચિ પચ્ચત્થિકો''તિ ચ ''અપરાધકેન અપરાધનિમિત્તં યં દુક્ખં આયતિં લદ્ધબ્બં, સતિ ચ ખન્તિયા મય્હં તદભાવો''તિ ચ ''ચિન્તેન્તેન, કુજ્ઝન્તેન ચ મયા પચ્ચત્થિકોયેવ અનુવત્તિતો''તિ ચ ''કોધે ચ મયા ખન્તિયા અભિભૂતે તસ્સ દાસભૂતો પચ્ચત્થિકો સમ્મદેવ અભિભૂતો''તિ ચ ''કોધનિમિત્તં ખન્તિગુણપરિચ્ચાગો મય્હં ન યુત્તો''તિ ચ ''સતિ ચ કોધે ગુણવિરોધપચ્ચનીકધમ્મે કથં મે સીલાદિધમ્મા પારિપૂરિં ગચ્છેય્યું, અસતિ ચ તેસુ કથાહં સત્તાનં ઉપકારબહુલો પટિઞ્ઞાનુરૂપં ઉત્તમં સમ્પત્તિં પાપુણિસ્સામી''તિ ચ ''ખન્તિયા ચ સતિ બહિદ્ધા વિક્ખેપાભાવતો સમાહિતસ્સ સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચતો દુક્ખતો સબ્બે ધમ્મા અનત્તતો નિબ્બાનં અસઙ્ખતામતસન્તપણીતતાદિભાવતો નિજ્ઝાનં ખમન્તિ, 'બુદ્ધધમ્મા ચ અચિન્તેય્યાપરિમેય્યપ્પભવા'તિ'', તતો ચ ''અનુલોમિકખન્તિયં ઠિતો 'કેવલા ઇમે અત્તત્તનિયભાવરહિતા ધમ્મમત્તા યથાસકં પચ્ચયેહિ ઉપ્પજ્જન્તિ વિનસ્સન્તિ, ન કુતોચિ આગચ્છન્તિ, ન કુહિઞ્ચિ ગચ્છન્તિ, ન ચ કત્થચિ પતિટ્ઠિતા, ન ચેત્થ કોચિ કસ્સચિ બ્યાપારો'તિ અહંકારમમંકારાનધિટ્ઠાનતા નિજ્ઝાનં ખમતિ, યેન બોધિસત્તો બોધિયા નિયતો અનાવત્તિધમ્મો હોતી''તિ એવમાદિના **ખન્તિપારમિયા** પચ્ચવેક્ખણા વેદિતબ્બા.

તથા ''સચ્ચેન વિના સીલાદીનમસમ્ભવતો, પટિઞ્ઞાનુરૂપપટિપત્તિયા અભાવતો, સચ્ચધમ્માતિક્કમે ચ સબ્બપાપધમ્માનં સમોસરણભાવતો, અસચ્ચસન્ધસ્સ અપ્પચ્ચયિકભાવતો, આયતિઞ્ચ અનાદેય્યવચનતાવહનતો, સમ્પન્નસચ્ચસ્સ સબ્બગુણાધિટ્ઠાનભાવતો, સચ્ચાધિટ્ઠાનેન સબ્બસમ્બોધિસમ્ભારાનં પારિસુદ્ધિપારિપૂરિસમન્વાયતો, સભાવધમ્માવિસંવાદનેન સબ્બબોધિસમ્ભારકિચ્ચકરણતો , બોધિસત્તપટિપત્તિયા ચ પરિનિપ્ફત્તિતો''તિઆદિના **સચ્ચપારમિયા** સમ્પત્તિયો પચ્ચવેક્ખિતબ્બા.

તથા ‘‘દાનાદીસુ દળ્હસમાદાનં, તપ્પટિપક્ખસન્નિપાતે ચ નેસં અચલાધિટ્ઠાનં, તત્થ ચ ધીરવીરભાવં વિના ન દાનાદિસમ્ભારા સમ્બોધિનિમિત્તા સમ્ભવન્તી’’તિઆદિના **અધિટ્ઠાનગુણા** પચ્ચવેક્ખિતબ્બા.

તથા ‘‘અત્તહિતમત્તે અવતિટ્ઠન્તેનાપિ સત્તેસુ હિતચિત્તતં વિના ન સક્કા ઇધલોકપરલોકસમ્પત્તિયો પાપુણિતું, પગેવ સબ્બસત્તે નિબ્બાનસમ્પત્તિયં પતિટ્ઠાપેતુકામેના’’તિ ચ ‘‘પચ્છા સબ્બસત્તાનં લોકુત્તરસમ્પત્તિમાકઙ્ખન્તેન ઇદાનિ લોકિયસમ્પત્તિમાકઙ્ખા યુત્તરૂપા’’તિ ચ ‘‘ઇદાનિ આસયમત્તેન પરેસં હિતસુખૂપસંહારં કાતુમસક્કોન્તો કદા પયોગેન તં સાધયિસ્સામી’’તિ ચ ‘‘ઇદાનિ મયા હિતસુખૂપસંહારેન સંવડ્ઢિતા પચ્છા ધમ્મસંવિભાગસહાયા મય્હં ભવિસ્સન્તી’’તિ ચ ‘‘એતેહિ વિના ન મય્હં બોધિસમ્ભારા સમ્ભવન્તિ, તસ્મા સબ્બબુદ્ધગુણવિભૂતિનિપ્ફત્તિકારણત્તા મય્હં એતે પરમં પુઞ્ઞક્ખેત્તં અનુત્તરં કુસલાયતનં ઉત્તમં ગારવટ્ઠાન’’ન્તિ ચ ‘‘સવિસેસં સબ્બેસુપિ સત્તેસુ હિતજ્ઝાસયતા પચ્ચુપટ્ઠપેતબ્બા, કિઞ્ચ કરુણાધિટ્ઠાનતોપિ સબ્બસત્તેસુ મેત્તા અનુબ્રૂહેતબ્બા. વિમરિયાદીકતેન હિ ચેતસા સત્તેસુ હિતસુખૂપસંહારનિરતસ્સ તેસં અહિતદુક્ખાપનયનકામતા બલવતી ઉપ્પજ્જતિ દળ્હમૂલા, કરુણા ચ સબ્બેસં બુદ્ધકારકધમ્માનં આદિ ચરણં પતિટ્ઠા મૂલં મુખં પમુખ’’ન્તિ એવમાદિના **મેત્તાગુણા** પચ્ચવેક્ખિતબ્બા.

તથા ‘‘ઉપેક્ખાય અભાવે સત્તેહિ કતા વિપ્પકારા ચિત્તસ્સ વિકારં ઉપ્પાદેય્યું, સતિ ચ ચિત્તવિકારે દાનાદિસમ્ભારાનં સમ્ભવો એવ નત્થી’’તિ ચ ‘‘મેત્તાસિનેહેન સિનેહિતે ચિત્તે ઉપેક્ખાય વિના સમ્ભારાનં પારિસુદ્ધિ ન હોતી’’તિ ચ ‘‘અનુપેક્ખકો સઙ્ખારેસુ પુઞ્ઞસમ્ભારં, તબ્બિપાકઞ્ચ સત્તહિતત્થં પરિણામેતું ન સક્કોતી’’તિ ચ ઉપેક્ખાય અભાવે દેય્યધમ્મપટિગ્ગાહકાનં વિભાગમકત્વા પરિચ્ચજિતું ન સક્કોતી’’તિ ચ ‘‘ઉપેક્ખારહિતેન જીવિતપરિક્ખારાનં, જીવિતસ્સ વા અન્તરાયં અમનસિકરિત્વા સીલવિસોધનં કાતું ન સક્કા’’તિ ચ તથા ‘‘ઉપેક્ખાવસેન અરતિરતિસહસ્સેવ નેક્ખમ્મબલસિદ્ધિતો, ઉપપત્તિતો ઇક્ખનવસેનેવ સબ્બસમ્ભારકિચ્ચનિપ્ફત્તિતો, અચ્ચારદ્ધવીરિયસ્સ અનુપેક્ખને પધાનકિચ્ચાકરણતો, ઉપેક્ખતો એવ તિતિક્ખાનિજ્ઝાનસમ્ભવતો, ઉપેક્ખાવસેન સત્તસઙ્ખારાનં અવિસંવાદનતો, લોકધમ્માનં અજ્ઝુપેક્ખનેન સમાદિન્નધમ્મેસુ અચલાધિટ્ઠાનસિદ્ધિતો, પરાપકારાદીસુ અનાભોગવસેનેવ મેત્તાવિહારનિપ્ફત્તિતોતિ સબ્બસમ્બોધિસમ્ભારાનં સમાદાનાધિટ્ઠાનપારિપૂરિનિપ્ફત્તિયો ઉપેક્ખાનુભાવેન સમ્પજ્જન્તી’’તિ એવમાદિના નયેન **ઉપેક્ખાપારમી** પચ્ચવેક્ખિતબ્બા. એવં અપરિચ્ચાગપરિચ્ચાગાદીસુ યથાક્કમં આદીનવાનિસંસપચ્ચવેક્ખણા દાનાદિપારમીનં પચ્ચયોતિ દટ્ઠબ્બં.

તથા સપરિક્ખારા પઞ્ચદસ ચરણધમ્મા પઞ્ચ ચ અભિઞ્ઞાયો. તત્થ **ચરણધમ્મા** નામ સીલસંવરો, ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારતા, ભોજને મત્તઞ્ઞુતા જાગરિયાનુયોગો, સત્ત સદ્ધમ્મા, ચત્તારિ ઝાનાનિ ચ. તેસુ **સીલાદીનં** ચતુન્નં તેરસપિ ધુતઙ્ગધમ્મા, અપ્પિચ્છતાદયો ચ પરિક્ખારા. સદ્ધમ્મેસુ **સદ્ધાય** બુદ્ધધમ્મસઙ્ઘસીલચાગદેવતુપસમાનુસ્સતિ લૂખપુગ્ગલપરિવજ્જના, સિનિદ્ધપુગ્ગલસેવના, સમ્પસાદનીયધમ્મપચ્ચવેક્ખણા, તદધિમુત્તતા ચ પરિક્ખારા. હિરોત્તપ્પાનં અકુસલાદીનવપચ્ચવેક્ખણા, અપાયાદીનવપચ્ચવેક્ખણા , કુસલધમ્મૂપત્થમ્ભભાવપચ્ચવેક્ખણા, હિરોત્તપ્પરહિતપુગ્ગલપરિવજ્જના, હિરોત્તપ્પસમ્પન્નપુગ્ગલસેવના, તદધિમુત્તતા ચ. **બાહુસચ્ચસ્સ** પુબ્બયોગો, પરિપુચ્છકભાવો, સદ્ધમ્માભિયોગો, અનવજ્જવિજ્જાટ્ઠાનાદિપરિચયો, પરિપક્કિન્દ્રિયતા, કિલેસદૂરીભાવો, અપ્પસ્સુતપુગ્ગલપરિવજ્જના બહુસ્સુતપુગ્ગલસેવના, તદધિમુત્તતા ચ. **વીરિયસ્સ** અપાયભયપચ્ચવેક્ખણા, ગમનવીથિપચ્ચવેક્ખણા, ધમ્મમહત્તપચ્ચવેક્ખણા, થિનમિદ્ધવિનોદના, કુસીતપુગ્ગલપરિવજ્જના, આરદ્ધવીરિયપુગ્ગલસેવના, સમ્મપ્પધાનપચ્ચવેક્ખણા, તદધિમુત્તતા ચ. **સતિયા** સતિસમ્પજઞ્ઞં, મુટ્ઠસ્સતિપુગ્ગલપરિવજ્જના ઉપટ્ઠિતસ્સતિપુગ્ગલસેવના, તદધિમુત્તતા ચ. પઞ્ઞાય પરિપુચ્છકભાવો,

વત્થુવિસદકિરિયા, ઇન્દ્રિયસમત્તપટિપાદના, દુપ્પઞ્ઞપુગ્ગલપરિવજ્જના, પઞ્ઞવન્તપુગ્ગલસેવના, ગમ્ભીરઞાણચરિયસુત્તન્તપચ્ચવેક્ખણા, ધમ્મમહત્તપચ્ચવેક્ખણા, તદધિમુત્તતા ચ. **ચતુન્નં ઝાનાનં** સીલાદિચતુક્કં, અટ્ઠતિંસાય આરમ્મણેસુ પુબ્બભાગભાવના, આવજ્જનાદિવસીભાવકરણઞ્ચ પરિક્ખારા.

તત્થ સીલાદીહિ પયોગસુદ્ધિયા સત્તાનં અભયદાને, આસયસુદ્ધિયા આમિસદાને, ઉભયસુદ્ધિયા ધમ્મદાને સમત્થોહોતીતિઆદિના ચરણાદીનં દાનાદિસમ્ભારપચ્ચયતા યથારહં નિદ્ધારેતબ્બા. અતિવિત્થારભયેન પન મયં ન વિત્થારયિમ્હ. તથા સમ્પત્તિચક્કાદયોપિ દાનાદીનં પચ્ચયોતિ વેદિતબ્બા.

કો સંકિલેસોતિ એત્થ –

તણ્હાદીહિ પરામટ્ઠ-ભાવો તાસં કિલિસ્સનં;
સામઞ્ઞતો વિસેસેન, યથારહં વિકપ્પતા.

અવિસેસેન હિ તણ્હાદીહિ પરામટ્ઠભાવો પારમીનં સંકિલેસો. વિસેસેન પન દેય્યધમ્મપટિગ્ગાહકવિકપ્પા દાનપારમિયા સંકિલેસો. સત્તકાલવિકપ્પા સીલપારમિયા. કામભવતદુપસમેસુ અભિરતિઅનભિરતિવિકપ્પા નેક્ખમ્મપારમિયા. ‘‘અહં મમા’’તિ વિકપ્પા પઞ્ઞાપારમિયા. લીનુદ્ધચ્ચવિકપ્પા વીરિયપારમિયા. અત્તપરવિકપ્પા ખન્તિપારમિયા. અદિટ્ઠાદીસુ દિટ્ઠાદિવિકપ્પા સચ્ચપારમિયા. બોધિસમ્ભારતબ્બિપક્ખેસુ દોસગુણવિકપ્પા અધિટ્ઠાનપારમિયા. હિતાહિતવિકપ્પા મેત્તાપારમિયા. ઇટ્ઠાનિટ્ઠવિકપ્પા ઉપેક્ખાપારમિયા સંકિલેસોતિ વેદિતબ્બો.

કિં વોદાનન્તિ –

તણ્હાદીહિ અઘાતતા, રહિતતા વિકપ્પાનં;
વોદાનન્તિ વિજાનિયા, સબ્બાસમેવ તાસમ્પિ.

અનુપઘાતા હિ તણ્હા માન દિટ્ઠિ કોધુ પનાહ મક્ખ પલાસ ઇસ્સામચ્છરિય માયા સાઠેય્ય થમ્ભ સારમ્ભ મદ પમાદાદીહિ કિલેસેહિ દેય્યપટિગ્ગાહકવિકપ્પાદિરહિતા ચ દાનાદિપારમિયો પરિસુદ્ધા પભસ્સરા ભવન્તીતિ.

કો પટિપક્ખોતિ –

અકુસલા કિલેસા ચ, પટિપક્ખા અભેદતો;
ભેદતો પન પુબ્બેપિ, વુત્તા મચ્છરિયાદયો.

અવિસેસેન હિ સબ્બેપિ અકુસલા ધમ્મા, સબ્બેપિ કિલેસા ચ એતાસં પટિપક્ખા. વિસેસેન પન પુબ્બે વુત્તા મચ્છરિયાદયોતિ વેદિતબ્બા. અપિચ દેય્યપટિગ્ગાહકદાનફલેસુ અલોભાદોસામોહગુણયોગતો લોભદોસમોહપટિપક્ખં દાનં, કાયાદિદોસત્તયવક્ખાપગમતો લોભાદિપટિપક્ખં સીલં, કામસુખપરૂપઘાતઅત્તકિલમથપરિવજ્જનતો દોસત્તયપટિપક્ખં નેક્ખમ્મં, લોભાદીનં અન્ધીકરણતો, ઞાણસ્સ ચ અનન્ધીકરણતો લોભાદિપટિપક્ખા પઞ્ઞા, અલીનાનુદ્ધતઞાયારમ્ભવસેન લોભાદિપટિપક્ખં વીરિયં, ઇટ્ઠાનિટ્ઠસુઞ્ઞતાનં ખમનતો લોભાદિપટિપક્ખા ખન્તિ, સતિપિ પરેસં ઉપકારે, અપકારે ચ યથાભૂતપ્પવત્તિયા લોભાદિપટિપક્ખં સચ્ચં, લોકધમ્મે અભિભુય્ય યથાસમાદિન્નેસુ સમ્ભારેસુ અચલનતો લોભાદિપટિપક્ખં અધિટ્ઠાનં,

નીવરણવિવેકતો લોભાદિપટિપક્ખા મેત્તા, ઇટ્ઠાનિટ્ઠેસુ અનુનયપટિઘવિદ્ધંસનતો, સમપ્પવત્તિતો ચ લોભાદિપટિપક્ખા ઉપેક્ખાતિ દટ્ઠબ્બં.

કા પટિપત્તીતિ –

દાનાકારાદયો એવ, ઉપ્પાદિતા અનેકધા;
પટિપત્તીતિ વિઞ્ઞેય્યા, પારમીપૂરણક્કમે.

દાનપારમિયા હિ તાવ સુખૂપકરણસરીરજીવિતપરિચ્ચાગેન, ભયાપનયનેન, ધમ્મોપદેસેન ચ બહુધા સત્તાનં અનુગ્ગહકરણં પટિપત્તિ. તત્થ આમિસદાનં અભયદાનં ધમ્મદાનન્તિ દાતબ્બવત્થુવસેન તિવિધં દાનં. તેસુ બોધિસત્તસ્સ દાતબ્બવત્થુ અજ્ઝત્તિકં, બાહિરન્તિ દુવિધં. તત્થ **બાહિરં** અન્નં પાનં વત્થં યાનં માલા ગન્ધં વિલેપનં સેય્યા આવસથં પદીપેય્યન્તિ દસવિધં. અન્નાદીનં ખાદનીયભોજનીયાદિવિભાગેન અનેકવિધઞ્ચ. તથા રૂપારમ્મણં યાવ ધમ્મારમ્મણન્તિ આરમ્મણતો છબ્બિધં. રૂપારમ્મણાદીનઞ્ચ નીલાદિવિભાગેન અનેકવિધં. તથા મણિકનકરજતમુત્તાપવાળાદિખેત્તવત્થુઆરામાદિ દાસીદાસગોમહિંસાદિનાનાવિધવત્થૂપકરણવસેન અનેકવિધં.

તત્થ મહાપુરિસો બાહિરં વત્થું દેન્તો ''યો યેન અત્થિકો, તં તસ્સેવ દેતિ. દેન્તો ચ તસ્સ અત્થિકો''તિ સયમેવ જાનન્તો અયાચિતોપિ દેતિ, પગેવ યાચિતો. મુત્તચાગો દેતિ, નો અમુત્તચાગો. પરિયત્તં દેતિ, નો અપરિયત્તં. સતિ દેય્યધમ્મે પચ્ચુપકારસન્નિસ્સિતો ન દેતિ, અસતિ દેય્યધમ્મે, પરિયત્તે ચ સંવિભાગારહં વિભજતિ. ન ચ દેતિ પરૂપઘાતાવહં સત્થવિસમજ્જાદિકં, નાપિ કીળનકં, યં અનત્થુપસંહિતં, પમાદાવહઞ્ચ, ન ચ ગિલાનસ્સ યાચકસ્સ પાનભોજનાદિઅસપ્પાયં, પમાણરહિતં વા દેતિ, પમાણયુત્તં પન સપ્પાયમેવ દેતિ.

તથા યાચિતો ગહટ્ઠાનં ગહટ્ઠાનુચ્છવિકં દેતિ, પબ્બજિતાનં પબ્બજિતાનુચ્છવિકં દેતિ. માતાપિતરો ઞાતિસાલોહિતા મિત્તામચ્ચા પુત્તદારદાસકમ્મકરાતિ એતેસુ કસ્સચિ પીળં અજનેન્તો દેતિ, ન ચ ઉળારં દેય્યધમ્મં પટિજાનિત્વા લૂખં દેતિ, ન ચ લાભસક્કારસિલોકસન્નિસ્સિતો દેતિ, ન ચ પચ્ચુપકારસન્નિસ્સિતો દેતિ, ન ચ ફલપાટિકઙ્ખી દેતિ અઞ્ઞત્ર સમ્માસમ્બોધિયા, ન ચ યાચિતો, દેય્યધમ્મં વા જિગુચ્છન્તો દેતિ, ન ચ અસઞ્ઞતાનં યાચકાનં અક્કોસકપરિભાસકાનમ્પિ અપવિદ્ધા દાનં દેતિ, અઞ્ઞદત્થુ પસન્નચિત્તો અનુકમ્પન્તો સક્કચ્ચમેવ દેતિ, ન ચ કોતૂહલમઙ્ગલિકો હુત્વા દેતિ, કમ્મફલમેવ પન સદ્દહન્તો દેતિ, નાપિ યાચકે પયિરુપાસનાદીહિ સંકિલમેત્વા દેતિ, અપરિકિલમેન્તો એવ પન દેતિ, ન ચ પરેસં વઞ્ચનાધિપ્પાયો, ભેદાધિપ્પાયો વા દાનં દેતિ, અસંકિલિટ્ઠચિત્તોવ દેતિ, નાપિ ફરુસવાચો ભાકુટિકમુખો દાનં દેતિ, પિયવાદી ચ પન પુબ્બભાસી મિહિતસિતવચનો હુત્વા દેતિ, યસ્મિં ચે દેય્યધમ્મે ઉળારમનુઞ્ઞતાય વા ચિરપરિચયેન વા ગેધસભાવતાય વા લોભધમ્મો અધિમત્તો હોતિ, જાનન્તો બોધિસત્તો તં ખિપ્પમેવ પટિવિનોદયિત્વા યાચકે પરિયેસેત્વાપિ દેતિ, યઞ્ચ દેય્યવત્થુ પરિત્તં, યાચકોપિ પચ્ચુપટ્ઠિતો, તં અચિન્તેત્વા અપિ અત્તાનં ધાવિત્વા દેન્તો યાચકં સમ્માનેતિ યથા તં અકિત્તિપણ્ડિતો, ન ચ મહાપુરિસો અત્તનો પુત્તદારદાસકમ્મકરપોરિસે યાચિતો તે અસઞ્ઞાપિતે દોમનસ્સપ્પત્તે યાચકાનં દેતિ, સમ્મદેવ પન સઞ્ઞાપિતે સોમનસ્સપ્પત્તે દેતિ, દેન્તો ચ યક્ખરક્ખસપિસાચાદીનં વા મનુસ્સાનં વા કુરૂરકમ્મન્તાનં જાનન્તો ન દેતિ, તથા રજ્જમ્પિ તાદિસાનં ન દેતિ, યે લોકસ્સ અહિતાય દુક્ખાય અનત્થાય પટિપજ્જન્તિ, યે પન ધમ્મિકા ધમ્મેન લોકં પાલેન્તિ, તેસં રજ્જદાનં દેતિ. એવં તાવ બાહિરદાને પટિપત્તિ વેદિતબ્બા.

અજ્ઝત્તિકદાનમ્પિ દ્વીહાકારેહિ વેદિતબ્બં. કથં? યથા નામ કોચિ પુરિસો ઘાસચ્છાદનહેતુ અત્તાનં પરસ્સ નિસ્સજ્જતિ, વિધેય્યભાવં ઉપગચ્છતિ દાસબ્યં, એવમેવ મહાપુરિસો સમ્બોધિહેતુ નિરામિસચિત્તો સત્તાનં અનુત્તરં હિતસુખં ઇચ્છન્તો અત્તનો દાનપારમિં પરિપૂરેતુકામો અત્તાનં પરસ્સ નિસ્સજ્જતિ, વિધેય્યભાવં ઉપગચ્છતિ યથાકામકરણીયતં, કરચરણનયનાદિઅઙ્ગપચ્ચઙ્ગં તેન તેન અત્થિકાનં અકમ્પિતો અલીનો અનુપ્પદેતિ, ન તત્થ સજ્જતિ, ન સઙ્કોચં આપજ્જતિ યથા તં બાહિરવત્થુસ્મિં. તથા હિ મહાપુરિસો દ્વીહાકારેહિ બાહિરવત્થું પરિચ્ચજતિ યથાસુખં પરિભોગાય વા યાચકાનં, તેસં મનોરથં પૂરેન્તો અત્તનો વસીભાવાય વા. તત્થ સબ્બેન સબ્બં મુત્તચાગો એવમાહ ''નિસ્સઙ્ગભાવેનાહં સમ્બોધિં પાપુણિસ્સામી''તિ, એવં અજ્ઝત્તિકવત્થુસ્મિમ્પિ વેદિતબ્બં.

તત્થ યં અજ્ઝત્તિકવત્થુ દિય્યમાનં યાચકસ્સ એકન્તેનેવ હિતાય સંવત્તતિ, તં દેતિ, ન ઇતરં. ન ચ મહાપુરિસો મારસ્સ, મારકાયિકાનં વા દેવતાનં વિહિંસાધિપ્પાયાનં અત્તનો અત્તભાવં , અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનિ વા જાનમાનો દેતિ ''મા તેસં અનત્થો અહોસી''તિ. યથા ચ મારકાયિકાનં, એવં તેહિ અન્વાવિટ્ઠાનમ્પિ ન દેતિ, નાપિ ઉમ્મત્તકાનં, ઇતરેસં પન યાચિયમાનો સમનન્તરમેવ દેતિ તાદિસાય યાચનાય દુલ્લભભાવતો, તાદિસસ્સ ચ દાનસ્સ દુક્કરભાવતો.

અભયદાનં પન રાજતો ચોરતો અગ્ગિતો ઉદકતો વેરીપુગ્ગલતો સીહબ્યગ્ઘાદિવાળમિગતો નાગયક્ખરક્ખસપિસાચાદિતો સત્તાનં ભયે પચ્ચુપટ્ઠિતે તતો પરિત્તાણભાવેન દાતબ્બં.

ધમ્મદાનં પન અસંકિલિટ્ઠચિત્તસ્સ અવિપરીતધમ્મદેસના. ઓપાયિકો હિ તસ્સ ઉપદેસો દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકપરમત્થવસેન, યેન સાસને અનોતિણ્ણાનં અવતારણં ઓતિણ્ણાનં પરિપાચનં. તત્થાયં નયો – સઙ્ખેપતો તાવ દાનકથા સીલકથા સગ્ગકથા કામાનં આદીનવો સંકિલેસો ઓકારો ચ નેક્ખમ્મે આનિસંસો. વિત્થારતો પન સાવકબોધિયં અધિમુત્તચિત્તાનં સરણગમનં, સીલસંવરો, ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારતા, ભોજને મત્તઞ્ઞુતા, જાગરિયાનુયોગો, સત્ત સદ્ધમ્મા, અટ્ઠતિંસાય આરમ્મણેસુ કમ્મકરણવસેન સમથાનુયોગો, રૂપમુખાદીસુ વિપસ્સનાભિનિવેસેસુ યથારહં અભિનિવેસનમુખેન વિપસ્સનાનુયોગો, તથા વિસુદ્ધિપટિપદાય સમ્મત્તગહણં, તિસ્સો વિજ્જા, છ અભિઞ્ઞા, ચતસ્સો પટિસમ્ભિદા, સાવકબોધીતિ એતેસં ગુણસંકિત્તનવસેન યથારહં તત્થ તત્થ પતિટ્ઠાપના, પરિયોદપના ચ. તથા પચ્ચેકબોધિયં, સમ્માસમ્બોધિયઞ્ચ અધિમુત્તચિત્તાનં યથારહં દાનાદિપારમીનં સભાવસરસલક્ખણાદિસંકિત્તનમુખેન તીસુપિ અવત્થાભેદેસુ તેસં બુદ્ધાનં મહાનુભાવતાવિભાવનેન યાનદ્વયે પતિટ્ઠાપના, પરિયોદપના ચ. એવં મહાપુરિસો સત્તાનં ધમ્મદાનં દેતિ.

તથા મહાપુરિસો આમિસદાનં દેન્તો ''ઇમિનાહં દાનેન સત્તાનં આયુવણ્ણસુખબલપટિભાનાદિસમ્પત્તિઞ્ચ રમણીયં અગ્ગફલસમ્પત્તિઞ્ચ નિપ્ફાદેય્ય''ન્તિ **અન્નં** દેતિ, તથા સત્તાનં કામકિલેસપિપાસવૂપસમાય **પાનં** દેતિ, તથા સુવણ્ણવણ્ણતાય, હિરોત્તપ્પાલઙ્કારસ્સ ચ નિપ્ફત્તિયા **વત્થાનિ** દેતિ, તથા ઇદ્ધિવિધસ્સ ચેવ નિબ્બાનસુખસ્સ ચ નિપ્ફત્તિયા **યાનં** દેતિ, તથા સીલગન્ધનિપ્ફત્તિયા **ગન્ધં** દેતિ, તથા બુદ્ધગુણસોભાનિપ્ફત્તિયા **માલાવિલેપનં** દેતિ, તથા બોધિમણ્ડાસનનિપ્ફત્તિયા **આસનં** દેતિ, તથાગતસેય્યનિપ્ફત્તિયા **સેય્યં** દેતિ, સરણભાવનિપ્ફત્તિયા **આવસથં** દેતિ, પઞ્ચચક્ખુપટિલાભાય **પદીપેય્યં** દેતિ.

બ્યામપ્પભાનિપ્ફત્તિયા **રૂપદાનં** દેતિ, બ્રહ્મસ્સરનિપ્ફત્તિયા **સદ્દદાનં** દેતિ, સબ્બલોકસ્સ પિયભાવાય **રસદાનં** દેતિ, બુદ્ધસુખુમાલભાવાય **ફોટ્ઠબ્બદાનં** દેતિ, અજરામરણભાવાય ભેસજ્જદાનં દેતિ, કિલેસદાસબ્યવિમોચનત્થં

દાસાનં ભુજિસ્સતાદાનં દેતિ, સદ્ધમ્માભિરતિયા અનવજ્જખિડ્ડારતિહેતુદાનં દેતિ, સબ્બેપિ સત્તે અરિયાય જાતિયા અત્તનો પુત્તભાવૂપનયનાય પુત્તદાનં દેતિ, સકલસ્સાપિ લોકસ્સ પતિભાવૂપગમનાય દારદાનં દેતિ, સુભલક્ખણસમ્પત્તિયા સુવણ્ણમણિમુત્તાપવાળાદિદાનં, અનુબ્યઞ્જનસમ્પત્તિયા નાનાવિધવિભૂસનદાનં, સદ્ધમ્મકોસાધિગમાય વિત્તકોસદાનં, ધમ્મરાજભાવાય રજ્જદાનં, દાનાદિસમ્પત્તિયા આરામુય્યાનાદિવનદાનં, ચક્કઙ્કિતેહિ પાદેહિ બોધિમણ્ડૂપસઙ્કમનાય ચરણદાનં, ચતુરોઘનિત્થરણે સત્તાનં સદ્ધમ્મહત્થદાનત્થં હત્થદાનં, સદ્ધિન્દ્રિયાદિપટિલાભાય કણ્ણનાસાદિદાનં, સમન્તચક્ખુપટિલાભાય ચક્ખુદાનં, ‘‘દસ્સનસવનાનુસ્સરણપારિચરિયાદીસુ સબ્બકાલં સબ્બસત્તાનં હિતસુખાવહો સબ્બલોકેન ચ ઉપજીવિતબ્બો મે કાયો ભવેય્યા’’તિ મંસલોહિતાદિદાનં. ‘‘સબ્બલોકુત્તમો ભવેય્ય’’ન્તિ ઉત્તમઙ્ગદાનં દેતિ.

એવં દદન્તો ચ ન અનેસનાય દેતિ, ન પરોપઘાતેન, ન ભયેન, ન લજ્જાય, ન દક્ખિણેય્યરોસનેન, ન પણીતે સતિ લૂખં, ન અત્તુક્કંસનેન, ન પરવમ્ભનેન, ન ફલાભિકઙ્ખાય, ન યાચકજિગુચ્છાય, ન અચિત્તીકારેન, અથ ખો સક્કચ્ચં દેતિ, સહત્થેન દેતિ, કાલેન દેતિ, ચિત્તિં કત્વા દેતિ, અવિભાગેન દેતિ, તીસુ કાલેસુ સોમનસ્સિકો દેતિ, તતો એવ ચ દત્વા ન પચ્છાનુતાપી હોતિ, ન પટિગ્ગાહકવસેન માનાવમાનં કરોતિ, પટિગ્ગાહકાનં પિયસમુદાચારો હોતિ વદઞ્ઞૂ યાચયોગો સપરિવારદાયકો. અન્નદાનઞ્હિ દેન્તો ‘‘તં સપરિવારં કત્વા દસ્સામી’’તિ વત્થાદીહિ સદ્ધિં દેતિ, તથા વત્થદાનં દેન્તો ‘‘તં સપરિવારં કત્વા દસ્સામી’’તિ અન્નાદીહિ સદ્ધિં દેતિ. પાનદાનાદીસુપિ એસેવ નયો, તથા રૂપદાનં દેન્તો ઇતરારમ્મણાનિપિ તસ્સ પરિવારં કત્વા દેતિ, એવં સેસેસુપિ.

તત્થ રૂપદાનં નામ નીલપીતલોહિતોદાતાદિવણ્ણાદીસુ પુપ્ફવત્થધાતૂસુ અઞ્ઞતરં લભિત્વા રૂપવસેન આભુજિત્વા ‘‘રૂપદાનં દસ્સામિ, રૂપદાનં મય્હ’’ન્તિ ચિન્તેત્વા તાદિસે દક્ખિણેય્યે દાનં પતિટ્ઠાપેતિ, એતં **રૂપદાનં** નામ.

સદ્દદાનં પન ભેરીસદ્દાદિવસેન વેદિતબ્બં. તત્થ સદ્દં કન્દમૂલાનિ વિય ઉપ્પાટેત્વા, નીલુપ્પલહત્થકં વિય ચ હત્થે ઠપેત્વા દાતું ન સક્કોતિ, સવત્થુકં પન કત્વા દદન્તો સદ્દદાનં દેતિ નામ, તસ્મા યદા ‘‘સદ્દદાનં દસ્સામી’’તિ ભેરીમુદિઙ્ગાદીસુ અઞ્ઞતરેન તૂરિયેન તિણ્ણં રતનાનં ઉપહારં કરોતિ, કારેતિ ચ, ‘‘સદ્દદાનં દસ્સામિ, સદ્દદાનં મે’’તિ ભેરીઆદીનિ ઠપાપેતિ, ધમ્મકથિકાનં પન સદ્દભેસજ્જં, તેલફાણિતાદીનિ ચ દેતિ, ધમ્મસ્સવનં ઘોસેતિ, સરભઞ્ઞં ભણતિ, ધમ્મકથં કથેતિ, ઉપનિસિન્નકથં, અનુમોદનકથઞ્ચ કરોતિ, કારેતિ ચ, તદા **સદ્દદાનં** નામ હોતિ.

તથા મૂલગન્ધાદીસુ અઞ્ઞતરં રજનીયં ગન્ધવત્થું, પિસિતમેવ વા ગન્ધં યં કિઞ્ચિ લભિત્વા ગન્ધવસેન આભુજિત્વા ‘‘ગન્ધદાનં દસ્સામિ, ગન્ધદાનં મય્હ’’ન્તિ બુદ્ધરતનાદીનં પૂજં કરોતિ, કારેતિ ચ, ગન્ધપૂજનત્થાય અગરુચન્દનાદિકે ગન્ધવત્થુકે પરિચ્ચજતિ, ઇદં **ગન્ધદાનં**.

તથા મૂલરસાદીસુ યં કિઞ્ચિ રજનીયં રસવત્થું લભિત્વા રસવસેન આભુજિત્વા ‘‘રસદાનં દસ્સામિ, રસદાનં મય્હ’’ન્તિ દક્ખિણેય્યાનં દેતિ, રસવત્થુમેવ વા અઞ્ઞં ગવાદિકં પરિચ્ચજતિ, ઇદં **રસદાનં**.

તથા ફોટ્ઠબ્બદાનં મઞ્ચપીઠાદિવસેન, અત્થરણપાવુરણાદિવસેન ચ વેદિતબ્બં. યદા હિ મઞ્ચપીઠભિસિબિબ્બોહનાદિકં, નિવાસનપારુપનાદિકં વા સુખસમ્ફસ્સં રજનીયં અનવજ્જં ફોટ્ઠબ્બવત્થું લભિત્વા ફોટ્ઠબ્બવસેન આભુજિત્વા ‘‘ફોટ્ઠબ્બદાનં દસ્સામિ, ફોટ્ઠબ્બદાનં મય્હ’’ન્તિ દક્ખિણેય્યાનં દેતિ. યથાવુત્તં ફોટ્ઠબ્બવત્થું લભિત્વા પરિચ્ચજતિ, એતં **ફોટ્ઠબ્બદાનં**.

ધમ્મદાનં પન ધમ્મારમ્મણસ્સ અધિપ્પેતત્તા ઓજાપાનજીવિતવસેન વેદિતબ્બં. ઓજાદીસુ હિ અઞ્ઞતરં રજનીયં ધમ્મવત્થું લભિત્વા ધમ્મારમ્મણવસેન આભુજિત્વા ‘‘ધમ્મદાનં દસ્સામિ, ધમ્મદાનં મય્હ’’ન્તિ સપ્પિનવનીતાદિ **ઓજદાનં** દેતિ, અમ્બપાનાદિઅટ્ઠવિધં **પાનદાનં** દેતિ, **જીવિતદાન**ન્તિ આભુજિત્વા સલાકભત્તપક્ખિકભત્તાદીનિ દેતિ. અફાસુકભાવેન અભિભૂતાનં બ્યાધિકાનં વેજ્જં પટ્ઠપેતિ, જાલં ફાલાપેતિ, કુમીનં વિદ્ધંસાપેતિ, સકુણપઞ્જરં વિદ્ધંસાપેતિ, બન્ધનેન બદ્ધાનં સત્તાનં બન્ધનમોક્ખં કારેતિ, માઘાતભેરિં ચરાપેતિ, અઞ્ઞાનિપિ સત્તાનં જીવિતપરિત્તાણત્થં એવરૂપાનિ કમ્માનિ કરોતિ, કારાપેતિ ચ, ઇદં **ધમ્મદાનં** નામ.

સબ્બમ્પેતં યથાવુત્તદાનસમ્પદં સકલલોકહિતસુખાય પરિણામેતિ અત્તનો ચ અકુપ્પાય વિમુત્તિયા અપરિક્ખયસ્સ છન્દસ્સ અપરિક્ખયસ્સ વીરિયસ્સ અપરિક્ખયસ્સ સમાધિસ્સ અપરિક્ખયસ્સ પટિભાનસ્સ અપરિક્ખયસ્સ ઞાનસ્સ અપરિક્ખયાય સમ્માસમ્બોધિયા પરિણામેતિ , ઇમઞ્ચ દાનપારમિં પટિપજ્જન્તેન મહાસત્તેન જીવિતે અનિચ્ચસઞ્ઞા પચ્ચુપટ્ઠપેતબ્બા. તથા ભોગેસુ, બહુસાધારણતા ચ નેસં મનસિ કાતબ્બા, સત્તેસુ ચ મહાકરુણા સતતં સમિતં પચ્ચુપટ્ઠપેતબ્બા. એવઞ્હિ ભોગેહિ ગહેતબ્બસારં ગણ્હન્તો આદિત્તતો વિય અગારતો સબ્બં સાપતેય્યં, અત્તાનઞ્ચ બહિ નીહરન્તો ન કિઞ્ચિ સેસેતિ, ન કત્થચિ વિભાગં કરોતિ, અઞ્ઞદત્થુ નિરપેક્ખો નિસ્સજ્જતિ એવ. અયં તાવ **દાનપારમિયા** પટિપત્તિક્કમો.

સીલપારમિયા પન અયં પટિપત્તિક્કમો – યસ્મા સબ્બઞ્ઞુસીલાલઙ્કારેહિ સત્તે અલઙ્કરિતુકામેન મહાપુરિસેન આદિતો અત્તનો એવ તાવ સીલં વિસોધેતબ્બં. તત્થ ચતૂહાકારેહિ સીલં વિસુજ્ઝતિ અજ્ઝાસયવિસુદ્ધિતો, સમાદાનતો, અવીતિક્કમનતો, સતિ વીતિક્કમે પુન પાકટીકરણતો ચ. વિસુદ્ધાસયતાય હિ એકચ્ચો અત્તાધિપતિ હુત્વા પાપજિગુચ્છનસભાવો અજ્ઝત્તં હિરિધમ્મં પચ્ચુપટ્ઠપેત્વા સુપરિસુદ્ધસમાચારો હોતિ, તથા પરતો સમાદાને સતિ એકચ્ચો લોકાધિપતિ હુત્વા પાપતો ઉત્તસન્તો ઓત્તપ્પધમ્મં પચ્ચુપટ્ઠપેત્વા સુપરિસુદ્ધસમાચારો હોતિ, ઇતિ ઉભયથાપિ એતે અવીતિક્કમનતો સીલે પતિટ્ઠહન્તિ. અથ ચ પન કદાચિ સતિસમ્મોસેન સીલસ્સ ખણ્ડાદિભાવો સિયા, તાયયેવ યથાવુત્તાય હિરોત્તપ્પસમ્પત્તિયા ખિપ્પમેવ નં વુટ્ઠાનાદિના પટિપાકતિકં કરોન્તીતિ.

તયિદં સીલં વારિત્તં ચારિત્તન્તિ દુવિધં. તત્થાયં બોધિસત્તસ્સ વારિત્તસીલે પટિપત્તિક્કમો – તેન સબ્બસત્તેસુ તથા દયાપન્નચિત્તેન ભવિતબ્બં, યથા સુપિનન્તેનપિ ન આઘાતો ઉપ્પજ્જેય્ય, પરૂપકરણવિરતતાય પરસન્તકો અલગદ્દો વિય ન પરામસિતબ્બો. સચે પબ્બજિતો હોતિ, અબ્રહ્મચરિયતોપિ આરાચારી હોતિ સત્તવિધમેથુનસંયોગવિરતો, પગેવ પરદારગમનતો. ગહટ્ઠો સમાનો પરેસં દારેસુ સદા પાપકં ચિત્તમ્પિ ન ઉપ્પાદેતિ. કથેન્તો સચ્ચં હિતં પિયં પરિમિતમેવ ચ કાલેન ધમ્મિં કથં ભાસિતા હોતિ. સબ્બત્થ અનભિજ્ઝાલુ , અબ્યાપન્નચિત્તો, અવિપરીતદસ્સનો કમ્મસ્સકતાઞાણેન ચ સમન્નાગતો. સમઞ્ઞતેસુ સમ્માપટિપન્નેસુ નિવિટ્ઠસદ્ધો હોતિ નિવિટ્ઠપેમોતિ.

ઇતિ ચતુરાપાયવટ્ટદુક્ખાનં પથભૂતેહિ અકુસલકમ્મપથેહિ, અકુસલધમ્મેહિ ચ ઓરમિત્વા સગ્ગમોક્ખાનં પથભૂતેસુ કુસલકમ્મપથેસુ, કુસલધમ્મેસુ ચ પતિટ્ઠિતસ્સ મહાપુરિસસ્સ પરિસુદ્ધાસયપયોગતો યથાભિપત્થિતા સત્તાનં હિતસુખૂપસઞ્હિતા મનોરથા સીઘં સીઘં અભિનિપ્ફજ્જન્તિ, પારમિયો પરિપૂરેન્તિ. એવંભૂતો હિ અયં. તત્થ હિંસાનિવત્તિયા સબ્બસત્તાનં અભયદાનં દેતિ, અપ્પકસિરેનેવ મેત્તાભાવનં સમ્પાદેતિ, એકાદસ મેત્તાનિસંસે અધિગચ્છતિ, અપ્પાબાધો હોતિ અપ્પાતઙ્કો, દીઘાયુકો સુખબહુલો, લક્ખણવિસેસે પાપુણાતિ, દોસવાસનઞ્ચ સમુચ્છિન્દતિ. તથા અદિન્નાદાનનિવત્તિયા ચોરાદીહિ અસાધારણે ભોગે અધિગચ્છતિ, પરેહિ અનાસઙ્કનીયો, પિયો,

મનાપો, વિસ્સાસનીયો, ભવસમ્પત્તીસુ અલગ્ગચિત્તો પરિચ્ચાગસીલો, લોભવાસનઞ્ચ સમુચ્છિન્દતિ. અબ્રહ્મચરિયનિવત્તિયા અલોભો હોતિ સન્તકાયચિત્તો, સત્તાનં પિયો હોતિ મનાપો અપરિસઙ્કનીયો, કલ્યાણો ચસ્સ કિત્તિસદ્દો અબ્ભુગ્ગચ્છતિ, અલગ્ગચિત્તો હોતિ માતુગામેસુ અલુદ્ધાસયો, નેક્ખમ્મબહુલો, લક્ખણવિસેસે અધિગચ્છતિ, લોભવાસનઞ્ચ સમુચ્છિન્દતિ.

મુસાવાદનિવત્તિયા સત્તાનં પમાણભૂતો હોતિ પચ્ચયિકો થેતો આદેય્યવચનો દેવતાનં પિયો મનાપો સુરભિગન્ધમુખો અસદ્ધમ્મારક્ખિતકાયવચીસમાચારો, લક્ખણવિસેસે અધિગચ્છતિ, કિલેસવાસનઞ્ચ સમુચ્છિન્દતિ. પેસુઞ્ઞનિવત્તિયા પરૂપક્કમેહિ અભેજ્જકાયો હોતિ અભેજ્જપરિવારો, સદ્ધમ્મે ચ અભેજ્જનકસદ્ધો, દળ્હમિત્તો ભવન્તરપરિચિતાનમ્પિ સત્તાનં એકન્તપિયો, અસંકિલેસબહુલો. ફરુસવાચાનિવત્તિયા સત્તાનં પિયો હોતિ મનાપો સુખસીલો મધુરવચનો સમ્ભાવનીયો, અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગતો ચસ્સ સરો નિબ્બત્તતિ. સમ્ફપ્પલાપનિવત્તિયા સત્તાનં પિયો હોતિ મનાપો, ગરુભાવનીયો ચ, આદેય્યવચનો પરિમિતાલાપો, મહેસક્ખો ચ હોતિ મહાનુભાવો, ઠાનુપ્પત્તિકેન પટિભાનેન પઞ્હાબ્યાકરણકુસલો, બુદ્ધભૂમિયઞ્ચ એકાય એવ વાચાય અનેકભાસાનં સત્તાનં અનેકેસં પઞ્હાનં બ્યાકરણસમત્થો હોતિ.

અનભિજ્ઝાલુતાય અકિચ્છલાભી હોતિ, ઉળારેસુ ચ ભોગેસુ રુચિં પટિલભતિ, ખત્તિયમહાસાલાદીનં સમ્મતો હોતિ, પચ્ચત્થિકેહિ અનભિભવનીયો, ઇન્દ્રિયવેકલ્લં ન પાપુણાતિ, અપ્પટિપુગ્ગલો ચ હોતિ. અબ્યાપાદેન પિયદસ્સનો હોતિ સત્તાનં સમ્ભાવનીયો, પરહિતાભિનન્દિતાય ચ સત્તે અપ્પકસિરેનેવ પસાદેતિ, અલૂખસભાવો ચ હોતિ મેત્તાવિહારી, મહેસક્ખો ચ હોતિ મહાનુભાવો. મિચ્છાદસ્સનાભાવેન કલ્યાણે સહાયે પટિલભતિ, સીસચ્છેદં પાપુણન્તોપિ પાપકમ્મં ન કરોતિ, કમ્મસ્સકતાદસ્સનતો અકોતૂહલમઙ્ગલિકો ચ હોતિ, સદ્ધમ્મે ચસ્સ સદ્ધા પતિટ્ઠિતા હોતિ મૂલજાતા, સદ્દહતિ ચ તથાગતાનં બોધિં, સમયન્તરેસુ નાભિરમતિ ઉક્કારટ્ઠાને રાજહંસો વિય, લક્ખણત્તયવિજાનને કુસલો હોતિ, અન્તે ચ અનાવરણઞાણલાભી, યાવ ચ બોધિં ન પાપુણાતિ, તાવ તસ્મિં તસ્મિં સત્તનિકાયે ઉક્કટ્ઠુક્કટ્ઠો હોતિ, ઉળારુળારસમ્પત્તિયો પાપુણાતિ.

‘‘ઇતિ હિદં સીલં નામ સબ્બસમ્પત્તીનં અધિટ્ઠાનં, સબ્બબુદ્ધગુણાનં પભવભૂમિ, સબ્બબુદ્ધકારકધમ્માનં આદિ ચરણં કારણં મુખં પમુખ’’ન્તિ બહુમાનં ઉપ્પાદેત્વા કાયવચીસંયમે, ઇન્દ્રિયદમને, આજીવપારિસુદ્ધિયં, પચ્ચયપરિભોગે ચ સતિસમ્પજઞ્ઞબલેન અપ્પમત્તો હોતિ, લાભસક્કારસિલોકં ઉક્ખિત્તાસિકપચ્ચત્થિકં વિય સલ્લક્ખેત્વા ‘‘કિકીવ અણ્ડ’’ન્તિઆદિના (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૭; દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭) વુત્તનયેન સક્કચ્ચં સીલં સમ્પાદેતબ્બં. અયં તાવ **વારિત્તસીલે** પટિપત્તિક્કમો.

ચારિત્તસીલે પન પટિપત્તિ એવં વેદિતબ્બા – ઇધ બોધિસત્તો કલ્યાણમિત્તાનં ગરુટ્ઠાનિયાનં અભિવાદનં પચ્ચુટ્ઠાનં અઞ્જલિકમ્મં સામીચિકમ્મં કાલેન કાલં કત્તા હોતિ, તથા તેસં કાલેન કાલં ઉપટ્ઠાનં કત્તા હોતિ, ગિલાનાનં કાયવેય્યાવટિકં, વાચાય પુચ્છનઞ્ચ કત્તા હોતિ, સુભાસિતપદાનિ સુત્વા સાધુકારં કત્તા હોતિ, ગુણવન્તાનં ગુણે વણ્ણેતા, પરેસં અપકારે ખન્તા, ઉપકારે અનુસ્સરિતા, પુઞ્ઞાનિ અનુમોદિતા, અત્તનો પુઞ્ઞાનિ સમ્માસમ્બોધિયા પરિણામેતા, સબ્બકાલં અપ્પમાદવિહારી કુસલેસુ ધમ્મેસુ, સતિ અચ્ચયે અચ્ચયતો દિસ્વા તાદિસાનં સહધમ્મિકાનં યથાભૂતં આવિ કત્તા, ઉત્તરિઞ્ચ સમ્માપટિપત્તિં સમ્મદેવ પરિપૂરેતા.

તથા અત્તનો અનુરૂપાસુ અત્થૂપસંહિતાસુ સત્તાનં ઇતિકત્તબ્બતાપુરેક્ખારો અનલસો સહાયભાવં ઉપગચ્છતિ. ઉપ્પન્નેસુ ચ સત્તાનં બ્યાધિઆદિદુક્ખેસુ યથારહં પતિકારવિધાયકો, ઞાતિભોગાદિબ્યસનપતિતેસુ સોકપનોદનો, ઉલ્લુમ્પનસભાવાવટ્ઠિતો હુત્વા નિગ્ગહારહાનં ધમ્મેનેવ નિગ્ગણ્હનકો યાવદેવ અકુસલા વુટ્ઠાપેત્વા કુસલે પતિટ્ઠાપનાય, પગ્ગહારહાનં ધમ્મેનેવ પગ્ગણ્હનકો. યાનિ પુરિમકાનં મહાબોધિસત્તાનં ઉળારતમાનિ પરમદુક્કરાનિ અચિન્તેય્યાનુભાવાનિ સત્તાનં એકન્તહિતસુખાવહાનિ ચરિતાનિ, યેહિ નેસં બોધિસમ્ભારા સમ્મદેવ પરિપાકં અગમિંસુ, તાનિ સુત્વા અનુબ્બિગ્ગો અનુત્રાસો ''તેપિ મહાપુરિસા મનુસ્સા એવ, અનુક્કમેન પન સિક્ખાપારિપૂરિયા ભાવિતત્તા તાદિસાય ઉળારતમાય આનુભાવસમ્પત્તિયા બોધિસમ્ભારેસુ ઉક્કંસપારમિપ્પત્તા અહેસું, તસ્મા મયાપિ સીલાદિસિક્ખાસુ સમ્મદેવ તથા પટિપજ્જિતબ્બં, યાય પટિપત્તિયા અહમ્પિ અનુક્કમેન સિક્ખં પરિપૂરેત્વા એકન્તતો પદં અનુપાપુણિસ્સામી''તિ સદ્ધાપુરેચારિકં વીરિયં અવિસ્સજ્જન્તો સમ્મદેવ સીલેસુ પરિપૂરકારી હોતિ.

તથા પટિચ્છન્નકલ્યાણો હોતિ વિવટાપરાધો, અપ્પિચ્છો સન્તુટ્ઠો પવિવિત્તો અસંસટ્ઠો દુક્ખસહો અવિપરીતદસ્સનજાતિકો અનુદ્ધતો અનુન્નળો અચપલો અમુખરો અવિકિણ્ણવાચો સંવુતિન્દ્રિયો સન્તમાનસો કુહનાદિમિચ્છાજીવવિરહિતો આચારગોચરસમ્પન્નો, અણુમત્તેસુ વજ્જેસુ ભયદસ્સાવી સમાદાય સિક્ખતિ સિક્ખાપદેસુ, આરદ્ધવીરિયો પહિતત્તો કાયે ચ જીવિતે ચ નિરપેક્ખો, અપ્પમત્તકમ્પિ કાયે, જીવિતે વા અપેક્ખં નાધિવાસેતિ પજહતિ વિનોદેતિ, પગેવ અધિમત્તં. સબ્બેપિ દુસ્સીલ્યહેતુભૂતે કોધુપનાહાદિકે કિલેસુપક્કિલેસે પજહતિ વિનોદેતિ, અપ્પમત્તકેન વિસેસાધિગમેન અપરિતુટ્ઠો હોતિ, ન સઙ્કોચં આપજ્જતિ, ઉપરૂપરિવિસેસાધિગમાય વાયમતિ.

યેન યથાલદ્ધા સમ્પત્તિ હાનભાગિયા વા ઠિતિભાગિયા વા ન હોતિ, તથા મહાપુરિસો અન્ધાનં પરિણાયકો હોતિ, મગ્ગં આચિક્ખતિ, બધિરાનં હત્થમુદ્દાય સઞ્ઞં દેતિ, અત્થમનુગ્ગાહેતિ, તથા મૂગાનં. પીઠસપ્પિકાનં પીઠં દેતિ, વાહેતિ વા. અસ્સદ્ધાનં સદ્ધાપટિલાભાય વાયમતિ, કુસીતાનં ઉસ્સાહજનનાય, મુટ્ઠસ્સતીનં સતિસમાયોગાય. વિબ્ભન્તત્તાનં સમાધિસમ્પદાય, દુપ્પઞ્ઞાનં પઞ્ઞાધિગમાય વાયમતિ. કામચ્છન્દપરિયુટ્ઠિતાનં કામચ્છન્દપટિવિનોદનાય વાયમતિ. બ્યાપાદથિનમિદ્ધઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચવિચિકિચ્છાપરિયુટ્ઠિતાનં વિચિકિચ્છાવિનોદનાય વાયમતિ. કામવિતક્કાદિપકતાનં કામવિતક્કાદિમિચ્છાવિતક્કવિનોદનાય વાયમતિ. પુબ્બકારીનં સત્તાનં કતઞ્ઞુતં નિસ્સાય પુબ્બભાસી પિયવાદી સઙ્ગાહકો સદિસેન, અધિકેન વા પચ્ચુપકારે સમ્માનેતા હોતિ.

આપદાસુ સહાયકિચ્ચં અનુતિટ્ઠતિ, તેસં તેસઞ્ચ સત્તાનં પકતિં, સભાવઞ્ચ પરિજાનિત્વા યેહિ યથા સંવસિતબ્બં હોતિ, તેહિ તથા સંવસતિ. યેસુ ચ યથા પટિપજ્જિતબ્બં હોતિ, તેસુ તથા પટિપજ્જતિ. તઞ્ચ ખો અકુસલતો વુટ્ઠાપેત્વા કુસલે પતિટ્ઠાપનવસેન, ન અઞ્ઞથા. પરચિત્તાનુરક્ખણા હિ બોધિસત્તાનં યાવદેવ કુસલાભિવડ્ઢિયા. તથા હિતજ્ઝાસયેનાપિ પરો ન સાહસિતબ્બો, ન ભણ્ડિતબ્બો, ન મઙ્કુભાવમાપાદેતબ્બો, ન પરસ્સ કુક્કુચ્ચં ઉપ્પાદેતબ્બં, ન નિગ્ગહટ્ઠાને ચોદેતબ્બો, ન નીચતરં પટિપન્નસ્સ અત્તા ઉચ્ચતરે ઠપેતબ્બો, ન ચ પરેસુ સબ્બેન સબ્બં અસેવિના ભવિતબ્બં, ન અતિસેવિના, ન અકાલસેવિના ભવિતબ્બં.

યુત્તે પન સત્તે દેસકાલાનુરૂપં સેવતિ, ન ચ પરેસં પુરતો પિયેપિ ગરહતિ, અપ્પિયે વા પસંસતિ, ન અવિદિતાય વિસ્સાસી હોતિ, ન ધમ્મિકં ઉપનિમન્તનં પટિક્ખિપતિ, ન પઞ્ઞત્તિં ઉપગચ્છતિ, નાધિકં પટિગ્ગણ્હાતિ,

સદ્ધાસમ્પન્ને સદ્ધાનિસંસકથાય સમ્પહંસેતિ, સીલસુતચાગપઞ્ઞાસમ્પન્ને પઞ્ઞાનિસંસકથાય સમ્પહંસેતિ. સચે પન બોધિસત્તો અભિઞ્ઞાબલપ્પત્તો હોતિ, પમાદાપન્ને સત્તે અભિઞ્ઞાબલેન યથારહં નિરયાદિકે દસ્સેન્તો સંવેજેત્વા અસ્સદ્ધાદિકે સદ્ધાદીસુ પતિટ્ઠાપેતિ, સાસને ઓતારેતિ, સદ્ધાદિગુણસમ્પન્ને પરિપાચેતિ. એવમસ્સ મહાપુરિસસ્સ ચારિત્તભૂતો અપરિમાણો પુઞ્ઞાભિસન્દો કુસલાભિસન્દો ઉપરૂપરિ અભિવડ્ઢતીતિ વેદિતબ્બં.

અપિચ યા સા ''કિં સીલં, કેનટ્ઠેન સીલ''ન્તિઆદિના પુચ્છં કત્વા ''પાણાતિપાતાદીહિ વિરમન્તસ્સ, વત્તપટિપત્તિં વા પૂરેન્તસ્સ ચેતનાદયો ધમ્મા સીલ''ન્તિઆદિના નયેન નાનપ્પકારતો સીલસ્સ વિત્થારકથા **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૬) વુત્તા, સા સબ્બાપિ ઇધ આહરિત્વા વત્તબ્બા. કેવલઞ્હિ તત્થ સાવકબોધિસત્તવસેન સીલકથા આગતા, ઇધ મહાબોધિસત્તવસેન કરુણૂપાયકોસલ્લપુબ્બઙ્ગમં કત્વા વત્તબ્બાતિ અયમેવ વિસેસો. યતો ઇદં સીલં મહાપુરિસો યથા ન અત્તનો દુગ્ગતિયં પરિકિલેસવિમુત્તિયા, સુગતિયમ્પિ ન રજ્જસમ્પત્તિયા, ન ચક્કવત્તી, ન દેવ, ન સક્ક, ન માર, ન બ્રહ્મસમ્પત્તિયા પરિણામેતિ, તથા ન અત્તનો તેવિજ્જતાય, ન છળભિઞ્ઞતાય, ન ચતુપટિસમ્ભિદાધિગમાય, ન સાવકબોધિયા, ન પચ્ચેકબોધિયા પરિણામેતિ, અથ ખો સબ્બઞ્ઞુભાવેન સબ્બસત્તાનં અનુત્તરસીલાલઙ્કારસમ્પાદનત્થમેવ પરિણામેતીતિ અયં **સીલપારમિયા** પટિપત્તિક્કમો.

તથા યસ્મા કરુણૂપાયકોસલ્લપરિગ્ગહિતા આદીનવદસ્સનપુબ્બઙ્ગમા કામેહિ ચ ભવેહિ ચ નિક્ખમનવસેન પવત્તા કુસલચિત્તુપ્પત્તિ નેક્ખમ્મપારમી, તસ્મા સકલસંકિલેસનિવાસનટ્ઠાનતાય, પુત્તદારાદીહિ મહાસમ્બાધતાય, કસિવાણિજ્જાદિનાનાવિકમ્મન્તાધિટ્ઠાનબ્યાકુલતાય ચ ઘરાવાસસ્સ નેક્ખમ્મસુખાદીનં અનોકાસતં, કામાનઞ્ચ ''સત્થધારાલગ્ગમધુબિન્દુ વિય ચ કદલી વિય ચ અવલેય્હમાનપરિત્તસ્સાદવિપુલાનત્થાનુબન્ધા''તિ ચ વિજ્જુલતોભાસેન ગહેતબ્બં નચ્ચં વિય પરિત્તકાલૂપલબ્ભા, ઉમ્મત્તકાલઙ્કારો વિય વિપરીતસઞ્ઞાય અનુભવિતબ્બા, કરીસાવચ્છાદનમુખં વિય પટિકારભૂતા, ઉદકે તેમિતઙ્ગુલિયા નિસારુદકપાનં વિય અતિત્તિકરા, છાતજ્ઝત્તભોજનં વિય સાબાધા, બલિસામિસં વિય બ્યાસનુપનિપાતકારણા (બ્યસનસન્નિપાતકારણા – દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૭), અગ્ગિસન્તાપો વિય કાલત્તયેપિ દુક્ખુપ્પત્તિહેતુભૂતા, મક્કટાલેપો વિય બન્ધનનિમિત્તા, ઘાતકાવચ્છાદનકિમાલયો વિય અનત્થચ્છાદના, સપત્તગામવાસો વિય ભયટ્ઠાનભૂતા, પચ્ચત્થિકપોસકો વિય કિલેસમારાદીનં આમિસભૂતા, છણસમ્પત્તિયો વિય વિપરિણામદુક્ખા, કોટરગ્ગિ વિય અન્તોદાહકા, પુરાણકૂપાવલમ્બબીરણમધુપિણ્ડં વિય અનેકાદીનવા, લોણૂદકપાનં વિય પિપાસાહેતુભૂતા, સુરામેરયં વિય નીચજનસેવિતા , અપ્પસ્સાદતાય અટ્ઠિકઙ્કલૂપમા''તિઆદિના ચ નયેન આદીનવં સલ્લક્ખેત્વા તબ્બિપરિયાયેન નેક્ખમ્મે આનિસંસં પસ્સન્તેન નેક્ખમ્મપવિવેકઉપસમસુખાદીસુ નિન્નપોણપબ્ભારચિત્તેન નેક્ખમ્મપારમિયં પટિપજ્જિતબ્બં.

યસ્મા પન નેક્ખમ્મં પબ્બજ્જામૂલકં, તસ્મા પબ્બજ્જા તાવ અનુટ્ઠાતબ્બા. પબ્બજ્જમનુતિટ્ઠન્તેન મહાસત્તેન અસતિ બુદ્ધુપ્પાદે કમ્મવાદીનં કિરિયવાદીનં તાપસપરિબ્બાજકાનં પબ્બજ્જા અનુટ્ઠાતબ્બા. ઉપ્પન્નેસુ પન સમ્માસમ્બુદ્ધેસુ તેસં સાસને એવ પબ્બજિતબ્બં. પબ્બજિત્વા ચ યથાવુત્તે સીલે પતિટ્ઠિતેન તસ્સા એવ સીલપારમિયા વોદાપનત્થં ધુતગુણા સમાદાતબ્બા. સમાદિન્નધુતધમ્મા હિ મહાપુરિસા સમ્મદેવ તે પરિહરન્તા અપ્પિચ્છાસન્તુટ્ઠસલ્લેખપવિવેકઅસંસગ્ગવીરિયારમ્ભસુભરતાદિગુણસલિલવિક્ખાલિતકિલેસમલતાય અનવજ્જસીલવતગુણપરિસુદ્ધસમાચારા પોરાણે અરિયવંસત્તયે પતિટ્ઠિતા ચતુત્થં ભાવનારામતાસઙ્ખાતં અરિયવંસં ગન્તું ચત્તારીસાય આરમ્મણેસુ યથારહં ઉપચારપ્પનાભેદં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરન્તિ. એવઞ્હિસ્સ સમ્મદેવ

નેક્ખમ્મપારમી પારિપૂરિતા હોતિ. ઇમસ્મિં પન ઠાને તેરસહિ ધુતધમ્મેહિ સદ્ધિં દસ કસિણાનિ દસાસુભાનિ દસાનુસ્સતિયો ચત્તારો બ્રહ્મવિહારા ચત્તારો આરુપ્પા એકા સઞ્ઞા એકં વવત્થાનન્તિ ચત્તારીસ સમાધિભાવનાકમ્મટ્ઠાનાનિ, ભાવનાવિધાનઞ્ચ વિત્થારતો વત્તબ્બાનિ, તં પનેતં સબ્બં યસ્મા **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૨૨, ૪૭) સબ્બાકારતો વિત્થારેત્વા વુત્તં, તસ્મા તત્થ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. કેવલઞ્હિ તત્થ સાવકબોધિસત્તસ્સ વસેન વુત્તં, ઇધ મહાબોધિસત્તસ્સ વસેન કરુણૂપાયકોસલ્લપુબ્બઙ્ગમં કત્વા વત્તબ્બન્તિ અયમેવ વિસેસો. એવમેત્થ **નેક્ખમ્મપારમિયા** પટિપત્તિક્કમો વેદિતબ્બો.

તથા પઞ્ઞાપારમિં સમ્પાદેતુકામેન યસ્મા પઞ્ઞા આલોકો વિય અન્ધકારેન મોહેન સહ ન વત્તતિ, તસ્મા મોહકારણાનિ તાવ બોધિસત્તેન પરિવજ્જેતબ્બાનિ. તત્થિમાનિ મોહકારણાનિ-અરતિ તન્દી વિજમ્ભિતા આલસિયં ગણસઙ્ગણિકારામતા નિદ્દાસીલતા અનિચ્છયસીલતા ઞાણસ્મિં અકુતૂહલતા મિચ્છાધિમાનો અપરિપુચ્છકતા કાયસ્સ નસમ્માપરિહારો અસમાહિતચિત્તતા દુપ્પઞ્ઞાનં પુગ્ગલાનં સેવના પઞ્ઞવન્તાનં અપયિરુપાસના અત્તપરિભવો મિચ્છાવિકપ્પો વિપરીતાભિનિવેસો કાયદળ્હીબહુલતા અસંવેગસીલતા પઞ્ચ નીવરણાનિ, સઙ્ખેપતો યેવાપનધમ્મે આસેવતો અનુપ્પન્ના પઞ્ઞા નુપ્પજ્જતિ, ઉપ્પન્ના પરિહાયતિ , ઇતિ ઇમાનિ મોહકારણાનિ, તાનિ પરિવજ્જન્તેન બાહુસચ્ચે, ઝાનાદીસુ ચ યોગો કરણીયો.

તત્થાયં બાહુસચ્ચસ્સ વિસયવિભાગો – પઞ્ચક્ખન્ધા દ્વાદસાયતનાનિ અટ્ઠારસ ધાતુયો ચત્તારિ સચ્ચાનિ બાવીસતિન્દ્રિયાનિ દ્વાદસપદિકો પટિચ્ચસમુપ્પાદો, તથા સતિપટ્ઠાનાદયો કુસલાદિધમ્મપ્પભેદા ચ, યાનિ ચ લોકે અનવજ્જાનિ વિજ્જાટ્ઠાનાનિ, યો ચ સત્તાનં હિતસુખવિધાનનયો બ્યાકરણવિસેસો. ઇતિ એવં પકારં સકલમેવ સુતવિસયં ઉપાયકોસલ્લપુબ્બઙ્ગમાય પઞ્ઞાય, સતિયા, વીરિયેન ચ સાધુકં ઉગ્ગહણસવનધારણપરિચયપરિપુચ્છાહિ ઓગાહેત્વા તત્થ ચ પરેસં પતિટ્ઠાપનેન સુતમયા પઞ્ઞા નિબ્બત્તેતબ્બા, તથા સત્તાનં ઇતિકત્તબ્બતાસુ ઠાનુપ્પત્તિકા પટિભાનભૂતા, આયાપાયઉપાયકોસલ્લભૂતા ચ પઞ્ઞા હિતેસિતં નિસ્સાય તત્થ તત્થ યથારહં પવત્તેતબ્બા, તથા ખન્ધાદીનં સભાવધમ્માનં આકારપરિતક્કનમુખેન ચેવ નિજ્ઝાનં ખમાપેન્તેન ચ ચિન્તામયા પઞ્ઞા નિબ્બત્તેતબ્બા.

ખન્ધાદીનંયેવ પન સલક્ખણસામઞ્ઞલક્ખણપરિગ્ગહણવસેન લોકિયપરિઞ્ઞં નિબ્બત્તેન્તેન પુબ્બભાગભાવનાપઞ્ઞા સમ્પાદેતબ્બા. એવઞ્હિ ‘‘નામરૂપમત્તમિદં, યથારહં પચ્ચયેહિ ઉપ્પજ્જતિ ચેવ નિરુજ્ઝતિ ચ, ન એત્થ કોચિ કત્તા વા કારેતા વા, હુત્વા અભાવટ્ઠેન અનિચ્ચં, ઉદયબ્બયપટિપીળનટ્ઠેન દુક્ખં, અવસવત્તનટ્ઠેન અનત્તા’’તિ અજ્ઝત્તિકધમ્મે, બાહિરકધમ્મે ચ નિબ્બિસેસં પરિજાનન્તો તત્થ આસઙ્ગં પજહન્તો, પરે ચ તત્થ તં પજહાપેન્તો કેવલં કરુણાવસેનેવ યાવ ન બુદ્ધગુણા હત્થતલં આગચ્છન્તિ, તાવ યાનત્તયે સત્તે અવતારણપરિપાચનેહિ પતિટ્ઠાપેન્તો, ઝાનવિમોક્ખસમાધિસમાપત્તિયો, અભિઞ્ઞાયો ચ લોકિયવસીભાવં પાપેન્તો પઞ્ઞાય મત્થકં પાપુણાતિ.

તત્થ યાચિમા ઇદ્ધિવિધઞાણં દિબ્બસોતધાતુઞાણં ચેતોપરિયઞાણં પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણં દિબ્બચક્ખુઞાણં યથાકમ્મૂપગઞાણં અનાગતંસઞાણન્તિ સપરિભણ્ડા પઞ્ચલોકિયાભિઞ્ઞાસઙ્ખાતા ભાવનાપઞ્ઞા, યા ચ ખન્ધાયતનધાતુઇન્દ્રિયસચ્ચપટિચ્ચસમુપ્પાદાદિભેદેસુ ચતુભૂમકેસુ ધમ્મેસુ ઉગ્ગહપરિપુચ્છાવસેન ઞાણપરિચયં કત્વા સીલવિસુદ્ધિ ચિત્તવિસુદ્ધીતિ મૂલભૂતાસુ ઇમાસુ દ્વીસુ વિસુદ્ધીસુ પતિટ્ઠાય દિટ્ઠિવિસુદ્ધિ કઙ્ખાવિતરણવિસુદ્ધિ મગ્ગામગ્ગઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિ પટિપદાઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિ ઞાણદસ્સનવિસુદ્ધીતિ સરીરભૂતા

ઇમા પઞ્ચ વિસુદ્ધિયો સમ્પાદેન્તેન ભાવેતબ્બા લોકિયલોકુત્તરભેદા ભાવનાપઞ્ઞા, તાસં સમ્પાદનવિધાનં યસ્મા ‘‘તત્થ ‘એકોપિ હુત્વા બહુધા હોતી’તિઆદિકં ઇદ્ધિવિકુબ્બનં કાતુકામેન આદિકમ્મિકેન યોગિના’’તિઆદિના, (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૩૬૫) ‘‘ખન્ધાતિ પઞ્ચ ખન્ધા રૂપક્ખન્ધો વેદનાક્ખન્ધો સઞ્ઞાક્ખન્ધો સઙ્ખારક્ખન્ધો વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો’’તિઆદિના (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૪૩૧) ચ વિસયવિસયિવિભાગેન (વિસયવિભાગેન – ચરિયા॰ અટ્ઠ॰ પકિણ્ણકકથા) સદ્ધિં વિસુદ્ધિમગ્ગે સબ્બાકારતો વિત્થારેત્વા વુત્તં, તસ્મા તત્થ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. કેવલઞ્હિ તત્થ સાવકબોધિસત્તસ્સ વસેન પઞ્ઞા આગતા, ઇધ મહાબોધિસત્તસ્સ વસેન કરુણૂપાયકોસલ્લપુબ્બઙ્ગમં કત્વા વત્તબ્બા. ઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિં અપાપેત્વા પટિપદાઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિયંયેવ વિપસ્સના ઠપેતબ્બાતિ અયમેવ વિસેસોતિ. એવમેત્થ **પઞ્ઞાપારમિયા** પટિપત્તિક્કમો વેદિતબ્બો.

તથા યસ્મા સમ્માસમ્બોધિયા કતાભિનીહારેન મહાસત્તેન પારમીપરિપૂરણત્થં સબ્બકાલં યુત્તપ્પયુત્તેન ભવિતબ્બં આબદ્ધપરિકરણેન, તસ્મા કાલેન કાલં ‘‘કો નુ ખો અજ્જ મયા પુઞ્ઞસમ્ભારો, ઞાણસમ્ભારો વા ઉપચિતો, કિં વા મયા પરહિતં કત’’ન્તિ દિવસે દિવસે પચ્ચવેક્ખન્તેન સત્તહિતત્થં ઉસ્સાહો કરણીયો, સબ્બેસમ્પિ સત્તાનં ઉપકારાય અત્તનો પરિગ્ગહભૂતં વત્થું, કાયં, જીવિતઞ્ચ નિરપેક્ખનચિત્તેન ઓસ્સજ્જિતબ્બં, યં કિઞ્ચિ કમ્મં કરોતિ કાયેન, વાચાય વા, તં સબ્બં સમ્બોધિયં નિન્નચિત્તેનેવ કાતબ્બં, બોધિયા પરિણામેતબ્બં, ઉળારેહિ, ઇત્તરેહિ ચ કામેહિ વિનિવત્તચિત્તેનેવ ભવિતબ્બં, સબ્બાસુ ચ ઇતિકત્તબ્બતાસુ ઉપાયકોસલ્લં પચ્ચુપટ્ઠપેત્વા પટિપજ્જિતબ્બં.

તસ્મિં તસ્મિઞ્ચ સત્તહિતે આરદ્ધવીરિયેન ભવિતબ્બં ઇટ્ઠાનિટ્ઠાદિસબ્બસહેન અવિસંવાદિના. સબ્બેપિ સત્તા અનોધિસો મેત્તાય, કરુણાય ચ ફરિતબ્બા. યા કાચિ સત્તાનં દુક્ખુપ્પત્તિ, સબ્બા સા અત્તનિ પાટિકઙ્ખિતબ્બા. સબ્બેસઞ્ચ સત્તાનં પુઞ્ઞં અબ્ભનુમોદિતબ્બં, બુદ્ધાનં મહન્તતા મહાનુભાવતા અભિણ્હં પચ્ચવેક્ખિતબ્બા, યઞ્ચ કિઞ્ચિ કમ્મં કરોતિ કાયેન, વાચાય વા, તં સબ્બં બોધિચિત્તપુબ્બઙ્ગમં કાતબ્બં. ઇમિના હિ ઉપાયેન દાનાદીસુ યુત્તપ્પયુત્તસ્સ થામવતો દળ્હપરક્કમસ્સ મહાસત્તસ્સ બોધિસત્તસ્સ અપરિમેય્યો પુઞ્ઞસમ્ભારો, ઞાણસમ્ભારો ચ દિવસે દિવસે ઉપચીયતિ.

અપિચ સત્તાનં પરિભોગત્થં, પરિપાલનત્થઞ્ચ અત્તનો સરીરં, જીવિતઞ્ચ પરિચ્ચજિત્વા ખુપ્પિપાસસીતુણ્હવાતાતપાદિદુક્ખપતિકારો પરિયેસિતબ્બો ચ ઉપ્પાદેતબ્બો ચ, યઞ્ચ યથાવુત્તદુક્ખપતિકારજં સુખં અત્તના પટિલભતિ, તથા રમણીયેસુ આરામુય્યાનપાસાદતળાકાદીસુ , અરઞ્ઞાયતનેસુ ચ કાયચિત્તસન્તાપાભાવેન અભિનિબ્બુતત્તા અત્તના સુખં પટિલભતિ, યઞ્ચ સુણાતિ ‘‘બુદ્ધાનુબુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધા, મહાબોધિસત્તા ચ નેક્ખમ્મપટિપત્તિયં ઠિતા’’તિ ચ ‘‘દિટ્ઠધમ્મિકસુખવિહારભૂતં ઈદિસં નામ ઝાનસમાપત્તિસુખમનુભવન્તી’’તિ ચ, તં સબ્બં સત્તેસુ અનોધિસો ઉપસંહરતિ. અયં તાવ નયો અસમાહિતભૂમિયં પતિટ્ઠિતસ્સ.

સમાહિતભૂમિયં પન પતિટ્ઠિતો અત્તના યથાનુભૂતં વિસેસાધિગમનિબ્બત્તં પીતિં, પસ્સદ્ધિં, સુખં, સમાધિં, યથાભૂતઞાણઞ્ચ સત્તેસુ અધિમુચ્ચન્તો ઉપસંહરતિ પરિણામેતિ, તથા મહતિ સંસારદુક્ખે, તસ્સ ચ નિમિત્તભૂતે કિલેસાભિસઙ્ખારદુક્ખે નિમુગ્ગં સત્તનિકાયં દિસ્વા તત્રાપિ ખાદનછેદનભેદનસેદનપિસનહિંસનઅગ્ગિસન્તાપાદિજનિતા દુક્ખા તિબ્બા ખરા કટુકા વેદના નિરન્તરં ચિરકાલં વેદયન્તે નરકે, અઞ્ઞમઞ્ઞં કુજ્ઝનસન્તાસનવિસોધનહિંસનપરાધીનતાદીહિ મહાદુક્ખં અનુભવન્તે

તિરચ્છાનગતે, જોતિમાલાકુલસરીરે ખુપ્પિપાસવાતાતપાદીહિ ડય્હમાને, વિસુસ્સમાને ચ વન્તખેળાદિઆહારે, ઉદ્ધબાહુ વિરવન્તે નિજ્ઝામતણ્હિકાદિકે મહાદુક્ખં વેદયમાને પેતે ચ પરિયેટ્ઠિમૂલકં મહન્તં અનયબ્યસનં પાપુણન્તે હત્થચ્છેદાદિકરણયોગેન દુબ્બણ્ણદુદ્દસિકદલિદ્દાદિભાવેન ખુપ્પિપાસાદિઆબાધયોગેન બલવન્તેહિ અભિભવનીયતો, પરેસં વહનતો, પરાધીનતો ચ નરકે, પેતે, તિરચ્છાનગતે ચ અતિસયન્તે અપાયદુક્ખનિબ્બિસેસં દુક્ખમનુભવન્તે મનુસ્સે ચ તથા વિસયપરિભોગવિક્ખિત્તચિત્તતાય રાગાદિપરિળાહેન ડય્હમાને વાતવેગસમુટ્ઠિતજાલાસમિદ્ધસુક્ખકટ્ઠસન્નિપાતે અગ્ગિક્ખન્ધે વિય અનુપસન્તપરિળાહવુત્તિકે અનુપસન્તનિહતપરાધીને (અનિહતપરાધીને દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૭) કામાવચરદેવે ચ મહતા વાયામેન વિદૂરમાકાસં વિગાહિતસકુન્તા વિય, બલવતા દૂરે પાણિના ખિત્તસરા વિય ચ ‘‘સતિપિ ચિરપ્પવત્તિયં અનચ્ચન્તિકતાય પાતપરિયોસાના અનતિક્કન્તજાતિજરામરણા એવા’’તિ રૂપાવચરારૂપાવચરદેવે ચ પસ્સન્તેન મહન્તં સંવેગં પચ્ચુપટ્ઠાપેત્વા મેત્તાય, કરુણાય ચ અનોધિસો સત્તા ફરિતબ્બા. એવં કાયેન, વાચાય, મનસા ચ બોધિસમ્ભારે નિરન્તરં ઉપચિનન્તેન યથા પારમિયો પરિપૂરેન્તિ, એવં સક્કચ્ચકારિના સાતચ્ચકારિના અનોલીનવુત્તિના ઉસ્સાહો પવત્તેતબ્બો, વીરિયપારમી પરિપૂરેતબ્બા.

અપિચ ‘‘અચિન્તેય્યાપરિમેય્યવિપુલોળારવિમલનિરુપમનિરુપક્કિલેસગુણગણનિચયનિદાનભૂતસ્સ બુદ્ધભાવસ્સ ઉસ્સક્કિત્વા સમ્પહંસનયોગ્ગં વીરિયં નામ અચિન્તેય્યાનુભાવમેવ, યં ન પચુરજના સોતુમ્પિ સક્કુણન્તિ, પગેવ પટિપજ્જિતું. તથા હિ તિવિધા અભિનીહારચિત્તુપ્પત્તિ, ચતસ્સો બુદ્ધભૂમિયો, (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૩૪) ચત્તારિ સઙ્ગહવત્થૂનિ , (દી॰ નિ॰ ૩.૨૧૦; અ॰ નિ॰ ૪.૩૨) કરુણેકરસતા, બુદ્ધધમ્મેસુ સચ્છિકરણેન વિસેસપ્પચ્ચયો, નિજ્ઝાનક્ખન્તિ, સબ્બધમ્મેસુ નિરુપલેપો, સબ્બસત્તેસુ પિયપુત્તસઞ્ઞા, સંસારદુક્ખેહિ અપરિખેદો, સબ્બદેય્યધમ્મપરિચ્ચાગો, તેન ચ નિરતિમાનતા, અધિસીલાદિઅધિટ્ઠાનં, તત્થ ચ અચઞ્ચલતા, કુસલકિરિયાસુ પીતિપામોજ્જતા, વિવેકનિન્નચિત્તતા, ઝાનાનુયોગો, અનવજ્જધમ્મેસુ અતિત્તિયતા, યથાસુતસ્સ ધમ્મસ્સ પરેસં હિતજ્ઝાસયેન દેસનાય આરમ્ભદળ્હતા, ધીરવીરભાવો, પરાપવાદપરાપકારેસુ વિકારાભાવો, સચ્ચાધિટ્ઠાનં, સમાપત્તીસુ વસીભાવો, અભિઞ્ઞાસુ બલપ્પત્તિ, લક્ખણત્તયાવબોધો, સતિપટ્ઠાનાદીસુ અભિયોગેન લોકુત્તરમગ્ગસમ્ભારસમ્ભરણં, નવલોકુત્તરાવક્કન્તી’’તિ એવમાદિકા સબ્બાપિ બોધિસમ્ભારપટિપત્તિ વીરિયાનુભાવેનેવ સમિજ્ઝતીતિ અભિનીહારતો યાવ મહાબોધિ અનોસ્સજ્જન્તેન સક્કચ્ચં નિરન્તરં વીરિયં યથા ઉપરૂપરિ વિસેસાવહં હોતિ, એવં સમ્પાદેતબ્બં. સમ્પજ્જમાને ચ યથાવુત્તે વીરિયે, ખન્તિસચ્ચાધિટ્ઠાનાદયો ચ દાનસીલાદયો ચ સબ્બેપિ બોધિસમ્ભારા તદધીનવુત્તિતાય સમ્પન્ના એવ હોન્તીતિખન્તિઆદીસુપિ ઇમિનાવ નયેન પટિપત્તિ વેદિતબ્બા.

ઇતિ સત્તાનં સુખૂપકરણપરિચ્ચાગેન બહુધાનુગ્ગહકરણં દાનેન પટિપત્તિ, સીલેન તેસં જીવિતસાપતેય્યદારરક્ખાભેદપિયહિતવચનાવિહિંસાદિકરણાનિ, નેક્ખમ્મેન તેસં આમિસપટિગ્ગહણધમ્મદાનાદિના અનેકવિધા હિતચરિયા, પઞ્ઞાય તેસં હિતકરણૂપાયકોસલ્લં, વીરિયેન તત્થ ઉસ્સાહારમ્ભઅસંહીરકરણાનિ, ખન્તિયા તદપરાધસહનં, સચ્ચેન નેસં અવઞ્ચનતદુપકારકિરિયાસમાદાનાવિસંવાદનાદિ, અધિટ્ઠાનેન તદુપકરણે અનત્થસમ્પાતેપિ અચલનં, મેત્તાય નેસં હિતસુખાનુચિન્તનં, ઉપેક્ખાય નેસં ઉપકારાપકારેસુ વિકારાનાપત્તીતિ એવં અપરિમાણે સત્તે આરબ્ભ અનુકમ્પિતસબ્બસત્તસ્સ બોધિસત્તસ્સ પુથુજ્જનેહિ અસાધારણો અપરિમાણો પુઞ્ઞઞાણસમ્ભારુપચયો એત્થ પટિપત્તીતિ વેદિતબ્બં. યો ચેતાસં પચ્ચયો વુત્તો, તત્થ ચ સક્કચ્ચં સમ્પાદનં.

કો વિભાગોતિ –

સામગ્ગભેદતો એતા, દસવિધા વિભાગતો;
તિધા હુત્વાન પચ્ચેકં, સમતિંસવિધા સમં.

દસ પારમિયો દસ ઉપપારમિયો દસ પરમત્થપારમિયોતિ હિ સમતિંસ પારમિયો. તત્થ ‘‘કતાભિનીહારસ્સ બોધિસત્તસ્સ પરહિતકરણાભિનિન્નાસયપયોગસ્સ કણ્હધમ્મવોકિણ્ણા સુક્કા ધમ્મા પારમિયો, તેહિ અવોકિણ્ણા સુક્કા ધમ્મા ઉપપારમિયો, અકણ્હા અસુક્કા ધમ્મા પરમત્થપારમિયો’’તિ **કેચિ**. ‘‘સમુદાગમનકાલેસુ પૂરિયમાના પારમિયો, બોધિસત્તભૂમિયં પુણ્ણા ઉપપારમિયો, બુદ્ધભૂમિયં સબ્બાકારપરિપુણ્ણા પરમત્થપારમિયો. બોધિસત્તભૂમિયં વા પરહિતકરણતો પારમિયો, અત્તહિતકરણતો ઉપપારમિયો, બુદ્ધભૂમિયં બલવેસારજ્જસમધિગમેન ઉભયહિતપરિપૂરણતો પરમત્થપારમિયોતિ એવં આદિમજ્ઝપરિયોસાનેસુ પણિધાનારમ્ભપરિનિટ્ઠાનેસુ તેસં વિભાગો’’તિ **અપરે**. ‘‘દોસુપસમકરુણાપકતિકાનં ભવસુખવિમુત્તિસુખપરમસુખપ્પત્તાનં પુઞ્ઞૂપચયભેદતો તબ્બિભાગો’’તિ **અઞ્ઞે**.

‘‘લજ્જાસતિમાનાપસ્સયાનં લોકુત્તરધમ્માધિપતીનં સીલસમાધિપઞ્ઞાગરુકાનં તારિતતરિતતારયિતૂનં અનુબુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધસમ્માસમ્બુદ્ધાનં પારમીઉપપારમીપરમત્થપારમીહિ બોધિત્તયપ્પત્તિતો યથાવુત્તવિભાગો’’તિ **કેચિ**. ‘‘ચિત્તપણિધિતો યાવ વચીપણિધિ, તાવ પવત્તા સમ્ભારા પારમિયો , વચીપણિધિતો યાવ કાયપણિધિ, તાવ પવત્તા ઉપપારમિયો, કાયપણિધિતો પભુતિ પરમત્થપારમિયો’’તિ **અપરે**. **અઞ્ઞે** પન ‘‘પરપુઞ્ઞાનુમોદનવસેન પવત્તા સમ્ભારા પારમિયો, પરેસં કારાપનવસેન પવત્તા ઉપપારમિયો, સયં કરણવસેન પવત્તા પરમત્થપારમિયો’’તિ વદન્તિ. તથા ‘‘ભવસુખાવહો પુઞ્ઞઞાણસમ્ભારો પારમી, અત્તનો નિબ્બાનસુખાવહો ઉપપારમી, પરેસં તદુભયસુખાવહો પરમત્થપારમી’’તિ **એકે**.

પુત્તદારધનાદિઉપકરણપરિચ્ચાગો પન દાનપારમી, અત્તનો અઙ્ગપરિચ્ચાગો દાનઉપપારમી, અત્તનો જીવિતપરિચ્ચાગો દાનપરમત્થપારમી. તથા પુત્તદારાદિકસ્સ તિવિધસ્સાપિ હેતુ અવીતિક્કમનવસેન તિસ્સો સીલપારમિયો, તેસુ એવ તિવિધેસુ વત્થૂસુ આલયં ઉપચ્છિન્દિત્વા નિક્ખમનવસેન તિસ્સો નેક્ખમ્મપારમિયો, ઉપકરણઅઙ્ગજીવિતતણ્હં સમૂહનિત્વા સત્તાનં હિતાહિતવિનિચ્છયકરણવસેન તિસ્સો પઞ્ઞાપારમિયો, યથાવુત્તભેદાનં પરિચ્ચાગાદીનં વાયમનવસેન તિસ્સો વીરિયપારમિયો, ઉપકરણઅઙ્ગજીવિતન્તરાયકરાનં ખમનવસેન તિસ્સો ખન્તિપારમિયો, ઉપકરણઅઙ્ગજીવિતહેતુ સચ્ચાપરિચ્ચાગવસેન તિસ્સો સચ્ચપારમિયો, દાનાદિપારમિયો અકુપ્પાધિટ્ઠાનવસેનેવ સમિજ્ઝન્તીતિ ઉપકરણાદિવિનાસેપિ અચલાધિટ્ઠાનવસેન તિસ્સો અધિટ્ઠાનપારમિયો, ઉપકરણાદિવિઘાતકેસુપિ સત્તેસુ મેત્તાય અવિજહનવસેન તિસ્સો મેત્તાપારમિયો, યથાવુત્તવત્થુત્તયસ્સ ઉપકારાપકારેસુ સત્તસઙ્ખારેસુ મજ્ઝત્તતાપટિલાભવસેન તિસ્સો ઉપેક્ખાપારમિયોતિ એવમાદિના એતાસં વિભાગો વેદિતબ્બો.

કો સઙ્ગહોતિ એત્થ પન –

યથા વિભાગતો તિંસ-વિધા સઙ્ગહતો દસ;
છપ્પકારાવ એતાસુ, યુગળાદીહિ સાધયે.

યથા હિ એસા વિભાગતો તિંસવિધાપિ દાનપારમિઆદિભાવતો દસવિધા, એવં દાનસીલખન્તિવીરિયઝાનપઞ્ઞાસભાવેન છબ્બિધા. એતાસુ હિ નેક્ખમ્મપારમી સીલપારમિયા સઙ્ગહિતા તસ્સા

પબ્બજ્જાભાવે. નીવરણવિવેકભાવે પન ઝાનપારમિયા, કુસલધમ્મભાવે છહિપિ સઙ્ગહિતા, સચ્ચપારમી સીલપારમિયા એકદેસા એવ વચીસચ્ચવિરતિસચ્ચપક્ખે. ઞાણસચ્ચપક્ખે પન પઞ્ઞાપારમિયા સઙ્ગહિતા, મેત્તાપારમી ઝાનપારમિયા એવ, ઉપેક્ખાપારમી ઝાનપઞ્ઞાપારમીહિ, અધિટ્ઠાનપારમી સબ્બાહિપિ સઙ્ગહિતાતિ.

એતેસઞ્ચ દાનાદીનં છન્નં ગુણાનં અઞ્ઞમઞ્ઞસમ્બન્ધાનં પઞ્ચદસ યુગળાદીનિ પઞ્ચદસ યુગળાદિસાધકાનિ હોન્તિ. સેય્યથિદં? દાનસીલયુગળેન પરહિતાહિતાનં કરણાકરણયુગળસિદ્ધિ, દાનખન્તિયુગળેન અલોભાદોસયુગળસિદ્ધિ, દાનવીરિયયુગળેન ચાગસુતયુગળસિદ્ધિ, દાનઝાનયુગળેન કામદોસપ્પહાનયુગળસિદ્ધિ, દાનપઞ્ઞાયુગળેન અરિયયાનધુરયુગળસિદ્ધિ, સીલખન્તિદ્વયેન પયોગાસયસુદ્ધદ્વયસિદ્ધિ, સીલવીરિયદ્વયેન ભાવનાદ્વયસિદ્ધિ, સીલઝાનદ્વયેન દુસ્સીલ્યપરિયુટ્ઠાનપ્પહાનદ્વયસિદ્ધિ, સીલપઞ્ઞાદ્વયેન દાનદ્વયસિદ્ધિ, ખન્તિવીરિયદ્વયેન ખમાતેજદ્વયસિદ્ધિ, ખન્તિઝાનદુકેન વિરોધાનુરોધપ્પહાનદુકસિદ્ધિ, ખન્તિપઞ્ઞાદુકેન સુઞ્ઞતાખન્તિપટિવેધદુકસિદ્ધિ, વીરિયઝાનદુકેન પગ્ગહાવિક્ખેપદુકસિદ્ધિ, વીરિયપઞ્ઞાદુકેન સરણદુકસિદ્ધિ, ઝાનપઞ્ઞાદુકેન યાનદુકસિદ્ધિ. દાનસીલખન્તિતિકેન લોભદોસમોહપ્પહાનતિકસિદ્ધિ, દાનસીલવીરિયતિકેન ભોગજીવિતકાયસારાદાનતિકસિદ્ધિ, દાનસીલઝાનતિકેન પુઞ્ઞકિરિયવત્થુતિકસિદ્ધિ, દાનસીલપઞ્ઞાતિકેન આમિસાભયધમ્મદાનતિકસિદ્ધીતિ એવં ઇતરેહિપિ તિકેહિ, ચતુક્કાદીહિ ચ યથાસમ્ભવં તિકાનિ, ચતુક્કાદીનિ ચ યોજેતબ્બાનિ.

એવં છબ્બિધાનમ્પિ પન ઇમાસં પારમીનં ચતૂહિ અધિટ્ઠાનેહિ સઙ્ગહો વેદિતબ્બો. સબ્બપારમીનં સમૂહસઙ્ગહતો હિ ચત્તારિ અધિટ્ઠાનાનિ. સેય્યથિદં? સચ્ચાધિટ્ઠાનં, ચાગાધિટ્ઠાનં, ઉપસમાધિટ્ઠાનં, પઞ્ઞાધિટ્ઠાનન્તિ. તત્થ અધિતિટ્ઠતિ એતેન, એત્થ વા અધિતિટ્ઠતિ, અધિટ્ઠાનમત્તમેવ વા તન્તિ **અધિટ્ઠાનં**, સચ્ચઞ્ચ તં અધિટ્ઠાનઞ્ચ, સચ્ચસ્સ વા અધિટ્ઠાનં, સચ્ચં વા અધિટ્ઠાનમેતસ્સાતિ **સચ્ચાધિટ્ઠાનં**. એવં સેસેસુપિ. તત્થ અવિસેસતો તાવ કતાભિનીહારસ્સ અનુકમ્પિતસબ્બસત્તસ્સ મહાસત્તસ્સ પટિઞ્ઞાનુરૂપં સબ્બપારમીપરિગ્ગહતો **સચ્ચાધિટ્ઠાનં**, તેસં પટિપક્ખપરિચ્ચાગતો **ચાગાધિટ્ઠાનં**, સબ્બપારમિતાગુણેહિ ઉપસમનતો **ઉપસમાધિટ્ઠાનં**. તેહિ એવ પરહિતેસુ ઉપાયકોસલ્લતો **પઞ્ઞાધિટ્ઠાનં**.

વિસેસતો પન ''યાચકાનં જનાનં અવિસંવાદેત્વા દસ્સામી''તિ પટિજાનનતો, પટિઞ્ઞં અવિસંવાદેત્વા દાનતો, દાનં અવિસંવાદેત્વા અનુમોદનતો , મચ્છરિયાદિપટિપક્ખપરિચ્ચાગતો, દેય્યપટિગ્ગાહકદાનદેય્યધમ્મક્ખયેસુ લોભદોસમોહભયવૂપસમનતો, યથારહં યથાકાલં યથાવિધાનઞ્ચ દાનતો, પઞ્ઞુત્તરતો ચ કુસલધમ્માનં ચતુરધિટ્ઠાનપદટ્ઠાનં દાનં. તથા સંવરસમાદાનસ્સ અવીતિક્કમનતો, દુસ્સીલ્યપરિચ્ચાગતો, દુચ્ચરિતવૂપસમનતો, પઞ્ઞુત્તરતો ચ ચતુરધિટ્ઠાનપદટ્ઠાનં સીલં. યથાપટિઞ્ઞં ખમનતો, કતાપરાધવિકપ્પપરિચ્ચાગતો, કોધપરિયુટ્ઠાનવૂપસમનતો, પઞ્ઞુત્તરતો ચ ચતુરધિટ્ઠાનપદટ્ઠાનાખન્તિ. પટિઞ્ઞાનુરૂપં પરહિતકરણતો, વિસયપરિચ્ચાગતો, અકુસલવૂપસમનતો, પઞ્ઞુત્તરતો ચ ચતુરધિટ્ઠાનપદટ્ઠાનં વીરિયં. પટિઞ્ઞાનુરૂપં લોકહિતાનુચિન્તનતો, નીવરણપરિચ્ચાગતો, ચિત્તવૂપસમનતો, પઞ્ઞુત્તરતો ચ ચતુરધિટ્ઠાનપદટ્ઠાનં ઝાનં. યથાપટિઞ્ઞં પરહિતૂપાયકોસલ્લતો, અનુપાયકિરિયપરિચ્ચાગતો, મોહજપરિળાહવૂપસમનતો, સબ્બઞ્ઞુતાપટિલાભતો ચ ચતુરધિટ્ઠાનપદટ્ઠાના પઞ્ઞા.

તત્થ ઞેય્યપટિઞ્ઞાનુવિધાનેહિ સચ્ચાધિટ્ઠાનં, વત્થુકામકિલેસકામપરિચ્ચાગેહિ ચાગાધિટ્ઠાનં, દોસદુક્ખવૂપસમેહિ ઉપસમાધિટ્ઠાનં, અનુબોધપટિવેધેહિ પઞ્ઞાધિટ્ઠાનં. તિવિધસચ્ચપરિગ્ગહિતં દોસત્તયવિરોધિ

સચ્ચાધિટ્ઠાનં, તિવિધચાગપરિગ્ગહિતં દોસત્તયવિરોધિ ચાગાધિટ્ઠાનં, તિવિધવૂપસમપરિગ્ગહિતં દોસત્તયવિરોધિ ઉપસમાધિટ્ઠાનં, તિવિધઞાણપરિગ્ગહિતં દોસત્તયવિરોધિ પઞ્ઞાધિટ્ઠાનં. સચ્ચાધિટ્ઠાનપરિગ્ગહિતાનિ ચાગૂપસમપઞ્ઞાધિટ્ઠાનાનિ અવિસંવાદનતો, પટિઞ્ઞાનુવિધાનતો ચ. ચાગાધિટ્ઠાનપરિગ્ગહિતાનિ સચ્ચૂપસમપઞ્ઞાધિટ્ઠાનાનિ પટિપક્ખપરિચ્ચાગતો, સબ્બપરિચ્ચાગફલત્તા ચ. ઉપસમાધિટ્ઠાનપરિગ્ગહિતાનિ સચ્ચચાગપઞ્ઞાધિટ્ઠાનાનિ કિલેસપરિળાહૂપસમનતો, કમ્મપરિળાહૂપસમનતો ચ. પઞ્ઞાધિટ્ઠાનપરિગ્ગહિતાનિ સચ્ચચાગૂપસમાધિટ્ઠાનાનિ ઞાણપુબ્બઙ્ગમતો, ઞાણાનુપરિવત્તનતો ચાતિ એવં સબ્બાપિ પારમિયો સચ્ચપ્પભાવિતા ચાગપરિબ્યઞ્જિતા ઉપસમોપબ્રૂહિતા પઞ્ઞાપરિસુદ્ધા. સચ્ચઞ્હિ એતાસં જનકહેતુ, ચાગો પટિગ્ગાહકહેતુ, ઉપસમો પરિબુદ્ધિહેતુ પઞ્ઞા પારિસુદ્ધિહેતુ. તથા આદિમ્હિ સચ્ચાધિટ્ઠાનં સચ્ચપટિઞ્ઞત્તા, મજ્ઝે ચાગાધિટ્ઠાનં કતપણિધાનસ્સ પરહિતાય અત્તપરિચ્ચાગતો, અન્તે ઉપસમાધિટ્ઠાનં સબ્બૂપસમપરિયોસાનત્તા. આદિમજ્ઝપરિયોસાનેસુ પઞ્ઞાધિટ્ઠાનં તસ્મિં સતિ સમ્ભવતો, અસતિ અસમ્ભવતો, યથાપટિઞ્ઞઞ્ચ સમ્ભવતો.

તત્થ મહાપુરિસા સતતં અત્તહિતપરહિતકરેહિ ગરુપિયભાવકરેહિ સચ્ચચાગાધિટ્ઠાનેહિ ગિહિભૂતા આમિસદાનેન પરે અનુગ્ગણ્હન્તિ. તથા અત્તહિતપરહિતકરેહિ, ગરુપિયભાવકરેહિ, ઉપસમપઞ્ઞાધિટ્ઠાનેહિ ચ પબ્બજિતભૂતા ધમ્મદાનેન પરે અનુગ્ગણ્હન્તિ.

તત્થ અન્તિમભવે બોધિસત્તસ્સ ચતુરધિટ્ઠાનપરિપૂરણં. પરિપુણ્ણચતુરધિટ્ઠાનસ્સ હિ ચરિમકભવૂપપત્તીતિ એકે. તત્રાપિ હિ ગબ્ભાવક્કન્તિઅભિનિક્ખમનેસુ પઞ્ઞાધિટ્ઠાનસમુદાગમેન સતો સમ્પજાનો સચ્ચાધિટ્ઠાનપારિપૂરિયા સમ્પતિજાતો ઉત્તરાભિમુખો સત્તપદવીતિહારેન ગન્ત્વા સબ્બા દિસા ઓલોકેત્વા સચ્ચાનુપરિવત્તિના વચસા ''અગ્ગોહમસ્મિ લોકસ્સ, જેટ્ઠોહમસ્મિ લોકસ્સ, સેટ્ઠોહમસ્મિ લોકસ્સા''તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૧; મ॰ નિ॰ ૩.૨૦૭) તિક્ખત્તું સીહનાદં નદિ, ઉપસમાધિટ્ઠાનસમુદાગમેન જિણ્ણાતુરમતપબ્બજિતદસ્સાવિનો ચતુધમ્મપ્પદેસકોવિદસ્સ યોબ્બનારોગ્યજીવિતસમ્પત્તિમદાનં ઉપસમો, ચાગાધિટ્ઠાનસમુદાગમેન મહતો ઞાતિપરિવટ્ટસ્સ, હત્થગતસ્સ ચ ચક્કવત્તિરજ્જસ્સ અનપેક્ખપરિચ્ચાગોતિ.

દુતિયે ઠાને અભિસમ્બોધિયં ચતુરધિટ્ઠાનપરિપૂરણન્તિ કેચિ. તત્થ હિ યથાપટિઞ્ઞં સચ્ચાધિટ્ઠાનસમુદાગમેન ચતુન્નં અરિયસચ્ચાનં અભિસમયો. તતો હિ સચ્ચાધિટ્ઠાનં પરિપુણ્ણં. ચાગાધિટ્ઠાનસમુદાગમેન સબ્બકિલેસુપક્કિલેસપરિચ્ચાગો. તતો હિ ચાગાધિટ્ઠાનં પરિપુણ્ણં. ઉપસમાધિટ્ઠાનસમુદાગમેન પરમૂપસમસમ્પત્તિ. તતો હિ ઉપસમાધિટ્ઠાનં પરિપુણ્ણં. પઞ્ઞાધિટ્ઠાનસમુદાગમેન અનાવરણઞાણપટિલાભો. તતો હિ પઞ્ઞાધિટ્ઠાનં પરિપુણ્ણન્તિ, તં અસિદ્ધં અભિસમ્બોધિયાપિ પરમત્થભાવતો.

તતિયે ઠાને ધમ્મચક્કપ્પવત્તને ચતુરધિટ્ઠાનં પરિપુણ્ણન્તિ અઞ્ઞે. તત્થ હિ સચ્ચાધિટ્ઠાનસમુદાગતસ્સ દ્વાદસહિ આકારેહિ અરિયસચ્ચદેસનાય સચ્ચાધિટ્ઠાનં પરિપુણ્ણં, ચાગાધિટ્ઠાનસમુદાગતસ્સ સદ્ધમ્મમહાયાગકરણેન ચાગાધિટ્ઠાનં પરિપુણ્ણં, ઉપસમાધિટ્ઠાનસમુદાગતસ્સ સયં ઉપસન્તસ્સ પરેસં ઉપસમનેન ઉપસમાધિટ્ઠાનં પરિપુણ્ણં, પઞ્ઞાધિટ્ઠાનસમુદાગતસ્સ વિનેય્યાનં આસયાદિપરિજાનનેન પઞ્ઞાધિટ્ઠાનં પરિપુણ્ણન્તિ, તદપિ અસિદ્ધં અપરિયોસિતત્તા બુદ્ધકિચ્ચસ્સ.

ચતુત્થે ઠાને પરિનિબ્બાને ચતુરધિટ્ઠાનં પરિપુણ્ણન્તિ અપરે. તત્ર હિ પરિનિબ્બુતત્તા પરમત્થસચ્ચસમ્પત્તિયા સચ્ચાધિટ્ઠાનપરિપૂરણં, સબ્બૂપધિપટિનિસ્સગ્ગેન ચાગાધિટ્ઠાનપરિપૂરણં, સબ્બસઙ્ખારૂપસમેન

ઉપસમાધિટ્ઠાનપરિપૂરણં, પઞ્ઞાપયોજનપરિનિબ્બાનેન પઞ્ઞાધિટ્ઠાનપરિપૂરણન્તિ.

તત્ર મહાપુરિસસ્સ વિસેસેન મેત્તાખેત્તે અભિજાતિયં સચ્ચાધિટ્ઠાનસમુદાગતસ્સ સચ્ચાધિટ્ઠાનપરિપૂરણમભિબ્યત્તં, વિસેસેન કરુણાખેત્તે અભિસમ્બોધિયં પઞ્ઞાધિટ્ઠાનસમુદાગતસ્સ પઞ્ઞાધિટ્ઠાનપરિપૂરણમભિબ્યત્તં, વિસેસેન મુદિતાખેત્તે ધમ્મચક્કપ્પવત્તને ચાગાધિટ્ઠાનસમુદાગતસ્સ ચાગાધિટ્ઠાનપરિપૂરણમભિબ્યત્તં, વિસેસેન ઉપેક્ખાખેત્તે પરિનિબ્બાને ઉપસમાધિટ્ઠાનસમુદાગતસ્સ ઉપસમાધિટ્ઠાનપરિપૂરણમભિબ્યત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

તત્રાપિ સચ્ચાધિટ્ઠાનસમુદાગતસ્સ સંવાસેન સીલં વેદિતબ્બં, ચાગાધિટ્ઠાનસમુદાગતસ્સ સંવોહારેન સોચેય્યં વેદિતબ્બં, ઉપસમાધિટ્ઠાનસમુદાગતસ્સ આપદાસુ થામો વેદિતબ્બો, પઞ્ઞાધિટ્ઠાનસમુદાગતસ્સ સાકચ્છાય પઞ્ઞા વેદિતબ્બા. એવં સીલાજીવચિત્તદિટ્ઠિવિસુદ્ધિયો વેદિતબ્બા. તથા સચ્ચાધિટ્ઠાનસમુદાગમેન દોસાગતિં ન ગચ્છતિ અવિસંવાદનતો, ચાગાધિટ્ઠાનસમુદાગમેન છન્દાગતિં ન ગચ્છતિ અનભિસઙ્ગતો, ઉપસમાધિટ્ઠાનસમુદાગમેન ભયાગતિં ન ગચ્છતિ અનુપરોધતો, પઞ્ઞાધિટ્ઠાનસમુદાગમેન મોહાગતિં ન ગચ્છતિ યથાભૂતાવબોધતો.

તથા પઠમેન અદુટ્ઠો અધિવાસેતિ, દુતિયેન અલુદ્ધો પટિસેવતિ, તતિયેન અભીતો પરિવજ્જેતિ, ચતુત્થેન અસંમૂળ્હો વિનોદેતિ. પઠમેન નેક્ખમ્મસુખુપ્પત્તિ, ઇતરેહિ પવિવેકઉપસમસમ્બોધિસુખુપ્પત્તિયો હોન્તિ. તથા વિવેકજપીતિસુખસમાધિજપીતિસુખઅપીતિજકાયસુખ સતિપારિસુદ્ધિજઉપેક્ખાસુખુપ્પત્તિયો એતેહિ ચતૂહિ યથાક્કમં હોન્તીતિ. એવમનેકગુણાનુબન્ધેહિ ચતૂહિ અધિટ્ઠાનેહિ સબ્બપારમિસમૂહસઙ્ગહો વેદિતબ્બો. યથા ચ ચતૂહિ અધિટ્ઠાનેહિ સબ્બપારમિસઙ્ગહો, એવં કરુણાપઞ્ઞાહિપીતિ દટ્ઠબ્બં. સબ્બોપિ હિ બોધિસમ્ભારો કરુણાપઞ્ઞાહિ સઙ્ગહિતો. કરુણાપઞ્ઞાપરિગ્ગહિતા હિ દાનાદિગુણા મહાબોધિસમ્ભારા ભવન્તિ બુદ્ધત્તસિદ્ધિપરિયોસાનાતિ. એવમેતાસં સઙ્ગહો વેદિતબ્બો.

કો સમ્પાદનૂપાયોતિ –

સબ્બાસં પન તાસમ્પિ, ઉપાયોતિ સમ્પાદને;
અવેકલ્લાદયો અત્ત-નિય્યાતનાદયો મતા.

સકલસ્સાપિ હિ પુઞ્ઞાદિસમ્ભારસ્સ સમ્માસમ્બોધિં ઉદ્દિસ્સ **અનવસેસસમ્ભરણં** અવેકલ્લકારિતાયોગેન, તત્થ ચ **સક્કચ્ચકારિતા** આદરબહુમાનયોગેન, **સાતચ્ચકારિતા** નિરન્તરપયોગેન, **ચિરકાલાદિયોગો** ચ અન્તરા અવોસાનાપજ્જનેનાતિ. તં પનસ્સ કાલપરિમાણં પરતો આવિ ભવિસ્સતિ. ઇતિ ચતુરઙ્ગયોગો એતાસં પારમીનં સમ્પાદનૂપાયો.

તથા મહાસત્તેન બોધાય પટિપજ્જન્તેન સમ્માસમ્બોધાય બુદ્ધાનં પુરેતરમેવ અત્તા નિય્યાતેતબ્બો ''ઇમાહં અત્તભાવં બુદ્ધાનં નિય્યાતેમી''તિ. તં તં પરિગ્ગહવત્થુઞ્ચ પટિલાભતો પુરેતરમેવ દાનમુખે નિસ્સજ્જિતબ્બં ''યં કિઞ્ચિ મય્હં ઉપ્પજ્જનકં જીવિતપરિક્ખારજાતં, તં સબ્બં સતિ યાચકે દસ્સામિ, તેસં પન દિન્નાવસેસં એવ મયા પરિભુઞ્જિતબ્બ''ન્તિ.

એવઞ્હિસ્સ સમ્મદેવ પરિચ્ચાગાય કતે ચિત્તાભિસઙ્ખારે યં ઉપ્પજ્જતિ પરિગ્ગહવત્થુ અવિઞ્ઞાણકં, સવિઞ્ઞાણકં વા, તત્થ યે ઇમે પુબ્બે દાને અકતપરિચયો, પરિગ્ગહવત્થુસ્સ પરિત્તભાવો, ઉળારમનુઞ્ઞતા, પરિક્ખયચિન્તાતિ **ચત્તારો દાનવિનિબન્ધા**. તેસુ યદા મહાબોધિસત્તસ્સ સંવિજ્જમાનેસુ દેય્યધમ્મેસુ, પચ્ચુપટ્ઠિતે ચ યાચકજને દાને ચિત્તં ન પક્ખન્દતિ ન કમતિ, તેન નિટ્ઠમેત્થ ગન્તબ્બં ''અદ્ધાહં દાને પુબ્બે અકતપરિચયો, તેન મે એતરહિ દાતુકમ્યતા ચિત્તે ન સણ્ઠાતી''તિ. સો ''એવં મે ઇતો પરં દાનાભિરતં ચિત્તં ભવિસ્સતિ, હન્દાહં ઇતો પટ્ઠાય દાનં દસ્સામિ, નનુ મયા પટિકચ્ચેવ પરિગ્ગહવત્થું યાચકાનં પરિચ્ચત્ત''ન્તિ દાનં દેતિ મુત્તચાગો પયતપાણિ વોસ્સગ્ગરતો યાચયોગો દાનસંવિભાગરતો. એવં મહાસત્તસ્સ **પઠમો દાનવિનિબન્ધો** હતો હોતિ વિહતો સમુચ્છિન્નો.

તથા મહાસત્તો દેય્યધમ્મસ્સ પરિત્તભાવે સતિ પચ્ચયવેકલ્લે ઇતિ પટિસઞ્ચિક્ખતિ ''અહં ખો પુબ્બે અદાનસીલતાય એતરહિ એવં પચ્ચયવેકલ્લો જાતો, તસ્મા ઇદાનિ મયા પરિત્તેન વા હીનેન વા યથાલદ્ધેન દેય્યધમ્મેન અત્તાનં પીળેત્વાપિ દાનમેવ દાતબ્બં, યેનાહં આયતિમ્પિ દાનપારમિં મત્થકં પાપેસ્સામી''તિ સો ઇતરીતરેન દાનં દેતિ મુત્તચાગો પયતપાણિ વોસ્સગ્ગરતો યાચયોગો દાનસંવિભાગરતો. એવં મહાસત્તસ્સ **દુતિયો દાનવિનિબન્ધો** હતો હોતિ વિહતો સમુચ્છિન્નો.

તથા મહાસત્તો દેય્યધમ્મસ્સ ઉળારમનુઞ્ઞતાય અદાતુકમ્યતાચિત્તે ઉપ્પજ્જમાને ઇતિ પટિસઞ્ચિક્ખતિ ''નનુ તયા સપ્પુરિસ ઉળારતમા સબ્બસેટ્ઠા સમ્માસમ્બોધિ અભિપત્થિતા, તસ્મા તદત્થં તયા ઉળારમનુઞ્ઞે એવ દેય્યધમ્મે દાતું યુત્તરૂપ''ન્તિ. સો ઉળારં, મનુઞ્ઞઞ્ચ દાનં દેતિ મુત્તચાગો પયતપાણિ વોસ્સગ્ગરતો યાચયોગો દાનસંવિભાગરતો. એવં મહાપુરિસસ્સ **તતિયો દાનવિનિબન્ધો** હતો હોતિ વિહતો સમુચ્છિન્નો.

તથા મહાસત્તો દાનં દેન્તો યદા દેય્યધમ્મસ્સ પરિક્ખયં પસ્સતિ, સો ઇતિ પટિસઞ્ચિક્ખતિ ''અયં ખો ભોગાનં સભાવો, યદિદં ખયધમ્મતા વયધમ્મતા, અપિચ મે પુબ્બે તાદિસસ્સ દાનસ્સ અકતત્તા એવં ભોગાનં પરિક્ખયો દિસ્સતિ, હન્દાહં યથાલદ્ધેન દેય્યધમ્મેન પરિત્તેન વા, વિપુલેન વા દાનમેવ દદેય્યં, યેનાહં આયતિં દાનપારમિયા મત્થકં પાપુણિસ્સામી'તિ. સો યથાલદ્ધેન દાનં દેતિ મુત્તચાગો પયતપાણિ વોસ્સગ્ગરતો યાચયોગો દાનસંવિભાગરતો. એવં મહાસત્તસ્સ **ચતુત્થો દાનવિનિબન્ધો** હતો હોતિ વિહતો સમુચ્છિન્નો. એવં યે યે દાનપારમિયા વિનિબન્ધભૂતા અનત્થા, તેસં તેસં યથારહં પચ્ચવેક્ખિત્વા પટિવિનોદનં ઉપાયો. યથા ચ દાનપારમિયા, એવં સીલપારમિઆદીસુપિ દટ્ઠબ્બં.

અપિચ યં મહાસત્તસ્સ બુદ્ધાનં અત્તસન્નિય્યાતનં, તં સમ્મદેવ સબ્બપારમીનં સમ્પાદનૂપાયો, બુદ્ધાનઞ્ચ અત્તાનં નિય્યાતેત્વા ઠિતો મહાપુરિસો તત્થ તત્થ બોધિસમ્ભારપારિપૂરિયા ઘટેન્તો વાયમન્તો સરીરસ્સ, સુખૂપકરણાનઞ્ચ ઉપચ્છેદકેસુ દુસ્સહેસુપિ કિચ્ચેસુ (કિચ્છેસુ ચરિયા॰ અટ્ઠ॰ પકિણ્ણકકથા) દુરભિસમ્ભવેસુપિ સત્તસઙ્ખારસમુપનીતેસુ અનત્થેસુ તિબ્બેસુ પાણહરેસુ ''અયં મયા અત્તભાવો બુદ્ધાનં પરિચ્ચત્તો, યં વા તં વા એત્થ હોતૂ''તિ તન્નિમિત્તં ન કમ્પતિ ન વેધતિ ઈસકમ્પિ અઞ્ઞથત્તં ન ગચ્છતિ, કુસલારમ્ભે અઞ્ઞદત્થુ અચલાધિટ્ઠાનો ચ હોતિ, એવં **અત્તસન્નિય્યાતનમ્પિ** એતાસં સમ્પાદનૂપાયો.

અપિચ સમાસતો કતાભિનીહારસ્સ અત્તનિ સિનેહસ્સ પરિયાદાનં, (પરિસોસનં ચરિયા॰ અટ્ઠ॰ પકિણ્ણકકથા) પરેસુ ચ સિનેહસ્સ પરિવડ્ઢનં એતાસં સમ્પાદનૂપાયો. સમ્માસમ્બોધિસમધિગમાય હિ કતમહાપણિધાનસ્સ

મહાસત્તસ્સ યાથાવતો પરિજાનનેન સબ્બેસુ ધમ્મેસુ અનુપલિત્તસ્સ અત્તનિ સિનેહો પરિક્ખયં પરિયાદાનં ગચ્છતિ, મહાકરુણાસમાયોગવસેન (સમાસેવનેન ચરિયા॰ અટ્ઠ॰ પકિણ્ણકકથા) પન પિયપુત્તે વિય સબ્બસત્તે સમ્પસ્સમાનસ્સ તેસુ મેત્તાકરુણાસિનેહો પરિવડ્ઢતિ, તતો ચ તં તદાવત્થાનુરૂપં અત્તપરસન્તાનેસુ લોભદોસમોહવિગમેન વિદૂરીકતમચ્છરિયાદિબોધિસમ્ભારપટિપક્ખો મહાપુરિસો દાનપિયવચનઅત્થચરિયા સમાનત્તતાસઙ્ખાતેહિ ચતૂહિ સઙ્ગહવત્થૂહિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૧૩; અ॰ નિ॰ ૪.૩૨) ચતુરધિટ્ઠાનાનુગતેહિ અચ્ચન્તં જનસ્સ સઙ્ગહકરણેન ઉપરિ યાનત્તયે અવતારણં, પરિપાચનઞ્ચ કરોતિ.

મહાસત્તાનઞ્હિ મહાકરુણા, મહાપઞ્ઞા ચ દાનેન અલઙ્કતા, દાનં પિયવચનેન, પિયવચનં અત્થચરિયાય, અત્થચરિયા સમાનત્તતાય અલઙ્કતા, સઙ્ગહિતા ચ. તેસઞ્હિ સબ્બેપિ સત્તે અત્તના નિબ્બિસેસે કત્વા બોધિસમ્ભારેસુ પટિપજ્જન્તાનં સબ્બત્થ સમાનસુખદુક્ખતાય સમાનત્તતાસિદ્ધિ. બુદ્ધભૂતાનમ્પિ ચ તેહેવ ચતૂહિ સઙ્ગહવત્થૂહિ ચતુરધિટ્ઠાનેન પરિપૂરિતાભિબુદ્ધેહિ જનસ્સ અચ્ચન્તિકસઙ્ગહકરણેન અભિવિનયનં સિજ્ઝતિ. દાનઞ્હિ સમ્માસમ્બુદ્ધાનં ચાગાધિટ્ઠાનેન પરિપૂરિતાભિબુદ્ધં. પિયવચનં સચ્ચાધિટ્ઠાનેન, અત્થચરિયા પઞ્ઞાધિટ્ઠાનેન, સમાનત્તતા ઉપસમાધિટ્ઠાનેન પરિપૂરિતાભિબુદ્ધા. તથાગતાનઞ્હિ સબ્બસાવકપચ્ચેકબુદ્ધેહિ સમાનત્તતા પરિનિબ્બાને. તત્ર હિ નેસં અવિસેસતો એકીભાવો. તેનેવાહ ‘‘નત્થિ વિમુત્તિયા નાનત્ત’’તિ. હોન્તિ ચેત્થ –

‘‘સચ્ચો ચાગી ઉપસન્તો, પઞ્ઞવા અનુકમ્પકો;
સમ્ભતસબ્બસમ્ભારો, કં નામત્થં ન સાધયે.

મહાકારુણિકો સત્થા, હિતેસી ચ ઉપેક્ખકો;
નિરપેક્ખો ચ સબ્બત્થ, અહો અચ્છરિયો જિનો.

વિરત્તો સબ્બધમ્મેસુ, સત્તેસુ ચ ઉપેક્ખકો;
સદા સત્તહિતે યુત્તો, અહો અચ્છરિયો જિનો.

સબ્બદા સબ્બસત્તાનં, હિતાય ચ સુખાય ચ;
ઉય્યુત્તો અકિલાસૂ ચ, અહો અચ્છરિયો જિનો’’તિ. (ચરિયા॰ અટ્ઠ॰ પકિણ્ણકકથા);

કિત્તકેન કાલેન સમ્પાદનન્તિ –

પઞ્ઞાધિકાદિભેદેન, ઉગ્ઘાટિતઞ્ઞુઆદિના;
તિણ્ણમ્પિ બોધિસત્તાનં, વસા કાલો તિધા મતો.

હેટ્ઠિમેન હિ તાવ પરિચ્છેદેન ચત્તારિ અસઙ્ખ્યેય્યાનિ, મહાકપ્પાનં સતસહસ્સઞ્ચ, મજ્ઝિમેન અટ્ઠ અસઙ્ખ્યેય્યાનિ, મહાકપ્પાનં સતસહસ્સઞ્ચ, ઉપરિમેન પન સોળસ અસઙ્ખ્યેય્યાનિ, મહાકપ્પાનં સતસહસ્સઞ્ચ. એતે ચ ભેદા યથાક્કમં પઞ્ઞાધિકસદ્ધાધિકવીરિયાધિકવસેન વેદિતબ્બા. પઞ્ઞાધિકાનઞ્હિ સદ્ધા મન્દા હોતિ, પઞ્ઞા તિક્ખા. સદ્ધાધિકાનં પઞ્ઞા મજ્ઝિમા હોતિ. વીરિયાધિકાનં પઞ્ઞા મન્દા. પઞ્ઞાનુભાવેન ચ સમ્માસમ્બોધિ અભિગન્તબ્બાતિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૩૪ અત્થતો સમાનં) **અટ્ઠકથાયં** વુત્તં.

અપરે પન ‘‘વીરિયસ્સ તિક્ખમજ્ઝિમમુદુભાવેન બોધિસત્તાનં અયં કાલવિભાગો’’તિ વદન્તિ, અવિસેસેન પન વિમુત્તિપરિપાચનીયાનં ધમ્માનં તિક્ખમજ્ઝિમમુદુભાવેન યથાવુત્તકાલભેદેન બોધિસમ્ભારા તેસં પારિપૂરિં ગચ્છન્તીતિ તયોપેતે કાલભેદા યુત્તાતિપિ વદન્તિ. એવં તિવિધા હિ બોધિસત્તા અભિનીહારક્ખણે ભવન્તિ એકો ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ, એકો વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ, એકો નેય્યોતિ. તેસુ યો ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ, સો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ સમ્મુખા ચતુપ્પદગાથં સુણન્તો ગાથાય તતિયપદે અપરિયોસિતે એવ છહિ અભિઞ્ઞાહિ સહ પટિસમ્ભિદાહિ અરહત્તં અધિગન્તું સમત્થુપનિસ્સયો હોતિ, સચે સાવકબોધિયં અધિમુત્તો સિયા.

દુતિયો ભગવતો સમ્મુખા ચતુપ્પદગાથં સુણન્તો અપરિયોસિતે એવ ગાથાય ચતુત્થપદે છહિ અભિઞ્ઞાહિ અરહત્તં અધિગન્તું સમત્થુપનિસ્સયો હોતિ, યદિ સાવકબોધિયં અધિમુત્તો સિયા.

ઇતરો પન ભગવતો સમ્મુખા ચતુપ્પદગાથં સુત્વા પરિયોસિતાય ગાથાય છહિ અભિઞ્ઞાહિ અરહત્તં અધિગન્તું સમત્થુપનિસ્સયો હોતિ.

તયોપેતે વિના કાલભેદેન કતાભિનીહારા, બુદ્ધાનં સન્તિકે લદ્ધબ્યાકરણા ચ અનુક્કમેન પારમિયો પૂરેન્તા યથાક્કમં યથાવુત્તભેદેન કાલેન સમ્માસમ્બોધિં પાપુણન્તિ. તેસુ તેસુ પન કાલભેદેસુ અપરિપુણ્ણેસુ તે તે મહાસત્તા દિવસે દિવસે વેસ્સન્તરદાનસદિસં મહાદાનં દેન્તાપિ તદનુરૂપે સીલાદિસબ્બપારમિધમ્મે આચિનન્તાપિ પઞ્ચ મહાપરિચ્ચાગે પરિચ્ચજન્તાપિ ઞાતત્થચરિયં લોકત્થચરિયં બુદ્ધત્થચરિયં પરમકોટિં પાપેન્તાપિ અન્તરાવ સમ્માસમ્બુદ્ધા ભવિસ્સન્તીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. કસ્મા? ઞાણસ્સ અપરિપચ્ચનતો, બુદ્ધકારકધમ્માનઞ્ચ અપરિનિટ્ઠાનતો. પરિચ્છિન્નકાલનિપ્ફાદિતં વિય હિ સસ્સં યથાવુત્તકાલપરિચ્છેદેન પરિનિપ્ફાદિતા સમ્માસમ્બોધિ તદન્તરા પન સબ્બુસ્સાહેન વાયમન્તેનાપિ ન સક્કા અધિગન્તુન્તિ પારમિપારિપૂરિ યથાવુત્તકાલવિસેસેન સમ્પજ્જતીતિ વેદિતબ્બં.

કો આનિસંસોતિ –

યે તે કતાભિનીહારાનં બોધિસત્તાનં –

‘‘એવં સબ્બઙ્ગસમ્પન્ના, બોધિયા નિયતા નરા;
સંસરં દીઘમદ્ધાનં, કપ્પકોટિસતેહિપિ.

અવીચિમ્હિ નુપ્પજ્જન્તિ, તથા લોકન્તરેસુ ચ;
નિજ્ઝામતણ્હા ખુપ્પિપાસા, ન હોન્તિ કાલકઞ્ચિકા. (કાલકઞ્ચિકા ચરિયા॰ અટ્ઠ॰ પકિણ્ણકકથા);

ન હોન્તિ ખુદ્દકા પાણા, ઉપપજ્જન્તાપિ દુગ્ગતિં;
જાયમાના મનુસ્સેસુ, જચ્ચન્ધા ન ભવન્તિ તે.

સોતવેકલ્લતા નત્થિ, ન ભવન્તિ મૂગપક્ખિકા;
ઇત્થિભાવં ન ગચ્છન્તિ, ઉભતોબ્યઞ્જનપણ્ડકા.

ન ભવન્તિ પરિયાપન્ના, બોધિયા નિયતા નરા;

મુત્તા આનન્તરિકેહિ, સબ્બત્થ સુદ્ધગોચરા.

મિચ્છાદિટ્ઠિં ન સેવન્તિ, કમ્મકિરિયદસ્સના;
વસમાનાપિ સગ્ગેસુ, અસઞ્ઞં નુપપજ્જરે.

સુદ્ધાવાસેસુ દેવેસુ, હેતુ નામ ન વિજ્જતિ;
નેક્ખમ્મનિન્ના સપ્પુરિસા, વિસંયુત્તા ભવાભવે;
ચરન્તિ લોકત્થચરિયાયો, પૂરેન્તિ સબ્બપારમી''તિ. (અટ્ઠસા॰ નિદાનકથા; ચરિયા॰ પકિણ્ણકકથા; અપ॰ અટ્ઠ॰ ૧.દૂરેનિદાનકથા; જા॰ અટ્ઠ॰ ૧.દૂરેનિદાનકથા; બુ॰ વં॰ અટ્ઠ॰ ૨૭.દૂરેનિદાનકથા); –

એવં સંવણ્ણિતા આનિસંસા, યે ચ ''સતો સમ્પજાનો આનન્દ બોધિસત્તો તુસિતા કાયા ચવિત્વા માતુકુચ્છિં ઓક્કમતી''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૩.૨૦૪) સોળસ અચ્છરિયબ્ભુતધમ્મપ્પકારા, યે ચ ''સીતં બ્યપગતં હોતિ, ઉણ્હઞ્ચ વૂપસમતી''તિઆદિના, (ખુ॰ નિ॰ ૪-૩૧૩ પિટ્ઠે) ''જાયમાને ખો સારિપુત્ત, બોધિસત્તે અયં દસસહસ્સિલોકધાતુ સઙ્કમ્પતિ સમ્પકમ્પતિ સમ્પવેધતી''તિઆદિના ચ દ્વત્તિંસ પુબ્બનિમિત્તપ્પકારા, યે વા પનઞ્ઞેપિ બોધિસત્તાનં અધિપ્પાયસમિજ્ઝનં, કમ્માદીસુ ચ વસિભાવોતિ એવમાદયો તત્થ તત્થ જાતકબુદ્ધવંસાદીસુ દસ્સિતપ્પકારા આનિસંસા, તે સબ્બેપિ એતાસં આનિસંસા, તથા યથાનિદસ્સિતભેદા અલોભાદોસાદિગુણયુગળાદયો ચાતિ વેદિતબ્બા.

અપિચ યસ્મા બોધિસત્તો અભિનીહારતો પટ્ઠાય સબ્બસત્તાનં પિતુસમો હોતિ હિતેસિતાય, દક્ખિણેય્યકો ગરુ ભાવનીયો પરમઞ્ચ પુઞ્ઞક્ખેત્તં હોતિ ગુણવિસેસયોગેન, યેભુય્યેન ચ મનુસ્સાનં પિયો હોતિ, અમનુસ્સાનં પિયો હોતિ, દેવતાહિ અનુપાલીયતિ, મેત્તાકરુણાપરિભાવિતસન્તાનતાય વાળમિગાદીહિ ચ અનભિભવનીયો હોતિ, યસ્મિં યસ્મિઞ્ચ સત્તનિકાયે પચ્ચાજાયતિ, તસ્મિં તસ્મિં ઉળારેન વણ્ણેન ઉળારેન યસેન ઉળારેન સુખેન ઉળારેન બલેન ઉળારેન આધિપતેય્યેન અઞ્ઞે સત્તે અભિભવતિ પુઞ્ઞવિસેસયોગતો.

અપ્પાબાધો હોતિ અપ્પાતઙ્કો, સુવિસુદ્ધા ચસ્સ સદ્ધા હોતિ સુવિસદા, સુવિસુદ્ધં વીરિયં, સતિ સમાધિ પઞ્ઞા સુવિસદા, મન્દકિલેસો હોતિ મન્દદરથો મન્દપરિળાહો, કિલેસાનં મન્દભાવેનેવ સુબ્બચો હોતિ પદક્ખિણગ્ગાહી, ખમો હોતિ સોરતો, સખિલો હોતિ પટિસન્ધારકુસલો , અકોધનો હોતિ અનુપનાહી, અમક્ખી હોતિ અપળાસી, અનિસ્સુકી હોતિ અમચ્છરી, અસઠો હોતિ અમાયાવી, અથદ્ધો હોતિ અનતિમાની, અસારદ્ધો હોતિ અપ્પમત્તો , પરતો ઉપતાપસહો હોતિ પરેસં અનુપતાપી, યસ્મિઞ્ચ ગામખેત્તે પટિવસતિ, તત્થ સત્તાનં ભયાદયો ઉપદ્દવા યેભુય્યેન અનુપ્પન્ના નુપ્પજ્જન્તિ, ઉપ્પન્ના ચ વૂપસમન્તિ, યેસુ ચ અપાયેસુ ઉપ્પજ્જતિ, ન તત્થ પચુરજનો વિય દુક્ખેન અધિમત્તં પીળીયતિ, ભિય્યોસો મત્તાય સંવેગભયમાપજ્જતિ. તસ્મા મહાપુરિસસ્સ યથારહં તસ્મિં તસ્મિં ભવે લબ્ભમાના એતે સત્તાનં પિતુસમતાદક્ખિણેય્યતાદયો ગુણવિસેસા આનિસંસાતિ વેદિતબ્બા.

તથા આયુસમ્પદા રૂપસમ્પદા કુલસમ્પદા ઇસ્સરિયસમ્પદા આદેય્યવચનતા મહાનુભાવતાતિ એતેપિ મહાપુરિસસ્સ પારમીનં આનિસંસાતિ વેદિતબ્બા. તત્થ **આયુસમ્પદા** નામ તસ્સં તસ્સં ઉપપત્તિયં દીઘાયુકતા ચિરટ્ઠિતિકતા, તાય યથારદ્ધાનિ કુસલસમાદાનાનિ પરિયોસાપેતિ, બહુઞ્ચ કુસલં ઉપચિનોતિ. **રૂપસમ્પદા** નામ અભિરૂપતા દસ્સનીયતા પાસાદિકતા, તાય રૂપપ્પમાણાનં સત્તાનં પસાદાવહો હોતિ સમ્ભાવનીયો. **કુલસમ્પદા** નામ ઉળારેસુ કુલેસુ અભિનિબ્બત્તિ, તાય [જાતિમદાદિમદસત્તાનમ્પિ (મદમત્તાનમ્પિ ચરિયા॰ અટ્ઠ॰

પકિણ્ણકકથા)] ઉપસઙ્કમનીયો હોતિ પયિરુપાસનીયો, તેન તે નિબ્બિસેવને કરોન્તિ. **ઇસ્સરિયસમ્પદા** નામ મહાવિભવતા, મહેસક્ખતા, મહાપરિવારતા ચ, તાહિ સઙ્ગહિતબ્બે ચતૂહિ સઙ્ગહવત્થૂહિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૧૩; અ॰ નિ॰ ૧.૨૫૬) સઙ્ગહિતું, નિગ્ગહેતબ્બે ધમ્મેન નિગ્ગહેતુઞ્ચ સમત્થો હોતિ. **આદેય્યવચનતા** નામ સદ્ધેય્યતા પચ્ચયિકતા, તાય સત્તાનં પમાણભૂતો હોતિ, અલઙ્ઘનીયા ચસ્સ આણા હોતિ. **મહાનુભાવતા** નામ પભાવમહન્તતા, તાય પરેહિ ન અભિભુય્યતિ, સયમેવ પન પરે અઞ્ઞદત્થુ અભિભવતિ ધમ્મેન, સમેન, યથાભૂતગુણેહિ ચ, એવમેતેસં આયુસમ્પદાદયો મહાપુરિસસ્સ પારમીનં આનિસંસા, સયઞ્ચ અપરિમાણસ્સ પુઞ્ઞસમ્ભારસ્સ પરિવુદ્ધિહેતુભૂતા યાનત્તયે સત્તાનં અવતારણસ્સ પરિપાચનસ્સ કારણભૂતાતિ વેદિતબ્બા.

કિં ફલન્તિ –

સમ્માસમ્બુદ્ધતા તાસં, ઞ્ઞા ફલં સમાસતો;
વિત્થારતો અનન્તાપ-મેય્યા ગુણગણા મતા.

સમાસતો હિ તાવ સમ્માસમ્બુદ્ધભાવો એતાસં ફલં. વિત્થારતો પન બાત્તિંસમહાપુરિસલક્ખણ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૩ આદયો; ૩.૧૯૮; મ॰ નિ॰ ૨.૩૮૬) અસીતાનુબ્યઞ્જન, બ્યામપ્પભાદિઅનેકગુણગણસમુજ્જલરૂપકાયસમ્પત્તિઅધિટ્ઠાના દસબલ- (મ॰ નિ॰ ૪.૮; અ॰ નિ॰ ૧૦.૨૧) ચતુવેસારજ્જ- (અ॰ નિ॰ ૪.૮) છઅસાધારણઞાણઅટ્ઠારસાવેણિકબુદ્ધધમ્મ- (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૩૦૫;) પભુતિઅનન્તાપરિમાણગુણસમુદયોપસોભિની ધમ્મકાયસિરી, યાવતા પન બુદ્ધગુણા યે અનેકેહિપિ કપ્પેહિ સમ્માસમ્બુદ્ધેનાપિ વાચાય પરિયોસાપેતું ન સક્કા, ઇદમેવ તાસં ફલં. વુત્તઞ્ચેતં ભગવતા –

‘‘બુદ્ધોપિ બુદ્ધસ્સ ભણેય્ય વણ્ણં,
કપ્પમ્પિ ચે અઞ્ઞમભાસમાનો;
ખીયેથ કપ્પો ચિરદીઘમન્તરે,
વણ્ણો ન ખીયેથ તથાગતસ્સા’’તિ. (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૩૦૪; ૩.૧૪૧; ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૫૩; ચરિયા॰ અટ્ઠ॰ નિદાનકથા, પકિણ્ણકકથા) –

એવમેત્થ પારમીસુ પકિણ્ણકકથા વેદિતબ્બા.

એવં યથાવુત્તાય પટિપદાય યથાવુત્તવિભાગાનં પારમીનં પૂરિતભાવં સન્ધાયાહ ‘‘**સમતિંસ પારમિયો પૂરેત્વા**’’તિ. સતિપિ મહાપરિચ્ચાગાનં દાનપારમિભાવે પરિચ્ચાગવિસેસભાવદસ્સનત્થં, વિસેસસમ્ભારતાદસ્સનત્થં, સુદુક્કરભાવદસ્સનત્થઞ્ચ તેસં વિસું ગહણં, તતોયેવ ચ અઙ્ગપરિચ્ચાગતો નયનપરિચ્ચાગસ્સ, પરિગ્ગહપરિચ્ચાગભાવસામઞ્ઞેપિ ધનરજ્જપરિચ્ચાગતો પુત્તદારપરિચ્ચાગસ્સ વિસું ગહણં કતં, તથાયેવ **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૭) વુત્તં. આચરિયસારિપુત્તત્થેરેનપિ **અઙ્ગુત્તરટીકાયં**, (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૧.એકપુગ્ગલવગ્ગસ્સ પઠમે) કત્થચિ પન પુત્તદારપરિચ્ચાગે વિસું કત્વા નયનપરિચ્ચાગમઞ્ઞત્ર જીવિતપરિચ્ચાગં વા પક્ખિપિત્વા રજ્જપરિચ્ચાગમઞ્ઞત્ર પઞ્ચ મહાપરિચ્ચાગે વદન્તિ.

ગતપચ્ચાગતિકવત્તસઙ્ખાતાય (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૯; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૦.૯; સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૫.૩૬૮; વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૫૨૩; સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૩૫) પુબ્બભાગપટિપદાય સદ્ધિં અભિઞ્ઞાસમાપત્તિનિપ્ફાદનં **પુબ્બયોગો**.

દાનાદીસુયેવ સાતિસયપટિપત્તિનિપ્ફાદનં **પુબ્બચરિયા**. યા વા ચરિયાપિટકસઙ્ગહિતા, સા **પુબ્બચરિયા**. કેચિ પન ‘‘અભિનીહારો **પુબ્બયોગો**. દાનાદિપટિપત્તિ વા કાયવિવેકવસેન એકચરિયા વા **પુબ્બચરિયા**’’તિ વદન્તિ. દાનાદીનઞ્ચેવ અપ્પિચ્છતાદીનઞ્ચ સંસારનિબ્બાનેસુ આદીનવાનિસંસાનઞ્ચ વિભાવનવસેન, સત્તાનં બોધિત્તયે પતિટ્ઠાપનપરિપાચનવસેન ચ પવત્તા કથા **ધમ્મક્ખાનં**. ઞાતીનમત્થસ્સ ચરિયા **ઞાતત્થચરિયા**, સાપિ કરુણાયનવસેનેવ. **આદિ**-સદ્દેન **લોકત્થચરિયા**દયો સઙ્ગણ્હાતિ. કમ્મસ્સકતાઞાણવસેન, અનવજ્જકમ્માયતનસિપ્પાયતનવિજ્જાટ્ઠાનપરિચયવસેન, ખન્ધાયતનાદિપરિચયવસેન, લક્ખણત્તયતીરણવસેન ચ ઞાણચારો **બુદ્ધિચરિયા**, સા પનત્થતો પઞ્ઞાપારમીયેવ, ઞાણસમ્ભારદસ્સનત્થં પન વિસું ગહણં. **કોટિ**ન્તિ પરિયન્તં ઉક્કંસં. **તથા અમ્હાકમ્પિ ભગવા આગતો**તિ એત્થાપિ ‘‘દાનપારમિં પૂરેત્વા’’તિઆદિના સમ્બન્ધો.

એવં પારમિપૂરણવસેન ‘‘**તથા આગતો**’’તિ પદસ્સત્થં દસ્સેત્વા ઇદાનિ બોધિપક્ખિયધમ્મવસેનપિ દસ્સેન્તો ‘‘**ચત્તારો સતિપટ્ઠાને**’’તિઆદિમાહ. તત્થ સતિપટ્ઠાનાદિગ્ગહણેન આગમનપટિપદં મત્થકં પાપેત્વા દસ્સેતિ મગ્ગફલપક્ખિકાનઞ્ઞેવ ગહેતબ્બત્તા, વિપસ્સનાસઙ્ગહિતા એવ વા સતિપટ્ઠાનાદયો દટ્ઠબ્બા પુબ્બભાગપટિપદાય ગહણતો. **ભાવેત્વા**તિ ઉપ્પાદેત્વા. **બ્રૂહેત્વા**તિ વડ્ઢેત્વા. એત્થ ચ ‘‘યેન અભિનીહારેના’’તિઆદિના આગમનપટિપદાયઆદિં દસ્સેતિ, ‘‘દાનપારમિં પૂરેત્વા’’તિઆદિના મજ્ઝે, ‘‘ચત્તારો સતિપટ્ઠાને’’તિઆદિના પરિયોસાનં. તસ્મા ‘‘આગતો’’તિ વુત્તસ્સ આગમનસ્સ કારણભૂતપટિપદાવિસેસદસ્સનંયેવ તિણ્ણં નયાનં વિસેસોતિ દટ્ઠબ્બં. ઇદાનિ યથાવુત્તેન અત્થયોજનત્તયેન સિદ્ધં પઠમકારણમેવ ગાથાબન્ધવસેન દસ્સેતું ‘‘**યથેવા**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ઇધલોકમ્હિ વિપસ્સિઆદયો મુનયો સબ્બઞ્ઞુભાવં યથાવુત્તેન કારણત્તયેન આગતા યથેવ, તથા પઞ્ચહિ ચક્ખૂહિ ચક્ખુમા અયં સક્યમુનિપિ યેન કારણેન આગતો, તેનેસ તથાગતો નામ વુચ્ચતીતિ યોજના.

સમ્પતિજાતોતિ મનુસ્સાનં હત્થતો મુચ્ચિત્વા મુહુત્તજાતો, ન પન માતુકુચ્છિતો નિક્ખન્તમત્તો માતુકુચ્છિતો નિક્ખન્તમત્તઞ્હિ મહાસત્તં પઠમં બ્રહ્માનો સુવણ્ણજાલેન પટિગ્ગણ્હિંસુ, તેસં હત્થતો ચત્તારો મહારાજાનો અજિનપ્પવેણિયા, તેસં હત્થતો મનુસ્સા દુકૂલચુમ્બટકેન પટિગ્ગણ્હિંસુ, ‘‘મનુસ્સાનં હત્થતો મુચ્ચિત્વા પથવિયં પતિટ્ઠિતો’’તિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩૧) વક્ખતિ. ‘‘**કથઞ્ચા**’’તિઆદિ વિત્થારદસ્સનં. **યથાહ** ભગવા મહાપદાનદેસનાયં. **સેતમ્હિ છત્તે**તિ દિબ્બસેતચ્છત્તે. **અનુહીરમાને**તિ ધારિયમાને. ‘‘**અનુધારિયમાને**’’તિપિ ઇદાનિ પાઠો. ‘‘એત્થ ચ છત્તગ્ગહણેનેવ ખગ્ગાદીનિ પઞ્ચ કકુધભણ્ડાનિપિ ગહિતાનેવાતિ દટ્ઠબ્બં. ખગ્ગતાલવણ્ટમોરહત્થકવાલબીજનીઉણ્હીસપટ્ટાપિ હિ છત્તેન સહ તદા ઉપટ્ઠિતા અહેસું. છત્તાદીનિયેવ ચ તદા પઞ્ઞાયિંસુ, ન છત્તાદિગાહકા’’તિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૭) **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** વુત્તં, આચરિયસારિપુત્તત્થેરેનાપિ **અઙ્ગુત્તરટીકાયં** (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૧.એકપુગ્ગલવગ્ગસ્સ પઠમે) એવં સતિ તાલવણ્ટાદીનમ્પિ કકુધભણ્ડસમઞ્ઞા. અપિચ ખગ્ગાદીનિ કકુધભણ્ડાનિ, તદઞ્ઞાનિપિ તાલવણ્ટાદીનિ તદા ઉપટ્ઠિતાનીતિ અધિપ્પાયેન તથા વુત્તં.

સબ્બા ચ દિસાતિ દસ દિસા. **અનુવિલોકેતી**તિ પુઞ્ઞાનુભાવેન લોકવિવરણપાટિહારિયે જાતે પઞ્ઞાયમાનં દસસહસ્સિલોકધાતું મંસચક્ખુનાવ ઓલોકેતીતિ અત્થો. નયિદં સબ્બદિસાનુવિલોકનં સત્તપદવીતિહારુત્તરકાલં પઠમમેવાનુવિલોકનતો. મહાસત્તો હિ મનુસ્સાનં હત્થતો મુચ્ચિત્વા પુરત્થિમં દિસં ઓલોકેસિ. તત્થ દેવમનુસ્સા ગન્ધમાલાદીહિ પૂજયમાના ‘‘મહાપુરિસ ઇધ તુમ્હેહિ સદિસોપિ નત્થિ, કુતો તયા ઉત્તરિતરો’’તિ આહંસુ. એવં ચતસ્સો દિસા ચતસ્સો અનુદિસા હેટ્ઠા ઉપરીતિ સબ્બા દિસાઅનુવિલોકેત્વા સબ્બત્થ અત્તના સદિસમદિસ્વા ‘‘અયં ઉત્તરા દિસા’’તિ સત્તપદવીતિહારેન અગમાસીતિ **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૭)

આચરિયસારિપુત્તત્થેરેન (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૧.એકપુગ્ગલવગ્ગસ્સ પઠમે) ચ વુત્તં. **મહાપદાનસુત્તટ્ઠકથાય**મ્પિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩૧) એવમેવ વણ્ણિતં. તસ્મા સત્તપદવીતિહારતો પઠમં સબ્બદિસાનુવિલોકનં કત્વા સત્તપદવીતિહારેન ગન્ત્વા તદુપરિ આસભિં વાચં ભાસતીતિ દટ્ઠબ્બં. ઇધ, પન અઞ્ઞાસુ ચ અટ્ઠકથાસુ સમેહિ પાદેહિ પતિટ્ઠહનતો પટ્ઠાય યાવ આસભીવાચાભાસનં તાવ યથાક્કમં એવ પુબ્બનિમિત્તભાવં વિભાવેન્તો ''સત્તમપદૂપરિ ઠત્વા સબ્બદિસાનુવિલોકનં સબ્બઞ્ઞુતાનાવરણઞાણપટિલાભસ્સા''તિઆદીનિ વદતિ, એવમ્પિ યથા ન વિરુજ્ઝતિ, તથા એવ અત્થો ગહેતબ્બો. ''સત્તમપદૂપરિ ઠત્વા''તિ ચ પાઠો પચ્છા પમાદલેખવસેન એદિસેન વચનક્કમેન મહાપદાનટ્ઠકથાયમદિસ્સમાનત્તાતિ. **આસભિ**ન્તિ ઉત્તમં, અકમ્પનિકં વા, નિબ્ભયન્તિ અત્થો. ઉસભસ્સ ઇદન્તિ હિ **આસભં**, સૂરભાવો, તેન યુત્તત્તા પનાયં વાચા ''આસભી''તિ વુચ્ચતિ. **અગ્ગો**તિ સબ્બપઠમો. **જેટ્ઠો**, **સેટ્ઠો**તિ ચ તસ્સેવ વેવચનં. સદ્દત્થમત્તતો પન **અગ્ગો**તિ ગુણેહિ સબ્બપધાનો. **જેટ્ઠો**તિ ગુણવસેનેવ સબ્બેસં વુદ્ધતમો, ગુણેહિ મહલ્લકતમોતિ વુત્તં હોતિ. **સેટ્ઠો**તિ ગુણવસેનેવ સબ્બેસં પસટ્ઠતમો. **લોકસ્સા**તિ વિભત્તાવધિભૂતે નિસ્સક્કત્થે સામિવચનં. **અયમન્તિમા જાતિ**, **નત્થિ દાનિ પુનબ્ભવો**તિ ઇમસ્મિં અત્તભાવે પત્તબ્બં અરહત્તં બ્યાકાસિ તબ્બસેનેવ પુનબ્ભવાભાવતો.

ઇદાનિ તથાગમનં સમ્ભાવેન્તો ''**તઞ્ચસ્સા**''તિઆદિમાહ. પુબ્બનિમિત્તભાવેન તથં અવિતથન્તિ સમ્બન્ધો. **વિસેસાધિગમાન**ન્તિ ગુણવિસેસાધિગમાનં. તદેવત્થં વિત્થારતો દસ્સેતિ ''**યઞ્હી**''તિઆદિના . તત્થ **ય**ન્તિ કિરિયાપરામસનં, તેન ''પતિટ્ઠહી''તિ એત્થ પકતિયત્થંપતિટ્ઠાનકિરિયં પરામસતિ. **ઇદમસ્સા**તિ ઇદં પતિટ્ઠહનં અસ્સ ભગવતો. પટિલાભસદ્દે સામિનિદ્દેસો એસ, કત્તુનિદ્દેસો વા. **પુબ્બનિમિત્ત**ન્તિ તપ્પટિલાભસઙ્ખાતસ્સ આયતિં ઉપ્પજ્જમાનકસ્સ હિતસ્સ પઠમં પવત્તં સઞ્જાનનકારણં. ભગવતો હિ અચ્છરિયબ્ભુતગુણવિસેસાધિગમને પઞ્ચ મહાસુપિનાદયો વિય એતાનિ સઞ્જાનનનિમિત્તાનિ પાતુભવન્તિ, યથા તં લોકે પુઞ્ઞવન્તાનં પુઞ્ઞફલવિસેસાધિગમનેતિ.

સબ્બલોકુત્તરભાવસ્સાતિ સબ્બલોકાનમુત્તમભાવસ્સ, સબ્બલોકાતિક્કમનભાવસ્સ વા. સત્ત પદાનિ **સત્તપદં**, તસ્સ વીતિહારો વિસેસેન અતિહરણં **સત્તપદવીતિહારો**, સત્તપદનિક્ખેપોતિ અત્થો. સો પન સમગમને દ્વિન્નં પદાનમન્તરે મુટ્ઠિરતનમત્તન્તિ વુત્તં.

> ''અનેકસાખઞ્ચ સહસ્સમણ્ડલં,
> છત્તં મરૂ ધારયુમન્તલિક્ખે;
> સુવણ્ણદણ્ડા વીતિપતન્તિ ચામરા,
> ન દિસ્સરે ચામરછત્તગાહકા''તિ. (સુ॰ નિ॰ ૬૯૩); –

સુત્તનિપાતે નાળકસુત્તે આયસ્મતા આનન્દત્થેરેન વુત્તં નિદાનગાથાપદં સન્ધાય ''**સુવણ્ણદણ્ડા વીતિપતન્તિ ચામરાતિ એત્થા**''તિ વુત્તં. **એત્થા**તિ હિ એતસ્મિં ગાથાપદેતિ અત્થો. મહાપદાનસુત્તે અનાગતત્તા પન ચામરુક્ખેપસ્સ તથા વચનં દટ્ઠબ્બં. તત્થ આગતાનુસારેન હિ ઇધ પુબ્બનિમિત્તભાવં વદતિ, **ચમરો** નામ મિગવિસેસો. યસ્સ વાલેન રાજકકુધભૂતં વાલબીજનિં કરોન્તિ, તસ્સ અયન્તિ **ચામરી**. તસ્સા ઉક્ખેપો તથા, વુત્તો સોતિ **વુત્તચામરુક્ખેપો**. **અરહત્તવિમુત્તિવરવિમલસેતચ્છત્તપટિલાભસ્સા**તિ અરહત્તફલસમાપત્તિસઙ્ખાતવરવિમલસેતચ્છત્તપટિલાભસ્સ. **સત્તમપદૂપરી**તિ એત્થ **પદ**-સદ્દો પદવળઞ્જનવાચકો, તસ્મા સત્તમસ્સ પદવળઞ્જનસ્સ ઉપરીતિ અત્થો. સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણમેવ સબ્બત્થ અપ્પટિહતચારતાય

અનાવરણન્તિ આહ ‘‘**સબ્બઞ્ઞુતાનાવરણઞાણપટિલાભસ્સા**’’તિ. **તથા અયં ભગવા...પે॰... પુબ્બનિમિત્તભાવનાતિ** એત્થ ‘‘યઞ્હી’’તિઆદિ અધિકારત્તા, ગમ્યમાનત્તા ચ ન વુત્તં, એતેન ચ અભિજાતિયં ધમ્મતાવસેન ઉપ્પજ્જનકવિસેસા સબ્બબોધિસત્તાનં સાધારણાતિ દસ્સેતિ. પારમિતાનિસ્સન્દા હિ તે.

પોરાણાતિ અટ્ઠકથાચરિયા. ગવમ્પતિ ઉસભો સમેહિ પાદેહિ વસૂનં રતનાનં ધારણતો વસુન્દરસઙ્ખાતં ભૂમિં કુસી યથા, તથા મનુસ્સાનં હત્થતો મુચ્ચિત્વા મુહુત્તજાતો સો ગોતમો સમેહિ પાદેહિ વસુન્ધરં કુસીતિ અત્થો. **વિક્કમી**તિ અગમાસિ. **સત્ત પદાની**તિ સત્તપદવળઞ્જનટ્ઠાનાનિ. અચ્ચન્તસંયોગે ચેતં ઉપયોગવચનં, સત્તપદવારેહીતિ વા કરણત્થો ઉત્તરપદલોપવસેન દટ્ઠબ્બો. **મરૂ**તિ દેવા યથામરિયાદં મરણસભાવતો. **સમા**તિ વિલોકનસમતાય સમા સદિસિયો. મહાપુરિસો હિ યથા એકં દિસં વિલોકેસિ, એવં સેસદિસાપિ, ન કત્થચિ વિલોકને વિનિબન્ધો તસ્સ અહોસિ, સમાતિ વા વિલોકેતું યુત્તાતિ અત્થો. ન હિ તદા બોધિસત્તસ્સ વિરૂપબીભચ્છવિસમરૂપાનિ વિલોકેતુમયુત્તાનિ દિસાસુ ઉપટ્ઠહન્તિ , વિસ્સટ્ઠમઞ્જૂવિઞ્ઞેય્યાદિવસેન અટ્ઠઙ્ગુપેતં ગિરં અબ્ભુદીરયિ પબ્બતમુદ્ધનિટ્ઠિતો સીહો યથા અભિનદીતિ અત્થો.

એવં કાયગમનત્થેન ગતસદ્દેન તથાગતસદ્દં નિદ્દિસિત્વા ઇદાનિ ઞાણગમનત્થેન નિદ્દિસિતું ‘‘**અથ વા**’’તિઆદિમાહ. તત્થ ‘‘યથા વિપસ્સી ભગવા’’તિઆદીસુપિ ‘‘નેક્ખમ્મેન કામચ્છન્દં પહાયા’’તિઆદિના યોજેતબ્બં. **નેક્ખમ્મેના**તિ અલોભપધાનેન કુસલચિત્તુપ્પાદેન. કુસલા હિ ધમ્મા ઇધ નેક્ખમ્મં તેસં સબ્બેસમ્પિ કામચ્છન્દપટિપક્ખત્તા, ન પબ્બજ્જાદયો એવ. ‘‘પઠમજ્ઝાનેના’’તિપિ વદન્તિ કેચિ, તદયુત્તમેવ પઠમજ્ઝાનસ્સ પુબ્બભાગપટિપદાય એવ ઇધ ઇચ્છિતત્તા. **પહાયા**તિ પજહિત્વા. **ગતો**તિ ઉત્તરિવિસેસં ઞાણગમનેન પટિપન્નો. **પહાયા**તિ વા પહાનહેતુ, પહાને વા સતિ. હેતુલક્ખણત્થેસુ હિ અયં ત્વા-સદ્દો ‘‘સક્કો હુત્વા નિબ્બત્તી’’તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩૫૫) વિય. કામચ્છન્દાદિપ્પહાનહેતુકઞ્ચ ‘‘ગતો’’તિ એત્થ વુત્તં અવબોધસઙ્ખાતં, પટિપત્તિસઙ્ખાતં વા ગમનં કામચ્છન્દાદિપ્પહાનેન ચ તં લક્ખીયતિ, એસ નયો ‘‘**પદાલેત્વા**’’તિઆદીસુપિ. **અબ્યાપાદેના**તિ મેત્તાય. **આલોકસઞ્ઞાયા**તિ વિભૂતં કત્વા મનસિકારેન ઉપટ્ઠિતાલોકસઞ્જાનનેન. **અવિક્ખેપેના**તિ સમાધિના. **ધમ્મવવત્થાનેના**તિ કુસલાદિધમ્માનં યાથાવનિચ્છયેન, સપ્પચ્ચયનામરૂપવવત્થાનેનાતિપિ વદન્તિ.

એવં કામચ્છન્દાદિનીવરણપ્પહાનેન ‘‘અભિજ્ઝં લોકે પહાયા’’તિઆદિના વુત્તાય પઠમજ્ઝાનસ્સ પુબ્બભાગપટિપદાય ભગવતો ઞાણગમનવિસિટ્ઠં તથાગતભાવં દસ્સેત્વા ઇદાનિ સહ ઉપાયેન અટ્ઠહિ સમાપત્તીહિ, અટ્ઠારસહિ ચ મહાવિપસ્સનાહિ તં દસ્સેતું ‘‘**ઞાણેના**’’તિઆદિમાહ. નામરૂપપરિગ્ગહકઙ્ખાવિતરણાનઞ્હિ વિનિબન્ધભૂતસ્સ મોહસ્સ દૂરીકરણેન ઞાતપરિઞ્ઞાયં ઠિતસ્સ અનિચ્ચસઞ્ઞાદયો સિજ્ઝન્તિ, તસ્મા અવિજ્જાપદાલનં વિપસ્સનાય ઉપાયો. તથા ઝાનસમાપત્તીસુ અભિરતિનિમિત્તેન પામોજ્જેન, તત્થ અનભિરતિયા વિનોદિતાય ઝાનાદીનં સમધિગમોતિ સમાપત્તિયા અરતિવિનોદનં ઉપાયો. સમાપત્તિવિપસ્સનાનુક્કમેન પન ઉપરિ વક્ખમાનનયેન નિદ્દિસિતબ્બેપિ નીવરણસભાવાય અવિજ્જાય હેટ્ઠા કામચ્છન્દાદિવસેન દસ્સિતનીવરણેસુપિ સઙ્ગહદસ્સનત્થં ઉપ્પટિપાટિનિદ્દેસો દટ્ઠબ્બો.

સમાપત્તિવિહારપવેસનનિબન્ધનેન નીવરણાનિ કવાટસદિસાનીતિ આહ ‘‘**નીવરણકવાટં ઉગ્ઘાટેત્વા**’’તિ. ‘‘રત્તિં અનુવિતક્કેત્વા અનુવિચારેત્વા દિવા કમ્મન્તે પયોજેતી’’તિ મજ્ઝિમાગમવરે મૂલપણ્ણાસકે **વમ્મિકસુત્તે** (મ॰ નિ॰ ૧.૨૪૯) વુત્તટ્ઠાને વિય વિતક્કવિચારા વૂપસમા [ધૂમાયના (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૭)] અધિપ્પેતાતિ સન્ધાય ‘‘**વિતક્કવિચારધૂમં વૂપસમેત્વા**’’તિ વુત્તં, વિતક્કવિચારસઙ્ખાતં ધૂમં વૂપસમેત્વાતિ અત્થો. ‘‘વિતક્કવિચાર’’મિચ્ચેવ

અધુના પાઠો, સો ન પોરાણો આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન, આચરિયસારિપુત્તત્થેરેન ચ યથાવુત્તપાઠસ્સેવ ઉદ્ધતત્તા. **વિરાજેત્વાતિ** જિગુચ્છિત્વા, સમતિક્કમિત્વા વા. તદુભયત્થો હેસ ''પીતિયા ચ વિરાગા''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૭; મ॰ નિ॰ ૩.૧૫૫; પારા॰ ૧૧; વિભ॰ ૬૨૫) વિય. કામં પઠમજ્ઝાનૂપચારે એવ દુક્ખં, ચતુત્થજ્ઝાનૂપચારે એવ ચ સુખં પહીયતિ, અતિસયપ્પહાનં પન સન્ધાયાહ ''**ચતુત્થજ્ઝાનેન સુખદુક્ખં પહાયા**''તિ.

રૂપસઞ્ઞાતિ સઞ્ઞાસીસેન રૂપાવચરજ્ઝાનાનિ ચેવ તદારમ્મણાનિ ચ વુત્તાનિ. રૂપાવચરજ્ઝાનમ્પિ હિ ''રૂપ''ન્તિ વુચ્ચતિ ઉત્તરપદલોપેન ''રૂપી રૂપાનિ પસ્સતી''તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૨૪૮) તસ્સ આરમ્મણમ્પિ કસિણરૂપં પુરિમપદલોપેન ''બહિદ્ધા રૂપાનિ પસ્સતિ સુવણ્ણદુબ્બણ્ણાની''તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૨૨૩ આદયો) તસ્મા ઇધ રૂપે રૂપજ્ઝાને તંસહગતા સઞ્ઞા રૂપસઞ્ઞાતિ એવં સઞ્ઞાસીસેન રૂપાવચરજ્ઝાનાનિ વુત્તાનિ, રૂપં સઞ્ઞા અસ્સાતિ **રૂપસઞ્ઞં**, રૂપસઞ્ઞાસમન્નાગતન્તિ વુત્તં હોતિ. એવં પથવીકસિણાદિભેદસ્સ તદારમ્મણસ્સ ચેતં અધિવચનન્તિ વેદિતબ્બં. **પટિઘસઞ્ઞાતિ** ચક્ખાદીનં વત્થૂનં, રૂપાદીનં આરમ્મણાનઞ્ચ પટિઘાતેન પટિહનનેન વિસયિવિસયસમોધાનેન સમુપ્પન્ના દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણસહગતા સઞ્ઞા. **નાનત્તસઞ્ઞાતિ** અટ્ઠ કામાવચરકુસલસઞ્ઞા, દ્વાદસ અકુસલસઞ્ઞા, એકાદસ કામાવચરકુસલવિપાકસઞ્ઞા, દ્વે અકુસલવિપાકસઞ્ઞા, એકાદસ કામાવચરકિરિયસઞ્ઞાતિ એતાસં ચતુચત્તાલીસસઞ્ઞાનમેતં અધિવચનં. એતા હિ યસ્મા રૂપસદ્દાદિભેદે નાનત્તે નાનાસભાવે ગોચરે પવત્તન્તિ, યસ્મા ચ નાનત્તા નાનાસભાવા અઞ્ઞમઞ્ઞં અસદિસા, તસ્મા ''નાનત્તસઞ્ઞા''તિ વુચ્ચન્તિ.

અનિચ્ચસ્સ , અનિચ્ચન્તિ વા અનુપસ્સના **અનિચ્ચાનુપસ્સના**, તેભૂમકધમ્માનં અનિચ્ચતં ગહેત્વા પવત્તાય વિપસ્સનાયેતં નામં. **નિચ્ચસઞ્ઞન્તિ** સઙ્ખતધમ્મે ''નિચ્ચા સસ્સતા''તિ પવત્તમિચ્છાસઞ્ઞં, સઞ્ઞાસીસેન ચેત્થ દિટ્ઠિચિત્તાનમ્પિ ગહણં દટ્ઠબ્બં. એસ નયો ઇતો પરેસુપિ. **નિબ્બિદાનુપસ્સનાયાતિ** સઙ્ખારેસુ નિબ્બિન્દનાકારેન પવત્તાય અનુપસ્સનાય. **નન્દિન્તિ** સપ્પીતિકતણ્હં. **વિરાગાનુપસ્સનાયાતિ** સઙ્ખારેસુ વિરજ્જનાકારેન પવત્તાય અનુપસ્સનાય. **નિરોધાનુપસ્સનાયાતિ** સઙ્ખારાનં નિરોધસ્સ અનુપસ્સનાય, ''તે સઙ્ખારા નિરુજ્ઝન્તિયેવ, આયતિં સમુદયવસેન ન ઉપ્પજ્જન્તી''તિ એવં વા અનુપસ્સના **નિરોધાનુપસ્સના**. તેનેવાહ ''નિરોધાનુપસ્સનાય નિરોધેતિ, નો સમુદેતી''તિ. મુઞ્ચિતુકમ્યતા હિ અયં બલપ્પત્તાતિ. પટિનિસ્સજ્જનાકારેન પવત્તા અનુપસ્સના **પટિનિસ્સગ્ગાનુપસ્સના**. પટિસઙ્ખાસન્તિટ્ઠના હિ અયં. **આદાનન્તિ** નિચ્ચાદિવસેન ગહણં. સન્તતિસમૂહકિચ્ચારમ્મણાનં વસેન એકત્તગ્ગહણં **ઘનસઞ્ઞા**. **આયૂહનં** અભિસઙ્ખરણં. અવત્થાવિસેસાપત્તિ **વિપરિણામો**. **ધુવસઞ્ઞન્તિ** થિરભાવગ્ગહણસઞ્ઞં. **નિમિત્તન્તિ** સમૂહાદિઘનવસેન સકિચ્ચપરિચ્છેદતાય સઙ્ખારાનં સવિગ્ગહતં. **પણિધિન્તિ** રાગાદિપણિધિં. સા પનત્થતો તણ્હાવસેન સઙ્ખારેસુ નિન્નતા.

અભિનિવેસન્તિ અત્તાનુદિટ્ઠિં. અનિચ્ચાદિવસેન સબ્બધમ્મતીરણં **અધિપઞ્ઞાધમ્મવિપસ્સના**. **સારાદાનાભિનિવેસન્તિ** અસારે સારગ્ગહણવિપલ્લાસં. ઇસ્સરકુત્તાદિવસેન લોકો સમુપ્પન્નોતિ અભિનિવેસો **સમ્મોહાભિનિવેસો** નામ. કેચિ પન ''અહોસિં નુ ખો અહમતીતમદ્ધાન'ન્તિઆદિના પવત્તસંસયાપત્તિ **સમ્મોહાભિનિવેસો**''તિ વદન્તિ. સઙ્ખારેસુ લેણતાણભાવગ્ગહણં **આલયાભિનિવેસો**. ''આલયરતા આલયસમુદિતા''તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૬૪; મ॰ નિ॰ ૧.૨૮૧; ૨.૩૩૭; મહાવ॰ ૭, ૮) વચનતો **આલયો** વુચ્ચતિ તણ્હા, સાયેવ ચક્ખાદીસુ, રૂપાદીસુ ચ અભિનિવેસવસેન પવત્તિયા **આલયાભિનિવેસો**તિ કેચિ. ''એવંવિધા સઙ્ખારા પટિનિસ્સજ્જીયન્તી'તિ પવત્તઞાણં **પટિસઙ્ખાનુપસ્સના**. વટ્ટતો વિગતત્તા વિવટ્ટં, નિબ્બાનં, તત્થ આરમ્મણકરણસઙ્ખાતેન અનુપસ્સનેન પવત્તિયા **વિવટ્ટાનુપસ્સના**, ગોત્રભુ. **સંયોગાભિનિવેસન્તિ** સંયુજ્જનવસેન સઙ્ખારેસુ અભિનિવિસનં. **દિટ્ઠેકટ્ઠેતિ**

દિટ્ઠિયા સહજાતેકટ્ઠે, પહાનેકટ્ઠે ચ. **ઓળારિકે**તિ ઉપરિમગ્ગવજ્ઝે કિલેસે અપેક્ખિત્વા વુત્તં, અઞ્ઞથા દસ્સનપહાતબ્બા ચ દુતિયમગ્ગવજ્ઝેહિપિ ઓળારિકાતિ તેસમ્પિ તબ્બચનીયતા સિયા. **અણુસહગતે**તિ અણુભૂતે. તબ્ભાવવુત્તિકો હિ એત્થ **સહગત**સદ્દો. ઇદં પન હેટ્ઠિમમગ્ગવજ્ઝે અપેક્ખિત્વા વુત્તં . **સબ્બકિલેસે**તિ અવસિટ્ઠસબ્બકિલેસે. ન હિ પઠમાદિમગ્ગેહિ પહીના કિલેસા પુન પહીયન્તિ. **સબ્બ**સદ્દો ચેત્થ સપ્પદેસવિસયો ''સબ્બે તસન્તિ દણ્ડસ્સા''તિઆદીસુ વિય (ધ॰ પ॰ ૧૨૯).

કક્ખળત્તં કઠિનભાવો. **પગ્ઘરણં** દ્રવભાવો. લોકિયવાયુના ભસ્તસ્સ વિય યેન તંતંકલાપસ્સ ઉદ્ધુમાયનં, થમ્ભભાવો વા, તં **વિત્થમ્ભનં**. વિજ્જમાનેપિ કલાપન્તરભૂતાનં કલાપન્તરભૂતેહિ ફુટ્ઠભાવે તંતંભૂતવિવિત્તતા રૂપપરિયન્તો આકાસોતિ યેસં યો પરિચ્છેદો, તેહિ સો અસમ્ફુટ્ઠોવ, અઞ્ઞથા ભૂતાનં પરિચ્છેદભાવો ન સિયા બ્યાપિતભાવાપત્તિતો. યસ્મિં કલાપે ભૂતાનં પરિચ્છેદો, તેહિ તત્થ અસમ્ફુટ્ઠભાવો **અસમ્ફુટ્ઠલક્ખણં**, તેનાહ ભગવા **આકાસધાતુનિદ્દેસે** ''અસમ્ફુટ્ઠો ચતૂહિ મહાભૂતેહી''તિ (ધ॰ સ॰ ૬૩૭).

વિરોધિપચ્ચયસન્નિપાતે વિસદિસુપ્પત્તિ **રુપ્પનં**. ચેતનાપધાનત્તા સઙ્ખારક્ખન્ધધમ્માનં ચેતનાવસેનેતં વુત્તં ''**સઙ્ખારાનં અભિસઙ્ખરણલક્ખણ**''ન્તિ. તથા હિ સુત્તન્તભાજનિયે **સઙ્ખારક્ખન્ધવિભઙ્ગે** ''ચક્ખુસમ્ફસ્સજા ચેતના''તિઆદિના (વિભ॰ ૧૨) ચેતનાવ વિભત્તા. અભિસઙ્ખારલક્ખણા ચ ચેતના. યથાહ ''તત્થ કતમો પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારો, કુસલા ચેતના''તિઆદિ (વિભ॰ ૨૨૬) સમ્પયુત્તધમ્માનં આરમ્મણે ઠપનં **અભિનિરોપનં**. આરમ્મણાનમનુબન્ધનં **અનુમજ્જનં**. સવિપ્ફારિકતા **ફરણં**. અધિમુચ્ચનં સદ્દહનં **અધિમોક્ખો**. **અસ્સદ્ધિયે**તિ અસ્સદ્ધિયહેતુ. નિમિત્તત્થે ચેતં ભુમ્મં. એસ નયો **કોસજ્જા**દીસુપિ. કાયચિત્તપરિળાહૂપસમો **વૂપસમલક્ખણં**. લીનુદ્ધચ્ચરહિતે અધિચિત્તે વત્તમાને પગ્ગહનિગ્ગહસમ્પહંસનેસુ અબ્યાવટતાય અજ્ઝુપેક્ખનં **પટિસઙ્ખાનં** પક્ખપાતુપચ્છેદતો.

મુસાવાદાદીનં વિસંવાદનાદિકિચ્ચતાય લૂખાનં અપરિગ્ગાહકાનં પટિપક્ખભાવતો પરિગ્ગાહકસભાવા સમ્માવાચા સિનિદ્ધભાવતો સમ્પયુત્તધમ્મે, સમ્માવાચાપચ્ચયસુભાસિતં સોતારઞ્ચ પુગ્ગલં પરિગ્ગણ્હાતીતિ સા **પરિગ્ગહલક્ખણા**. કાયિકકિરિયા કિઞ્ચિ કત્તબ્બં સમુટ્ઠાપેતિ, સયઞ્ચ સમુટ્ઠાનં ઘટનં હોતીતિ સમ્માકમ્મન્તસઙ્ખાતા વિરતિ **સમુટ્ઠાનલક્ખણા**તિ દટ્ઠબ્બા, સમ્પયુત્તધમ્માનં વા ઉક્ખિપનં **સમુટ્ઠાનં** કાયિકકિરિયાય ભારુક્ખિપનં વિય. જીવમાનસ્સ સત્તસ્સ, સમ્પયુત્તધમ્માનં વા જીવિતિન્દ્રિયવુત્તિયા, આજીવસ્સેવ વા સુદ્ધિ **વોદાનં**.

''સઙ્ખારા''તિ ઇધ ચેતના અધિપ્પેતા, ન પન ''સઙ્ખારા સઙ્ખારક્ખન્ધો''તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૫૮૩, ૯૮૫; વિભ॰ ૧, ૨૦, ૫૨) વિય સમપઞ્ઞાસચેતસિકાતિ વુત્તં ''**સઙ્ખારાનં ચેતનાલક્ખણ**''ન્તિ. અવિજ્જાપચ્ચયા હિ પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારાદિકાવ ચેતના. આરમ્મણાભિમુખભાવો **નમનં**. **આયતનં** પવત્તનં. સળાયતનવસેન હિ ચિત્તચેતસિકાનં પવત્તિ. **તણ્હાય હેતુલક્ખણ**તિ એત્થ વટ્ટસ્સ જનકહેતુભાવો તણ્હાય હેતુલક્ખણં, મગ્ગસ્સ પન વક્ખમાનસ્સ નિબ્બાનસમ્પાપકત્તન્તિ અયમેતેસં વિસેસો. આરમ્મણસ્સ **ગહણલક્ખણં**. પુન ઉપ્પત્તિયા **આયૂહનલક્ખણં**. સત્તજીવતો **સુઞ્ઞતાલક્ખણં**. **પદહનં** ઉસ્સાહનં. **ઇજ્ઝનં** સમ્પત્તિ. વટ્ટતો નિસ્સરણં **નિય્યાનં**. અવિપરીતભાવો **તથલક્ખણં**. અઞ્ઞમઞ્ઞાનતિવત્તનં **એકરસો**, અનૂનાધિકભાવોવ. **યુગનદ્ધા** નામ સમથવિપસ્સના અઞ્ઞમઞ્ઞોપકારતાય યુગળવસેન બન્ધિતબ્બતો. ''સદ્ધાપઞ્ઞા પગ્ગહાવિક્ખેપા''તિપિ વદન્તિ. **ચિત્તવિસુદ્ધિ** નામ સમાધિ. **દિટ્ઠિવિસુદ્ધિ** નામ પઞ્ઞા. **ખયો**તિ કિલેસક્ખયો મગ્ગો, તસ્મિં પવત્તસ્સ સમ્માદિટ્ઠિસઙ્ખાતસ્સ **ઞાણસ્સ સમુચ્છેદનલક્ખણં**. કિલેસાનમનુપ્પાદપરિયોસાનતાય **અનુપ્પાદો**, ફલં.

કિલેસવૂપસમો **પસ્સદ્ધિ**. **છન્દસ્સા**તિ કત્તુકામતાછન્દસ્સ. પતિટ્ઠાભાવો **મૂલલક્ખણં**. આરમ્મણપટિપાદકતાય સમ્પયુત્ત-ધમ્માનમુપ્પત્તિહેતુતા **સમુટ્ઠાપનલક્ખણં**. વિસયાદિસન્નિપાતેન ગહેતબ્બાકારો **સમોધાનં**. યા ''સઙ્ગતી''તિ વુચ્ચતિ ''તિણ્ણં સઙ્ગતિ ફસ્સો''તિઆદીસુ. સમં, સમ્મા વા ઓદહન્તિ સમ્પિણ્ડિતા ભવન્તિ સમ્પયુત્તધમ્મા અનેનાતિપિ **સમોધાનં**, ફસ્સો, તબ્ભાવો **સમોધાનલક્ખણં**. સમોસરન્તિ સન્નિપતન્તિ એત્થાતિ **સમોસરણં**, વેદના. તાય હિ વિના અપ્પવત્તમાના સમ્પયુત્તધમ્મા વેદનાનુભવનનિમિત્તં સમોસટા વિય હોન્તીતિ એવં વુત્તં, તબ્ભાવો **સમોસરણલક્ખણં**. પાસાદાદીસુ ગોપાનસીનં કૂટં વિય સમ્પયુત્તધમ્માનં પામોક્ખભાવો **પમુખલક્ખણં**. સતિયા સબ્બત્થકત્તા સમ્પયુત્તાનં અધિપતિભાવો **આધિપતેય્યલક્ખણં**. તતો સમ્પયુત્તધમ્મતો, તેસં વા સમ્પયુત્તધમ્માનં ઉત્તરિ પધાનં **તતુત્તરિ**, તબ્ભાવો **તતુત્તરિયલક્ખણં**. પઞ્ઞુત્તરા હિ કુસલા ધમ્મા. **વિમુત્તી**તિ ફલં કિલેસેહિ વિમુચ્ચિત્થાતિ કત્વા. તં પન સીલાદિગુણસારસ્સ પરમુક્કંસભાવેન **સારં**. તતો ઉત્તરિ ધમ્મસ્સાભાવતો **પરિયોસાનં**. અયઞ્ચ લક્ખણવિભાગો છધાતુપઞ્ચઞાણઙ્ગાદિવસેન તંતંસુત્તપદાનુસારેન પોરાણટ્ઠકથાયમાગતનયેન વુત્તોતિ દટ્ઠબ્બં. તથા હિ પુબ્બે વુત્તોપિ કોચિ ધમ્મો પરિયાયન્તરપ્પકાસનત્થં પુન દસ્સિતો. તતો એવ ચ ''છન્દમૂલકા ધમ્મા મનસિકારસમુટ્ઠાના ફસ્સસમોધાના વેદનાસમોસરણા''તિ ''પઞ્ઞુત્તરા કુસલા ધમ્મા''તિ, ''વિમુત્તિસારમિદં બ્રહ્મચરિય''ન્તિ, ''નિબ્બાનોગધઞ્હિ આવુસો બ્રહ્મચરિયં નિબ્બાનપરિયોસાન''ન્તિ [સં॰ નિ॰ ૩.૫૧૨ (અત્થતો સમાનં)] ચ સુત્તપદાનં વસેન છન્દસ્સ મૂલલક્ખણ''ન્તિઆદિ વુત્તં. તેસં તેસં ધમ્માનં તથં અવિતથં લક્ખણં આગતોતિ અત્થં દસ્સેતિ ''**એવ**''ન્તિઆદિના. તં પન ગમનં ઇધ ઞાણગમનમેવાતિ વુત્તં ''**ઞાણગતિયા**''તિ. સતિપિ ગતસદ્દસ્સ અવબોધનત્થભાવે ઞાણગમનત્થેનેવેસો સિદ્ધોતિ ન વુત્તો. આ-સદ્દસ્સ ચેત્થ ગતસદ્દાનુવત્તિમત્તમેવ. તેનાહ ''**પત્તો અનુપ્પત્તો**''તિ.

અવિપરીતસભાવત્તા ''**તથધમ્મા નામ ચત્તારિ અરિયસચ્ચાની**''તિ વુત્તં. અવિપરીતસભાવતો **તથાનિ**. અમુસાસભાવતો **અવિતથાનિ**. અઞ્ઞાકારરહિતતો **અનઞ્ઞથાનિ**. સચ્ચસંયુત્તાદીસુ આગતં પરિપુણ્ણસચ્ચચતુક્કકથં સન્ધાય ''**ઇતિ વિત્થારો**''તિ આહ. ''**તસ્મા**''તિ વત્વા તદપરામસિતબ્બમેવ દસ્સેતિ ''**તથાનં અભિસમ્બુદ્ધત્તા**''તિ ઇમિના. એસ નયો ઈદિસેસુ.

એવં સચ્ચવસેન ચતુત્થકારણં દસ્સેત્વા ઇદાનિ પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નભાવેન અવિપરીતસભાવત્તા તથભૂતાનં પટિચ્ચસમુપ્પાદઙ્ગાનં વસેનાપિ દસ્સેન્તો ''**અપિચા**''તિઆદિમાહ. તત્થ **જાતિપચ્ચયસમ્ભૂતસમુદાગતટ્ઠો**તિ જાતિપચ્ચયા સમ્ભૂતં હુત્વા સહિતસ્સ અત્તનો પચ્ચયાનુરૂપસ્સ ઉદ્ધં ઉદ્ધં આગતસભાવો, અનુપવત્તટ્ઠોતિ **અત્થો**. અથ વા સમ્ભૂતટ્ઠો ચ સમુદાગતટ્ઠો ચ **સમ્ભૂતસમુદાગતટ્ઠો** પુબ્બપદે ઉત્તરપદલોપવસેન. સમાહારદ્વન્દેપિ હિ પુલ્લિઙ્ગમિચ્છન્તિ નેરુત્તિકા. ન ચેત્થ જાતિતો જરામરણં ન હોતિ, ન ચ જાતિં વિના અઞ્ઞતો હોતીતિ **જાતિપચ્ચયસમ્ભૂતટ્ઠો**. ઇત્થમેવ જાતિતો સમુદાગચ્છતીતિ જાતિ **પચ્ચયસમુદાગતટ્ઠો**. ઇદં વુત્તં હોતિ – યા યા જાતિ યથા યથા પચ્ચયો હોતિ, તદનુરૂપં પાતુભૂતસભાવોતિ. પચ્ચયપક્ખે પન **અવિજ્જાય સઙ્ખારાનં પચ્ચયટ્ઠો**તિ એત્થ ન અવિજ્જા સઙ્ખારાનં પચ્ચયો ન હોતિ, ન ચ અવિજ્જં વિના સઙ્ખારા ઉપ્પજ્જન્તિ. યા યા અવિજ્જા યેસં યેસં સઙ્ખારાનં યથા યથા પચ્ચયો હોતિ, અયં અવિજ્જા સઙ્ખારાનં પચ્ચયટ્ઠો પચ્ચયસભાવોતિ અત્થો. **તથાનં ધમ્માન**ન્તિ પચ્ચયાકારધમ્માનં. ''સુગતો''તિઆદીસુ (પારા॰ ૧) વિય ગમુસદ્દસ્સ બુદ્ધિયત્થતં સન્ધાય ''**અભિસમ્બુદ્ધત્તા**''તિ વુત્તં, ન ઞાણગમનત્થં. ગતિબુદ્ધિયત્થા હિ સદ્દા અઞ્ઞમઞ્ઞપરિયાયા. તસ્મા ''અભિસમ્બુદ્ધત્થો હેત્થ ગતસદ્દો''તિ અધિકારો, ગમ્યમાનત્તા વા ન પયુત્તો.

યં રૂપારમ્મણં નામ અત્થિ, તં ભગવા જાનાતિ પસ્સતીતિ સમ્બન્ધો. **સદેવકે...પે॰... પજાયા**તિ આધારો "અત્થી"તિ પદેતિ પુન **અપરિમાણાસુ લોકધાતૂસ**ઊતિ તંનિવાસસત્તાપેક્ખાય, આપાથગમનાપેક્ખાય વા વુત્તં. તેન ભગવતા વિભજ્જમાનં તં રૂપાયતનં તથમેવ હોતીતિ યોજેતબ્બં. તથાવિતથભાવે કારણમાહ "**એવં જાનતા પસ્સતા**"તિ. સબ્બાકારતો ઞાતત્તા પસ્સિતત્તાતિ હિ હેત્વન્તોગધમેતં પદદ્વયં. **ઇટ્ઠાનિટ્ઠાદિવસેના**તિ એત્થ **આદિ**-સદ્દેન મજ્ઝત્તં સઙ્ગણ્હાતિ. તથા અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નપરિત્તઅજ્ઝત્તબહિદ્ધાતદુભયાદિભેદમ્પિ. **લબ્ભમાનકપદવસેના**તિ "રૂપાયતનં દિટ્ઠં સદ્દાયતનં સુતં ગન્ધાયતનં રસાયતનં ફોટ્ઠબ્બાયતનં મુતં સબ્બં રૂપં મનસા વિઞ્ઞાત"ન્તિ (ધ॰ સ॰ ૯૬૬) વચનતો દિટ્ઠપદઞ્ચ વિઞ્ઞાતપદઞ્ચ રૂપારમ્મણે લબ્ભતિ. રૂપારમ્મણં ઇટ્ઠં અનિટ્ઠં મજ્ઝત્તં પરિત્તં અતીતં અનાગતં પચ્ચુપ્પન્નં અજ્ઝત્તં બહિદ્ધા દિટ્ઠં વિઞ્ઞાતં રૂપં રૂપાયતનં રૂપધાતુ વણ્ણનિભા સનિદસ્સનં સપ્પટિઘં નીલં પીતકન્તિ એવમાદીહિ **અનેકેહિ નામેહિ**. "ઇટ્ઠાનિટ્ઠાદિવસેના"તિઆદિના હિ અનેકનામભાવં સરૂપતો નિદસ્સેતિ. **તેરસહિ વારેહી**તિ ધમ્મસઙ્ગણિયં રૂપકણ્ડે (ધ॰ સ॰ ૬૧૫) આગતે તેરસ નિદ્દેસવારે સન્ધાયાહ. એકેકસ્મિં વારે ચેત્થ ચતુન્નં ચતુન્નં વવત્થાપનનયાનં વસેન "**દ્વિપઞ્ઞાસાય નયેહી**"તિ વુત્તં. **તથમેવા**તિ યથાવુત્તેન જાનનેન અપ્પટિવત્તિયદેસનતાય, યથાવુત્તેન ચ પસ્સનેન અવિપરીતદસ્સિતાય સચ્ચમેવ. તમત્થં ચતુરઙ્ગુત્તરે **કાળકારામસુત્તેન** (અ॰ નિ॰ ૪.૨૪) સાધેન્તો "**વુત્તઞ્ચેત**"ન્તિઆદિમાહ. **ચ**-સદ્દો ચેત્થ દળ્હીકરણજોતકો, તેન યથાવુત્તસ્સત્થસ્સ દળ્હીકરણં જોતેતિ, સમ્પિણ્ડનત્થો વા અટ્ઠાનપયુત્તો, ન કેવલં મયા એવ, અથ ખો ભગવતાપીતિ. **અનુવિચરિત**ન્તિ પરિચરિતં. **જાનામિ અબ્ભઞ્ઞાસિ**ન્તિ પચ્ચુપ્પન્નાતીતકાલેસુ ઞાણપ્પવત્તિદસ્સનેન અનાગતેપિ ઞાણપ્પવત્તિ દસ્સિતાયેવ નયતો દસ્સિતત્તા. **વિદિત**-સદ્દો પન અનામટ્ઠકાલવિસેસો કાલત્તયસાધારણત્તા "દિટ્ઠં સુત્તં મુત"ન્તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૩.૧૮૭; મ॰ નિ॰ ૧.૭; સં॰ નિ॰ ૨.૨૦૮; અ॰ નિ॰ ૪.૨૩; પટિ॰ મ॰ ૧.૧૨૧) વિય, પાકટં કત્વા ઞાતન્તિ અત્થો, ઇમિના ચેતં દસ્સેતિ "અઞ્ઞે જાનન્તિયેવ, મયા પન પાકટં કત્વા વિદિત"ન્તિ. ભગવતા હિ ઇમેહિ પદેહિ સબ્બઞ્ઞુભૂમિ નામ કથિતા. **ન ઉપટ્ઠાસી**તિ તં છદ્વારિકમારમ્મણં તણ્હાય વા દિટ્ઠિયા વા તથાગતો અત્તત્તનિયવસેન ન ઉપટ્ઠાસિ ન ઉપગચ્છતિ, ઇમિના પન પદેન ખીણાસવભૂમિ કથિતા. યથા રૂપારમ્મણાદયો ધમ્મા યંસભાવા, યંપકારા ચ, તથા તે ધમ્મે તંસભાવે તંપકારે ગમતિ પસ્સતિ જાનાતીતિ **તથાગતો**તિ ઇમમત્થં સન્ધાય "**તથદસ્સીઅત્થે**"તિ વુત્તં. અનેકત્થા હિ ધાતુસદ્દા. કેચિ પન નિરુત્તિનયેન, પિસોદરાદિગણપક્ખેપેન (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧; વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૪૨) વા દસ્સી-સદ્દલોપં, આગત-સદ્દસ્સ ચાગમં કત્વા "તથાગતો"તિ પદસિદ્ધિમેત્થ વણ્ણેન્તિ, તદયુત્તમેવ વિજ્જમાનપદં છડ્ડેત્વા અવિજ્જમાનપદસ્સ ગહણતો. વુત્તઞ્ચ **બુદ્ધવંસટ્ઠકથાયં** –

"તથાકારેન યો ધમ્મે, જાનાતિ અનુપસ્સતિ;
તથદસ્સીતિ સમ્બુદ્ધો, તસ્મા વુત્તો તથાગતો"તિ. (બુ॰ વં॰ અટ્ઠ॰ રતનચઙ્કમનકણ્ડવણ્ણના);

એત્થ "**અનુપસ્સતી**"તિ આગતસદ્દત્થં વત્વા તદિદં ઞાણપસ્સનમેવાતિ દસ્સેતું "**જાનાતી**"તિ, સદ્દાધિગતમત્થં પન વિભાવેતું "**તથદસ્સી**"તિ ચ વુત્તં.

યં રત્તિન્તિ યસ્સ રત્તિયં, અચ્ચન્તસંયોગે વા એતં ઉપયોગવચનં રત્તેકદેસભૂતસ્સ અભિસમ્બુજ્ઝનક્ખણસ્સ અચ્ચન્તસંયોગત્તા, સકલાપિ વા એસા રત્તિ અભિસમ્બોધાય પદહનકાલત્તા પરિયાયેન અચ્ચન્તસંયોગભૂતાતિ દટ્ઠબ્બં. પથવીપુક્ખલનિરુત્તરભૂમિસીસગતત્તા ન પરાજિતો અઞ્ઞેહિ એત્થાતિ **અપરાજિતો**, સ્વેવ પલ્લઙ્કોતિ **અપરાજિતપલ્લઙ્કો**, તસ્મિં. **તિણ્ણંમારાન**ન્તિ કિલેસાભિસઙ્ખારદેવપુત્તમારાનં, ઇદઞ્ચ નિપ્પરિયાયતો વુત્તં, પરિયાયતો પન હેટ્ઠા વુત્તનયેન પઞ્ચન્નમ્પિ મારાનં મદ્દનં વેદિતબ્બં. **મત્થક**ન્તિ સામત્થિયસઙ્ખાતં સીસં.

એત્થન્તરેતિ ઉભિન્નં રત્તીનમન્તરે. “**પઠમબોધિયાપી**”તિઆદિના પઞ્ચચત્તાલીસવસ્સપરિમાણકાલમેવ અન્તોગધભેદેન નિયમેત્વા વિસેસેતિ. તાસુ પન વીસતિવસ્સપરિચ્છિન્ના પઠમબોધીતિ **વિનયગણ્ઠિપદે** વુત્તં, તઞ્ચ તદટ્ઠકથાયમેવ “ભગવતો હિ પઠમબોધિયં વીસતિવસ્સન્તરે નિબદ્ધુપટ્ઠાકો નામ નત્થી”તિ (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૬) કથિતત્તા પઠમબોધિ નામ વીસતિવસ્સાનીતિ ગહેત્વા વુત્તં. **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** પન “પઞ્ચચત્તાલીસાય વસ્સેસુ આદિતો પન્નરસ વસ્સાનિ પઠમબોધી”તિ વુત્તં, એવઞ્ચ સતિ મજ્ઝે પન્નરસ વસ્સાનિ મજ્ઝિમબોધિ, અન્તે પન્નરસ વસ્સાનિ પચ્છિમબોધીતિ તિણ્ણં બોધીનં સમપ્પમાણતા સિયા, તમ્પિ યુત્તં. પન્નરસતિકેન હિ પઞ્ચચત્તાલીસવસ્સાનિ પરિપૂરેન્તિ. અટ્ઠકથાયં પન પન્નરસવસ્સપ્પમાણાય પઠમબોધિયા વીસતિવસ્સેસુયેવ અન્તોગધત્તા “પઠમબોધિયં વીસતિવસ્સન્તરે”તિ વુત્તન્તિ એવમ્પિ સક્કા વિઞ્ઞાતું. “યં સુત્ત”ન્તિઆદિના સમ્બન્ધો.

નિદ્દોસતાય **અનુપવજ્જં** અનુપવદનીયં. પક્ખિપિતબ્બાભાવેન **અનૂનં**. અપનેતબ્બાભાવેન **અનધિકં**. અત્થબ્યઞ્જનાદિસમ્પત્તિયા **સબ્બાકારપરિપુણ્ણં**. નિમ્મદનહેતુ **નિમ્મદનં**. **વાલગ્ગમત્તમ્પી**તિ વાલધિલોમસ્સ કોટિપ્પમાણમ્પિ. **અવક્ખલિત**ન્તિ વિરાધિતં મુસા ભણિતં. **એકમુદ્દિકાયા**તિ એકરાજલઞ્છનેન. **એકનાળિયા**તિ એકાળ્હકેન, એકતુમ્બેન વા. **એકતુલાયા**તિ એકમાનેન. “**તથમેવા**”તિ વુત્તમેવત્થં **નો અઞ્ઞથા**તિ બ્યતિરેકતો દસ્સેતિ, તેન યદત્થં ભાસિતં, એકન્તેન તદત્થનિપ્ફાદનતો યથા ભાસિતં ભગવતા, તથાયેવાતિ અવિપરીતદેસનતં દસ્સેતિ. “**ગદત્થો**”તિ એતેન તથં ગદતિ ભાસતીતિ **તથાગતો દ**-કારસ્સ ત-કારં, નિરુત્તિનયેન ચ આકારાગમં કત્વા, ધાતુસદ્દાનુગતેન વા આકારેનાતિ નિબ્બચનં દસ્સેતિ.

એવં “સુગતો”તિઆદીસુ (પારા॰ ૧) વિય ધાતુસદ્દનિપ્ફત્તિપરિકપ્પેન નિરુત્તિં દસ્સેત્વા બાહિરત્થસમાસેનપિ દસ્સેતું “**અપિચા**”તિઆદિ વુત્તં. **આગદન**ન્તિ સબ્બહિતનિપ્ફાદનતો ભુસં કથનં વચનં, તબ્ભાવમત્તો વા **આ**-સદ્દો.

તથા ગતમસ્સાતિ **તથાગતો**. યથા વાચાય ગતં પવત્તિ, તથા કાયસ્સ, યથા વા કાયસ્સ ગતં પવત્તિ, તથા વાચાય અસ્સ, તસ્મા તથાગતોતિ અત્થો. તદેવ નિબ્બચનં દસ્સેતું “**ભગવતો**”તિઆદિમાહ. તત્થ હિ “**ગતો પવત્તો**, **ગતા પવત્તા**”તિ ચ એતેન કાયવચીકિરિયાનં અઞ્ઞમઞ્ઞાનુલોમનવચનિચ્છાય કાયસ્સ, વાચાય ચ પવત્તિ ઇધ ગત-સદ્દેન કથિતાતિ દસ્સેતિ, “**એવંભૂતસ્સા**”તિઆદિના બાહિરત્થસમાસં, “**યથા તથા**”તિ એતેન યંતં-સદ્દાનં અબ્યભિચારિતસમ્બન્ધતાય “તથા”તિ વુત્તે “યથા”તિ અયમત્થો ઉપટ્ઠિતોયેવ હોતીતિ તથાસદ્દત્થં, “**વાદી કારી**”તિ એતેન પવત્તિસરૂપં, “**ભગવતો હી**”તિ એતેન યથાવાદીતથાકારિતાદિકારણન્તિ. “**એવંભૂતસ્સા**”તિ યથાવાદીતથાકારિતાદિના પકારેન પવત્તસ્સ, ઇમં પકારં વા પત્તસ્સ. **ઇતી**તિ વુત્તપ્પકારં નિદ્દિસતિ. યસ્મા પનેત્થ ગત-સદ્દો વાચાય પવત્તિમ્પિ દસ્સેતિ, તસ્મા કામં તથાવાદિતાય તથાગતોતિ અયમ્પિ અત્થો સિદ્ધો હોતિ, સો પન પુબ્બે પકારન્તરેન દસ્સિતોતિ પારિસેસનયેન તથાકારિતાઅત્થમેવ દસ્સેતું “**એવં તથાકારિતાય તથાગતો**”તિ વુત્તં. વુત્તઞ્ચ –

> “યથા વાચા ગતા યસ્સ,
> તથા કાયો ગતો યતો;
> યથા કાયો તથા વાચા,
> તતો સત્થા તથાગતો”તિ.

ભવગ્ગં પરિયન્તં કત્વાતિ સમ્બન્ધો. યં પનેકે વદન્તિ ‘‘તિરિયં વિય ઉપરિ, અધો ચ સન્તિ અપરિમાણા લોકધાતુયો’’તિ, તેસં તં પટિસેધેતું એવં વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. **વિમુત્તિયા**તિ ફલેન. **વિમુત્તિઞાણદસ્સનેના**તિ પચ્ચવેક્ખણાઞાણસઙ્ખાતેન દસ્સનેન. **તુલો**તિ સદિસો. **પમાણ**ન્તિ મિનનકારણં. પરે અભિભવતિ ગુણેન અજ્ઝોત્થરતિ અધિકો ભવતીતિ **અભિભૂ**. પરેહિ ન અભિભૂતો અજ્ઝોત્થટોતિ **અનભિભૂતો**. **અઞ્ઞદત્થૂ**તિ એકંસવચને નિપાતો. દસ્સનવસેન **દસો**, સબ્બં પસ્સતીતિ અત્થો. પરે અત્તનો વસં વત્તેતીતિ **વસવત્તી**.

‘‘અભિભવનટ્ઠેન તથાગતો’’તિ અયં ન સદ્દતો લબ્ભતિ, સદ્દતો પન એવન્તિ દસ્સેતું ‘‘**તત્રેવ**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અગદો**તિ દિબ્બાગદો અગં રોગં દાતિ અવખણ્ડતિ, નત્થિ વા ગદો રોગો એતેનાતિ કત્વા , તસ્સદિસટ્ઠેન ઇધ દેસનાવિલાસસ્સ, પુઞ્ઞુસ્સયસ્સ ચ અગદતા લબ્ભતીતિ આહ ‘‘**અગદો વિયા**’’તિ. યાય ધમ્મધાતુયા દેસનાવિજમ્ભનપ્પત્તા, સા **દેસનાવિલાસો**. **ધમ્મધાત**ઊતિ ચ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણમેવ. તેન હિ ધમ્માનમાકારભેદં ઞત્વા તદનુરૂપં દેસનં નિયામેતિ. દેસનાવિલાસોયેવ **દેસનાવિલાસમયો** યથા ‘‘દાનમયં સીલમય’’ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૦૫; ઇતિવુ॰ ૬૦; નેત્તિ॰ ૩૪) અધુના પન પોત્થકેસુ બહૂસુપિ મય-સદ્દો ન દિસ્સતિ. **પુઞ્ઞુસ્સયો**તિ ઉસ્સનં, અતિરેકં વા ઞાણાદિસમ્ભારભૂતં પુઞ્ઞં. ‘‘**તેના**’’તિઆદિ ઓપમ્મસમ્પાદનં. **તેના**તિ ચ તદુભયેન દેસનાવિલાસેન ચેવ પુઞ્ઞુસ્સયેન ચ સો ભગવા અભિભવતીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘**ઇતી**’’તિઆદિના બાહિરત્થસમાસં દસ્સેતિ. સબ્બલોકાભિભવનેન **તથો**, ન અઞ્ઞથાતિ વુત્તં હોતિ.

તથાય ગતોતિ પુરિમસચ્ચત્તયં સન્ધાયાહ, **તથં ગતો**તિ પન પચ્છિમસચ્ચં. ચતુસચ્ચાનુક્કમેન ચેત્થ ગત-સદ્દસ્સ અત્થચતુક્કં વુત્તં. વાચકસદ્દસન્નિધાને ઉપસગ્ગનિપાતાનં તદત્થજોતનભાવેન પવત્તનતો ગત-સદ્દોયેવ અનુપસગ્ગો અવગતત્થં, અતીતત્થઞ્ચ વદતીતિ દસ્સેતિ ‘‘**અવગતો અતીતો**’’તિ ઇમિના.

‘‘**તત્થા**’’તિઆદિ તબ્બિવરણં. **લોક**ન્તિ દુક્ખસચ્ચભૂતં લોકં. તથાય તીરણપરિઞ્ઞાયાતિ યોજેતબ્બં. **લોકનિરોધગામિનિં પટિપદ**ન્તિ અરિયમગ્ગં, ન પન અભિસમ્બુજ્ઝનમત્તં. તત્થ કત્તબ્બકિચ્ચમ્પિ કતમેવાતિ દસ્સેતું ‘‘**લોકસ્મા તથાગતો વિસંયુત્તો**’’તિઆદિના સચ્ચચતુક્કેપિ દુતિયપક્ખં વુત્તં, અભિસમ્બુજ્ઝનહેતું વા એતેહિ દસ્સેતિ. તતોયેવ હિ તાનિ અભિસમ્બુદ્ધોતિ. ‘‘યં ભિક્ખવે, સદેવકસ્સ લોકસ્સ સમારકસ્સ સબ્રહ્મકસ્સ સસ્સમણબ્રાહ્મણિયા પજાય સદેવમનુસ્સાય દિટ્ઠં સુતં મુતં વિઞ્ઞાતં પત્તં પરિયેસિતં અનુવિચરિતં મનસા, સબ્બં તં તથાગતેન અભિસમ્બુદ્ધં, તસ્મા તથાગતોતિ વુચ્ચતી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૨૩) અઙ્ગુત્તરાગમે **ચતુક્કનિપાતે** આગતં પાળિમિમં પેય્યાલમુખેન દસ્સેતિ, તઞ્ચ અત્થસમ્બન્ધતાય એવ, ન ઇમસ્સત્થસ્સ સાધકતાય. સા હિ પેય્યાલનિદ્દિટ્ઠા પાળિ તથદસ્સિતા અત્થસ્સ સાધિકાતિ. ‘‘**તસ્સપિ એવં અત્થો વેદિતબ્બો**’’તિ ઇમિના સાધ્યસાધકસંસન્દનં કરોતિ. ‘‘**ઇદમ્પિ ચા**’’તિઆદિના તથાગતપદસ્સ મહાવિસયતં , અટ્ઠવિધસ્સાપિ યથાવુત્તકારણસ્સ નિદસ્સનમત્તઞ્ચ દસ્સેતિ. તત્થ **ઇદ**ન્તિ અતિબ્યાસરૂપેન વુત્તં અટ્ઠવિધં કારણં, **પિ**-સદ્દો, **અપિ**-સદ્દો વા સમ્ભાવને ‘‘ઇત્થમ્પિ મુખમત્તમેવ, પગેવ અઞ્ઞથા’’તિ. **તથાગતભાવદીપને**તિ તથાગતનામદીપને. ગુણેન હિ ભગવા તથાગતો નામ, નામેન ચ ભગવતિ તથાગત-સદ્દોતિ. ‘‘અસઙ્ખ્યેય્યાનિ નામાનિ, સગુણેન મહેસિનો’’તિઆદિ (ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૩૦૬; પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૭૭) હિ વુત્તં. અપ્પમાદપદં વિય સકલકુસલધમ્મપટિપત્તિયા સબ્બબુદ્ધગુણાનં તથાગતપદં સઙ્ગાહકન્તિ દસ્સેતું ‘‘**સબ્બાકારેના**’’તિઆદિમાહ . **વણ્ણેય્યા**તિ પરિકપ્પવચનમેતં ‘‘વણ્ણેય્ય વા, ન વા વણ્ણેય્યા’’તિ. વુત્તઞ્ચ –

‘‘બુદ્ધોપિ બુદ્ધસ્સ ભણેય્ય વણ્ણં,

કપ્પમ્પિ ચે અઞ્ઞમભાસમાનો;
ખીયેથ કપ્પો ચિરદીઘમન્તરે,
વણ્ણો ન ખીયેથ તથાગતસ્સા''તિ. (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૩૦૪; ૩.૧૪૧; ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૫૨; અપ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૭.૨૦; બુ॰ વં॰ અટ્ઠ॰ કોણ્ડઞ્ઞબુદ્ધવંસવણ્ણના; ચરિયા॰ પકિણ્ણકકથા); –

સમત્થને વા એતં ''સો ઇમં વિજટયે જટ''ન્તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૨.૨૩) વિયાતિપિ વદન્તિ કેચિ.

અયં પનેત્થ અટ્ઠકથામુત્તકો નયો – અભિનીહારતો પટ્ઠાય યાવ સમ્માસમ્બોધિ, એત્થન્તરે મહાબોધિયાનપટિપત્તિયા હાનટ્ઠાનસંકિલેસનિવત્તીનં અભાવતો યથાપણિધાનં તથાગતો અભિનીહારાનુરૂપં પટિપન્નોતિ **તથાગતો**. અથ વા મહિદ્ધિકતાય, પટિસમ્ભિદાનં ઉક્કંસાધિગમેન અનાવરણઞાણતાય ચ કત્થચિપિ પટિઘાતાભાવતો યથારુચિ, તથા કાયવચીચિત્તાનં ગતાનિ ગમનાનિ પવત્તિયો એતસ્સાતિ **તથાગતો**. અપિચ યસ્મા લોકે વિધયુત્તગતપકારસદ્દા સમાનત્થા દિસ્સન્તિ, તસ્મા યથા વિધા વિપસ્સિઆદયો ભગવન્તો નિખિલસબ્બઞ્ઞુગુણસમઙ્ગિતાય, અયમ્પિ ભગવા તથા વિધોતિ **તથાગતો**, યથા યુત્તા ચ તે ભગવન્તો વુત્તનયેન, અયમ્પિ ભગવા તથા યુત્તોતિ **તથાગતો**. અપરો નયો-યસ્મા સચ્ચં તચ્છં તથન્તિ ઞાણસ્સેતં અધિવચનં, તસ્મા તથેન ઞાણેન આગતોતિ **તથાગતો**તિ.

''પહાય કામાદિમલે યથા ગતા,
સમાધિઞાણેહિ વિપસ્સિઆદયો;
મહેસિનો સક્યમુની જુતિન્ધરો,
તથા ગતો તેન **તથાગતો** મતો.

તથઞ્ચ ધાતાયતનાદિલક્ખણં,
સભાવસામઞ્ઞવિભાગભેદતો;
સયમ્ભુઞાણેન જિનો સમાગતો,
તથાગતો વુચ્ચતિ સક્યપુઙ્ગવો.

તથાનિ સચ્ચાનિ સમન્તચક્ખુના,
તથા ઇદપ્પચ્ચયતા ચ સબ્બસો;
અનઞ્ઞનેય્યેન યતો વિભાવિતા,
યાથાવતો તેન જિનો **તથાગતો**.

અનેકભેદાસુપિ લોકધાતૂસુ,
જિનસ્સ રૂપાયતનાદિગોચરે;
વિચિત્તભેદે તથમેવ દસ્સનં,
તથાગતો તેન સમન્તલોચનો.

યતો ચ ધમ્મં તથમેવ ભાસતિ,
કરોતિ વાચાયનુલોમમત્તનો;

ગુણેહિ લોકં અભિભુય્યિરીયતિ,
તથાગતો તેનપિ લોકનાયકો.

યથાભિનીહારમતો યથારુચિ,
પવત્તવાચાતનુચિત્તભાવતો;
યથાવિધા યેન પુરા મહેસિનો,
તથાવિધો તેન જિનો **તથાગતો**.

યથા ચ યુત્તા સુગતા પુરાતના,
તથાવ યુત્તો તથઞાણતો ચ સો;
સમાગતો તેન સમન્તલોચનો,
તથાગતો વુચ્ચતિ સક્યપુઙ્ગવો''તિ. (ઇતિવુ॰ અટ્ઠ॰ ૩૮ થોકં વિસદિસં); –

સઙ્ગહગાથા.

''કતમઞ્ચ તં ભિક્ખવે''તિ અયં કસ્સ પુચ્છાતિ આહ "**યેના**"તિઆદિ. એવં સામઞ્ઞતો યથાવુત્તસ્સ સીલમત્તકસ્સ પુચ્છાભાવં દસ્સેત્વા ઇદાનિ પુચ્છાવિસેસભાવઞાપનત્થં **મહાનિદ્દેસે** (મહાનિ॰ ૧૫૦) આગતા સબ્બાવ પુચ્છા અત્થુદ્ધારવસેન દસ્સેતિ "**તત્થ પુચ્છા નામા**"તિઆદિના. તત્થ **તત્થા**તિ ''તં કતમન્તિ પુચ્છતી''તિ એત્થ યદેતં સામઞ્ઞતો પુચ્છાવચનં વુત્તં, તસ્મિં.

પકતિયાતિ અત્તનો ધમ્મતાય, સયમેવાતિ વુત્તં હોતિ. **લક્ખણ**ન્તિ યો કોચિ ઞાતુમિચ્છિતો સભાવો. **અઞ્ઞાત**ન્તિ દસ્સનાદિવિસેસયુત્તેન, ઇતરેન વા યેન કેનચિપિ ઞાણેન અઞ્ઞાતં. અવત્થાવિસેસાનિ હિ ઞાણદસ્સનતુલનતીરણાનિ. **અદિટ્ઠ**ન્તિ દસ્સનભૂતેન ઞાણેન પચ્ચક્ખમિવ અદિટ્ઠં. **અતુલિત**ન્તિ ''એત્તકમેત''ન્તિ તુલનભૂતેન અતુલિતં. **અતીરિત**ન્તિ ''એવમેવિદ''ન્તિ તીરણભૂતેન અકતઞાણકિરિયાસમાપનં. **અવિભૂત**ન્તિ ઞાણસ્સ અપાકટભૂતં. **અવિભાવિત**ન્તિ ઞાણેન અપાકટકતં. **તસ્સા**તિ યથાવુત્તલક્ખણસ્સ. અદિટ્ઠં જોતીયતિ પકાસીયતિ એતાયાતિ **અદિટ્ઠજોતના**. **સંસન્દનત્થાયા**તિ સાકચ્છાવસેન વિનિચ્છયકરણત્થાય. સંસન્દનઞ્હિ સાકચ્છાવસેન વિનિચ્છયકરણં. દિટ્ઠં સંસન્દીયતિ એતાયાતિ **દિટ્ઠસંસન્દના**. "**સંસયપક્ખન્દો**"તિઆદીસુ દળ્હતરંનિવિટ્ઠા વિચિકિચ્છા **સંસયો**. નાતિસંસપ્પનમતિભેદમત્તં **વિમતિ**. તતોપિ અપ્પતરં ''એવં નુ ખો, ન નુ ખો''તિઆદિના દ્વિધા વિય પવત્તં **દ્વેળ્હકં**. દ્વિધા એલતિ કમ્પતિ ચિત્તમેતેનાતિ હિ **દ્વેળ્હકં** હપચ્ચયં, સકત્થવુત્તિકપચ્ચયઞ્ચ કત્વા, તેન જાતો, તં વા જાતં યસ્સાતિ **દ્વેળ્હકજાતો**. વિમતિ છિજ્જતિ એતાયાતિ **વિમતિચ્છેદના**. **અનત્તલક્ખણસુત્તાદીસુ** (સં॰ નિ॰ ૩.૫૯) આગતં ખન્ધપઞ્ચકપટિસંયુત્તં પુચ્છં સન્ધાયાહ "**સબ્બં વત્તબ્બ**"ન્તિ. અનુમતિયા પુચ્છા **અનુમતિપુચ્છા**. "**તં કિં મઞ્ઞથ ભિક્ખવે**"તિઆદિપુચ્છાય હિ ''કા તુમ્હાકં અનુમતી''તિ અનુમતિ પુચ્છિતા હોતિ. **કથેતુકમ્યતા**તિ કથેતુકામતાય. ''અઞ્ઞાણતા આપજ્જતી''તિઆદીસુ (પારા॰ ૨૯૫) વિય હિ એત્થ ય-કારલોપો, કરણત્થે વા પચ્ચત્તવચનં, કથેતુકમ્યતાય વા પુચ્છા **કથેતુકમ્યતાપુચ્છા**તિપિ વટ્ટતિ. અત્થતો પન સબ્બાપિ તથા પવત્તવચનં, તદુપ્પાદકો વા ચિત્તુપ્પાદોતિ વેદિતબ્બં.

યદત્થં પનાયં નિદ્દેસનયો આહરિતો, તસ્સ પુચ્છાવિસેસભાવસ્સ ઞાપનત્થં "**ઇમાસૂ**"તિઆદિમાહ. ચિત્તાભોગો **સમન્નાહારો.** ભુસં, સમન્તતો ચ સંસપ્પના કઙ્ખા **આસપ્પના, પરિસપ્પના** ચ. **સબ્બા કઙ્ખા છિન્ના** સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપદટ્ઠાનેન અગ્ગમગ્ગેન સમુચ્છિન્દનતો. પરેસં અનુમતિયા, કથેતુકમ્યતાય ચ ધમ્મદેસનાસમ્ભવતો, તથા એવ તત્થ તત્થ દિટ્ઠત્તા ચ વુત્તં "**અવસેસા પન દ્વે પુચ્છા બુદ્ધાનં અત્થી**"તિ. યા પનેતા "સત્તાધિટ્ઠાના પુચ્છા ધમ્માધિટ્ઠાના પુચ્છા એકાધિટ્ઠાના પુચ્છા અનેકાધિટ્ઠાના પુચ્છા"તિઆદિના અપરાપિ અનેકધા પુચ્છાયો નિદ્દેસે આગતા, તા સબ્બાપિ નિદ્ધારેત્વા ઇધ અવિચયનં "અલં એત્તાવતાવ, અત્થિકેહિ પન ઇમિના નયેન નિદ્ધારેત્વા વિચેતબ્બા"તિ નયદાનસ્સ સિજ્ઝનતોતિ દટ્ઠબ્બં.

૮. પુચ્છા ચ નામેસા વિસ્સજ્જનાય સતિયેવ યુત્તરૂપાતિ ચોદનાય "**ઇદાની**"તિઆદિ વુત્તં. અતિપાતનં **અતિપાતો. અતિ**-સદ્દો ચેત્થ અતિરેકત્થો. સીઘભાવો એવ ચ અતિરેકતા, તસ્મા સરસેનેવ પતનસભાવસ્સ અન્તરા એવ અતિરેકં પાતનં, સણિકં પતિતું અદત્વા સીઘં પાતનન્તિ અત્થો, અભિભવનત્થો વા, અતિક્કમ્મ સત્થાદીહિ અભિભવિત્વા પાતનન્તિ વુત્તં હોતિ, વોહારવચનમેતં "અતિપાતો"તિ. અત્થતો પન પકરણાદિવસેનાધિગતત્તા **પાણવધો પાણઘાતોતિ વુત્તં હોતી**તિ અધિપ્પાયો. **વોહારતો**તિ પઞ્ઞત્તિતો. **સત્તો**તિ ખન્ધસન્તાનો. તત્થ હિ સત્તપઞ્ઞત્તિ. વુત્તઞ્ચ –

"યથા હિ અઙ્ગસમ્ભારા, હોતિ સદ્દો રથો ઇતિ;
એવં ખન્ધેસુ સન્તેસુ, હોતિ સત્તોતિ સમ્મુતી"તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૧૭૧);

જીવિતિન્દ્રિયન્તિ રૂપારૂપજીવિતિન્દ્રિયં. રૂપજીવિતિન્દ્રિયે હિ વિકોપિતે ઇતરમ્પિ તંસમ્બન્ધતાય વિનસ્સતિ. કસ્મા પનેત્થ "પાણસ્સ અતિપાતો"તિ, "પાણોતિ ચેત્થ વોહારતો સત્તો"તિ ચ એકવચનનિદ્દેસો કતો, નનુ નિરવસેસાનં પાણાનં અતિપાતતો વિરતિ ઇધ અધિપ્પેતા. તથા હિ વક્ખતિ "સબ્બપાણભૂતહિતાનુકમ્પીતિ સબ્બે પાણભૂતે"તિઆદિના (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭) બહુવચનનિદ્દેસન્તિ? સચ્ચમેતં, પાણભાવસામઞ્ઞેન પનેત્થ એકવચનનિદ્દેસો કતો, તત્થ પન સબ્બસદ્દસન્નિધાનેન પુથુત્તં સુવિઞ્ઞાયમાનમેવાતિ સામઞ્ઞનિદ્દેસમકત્વા ભેદવચનિચ્છાવસેન બહુવચનનિદ્દેસો કતો. કિઞ્ચ ભિય્યો – સામઞ્ઞતો સંવરસમાદાનં, તબ્બિસેસતો સંવરભેદોતિ ઇમસ્સ વિસેસસ્સ ઞાપનત્થમ્પિ અયં વચનભેદો કતોતિ વેદિતબ્બો. "**પાણસ્સ અતિપાતો**"તિઆદિ હિ સંવરભેદદસ્સનં. "સબ્બે પાણભૂતે"તિઆદિ પન સંવરસમાદાનદસ્સનન્તિ. સદ્દવિદૂ પન "ઈદિસેસુ ઠાનેસુ જાતિદબ્બાપેક્ખવસેન વચનભેદમત્તં, અત્થતો સમાન"ન્તિ વદન્તિ.

તસ્મિં પન પાણેતિ યથાવુત્તે દુબ્બિધેપિ પાણે. **પાણસઞ્ઞિનો**તિ પાણસઞ્ઞાસમઙ્ગિનો પુગ્ગલસ્સ . યાય પન ચેતનાય પવત્તમાનસ્સ જીવિતિન્દ્રિયસ્સ નિસ્સયભૂતેસુ મહાભૂતેસુ ઉપક્કમકરણહેતુ તંમહાભૂતપચ્ચયા ઉપ્પજ્જનકમહાભૂતા નુપ્પજ્જિસ્સન્તિ, સા તાદિસપયોગસમુટ્ઠાપિકા ચેતના પાણાતિપાતોતિ આહ "**જીવિતિન્દ્રિયુપચ્છેદકઉપક્કમસમુટ્ઠાપિકા**"તિ, જીવિતિન્દ્રિયુપચ્છેદકસ્સ કાયવચીપયોગસ્સ તન્નિસ્સયેસુ મહાભૂતેસુ સમુટ્ઠાપિકાતિ અત્થો. લદ્ધુપક્કમાનિ હિ ભૂતાનિ પુરિમભૂતાનિ વિય ન વિસદાનિ, તસ્મા સમાનજાતિયાનં ભૂતાનં કારણાનિ ન હોન્તીતિ તેસુયેવ ઉપક્કમે કતે તતો પરાનં અસતિ અન્તરાયે ઉપ્પજ્જમાનાનં ભૂતાનં, તન્નિસ્સિતસ્સ ચ જીવિતિન્દ્રિયસ્સ ઉપચ્છેદો હોતિ. "**કાયવચીદ્વારાન**"ન્તિ એતેન વિતણ્ડવાદિમતં મનોદ્વારે પવત્તાય વધકચેતનાય પાણાતિપાતભાવં પટિક્ખિપતિ.

પયોગવત્થુમહન્તતાદીહિ મહાસાવજ્જતા તેહિ પચ્ચયેહિ ઉપ્પજ્જમાનાય ચેતનાય બલવભાવતો વેદિતબ્બા. એકસ્સાપિ હિ પયોગસ્સ સહસા નિપ્ફાદનવસેન, કિચ્ચસાધિકાય બહુક્ખત્તું પવત્તજવનેહિ લદ્ધાસેવનાય ચ સન્નિટ્ઠાપકચેતનાય વસેન પયોગસ્સ મહન્તભાવો. સતિપિ કદાચિ ખુદ્દકે ચેવ મહન્તે ચ પાણે પયોગસ્સ સમભાવે મહન્તં હનન્તસ્સ ચેતના તિબ્બતરા ઉપ્પજ્જતીતિ વત્થુસ્સ મહન્તભાવો. ઇતિ ઉભયમ્પેતં ચેતનાય બલવભાવેનેવ હોતિ. સતિપિ ચ પયોગવત્થૂનં અમહન્તભાવે હન્તબ્બસ્સ ગુણમહત્તેનપિ તત્થ પવત્તઉપકારચેતના વિય ખેત્તવિસેસનિપ્ફત્તિયા અપકારચેતનાપિ બલવતી, તિબ્બતરા ચ ઉપ્પજ્જતીતિ તસ્સા મહાસાવજ્જતા દટ્ઠબ્બા . તેનાહ ''**ગુણવન્તેસૂ**''તિઆદિ. ''**કિલેસાન**''ન્તિઆદિના પન સતિપિ પયોગવત્થુગુણાનં અમહન્તભાવે કિલેસુપક્કમાનં મુદુતિબ્બતાય ચેતનાય દુબ્બલબલવભાવવસેન અપ્પસાવજ્જમહાસાવજ્જભાવો વેદિતબ્બોતિ દસ્સેતિ.

સમ્ભરીયન્તિ સહરીયન્તિ એતેહીતિ **સમ્ભારા**, અઙ્ગાનિ. તેસુ પાણસઞ્ઞિતા, વધકચિત્તઞ્ચ પુબ્બભાગિયાનિપિ હોન્તિ. **ઉપક્કમો** પન વધકચેતનાસમુટ્ઠાપિતો સહજાતોવ. પઞ્ચસમ્ભારવતી પન પાણાતિપાતચેતનાતિ સા પઞ્ચસમ્ભારવિનિમુત્તા દટ્ઠબ્બા. એસ નયો અદિન્નાદાનાદીસુપિ.

એત્થાહ – ખણે ખણે નિરુજ્ઝનસભાવેસુ સઙ્ખારેસુ કો હન્તિ, કો વા હઞ્ઞતિ, યદિ ચિત્તચેતસિકસન્તાનો, એવં સો અનુપતાપનછેદનભેદનાદિવસેન ન વિકોપનસમત્થો, નાપિ વિકોપનીયો, અથ રૂપસન્તાનો, એવમ્પિ સો અચેતનતાય કટ્ઠકલિઙ્ગરૂપમોતિ ન તત્થ છેદનાદિના પાણાતિપાતો લબ્ભતિ યથા મતસરીરે. પયોગોપિ પાણાતિપાતસ્સ પહરણપ્પકારાદિઅતીતેસુ વા સઙ્ખારેસુ ભવેય્ય, અનાગતેસુ વા પચ્ચુપ્પન્નેસુ વા. તત્થ ન તાવ અતીતાનાગતેસુ સમ્ભવતિ તેસં અભાવતો. પચ્ચુપ્પન્નેસુ ચ સઙ્ખારાનં ખણિકત્તા સરસેનેવ નિરુજ્ઝનસભાવતાય વિનાસાભિમુખેસુ નિપ્પયોજનો એવ પયોગો સિયા. વિનાસસ્સ ચ કારણરહિતત્તા ન પહરણપ્પકારાદિપયોગહેતુકં મરણં, નિરીહકતાય ચ સઙ્ખારાનં કસ્સ સો પયોગો, ખણિકત્તા વધાધિપ્પાયસમકાલભિજ્જનકસ્સ કિરિયાપરિયોસાનકાલાનવટ્ઠાનતો કસ્સ વા પાણાતિપાતકમ્મબદ્ધોતિ?

વુચ્ચતે – વધકચેતનાસહિતો સઙ્ખારાનં પુઞ્જો સત્તસઙ્ખાતો હન્તિ, તેન પવત્તિતવધપ્પયોગનિમિત્તાપગતુસ્માવિઞ્ઞાણજીવિતિન્દ્રિયો મતવોહારપ્પવત્તિનિબન્ધનો યથાવુત્તવધપ્પયોગાકરણે ઉપ્પજ્જનારહો રૂપારૂપધમ્મસમૂહો હઞ્ઞતિ, કેવલો વા ચિત્તચેતસિકસન્તાનો, વધપ્પયોગાવિસયભાવેપિ તસ્સ પઞ્ચવોકારભવે રૂપસન્તાનાધીનવુત્તિતાય રૂપસન્તાને પરેન પયોજિતજીવિતિન્દ્રિયુપચ્છેદકપયોગવસેન તન્નિબ્બત્તિવિબન્ધકવિસદિસરૂપુપ્પત્તિયા વિહતે વિચ્છેદો હોતીતિ ન પાણાતિપાતસ્સ અસમ્ભવો, નાપિ અહેતુકો પાણાતિપાતો, ન ચ પયોગો નિપ્પયોજનો પચ્ચુપ્પન્નેસુ સઙ્ખારેસુ કતપયોગવસેન તદનન્તરં ઉપ્પજ્જનારહસ્સ સઙ્ખારકલાપસ્સ તથાઅનુપ્પત્તિતો, ખણિકાનં સઙ્ખારાનં ખણિકમરણસ્સ ઇધ મરણભાવેન અનધિપ્પેતત્તા સન્તતિમરણસ્સ ચ યથાવુત્તનયેન સહેતુકભાવતો ન અહેતુકં મરણં, ન ચ કત્તુરહિતો પાણાતિપાતપ્પયોગો નિરીહકેસુપિ સઙ્ખારેસુ સન્નિહિતતામત્તેન ઉપકારકેસુ અત્તનો અત્તનો અનુરૂપફલુપ્પાદનનિયતેસુ કારણેસુ કત્તુવોહારસિદ્ધિતો યથા ''પદીપો પકાસેતિ, નિસાકરો ચન્દિમા''તિ, ન ચ કેવલસ્સ વધાધિપ્પાયસહભુનો ચિત્તચેતસિકકલાપસ્સ પાણાતિપાતો ઇચ્છિતો સન્તાનવસેન અવટ્ઠિતસ્સેવ પટિજાનનતો, સન્તાનવસેન પવત્તમાનાનઞ્ચ પદીપાદીનં અત્તકિરિયાસિદ્ધિ દિસ્સતીતિ અત્થેવ પાણાતિપાતેન કમ્મબદ્ધોતિ. અયઞ્ચ વિચારો અદિન્નાદાનાદીસુપિ યથાસમ્ભવં વિભાવેતબ્બો.

સાહત્થિકોતિ સયં મારેન્તસ્સ કાયેન વા કાયપટિબદ્ધેન વા પહરણં. **આણત્તિકો**તિ અઞ્ઞં આણાપેન્તસ્સ ''એવં વિજ્ઝિત્વા વા પહરિત્વા વા મારેહી''તિ આણાપનં. **નિસ્સગ્ગિયો**તિ દૂરે ઠિતં મારેતુકામસ્સ કાયેન વા કાયપટિબદ્ધેન વા ઉસુયન્તપાસાણાદીનં નિસ્સજ્જનં. **થાવરો**તિ અસઞ્ચારિમેન ઉપકરણેન મારેતુકામસ્સ ઓપાતાપસ્સેનઉપનિક્ખિપનં, ભેસજ્જસંવિધાનઞ્ચ. **વિજ્જામયો**તિ મારણત્થં મન્તપરિજપ્પનં આથબ્બણિકાદીનં વિય. આથબ્બણિકા હિ આથબ્બણં પયોજેન્તિ નગરે વા રુદ્ધે સઙ્ગામે વા પચ્ચુપટ્ઠિતે પટિસેનાય પચ્ચત્થિકેસુ પચ્ચામિત્તેસુ ઈતિં ઉપ્પાદેન્તિ ઉપદ્દવં ઉપ્પાદેન્તિ રોગં ઉપ્પાદેન્તિ પજ્જરકં ઉપ્પાદેન્તિ સૂચિકં ઉપ્પાદેન્તિ વિસૂચિકં કરોન્તિ પક્ખન્દિયં કરોન્તિ. વિજ્જાધરા ચ વિજ્જં પરિવત્તેત્વા નગરે વા રુદ્ધે...પે॰... પક્ખન્દિયં કરોન્તિ. **ઇદ્ધિમયો**તિ કમ્મવિપાકજિદ્ધિમયો દાઠાકોટનાદીનિ વિય. પિતુરઞ્ઞો કિર સીહળનરિન્દસ્સ દાઠાકોટનેન ચૂળસુમનકુટુમ્બિયસ્સ મરણં હોતિ. ''**ઇમસ્મિં પનત્થે**''તિઆદિના ગન્થગારવં પરિહરિત્વા તસ્સ અનૂનભાવમ્પિ કરોતિ ''**અત્થિકેહી**''તિઆદિના. ઇધ અવુત્તોપિ હિ એસ અત્થો અતિદિસનેન વુત્તો વિય અનૂનો પરિપુણ્ણોતિ.

દુસ્સીલસ્સ ભાવો **દુસ્સીલ્યં**, યથાવુત્તા ચેતના. ''પહાયા''તિ એત્થ ત્વા-સદ્દો પુબ્બકાલેતિ આહ ''**પહીનકાલતો પટ્ઠાયા**''તિ, હેતુઅત્થતં વા સન્ધાય એવં વુત્તં. એતેન હિ પહાનહેતુકા ઇધાધિપ્પેતા સમુચ્છેદનિકા વિરતીતિ દસ્સેતિ. કમ્મક્ખયઞાણેન હિ પાણાતિપાતદુસ્સીલ્યસ્સ પહીનત્તા ભગવા અચ્ચન્તમેવ તતો પટિવિરતોતિ વુચ્ચતિ સમુચ્છેદવસેન પહાનવિરતીનમધિપ્પેતત્તા. કિઞ્ચાપિ ''પહાય પટિવિરતો''તિ પદેહિ વુત્તાનં પહાનવિરમણાનં પુરિમપચ્છિમકાલતા નત્થિ, મગ્ગધમ્માનં પન સમ્માદિટ્ઠિઆદીનં, પચ્ચયભૂતાનં સમ્માવાચાદીનઞ્ચ પચ્ચયુપ્પન્નભૂતાનં પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નભાવે અપેક્ખિતે સહજાતાનમ્પિ પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નભાવેન ગહણં પુરિમપચ્છિમભાવેન વિય હોતિ. પચ્ચયો હિ પુરિમતરં પચ્ચયસત્તિયા ઠિતો, તતો પરં પચ્ચયુપ્પન્નં પચ્ચયસત્તિં પટિચ્ચ પવત્તતિ, તસ્મા ગહણપ્પવત્તિઆકારવસેન સહજાતાદિપચ્ચયભૂતેસુ સમ્માદિટ્ઠિઆદીસુ પહાયકધમ્મેસુ પહાનકિરિયાય પુરિમકાલવોહારો, તપ્પચ્ચયુપ્પન્નાસુ ચ વિરતીસુ વિરમણકિરિયાય અપરકાલવોહારો સમ્ભવતિ. તસ્મા ''સમ્માદિટ્ઠિઆદીહિ પાણાતિપાતં પહાય સમ્માવાચાદીહિ પાણાતિપાતા પટિવિરતો''તિ પાળિયં અત્થો દટ્ઠબ્બો.

અયં પનેત્થ અટ્ઠકથામુત્તકો નયો – પહાનં સમુચ્છેદવસેન વિરતિપટિપ્પસ્સદ્ધિવસેન યોજેતબ્બા, તસ્મા મગ્ગેન પાણાતિપાતં પહાય ફલેન પાણાતિપાતા પટિવિરતોતિ અત્થો. અપિચ પાણો અતિપાતીયતિ એતેનાતિ પાણાતિપાતો, પાણઘાતહેતુભૂતો ધમ્મસમૂહો. કો પનેસો? અહિરિકાનોત્તપ્પદોસમોહવિહિંસાદયો કિલેસા. તે હિ ભગવા અરિયમગ્ગેન પહાય સમુગ્ઘાટેત્વા પાણાતિપાતદુસ્સીલ્યતો અચ્ચન્તમેવ પટિવિરતો કિલેસેસુ પહીનેસુ તન્નિમિત્તકમ્મસ્સ અનુપ્પજ્જનતો, તસ્મા મગ્ગેન પાણાતિપાતં યથાવુત્તકિલેસં પહાય તેનેવ પાણાતિપાતા દુસ્સીલ્યચેતના પટિવિરતોતિ અત્થો. એસ નયો ''અદિન્નાદાનં પહાયા''તિઆદીસુપિ.

ઓરતો વિરતોતિ પરિયાયવચનમેતં, પતિ-વિસદ્દાનં વા પચ્ચેકં યોજેતબ્બતો તથા વુત્તં. **ઓરતો**તિ હિ અવરતો અભિમુખં રતો, તેન ઉજુકં વિરમણવસેન સાતિસયતં દસ્સેતિ. પટિરતસ્સ ચેતં અત્થવચનં. **વિરતો**તિ વિસેસેન રતો, તેન સહ વાસનાય વિરમણભાવં, ઉભયેન પન સમુચ્છેદવિરતિભાવં વિભાવેતિ. **એવ**-સદ્દો પન તસ્સા વિરતિયા કાલાદિવસેન અપરિયન્તતં દસ્સેતું વુત્તો. સો ઉભયત્થ યોજેતબ્બો. યથા હિ અઞ્ઞે સમાદિન્નવિરતિકાપિ અનવટ્ઠિતચિત્તતાય લાભજીવિતાદિહેતુ સમાદાનં ભિન્નન્તિ, ન એવં ભગવા, સબ્બસો પહીનપાણાતિપાતત્તા પનેસ અચ્ચન્તવિરતો એવાતિ. ''**નત્થિ તસ્સા**''તિઆદિના **એવ**-સદ્દેન દસ્સિતં યથાવુત્તમત્થં નિવત્તેતબ્બત્થવસેન સમત્થેતિ. તત્થ **વીતિક્કમિસ્સામી**તિ ઉપ્પજ્જનકા ધમ્માતિ સહ પાઠસેસેન

સમ્બન્ધો. તે પન અનવજ્જધમ્મેહિ વોકિણ્ણા અન્તરન્તરા ઉપ્પજ્જનકા દુબ્બલા સાવજ્જા ધમ્મા, યસ્મા ચ ''કાયવચીપયોગં ઉપલભિત્વા ઇમસ્સ કિલેસા ઉપ્પન્ના''તિ વિઞ્ઞુના સક્કા ઞાતું, તસ્મા તે ઇમિનાવ પરિયાયેન ''**ચક્ખુસોતવિઞ્ઞેય્યા**''તિ વુત્તા, ન પન ચક્ખુસોતવિઞ્ઞાણારમ્મણત્તા. અતો સસમ્ભારકથાય ચક્ખુસોતેહિ, તન્નિસ્સિતવિઞ્ઞાણેહિ વા કાયિકવાચસિકપયોગમુપલભિત્વા મનોવિઞ્ઞાણેન વિઞ્ઞેય્યાતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **કાયિકા**તિ કાયેન કતા પાણાતિપાતાદિનિપ્ફાદકા બલવન્તો અકુસલા. ''કાળકા'' તિપિ ટીકાયં ઉદ્ધતપાઠો, કણ્હપક્ખિકા બલવન્તો અકુસલાતિ અત્થો. ''**ઇમિનાવા**''તિઆદિના નયદાનં કરોતિ, તઞ્ચ ખો ''અદિન્નાદાનં પહાય અદિન્નાદાના પટિવિરતો''તિઆદિપદેસુ.

પાપે સમેતીતિ **સમણો**, ગોતમસમઞ્ઞા, તેન ગોત્તેનસમ્બન્ધો ગોતમોતિ અત્થં સન્ધાય ''**સમણોતિ ભગવા**''તિઆદિ વુત્તં. ગોત્તવસેન લદ્ધવોહારોતિ સમ્બન્ધો. બ્રહ્મદત્તેન ભાસિતવણ્ણાનુસન્ધિયા ઇમિસ્સા દેસનાય પવત્તનતો, તેન ચ ભિક્ખુસઙ્ઘવણ્ણસ્સાપિ ભાસિતત્તા ભિક્ખુસઙ્ઘવણ્ણોપિ વુત્તનયેન દેસિતબ્બો, સો ન દેસિતો. કિં સો પાણાતિપાતા પટિવિરતભાવો ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સ ન વિજ્જતીતિ અનુયોગમપનેન્તો ''**ન કેવલઞ્ચા**''તિઆદિમાહ. એવં સતિ કસ્મા ન દેસિતોતિ પુનાનુયોગં પરિહરતિ ''**દેસના પના**''તિઆદિના. **એવન્તિ** એવમેવ.

એત્થાયમધિપ્પાયો –''અત્થિ ભિક્ખવે, અઞ્ઞે ચ ધમ્મા''તિઆદિના અનઞ્ઞસાધારણે બુદ્ધગુણે આરબ્ભ ઉપરિ દેસનં વટ્ટેતુકામો ભગવા આદિતો પટ્ઠાય ''તથાગતસ્સ વણ્ણં વદમાનો વદેય્યા''તિઆદિના બુદ્ધગુણવસેનેવ દેસનં આરભિ, ન ભિક્ખુસઙ્ઘગુણવસેનાપિ. એસા હિ ભગવતો દેસનાય પકતિ, યદિદં એકરસેનેવ દેસનં દસ્સેતું લબ્ભમાનસ્સાપિ કસ્સચિ અગ્ગહણં. તથા હિ રૂપકણ્ડે દુકાદીસુ, તન્નિદ્દેસેસુ ચ હદયવત્થુ ન ગહિતં. ઇતરવત્થૂહિ અસમાનગતિકત્તા દેસનાભેદો હોતીતિ. યથા હિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનિ એકન્તતો ચક્ખાદિનિસ્સયાનિ, ન એવં મનોવિઞ્ઞાણં એકન્તેન હદયવત્થુનિસ્સયં આરુપ્પે તદભાવતો, નિસ્સયનિસ્સિતવસેન ચ વત્થુદુકાદિદેસના પવત્તા ''અત્થિ રૂપં ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ વત્થુ, અત્થિ રૂપં ન ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ વત્થૂ''તિઆદિના. યમ્પિ મનોવિઞ્ઞાણં એકન્તતો હદયવત્થુનિસ્સયં, તસ્સ વસેન ''અત્થિ રૂપં મનોવિઞ્ઞાણસ્સ વત્થૂ''તિઆદિના દુકાદીસુ વુચ્ચમાનેસુપિ ન તદનુરૂપા આરમ્મણદુકાદયો સમ્ભવન્તિ. ન હિ ''અત્થિ રૂપં મનોવિઞ્ઞાણસ્સ આરમ્મણં, અત્થિ રૂપં ન મનોવિઞ્ઞાણસ્સ આરમ્મણ''ન્તિ સક્કા વત્તું તદનારમ્મણરૂપસ્સાભાવતોતિ વત્થારમ્મણદુકા ભિન્નગતિકા સિયું, તસ્મા ન એકરસા દેસના ભવેય્યાતિ ન વુત્તં, તથા નિક્ખેપકણ્ડે ચિત્તુપ્પાદવિભાગેન વિસું અવુચ્ચમાનત્તા અવિતક્કઅવિચારપદવિસ્સજ્જને ''વિચારો ચા''તિ વત્તું ન સક્કાતિ આવિતક્કવિચારમત્તપદવિસ્સજને લબ્ભમાનોપિ વિતક્કો ન ઉદ્ધતો. અઞ્ઞથા હિ ''વિતક્કો ચા''તિ વત્તબ્બં સિયા, એવમેવિધાપિ ભિક્ખુસઙ્ઘગુણો ન દેસિતોતિ. કામં સદ્દતો એવં ન દેસિતો, અત્થતો પન બ્રહ્મદત્તેન ભાસિતવણ્ણસ્સ અનુસન્ધિદસ્સનવસેન ઇમિસ્સા દેસનાય આરદ્ધત્તા દીપેતું વટ્ટતીતિ આહ ''**અત્થં પના**''તિઆદિ.

તત્થાયં દીપના – ''પાણાતિપાતં પહાય પાણાતિપાતા પટિવિરતો સમણસ્સ ગોતમસ્સ સાવકસઙ્ઘો નિહિતદણ્ડો નિહિતસત્થો''તિ વિત્થારેતબ્બં. નનુ ધમ્મસ્સાપિ વણ્ણો બ્રહ્મદત્તેન ભાસિતોતિ? સચ્ચં ભાસિતો, સો પન સમ્માસમ્બુદ્ધપભવત્તા, અરિયસઙ્ઘાધારત્તા ચ ધમ્મસ્સ ધમ્માનુભાવસિદ્ધત્તા ચ તેસં, તદુભયવણ્ણદીપનેનેવ દીપિતોતિ વિસું ન ઉદ્ધતો. સદ્ધમ્માનુભાવેનેવ હિ ભગવા, ભિક્ખુસઙ્ઘો ચ પાણાતિપાતાદિપ્પહાનસમત્થો હોતિ. અત્થાપત્તિવસેન પરવિહેઠનસ્સ પરિવજ્જિતભાવદીપનત્થં દણ્ડસત્થાનં નિક્ખેપવચનન્તિ આહ ''**પરૂપઘાતત્થાયા**''તિઆદિ. **અવત્તનતો**તિ અપવત્તનતો, અસઞ્ચરણતો વા. નિક્ખિત્તો દણ્ડો યેનાતિ **નિક્ખિત્તદણ્ડો**. તથા **નિક્ખિત્તસત્થો**. મજ્ઝિમસ્સ પુરિસસ્સ ચતુહત્થપ્પમાણો ચેત્થ **દણ્ડો**. તદવસેસો મુગ્ગરખગ્ગાદયો **સત્થં**, તેન

વુત્તં "**એત્થ ચા**"તિઆદિ. **વિહેઠનભાવતો**તિ વિહિં સનભાવતો, એતેન સસતિ હિંસતિ અનેનાતિ **સત્થન્તિ** અત્થં દસ્સેતિ. ''પરૂપઘાતત્થાયા''તિઆદિના આપન્નમત્થં વિવરિતું "**યં પના**"તિઆદિ વુત્તં. **કતરો** જિણ્ણો, તસ્સ, તેનવા આલમ્બિતો દણ્ડો **કત્તરદણ્ડો**. દન્તસોધનં કાતું યોગ્ગં કટ્ઠં **દન્તકટ્ઠં**, ન પન દન્તસોધનકટ્ઠં. ''દન્તકટ્ઠવાસિં વા''તિપિ પાઠો, દન્તકટ્ઠચ્છેદનકવાસિન્તિ અત્થો. ખુદ્દકં નખચ્છેદનાદિકિચ્ચનિપ્ફાદકં સત્થં **પિપ્ફલિકં**. ઇદં પન ભિક્ખુસઞ્ઞાધીનવચનં. "**ભિક્ખુસઞ્ઞવસેનપિ દીપેતું વટ્ટતી**"તિ વુત્તતા તસ્સાપિ એકદેસેન દીપનત્થં વુત્તં.

લજ્જા-સદ્દો હિરિઅત્થોતિ આહ "**પાપજિગુચ્છનલક્ખણાયા**"તિ. ધમ્મગરુતાય હિ બુદ્ધાનં, ધમ્મસ્સ ચ અત્તાધીનત્તા અત્તાધિપતિભૂતા લજ્જાવ વુત્તા, ન લોકાધિપતિભૂતં ઓત્તપ્પં. અપિચ ''લજ્જી''તિ એત્થ વુત્તલજ્જાય ઓત્તપ્પમ્પિ વુત્તમેવ, તસ્મા **લજ્જા**તિ હિરિઓત્તપ્પાનમધિવચનં દટ્ઠબ્બં. ન હિ પાપજિગુચ્છનં પાપુત્તાસનરહિતં, પાપભયં વા અલજ્જનં નામ અત્થીતિ. ''દયં મેત્તચિત્તતં આપન્નો''તિ કસ્મા વુત્તં, નનુ દયા-સદ્દો ''દયાપન્નો''તિઆદીસુ કરુણાયપિ વત્તતીતિ? સચ્ચમેતં, અયં પન દયાસદ્દો અનુરક્ખણત્થં અન્તોનીતં કત્વા પવત્તમાનો મેત્તાય, કરુણાય ચ પવત્તતીતિ ઇધ મેત્તાય પવત્તમાનો વુત્તો કરુણાય, વક્ખમાનત્તા. મિદતિ સિનેહતીતિ **મેત્તા**, સા એતસ્સ અત્થીતિ **મેત્તં**, મેત્તં ચિત્તં એતસ્સાતિ **મેત્તચિત્તો**, મેત્તાય સમ્પયુત્તં ચિત્તં એતસ્સાતિ વા, તસ્સ ભાવો **મેત્તચિત્તતા** મેત્તા એવ મૂલભૂતેન તન્નિમિત્તેન પુગ્ગલસ્મિં બુદ્ધિયા, સદ્દસ્સ ચ પવત્તનતો.

"**પાણભૂતે**તિ પાણજાતે''તિ વુત્તં. એવં સતિ પાણો ભૂતો યેસન્તિ પાણભૂતાતિ નિબ્બચનં કત્તબ્બં. અથ વા જીવિતિન્દ્રિયસમઙ્ગિતાય પાણસઞ્ઞાતે તંતંકમ્માનુરૂપં પવત્તનતો ભૂતનામકે સત્તેતિ અત્થો. **અનુકમ્પકો**તિ કરુણાયનકો. યસ્મા પન મેત્તા કરુણાય વિસેસપચ્ચયો હોતિ, તસ્મા પુરિમપદત્થભૂતા મેત્તા એવ પચ્ચયભાવેન "**તાય એવ દયાપન્નતાયા**"તિ વુત્તા. ઇમિના હિ પદેન કરુણાય ગહિતાય યેહિ ધમ્મેહિ પાણાતિપાતા પટિવિરતિ સમ્પજ્જતિ, તેહિ લજ્જામેત્તાકરુણાહિ સમઙ્ગિભાવો યથાક્કમં પદત્તયેન દસ્સિતો. પરદુક્ખાપનયનકામતાપિ હિ હિતાનુકમ્પનમેવાતિ અવસ્સં અયમત્થો સમ્પટિચ્છિતબ્બોતિ. ઇમાય પાળિયા, સંવણ્ણનાય ચ તસ્સા વિરતિયા સત્તવસેન અપરિયન્તતં દસ્સેતિ.

વિહરતીતિ એત્થ **વિ**-સદ્દો વિચ્છિન્દનત્થે, **હર**-સદ્દો નયનત્થે, નયનઞ્ચ નામેતં ઇધ પવત્તનં, યાપનં, પાલનં વાતિ આહ "**ઇરિયતિ યપેતિ યાપેતિ પાલેતી**"તિ. **યપેતિ યાપેતી**તિ ચેત્થ પરિયાયવચનં. તસ્મા યથાવુત્તપ્પકારો હુત્વા એકસ્મિં ઇરિયાપથે ઉપ્પન્નં દુક્ખં અઞ્ઞેન ઇરિયાપથેન વિચ્છિન્દિત્વા હરતિ પવત્તેતિ, અત્તભાવં વા યાપેતિ પાલેતીતિ અત્થો વેદિતબ્બો. **ઇતિ વા હી**તિ એત્થ **હિ**-સદ્દો વચનસિલિટ્ઠતામત્તે કસ્સચિપિ તેન જોતિતત્થસ્સ અભાવતો. તેનાહ "**એવં વા ભિક્ખવે**"તિ. વિસું કપ્પનમેવ અત્થો **વિકપ્પત્થો**તિ સો અનેકભિન્નેસુયેવ અત્થેસુ લબ્ભતિ, અનેકભેદા ચ અત્થા ઉપરિવક્ખમાના એવાતિ વુત્તં "**ઉપરિ અદિન્ના...પે°... અપેક્ખિત્વા**"તિ. "**એવ**"ન્તિઆદિ ગન્થગારવપરિહરણં, નયદાનં વા.

ઇદાનિ સમ્પિણ્ડનત્થં દસ્સેન્તો "**અયં પનેત્થા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **ન હનતી**તિ ન હિંસતિ. **ન ઘાતેતી**તિ ન વધતિ. **તત્થા**તિ પાણાતિપાતે. **સમનુઞ્ઞો**તિ સન્તુટ્ઠો. **અહો વત રે**તિ ભોન્તો એકંસતો અચ્છરિયાતિ અત્થો. **આચારસીલમત્તકન્તિ** સાધુજનાચારમત્તકં, **મત્ત**-સદ્દો ચેત્થ વિસેસનિવત્તિઅત્થો, તેન ઇન્દ્રિયસંવરાદિગુણેહિપિ લોકિયપુથુજ્જનો તથાગતસ્સ વણ્ણં વત્તું ન સક્કોતીતિ દસ્સેતિ. તથા હિ ઇન્દ્રિયસંવરપચ્ચયપરિભોગસીલાનિ ઇધ ન વિભત્તાનિ. **એવ**-સદ્દો પદપૂરણમત્તં, મત્ત-સદ્દેન વા યથાવુત્તત્થસ્સાવધારણં કરોતિ, એવ-સદ્દેન આચારસીલમેવ વત્તું સક્કોતીતિ સન્નિટ્ઠાનં. એવમીદિસેસુ. ''ઇતિ વા હિ ભિક્ખવે પુથુજ્જનો તથાગતસ્સ વણ્ણં

વદમાનો વદેય્યા''તિ વચનસામત્થિયેનેવ તદુત્તરિ ગુણં વત્તું ન સક્ખિસ્સતિ. ''તં વો ઉપરિ વક્ખામી''તિ ચ અત્થસ્સાપજ્જનતો તથાપન્નમત્થં દસ્સેતું **"ઉપરિ અસાધારણભાવ"**ન્તિઆદિ વુત્તં. **"ન કેવલઞ્ચા"**તિઆદિના પુગ્ગલવિવેચનેન પન ''પુથુજ્જનો''તિ ઇદં નિદસ્સનમત્તન્તિ દસ્સિતં. **"ઇતો પર"**ન્તિઆદિના ગન્થગારવં પરિહરતિ. પુબ્બે વુત્તં પદં **પુબ્બપદં**,ન પુબ્બપદં તથા, ન પુબ્બં વા **અપુબ્બં**, તમેવ પદં તથા.

સદ્દન્તરયોગેન ધાતૂનમત્થવિસેસવાચકત્તા **"આદાન"**ન્તિ એતસ્સ ગહણન્તિ અત્થો દટ્ઠબ્બો, તેનાહ **"હરણ"**ન્તિઆદિ. **પરસ્સા**તિ અત્તસન્તકતો પરભૂતસ્સ સન્તકસ્સ, યો વા અત્તતો અઞ્ઞો, સો પુગ્ગલો પરો નામ, તસ્સ ઇદં **પર**ન્તિપિ યુજ્જતિ, **"પરસંહરણ"**ન્તિપિ પાઠો, **સં**-સદ્દો ચેત્થ ધનત્થો,પરસન્તકહરણન્તિ વુત્તં હોતિ. **થેનો** વુચ્ચતિ ચોરો, તસ્સ ભાવો **થેય્યં**, ચોરકમ્મં. **ચોરિકા**તિ ચોરસ્સ કિરિયા. તદત્થં વિવરતિ **"તત્થા"**તિઆદિના. **તત્થા**તિ ''આદિન્નાદાન''ન્તિ પદે. પરપરિગ્ગહિતમેવ એત્થ **અદિન્નં**, ન પન દન્તપોણસિક્ખાપદે વિય અપ્પટિગ્ગહિતકં અત્તસન્તકન્તિ અધિપ્પાયો. **"યત્થ પરો"**તિઆદિ ઉભયત્થ સમ્બન્ધો આવુત્તિયાદિનયેન. તસ્મા ''તં પરપરિગ્ગહિતં નામ, તસ્મિં પરપરિગ્ગહિતે''તિ ચ યોજેતબ્બં. યથાકામં કરોતીતિ **યથાકામકારી**, તસ્સ ભાવો **યથાકામકરિતા**, તં. તથારુચિકરણં આપજ્જન્તોતિ અત્થો. સસન્તકત્તા **અદણ્ડારહો** ધનદણ્ડરાજદણ્ડવસેન. **અનુપવજ્જો ચ** ચોદનાસારણાદિવસેન. તં પરપરિગ્ગહિતં આદિયતિ એતેનાતિ **તદાદાયકો**, સ્વેવ ઉપક્કમો, તં સમુટ્ઠાપેતીતિ **તદાદાયકઉપક્કમસમુટ્ઠાપિકા**. થેય્યા એવ ચેતના **થેય્યચેતના**. ખુદ્દકતાઅપ્પગ્ઘતાદિવસેન **હીને**. મહન્તતામહગ્ઘતાદિવસેન **પણીતે**. કસ્મા? વત્થુહીનતાયાતિ ગમ્યમાનત્તા ન વુત્તં, હીને, હીનગુણાનં સન્તકે ચ ચેતના દુબ્બલા, પણીતે, પણીતગુણાનં સન્તકે ચ બલવતીતિ હેટ્ઠા વુત્તનયેન તેહિ કારણેહિ અપ્પસાવજ્જમહાસાવજ્જતા વેદિતબ્બા. આચરિયા પન હીનપણીતતો ખુદ્દકમહન્તે વિસું ગહેત્વા ''ઇધાપિ ખુદ્દકે પરસન્તકે અપ્પસાવજ્જં, મહન્તે મહાસાવજ્જં. કસ્મા? પયોગમહન્તતાય. વત્થુગુણાનં પન સમભાવે સતિ કિલેસાનમુપક્કમાનઞ્ચ મુદુતાય અપ્પસાવજ્જં, તિબ્બતાય મહાસાવજ્જન્તિ અયમ્પિ નયો યોજેતબ્બો''તિ વદન્તિ.

સાહત્થિકાદયોતિ એત્થ પરસન્તકસ્સ સહત્થા ગહણં **સાહત્થિકો**. અઞ્ઞે આણાપેત્વા ગહણં **આણત્તિકો**. અન્તોસુઙ્કઘાતે ઠિતેન બહિસુઙ્કઘાતં પાતેત્વા ગહણં **નિસ્સગ્ગિયો**. ''અસુકં ભણ્ડં યદા સક્કોસિ, તદા અવહરા''તિ અત્થસાધકાવહારનિપ્ફાદકેન, આણાપનેન વા, યદા કદાચિ પરસન્તકવિનાસકેન સપ્પિતેલકુમ્ભિઆદીસુ દુકૂલસાટકચમ્મખણ્ડાદિપક્ખિપનાદિના વા ગહણં **થાવરો**. મન્તપરિજપ્પનેન ગહણં **વિજ્જામયો**. વિના મન્તેન, કાયવચીપયોગેહિ તાદિસઇદ્ધિયોગેન પરસન્તકસ્સ આકડ્ઢનં **ઇદ્ધિમયો**. કાયવચીપયોગેસુ હિ સન્તેસુયેવ ઇદ્ધિમયો અવહરણપયોગો હોતિ, નો અસન્તેસુ. તથા હિ વુત્તં ''અનાપત્તિ ભિક્ખવે, ઇદ્ધિમસ્સ ઇદ્ધિવિસયે''તિ (પારા૰ ૧૫૯), તે ચ ખો પયોગા યથાનુરૂપં પવત્તાતિ સમ્બન્ધો. તેસં પન પયોગાનં સબ્બેસં સબ્બત્થ અવહારેસુ અસમ્ભવતો **"યથાનુરૂપ"**ન્તિ વુત્તં.

સન્ધિચ્છેદાદીનિ કત્વા અદિસ્સમાનેન વા, કૂટમાનકૂટકહાપણાદીહિ વઞ્ચનેન વા, અવહરણં **થેય્યાવહારો**. પસય્હ બલસા અભિભુય્ય સન્તજ્જેત્વા, ભયં દસ્સેત્વા વા અવહરણં **પસય્હાવહારો**. પરભણ્ડં પટિચ્છાદેત્વા અવહરણં **પટિચ્છન્નાવહારો**. ભણ્ડોકાસપરિકપ્પવસેન પરિકપ્પેત્વા અવહરણં **પરિકપ્પાવહારો**. કુસં સઙ્કામેત્વા અવહરણં **કુસાવહારો. ઇતિ**-સદ્દેન ચેત્થ આદિઅત્થેન, નિદસ્સનનયેન વા અવસેસા ચત્તારો પઞ્ચકાપિ ગહિતાતિ વેદિતબ્બં. પઞ્ચન્નઞ્હિ પઞ્ચકાનં સમોધાનભૂતા પઞ્ચવીસતિ અવહારા સબ્બેપિ અદિન્નાદાનમેવ, અવિઞ્ઞત્તિયા વા અરિયાય વિઞ્ઞત્તિયા વા દિન્નમેવાતિ અત્થો. **"દિન્નાદાયી"**તિ ઇદં પયોગતો પરિસુદ્ધભાવદસ્સનં. **"દિન્નપાટિકઙ્ખી"**તિ ઇદં પન આસયતોતિ આહ **"ચિત્તેના"**તિઆદિ.

અથેનેનાતિ એત્થ -સદ્દો ન-સદ્દસ્સ કારિયો, અ-સદ્દો વા એકો નિપાતો ન-સદ્દત્થોતિ દસ્સેતું "**ન થેનેના**"તિ વુત્તં. પાળિયં દિસ્સમાનવાક્યાવત્થિકવિભત્તિયન્તપટિરૂપકતાકરણેન સદ્ધિં સમાસદસ્સનમેતં. પકરણાધિગતે પન અત્થે વિવેચિયમાને ઇધ અથેનતોયેવ સુચિભૂતતા અધિગમીયતિ અદિન્નાદાનાધિકારત્તાતિ આહ "**અથેનત્તાયેવ સુચિભૂતેના**"તિ તેન હેતાલઙ્કારવચનમેતન્તિ દસ્સેતિ. આહિતો અહંમાનો એત્થાતિ **અત્તા**, અત્તભાવો. ભગવતો પન સો રુળ્હિયા યથા તં નિચ્છન્દરાગેસુ સત્તવોહારો. અદતિ વા સંસારદુક્ખન્તિ **અત્તા**, તેનાહ "**અત્તભાવેના**"તિ. પદત્તયેપિ ઇત્થમ્ભૂતલક્ખણે કરણવચનન્તિ ઞાપેતું "**અથેનં...પે॰... કત્વા**"તિ વુત્તં. અથેનેન અત્તના અથેનત્તા હુત્વા સુચિભૂતેન અત્તના સુચિભૂતત્તા હુત્વા વિહરતીતિપિ અત્થો.

સેસન્તિ "પહાય પટિવિરતો"તિ એવમાદિકં. તઞ્હિ પુબ્બે વુત્તનયં. કિઞ્ચાપિ નયિધ સિક્ખાપદવોહારેન વિરતિ વુત્તા, ઇતો અઞ્ઞેસુ પન સુત્તપદેસેસુ, વિનયાભિધમ્મેસુ ચ પવત્તવોહારેન વિરતિયો, ચેતના ચ અધિસીલસિક્ખાનમધિટ્ઠાનભાવતો, તેસમઞ્ઞતરકોટ્ઠાસભાવતો ચ "સિક્ખાપદ"ન્ત્વેવ વત્તબ્બાતિ આહ "**પઠમસિક્ખાપદે**"તિ. કામઞ્ચેત્થ "લજ્જી દયાપન્નો"તિ ન વુત્તં, અધિકારવસેન, પન અત્થતો ચ વુત્તમેવાતિ વેદિતબ્બં. યથા હિ લજ્જાદયો પાણાતિપાતપ્પહાનસ્સ વિસેસપચ્ચયો, એવં અદિન્નાદાનપ્પહાનસ્સાપીતિ. એસ નયો ઇતો પરેસુપિ. અથ વા **સુચિભૂતેના**તિ હિરોત્તપ્પાદિસમન્નાગમનં, અહિરિકાદીનઞ્ચ પહાનં વુત્તમેવાતિ "લજ્જી દયાપન્નો"તિ ન વુત્તં.

બ્રહ્મ-સદ્દો ઇધ સેટ્ઠવાચકો, અબ્રહ્માનં નિહીનાનં, અબ્રહ્મં વા નિહીનં ચરિયં વુત્તિ **અબ્રહ્મચરિયં**, મેથુનધમ્મો. **બ્રહ્મં સેટ્ઠં આચાર**ન્તિ મેથુનવિરતિં. ન આચરતીતિ **અનાચારી**, [આરાચારી (દી॰ નિ॰ ૧.૮)] તદાચારવિરહિતોતિ અત્થો, તેનાહ "**અબ્રહ્મચરિયતો દૂરચારી**"તિ. દૂરો મેથુનસઙ્ખાતો આચારો, સો વિરહેન યસ્સત્થીતિ **દૂરચારી**, મેથુનધમ્મતો વા દૂરો હુત્વા તબ્બિરતિં આચરતીતિ **દૂરચારી**તિપિ વટ્ટતિ. મિથુનાનં રાગપરિયુટ્ઠાનેન સદિસાનં ઉભિન્નં અયં **મેથુનો**તિ અત્થં દસ્સેતિ "**રાગપરિયુટ્ઠાનવસેના**"તિઆદિના. અસતં ધમ્મો આચારોતિ **અસદ્ધમ્મો**, તસ્મા. અભેદવોહારેન ગામસદ્દેનેવ ગામવાસિનો ગહિતાતિ વુત્તં "**ગામવાસીન**"ન્તિ, ગામે વસતં ધમ્મોતિપિ યુજ્જતિ. "**દૂરચારી**"તિ ચેત્થ વચનતો, પાળિયં વા "મેથુના" ત્વેવ અવત્વા "ગામધમ્મા"તિપિ વુત્તત્તા

"ઇધ બ્રાહ્મણ, એકચ્ચો સમણો વા બ્રાહ્મણો વા સમ્મા બ્રહ્મચારી પટિજાનમાનો ન હેવ ખો માતુગામેન સદ્ધિં દ્વયંદ્વયસમાપત્તિં સમાપજ્જતિ, અપિચ ખો માતુગામસ્સ ઉચ્છાદનપરિમદ્દનન્હાપનસમ્બાહનં સાદિયતિ, સો તં અસ્સાદેતિ, તં નિકામેતિ, તેન ચ વિત્તિં આપજ્જતિ, ઇદમ્પિ ખો બ્રાહ્મણ બ્રહ્મચરિયસ્સ ખણ્ડમ્પિ છિદ્દમ્પિ સબલમ્પિ કમ્માસમ્પિ, અયં વુચ્ચતિ બ્રાહ્મણ અપરિસુદ્ધં બ્રહ્મચરિયં ચરતિ સંયુત્તો મેથુનેન સંયોગેન, ન પરિમુચ્ચતિ જાતિયા જરાય મરણેન સોકેહિ પરિદેવેહિ દુક્ખેહિ દોમનસ્સેહિ ઉપાયાસેહિ, ન પરિમુચ્ચતિ દુક્ખસ્માતિ વદામિ.

પુન ચપરં...પે॰... નપિ માતુગામસ્સ ઉચ્છાદનપરિમન્દનન્હાપનસમ્બાહનં સાદિયતિ, અપિચ ખો માતુગામેન સદ્ધિં સઞ્જગ્ઘતિ સંકીળતિ સંકેલાયતિ...પે॰... નપિ માતુગામેન સદ્ધિં સઞ્જગ્ઘતિ સંકીળતિ સંકેલાયતિ, અપિચ ખો માતુગામસ્સ ચક્ખુના ચક્ખું ઉપનિજ્ઝાયતિ પેક્ખતિ...પે॰... નપિ માતુગામસ્સ ચક્ખુના ચક્ખું ઉપનિજ્ઝાયતિ પેક્ખતિ, અપિચ ખો માતુગામસ્સ સદ્દં સુણાતિ તિરોકુટ્ટં વા તિરોપાકારં વા હસન્તિયા વા ભણન્તિયા વા ગાયન્તિયા વા રોદન્તિયા વા...પે॰... નપિ માતુગામસ્સ સદ્દં સુણાતિ તિરોકુટ્ટં વા તિરોપાકારં વા હસન્તિયા વા ભણન્તિયા વા ગાયન્તિયા વા રોદન્તિયા વા, અપિચ ખો યાનિસ્સ તાનિ પુબ્બે માતુગામેન સદ્ધિં હસિતલપિતકીળિતાનિ, તાનિ અનુસ્સરતિ...પે॰... નપિ યાનિસ્સ તાનિ પુબ્બે માતુગામેન સદ્ધિં

હસિતલપિતકીળિતાનિ, તાનિ અનુસ્સરતિ, અપિચ ખો પસ્સતિ ગહપતિં વા ગહપતિપુત્તં વા પઞ્ચહિ કામગુણેહિ સમપ્પિતં સમઙ્ગિભૂતં પરિચારયમાનં...પે॰... નપિ પસ્સતિ ગહપતિં વા ગહપતિપુત્તં વા પઞ્ચહિ કામગુણેહિ સમપ્પિતં સમઙ્ગિભૂતં પરિચારયમાનં, અપિચ ખો અઞ્ઞતરં દેવનિકાયં પણિધાય બ્રહ્મચરિયં ચરતિ ''ઇમિનાહં સીલેન વા વતેન વા તપેન વા બ્રહ્મચરિયેન વા દેવો વા ભવિસ્સામિ દેવઞ્ઞતરો વા''તિ. સો તં અસ્સાદેતિ, તં નિકામેતિ, તેન ચ વિત્તિં આપજ્જતિ. ઇદમ્પિ ખો બ્રાહ્મણ બ્રહ્મચરિયસ્સ ખણ્ડમ્પિ છિદ્દમ્પિ સબલમ્પિ કમ્માસમ્પિ. અયં વુચ્ચતિ બ્રાહ્મણ, અપરિસુદ્ધં બ્રહ્મચરિયં ચરતિ સંયુત્તો મેથુનેન સંયોગેન, ન પરિમુચ્ચતિ જાતિયા જરાય મરણેન સોકેહિ પરિદેવેહિ દુક્ખેહિ દોમનસ્સેહિ ઉપાયાસેહિ, ન પરિમુચ્ચતિ દુક્ખસ્માતિ વદામી''તિ (અ॰ નિ॰ ૭.૫૦) –

અઙ્ગુત્તરાગમે સત્તકનિપાતે જાણુસોણિસુત્તે આગતા સત્તવિધમેથુનસંયોગાપિ પટિવિરતિ દસ્સિતાતિ દટ્ઠબ્બા. ઇધાપિ અસદ્ધમ્મસેવનાધિપ્પાયેન કાયદ્વારપ્પવત્તા મગ્ગેનમગ્ગપટિપત્તિસમુટ્ઠાપિકા ચેતના અબ્રહ્મચરિયં . પઞ્ચસિક્ખાપદક્કમે મિચ્છાચારે પન અગમનીયટ્ઠાનવીતિક્કમચેતના યથાવુત્તા કામેસુ મિચ્છાચારોતિ યોજેતબ્બં.

તત્થ અગમનીયટ્ઠાનં નામ પુરિસાનં તાવ માતુરક્ખિતાદયો દસ, ધનક્કીતાદયો દસાતિ વીસતિ ઇત્થિયો. ઇત્થીસુ પન દસન્નં ધનક્કીતાદીનં, સારક્ખસપરિદણ્ડાનઞ્ચ વસેન દ્વાદસન્નં અઞ્ઞે પુરિસા. યે પનેકે વદન્તિ ''ચત્તારો કામેસુ મિચ્છાચારા અકાલો, અદેસો, અનઙ્ગો, અધમ્મો ચા''તિ, તે વિપ્પટિપત્તિમત્તં પતિ પરિકપ્પેત્વા વદન્તિ. ન હિ સાગમનીયટ્ઠાને પવત્તા વિપ્પટિપત્તિ મિચ્છાચારો નામ સમ્ભવતિ. સા પનેસા દુવિધાપિ વિપ્પટિપત્તિ ગુણવિરહિતે અપ્પસાવજ્જા, ગુણસમ્પન્ને મહાસાવજ્જા. ગુણરહિતેપિ ચ અભિભવિત્વા વિપ્પટિપત્તિ મહાસાવજ્જા, ઉભિન્નં સમાનચ્છન્દભાવે અપ્પસાવજ્જા, સમાનચ્છન્દભાવેપિ કિલેસાનં, ઉપક્કમાનઞ્ચ મુદુતાય અપ્પસાવજ્જા, તિબ્બતાય મહાસાવજ્જાતિ વેદિતબ્બં.

તસ્સ પન અબ્રહ્મચરિયસ્સ દ્વે સમ્ભારા સેવેતુકામતાચિત્તં, મગ્ગેનમગ્ગપટિપત્તીતિ. મિચ્છાચારસ્સ પન ચત્તારો સમ્ભારા અગમનીયવત્થુ, તસ્મિં સેવનચિત્તં, સેવનાપયોગો, મગ્ગેનમગ્ગપટિપત્તિઅધિવાસનન્તિ એવં અટ્ઠકથાસુ ''ચત્તારો સમ્ભારા''તિ (ધ॰ સ॰ અકુસલકમ્મપથકથા; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૮૯; સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૦૯-૧૧૧) વુત્તત્તા અભિભવિત્વા વીતિક્કમને મગ્ગેનમગ્ગપટિપત્તિઅધિવાસને સતિપિ પુરિમુપ્પન્નસેવનાભિસન્ધિપયોગાભાવતો અભિભુય્યમાનસ્સ મિચ્છાચારો ન હોતીતિ વદન્તિ કેચિ. સેવનચિત્તે સતિ પયોગાભાવો ન પમાણં ઇત્થિયા સેવનપયોગસ્સ યેભુય્યેન અભાવતો, પુરિસસ્સેવ યેભુય્યેન સેવનપયોગો હોતીતિ ઇત્થિયા પુરેતરં સેવનચિત્તં ઉપટ્ઠપેત્વા નિસિન્નાય [નિપન્નાય (ધ॰ સ॰ અનુટી॰ કમ્મકથાવણ્ણના)] મિચ્છાચારો ન સિયાતિ આપજ્જતિ. તસ્મા પુરિસસ્સ વસેન ઉક્કંસતો ''ચત્તારો સમ્ભારા''તિ વુત્તં. અઞ્ઞથા હિ ઇત્થિયા પુરિસકિચ્ચકરણકાલે પુરિસસ્સાપિ સેવનાપયોગાભાવતો મિચ્છાચારો ન સિયાતિ વદન્તિ એકે.

ઇદં પનેત્થ સન્નિટ્ઠાનં – અત્તનો રુચિયા પવત્તિતસ્સ સેવનાપયોગેનેવ સેવનચિત્તતાસિદ્ધિતો અગમનીયવત્થુ, સેવનાપયોગો, મગ્ગેનમગ્ગપટિપત્તિઅધિવાસનન્તિ તયો, બલક્કારેન પવત્તિતસ્સ પુરિમુપ્પન્નસેવનાભિસન્ધિપયોગાભાવતો અગમનીયવત્થુ, તસ્મિં સેવનચિત્તં , મગ્ગેનમગ્ગપટિપત્તિઅધિવાસનન્તિ તયો, અનવસેસગ્ગહણેન પન વુત્તનયેન ચત્તારોતિ, તમ્પિ કેચિયેવ વદન્તિ, વીમંસિત્વા ગહેતબ્બન્તિ **અભિધમ્માનુટીકાયં** (ધ॰ સ॰ અનુટી॰ અકુસલકમ્મપથકથાવણ્ણના) વુત્તં. એકો પયોગો સાહત્થિકોવ.

૯. **મુસા**તિ તતિયન્તો, દુતિયન્તો વા નિપાતો મિચ્છાપરિયાયો, કિરિયાપધાનોતિ આહ "**વિસંવાદનપુરેક્ખારસ્સા**"તિઆદિ. પુરે કરણં **પુરેક્ખારો**, વિસંવાદનસ્સ પુરેક્ખારો યસ્સાતિ તથા, તસ્સ કમ્મપથપ્પત્તમેવ દસ્સેતું "**અત્થભઞ્જનકો**"તિ વુત્તં, પરસ્સ હિતવિનાસકોતિ અત્થો. મુસાવાદો પન સસન્તકસ્સ અદાતુકામતાય, હસાધિપ્પાયેન ચ ભવતિ. વચસા કતા વાયામપ્પધાના કિરિયા **વચીપયોગો**. તથા કાયેન કતા **કાયપયોગો**. **વિસંવાદનાધિપ્પાયો** પુબ્બભાગક્ખણે, તઙ્ખણે ચ. વુત્તઞ્હિ "પુબ્બેવસ્સ હોતિ 'મુસા ભણિસ્સ'ન્તિ, ભણન્તસ્સ હોતિ 'મુસા ભણામી'તિ" (પારા॰ ૨૦૦; પાચિ॰ ૪) એતદેવ હિ દ્વયં અઙ્ગભૂતં. ઇતરં "ભણિતસ્સ હોતિ 'મુસા મયા ભણિત'ન્તિ" (પારા॰ ૨૦૦; પાચિ॰ ૪) વુત્તં પન હોતુ વા, મા વા, અકારણમેતં. **અસ્સા**તિ વિસંવાદકસ્સ. "ચેતના"તિ એતેન સમ્બન્ધો. વિસં વાદેતિ એતેનાતિ **વિસંવાદનં**, તદેવ કાયવચીપયોગો, તં સમુટ્ઠાપેતીતિ તથા, ઇમિના મુસાસઙ્ખાતેન કાયવચીપયોગેન, મુસાસઙ્ખાતં વા કાયવચીપયોગં વદતિ વિઞ્ઞાપેતિ, સમુટ્ઠાપેતિ વા એતેનાતિ **મુસાવાદો**તિ અત્થમાહ. "વાદો"તિ વુત્તે વિસંવાદનચિત્તં, તજ્જો વાયામો, પરસ્સ તદત્થવિજાનનન્તિ લક્ખણત્તયં વિભાવિતમેવ હોતિ.

"અતથં વત્થુ"ન્તિ લક્ખણં પન અવિભાવિતમેવ મુસા-સદ્દસ્સ પયોગસઙ્ખાતકિરિયાવાચકત્તા. તસ્મા ઇધ નયે લક્ખણસ્સ અબ્યાપિતતાય, મુસા-સદ્દસ્સ ચ વિસંવાદિતબ્બત્થવાચકતાસમ્ભવતો પરિપુણ્ણં કત્વા મુસાવાદલક્ખણં દસ્સેતું "**અપરો નયો**"તિઆદિ વુત્તં. **લક્ખણતો**તિ સભાવતો. **તથા**તિ તેન તથાકારેન. કાયવચીવિઞ્ઞત્તિયો સમુટ્ઠાપેતીતિ **વિઞ્ઞત્તિસમુટ્ઠાપિકા**. ઇમસ્મિં પન નયે મુસા વત્થુ વદીયતિ વુચ્ચતિ એતેનાતિ **મુસાવાદો**તિ નિબ્બચનં દટ્ઠબ્બં. "**સો યમત્થ**"ન્તિઆદિના કમ્મપથપ્પત્તસ્સ વત્થુવસેન અપ્પસાવજ્જમહાસાવજ્જભાવમાહ. યસ્સ અત્થં ભઞ્જતિ, તસ્સ અપ્પગુણતાય અપ્પસાવજ્જો , મહાગુણતાય મહાસાવજ્જોતિ અદિન્નાદાને વિય ગુણવસેનાપિ યોજેતબ્બં. કિલેસાનં મુદુતિબ્બતાવસેનાપિ અપ્પસાવજ્જમહાસાવજ્જતા લબ્ભતિયેવ.

"**અપિચા**"તિઆદિના મુસાવાદસામઞ્ઞસ્સાપિ અપ્પસાવજ્જમહાસાવજ્જભાવં દસ્સેતિ. **અત્તનો સન્તકં અદાતુકામતાયા**તિ, હિ **હસાધિપ્પાયેના**તિ ચ મુસાવાદસામઞ્ઞતો વુત્તં. ઉભયત્થાપિ ચ વિસંવાદનપુરેક્ખારેનેવ મુસાવાદો, ન પન વચનમત્તેન. તત્થ પન ચેતના બલવતી ન હોતીતિ અપ્પસાવજ્જતા વુત્તા. **નદી મઞ્ઞે**તિ નદી વિય. અપ્પતાય ઊનસ્સ અત્થસ્સ પૂરણવસેન પવત્તા કથા **પૂરણકથા**, બહુતરભાવેન વુત્તકથાતિ વુત્તં હોતિ.

તેનાકારેન જાતો **તજ્જો**, તસ્સ વિસંવાદનસ્સ અનુરૂપોતિ અત્થો. **વાયામો**તિ વાયામસીસેન પયોગમાહ. વીરિયપ્પધાના હિ કાયિકવાચસિકકિરિયા ઇધ અધિપ્પેતા, ન વાયામમત્તં. વિસંવાદનાધિપ્પાયેન પયોગે કતેપિ અપરેન તસ્મિં અત્થે અવિઞ્ઞાતે વિસંવાદનસ્સ અસિજ્ઝનતો પરસ્સ તદત્થવિજાનનમ્પિ એકસમ્ભારભાવેન વુત્તં. કેચિ પન "અભૂતવચનં, વિસંવાદનચિત્તં, પરસ્સ તદત્થવિજાનન"ન્તિ તયો સમ્ભારે વદન્તિ. કાયિકોવ સાહત્થિકોતિ કોચિ મઞ્ઞેય્યાતિ તં નિવારણત્થં "**સો કાયેન વા**"તિઆદિ વુત્તં. તાય ચે કિરિયાય પરો તમત્થં જાનાતીતિ તઙ્ખણે વા દન્ધતાય વિચારેત્વા પચ્છા વા જાનનં સન્ધાય વુત્તં. **અયન્તિ** વિસંવાદકો. **કિરિયસમુટ્ઠાપિકચેતનાક્ખણેયેવા**તિ કાયિકવાચસિકકિરિયસમુટ્ઠાપિકાય ચેતનાય પવત્તક્ખણે એવ. **મુસાવાદકમ્મુના બજ્ઝતી**તિ વિસંવાદનચેતનાસઙ્ખાતેન મુસાવાદકમ્મુના સમ્બન્ધીયતિ, અલ્લીયતીતિ વા અત્થો. સચેપિ દન્ધતાય વિચારેત્વા પચ્છા ચિરેનાપિ પરો તદત્થં જાનાતિ, સન્નિટ્ઠાપકચેતનાય નિબ્બત્તત્તા તઙ્ખણેયેવ બજ્ઝતીતિ વુત્તં હોતિ.

“**એકો પયોગો સાહત્થિકોવા**”તિ ઇદં પોરાણટ્ઠકથાસુ આગતનયેન વુત્તન્તિ ઇધ સઙ્ગહટ્ઠકથાય સઙ્ગહકારસ્સ અત્તનો મતિભેદં દસ્સેતું “**યસ્મા પના**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ “**યથા…પે॰… તથા**”તિ એતેન સાહત્થિકો વિય આણત્તિકાદયોપિ ગહેતબ્બા, અગ્ગહણે કારણં નત્થિ પરસ્સ વિસંવાદનભાવેન તસ્સદિસત્તાતિ દસ્સેતિ , “**ઇદમસ્સ…પે॰… આણાપેન્તોપી**”તિ આણત્તિકસ્સ ગહણે કારણં, “**પણ્ણં…પે॰… નિસ્સજ્જન્તોપી**”તિ નિસ્સગ્ગિયસ્સ, “**અયમત્થો…પે॰… ઠપેન્તોપી**”તિ થાવરસ્સ. યસ્મા વિસંવાદેતીતિ સબ્બત્થ સમ્બન્ધો. **પણ્ણં લિખિત્વા**તિ તાલાદીનં પણ્ણં અક્ખરેન લિખિત્વા, **પણ્ણ**ન્તિ વા ભુમ્મત્થે ઉપયોગવચનં. તેન વુત્તં ‘‘તિરોકુટ્ટાદીસૂ’’તિ [કુટ્ટાદીસુ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૮)] પણ્ણે અક્ખરં લેખનિયા લિખિત્વાતિ અત્થો. **વીમંસિત્વા ગહેતબ્બા**તિ અત્તનોમતિયા સબ્બદુબ્બલત્તા અનત્તુક્કંસનેન વુત્તં. કિઞ્હેત્થ વિચારેતબ્બકારણં અત્થિ સયમેવ વિચારિતત્તા.

સચ્ચન્તિ વચીસચ્ચં, **સચ્ચેન સચ્ચ**ન્તિ પુરિમેન વચીસચ્ચેન પચ્છિમં વચીસચ્ચં. પચ્ચયવસેન ધાતુપદન્તલોપં સન્ધાય “**સન્દહતી**”તિ વુત્તં. સદ્દવિદૂ પન –

‘‘વિપુબ્બો ધા કરોત્યત્થે, અભિપુબ્બો તુ ભાસને;
ન્યાસંપુબ્બો યથાયોગં, ન્યાસારોપનસન્ધિસૂ’’તિ. –

ધા-સદ્દમેવ ઘટનત્થે પઠન્તિ. તસ્મા પરિયાયવસેન “**સન્દહતી**”તિ વુત્તન્તિપિ દટ્ઠબ્બં. તદધિપ્પાયં દસ્સેતિ “**ન અન્તરન્તરા**”તિઆદિના. “**યો હી**”તિઆદિ તબ્બિવરણં. **અન્તરિતત્તા**તિ અન્તરા પરિચ્છિન્નત્તા. **ન તાદિસો**તિ ન એવંવદનસભાવો. **જીવિતહેતુપિ**, પગેવ અઞ્ઞહેતૂતિ **અપિ**-સદ્દો સમ્ભાવનત્થો.

‘‘સચ્ચતો થેતતો’’તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૯) વિય **થેત**-સદ્દો થિરપરિયાયો, થિરભાવો ચ સચ્ચવાદિતાધિકારત્તા કથાવસેન વેદિતબ્બોતિ આહ “**થિરકથોતિ અત્થો**”તિ. થિતસ્સ ભાવોતિ હિ **થેતો**, થિરભાવો, તેન યુત્તત્તા પુગ્ગલો ઇધ **થેતો** નામ. **હલિદ્દી**તિ સુવણ્ણવણ્ણકન્દનિપ્ફત્તકો ગચ્છવિસેસો. **થુસો** નામ ધઞ્ઞત્તચો, ધઞ્ઞપલાસો ચ. **કુમ્ભણ્ડ**ન્તિ મહાફલો સૂપસમ્પાદકો લતાવિસેસો. **ઇન્દખીલો** નામ ગમ્ભીરનેમો એસિકાથમ્ભો. યથા હલિદ્દિરાગાદયો અનવટ્ઠિતસભાવતાય ન ઠિતા, એવં ન ઠિતા કથા એતસ્સાતિ **નઠિતકથો** [નથિરકથો (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૮)] યથા પાસાણલેખાદયો અવટ્ઠિતસભાવતાય ઠિતા, એવં ઠિતા કથા એતસ્સાતિ **ઠિતકથો**તિ [થિરકથો (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૮)] હલિદ્દિરાગાદયો યથા કથાય ઉપમાયો હોન્તિ, એવં યોજેતબ્બં. કથાય હિ એતા ઉપમાયોતિ.

પત્તિસઙ્ખાતા સદ્ધા અયતિ પવત્તતિ એત્થાતિ **પચ્ચયિકો**તિ આહ “**પત્તિયાયિતબ્બકો**”તિ. પત્તિયા અયિતબ્બા પવત્તેતબ્બાતિ **પત્તિયાયિતબ્બા** ય-કારાગમેન, વાચા. સા એતસ્સાતિ **પત્તિયાયિતબ્બકો**, તેનાહ “**સદ્ધાયિતબ્બકો**”તિ. તદેવત્થં બ્યતિરેકેન, અન્વયેન ચ દસ્સેતું “**એકચ્ચો હી**”તિઆદિ વુત્તં. **વત્તબ્બતં આપજ્જતિ** વિસંવાદનતો. ઇતરપક્ખે ચ અવિસંવાદનતોતિ અધિપ્પાયો. “**લોક**”ન્તિ એતેન “**લોકસ્સા**”તિ એત્થ કમ્મત્થે છટ્ઠીતિ દસ્સેતિ.

સતિપિ પચ્ચેકં પાઠક્કમે અઞ્ઞાસુ **અભિધમ્મટ્ઠકથા** દીસુ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ અકુસલકમ્મપથકથા; મ॰ નિ॰ ૧.૮૯) સંવણ્ણનાક્કમેન તિણ્ણમ્પિ પદાનં એકત્થસંવણ્ણનં કાતું “**યાય વાચાયા**”તિઆદિમાહ, યાય વાચાય કરોતીતિ સમ્બન્ધો. **પરસ્સા**તિ યં ભિન્દિતું તં વાચં ભાસતિ, તસ્સ. **ચ**-સદ્દો અટ્ઠાનપયુત્તો, સો દ્વન્દગબ્ભભાવં જોતેતું કમ્મદ્વયે પયુજ્જિતબ્બો. **સુઞ્ઞભાવ**ન્તિ પિયવિરહિતતાય રિત્તભાવં. **સા**તિ યથાવુત્તા સદ્દસભાવા **વાચા**, એતેન

પિયઞ્ચ સુઞ્ઞઞ્ચ પિયસુઞ્ઞં, તં કરોતિ એતાયાતિ **પિસુણા** નિરુત્તિનયેનાતિ વચનત્થં દસ્સેતિ, પિસતીતિ વા **પિસુણા**, સમગ્ગે સત્તે અવયવભૂતે વગ્ગાભિન્ને કરોતીતિ અત્થો.

ફરુસન્તિ સિનેહાભાવેન લૂખં. **સયમ્પિ ફરુસા**તિ દોમનસ્સસમુટ્ઠિતત્તા સભાવેન સયમ્પિ કક્કસા. ફરુસસભાવતો **નેવ કણ્ણસુખા**. અત્થવિપન્નતાય **ન હદયઙ્ગમા**. એત્થ પન પઠમનયે ફરુસં કરોતીતિ વચનત્થેન વા ફલૂપચારેન વા વાચાય ફરુસસદ્દપ્પવત્તિ વેદિતબ્બા. દુતિયનયે મમ્મચ્છેદવસેન પવત્તિયા એકન્તનિટ્ઠુરતાય રુળ્હિસદ્દવસેન સભાવેન, કારણૂપચારેન વા વાચાય ફરુસસદ્દપ્પવત્તિ દટ્ઠબ્બા.

યેનાતિ પલાપસઙ્ખાતેન નિરત્થકવચનેન. **સમ્ફ**ન્તિ "**સ**"ન્તિ વુત્તં સુખં, હિતઞ્ચ ફલતિ પહરતિ વિનાસેતીતિ અત્થેન ''સમ્ફ''ન્તિ લદ્ધનામં અત્તનો, પરેસઞ્ચ અનુપકારકં યં કિઞ્ચિ અત્થં, તેનાહ "**નિરત્થક**"ન્તિ, ઇમિના સમ્ફં પલપતિ એતેનાતિ **સમ્ફપ્પલાપો**તિ વચનત્થં દસ્સેતિ.

"**તેસ**"ન્તિઆદિના ચેતનાય ફલવોહારેન પિસુણાદિસદ્દપ્પવત્તિ વુત્તા. "**સા એવા**"તિઆદિના પન ચેતનાય પવત્તિપરિકપ્પનાય હેતું વિભાવેતિ. તત્થ ''પહાયા''તિઆદિવચનસન્નિધાનતો તસ્સાયેવ ચ પહાતબ્બતા યુત્તિતો અધિપ્પેતાતિ અત્થો.

તત્થાતિ તાસુ પિસુણવાચાદીસુ. **સંકિલિટ્ઠચિત્તસ્સા**તિ લોભેન, દોસેન વા વિબાધિતચિત્તસ્સ, ઉપતાપિતચિત્તસ્સ વા, દૂસિતચિત્તસ્સાતિ વુત્તં હોતિ, ''ચેતના''તિ એતેન સમ્બન્ધો. યેન સહ પરેસં ભેદાય વદતિ, તસ્સ અત્તનો પિયકમ્યતાયાતિ અત્થો. **ચેતના પિસુણવાચા** નામ પિસુણં વદન્તિ એતાયાતિ કત્વા. સમાસવિસયે હિ મુખ્યવસેન અત્થો ગહેતબ્બો, બ્યાસવિસયે ઉપચારવસેનાતિ દટ્ઠબ્બં. યસ્સ યતો ભેદં કરોતિ, તેસુ અભિન્નેસુ અપ્પસાવજ્જં, ભિન્નેસુ મહાસાવજ્જં. તથા કિલેસાનં મુદુતિબ્બતાવિસેસેસુપિ યોજેતબ્બં.

યસ્સ પેસુઞ્ઞં ઉપસંહરતિ, સો ભિજ્જતુ વા, મા વા, તસ્સ તદત્થવિઞ્ઞાપનમેવ પમાણન્તિ આહ "**તસ્સ તદત્થવિજાનન**"ન્તિ. ભેદપુરેક્ખારતાપિયકમ્યતાનમેકેકપક્ખિપનેન ચત્તારો. કમ્મપથપ્પત્તિ પન ભિન્ને એવ. **ઇમેસ**ન્તિ અનિયમતાય પરમ્મુખાપવત્તાનમ્પિ અત્તનો બુદ્ધિયં પરિવત્તમાને સન્ધાય વુત્તન્તિ દસ્સેતું "**યેસ**"ન્તિઆદિમાહ. **ઇતો**તિ ઇધ પદેસે, વુત્તાનં યેસં સન્તિકે સુતન્તિ યોજેતબ્બં.

"**દ્વિન્ન**"ન્તિ નિદસ્સનવચનં બહૂનમ્પિ સન્ધાનતો. "**મિત્તાન**"ન્તિઆદિ "**સન્ધાન**"ન્તિ એત્થ કમ્મં, તેન પાળિયં ''ભિન્નાન''ન્તિ એતસ્સ કમ્મભાવં દસ્સેતિ. સન્ધાનકરણઞ્ચ નામ તેસમનુરૂપકરણમેવાતિ વુત્તં "**અનુકત્તા**"તિ. **અનુપ્પદાતા**તિ અનુબલપ્પદાતા, અનુવત્તનવસેન વા પદાતા. કસ્સ પન અનુબલપ્પદાનં, અનુવત્તનઞ્ચાતિ? ''સહિતાન''ન્તિ વુત્તત્તા સન્ધાનસ્સાતિ વિઞ્ઞાયતીતિ આહ "**સન્ધાનાનુપ્પદાતા**"તિ. યસ્મા પન અનુબલવસેન, અનુવત્તનવસેન ચ સન્ધાનસ્સ પદાનં આદાનં, રક્ખણં વા દળ્હીકરણં હોતિ, તસ્મા વુત્તં "**દળ્હીકમ્મં કત્તા**"તિ. આરમન્તિ એત્થાતિ **આરામો**. રમિતબ્બટ્ઠાનં સમગ્ગોતિ હિ તદધિટ્ઠાનાનં વસેન તબ્બિસેસનતા વુત્તા. ''સમગ્ગે''તિપિ પઠન્તિ, તદયુત્તં "**યત્થા**"તિઆદિવચનેન વિરુદ્ધત્તા. યસ્મા પન આકારેન વિનાપિ અયમત્થો લબ્ભતિ, તસ્મા "**અયમેવેત્થ અત્થો**"તિ વુત્તં **સમગ્ગેસૂ**તિ સમગ્ગભૂતેસુ જનકાયેસુ, તેનાહ "**તે પહાયા**"તિઆદિ. તપ્પકતિયત્થોપિ કત્તુઅત્થોવાતિ દસ્સેતિ "**નન્દતી**"તિ ઇમિના. તપ્પકતિયત્થેન હિ ''દિસ્વાપિ સુત્વાપી''તિ વચનં સુપપન્નં હોતિ. સમગ્ગે કરોતિ એતાયાતિ **સમગ્ગકરણી**. સાયેવ વાચા, તં ભાસિતાતિ અત્થમાહ "**યા વાચા**"તિઆદિના. તાય વાચાય સમગ્ગકરણં નામ. ''સુખા સઙ્ઘસ્સ સામગ્ગી, સમગ્ગાનં તપો સુખો''તિઆદિના

(ધ॰ પ॰ ૧૯૪) સમગ્ગાનિસંસદસ્સનમેવાતિ વુત્તં "**સામગ્ગિગુણપરિદીપિકમેવા**"તિ. **ઇતરન્તિ** તબ્બિપરીતં ભેદનિકં વાચં.

મમ્માનીતિ દુટ્ઠારૂનિ, તસ્સદિસતાય પન ઇધ અક્કોસવત્થૂનિ "મમ્માની"તિ વુચ્ચન્તિ. યથા હિ દુટ્ઠારૂસુ યેન કેનચિ વત્થુના ઘટિતેસુ ચિત્તં અધિમત્તં દુક્ખપ્પત્તં હોતિ, તથા તેસુ દસસુજાતિઆદીસુ અક્કોસવત્થૂસુ ફરુસવાચાય ફુસિતમત્તેસૂતિ. તથા હિ વુત્તં "મમ્માનિ વિય મમ્માનિ, યેસુ ફરુસવાચાય છુપિતમત્તેસુ દુટ્ઠારૂસુ વિય ઘટ્ટિતેસુ ચિત્તં અધિમત્તં દુક્ખપ્પત્તં હોતિ, કાનિ પન તાનિ? જાતિઆદીનિ અક્કોસવત્થૂની"તિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૯) "યસ્સ સરીરપ્પદેસસ્સ સત્થાદિપટિહનેન ભુસં રુજ્જનં, સો મમ્મં નામ. ઇધ પન યસ્સ ચિત્તસ્સ ફરુસવાચાવસેન દોમનસ્સસઙ્ખાતં ભુસં રુજ્જનં, તં મમ્મં વિયાતિ મમ્મ"ન્તિ અપરે. તાનિ મમ્માનિ છિજ્જન્તિ ભિજ્જન્તિ યેનાતિ **મમ્મચ્છેદકો**, સ્વેવ કાયવચીપયોગો, તાનિ સમુટ્ઠાપેતીતિ તથા. **એકન્તફરુસચેતના ફરુસા વાચા** ફરુસં વદન્તિ એતાયાતિ કત્વા. "ફરુસચેતના" ઇચ્ચેવ અવત્વા "**એકન્તફરુસચેતના**"તિ વચનં દુટ્ઠચિત્તતાય એવ ફરુસચેતના અધિપ્પેતા, ન પન સવનફરુસતામત્તેનાતિ ઞાપનત્થં. **તસ્સા**તિ એકન્તફરુસચેતનાય એવ. **આવિભાવત્થ**ન્તિ ફરુસવાચાભાવસ્સ પાકટકરણત્થં. **તસ્સા**તિ વા એકન્તફરુસચેતનાય એવ, ફરુસવાચાભાવસ્સાતિ અત્થો. **તથેવા**તિ માતુવુત્તાકારેનેવ, **ઉટ્ઠાસિ** અનુબન્ધિતુન્તિ અત્થો. **સચ્ચકિરિય**ન્તિ યં "ચણ્ડા તં મહિંસી અનુબન્ધતૂ"તિ વચનં મુખેન કથેસિ, તં માતુચિત્તે નત્થિ, તસ્મા "તં મા હોતુ, યં પન ઉપ્પલપત્તમ્પિ મય્હં ઉપરિ ન પતતૂ"તિ કારણં ચિત્તેન ચિન્તેસિ, તદેવ માતુચિત્તે અત્થિ, તસ્મા "તમેવ હોતૂ"તિ સચ્ચકરણં, કત્તબ્બસચ્ચં વા. **તત્થેવા**તિ ઉટ્ઠાનટ્ઠાનેયેવ. **બદ્ધા વિયા**તિ યોત્તાદિના પરિબન્ધિ વિય. **એવં મમ્મચ્છેદકો**તિ એત્થ સવનફરુસતામત્તેન મમ્મચ્છેદકતા વેદિતબ્બા.

પયોગોતિ વચીપયોગો. **ચિત્તસણ્હતાયા**તિ એકન્તફરુસચેતનાય અભાવમાહ. તતોયેવ હિ ફરુસવાચા ન હોતિ કમ્મપથપ્પત્તા, કમ્મભાવં પન ન સક્કા વારેતુન્તિ દટ્ઠબ્બં. "**માતાપિતરો હી**"તિઆદિનાપિ તદેવત્થં સમત્થેતિ. એવં બ્યતિરેકવસેન ચેતનાફરુસતાય ફરુસવાચાભાવં સાધેત્વા ઇદાનિ તમેવ અન્વયવસેન સાધેતું "**યથા**"તિઆદિ વુત્તં. **અફરુસા વાચા ન હોતિ** ફરુસા વાચા હોતિયેવાતિ અત્થો **સા**તિ ફરુસવાચા. **ય**ન્તિ પુગ્ગલં.

એત્થાપિ કમ્મપથભાવં અપ્પત્તા અપ્પસાવજ્જા, ઇતરા મહાસાવજ્જા. તથા કિલેસાનં મુદુતિબ્બતાભેદેપિ યોજેતબ્બં. કેચિ પન "યં ઉદ્દિસ્સ ફરુસવાચા પયુજ્જતિ, તસ્સ સમ્મુખાયેવ સીસં એતી"તિ વદન્તિ, એકે પન "પરમ્મુખાપિ ફરુસવાચા હોતિયેવા"તિ. તત્થાયમધિપ્પાયો યુત્તો સિયા, સમ્મુખા પયોગે અગારવાદીનં બલવભાવતો સિયા ચેતના બલવતી, પરસ્સ ચ તદત્થવિજાનનં, ન તથા પરમ્મુખા. યથા પન અક્કોસિતે મતે આળહને કતા ખમના ઉપવાદન્તરાયં નિવત્તેતિ, એવં પરમ્મુખા પયુત્તાપિ ફરુસવાચા હોતિયેવાતિ સક્કા ઞાતુન્તિ, તસ્મા ઉભયત્થાપિ ફરુસવાચા સમ્ભવતીતિ દટ્ઠબ્બં. તથા હિ પરસ્સ તદત્થવિજાનનમઞ્ઞત્ર તયોવ તસ્સા સમ્ભારા **અટ્ઠકથાસુ** વુત્તાતિ. **કુપિતચિત્ત**ન્તિ અક્કોસનાધિપ્પાયેનેવ વુત્તં, ન પન મરણાધિપ્પાયેન. મરણાધિપ્પાયેન હિ સતિ ચિત્તકોપે અત્થસિદ્ધિયા, તદભાવે ચ યથારહં પાણાતિપાતબ્યાપાદાવ હોન્તિ.

એલં વુચ્ચતિ દોસો ઇલતિ ચિત્તં, પુગ્ગલો વા કમ્પતિ એતેનાતિ કત્વા. **એત્થા**તિ –

> "નેલઙ્ગો સેતપચ્છાદો, એકારો વત્તતી રથો;
> અનીઘં પસ્સ આયન્તં, છિન્નસોતં અબન્ધન"ન્તિ. (સં॰ નિ॰ ૪.૩૪૭; ઉદા॰ ૬૫; પેટકો॰ ૨૫); –

ઇમિસ્સા ઉદાનગાથાય. સીલઞ્હેત્થ નિદ્દોસતાય “નેલ”ન્તિ વુત્તં. તેનેવાહ ચિત્તો ગહપતિ આયસ્મતા કામભૂથેરેન પુટ્ઠો સંયુત્તાગમવરે સળાયતનવગ્ગે “નેલઙ્ગ”ન્તિ ખો ભન્તે સીલાનમેતં અધિવચન”ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૩૪૭) વાચા નામ સદ્દસભાવા તંતદત્થનિબન્ધનાતિ સાદુરસસદિસત્તા મધુરમેવ બ્યઞ્જનં, અત્થો ચ તબ્ભાવતોતિ અત્થમેવ સન્ધાય **બ્યઞ્જનમધુરતાય** , **અત્થમધુરતાયા**”તિ ચ વુત્તં. વિસેસનપરનિપાતોપિ હિ લોકે દિસ્સતિ “અગ્યાહિતો”તિઆદીસુ. અપિચ અવયવાપેક્ખને સતિ “મધુરં બ્યઞ્જનં યસ્સા”તિઆદિના વત્તબ્બો. **સુખા**તિ સુખકરણી, સુખહેતૂતિ વુત્તં હોતિ. **કણ્ણસૂલ**ન્તિ કણ્ણસક્કું. કણ્ણસદ્દેન ચેત્થ સોતવિઞ્ઞાણપટિબદ્ધતદનુવત્તકા વિઞ્ઞાણવીથિયો ગહિતા. વોહારકથા હેસા સુત્તન્તદેસના, તસ્સા વણ્ણના ચ, તથા ચેવ વુત્તં “**સકલસરીરે કોપં, પેમ**”ન્તિ ચ. ન હિ હદયવત્થુનિસ્સિતો કોપો, પેમો ચ સકલસરીરે વત્તતિ. એસ નયો ઈદિસેસુ. **સુખેન ચિત્તં પવિસતિ** યથાવુત્તકારણદ્વયેનાતિ અત્થો, અલુત્તસમાસો ચેસ યથા “અમતઙ્ગતો”તિ. **પુરે**તિ ગુણપારિપુરે, તેનાહ “**ગુણપરિપુણ્ણતાયા**”તિ. પુરે સંવટ્ઠા **પોરી**, તાદિસા નારી વિયાતિ વાચાપિ **પોરી**તિ અત્થમાહ “**પુરે**”તિઆદિના. **સુકુમારા**તિ સુતરુણા. ઉપમેય્યપક્ખે પન અફરુસતાય મુદુકભાવો એવ સુકુમારતા. **પુરસ્સા**તિ એત્થ **પુર**-સદ્દો તન્નિવાસીવાચકો સહચરણવસેન “ગામો આગતો”તિઆદીસુ વિય, તેનેવાહ “**નગરવાસીન**”ન્તિ. **એસા**તિ તંસમ્બન્ધીનિદ્દેસા વાચા. **એવરૂપી કથા**તિ અત્થત્તયેન પકાસિતા કથા. **કન્તા**તિ કામિતા તુટ્ઠા યથા “પક્કન્તો”તિ, માન-સદ્દસ્સ વા અન્તબ્યપ્પદેસો, કામિયમાનાતિ અત્થો. યથા “અનાપત્તિ અસમનુભાસન્તસ્સા”તિ (પારા॰ ૪૧૬, ૪૩૦, ૪૪૧) **મનં** અપ્પેતિ વડ્ઢેતીતિ **મનાપા**, તેન વુત્તં “**ચિત્તવુડ્ઢિકરા**”તિ. તથાકારિનીતિ અત્થો. અતો **બહુનો જનસ્સા**તિ ઇધ સમ્બન્ધે સામિવચનં, ન તુ પુરિમસ્મિં વિય કત્તરિ.

કામં તેહિ વત્તુમિચ્છિતો અત્થો સમ્ભવતિ, સો પન અફલત્તા ભાસિતત્થપરિયાયેન અત્થોયેવ નામ ન હોતીતિ આહ “**અનત્થવિઞ્ઞાપિકા**”તિ. અપિચ પયોજનત્થાભાવતો **અનત્થા**, વાચા, તં વિઞ્ઞાપિકાતિપિ વટ્ટતિ. **અકુસલચેતના સમ્ફપ્પલાપો** સમ્ફં પલપન્તિ એતાયાતિ કત્વા. **આસેવનં** ભાવનં બહુલીકરણં. યં જનં ગાહાપયિતું પવત્તિતો, તેન અગ્ગહિતે અપ્પસાવજ્જો, ગહિતે મહાસાવજ્જો. કિલેસાનં મુદુતિબ્બતાવસેનાપિ અપ્પસાવજ્જમહાસાવજ્જતા યોજેતબ્બા. **ભારત**નામકાનં દ્વેભાતુકરાજૂનં **યુદ્ધકથા**, દસગિરિયક્ખેન **સીતાય** નામ દેવિયા **આહરણકથા**, રામરઞ્ઞા પચ્ચાહરણકથા , યથા તં અધુના બાહિરકેહિ પરિચયિતા સક્કટભાસાય ગણ્ઠિતા રામપુરાણભારતપુરાણાદિકથાતિ, એવમાદિકા નિરત્થકકથા સમ્ફપ્પલાપોતિ વુત્તં “**ભારત...પે॰... પુરેક્ખારતા**”તિ.

“**કાલવાદી**”તિઆદિ સમ્ફપ્પલાપા પટિવિરતસ્સ પટિપત્તિસન્દસ્સનં યથા “પાણાતિપાતા પટિવિરતો”તિઆદિ (દી॰ નિ॰ ૧.૮, ૧૯૪) પાણાતિપાતપ્પહાનસ્સ પટિપત્તિદસ્સનં. “પાણાતિપાતં પહાય વિહરતી”તિ હિ વુત્તે કથં પાણાતિપાતપ્પહાનં હોતીતિ અપેક્ખાસમ્ભવતો “પાણાતિપાતા પટિવિરતો હોતી”તિ વુત્તં. સા પન વિરતિ કથન્તિ આહ “નિહિતદણ્ડો નિહિત સત્થો”તિ. તઞ્ચ દણ્ડસત્થનિધાનં કથન્તિ વુત્તં “લજ્જી”તિઆદિ. એવં ઉત્તરુત્તરં પુરિમસ્સ પુરિમસ્સ ઉપાયસન્દસ્સનં. તથા અદિન્નાદાનાદીસુપિ યથાસમ્ભવં યોજેતબ્બં. તેન વુત્તં “કાલવાદીતિઆદિ સમ્ફપ્પલાપા પટિવિરતસ્સ પટિપત્તિસન્દસ્સન”ન્તિ. અત્થસંહિતાપિ હિ વાચા અયુત્તકાલપયોગેન અત્થાવહા ન સિયાતિ અનત્થવિઞ્ઞાપનભાવં અનુલોમેતિ, તસ્મા સમ્ફપ્પલાપં પજહન્તેન અકાલવાદિતા પરિવજ્જેતબ્બાતિ દસ્સેતું “**કાલવાદી**”તિ વુત્તં. કાલે વદન્તેનાપિ ઉભયત્થ અસાધનતો અભૂતં પરિવજ્જેતબ્બન્તિ આહ “**ભૂતવાદી**”તિ. ભૂતઞ્ચ વદન્તેન યં ઇધલોકપરલોકહિતસમ્પાદનકં, તદેવ વત્તબ્બન્તિ વુત્તં “**અત્થવાદી**”તિ. અત્થં વદન્તેનાપિ ન લોકિયધમ્મનિસ્સિતમેવ વત્તબ્બં, અથ ખો

લોકુત્તરધમ્મનિસ્સિતમ્પીતિ આહ “**ધમ્મવાદી**”તિ. યથા ચ અત્થો લોકુત્તરધમ્મનિસ્સિતો હોતિ, તથા દસ્સનત્થં “**વિનયવાદી**”તિ વુત્તં.

પાતિમોક્ખસંવરો, સતિઞાણખન્તિવીરિયસંવરોતિ હિ પઞ્ચન્નં સંવરવિનયાનં તદઙ્ગપ્પહાનં, વિક્ખમ્ભનસમુચ્છેદપટિપ્પસ્સદ્ધિનિસ્સરણપ્પહાનન્તિ પઞ્ચન્નં પહાનવિનયાનઞ્ચ વસેન વુચ્ચમાનો અત્થો નિબ્બાનાધિગમહેતુભાવતો લોકુત્તરધમ્મસન્નિસ્સિતો હોતિ. એવં ગુણવિસેસયુત્તો ચ અત્થો વુચ્ચમાનો દેસનાકોસલ્લે સતિ સોભતિ, કિચ્ચકરો ચ હોતિ, નાઞ્ઞથાતિ દસ્સેતું “**નિધાનવતિં વાચં ભાસિતા**”તિ વુત્તં. ઇદાનિ તમેવ દેસનાકોસલ્લં વિભાવેતું “**કાલેના**”તિઆદિમાહ. અજ્ઝાસયકુપ્પત્તીનં, પુચ્છાય ચ વસેન ઓતિણ્ણે દેસનાવિસયે એકંસાદિબ્યાકરણવિભાગં સલ્લક્ખેત્વા ઠપનાહેતુદાહરણસંસન્દનાનિ તંતંકાલાનુરૂપં વિભાવેન્તિયા પરિમિતપરિચ્છિન્નરૂપાય ગમ્ભીરુદાનપહૂતત્થવિત્થારસઙ્ગાહિકાય દેસનાય પરે યથાજ્ઝાસયં પરમત્થસિદ્ધિયં પતિટ્ઠાપેન્તો ‘‘દેસનાકુસલો’’તિ વુચ્ચતીતિ એવમેત્થાપિ અત્થયોજના વેદિતબ્બા.

વત્તબ્બયુત્તકાલન્તિ વત્તબ્બવચનસ્સ અનુરૂપકાલં, તત્થ વા પયુજ્જિતબ્બકાલં. સભાવવસેનેવ ભૂતતાતિ આહ “**સભાવમેવા**”તિ. અત્થં વદતીતિ **અત્થવાદી**. અત્થવદનઞ્ચ તન્નિસ્સિતવાચાકથનમેવાતિ અધિપ્પાયેન વુત્તં ‘‘દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકત્થસન્નિસ્સિતમેવ કત્વા’’તિ. **ધમ્મવાદી**”તિઆદીસુપિ એસેવ નયો.

નિધેતિ સન્નિધાનં કરોતિ એત્થાતિ **નિધાનં. ઠપનોકાસો**. ‘‘ઠાનવતી’’તિ વુત્તે તસ્મિં ઠાને ઠપેતું યુત્તાતિપિ અત્થો સમ્ભવતીતિ આહ “**હદયે**”તિઆદિ. નિધાનવતીપિ વાચા કાલયુત્તાવ અત્થાવહા, તસ્મા ‘‘કાલેના’’તિ ઇદં ‘‘નિધાનવતિં’’ વાચં ભાસિતા’’તિ એતસ્સાપેક્ખવચનન્તિ દસ્સેતિ “**એવરૂપિ**”ન્તિઆદિના. ઇચ્છિતત્થનિબ્બત્તનત્થં અપદિસિતબ્બો, અપદિસીયતિ વા ઇચ્છિતત્થો અનેનાતિ **અપદેસો**, ઉપમા, હેતુદાહરણાદિકારણં વા, તેન સહ વત્તતીતિ **સાપદેસા**, વાચા, તેનાહ “**સઉપમં સકારણન્તિ અત્થો**”તિ. **પરિચ્છેદં દસ્સેત્વા**તિ યાવતા પરિયોસાનં સમ્ભવતિ, તાવતા મરિયાદં દસ્સેત્વા, તેન વુત્તં “**યથા…પે॰… ભાસતી**”તિ. સિખમપ્પત્તા હિ કથા અત્થાવહા નામ ન હોતિ. **અત્થસંહિત**ન્તિ એત્થ **અત્થ**-સદ્દો ભાસિતત્થપરિયાયોતિ વુત્તં “**અનેકેહિપી**”તિઆદિ. ભાસિતત્થો ચ નામ સદ્દાનુસારેન અધિગતો સબ્બોપિ પકત્યત્થપચ્ચયત્થભાવત્થાદિકો, તતોયેવ ભગવતો વચનં એકગાથાપદમ્પિ સઙ્ખેપવિત્થારાદિએકત્તાદિનન્દિયાવત્તાદિનયેહિ અનેકેહિપિ નિદ્ધારણક્ખમતાય પરિયાદાતુમસક્કુણેય્યં અત્થમાવહતીતિ. એવં અત્થસામઞ્ઞતો સંવણ્ણેત્વા ઇચ્છિતત્થવિસેસતોપિ સંવણ્ણેતું “**યં વા**”તિઆદિમાહ. અત્થવાદિના વત્તુમિચ્છિતત્થોયેવ હિ ઇધ ગહિતો. નનુ સબ્બેસમ્પિ વચનં અત્તના ઇચ્છિતત્થસહિતંયેવ, કિમેત્થ વત્તબ્બં અત્થીતિ અન્તોલીનચોદનં પરિસોધેતિ “**ન અઞ્ઞ**”ન્તિઆદિના. અઞ્ઞમત્થં પઠમં નિક્ખિપિત્વા અનનુસન્ધિવસેન પચ્છા અઞ્ઞમત્થં ન ભાસતિ. યથાનિક્ખિત્તાનુસન્ધિવસેનેવ પરિયોસાપેત્વા કથેતીતિ અધિપ્પાયો.

૧૦. એવં પટિપાટિયા સત્તમૂલસિક્ખાપદાનિ વિભજિત્વા સતિપિ અભિજ્ઝાદિપ્પહાનસ્સ સંવરસીલસઙ્ગહે ઉપરિગુણસઙ્ગહતો, લોકિયપુથુજ્જનાવિસયતો ચ ઉત્તરિદેસનાય સઙ્ગહિતું તં પરિહરિત્વા પચુરજનપાકટં આચારસીલમેવ વિભજન્તો ભગવા ‘‘બીજગામભૂતગામસમારમ્ભા’’તિઆદિમાહાતિ પાળિયં સમ્બન્ધો વત્તબ્બો. તત્થ વિજાયન્તિ વિરુહન્તિ એતેહીતિ **બીજાનિ**. પચ્ચયન્તરસમવાયે સદિસફલુપ્પત્તિયા વિસેસકારણભાવતો વિરુહનસમત્થાનં સારફલાદીનમેતં અધિવચનં. ભવન્તિ, અહુવુન્તિ ચાતિ **ભૂતા**, જાયન્તિ વડ્ઢન્તિ જાતા, વડ્ઢિતા ચાતિ અત્થો. વડ્ઢમાનકાનં વડ્ઢિત્વા, ઠિતાનઞ્ચ રુક્ખગચ્છાદીનં યથાક્કમમધિવચનં. વિરુળ્હમૂલા હિ નીલભાવં

આપજ્જન્તા તરુણરુક્ખગચ્છા જાયન્તિ વડ્ઢન્તીતિ વુચ્ચન્તિ. વડ્ઢિત્વા ઠિતા મહન્તા રુક્ખગચ્છા જાતા વડ્ઢિતાતિ. **ગામો**તિ સમૂહો, સો ચ સુદ્ધટ્ઠકધમ્મરાસિ, બીજાનં, ભૂતાનઞ્ચ તથાલદ્ધસમઞ્ઞાનં અટ્ઠધમ્માનં ગામો, તેયેવ વા ગામોતિ તથા. અવયવવિનિમુત્તસ્સ હિ સમુદાયસ્સ અભાવતો દુવિધેનાપિ અત્થેન તેયેવ તિણરુક્ખલતાદયો ગય્હન્તિ.

અપિચ ભૂમિયં પતિટ્ઠહિત્વા હરિતભાવમાપન્ના રુક્ખગચ્છાદયો દેવતા પરિગ્ગય્હન્તિ, તસ્મા ભૂતાનં નિવાસનટ્ઠાનતાય ગામોતિ ભૂતગામોતિપિ વદન્તિ, તે સરૂપતો દસ્સેતું "**મૂલબીજ**"ન્તિઆદિમાહ. મૂલમેવ બીજં **મૂલબીજં**. સેસેસુપિ અયં નયો. **ફળુબીજ**ન્તિ પબ્બબીજં. પચ્ચયન્તરસમવાયે સદિસફલુપ્પત્તિયા વિસેસકારણભાવતો વિરુહનસમત્થે સારફલે નિરુળ્હો બીજ-સદ્દો તદત્થસિદ્ધિયા મૂલાદીસુપિ કેસુચિ પવત્તતીતિ મૂલાદિતો નિવત્તનત્થં એકેન બીજ-સદ્દેન વિસેસેત્વા "**બીજબીજ**"ન્તિ વુત્તં યથા ''રૂપંરૂપં, દુક્ખદુક્ખ''ન્તિ ચ. **નીલતિણરુક્ખાદિકસ્સા**તિ અલ્લતિણસ્સ ચેવ અલ્લરુક્ખાદિકસ્સ ચ. **આદિ**-સદ્દેન ઓસધિગચ્છલતાદયો વેદિતબ્બા. **સમારમ્ભો** ઇધ વિકોપનં, તઞ્ચ છેદનાદિયેવાતિ વુત્તં "**છેદનભેદનપચનાદિભાવેના**"તિ. નનુ ચ રુક્ખાદયો ચિત્તરહિતતાય ન જીવા, ચિત્તરહિતતા ચ પરિપ્ફન્દનાભાવતો, છિન્ને વિરુહનતો, વિસદિસજાતિકભાવતો, ચતુયોનિઅપરિયાપન્નતો ચ વેદિતબ્બા. વુડ્ઢિ પન પવાળસિલાલવણાદીનમ્પિ વિજ્જતીતિ ન તેસં જીવતાભાવે કારણં. વિસયગ્ગહણઞ્ચ નેસં પરિકપ્પનામત્તં સુપનં વિય ચિઞ્ચાદીનં, તથા કટુકમ્બિલાસાદિના દોહળાદયો. તત્થ કસ્મા બીજગામભૂતગામસમારમ્ભા પટિવિરતિ ઇચ્છિતાતિ? સમણસારુપ્પતો, તન્નિસ્સિતસત્તાનુકમ્પનતો ચ. તેનેવાહ આળવકાનં રુક્ખચ્છેદનાદિવત્થૂસુ ''જીવસઞ્ઞિનો હિ મોઘપુરિસા મનુસ્સા રુક્ખસ્મિ''ન્તિઆદિ (પારા॰ ૮૯).

એકં ભત્તં **એકભત્તં**, તમસ્સ અત્થિ એકસ્મિં દિવસે એકવારમેવ ભુઞ્જનતોતિ **એકભત્તિકો**. તયિદં એકભત્તં કદા ભુઞ્જિતબ્બન્તિ સન્ધાય વુત્તં "**પાતરાસભત્ત**"ન્તિઆદિ, દ્વીસુ ભત્તેસુ પાતરાસભત્તં સન્ધાયાહાતિ અધિપ્પાયો. પાતો અસિતબ્બન્તિ **પાતરાસં**. સાયં અસિતબ્બન્તિ **સાયમાસં**, તદેવ ભત્તં તથા. એક-સદ્દો ચેત્થ મજ્ઝન્હિકકાલપરિચ્છેદભાવેન પયુત્તો, ન તદન્તોગધવારભાવેનાતિ દસ્સેતિ "**તસ્મા**"તિઆદિના.

રત્તિયા ભોજનં ઉત્તરપદલોપતો રત્તિસદ્દેન વુત્તં, તદ્ધિતવસેન વા તથાયેવાધિપ્પાયસમ્ભવતો, તેનાહ "**રત્તિયા**"તિઆદિ. અરુણુગ્ગમનતો પટ્ઠાય યાવ મજ્ઝન્હિકા અયં બુદ્ધાદીનં અરિયાનં આચિણ્ણસમાચિણ્ણો ભોજનસ્સ કાલો નામ, તદઞ્ઞો વિકાલો. તત્થ દુતિયપદેન રત્તિભોજનસ્સ પટિક્ખિત્તત્તા અપરન્હોવ ઇધ વિકાલોતિ પારિસેસનયેન તતિયપદસ્સ અત્થં દીપેતું "**અતિક્કન્તે મજ્ઝન્હિકે**"તિઆદિ વુત્તં. ભાવસાધનો ચેત્થ ભોજન-સદ્દો અજ્ઝોહરણત્થવાચકોતિ દીપેતિ "**યાવ સૂરિયત્થઙ્ગમના ભોજન**"ન્તિ ઇમિના. કસ્સ પન તદજ્ઝોહરણન્તિ? યામકાલિકાદીનમનુઞ્ઞાતત્તા, વિકાલભોજનસદ્દસ્સ ચ યાવકાલિકજ્ઝોહરણેયેવ નિરુળ્હત્તા ''યાવકાલિકસ્સા''તિ વિઞ્ઞાયતિ. અયં પનેત્થ અટ્ઠકથાવસેસો આચરિયાનં નયો – ભુઞ્જિતબ્બટ્ઠેન **ભોજનં**, યાગુભત્તાદિ સબ્બં યાવકાલિકવત્થુ . યથા ચ ''રત્તૂપરતો''તિ એત્થ રત્તિભોજનં રત્તિસદ્દેન વુચ્ચતિ, એવમેત્થ ભોજનજ્ઝોહરણં ભોજનસદ્દેન. વિકાલે ભોજનં **વિકાલભોજનં**, તતો **વિકાલભોજના**. વિકાલે યાવકાલિકવત્થુસ્સ અજ્ઝોહરણાતિ અત્થોતિ. ઈદિસા ગુણવિભૂતિ ન બુદ્ધકાલેયેવાતિ આહ "**અનોમાનદીતીરે**"તિઆદિ. અયં પન પાળિયં અનુસન્ધિક્કમો – એકસ્મિં દિવસે એકવારમેવ ભુઞ્જનતો ''એકભત્તિકો''તિ વુત્તે રત્તિભોજનોપિ સિયાતિ તન્નિવારણત્થં "**રત્તૂપરતો**"તિ વુત્તં. એવં સતિ સાયન્હભોજીપિ એકભત્તિકો સિયાતિ તદાસઙ્કાનિવત્તનત્થં "**વિરતો વિકાલભોજના**"તિ વુત્તન્તિ.

સઙ્ખેપતો ‘‘સબ્બપાપસ્સ અકરણ’’ન્તિઆદિ (દી॰ નિ॰ ૨.૯૦; ધ॰ પ॰ ૧૮૩; નેત્તિ॰ ૩૦, ૫૦, ૧૧૬, ૧૨૪) નયપ્પવત્તં ભગવતો સાસનં સછન્દરાગપ્પવત્તિતો નચ્ચાદીનં દસ્સનં નાનુલોમેતીતિ આહ ‘‘**સાસનસ્સ અનનુલોમત્તા**’’તિ. વિસુચતિ સાસનં વિજ્ઝતિ અનનુલોમિકભાવેનાતિ **વિસૂકં**, પટિવિરુદ્ધન્તિ વુત્તં હોતિ. તત્ર ઉપમં દસ્સેતિ ‘‘**પટાણીભૂત**’’ન્તિ ઇમિના, પટાણીસઙ્ખાતં કીલં વિય ભૂતન્તિ અત્થો. ‘‘વિસૂક’’ન્તિ એતસ્સ **પટાણીભૂતન્તિ** અત્થમાહાતિપિ વદન્તિ. અત્તના પયોજિયમાનં, પરેહિ પયોજાપિયમાનઞ્ચ નચ્ચં નચ્ચભાવસામઞ્ઞતો પાળિયં એકેનેવ નચ્ચસદ્દેન સામઞ્ઞનિદ્દેસનયેન ગહિતં, એકસેસનયેન વા. તથા ગીતવાદિતસદ્દેહિ ગાયનગાયાપનવાદનવાદાપનાનીતિ આહ ‘‘**નચ્ચનનચ્ચાપનાદિવસેના**’’તિ. સુદ્ધહેતુતાજોતનવસેન હિ દ્વાધિપ્પાયિકા એતે સદ્દા. નચ્ચઞ્ચ ગીતઞ્ચ વાદિતઞ્ચ વિસૂકદસ્સનઞ્ચ **નચ્ચગીતવાદિતવિસૂકદસ્સનં**, સમાહારવસેનેત્થ એકત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન યથાપાઠં વાક્યાવત્થિકન્તવચનેન સહ સમુચ્ચયસમાસદસ્સનત્થં ‘‘**નચ્ચા ચા**’’તિઆદિ વુત્તં. એવં સબ્બત્થ ઈદિસેસુ. (દસ્સનવિસયે મયૂરનચ્ચાદિપટિક્ખિપનેન નચ્ચાપનવિસયેપિ પટિક્ખિપનં દટ્ઠબ્બં) ‘‘**નચ્ચાદીનિ હી**’’તિઆદિના યથાવુત્તત્થસમત્થનં. દસ્સનેન ચેત્થ સવનમ્પિ સઙ્ગહિતં વિરૂપેકસેસનયેન, યથાસકં વા વિસયસ્સ આલોચનસભાવતાય પઞ્ચન્નં વિઞ્ઞાણાનં સવનકિરિયાયપિ દસ્સનસઙ્ખેપસમ્ભવતો ‘‘**દસ્સના**’’ ઇચ્ચેવ વુત્તં. તેનેવાહ ‘‘પઞ્ચહિ વિઞ્ઞાણેહિ ન કિઞ્ચિ ધમ્મં પટિજાનાતિ અઞ્ઞત્ર અતિનિપાતમત્તા’’તિ.

‘‘**વિસૂકભૂતા દસ્સના ચા**’’તિ એતેન અવિસૂકભૂતસ્સ પન ગીતસ્સ સવનં કદાચિ વટ્ટતીતિ દસ્સેતિ. તથા હિ વુત્તં પરમત્થજોતિકાય **ખુદ્દકપાઠટ્ઠકથાય** ‘‘ધમ્મૂપસંહિતમ્પિ ચેત્થ ગીતં ન વટ્ટતિ, ગીતૂપસંહિતો પન ધમ્મો વટ્ટતી’’તિ (ખુ॰ પા॰ અટ્ઠ॰ પચ્છિમપઞ્ચસિક્ખાપદવણ્ણના) કત્થચિ પન ન-કારવિપરિયાયેન પાઠો દિસ્સતિ. ઉભયત્થાપિ ચ ગીતો ચે ધમ્માનુલોમત્થપટિસંયુત્તોપિ ન વટ્ટતિ, ધમ્મો ચે ગીતસદ્દપટિસંયુત્તોપિ વટ્ટતીતિ અધિપ્પાયો વેદિતબ્બો. ‘‘ન ભિક્ખવે, ગીતસ્સરેન ધમ્મો ગાયિતબ્બો, યો ગાયેય્ય, આપત્તિ દુક્કટસ્સા’’તિ (ચૂળવ॰ ૧૪૯) હિ દેસનાય એવ પટિક્ખેપો, ન સવનાય. ઇમસ્સ ચ સિક્ખાપદસ્સ વિસું પઞ્ઞાપનતો વિઞ્ઞાયતિ ‘‘ગીતસ્સરેન દેસિતોપિ ધમ્મો ન ગીતો’’તિ. યઞ્ચ **સક્કપઞ્હસુત્તવણ્ણનાયં** સેવિતબ્બાસેવિતબ્બસદ્દં નિદ્ધરન્તેન ‘‘યં પન અત્થનિસ્સિતં ધમ્મનિસ્સિતં કુમ્ભદાસિગીતમ્પિ સુણન્તસ્સ પસાદો વા ઉપ્પજ્જતિ, નિબ્બિદા વા સણ્ઠાતિ, એવરૂપો સદ્દો સેવિતબ્બો’’તિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩૬૫) વુત્તં, તં અસમાદાનસિક્ખાપદસ્સ સેવિતબ્બતામત્તપરિયાયેન વુત્તં. સમાદાનસિક્ખાપદસ્સ હિ એવરૂપં સુણન્તસ્સ સિક્ખાપદસંવરં ભિજ્જતિ ગીતસદ્દભાવતોતિ વેદિતબ્બં. તથા હિ **વિનયટ્ઠકથાસુ** વુત્તં ‘‘ગીતન્તિ નટાદીનં વા ગીતં હોતુ, અરિયાનં પરિનિબ્બાનકાલે રતનત્તયગુણૂપસંહિતં સાધુકીળનગીતં વા, અસંયતભિક્ખૂનં ધમ્મભાણકગીતં વા, અન્તમસો દન્તગીતમ્પિ, યં ‘‘ગાયિસ્સામા’’તિ પુબ્બભાગે ઓકૂજિતં કરોન્તિ, સબ્બમેતં ગીતં નામા’’તિ (પાચિ॰ અટ્ઠ॰ ૮૩૫; વિ॰ સઙ્ગ॰ અટ્ઠ॰ ૩૪.૨૫).

કિઞ્ચાપિ **માલા**-સદ્દો લોકે બદ્ધપુપ્ફવાચકો, સાસને પન રુળ્હિયા અબદ્ધપુપ્ફેસુપિ વટ્ટતિ, તસ્મા યં કિઞ્ચિ પુપ્ફં બદ્ધમબદ્ધં વા, તં સબ્બં ‘‘માલા’’ ત્વેવ દટ્ઠબ્બન્તિ આહ ‘‘**યં કિઞ્ચિ પુપ્ફ**’’ન્તિ. ‘‘યં કિઞ્ચિ ગન્ધ’’ન્તિ ચેત્થ વાસચુણ્ણધૂપાદિકં વિલેપનતો અઞ્ઞં **યં કિઞ્ચિ ગન્ધજાતં**. વુત્તત્થં વિય હિ વુચ્ચમાનત્થમન્તરેનાપિ સદ્દો અત્થવિસેસવાચકો. **છવિરાગકરણન્તિ** વિલેપનેન છવિયા રઞ્જનત્થં પિસિત્વા પટિયત્તં યં કિઞ્ચિ ગન્ધચુણ્ણં. પિળન્ધનં **ધારણં**. ઊનટ્ઠાનપૂરણં **મણ્ડનં**. ગન્ધવસેન, છવિરાગવસેન ચ સાદિયનં **વિભૂસનં**. તદેવત્થં પુગ્ગલાધિટ્ઠાનેન દીપેતિ ‘‘**તત્થ પિળન્ધન્તો**’’તિઆદિના. તથા ચેવ **મજ્ઝિમટ્ઠકથાયમ્પિ** (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૧૪૭)

વુત્તં, પરમત્થજોતિકાયં પન **ખુદ્દકપાઠટ્ઠકથાયં** ‘‘માલાદીસુ ધારણાદીનિ યથાસઙ્ખ્યં યોજેતબ્બાની’’તિ (ખુ॰ પા॰ અટ્ઠ॰ પચ્છિમપઞ્ચસિક્ખાપદવણ્ણના) એત્તકમેવ વુત્તં. તત્થાપિ યોજેન્તેન યથાવુત્તનયેનેવ યોજેતબ્બાનિ. કિં પનેતં કારણન્તિ આહ ‘‘**યાયા**’’તિઆદિ. યાય દુસ્સીલ્યચેતનાય કરોતિ, સા ઇધ **કારણં**. ‘‘તતો પટિવિરતો’’તિ હિ ઉભયત્થ સમ્બન્ધિતબ્બં, એતેનેવ ‘‘માલા…પે॰… વિભૂસનાનં ઠાનં, માલા…પે॰… વિભૂસનાનેવ વા ઠાન’’ન્તિ સમાસમ્પિ દસ્સેતિ. તદાકારપ્પવત્તો ચેતનાદિધમ્મોયેવ હિ ધારણાદિકિરિયા. તત્થ ચ ચેતનાસમ્પયુત્તધમ્માનં કારણં સહજાતાદોપકારકતો, પધાનતો ચ. ‘‘ચેતયિત્વા કમ્મં કરોતિ કાયેન વાચાય મનસા’’તિ (અ॰ નિ॰ ૬.૬૩) હિ વુત્તં. ધારણાદિભૂતા એવ ચ ચેતના ઠાનન્તિ. ઠાન-સદ્દો પચ્ચેકં યોજેતબ્બો દ્વન્દપદતો સુય્યમાનત્તા.

ઉચ્ચાતિ ઉચ્ચસદ્દેન અકારન્તેન સમાનત્થં આકારન્તં એકં સદ્દન્તરં અચ્ચુગ્ગતવાચકન્તિ આહ ‘‘**પમાણાતિક્કન્ત**’’ન્તિ. સેતિ એત્થાતિ **સયનં**, મઞ્ચાદિ. સમણસારુપ્પરહિતત્તા, ગહટ્ઠેહિ ચ સેટ્ઠસમ્મતત્તા અકપ્પિયપચ્ચત્થરણં ‘‘મહાસયન’’ન્તિ ઇધાધિપ્પેતન્તિ દસ્સેતું ‘‘**અકપ્પિયત્થરણ**’’ન્તિ વુત્તં. નિસીદનં પનેત્થ સયનેનેવ સઙ્ગહિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. યસ્મા પન આધારે પટિક્ખિત્તે તદાધારકિરિયાપિ પટિક્ખિત્તાવ હોતિ, તસ્મા ‘‘ઉચ્ચાસયનમહાસયના’’ ઇચ્ચેવ વુત્તં. અત્થતો પન તદુપભોગભૂતનિસજ્જાનિપજ્જનેહિ વિરતિ દસ્સિતાતિ વેદિતબ્બં. અથ વા ‘‘ઉચ્ચાસયનમહાસયના’’તિ એસ નિદ્દેસો એકસેસનયેન યથા ‘‘નામરૂપપચ્ચયા સળાયતન’’ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૨૬; સં॰ નિ॰ ૨.૧; ઉદા॰ ૧) એતસ્મિમ્પિ વિકપ્પે આસનપુબ્બકત્તા સયનકિરિયાય સયનગ્ગહણેનેવ આસનમ્પિ ગહિતન્તિ વેદિતબ્બં. કિરિયાવાચકઆસનસયનસદ્દલોપતો ઉત્તરપદલોપનિદ્દેસોતિપિ **વિનયટીકાયં** (વિ॰ વિ॰ ટી॰ ૨.૧૦૬) વુત્તં.

જાતમેવ રૂપમસ્સ ન વિપ્પકારન્તિ **જાતરૂપં**, સત્થુવણ્ણં. રઞ્જીયતિ સેતવણ્ણતાય, રઞ્જન્તિ વા એત્થ સત્તાતિ **રજતં** યથા ‘‘નેસં પદક્કન્ત’’ન્તિ. ‘‘ચત્તારો વીહયો ગુઞ્જા, દ્વે ગુઞ્જા માસકો ભવે’’તિ વુત્તલક્ખણેન વીસતિમાસકો નીલકહાપણો વા દુદ્રદામકાદિકો વા તંતંદેસવોહારાનુરૂપં કતો **કહાપણો**. લોહાદીહિ કતો **લોહમાસકાદિકો**. **યે વોહારં ગચ્છન્તી**તિ પરિયાદાનવચનં. **વોહાર**ન્તિ ચ કયવિક્કયવસેન સબ્બોહારં. અઞ્ઞેહિ ગાહાપને, ઉપનિક્ખિત્તસાદિયને ચ પટિગ્ગહણત્થો લબ્ભતીતિ આહ ‘‘**ન ઉગ્ગણ્હાપેતિ ન ઉપનિક્ખિત્તં સાદિયતી**’’તિ. અથ વા તિવિધં પટિગ્ગહણં કાયેન વાચાય મનસા. તત્થ કાયેન પટિગ્ગહણં ઉગ્ગહણં. વાચાય પટિગ્ગહણં ઉગ્ગહાપનં. મનસા પટિગ્ગહણં સાદિયનં. તિવિધમ્પેતં પટિગ્ગહણં સામઞ્ઞનિદ્દેસેન, એકસેસનયેન વા ગહેત્વા પટિગ્ગહણાતિ વુત્તન્તિ આહ ‘‘**નેવ નં ઉગ્ગણ્હાતી**’’તિઆદિ. એસ નયો **આમકધઞ્ઞપટિગ્ગહણા**તિઆદીસુપિ.

નીવારાદિઉપધઞ્ઞસ્સ સાલિયાદિમૂલધઞ્ઞન્તોગધત્તા ‘‘**સત્તવિધસ્સાપી**’’તિ વુત્તં. સટ્ઠિદિનપરિપાકો સુકધઞ્ઞવિસેસો **સાલિ** નામ સલીયતે સીલાધતેતિ કત્વા. **દબ્બગુણપકાસે** પન –

> ‘‘અથ ધઞ્ઞં તિધા સાલિ-સટ્ઠિકવીહિભેદતો;
> સાલયો હેમન્તા તત્ર, સટ્ઠિકા ગિમ્હજા અપિ;
> વીહયો ત્વાસળ્હાખ્યાતા, વસ્સકાલસમુબ્ભ વા’’તિ. –

વુત્તં. વહતિ, બ્રૂહેતિ વા સત્તાનં જીવિતન્તિ **વીહિ**, સસ્સં. યુવિતબ્બો મિસ્સિતબ્બોતિ **યવો**. સો હિ અતિલૂખતાય અઞ્ઞેન મિસ્સેત્વા પરિભુઞ્જીયતિ. ગુધતિ પરિવેધતિ પલિબુદ્ધતીતિ **ગોધૂમો**, યં ‘‘મિલક્ખભોજન’’ન્તિપિ વદન્તિ. સોભનત્તા કમનીયભાવં ગચ્છતીતિ **કઙ્ગુ**, અતિસુખુમધઞ્ઞવિસેસો. વરીયતિ અતિલૂખતાય નિવારીયતિ,

ખુદ્દાપટિવિનયનતો વા ભજીયતીતિ **વરકો**. કોરં રુધિરં દૂસતીતિ **કુદ્રૂસકો**, વણ્ણસઙ્કમનેન યો ‘‘ગોવટ્ટનો’’તિપિ વુચ્ચતિ. તાનિ સત્તપિ સપ્પભેદા નિધાને પોસને સાધુત્તેન ‘‘ધઞ્ઞાની’’તિ વુચ્ચન્તિ. ‘‘**ન કેવલઞ્ચા**’’તિઆદિના સમ્પટિચ્છનં, પરામસનઞ્ચ ઇધ પટિગ્ગહણસદ્દેન વુત્તન્તિ દસ્સેતિ. એવમીદિસેસુ. ‘‘અનુજાનામિ ભિક્ખવે, વસાનિ ભેસજ્જાનિ અચ્છવસં મચ્છવસં સુસુકાવસં સૂકરવસં ગદ્રભવસ’’ન્તિ (મહાવ॰ ૨૬૨) વુત્તત્તા ઇદં પઞ્ચવિધમ્પિ ભેસજ્જં ઓદિસ્સ અનુઞ્ઞાતં નામ. તસ્સ પન ‘‘કાલે પટિગ્ગહિત’’ન્તિ વુત્તત્તા પટિગ્ગહણં વટ્ટતીતિ આહ ‘‘**અઞ્ઞત્ર ઓદિસ્સ અનુઞ્ઞાતા**’’તિ. મંસ-સદ્દેન મચ્છાનમ્પિ મંસં ગહિતં એવાતિ દસ્સેતું ‘‘**આમકમંસમચ્છાન**’’ન્તિ વુત્તં, તિકોટિપરિસુદ્ધં મચ્છમંસં અનુઞ્ઞાતં અદિટ્ઠં, અસુતં, અપરિસઙ્કિતન્તિ વા પયોગસ્સ દસ્સનતો વિરૂપેકસેસનયો દસ્સિતો અનેનાતિ વેદિતબ્બં.

કામં લોકિયા –

> ‘‘અટ્ઠવસ્સા ભવે ગોરી, દસવસ્સા તુ કઞ્ઞકા;
> સમ્પત્તે દ્વાદસવસ્સે, કુમારીતિભિધીયતે’’તિ. –

વદન્તિ . ઇધ પન પુરિસન્તરગતાગતવસેન ઇત્થિકુમારિકાભેદોતિ આહ ‘‘**ઇત્થીતિ પુરિસન્તરગતા**’’તિઆદિ. **દાસિદાસવસેનેવા**તિ દાસિદાસવોહારવસેનેવ. **એવં વુત્તે**તિ તાદિસેન કપ્પિયવચનેન વુત્તે. વિનયટ્ઠકથાસુ આગતવિનિચ્છયં સન્ધાય ‘‘**વિનયવસેના**’’તિ વુત્તં. સો **કુટિકારસિક્ખાપદવણ્ણના**દીસુ (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૩૬૪) ગહેતબ્બો.

બીજં ખિપન્તિ એત્થ, ખિત્તં વા બીજં તાયતીતિ **ખેત્તં**, કેદારોતિ આહ ‘‘**યસ્મિં પુબ્બણ્ણં રુહતી**’’તિ. અપરણ્ણસ્સ પુબ્બે પવત્તમન્નં **પુબ્બણ્ણં ન**-કારસ્સ ણ-કારં કત્વા, સાલિઆદિ . વસન્તિ પતિટ્ઠહન્તિ અપરણ્ણાનિ એત્થાતિ **વત્થૂ**તિ અત્થં દસ્સેતિ ‘‘**વત્થુ નામા**’’તિઆદિના. પુબ્બણ્ણસ્સ અપરં પવત્તમન્નં **અપરણ્ણં** વુત્તનયેન. એવં અટ્ઠકથાનયાનુરૂપં અત્થં દસ્સેત્વા ઇદાનિ ‘‘ખેત્તં નામ યત્થ પુબ્બણ્ણં વા અપરણ્ણં વા જાયતી’’તિ (પારા॰ ૧૦૪) વુત્તવિનયપાળિનયાનુરૂપમ્પિ અત્થં દસ્સેન્તો ‘‘**યત્થ વા**’’તિઆદિમાહ. **તદત્થાયા**તિ ખેત્તત્થાય. **અકતભૂમિભાગો**તિ અપરિસઙ્ખતો તદુદ્દેસિકો ભૂમિભાગો. ‘‘**ખેત્તવત્થુ સીસેના**’’તિઆદિના નિદસ્સનમત્તમેતન્તિ દસ્સેતિ. **આદિ**-સદ્દેન પોક્ખરણીકૂપાદયો સઙ્ગહિતા.

દૂતસ્સ ઇદં, દૂતેન વા કાતુમરહતીતિ **દૂતેય્યં. પણ**ન્તિ લેખસાસનં. **સાસન**ન્તિ મુખસાસનં. **ઘરા ઘર**ન્તિ અઞ્ઞસ્મા ઘરા અઞ્ઞં ઘરં. **ખુદ્દકગમન**ન્તિ દૂતેય્યગમનતો અપ્પતરગમનં, અનદ્ધાનગમનં રસ્સગમનન્તિ અત્થો. તદુભયેસં અનુયુઞ્જનં અનુયોગોતિ આહ ‘‘**તદુભયકરણ**’’ન્તિ. **તસ્મા**તિ તદુભયકરણસ્સેવ અનુયોગભાવતો.

કયનં **કયો**, પરમ્પરા ગહેત્વા અત્તનો ધનસ્સ દાનં. કી-સદ્દસ્મિં દબ્બવિનિમયે પઠન્તિ વિક્કયનં **વિક્કયો,** પઠમમેવ અત્તનો ધનસ્સ પરેસં દાનન્તિ વદન્તિ. **સારત્થદીપનિયા**દીસુ પન ‘‘**કય**’’ન્તિ પરભણ્ડસ્સ ગહણં. **વિક્કય**ન્તિ અત્તનો ભણ્ડસ્સ દાન’’ન્તિ (સારત્થ॰ ટી॰ ૨.૫૯૪) વુત્તં. તદેવ ‘‘કયિતઞ્ચ હોતિ પરભણ્ડં અત્તનો હત્થગતં કરોન્તેન, વિક્કીતઞ્ચ અત્તનો ભણ્ડં પરહત્થગતં કરોન્તેના’’તિ (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૫૧૫) વિનયટ્ઠકથાવચનેન સમેતિ. **વઞ્ચનં** માયાકરણં, પટિભાનકરણવસેન ઉપાયકુસલતાય પરસન્તકગ્ગહણન્તિ વુત્તં હોતિ. તુલા નામ યાય તુલીયતિ પમીયતિ, તાય કૂટં ‘‘**તુલાકૂટ**’’ન્તિ વુચ્ચતિ. તં પન કરોન્તો તુલાય રૂપઅઙ્ગગહણાકારપટિચ્છન્નસણ્ઠાનવસેન કરોતીતિ ચતુબ્બિધતા વુત્તા. અત્તના ગહેતબ્બં ભણ્ડં પચ્છાભાગે, પરેસં

દાતબ્બં પુબ્બભાગે કત્વા મિનેન્તીતિ આહ “**ગણ્હન્તો પચ્છાભાગે**”તિઆદિ. **અક્કમતિ** નિપ્પીળતિ, પુબ્બભાગે અક્કમતીતિ સમ્બન્ધો. **મૂલે રજ્જુન્તિ** તુલાય મૂલે યોજિતં રજ્જું. તથા **અગ્ગે. તન્તિ** અયચુણ્ણં.

કનતિ દિબ્બતીતિ **કંસો**, સુવણ્ણરજતાદિમયા ભોજનપાનપત્તા. ઇધ પન સોવણ્ણમયે પાનપત્તેતિ આહ “**સુવણ્ણપાતી**”તિ. **તાય વઞ્ચનન્તિ** નિકતિવસેન વઞ્ચનં. ‘‘પતિરૂપકં દસ્સેત્વા પરસન્તકગહણઞ્હિ નિકતિ, પટિભાનકરણવસેન પન ઉપાયકુસલતાય વઞ્ચન’’ન્તિ નિકતિવઞ્ચનં ભેદતો **કણ્હજાતકટ્ઠકથાદીસુ** (જા॰ અટ્ઠ॰ ૪.૧૦.૧૯; દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૦; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૪૯; સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૫.૧૧૬૫; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૪.૧૯૮ અત્થતો સમાનં) વુત્તં , ઇધ પન તદુભયમ્પિ ‘‘વઞ્ચન’’મિચ્ચેવ. “**કથ**”ન્તિઆદિના હિ પતિરૂપકં દસ્સેત્વા પરસન્તકગહણમેવ વિભાવેતિ. **સમગ્ઘતરન્તિ** તાસં પાતીનં અઞ્ઞમઞ્ઞં સમકં અગ્ઘવિસેસં. **પાસાણેતિ** ભૂતાભૂતભાવસઞ્જાનનકે પાસાણે. ઘંસનેનેવ સુવણ્ણભાવસઞ્ઞાપનં સિદ્ધન્તિ “**ઘંસિત્વા**”ત્વેવ વુત્તં.

હદયન્તિ નાળિઆદિમિનનભાજનાનં અબ્ભન્તરં, તસ્મિં ભેદો છિદ્દકરણં **હદયભેદો**. તિલાદીનં નાળિઆદીહિ મિનનકાલે ઉસ્સાપિતા સિખાયેવ સિખા, તસ્સા ભેદો હાપનં **સિખાભેદો**.

રજ્જુયા ભેદો વિસમકરણં **રજ્જુભેદો. તાનીતિ** સપ્પિતેલાદીનિ. **અન્તોભાજનેતિ** પઠમં નિક્ખિત્તભાજને. **ઉસ્સાપેત્વાતિ** ઉગ્ગમાપેત્વા, ઉદ્ધં રાસિં કત્વાતિ વુત્તં હોતિ. **છિન્દન્તોતિ** અપનેન્તો.

કત્તબ્બકમ્મતો ઉદ્ધં કોટનં પટિહનનં **ઉક્કોટનં**. અભૂતકારીનં **લઞ્જગ્ગહણં**, ન પન પુન કમ્માય ઉક્કોટનમત્તન્તિ આહ “**અસ્સામિકે…પે॰… ગ્ગહણ**”ન્તિ. **ઉપાયેહીતિ** કારણપતિરૂપકેહિ. **તત્રાતિ** તસ્મિં વઞ્ચને. ‘‘વત્થુ’’ન્તિ અવત્વા “**એકં વત્થુ**”ન્તિ વદન્તો અઞ્ઞાનિપિ અત્થિ બહૂનીતિ દસ્સેતિ. અઞ્ઞાનિપિ હિ સસવત્થુઆદીનિ તત્થ તત્થ વુત્તાનિ. **મિગન્તિ** મહન્તં મિગં. **તેન હીતિ** મિગગ્ગહણે ઉય્યોજનં, યેન વા કારણેન ‘‘મિગં મે દેહી’’તિ આહ, તેન કારણેનાતિ અત્થો. **હિ**-સદ્દો નિપાતમત્તં. **યોગવસેનાતિ** વિજ્જાજપ્પનાદિપયોગવસેન. **માયાવસેનાતિ** મન્તજપ્પનં વિના અભૂતસ્સાપિ ભૂતાકારસઞ્ઞાપનાય ચક્ખુમોહનમાયાય વસેન. યાય હિ અમણિઆદયોપિ મણિઆદિઆકારેન દિસ્સન્તિ. **પામઙ્ગો** નામ કુલાચારયુત્તો આભરણવિસેસો, યં લોકે ‘‘યઞ્ઞોપવિત્ત’’ન્તિ વદન્તિ. **વક્કલિત્થેરાપદાનેપિ** વુત્તં –

‘‘પસ્સથેતં માણવકં, પીતમટ્ઠનિવાસનં;
હેમયઞ્ઞોપવિત્તઙ્ગં, જનનેત્તમનોહર’’ન્તિ. (અપ॰ ૨.૫૪.૪૦);

તદટ્ઠકથાયમ્પિ “**પીતમટ્ઠનિવાસનન્તિ** સિલિટ્ઠસુવણ્ણવણ્ણવત્થે નિવત્થન્તિ અત્થો. **હેમયઞ્ઞોપવિત્તઙ્ગન્તિ** સુવણ્ણપામઙ્ગલગ્ગિતગત્તન્તિ અત્થો’’તિ (અપ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૫૪.૪૦) સવનં સઠનં **સાવિ**, અનુજુકતા, તેનાહ “**કુટિલયોગો**”તિ, જિમ્હતાયોગોતિ અત્થો. “**એતેસંયેવા**”તિઆદિના તુલ્યાધિકરણતં દસ્સેતિ. “**તસ્મા**”તિઆદિ લદ્ધગુણદસ્સનં. યે પન ચતુન્નમ્પિ પદાનં ભિન્નાધિકરણતં વદન્તિ, તેસં વાદમાહ “**કેચી**”તિઆદિના. તત્થ “**કેચી**”તિ સારસમાસકારકા આચરિયા, ઉત્તરવિહારવાસિનો ચ, તેસં તં ન યુત્તં વઞ્ચનેન સઙ્ગહિતસ્સેવ પુન ગહિતત્તાતિ દસ્સેતિ “**તં પના**”તિઆદિના.

મારણન્તિ મુટ્ઠિપહારકસાતાળનાદીહિ હિંસનં વિહેઠનં સન્ધાય વુત્તં, ન તુ પાણાતિપાતં. વિહેઠનત્થેપિ હિ **વધ**-સદ્દો દિસ્સતિ ‘‘અત્તાનં વધિત્વા વધિત્વા રોદેય્યા’’તિઆદીસુ (પાચિ॰ ૮૮૦) **મારણ**-સદ્દોપિ ઇધ વિહેઠનેયેવ

વત્તતીતિ દટ્ઠબ્બો. કેચિ પન ‘‘પુબ્બે પાણાતિપાતં પહાયા’તિઆદીસુ સયંકારો, ઇધ પરંકારો’’તિ વદન્તિ, તં ન સક્કા તથા વત્તું ‘‘કાયવચીપયોગસમુટ્ઠાપિકા ચેતના, છ પયોગા’’તિ ચ વુત્તત્તા. યથા હિ અપ્પટિગ્ગાહભાવસામઞ્ઞેપિ સતિ પબ્બજિતેહિ અપ્પટિગ્ગહિતબ્બવત્થુવિસેસભાવસન્દસ્સનત્થં ઇત્થિકુમારિદાસિદાસાદયો વિભાગેન વુત્તા. યથા ચ પરસન્તકસ્સ હરણભાવતો અદિન્નાદાનભાવસામઞ્ઞેપિ સતિ તુલાકૂટાદયો અદિન્નાદાનવિસેસભાવસન્દસ્સનત્થં વિભાગેન વુત્તા, ન એવં પાણાતિપાતપરિયાયસ્સ વધસ્સ પુન ગહણે પયોજનં અત્થિ તથાવિભજિતબ્બસ્સાભાવતો, તસ્મા યથાવુત્તોયેવત્થો સુન્દરતરોતિ.

વિપરામોસોતિ વિસેસેન સમન્તતો ભુસં મોસાપનં મુય્હનકરણં, થેનનં વા. થેય્યં ચોરિકા મોસોતિ હિ પરિયાયો. સો કારણવસેન દુવિધોતિ આહ "**હિમવિપરામોસો**"તિઆદિ. **મુસન્તી**તિ ચોરેન્તિ, મોસેન્તિ વા મુય્હનં કરોન્તિ, મોસેત્વા તેસં સન્તકં ગણ્હન્તીતિ વુત્તં હોતિ. **યન્તિ** ચ તસ્સા કિરિયાય પરામસનં. **મગ્ગપ્પટિપન્નં જન**ન્તિ પરપક્ખેપિ અધિકારો. આલોપનં વિલુમ્પનં **આલોપો**. સહસા કરણં **સહસાકારો**. સહસા પવત્તિતા **સાહસિકા**, સાવ કિરિયા તથા.

એત્તાવતાતિ ‘‘પાણાતિપાતં પહાયા’’તિઆદિના ‘‘સહસાકારા પટિવિરતો’’તિ પરિયોસાનેન એતપ્પરિમાણેન પાઠેન. અન્તરભેદં અગ્ગહેત્વા પાળિયં યથારુતમાગતવસેનેવ છબ્બીસતિસિક્ખાપદસઙ્ગહમેતં સીલં યેભુય્યેન સિક્ખાપદાનમવિભત્તત્તા **ચૂળસીલં** નામાતિ અત્થો. દેસનાવસેન હિ ઇધ ચૂળમજ્ઝિમાદિભાવો વેદિતબ્બો, ન ધમ્મવસેન. તથા હિ ઇધસઙ્ખિત્તેન ઉદ્દિટ્ઠાનં સિક્ખાપદાનં અવિભત્તાનં વિભજનવસેન મજ્ઝિમસીલદેસના પવત્તા, તેનેવાહ "**મજ્ઝિમસીલં વિત્થારેન્તો**"તિ.ચૂળસીલવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

મજ્ઝિમસીલવણ્ણના

૧૧. ‘‘યથા વા પનેકે ભોન્તો’’તિઆદિદેસનાય સમ્બન્ધમાહ "**ઇદાની**"તિઆદિના. તત્થાયમટ્ઠકથામુત્તકો નયો – **યથા**તિ ઓપમ્મત્થે નિપાતો. **વા**તિ વિકપ્પનત્થે, તેન ઇમમત્થં વિકપ્પેતિ ‘‘ઉસ્સાહં કત્વા મમ વણ્ણં વદમાનોપિ પુથુજ્જનો પાણાતિપાતં પહાય પાણાતિપાતા પટિવિરતો’’તિઆદિના પરાનુદ્દેસિકનયેન વા સબ્બથાપિ આચારસીલમત્તમેવ વદેય્ય, ન તદુત્તરિં. ‘‘યથાપનેકે ભોન્તો સમણબ્રાહ્મણભાવં પટિજાનમાના, પરેહિ ચ તથા સમ્ભાવિયમાના તદનુરૂપપટિપત્તિં અજાનનતો, અસમત્થનતો ચ ન અભિસમ્ભુણન્તિ, ન એવમયં. અયં પન સમણો ગોતમો સબ્બથાપિ સમણસારુપ્પપટિપત્તિં પૂરેસિયેવા’’તિ એવં અઞ્ઞુદ્દેસિકનયેન વા સબ્બથાપિ આચારસીલમત્તમેવ વદેય્ય, ન તદુત્તરિન્તિ. **પના**તિ વચનાલઙ્કારે વિકપ્પનત્થેનેવ ઉપન્યાસાદિઅત્થસ્સ સિજ્ઝનતો. **એકે**તિ અઞ્ઞે. ‘‘એકચ્ચે’’તિપિ વદન્તિ. **ભોન્તો**તિ સાધૂનં પિયસમુદાહારો. સાધવો હિ પરે ‘‘ભોન્તો’’તિ વા ‘‘દેવાનં પિયા’’તિ વા ‘‘આયસ્મન્તો’’તિ વા સમાલપન્તિ. **સમણબ્રાહ્મણા**તિ યં કિઞ્ચિ પબ્બજ્જં ઉપગતતાય **સમણા**. જાતિમત્તેન ચ **બ્રાહ્મણા**તિ.

સદ્ધા નામ ઇધ ચતુબ્બિધેસુ ઠાનેસૂતિ આહ "**કમ્મઞ્ચા**"તિઆદિ. કમ્મકમ્મફલસમ્બન્ધેનેવ ઇધલોકપરલોકસદ્દહનં દટ્ઠબ્બં ‘‘એત્થ કમ્મં વિપચ્ચતિ, કમ્મફલઞ્ચ અનુભવિતબ્બ’’ન્તિ. તદત્થં બ્યતિરેકતો ઞાપેતિ "**અયં મે**"તિઆદિના. **પટિકરિસ્સતી**તિ પચ્ચુપકારં કરિસ્સતિ. તદેવ સમત્થેતું "**એવંદિન્નાનિ હી**"તિઆદિમાહ. દેસનાસીસમત્તં પધાનં કત્વા નિદસ્સનતો. તેન ચતુબ્બિધમ્પિ પચ્ચયં નિદસ્સેતીતિ વુત્તં "**અત્થતો પના**"તિઆદિ.

“**સેય્યથિદ**”ન્તિ અયં સદ્દો “સો કતમો”તિ અત્થે એકો **નિપાતો**, નિપાતસમુદાયો વા, તેન ચ બીજગામભૂતગામસમારમ્ભપદે સદ્દક્કમેન અપ્પધાનભૂતોપિ બીજગામભૂતગામો વિભજ્જિતબ્બટ્ઠાને પધાનભૂતો વિય પટિનિદ્દિસીયતિ. અઞ્ઞો હિ સદ્દક્કમો અઞ્ઞો અત્થક્કમોતિ આહ “**કતમો સો બીજગામભૂતગામો**”તિ. તસ્મિઞ્હિ વિભત્તે તબ્બિસયસમારમ્ભોપિ વિભત્તોવ હોતિ. ઇમમત્થઞ્હિ દસ્સેતું “**યસ્સ સમારમ્ભં અનુયુત્તા વિહરન્તી**”તિ વુત્તં. તેનેવ ચ પાળિયં “મૂલબીજ”ન્તિઆદિના સો નિદ્દિટ્ઠોતિ. મૂલમેવ બીજં **મૂલબીજં**, મૂલં બીજં એતસ્સાતિપિ **મૂલબીજ**ન્તિ ઇધ દ્વિધા અત્થો. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. અતો ન ચોદેતબ્બમેતં “કસ્મા પનેત્થ બીજગામભૂતગામં પુચ્છિત્વા બીજગામો એવ વિભત્તો”તિ. તત્થ હિ પઠમેન અત્થેન બીજગામો નિદ્દિટ્ઠો, દુતિયેન ભૂતગામો, દુવિધોપેસ સામઞ્ઞનિદ્દેસેન વા મૂલબીજઞ્ચ મૂલબીજઞ્ચ મૂલબીજન્તિ એકસેસનયેન વા નિદ્દિટ્ઠોતિ વેદિતબ્બો, તેનેવ વક્ખતિ “**સબ્બઞ્હેત**”ન્તિઆદિં. અતીવ વિસતિ ભેસજ્જપયોગેસૂતિ **અતિવિસં**, **અતિવિસા** વા, યા “મહોસધ”ન્તિપિ વુચ્ચતિ **કચ્છકો**તિ કાળકચ્છકો, યં “પિલક્ખો”તિપિ વદન્તિ. **કપિત્થનો**તિ અમ્બિલઙ્કુરફલો સેતરુક્ખો. સો હિ કમ્પતિ ચલતીતિ **કપિથનો** થનપચ્ચયેન, **કપી**તિ વા મક્કટો, તસ્સ થનસદિસં ફલં યસ્સાતિ **કપિત્થનો**. “**કપિત્થનો**તિ પિપ્પલિરુક્ખો”તિ (વિસુદ્ધિ॰ ટી॰ ૧.૧૦૮) હિ **વિસુદ્ધિમગ્ગટીકાયં** વુત્તં. **ફળુબીજં** નામ પબ્બબીજં. **અજ્જક**ન્તિ સેતપણ્ણાસં. **ફણિજ્જક**ન્તિ સમીરણં. **હિરિવેર**ન્તિ વારં. પચ્ચયન્તરસમવાયે સદિસફલુપ્પત્તિયા વિસેસકારણભાવતો વિરુહનસમત્થે સારફલે નિરુળ્હો બીજસદ્દોતિ દસ્સેતિ “**વિરુહનસમત્થમેવા**”તિ ઇમિના. ઇતરઞ્હિ અબીજસઙ્ખ્યં ગતં, તઞ્ચ ખો રુક્ખતો વિયોજિતમેવ. અવિયોજિતં પન તથા વા હોતુ, અઞ્ઞથા વા “**ભૂતગામો**”ત્વેવ વુચ્ચતિ યથાવુત્તેન દુતિયટ્ઠેન. વિનયા (પાચિ॰ ૯૧) નુરૂપતો તેસં વિસેસં દસ્સેતિ “**તત્થા**”તિઆદિના. યમેત્થ વત્તબ્બં, તં હેટ્ઠા વુત્તમેવ.

૧૨. સન્નિધાનં **સન્નિધિ**, તાય કરીયતેતિ **સન્નિધિકારો**, અન્નપાનાદિ. એવં કાર-સદ્દસ્સ કમ્મત્થતં સન્ધાય “**સન્નિધિકારપરિભોગ**”ન્તિ વુત્તં. અયમપરો નયો – યથા “આચયં ગામિનો”તિ વત્તબ્બે અનુનાસિકલોપેન “આચયગામિનો”તિ (ધ॰ સ॰ ૧૦) નિદ્દેસો કતો, એવમિધાપિ “સન્નિધિકારં પરિભોગ”ન્તિ વત્તબ્બે અનુનાસિકલોપેન “સન્નિધિકારપરિભોગ”ન્તિ વુત્તં, સન્નિધિં કત્વા પરિભોગન્તિ અત્થો. **વિનયવસેના**તિ વિનયાગતાચારવસેન. વિનયાગતાચારો હિ ઉત્તરલોપેન “વિનયો”તિ વુત્તો, કાયવાચાનં વા વિનયનં વિનયો. સુત્તન્તનયપટિપત્તિયા વિસું ગહિતત્તા વિનયાચારોયેવ ઇધ લબ્ભતિ. સમ્મા કિલેસે લિખતીતિ **સલ્લેખો**તિ ચ વિનયાચારસ્સ વિસું ગહિતત્તા સુત્તન્તનયપટિપત્તિ એવ. **પટિગ્ગહિત**ન્તિ કાયેન વા કાયપટિબદ્ધેન વા પટિગ્ગહિતં. **અપરજ્જૂતિ** અપરસ્મિં દિવસે. **દત્વા**તિ પરિવત્તનવસેન દત્વા. **ઠપાપેત્વા**તિ ચ અત્તનો સન્તકકરણેન ઠપાપેત્વા. તેસમ્પિ સન્તકં વિસ્સાસગ્ગાહાદિવસેન પરિભુઞ્જિતું વટ્ટતિ. સુત્તન્તનયવસેન સલ્લેખો એવ ન હોતિ.

યાનિ ચ તેસં અનુલોમાનીતિ એત્થ સાનુલોમધઞ્ઞરસં, મધુકપુપ્ફરસં, પક્કડાકરસઞ્ચ ઠપેત્વા અવસેસા સબ્બેપિ ફલપુપ્ફપત્તરસા અનુલોમપાનાનીતિ દટ્ઠબ્બં, યથાપરિચ્છેદકાલં અનધિટ્ઠિતં અવિકપ્પિતન્તિ અત્થો.

સન્નિધીયતેતિ **સન્નિધિ**, વત્થમેવ. પરિયાયતિ કપ્પીયતીતિ **પરિયાયો**, કપ્પિયવાચાનુસારેન પટિપત્તિ, તસ્સ કથાતિ **પરિયાયકથા**. તબ્બિપરીતો **નિપ્પરિયાયો**, કપ્પિયમ્પિ અનુપગમ્મ સન્તુટ્ઠિવસેન પટિપત્તિ, **પરિયાય**-સદ્દો વા કારણે, તસ્મા કપ્પિયકારણવસેન વુત્તા કથા **પરિયાયકથા**. તદપિ અવત્વા સન્તુટ્ઠિવસેન વુત્તા **નિપ્પરિયાયો**. “**સચે**”તિઆદિ અઞ્ઞસ્સ દાનાકારદસ્સનં. પાળિયા ઉદ્દિસનં **ઉદ્દેસો**. અત્થસ્સ પુચ્છા **પરિપુચ્છનં**. “**અદાતું ન વટ્ટતી**”તિ ઇમિના અદાને સલ્લેખકોપનં દસ્સેતિ. **અપ્પહોન્તે**તિ કાતું અપ્પહોનકે સતિ. **પચ્ચાસાયા**તિ

ચીવરપટિલાભાસાય. **અનુઞ્ઞાતકાલે**તિ અનત્થતે કથિને એકો પચ્છિમકત્તિકમાસો, અત્થતે કથિને પચ્છિમકત્તિકમાસેન સહ હેમન્તિકા ચત્તારો માસા, પિટ્ઠિસમયે યો કોચિ એકો માસોતિ એવં તતિયકથિનસિક્ખાપદાદીસુ અનુઞ્ઞાતસમયે. **સુત્તન્તિ** ચીવરસિબ્બનસુત્તં. **વિનયકમ્મં કત્વા**તિ મૂલચીવરં પરિક્ખારચોળં અધિટ્ઠહિત્વા પચ્ચાસાચીવરમેવ મૂલચીવરં કત્વા ઠપેતબ્બં, તં પુન માસપરિહારં લભતિ, એતેન ઉપાયેન યાવ ઇચ્છતિ, તાવ અઞ્ઞમઞ્ઞં મૂલચીવરં કત્વા ઠપેતું લબ્ભતીતિ વુત્તનયેન, વિકપ્પનાવસેન વા વિનયકમ્મં કત્વા. કસ્મા ન વટ્ટતીતિ આહ "**સન્નિધિ ચ હોતિ સલ્લેખઞ્ચ કોપેતી**"તિ.

ઉપરિ મણ્ડપસદિસં પદરચ્છન્નં, સબ્બપલિગુણ્ઠિમં વા છાદેત્વા કતં **વય્હં**. ઉભોસુ પસ્સેસુ સુવણ્ણરજતાદિમયા ગોપાનસિયો દત્વા ગરુળપક્ખકનયેન કતા **સન્દમાનિતા**. ફલકાદિના કતં પીઠકયાનં **સિવિકા**. અન્તોલિકાસઙ્ખાતા પટપોટલિકા **પાટઙ્કી**. "**એકભિક્ખુસ્સ હી**"તિઆદિ તદત્થસ્સ સમત્થનં. **અરઞ્ઞત્થાયા**તિ અરઞ્ઞગમનત્થાય. **ધોતપાદકત્થાયા**તિ ધોવિતપાદાનમનુરક્ખણત્થાય. સંહનિતબ્બા બન્ધિતબ્બાતિ **સઙ્ઘાટા**, ઉપાહનાયેવ સઙ્ઘાટા તથા, યુગળભૂતા ઉપાહનાતિ અત્થો. **અઞ્ઞસ્સ દાતબ્બા**તિ એત્થ વુત્તનયેન દાનં વેદિતબ્બં.

મઞ્ચોતિ નિદસ્સનમત્તં. સબ્બેપિ હિ પીઠભિસાદયો નિસીદનસયનયોગ્ગા ગહેતબ્બા તેસુપિ તથાપટિપજ્જિતબ્બતો.

આબાધપચ્ચયા એવ અત્તના પરિભુઞ્જિતબ્બા ગન્ધા વટ્ટન્તીતિ દસ્સેતિ "**કણ્ડુકચ્છુછવિદોસાદિઆબાધે સતી**"તિ ઇમિના. ''લક્ખણે હિ સતિ હેતુત્થોપિ કત્થચિ સમ્ભવતી''તિ હેટ્ઠા વુત્તોયેવ. તત્થ **કણ્ડૂ**તિ ખજ્જુ. **કચ્છૂ**તિ વિતચ્છિકા. **છવિદોસો**તિ કિલાસાદિ. **આહરાપેત્વા**તિ ઞાતિપવારિતતો ભિક્ખાચારવત્તેન વા ન યેન કેનચિ વા આકારેન હરાપેત્વા. ભેસજ્જપચ્ચયેહિ ગિલાનસ્સ વિઞ્ઞત્તિપિ વટ્ટતિ. ''અનુજાનામિ ભિક્ખવે , ગન્ધં ગહેત્વા કવાટે પઞ્ચઙ્ગુલિકં દાતું, પુપ્ફં ગહેત્વા વિહારે એકમન્તં નિક્ખિપિતુ''ન્તિ (ચૂળવ॰ ૨૬૪) વચનતો "**દ્વારે**"તિઆદિ વુત્તં. **ઘરધૂપનં** વિહારવાસના, ચેતિયઘરવાસના વા. **આદિ**-સદ્દેન ચેતિયપટિમાપૂજાદીનિ સઙ્ગણ્હાતિ.

કિલેસેહિ આમસિતબ્બતો **આમિસં**, યં કિઞ્ચિ ઉપભોગારહં વત્થુ, તસ્મા યથાવુત્તાનમ્પિ પસઙ્ગં નિવારેતું "**વુત્તાવસેસં દટ્ઠબ્બ**"ન્તિ આહ, પારિસેસનયતો ગહિતત્તા વુત્તાવસેસં દટ્ઠબ્બન્તિ અધિપ્પાયો. કિં પનેતન્તિ વુત્તં "**સેય્યથિદ**"ન્તિઆદિ. **તથારૂપે કાલે**તિ ગામં પવિસિતું દુક્કરાદિકાલે. **વલ્લૂરો**તિ સુક્ખમંસં. **ભાજન**-સદ્દો સપ્પિતેલગુળસદ્દેહિ યોજેતબ્બો તદવિનાભાવિત્તા. **કાલસ્સેવા**તિ પગેવ. **ઉદકકદ્દમે**તિ ઉદકે ચ કદ્દમે ચ. નિમિત્તે ચેતં ભુમ્મં, ભાવલક્ખણે વા. **અચ્છથા**તિ નિસીદથ. **ભુઞ્જન્તસ્સેવા**તિ ભુઞ્જતો એવ ભિક્ખુનો, સમ્પદાનવચનં, અનાદરત્થે વા સામિવચનં. કિરિયન્તરાવચ્છેદનયોગેન હેત્થ અનાદરતા. **ગીવાયામક**ન્તિ ભાવનપુંસકવચનં, ગીવં આયમેત્વા આયતં કત્વાતિ અત્થો, યથા વા ભુત્તે અતિભુત્તતાય ગીવા આયમિતબ્બા હોતિ, તથાતિપિ વટ્ટતિ. **ચતુમાસમ્પી**તિ વસ્સાનસ્સ ચત્તારો માસેપિ. **કુટુમ્બં** વુચ્ચતિ ધનં, તદસ્સત્થીતિ **કુટુમ્બિકો**, મુણ્ડો ચ સો કુટુમ્બિકો ચાતિ **મુણ્ડકુટુમ્બિકો**, તસ્સ જીવિકં તથા, તં કત્વા જીવતીતિ અત્થો. નયદસ્સનમત્તઞ્ચેતં આમિસપદેન દસ્સિતાનં સન્નિધિવત્થૂનન્તિ દટ્ઠબ્બં.

તબ્બિરહિતં સમણપટિપત્તિં દસ્સેન્તો "**ભિક્ખુનો પના**"તિઆદિમાહ. તત્થ ''ગુળપિણ્ડો તાલપક્કપ્પમાણ''ન્તિ **સારત્થદીપનિયં** વુત્તં. **ચતુભાગમત્ત**ન્તિ કુટુમ્બમત્તન્તિ વુત્તં. "**એકા તણ્ડુલનાળી**"તિ વુત્તત્તા પન તસ્સા ચતુભાગો એકપત્થોતિ વદન્તિ. વુત્તઞ્ચ –

“કુડુવો પસતો એકો, પત્થો તે ચતુરો સિયું;
આળ્હકો ચતુરો પત્થા, દોણં વા ચતુરાળ્હક”ન્તિ.

કસ્માતિ વુત્તં “**તે હી**”તિઆદિ. **આહરાપેત્વાપિ ઠપેતું વટ્ટતિ**, પગેવ યથાલદ્ધં. “**અફાસુકકાલે**”તિઆદિના સુદ્ધચિત્તેન ઠપિતસ્સ પરિભોગો સલ્લેખં ન કોપેતીતિ દસ્સેતિ. સમ્મુતિકુટિકાદયો ચતસ્સો, અવાસાગારભૂતેન વા ઉપોસથાગારાદિના સહ પઞ્ચકુટિયો સન્ધાય “**કપ્પિયકુટિય**”ન્તિઆદિ વુત્તં. **સન્નિધિ નામ નત્થિ** તત્થ અન્તોવુત્થઅન્તોપક્કસ્સ અનુઞ્ઞાતત્તા. “**તથાગતસ્સા**”તિઆદિના અધિકારાનુરૂપં અત્થં પયોજેતિ. **પિલોતિકખણ્ડ**ન્તિ જિણ્ણચોળખણ્ડં.

૧૩. “**ગીવં પસારેત્વા**”તિ એતેન સયમેવ આપાથગમને દોસો નત્થીતિ દસ્સેતિ. **એત્તકમ્પી**તિ વિનિચ્છયવિચારણા વત્થુકિત્તનમ્પિ. **પયોજનમત્તમેવા**તિ પદત્થયોજનમત્તમેવ. યસ્સ પન પદસ્સ વિત્થારકથં વિના ન સક્કા અત્થો વિઞ્ઞાતું, તત્થ વિત્થારકથાપિ પદત્થસઙ્ગહમેવ ગચ્છતિ.

કુતૂહલવસેન પેક્ખિતબ્બતો **પેક્ખં**, નટસત્થવિધિના પયોગો. નટસમૂહેન પન જનસમૂહે કત્તબ્બવસેન “**નટસમ્મજ્જ**”ન્તિ વુત્તં. જનાનં સમ્મદ્દે સમૂહે કતન્તિ હિ **સમ્મજ્જં**. **સારસમાસે** પન ‘‘પેક્ખામહ’’ન્તિપિ વદન્તિ, ‘‘સમ્મજ્જદસ્સનુસ્સવ’’ન્તિ તેસં મતે અત્થો. ભારતનામકાનં દ્વેભાતુકરાજૂનં, રામરઞ્ઞો ચ યુજ્ઝનાદિકં તપ્પસુતેહિ આચિક્ખિતબ્બતો **અક્ખાનં**. **ગન્તુમ્પિ ન વટ્ટતિ**, પગેવ તં સોતું. પાણિના તાળિતબ્બં સરં **પાણિસ્સર**ન્તિ આહ “**કંસતાળ**”ન્તિ, લોહમયો તૂરિયજાતિવિસેસો કંસો, લોહમયપત્તો વા, તસ્સ તાળનસદ્દન્તિ અત્થો. પાણીનં તાળનસરન્તિ અત્થં સન્ધાય **પાણિતાળન્તિપિ વદન્તિ**. ઘનસઞ્ઞાતાનં તૂરિયવિસેસાનં તાળનં **ઘનતાળં** નામ, દણ્ડમયસમ્મતાળં સિલાતલાકતાળં વા. **મન્તેના**તિ ભૂતાવિસનમન્તેન. **એકે**તિ સારસમાસાચરિયા, ઉત્તરવિહારવાસિનો ચ, યથા ચેત્થ, એવમિતો પરેસુપિ ‘‘એકે’’તિ આગતટ્ઠાનેસુ. તે કિર દીઘનિકાયસ્સત્થવિસેસવાદિનો. **ચતુરસ્સઅમ્બણકતાળં** નામ રુક્ખસારદણ્ડાદીસુ યેન કેનચિ ચતુરસ્સઅમ્બણં કત્વા ચતૂસુ પસ્સેસુ ધમ્મેન ઓનદ્ધિત્વા વાદિતભણ્ડસ્સ તાળનં. તઞ્હિ એકાદસદોણપ્પમાણમાનવિસેસસણ્ઠાનત્તા “**અમ્બણક**”ન્તિ વુચ્ચતિ, બિમ્બિસકન્તિપિ તસ્સેવ નામં. તથા કુમ્ભસણ્ઠાનતાય **કુમ્ભો**, ઘટોયેવ વા, તસ્સ ધુનનન્તિ ખુદ્દકભાણકા. **અબ્ભોક્કિરણં** રઙ્ગબલિકરણં. તે હિ નચ્ચટ્ઠાને દેવતાનં બલિકરણં નામ કત્વા કીળન્તિ, યં ‘‘નન્દી’’તિપિ વુચ્ચતિ . ઇત્થિપુરિસસંયોગાદિકિલેસજનકં પટિભાનચિત્તં સોભનકરણતો **સોભનકરં** નામ. ‘‘સોભનઘરક’’ન્તિ **સારસમાસે** વુત્તં. ચણ્ડાય અલન્તિ **ચણ્ડાલં**, **અયોગુળકીળા**. **ચણ્ડાલા** નામ હીનજાતિકા સુનખમંસભોજિનો, તેસં ઇદન્તિ **ચણ્ડાલં**. સાણે ઉદકેન તેમેત્વા અઞ્ઞમઞ્ઞં આકોટનકીળા **સાણધોવનકીળા**. વંસેન કતં કીળનં **વંસ**ન્તિ આહ “**વેળું ઉસ્સાપેત્વા કીળન**”ન્તિ.

નિખણિત્વાતિ ભૂમિયં નિખાતં કત્વા. **નક્ખત્તકાલે**તિ નક્ખત્તયોગછણકાલે. તમત્થં અઙ્ગુત્તરાગમે દસકનિપાતપાળિયા (અ॰ નિ॰ ૧૦.૧૦૬) સાધેન્તો “**વુત્તમ્પિચેત**”ન્તિઆદિમાહ. **તત્થા**તિ તસ્મિં અટ્ઠિધોવને. **ઇન્દજાલેના**તિ અટ્ઠિધોવનમન્તં પરિજપ્પેત્વા યથા પરે અટ્ઠીનિયેવ પસ્સન્તિ, ન મંસાદીનિ, એવં મંસાદીનમન્તરધાપનમાયાય. ઇન્દસ્સ જાલમિવ હિ પટિચ્છાદિતું સમત્થનતો ‘‘ઇન્દજાલ’’ન્તિ માયા વુચ્ચતિ ઇન્દચાપાદયો વિય. **અટ્ઠિધોવન**ન્તિ અટ્ઠિધોવનકીળા.

હત્થિઆદીહિ સદ્ધિં યુજ્ઝિતુન્તિ હત્થિઆદીસુ અભિરુહિત્વા અઞ્ઞેહિ સદ્ધિં યુજ્ઝનં, હત્થિઆદીહિ ચ સદ્ધિં સયમેવ યુજ્ઝનં સન્ધાય વુત્તં, હત્થિઆદીહિ સદ્ધિં અઞ્ઞેહિ યુજ્ઝિતું, સયં વા યુજ્ઝિતુન્તિ હિ અત્થો. **તે**તિ હત્થિઆદયો. અઞ્ઞમઞ્ઞં મથેન્તિ વિલોથેન્તીતિ **મલ્લા**, બાહુયુદ્ધકારકા, તેસં યુદ્ધં. **સમ્પહારો**તિ સઙ્ગામો. બલસ્સ સેનાય અગ્ગં ગણનકોટ્ઠાસં કરોન્તિ એત્થાતિ **બલગ્ગં**, ''એત્તકા હત્થી, એત્તકા અસ્સા''તિઆદિના **બલગણનટ્ઠાનં**. સેનં વિયૂહન્તિ એત્થ વિભજિત્વા ઠપેન્તિ, સેનાય વા એત્થ બ્યૂહનં વિન્યાસોતિ **સેનાબ્યૂહો**, ''ઇતો હત્થી હોન્તુ, ઇતો અસ્સા હોન્તૂ''તિઆદિના યુદ્ધત્થં ચતુરઙ્ગબલાય સેનાય દેસવિસેસેસુ વિચારણટ્ઠાનં, તં પન ભેદતો **સકટબ્યૂહાદિવસેન**. **આદિ**-સદ્દેન ચક્કપદુમબ્યૂહાનં દણ્ડભોગમણ્ડલાસંહતબ્યૂહાનઞ્ચ ગહણં, ''તયો હત્થી પચ્છિમં હત્થાનીકં, તયો અસ્સા પચ્છિમં અસ્સાનીકં, તયો રથા પચ્છિમં રથાનીકં, ચત્તારો પુરિસા સરહત્થા પત્તી પચ્છિમં પત્તાનીક''ન્તિ (પાચિ॰ ૩૨૪ ઉય્યોધિકસિક્ખાપદે) કણ્ડવિદ્ધસિક્ખાપદસ્સ પદભાજનં સન્ધાય "**તયો...પે॰... આદિના નયેન વુત્તસ્સા**"તિ આહ. તઞ્ચ ખો ''દ્વાદસપુરિસો હત્થી, તિપુરિસો અસ્સો, ચતુપુરિસો રથો, ચત્તારો પુરિસા સરહત્થા પત્તી''તિ (પાચિ॰ ૩૧૪ ઉય્યુત્તસેનાસિક્ખાપદે) વુત્તલક્ખણતો હત્થિઆદિગણનેનાતિ દટ્ઠબ્બં, એતેન ચ ''છ હત્થિનિયો, એકો ચ હત્થી ઇદમેક''ન્તિ (મહાવ॰ અટ્ઠ॰ ૨૪૫) **ચમ્મક્ખન્ધકવણ્ણનાયં** વુત્તમનીકં પટિક્ખિપતિ.

૧૪. કારણં નામ ફલસ્સ ઠાનન્તિ વુત્તં "**પમાદો...પે॰... ઠાન**"ન્તિ. **પદાની**તિ સારીઆદીનં પતિટ્ઠાનાનિ. **અટ્ઠાપદ**ન્તિ સઞ્ઞાય દીઘતા. "**અટ્ઠપદ**"ન્તિપિ પઠન્તિ. **દસપદં** નામ દ્વીહિ પન્તીતિ વીસતિયા પદેહિ કીળનજૂતં. **અટ્ઠપદદસપદેસૂ**તિ અટ્ઠપદદસપદફલકેસુ. **આકાસેયેવ કીળન**ન્તિ ''અયં સારી અસુકપદં મયા નીતા, અયં અસુકપદ''ન્તિ કેવલં મુખેનેવ વદન્તાનં આકાસેયેવ જૂતસ્સ કીળનં. **નાનાપથમણ્ડલ**ન્તિ અનેકવિહિતસારીમગ્ગપરિવટ્ટં. **પરિહરિતબ્બ**ન્તિ સારિયો પરિહરિતું યુત્તકં. ઇતો ચિતો ચ સરન્તિ પરિવત્તન્તીતિ **સારિયો**, યેન કેનચિ કતાનિ અક્ખબીજાનિ. **તત્થા**તિ તાસુ સારીસુ, તસ્મિં વા અપનયનુપનયને. **જૂતખલિકે**તિ જૂતમણ્ડલે. ''જૂતફલકે''તિપિ અધુના પાઠો. **પાસકં** વુચ્ચતિ છસુ પસ્સેસુ એકેકં યાવ છક્કં દસ્સેત્વા કતકીળનકં, તં વટ્ટેત્વા યથાલદ્ધં એકકાદિવસેન સારિયો અપનેન્તો, ઉપનેન્તો ચ કીળન્તિ, પસતિ અટ્ઠપદાદીસુ બાધતિ, કુસતિ ચાતિ હિ **પાસકો**, ચતુબ્બીસતિવિધો અક્ખો. યં સન્ધાય વુત્તં –

''અટ્ઠકં માલિકં વુત્તં, સાવટ્ટઞ્ચ છકં મતં;
ચતુક્કં બહુલં ઞેય્યં, દ્વિ બિન્દુસન્તિભદ્રકં;
ચતુવીસતિ આયા ચ, મુનિન્દેન પકાસિતા''તિ.

તેન કીળનમિધ **પાસકકીળનં**. **ઘટનં** પહરણં, તેન કીળા **ઘટિકા**તિ આહ "**દીઘદણ્ડકેના**"તિઆદિ. ઘટેન કુમ્ભેન કીળા **ઘટિકા**તિ એકે. **મઞ્જિટ્ઠિકાય વા**તિ મઞ્જિટ્ઠિસઙ્ખાતસ્સ યોજનવલ્લિરુક્ખસ્સ સારં ગહેત્વા પક્કકસાવં સન્ધાય વદતિ. **સિત્થોદકેન વા**તિ [પિટ્ઠોદકેન વા (અટ્ઠકથાયં)] ચ પક્કમધુસિત્થોદકં. **સલાકહત્થ**ન્તિ તાલહીરાદીનં કલાપસ્સેતં અધિવચનં. બહૂસુ સલાકાસુ વિસેસરહિતં એકં સલાકં ગહેત્વા તાસુ પક્ખિપિત્વા પુન તઞ્ઞેવ ઉદ્ધરન્તા સલાકહત્થેન કીળન્તીતિ કેચિ. **ગુળકીળા**તિ ગુળફલકીળા, યેન કેનચિ વા કતગુળકીળા. પણ્ણેન વંસાકારેન કતા નાળિકા **પણ્ણનાળિકા**, તેનેવાહ "**તંધમન્તા**"તિ. ખુદ્દકે ક-પચ્ચયોતિ દસ્સેતિ "**ખુદ્દકનઙ્ગલ**"ન્તિ ઇમિના. હત્થપાદાનં મોક્ખેન મોચનેન ચયતિ પરિવત્તતિ એતાયાતિ **મોક્ખચિકા**, તેનાહ "**આકાસે વા**"તિઆદિ. પરિબ્ભમનત્તાયેવ તં ચક્કં નામાતિ દસ્સેતું "**પરિબ્ભમનચક્ક**"ન્તિ વુત્તં.

પણ્ણેન કતા નાળિ **પણ્ણનાળિ**, ઇમિના પત્તાળ્હકપદદ્વયસ્સ યથાક્કમં પરિયાયં દસ્સેતિ. તેન કતા પન કીળા **પત્તાળ્હકા**તિ વુત્તં "**તાયા**"તિઆદિ. ખુદ્દકો રથો **રથકો ક**-સદ્દસ્સ ખુદ્દકત્થવચનતો. એસ નયો સેસપદેસુપિ. આકાસે વા યં ઞાપેતિ, તસ્સ પિટ્ઠિયં વા યથા વા તથા વા અક્ખરં લિખિત્વા "એવમિદ"ન્તિ જાનનેન કીળા **અક્ખરિકા**, પુચ્છન્તસ્સ મુખાગતં અક્ખરં ગહેત્વા નટ્ઠમુત્તિલાભાદિજાનનકીળાતિપિ વદન્તિ. **વજ્જ**-સદ્દો અપરાધત્થોતિ આહ "**યથાવજ્જં નામા**"તિઆદિ. વાદિતાનુરૂપં નચ્ચનં, ગાયનં વા યથાવજ્જન્તિપિ વદન્તિ. "એવં કતે જયો ભવિસ્સતિ, એવં કતે પરાજયો"તિ જયપરાજયં પુરક્ખત્વા પયોગકરણવસેન પરિહારપથાદીનમ્પિ જૂતપ્પમાદટ્ઠાનભાવો વેદિતબ્બો, પઙ્ચીરાદીહિ ચ વંસાદીહિ કત્તબ્બા કિચ્ચસિદ્ધિ, અસિદ્ધિ ચાતિ જયપરાજયાવહો પયોગો વુત્તો, યથાવજ્જન્તિ ચ કાણાદીહિ સદિસાકારદસ્સનેહિ જયપરાજયવસેન જૂતકીળિકભાવેન વુત્તં. સબ્બેપિ હેતે જોતેન્તિ પકાસેન્તિ એતેહિ તપ્પયોગિકા જયપરાજયવસેન, જવન્તિ ચ ગચ્છન્તિ જયપરાજયં એતેહીતિ વા અત્થેન જૂતસદ્દવચનીયતં નાતિવત્તન્તિ.

૧૫. પમાણાતિક્કન્તાસનન્તિ "અટ્ઠઙ્ગુલપાદકં કારેતબ્બં સુગતઙ્ગુલેના"તિ વુત્તપ્પમાણતો અતિક્કન્તાસનં. કમ્મવસેન પયોજનતો "**અનુયુત્તા વિહરન્તીતિ પદં અપેક્ખિત્વા**"તિ વુત્તં. **વાળરૂપાની**તિ આહરિમાનિ સીહબ્યગ્ઘાદિવાળરૂપાનિ. વુત્તઞ્હિ ભિક્ખુનિવિભઙ્ગે "પલ્લઙ્કો નામ આહરિમેહિ વાળેહિ કતો"તિ (પાચિ॰ ૯૮૪) "અકપ્પિયરૂપાકુલો અકપ્પિયમઞ્ચો પલ્લઙ્કો"તિ **સારસમાસે** વુત્તં. **દીઘલોમકો મહાકોજવો**તિ ચતુરઙ્ગુલાધિકલોમો કાળવણ્ણો મહાકોજવો. કુવુચ્ચતિ પથવી, તસ્સં જવતિ સોભનવિત્થટવસેનાતિ **કોજવો**. "**ચતુરઙ્ગુલાધિકાનિ કિર તસ્સ લોમાની**"તિ વચનતો ચતુરઙ્ગુલતો હેટ્ઠા વટ્ટતીતિ વદન્તિ. **ઉદ્દલોમી એકન્તલોમી**તિ વિસેસદસ્સનમેતં, તસ્મા યદિ તાસુ ન પવિસતિ, વટ્ટતીતિ ગહેતબ્બં. **વાનવિચિત્ત**ન્તિ ભિત્તિચ્છદાદિઆકારેન વાનેન સિબ્બનેન વિચિત્રં. **ઉણ્ણામયત્થરણ**ન્તિ મિગલોમપકતમત્થરણં. **સેતત્થરણો**તિ ધવલત્થરણો. સીતત્થિકેહિ સેવિતબ્બત્તા **સેતત્થરણો**, "બહુમુદુલોમકો"તિપિ વદન્તિ. **ઘનપુપ્ફકો**તિ સબ્બથા પુપ્ફાકારસમ્પન્નો. "**ઉણ્ણામયત્થરણો**તિ ઉણ્ણામયો લોહિતત્થરણો"તિ (સારત્થ॰ ટી॰ ૨૫૮) **સારત્થદીપનિયં** વુત્તં. આમલકપત્તાકારાહિ પુપ્ફપન્તીહિ યેભુય્યતો કતત્તા **આમલકપત્તોતિપિ વુચ્ચતિ**.

તિણ્ણં તૂલાનન્તિ રુક્ખતૂલલતાતૂલપોટકીતૂલસઙ્ખાતાનં તિણ્ણં તૂલાનં. ઉદિતં દ્વીસુ લોમં દસા યસ્સાતિ **ઉદ્દલોમી** ઇ-કારસ્સ અકારં, ત-કારસ્સ લોપં, દ્વિભાવઞ્ચ કત્વા. એકસ્મિં અન્તે લોમં દસા યસ્સાતિ **એકન્તલોમી**. ઉભયત્થ **કેચી**તિ સારસમાસાચરિયા, ઉત્તરવિહારવાસિનો ચ. તેસં વાદે પન ઉદિતમેકતો ઉગ્ગતં લોમમયં પુપ્ફં યસ્સાતિ **ઉદ્દલોમી** વુત્તનયેન. ઉભતો અન્તતો એકં સદિસં લોમમયં પુપ્ફં યસ્સાતિ **એકન્તલોમી**તિ વચનત્થો. **વિનયટ્ઠકથાયં** પન "ઉદ્દલોમીતિ એકતો ઉગ્ગતલોમં ઉણ્ણામયત્થરણં. 'ઉદ્ધલોમી'તિપિ પાઠો. એકન્તલોમીતિ ઉભતો ઉગ્ગતલોમં ઉણ્ણામયત્થરણ"ન્તિ (મહાવ॰ અટ્ઠ॰ ૨૫૪) વુત્તં, નામમત્તમેસ વિસેસો. અત્થતો પન અગ્ગહિતાવસેસો અટ્ઠકથાદ્વયેપિ નત્થીતિ દટ્ઠબ્બો.

કોસેય્યઞ્ચ કટ્ટિસ્સઞ્ચ **કટ્ટિસ્સાનિ** વિરૂપેકસેસવસેન. તેહિ પકતમત્થરણં **કટ્ટિસ્સં**. એતદેવત્થં દસ્સેતું "**કોસેય્યકટ્ટિસ્સમયપચ્ચત્થરણ**"ન્તિ વુત્તં, કોસેય્યસુત્તાનમન્તરન્તરં સુવણ્ણમયસુત્તાનિ પવેસેત્વા વીતમત્થરણન્તિ વુત્તં હોતિ. સુવણ્ણસુત્તં કિર "કટ્ટિસ્સં, કસ્સટ"ન્તિ ચ વદન્તિ. તેનેવ "કોસેય્યકસ્સટમય"ન્તિ **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧૫) વુત્તં. **કટ્ટિસ્સં** નામ વાકવિસેસોતિપિ વદન્તિ. **રતનપરિસિબ્બિત**ન્તિ રતનેહિ સંસિબ્બિતં, સુવણ્ણલિત્તન્તિ કેચિ. **સુદ્ધકોસેય્ય**ન્તિ રતનપરિસિબ્બનરહિતં. **વિનયે**તિ વિનયટ્ઠકથં, વિનયપરિયાયં વા સન્ધાય વુત્તં. ઇધ હિ સુત્તન્તિકપરિયાયે "ઠપેત્વા તૂલિકં સબ્બાનેવ

ગોનકાદીનિ રતનપરિસિબ્બિતાનિ વટ્ટન્તી''તિ વુત્તં. વિનયપરિયાયં પન પત્વા ગરુકે ઠાતબ્બત્તા સુદ્ધકોસેય્યમેવ વટ્ટતિ, નેતરાનીતિ વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો, સુત્તન્તિકપરિયાયે પન રતનપરિસિબ્બનરહિતાપિ તૂલિકા ન વટ્ટતિ, ઇતરાનિ વટ્ટન્તિ, સચેપિ તાનિ રતનપરિસિબ્બિતાનિ, ભૂમત્થરણવસેન યથાનુરૂપં મઞ્ચપીઠાદીસુ ચ ઉપનેતું વટ્ટન્તીતિ. સુત્તન્તદેસનાય ગહટ્ઠાનમ્પિ વસેન વુત્તત્તા તેસં સઙ્ગણ્હનત્થં "**ઠપેત્વા...પે॰... ન વટ્ટન્તીતિ વુત્ત**"ન્તિ અપરે. **દીઘનિકાયટ્ઠકથાય**ન્તિ કત્થચિ પાઠો, પોરાણદીઘનિકાયટ્ઠકથાયન્તિ અત્થો. **નચ્ચયોગ્ગ**ન્તિ નચ્ચિતું પહોનકં. કરોન્તિ એત્થ નચ્ચન્તિ **કુત્તકં**, તં પન ઉદ્દલોમીએકન્તલોમીવિસેસમેવ. વુત્તઞ્ચ –

"દ્વિદસેકદસાન્યુદ્દ-લોમીએકન્તલોમિનો;
તદેવ સોળસિત્થીનં, નચ્ચયોગ્ગઞ્હિ કુત્તક''ન્તિ.

હત્થિનો પિટ્ઠિયં અત્થરં **હત્થત્થરં**. એવં સેસપદેસુપિ. **અજિનચમ્મેહી**તિ અજિનમિગચમ્મેહિ, તાનિ કિર ચમ્માનિ સુખુમતરાનિ, તસ્મા દુપટ્ટતિપટ્ટાનિ કત્વા સિબ્બન્તિ. તેન વુત્તં "અજિનપ્પવેણી''તિ, ઉપરૂપરિ ઠપેત્વા સિબ્બનવસેન હિ સન્તતિભૂતા "પવેણી''તિ વુચ્ચતિ. **કદલીમિગો**તિ મઞ્જારાકારમિગો, તસ્સ ધમ્મેન કતં પવરપચ્ચત્થરણં તથા. "**તં કિરા**"તિઆદિ તદાકારદસ્સનં, તસ્મા સુદ્ધમેવ કદલીમિગચમ્મં વટ્ટતીતિ વદન્તિ. ઉત્તરં ઉપરિભાગં છાદેતીતિ **ઉત્તરચ્છદો**, વિતાનં. તમ્પિ લોહિતમેવ ઇધાધિપ્પેતન્તિ આહ "**રત્તવિતાનેના**"તિ. "યં વત્તતિ, તં સઉત્તરચ્છેદ''ન્તિ એત્થ સેસો, સંસિબ્બિતભાવેન સદ્ધિં વત્તતીતિ અત્થો. રત્તવિતાનેસુ ચ કાસાવં વટ્ટતિ, કુસુમ્ભાદિરત્તમેવ ન વટ્ટતિ, તઞ્ચ ખો સબ્બરત્તમેવ. યં પન નાનાવણ્ણં વાનચિત્તં વા લેપચિત્તં વા, તં વટ્ટતિ. પચ્ચત્થરણસ્સેવ પધાનત્તા તપ્પટિબદ્ધં સેતવિતાનમ્પિ ન વટ્ટતીતિ વુત્તં. **ઉભતો**તિ ઉભયત્થ મઞ્ચસ્સ સીસભાગે, પાદભાગે ચાતિ અત્થો. એત્થાપિ સઉત્તરચ્છદે વિય વિનિચ્છયો. **પદુમવણ્ણં વા**તિ નાતિરત્તં સન્ધાયાહ. **વિચિત્રં વા**તિ પન સબ્બથા કપ્પિયત્તા વુત્તં, ન પન ઉભતો ઉપધાનેસુ અકપ્પિયત્તા. ન હિ **લોહિતક**-સદ્દો ચિત્તે વટ્ટતિ. પટલિકગ્ગહણેનેવ ચિત્તકસ્સાપિ અત્થરણસ્સ સઙ્ગહેતબ્બપ્પસઙ્ગતો. **સચે પમાણયુત્ત**ન્તિ વુત્તમેવત્થં બ્યતિરેકતો સમત્થેતું આહ "**મહાઉપધાનં પન પટિક્ખિત્ત**"ન્તિ. **મહાઉપધાન**ન્તિ ચ પમાણાતિક્કન્તં ઉપધાનં. સીસપ્પમાણમેવ હિ તસ્સ પમાણં. વુત્તઞ્ચ "અનુજાનામિ ભિક્ખવે, સીસપ્પમાણં બિબ્બોહનં કાતુ''ન્તિ (ચૂળવ॰ ૨૯૭) **સીસપ્પમાણ**ઞ્ચ નામ યસ્સ વિત્થારતો તીસુ કણ્ણેસુ દ્વિન્નં કણ્ણાનં અન્તરં મિનિયમાનં વિદત્થિ ચેવ ચતુરઙ્ગુલઞ્ચ હોતિ. બિબ્બોહનસ્સ મજ્ઝટ્ઠાનં તિરિયતો મુટ્ઠિરતનં હોતિ, દીઘતો પન દિયડ્ઢરતનં વા દ્વિરતનં વા. તં પન અકપ્પિયત્તાયેવ પટિક્ખિત્તં, ન તુ ઉચ્ચાસયનમહાસયનપરિયાપન્નત્તા. **દ્વેપી**તિ સીસૂપધાનં, પાદૂપધાનઞ્ચ. **પચ્ચત્થરણં દત્વા**તિ પચ્ચત્થરણં કત્વા અત્થરિત્વાતિ અત્થો, ઇદઞ્ચ ગિલાનમેવ સન્ધાય વુત્તં. તેનાહ **સેનાસનક્ખન્ધકવણ્ણનાયં** "અગિલાનસ્સાપિ સીસૂપધાનઞ્ચ પાદૂપધાનઞ્ચાતિ દ્વયમેવ વટ્ટતિ. ગિલાનસ્સ બિબ્બોહનાનિ સન્થરિત્વા ઉપરિ પચ્ચત્થરણં કત્વા નિપજ્જિતુમ્પિ વટ્ટતી''તિ (ચૂળવ॰ અટ્ઠ॰ ૨૯૭) **વુત્તનયેનેવા**તિ વિનયે ભગવતા વુત્તનયેનેવ. કથં પન વુત્તન્તિ આહ "**વુત્તઞ્હેત**"ન્તિઆદિ. યથા અટ્ઠઙ્ગુલપાદકં હોતિ, એવં આસન્દિયા પાદચ્છિન્દનં વેદિતબ્બં. પલ્લઙ્કસ્સ પન આહરિમાનિ વાળરૂપાનિ આહરિત્વા પુન અપ્પટિબદ્ધતાકારણમ્પિ ભેદનમેવ. **વિજટેત્વા**તિ જટં નિબ્બેધેત્વા. **બિબ્બોહનં કાતુ**ન્તિ તાનિ વિજટિતતૂલાનિ અન્તો પક્ખિપિત્વા બિબ્બોહનં કાતું.

૧૬. "**માતુકુચ્છિતો નિક્ખન્તદારકાન**"ન્તિ એતેન અણ્ડજજલાબુજાનમેવ ગહણં, માતુકુચ્છિતો નિક્ખન્તત્તાતિ ચ કારણં દસ્સેતિ, તેનેવાયમત્થો સિજ્ઝતિ "અનેકદિવસાનિ અન્તોસયનહેતુ એસ ગન્ધો''તિ. **ઉચ્છાદેન્તિ** ઉબ્બટ્ટેન્તિ. **સણ્ઠાનસમ્પાદનત્થ**ન્તિ સુસણ્ઠાનતાસમ્પાદનત્થં. **પરિમદ્દન્તી**તિ સમન્તતો મદ્દન્તિ.

તેસંયેવ દારકાનન્તિ પુઞ્ઞવન્તાનમેવ દારકાનં. તેસમેવ હિ પકરણાનુરૂપતાય ગહણં. **મહામલ્લાનન્તિ** મહતં બાહુયુદ્ધકારકાનં. **આદાસો** નામ મણ્ડનકપકતિકાનં મનુસ્સાનં અત્તનો મુખછાયાપસ્સનત્થં કંસલોહાદીહિ કતો ભણ્ડવિસેસો. તાદિસં સન્ધાય "**યં કિઞ્ચિ...પે॰... ન વટ્ટતી**"તિ વુત્તં. **અલઙ્કારઞ્જનમેવ** ન ભેસજ્જઞ્જનં. મણ્ડનાનુયોગસ્સ હિ અધિપ્પેતત્તા તમિધાનધિપ્પેતં. લોકે **માલા**-સદ્દો બદ્ધમાલાયમેવ ''માલા માલ્યં પુપ્ફદામે''તિ વચનતો. સાસને પન સુદ્ધપુપ્ફેસુપિ નિરુળ્હોતિ આહ "**અબદ્ધમાલા વા**"તિ. **કાળપીળકાદીનન્તિ** કાળવણ્ણપીળકાદીનં. **મત્તિકકક્કન્તિ** ઓસધેહિ અભિસઙ્ખતં યોગમત્તિકાચુણ્ણં. **દેન્તીતિ** વિલેપેન્તિ. **ચલિતેતિ** વિકારાપજ્જનવસેન ચલનં પત્તે , કુપિતેતિ અત્થો. **તેનાતિ** સાસપકક્કેન. **દોસેતિ** કાળપીળકાદીનં હેતુભૂતે લોહિતદોસે. **ખાદિતેતિ** અપનયનવસેન ખાદિતે. **સન્નિસિન્નેતિ** તાદિસે દુટ્ઠલોહિતે પરિક્ખીણે. **મુખચુણ્ણકેનાતિ** મુખવિલેપનેન . **ચુણ્ણેન્તીતિ** વિલિમ્પેન્તિ. **તં સબ્બન્તિ** મત્તિકાકક્કસાસપતિલહલિદ્દિકક્કદાનસઙ્ખાતં મુખચુણ્ણં, મુખવિલેપનઞ્ચ ન વટ્ટતિ. અત્થાનુક્કમસમ્ભવતો હિ અયં પદદ્વયસ્સ વણ્ણના. મુખચુણ્ણસઙ્ખાતં મુખવિલેપનન્તિ વા પદદ્વયસ્સ તુલ્યાધિકરણવસેન અત્થવિભાવના.

હત્થબન્ધન્તિ હત્થે બન્ધિતબ્બમાભરણં, તં પન સઙ્ખકપાલાદયોતિ આહ "**હત્થે**"તિઆદિ. સઙ્ખો એવ કપાલં તથા. "**અપરે**"તિઆદિના યથાક્કમં ''સિખાબન્ધ''ન્તિઆદિ પદાનમત્થં સંવણ્ણેતિ. તત્થ **સિખન્તિ** ચૂળં. ચીરકં નામ યેન ચૂળાય થિરકરણત્થં, સોભનત્થઞ્ચ વિજ્ઝતિ. મુત્તાય, મુત્તા એવ વા લતા **મુત્તાલતા**, મુત્તાવળિ. **દણ્ડો** નામ ચતુહત્થોતિ વુત્તં "**ચતુહત્થદણ્ડં વા**"તિ. **અલઙ્કતદણ્ડકન્તિ** પન તતો ઓમકં રથયટ્ઠિઆદિકં સન્ધાયાહ. **ભેસજ્જનાળિકન્તિ** ભેસજ્જતુમ્બં. પત્તાદિઓલમ્બનં વામંસેયેવ અચિણ્ણન્તિ વુત્તં "**વામપસ્સે ઓલગ્ગિત**"ન્તિ. **કણ્ણિકા** નામ કૂટં, તાય ચ રતનેન ચ પરિક્ખિત્તો કોસો યસ્સ તથા. **પઞ્ચવણ્ણસુત્તસિબ્બિતન્તિ** નીલપીતલોહિતોદાતમઞ્જિટ્ઠવસેન પઞ્ચવણ્ણેહિ સુત્તેહિ સિબ્બિતં તિવિધમ્પિ છત્તં. **રતનમત્તાયામં ચતુરઙ્ગુલવિત્થતન્તિ** તેસં પરિચયનિયામેન વા નલાટે બન્ધિતું પહોનકપ્પમાણેન વા વુત્તં. "**કેસન્તપરિચ્છેદં દસ્સેત્વા**"તિ એતેન તદનજ્ઝોત્થરણવસેન બન્ધનાકારં દસ્સેતિ. **મેઘમુખેતિ** અબ્ભન્તરે. "**મણિ**"ન્તિ ઇદં સિરોમણિં સન્ધાય વુત્તન્તિ આહ "**ચૂળામણિ**"ન્તિ, ચૂળાયં મણિન્તિ અત્થો. ચમરસ્સ અયં ચામરો, સ્વેવ વાલો, તેન કતા બીજની **ચામરવાલબીજની**. અઞ્ઞાસં પન મકસબીજનીવાકમયબીજનીઉસીરમયબીજનીમોરપિઞ્છમયબીજનીનં, વિધૂપનતાલવણ્ટાનઞ્ચ કપ્પિયત્તા તસ્સાયેવ ગહણં દટ્ઠબ્બં.

૧૭. દુગ્ગતિતો, સંસારતો ચ નિય્યાતિ એતેનાતિ **નિય્યાનં**, સગ્ગમગ્ગો, મોક્ખમગ્ગો ચ. તં નિય્યાનમરહતિ, તસ્મિં વા નિય્યાને નિયુત્તા, તં વા નિય્યાનં ફલભૂતં એતિસ્સાતિ **નિય્યાનિકા**, વચીદુચ્ચરિતકિલેસતો નિય્યાતીતિ વા **નિય્યાનિકા** ઈ-કારસ્સ રસ્સત્તં, ય-કારસ્સ ચ ક-કારં કત્વા. અનીય-સદ્દો હિ બહુલા કત્વત્થાભિધાયકો. ચેતનાય સદ્ધિં સમ્ફપ્પલાપવિરતિ ઇધ અધિપ્પેતા. તપ્પટિપક્ખતો **અનિય્યાનિકા**, સમ્ફપ્પલાપો, તસ્સા ભાવો **અનિય્યાનિકત્તં**, તસ્મા **અનિય્યાનિકત્તા**. **તિરચ્છાનભૂતાતિ** તિરોકરણભૂતા વિબન્ધનભૂતા. **સોપિ નામાતિ** એત્થ **નામ**-સદ્દો ગરહાયં. **કમ્મટ્ઠાનભાવેતિ** અનિચ્ચતાપટિસંયુત્તત્તા ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનભાવે. **કામસ્સાદવસેનાતિ** કામસઙ્ખાતઅસ્સાદવસેન. સહ અત્થેનાતિ **સાત્થકં**, હિતપટિસંયુત્તન્તિ અત્થો. **ઉપાહનાતિ** યાનકથાસમ્બન્ધં સન્ધાય વુત્તં. સુટ્ઠુ નિવેસિતબ્બોતિ **સુનિવિટ્ઠો**. તથા **દુન્નિવિટ્ઠો**. **ગામ**-સદ્દેન ગામવાસી જનોપિ ગહિતોતિ આહ "**અસુકગામવાસિનો**"તિઆદિ.

સૂરકથાતિ એત્થ **સૂર**-સદ્દો વીરવાચકોતિ દસ્સેતિ "**સૂરો અહોસી**"તિ ઇમિના. **વિસિખા** નામ મગ્ગસન્નિવેસો, ઇધ પન વિસિખાગહણેન તન્નિવાસિનોપિ ગહિતા ''સબ્બો ગામો આગતો''તિઆદીસુ વિય, તેનેવાહ "**સદ્ધા**

પસન્ના”તિઆદિ.

કુમ્ભસ્સ ઠાનં નામ ઉદકટ્ઠાનન્તિ વુત્તં “**ઉદકટ્ઠાનકથા**”તિ. **ઉદકતિત્થકથાતિપિ વુચ્ચતિ** તત્થેવ સમવરોધતો. અપિચ કુમ્ભસ્સ કરણટ્ઠાનં **કુમ્ભટ્ઠાનં**. તદપદેસેન પન કુમ્ભદાસિયો વુત્તાતિ દસ્સેતિ “**કુમ્ભદાસિકથા વા**”તિ ઇમિના. પુબ્બે પેતા કાલઙ્કતાતિ **પુબ્બપેતા**. “પેતો પરેતો કાલઙ્કતો”તિ હિ પરિયાયવચનં. હેટ્ઠા વુત્તનયમતિદિસિતું “**તત્થા**”તિઆદિ વુત્તં.

પુરિમપચ્છિમકથાહિ વિમુત્તાતિ ઇધાગતાહિ પુરિમાહિ, પચ્છિમાહિ ચ કથાહિ વિમુત્તા. **નાનાસભાવા**તિ અત્ત-સદ્દસ્સ સભાવપરિયાયભાવમાહ. **અસુકેન નામા**તિ પજાપતિના બ્રહ્મુના, ઇસ્સરેન વા. ઉપ્પત્તિઠિતિસમ્ભારાદિવસેન લોકં અક્ખાયતિ એતાયાતિ **લોકક્ખાયિકા**, સા પન લોકાયતસમઞ્ઞે વિતણ્ડસત્થે નિસ્સિતા સલ્લાપકથાતિ દસ્સેતિ “**લોકાયતવિતણ્ડસલ્લાપકથા**”તિ ઇમિના. લોકા બાલજના આયતન્તિ એત્થ ઉસ્સહન્તિ વાદસ્સાદેનાતિ **લોકાયતં**, લોકો વા હિતં ન યતતિ ન ઈહતિ તેનાતિ **લોકાયતં**. તઞ્હિ ગન્થં નિસ્સાય સત્તા પુઞ્ઞકિરિયાય ચિત્તમ્પિ ન ઉપ્પાદેન્તિ . અઞ્ઞમઞ્ઞવિરુદ્ધં, સગ્ગમોક્ખવિરુદ્ધં વા કથં તનોન્તિ એત્થાતિ **વિતણ્ડો**, વિરુદ્ધેન વા વાદદણ્ડેન તાળેન્તિ એત્થ વાદિનોતિ **વિતણ્ડો**, સબ્બત્થ નિરુત્તિનયેન પદસિદ્ધિ.

સાગરદેવેન ખતોતિ એત્થ સાગરરઞ્ઞો પુત્તેહિ ખતોતિપિ વદન્તિ. વિજ્જતિ પવેદનહેતુભૂતા મુદ્દા યસ્સાતિ **સમુદ્દો** ધ-કારસ્સ દ-કારં કત્વા, **સહ**-સદ્દો ચેત્થ વિજ્જમાનત્થવાચકો “સલોમકોસપક્ખકો”તિઆદીસુ વિય. **ભવો**તિ વુદ્ધિ ભવતિ વડ્ઢતીતિ કત્વા. **વિભવો**તિ હાનિ તબ્બિરહતો. દ્વન્દતો પુબ્બે સુય્યમાનો ઇતિસદ્દો પચ્ચેકં યોજેતબ્બોતિ આહ “**ઇતિ ભવો ઇતિ અભવો**”તિ. **યં વા તં વા**તિ યં કિઞ્ચિ, અથ તં અનિયમન્તિ અત્થો. અભૂતઞ્હિ અનિયમત્થં સહ વિકપ્પેન યંતં-સદ્દેહિ દીપેન્તિ આચરિયા. અપિચ **ભવો**તિ સસ્સતો. **અભવો**તિ ઉચ્છેદો. **ભવો**તિ વા કામસુખં. **અભવો**તિ અત્તકિલમથો.

ઇતિ ઇમાય છબ્બિધાય ઇતિભવાભવકથાય સદ્ધિં બાત્તિંસ તિરચ્છાનકથા નામ હોન્તિ. અથ વા પાળિયં સરૂપતો અનાગતાપિ અરઞ્ઞપબ્બતનદીદીપકથા **ઇતિ**-સદ્દેન સઙ્ગહેત્વા બત્તિંસ તિરચ્છાનકથાતિ વુચ્ચન્તિ. પાળિયઞ્હિ “**ઇતિ વા**”તિ **એત્થ ઇતિ**-સદ્દો પકારત્થો, **વા**-સદ્દો વિકપ્પનત્થો. ઇદં વુત્તં હોતિ “એવંપકારં, ઇતો અઞ્ઞં વા તાદિસં નિરત્થકકથં અનુયુત્તા વિહરન્તી”તિ, આદિઅત્થો વા **ઇતિ**-સદ્દો ઇતિ વા ઇતિ એવરૂપા “નચ્ચગીતવાદિતવિસૂકદસ્સના પટિવિરતો”તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૦, ૧૬૪; મ॰ નિ॰ ૧.૨૯૩, ૪૧૧; ૨.૧૧, ૪૧૮; ૩.૧૪, ૧૦૨; અ॰ નિ॰ ૧૦.૯૯) વિય, ઇતિ એવમાદિં અઞ્ઞમ્પિ તાદિસં કથમનુયુત્તા વિહરન્તીતિ અત્થો.

૧૮. વિરુદ્ધસ્સ ગહણં **વિગ્ગહો**, સો યેસન્તિ **વિગ્ગાહિકા**, તેસં તથા, વિરુદ્ધં વા ગણ્હાતિ એતાયાતિ **વિગ્ગાહિકા**, સાયેવ કથા તથા. **સારમ્ભકથા**તિ ઉપારમ્ભકથા. **સહિત**ન્તિ પુબ્બાપરાવિરુદ્ધં. તતોયેવ **સિલિટ્ઠં**. તં પન અત્થકારણયુત્તતાયાતિ દસ્સેતું “**અત્થયુત્તં કારણયુત્તન્તિ અત્થો**”તિ વુત્તં. ન્તિ વચનં. **પરિવત્તિત્વા ઠિતં** સપત્તગતો અસમત્થો યોધો વિય ન કિઞ્ચિ જાનાસિ, કિન્તુ સયમેવ પરાજેસીતિ અધિપ્પાયો. **વાદો દોસો**તિ પરિયાયવચનં. તથા **ચર વિચરા**તિ. **તત્થ તત્થા**તિ તસ્મિં તસ્મિં આચરિયકુલે. **નિબ્બેઘેહી**તિ મયા રોપિતં વાદં વિસ્સજ્જેહિ.

૧૯. દૂતસ્સ કમ્મં **દૂતેય્યં**, તસ્સ કથા તથા, તસ્સં. **ઇધ, અમુત્રા**તિ ઉપયોગત્થે ભુમ્મવચનં, તેનાહ “**અસુકં નામ ઠાન**”ન્તિ. વિત્થારતો વિનિચ્છયો વિનયટ્ઠકથાયં (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૪૩૬-૪૩૭) વુત્તોતિ સઙ્ખેપતો ઇધ દસ્સેતું

“**સઙ્ખેપતો પના**”તિઆદિ વુત્તં. **ગિહિસાસનન્તિ** યથાવુત્તવિપરીતં સાસનં. **અઞ્ઞેસન્તિ** ગિહીનઞ્ઞેવ.

૨૦. તિવિધેનાતિ સામન્તજપ્પનઇરિયાપથસન્નિસ્સિતપચ્ચયપટિસેવનભેદતો તિવિધેન. **વિમ્હાપયન્તીતિ** ‘‘અયમચ્છરિયપુરિસો’’તિ અત્તનિ પરેસં વિમ્હયં સમ્પહંસનં અચ્છરિયં ઉપ્પાદેન્તિ. વિપુબ્બઞ્હિ મ્હિ-સદ્દં સમ્પહંસને વદન્તિ સદ્દવિદૂ. સમ્પહંસનાકારો ચ અચ્છરિયં. **લપન્તીતિ** અત્તાનં વા દાયકં વા ઉક્ખિપિત્વા યથા સો કિઞ્ચિ દદાતિ, એવં ઉક્કાચેત્વા ઉક્ખિપનવસેન દીપેત્વા કથેન્તિ. **નિમિત્તં સીલમેતેસન્તિ નેમિત્તિકાતિ** તદ્ધિતવસેન તસ્સીલત્થો યથા ‘‘પંસુકૂલિકો’’તિ (મહાનિ॰ ૫૨) અપિચ નિમિત્તેન વદન્તિ, નિમિત્તં વા કરોન્તીતિ **નેમિત્તિકા. નિમિત્તન્તિ** ચ પરેસં પચ્ચયદાનસઞ્ઞુપ્પાદકં કાયવચીકમ્મં વુચ્ચતિ. **નિપ્પેસો** નિપ્પિસનં ચુણ્ણં વિય કરણં. નિપ્પિસન્તીતિ વા **નિપ્પેસા**, નિપ્પેસાયેવ **નિપ્પેસિકા**, નિપ્પિસનં વા **નિપ્પેસો**, તં કરોન્તીતિપિ **નિપ્પેસિકા. નિપ્પેસો** ચ નામ ભટપુરિસો વિય લાભસક્કારત્થં અક્કોસનખુંસનુપ્પણ્ડનપરપિટ્ઠિમંસિકતા. **લાભેન લાભન્તિ** ઇતો લાભેન અમુત્ર લાભં. **નિજિગીસન્તિ મગ્ગન્તિ પરિયેસન્તીતિ** પરિયાયવચનં. કુહકાદયો સદ્ધા કુહાનાદીનિ નિમિત્તં કત્વા તંસમઙ્ગિપુગ્ગલેસુ પવત્તાતિ આહ “**કુહના...પે॰... અધિવચન**”ન્તિ. **અટ્ઠકથઞ્ચાતિ** તંતંપાળિસંવણ્ણનાભૂતં પોરાણટ્ઠકથઞ્ચ.

મજ્ઝિમસીલવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

મહાસીલવણ્ણના

૨૧. અઙ્ગાનિ આરબ્ભ પવત્તત્તા અઙ્ગસહચરિતં સત્થં “**અઙ્ગ**”ન્તિ વુત્તં ઉત્તરપદલોપેન વા. **નિમિત્તન્તિ** એત્થાપિ એસેવ નયો, તેનાહ “**હત્થપાદાદીસૂ**”તિઆદિ. કેચિ પન ‘‘અઙ્ગન્તિ અઙ્ગવિકારં પરેસં અઙ્ગવિકારદસ્સનેનાપિ લાભાલાભાદિવિજાનન’’ન્તિ વદન્તિ. **નિમિત્તસત્થન્તિ** નિમિત્તેન સઞ્ઞાનનપ્પકારદીપકં સત્થં, તં વત્થુના વિભાવેતું “**પણ્ડુરાજા**”તિઆદિમાહ. **પણ્ડુરાજાતિ** ચ ‘‘દક્ખિણારામાધિપતિ’’ ઇચ્ચેવ વુત્તં. સીહળદીપે દક્ખિણારામનામકસ્સ સઙ્ઘારામસ્સ કારકોતિ વદન્તિ. ‘‘દક્ખિણમધુરાધિપતી’’તિ ચ કત્થચિ લિખિતં, દક્ખિણમધુરનગરસ્સ અધિપતીતિ અત્થો. **મુત્તાયોતિ** મુત્તિકા. **મુટ્ઠિયાતિ** હત્થમુદ્દાય. **ઘરગોલિકાયાતિ** સરબુના. સો “**મુત્તા**”તિ સઞ્ઞાનિમિત્તેનાહ, સઙ્ખ્યાનિમિત્તેન પન “**તિસ્સો**”તિ.

“**મહન્તાન**”ન્તિ એતેન અપ્પકં નિમિત્તમેવ, મહન્તં પન ઉપ્પાદોતિ નિમિત્તુપ્પાદાનં વિસેસં દસ્સેતિ. **ઉપ્પતિતન્તિ** ઉપ્પતનં. સુભાસુભફલં પકાસેન્તો ઉપ્પજ્જતિ ગચ્છતીતિ **ઉપ્પાદો, ઉપ્પાતોપિ**, સુભાસુભસૂચિકા ભૂતવિકતિ. સો હિ ધૂમો વિય અગ્ગિસ્સ કમ્મફલસ્સ પકાસનમત્તમેવ કરોતિ, ન તુ તમુપ્પાદેતીતિ. **ઇદન્તિ** ઇદં નામ ફલં. **એવન્તિ** ઇમિના નામ આકારેન. **આદિસન્તીતિ** નિદ્દિસન્તિ. **પુબ્બણ્હસમયેતિ** કાલવસેન. **ઇદં નામાતિ** વત્થુવસેન વદતિ. યો વસભં, કુઞ્જરં, પાસાદં, પબ્બતં વા આરુળ્હમત્તાનં સુપિને પસ્સતિ, તસ્સ ‘‘ઇદં નામ ફલ’’ન્તિઆદિના હિ વત્થુકિત્તનં હોતિ. **સુપિનકન્તિ** સુપિનસત્થં. અઙ્ગસમ્પત્તિવિપત્તિદસ્સનમત્તેન પુબ્બે ‘‘અઙ્ગ’’ન્તિ વુત્તં, ઇધ પન મહાનુભાવતાદિનિપ્ફાદકલક્ખણવિસેસદસ્સનેન ‘‘લક્ખણ’’ન્તિ અયમેતેસં વિસેસો, તેનાહ “**ઇમિના લક્ખણેના**”તિઆદિ. લક્ખણન્તિ હિ અઙ્ગપચ્ચઙ્ગેસુ દિસ્સમાનાકારવિસેસં સત્તિસિરિવચ્છગદાપાસાદાદિકમધિપ્પેતં તં તં ફલં લક્ખીયતિ અનેનાતિ કત્વા, સત્થં પન તપ્પકાસનતો **લક્ખણં. આહતેતિ** પુરાણે. **અનાહતેતિ** નવે. **અહતેતિ** પન પાઠે વુત્તવિપરિયાયેન અત્થો. **ઇતો પટ્ઠાયાતિ** દેવરક્ખસમનુસ્સાદિભેદેન યથાફલં પરિકપ્પિતેન વિવિધવત્થભાગે ઇતો વા એત્તો વા સઞ્છિન્ને ઇદં નામ ભોગાદિફલં હોતિ. **એવરૂપેન દારુનાતિ**

પલાસસિરિફલાદિદારુના, તથા દબ્બિયા. યદિ દબ્બિહોમાદીનિપિ અગ્ગિહોમાનેવ , અથ કસ્મા વિસું વુત્તાનીતિ આહ “**એવરૂપાયા**”તિઆદિ. **દબ્બિહોમા**દીનિ હોમોપકરણાદિવિસેસેહિ ફલવિસેસદસ્સનવસેન વુત્તાનિ, **અગ્ગિહોમં** પન વુત્તાવસેસસાધનવસેન વુત્તન્તિ અધિપ્પાયો. તેનાહ “**દબ્બિહોમાદીની**”તિઆદિ.

કુણ્ડકોતિ તણ્ડુલખણ્ડં, તિલસ્સ ઇદન્તિ **તેલં**, સમાસતદ્ધિતપદાનિ પસિદ્ધેસુ સામઞ્ઞભૂતાનીતિ વિસેસકરણત્થં “**તિલતેલાદિક**”ન્તિ વુત્તં. **પક્ખિપન**ન્તિ પક્ખિપનત્થં. ‘‘પક્ખિપનવિજ્જ’’ન્તિપિ પાઠો, પક્ખિપનહેતુભૂતં વિજ્જન્તિ અત્થો. **દક્ખિણક્ખકજણ્ણુલોહિતાદીહી**તિ દક્ખિણક્ખકલોહિતદક્ખિણજણ્ણુલોહિતાદીહિ. “**પુબ્બે**”તિઆદિના અઙ્ગઅઙ્ગવિજ્જાનં વિસેસદસ્સનેન પુનરુત્તભાવમપનેતિ. **અઙ્ગુલટ્ઠિં દિસ્વા**તિ અઙ્ગુલિભૂતં, અઙ્ગુલિયા વા જાતં અટ્ઠિં પસ્સિત્વા, અઙ્ગુલિચ્છવિમત્તં અપસ્સિત્વા તદટ્ઠિવિપસ્સનવસેનેવ બ્યાકરોન્તીતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘અઙ્ગલટ્ઠિન્તિ સરીર’’ન્તિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૨૧) પન **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** વુત્તં, એવં સતિ અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનં વિરુહનભાવેન લટ્ઠિસદિસત્તા સરીરમેવ અઙ્ગલટ્ઠીતિ વિઞ્ઞાયતિ. **કુલપુત્તો**તિ જાતિકુલપુત્તો, આચારકુલપુત્તો ચ. **દિસ્વાપી**તિ એત્થ **અપિ**-સદ્દો અદિસ્વાપીતિ સમ્પિણ્ડનત્થો. અબ્ભિનો સત્થં **અબ્ભેય્યં**. માસુરક્ખેન કતો ગન્થો **માસુરક્ખો**. રાજૂહિ પરિભૂત્તં સત્થં **રાજસત્થં**. સબ્બાનિપેતાનિ ખત્તવિજ્જાપકરણાનિ. **સિવ**-સદ્દો સન્તિઅત્થોતિ આહ “**સન્તિકરણવિજ્જા**”તિ, ઉપસગ્ગૂપસમનવિજ્જાતિ અત્થો. સિવા-સદ્દમેવ રસ્સં કત્વા એવમહાતિ સન્ધાય “**સિઙ્ગાલરુતવિજ્જા**”તિ વદન્તિ, સિઙ્ગાલાનં રુતે સુભાસુભસઞ્ઞાનનવિજ્જાતિ અત્થો. “**ભૂતવેજ્જમન્તો**તિ ભૂતવસીકરણમન્તો. **ભૂરિઘરે**તિ અન્તોપથવિયં કતઘરે, મત્તિકામયઘરે વા. ‘‘ભૂરિવિજ્જા સસ્સબુદ્ધિકરણવિજ્જા’’તિ **સારસમાસે**. **સપ્પાવ્હાયનવિજ્જા**તિ સપ્પાગમનવિજ્જા. **વિસવન્તમેવ વા**તિ વિસવમાનમેવ વા. ભાવનિદ્દેસસ્સ હિ માન-સદ્દસ્સ અન્તબ્યપ્પદેસો. યાય કરોન્તિ, સા વિસવિજ્જાતિ યોજના. ‘‘વિસતન્ત્રમેવ વા’’તિપિ પાઠો. એવં સતિ સરૂપદસ્સનં હોતિ, વિસવિચારણગન્થોયેવાતિ અત્થો. તન્ત્રન્તિ હિ ગન્થસ્સ પરસમઞ્ઞા. **સપક્ખકઅપક્ખકદ્વિપદચતુપ્પદાન**ન્તિ પિઙ્ગલમક્ખિકાદિસપક્ખકઘરગોલિકાદિઅપક્ખકદેવમનુસ્સચઙ્ગોરાદિદ્વિપદ-કણ્ટસસજમ્બુકાદિચતુપ્પદાનં . **રુતં** વસ્સિતં. **ગતં** ગમનં, એતેન “**સકુણવિજ્જા**”તિ ઇધ મિગસદ્દસ્સ લોપં, નિદસ્સનમત્તં વા દસ્સેતિ. **સકુણઞાણ**ન્તિ સકુણવસેન સુભાસુભફલસ્સ જાનનં. નનુ સકુણવિજ્જાય એવ વાયસવિજ્જાપવિટ્ઠાતિ આહ “**તં વિસુઞ્એવ સત્થ**”ન્તિ. તંતંપકાસકસત્થાનુરૂપવસેન હિ ઇધ તસ્સ તસ્સ વચનન્તિ દટ્ઠબ્બં.

પરિપક્કગતભાવો અત્તભાવસ્સ, જીવિતકાલસ્સ ચ વસેન ગહેતબ્બોતિ દસ્સેતિ “**ઇદાની**”તિઆદિના. **આદિટ્ઠઞાણ**ન્તિ આદિસિતબ્બસ્સ ઞાણં. **સરરક્ખણ**ન્તિ સરતો અત્તાનં, અત્તતો વા સરસ્સ રક્ખણં. “**સબ્બસઙ્ગાહિક**”ન્તિ ઇમિના મિગ-સદ્દસ્સ સબ્બસકુણચતુપ્પદેસુ પવત્તિં દસ્સેતિ, એકસેસનિદ્દેસો વા એસ ચતુપ્પદેસ્વેવ મિગ-સદ્દસ્સ નિરુળ્હત્તા. સબ્બેસમ્પિ સકુણચતુપ્પદાનં રુતજાનનસત્થસ્સ મિગચક્કસમઞ્ઞા, યથા તં સુભાસુભજાનનપ્પકારે સબ્બતો ભદ્રં ચક્કાદિસમઞ્ઞાતિ આહ “**સબ્બ...પે॰... વુત્ત**”ન્તિ.

૨૨. “**સામિનો**”તિઆદિ પસટ્ઠાપસટ્ઠકારણવચનં. **લક્ખણ**ન્તિ તેસં લક્ખણપ્પકાસકસત્થં. પારિસેસનયેન અવસેસં **આવુધં**. “**યમ્હિ કુલે**”તિઆદિના ઇમસ્મિં ઠાને તથાજાનનહેતુ એવ સેસં લક્ખણન્તિ દસ્સેતિ. **અયં વિસેસો**તિ ‘‘લક્ખણ’’ન્તિ હેટ્ઠા વુત્તા લક્ખણતો વિસેસો. તદત્થાવિકરણત્થં “**ઇદઞ્ચેત્થ વત્થૂ**”તિ વુત્તં **અગ્ગિં ધમમાન**ન્તિ અગ્ગિં મુખવાતેન જાલેન્તં. **મક્ખેસી**તિ વિનાસેતિ. **પિળન્ધનકણ્ણિકાયા**તિ કણ્ણાલઙ્કારસ્સ. **ગેહકણ્ણિકાયા**તિ ગેહકૂટસ્સ, એતેન એકસેસનયં, સામઞ્ઞનિદ્દેસં વા ઉપેતં. **કચ્છપલક્ખણ**ન્તિ કુમ્મલક્ખણં. **સબ્બચતુપ્પદાન**ન્તિ મિગ-સદ્દસ્સ ચતુપ્પદવાચકત્તમાહ.

૨૩. **અસુકદિવસે**તિ દુતિયાતતિયાદિતિથિવસેન વુત્તં. **અસુકનક્ખત્તેના**તિ અસ્સયુજભરણીકત્તિકારોહણીઆદિનક્ખત્તયોગવસેન. **વિપ્પવુત્થાન**ન્તિ વિપ્પવસિતાનં સદેસતો નિક્ખન્તાનં. ઉપસઙ્કમનં **ઉપયાનં. અપયાનં** પટિક્કમનં. **દુતિયપદેપી**તિ ''બાહિરાનં રઞ્ઞં...પે॰... ભવિસ્સતી''તિ વુત્તે દુતિયવાક્યેપિ. ''અબ્ભન્તરાનં રઞ્ઞં જયો''તિઆદીહિ દ્વીહિ વાક્યેહિ વુત્તા **જયપરાજયા પાકટાયેવ**.

૨૪. **રાહૂ**તિ રાહુ નામ અસુરિસ્સરો અસુરરાજા. તથા હિ **મહાસમયસુત્તે** અસુરનિકાયે વુત્તં –

''સતઞ્ચ બલિપુત્તાનં, સબ્બે વેરોચનામકા;
સન્નય્હિત્વા બલિસેનં, રાહુભદ્દમુપાગમુ''ન્તિ. (દી॰ નિ॰ ૨.૩૩૯);

તસ્સ ચન્દિમસૂરિયાનં ગહણં સંયુત્તનિકાયે **ચન્દિમસુત્તસૂરિયસુત્તેહિ** દીપેતબ્બં. **ઇતિ**-સદ્દો ચેત્થ આદિઅત્થો ''ચન્દગ્ગાહાદયો''તિ વુત્તત્તા, તેન સૂરિયગ્ગાહનક્ખત્તગ્ગાહા સઙ્ગય્હન્તિ. તસ્મા ચન્દિમસૂરિયાનમિવ નક્ખત્તાનમ્પિ રાહુના ગહણં વેદિતબ્બં. તતો એવ હિ ''**અપિ ચા**''તિઆદિના નક્ખત્તગાહે દુતિયનયો વુત્તો. **અઙ્ગારકાદિગાહસમાયોગોપી**તિ અગ્ગહિતગ્ગહણેન અઙ્ગારકસસિપુત્તસૂરગરુસુક્કરવિસુતકેતુસઞ્ઞાતાનં ગાહાનં સમાયોગો અપિ નક્ખત્તગાહોયેવ સહ પયોગેન ગહણતો. સહપયોગોપિ હિ વેદસમયેન ગહણન્તિ વુચ્ચતિ. **ઉક્કાનં પતન**ન્તિ ઉક્કોભાસાનં પતનં. વાતસઙ્ઘાતેસુ હિ વેગેન અઞ્ઞમઞ્ઞં સઙ્ઘટ્ટેન્તેસુ દીપિકોભાસો વિય ઓભાસો ઉપ્પજ્જિત્વા આકાસતો પતતિ, તત્રાયં ઉક્કાપાતવોહારો. **જોતિસત્થે**પિ વુત્તં –

''મહાસિખા ચ સુક્ખગ્ગા-રત્તાનિલસિખોજ્જલા;
પોરિસી ચ પમાણેન, ઉક્કા નાનાવિધા મતા''તિ.

દિસાકાલુસિયન્તિ દિસાસુ ખોભનં, **તં** સરૂપતો દસ્સેતિ ''**અગ્ગિસિખધૂમસિખાદીહિ આકુલભાવો વિયા**''તિ ઇમિના, અગ્ગિસિખધૂમસિખાદીનં બહુધા પાતુભાવો એવ **દિસાદાહો** નામાતિ વુત્તં હોતિ. તદેવ ''ધૂમકેતૂ''તિ લોકિયા વદન્તિ. વુત્તઞ્ચ **જોતિસત્થે** –

''કેતુ વિય સિખાવતી, જોતિ ઉપ્પાતરૂપિની''તિ.

સુક્ખવલાહકગજ્જનન્તિ વુટ્ઠિમન્તરેન વાયુવેગચલિતસ્સ વલાહકસ્સ નદનં. યં લોકિયા ''નિઘાતો''તિ વદન્તિ. વુત્તઞ્ચ **જોતિસત્થે** –

''યદાન્તલિક્ખે બલવા, મારુતો મારુતાહતો;
પતત્યધો સ નીઘાતો, જાયતે વાયુસમ્ભવો''તિ.

ઉદયનન્તિ લગ્ગનમાયૂહનં.

''યદોદેતિ તદા લગનં, રાસીનમન્વયં કમા''તિ –

હિ વુત્તં. **અત્થઙ્ગમન**મ્પિ તતો સત્તમરાસિપ્પમાણવસેન વેદિતબ્બં. અબ્ભા ધૂમો રજો રાહૂતિ ઇમેહિ ચતૂહિ કારણેહિ **અવિસુદ્ધતા**. તબ્બિનિમુત્તતા **વોદાનં**. વુત્તઞ્ચ ''ચત્તારોમે ભિક્ખવે, ચન્દિમસૂરિયાનં ઉપક્કિલેસા, યેહિ ઉપક્કિલેસેહિ

ઉપક્કિલિટ્ઠા ચન્દિમસૂરિયા ન તપન્તિ ન ભાસન્તિ ન વિરોચન્તિ. કતમે ચત્તારો? અબ્ભા ભિક્ખવે, ચન્દિમસૂરિયાનં ઉપક્કિલેસા, યેન...પે॰... ધૂમો...પે॰... રજો...પે॰... રાહુ ભિક્ખવે...પે॰... ઇમે ખો...પે॰... ન વિરોચન્તી''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૫૦).

૨૫. **દેવસ્સા**તિ મેઘસ્સ. **ધારાનુપ્પવેચ્છનં** વસ્સનં. **અવગ્ગાહો**તિ ધારાય અવગ્ગહણં દુગ્ગહણં, તેનાહ “**વસ્સવિબન્ધો**”તિ. **હત્થમુદ્દા**તિ હત્થેન અધિપ્પેતવિઞ્ઞાપનં, તં પન અઙ્ગુલિસઙ્કોચનેન ગણનાયેવાતિ **આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન** (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૨૧) વુત્તં. આચરિયસારિપુત્તત્થેરેન પન ‘‘હત્થમુદ્દા નામ અઙ્ગુલિપબ્બેસુ સઞ્ઞં ઠપેત્વા ગણના’’તિ દસ્સિતા. **ગણના વુચ્ચતિ અચ્છિદ્દકગણના** પરિસેસઞાયેન, સા પન પાદસિકમિલક્ખકાદયો વિય ‘‘એકં દ્વે’’તિઆદિના નવન્તવિધિના નિરન્તરગણનાતિ વેદિતબ્બા. સમૂહનં **સઙ્કલનં** વિસું ઉપ્પાદનં અપનયનં **પટુપ્પાદનં** [સટુપ્પાદનં (અટ્ઠકથાયં)] ‘‘સદુપ્પાદન’’ન્તિપિ પઠન્તિ, સમ્મા ઉપ્પાદનન્તિ અત્થો. **આદિ**-સદ્દેન વોકલનભાગહારાદિકે સઙ્ગણ્હાતિ. તત્થ **વોકલનં** વિસું સમૂહકરણં, વોમિસ્સનન્તિ અત્થો. ભાગકરણં **ભાગો**. ભુઞ્જનં વિભજનં **હારો**. **સા**તિ યથાવુત્તા પિણ્ડગણના **દિસ્વાતિ** એત્થ દિટ્ઠમત્તેન ગણેત્વાતિ અત્થો ગહેતબ્બો.

પટિભાનકવીતિ એત્થ અઙ્ગુત્તરાગમે (અ॰ નિ॰ ૪.૨૩૧) વુત્તાનન્તિ સેસો, કવીનં કબ્યકરણન્તિ સમ્બન્ધો, એતેન કવીહિ કતં, કવીનં વા ઇદં **કાવેય્યન્તિ** અત્થં દસ્સેતિ. “**અત્તનો ચિન્તાવસેના**”તિઆદિ તેસં સભાવદસ્સનં. તથા હિ વત્થું, અનુસન્ધિઞ્ચ સયમેવ ચિરેન ચિન્તેત્વા કરણવસેન **ચિન્તાકવિ** વેદિતબ્બો. કિઞ્ચિ સુત્વા સુતેન અસુતં અનુસન્ધેત્વા કરણવસેન **સુતકવિ**, કિઞ્ચિ અત્થં ઉપધારેત્વા તસ્સ સઙ્ખિપનવિત્થારણાદિવસેન **અત્થકવિ**, યં કિઞ્ચિ પરેન કતં કબ્બં વા નાટકં વા દિસ્વા તંસદિસમેવ અઞ્ઞં અત્તનો ઠાનુપ્પત્તિકપટિભાનેન કરણવસેન **પટિભાનકવી**તિ. ન્તિ તમત્થં. **તપ્પટિભાગ**ન્તિ તેન દિટ્ઠેન સદિસં. ‘‘કત્તબ્બ’’ન્તિ એત્થ વિસેસનં, ‘‘કરિસ્સામી’’તિ એત્થ વા ભાવનપુંસકં. **ઠાનુપ્પત્તિકપટિભાનવસેના**તિ કારણાનુરૂપં પવત્તનકઞાણવસેન. **જીવિકત્થાયા**તિ પકરણાધિગતવસેનેવ વુત્તં. કવીનં ઇદન્તિ **કબ્યં**, યં ‘‘ગીત’’ન્તિ વુચ્ચતિ.

૨૬. પરિગ્ગહભાવેન દારિકાય ગણ્હનં **આવાહનં**. તથા દાનં **વિવાહનં**. ઇધ પન તથાકરણસ્સ ઉત્તરપદલોપેન નિદ્દેસો, હેતુગબ્ભવસેન વા, તેનાહ “**ઇમસ્સ દારકસ્સા**”તિઆદિ. **ઇતી**તિ એવંહોન્તેસુ, એવંભાવતો વા. **ઉટ્ઠાન**ન્તિ ખેત્તાદિતો ઉપ્પન્નમાયં. **ઇણ**ન્તિ ધનવડ્ઢનત્થં પરસ્સ દિન્નં પરિયુદઞ્ચનં. પુબ્બે પરિચ્છિન્નકાલે અસમ્પત્તેપિ ઉદ્ધરિતમિણં **ઉટ્ઠાનં**, યથાપરિચ્છિન્નકાલે પન સમ્પત્તે **ઇણ**ન્તિ કેચિ, તદયુત્તમેવ ઇણગહણેનેવ સિજ્ઝનતો. પરેસં દિન્નં ઇણં વા ધનન્તિ સમ્બન્ધો. **થાવર**ન્તિ ચિરટ્ઠિતિકં. દેસન્તરે દિગુણતિગુણાદિગહણવસેન ભણ્ડપ્પયોજનં **પયોગો**. તત્થ વા અઞ્ઞત્થ વા યથાકાલપરિચ્છેદં વડ્ઢિગહણવસેન પયોજનં **ઉદ્ધારો**. ‘‘ભણ્ડમૂલરહિતાનં વાણિજં કત્વા એત્તકેન ઉદયેન સહ મૂલં દેથા’તિ ધનદાનં **પયોગો**, તાવકાલિકદાનં **ઉદ્ધારો**’’તિપિ વદન્તિ. **અજ્જ પયોજિતં દિગુણં ચતુગુણં હોતી**તિ યદિ અજ્જ પયોજિતં ભણ્ડં, એવં અપરજ્જ દિગુણં, અજ્જ ચતુગુણં હોતીતિ અત્થો. સુભસ્સ, સુભેન વા ગમનં પવત્તનં **સુભગો**, તસ્સ કરણં **સુભગકરણં**, તં પન પિયમનાપસ્સ, સસ્સિરીકસ્સ વા કરણમેવાતિ આહ “**પિયમનાપકરણ**”ન્તિઆદિ. **સસ્સિરીકકરણ**ન્તિ સરીરસોભગ્ગકરણં. **વિલીનસ્સા**તિ પતિટ્ઠહિત્વાપિ પરિપક્કમપાપુણિત્વા વિલોપસ્સ. તથા પરિપક્કભાવેન **અટ્ઠિતસ્સ**. પરિયાયવચનમેતં પદચતુક્કં. **ભેસજ્જદાન**ન્તિ ગબ્ભસણ્ઠાપનભેસજ્જસ્સ દાનં. **તીહિ કારણેહી**તિ એત્થ વાતેન, પાણકેહિ વા ગબ્ભે વિનસ્સન્તે ન પુરિમકમ્મુના ઓકાસો કતો, તપ્પચ્ચયા એવ કમ્મં વિપચ્ચતિ, સયમેવ પન કમ્મુના ઓકાસે કતે ન એકન્તેન વાતા, પાણકા વા અપેક્ખિતબ્બાતિ કમ્મસ્સ વિસું કારણભાવો

વુત્તોતિ દટ્ઠબ્બં. **વિનયટ્ઠકથાયં** (વિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૮૫) પન વાતેન પાણકેહિ વા ગબ્ભો વિનસ્સન્તો કમ્મં વિના ન વિનસ્સતીતિ અધિપ્પાયેન તમઞ્ઞત્ર દ્વીહિ કારણેહીતિ વુત્તં. **નિબ્બાપનીય**ન્તિ ઉપસમકરં. **પટિકમ્મ**ન્તિ યથા તે ન ખાદન્તિ, તથા પટિકરણં.

બન્ધકરણન્તિ યથા જિં ચાલેતું ન સક્કોતિ, એવં અનાલોળિતકરણં. **પરિવત્તનત્થ**ન્તિ આવુધાદિના સહ ઉક્ખિત્તહત્થાનં અઞ્ઞત્થ પરિવત્તનત્થં, અત્તના ગોપિતટ્ઠાને અખિપેત્વા પરત્થ ખિપનત્થન્તિ વુત્તં હોતિ. **ખિપતી**તિ ચ અઞ્ઞત્થ ખિપતીતિ અત્થો. **વિનિચ્છયટ્ઠાને**તિ અટ્ટવિનિચ્છયટ્ઠાને. ઇચ્છિતત્થસ્સ દેવતાય કણ્ણે કથનવસેન જપ્પનં **કણ્ણજપ્પન**ન્તિ ચ વદન્તિ. **દેવતં ઓતારેત્વા**તિ એત્થ મન્તજપ્પનેન દેવતાય ઓતારણં. **જીવિકત્થાયા**તિ યથા પારિચરિયં કત્વા જીવિતવુત્તિ હોતિ, તથા જીવિતવુત્તિકરણત્થાય. **આદિચ્ચપારિચરિયા**તિ કરમાલાહિ પૂજં કત્વા સકલદિવસં આદિચ્ચાભિમુખાવટ્ઠાનેન આદિચ્ચસ્સ પરિચરણં. "**તથેવા**"તિ ઇમિના "જીવિકત્થાયા"તિ પદમાકડ્ઢતિ. **સિરિવ્હાયન**ન્તિ ઈ-કારતો અ-કારલોપેન સન્ધિનિદ્દેસો, તેનાહ "**સિરિયા અવ્હાયન**"ન્તિ. "**સિરેના**"તિ પન ઠાનવસેન અવ્હાયનાકારં દસ્સેતિ. યે તુ અ-કારતો **અ**-કારસ્સ લોપં કત્વા "સિરવ્હાયન"ન્તિ પઠન્તિ, તેસં પાઠે અયમત્થો "મન્તં જપ્પેત્વા સિરસા ઇચ્છિતસ્સ અત્થસ્સ અવ્હાયન"ન્તિ.

૨૭. દેવટ્ઠાનન્તિ દેવાયતનં. **ઉપહાર**ન્તિ પૂજં. **સમિદ્ધિકાલે**તિ આયાચિતસ્સ અત્થસ્સ સિદ્ધકાલે. **સન્તિપટિસ્સવકમ્મ**ન્તિ દેવતાયાચનાય યા સન્તિ પટિકત્તબ્બા, તસ્સા પટિસ્સવકરણં. **સન્તી**તિ ચેત્થ મન્તજપ્પનેન પૂજાકરણં, તાય સન્તિયા આયાચનપ્પયોગોતિ અત્થો. **તસ્મિ**ન્તિ યં "સચે મે ઇદં નામ સમિજ્ઝિસ્સતી"તિ વુત્તં, તસ્મિં પટિસ્સવફલભૂતે યથાભિપત્થિતકમ્મસ્મિં. **તસ્સા**તિ યો "પણિધી"તિ ચ વુત્તો, તસ્સ પટિસ્સવસ્સ. યથાપટિસ્સવઞ્હિ ઉપહારે કતે પણિધિઆયાચના કતા નિય્યાતિતા હોતીતિ. **ગહિતમન્તસ્સા**તિ ઉગ્ગહિતમન્તસ્સ. **પયોગકરણ**ન્તિ ઉપચારકમ્મકરણં. **ઇતી**તિ કારણત્થે નિપાતો, તેન વસ્સવોસ્સ-સદ્દાનં પુરિસપણ્ડકેસુ પવત્તિં કારણભાવેન દસ્સેતિ, પણ્ડકતો વિસેસેન અસતિ ભવતીતિ **વસ્સો**. પુરિસલિઙ્ગતો વિરહેન અવઅસતિ હીળિતો હુત્વા ભવતીતિ **વોસ્સો**. વિસેસો રાગસ્સવો યસ્સાતિ **વસ્સો**. વિગતો રાગસ્સવો યસ્સાતિ **વોસ્સો**તિ નિરુત્તિનયેન પદસિદ્ધીતિપિ વદન્તિ. **વસ્સકરણં** તદનુરૂપભેસજ્જેન. **વોસ્સકરણં** પન ઉદ્ધતબીજતાદિનાપિ, તેનેવ **જાતકટ્ઠકથાયં** "વોસ્સવરાતિ ઉદ્ધતબીજા ઓરોધપાલકા"તિ વુત્તં . **અચ્છન્દિકભાવમત્ત**ન્તિ ઇત્થિયા અકામભાવમત્તં. **લિઙ્ગ**ન્તિ પુરિસનિમિત્તં.

વત્થુબલિકમ્મકરણન્તિ ઘરવત્થુસ્મિં બલિકમ્મસ્સ કરણં, તં પન ઉપદ્દવપટિબાહનત્થં, વડ્ઢનત્થઞ્ચ કરોન્તિ, મન્તજપ્પનેન અત્તનો, અઞ્ઞેસઞ્ચ **મુખસુદ્ધિકરણં**. **તેસ**ન્તિ અઞ્ઞેસં. **યોગ**ન્તિ ભેસજ્જપયોગં. **વમન**ન્તિ પચ્છિન્દનં. **ઉદ્ધંવિરેચન**ન્તિ વમનભેદમેવ "ઉદ્ધં દોસાનં નીહરણ"ન્તિ વુત્તત્તા. **વિરેચન**ન્તિ પકતિવિરેચનમેવ. **અધોવિરેચન**ન્તિ સુદ્ધવત્થિકસાવવત્થિઆદિવત્થિકિરિયા "અધો દોસાનં નીહરણ"ન્તિ વુત્તત્તા. અથો વમનં ઉગ્ગિરણમેવ, ઉદ્ધંવિરેચનં દોસનીહરણં. તથા વિરેચનં વિરેકોવ, અધોવિરેચનં દોસનીહરણન્તિ અયમેતેસં વિસેસો પાકટો હોતિ. **દોસાન**ન્તિ ચ પિત્તાદિદોસાનન્તિ અત્થો. સેમ્હનીહરણાદિ **સિરોવિરેચનં**. **કણ્ણબન્ધનત્થ**ન્તિ છિન્નકણ્ણાનં સઙ્ઘટનત્થં. **વણહરણત્થ**ન્તિ અરુપનયનત્થં. **અક્ખિતપ્પનતેલ**ન્તિ અક્ખીસુ ઉસુમસ્સ નીહરણતેલં. યેન અક્ખિમ્હિ અઞ્જિતે ઉણ્હં ઉસુમં નિક્ખમતિ. યં નાસિકાય ગણ્હીયતિ, તં **નત્થુ**. **પટલાની**તિ અક્ખિપટલાનિ. **નીહરણસમત્થ**ન્તિ અપનયનસમત્થં. **ખારઞ્જન**ન્તિ ખારકમઞ્જનં. સીતમેવ સચ્ચં નિરુત્તિનયેન, તસ્સ કારણં અઞ્જનં **સચ્ચઞ્જન**ન્તિ આહ "**સીતલભેસજ્જઞ્જન**"ન્તિ. **સલાકવેજ્જકમ્મ**ન્તિ અક્ખિરોગવેજ્જકમ્મં. સલાકસદિસત્તા સલાકસઙ્ખાતસ્સ અક્ખિરોગસ્સ વેજ્જકમ્મન્તિ હિ **સાલાકિયં**. ઇદં પન વુત્તાવસેસસ્સ અક્ખિરોગપટિકમ્મસ્સ

સઙ્ગહણત્થં વુત્તં ‘‘તપ્પનાદયોપિ હિ સાલાકિયાનેવા’’તિ. પટિવિદ્ધસ્સ સલાકસ્સ નિક્ખમનત્થં વેજ્જકમ્મં સલાકવેજ્જકમ્મન્તિ કેચિ, તં પન સલ્લકત્તિયપદેનેવ સઙ્ગહિતન્તિ દટ્ઠબ્બં.

સલ્લસ્સ પટિવિદ્ધસ્સ કત્તનં ઉબ્બાહનં **સલ્લકત્તં**, તદત્થાય વેજ્જકમ્મં **સલ્લકત્તવેજ્જકમ્મં**. કુમારં ભરતીતિ **કુમારભતો**, તસ્સ ભાવો **કોમારભચ્ચં**, કુમારો એવ વા **કોમારો**, ભતનં **ભચ્ચં**, તસ્સ ભચ્ચં તથા, તદભિનિપ્ફાદકં વેજ્જકમ્મન્તિ અત્થો. મૂલાનિ પધાનાનિ રોગૂપસમને સમત્થાનિ ભેસજ્જાનિ **મૂલભેસજ્જાનિ**, મૂલાનં વા બ્યાધીનં ભેસજ્જાનિ તથા. મૂલાનુબન્ધવસેન હિ દુવિધો બ્યાધિ. તત્ર મૂલબ્યાધિમ્હિ તિકિચ્છિતે યેભુય્યેન ઇતરં વૂપસમતિ, તેનાહ ‘‘**કાયતિકિચ્છતં દસ્સેતી**’’તિઆદિ . તત્થ **કાયતિકિચ્છત**ન્તિ મૂલભાવતો સરીરભૂતેહિ ભેસજ્જેહિ, સરીરભૂતાનં વા રોગાનં તિકિચ્છકભાવં. **ખારાદીની**તિ ખારોદકાદીનિ. **તદનુરૂપે વણે**તિ વૂપસમિતસ્સ મૂલબ્યાધિનો અનુચ્છવિકે અરુમ્હિ. **તેસ**ન્તિ મૂલભેસજ્જાનં. **અપનયનં** અપહરણં, તેહિ અતિકિચ્છનન્તિ વુત્તં હોતિ. ઇદઞ્ચ કોમારભચ્ચસલ્લકત્તસાલાકિયાદિવિસેસભૂતાનં તન્તીનં પુબ્બે વુત્તત્તા પારિસેસવસેન વુત્તં, તસ્મા તદવસેસાય તન્તિયા ઇધ સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો, સબ્બાનિ ચેતાનિ આજીવહેતુકાનિયેવ ઇધાધિપ્પેતાનિ ‘‘મિચ્છાજીવેન જીવિકં કપ્પેન્તી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૧) વુત્તત્તા. યં પન તત્થ તત્થ પાળિયં ‘‘ઇતિ વા’’તિ વુત્તં. તત્થ **ઇતી**-તિ પકારત્થે નિપાતો, **વા**-તિ વિકપ્પનત્થે. ઇદં વુત્તં હોતિ – ઇમિના પકારેન, ઇતો અઞ્ઞેન વાતિ. તેન યાનિ ઇતો બાહિરકપબ્બજિતા સિપ્પાયતનવિજ્જાટ્ઠાનાદીનિ જીવિકોપાયભૂતાનિ આજીવિકપકતા ઉપજીવન્તિ, તેસં પરિગ્ગહો કતોતિ વેદિતબ્બં.

મહાસીલવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પુબ્બન્તકપ્પિકસસ્સતવાદવણ્ણના

૨૮. ઇદાનિ સુઞ્ઞતાપકાસનવારસ્સત્થં વણ્ણેન્તો અનુસન્ધિં પકાસેતું ‘‘**એવ**’’ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **વુત્તવણ્ણસ્સા**તિ સહત્થે છટ્ઠિવચનં, સામિઅત્થે વા અનુસન્ધિ-સદ્દસ્સ ભાવકમ્મવસેન કિરિયાદેસનાસુ પવત્તનતો. **ભિક્ખુસદ્દેન વુત્તવણ્ણસ્સા**તિ ‘‘યાવચિદં તેન ભગવતા’’તિઆદિના વુત્તવણ્ણસ્સ. તત્ર પાળિયં અયં સમ્બન્ધો – ન ભિક્ખવે, એત્તકા એવ બુદ્ધગુણા યે તુમ્હાકં પાકટા, અપાકટા પન ‘‘અત્થિ ભિક્ખવે, અઞ્ઞે ધમ્મા’’તિ વિત્થારો. ‘‘ઇમે દિટ્ઠિટ્ઠાના એવં ગહિતા’’તિઆદિના સસ્સતાદિદિટ્ઠિટ્ઠાનાનં યથાગહિતાકારસ્સ સુઞ્ઞભાવપ્પકાસનતો, ‘‘તઞ્ચ પજાનનં ન પરામસતી’’તિ સીલાદીનઞ્ચ અપરામસનીયભાવદીપનેન નિચ્ચસારાદિવિરહપ્પકાસનતો, યાસુ વેદનાસુ અવીતરાગતાય બાહિરાનં એતાનિ દિટ્ઠિવિબન્ધકાનિ સમ્ભવન્તિ, તાસં પચ્ચયભૂતાનઞ્ચ સમ્મોહાદીનં વેદકકારકસભાવાભાવદસ્સનમુખેન સબ્બધમ્માનં અત્તત્તનિયતાવિરહદીપનતો, અનુપાદાપરિનિબ્બાનદીપનતો ચ અયં દેસના સુઞ્ઞતાવિભાવનપ્પધાનાતિ આહ ‘‘**સુઞ્ઞતાપકાસનં આરભી**’’તિ.

પરિયત્તીતિ વિનયાદિભેદભિન્ના મનસા વવત્થાપિતા તન્તિ. **દેસના**તિ તસ્સા તન્તિયા મનસા વવત્થાપિતાય વિભાવના, યથાધમ્મં ધમ્માભિલાપભૂતા વા પઞ્ઞાપના, અનુલોમાદિવસેન વા કથનન્તિ પરિયત્તિદેસનાનં વિસેસો પુબ્બેયેવ વવત્થાપિતોતિ ઇમમત્થં સન્ધાય ‘‘**દેસનાય, પરિયત્તિય**’’ન્તિ ચ વુત્તં. **એવમાદીસૂ**તિ એત્થ **આદિ**-સદ્દેન સચ્ચસભાવસમાધિપઞ્ઞાપકતિપુઞ્ઞાપત્તિઞેય્યાદયો સઙ્ગય્હન્તિ. તથા હિ અયં **ધમ્મ**-સદ્દો ‘‘ચતુન્નં ભિક્ખવે, ધમ્માનં અનનુબોધા’’તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૪.૧) સચ્ચે પવત્તતિ, ‘‘કુસલા ધમ્મા અકુસલા ધમ્મા’’તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ તિકમાતિકા ૧) સભાવે, ‘‘એવંધમ્મા તે ભગવન્તો અહેસુ’’ન્તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૩,

૯૪, ૧૪૫; ૩.૧૪૨; મ॰ નિ॰ ૩.૧૬૭; સં॰ નિ॰ ૫.૩૭૮) સમાધિમ્હિ, ‘‘સચ્ચં ધમ્મો ધિતિ ચાગો, સ વે પેચ્ચ ન સોચતિ’’તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૬; સુ॰ નિ॰ ૧૯૦) પઞ્ઞાયં, ‘‘જાતિધમ્માનં ભિક્ખવે, સત્તાનં એવં ઇચ્છા ઉપ્પજ્જતી’’તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૩૧; ૩.૩૭૩; પટિ॰ મ॰ ૧.૩૩) પકતિયં, ‘‘ધમ્મો સુચિણ્ણો સુખમાવહાતી’’તિઆદીસુ (સુ॰ નિ॰ ૧૮૪; થેરગા॰ ૩૦૩; જા॰ ૧.૧૦.૧૦૨; ૧૫.૩૮૫) પુઞ્ઞે, ‘‘ચત્તારો પારાજિકા ધમ્મા’’તિઆદીસુ (પારા॰ ૨૩૩) આપત્તિયં, ‘‘સબ્બે ધમ્મા સબ્બાકારેન બુદ્ધસ્સ ભગવતો ઞાણમુખે આપાથમાગચ્છન્તી’’તિઆદીસુ (મહાનિ॰ ૧૫૬; ચૂળનિ॰ ૮૫; પટિ॰ મ॰ ૩.૫) ઞેય્યે પવત્તતિ. **ધમ્મા હોન્તી**તિ સત્તજીવતો સુઞ્ઞા ધમ્મમત્તા હોન્તીતિ અત્થો. કિમત્થિયં ગુણે પવત્તનન્તિ આહ ‘‘**તસ્મા**’’તિઆદિ.

મકસતુણ્ડસૂચિયાતિ સૂચિમુખમક્ખિકાય તુણ્ડસઙ્ખાતાય સૂચિયા. અલબ્ભનેય્યપતિટ્ઠો વિયાતિ સમ્બન્ધો. **અઞ્ઞત્ર તથાગતા**તિ ઠપેત્વા તથાગતં. ‘‘**દુદ્દસા**’’તિ પદેનેવ તેસં ધમ્માનં દુક્ખોગાહતા પકાસિતાતિ ‘‘**અલબ્ભનેય્યપતિટ્ઠા**’’ ઇચ્ચેવ વુત્તં. લભિતબ્બાતિ **લબ્ભનીયા**, સા એવ **લબ્ભનેય્યા**, લભીયતે વા **લબ્ભનં**, તમરહતીતિ **લબ્ભનેય્યા**, ન લબ્ભનેય્યા **અલબ્ભનેય્યા**, પતિટ્ઠહન્તિ એત્થાતિ **પતિટ્ઠા**, પતિટ્ઠહનં વા **પતિટ્ઠા**, અલબ્ભનેય્યા પતિટ્ઠા એત્થાતિ **અલબ્ભનેય્યપતિટ્ઠા**. ઇદં વુત્તં હોતિ – સચે કોચિ અત્તનો પમાણં અજાનન્તો ઞાણેન તે ધમ્મે ઓગાહિતું ઉસ્સાહં કરેય્ય, તસ્સ તં ઞાણં અપ્પતિટ્ઠમેવ મકસતુણ્ડસૂચિ વિય મહાસમુદ્દેતિ. ઓગાહિતુમસક્કુણેય્યતાય ‘‘એત્તકા એતે ઈદિસા વા’’તિ તે પસ્સિતું ન સક્કાતિ વુત્તં ‘‘**ગમ્ભીરત્તા એવ દુદ્દસા**’’તિ. યે પન દટ્ઠુમેવ ન સક્કા, તેસં ઓગાહિત્વા અનુ અનુ બુજ્ઝને કથા એવ નત્થીતિ આહ ‘‘**દુદ્દસત્તા એવ દુરનુબોધા**તિ. સબ્બકિલેસપરિળાહપટિપ્પસ્સદ્ધિસઙ્ખાતઅગ્ગફલમત્થકે સમુપ્પન્નતા, પુરેચરાનુચરવસેન નિબ્બુતસબ્બકિલેસપરિળાહસમાપત્તિસમોકિણ્ણત્તા ચ **નિબ્બુતસબ્બપરિળાહા**. તબ્ભાવતો **સન્તા**તિ અત્થો. **સન્તારમ્મણાનિ** મગ્ગફલનિબ્બાનાનિ અનુપસન્તસભાવાનં કિલેસાનં, સઙ્ખારાનઞ્ચ અભાવતો.

અથ વા કસિણુગ્ઘાટિમાકાસતબ્બિસયવિઞ્ઞાણાનં અનન્તભાવો વિય સુસમૂહતવિક્ખેપતાય નિચ્ચસમાહિતસ્સ મનસિકારસ્સ વસેન તદારમ્મણધમ્માનં સન્તભાવો વેદિતબ્બો. અવિરજ્જિત્વા નિમિત્તપટિવેધો વિય ઇસ્સાસાનં અવિરજ્ઝિત્વા ધમ્માનં યથાભૂતસભાવાવબોધો સાદુરસો મહારસોવ હોતીતિ આહ ‘‘**અતિત્તિકરણટ્ઠેના**’’તિ, અતપ્પનકરણસભાવેનાતિ અત્થો. સોહિચ્ચં તિત્તિ તપ્પનન્તિ હિ પરિયાયો. **અતિત્તિકરણટ્ઠેના**તિ પત્થેત્વા સાદુરસકરણટ્ઠેનાતિપિ અત્થં વદન્તિ. પટિવેધપ્પત્તાનં તેસુ ચ બુદ્ધાનમેવ સબ્બાકારેન વિસયભાવૂપગમનતો ન તક્કબુદ્ધિયા ગોચરાતિ આહ ‘‘**ઉત્તમઞાણવિસયત્તા**’’તિઆદિ. **નિપુણા**તિ ઞેય્યેસુ તિક્ખપ્પવત્તિયા છેકા. યસ્મા પન સો છેકભાવો આરમ્મણે અપ્પટિહતવુત્તિતાય, સુખુમઞેય્યગ્ગહણસમત્થતાય ચ સુપાકટો હોતિ, તસ્મા વુત્તં ‘‘**સણ્હસુખુમસભાવત્તા**’’તિ. **પણ્ડિતેહિયેવા**તિ અવધારણં સમત્થેતું ‘‘**બાલાનં અવિસયત્તા**’’તિ આહ.

અયં અટ્ઠકથાનયતો અપરો નયો – વિનયપણ્ણત્તિઆદિગમ્ભીરનેય્યવિભાવનતો **ગમ્ભીરા**. કદાચિયેવ અસઙ્ખ્યેય્યે મહાકપ્પે અતિક્કમિત્વાપિ દુલ્લભદસ્સનતાય **દુદ્દસા**. દસ્સનઞ્ચેત્થ પઞ્ઞાચક્ખુવસેનેવ વેદિતબ્બં. ધમ્મન્વયસઙ્ખાતસ્સ અનુબોધસ્સ કસ્સચિદેવ સમ્ભવતો **દુરનુબોધા**. સન્તસભાવતો, વેનેય્યાનઞ્ચ સબ્બગુણસમ્પદાનં પરિયોસાનત્તા **સન્તા**. અત્તનો પચ્ચયેહિ પધાનભાવં નીતતાય **પણીતા**. સમધિગતસચ્ચલક્ખણતાય અતક્કેહિ પુગ્ગલેહિ, અતક્કેન વા ઞાણેન અવચરિતબ્બતો **અતક્કાવચરા**. નિપુણં, નિપુણે વા અત્થે સચ્ચપચ્ચયાકારાદિવસેન વિભાવનતો **નિપુણા**. લોકે અગ્ગપણ્ડિતેન સમ્માસમ્બુદ્ધેન વેદિતબ્બતો પકાસિતબ્બતો **પણ્ડિતવેદનીયા**.

અનાવરણઞાણપટિલાભતો હિ ભગવા ''સબ્બવિદૂહમસ્મિ, (મ॰ નિ॰ ૧.૧૭૮; ૨.૩૪૨; ધ॰ પ॰ ૩૫૩; મહાવ॰ ૧૧) દસબલસમન્નાગતો ભિક્ખવે, તથાગતો''તિઆદિના (સં॰ નિ॰ ૨.૨૧; ૨.૨૨) અત્તનો સબ્બઞ્ઞુતાદિગુણે પકાસેસિ, તેનેવાહ ''**સયં અભિઞ્ઞા સચ્છિકત્વા પવેદેતી**''તિ. **સયં**-સદ્દેન, નિદ્ધારિતાવધારણેન વા નિવત્તેતબ્બમત્થં દસ્સેતું ''**અનઞ્ઞનેય્યો હુત્વા**''તિ વુત્તં, અઞ્ઞેહિ અબોધિતો હુત્વાતિ અત્થો. **અભિઞ્ઞા**તિ ય-કારલોપો ''અઞ્ઞાણતા આપજ્જતી''તિઆદીસુ (પરિ॰ ૨૯૬) વિયાતિ દસ્સેતિ ''**અભિવિસિટ્ઠેન ઞાણેના**''તિ ઇમિના. અપિચ ''**સયં અભિઞ્ઞા**''તિ પદસ્સ **અનઞ્ઞનેય્યો હુત્વા**તિ અત્થવચનં, ''**સચ્છિકત્વા**''તિ પદસ્સ પન **સયમેવ... પે॰... કત્વા**તિ. સયં-સદ્દો હિ સચ્છિકત્વાતિ એત્થાપિ સમ્બજ્ઝિતબ્બો. **અભિવિસિટ્ઠેન ઞાણેના**તિ ચ તસ્સ હેતુવચનં, કરણવચનં વા.

તત્થ કિઞ્ચાપિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં ફલનિબ્બાનાનિ વિય સચ્છિકાતબ્બસભાવં ન હોતિ, આસવક્ખયઞાણે પન અધિગતે અધિગતમેવ હોતિ, તસ્મા તસ્સ પચ્ચક્ખકરણં સચ્છિકિરિયાતિ આહ ''**અભિવિસિટ્ઠેન ઞાણેન પચ્ચક્ખં કત્વા**''તિ. હેતુઅત્થે ચેતં કરણવચનં, અગ્ગમગ્ગઞાણસઙ્ખાતસ્સ અભિવિસિટ્ઠઞાણસ્સાધિગમહેતૂતિ અત્થો. અભિવિસિટ્ઠઞાણન્તિ વા પચ્ચવેક્ખણાઞાણે અધિપ્પેતે કરણત્થે કરણવચનમ્પિ યુજ્જતેવ. પવેદનઞ્ચેત્થ અઞ્ઞાવિસયાનં સચ્ચાદીનં દેસનાકિચ્ચસાધનતો, ''એકોમ્હિ સમ્માસમ્બુદ્ધો''તિઆદિના (મહાવ॰ ૧૧; કથા॰ ૪૦૫) પટિજાનનતો ચ વેદિતબ્બં. **ગુણધમ્મેહી**તિ ગુણસઙ્ખાતેહિ ધમ્મેહિ. યથાભૂતમેવ **યથાભુચ્ચં** સકત્થે ણ્યપચ્ચયવસેન.

વદમાનાતિ એત્થ સત્તિઅત્થો માનસદ્દો યથા ''એકપુગ્ગલો ભિક્ખવે, લોકે ઉપ્પજ્જમાનો ઉપ્પજ્જતી''તિ, (અ॰ નિ॰ ૧.૧૭૦; કથા॰ ૪૦૫) તસ્મા વત્તું ઉસ્સાહં કરોન્તોતિ અત્થો. એવંભૂતા હિ વત્તુકામા નામ હોન્તિ, તેનાહ ''**તથાગતસ્સા**''તિઆદિ . સાવસેસં વદન્તાપિ વિપરીતવદન્તા વિય સમ્મા વદન્તીતિ ન વત્તબ્બાતિ યથા સમ્મા વદન્તિ, તથા દસ્સેતું ''**અહાપેત્વા**''તિઆદિ વુત્તં. તેન હિ અનવસેસવદનમેવ સમ્મા વદનન્તિ દસ્સેતિ. ''**વત્તું સક્કુણેય્યુ**''ન્તિ ઇમિના ચ ''વદેય્યુ''ન્તિ એતસ્સ સમત્થનત્થભાવમાહ યથા ''સો ઇમં વિજટયે જટ''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૨૩; પેટકો॰ ૨૨; મિ॰ પ॰ ૧.૧.૯) યે એવં ભગવતા થોમિતા, તે ધમ્મા કતમેતિ યોજના. ''અત્થિ ભિક્ખવે, અઞ્ઞેવ ધમ્મા''તિઆદિપાળિયા ''સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણ''ન્તિ વુત્તવચનસ્સ વિરોધિભાવં ચોદેન્તો ''**યદિ એવ**''ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **યદિ એવન્તિ** એવં ''સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણ''ન્તિ વુત્તવચનં યદિ સિયાતિ અત્થો. **બહુવચનનિદ્દેસો**તિ ''અત્થિ ભિક્ખવે''તિઆદીનિ સન્ધાય વુત્તં. **અત્થિ**-સદ્દોપિ હિ ઇધ બહુવચનોયેવ ''અત્થિ ખીરા, અત્થિ ગાવો''તિઆદીસુ વિય નિપાતભાવસ્સેવ ઇચ્છિતત્તા. યદિપિ તદિદં ઞાણં એકમેવ સભાવતો, તથાપિ સમ્પયોગતો, આરમ્મણતો ચ પુથુવચનપ્પયોગમરહતીતિ વિસ્સજ્જેતિ ''**પુથુચિત્ત...પે॰... રમ્મણતો**''તિ ઇમિના. **પુથુચિત્તસમાયોગતો**તિ પુથૂહિ ચિત્તેહિ સમ્પયોગતો. પુથૂનિ આરમ્મણાનિ એતસ્સાતિ **પુથુઆરમ્મણં**, તબ્ભાવતો સબ્બારમ્મણત્તાતિ વુત્તં હોતિ.

અપિચ પુથુ આરમ્મણં આરમ્મણમેતસ્સાતિ પુથુઆરમ્મણારમ્મણન્તિ એતસ્મિં અત્થે ''ઓટ્ઠમુખો, કામાવચર''ન્તિઆદીસુ વિય એકસ્સ આરમ્મણસદ્દસ્સ લોપં કત્વા ''**પુથુઆરમ્મણતો**''તિ વુત્તં, તેનસ્સ પુથુઞાણકિચ્ચસાધકત્તં દસ્સેતિ. તથા હેતં ઞાણં તીસુ કાલેસુ અપ્પટિહતઞાણં, ચતુયોનિપરિચ્છેદકઞાણં, પઞ્ચગતિપરિચ્છેદકઞાણં, છસુ અસાધારણઞાણેસુ સેસાસાધારણઞાણાનિ, સત્તારિયપુગ્ગલવિભાવનકઞાણં, અટ્ઠસુ પરિસાસુ અકમ્પનઞાણં, નવસત્તાવાસપરિજાનનઞાણં, દસબલઞાણન્તિ એવમાદીનં અનેકસતસહસ્સભેદાનં ઞાણાનં યથાસમ્ભવં કિચ્ચં સાધેતિ, તેસં આરમ્મણભૂતાનં અનેકેસમ્પિ ધમ્માનં તદારમ્મણભાવતોતિ દટ્ઠબ્બં.

“**તઞ્હી**”તિઆદિ યથાક્કમં તબ્બિવરણં. “**યથાહા**”તિઆદિના પટિસમ્ભિદામગ્ગપાળિં સાધકભાવેન દસ્સેતિ. **તત્થાતિ** અતીતધમ્મે. એકવારવસેન પુથુઆરમ્મણભાવં નિવત્તેત્વા અનેકવારવસેન કમપ્પવત્તિયા તં દસ્સેતું “**પુનપ્પુનં ઉપ્પત્તિવસેના**”તિ વુત્તં. કમેનાપિ હિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં વિસયેસુ પવત્તતિ, ન તથા સકિંયેવ . યથા બાહિરકા વદન્તિ ‘‘સકિંયેવ સબ્બઞ્ઞૂ સબ્બં જાનાતિ, ન કમેના’’તિ.

યદિ એવં અચિન્તેય્યાપરિમેય્યપ્પભેદસ્સ ઞેય્યસ્સ પરિચ્છેદવતા એકેન ઞાણેન નિરવસેસતો કથં પટિવેધોતિ, કો વા એવમાહ ‘‘પરિચ્છેદવન્તં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણ’’ન્તિ. અપરિચ્છેદઞ્હિ તં ઞાણં ઞેય્યમિવ. વુત્તઞ્હેતં ‘‘યાવતકં ઞાણં, તાવતકં ઞેય્યં. યાવતકં ઞેય્યં, તાવતકં ઞાણ’’ન્તિ (મહાનિ॰ ૬૯, ૧૫૬; ચૂળનિ॰ ૮૫; પટિ॰ મ॰ ૩.૫ અધિપ્પાયત્થમેવ ગહિતં વિય દિસ્સતિ) એવમ્પિ જાતિભૂમિસભાવાદિવસેન, દિસાદેસકાલાદિવસેન ચ અનેકભેદભિન્ને ઞેય્યે કમેન ગય્હમાને અનવસેસપટિવેધો ન સમ્ભવતિયેવાતિ? નયિદમેવં. યઞ્હિ કિઞ્ચિ ભગવતા ઞાતુમિચ્છિતં સકલમેકદેસો વા, તત્થ અપ્પટિહતચારિતાય પચ્ચક્ખતો ઞાણં પવત્તતિ. વિક્ખેપાભાવતો ચ ભગવા સબ્બકાલં સમાહિતોતિ ઞાતુમિચ્છિતસ્સ પચ્ચક્ખભાવો ન સક્કા નિવારેતું. વુત્તઞ્હિ ‘‘આકઙ્ખાપટિબદ્ધં બુદ્ધસ્સ ભગવતો ઞાણ’’ન્તિઆદિ, (મહાનિ॰ ૬૯, ૧૫૬; ચૂળનિ॰ ૮૫; પટિ॰ મ॰ ૩.૫) નનુ ચેત્થ દૂરતો ચિત્તપટં પસ્સન્તાનં વિય, ‘‘સબ્બે ધમ્મા અનત્તા’’તિ વિપસ્સન્તાનં વિય ચ અનેકધમ્માવબોધકાલે અનિરૂપિતરૂપેન ભગવતો ઞાણં પવત્તતીતિ ગહેતબ્બન્તિ? ગહેતબ્બં અચિન્તેય્યાનુભાવતાય બુદ્ધઞાણસ્સ. તેનેવાહ ‘‘બુદ્ધવિસયો અચિન્તેય્યો’’તિ, (અ॰ નિ॰ ૪.૭૭) ઇદં પનેત્થ સન્નિટ્ઠાનં – સબ્બાકારેન સબ્બધમ્માવબોધનસમત્થસ્સ આકઙ્ખાપટિબદ્ધવુત્તિનો અનાવરણઞાણસ્સ પટિલાભેન ભગવા સન્તાનેન સબ્બધમ્મપટિવેધસમત્થો અહોસિ સબ્બનેય્યાવરણસ્સ પહાનતો, તસ્મા સબ્બઞ્ઞૂ, ન સકિંયેવ સબ્બધમ્માવબોધતો યથાસન્તાનેન સબ્બસ્સ ઇન્ધનસ્સ દહનસમત્થતાય પાવકો ‘‘સબ્બભૂ’’તિ વુચ્ચતીતિ.

કામઞ્ચાયમત્થો પુબ્બે વિત્થારિતોયેવ, પકારન્તરેન પન સોતુજનાનુગ્ગહકામતાય, ઇમિસ્સા ચ પોરાણસંવણ્ણનાવિસોધનવસેન પવત્તત્તા પુન વિભાવિતોતિ ન ચેત્થ પુનરુત્તિદોસો પરિયેસિતબ્બો, એવમીદિસેસુ. એત્થ ચ કિઞ્ચાપિ ભગવતો દસબલાદિઞાણાનિપિ અનઞ્ઞસાધારણાનિ, સબ્બદેસવિસયત્તા પન તેસં ઞાણાનં ન તેહિ બુદ્ધગુણા અહાપેત્વા ગહિતા નામ હોન્તિ. સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ પન નિપ્પદેસવિસયત્તા તસ્મિં ગહિતે સબ્બેપિ બુદ્ધગુણા ગહિતા એવ નામ હોન્તિ, તસ્મા પાળિઅત્થાનુસારેન તદેવ ઞાણં ગહિતન્તિ વેદિતબ્બં. પાળિયમ્પિ હિ ‘‘યેહિ તથાગતસ્સ યથાભુચ્ચં વણ્ણં સમ્મા વદમાના વદેય્યુ’’ન્તિ તમેવ પકાસિતં તમન્તરેન અઞ્ઞસ્સ નિપ્પદેસવિસયસ્સ અભાવતો, નિપ્પદેસવિસયેનેવ ચ યથાભુચ્ચં સમ્મા વદનસમ્ભવતોતિ.

અઞ્ઞેવાતિ એત્થ **એવ**-સદ્દો સન્નિટ્ઠાપનત્થોતિ દસ્સેતું “**અઞ્ઞેવાતિ ઇદં પનેત્થ વવત્થાપનવચન**”ન્તિ વુત્તં, **વવત્થાપનવચન**ન્તિ ચ સન્નિટ્ઠાપનવચનન્તિ અત્થો, **સન્નિટ્ઠાપન**ઞ્ચ અવધારણમેવ. કથન્તિ આહ “**અઞ્ઞેવા**”તિઆદિ. “**ન પાણાતિપાતા વેરમણિઆદયો**”તિ ઇમિના અવધારણેન નિવત્તિતં દસ્સેતિ. અયઞ્ચ **એવ**-સદ્દો અનિયતદેસતાય ચ-સદ્દો વિય યત્થ વુત્તો, તતો અઞ્ઞત્થાપિ વચનિચ્છાવસેન ઉપતિટ્ઠતીતિ આહ “**ગમ્ભીરાવા**”તિઆદિ. **ઇતિ**-સદ્દેન ચ આદિઅત્થેન દુદ્દસાવ ન સુદસા, દુરનુબોધાવ ન સુરનુબોધા, સન્તાવ ન દરથા, પણીતાવ ન હીના, અતક્કાવચરાવ ન તક્કાવચરા, નિપુણાવ ન લૂખા, પણ્ડિતવેદનીયાવ ન બાલવેદનીયાતિ નિવત્તિતં દસ્સેતિ. **સબ્બપદેહી**તિ યાવ ‘‘પણ્ડિતવેદનીયા’’તિ ઇદં પદં, તાવ સબ્બપદેહિ.

એવં નિવત્તેતબ્બતં યુત્તિયા દળ્હીકરોન્તો “**સાવકપારમિઞાણ**”ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **સાવકપારમિઞાણન્તિ** સાવકાનં દાનાદિપારમિપારિપૂરિયા નિપ્ફન્નં વિજ્જત્તયછળભિઞ્ઞાચતુપટિસમ્ભિદાભેદં ઞાણં, તથા પચ્ચેકબુદ્ધાનં **પચ્ચેકબોધિઞાણં**. **તતો**તિ સાવકપારમિઞાણતો. **તત્થા**તિ સાવકપારમિઞાણે. **તતોપી**તિ અનન્તરનિદ્દિટ્ઠતો પચ્ચેકબોધિઞાણતોપિ. **અપિ**-સદ્દેન, **પિ**-સદ્દેન વા કો પન વાદો સાવકપારમિઞાણતોતિ સમ્ભાવેતિ. **તત્થાપી**તિ પચ્ચેકબોધિઞાણેપિ. **ઇતો પના**તિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણતો પન, તસ્મા એત્થ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણે વવત્થાનં લબ્ભતીતિ અધિપ્પાયો. ગમ્ભીરેસુ વિસેસા, ગમ્ભીરાનં વા વિસેસેન **ગમ્ભીરા**. અયઞ્ચ ગમ્ભીરો અયઞ્ચ ગમ્ભીરો ઇમે ઇમેસં વિસેસેન ગમ્ભીરાતિ વા **ગમ્ભીરતરા**. તરસદ્દેનેવેત્થ બ્યવચ્છેદનં સિદ્ધં.

એત્થાયં યોજના – કિઞ્ચાપિ સાવકપારમિઞાણં હેટ્ઠિમં હેટ્ઠિમં સેક્ખઞાણં પુથુજ્જનઞાણઞ્ચ ઉપાદાય ગમ્ભીરં, પચ્ચેકબોધિઞાણં પન ઉપાદાય ન તથા ગમ્ભીરન્તિ ‘‘ગમ્ભીરમેવા’’તિ ન સક્કા બ્યવચ્છિજ્જિતું, તથા પચ્ચેકબોધિઞાણમ્પિ યથાવુત્તં ઞાણમુપાદાય ગમ્ભીરં, સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં પન ઉપાદાય ન એવં ગમ્ભીરન્તિ ‘‘ગમ્ભીરમેવા’’તિ ન સક્કા બ્યવચ્છિજ્જિતું, તસ્મા તત્થ વવત્થાનં ન લબ્ભતિ. સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણધમ્મા પન સાવકપારમિઞાણાદીનમિવ કિઞ્ચિ ઉપાદાય ગમ્ભીરાભાવાભાવતો ‘‘ગમ્ભીરા એવા’’તિ વવત્થાનં લબ્ભતીતિ. યથા ચેત્થ વવત્થાનં દસ્સિતં, એવં સાવકપારમિઞાણં દુદ્દસં. ‘‘પચ્ચેકબોધિઞાણં પન તતો દુદ્દસતરન્તિ તત્થ વવત્થાનં નત્થી’’તિઆદિના વવત્થાનસમ્ભવો નેતબ્બો, તેનેવાહ “**તથા દુદ્દસાવ...પે॰... વેદિતબ્બ**”ન્તિ.

પુચ્છાવિસ્સજ્જનન્તિપિ પાઠો, તસ્સા પુચ્છાય વિસ્સજ્જનન્તિ અત્થો. **એતન્તિ** યથાવુત્તં વિસ્સજ્જનવચનં. **એવન્તિ** ઇમિના દિટ્ઠીનં વિભજનાકારેન. એત્થાયમધિપ્પાયો – ભવતુ તાવ નિરવસેસબુદ્ધગુણવિભાવનુપાયભાવતો સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણમેવ એકમ્પિ પુથુનિસ્સયારમ્મણઞાણકિચ્ચસિદ્ધિયા ‘‘અત્થિ ભિક્ખવે, અઞ્ઞેવ ધમ્મા’’તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૧૮) બહુવચનેન ઉદ્દિટ્ઠં, તસ્સ પન વિસ્સજ્જનં સચ્ચપચ્ચયાકારાદિવિસયવિસેસવસેન અનઞ્ઞસાધારણેન વિભજનનયેન અનારભિત્વા સનિસ્સયાનં દિટ્ઠિગતાનં વિભજનનયેન કસ્મા આરદ્ધન્તિ? તત્થ યથા સચ્ચપચ્ચયાકારાદીનં વિભજનં અનઞ્ઞસાધારણં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સેવ વિસયો, એવં નિરવસેસદિટ્ઠિગતવિભજનમ્પીતિ દસ્સેતું “**બુદ્ધાનઞ્હી**”તિઆદિ આરદ્ધં, તત્થ **ઠાનાની**તિ કારણાનિ. **ગજ્જિતં મહન્તં હોતી**તિ દેસેતબ્બસ્સ અત્થસ્સ અનેકવિધતાય, દુબ્બિઞ્ઞેય્યતાય ચ નાનાનયેહિ પવત્તમાનં દેસનાગજ્જિતં મહન્તં વિપુલં, બહુપ્પભેદઞ્ચ હોતિ . **ઞાણં અનુપવિસતી**તિ તતો એવ ચ દેસનાઞાણં દેસેતબ્બધમ્મે વિભાગસો કુરુમાનં અનુપવિસતિ, તે અનુપવિસિત્વા ઠિતં વિય હોતીતિ અત્થો.

બુદ્ધઞાણસ્સ મહન્તભાવો પઞ્ઞાયતીતિ એવંવિધસ્સ નામ ધમ્મસ્સ દેસકં, પટિવેધકઞ્ચાતિ બુદ્ધાનં દેસનાઞાણસ્સ, પટિવેધઞાણસ્સ ચ ઉળારભાવો પાકટો હોતિ. **દેસના ગમ્ભીરા હોતી**તિ સભાવેન ગમ્ભીરાનં તેસં ચતુબ્બિધાનમ્પિ દેસના દેસેતબ્બવસેન ગમ્ભીરાવ હોતિ, સા પન બુદ્ધાનં દેસના સબ્બત્થ, સબ્બદા ચ યાનત્તયમુખેનેવાતિ વુત્તં “**તિલક્ખણાહતા સુઞ્ઞતાપટિસંયુત્તા**”તિ, તીહિ લક્ખણેહિ આહતા, અત્તત્તનિયતો સુઞ્ઞભાવપટિસઞ્ઞુત્તા ચાતિ અત્થો. એત્થ ચ કિઞ્ચાપિ ‘‘સબ્બં વચીકમ્મં બુદ્ધસ્સ ભગવતો ઞાણપુબ્બઙ્ગમં ઞાણાનુપરિવત્તી’’તિ (મહાનિ॰ ૬૯, ૧૫૬; ચૂળનિ॰ ૮૫; પટિ॰ મ॰ ૩.૫; નેત્તિ॰ ૧૫) વચનતો સબ્બાપિ ભગવતો દેસના ઞાણરહિતા નામ નત્થિ, સમસમપરક્કમનવસેન સીહસમાનવુત્તિતાય ચ સબ્બત્થ સમાનુસ્સાહપ્પવત્તિ, દેસેતબ્બધમ્મવસેન પન દેસના વિસેસતો ઞાણેન અનુપવિટ્ઠા, ગમ્ભીરતરા ચ હોતીતિ દટ્ઠબ્બં.

કથં પન વિનયપણ્ણત્તિં પત્વા દેસના તિલક્ખણાહતા, સુઞ્ઞતાપટિસઞ્ઞુત્તા ચ હોતિ, નનુ તત્થ વિનયપણ્ણત્તિમત્તમેવાતિ? ન તત્થ વિનયપણ્ણત્તિમત્તમેવ. તત્થાપિ હિ સન્નિસિન્નપરિસાય અજ્ઝાસયાનુરૂપં પવત્તમાના દેસના સઙ્ખારાનં અનિચ્ચતાદિવિભાવિની સબ્બધમ્માનં અત્તત્તનિયતા, સુઞ્ઞભાવપ્પકાસિની ચ હોતિ, તેનેવાહ ‘‘**અનેકપરિયાયેન ધમ્મિં કથં કત્વા**’’તિઆદિ. **વિનયપઞ્ઞત્તિ**ન્તિ વિનયસ્સ પઞ્ઞાપનં. ઞ્ઞ-કારસ્સ પન ણ્ણ-કારે કતે વિનયપણ્ણત્તિન્તિપિ પાઠો. **ભૂમન્તર**ન્તિ ધમ્માનં અવત્થાવિસેસઞ્ચ ઠાનવિસેસઞ્ચ. ભવન્તિ ધમ્મા એત્થાતિ **ભૂમી**તિ હિ અવત્થાવિસેસો, ઠાનઞ્ચ વુચ્ચતિ. તત્થ **અવત્થાવિસેસો** સતિઆદિધમ્માનં સતિપટ્ઠાનિન્દ્રિયબલબોજ્ઝઙ્ગમગ્ગઙ્ગાદિભેદો ‘‘વચ્છો, દમ્મો, બલીબદ્દો’’તિ આદયો વિય. **ઠાનવિસેસો** કામાવચરાદિભેદો. **પચ્ચયાકાર**-સદ્દસ્સ અત્થો હેટ્ઠા વુત્તોયેવ. **સમયન્તર**ન્તિ દિટ્ઠિવિસેસં, નાનાવિહિતા દિટ્ઠિયોતિ અત્થો, અઞ્ઞસમયં વા, બાહિરકસમયન્તિ વુત્તં હોતિ. વિનયપઞ્ઞત્તિં પત્વા મહન્તં ગજ્જિતં હોતીતિઆદિના સમ્બન્ધો. **તસ્મા**તિ યસ્મા ગજ્જિતં મહન્તં...પે॰... પટિસંયુત્તા, તસ્મા. **છેજ્જગામિની**તિ અતેકિચ્છગામિની.

એવં ઓતિણ્ણે વત્થુસ્મિન્તિ યથાવુત્તનયેન લહુકગરુકાદિવસેન તદનુરૂપે વત્થુમ્હિ ઓતરન્તે. યં સિક્ખાપદપઞ્ઞાપનં નામ અત્થિ, તત્થાતિ સમ્બન્ધો. **થામો**તિ ઞાણસામત્થિયં. **બલ**ન્તિ અકમ્પનસઙ્ખાતો વીરભાવો. **થામો બલ**ન્તિ વા સામત્થિયવચનમેવ પચ્ચવેક્ખણાદેસનાઞાણવસેન યોજેતબ્બં. પચ્ચવેક્ખણાઞાણપુબ્બઙ્ગમઞ્હિ દેસનાઞાણં. **એસા**તિ સિક્ખાપદપઞ્ઞાપનમેવ વુચ્ચમાનપદમપેક્ખિત્વા પુલ્લિઙ્ગેન નિદ્દિસતિ, એસો સિક્ખાપદપઞ્ઞાપનસઙ્ખાતો વિસયો અઞ્ઞેસં અવિસયોતિ અત્થો. **ઇતી**તિ તથાવિસયાવિસયભાવસ્સ હેતુભાવેન પટિનિદ્દેસવચનં , નિદસ્સનત્થો વા **ઇતિ**-સદ્દો, તેન ‘‘ઇદં લહુકં, ઇદં ગરુક’’ન્તિઆદિનયં નિદ્દિસતિ. એવમપરત્થાપિ યથાસમ્ભવં.

યદિપિ કાયાનુપસ્સનાદિવસેન સતિપટ્ઠાનાદયો સુત્તન્તપિટકે (દી॰ નિ॰ ૨.૩૭૪; મ॰ નિ॰ ૧.૧૦૭) વિભત્તા, તથાપિ સુત્તન્તભાજનીયાદિવસેન અભિધમ્મેયેવ તે વિસેસતો વિભત્તાતિ આહ ‘‘**ઇમે ચત્તારો સતિપટ્ઠાના...પે॰... અભિધમ્મપિટકં વિભજિત્વા**’’તિ. તત્થ **સત્ત ફસ્સા**તિ સત્તવિઞ્ઞાણધાતુસમ્પયોગવસેન વુત્તં. તથા ‘‘**સત્ત વેદના**’’તિઆદિપિ. **લોકુત્તરા ધમ્મા નામાતિ એત્થ ઇતિ**-સદ્દો આદિઅત્થો, પકારત્થો વા, તેન વુત્તાવસેસં અભિધમ્મે આગતં ધમ્માનં વિભજિતબ્બાકારં સઙ્ગણ્હાતિ. ચતુવીસતિસમન્તપટ્ઠાનાનિ એત્થાતિ **ચતુવીસતિસમન્તપટ્ઠાન**ન્તિ બાહિરત્થસમાસો. ‘‘**અભિધમ્મપિટક**’’ન્તિ એતસ્સ હિ ઇદં વિસેસનં. એત્થ ચ પચ્ચયનયં અગ્ગહેત્વા ધમ્મવસેનેવ સમન્તપટ્ઠાનસ્સ ચતુવીસતિવિધતા વુત્તા. યથાહ –

‘‘તિકઞ્ચ પટ્ઠાનવરં દુકુત્તમં,
દુકતિકઞ્ચેવ તિકદુકઞ્ચ;
તિકતિકઞ્ચેવ દુકદુકઞ્ચ,
છ અનુલોમમ્હિ નયા સુગમ્ભીરા...પે॰...
છ પચ્ચનીયમ્હિ...પે॰... અનુલોમપચ્ચનીયમ્હિ...પે॰...
પચ્ચનીયાનુલોમમ્હિ નયા સુગમ્ભીરા’’તિ. [પટ્ઠા॰ ૧.૧.૪૧(ક), ૪૪(ખ), ૪૮(ગ), ૫૨(ઘ)];

એવં ધમ્મવસેન ચતુવીસતિભેદેસુ તિકપટ્ઠાનાદીસુ એકેકં પચ્ચયનયેન અનુલોમાદિવસેન ચતુબ્બિધં હોતીતિ છન્નવુતિસમન્તપટ્ઠાનાનિ. તત્થ પન ધમ્માનુલોમે તિકપટ્ઠાને કુસલત્તિકે પટિચ્ચવારે પચ્ચયાનુલોમે હેતુમૂલકે

હેતુપચ્ચયવસેન એકૂનપઞ્ઞાસ પુચ્છાનયા સત્ત વિસ્સજ્જનનયાતિઆદિના દસ્સિયમાના અનન્તભેદા નયાતિ આહ “**અનન્તનય**”ન્તિ.

નવહાકારેહીતિ ઉપ્પાદાદીહિ નવહિ પચ્ચયાકારેહિ. તં સરૂપતો દસ્સેતું “**ઉપ્પાદો હુત્વા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ઉપ્પજ્જતિ એતસ્મા ફલન્તિ **ઉપ્પાદો**, ફલુપ્પત્તિયા કારણભાવો. સતિ ચ અવિજ્જાય સઙ્ખારા ઉપ્પજ્જન્તિ, નાસતિ. તસ્મા અવિજ્જા સઙ્ખારાનં ઉપ્પાદો હુત્વા પચ્ચયો હોતિ, તથા પવત્તતિ ધરતિ એતસ્મિં ફલન્તિ **પવત્તં**. નિમીયતિ ફલમેતસ્મિન્તિ **નિમિત્તં**. (નિદદાતિ ફલં અત્તનો પચ્ચયુપ્પન્નં એતેનાતિ નિદાનં.) (એત્થન્તરે અટ્ઠકથાય ન સમેતિ) આયૂહતિ ફલં અત્તનો પચ્ચયુપ્પન્નુપ્પત્તિયા ઘટેતિ એતેનાતિ **આયૂહનં**. સંયુજ્જતિ ફલં અત્તનો પચ્ચયુપ્પન્નેન એતસ્મિન્તિ **સંયોગો**. યત્થ સયં ઉપ્પજ્જતિ, તં પલિબુદ્ધતિ ફલમેતેનાતિ **પલિબોધો**. પચ્ચયન્તરસમવાયે સતિ ફલમુદયતિ એતેનાતિ **સમુદયો**. હિનોતિ કારણભાવં ગચ્છતીતિ **હેતુ**. અવિજ્જાય હિ સતિ સઙ્ખારા પવત્તન્તિ, ધરન્તિ ચ, તે અવિજ્જાય સતિ અત્તનો ફલં (નિદદન્તિ) (પટિ॰ મ॰ ૧.૪૫; દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૨૮ પસ્સિતબ્બં) ભવાદીસુ ખિપન્તિ, આયૂહન્તિ અત્તનો ફલુપ્પત્તિયા ઘટેન્તિ, અત્તનો ફલેન સંયુજ્જન્તિ, યસ્મિં સન્તાને સયં ઉપ્પન્ના તં પલિબુદ્ધન્તિ, પચ્ચયન્તરસમવાયે ઉદયન્તિ ઉપ્પજ્જન્તિ, હિનોતિ ચ સઙ્ખારાનં કારણભાવં ગચ્છતિ, તસ્મા અવિજ્જા સઙ્ખારાનં પવત્તં હુત્વા…પે॰… પચ્ચયો હુત્વા પચ્ચયો હોતિ. એવં અવિજ્જાય સઙ્ખારાનં કારણભાવૂપગમનવિસેસા ઉપ્પાદાદયો વેદિતબ્બા. સઙ્ખારાદીનં વિઞ્ઞાણાદીસુપિ એસેવ નયો.

તમત્થં પટિસમ્ભિદામગ્ગપાળિયા સાધેન્તેન “**યથાહ**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ તિટ્ઠતિ એતેનાતિ **ઠિતિ**, પચ્ચયો, ઉપ્પાદો એવ ઠિતિ **ઉપ્પાદટ્ઠિતિ**. એવં સેસેસુપિ. યસ્મા પન ‘‘આસવસમુદયા અવિજ્જાસમુદયો’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૦૩) વુત્તત્તા આસવાવ અવિજ્જાય પચ્ચયો, તસ્મા વુત્તં “**ઉભોપેતે ધમ્મા “પચ્ચયસમુપ્પન્ના**”તિ, અવિજ્જા ચ સઙ્ખારા ચ ઉભોપેતે ધમ્મા પચ્ચયતો એવ સમુપ્પન્ના, ન વિના પચ્ચયેનાતિ અત્થો. **પચ્ચયપરિગ્ગહે પઞ્ઞા**તિ સઙ્ખારાનં, અવિજ્જાય ચ ઉપ્પાદાદિકે પચ્ચયાકારે પરિચ્છિન્દિત્વા ગહણવસેન પવત્તા પઞ્ઞા. **ધમ્મટ્ઠિતિઞાણ**ન્તિ પચ્ચયુપ્પન્નધમ્માનં પચ્ચયભાવતો ધમ્મટ્ઠિતિસઙ્ખાતે પટિચ્ચસમુપ્પાદે ઞાણં. ‘‘દ્વાદસ પટિચ્ચસમુપ્પાદા’’તિ વચનતો હિ દ્વાદસ પચ્ચયા એવ પટિચ્ચસમુપ્પાદો. અયઞ્ચ નયો ન પચ્ચુપ્પન્ને એવ, અથ ખો અતીતાનાગતેસુપિ, ન ચ અવિજ્જાય એવ સઙ્ખારેસુ, અથ ખો સઙ્ખારાદીનં વિઞ્ઞાણાદીસુપિ લબ્ભતીતિ પરિપુણ્ણં કત્વા પચ્ચયાકારસ્સ વિભત્તભાવં દસ્સેતું “**અતીતમ્પિ અદ્ધાન**”ન્તિઆદિ પાળિમાહરિ. **પટ્ઠાને** (પટ્ઠા॰ ૧.૧) પન દસ્સિતા હેતાદિપચ્ચયાએવેત્થ ઉપ્પાદાદિપચ્ચયાકારેહિ ગહિતાતિ તેપિ યથાસમ્ભવં નીહરિત્વા યોજેતબ્બા. અતિવિત્થારભયેન પન ન યોજયિમ્હ, અત્થિકેહિ ચ વિસુદ્ધિમગ્ગાદિતો (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૫૯૪) ગહેતબ્બા.

તસ્સ તસ્સ ધમ્મસ્સાતિ સઙ્ખારાદિપચ્ચયુપ્પન્નધમ્મસ્સ. **તથા તથા પચ્ચયભાવેના**તિ ઉપ્પાદાદિહેતાદિપચ્ચયસત્તિયા . કમ્મકિલેસવિપાકવસેન તીણિ વટ્ટાનિ યસ્સાતિ **તિવટ્ટં**. અતીતપચ્ચુપ્પન્નાનાગતવસેન તયો અદ્ધા કાલા એતસ્સાતિ **તિયદ્ધં**. હેતુફલફલહેતુહેતુફલવસેન તયો સન્ધયો એતસ્સાતિ **તિસન્ધિ**. સઙ્ખિપ્પન્તિ એત્થ અવિજ્જાદયો, વિઞ્ઞાણાદયો ચાતિ **સઙ્ખેપા**, હેતુ, વિપાકો ચ. અથ વા હેતુ વિપાકોતિ સઙ્ખિપ્પન્તીતિ **સઙ્ખેપા**. અવિજ્જાદયો, વિઞ્ઞાણાદયો ચ કોટ્ઠાસપરિયાયો વા **સઙ્ખેપ**સદ્દો. અતીતહેતુસઙ્ખેપાદિવસેન ચત્તારો સઙ્ખેપા યસ્સાતિ **ચતુસઙ્ખેપં**. સરૂપતો અવુત્તાપિ તસ્મિં તસ્મિં સઙ્ખેપે આકિરીયન્તિ અવિજ્જાસઙ્ખારાદિગ્ગહણેહિ પકાસીયન્તીતિ **આકારા**, અતીતહેતુઆદીનં પકારા. તે સઙ્ખેપે પઞ્ચ પઞ્ચ કત્વા વીસતિ આકારા એતસ્સાતિ **વીસતાકારં**.

ખત્તિયાદિભેદેન અનેકભેદભિન્નાપિ સસ્સતવાદિનો જાતિસતસહસ્સાનુસ્સરણાદિકસ્સ અભિનિવેસહેતુનો વસેન ચત્તારોવ હોન્તિ, ન તતો ઉદ્ધં, અધો વાતિ સસ્સતવાદીનં પરિમાણપરિચ્છેદસ્સ અનઞ્ઞવિસયતં દસ્સેતું “**ચત્તારો જના**”તિઆદિમાહ. એસ નયો ઇતરેસુપિ. તત્થ **ચત્તારો જના**તિ ચત્તારો જનસમૂહાતિ અત્થો ગહેતબ્બો તેસુ એકેકસ્સાપિ અનેકપ્પભેદતો. **તે**તિ દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિગતવાદિનો. **ઇદં નિસ્સાયા**તિ ઇદપ્પચ્ચયતાય સમ્મા અગ્ગહણં. તત્થાપિ ચ હેતુફલભાવેન સમ્બન્ધાનં ધમ્માનં સન્તતિઘનસ્સ અભેદિતત્તા પરમત્થતો વિજ્જમાનમ્પિ ભેદનિબન્ધનં નાનત્તનયં અનુપધારેત્વા ગહિતં એકત્તગ્ગહણં નિસ્સાય. **ઇદં ગણ્હન્તી**તિ ઇદં સસ્સતગ્ગહણં અભિનિવિસ્સ વોહરન્તિ, ઇમિના નયેન એકચ્ચસસ્સતવાદાદયોપિ યથાસમ્ભવં યોજેત્વા વત્તબ્બા. **ભિન્દિત્વા**તિ ‘‘આતપ્પમન્વાયા’’તિઆદિના વિભજિત્વા, ‘‘તયિદં ભિક્ખવે તથાગતો પજાનાતી’’તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૩૬) વા વિધમિત્વા. **નિજ્જટન્તિ** અનોનદ્ધં. **નિગુમ્બન્તિ** અનાવુટં. અપિચ વેળુઆદીનં હેટ્ઠુપરિયસંસિબ્બનટ્ઠેન **જટા**. કુસાદીનં ઓવરણટ્ઠેન **ગુમ્બો**. તસ્સદિસતાય દિટ્ઠિગતાનં બ્યાકુલા પાકટતા ‘‘જટા, ગુમ્બો’’તિ ચ વુચ્ચતિ, દિટ્ઠિજટાવિજટનેન, દિટ્ઠિગુમ્બવિવરણેન ચ નિજ્જટં નિગુમ્બં કત્વાતિ અત્થો.

“**તસ્મા**”તિઆદિના બુદ્ધગુણે આરબ્ભ દેસનાય સમુટ્ઠિતત્તા સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં ઉદ્દિસિત્વા દેસનાકુસલો ભગવા સમયન્તરં વિગ્ગહણવસેન સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણમેવ વિસ્સજ્જેતીતિ દસ્સેતિ.

૨૯. અત્થિ પરિયાયો **સન્તિ**-સદ્દો, સો ચ સંવિજ્જન્તિપરિયાયો, સંવિજ્જમાનતા ચ ઞાણેન ઉપલબ્ભમાનતાતિ આહ “**સન્તી**”તિઆદિ. સંવિજ્જમાનપરિદીપનેન પન “**સન્તી**”તિ ઇમિના પદેન તેસં દિટ્ઠિગતિકાનં વિજ્જમાનતાય અવિચ્છિન્નતં, તતો ચ નેસં મિચ્છાગાહતો સિથિલકરણવિવેચનેહિ અત્તનો દેસનાય કિચ્ચકારિતં, અવિતથતઞ્ચ દીપેતિ ધમ્મરાજા. **અત્થી**તિ ચ સન્તિપદેન સમાનત્થો પુથુવચનવિસયો એકો નિપાતો ‘‘અત્થિ ઇમસ્મિં કાયે કેસા’’તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૭૭; મ॰ નિ॰ ૧.૧૧૦; ૩.૧૫૪; સં॰ નિ॰ ૪.૧૨૭) વિય. **આલપનવચનન્તિ** બુદ્ધાલપનવચનં. ભગવાયેવ હિ ‘‘ભિક્ખવે, ભિક્ખવો’’તિ ચ આલપતિ, ન સાવકા. સાવકા પન ‘‘આવુસો, આયસ્મા’’તિઆદિસમ્બન્ધનેનેવ. ‘‘એકે’’તિ વુત્તે **એકચ્ચે**તિ અત્થો એવ સઙ્ખ્યાવાચકસ્સ એક-સદ્દસ્સ નિયતેકવચનત્તા, ન સમિતબહિતપાપતાય સમણબ્રાહ્મણાતિ આહ “**પબ્બજ્જૂપગતભાવેના**”તિઆદિ. તથા વા હોન્તુ, અઞ્ઞથા વા, સમ્મુતિમત્તેનેવ ઇધાધિપ્પેતાતિ દસ્સેતિ “**લોકેના**”તિઆદિના. સસ્સતાદિવસેન પુબ્બન્તં કપ્પેન્તીતિ **પુબ્બન્તકપ્પિકા**. યસ્મા પન તેસં **પુબ્બન્તં** પુરિમસિદ્ધેહિ તણ્હાદિટ્ઠિકપ્પેહિ **કપ્પેત્વા** આસેવનબલવતાય, વિચિત્રવુત્તિતાય ચ **વિકપ્પેત્વા** અપરભાગસિદ્ધેહિ અભિનિવેસભૂતેહિ તણ્હાદિટ્ઠિગાહેહિ **ગણ્હન્તિ** અભિનિવિસન્તિ પરામસન્તિ, તસ્મા વુત્તં “**પુબ્બન્તં કપ્પેત્વા વિકપ્પેત્વા ગણ્હન્તી**”તિ. પુરિમભાગપચ્છિમભાગસિદ્ધાનં વા તણ્હાઉપાદાનાનં વસેન યથાક્કમં કપ્પનગહણાનિ વેદિતબ્બાનિ. તણ્હાપચ્ચયા હિ ઉપાદાનં સમ્ભવતિ. પહુતપસંસાનિન્દાતિસયસંસગ્ગનિચ્ચયોગાદિવિસયેસુ ઇધ નિચ્ચયોગવસેન વિજ્જમાનત્થો સમ્ભવતીતિ વુત્તં “**પુબ્બન્ત કપ્પો વા**”તિઆદિ વુત્તઞ્ચ –

> ‘‘પહુતે ચ પસંસાયં, નિન્દાયઞ્ચાતિસયને;
> નિચ્ચયોગે ચ સંસગ્ગે, હોન્તિમે મન્તુઆદયો’’તિ.

કોટ્ઠાસેસૂતિ એત્થ કોટ્ઠાસાદીસૂતિ અત્થો વેદિતબ્બો આદિ-સદ્દલોપેન, નિદસ્સનનયેન ચ વુત્તત્તા. પદપૂરણસમીપઉમ્મગ્ગાદીસુપિ હિ **અન્ત**-સદ્દો દિસ્સતિ. તથા હિ ‘‘ઇઙ્ઘ તાવ સુત્તન્તે વા ગાથાયો વા અભિધમ્મં વા પરિયાપુણસ્સુ (પાચિ॰ ૪૪૨), સુત્તન્તે ઓકાસં કારાપેત્વા’’તિઆદીસુ (પાચિ॰ ૧૨૨૧) ચ પદપૂરણે અન્ત-સદ્દો

વત્તતિ, ‘‘ગામન્તસેનાસન’’ન્તિઆદીસુ (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૩૧) સમીપે, ‘‘કામસુખલ્લિકાનુયોગો એકો અન્તો, અત્થીતિ ખો કચ્ચાન અયમેકો અન્તો’’તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૧.૨૫૮; સં॰ નિ॰ ૨.૧૧૦) ચ ઉમ્મગ્ગેતિ.

અન્તપૂરોતિ મહાઅન્તઅન્તગુણેહિ પૂરો. ‘‘સા હરિતન્તં વા પન્થન્તં વા’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૦૪) મજ્ઝિમનિકાયે મહાહત્થિપદોપમસુત્તન્તપાળિ. તત્થ **સા**તિ તેજોધાતુ. **હરિતન્ત**ન્તિ હરિતતિણરુક્ખમરિયાદં . **પન્થન્ત**ન્તિ મગ્ગમરિયાદં. આગમ્મ અનાહારા નિબ્બાયતીતિ સેસો. ‘‘અન્તમિદં ભિક્ખવે, જીવિકાનં યદિદં પિણ્ડોલ્ય’’ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૮૦; ઇતિવુ॰ ૯૧) પિણ્ડિયાલોપસુત્તન્તપાળિ. તત્થ પિણ્ડં ઉલતિ ગવેસતીતિ **પિણ્ડોલો**, પિણ્ડાચારિકો, તસ્સ ભાવો **પિણ્ડોલ્યં**, પિણ્ડચરણેન જીવિકતાતિ અત્થો. **એસેવા**તિ સબ્બપચ્ચયસઙ્ખયભૂતો નિબ્બાનધમ્મો એવ, તેનાહ ‘‘**સબ્બ…પે॰… વુચ્ચતી**’’તિ. એતેન સબ્બપચ્ચયસઙ્ખયનતો અસઙ્ખતં નિબ્બાનં સઙ્ખતભૂતસ્સ વટ્ટદુક્ખસ્સ પરભાગં પરિયોસાનભૂતં, તસ્મા એત્થ પરભાગોવ અત્થો યુત્તોતિ દસ્સેતિ. **સક્કાયો**તિ સક્કાયગાહો.

કપ્પોતિ લેસો. **કપ્પકતેના**તિ તિણ્ણં દુબ્બણ્ણકરણાનં અઞ્ઞતરદુબ્બણ્ણકતેન. **આદિ**-સદ્દેન ચેત્થ કપ્પ-સદ્દો મહાકપ્પસમન્તભાવકિલેસકામવિતક્કકાલપઞ્ઞત્તિસદિસભાવાદીસુપિ વત્તતીતિ દસ્સેતિ. તથા હેસ ‘‘ચત્તારિમાનિ ભિક્ખવે, કપ્પસ્સ અસઙ્ખ્યેય્યાની’’તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૪.૧૫૬) મહાકપ્પે વત્તતિ, ‘‘કેવલકપ્પં વેળુવનં ઓભાસેત્વા’’તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૧.૯૪) સમન્તભાવે, ‘‘સઙ્કપ્પો કામો રાગો કામો સઙ્કપ્પરાગો કામો’’તિઆદીસુ (મહાનિ॰ ૧; ચૂળનિ॰ ૮) કિલેસકામે, ‘‘તક્કો વિતક્કો સઙ્કપ્પો’’તિઆદીસુ વિતક્કે, ‘‘યેન સુદં નિચ્ચકપ્પં વિહરામી’’તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૮૭) કાલે , ‘‘ઇચ્ચાયસ્મા કપ્પો’’તિઆદીસુ (સુ॰ નિ॰ ૧૦૧૮) પઞ્ઞત્તિયં, ‘‘સત્થુકપ્પેન વત કિર ભો સાવકેન સદ્ધિં મન્તયમાના ન જાનિમ્હા’’તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૬૦) સદિસભાવેતિ.

તણ્હાદિટ્ઠીસુ પવત્તિં **મહાનિદ્દેસપાળિયા** (મહાનિ॰ ૨૮) સાધેન્તો ‘‘**વુત્તમ્પિ ચેત**’’ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **ઉદ્દાનતો**તિ સઙ્ખેપતો. ‘‘**તસ્મા**’’તિઆદિ યથાવુત્તાય અત્થવણ્ણનાય ગુણવચનં. **તણ્હાદિટ્ઠિવસેના**તિ ઉપનિસ્સયસહજાતભૂતાય અભિનન્દનસઙ્ખાતાય તણ્હાય ચેવ સસ્સતાદિઆકારેન અભિનિવિસન્તસ્સ મિચ્છાગાહસ્સ ચ વસેન. પુબ્બે નિવુત્થધમ્મવિસયાય કપ્પનાય ઇધ અધિપ્પેતત્તા અતીતકાલવાચકોયેવ પુબ્બ-સદ્દો, ન પન ‘‘મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા’’તિઆદીસુ વિય પધાનાદિવાચકો, રૂપાદિખન્ધવિનિમુત્તસ્સ કપ્પનવત્થુનો અભાવા અન્ત-સદ્દો ચ કોટ્ઠાસવાચકો, ન પન અબ્ભન્તરાદિવાચકોતિ દસ્સેતું ‘‘**અતીતં ખન્ધકોટ્ઠાસ**’’ન્તિ વુત્તં. **કપ્પેત્વા**તિ ચ તસ્મિં પુબ્બન્તે તણ્હાયનાભિનિવેસનાનં સમત્થનં પરિનિટ્ઠાપનમાહ. **ઠિતા**તિ તસ્સા લદ્ધિયા અવિજહનં, પુબ્બન્તમેવ અનુગતા દિટ્ઠિ તેસમત્થીતિ યોજના. અત્થિતા, અનુગતતા ચ નામ પુનપ્પુનં પવત્તિયાતિ દસ્સેતિ ‘‘**પુનપ્પુનં ઉપ્પજ્જનવસેના**’’તિ ઇમિના. ‘‘**તે એવ**’’ન્તિઆદિના ‘‘**પુબ્બન્તં આરબ્ભા**’’તિઆદિપાળિયા અત્થં સંવણ્ણેતિ. તત્થ **આરબ્ભા**તિ આલમ્બિત્વા. વિસયો હિ તસ્સા દિટ્ઠિયા પુબ્બન્તો. વિસયભાવતો હેસ તસ્સા આગમનટ્ઠાનં , આરમ્મણપચ્ચયો ચાતિ વુત્તં ‘‘**આગમ્મ પટિચ્ચા**’’તિ. તદેતં અઞ્ઞેસં પતિટ્ઠાપનદસ્સનન્તિ આહ ‘‘**અઞ્ઞમ્પિ જનં દિટ્ઠિગતિતં કરોન્તા**’’તિ.

અધિવચનપથાનીતિ [અધિવચનપઅદાનિ (અટ્ઠકથાયં)] રુળ્હિમત્તેન પઞ્ઞત્તિપથાનિ. દાસાદીસુ હિ સિરિવડ્ઢકાદિસદ્દા વિય વચનમત્તમેવ અધિકારં કત્વા પવત્તિયા તથા પણ્ણત્તિયેવ **અધિવચનં**, સા ચ વોહારસ્સ પથોતિ. અથ વા **અધિ**-સદ્દો ઉપરિભાગે, વુચ્ચતીતિ **વચનં**. અધિ ઉપરિભાગે વચનં **અધિવચનં**. ઉપાદાનિયભૂતાનં રૂપાદીનં [ઉપાદાભૂતરૂપાદીનં (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૨૯)] ઉપરિ પઞ્ઞાપિયમાના ઉપાદાપઞ્ઞત્તિ,

તસ્મા પઞ્ઞત્તિદીપકપથાનીતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. પઞ્ઞત્તિમત્તઞ્હેતં વુચ્ચતિ, યદિદં ''અત્તા, લોકો''તિ ચ, ન રૂપવેદનાદયો વિય પરમત્થોતિ. **અધિમુત્તિ**-સદ્દો ચેત્થ અધિવચન-સદ્દેન સમાનત્થો ''નિરુત્તિપથો''તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૧૦૭ દુકમાતિકા) વિય ઉત્તિસદ્દસ્સ વચનપરિયાયત્તા. ''**ભૂતં અત્થ**''ન્તિઆદિના પન ભૂતસભાવતો અતિરેકં. તમતિધાવિત્વા વા મુચ્ચન્તીતિ **અધિમુત્તિયો**, તાસં પથાનિ તદ્દીપકત્તાતિ અત્થં દસ્સેતિ, અધિકં વા સસ્સતાદિકં મુચ્ચન્તીતિ **અધિમુત્તિયો**. અધિકઞ્હિ સસ્સતાદિં, પકતિઆદિં, દબ્બાદિં, જીવાદિં, કાયાદિઞ્ચ અભૂતં અત્થં સભાવધમ્મેસુ અજ્ઝારોપેત્વા દિટ્ઠિયો પવત્તન્તિ.

૩૦. **અભિવદન્તી**તિ ''ઇદમેવ સચ્ચં, મોઘમઞ્ઞ''ન્તિ અભિનિવિસિત્વા વદન્તિ. ''અયમેવ ધમ્મો, નાયં ધમ્મો''તિઆદિના અભિભવિત્વાપિ વદન્તિ. અભિવદનકિરિયાય અજ્જાપિ અવિચ્છેદભાવદસ્સનત્થં વત્તમાનવચનં કતન્તિ અયમેત્થ પાળિવણ્ણના. કથેતુકમ્યતાય હેતુભૂતાય પુચ્છિત્વાતિ સમ્બન્ધો. મિચ્છા પસ્સતીતિ **દિટ્ઠિ**, દિટ્ઠિ એવ **દિટ્ઠિગતં** ''મુત્તગતં, (અ॰ નિ॰ ૯.૧૧) સઙ્ખારગત''ન્તિઆદીસુ (મહાનિ॰ ૪૧) વિય ગત-સદ્દસ્સ તબ્ભાવવુત્તિતો, ગન્તબ્બાભાવતો વા દિટ્ઠિયા ગતમત્તન્તિ **દિટ્ઠિગતં**. દિટ્ઠિયા ગહણમત્તમેવ, નત્થઞ્ઞં અવગન્તબ્બન્તિ અત્થો, દિટ્ઠિપકારો વા **દિટ્ઠિગતં**. લોકિયા હિ વિધયુત્તગતપકારસદ્દે સમાનત્થે ઇચ્છન્તિ. એકસ્મિંયેવ ખન્ધે ''અત્તા''તિ ચ ''લોકો''તિ ચ ગહણવિસેસં ઉપાદાય પઞ્ઞાપનં હોતીતિ આહ ''**રૂપાદીસુ અઞ્ઞતરં અત્તાતિ ચ લોકોતિ ચ ગહેત્વા**''તિ. **અમરં નિચ્ચં ધુવ**ન્તિ સસ્સતવેવચનાનિ, મરણાભાવેન વા **અમરં**. ઉપ્પાદાભાવેન સબ્બદાપિ અત્થિતાય **નિચ્ચં**. થિરટ્ઠેન વિકારાભાવેન **ધુવં**. ''**યથાહા**''તિઆદિના મહાનિદ્દેસ પટિસમ્ભિદામગ્ગપાળીહિ યથાવુત્તમત્થં વિભાવેતિ. તત્થ ''રૂપં ગહેત્વા''તિ પાઠસેસેન સમ્બન્ધો. અયં પનત્થો – ''રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતિ. વેદનં, સઞ્ઞં, સઙ્ખારે, વિઞ્ઞાણં અત્તતો સમનુપસ્સતી''તિ ઇમિસ્સા પઞ્ચવિધાય સક્કાયદિટ્ઠિયા વસેન વુત્તો, ''રૂપવન્તં અત્તાન''ન્તિઆદિકાય પન પઞ્ચદસવિધાયપિ તદવસેસાય સક્કાયદિટ્ઠિયા વસેન ચત્તારો ખન્ધે ''અત્તા''તિ ગહેત્વા તદઞ્ઞો ''લોકો''તિ પઞ્ઞપેન્તીતિ અયમ્પિ અત્થો લબ્ભતેવ. તથા એકં ખન્ધં ''અત્તા''તિ ગહેત્વા અઞ્ઞો અત્તનો ઉપભોગભૂતો ''લોકો''તિ ચ. સસન્તતિપતિતે ખન્ધે ''અત્તા''તિ ગહેત્વા તદઞ્ઞો પરસન્તતિપતિતો ''લોકો''તિ ચ પઞ્ઞપેતીતિ એવમ્પેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. એત્થાહ – ''સસ્સતો વાદો એતેસ''ન્તિ કસ્મા હેટ્ઠા વુત્તં, નનુ તેસં અત્તા ચ લોકો ચ સસ્સતોતિ અધિપ્પેતો, ન વાદોતિ? સચ્ચમેતં, સસ્સતસહચરિતતાય પન વાદોપિ સસ્સતોતિ વુત્તો યથા ''કુન્તા પચરન્તી''તિ, સસ્સતો ઇતિ વાદો એતેસન્તિ વા તત્થ ઇતિ-સદ્દલોપો દટ્ઠબ્બો. સસ્સતં વદન્તિ ''ઇદમેવ સચ્ચં, મોઘમઞ્ઞ''ન્તિ અભિનિવિસ્સ વોહરન્તીતિ **સસ્સતવાદા** તિપિ યુજ્જતિ.

૩૧. **આતાપનભાવેના**તિ વિબાધનસ્સ ભાવેન, વિબાધનટ્ઠેન વા. પહાનઞ્ચેત્થ વિબાધનં. **પદહનવસેના**તિ સમાદહનવસેન. **સમાદહનં** પન કોસજ્જપક્ખે પતિતુમદત્વા ચિત્તસ્સ ઉસ્સાહનં. યથા સમાધિ વિસેસભાગિયતં પાપુણાતિ, એવં વીરિયસ્સ બહુલીકરણં **અનુયોગો**. ઇતિ પદત્તયેન વીરિયમેવ વુત્તન્તિ આહ ''**એવં તિપ્પભેદં વીરિય**''ન્તિ. યથાક્કમઞ્હિ તીહિ પદેહિ ઉપચારપ્પનાચિત્તપરિદમનવીરિયાનિ દસ્સેતિ. ન પમજ્જતિ એતેનાતિ **અપ્પમાદો**, સતિયા અવિપ્પવાસો. સો પન સતિપટ્ઠાના ચત્તારો ખન્ધા એવ. સમ્મા ઉપાયેન મનસિ કરોતિ કમ્મટ્ઠાનમેતેનાતિ **સમ્મામનસિકારો**, સો પન ઞાણમેવ, ન આરમ્મણવીથિજવનપટિપાદકા, તેનાહ ''**અત્થતો ઞાણ**''ન્તિ. **પથમનસિકારો**તિ કારણમનસિકારો. તદેવત્થં સમત્થેતિ ''**યસ્મિઞ્હી**''તિઆદિના. તત્થ **યસ્મિં મનસિકારે**તિ કમ્મટ્ઠાનમનસિકરણૂપાયભૂતે ઞાણસઙ્ખાતે મનસિકારે. ''**ઇમસ્મિં ઠાને**''તિ ઇમિના સદ્દન્તરસમ્પયોગાદિના વિય પકરણવસેનાપિ સદ્દો વિસેસવિસયોતિ દીપેતિ. **વીરિયઞ્ચા**તિ યથાવુત્તેહિ તીહિ પદેહિ

વુત્તં તિપ્પભેદં વીરિયઞ્ચ. **એત્થાતિ** ‘‘આતપ્પ...પે॰... મનસિકારમન્વાયા’’તિ ઇમસ્મિં પાઠે, સીલવિસુદ્ધિયા સદ્ધિં ચતુન્નં રૂપાવચરજ્ઝાનાનં અધિગમનપટિપદા ઇધ વત્તબ્બા, સા પન **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૪૦૧) વિત્થારતો વુત્તાતિ આહ ‘‘**સઙ્ખેપત્થો**’’તિ. **તથાજાતિકન્તિ** તથાસભાવં, એતેન ચુદ્દસવિધેહિ ચિત્તપરિદમનેહિ રૂપાવચરચતુત્થજ્ઝાનસ્સ પગુણતાપાદનેન દમિતતં દસ્સેતિ. ચેતસો સમાધિ **ચેતોસમાધિ**, સો પન અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગતરૂપાવચરચતુત્થજ્ઝાનસ્સેવ સમાધિ. **યથા**-સદ્દો ‘‘**યેના**’’તિ અત્થે નિપાતોતિ આહ ‘‘**યેન સમાધિના**’’તિ.

વિજમ્ભનભૂતેહિ લોકિયાભિઞ્ઞાસઙ્ખાતેહિ ઝાનાનુભાવેહિ સમ્પન્નોતિ **ઝાનાનુભાવસમ્પન્નો**. **સો દિટ્ઠિગતિકો એવં વદતીતિ** વત્તમાનવચનં, તથાવદનસ્સ અવિચ્છેદભાવેન સબ્બકાલિકતાદસ્સનત્થન્તિ વેદિતબ્બં. અનિયમિતે હિ કાલવિસેસે વિપ્પકતકાલવચનન્તિ. વનતિ યાચતિ પુત્તન્તિ **વઞ્ઝા** ઝ-પચ્ચયં, ન-કારસ્સ ચ નિગ્ગહિતં કત્વા, વધતિ પુત્તં, ફલં વા હનતીતિપિ **વઞ્ઝા** સપચ્ચયધ્ય-કારસ્સ ઝ-કારં, નિગ્ગહિતાગમઞ્ચ કત્વા. સા વિય કસ્સચિ ફલસ્સ અજનેનાતિ **વઞ્ઝો**, તેનાહ ‘‘**વઞ્ઝપસૂ**’’તિઆદિ. એવં પદત્થવતા ઇમિના કીદિસં સામત્થિયત્થં દસ્સેતીતિ અન્તોલીનચોદનં પરિહરિતું ‘‘**એતેના**’’તિઆદિમાહ. ઝાનલાભિસ્સ વિસેસેન ઝાનધમ્મા આપાથમાગચ્છન્તિ, તમ્મુખેન પન સેસધમ્માપીતિ ઇમમત્થં સન્ધાય ‘‘**ઝાનાદીન**’’ન્તિ વુત્તં. **રૂપાદિજનકભાવન્તિ** રૂપાદીનં જનકસામત્થિયં. **પટિક્ખિપતીતિ** ‘‘નયિમે કિઞ્ચિ જનેન્તી’’તિ પટિક્ખિપતિ. કસ્માતિ ચે? સતિ હિ જનકભાવે રૂપાદિધમ્માનં વિય, સુખાદિધમ્માનં વિય ચ પચ્ચયાયત્તવુત્તિતાય ઉપ્પાદવન્તતા વિઞ્ઞાયતિ, ઉપ્પાદે ચ સતિ અવસ્સંભાવી નિરોધોતિ અનવકાસાવ નિચ્ચતા સિયા, તસ્મા તં પટિક્ખિપતીતિ.

ઠિતોતિ નિચ્ચલં પતિટ્ઠિતો, **કૂટટ્ઠ**-સદ્દોયેવ વા લોકે અચ્ચન્તં નિચ્ચે નિરુળ્હો દટ્ઠબ્બો. તિટ્ઠતીતિ **ઠાયી**, એસિકા ચ સા ઠાયી ચાતિ **એસિકટ્ઠાયી**, વિસેસનપરનિપાતો ચેસ, તસ્મા ગમ્ભીરનેમો નિચ્ચલટ્ઠિતિકો ઇન્દખીલો વિયાતિ અત્થો, તેનાહ ‘‘**યથા**’’તિઆદિ. ‘‘કૂટટ્ઠો’’તિ ઇમિના ચેત્થ અનિચ્ચતાભાવમાહ. ‘‘એસિકટ્ઠાયી ઠિતો’’તિ ઇમિના પન યથા એસિકા વાતપ્પહારાદીહિ ન ચલતિ, એવં ન કેનચિ વિકારમાપજ્જતીતિ વિકારાભાવં, વિકારોપિ અત્થતો વિનાસોયેવાતિ વુત્તં ‘‘**ઉભયેનાપિ લોકસ્સ વિનાસાભાવં દસ્સેતી**’’તિ.

એવમટ્ઠકથાવાદં દસ્સેત્વા ઇદાનિ કેચિવાદં દસ્સેતું ‘‘**કેચિ પના**’’તિઆદિ વુત્તં. **મુઞ્જતોતિ** [મુઞ્જે (અટ્ઠકથાયં)] મુઞ્જતિણતો. **ઈસિકાતિ** કળીરો. **યદિદં** અત્તસઙ્ખાતં ધમ્મજાતં **જાયતીતિ વુચ્ચતિ**, તં સત્તિરૂપવસેન પુબ્બે **વિજ્જમાનમેવ** બ્યત્તિરૂપવસેન **નિક્ખમતિ**, અભિબ્યત્તિં ગચ્છતીતિ અત્થો. ‘‘વિજ્જમાનમેવા’’તિ હિ એતેન કારણે ફલસ્સ અત્થિભાવદસ્સનેન બ્યત્તિરૂપવસેન અભિબ્યત્તિવાદં દસ્સેતિ. સાલિગબ્ભે સંવિજ્જમાનં સાલિસીસં વિય હિ સત્તિરૂપં, તદભિનિક્ખન્તં વિય બ્યત્તિરૂપન્તિ. કથં પન સત્તિરૂપવસેન વિજ્જમાનોયેવ પુબ્બે અનભિબ્યત્તો બ્યત્તિરૂપવસેન અભિબ્યત્તિં ગચ્છતીતિ? યથા અન્ધકારેન પટિચ્છન્નો ઘટો આલોકેન અભિબ્યત્તિં ગચ્છતિ, એવમયમ્પીતિ.

ઇદમેત્થ વિચારેતબ્બં – કિં કરોન્તો આલોકો ઘટં પકાસેતીતિ વુચ્ચતિ, યદિ ઘટવિસયં બુદ્ધિં કરોન્તો પકાસેતિ, અનુપ્પન્નાય એવ બુદ્ધિયા ઉપ્પત્તિદીપનતો અભિબ્યત્તિવાદો હાયતિ. અથ ઘટવિસયાય બુદ્ધિયા આવરણભૂતં અન્ધકારં વિધમન્તો પકાસેતિ, એવમ્પિ અભિબ્યત્તિવાદો હાયતેવ. સતિ હિ ઘટવિસયાય બુદ્ધિયા કથં અન્ધકારો તસ્સા આવરણં હોતીતિ. યથા ચ ઘટસ્સ અભિબ્યત્તિ ન યુજ્જતિ, એવં દિટ્ઠિગતિકપરિકપ્પિતસ્સ અત્તનોપિ અભિબ્યત્તિ ન યુજ્જતિયેવ. તત્થાપિ હિ યદિ ઇન્દ્રિયવિસયાદિસન્નિપાતેન અનુપ્પન્ના એવ બુદ્ધિ

ઉપ્પન્ના, ઉપ્પત્તિવચનેનેવ અભિબ્યત્તિવાદો હાયતિ અભિબ્યત્તિમત્તમતિક્કમ્મ અનુપ્પન્નાય એવ બુદ્ધિયા ઉપ્પત્તિદીપનતો. તથા સસ્સતવાદોપિ તેનેવ કારણેન. અથ બુદ્ધિપ્પવત્તિયા આવરણભૂતસ્સ અન્ધકારટ્ઠાનિયસ્સ મોહસ્સ વિધમનેન બુદ્ધિ ઉપ્પન્ના. એવમ્પિ સતિ અત્થવિસયાય બુદ્ધિયા કથં મોહો તસ્સા આવરણં હોતીતિ, હાયતેવ અભિબ્યત્તિવાદો, કિઞ્ચ ભિય્યો – ભેદસબ્ભાવતોપિ અભિબ્યત્તિવાદો હાયતિ. ન હિ અભિબ્યઞ્જનકાનં ચન્દિમસૂરિયમણિપદીપાદીનં ભેદેન અભિબ્યઞ્જિતબ્બાનં ઘટાદીનં ભેદો હોતિ, હોતિ ચ વિસયભેદેન બુદ્ધિભેદો યથાવિસયં બુદ્ધિયા સમ્ભવતોતિ ભિય્યોપિ અભિબ્યત્તિ ન યુજ્જતિયેવ, ન ચેત્થ વિજ્જમાનતાભિબ્યત્તિવસેન વુત્તિકપ્પના યુત્તા વિજ્જમાનતાભિબ્યત્તિકિરિયાસઙ્ખાતાય વુત્તિયા વુત્તિમતો ચ અનઞ્ઞથાનુજાનનતો. અનઞ્ઞાયેવ હિ તથા વુત્તિસઙ્ખાતા કિરિયા તબ્બન્તવત્થુતો, યથા ફસ્સાદીહિ ફુસનાદિભાવો, તસ્મા વુત્તિમતો અનઞ્ઞાય એવ વિજ્જમાનતાભિબ્યત્તિસઙ્ખાતાય વુત્તિયા પરિકપ્પિતો કેસઞ્ચિ અભિબ્યત્તિવાદો ન યુત્તો એવાતિ. યે પન ''ઈસિકટ્ઠાયી ઠિતો''તિ પઠિત્વા યથાવુત્તમત્થમિચ્છન્તિ, તે તદિદં કારણભાવેન ગહેત્વા ''તે ચ સત્તા સન્ધાવન્તિ સંસરન્તિ ચવન્તિ ઉપપજ્જન્તી''તિ પદેહિ અત્થસમ્બન્ધમ્પિ કરોન્તિ, ન અટ્ઠકથાયમિવ અસમ્બન્ધન્તિ દસ્સેન્તો **''યસ્મા ચા''**તિઆદિમાહ. **તે ચ સત્તા સન્ધાવન્તી**તિ એત્થ યે ઇધ મનુસ્સભાવેન અવટ્ઠિતા, તેયેવ દેવભાવાદિઉપગમનેન ઇતો અઞ્ઞત્થ ગચ્છન્તીતિ અત્થો. અઞ્ઞથા કતસ્સ કમ્મસ્સ વિનાસો, અકતસ્સ ચ અબ્ભાગમો આપજ્જેય્યાતિ અધિપ્પાયો.

અપરાપરન્તિ અપરસ્મા ભવા અપરં ભવં, અપરમપરં વા, પુનપ્પુનન્તિ અત્થો. **''ચવન્તી''**તિ પદમુલ્લિઙ્ગેત્વા **''એવં સઙ્ખ્યં ગચ્છન્તી''**તિ અત્થં વિવરતિ, અત્તનો તથાગહિતસ્સ નિચ્ચસભાવત્તા ન ચુતૂપપત્તિયો. સબ્બબ્યાપિતાય નાપિ સન્ધાવનસંસરણાનિ, ધમ્માનંયેવ પન પવત્તિવિસેસેન એવં સઙ્ખ્યં ગચ્છન્તિ એવં વોહરીયન્તીતિ અધિપ્પાયો. એતેન ''અવટ્ઠિતસભાવસ્સ અત્તનો, ધમ્મિનો ચ ધમ્મમત્તં ઉપ્પજ્જતિ ચેવ વિનસ્સતિ ચા''તિ ઇમં વિપરિણામવાદં દસ્સેતિ. યં પનેત્થ વત્તબ્બં, તં ઇમિસ્સં સસ્સતવાદવિચારણાયમેવ ''એવંગતિકા''તિ પદત્થવિભાવને વક્ખામ. ઇદાનિ અટ્ઠકથાયં વુત્તં અસમ્બન્ધમત્તં દસ્સેતું **''અટ્ઠકથાયં પના''**તિઆદિ વુત્તં. **સન્ધાવન્તીતિઆદિના વચનેન અત્તનો વાદં ભિન્દતિ** વિનાસેતિ સન્ધાવનાદિવચનસિદ્ધાય અનિચ્ચતાય પુબ્બે અત્તના પટિઞ્ઞાતસ્સ સસ્સતવાદસ્સ વિરુદ્ધભાવતોતિ અત્થો. **''દિટ્ઠિગતિકસ્સા''**તિઆદિ તદત્થસમત્થનં. **ન નિબદ્ધ**ન્તિ ન થિરં. ''સન્ધાવન્તી''તિઆદિવચનં, સસ્સતવાદઞ્ચ સન્ધાય **''સુન્દરમ્પિ અસુન્દરમ્પિ હોતિયેવા''તિ વુત્તં**. સબ્બદા સરન્તિ પવત્તન્તીતિ **સસ્સતિયો** ર-કારસ્સ સ-કારં, દ્વિભાવઞ્ચ કત્વા, પથવીસિનેરુચન્દિમસૂરિયા, સસ્સતીહિ સમં સદિસં તથા, ભાવનપુંસકવચનઞ્ચેતં. ''અત્તા ચ લોકો ચા''તિ હિ કત્તુઅધિકારો. **સસ્સતિસમ**ન્તિ વા લિઙ્ગબ્યત્તયેન કત્તુનિદ્દેસો. સસ્સતિસમો અત્તા ચ લોકો ચ અત્થિ એવાતિ અત્થો, **ઇતિ**-સદ્દો ચેત્થ પદપૂરણમત્તં. એવ-સદ્દસ્સ હિ એ-કારે પરે ઇતિ-સદ્દે ઇ-કારસ્સ વ-કારમિચ્છન્તિ સદ્દવિદૂ. **સસ્સતિસમ**ન્તિ સસ્સતં થાવરં નિચ્ચકાલન્તિપિ અત્થો, સસ્સતિસમ-સદ્દસ્સ સસ્સતપદેન સમાનત્થતં સન્ધાય **ટીકાયં** (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૩૧) વુત્તો.

હેતું દસ્સેન્તોતિ યેસં ''સસ્સતો''તિ અત્તાનઞ્ચ લોકઞ્ચ પઞ્ઞપેતિ, તેસં હેતું દસ્સેન્તો અયં દિટ્ઠિગતિકો આહાતિ સમ્બન્ધો. ન હિ અત્તનો દિટ્ઠિયા પચ્ચક્ખકતમત્થં અત્તનોયેવ સાધેતિ, અત્તનો પન પચ્ચક્ખકતેન અત્થેન અત્તનો અપ્પચ્ચક્ખભૂતમ્પિ અત્થં સાધેતિ, અત્તના ચ યથાનિચ્છિતં અત્થં પરેપિ વિઞ્ઞાપેતિ, ન અનિચ્છિતં , ઇદં પન હેતુદસ્સનં એતેસુ અનેકેસુ જાતિસતસહસ્સેસુ એકોવાયં મે અત્તા ચ લોકો ચ અનુસ્સરણસમ્ભવતો. યો હિ યમત્થં અનુભવતિ, સો એવ તં અનુસ્સરતિ, ન અઞ્ઞો. ન હિ અઞ્ઞેન અનુભૂતમત્થં અઞ્ઞો અનુસ્સરિતું

સક્કોતિ યથા તં બુદ્ધરક્ખિતેન અનુભૂતં ધમ્મરક્ખિતો. યથા ચેતાસુ, એવં ઇતો પુરિમતરાસુપિ જાતીસુ, તસ્મા ''સસ્સતો મે અત્તા ચ લોકો ચ, યથા ચ મે, એવં અઞ્ઞેસમ્પિ સત્તાનં સસ્સતો અત્તા ચ લોકો ચા''તિ સસ્સતવસેન દિટ્ઠિગહણં પક્ખન્દન્તો દિટ્ઠિગતિકો પરેપિ તત્થ પતિટ્ઠપેતિ. પાળિયં પન ''અનેકવિહિતાનિ અધિમુત્તિપથાનિ અભિવદન્તિ, સો એવમાહા''તિ વચનતો પરાનુગાહાપનવસેન ઇધ હેતુદસ્સનં અધિપ્પેતન્તિ વિઞ્ઞાયતિ. **એતન્તિ** અત્તનો ચ લોકસ્સ ચ સસ્સતભાવં. ''**ન કેવલ**''ન્તિઆદિ અત્થતો આપન્નદસ્સનં. **ઠાન**-સદ્દો કારણે, તઞ્ચ ખો ઇધ પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિયેવાતિ આહ ''**ઇદ**''ન્તિઆદિ. કારણઞ્ચ નામેતં તિવિધં સમ્પાપકં નિબ્બત્તકં ઞાપકન્તિ. તત્થ અરિયમગ્ગો નિબ્બાનસ્સ સમ્પાપકકારણં, બીજં અઙ્કુરસ્સ નિબ્બત્તકકારણં, પચ્ચયુપ્પન્નતાદયો અનિચ્ચતાદીનં ઞાપકકારણં, ઇધાપિ ઞાપકકારણમેવ અધિપ્પેતં. ઞાપકો હિ અત્થો ઞાપેતબ્બત્થવિસયસ્સ ઞાણસ્સ હેતુભાવતો કારણં. તદાયત્તવુત્તિતાય તં ઞાણં તિટ્ઠતિ એત્થાતિ **ઠાનં**, વસતિ તં ઞાણમેત્થ તિટ્ઠતીતિ ''**વત્થૂ**''તિ ચ વુચ્ચતિ. તથા હિ ભગવતા વત્થુ-સદ્દેન ઉદ્દિસિત્વાપિ ઠાન-સદ્દેન નિદ્દિટ્ઠન્તિ.

૩૨-૩૩. દુતિયતતિયવારાનં પઠમવારતો વિસેસો નત્થિ ઠપેત્વા કાલભેદન્તિ આહ ''**ઉપરિ વારદ્વયેપિ એસેવ નયો**''તિ. તદેતં કાલભેદં યથાપાળિં દસ્સેતું ''**કેવલઞ્હી**''તિઆદિ વુત્તં. ઇતરેન દુતિયતતિયવારા યાવ દસસંવટ્ટવિવટ્ટકપ્પા, યાવ ચત્તાલીસસંવટ્ટવિવટ્ટકપ્પા ચ અનુસ્સરણવસેન વુત્તાતિ અધિપ્પાયો. યદેવં કસ્મા સસ્સતવાદો ચતુધા વિભત્તો, નનુ તિધા કાલભેદમકત્વા અધિચ્ચસમુપ્પત્તિકવાદો વિય દુવિધેનેવ વિભજિતબ્બો સિયાતિ ચોદનં સોધેતું ''**મન્દપઞ્ઞો હી**''તિઆદિમાહ. મન્દપઞ્ઞાદીનં તિણ્ણં પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણલાભીનં વસેન તિધા કાલભેદં કત્વા તક્કનેન સહ ચતુધા વિભત્તોતિ અધિપ્પાયો. નનુ ચ અનુસ્સવાદિવસેન તક્કિકાનં વિય મન્દપઞ્ઞાદીનમ્પિ વિસેસલાભીનં હીનાદિવસેન અનેકભેદસમ્ભવતો બહુધા ભેદો સિયા, અથ કસ્મા સબ્બેપિ વિસેસલાભિનો તયો એવ રાસી કત્વા વુત્તાતિ? ઉક્કટ્ઠપરિચ્છેદેન દસ્સેતુકામત્તા. તીસુ હિ રાસીસુ યે હીનમજ્ઝિમપઞ્ઞા, તે વુત્તપરિચ્છેદતો ઊનકમેવ અનુસ્સરન્તિ. યે પન ઉક્કટ્ઠપઞ્ઞા, તે વુત્તપરિચ્છેદં અતિક્કમિત્વા નાનુસ્સરન્તીતિ તત્થ તત્થ ઉક્કટ્ઠપરિચ્છેદેન દસ્સેતુકામતો અનેકજાતિસતસહસ્સદસચત્તારીસસંવટ્ટવિવટ્ટાનુસ્સરણવસેન તયો એવ રાસી કત્વા વુત્તાતિ. **ન તતો ઉદ્ધન્તિ** યથાવુત્તકાલત્તયતો, ચત્તારીસસંવટ્ટવિવટ્ટકપ્પતો વા ઉદ્ધં નાનુસ્સરતિ, કસ્મા? દુબ્બલપઞ્ઞત્તા. તેસઞ્હિ નામરૂપપરિચ્છેદવિરહતો દુબ્બલા પઞ્ઞા હોતીતિ અટ્ઠકથાસુ વુત્તં.

૩૪. તપ્પકતિયત્તોપિ કત્તુત્થોયેવાતિ આહ ''**તક્કયતી**''તિ. તપ્પકતિયત્તત્તા એવ હિ દુતિયનયોપિ ઉપપન્નો હોતિ. તત્થ **તક્કયતી**તિ ઊહયતિ, સસ્સતાદિઆકારેન તસ્મિં તસ્મિં આરમ્મણે ચિત્તં અભિનિરોપયતીતિ અત્થો. **તક્કો**તિ આકોટનલક્ખણો, વિનિચ્છયલક્ખણો વા દિટ્ઠિટ્ઠાનભૂતો વિતક્કો. તેન તેન પરિયાયેન તક્કનં સન્ધાય ''**તક્કેત્વા વિતક્કેત્વા**''તિ વુત્તં **વીમંસાય સમન્નાગતો**તિ અત્થવચનમત્તં. નિબ્બચનં પન તક્કિપદે વિય દ્વિધા વત્તબ્બં. **વીમંસા** નામ વિચારણા, સા ચ દુવિધા પઞ્ઞા ચેવ પઞ્ઞાપતિરૂપિકા ચ. ઇધ પન પઞ્ઞાપતિરૂપિકાવ, સા ચત્થતો લોભસહગતચિત્તુપ્પાદો, મિચ્છાભિનિવેસસઙ્ખાતો વા અયોનિસોમનસિકારો. પુબ્બભાગે વા મિચ્છાદસ્સનભૂતં દિટ્ઠિવિપ્ફન્દિતં, તદેતમત્થત્તયં દસ્સેતું ''**તુલના રુચ્ચના ખમના**''તિ વુત્તં. ''**તુલયિત્વા**''તિઆદીસુપિ યથાક્કમં ''લોભસહગતચિત્તુપ્પાદેના''તિઆદિના યોજેતબ્બં. સમન્તતો, પુનપ્પુનં વા આહનનં **પરિયાહતં**, તં પન વિતક્કસ્સ આરમ્મણં ઊહનમેવ, ભાવનપુંસકઞ્ચેતં પદન્તિ દસ્સેતિ ''**તેન તેન પરિયાયેન તક્કેત્વા**''તિ ઇમિના. **પરિયાયેના**તિ ચ કારણેનાતિ અત્થો. **વુત્તપ્પકારાયા**તિ તિધા વુત્તપ્પભેદાય. **અનુવિચરિતન્તિ** અનુપવત્તિતં, વીમંસાનુગતેન વા વિચારેન અનુમજ્જિતં. તદનુગતધમ્મકિચ્ચમ્પિ હિ

પધાનધમ્મે આરોપેત્વા તથા વુચ્ચતિ. પટિભાતિ દિસ્સતીતિ **પટિભાનં**, યથાસમાહિતાકારવિસેસવિભાવકો દિટ્ઠિગતસમ્પયુત્તચિત્તુપ્પાદો, તતો જાતન્તિ **પટિભાનં**, તથા પઞ્ઞાયનં, સયં અત્તનો પટિભાનં **સયંપટિભાનં** , તેનેવાહ "**અત્તનો પટિભાનમત્તસઞ્જાત**"ન્તિ. **મત્ત**-સદ્દેન ચેત્થ વિસેસાધિગમાદયો નિવત્તેતિ. અનામટ્ઠકાલવચને વત્તમાનવસેનેવ અત્થનિદ્દેસો ઉપપન્નોતિ આહ "**એવં વદતી**"તિ.

પાળિયં ''તક્કી હોતિ વીમંસી''તિ સામઞ્ઞનિદ્દેસેન, એકસેસેન વા વુત્તં તક્કીભેદં વિભજન્તો "**તત્થ ચતુબ્બિધો**"તિઆદિમાહ. પરેહિ પુન સવનં **અનુસ્સુતિ**, સા યસ્સાયં **અનુસ્સુતિકો**. પુરિમં અનુભૂતપુબ્બં જાતિં સરતીતિ **જાતિસ્સરો**. લબ્ભતેતિ **લાભો**, યં કિઞ્ચિ અત્તના પટિલદ્ધં રૂપાદિ, સુખાદિ ચ, ન પન ઝાનાદિવિસેસો, તેનેવાહ પાળિયં ''સો તક્કપરિયાહતં વીમંસાનુવિચરિતં સયંપટિભાનં એવમાહા''તિ. અટ્ઠકથાયમ્પિ વુત્તં ''અત્તનો પટિભાનમત્તસઞ્જાત''ન્તિ. **આચરિયધમ્મપાલત્થેરોપિ** વદતિ ''મત્ત-સદ્દેન વિસેસાધિગમાદયો નિવત્તેતી''તિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૩૪) સો એતસ્સાતિ **લાભી**. સુદ્ધેન પુરિમેહિ અસમ્મિસ્સેન, સુદ્ધં વા તક્કનં **સુદ્ધતક્કો**, સો યસ્સાયં **સુદ્ધતક્કિકો**. **તેન હી**તિ ઉય્યોજનત્થે નિપાતો, તેન તથા વેસ્સન્તરરઞ્ઞોવ ભગવતિ સમાનેતિ દિટ્ઠિગ્ગાહં ઉય્યોજેતિ. **લાભિતાયા**તિ રૂપાદિસુખાદિલાભીભાવતો. "**અનાગતેપિ એવં ભવિસ્સતી**"તિ ઇદં લાભીતક્કિનો એવમ્પિ સમ્ભવતીતિ સમ્ભવદસ્સનવસેન ઇધાધિપ્પેતં તક્કનં સન્ધાય વુત્તં. અનાગતંસતક્કનેનેવ હિ સસ્સતગ્ગાહી ભવતિ. "**અતીતેપિ એવં અહોસી**"તિ ઇદં પન અનાગતંસતક્કનસ્સ ઉપનિસ્સયનિદસ્સનમત્તં. સો હિ ''યથા મે ઇદાનિ અત્તા સુખી હોતિ, એવં અતીતેપીતિ પઠમં અતીતંસાનુતક્કનં ઉપનિસ્સાય અનાગતેપિ એવં ભવિસ્સતી''તિ તક્કયન્તો દિટ્ઠિં ગણ્હાતિ. "**એવં સતિ ઇદં હોતી**"તિ ઇમિના અનિય્યેસુ ભાવેસુ અઞ્ઞો કરોતિ, અઞ્ઞો પટિસંવેદેતીતિ દોસો આપજ્જતિ, તથા ચ સતિ કતસ્સ વિનાસો અકતસ્સ ચ અજ્ઝાગમો સિયા. નિય્યેસુ પન ભાવેસુ અઞ્ઞો કરોતિ, અઞ્ઞો પટિસંવેદેતીતિ દોસો નાપજ્જતિ. એવઞ્ચ સતિ કતસ્સ અવિનાસો, અકતસ્સ ચ અનજ્ઝાગમો સિયાતિ તક્કિકસ્સ યુત્તિગવેસનાકારં દસ્સેતિ.

તક્કમત્તેનેવાતિ સુદ્ધતક્કનેનેવ. **મત્ત**-સદ્દેન હિ આગમાદીનં, અનુસ્સવાદીનઞ્ચ અભાવં દસ્સેતિ. ''નનુ ચ વિસેસલાભિનોપિ સસ્સતવાદિનો વિસેસાધિગમહેતુ અનેકેસુ જાતિસતસહસ્સેસુ, દસસુ સંવટ્ટવિવટ્ટેસુ, ચત્તાલીસાય ચ સંવટ્ટવિવટ્ટેસુ યથાનુભૂતં અત્તનો સન્તાનં, તપ્પટિબદ્ધઞ્ચ ધમ્મજાતં ''અત્તા, લોકો''તિ ચ અનુસ્સરિત્વા તતો પુરિમતરાસુપિ જાતીસુ તથાભૂતસ્સ અત્થિતાનુવિતક્કનમુખેન અનાગતેપિ એવં ભવિસ્સતીતિ અત્તનો ભવિસ્સમાનાનુતક્કનં, સબ્બેસમ્પિ સત્તાનં તથાભાવાનુતક્કનઞ્ચ કત્વા સસ્સતાભિનિવેસિનો જાતા, એવઞ્ચ સતિ સબ્બોપિ સસ્સતવાદી અનુસ્સુતિકજાતિસ્સરલાભીતક્કિકા વિય અત્તનો ઉપલદ્ધવત્થુનિમિત્તેન તક્કનેન પવત્તવાદત્તા તક્કીપક્ખેયેવ તિટ્ઠેય્ય, તથા ચ સતિ વિસેસભેદરહિતત્તા એકોવાયં સસ્સતવાદો વવત્થિતો ભવેય્ય, અવસ્સઞ્ચ વુત્તપ્પકારં તક્કનમિચ્છિતબ્બં, અઞ્ઞથા વિસેસલાભી સસ્સતવાદી એકચ્ચસસ્સતિકપક્ખં, અધિચ્ચસમુપ્પન્નિકપક્ખં વા ભજેય્યાતિ? ન ખો પનેતં એવં દટ્ઠબ્બં. વિસેસલાભીનઞ્હિ ખન્ધસન્તાનસ્સ દીઘદીઘતરં દીઘતમકાલાનુસ્સરણં સસ્સતગ્ગાહસ્સ અસાધારણકારણં. તથા હિ ''અનેકવિહિતં પુબ્બેનિવાસં અનુસ્સરામિ. ઇમિનામહં એતં જાનામી''તિ અનુસ્સરણમેવ પધાનકારણભાવેન દસ્સિતં. યં પન તસ્સ ''ઇમિનામહં એતં જાનામી''તિ પવત્તં તક્કનં, ન તં ઇધ પધાનં અનુસ્સરણં પટિચ્ચ તસ્સ અપધાનભાવતો, પધાનકારણેન ચ અસાધારણેન નિદ્દેસો સાસને, લોકેપિ ચ નિરુળ્હો યથા ''ચક્ખુવિઞ્ઞાણં યવઙ્કુરો''તિઆદિ.

એવં પનાયં દેસના પધાનકારણવિભાવિની, તસ્મા સતિપિ અનુસ્સવાદિવસેન, તક્કિકાનં હીનાદિવસેન ચ મન્દપઞ્ઞાદીનં વિસેસલાભીનં બહુધા ભેદે અઞ્ઞતરભેદસઙ્ગહવસેન ભગવતા ચત્તારિટ્ઠાનાનિ વિભજિત્વા

વવત્થિતા સસ્સતવાદાનં ચતુબ્બિધતા. ન હિ, ઇધ સાવસેસં ધમ્મં દેસેતિ ધમ્મરાજાતિ. યદેવં અનુસ્સુતિકાદીસુપિ અનુસ્સવાદીનં પધાનભાવો આપજ્જતીતિ? ન તેસં અઞ્ઞાય સચ્છિકિરિયાય અભાવેન તક્કપધાનત્તા, ''પધાનકારણેન ચ અસાધારણેન નિદ્દેસો સાસને, લોકેપિ ચ નિરુળ્હો''તિ વુત્તોવાયમત્થોતિ. અથ વા વિસેસાધિગમનિમિત્તરહિતસ્સ તક્કનસ્સ સસ્સતગ્ગાહે વિસું કારણભાવદસ્સનત્થં વિસેસાધિગમો વિસું સસ્સતગ્ગાહકારણભાવેન વત્તબ્બો, સો ચ મન્દમજ્ઝિમતિક્ખપઞ્ઞાવસેન તિવિધોતિ તિધા વિભજિત્વા, સબ્બતક્કિનો ચ તક્કીભાવસામઞ્ઞતો એકજ્ઝં ગહેત્વા ચતુધા એવ વવત્થાપિતો સસ્સતવાદો ભગવતાતિ.

૩૫. ''અઞ્ઞતરેના''તિ એતસ્સ અત્થં દસ્સેતું ''**એકેના**''તિ વુત્તં. અટ્ઠાનપયુત્તસ્સ પન **વા**-સદ્દસ્સ અનિયમત્થતં સન્ધાયાહ ''**દ્વીહિ વા તીહિ વા**''તિ, તેન ચતૂસુ વત્થૂસુ યથારહમેકચ્ચં એકચ્ચસ્સ પઞ્ઞાપને સહકારીકારણન્તિ દસ્સેતિ. ''બહિદ્ધા''તિ બાહ્યત્થવાચકો કત્તુનિદ્દિટ્ઠો નિપાતોતિ દસ્સેતું ''**બહી**''તિઆદિ વુત્તં. એત્થાહ – કિં પનેતાનિ વત્થૂનિ અત્તનો અભિનિવેસસ્સ હેતુ, ઉદાહુ પરેસં પતિટ્ઠાપનસ્સાતિ. કિઞ્ચેત્થ, યદિ તાવ અત્તનો અભિનિવેસસ્સ હેતુ, અથ કસ્મા અનુસ્સરણતક્કનાનિયેવ ગહિતાનિ, ન સઞ્ઞાવિપલ્લાસાદયો. તથા હિ વિપરીતસઞ્ઞાઅયોનિસોમનસિકારઅસપ્પુરિસૂપનિસ્સયઅસદ્ધમ્મસ્સવનાદીનિપિ દિટ્ઠિયા પવત્તનટ્ઠેન દિટ્ઠિટ્ઠાનાનિ. અથ પન પરેસં પતિટ્ઠાપનસ્સ હેતુ, અનુસ્સરણહેતુભૂતો અધિગમો વિય, તક્કનપરિયેટ્ઠિભૂતા યુત્તિ વિય ચ આગમોપિ વત્થુભાવેન વત્તબ્બો, ઉભયથાપિ ચ યથાવુત્તસ્સ અવસેસકારણસ્સ સમ્ભવતો ''નત્થિ ઇતો બહિદ્ધા''તિ વચનં ન યુજ્જતેવાતિ? નો ન યુજ્જતિ, કસ્મા? અભિનિવેસપક્ખે તાવ અયં દિટ્ઠિગતિકો અસપ્પુરિસૂપનિસ્સયઅસદ્ધમ્મસ્સવનેહિ અયોનિસો ઉમ્મુજ્જિત્વા વિપલ્લાસસઞ્ઞો રૂપાદિધમ્માનં ખણે ખણે ભિજ્જનસભાવસ્સ અનવબોધતો ધમ્મયુત્તિં અતિધાવન્તો એકત્તનયં મિચ્છા ગહેત્વા યથાવુત્તાનુસ્સરણતક્કનેહિ ખન્ધેસુ ''સસ્સતો અત્તા ચ લોકો ચા''તિ (દી॰ નિ॰ ૩૧) અભિનિવેસં ઉપનેસિ, ઇતિ આસન્નકારણત્તા, પધાનકારણત્તા ચ તગ્ગહણેનેવ ચ ઇતરેસમ્પિ ગહિતત્તા અનુસ્સરણતક્કનાનિયેવ ઇધ ગહિતાનિ. પતિટ્ઠાપનપક્ખે પન આગમોપિ યુત્તિયમેવ ઠિતો વિસેસેન નિરાગમાનં બાહિરકાનં તક્કગ્ગાહિભાવતો, તસ્મા અનુસ્સરણતક્કનાનિયેવ સસ્સતગ્ગાહસ્સ વત્થુભાવેન ગહિતાનિ.

કિઞ્ચ ભિય્યો – દુવિધં પરમત્થધમ્માનં લક્ખણં સભાવલક્ખણં, સામઞ્ઞલક્ખણઞ્ચ. તત્થ સભાવલક્ખણાવબોધો પચ્ચક્ખઞાણં, સામઞ્ઞલક્ખણાવબોધો અનુમાનઞાણં. આગમો ચ સુતમયાય પઞ્ઞાય સાધનતો અનુમાનઞાણમેવ આવહતિ, સુતાનં પન ધમ્માનં આકારપરિવિતક્કનેન નિજ્ઝાનક્ખન્તિયં ઠિતો ચિન્તામયપઞ્ઞં નિબ્બત્તેત્વા અનુક્કમેન ભાવનાય પચ્ચક્ખઞાણં અધિગચ્છતીતિ એવં આગમોપિ તક્કનવિસયં નાતિક્કમતિ, તસ્મા ચેસ તક્કગ્ગહણેન ગહિતોવાતિ વેદિતબ્બો. સો અટ્ઠકથાયં અનુસ્સુતિતક્કગ્ગહણેન વિભાવિતો, એવં અનુસ્સરણતક્કનેહિ અસઙ્ગહિતસ્સ અવસિટ્ઠસ્સ કારણસ્સ અસમ્ભવતો યુત્તમેવિદં ''નત્થિ ઇતો બહિદ્ધા''તિ વચનન્તિ વેદિતબ્બં. ''અનેકવિહિતાનિ અધિમુત્તિપદાનિ અભિવદન્તી''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૯), ''સસ્સતં અત્તાનઞ્ચ લોકઞ્ચ પઞ્ઞપેન્તી''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૩૦) ચ વચનતો પન પતિટ્ઠાપનવત્થૂનિયેવ ઇધ દેસિતાનિ તંદેસનાય એવ અભિનિવેસસ્સાપિ સિજ્ઝનતો. અનેકભેદેસુ હિ દેસિતેસુ યસ્મિં દેસિતે તદઞ્ઞેપિ દેસિતા સિદ્ધા હોન્તિ, તમેવ દેસેતીતિ દટ્ઠબ્બં. અભિનિવેસપતિટ્ઠાપનેસુ ચ અભિનિવેસે દેસિતેપિ પતિટ્ઠાપનં ન સિજ્ઝતિ અભિનિવેસસ્સ પતિટ્ઠાપને અનિયમતો. અભિનિવેસિનોપિ હિ કેચિ પતિટ્ઠાપેન્તિ , કેચિ ન પતિટ્ઠાપેન્તિ. પતિટ્ઠાપને પન દેસિતે અભિનિવેસોપિ સિજ્ઝતિ પતિટ્ઠાપનસ્સ અભિનિવેસે નિયમતો. યો હિ યત્થ પરે પતિટ્ઠાપેતિ, સોપિ તમભિનિવિસતીતિ.

૩૬. તયિદન્તિ એત્થ **ત**-સદ્દેન ‘‘સસ્સતં અત્તાનઞ્ચ લોકઞ્ચ પઞ્ઞપેન્તી’’તિ એતસ્સ પરામસનન્તિ આહ ‘‘**તં ઇદં ચતુબ્બિધમ્પિ દિટ્ઠિગત**’’ન્તિ. **તતો**તિ તસ્મા પકારતો જાનનત્તા. પરમવજ્જતાય અનેકવિહિતાનં અનત્થાનં કારણભાવતો દિટ્ઠિયો એવ ઠાના **દિટ્ઠિટ્ઠાના**. યથાહ ‘‘મિચ્છાદિટ્ઠિપરમાહં ભિક્ખવે, વજ્જં વદામી’’તિ તદેવત્થં સન્ધાય ‘‘**દિટ્ઠિયોવ દિટ્ઠિટ્ઠાના**’’તિ વુત્તં. **દિટ્ઠીનં કારણમ્પિ દિટ્ઠિટ્ઠાનમેવ** દિટ્ઠીનં ઉપ્પાદાય સમુટ્ઠાનટ્ઠેન. ‘‘**યથાહા**’’તિઆદિ પટિસમ્ભિદાપાળિયા (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૨૪) સાધનં. તત્થ **ખન્ધાપિ દિટ્ઠિટ્ઠાનં** આરમ્મણટ્ઠેન. વુત્તઞ્હિ ‘‘રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતી’’તિઆદિ, (સં॰ નિ॰ ૩.૮૧) **અવિજ્જાપિ** ઉપનિસ્સયાદિભાવેન. યથાહ ‘‘અસ્સુતવા ભિક્ખવે, પુથુજ્જનો અરિયાનં અદસ્સાવી અરિયધમ્મસ્સ અકોવિદો’’તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨; પટિ॰ મ॰ ૧.૧૩૧) **ફસ્સોપિ** ફુસિત્વા ગહણૂપાયટ્ઠેન. તથા હિ વુત્તં ‘‘તદપિ ફસ્સપચ્ચયા (દી॰ નિ॰ ૧.૧૧૮) ફુસ્સ ફુસ્સ પટિસંવેદેન્તી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૪૪) **સઞ્ઞાપિ** આકારમત્તગ્ગહણટ્ઠેન. વુત્તઞ્હેતં ‘‘સઞ્ઞાનિદાના હિ પપઞ્ચસઙ્ખા’’તિ (સુ॰ નિ॰ ૮૮૦; મહા॰ નિ॰ ૧૦૯) પથવિં પથવિતો સઞ્જત્વા’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨) ચ આદિ. **વિતક્કોપિ** આકારપરિવિતક્કનટ્ઠેન. તેન વુત્તં ‘‘તક્કઞ્ચ દિટ્ઠીસુ પકપ્પયિત્વા, સચ્ચં મુસાતિ દ્વયધમ્મમાહૂ’’તિ, (સુ॰ નિ॰ ૮૯૨; મહાનિ॰ ૧૨૧) ‘‘તક્કી હોતિ વીમંસી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૩૪) ચ આદિ. **અયોનિસો મનસિકારોપિ** અકુસલાનં સાધારણકારણટ્ઠેન. તેનાહ ‘‘તસ્સ એવં અયોનિસો મનસિ કરોતો છન્નં દિટ્ઠીનં અઞ્ઞતરા દિટ્ઠિ ઉપ્પજ્જતિ. અત્થિ મે અત્તા’તિ વા અસ્સ સચ્ચતો થેતતો દિટ્ઠિઉપ્પજ્જતી’’તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૯) **પાપમિત્તોપિ** દિટ્ઠાનુગતિ આપજ્જનટ્ઠેન. વુત્તમ્પિ ચ ‘‘બાહિરં ભિક્ખવે, અઙ્ગન્તિ કરિત્વા નાઞ્ઞં એકઙ્ગમ્પિ સમનુપસ્સામિ, યં એવં મહતો અનત્થાય સંવત્તતિ, યથયિદં ભિક્ખવે, પાપમિત્તતા’’તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૧.૧૧૦) **પરતોઘોસોપિ** દુરક્ખાતધમ્મસ્સવનટ્ઠેન. તથા ચેવ વુત્તં ‘‘દ્વેમે ભિક્ખવે, પચ્ચયા મિચ્છાદિટ્ઠિયા ઉપ્પાદાય. કતમે દ્વે? પરતો ચ ઘોસો, અયોનિસો ચ મનસિકારો’’તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૨.૧૨૬) પરેહિ સુતા, દેસિતા વા દેસના **પરતોઘોસો**.

‘‘**ખન્ધા હેતૂ**’’તિઆદિપાળિ તદત્થવિભાવિની. તત્થ જનકટ્ઠેન **હેતુ**, ઉપત્થમ્ભકટ્ઠેન **પચ્ચયો**. **ઉપાદાયા**તિ ઉપાદિયિત્વા, પટિચ્ચાતિ અત્થો. ‘‘**ઉપ્પાદાયા**’’તિપિ પાઠો, ઉપ્પજ્જનાયાતિ અત્થો. સમુટ્ઠાતિ એતેનાતિ **સમુટ્ઠાનં**, ખન્ધાદયો એવ. ઇધ પન સમુટ્ઠાનભાવોયેવ સમુટ્ઠાન-સદ્દેન વુત્તો ભાવલોપત્તા, ભાવપ્પધાનત્તા ચ. **આદિન્ના** સકસન્તાને. **પવત્તિતા** સપરસન્તાનેસુ. **પર**-સદ્દો અભિણ્હત્થોતિ વુત્તં ‘‘**પુનપ્પુન**’’ન્તિ. **પરિનિટ્ઠાપિતા**તિ ‘‘ઇદમેવ દસ્સનં સચ્ચં, અઞ્ઞં પન મોઘં તુચ્છં મુસા’’તિ અભિનિવેસસ્સ પરિયોસાનં મત્થકં પાપિતાતિ અત્થો. **આરમ્મણવસેના**તિ અટ્ઠસુ દિટ્ઠિટ્ઠાનેસુ ખન્ધે સન્ધાયાહ. **પવત્તનવસેના**તિ અવિજ્જાફસ્સસઞ્ઞાવિતક્કાયોનિસોમનસિકારે. **આસેવનવસેના**તિ પાપમિત્તપરતોઘોસે. યદિપિ સરૂપત્થવસેન વેવચનં, સઙ્કેતત્થવસેન પન એવં વત્તબ્બોતિ દસ્સેતું ‘‘**એવંવિધપરલોકા**’’તિ વુત્તં. યેન કેનચિ હિ વિસેસનેનેવ વેવચનં સાત્થકં સિયા. પરલોકો ચ કમ્મવસેન અભિમુખો સમ્પરેતિ ગચ્છતિ પવત્તતિ એત્થાતિ **અભિસમ્પરાયો**તિ વુચ્ચતિ. ‘‘ઇતિ ખો આનન્દ, કુસલાનિ સીલાનિ અનુપુબ્બેન અગ્ગાય પરેન્તી’’તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૨) વિય હિ ચુરાદિગણવસેન **પર**-સદ્દં ગતિયમિચ્છન્તિ સદ્દવિદૂ, અયમેત્થ અટ્ઠકથાતો અપરો નયો.

એવંગતિકાતિ એવંગમના એવંનિટ્ઠા, એવમનુયુઞ્જનેન ભિજ્જનનસ્સનપરિયોસાનાતિ અત્થો. **ગતિ**-સદ્દો ચેત્થ ‘‘યેહિ સમન્નાગતસ્સ મહાપુરિસસ્સ દ્વેવ ગતિયો ભવન્તી’’તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૫૮; ૨.૩૩, ૩૫; ૩.૧૯૯, ૨૦૦; મ॰ નિ॰ ૨.૩૮૪, ૩૯૭) વિય નિટ્ઠાનત્થો. ઇદં વુત્તં હોતિ – ઇમે દિટ્ઠિસઙ્ખાતા દિટ્ઠિટ્ઠાના એવં પરમત્થતો અસન્તં અત્તાનં, સસ્સતભાવઞ્ચ તસ્મિં અજ્ઝારોપેત્વા ગહિતા, પરામટ્ઠા ચ સમાના બાલલપનાયેવ હુત્વા યાવ

પણ્ડિતા ન સમનુયુઞ્જન્તિ, તાવ ગચ્છન્તિ, પાતુભવન્તિ ચ, પણ્ડિતેહિ સમનુયુઞ્જિયમાના પન અનવટ્ઠિતવત્થુકા અવિમદ્દક્ખમા સૂરિયુગ્ગમને ઉસ્સાવબિન્દૂ વિય, ખજ્જોપનકા વિય ચ ભિજ્જન્તિ, વિનસ્સન્તિ ચાતિ.

તત્થાયં અનુયુઞ્જને સઙ્ખેપકથા – યદિ હિ પરેહિ કપ્પિતો અત્તા લોકો વા સસ્સતો સિયા, તસ્સ નિબ્બિકારતાય પુરિમરૂપાવિજહનતો કસ્સચિ વિસેસાધાનસ્સ કાતુમસક્કુણેય્યતાય અહિતતો નિવત્તનત્થં, હિતે ચ પટિપજ્જનત્થં ઉપદેસો એવ સસ્સતવાદિનો નિપ્પયોજનો સિયા, કથં વા તેન સો ઉપદેસો પવત્તીયતિ વિકારાભાવતો. એવઞ્ચ સતિ પરિકપ્પિતસ્સ અત્તનો અજટાકાસસ્સ વિય દાનાદિકિરિયા, હિંસાદિકિરિયા ચ ન સમ્ભવતિ, તથા સુખસ્સ, દુક્ખસ્સ ચ અનુભવનનિબન્ધો એવ સસ્સતવાદિનો ન યુજ્જતિ કમ્મબદ્ધાભાવતો. જાતિઆદીનઞ્ચ અસમ્ભવતો વિમોક્ખો ન ભવેય્ય, અથ પન ધમ્મમત્તં તસ્સ ઉપ્પજ્જતિ ચેવ વિનસ્સતિ ચ, યસ્સ વસેનાયં કિરિયાદિવોહારોતિ વદેય્ય, એવમ્પિ પુરિમરૂપાવિજહનેન અવટ્ઠિતસ્સ અત્તનો ધમ્મમત્તન્તિ ન સક્કા સમ્ભાવેતું, તે વા પનસ્સ ધમ્મા અવત્થાભૂતા, તસ્મા તસ્સ ઉપ્પન્ના અઞ્ઞે વા સિયું અનઞ્ઞે વા, યદિ અઞ્ઞે, ન તાહિ અવત્થાહિ તસ્સ ઉપ્પન્નાહિપિ કોચિ વિસેસો અત્થિ, યાહિ કરોતિ પટિસંવેદેતિ ચવતિ ઉપ્પજ્જતિ ચાતિ ઇચ્છિતં, એવઞ્ચ ધમ્મકપ્પનાપિ નિરત્થકા સિયા, તસ્મા તદવત્થો એવ યથાવુત્તદોસો, અથાનઞ્ઞે, ઉપ્પાદવિનાસવન્તીહિ અવત્થાહિ અનઞ્ઞસ્સ અત્તનો તાસં વિય ઉપ્પાદવિનાસસબ્ભાવતો કુતો ભવેય્ય નિચ્ચતાવકાસો, તાસમ્પિ વા અત્તનો વિય નિચ્ચતાપવત્તિ, તસ્મા બન્ધવિમોક્ખાનં અસમ્ભવો એવાતિ ન યુજ્જતિયેવ સસ્સતવાદો, ન ચેત્થ કોચિ વાદી ધમ્માનં સસ્સતભાવે પરિસુદ્ધં યુત્તિં વત્તું સમત્થો ભવેય્ય, યુત્તિરહિતઞ્ચ વચનં ન પણ્ડિતાનં ચિત્તં આરાધેતિ, તેનાવોચુમ્હ ''યાવ પણ્ડિતા ન સમનુયુઞ્જન્તિ, તાવ ગચ્છન્તિ, પાતુભવન્તિ ચા''તિ.

સકારણં સગતિકન્તિ એત્થ **સહ**-સદ્દો વિજ્જમાનત્થો ''સલોમકો સપક્ખકો''તિઆદીસુ વિય, ન પન સમવાયત્થો **ચ**-સદ્દેન ''તયિદં ભિક્ખવે, તથાગતો પજાનાતી''તિ વુત્તસ્સ દિટ્ઠિગતસ્સ સમુચ્ચિનિતત્તા, ''તઞ્ચ તથાગતો પજાનાતી''તિ ઇમિના ચ કારણગતીનમેવ પજાનનભાવેન વુત્તત્તા. ઇદં વુત્તં હોતિ – તયિદં ભિક્ખવે, કારણવન્તં ગતિવન્તં દિટ્ઠિગતં તથાગતો પજાનાતિ, ન કેવલઞ્ચ તદેવ, અથ ખો તસ્સ કારણગતિસઙ્ખાતં તઞ્ચ સબ્બન્તિ. ''**તતો…પે॰… પજાનાતી**''તિ વુત્તવાક્યસ્સ અત્થં વુત્તનયેન સંવણ્ણેતિ ''**તતો ચા**''તિઆદિના. સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સેવિધ વિભજનન્તિ પકરણાનુરૂપમત્થં આહ ''**સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણઞ્ચા**''તિ, તસ્મિં વા વુત્તે તદધિટ્ઠાનતો આસવક્ખયઞાણં, તદવિનાભાવતો વા સબ્બમ્પિ દસબલાદિઞાણં ગહિતમેવાતિપિ તદેવ વુત્તં.

એવંવિધન્તિ ''સીલઞ્ચા''તિઆદિના એવંવુત્તપ્પકારં. **પજાનન્તોપી**તિ એત્થ **પિ**-સદ્દેન, **અપિ**-સદ્દેન વા ''તઞ્ચા''તિ વુત્ત ચ-સદ્દસ્સ સમ્ભાવનત્થભાવં દસ્સેતિ, તેન તતો દિટ્ઠિગતતો ઉત્તરિતરં સારભૂતં સીલાદિગુણવિસેસમ્પિ તથાગતો નાભિનિવિસતિ, કો પન વાદો વટ્ટામિસેતિ સમ્ભાવેતિ. ''**અહ**''ન્તિ દિટ્ઠિમાનવસેન પરામસનાકારદસ્સનં. **પજાનામી**તિ એત્થ **ઇતિ**-સદ્દેન પકારત્થેન, નિદસ્સનત્થેન વા. ''**મમ**''ન્તિ તણ્હાવસેન પરામસનાકારં દસ્સેતિ. **તણ્હાદિટ્ઠિમાનપરામાસવસેના**તિ તણ્હાદિટ્ઠિમાનસઙ્ખાતપરામાસવસેન. ધમ્મસભાવમતિક્કમિત્વા ''અહં મમ''ન્તિ પરતો અભૂતતો આમસનં **પરામાસો**, તણ્હાદયો એવ. ન હિ તં અત્થિ, યં ખન્ધેસુ ''અહ''ન્તિ વા ''મમ''ન્તિ વા ગહેતબ્બં સિયા, અપરામસતો અપરામસન્તસ્સ અસ્સ તથાગતસ્સ નિબ્બુતિ વિદિતાતિ સમ્બન્ધો. ''**અપરામસતો**''તિ ચેદં નિબ્બુતિપવેદનાય (નિબ્બુતિવેદનસ્સ દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૩૬) હેતુગબ્ભવિસેસનં . ''વિદિતા''તિ પદમપેક્ખિત્વા કત્તરિ સામિવચનં. **અપરામસતો** પરામાસરહિતપટિપત્તિહેતુ અસ્સ તથાગતસ્સ કત્તુભૂતસ્સ નિબ્બુતિ અસઙ્ખતધાતુ વિદિતા, અધિગતાતિ વા અત્થો. ''અપરામસતો''તિ હેદં હેતુમ્હિ નિસ્સક્કવચનં.

“**અપરામાસપચ્ચયા**”તિ પચ્ચત્તઞ્ઞેવ પવેદનાય કારણદસ્સનં. **અસ્સા**તિ કત્તારં વત્વાપિ પચ્ચત્તઞ્ઞેવાતિ વિસેસદસ્સનત્થં પુન કત્તુવચનન્તિ આહ “**સયમેવ અત્તનાયેવા**”તિ. **સયં**, **અત્તના**તિ વા ભાવનપુંસકં. નિપાતપદઞ્હેતં. ‘‘અપરામસતો’’તિ વચનતો પરામાસાનમેવ નિબ્બુતિ ઇધ દેસિતા, તંદેસનાય એવ તદઞ્ઞેસમ્પિ નિબ્બુતિયા સિજ્ઝનતોતિ દસ્સેતિ “**તેસં પરામાસકિલેસાન**”ન્તિ ઇમિના, પરામાસસઙ્ખાતાનં કિલેસાનન્તિ અત્થો. અપિચ કામં ‘‘અપરામસતો’’તિ વચનતો પરામાસાનમેવ નિબ્બુતિ ઇધ દેસિતાતિ વિઞ્ઞાયતિ, તંદેસનાય પન તદવસેસાનમ્પિ કિલેસાનં નિબ્બુતિ દેસિતા નામ ભવતિ પહાનેકટ્ઠતાદિભાવતો, તસ્મા તેસમ્પિ નિબ્બુતિ નિદ્ધારેત્વા દસ્સેતબ્બાતિ વુત્તં “**તેસં પરામાસકિલેસાન**”ન્તિ, તણ્હાદિટ્ઠિમાનસઙ્ખાતાનં પરામાસાનં, તદઞ્ઞેસઞ્ચ કિલેસાનન્તિ અત્થો. ગોબલીબદ્દનયો હેસ. **નિબ્બુતી**તિ ચ નિબ્બાયનભૂતા અસઙ્ખતધાતુ, તઞ્ચ ભગવા બોધિમૂલેયેવ પત્તો, તસ્મા સા પચ્ચત્તઞ્ઞેવ વિદિતાતિ.

યથાપટિપન્નેનાતિ યેન પટિપન્નેન. તપ્પટિપત્તિં દસ્સેતું “**તાસંયેવ...પે॰... આદિમાહા**”તિ અનુસન્ધિદસ્સનં. કસ્મા પન વેદનાનઞ્ઞેવ કમ્મટ્ઠાનમાચિક્ખતીતિ આહ “**યાસૂ**”તિઆદિ, ઇમિના દેસનાવિલાસં દસ્સેતિ. દેસનાવિલાસપ્પત્તો હિ ભગવા દેસનાકુસલો ખન્ધાયતનાદિવસેન અનેકવિધાસુ ચતુસચ્ચદેસનાસુ સમ્ભવન્તીસુપિ દિટ્ઠિગતિકા વેદનાસુ મિચ્છાપટિપત્તિયા દિટ્ઠિગહનં પક્ખન્દાતિ દસ્સનત્થં તથાપક્ખન્દનમૂલભૂતા વેદનાયેવ પરિઞ્ઞાભૂમિભાવેન ઉદ્ધરતીતિ. **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં વાદે. એવં **એત્થા**તિપિ. **કમ્મટ્ઠાન**ન્તિ ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનં. એત્થ હિ વેદનાગહણેન ગહિતા પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા દુક્ખસચ્ચં. વેદનાનં સમુદયગ્ગહણેન ગહિતો અવિજ્જાસમુદયો સમુદયસચ્ચં, અત્થઙ્ગમનિસ્સરણપરિયાયેહિ નિરોધસચ્ચં, ‘‘યથાભૂતં વિદિત્વા’’તિ એતેન મગ્ગસચ્ચન્તિ એવં ચત્તારિ સચ્ચાનિ વેદિતબ્બાનિ. ‘‘યથાભૂતં વિદિત્વા’’તિ ઇદં વિભજ્જબ્યાકરણત્થપદન્તિ તદત્થં વિભજ્જ દસ્સેતું “**તત્થા**”તિઆદિ વુત્તં. વિસેસતો હિ ‘‘અવિજ્જાસમુદયા વેદનાસમુદયો’’તિઆદિલક્ખણાનં વસેન સમુદયાદીસુ અત્થો યથારહં વિભજ્જ દસ્સેતબ્બો. અવિસેસતો પન વેદનાય સમુદયાદીનિ વિપસ્સનાપઞ્ઞાય આરમ્મણપટિવેધવસેન, મગ્ગપઞ્ઞાય અસમ્મોહપટિવેધવસેન જાનિત્વા પટિવિજ્ઝિત્વાતિ અત્થો. **પચ્ચયસમુદયટ્ઠેના**તિ ‘‘ઇમસ્મિં સતિ ઇદં હોતિ, ઇમસ્સુપ્પાદા ઇદં ઉપ્પજ્જતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૦૪; સં॰ નિ॰ ૨.૨૧; ઉદા॰ ૧) વુત્તલક્ખણેન અવિજ્જાદીનં પચ્ચયાનં ઉપ્પાદેન ચેવ મગ્ગેન અસમુગ્ઘાટેન ચ. યાવ હિ મગ્ગેન ન સમુગ્ઘાટીયતિ, તાવ પચ્ચયોતિ વુચ્ચતિ. **નિબ્બત્તિલક્ખણ**ન્તિ ઉપ્પાદલક્ખણં, જાતિન્તિ અત્થો. **પઞ્ચન્નં લક્ખણાન**ન્તિ એત્થ ચ ચતુન્નમ્પિ પચ્ચયાનં ઉપ્પાદલક્ખણમેવ અગ્ગહેત્વા પચ્ચયલક્ખણમ્પિ ગહેતબ્બં સમુદયં પટિચ્ચ તેસં યથારહં ઉપકારકત્તા. તથા ચેવ સંવણ્ણિતં ‘‘મગ્ગેન અસમુગ્ઘાટેન ચા’’તિ. **પચ્ચયનિરોધટ્ઠેના**તિ ‘‘ઇમસ્મિં નિરુદ્ધે ઇદં નિરુદ્ધં હોતિ, ઇમસ્સ નિરોધા ઇદં નિરુજ્ઝતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૦૬; ઉદા॰ ૩; સં॰ નિ॰ ૨.૪૧) વુત્તલક્ખણેન અવિજ્જાદીનં પચ્ચયાનં નિરોધેન ચેવ મગ્ગેન સમુગ્ઘાટેન ચ. **વિપરિણામલક્ખણ**ન્તિ નિરોધલક્ખણં, ભઙ્ગન્તિ અત્થો. **વય**ન્તિ નિરોધં. **ય**ન્તિ યસ્મા પચ્ચયભાવસઙ્ખાતહેતુતો. **વેદનં પટિચ્ચા**તિ પુરિમુપ્પન્નં આરમ્મણાદિપચ્ચયભૂતં વેદનં લભિત્વા. **સુખં સોમનસ્સ**ન્તિ સુખઞ્ચેવ સોમનસ્સઞ્ચ. **અય**ન્તિ પુરિમવેદનાય યથારહં પચ્છિમુપ્પન્નાનં સુખસોમનસ્સાનં પચ્ચયભાવો. **અસ્સાદો** નામ અસ્સાદિતબ્બોતિ કત્વા.

અપરો નયો – **ય**ન્તિ સુખં, સોમનસ્સઞ્ચ. **અય**ન્તિ ચ નપુંસકલિઙ્ગેન નિદ્દિટ્ઠં સુખસોમનસ્સમેવ અસ્સાદપદમપેક્ખિત્વા પુલ્લિઙ્ગેન નિદ્દિસીયતિ, ઇમસ્મિં પન વિકપ્પે સુખસોમનસ્સાનં ઉપ્પાદોયેવ તેહિ ઉપ્પાદવન્તેહિ નિદ્દિટ્ઠો, સત્તિયા, સત્તિમતો ચ અભિન્નત્તા. ન હિ સુખસોમનસ્સમન્તરેન તેસં ઉપ્પાદો લબ્ભતિ. ઇતિ

પુરિમવેદનં પટિચ્ચ સુખસોમનસ્સુપ્પાદોપિ પુરિમવેદનાય **અસ્સાદો** નામ અસ્સાદીયતેતિ કત્વા . અયઞ્હેત્થ સઙ્ખેપત્થો – પુરિમમુપ્પન્નં વેદનં આરબ્ભ સોમનસ્સુપ્પત્તિયં યો પુરિમવેદનાય પચ્ચયભાવસઙ્ખાતો અસ્સાદેતબ્બાકારો, સોમનસ્સસ્સ વા ઉપ્પાદસઙ્ખાતો તદસ્સાદનાકારો, અયં પુરિમવેદનાય અસ્સાદોતિ. કથં પન વેદનં આરબ્ભ સુખં ઉપ્પજ્જતિ, નનુ ફોટ્ઠબ્બારમ્મણન્તિ? ચેતસિકસુખસ્સેવ આરબ્ભ પવત્તિયમધિપ્પેતત્તા નાયં દોસો. આરબ્ભ પવત્તિયઞ્હિ વિસેસનમેવ સોમનસ્સગ્ગહણં સોમનસ્સં સુખન્તિ યથા ''રુક્ખો સીસપા''તિ અઞ્ઞપચ્ચયવસેન ઉપ્પત્તિયં પન કાયિકસુખમ્પિ અસ્સાદોયેવ, યથાલાભકથા વા એસાતિ દટ્ઠબ્બં.

"**યા વેદના અનિચ્ચા**"તિઆદિના સત્તિમતા સત્તિ નિદસ્સિતા. તત્રાયમત્થો – યા વેદના હુત્વા અભાવટ્ઠેન અનિચ્ચા, ઉદયબ્બયપટિપીળનટ્ઠેન દુક્ખા, જરાય, મરણેન ચાતિ દ્વિધા વિપરિણામેતબ્બટ્ઠેન વિપરિણામધમ્મા. તસ્સા એવંભૂતાય અયં અનિચ્ચદુક્ખવિપરિણામભાવો વેદનાય સબ્બાયપિઆદીનવોતિ. આદીનં પરમકારુઞ્ઞં વાતિ પવત્તતિ એતસ્માતિ હિ આદીનવો. અપિચઆદીનં અતિવિય કપણં પવત્તનટ્ઠેન કપણમનુસ્સો **આદીનવો**, અયમ્પિ એવંસભાવોતિ તથા વુચ્ચતિ. સત્તિમતા હિ સત્તિ અભિન્ના તદવિનાભાવતો.

એત્થ ચ "**અનિચ્ચા**"તિ ઇમિના સઙ્ખારદુક્ખતાવસેન ઉપેક્ખાવેદનાય, સબ્બાસુ વા વેદનાસુઆદીનવમાહ, "**દુક્ખા**"તિ ઇમિના દુક્ખદુક્ખતાવસેનદુક્ખવેદનાય, "**વિપરિણામધમ્મા**"તિ ઇમિના વિપરિણામદુક્ખતાવસેન સુખવેદનાય. અવિસેસેન વા તીણિપિ પદાનિ તિસ્સન્નમ્પિ વેદનાનં વસેન યોજેતબ્બાનિ. **છન્દરાગવિનયો**તિ છન્દસઙ્ખાતરાગવિનયનં વિનાસો. ''અત્થવસા લિઙ્ગવિભત્તિવિપરિણામો''તિ વચનતો યં છન્દરાગપ્પહાનન્તિ યોજેતબ્બં. પરિયાયવચનમેવિદં પદદ્વયં. **યથાભૂતં વિદિત્વા**તિ મગ્ગસ્સ વુત્તત્તા મગ્ગનિબ્બાનવસેન વા યથાક્કમં યોજનાપિ વટ્ટતિ. **વેદનાયા**તિ નિસ્સક્કવચનં. **નિસ્સરણ**ન્તિ નેક્ખમ્મં. યાવ હિ વેદનાપટિબદ્ધં છન્દરાગં નપ્પજહતિ, તાવાયં પુરિસો વેદનાય અલ્લીનોયેવ હોતિ. યદા પન તં છન્દરાગં પજહતિ, તદાયં પુરિસો વેદનાય નિસ્સટો વિસંયુત્તો હોતિ, તસ્મા છન્દરાગપ્પહાનં વેદનાય નિસ્સરણં વુત્તં. તબ્બચનેન પન વેદનાસહજાતનિસ્સયારમ્મણભૂતા રૂપારૂપધમ્મા ગહિતા એવ હોન્તીતિપિ પઞ્ચહિ ઉપાદાનક્ખન્ધેહિ નિસ્સરણવચનં સિદ્ધમેવ. વેદનાસીસેન હિ દેસના આગતા, તત્થ પન કારણં હેટ્ઠા વુત્તમેવ. લક્ખણહારવસેનાપિ અયમત્થો વિભાવેતબ્બો. વુત્તઞ્હિ આયસ્મતા **મહાકચ્ચાનત્થેરેન** –

> ''વુત્તમ્હિ એકધમ્મે, યે ધમ્મા એકલક્ખણા કેચિ;
> વુત્તા ભવન્તિ સબ્બો, સો હારો લક્ખણો નામા''તિ. (નેત્તિ॰ ૪૮૫);

કામુપાદાનમૂલકત્તા સેસુપાદાનાનં પહીને ચ કામુપાદાને ઉપાદાનસેસાભાવતો "**વિગતછન્દરાગતાય અનુપાદાનો**"તિ વુત્તં, એતેન "**અનુપાદાવિમુત્તો**"તિ એતસ્સત્થં સઙ્ખેપેન દસ્સેતિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – વિગતછન્દરાગતાય અનુપાદાનો, અનુપાદાનત્તા ચ અનુપાદાવિમુત્તોતિ. તમત્થં વિત્થારેતું, સમત્થેતું વા "**યસ્મિ**"ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **યસ્મિં ઉપાદાને**તિ સેસુપાદાનમૂલભૂતે કામુપાદાને. **તસ્સા**તિ કામુપાદાનસ્સ. **અનુપાદિયિત્વા**તિ છન્દરાગવસેન અનાદિયિત્વા, એતેન ''અનુપાદાવિમુત્તો''તિ પદસ્સ ય-કારલોપેન સમાસભાવં, બ્યાસભાવં વા દસ્સેતિ.

૩૭. "**ઇમે ખો**"તિઆદિ યથાપુટ્ઠસ્સ ધમ્મસ્સ વિસ્સજ્જિતભાવેન નિગમનવચનં, ''પજાનાતી''તિ વુત્તપજાનનમેવ ચ ઇમ-સદ્દેન નિદ્દિટ્ઠન્તિ દસ્સેતું "**યે તે**"તિઆદિમાહ. **યે તે** સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણધમ્મે...પે॰...

અપુચ્છિં, યેહિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણધમ્મેહિ…પે॰… વદેય્યું, તઞ્ચ…પે॰… પજાનાતીતિ એવં નિદ્દિટ્ઠા ઇમે સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણધમ્મા ગમ્ભીરા…પે॰… પણ્ડિતવેદનીયા ચાતિ વેદિતબ્બાતિ યોજના. "**એવ**"ન્તિઆદિ પિણ્ડત્થદસ્સનં. તત્થ કિઞ્ચાપિ ''અનુપાદાવિમુત્તો ભિક્ખવે, તથાગતો''તિ ઇમિના અગ્ગમગ્ગફલુપ્પત્તિં દસ્સેતિ, ''વેદનાનં, સમુદયઞ્ચા''તિઆદિના ચ ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનં. તથાપિ યસ્સા ધમ્મધાતુયા સુપ્પટિવિદ્ધત્તા ઇમં દિટ્ઠિગતં સકારણં સગતિકં પભેદતો વિભજિતું સમત્થો હોતિ, તસ્સા પદટ્ઠાનેન ચેવ સદ્ધિં પુબ્બભાગપટિપદાય ઉપ્પત્તિભૂમિયા ચ તદેવ પાકટતરં કત્તુકામો ધમ્મરાજા એવં દસ્સેતીતિ વુત્તં "**તદેવ નિય્યાતિત**"ન્તિ, નિગમિતં નિટ્ઠાપિતન્તિ અત્થો . **અન્તરા**તિ પુચ્છિતવિસ્સજ્જિતધમ્મદસ્સનવચનાનમન્તરા દિટ્ઠિયો વિભત્તા તસ્સ પજાનનાકારદસ્સનવસેનાતિ અત્થો.

પઠમભાણવારવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના.

એકચ્ચસસ્સતવાદવણ્ણના

૩૮. ''એકચ્ચસસ્સતિકા''તિ તદ્ધિતપદં સમાસપદેન વિભાવેતું "**એકચ્ચસસ્સતવાદા**"તિ વુત્તં. સત્તેસુ, સઙ્ખારેસુ ચ એકચ્ચં સસ્સતમેતસ્સાતિ **એકચ્ચસસ્સતો**, વાદો, સો એતેસન્તિ **એકચ્ચસસ્સતિકા** તદ્ધિતવસેન, સમાસવસેન પન એકચ્ચસસ્સતો વાદો એતેસન્તિ **એકચ્ચસસ્સતવાદા**. એસ નયો **એકચ્ચઅસસ્સતિક**પદેપિ. નનુ ચ ''એકચ્ચસસ્સતિકા''તિ વુત્તે તદઞ્ઞેસં એકચ્ચઅસસ્સતિકભાવસન્નિટ્ઠાનં સિદ્ધમેવાતિ? સચ્ચં અત્થતો, સદ્દતો પન અસિદ્ધમેવ તસ્મા સદ્દતો પાકટતરં કત્વા દસ્સેતું તથા વુત્તં. ન હિ ઇધ સાવસેસં કત્વા ધમ્મં દેસેતિ ધમ્મસ્સામી. ''ઇસ્સરો નિચ્ચો, અઞ્ઞે સત્તા અનિચ્ચા''તિ એવંપવત્તવાદા **સત્તેકચ્ચસસ્સતિકા** સેય્યથાપિ ઇસ્સરવાદા. તથા ''નિચ્ચો બ્રહ્મા, અઞ્ઞે અનિચ્ચા''તિ એવંપવત્તવાદાપિ. ''પરમાણવો નિચ્ચા, દ્વિઅણુકાદયો અનિચ્ચા''તિ (વિસિસિકદસ્સને સત્તમપરિચ્છેદે પઠમકણ્ડે પસ્સિતબ્બં) એવંપવત્તવાદા **સઙ્ખારેકચ્ચસસ્સતિકા** સેય્યથાપિ કાણાદા. તથા ''ચક્ખાદયો અનિચ્ચા, વિઞ્ઞાણં નિચ્ચ''ન્તિ (ન્યાયદસ્સને, વિસેસિકદસ્સને ચ પસ્સિતબ્બં) એવંપવત્તવાદાપિ . **ઇધા**તિ ''એકચ્ચસસ્સતિકા''તિ ઇમસ્મિં પદે, ઇમિસ્સા વા દેસનાય. **ગહિતા**તિ વુત્તા, દેસિતબ્બભાવેન વા દેસનાઞાણેન સમાદિન્ના તથા ચેવ દેસિતત્તા. તથા હિ ઇધ પુરિમકા તયો વાદા સત્તવસેન, ચતુત્થો સઙ્ખારવસેન દેસિતો. "**સઙ્ખારેકચ્ચસસ્સતિકા**"તિ ઇદં પન તેહિ સસ્સતભાવેન ગય્હમાનાનં ધમ્માનં યાથાવસભાવદસ્સનવસેન વુત્તં, ન પન એકચ્ચસસ્સતિકમતદસ્સનવસેન. તસ્સ હિ સસ્સતાભિમતં અસઙ્ખતમેવાતિ લદ્ધિ. તેનેવાહ પાળિયં ''ચિત્તન્તિ વા…પે॰… ઠસ્સતી''તિ. ન હિ યસ્સ સભાવસ્સ પચ્ચયેહિ અભિસઙ્ખતભાવં પટિજાનાતિ, તસ્સેવ નિચ્ચધુવાદિભાવો અનુમ્મત્તકેન સક્કા પટિજાનિતું, એતેન ચ ''ઉપ્પાદવયધુવતાયુત્તા સભાવા સિયા નિચ્ચા, સિયા અનિચ્ચા, સિયા ન વત્તબ્બા''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૩૮) પવત્તસત્તભઙ્ગવાદસ્સ અયુત્તતા વિભાવિતા હોતિ.

તત્રાયં અયુત્તતાવિભાવના – યદિ હિ ''યેન સભાવેન યો ધમ્મો અત્થીતિ વુચ્ચતિ, તેનેવ સભાવેન સો ધમ્મો નત્થી''તિ વુચ્ચેય્ય, સિયા અનેકન્તવાદો. અથ અઞ્ઞેન, ન સિયા અનેકન્તવાદો. ન ચેત્થ દેસન્તરાદિસમ્બન્ધભાવો યુત્તો વત્તું તસ્સ સબ્બલોકસિદ્ધત્તા, વિવાદાભાવતો ચ. યે પન વદન્તિ ''યથા સુવણ્ણઘટેન મકુટે કતે ઘટભાવો નસ્સતિ, મકુટભાવો ઉપ્પજ્જતિ, સુવણ્ણભાવો તિટ્ઠતિયેવ, એવં સબ્બસભાવાનં કોચિ ધમ્મો નસ્સતિ, કોચિ ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ, સભાવો એવ તિટ્ઠતી''તિ. તે વત્તબ્બા ''કિં તં સુવણ્ણં, યં ઘટે, મકુટે ચ અવટ્ઠિતં, યદિ રૂપાદિ, સો સદ્દો વિય અનિચ્ચો. અથ રૂપાદિસમૂહો સમ્મુતિમત્તં, ન તસ્સ અત્થિતા વા

નત્થિતા વા નિચ્ચતા વા લબ્ભતી''તિ, તસ્મા અનેકન્તવાદો ન સિયા. ધમ્માનઞ્ચ ધમ્મિનો અઞ્ઞથાનઞ્ઞથા ચ પવત્તિયં દોસો વુત્તોયેવ સસ્સતવાદવિચારણાયં. તસ્મા સો તત્થ વુત્તનયેન વેદિતબ્બો. અપિચ ન નિચ્ચાનિચ્ચનવત્તબ્બરૂપો અત્તા, લોકો ચ પરમત્થતો વિજ્જમાનતાપરિજાનનતો યથા નિચ્ચાદીનં અઞ્ઞતરં રૂપં, યથા વા દીપાદયો. ન હિ રૂપાદીનં ઉદયબ્બયસભાવાનં નિચ્ચાનિચ્ચનવત્તબ્બસભાવતા સક્કા વિઞ્ઞાતું, જીવસ્સ ચ નિચ્ચાદીસુ અઞ્ઞતરં રૂપં સિયાતિ, એવં સત્તભઙ્ગો વિય સેસભઙ્ગાનમ્પિ અસમ્ભવોયેવાતિ સત્તભઙ્ગવાદસ્સ અયુત્તતા વેદિતબ્બા (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૩૮).

નનુ ચ ''એકચ્ચે ધમ્મા સસ્સતા, એકચ્ચે અસસ્સતા''તિ એતસ્મિં વાદે ચક્ખાદીનં અસસ્સતભાવસન્નિટ્ઠાનં યથાસભાવાવબોધો એવ, અથ એવંવાદીનં કથં મિચ્છાદસ્સનં સિયાતિ, કો વા એવમાહ ''ચક્ખાદીનં અસસ્સતભાવસન્નિટ્ઠાનં મિચ્છાદસ્સન''ન્તિ? અસસ્સતેસુયેવ પન કેસઞ્ચિ ધમ્માનં સસ્સતભાવસન્નિટ્ઠાનં ઇધ મિચ્છાદસ્સનન્તિ ગહેતબ્બં, તેન પન એકવાદે પવત્તમાનેન ચક્ખાદીનં અસસ્સતભાવાવબોધો વિદૂસિતો સંસટ્ઠભાવતો વિસસંસટ્ઠો વિય સપ્પિપિણ્ડો, તતો ચ તસ્સ સકિચ્ચકરણાસમત્થતાય સમ્માદસ્સનપક્ખે ઠપેતબ્બતં નારહતીતિ. અસસ્સતભાવેન નિચ્છિતાપિ વા ચક્ખુઆદયો સમારોપિતજીવસભાવા એવ દિટ્ઠિગતિકેહિ ગય્હન્તીતિ તદવબોધસ્સ મિચ્છાદસ્સનભાવો ન સક્કા નિવારેતું. તેનેવાહ પાળિયં ''ચક્ખું ઇતિપિ...પે॰... કાયો ઇતિપિ અયં અત્તા''તિઆદિ. એવઞ્ચ કત્વા અસઙ્ખતાય, સઙ્ખતાય ચ ધાતુયા વસેન યથાક્કમં ''એકચ્ચે ધમ્મા સસ્સતા, એકચ્ચે અસસ્સતા''તિ એવંપવત્તો વિભજ્જવાદોપિ એકચ્ચસસ્સતવાદોયેવ ભવેય્યાતિ એવમ્પકારા ચોદના અનવકાસા હોતિ અવિપરીતધમ્મસભાવપટિપત્તિભાવતો. અવિપરીતધમ્મસભાવપટિપત્તિયેવ હેસ વુત્તનયેન અસંસટ્ઠત્તા, અનારોપિતજીવસભાવત્તા ચ.

એત્થાહ – પુરિમસ્મિમ્પિસસ્સતવાદે અસસ્સતાનં ધમ્માનં ''સસ્સતા''તિ ગહણં વિસેસતો મિચ્છાદસ્સનં ભવતિ. સસ્સતાનં પન ''સસ્સતા''તિ ગાહો ન મિચ્છાદસ્સનં યથાસભાવગ્ગાહભાવતો. એવઞ્ચ સતિ ઇમસ્સ વાદસ્સ વાદન્તરતા ન વત્તબ્બા, ઇધ વિય પુરિમેપિ એકચ્ચેસ્વેવ ધમ્મેસુ સસ્સતગ્ગાહસમ્ભવતોતિ, વત્તબ્બાયેવ અસસ્સતેસ્વેવ ''કેચિદેવ ધમ્મા સસ્સતા, કેચિ અસસ્સતા''તિ પરિકપ્પનાવસેન ગહેતબ્બધમ્મેસુ વિભાગપ્પવત્તિયા ઇમસ્સ વાદસ્સ દસ્સિતત્તા. નનુ ચ એકદેસસ્સ સમુદાયન્તોગધત્તા અયં સપ્પદેસસસ્સતગ્ગાહો પુરિમસ્મિં નિપ્પદેસસસ્સતગ્ગાહે સમોધાનં ગચ્છેય્યાતી? તથાપિ ન સક્કા વત્તું વાદી તબ્બિસયવિસેસવસેન વાદદ્વયસ્સ પવત્તત્તા. અઞ્ઞે એવ હિ દિટ્ઠિગતિકા ''સબ્બે ધમ્મા સસ્સતા''તિ અભિનિવિટ્ઠા, અઞ્ઞે ''એકચ્ચેવ સસ્સતા, એકચ્ચે અસસ્સતા''તિ. સઙ્ખારાનં અનવસેસપરિયાદાનં, એકદેસપરિગ્ગહો ચ વાદદ્વયસ્સ પરિબ્યત્તોયેવ. કિઞ્ચ ભિય્યો – અનેકવિધસમુસ્સયે, એકવિધસમુસ્સયે ચ ખન્ધપબન્ધેન અભિનિવેસભાવતો તથા ન સક્કા વત્તું. ચતુબ્બિધોપિ હિ સસ્સતવાદી જાતિવિસેસવસેન નાનાવિધરૂપકાયસન્નિસ્સયે એવ અરૂપધમ્મપુઞ્જે સસ્સતાભિનિવેસી જાતો અભિઞ્ઞાણેન, અનુસ્સવાદીહિ ચ રૂપકાયભેદગહણતો. તથા ચ વુત્તં ''તતો ચુતો અમુત્ર ઉદપાદિ''ન્તિ, (દી॰ નિ॰ ૧.૨૪૪; મ॰ નિ॰ ૧.૧૪૮; પારા॰ ૧૨) ''ચવન્તિ ઉપપજ્જન્તી''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૫૫; મ॰ નિ॰ ૧.૧૪૮; પારા॰ ૧૨) ચ આદિ. વિસેસલાભી પન એકચ્ચસસ્સતિકો અનુપધારિતભેદસમુસ્સયે ધમ્મપબન્ધે સસ્સતાકારગહણેન અભિનિવેસં જનેસિ એકભવપરિયાપન્નખન્ધસન્તાનવિસયત્તા તદભિનિવેસસ્સ. તથા હિ તીસુપિ વાદેસુ ''તં પુબ્બેનિવાસં અનુસ્સરતિ , તતો પરં નાનુસ્સરતી''તિ એત્તકમેવ વુત્તં. તક્કીનં પન ઉભિન્નમ્પિ સસ્સતેકચ્ચસસ્સતવાદીનં સસ્સતાભિનિવેસવિસેસો રૂપારૂપધમ્મવિસયતાય સુપાકટોયેવાતિ.

૩૯. સંવટ્ટટ્ઠાયીવિવટ્ટવિવટ્ટટ્ઠાયીસઙ્ખાતાનં તિણ્ણમ્પિ અસઙ્ખ્યેય્યકપ્પાનમતિક્કમેન પુન સંવટ્ટનતો, અદ્ધા-સદ્દસ્સ ચ કાલપરિયાયત્તા એવં વુત્તન્તિ આહ “**દીઘસ્સા**”તિઆદિ. અતિક્કમ્મ અયનં પવત્તનં **અચ્ચયો**. અનેકત્થત્તા ધાતૂનં, ઉપસગ્ગવસેન ચ અત્થવિસેસવાચકત્તા **સં**-સદ્દેન યુત્તો **વટ્ટ**-સદ્દો વિનાસવાચીતિ વુત્તં “**વિનસ્સતી**”તિ, **વતુ**-સદ્દો વા ગતિયમેવ. સઙ્ખયત્થજોતકેન પન **સં**-સદ્દેન યુત્તત્તા તદત્થસમ્બન્ધનેન વિનાસત્થો લબ્ભતીતિ દસ્સેતિ “**વિનસ્સતી**”તિ ઇમિના. સઙ્ખયવસેન વત્તતીતિ હિ સદ્દતો અત્થો, ત-કારસ્સ ચેત્થ ટ-કારાદેસો. વિપત્તિકરમહામેઘસમુપ્પત્તિતો હિ પટ્ઠાય યાવ અણુસહગતોપિ સઙ્ખારો ન હોતિ, તાવ લોકો સંવટ્ટતીતિ વુચ્ચતિ. પાળિયં **લોકો**તિ પથવીઆદિભાજનલોકો અધિપ્પેતો તદવસેસસ્સ બાહુલ્લતો, તદેવ સન્ધાય ‘‘યેભુય્યેના’’તિ વુત્તન્તિ દસ્સેતિ “**યે**”તિઆદિના. **ઉપરિબ્રહ્મલોકેસૂ**તિ આભસ્સરભૂમિતો ઉપરિભૂમીસુ. અગ્ગિના કપ્પવુટ્ઠાનઞ્હિ ઇધાધિપ્પેતં, તેનેવાહ પાળિયં ‘‘આભસ્સરસંવત્તનિકા હોન્તી’’તિ. કસ્મા તદેવ વુત્તન્તિ ચે? તસ્સેવ બહુલં પવત્તનતો. અયઞ્હિ વારનિયમો –

> ‘‘સત્તસત્તગ્ગિના વારા, અટ્ઠમે અટ્ઠમે દકા;
> ચતુસટ્ઠિ યદા પુણ્ણા, એકો વાયુવરો સિયા’’તિ. (અભિધમ્મત્થવિભાવનીટીકાય
> પઞ્ચમપરિચ્છેદવણ્ણનાયમ્પિ);

આરુપ્પેસુ વાતિ એત્થ વિકપ્પનત્થેન **વા**-સદ્દેન સંવટ્ટમાનલોકધાતૂહિ અઞ્ઞલોકધાતૂસુ વાતિ વિકપ્પેતિ. ન હિ સબ્બે અપાયસત્તા તદા રૂપારૂપભવેસુ ઉપ્પજ્જન્તીતિ સક્કા વિઞ્ઞાતું અપાયેસુ દીઘતરાયુકાનં મનુસ્સલોકૂપપત્તિયા અસમ્ભવતો, મનુસ્સલોકૂપપત્તિઞ્ચ વિના તદા તેસં તત્રૂપપત્તિયા અનુપપત્તિતો. નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિકોપિ હિ સંવટ્ટમાને કપ્પે નિરયતો ન મુચ્ચતિ, પિટ્ઠિચક્કવાળેયેવ નિબ્બત્તતીતિ **અટ્ઠકથાસુ** (અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૩૧૧) વુત્તં. સતિપિ સબ્બસત્તાનં પુઞ્ઞાપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારમનસા નિબ્બત્તભાવે બાહિરપચ્ચયેહિ વિના મનસાવ નિબ્બત્તત્તા રૂપાવચરસત્તા એવ ‘‘મનોમયા’’તિ વુચ્ચન્તિ, ન પન બાહિરપચ્ચયપટિયત્તા તદઞ્ઞેતિ દસ્સેતું “**મનેન નિબ્બત્તત્તા મનોમયા**”તિ આહ. યદેવં કામાવચરસત્તાનમ્પિ ઓપપાતિકાનં મનોમયભાવો આપજ્જતીતિ? નાપજ્જતિ, અધિચિત્તભૂતેન અતિસયમનસા નિબ્બત્તસત્તેસુયેવ મનોમયવોહારતોતિ દસ્સેન્તેન ઝાન-સદ્દેન વિસેસેત્વા “**ઝાનમનેના**”તિ વુત્તં. એવમ્પિ અરૂપાવચરસત્તાનં મનોમયભાવો આપજ્જતીતિ? ન તત્થ બાહિરપચ્ચયેહિ નિબ્બત્તેતબ્બતાસઙ્કાય અભાવેન મનસા એવ નિબ્બત્તાતિ અવધારણાસમ્ભવતો. નિરુળ્હોવાયં લોકે મનોમયવોહારો રૂપાવચરસત્તેસુ. તથા હિ અન્નમયો પાનમયો મનોમયો આનન્દમયો વિઞ્ઞાણમયોતિ પઞ્ચધા અત્તાનં વેદવાદિનો પરિકપ્પેન્તિ. ઉચ્છેદવાદેપિ વક્ખતિ ‘‘દિબ્બો રૂપી મનોમયો’’તિ, (દી॰ નિ॰ ૧.૮૭) તે પન ઝાનાનુભાવતો પીતિભક્ખા સયંપભા અન્તલિક્ખચરાતિ આહ “**પીતિ તેસ**”ન્તિઆદિ, તેસં અત્તનોવ પભા અત્થીતિ અત્થો. સોભના વા ઠાયી સભા એતેસન્તિ **સુભટ્ઠાયિનો**તિપિ યુજ્જતિ. **ઉક્કંસેના**તિ આભસ્સરે સન્ધાય વુત્તં. પરિત્તાભાપ્પમાણાભા પન દ્વે, ચત્તારો ચ કપ્પે તિટ્ઠન્તિ. **અટ્ઠ કપ્પે**તિ ચતુન્નમસઙ્ખ્યેય્યકપ્પાનં સમુદાયભૂતે અટ્ઠ મહાકપ્પે.

૪૦. વિનાસવાચીયેવ **વટ્ટ**-સદ્દો પટિસેધજોતકેન ઉપસગ્ગેન યુત્તત્તા સણ્ઠહનત્થઞાપકોતિ આહ “**સણ્ઠાતી**”તિ, અનેકત્થત્તા વા ધાતૂનં નિબ્બત્તતિ, વડ્ઢતીતિ વા અત્થો. સમ્પત્તિમહામેઘસમુપ્પત્તિતો હિ પટ્ઠાય પથવીસન્ધારકુદકતંસન્ધારકવાયુઆદીનં સમુપ્પત્તિવસેન યાવ ચન્દિમસૂરિયાનં પાતુભાવો, તાવ લોકો વિવટ્ટતીતિ વુચ્ચતિ. **પકતિયા**તિ સભાવેન, તસ્સ ‘‘સુઞ્ઞ’’ન્તિ ઇમિના સમ્બન્ધો. તથાસુઞ્ઞતાય કારણમાહ

“**નિબ્બત્તસત્તાનં નત્થિતાયા**”તિ. પુરિમતરં અઞ્ઞેસં સત્તાનમનુપ્પન્નત્તાતિ ભાવો, તેન યથા એકચ્ચાનિ વિમાનાનિ તત્થ નિબ્બત્તસત્તાનં છડ્ડિતત્તા સુઞ્ઞાનિ, ન એવમિદન્તિ દસ્સેતિ.

અપરો નયો – સકકમ્મસ્સ પઠમં કરણં **પકતિ**, તાય નિબ્બત્તસત્તાનન્તિ સમ્બન્ધો, તેન યથા એતસ્સ અત્તનો કમ્મબલેન પઠમં નિબ્બત્તિ, ન એવં અઞ્ઞેસં તસ્સ પુરિમતરં, સમાનકાલે વા નિબ્બત્તિ અત્થિ, તથા નિબ્બત્તસત્તાનં નત્થિતાય સુઞ્ઞમિદન્તિ દસ્સેતિ. બ્રહ્મપારિસજ્જબ્રહ્મપુરોહિતમહાબ્રહ્માનો ઇધ **બ્રહ્મકાયિકા**, તેસં નિવાસતાય ભૂમિપિ “**બ્રહ્મકાયિકા**”તિ વુત્તા, **બ્રહ્મકાયિકભૂમી**તિ પન પાઠેબ્રહ્મકાયિકાનં સમ્બન્ધિની ભૂમીતિ અત્થો. **કત્તા** સયં કારકો. **કારેતા** પરેસં આણાપકો. **વિસુદ્ધિમગ્ગે** પુબ્બેનિવાસઞાણકથાયં (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૪૦૮) **વુત્તનયેન**, એતેન નિબ્બત્તક્કમં કમ્મપચ્ચયઉતુસમુટ્ઠાનભાવે ચ કારણં દસ્સેતિ. કમ્મં ઉપનિસ્સયભાવેન પચ્ચયો એતિસ્સાતિ **કમ્મપચ્ચયા**. અથ વા તત્થ નિબ્બત્તસત્તાનં વિપચ્ચનકકમ્મસ્સ સહકારીકારકભાવતો કમ્મસ્સ પચ્ચયાતિ **કમ્મપચ્ચયા**. ઉતુ સમુટ્ઠાનમેતિસ્સાતિ **ઉતુસમુટ્ઠાના**. ‘‘કમ્મપચ્ચયઉતુસમુટ્ઠાના’’તિપિ સમાસવસેન પાઠો કમ્મસહાયો પચ્ચયો, વુત્તનયેન વા કમ્મસ્સ સહાયભૂતો પચ્ચયોતિ **કમ્મપચ્ચયો**, સો એવ ઉતુ તથા, સોવ સમુટ્ઠાનમેતિસ્સાતિ **કમ્મપચ્ચયઉતુસમુઆના**. **રતનભૂમી**તિ ઉક્કંસગતપુઞ્ઞકમ્માનુભાવતો રતનભૂતા ભૂમિ, ન કેવલં ભૂમિયેવ, અથ ખો તપ્પરિવારાપીતિ આહ “**પકતી**”તિઆદિ. **પકતિનિબ્બત્તટ્ઠાને**તિ પુરિમકપ્પેસુ પુરિમકાનં નિબ્બત્તટ્ઠાને. **એત્થા**તિ ‘‘બ્રહ્મવિમાન’’ન્તિ વુત્તાય બ્રહ્મકાયિકભૂમિયા. સામઞ્ઞવિસેસવસેન ચેતં આધારદ્વયં. કથં પણીતાય દુતિયજ્ઝાનભૂમિયા ઠિતાનં હીનાય પઠમજ્ઝાનભૂમિયા ઉપપત્તિ હોતીતિ આહ “**અથ સત્તાન**”ન્તિઆદિ, નિકન્તિવસેન પઠમજ્ઝાનં ભાવેત્વાતિ વુત્તં હોતિ, પકતિયા સભાવેન નિકન્તિ તણ્હા ઉપ્પજ્જતીતિ સમ્બન્ધો. **વસિતટ્ઠાને**તિ વુત્થપુબ્બટ્ઠાને. **તતો ઓતરન્તી**તિ ઉપપત્તિવસેન દુતિયજ્ઝાનભૂમિતો પઠમજ્ઝાનભૂમિં અપસક્કન્તિ, ગચ્છન્તીતિ અત્થો. **અપ્પાયુકે**તિ યં ઉળારપુઞ્ઞકમ્મં કતં, તસ્સ ઉપજ્જનારહવિપાકપબન્ધતો અપ્પપરિમાણાયુકે. **તસ્સ દેવલોકસ્સા**તિ તસ્મિં દેવલોકે, નિસ્સયવસેન વા સમ્બન્ધનિદ્દેસો. **આયુપ્પમાણેનેવા**તિ પરમાયુપ્પમાણેનેવ. **પરિત્ત**ન્તિ અપ્પકં. **અન્તરાવ ચવન્તી**તિ રાજકોટ્ઠાગારે પક્ખિત્તતણ્ડુલનાળિ વિય પુઞ્ઞક્ખયા હુત્વા સકકમ્મપ્પમાણેન તસ્સ દેવલોકસ્સ પરમાયુઅન્તરા એવ ચવન્તિ.

કિં પનેતં પરમાયુ નામ, કથં વા તં પરિચ્છિન્નપ્પમાણન્તિ? વુચ્ચતે – યો તેસં તેસં સત્તાનં તસ્મિં તસ્મિં ભવવિસેસે વિપાકપ્પબન્ધસ્સ ઠિતિકાલનિયમો પુરિમસિદ્ધભવપત્થનૂપનિસ્સયવસેન સરીરાવયવવણ્ણસણ્ઠાનપ્પમાણાદિવિસેસા વિય તંતંગતિનિકાયાદીસુ યેભુય્યેન નિયતપરિચ્છેદો હોતિ, ગબ્ભસેય્યકકામાવચરદેવરૂપાવચરસત્તાનં સુક્કસોણિતાદિઉતુભોજનાદિઉતુઆદિપચ્ચયુપ્પન્નપચ્ચયૂપત્થમ્ભિતો ચ, સો આયુહેતુકત્તા કારણૂપચારેન આયુ, ઉક્કંસપરિચ્છેદવસેન પરમાયૂતિ ચ વુચ્ચતિ. યથાસકં ખણમત્તાવટ્ઠાયીનમ્પિ હિ અત્તના સહજાતાનં રૂપારૂપધમ્માનં ઠપનાકારવુત્તિતાય પવત્તકાનિ રૂપારૂપજીવિતિન્દ્રિયાનિ ન કેવલં નેસં ખણટ્ઠિતિયા એવ કારણભાવેન અનુપાલકાનિ, અથ ખો યાવ ભઙ્ગુપચ્છેદા [ભવઙ્ગુપચ્છેદા (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૪૦)] અનુપબન્ધસ્સ અવિચ્છેદહેતુભાવેનાપિ. તસ્મા ચેસ આયુહેતુકોયેવ, તં પન દેવાનં, નેરયિકાનઞ્ચ યેભુય્યેન નિયતપરિચ્છેદં, ઉત્તરકુરુકાનં પન એકન્તનિયતપરિચ્છેદમેવ. અવસિટ્ઠમનુસ્સપેતતિરચ્છાનગતાનં પન ચિરટ્ઠિતિસંવત્તનિકકમ્મબહુલે કાલે તંકમ્મસહિતસન્તાનજનિતસુક્કસોણિતપચ્ચયાનં, તમ્મૂલકાનઞ્ચ ચન્દિમસૂરિયસમવિસમપરિવત્તનાદિજનિતઉતુઆહારાદિસમવિસમપચ્ચયાનં વસેન ચિરાચિરકાલતાય અનિયતપરિચ્છેદં, તસ્સ ચ યથા પુરિમસિદ્ધભવપત્થનાવસેન તંતંગતિનિકાયાદીસુ વણ્ણસણ્ઠાનાદિવિસેસનિયમો

સિદ્ધો, દસ્સનાનુસ્સવાદીહિ તથાયેવ આદિતો ગહણસિદ્ધિયા, એવં તાસુ તાસુ ઉપપત્તીસુ નિબ્બત્તસત્તાનં યેભુય્યેન સમપ્પમાણં ઠિતિકાલં દસ્સનાનુસ્સવેહિ લભિત્વા તં પરમતં અજ્ઝોસાય પવત્તિતભવપત્થનાવસેન આદિતો પરિચ્છેદનિયમો વેદિતબ્બો.

યસ્મા પન કમ્મં તાસુ તાસુ ઉપપત્તીસુ યથા તંતંઉપપત્તિનિસ્સિતવણ્ણાદિનિબ્બત્તને સમત્થં, એવં નિયતાયુપરિચ્છેદાસુ ઉપપત્તીસુ પરિચ્છેદાતિક્કમેન વિપાકનિબ્બત્તને સમત્થં ન હોતિ, તસ્મા વુત્તં "**આયુપ્પમાણેનેવ ચવન્તી**"તિ. યસ્મા પન ઉપત્થમ્ભકપચ્ચયસહાયેહિ અનુપાલકપચ્ચયેહિ ઉપાદિન્નકક્ખન્ધાનં પવત્તેતબ્બાકારો અત્થતો પરમાયુકસ્સ હોતિ યથાવુત્તપરિચ્છેદાનતિક્કમનતો, તસ્મા સતિપિ કમ્માવસેસે ઠાનં ન સમ્ભવતિ, તેન વુત્તં "**અત્તનો પુઞ્ઞબલેન ઠાતું ન સક્કોન્તી**"તિ. ''આયુક્ખયા વા પુઞ્ઞક્ખયા વા આભસ્સરકાયા ચવિત્વા''તિ વચનતો પનેત્થ કામાવચરદેવાનં વિય બ્રહ્મકાયિકાનમ્પિ યેભુય્યેનેવ નિયતાયુપરિચ્છેદભાવો વેદિતબ્બો. તથા હિ દેવલોકતો દેવપુત્તા આયુક્ખયેન પુઞ્ઞક્ખયેન આહારક્ખયેન કોપેનાતિ ચતૂહિ કારણેહિ ચવન્તીતિ **અટ્ઠકથાસુ** (ધ॰ પ॰ અટ્ઠ॰ ૧.અપ્પમાદવગ્ગો) વુત્તં. **કપ્પં વા ઉપડ્ઢકપ્પં વા**તિ એત્થ અસઙ્ખ્યેય્યકપ્પો અધિપ્પેતો, સો ચ તથારૂપો કાલોયેવ, **વા**-સદ્દો પન કપ્પસ્સ તતિયભાગં વા તતો ઊનમધિકં વાતિ વિકપ્પનત્થો.

૪૧. અનભિરતીતિ એકકવિહારેન અનભિરમણસઞ્ઞાતા અઞ્ઞેહિ સમાગમિચ્છાયેવ. તત્થ ''એકકસ્સ દીઘરત્તં નિવસિતત્તા''તિ પાળિયં વચનતોતિ વુત્તં "**અપરસ્સાપી**"તિઆદિ. એવમન્વયમત્થં દસ્સેત્વા નનુ ઉક્કણ્ઠિતાપિ સિયાતિ ચોદનાસોધનવસેન બ્યતિરેકં દસ્સેતિ "**યા પના**"તિઆદિના. પિયવત્થુવિરહેન, પિયવત્થુઅલાભેન વા ચિત્તવિઘાતો **ઉક્કણ્ઠિતા**, સા પનત્થતો દોમનસ્સચિત્તુપ્પાદોવ, તેનાહ "**પટિઘસમ્પયુત્તા**"તિ. **સા બ્રહ્મલોકે નત્થિ** ઝાનાનુભાવપહીનત્તા. તણ્હાદિટ્ઠિસઞ્ઞાતા ચિત્તસ્સ પુરિમાવત્થાય ઉબ્બિજ્જના ફન્દના એવ ઇધ **પરિતસ્સના**. સા હિ દીઘરત્તં ઝાનરતિયા ઠિતસ્સ યથાવુત્તાનભિરતિનિમિત્તં ઉપ્પન્ના ''અહં મમ''ન્તિ ગહણસ્સ ચ કારણભૂતા. તેન વક્ખતિ ''તણ્હાતસ્સ નાપિ દિટ્ઠિતસ્સનાપિ વટ્ટતી''તિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૪૧) નનુ વુત્તં અત્થુદ્ધારે ઇમંયેવ પાળિં નીહરિત્વા ''અહો વત અઞ્ઞેપિ સત્તા ઇત્થત્તં આગચ્છેય્યુન્તિ અયં તણ્હાતસ્સના નામા''તિ? સચ્ચં, તં પન દિટ્ઠિતસ્સનાય વિસું ઉદાહરણં દસ્સેન્તેન તણ્હાતસ્સનમેવ તતો નિદ્ધારેત્વા વુત્તં, ન પન એત્થ દિટ્ઠિતસ્સનાય અલબ્ભમાનત્તાતિ ન દોસો. ઇદાનિ સમાનસદ્દવચનીયાનં અત્થાનમુદ્ધરણં કત્વા ઇધાધિપ્પેતં વિભાવેતું "**સા પનેસા**"તિઆદિમાહ. પટિઘસઞ્ઞાતો ચિત્તુત્રાસો એવ **તાસતસ્સના**. એવમઞ્ઞત્થાપિ યથારહં. "**જાતિં પટિચ્ચા**"તિઆદિ વિભઙ્ગપાળિ, (વિભ॰ ૯૨૧) તત્રાયમત્થકથા – **જાતિં પટિચ્ચ ભયન્તિ** જાતિપચ્ચયા ઉપ્પન્નભયં. **ભયાનકન્તિ** આકારનિદ્દેસો. **છમ્ભિતત્તન્તિ** ભયવસેન ગત્તકમ્પો, વિસેસતો હદયમંસચલનં. **લોમહંસો**તિ લોમાનં હંસનં, ભિત્તિયં નાગદન્તાનમિવ ઉદ્ધગ્ગભાવો, ઇમિના પદદ્વયેન કિચ્ચતો ભયં દસ્સેત્વા પુન **ચેતસો ઉત્રાસો**તિ સભાવતો દસ્સિતન્તિ. **ટીકાયં પન** ''ભયાનકન્તિ ભેરવારમ્મણનિમિત્તં બલવભયં, તેન સરીરસ્સ થદ્ધભાવો છમ્ભિતત્ત''ન્તિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૪૧) વુત્તં, અનેનેવ ભયન્તિ એત્થ ખુદ્દકભયં દસ્સિતં, **ઇતિ** એત્થ પયોગે **અયં** તસ્સનાતિ એવં સબ્બત્થ અત્થો. **પરિતસ્સિતવિપ્ફન્દિતમેવા**તિ એત્થ ''દિટ્ઠિસઞ્ઞાતેન ચેવ તણ્હાસઞ્ઞાતેન ચ પરિતસ્સિતેન વિપ્ફન્દિતમેવ ચલિતમેવ કમ્પિતમેવા''તિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૦૫-૧૧૭) અટ્ઠકથાયમત્થં વક્ખતિ. તેન વિઞ્ઞાયતિ લબ્ભમાનમ્પિ તણ્હાતસ્સનમન્તરેન દિટ્ઠિતસ્સનાયેવ નિદ્દિટ્ઠાતિ. "**તેપી**"તિઆદિ સીહોપમસુત્તન્તપાળિ (અ॰ નિ॰ ૪.૩૩) તત્થ **તેપી**તિ દીઘાયુકા દેવાપિ. **ભયન્તિ** ભઙ્ગાનુપસ્સનાપરિચિણ્ણન્તે

સબ્બસઙ્ખારતો ભાયનવસેન ઉપ્પન્નં ભયઞાણં. **સંવેગ**ન્તિ સહોત્તપ્પઞાણં, ઓત્તપ્પમેવ વા. **સન્તાસ**ન્તિ આદીનવનિબ્બિદાનુપસ્સનાહિ સઙ્ખારેહિ સન્તાસનઞાણં. **ઉપપત્તિવસેના**તિ પટિસન્ધિવસેનેવ.

સહબ્યતન્તિ સહાયભાવમિચ્છેવ સદ્દતો અત્થો સહબ્ય-સદ્દસ્સ સહાયત્થે પવત્તનતો. સો હિ સહ બ્યાયતિ પવત્તતિ, દોસં વા પટિચ્છાદેતીતિ **સહબ્યો**તિ વુચ્ચતિ, તસ્સ ભાવો **સહબ્યતા**. સહાયભાવો પન સહભાવોયેવ નામાતિ અધિપ્પાયતો અત્થં દસ્સેતું "**સહભાવ**"ન્તિ વુત્તં. સસાધનસમવાયત્થો વા **સહ**-સદ્દો અધિકિચ્ચપદે અધિસદ્દો વિય, તસ્મા સહ એકતો વત્તમાનસ્સ ભાવો **સહબ્યં** યથા ''દાસબ્ય''ન્તિ તદેવ સહબ્યતા, સકત્થવુત્તિવસેન ઇમમેવત્થં સન્ધાયાહ "**સહભાવ**"ન્તિ. અપિચ સહ વાતિ પવત્તતીતિ **સહવો**, તસ્સ ભાવો **સહબ્યં** યથા ''વીરસ્સ ભાવો વીરિય''ન્તિ, તદેવ **સહબ્યતા**તિ એવં વિમાનટ્ઠકથાયં (વિ॰ વ॰ અટ્ઠ॰ ૧૭૨) વુત્તં, તસ્મા તદત્થં દસ્સેતું એવં વુત્તન્તિપિ દટ્ઠબ્બં.

૪૨. ઇમે સત્તે અભિભવિત્વાતિ સેસો. અભિભવના ચેત્થ પાપસભાવેન જેટ્ઠભાવેન ''તે સત્તે અભિભવિત્વા ઠિતો''તિ અત્તનો મઞ્ઞનાયેવાતિ વુત્તં "**જેટ્ઠકોહમસ્મી**"તિ. **અઞ્ઞદત્થૂ**તિ દસ્સને અન્તરાયાભાવવચનેન, **દસો**તિ એત્થ દસ્સનેય્યવિસેસપરિગ્ગહાભાવેન ચ અનાવરણદસ્સાવિતં પટિજાનાતીતિ આહ "**સબ્બં પસ્સામીતિ અત્થો**"તિ. દસ્સનેય્યવિસેસસ્સ હિ પદેસભૂતસ્સ અગ્ગહણે સતિ ગહેતબ્બસ્સ નિપ્પદેસતા વિઞ્ઞાયતિ યથા ''દિક્ખિતો ન દદાતી''તિ, દેય્યધમ્મવિસેસસ્સ ચેત્થ પદેસભૂતસ્સ અગ્ગહણતો પબ્બજિતો સબ્બમ્પિ ન દદાતીતિ ગહેતબ્બસ્સ દેય્યધમ્મસ્સ નિપ્પદેસતા વિઞ્ઞાયતિ. એવમીદિસેસુ. વસે વત્તેમીતિ **વસવત્તી**. અહં-સદ્દયોગતો હિ સબ્બત્થ અમ્હયોગેન વચનત્થો. સત્તભાજનભૂતસ્સ લોકસ્સ નિમ્માતા ચાતિ સમ્બન્ધો. "**પથવી**"તિઆદિ ચેત્થ ભાજનલોકવસેન અધિપ્પાયકથનં. **સજિતા**તિ રચિતા, વિભજિતા વા, તેનાહ "**ત્વં ખત્તિયો નામા**"તિઆદિ. **ચિણ્ણવસિતાયા**તિ સમાચિણ્ણપઞ્ચવિધવસિભાવતો. **તત્થા**તિ ભૂતભબ્યેસુ. **અન્તોવત્થિમ્હી**તિ અન્તોગબ્ભાસયે. **પઠમચિત્તક્ખણે**તિ પટિસન્ધિચિત્તક્ખણે. **દુતિયતો**તિ પઠમભવઙ્ગચિત્તક્ખણતો. **પઠમઇરિયાપથે**તિ યેન પટિસન્ધિં ગણ્હાતિ, તસ્મિં ઇરિયાપથે. ઇતિ અતીતવસેન, ભૂત-સદ્દસ્સ વત્તમાનવસેન ચ ભબ્ય-સદ્દસ્સ અત્થો દસ્સિતો. **ટીકાયં** (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૪૨) પન ભબ્ય-સદ્દત્થો અનાગતવસેનાપિ વુત્તો. અહેસુન્તિ હિ ભૂતા. ભવન્તિ, ભવિસ્સન્તિ ચાતિ ભબ્યા તબ્બાનીયા વિય ણ્યપચ્ચયસ્સ કત્તરિપિ પવત્તનતો.

''ઇસ્સરો કત્તા નિમ્માતા''તિ વત્વાપિ પુન ''મયા ઇમે સત્તા નિમ્મિતા''તિ વચનં કિમત્થિયન્તિ આહ "**ઇદાનિ કારણવસેના**"તિઆદિ [કારણતો (અટ્ઠકથાયં)] કારણવસેન સાધેતુકામતાય પટિઞ્ઞાકરણત્થન્તિ વુત્તં હોતિ. નનુ ચેસ બ્રહ્મા અનવટ્ઠિતદસ્સનત્તા પુથુજ્જનસ્સ પુરિમતરજાતિપરિચિતમ્પિ કમ્મસ્સકતાઞાણં વિસ્સજ્જેત્વા વિકુબ્બનિદ્ધિવસેન ચિત્તુપ્પાદમત્તપટિબદ્ધેન સત્તનિમ્માનેન વિપલ્લટ્ઠો ''મયા ઇમે સત્તા નિમ્મિતા''તિઆદિના ઇસ્સરકુત્તદસ્સનં પક્ખન્દમાનો અભિનિવિસનવસેન પતિટ્ઠિતો, ન પન પતિટ્ઠાપનવસેન. અથ કસ્મા કારણવસેન સાધેતુકામો પટિઞ્ઞં કરોતીતિ વુત્તન્તિ? ન ચેવં દટ્ઠબ્બં. તેસમ્પિ હિ ''એવં હોતી''તિઆદિના પચ્છા ઉપ્પજ્જન્તાનમ્પિ તથાઅભિનિવેસસ્સ વક્ખમાનત્તા પરેસં પતિટ્ઠાપનક્કમેનેવ તસ્સ સો અભિનિવેસો જાતો, ન તુ અભિનિવિસનમત્તેન, તસ્મા એવં વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. તેનેવાહ ''તં કિસ્સ હેતૂ''તિઆદિ. પાળિયં **મનસો પણિધી**તિ મનસો પત્થના, તથા ચિત્તુપ્પત્તિમત્તમેવાતિ વુત્તં હોતિ.

ઇત્થભાવન્તિ ઇદપ્પકારભાવં. યસ્મા પન સો પકારો બ્રહ્મત્તભાવોયેવિધાધિપ્પેતો, તસ્મા "**બ્રહ્મભાવ**"ન્તિ વુત્તં. અયં પકારો **ઇત્થં**, તસ્સ ભાવો **ઇત્થત્ત**ન્તિ હિ નિબ્બચનં. **કેવલ**ન્તિ કમ્મસ્સકતાઞાણેન અસમ્મિસ્સં સુદ્ધં.

મઞ્ઞનામત્તેનેવાતિ દિટ્ઠિમઞ્ઞનામત્તેનેવ, ન અધિમાનવસેન. **વઙ્કછિદ્દેન વઙ્કઆણી વિય ઓનમિત્વા** વઙ્કલટ્ઠિકેન વઙ્કલટ્ઠિકા ઓનમિત્વા **તસ્સેવ** બ્રહ્મુનો **પાદમૂલં ગચ્છન્તિ**, તંપક્ખકા ભવન્તીતિ અત્થો. નનુ ચ દેવાનં ઉપપત્તિસમનન્તરં ''ઇમાય નામ ગતિયા ચવિત્વા ઇમિના નામ કમ્મુના ઇધૂપપન્ના''તિ પચ્ચવેક્ખણા હોતિ, અથ કસ્મા તેસં એવં મઞ્ઞના સિયાતિ? પુરિમજાતીસુ કમ્મસ્સકતાઞાણે સમ્મદેવ નિવિટ્ઠજ્ઝાસયાનમેવ તથાપચ્ચવેક્ખણાય પવત્તિતો. તાદિસાનમેવ હિ તથાપચ્ચવેક્ખણા સમ્ભવતિ, સા ચ ખો યેભુય્યવસેન, ઇમે પન પુરિમાસુપિ જાતીસુ ઇસ્સરકુત્તદિટ્ઠિવસેન નિબદ્ધાભિનિવેસા એવમેવ મઞ્ઞમાના અહેસુન્તિ. તથા હિ પાળિયં વુત્તં ''ઇમિના મય''ન્તિઆદિ.

૪૩. ઈસતિ અભિભવતીતિ **ઈસો**, મહન્તો ઈસો **મહેસો**, સુપ્પતિટ્ઠિતમહેસતાય પરેહિ ''મહેસો'' ઇતિ અક્ખાયતીતિ **મહેસક્ખો**, મહેસક્ખાનં અતિસયેન મહેસક્ખોતિ **મહેસક્ખતરો**તિ વચનત્થો. સો પન મહેસક્ખતરભાવો આધિપતેય્યપરિવારસમ્પત્તિયા કારણભૂતાય વિઞ્ઞાયતીતિ વુત્તં ''**ઇસ્સરિયપરિવારવસેન મહાયસતરો**''તિ.

૪૪. કિં પનેતં કારણન્તિ અનુયોગેનાહ ''**સો તતો**''તિઆદિ, તેન ''ઇત્થત્તં આગચ્છતી''તિ વુત્તં ઇધાગમનમેવ કારણન્તિ દસ્સેતિ. **ઇધેવ આગચ્છતી**તિ ઇમસ્મિં મનુસ્સલોકે એવ પટિસન્ધિવસેન આગચ્છતિ. **એત**ન્તિ ''ઠાનં ખો પનેતં ભિક્ખવે, વિજ્જતી''તિ વચનં. પાળિયં **યં અઞ્ઞતરો સત્તો**તિ એત્થ **ય**ન્તિ નિપાતમત્તં, કારણત્થે વા એસ નિપાતો, હેતુમ્હિ વા પચ્ચત્તનિદ્દેસો, યેન ઠાનેનાતિ અત્થો, કિરિયાપરામસનં વા એતં. ''ઇત્થત્તં આગચ્છતી''તિ એત્થ યદેતં ઇત્થત્તસ્સ આગમનસઙ્ખાતં ઠાનં, તદેતં વિજ્જતીતિ અત્થો. એસ ન સો **પબ્બજતિ, ચેતોસમાધિં ફુસતિ, પુબ્બેનિવાસં અનુસ્સતી**તિ એતેસુપિ પદેસુ. ''ઠાનં ખો પનેતં ભિક્ખવે, વિજ્જતિ, યં અઞ્ઞતરો સત્તો''તિ હિ ઇમાનિ પદાનિ ''પબ્બજતી''તિઆદીહિપિ પદેહિ પચ્ચેકં યોજેતબ્બાનિ. ન ગચ્છતીતિ **અગારં**, ગેહં, અગારસ્સ હિતં **આગારિયં**, કસિગોરક્ખાદિકમ્મં, તમેત્થ નત્થીતિ **અનાગારિયં**, પબ્બજ્જા, તેનાહ ''**અગારસ્મા**''તિઆદિ. **પ**-સદ્દેન વિસિટ્ઠો **વજ**-સદ્દો ઉપસઙ્કમનેતિ વુત્તં ''**ઉપગચ્છતી**''તિ. **પર**ન્તિ પચ્છા, અતિસયં વા, અઞ્ઞં પુબ્બેનિવાસન્તિપિ અત્થો. ''ન સરતી''તિ વુત્તેયેવ અયમત્થો આપજ્જતીતિ દસ્સેતિ ''**સરિતુ**''ન્તિઆદિના. **અપસ્સન્તો**તિ પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણેન અપસ્સનહેતુ, પસ્સિતું અસક્કોન્તો હુત્વાતિપિ વટ્ટતિ. માન-સદ્દો વિય હિ અન્ત-સદ્દો ઇધ સામત્થિયત્થો. **સદાભાવતો**તિ સબ્બદા વિજ્જમાનત્તા. **જરાવસેનાપી**તિ એત્થ **પિ**-સદ્દેન મરણવસેનાપીતિ સમ્પિણ્ડેતિ.

૪૫. ખિડ્ડાપદોસિનોતિ કત્તુવસેન પદસિદ્ધિ, ખિડ્ડાપદોસિકાતિ પન સકત્થવુત્તિવસેન, સદ્દમનપેક્ખિત્વા પન અત્થમેવ દસ્સેતું ''**ખિડ્ડાયા**''તિઆદિ વુત્તં. ''ખિડ્ડાપદોસકા''તિ વા વત્તબ્બે ઇ-કારાગમવસેન એવં વુત્તં. પદુસ્સનં વા **પદોસો**, ખિડ્ડાય પદોસો **ખિડ્ડાપદોસો**, સો એતેસન્તિ **ખિડ્ડાપદોસિકા**. ''**પદૂસિકાતિપિ પાળિં લિખન્તી**''તિ અઞ્ઞનિકાયિકાનં પમાદલેખતં દસ્સેતિ . મહાવિહારવાસીનિકાયિકાનઞ્હિ વાચનામગ્ગવસેન અયં સંવણ્ણના પવત્તા. અપિચ તેન પોત્થકારુળ્હકાલે પમાદલેખં દસ્સેતિ. તમ્પિ હિ પદત્થસોધનાય અટ્ઠકથાય સોધિતનિયામેનેવ ગહેતબ્બં, તેનાહ ''**સા અટ્ઠકથાયં નત્થી**''તિ. વેલં અતિક્કન્તં **અતિવેલં**, તં. ભાવનપુંસકઞ્ચેતં, તેનાહ ''**અતિચિર**''ન્તિ, આહારૂપભોગકાલં અતિક્કમિત્વાતિ વુત્તં હોતિ. **રતિધમ્મ**-સદ્દો હસ્સખિડ્ડા-સદ્દેહિ પચ્ચેકં યોજેતબ્બો ''હસ્સખિડ્ડાસુ રતિધમ્મો રમણસભાવો''તિ. હસનં **હસ્સો**, કેળિહસ્સો. ખેડનં કીળનં **ખિડ્ડા**, કાયિકવાચસિકકીળા. અનુયોગવસેન તંસમાપન્નાતિ દસ્સેન્તો આહ ''**હસ્સરતિધમ્મઞ્ચેવા**''તિઆદિ. કીળા યેસં તે

કેળિનો, તેસં હસ્સો તથા. કીળાહસ્સપયોગેન ઉપ્પજ્જનકસુખઞ્ચેત્થ **કેળિહસ્સસુખં**. તદવસિટ્ઠકીળાપયોગેન ઉપ્પજ્જનકં **કાયિકવાચસિકકીળાસુખં**.

“**તે કિરા**”તિઆદિ વિત્થારદસ્સનં. **કિર**-સદ્દો હેત્થ વિત્થારજોતકોયેવ, ન તુ અનુસ્સવનારુચિયાદિજોતકો તથાયેવ પાળિયં, અટ્ઠકથાસુ ચ વુત્તત્તા. **સિરિવિભવેના**તિ સરીરસોભગ્ગાદિસિરિયા, પરિવારાદિસમ્પત્તિયા ચ. **નક્ખત્ત**ન્તિ છણં. યેભુય્યેન હિ નક્ખત્તયોગેન કતત્તા તથાયોગો વા હોતુ, મા વા, નક્ખત્તમિચ્ચેવ વુચ્ચતિ. **આહાર**ન્તિ એત્થ કો દેવાનમાહારો, કા ચ તેસમાહારવેલાતિ? સબ્બેસમ્પિ કામાવચરદેવાનં સુધાહારો. દ્વાદસપાપધમ્મવિઘાતેન હિ સુખસ્સ ધારણતો દેવાનં ભોજનં ‘‘સુધા’’તિ વુચ્ચતિ. સા પન સેતા સઙ્ખૂપમા અતુલ્યદસ્સના સુચિ સુગન્ધા પિયરૂપા. યં સન્ધાય **સુધાભોજનજાતકે** વુત્તં –

‘‘સઙ્ખૂપમં સેત’મતુલ્યદસ્સનં,
સુચિં સુગન્ધં પિયરૂપ’મબ્ભુતં;
અદિટ્ઠપુબ્બં મમ જાતુ ચક્ખુભિ,
કા દેવતા પાણિસુ કિં સુધો’દહી’’તિ. (જા॰ ૨.૨૧.૨૨૭);

‘‘ભુત્તા ચ સા દ્વાદસહન્તિ પાપકે,
ખુદં પિપાસં અરતિં દરક્લમં;
કોધૂપનાહઞ્ચ વિવાદપેસુણં,
સીતુણ્હ તન્દિઞ્ચ રસુત્તમં ઇદ’’ન્તિ ચ. (જા॰ ૨.૨૧.૨૨૯);

સા ચ હેટ્ઠિમેહિ હેટ્ઠિમેહિ ઉપરિમાનં ઉપરિમાનં પણીततમા હોતિ, તં યથાસકં પરિમિતદિવસવસેન દિવસે દિવસે ભુઞ્જન્તિ. કેચિ પન વદન્તિ ‘‘બિળારપદપ્પમાણં સુધાહારં તે ભુઞ્જન્તિ, સો જિવ્હાય ઠપિતમત્તો યાવ કેસગ્ગનખગ્ગા કાયં ફરતિ, યથાસકં ગણિતદિવસવસેન સત્ત દિવસે યાપનસમત્થો હોતી’’તિ. કેચિવાદે પનેત્થ **બિળારપદ**-સદ્દો સુવણ્ણસઙ્ખાતસ્સ સઙ્ખ્યાવિસેસસ્સ વાચકો. પમાણતો પન ઉદુમ્બરફલપ્પમાણં, યં પાણિતલં કબળગ્ગહન્તિપિ વુચ્ચતિ. વુત્તઞ્હિ **મધુકોસે** –

‘‘પાણિરક્ખો પિચુ ચાપિ, સુવણ્ણકમુદુમ્બરં;
બિળારપદકં પાણિ-તલં તં કબળગ્ગહ’’ન્તિ.

“**નિરન્તરં ખાદન્તાપિ પિવન્તાપી**”તિ ઇદં પરિકપ્પનાવસેન વુત્તં, ન પન એવં નિયમવસેન તથા ખાદનપિવનાનમનિયમભાવતો. **કમ્મજતેજસ્સ બલવભાવો** ઉળારપુઞ્ઞનિબ્બત્તત્તા, ઉળારગરુસિનિદ્ધસુધાહારજીરણતો ચ. **કરજકાયસ્સ મન્દભાવો** પન સુખુમાલભાવતો. તેનેવ હિ ભગવા ઇન્દસાલગુહાયં પકતિપથવિયં પતિઆતું અસક્કોન્તં સક્કં દેવરાજાનં ‘‘ઓળારિકં કાયં અધિટ્ઠેહી’’તિ અવોચ. મનુસ્સાનં પન કમ્મજતેજસ્સ મન્દભાવો, કરજકાયસ્સ બલવભાવો ચ વુત્તવિપરીતેન વેદિતબ્બો. **કરજકાયો**તિ એત્થ **કો** વુચ્ચતિ સરીરં, તત્થ પવત્તો. રજો **કરજો**, કિં તં? સુક્કસોણિતં. તઞ્હિ ‘‘રાગો રજો ન ચ પન રેણુ વુચ્ચતી’’તિ (મહાનિ॰ ૨૦૯; ચૂળનિ॰ ૭૪) એવં વુત્તરાગરજફલત્તા સરીરવાચકેન ક-સદ્દેન વિસેસેત્વા કારણવોહારેન ‘‘કરજો’’તિ વુચ્ચતિ. તેન સુક્કસોણિતસઙ્ખાતેન કરજેન સમ્ભૂતો કાયો કરજકાયોતિ આચરિયા. તથા હિ કાયો માતાપેત્તિકસમ્ભવોતિ વુત્તો. **મહાઅસ્સપૂરસુત્તન્તટીકાયં** પન ‘‘કરીયતિ ગબ્ભાસયે ખિપીયતીતિ

કરો, સમ્ભવો, કરતો જાતોતિ કરજો, માતાપેત્તિકસમ્ભવોતિ અત્થો. માતુઆદીનં સઞ્ઞાપનવસેન કરતો હત્થતો જાતોતિ કરજોતિ અપરે. ઉભયથાપિ કરજકાયન્તિ ચતુસન્તતિરૂપમાહા''તિ વુત્તં. કરોતિ પુત્તે નિબ્બત્તેતીતિ કરો, સુક્કસોણિતં, તેન જાતો કરજોતિપિ વદન્તિ. તથા અસમ્ભૂતોપિ ચ દેવાદીનં કાયો તબ્બોહારેન "**કરજકાયો**"તિ વુચ્ચતિ યથા ''પૂતિકાયો, જરસિઙ્ગાલો''તિ. **તેસ**ન્તિ મનુસ્સાનં. **અચ્છયાગુ** નામ પસન્ના અકસટા યાગુ. **વત્થુ**ન્તિ કરજકાયં. **એકં આહારવેલ**ન્તિ એકદિવસમત્તં, કેસઞ્ચિ મતેન પન સત્તાહં.

એવં અન્વયતો બ્યતિરેકતો ચ દસ્સેત્વા ઉપમાવસેનપિ તમાવિકરોન્તો "**યથા નામા**"તિઆદિમાહ. **તત્તપાસાણે**તિ અચ્ચુણ્હપાસાણે. રત્તસેતપદુમતો અવસિટ્ઠં **ઉપ્પલં**. **અકથાય**ન્તિ મહાઅટ્ઠકથાયં. **અવિસેસેના**તિ ''દેવાન''ન્તિ અવિસેસેન, દેવાનં કમ્મજતેજો બલવા હોતિ, કરજં મન્દન્તિ વા કમ્મજતેજકરજકાયાનં બલવમન્દતાસઙ્ખાત કારણસામઞ્ઞેન. તદેતઞ્હિ કારણં સબ્બેસમ્પિ દેવાનં સમાનમેવ, તસ્મા સબ્બેપિ દેવા ગહેતબ્બાતિ વુત્તં હોતિ. કબળીકારભૂતં સુધાહારં ઉપનિસ્સાય જીવન્તીતિ **કબળીકારાહારૂપજીવિનો**. **કેચી**તિ અભયગિરિવાસિનો. "**ખિડ્ડાપદુસ્સનમત્તેનેવ હેતે ખિડ્ડાપદોસિકાતિ વુત્તા**"તિ અયં પાઠો "**તેયેવ ચવન્તીતિ વેદિતબ્બા**"તિ એતસ્સાનન્તરે પઠિતબ્બો તદનુસન્ધિકત્તા. અયઞ્હેત્થાનુસન્ધિ – યદિ સબ્બેપિ એવં કરોન્તા કામાવચરદેવા ચવેય્યું, અથ કસ્મા ''ખિડ્ડાપદોસિકા''તિ નામવિસેસેન ભગવતા વુત્તાતિ? વિચારણાય એવમાહાતિ, એતેન ઇમમત્થં દસ્સેતિ ''સબ્બેપિ દેવા એવં ચવન્તાપિ ખિડ્ડાય પદુસ્સનસભાવમત્તં પતિ નામવિસેસેન તથા વુત્તા''તિ. યદેકે વદેય્યું ''કેચિવાદપતિટ્ઠાપકોયં પાઠો''તિ, તદયુત્તમેવ ઇતિ-સદ્દન્તરિકત્તા, અન્તે ચ તસ્સ અવિજ્જમાનત્તા. અત્થિકેહિ પન તસ્સ કેચિવાદસમવરોધનં અન્તે ઇતિસદ્દો યોજેતબ્બોતિ.

૪૭-૪૮. મનોપદોસિનોતિ કત્તુવસેન પદસિદ્ધિ, મનોપદોસિકાતિ ચ સકત્થવુત્તિવસેન, અત્થમત્તં પન દસ્સેતું "**મનેના**"તિઆદિ વુત્તં. "**મનોપદોસકા**"તિ વા વત્તબ્બે ઇ-કારાગમવસેન એવં વુત્તં. **મનેના**તિ ઇસ્સાપકતત્તા પદુટ્ઠેન મનસા. અપરો નયો – ઉસૂયનવસેન મનસા પદોસો **મનોપદોસો**, વિનાસભૂતો સો એતેસમત્થીતિ **મનોપદોસિકા**તિ. ''તે અઞ્ઞમઞ્ઞમ્હિ પદુટ્ઠચિત્તા કિલન્તકાયા કિલન્તચિત્તા તે દેવા તમ્હા કાયા ચવન્તી''તિ વચનતો "**એતે ચાતુમહારાજિકા**"તિ આહ. મનેન પદુસ્સનમત્તેનેવ હેતે મનોપદોસિકાતિ વુત્તા. "**તેસુ કિરા**"તિઆદિ વિત્થારો. **રથેન વીથિં પટિપજ્જતી**તિ ઉપલક્ખણમત્તં અઞ્ઞેહિ અઞ્ઞત્થાપિ પટિપજ્જનસમ્ભવતો. **એત**ન્તિ અત્તનો સમ્પત્તિં. **ઉદ્ધુમાતો વિયા**તિ પીતિયા કરણભૂતાય ઉન્નતો વિય. **ભિજ્જમાનો વિયા**તિ તાય ભિજ્જન્તો વિય, પીતિયા વા કત્તુભૂતાય ભઞ્જિતો વિય. **કુદ્ધા નામ સુવિજાનના હોન્તિ**, તસ્મા **કુદ્ધભાવમસ્સ ઞત્વા**તિ અત્થો.

અકુદ્ધો રક્ખતીતિ કુદ્ધસ્સ સો કોધો ઇતરસ્મિં અકુજ્ઝન્તે અનુપાદાનો ચેવ એકવારમત્તં ઉપ્પત્તિયા અનાસેવનો ચ હુત્વા ચાવેતું ન સક્કોતિ, ઉદકન્તં પત્વા અગ્ગિ વિય નિબ્બાયતિ, તસ્મા અકુદ્ધો ઇતરં ચવનતો રક્ખતિ. ઉભોસુ પન કુદ્ધેસુ ભિય્યો ભિય્યો અઞ્ઞમઞ્ઞમ્હિ પરિવડ્ઢનવસેન તિખિણસમુદાચારો નિસ્સયદહનરસો કોધો ઉપ્પજ્જમાનો હદયવત્થું નિદહન્તો અચ્ચન્તસુખુમાલકરજકાયં વિનાસેતિ, તતો સકલોપિ અત્તભાવો અન્તરધાયતિ , તમત્થં દસ્સેતુમાહ "**ઉભોસુ પના**"તિઆદિ. તથા ચાહ પાળિયં ''તે અઞ્ઞમઞ્ઞમ્હિ પદુટ્ઠચિત્તા કિલન્તકાયા કિલન્તચિત્તા તે દેવા તમ્હા કાયા ચવન્તી''તિ. **એકસ્સ કોધો ઇતરસ્સ પચ્ચયો હોતિ, તસ્સપિ કોધો ઇતરસ્સ પચ્ચયો હોતી**તિ એત્થ કોધસ્સ ભિય્યો ભિય્યો પરિવડ્ઢનાય એવ પચ્ચયભાવો વેદિતબ્બો, ન ચવનાય નિસ્સયદહનરસેન અત્તનોયેવ કોધેન હદયવત્થું નિદહન્તેન અચ્ચન્તસુખુમાલસ્સ કરજકાયસ્સ ચવનતો. **કન્દન્તાનંયેવ ઓરોધાન**ન્તિ અનાદરત્થે સામિવચનં. **અયમેત્થ ધમ્મતા**તિ અયં તેસં કરજકાયમન્દતાય,

તથાઉપ્પજ્જનકસ્સ ચ કોધસ્સ બલવતાય ઠાનસો ચવનભાવો એતેસુ દેવેસુ રૂપારૂપધમ્માનં ધમ્મનિયામો સભાવોતિ અત્થો.

૪૯-૫૨. ચક્ખાદીનં ભેદં પસ્સતીતિ વિરોધિપચ્ચયસન્નિપાતે વિકારાપત્તિદસ્સનતો, અન્તે ચ અદસ્સનૂપગમનતો વિનાસં પસ્સતિ ઓળારિકત્તા રૂપધમ્મભેદસ્સ. **પચ્ચયં દત્વા**તિ અનન્તરપચ્ચયાદિવસેન પચ્ચયસત્તિં દત્વા, પચ્ચયો હુત્વાતિ વુત્તં હોતિ, તસ્મા ન પસ્સતીતિ સમ્બન્ધો, બલવતરમ્પિ સમાનં ઇમિના કારણેન ન પસ્સતીતિ અધિપ્પાયો. **બલવતર**ન્તિ ચ ચિત્તસ્સ લહુતરભેદં સન્ધાય વુત્તં. તથા હિ એકસ્મિં રૂપે ધરન્તેયેવ સોળસ ચિત્તાનિ ભિજ્જન્તિ. **ચિત્તસ્સ ભેદં ન પસ્સતી**તિ એત્થ ખણે ખણે ભિજ્જન્તમ્પિ ચિત્તં પરસ્સ અનન્તરપચ્ચયભાવેનેવ ભિજ્જતિ, તસ્મા પુરિમચિત્તસ્સ અભાવં પટિચ્છાદેત્વા વિય પચ્છિમચિત્તસ્સ ઉપ્પત્તિતો ભાવપક્ખો બલવતરો પાકટોવ હોતિ, ન અભાવપક્ખોતિ ઇદં કારણં દસ્સેતું ''ચિત્તં પના''તિઆદિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. અયઞ્ચત્થો અલાભચક્કનિદસ્સનેન દીપેતબ્બો. યસ્મા પન તક્કીવાદી નાનત્તનયસ્સ દુરવધાનતાય, એકત્તનયસ્સ ચ મિચ્છાગહિતત્તા ''યદેવિદં વિઞ્ઞાણં સબ્બદાપિ એવરૂપેન પવત્તતિ, અયં મે અત્તા નિચ્ચો''તિઆદિના અભિનિવેસં જનેસિ, તસ્મા તમત્થં ''**સો તં અપસ્સન્તો**''તિઆદિના સહ ઉપમાય વિભાવેતિ.

અન્તાનન્તવાદવણ્ણના

૫૩. અન્તાનન્તસહચરિતો વાદો **અન્તાનન્તો** યથા ''કુન્તા પચરન્તી''તિ, અન્તાનન્તસન્નિસ્સયો વા યથા ''મઞ્ચા ઉક્કુટ્ઠિં કરોન્તી''તિ, સો એતેસન્તિ **અન્તાનન્તિકા**તિ અત્થં દસ્સેતું ''**અન્તાનન્તવાદા**''તિ વુત્તં. વુત્તનયેન અન્તાનન્તસહચરિતો, તન્નિસ્સયો વા, અન્તાનન્તેસુ વા પવત્તો વાદો એતેસન્તિ **અન્તાનન્તવાદા**. ઇદાનિ ''અન્તવા અયં લોકો''તિઆદિના વક્ખમાનપાઠાનુરૂપં અત્થં વિભજન્તો ''**અન્તં વા**''તિઆદિમાહ. અમતિ ગચ્છતિ ભાવો ઓસાનમેત્થાતિ હિ **અન્તો**, મરિયાદા , તપ્પટિસેધનેન **અનન્તો**. અન્તો ચ અનન્તો ચ અન્તાનન્તો ચ નેવન્તનાનન્તો ચ **અન્તાનન્તો** ત્વેવ વુત્તો સામઞ્ઞનિદ્દેસેન, એકસેસેનવા ''નામરૂપપચ્ચયા સળાયતન''ન્તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૨૬; સં॰ નિ॰ ૨.૧; ઉદા॰ ૧) વિય. ચતુત્થપદઞ્હેત્થ તતિયપદેન સમાનત્થન્તિ અન્તાનન્તપદેનેવ યથાવુત્તનયદ્વયેન ચતુધા અત્થો વિઞ્ઞાયતિ. કસ્સ પનાયં અન્તાનન્તોતિ? લોકીયતિ સંસારનિસ્સરણત્થિકેહિ દિટ્ઠિગતિકેહિ અવપસ્સીયતિ, લોકિયન્તિ વા એત્થ તેહિ પુઞ્ઞાપુઞ્ઞાનિ, તબ્બિપાકો ચાતિ ''લોકો''તિ સઙ્ખ્યં ગતસ્સ અત્તનો. તેનાહ પાળિયં ''અન્તાનન્તં લોકસ્સ પઞ્ઞપેન્તી''તિ. કો પનેસો અત્તાતિ? ઝાનવિસયભૂતં કસિણનિમિત્તં. અયઞ્હિ દિટ્ઠિગતિકો પટિભાગનિમિત્તં ચક્કવાળપરિયન્તં, અપરિયન્તં વા વડ્ઢનવસેન, તદનુસ્સવાદિવસેન ચ તત્થ લોકસઞ્ઞી વિહરતિ, તથા ચ અટ્ઠકથાયં વક્ખતિ ''તં 'લોકો'તિ ગહેત્વા''તિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૫૪-૬૦) કેચિ પન વદન્તિ ''ઝાનં, તંસમ્પયુત્તધમ્મા ચ ઇધ અત્તા, લોકોતિ ચ ગહિતા''તિ, તં અટ્ઠકથાય ન સમેતિ.

એત્થાહ – યુત્તં તાવ પુરિમાનં તિણ્ણમ્પિ વાદીનં અન્તાનન્તિકત્તં અન્તઞ્ચ અનન્તઞ્ચ અન્તાનન્તઞ્ચ આરબ્ભ પવત્તવાદત્તા, પચ્છિમસ્સ પન તક્કિકસ્સ તદુભયપટિસેધનવસેન પવત્તવાદત્તા કથં અન્તાનન્તિકત્તન્તિ? તદુભયપટિસેધનવસેન પવત્તવાદત્તા એવ. અન્તાનન્તપટિસેધનવાદોપિ હિ સો અન્તાનન્તવિસયોયેવ તમારબ્ભ પવત્તત્તા. એતદત્થમેવ હિ સન્ધાય અટ્ઠકથાયં ''**અન્તં વા અનન્તં વા અન્તાનન્તં વા નેવન્તાનાનન્તં વા આરબ્ભ પવત્તવાદા**''તિ વુત્તં. અથ વા યથા તતિયવાદે દેસપભેદવસેન એકસ્સેવ લોકસ્સ અન્તવતા, અનન્તવતા ચ સમ્ભવતિ, એવમેત્થ તક્કીવાદેપિ કાલપભેદવસેન એકસ્સેવ તદુભયસમ્ભવતો

અઞ્ઞમઞ્ઞપટિસેધેન તદુભયઞ્ઞેવ વુચ્ચતિ, દ્વિન્નમ્પિ ચ પટિસેધાનં પરિયુદાસતા. કથં? અન્તવન્તપટિસેધેન હિ અનન્તવા વુચ્ચતિ, અનન્તવન્તપટિસેધેન ચ અન્તવા. દ્વિપટિસેધો હિ પકતિયત્થઞાપકો. ઇતિ પટિસેધનવસેન અન્તાનન્તસઞ્ઞાતસ્સ ઉભયસ્સ વુત્તત્તા યુત્તોયેવ તબ્બિસયસ્સ પચ્છિમસ્સાપિ અન્તાનન્તિકભાવોતિ. યદેવં સો અન્તાનન્તિકવાદભાવતો તતિયવાદસમવરોધેયેવ સિયાતિ? ન, કાલપભેદસ્સ અધિપ્પેતત્તા. દેસપભેદવસેન હિ અન્તાનન્તિકો તતિયવાદી વિય પચ્છિમોપિ તક્કિકો કાલપભેદવસેન અન્તાનન્તિકો હોતિ. કથં? યસ્મા અયં લોકસઞ્ઞિતો અત્તા અનન્તો કદા ચિ સક્ખિદિટ્ઠોતિ અધિગતવિસેસેહિ મહેસીહિ અનુસુય્યતિ, તસ્મા નેવન્તવા. યસ્મા પનાયં અન્તવા કદાચિ, સક્ખિદિટ્ઠોતિ તેહિયેવ અનુસુય્યતિ, તસ્મા નાનન્તવાતિ. અયં તક્કિકો અવટ્ઠિતભાવપુબ્બકત્તા પટિભાગનિમિત્તાનં વડ્ઢિતભાવસ્સ ઉભયથા લબ્ભમાનસ્સ પરિકપ્પિતસ્સ અત્તનો અપ્પચ્ચક્ખકારિતાય અનુસ્સવાદિમત્તે ઠત્વા વડ્ઢિતકાલવસેન ''નેવન્તવા''તિ પટિક્ખિપતિ, અવટ્ઠિતકાલવસેન પન ''નાનન્તવા''તિ, ન પન અન્તતાનન્તતાનં અચ્ચન્તમભાવેન યથા તં ''નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞા''તિ. યથા ચાનુસ્સુતિકતક્કિનો, એવં જાતિસ્સરતક્કિઆદીનમ્પિ વસેન યથાસમ્ભવં યોજેતબ્બં.

કેચિ પન યદિ પનાયં અત્તા અન્તવા, એવં સતિ દૂરદેસે ઉપપજ્જનાનુસ્સરણાદિકિચ્ચનિબ્બત્તિ ન સિયા. અથ અનન્તવા, એવઞ્ચ ઇધ ઠિતસ્સેવ દેવલોકનિરયાદીસુ સુખદુક્ખાનુભવનં સિયા. સચે પન અન્તવા ચેવ અનન્તવા ચ, એવમ્પિ તદુભયદોસસમાયોગો સિયા. તસ્મા ''અન્તવા, અનન્તવા''તિ ચ અબ્યાકરણીયો અત્તાતિ એવં તક્કનવસેન ચતુત્થવાદપ્પવત્તિં વણ્ણેન્તિ. યદિ પનેસ વુત્તનયેન અન્તાનન્તિકો ભવેય્ય, અથ કસ્મા ''યે તે સમણબ્રાહ્મણા એવમાહંસુ 'અન્તવા અયં લોકો પરિવટુમો'તિ, તેસં મુસા''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૫૭) તસ્સ પુરિમવાદત્તયપટિક્ખેપો વુત્તોતિ? પુરિમવાદત્તયસ્સ તેન યથાધિપ્પેતપ્પકારવિલક્ખણભાવતો. તેનેવ હિ કારણેન તથા પટિક્ખેપો વુત્તો, ન પન તસ્સ અન્તાનન્તિકત્તાભાવેન, ન ચ પરિયન્તરહિતદિટ્ઠિવાચાહિ પટિક્ખેપેન, અવસ્સઞ્ચેતં એવમેવ ઞાતબ્બં. અઞ્ઞથા હેસ અમરાવિક્ખેપપક્ખઞ્ઞેવ ભજેય્ય ચતુત્થવાદો. ન હિ અન્તતાઅનન્તતાતદુભયવિનિમુત્તો અત્તનો પકારો અત્થિ, તક્કીવાદી ચ યુત્તિમગ્ગકોયેવ. કાલભેદવસેન ચ એકસ્મિમ્પિ લોકે તદુભયં નો ન યુજ્જતીતિ. ભવતુ તાવ પચ્છિમવાદીદ્વયસ્સ અન્તાનન્તિકભાવો યુત્તો અન્તાનન્તાનં વસેન ઉભયવિસયત્તા તેસં વાદસ્સ. કથં પન પુરિમવાદીદ્વયસ્સ પચ્ચેકં અન્તાનન્તિકભાવો યુત્તો સિયા એકેકવિસયત્તા તેસં વાદસ્સાતિ? વુચ્ચતે – સમુદાયે પવત્તમાન-સદ્દસ્સ અવયવેપિ ઉપચારવુત્તિતો. સમુદિતેસુ હિ અન્તાનન્તવાદીસુ પવત્તમાનો અન્તાનન્તિ ક-સદ્દો તત્થ નિરુળ્હતાય તદવયવેસુપિ પચ્ચેકં અન્તાનન્તિકવાદીસુ પવત્તતિ યથા ''અરૂપજ્ઝાનેસુ પચ્ચેકં અટ્ઠવિમોક્ખપરિયાયો'', યથા ચ ''લોકે સત્તાસયો''તિ. અથ વા અભિનિવેસતો પુરિમકાલે પવત્તવિતક્કવસેન અયં તત્થ વોહારો કતો. તેસઞ્હિ દિટ્ઠિગતિકાનં તથારૂપચેતોસમાધિસમધિગમતો પુબ્બકાલે ''અન્તવા નુ ખો અયં લોકો, ઉદાહુ અનન્તવા''તિ ઉભયાકારાવલમ્બિનો વિતક્કસ્સ વસેન નિરુળ્હો અન્તાનન્તિકભાવો પચ્છા વિસેસલાભેન તેસુ અન્તાનન્તવાદેસુ એકસ્સેવ વાદસ્સ સઙ્ગહે ઉપ્પન્નેપિ પુરિમસિદ્ધરુળ્હિયા વોહારીયતિ યથા ''સબ્બે સત્તા મરણધમ્મા''તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૩૩) અરહતિ સત્તપરિયાયો, યથા ચ ભવન્તરગતેપિ મણ્ડૂકાદિવોહારોતિ.

૫૪-૬૦. પટિભાગનિમિત્તવડ્ઢનાય હેટ્ઠા, ઉપરિ, તિરિયઞ્ચ ચક્કવાળપરિયન્તગતાગતવસેન અન્તાનન્તભાવોતિ દસ્સેતું ''**પટિભાગનિમિત્ત**''ન્તિઆદિ વુત્તં. ન્તિ પટિભાગનિમિત્તં. **ઉદ્ધમધો અવડ્ઢેત્વા તિરિયં વડ્ઢેત્વા**તિ એત્થાપિ ''ચક્કવાળપરિયન્તં કત્વા''તિ અધિકારવસેન યોજેતબ્બં. **વુત્તનયેના**તિ ''તક્કયતીતિ તક્કી''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૩૪) સદ્દતો, ''ચતુબ્બિધો તક્કી''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૩૪) અત્થતો

ચ સસ્સતવાદે વુત્તનયેન. **દિટ્ઠપુબ્બાનુસારેના**તિ દસ્સનભૂતેન વિઞ્ઞાણેન ઉપલદ્ધપુબ્બસ્સ અન્તવન્તાદિનો અનુસ્સરણેન, એવઞ્ચ કત્વા અનુસ્સુતિતક્કીસુદ્ધતક્કીનમ્પિ ઇધ સઙ્ગહો સિદ્ધો હોતિ. અથ વા દિટ્ઠગ્ગહણેનેવ ''નચ્ચગીતવાદિતવિસૂકદસ્સના''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૦, ૧૯૪) વિય સુતાદીનમ્પિ ગહિતભાવો વેદિતબ્બો. ''અન્તવા''તિઆદિના ઇચ્છિતસ્સ અત્તનો સબ્બદાભાવપરામસનવસેનેવ ઇમેસં વાદાનં પવત્તનતો સસ્સતદિટ્ઠિસઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. તથા હિ વક્ખતિ ''સત્તેવ ઉચ્છેદદિટ્ઠિયો, સેસા સસ્સતદિટ્ઠિયો''તિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૯૭, ૯૮).

અમરાવિક્ખેપવાદવણ્ણના

૬૧. ન મરતીતિ ''એવમેવા''તિ સન્નિટ્ઠાનાભાવેન ન ઉપચ્છિજ્જતિ, અનેકન્તિકાયેવ હોતીતિ વુત્તં હોતિ. **પરિયન્તરહિતા**તિ ઓસાનવિગતા, અનિટ્ઠઙ્ગતાતિ અત્થો. **વિવિધો**તિ ''એવમ્પિ મે નો''તિઆદિના નાનપ્પકારો. **ખેપો**તિ સકવાદેન પરવાદાનં ખિપનં. કો પનેસો અમરાવિક્ખેપોતિ? તથાપવત્તો દિટ્ઠિપ્પધાનો તાદિસાય વાચાય સમુટ્ઠાપકો ચિત્તુપ્પાદોયેવ. અમરાય દિટ્ઠિયા, વાચાય ચ વિક્ખિપન્તિ, વિવિધમપનેન્તીતિ વા **અમરાવિક્ખેપિનો**, તેયેવ ''અમરાવિક્ખેપિકા''તિપિ યુજ્જતિ. **"મચ્છજાતિ"** એવ અવત્વા **"એકા"**તિ વદન્તો મચ્છજાતિવિસેસો એસોતિ દસ્સેતિ. **ઇતો ચિતો ચ સન્ધાવતિ** એકસ્મિં સભાવે અનવટ્ઠાનતો. યથા **ગાહં ન ઉપગચ્છતિ**, તથા સન્ધાવનતો, એતેન અમરાય વિક્ખેપો તથા, સો વિયાતિ **અમરાવિક્ખેપો**તિ અત્થમાહ ''સા ઉમ્મુજ્જનનિમુજ્જનાદિવસેના''તિઆદિના વિક્ખેપપદત્થેન ઉપમિતત્તા. અયમેવ હિ અત્થો આચરિયસારિપુત્તત્થેરેનાપિ **સારત્થદીપનિયં** (સારત્થ॰ ટી॰ ૧.તતિયસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના) વુત્તો. અમરા વિય વિક્ખેપો અમરાવિક્ખેપોતિ કેચિ. અથ વા અમરા વિય વિક્ખિપન્તીતિ **અમરાવિક્ખેપિનો**, તેયેવ **અમરાવિક્ખેપિકા**.

૬૨. વિક્ખેપવાદિનો ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મે, અબ્યાકતધમ્મે ચ (અકુસલધમ્મેપિ દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૬૨) સભાવભેદવસેન પટિવિજ્ઝિતું ઞાણં નત્થીતિ કુસલાકુસલપદાનં કુસલાકુસલકમ્મપથવસેનેવ અત્થો વુત્તો. **વિઘાતો** વિહેસા કાયિકદુક્ખં ''વિપ્પટિસારુપ્પત્તિયા''તિ દોમનસ્સસ્સ હેતુભાવેન વચનતો, તેનાહ **"દુક્ખં ભવેય્યા"**તિ. **મુસાવાદે**તિ નિમિત્તે ભુમ્મવચનં, નિસ્સક્કત્થે વા. મુસાવાદહેતુ, મુસાવાદતો વા ઓત્તપ્પેન ચેવ હિરિયા ચાતિ અત્થો. કીદિસં અમરાવિક્ખેપમાપજ્જતીતિ આહ **"અપરિયન્તવિક્ખેપ"**ન્તિ, તેન અમરાસદિસવિક્ખેપસઙ્ખાતં દુતિયનયં નિવત્તેતિ. યથાવુત્તે હિ નયદ્વયે પઠમનયવસેનાયમત્થો દસ્સિતો, દુતિયનયવસેન પન અમરાસદિસવિક્ખેપં દસ્સેતું ''ઇદં કુસલન્તિ પુટ્ઠો''તિઆદિવચનં વક્ખતિ.

"એવન્તિપિ મે નો"તિ યં તયા પુટ્ઠં, તં એવન્તિપિ મે લદ્ધિ નો હોતીતિ અત્થો. એવં સબ્બત્થ યથારહં. **અનિયમિતવિક્ખેપો**તિ સસ્સતાદીસુ એકસ્મિમ્પિ પકારે અટ્ઠત્વા વિક્ખેપકરણં, પરવાદિના યસ્મિં કિસ્મિઞ્ચિ પકારે પુચ્છિતે તસ્સ પટિક્ખેપવિક્ખેપોતિ વુત્તં હોતિ. અથ વા અપરિયન્તવિક્ખેપદસ્સનંયેવ અટ્ઠકથાયં કતં ''એવન્તિપિ મે નોતિ અનિયમિતવિક્ખેપો''તિઆદિના, ''ઇદં કુસલન્તિ વા અકુસલન્તિ વા પુટ્ઠો''તિઆદિના ચ. ''એવન્તિપિ મે નો''તિઆદિના હિ અનિયમેત્વા, નિયમેત્વા ચ સસ્સતેકચ્ચસસ્સતુચ્છેદતક્કીવાદાનં પટિસેધનેન તં તં વાદં પટિક્ખિપતેવ અપરિયન્તવિક્ખેપવાદત્તા. ''અમરાવિક્ખેપિનો''તિ દસ્સેત્વા અત્તના પન અનવટ્ઠિતવાદત્તા ન કિસ્મિઞ્ચિ પક્ખે અવતિટ્ઠતીતિ ઇમમત્થં દસ્સેતું **"સયં પન ઇદં...પે॰... ન બ્યાકરોતી"**તિ આહ. ઇદાનિ કુસલાદીનં અબ્યાકરણેન તદેવ અનવટ્ઠાનં વિભાવેતિ **"ઇદં કુસલન્તિ પુટ્ઠો"**તિઆદિના. તેનેવાહ **"એકસ્મિમ્પિ પક્ખે ન**

તિટ્ઠતી"તિ. **કિં નો નોતિ તે લદ્ધી**તિ નેવ ન હોતીતિ તવ લદ્ધિ હોતિ કિન્તિ અત્થો. **નો નોતિપિ મે નો**તિ નેવ ન હોતીતિપિ મે લદ્ધિ નો હોતિ.

૬૩. અત્તનો પણ્ડિતભાવવિસયાનઞ્ઞેવ રાગાદીનં વસેન યોજનં કાતું "**અજાનન્તોપી**"તિઆદિમાહ. **સહસા**તિ અનુપધારેત્વા વેગેન. "**ભદ્રમુખા**તિ પણ્ડિતાનં સમુદાચિણ્ણમાલપનં, સુન્દરમુખાતિ અત્થો. **તત્થા**તિ તસ્મિં બ્યાકરણે, નિમિત્તે ચેતં ભુમ્મં. છન્દરાગપદાનં સમાનત્થભાવેપિ વિકપ્પનજોતકેન **વા**-સદ્દેન યોગ્યત્તા ગોબલીબદ્દાદિનયેન ભિન્નત્થતાવ યુત્તાતિ આહ "**છન્દો દુબ્બલરાગો, રાગો બલવરાગો**"તિ. **દોસપટિઘેસુ**પિ એસેવ નયો. **એત્તકમ્પિ નામા**તિ એત્થ **અપિ**-સદ્દો સમ્પિણ્ડને વત્તતિ, **નામ**-સદ્દો ગરહાયં. ન કેવલં ઇતો ઉત્તરિતરમેવ, અથ ખો એત્તકમ્પિ ન જાનામિ નામ, પગેવ તદુત્તરિજાનનેતિ અત્થો. પરેહિ કતસક્કારસમાનવિસયાનં પન રાગાદીનં વસેન અયં યોજના – કુસલાકુસલં યથાભૂતં અપજાનન્તોપિ યેસમહં સમવાયેન કુસલમેવ "કુસલ"ન્તિ, અકુસલમેવ "અકુસલ"ન્તિ ચ બ્યાકરેય્યં, તેસુ તથા બ્યાકરણહેતુ "અહો વત રે પણ્ડિતો"તિ સક્કારસમ્માનં કરોન્તેસુ મમ છન્દો વા રાગો વા અસ્સાતિ. **દોસપટિઘેસુ**પિ વુત્તવિપરિયાયેન યોજેતબ્બં. "તં મમસ્સ ઉપાદાનં, સો મમસ્સ વિઘાતો"તિ ઇદં અભિધમ્મનયેન (ધ॰ સ॰ ૧૨૧૯ આદયો) યથાલાભવચનં યથાસમ્ભવં યોજેતબ્બન્તિ આહ "**છન્દરાગદ્વય**"ન્તિઆદિ. તણ્હાદિટ્ઠિયો એવ હિ "ઉપાદાન"ન્તિ અભિધમ્મે વુત્તા (ધ॰ સ॰ ૧૨૧૯ આદયો) ઇદાનિ સુત્તન્તનયેન અવિસેસયોજનં દસ્સેતિ "**ઉભયમ્પિ વા**"તિઆદિના. સુત્તન્તે હિ દોસોપિ "ઉપાદાન"ન્તિ વુત્તો "કોધુપાદાનવિનિબન્ધા વિઘાતં આપજ્જન્તી"તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૬૩) "**ઉભયમ્પી**"તિ ચ અત્થતો વુત્તં, ન સદ્દતો ચતુન્નમ્પિ સદ્દાનમત્થદ્વયવાચકત્તા. **દળ્હગ્ગહણન્તિ** અમુઞ્ચનગ્ગહણં. પટિઘોપિ હિ આરમ્મણં ન મુઞ્ચતિ ઉપનાહાદિવસેન પવત્તનતો, લોભસ્સેવ ઉપાદાનભાવેન પાકટત્તા દોસસ્સાપિ ઉપાદાનભાવં દસ્સેતું ઇદં વુત્તં. **વિહનનં** વિહિંસનં વિબાધનં. રાગોપિ હિ પરિળાહવસેન સારદ્ધવુત્તિતાય નિસ્સયં વિહનતિ. "**રાગો હી**"તિઆદિના રાગદોસાનં ઉપાદાનભાવે વિસેસદસ્સનમુખેન તદત્થસમત્થનં. વિનાસેતુકામતાય આરમ્મણં ગણ્હાતીતિ સમ્બન્ધો. **ઇતી**તિ તસ્મા ગહણવિહનનતો.

૬૪. પડતિ સભાવધમ્મે જાનાતિ, યથાસભાવં વા ગચ્છતીતિ **પણ્ડા**, સા યેસં તે પણ્ડિતાતિ અત્થં દસ્સેતિ "**પણ્ડિચ્ચેના**"તિઆદિના. પણ્ડિતસ્સ ભાવો **પણ્ડિચ્ચં**, પઞ્ઞા. યેન હિ ધમ્મેન પવત્તિનિમિત્તભૂતેન યુત્તો "પણ્ડિતો"તિ વુચ્ચતિ, સોયેવ ધમ્મો **પણ્ડિચ્ચં**. તેન સુતચિન્તામયપઞ્ઞા વુત્તા તાસમેવ વિસયભાવતો. સમાપત્તિલાભિનો હિ ભાવનામયપઞ્ઞા. "નિપુણા"તિ ઇમિના પન કમ્મનિબ્બત્તં પટિસન્ધિપઞ્ઞાસઙ્ખાતં સાભાવિકઞાણં વુત્તન્તિ આહ "**સણ્હસુખુમબુદ્ધિનો**"તિ. **અત્થન્તર**ન્તિ અત્થનાનત્તં, અત્થમેવ વા. "**વિઞ્ઞાતપરપ્પવાદા**"તિ એતેન **કત**-સદ્દસ્સ કિરિયાસામઞ્ઞવાચકત્તા "કતવિજ્જો"તિઆદીસુ વિય કત-સદ્દો ઞાણાનુયુત્તતં વદતીતિ દસ્સેતિ. "**કતવાદપરિચયા**"તિ એતેન પન "કતસિપ્પો"તિઆદીસુ વિય સમુદાચિણ્ણવાદતં. ઉભિન્નમન્તરા પન સમુચ્ચયદ્વયેન સામઞ્ઞનિદ્દેસં, એકસેસં વાતિ દટ્ઠબ્બં. વાલવેધીનં રૂપં સભાવો વિય રૂપમેતેસન્તિ **વાલવેધિરૂપા**તિ આહ "**વાલવેધિધનુગ્ગહસદિસા**"તિ. સતધા ભિન્નસ્સ વાલગ્ગસ્સ અંસુકોટિવેધકધનુગ્ગહસદિસાતિ અત્થો. તાદિસોયેવ હિ "**વાલવેધી**"તિ અધિપ્પેતો. **મઞ્ઞે**-સદ્દો ઉપમાજોતકોતિ વુત્તં "**ભિન્દન્તા વિયા**"તિ. **પઞ્ઞાગતેના**તિ પઞ્ઞાપભેદેન, પઞ્ઞાય એવ વા. સમનુયુઞ્જના લદ્ધિયા પુચ્છા. સમનુગાહના તંકારણસ્સાતિ દસ્સેતિ "**કિં કુસલ**"ન્તિઆદિના. સમનુભાસનાપિ ઓવાદવસેન સમનુયુઞ્જનાયેવાતિ આહ "**સમનુયુઞ્જેય્યુ**"ન્તિ. "ન સમ્પાયેય્ય"ન્તિ એત્થ દ-કારસ્સ ય-કારાદેસતં, એય્ય-સદ્દસ્સ ચ સામત્થિયત્થતં દસ્સેતું "**ન સમ્પાદેય્ય**"ન્તિઆદિ વુત્તં.

૬૫-૬૬. મન્દા અતિક્ખા પઞ્ઞા યસ્સાતિ **મન્દપઞ્ઞો**, તેનાહ ''અપઞ્ઞસ્સેવેતં નામ''ન્તિ. ''મોહમૂહો''તિ વત્તબ્બે હ-કારલોપેન "**મોમૂહો**"તિ વુત્તં, તઞ્ચ અતિસયત્થદીપકં પરિયાયદ્વયસ્સ અતિરેકત્થભાવતોતિ યથા ''પદટ્ઠાન''ન્તિ વુત્તં "**અતિસમ્મૂળ્હો**"તિ. સિદ્ધે હિ સતિ પુનારમ્ભો નિયમાય વા હોતિ, અત્થન્તરવિઞ્ઞાપનાય વા. યથા પુબ્બે કમ્મુના આગતો, તથા ઇધાપીતિ **તથાગતો**, સત્તો. એત્થ ચ કામં પુરિમાનમ્પિ તિણ્ણં કુસલાદિધમ્મસભાવાનવબોધતો અત્થેવ મન્દભાવો, તેસં પન અત્તનો કુસલાદિધમ્માનવબોધસ્સ અવબોધનતો વિસેસો અત્થીતિ. પચ્છિમોયેવ તદભાવતો મન્દમોમૂહભાવેન વુત્તો. નનુ ચ પચ્છિમસ્સાપિ અત્તનો ધમ્માનવબોધસ્સ અવબોધો અત્થિયેવ ''અત્થિ પરો લોકો'તિ ઇતિ ચે મે અસ્સ, 'અત્થિ પરો લોકો'તિ ઇતિ તે નં બ્યાકરેય્યં, એવન્તિપિ મે નો''તિઆદિવચનતોતિ? કિઞ્ચાપિ અત્થિ, ન પન તસ્સ પુરિમાનં વિય અપરિઞ્ઞાતધમ્મબ્યાકરણનિમિત્તમુસાવાદાદિભાયનજિગુચ્છનાકારો અત્થિ, અથ ખો મહામૂળ્હોયેવાતિ તથાવેસ વુત્તો. અથ વા ''એવન્તિપિ મે નો''તિઆદિના પુચ્છાય વિક્ખેપકરણત્થં ''અત્થિ પરો લોકો''તિ ઇતિ ચે મં પુચ્છસીતિ પુચ્છાઠપનમેવ તેન દસ્સીયતિ, ન અત્તનો ધમ્માનવબોધાવબોધોતિ અયમેવ વિસેસેન ''મન્દો મોમૂહો''તિ વુત્તો. તેનેવ હિ તથાવાદીનં સઞ્ચયં બેલટ્ઠપુત્તં આરબ્ભ ''અયઞ્ચ ઇમેસં સમણબ્રાહ્મણાનં સબ્બબાલો સબ્બમૂળ્હો''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૮૧) વુત્તં. તત્થ ''અત્થિ પરો લોકો''તિ સસ્સતદસ્સનવસેન, સમ્માદિટ્ઠિવસેન વા પુચ્છા. યદિ હિ દિટ્ઠિગતિકો સસ્સતદસ્સનવસેન પુચ્છેય્ય, યદિ ચ સમ્માદિટ્ઠિકો સમ્માદસ્સનવસેનાતિ દ્વિધાપિ અત્થો વટ્ટતિ. ''નત્થિ પરો લોકો''તિ નત્થિકદસ્સનવસેન, સમ્માદિટ્ઠિવસેન વા, ''અત્થિ ચ નત્થિ ચ પરો લોકો''તિ ઉચ્છેદદસ્સનવસેન, સમ્માદિટ્ઠિવસેન વા, ''નેવત્થિ ન નત્થિ પરો લોકો''તિ વુત્તપકારત્તયપટિક્ખેપે સતિ પકારન્તરસ્સ અસમ્ભવતો અત્થિતાનત્થિતાહિ ન વત્તબ્બાકારો પરો લોકોતિ વિક્ખેપઞ્ઞેવ પુરક્ખારેન , સમ્માદિટ્ઠિવસેન વા પુચ્છા. સેસચતુક્કત્તયેપિ વુત્તનયાનુસારેન અત્થો વેદિતબ્બો. પુઞ્ઞસઙ્ખારત્તિકો વિય હિ કાયસઙ્ખારત્તિકેન પુરિમચતુક્કસઙ્ગહિતો એવ અત્થો સેસચતુક્કત્તયેન સત્તપરામાસપુઞ્ઞાદિસફલતાચોદનાનયેન (અત્તપરામાસપુઞ્ઞાદિફલતાચોદનાનયેન દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૬૫, ૬૬) સઙ્ગહિતો. એત્થ હિ તતિયચતુક્કેન પુઞ્ઞાદિકમ્મસફલતાય, સેસચતુક્કત્તયેન ચ સત્તપરામાસતાય ચોદનાનયો વુત્તોતિ દટ્ઠબ્બં.

અમરાવિક્ખેપિકો પન સસ્સતાદીનં અત્તનો અરુચ્ચનતાય સબ્બત્થ ''એવન્તિપિ મે નો''તિઆદિના વિક્ખેપઞ્ઞેવ કરોતિ. તત્થ ''એવન્તિપિ મે નો''તિઆદિ તત્થ તત્થ પુચ્છિતાકારપટિસેધનવસેન વિક્ખેપાકારદસ્સનં. કસ્મા પન વિક્ખેપવાદિનો પટિક્ખેપોવ સબ્બત્થ વુત્તો. નનુ વિક્ખેપપક્ખસ્સ ''એવમેવ''ન્તિ અનુજાનનમ્પિ વિક્ખેપપક્ખે અવટ્ઠાનતો યુત્તરૂપં સિયાતિ? ન, તત્થાપિ તસ્સ સમ્મૂળ્હત્તા, પટિક્ખેપવસેનેવ ચ વિક્ખેપવાદસ્સ પવત્તનતો. તથા હિ સઞ્ચયો બેલટ્ઠપુત્તો રઞ્ઞા અજાતસત્તુના સન્દિટ્ઠિકં સામઞ્ઞફલં પુટ્ઠો પરલોકત્થિતાદીનં પટિસેધનમુખેનેવ વિક્ખેપં બ્યાકાસિ.

એત્થાહ – નનુ ચાયં સબ્બોપિ અમરાવિક્ખેપિકો કુસલાદયો ધમ્મે, પરલોકત્થિતાદીનિ ચ યથાભૂતં અનવબુજ્ઝમાનો તત્થ તત્થ પઞ્હં પુટ્ઠો પુચ્છાય વિક્ખેપનમત્તં આપજ્જતિ, અથ તસ્સ કથં દિટ્ઠિગતિકભાવો સિયા. ન હિ અવત્તુકામસ્સ વિય પુચ્છિતત્થમજાનન્તસ્સ વિક્ખેપકરણમત્તેન દિટ્ઠિગતિકતા યુત્તાતિ? વુચ્ચતે – ન હેવ ખો પુચ્છાય વિક્ખેપકરણમત્તેન તસ્સ દિટ્ઠિગતિકતા, અથ ખો મિચ્છાભિનિવેસવસેન. સસ્સતાભિનિવેસવસેન હિ મિચ્છાભિનિવિટ્ઠોયેવ પુગ્ગલો મન્દબુદ્ધિતાય કુસલાદિધમ્મે, પરલોકત્થિતાદીનિ ચ યાથાવતો અપ્પટિબુજ્ઝમાનો અત્તના અવિઞ્ઞાતસ્સ અત્થસ્સ પરં વિઞ્ઞાપેતુમસક્કુણેય્યતાય મુસાવાદભયેન ચ વિક્ખેપમાપજ્જતીતિ. તથા હિ વક્ખતિ ''યાસં સત્તેવ ઉચ્છેદદિટ્ઠિયો, સેસા સસ્સતદિટ્ઠિયો''તિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰

૧.૯૭, ૯૮) અથ વા પુઞ્ઞપાપાનં, તબ્બિપાકાનઞ્ચ અનવબોધેન, અસદ્દહનેન ચ તબ્બિસયાય પુચ્છાય વિક્ખેપકરણમેવ સુન્દરન્તિ ખન્તિં રુચિં ઉપ્પાદેત્વા અભિનિવિસન્તસ્સ ઉપ્પન્ના વિસુંયેવેસા એકા દિટ્ઠિ સત્તભઙ્ગદિટ્ઠિ વિયાતિ દટ્ઠબ્બં. તથા ચ વુત્તં ''પરિયન્તરહિતા દિટ્ઠિગતિકસ્સ દિટ્ઠિ ચેવ વાચા'' ચાતિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૬૧). યં પનેતં વુત્તં ''ઇમેપિ ચત્તારો પુબ્બે પવત્તધમ્માનુસારેનેવ દિટ્ઠિયા ગહિતત્તા પુબ્બન્તકપ્પિકેસુ પવિટ્ઠા''તિ, તદેતસ્સ અમરાવિક્ખેપવાદસ્સ સસ્સતદિટ્ઠિસઙ્ગહવસેનેવ વુત્તં. કથં પનસ્સ સસ્સતદિટ્ઠિસઙ્ગહોતિ? ઉચ્છેદવસેન અનભિનિવેસનતો. નત્થિ હિ કોચિ ધમ્માનં યથાભૂતવેદી વિવાદબહુલત્તા લોકસ્સ. ''એવમેવ''ન્તિ પન સદ્દન્તરેન ધમ્મનિજ્ઝાનના અનાદિકાલિકા લોકે, તસ્મા સસ્સતલેસસ્સ એત્થ લબ્ભનતો સસ્સતદિટ્ઠિયા એતસ્સ સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો.

અધિચ્ચસમુપ્પન્નવાદવણ્ણના

૬૭. અધિચ્ચ યદિચ્છકં યં કિઞ્ચિ કારણં કસ્સચિ બુદ્ધિપુબ્બં વિના સમુપ્પન્નોતિ અત્તલોકસઞ્ઞિતાનં ખન્ધાનં અધિચ્ચુપ્પત્તિઆકારારમ્મણદસ્સનં **અધિચ્ચસમુપ્પન્નં** તદાકારસન્નિસ્સયેનેવ પવત્તિતો, તદાકારસહચરિતતો ચ યથા ''મઞ્ચા ઘોસન્તિ, કુન્તા પચરન્તી''તિ, અધિચ્ચસમુપ્પન્નદસ્સનં વા અન્તપદલોપેન **અધિચ્ચસમુપ્પન્નં** યથા ''રૂપભવો રૂપ''ન્તિ, ઇમમત્થં સન્ધાય ''**અધિચ્ચસમુપ્પન્નો**''તિઆદિ વુત્તં. **અકારણસમુપ્પન્ન**ન્તિ કારણમન્તરેન યદિચ્છકં સમુપ્પન્નં.

૬૮-૭૩. અસઞ્ઞસત્તાતિ એત્થ **એતં** અસઞ્ઞાવચનન્તિ અત્થો. **દેસનાસીસ**ન્તિ દેસનાય જેટ્ઠકં પધાનભાવેન ગહિતત્તા, તેન સઞ્ઞં ધુરં કત્વા ભગવતા અયં દેસના કતા, ન પન તત્થ અઞ્ઞેસં અરૂપધમ્માનમ્પિ અત્થિતાયાતિ દસ્સેતિ, તેનેવાહ ''**અચિત્તુપ્પાદા**''તિઆદિ. ભગવા હિ યથા લોકુત્તરધમ્મં દેસેન્તો સમાધિં, પઞ્ઞં વા ધુરં કત્વા દેસેતિ, એવં લોકિયધમ્મં દેસેન્તો ચિત્તં, સઞ્ઞં વા. તત્થ ''યસ્મિં સમયે લોકુત્તરં ઝાનં ભાવેતિ (ધ॰ સ॰ ૨૭૭), પઞ્ચઙ્ગિકો સમ્માસમાધિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૫૫) પઞ્ચઞાણિકો સમ્માસમાધિ, (દી॰ નિ॰ ૩.૩૫૫; વિભ॰ ૮૦૪) પઞ્ઞાય ચસ્સ દિસ્વા આસવા પરિક્ખીણા હોન્તી''તિ, તથા ''યસ્મિં સમયે કામાવચરં કુસલં ચિત્તં ઉપ્પન્નં હોતિ, (ધ॰ સ॰ ૧) કિં ચિત્તો ત્વં ભિક્ખુ (પારા॰ ૧૪૬, ૧૮૦) મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા, (ધ॰ પ॰ ૧; નેત્તિ॰ ૯૦; પેટકો॰ ૮૩, ૮૪) સન્તિ ભિક્ખવે, સત્તા નાનત્તકાયા નાનત્તસઞ્ઞિનો, (દી॰ નિ॰ ૩.૩૩૨, ૩૪૧, ૩૫૭; અ॰ નિ॰ ૭.૪૪; અ॰ નિ॰ ૯.૨૪; ચૂળનિ॰ ૮૩) નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતન''ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૫૮) ચ એવમાદીનિ સુત્તાનિ એતસ્સત્થસ્સ સાધકાનિ. **તિત્થં** વુચ્ચતિ મિચ્છાલદ્ધિ તત્થેવ બાહુલ્લેન પરિબ્ભમનતો તરન્તિ બાલા એત્થાતિ કત્વા, તદેવ અનપ્પકાનમનત્થાનં તિત્થિયાનઞ્ચ સઞ્જાતિદેસટ્ઠેન, નિવાસટ્ઠેન વા આયતનન્તિ **તિત્થાયતનં**, તસ્મિં, અઞ્ઞતિત્થિયસમયેતિ અત્થો. તિત્થિયા હિ ઉપપત્તિવિસેસે વિમુત્તિસઞ્ઞિનો, સઞ્ઞાવિરાગાવિરાગેસુ આદીનવાનિસંસદસ્સાવિનો ચ હુત્વા અસઞ્ઞસમાપત્તિં નિબ્બત્તેત્વા અક્ખણભૂમિયં ઉપપજ્જન્તિ, ન સાસનિકા, તેન વુત્તં ''**એકચ્ચો તિત્થાયતને પબ્બજિત્વા**''તિ. **વાયોકસિણે પરિકમ્મં કત્વા**તિ ચતુત્થે ભૂતકસિણે પઠમાદીનિ તીણિ ઝાનાનિ નિબ્બત્તેત્વા તતિયજ્ઝાને ચિણ્ણવસી હુત્વા તતો વુટ્ઠાય ચતુત્થજ્ઝાનાધિગમાય પરિકમ્મં કત્વા, તેનેવાહ ''**ચતુત્થજ્ઝાનં નિબ્બત્તેત્વા**''તિ.

કસ્મા પનેત્થ વાયોકસિણેયેવ પરિકમ્મં વુત્તન્તિ? વુચ્ચતે – યથેવ હિ રૂપપટિભાગભૂતેસુ કસિણવિસેસેસુ રૂપવિભાવનેન રૂપવિરાગભાવનાસઙ્ખાતો અરૂપસમાપત્તિવિસેસો સચ્છિકરીયતિ, એવં અપરિબ્યત્તવિગ્ગહતાય અરૂપપટિભાગભૂતે કસિણવિસેસે અરૂપવિભાવનેન અરૂપવિરાગભાવનાસઙ્ખાતો રૂપસમાપત્તિવિસેસો અધિગમીયતિ,

તસ્મા એત્થ ''સઞ્ઞા રોગો સઞ્ઞા ગણ્ડો''તિઆદિના, (મ॰ નિ॰ ૩.૨૪) ''ધિ ચિત્તં, ધિબ્બતે તં ચિત્ત''ન્તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૬૮-૭૩) ચ નયેન અરૂપપવત્તિયા આદીનવદસ્સનેન, તદભાવે ચ સન્તપણીતભાવસન્નિટ્ઠાનેન રૂપસમાપત્તિયા અભિસઙ્ખરણં, રૂપવિરાગભાવના પન સદ્ધિં ઉપચારેન અરૂપસમાપત્તિયો વિસેસેન પઠમારુપ્પજ્ઝાનં. યદિ એવં ''પરિચ્છિન્નાકાસકસિણેપી''તિ વત્તબ્બં. તસ્સાપિ હિ અરૂપપટિભાગતા લબ્ભતીતિ? વત્તબ્બમેવેતં કેસઞ્ચિ, અવચનં પન પુબ્બાચરિયેહિ અગ્ગહિતભાવેન. યથા હિ રૂપવિરાગભાવના વિરજ્જનીયધમ્મભાવમત્તે પરિનિબ્બિન્દા (વિરજ્જનીયધમ્મ ભાવમત્તેન પરિનિપ્ફન્ના દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૬-૭૩) વિરજ્જનીયધમ્મપટિભાગભૂતે ચ વિસયવિસેસે પાતુભવતિ, એવં અરૂપવિરાગભાવનાપીતિ વુચ્ચમાને ન કોચિ વિરોધો. તિત્થિયેહેવ પન તસ્સા સમાપત્તિયા પટિપજ્જિતબ્બતાય, તેસઞ્ચ વિસયપદેસનિમિત્તસ્સેવ તસ્સ ઝાનસ્સ પટિપત્તિતો તં કારણં પસ્સન્તેહિ પુબ્બાચરિયેહિ ચતુત્થેયેવ ભૂતકસિણે અરૂપવિરાગભાવનાપરિકમ્મં વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. કિઞ્ચ ભિય્યો – વણ્ણકસિણેસુ વિય પુરિમભૂતકસિણત્તયેપિ વણ્ણપટિચ્છાયાવ પણ્ણત્તિઆરમ્મણં ઝાનસ્સ લોકવોહારાનુરોધેનેવ પવત્તિતો, એવઞ્ચ કત્વા **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૯૬) પથવીકસિણસ્સ આદાસચન્દમણ્ડલૂપમાવચનઞ્ચ સમત્થિતં હોતિ. ચતુત્થે પન ભૂતકસિણે ભૂતપટિચ્છાયા એવ ઝાનસ્સ ગોચરભાવં ગચ્છતીતિ તસ્સેવ અરૂપપટિભાગતા યુત્તા, તસ્મા વાયોકસિણેયેવ પરિકમ્મં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

કથં પસ્સતીતિ આહ ''**ચિત્તે સતી**''તિઆદિ. **સન્તો**તિ નિબ્બુતો, દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનમેતન્તિ વુત્તં હોતિ. **કાલં કત્વા**તિ મરણં કત્વા, યો વા મનુસ્સલોકે જીવનકાલો ઉપત્થમ્ભકપચ્ચયેહિ કરીયતિ, તં કરિત્વાતિપિ અત્થો. **અસઞ્ઞસત્તેસુ નિબ્બત્તતી**તિ અસઞ્ઞસત્તસઙ્ખાતે સત્તનિકાયે રૂપપટિસન્ધિવસેનેવ ઉપપજ્જતિ, અઞ્ઞેસુ વા ચક્કવાળેસુ તસ્સા ભૂમિયા અત્થિતાય અનેકવિધભાવં સન્ધાય પુથુવચનનિદ્દેસોતિપિ દટ્ઠબ્બં. **ઇધેવા**તિ પઞ્ચવોકારભવેયેવ. **તત્થા**તિ અસઞ્ઞીભવે. યદિ રૂપક્ખન્ધમત્તમેવ અસઞ્ઞીભવે પાતુભવતિ, કથં અરૂપસન્નિસ્સયેન વિના તત્થ રૂપં પવત્તતિ, નનુ સિયા અરૂપસન્નિસ્સિતાયેવ રૂપક્ખન્ધસ્સ ઉપ્પત્તિ ઇધેવ પઞ્ચવોકારભવે તથા ઉપ્પત્તિયા અદસ્સનતોતિ ? નાયમનુયોગો અઞ્ઞત્થાપિ અપ્પવિટ્ઠો, કથં પન રૂપસન્નિસ્સયેન વિના અરૂપધાતુયા અરૂપં પવત્તતીતિ. ઇદમ્પિ હિ તેન સમાનજાતિયમેવ. કસ્મા? ઇધેવ અદસ્સનતો, કથઞ્ચ કબળીકારાહારેન વિના રૂપધાતુયા રૂપં પવત્તતીતિ. ઇદમ્પિ ચ તંસભાવમેવ, કિં કારણા? ઇધ અદસ્સનતોયેવ. ઇતિ અઞ્ઞત્થાપિ તથા પવત્તિદસ્સનતો, કિમેતેન અઞ્ઞનિદસ્સનેન ઇધેવ અનુયોગેન. અપિચ યથા યસ્સ ચિત્તસન્તાનસ્સ નિબ્બત્તિકારણં રૂપે અવિગતતણ્હં, તસ્સ સહ રૂપેન સમ્ભવતો રૂપં નિસ્સાય પવત્તિ રૂપસાપેક્ખતાય કારણસ્સ. યસ્સ પન નિબ્બત્તિકારણં રૂપે વિગતતણ્હં, તસ્સ વિના રૂપેન પવત્તિ રૂપનિરપેક્ખતાય કારણસ્સ, એવં યસ્સ રૂપપ્પબન્ધસ્સ નિબ્બત્તિકારણં અરૂપે વિગતતણ્હં, તસ્સ વિના અરૂપેન પવત્તિ અરૂપનિરપેક્ખતાય કારણસ્સ, એવં ભાવનાબલાભાવતો પઞ્ચવોકારભવે રૂપારૂપસમ્ભવો વિય, ભાવનાબલેન ચતુવોકારભવે અરૂપસ્સેવ સમ્ભવો વિય ચ. અસઞ્ઞીભવેપિ ભાવનાબલેન રૂપસ્સેવ સમ્ભવો દટ્ઠબ્બોતિ.

કથં પન તત્થ કેવલો રૂપપ્પબન્ધો પચ્ચુપ્પન્નપચ્ચયરહિતો ચિરકાલં પવત્તતીતિ પચ્ચેતબ્બં, કિત્તકં વા કાલં પવત્તતીતિ ચોદનં મનસિ કત્વા ''**યથા નામા**''તિઆદિમાહ. તેન ન કેવલં ઇધ ચેવ અઞ્ઞત્થ ચ વુત્તો આગમોયેવ એતદત્થઞાપને, અથ ખો અયં પનેત્થ યુત્તીતિ દસ્સેતિ. **જિયાવેગુક્ખિત્તો**તિ ધનુજિયાય વેગેન ખિપિતો. **ઝાનવેગો** નામ ઝાનાનુભાવો ફલદાને સમત્થતા. **તત્તકમેવ કાલન્તિ** ઉક્કંસતો પઞ્ચ મહાકપ્પસતાનિ. **તિટ્ઠન્તી**તિ યથાનિબ્બત્તઇરિયાપથમેવ ચિત્તકમ્મરૂપકસદિસા હુત્વા તિટ્ઠન્તિ. **ઝાનવેગે**તિ અસઞ્ઞસમાપત્તિપરિક્ખિત્તે ચતુત્થજ્ઝાનકમ્મવેગે, પઞ્ચમજ્ઝાનકમ્મવેગે વા. **અન્તરધાયતી**તિ પચ્ચયનિરોધેન

નિરુજ્ઝતિ ન પવત્તતિ. **ઇધાતિ** કામાવચરભવેતિ અત્થો અઞ્ઞત્થ તેસમનુપ્પત્તિતો. **પટિસન્ધિસઞ્ઞાતિ** પટિસન્ધિચિત્તુપ્પાદોયેવ સઞ્ઞાસીસેન વુત્તો. કથં પન અનેકકપ્પસતમતિક્કમેન ચિરનિરુદ્ધતો વિઞ્ઞાણતો ઇધ વિઞ્ઞાણમુપ્પજ્જતિ. ન હિ નિરુદ્ધે ચક્ખુપસાદે ચક્ખુવિઞ્ઞાણમુપ્પજ્જમાનં દિટ્ઠન્તિ? નયિદમેકન્તતો દટ્ઠબ્બં. નિરુદ્ધમ્પિ હિ ચિત્તં સમાનજાતિકસ્સ અન્તરા અનુપ્પજ્જનતો સમનન્તરપચ્ચયમત્તં હોતિયેવ, ન બીજં. બીજં પન કમ્મમેવ, તસ્મા કમ્મતો બીજભૂતતો આરમ્મણાદીહિ પચ્ચયેહિ અસઞ્ઞીભવતો ચુતાનં કામધાતુયા ઉપપત્તિવિઞ્ઞાણં હોતિયેવ, તેનાહ "**ઇધ પટિસન્ધિસઞ્ઞા ઉપ્પજ્જતી**"તિ. એત્થ ચ યથા નામ ઉતુનિયામેન પુપ્ફગ્ગહણે નિયતકાલાનં રુક્ખાનં વિદારણસઙ્ખાતે વેખે દિન્ને વેખબલેન અનિયમતા હોતિ પુપ્ફગ્ગહણસ્સ, એવમેવ પઞ્ચવોકારભવે અવિપ્પયોગેન વત્તમાનેસુ રૂપારૂપધમ્મેસુ રૂપારૂપવિરાગભાવનાસઙ્ખાતે વેખે દિન્ને તસ્સ સમાપત્તિવેખબલસ્સ અનુરૂપતો અરૂપભવે, અસઞ્ઞભવે ચ યથાક્કમં રૂપરહિતા, અરૂપરહિતા ચ ખન્ધાનં પવત્તિ હોતીતિ વેદિતબ્બં.

કસ્મા પનેત્થ પુન સઞ્ઞુપ્પાદા ચ પન ''તે દેવા તમ્હા કાયા ચવન્તી''તિ સઞ્ઞુપ્પાદો તેસં ચવનસ્સ કારણભાવેન વુત્તો, ''સઞ્ઞુપ્પાદા''તિ વચનં વા કિમત્થદસ્સનન્તિ ચોદનાય "**યસ્મા પના**"તિઆદિમાહ. ઇધ પટિસન્ધિસઞ્ઞુપ્પાદેન તેસં ચવનસ્સ પઞ્ઞાયનતો ઞાપકહેતુભાવેન વુત્તો, ''સઞ્ઞુપ્પાદા''તિ વચનં વા તેસં ચવનસ્સ પઞ્ઞાયનભાવદસ્સનન્તિ અધિપ્પાયો. ''સઞ્ઞુપ્પાદા''તિ હિ એતસ્સ સઞ્ઞુપ્પાદેન હેતુભૂતેન ચવન્તિ, સઞ્ઞુપ્પાદા વા ઉપ્પાદસઞ્ઞા તે દેવાતિ સમ્બન્ધો. **સન્તભાવાયાતિ** નિબ્બાનાય. નનુ ચેત્થ જાતિસતસહસ્સદસસંવટ્ટાદીનમત્થકે, તદબ્ભન્તરે વા પવત્તાય અસઞ્ઞૂપપત્તિયા વસેન લાભીઅધિચ્ચસમુપ્પન્નિકવાદોપિ લાભીસસ્સતવાદો વિય અનેકભેદો સમ્ભવતીતિ? સચ્ચમેવ, અનન્તરત્તા પન આસન્નાય અસઞ્ઞૂપપત્તિયા વસેન લાભીઅધિચ્ચસમુપ્પન્નિકવાદો નયદસ્સનવસેન એકોવ દસ્સિતોતિ દટ્ઠબ્બં. અથ વા સસ્સતદિટ્ઠિસઙ્ગહતો અધિચ્ચસમુપ્પન્નિકવાદસ્સ સસ્સતવાદે આગતો સબ્બોપિ દેસનાનયો યથાસમ્ભવં અધિચ્ચસમુપ્પન્નિકવાદેપિ ગહેતબ્બોતિ ઇમસ્સ વિસેસસ્સ દસ્સનત્થં ભગવતા લાભીઅધિચ્ચસમુપ્પન્નિકવાદો અવિભજિત્વા દસ્સિતો, અવસ્સઞ્ચસ્સ સસ્સતદિટ્ઠિસઙ્ગહો ઇચ્છિતબ્બો સંકિલેસપક્ખે સત્તાનમજ્ઝાસયસ્સ સસ્સતુચ્છેદવસેનેવ દુવિધત્તા, તેસુ ચ ઉચ્છેદપ્પસઙ્ગાભાવતો. તથા હિ અટ્ઠકથાયં આસય-સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારવસેન વુત્તં ''સસ્સતુચ્છેદદિટ્ઠિ ચા''તિ, તથા ચ વક્ખતિ ''યાસં સત્તેવ ઉચ્છેદદિટ્ઠિયો, સેસા સસ્સતદિટ્ઠિયો''તિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૯૭, ૯૮).

નનુ ચ અધિચ્ચસમુપ્પન્નિકવાદસ્સ સસ્સતદિટ્ઠિસઙ્ગહો ન યુત્તો ''અહઞ્હિ પુબ્બે નાહોસિ''ન્તિઆદિવસેન પવત્તનતો અપુબ્બસત્તપાતુભાવગાહકત્તા. સસ્સતદિટ્ઠિ પન અત્તનો, લોકસ્સ ચ સદાભાવગાહિની ''અત્થિત્વેવ સસ્સતિસમ''ન્તિ પવત્તનતોતિ? નો ન યુત્તો અનાગતકોટિઅદસ્સનેન સસ્સતગ્ગાહસમવરોધત્તા. યદિપિ હિ અયં વાદો ''સોમ્હિ એતરહિ અહુત્વા સન્તતાય પરિણતો''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૬૮) અત્તનો, લોકસ્સ ચ અતીતકોટિપરામસનવસેન પવત્તો, તથાપિ વત્તમાનકાલતો પટ્ઠાય ન તેસં કત્થચિ અનાગતે પરિયન્તં પસ્સતિ, વિસેસેન ચ પચ્ચુપ્પન્નાનાગતકાલેસુ અપરિયન્તદસ્સનપભાવિતો સસ્સતવાદો, યથાહ ''સસ્સતિસમં તથેવ ઠસ્સતી''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૩૧ અત્થતો સમાનં) યદેવં સિયા ઇમસ્સ ચ વાદસ્સ, સસ્સતવાદાદીનઞ્ચ પુબ્બન્તકપ્પિકેસુ સઙ્ગહો ન યુત્તોયેવ અનાગતકાલપરામસનવસેન પવત્તત્તાતિ? યુત્તો એવ સમુદાગમસ્સ અતીતકોટ્ઠાસિકત્તા. તથા હિ નેસં સમુદાગમો અતીતંસપુબ્બેનિવાસઞાણેહિ, તપ્પતિરૂપકાનુસ્સવાદિપભાવિતેહિ ચ તક્કનેહિ સઙ્ગહિતોતિ, તથા ચેવ સંવણ્ણિતં. અથ વા સબ્બત્થ અપ્પટિહતઞાણચારેન ધમ્મસ્સામિના નિરવસેસતો

અગતિં, ગતિઞ્ચ યથાભૂતં સયં અભિઞ્ઞા સચ્છિકત્વા પવેદિતા એતા દિટ્ઠિયો, તસ્મા યાવતિકા દિટ્ઠિયો ભગવતા દેસિતા, યથા ચ દેસિતા, તાવતિકા તથા ચેવ સન્નિટ્ઠાનતો સમ્પટિચ્છિતબ્બા, ન ચેત્થ યુત્તિવિચારણા કાતબ્બા બુદ્ધવિસયત્તા. અચિન્તેય્યો હિ બુદ્ધાનં બુદ્ધવિસયો, તથા ચ વક્ખતિ ''તત્થ ન એકન્તેન કારણં પરિયેસિતબ્બ''ન્તિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭૮-૮૨).

દુતિયભાણવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અપરન્તકપ્પિકવાદવણ્ણના

૭૪. ''અપરન્તેઞાણં (ધ॰ સ॰ ૧૦૬૭), અપરન્તાનુદિટ્ઠિનો''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૭૪) વિય **અપરન્ત** – સદ્દાનં યથાક્કમં અનાગતકાલકોટ્ઠાસવાચકતં સન્ધાયાહ **''અનાગતકોટ્ઠાસસઙ્ખાત''**ન્તિ. ''પુબ્બન્તં કપ્પેત્વા''તિઆદીસુ વુત્તનયેન **''અપરન્તં કપ્પેત્વા''**તિઆદીસુપિ અત્થો વેદિતબ્બો. વિસેસમત્તમેવ ચેત્થ વક્ખામ.

સઞ્ઞીવાદવણ્ણના

૭૫. આઘાતના ઉદ્ધન્તિ **ઉદ્ધમાઘાતનં**, મરણતો ઉદ્ધં પવત્તો અત્તાતિ અત્થો. ''ઉદ્ધમાઘાતન''ન્તિ પવત્તો વાદો **ઉદ્ધમાઘાતનો** સહચરણવસેન, તદ્ધિતવસેન ચ, અન્તલોપનિદ્દેસો વા એસ. સો એતેસન્તિ **ઉદ્ધમાઘાતનિકા**. એવં સદ્દતો નિપ્ફન્નં અત્થતો એવ દસ્સેતું **''ઉદ્ધમાઘાતના અત્તાનં વદન્તી''**તિ વુત્તં, આઘાતના ઉદ્ધં ઉપરિભૂતં અત્તભાવન્તિ અત્થો. તે હિ દિટ્ઠિગતિકા ''ઉદ્ધં મરણતો અત્તા નિબ્બિકારો''તિ વદન્તિ. **''સો એતેસ''**ન્તિઆદિના અસ્સત્થિયત્થં દસ્સેતિ યથા ''બુદ્ધમસ્સ અત્થીતિ બુદ્ધો''તિ. અયં અટ્ઠકથાતો અપરો નયો – સઞ્ઞીતિ પવત્તો વાદો **સઞ્ઞી** સહચરણાદિનયેન, સઞ્ઞી વાદો એતેસન્તિ **સઞ્ઞીવાદા** સમાસવસેન. સઞ્ઞીવાદો એવ વાદો એતેસન્તિ હિ અત્થો.

૭૬-૭૭. રૂપી અત્તાતિ એત્થ કસિણરૂપં ''અત્તા''તિ કસ્મા વુત્તં, નનુ રૂપવિનિમુત્તેન અત્તના ભવિતબ્બં ''રૂપમસ્સ અત્થી''તિ વુત્તે સઞ્ઞાય વિય રૂપસ્સાપિ અત્તનિયત્તા. ન હિ ''સઞ્ઞી અત્તા''તિ એત્થ સઞ્ઞા એવ અત્તા, અથ ખો ''સઞ્ઞા અસ્સ અત્થી''તિ અત્થેન અત્તનિયાવ, તથા ચ વુત્તં **''તત્થ પવત્તસઞ્ઞઞ્ચસ્સ 'સઞ્ઞા'તિ ગહેત્વા''**તિ? ન ખો પનેતમેવં દટ્ઠબ્બં ''રૂપમસ્સ અત્થીતિ રૂપી''તિ, અથ ખો ''રુપ્પનસીલો રૂપી''તિ. રુપ્પનઞ્ચેત્થ રૂપસરિક્ખતાય કસિણરૂપસ્સ વડ્ઢિતાવડ્ઢિતકાલવસેન વિસેસાપત્તિ. સા હિ ''નત્થી''તિ ન સક્કા વત્તું પરિત્તવિપુલતાદિવિસેસસબ્ભાવતો. યદેવં સિયા ''રુપ્પનસીલો રૂપી''તિ, અથ ઇમસ્સ વાદસ્સ સસ્સતદિટ્ઠિસઙ્ગહો ન યુજ્જતિ રુપ્પનસીલસ્સ ભેદસબ્ભાવતોતિ? યુજ્જતેવ કાયભેદતો ઉદ્ધં પરિકપ્પિતસ્સ અત્તનો નિબ્બિકારતાય તેન અધિપ્પેતત્તા. તથા હિ વુત્તં ''અરોગો પરં મરણા''તિ. અથ વા ''રૂપમસ્સ અત્થીતિ રૂપી''તિ વુત્તેપિ ન કોચિ દોસો કપ્પનાસિદ્ધેન ભેદેન અભેદસ્સાપિ નિદ્દેસદસ્સનતો યથા ''સિલાપુત્તકસ્સ સરીર''ન્તિ.

અપિચ અવયવવસેન અવયવિનો તથાનિદ્દેસનિદસ્સનતો યથા ''કાયે કાયાનુપસ્સી''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૩૯૦), રુપ્પનં વા રૂપં, રૂપસભાવો, તદસ્સ અત્થીતિ **રૂપી**, અત્તા ''રૂપિનો ધમ્મા''તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૧૧.દુકમાતિકા) વિય, એવઞ્ચ કત્વા અત્તનો રૂપસભાવત્તા ''રૂપી અત્તા''તિ વચનં ઞાયાગતમેવાતિ વુત્તં **''કસિણરૂપં અત્તા''**તિ. **''ગહેત્વા''**તિ એતેન ચેતસ્સ સમ્બન્ધો. **તત્થા**તિ કસિણરૂપે. **અસ્સા**તિ પરિકપ્પિતસ્સ અત્તનો, આજીવકાદયો તક્કમત્તેન પઞ્ઞપેન્તિ વિયાતિ અત્થો. આજીવકા હિ તક્કિકાયેવ, ન લાભિનો. નિયતવાદિતાય હિ

કમ્મફલપટિક્ખેપતો નત્થિ તેસં ઝાનસમાપત્તિલાભો. તથા હિકણ્હાભિજાતિઆદીસુ કાળકાદિરૂપં ‘‘અત્તા’’તિ એકચ્ચે આજીવકા પટિજાનન્તિ. પુરિમનયેન ચેત્થ લાભીનં દસ્સેતિ, પચ્છિમનયેન પન તક્કિકં. એવમીદિસેસુ. **રોગ**-સદ્દો ભઙ્ગપરિયાયો ભઙ્ગસ્સાપિ રુજ્જનભાવતો, એવઞ્ચ કત્વા અરોગ-સદ્દસ્સ નિચ્ચપરિયાયતા ઉપપન્ના હોતિ, તેનાહ “**નિચ્ચો**”તિ. **રોગ**-સદ્દો વા બ્યાધિપરિયાયો. **અરોગો**તિ પન રોગરહિતતાસીસેન નિબ્બિકારતાય નિચ્ચતં દિટ્ઠિગતિકો પટિજાનાતીતિ દસ્સેતું “**નિચ્ચો**”તિ વુત્તં . કસિણુગ્ઘાટિમાકાસપઠમારુપ્પવિઞ્ઞાણનત્થિભાવાકિઞ્ચઞ્ઞાયતનાનિ યથારહમરૂપસમાપત્તિનિમિત્તં નામ. નિમ્બપણ્ણે તપ્પરિમાણો તિત્તકરસો વિય સરીરપ્પરિમાણો અરૂપી અત્તા સરીરે તિટ્ઠતીતિ તક્કમત્તેનેવ નિગણ્ઠા ‘‘અરૂપી અત્તા સઞ્ઞી’’તિ પઞ્ઞપેન્તીતિ આહ “**નિગણ્ઠાદયો વિયા**”તિ.

તતિયા પનાતિ ‘‘રૂપી ચ અરૂપી ચ અત્તા’’તિ લદ્ધિ. **મિસ્સકગાહવસેના**તિ રૂપારૂપસમાપત્તીનં યથાવુત્તાનિ નિમિત્તાનિ એકજ્ઝં કત્વા એકોવ ‘‘અત્તા’’તિ, તત્થ પવત્તસઞ્ઞઞ્ચસ્સ ‘‘સઞ્ઞા’’તિ ગહણવસેન. અયઞ્હિ દિટ્ઠિગતિકો રૂપારૂપસમાપત્તિલાભી તાસં નિમિત્તં રૂપભાવેન, અરૂપભાવેન ચ ‘‘અત્તા’’તિ ગહેત્વા ‘‘રૂપી ચ અરૂપી ચા’’તિ અભિનિવેસં જનેસિ અથેતવાદિનો વિય, તક્કમત્તેનેવ વા રૂપારૂપધમ્માનં મિસ્સકગહણવસેન ‘‘રૂપી ચ અરૂપી ચ અત્તા’’તિ અભિનિવિસ્સ અટ્ઠાસિ. **ચતુત્થા**તિ ‘‘નેવ અરૂપી ચ નારૂપી ચ અત્તા’’તિ લદ્ધિ. **તક્કગાહેનેવા**તિ સઙ્ખારસેસસુખુમભાવપ્પત્તધમ્મા વિય અચ્ચન્તસુખુમભાવપ્પત્તિયા સકિચ્ચસાધનાસમત્થતાય ખમ્ભકુચ્છિ [થમ્ભકુટ્ટ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧૭૬-૭૭)] હત્થપાદાદિસઙ્ખાતો વિય નેવ રૂપી, રૂપસભાવાનતિવત્તનતો ન ચ અરૂપીતિ એવં પવત્તતક્કગાહેનેવ.

અયં અટ્ઠકથામુત્તકો નયો – નેવરૂપી નારૂપીતિ એત્થ હિ અન્તાનન્તિકચતુત્થવાદે વિય અઞ્ઞમઞ્ઞપટિક્ખેપવસેન અત્થો વેદિતબ્બો. સતિપિ ચ તતિયવાદેન ઇમસ્સ સમાનત્થભાવે તત્થ દેસકાલભેદવસેન વિય ઇધ કાલવત્થુભેદવસેન તતિયચતુત્થવાદાનં વિસેસો દટ્ઠબ્બો. કાલભેદવસેન હિ ઇધ તતિયવાદસ્સ પવત્તિ રૂપારૂપનિમિત્તાનં સહઅનુપટ્ઠાનતો. ચતુત્થવાદસ્સ પન વત્થુભેદવસેન પવત્તિ રૂપારૂપધમ્મસમૂહભાવતોતિ. દુતિયચતુક્કં અન્તાનન્તિકવાદે વુત્તનયેન વેદિતબ્બં સબ્બથા સદ્દત્થતો સમાનત્થત્તા. યં પનેત્થ વત્તબ્બં, તમ્પિ ‘‘અમતિ ગચ્છતિ ભાવો ઓસાનમેત્થા’’તિઆદિના અમ્હેહિ વુત્તમેવ, કેવલં પન તત્થ પુબ્બન્તકપ્પનાવસેન પવત્તો, ઇધ અપરન્તકપ્પનાવસેનાતિ અયં વિસેસો પાકટોયેવ. કામઞ્ચ નાનત્તસઞ્ઞી અત્તાતિ અયમ્પિ વાદો સમાપન્નકવસેન લબ્ભતિ. અટ્ઠસમાપત્તિલાભિનો દિટ્ઠિગતિકસ્સ વસેન સઞ્ઞાભેદસમ્ભવતો. તથાપિ સમાપત્તિયં એકરૂપેનેવ સઞ્ઞાય ઉપટ્ઠાનતો લાભીવસેન એકત્તસઞ્ઞિતા સાતિસયં યુત્તાતિ આહ “**સમાપન્નકવસેન એકત્તસઞ્ઞી**”તિ. એકસમાપત્તિલાભિનો એવ વા વસેન અત્થો વેદિતબ્બો. સતિપિ ચ સમાપત્તિભેદતો સઞ્ઞાભેદસમ્ભવે બહિદ્ધા પુથુત્તારમ્મણેયેવ સઞ્ઞાનાનત્તસ્સ ઓળારિકસ્સ સમ્ભવતો તક્કીવસેનેવ નાનત્તસઞ્ઞિતં દસ્સેતું “**અસમાપન્નકવસેન નાનત્તસઞ્ઞી**”તિ વુત્તં. **પરિત્તકસિણવસેના**તિ અવડ્ઢિતત્તા અપ્પકકસિણવસેન, **કસિણ**ગ્ગહણઞ્ચેત્થ સઞ્ઞાય વિસયદસ્સનં. વિસયવસેન હિ સઞ્ઞાય પરિત્તતા, ઇમિના ચ સતિપિ સઞ્ઞાવિનિમુત્તધમ્મે ‘‘સઞ્ઞાયેવ અત્તા’’તિ વદતીતિ દસ્સેતિ. એસ નયો **વિપુલકસિણવસેના**તિ એત્થાપિ. એવઞ્ચ કત્વા અન્તાનન્તિકવાદે ચેવ ઇધ ચ અન્તાનન્તચતુક્કે પઠમદુતિયવાદેસુ સદ્દત્થમત્તતો સમાનેસુપિ સભાવતો તેહિ દ્વીહિ વાદેહિ ઇમેસં દ્વિન્નં વાદાનં વિસેસો સિદ્ધો હોતિ, અઞ્ઞથા વુત્તપ્પકારેસુ વાદેસુ સતિપિ પુબ્બન્તાપરન્તકપ્પનભેદમત્તેન કેહિચિ વિસેસે કેહિચિ અવિસેસોયેવ સિયાતિ.

અયં પન અટ્ઠકથામુત્તકો નયો – ‘‘અઙ્ગુટ્ઠપ્પમાણો અત્તા, અણુમત્તો અત્તા’’તિઆદિલદ્ધિવસેન પરિત્તો ચ સો સઞ્ઞી ચાતિ **પરિત્તસઞ્ઞી** કાપિલકાણાદપભુતયો [કપિલકણાદાદયો (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૭૬-૭૭)] વિય. અત્તનો સબ્બગતભાવપટિજાનનવસેન અપ્પમાણો ચ સો સઞ્ઞી ચાતિ **અપ્પમાણસઞ્ઞી**તિ.

દિબ્બચક્ખુપરિભણ્ડત્તા યથાકમ્મૂપગઞાણસ્સ દિબ્બચક્ખુપભાવજનિતેન યથાકમ્મૂપગઞાણેન દિસ્સમાનાપિ સત્તાનં સુખાદિસમઙ્ગિતા દિબ્બચક્ખુનાવ દિટ્ઠા નામાતિ આહ ‘‘**દિબ્બેન ચક્ખુના**’’તિઆદિ. ચતુક્કનયં, પઞ્ચકનયઞ્ચ સન્ધાય **તિકચતુક્કજ્ઝાનભૂમિય**’’ન્તિ વુત્તં. દિટ્ઠિગતિકવિસયાસુ હિ પઞ્ચવોકારઝાનભૂમીસુ વેહપ્ફલભૂમિં ઠપેત્વા અવસેસા યથારહં ચતુક્કનયે તિકજ્ઝાનસ્સ, પઞ્ચકનયે ચ ચતુક્કજ્ઝાનસ્સ વિપાકટ્ઠાનત્તા **તિકચતુક્કજ્ઝાનભૂમિયો** નામ. સુદ્ધાવાસા પન તેસમવિસયા. **નિબ્બત્તમાન**ન્તિ ઉપ્પજ્જમાનં. નનુ ચ ‘‘એકન્તસુખી અત્તા’’તિઆદિના પવત્તવાદાનં અપરન્તદિટ્ઠિભાવતો ‘‘નિબ્બત્તમાનં દિસ્વા’’તિ પચ્ચુપ્પન્નવચનં અનુપપન્નમેવ સિયા. અનાગતવિસયા હિ એતે વાદાતિ? ઉપપન્નમેવ અનાગતસ્સ એકન્તસુખીભાવાદિકસ્સ પકપ્પનાય પચ્ચુપ્પન્નનિબ્બત્તિદસ્સનેન અધિપ્પેતત્તા. તેનેવાહ ‘‘નિબ્બત્તમાનં દિસ્વા ‘એકન્તસુખી’તિ ગણ્હાતી’’તિ. એત્થ ચ તસ્સં તસ્સં ભૂમિયં બાહુલ્લેન સુખાદિસહિતધમ્મપ્પવત્તિદસ્સનં પટિચ્ચ તેસં ‘‘એકન્તસુખી’’તિઆદિગહણતો તદનુરૂપાયેવ ભૂમિ વુત્તાતિ દટ્ઠબ્બં. સદ્દન્તરાભિસમ્બન્ધવસેન વિય હિ અત્થપકરણાદિવસેનપિ અત્થવિસેસો લબ્ભતિ. ‘‘એકન્તસુખી’’તિઆદીસુ ચ એકન્તભાવો બહુલં પવત્તિમત્તં પતિ પયુત્તો. તથાપવત્તિમત્તદસ્સનેન તેસં એવં ગહણતો. અથ વા હત્થિદસ્સકઅન્ધા વિય દિટ્ઠિગતિકા યં યદેવ પસ્સન્તિ, તં તદેવ અભિનિવિસ્સ વોહરન્તિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા **ઉદાને** ‘‘અઞ્ઞતિત્થિયા ભિક્ખવે, પરિબ્બાજકા અન્ધા અચક્ખુકા’’તિઆદિ, (ઉદા॰ ૫૫) તસ્મા અલમેત્થ યુત્તિમગ્ગનાતિ. ‘‘દિબ્બેન ચક્ખુના દિસ્વા’’તિ વુત્તમત્થં સમત્થેતું ‘‘**વિસેસતો હી**’’તિઆદિ વુત્તં.

અસઞ્ઞીનેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞીવાદવણ્ણના

૭૮-૮૩. અથ ન કોચિ વિસેસો અત્થીતિ ચોદનં સોધેતિ ‘‘**કેવલઞ્હી**’’તિઆદિના. ‘‘અસઞ્ઞી’’તિ ચ ‘‘નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞી’’તિ ચ ગણ્હન્તાનં તા દિટ્ઠિયોતિ સમ્બન્ધો. **કારણ**ન્તિ વિસેસકારણં, દિટ્ઠિસમુદાગમકારણં વા. સતિપિ કિઞ્ચિ કારણપરિયેસનસમ્ભવે દિટ્ઠિગતિકવાદાનં અનાદરિયભાવં દસ્સેતું ‘‘**ન એકન્તેન કારણં પરિયેસિતબ્બ**’’ન્તિ વુત્તં. કસ્માતિ આહ ‘‘**દિટ્ઠિગતિકસ્સા**’’તિઆદિ, એતેન પરિયેસનક્ખમાભાવતોતિ અપરિયેસિતબ્બકારણં દસ્સેતિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – અસઞ્ઞીવાદે અસઞ્ઞીભવે નિબ્બત્તસત્તવસેન પવત્તો પઠમવાદો, ‘‘સઞ્ઞં અત્તતો સમનુપસ્સતી’’તિ એત્થ વુત્તનયેન સઞ્ઞંયેવ ‘‘અત્તા’’તિ ગહેત્વા તસ્સ કિઞ્ચનભાવેન ઠિતાય અઞ્ઞાય સઞ્ઞાય અભાવતો ‘‘અસઞ્ઞી’’તિ પવત્તો દુતિયવાદો, તથા સઞ્ઞાય સહ રૂપધમ્મે, સબ્બે એવ વા રૂપારૂપધમ્મે ‘‘અત્તા’’તિ ગહેત્વા પવત્તો તતિયવાદો, તક્કગાહવસેનેવ ચતુત્થવાદો પવત્તો.

દુતિયચતુક્કેપિ કસિણરૂપસ્સ અસઞ્જાનનસભાવતાય અસઞ્ઞીતિ કત્વા અન્તાનન્તિકવાદે વુત્તનયેન ચત્તારો વિકપ્પા પવત્તા. નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞીવાદે પન નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞીભવે નિબ્બત્તસત્તસ્સેવ ચુતિપટિસન્ધીસુ , સબ્બત્થ વા પટુસઞ્ઞાકિચ્ચં કાતું અસમત્થાય સુખુમાય સઞ્ઞાય અત્થિભાવપટિજાનનવસેન પઠમવાદો, અસઞ્ઞીવાદે વુત્તનયેન સુખુમાય સઞ્ઞાય વસેન, સઞ્જાનનસભાવતાપટિજાનનવસેન ચ દુતિયવાદાદયો પવત્તાતિ. એવં કેનચિ પકારેન સતિપિ કારણપરિયેસનસમ્ભવે દિટ્ઠિગતિકવાદાનં પરિયેસનક્ખમાભાવતો આદરં કત્વા મહુસ્સાહેન તેસં કારણં ન પરિયેસિતબ્બન્તિ. એતેસં પન સઞ્ઞીઅસઞ્ઞીનેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞીવાદાનં સસ્સતદિટ્ઠિસઙ્ગહો ‘‘અરોગો પરં મરણા’’તિ વચનતો પાકટોયેવ.

ઉચ્છેદવાદવણ્ણના

૮૪. અવિજ્જમાનસ્સ વિનાસાસમ્ભવતો અત્થિભાવહેતુકો ઉચ્છેદોતિ દસ્સેતું વિજ્જમાનવાચકેન સન્ત-સદ્દેન "**સતો**"તિ પાળિયં વુત્તન્તિ આહ "**વિજ્જમાનસ્સા**"તિ. વિજ્જમાનતાપયુત્તો ચેસ દિટ્ઠિગતિકવાદવિસયો સત્તોયેવ ઇધ અધિપ્પેતોતિ દસ્સનત્થં પાળિયં "**સત્તસ્સા**"તિ વુત્તં, તેન ઇમમત્થં દસ્સેતિ – યથા હેતુફલભાવેન પવત્તમાનાનં સભાવધમ્માનં સતિપિ એકસન્તાનપરિયાપન્નાનં ભિન્નસન્તતિપતિતેહિ વિસેસે હેતુફલભૂતાનં પરમત્થતો ભિન્નસભાવત્તા ભિન્નસન્તાનપતિતાનં વિય અચ્ચન્તં ભેદસન્નિટ્ઠાનેન નાનત્તનયસ્સ મિચ્છાગહણં ઉચ્છેદાભિનિવેસસ્સ કારણં, એવં હેતુફલભૂતાનં વિજ્જમાનેપિ સભાવભેદે એકસન્તતિપરિયાપન્નતાય એકત્તનયેન અચ્ચન્તમભેદગહણમ્પિ કારણમેવાતિ. સન્તાનવસેન હિ પવત્તમાનેસુ ખન્ધેસુ ઘનવિનિબ્ભોગાભાવેન તેસં ઇધ સત્તગાહો, સત્તસ્સ ચ અત્થિભાવગાહહેતુકો ઉચ્છેદવાદો, અનુપુબ્બનિરોધવસેન પન નિરન્તરવિનાસો ઇધ ''ઉચ્છેદો''તિ અધિપ્પેતો યાવાયં અત્તા ઉચ્છિજ્જમાનો ભવતિ, તાવાયં વિજ્જતિયેવાતિ ગહણતોતિ આહ "**ઉપચ્છેદ**"ન્તિ. **ઉ**-સદ્દો હિ ઉપ-સદ્દપરિયાયો, સો ચ ઉપસઙ્કમનત્થો, ઉપસઙ્કમનઞ્ચેત્થ અનુપુબ્બમુપ્પજ્જિત્વા અપરાપરં નિરોધવસેન નિરન્તરતા. અપિચ પુનાનુપ્પજ્જમાનવસેન નિરુદયવિનાસોયેવ **ઉચ્છેદો** નામ યથાવુત્તનયેન ગહણતોતિ આહ "**ઉપચ્છેદ**"ન્તિ. **ઉ**-સદ્દો, હિ ઉપ-સદ્દો ચ એત્થ ઉપરિભાગત્થો. નિરુદ્ધતો પરભાગો ચ ઇધ ઉપરિભાગોતિ વુચ્ચતિ.

નિરન્તરવસેન , નિરુદયવસેન વા વિસેસેન નાસો **વિનાસો**, સો પન મંસચક્ખુપઞ્ઞાચક્ખૂનં દસ્સનપથાતિક્કમનતો અદસ્સનમેવાતિ આહ "**અદસ્સન**"ન્તિ. અદસ્સને હિ **નાસ**-સદ્દો લોકે નિરુળ્હો ''દ્વે ચાપરે વણ્ણવિકારનાસા''તિઆદીસુ (કાસિકા ૬-૩-૧૦૯ સુત્તં પસ્સિતબ્બં) વિય. **ભાવવિગમ**ન્તિ સભાવાપગમં. યથાધમ્મં ભવનં ભાવોતિ હિ અત્થેન ઇધ **ભાવ**-સદ્દો સભાવવાચકો. યો પન નિરન્તરં નિરુદયવિનાસવસેન ઉચ્છિજ્જતિ, સો અત્તનો સભાવેન ઠાતુમસક્કુણેય્યતાય ''ભાવાપગમો''તિ વુચ્ચતિ. "**તત્થા**"તિઆદિના ઉચ્છેદવાદસ્સ યથાપાઠં સમુદાગમં નિદસ્સનમત્તેન દસ્સેતિ, તેન વક્ખતિ ''તથા ચ અઞ્ઞથા ચ વિકપ્પેત્વાવા''તિ. **તત્થા**તિ ''સતો સત્તસ્સ ઉચ્છેદં વિનાસં વિભવં પઞ્ઞપેન્તી''તિ વચને. **લાભી**તિ દિબ્બચક્ખુઞાણલાભી. તદવસેસલાભી ચેવ સબ્બસો અલાભી ચ ઇધ અપરન્તકપ્પિકટ્ઠાને "**અલાભી**" ત્વેવ વુચ્ચતિ.

ચુતિન્તિ સેક્ખપુથુજ્જનાનમ્પિ ચુતિમેવ. એસ નયો **ચુતિમત્તમેવા**તિ એત્થાપિ. **ઉપપત્તિં અપસ્સન્તો**તિ દટ્ઠું સમત્થેપિ સતિ અનોલોકનવસેન અપસ્સન્તો. **ન ઉપપાત**ન્તિ પુબ્બયોગાભાવેન, પરિકમ્માકરણેન વા ઉપપત્તિં દટ્ઠું ન સક્કોતિ, એવઞ્ચ કત્વા નયદ્વયે વિસેસો પાકટો હોતિ. કો પરલોકં જાનાતિ, ન જાનાતિયેવાતિ નત્થિકવાદવસેન ઉચ્છેદં ગણ્હાતીતિ સહ પાઠસેસેન સમ્બન્ધો, નત્થિકવાદવસેન મહામૂળ્હભાવેનેવ ''ઇતો અઞ્ઞો પરલોકો અત્થી''તિ અનવબોધનતો ઇમં દિટ્ઠિં ગણ્હાતીતિ અધિપ્પાયો. ''એત્તકોયેવ વિસયો, ય્વાયં ઇન્દ્રિયગોચરો''તિ અત્તનો ધીતુયા હત્થગ્ગાહ્નકરાજા વિય કામસુખાભિરત્તતાયપિ ગણ્હાતીતિ આહ "**કામસુખગિદ્ધતાય વા**"તિ. વણ્ટતો પતિતપણ્ણાનં વણ્ટેન અપટિસન્ધિકભાવં સન્ધાય "**ન પુન વિરુહન્તી**"તિ વુત્તં. **એવમેવ સત્તા**તિ યથા પણ્ડુપલાસો બન્ધના પવુત્તો પુન ન પટિસન્ધીયતિ, એવમેવ સબ્બેપિ સત્તા અપ્પટિસન્ધિકા મરણપરિયોસાના અપોનોબ્ભવિકા અપ્પટિસન્ધિકમરણમેવ નિગચ્છન્તીતિ અત્થો. ઉદકપુબ્બુળકૂપમા હિ સત્તા પુન અનુપ્પજ્જમાનતોતિ તસ્સ લદ્ધિ. **તથા**તિ ''લાભી અનુસ્સરન્તો''તિઆદિના [અરહતો (અટ્ઠ)] નિદસ્સનવસેન વુત્તપ્પકારેન. **અઞ્ઞથા**તિ તક્કનસ્સ અનેકપ્પકારસમ્ભવતો તતો અઞ્ઞેનપિ

પકારેન. લાભિનોપિ ચુતિતો ઉદ્ધં ઉપપાતસ્સ અદસ્સનમત્તં પતિ તક્કનેનેવ ઇમા દિટ્ઠિયો ઉપ્પજ્જન્તીતિ વુત્તં “**વિકપ્પેત્વાવા**”તિ. તથા ચ વિકપ્પેત્વાવ ઉપ્પન્ના અઞ્ઞથા ચ વિકપ્પેત્વાવ ઉપ્પન્નાતિ હિ સમ્બન્ધો. તત્થ ‘‘દ્વે જના’’તિઆદિના ઉચ્છેદગ્ગાહકપ્પભેદદસ્સનેન ઇમમત્થં દસ્સેતિ. યથા અમરાવિક્ખેપિકવાદા એકન્તઅલાભીવસેનેવ દેસિતા, યથા ચ ઉદ્ધમાઘાતનિકસઞ્ઞીવાદે ચતુત્થચતુક્કે સઞ્ઞીવાદા એકન્તલાભીવસેનેવ દેસિતા, નયિમે. ઇમે પન સસ્સતેકચ્ચસસ્સતવાદાદયો વિય લાભીઅલાભીવસેનેવ દેસિતાતિ. યદેવં કસ્મા સસ્સતવાદાદીસુ વિય લાભીવસેન, તક્કીવસેન ચ પચ્ચેકં દેસનમકત્વા સસ્સતવાદાદિદેસનાહિ અઞ્ઞથા ઇધ દેસના કતાતિ? વુચ્ચતે – દેસનાવિલાસપ્પત્તિતો. દેસનાવિલાસપ્પત્તા હિ બુદ્ધા ભગવન્તો, તે વેનેય્યજ્ઝાસયાનુરૂપં વિવિધેનાકારેન ધમ્મં દેસેન્તિ, ન અઞ્ઞથા. યદિ હિ ઇધાપિ ચ તથાદેસનાય નિબન્ધનભૂતો વેનેય્યજ્ઝાસયો ભવેય્ય, તથારૂપમેવ ભગવા વદેય્ય, કથં? ‘‘ઇધ ભિક્ખવે, એકચ્ચો સમણો વા બ્રાહ્મણો વા આતપ્પમન્વાય…પે॰… યથા સમાહિતે ચિત્તે સત્તાનં ચુતૂપપાતઞાણાય ચિત્તં અભિનિન્નામેતિ, સો દિબ્બેન ચક્ખુના વિસુદ્ધેન અતિક્કન્તમાનુસકેન અરહતો ચુતિચિત્તં પસ્સતિ, પુથૂનં વા પરસત્તાનં, ન હેવ ખો તદુદ્ધં ઉપપત્તિં. સો એવમાહ ‘યતો ખો ભો અયં અત્તા રૂપી ચાતુમહાભૂતિકો માતાપેત્તિકસમ્ભવો કાયસ્સ ભદો ઉચ્છિજ્જતિ વિનસ્સતિ, ન હોતિ પરં મરણા’તિઆદિના’’ વિસેસલાભિનો, તક્કિનો ચ વિસું કત્વા. યસ્મા પન તથાદેસનાય નિબન્ધનભૂતો વેનેય્યજ્ઝાસયો ન ઇધ ભવતિ, તસ્મા દેસનાવિલાસેન વેનેય્યજ્ઝાસયાનુરૂપં સસ્સતવાદાદિદેસનાહિ અઞ્ઞથાયેવાયં દેસના કતાતિ દટ્ઠબ્બં.

અથ વા સસ્સતેકચ્ચસસ્સતવાદાદીસુ વિય ન ઇધ તક્કીવાદતો વિસેસલાભીવાદો ભિન્નાકારો, અથ ખો સમાનપ્પકારતાય સમાનાકારોયેવાતિ ઇમસ્સ વિસેસસ્સ પકાસનત્થં અયમુચ્છેદવાદો ભગવતા પુરિમવાદેહિ વિસિટ્ઠાકારભાવેન દેસિતો. સમ્ભવતિ હિ ઇધ તક્કિનોપિ અનુસ્સવાદિવસેન અધિગમવતો વિય અભિનિવેસો. અપિચ ન ઇમા દિટ્ઠિયો ભગવતા અનાગતે એવંભાવીવસેન દેસિતા, નાપિ એવમેતે ભવેય્યુન્તિ પરિકપ્પનાવસેન, અથ ખો યથા યથા દિટ્ઠિગતિકેહિ ‘‘ઇદમેવ સચ્ચં, મોઘમઞ્ઞ’’ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૧૮૭, ૨૦૩, ૪૨૭; ૩.૨૭, ૨૮; ઉદા॰ ૫૫) મઞ્ઞિતા, તથા તથાયેવ ઇમે દિટ્ઠિગતા યથાભુચ્ચં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન પરિચ્છિન્દિત્વા પકાસિતા, યેહિ ગમ્ભીરાદિપ્પકારા અપુથુજ્જનગોચરા બુદ્ધધમ્મા પકાસન્તિ, યેસઞ્ચ પરિકિત્તનેન તથાગતા સમ્મદેવ થોમિતા હોન્તિ.

અપરો નયો – યથા ઉચ્છેદવાદીહિ દિટ્ઠિગતિકેહિ ઉત્તરુત્તરભવદસ્સીહિ અપરભવદસ્સીનં તેસં વાદપટિસેધવસેન સકસકવાદા પતિટ્ઠાપિતા, તથાયેવાયં દેસના કતાતિ પુરિમદેસનાહિ ઇમિસ્સા દેસનાય પવત્તિભેદો ન ચોદેતબ્બો, એવઞ્ચ કત્વા અરૂપભવભેદવસેન ઉચ્છેદવાદો ચતુધા વિભજિત્વા વિય કામરૂપભવભેદવસેનાપિ અનેકધા વિભજિત્વાયેવ વત્તબ્બો, એવં સતિ ભગવતા વુત્તસત્તકતો બહુતરભેદો ઉચ્છેદવાદો આપજ્જતીતિ, અથ વા પચ્ચેકં કામરૂપભવભેદવસેન વિય અરૂપભવવસેનાપિ ન વિભજિત્વા વત્તબ્બો, એવમ્પિ સતિ ભગવતા વુત્તસત્તકતો અપ્પતરભેદોવ ઉચ્છેદવાદો આપજ્જતીતિ ચ એવંપકારાપિ ચોદના અનવકાસા એવ હોતિ. દિટ્ઠિગતિકાનજ્ઝિ યથાભિમતં દેસના પવત્તાતિ.

૮૫. **માતાપિતૂનં એત**ન્તિ તંસમ્બન્ધનતો એતં માતાપિતૂનં સન્તકન્તિ અત્થો. **સુક્કસોણિત**ન્તિ પિતુ સુક્કં, માતુ સોણિતઞ્ચ, ઉભિન્નં વા સુક્કસઙ્ખાતં સોણિતં. **માતાપેત્તિક**તિ નિમિત્તે ચેતં ભુમ્મં. **ઇતી**તિ ઇમેહિ તીહિ પદેહિ. ‘‘રૂપકાયવસેના’’તિ અવત્વા “**રૂપકાયસીસેના**”તિ વદન્તો અરૂપમ્પિ તેસં ‘‘અત્તા’’તિ ગહણં ઞાપેતિ. ઇમિના

પકારેન **ઇત્થન્તિ** આહ "**એવમેકે**"તિ. **એવં**-સદ્દો હેત્થ ઇદમત્થો, ઇમિના પકારેનાતિ અત્થો. **એકે**તિ એકચ્ચે, અઞ્ઞે વા.

૮૬. મનુસ્સાનં પુબ્બે ગહિતત્તા, અઞ્ઞેસઞ્ચ અસમ્ભવતો ''કામાવચરો''તિ એત્થ **છકામાવચરદેવપરિયાપન્નો**તિ અત્થો. **કબળીકારો** ચેત્થ યથાવુત્તસુધાહારો.

૮૭. **ઝાનમનેન નિબ્બત્તો**તિ એત્થ યં વત્તબ્બં, તં હેટ્ઠા વુત્તમેવ. મહાવયવો **અઙ્ગો**, તત્થ વિસું પવત્તો **પચ્ચઙ્ગો**, સબ્બેહિ અઙ્ગપચ્ચઙ્ગેહિ યુત્તો તથા. **તેસન્તિ** ચક્ખુસોતિન્દ્રિયાનં. **ઇતરેસન્તિ** ઘાનજિવ્હાકાયિન્દ્રિયાનં. તેસમ્પિ ઇન્દ્રિયાનં સણ્ઠાનં પુરિસવેસવસેનેવ વેદિતબ્બં. તથા હિ **અટ્ઠકથાસુ** વુત્તં ''સમાનેપિ તત્થ ઉભયલિઙ્ગાભાવે પુરિસસણ્ઠાનાવ તત્થ બ્રહ્માનો, ન ઇત્થિસણ્ઠાના''તિ.

૮૮-૯૨. **આકાસાનઞ્ચાયતન**-સદ્દો ઇધ ભવેયેવાતિ આહ "**આકાસાનઞ્ચાયતનભવ**"ન્તિ. એત્થાહ – યુત્તં તાવ પુરિમેસુ તીસુ વાદેસુ ''કાયસ્સ ભેદા''તિ વત્તું પઞ્ચવોકારભવપરિયાપન્નં અત્તભાવમારબ્ભ પવત્તત્તા તેસં વાદાનં, ચતુવોકારભવપરિયાપન્નં પન અત્તભાવં નિસ્સાય પવત્તેસુ ચતુત્થાદીસુ ચતૂસુ વાદેસુ કસ્મા ''કાયસ્સ ભેદા''તિ વુત્તં. ન હિ અરૂપીનં કાયો વિજ્જતિ. યો ભેદોતિ વુચ્ચેય્યાતિ? સચ્ચમેતં, રૂપત્તભાવે પન પવત્તવોહારેનેવ દિટ્ઠિગતિકો અરૂપત્તભાવેપિ કાયવોહારં આરોપેત્વા એવમાહ. લોકસ્મિઞ્હિ દિસ્સતિ અઞ્ઞત્થભૂતોપિ વોહારો તદઞ્ઞત્થસમારોપિતો યથા તં ''સસવિસાણં, ખં પુપ્ફ''ન્તિ. યથા ચ દિટ્ઠિગતિકા દિટ્ઠિયો પઞ્ઞપેન્તિ, તથાયેવ ભગવાપિ દેસેતીતિ. અપિચ નામકાયભાવતો ફસ્સાદિધમ્મસમૂહભૂતે અરૂપત્તભાવે કાયનિદ્દેસો દટ્ઠબ્બો. સમૂહટ્ઠેનપિ હિ ''કાયો''તિ વુચ્ચતિ ''હત્થિકાયો અસ્સકાયો''તિઆદીસુ વિય. એત્થ ચ કામાવચરદેવત્તભાવાદિનિરવસેસવિભવપતિટ્ઠાપકાનં દુતિયાદિવાદાનં અપરન્તકપ્પિકભાવો યુત્તો હોતુ અનાગતદ્ધવિસયત્તા તેસં વાદાનં, કથં પન દિટ્ઠિગતિકસ્સ પચ્ચક્ખભૂતમનુસ્સત્તભાવાપગમપતિટ્ઠાપકસ્સ પઠમવાદસ્સ અપરન્તકપ્પિકભાવો યુજ્જેય્ય પચ્ચુપ્પન્નદ્ધવિસયત્તા તસ્સ વાદસ્સ. દુતિયવાદાદીનઞ્હિ પુરિમપુરિમવાદસઙ્ગહિતસ્સેવ અત્તનો અનાગતે તદુત્તરિભવૂપપન્નસ્સ સમુચ્છેદબોધનતો યુજ્જતિ અપરન્તકપ્પિકતા, તથા ચેવ વુત્તં ''નો ચ ખો ભો અયં અત્તા એત્તાવતા સમ્મા સમુચ્છિન્નો હોતી''તિઆદિ (દી॰ નિ॰ ૧.૮૫) યં પન તત્થ વુત્તં ''અત્થિ ખો ભો અઞ્ઞો અત્તા''તિ, (દી॰ નિ॰ ૧.૮૭) તં મનુસ્સત્તભાવાદિહેટ્ઠિમત્તભાવવિસેસાપેક્ખાય વુત્તં, ન સબ્બથા અઞ્ઞભાવતો. પઠમવાદસ્સ પન અનાગતે તદુત્તરિભવૂપપન્નસ્સ અત્તનો સમુચ્છેદબોધનાભાવતો , ''અત્થિ ખો ભો અઞ્ઞો અત્તા''તિ એત્થ અઞ્ઞભાવેન અગ્ગહણતો ચ ન યુજ્જતેવ અપરન્તકપ્પિકતાતિ? નો ન યુજ્જતિ ઇધલોકપરિયાપન્નત્તેપિ પઠમવાદવિસયસ્સ અનાગતકાલિકસ્સેવ તેન અધિપ્પેતત્તા. પઠમવાદિનાપિ હિ ઇધલોકપરિયાપન્નસ્સ અત્તનો પરં મરણા ઉચ્છેદો અનાગતકાલવસેનેવ અધિપ્પેતો, તસ્મા ચસ્સ અપરન્તકપ્પિકતાય ન કોચિ વિરોધોતિ.

દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનવાદવણ્ણના

૯૩. ઞાણેન દટ્ઠબ્બોતિ **દિટ્ઠો**, દિટ્ઠો ચ સો સભાવટ્ઠેન ધમ્મો ચાતિ **દિટ્ઠધમ્મો**, દસ્સનભૂતેન ઞાણેન ઉપલદ્ધસભાવોતિ અત્થો. સો પન અક્ખાનમિન્દ્રિયાનં અભિમુખીભૂતો વિસયોયેવાતિ વુત્તં "**પચ્ચક્ખધમ્મો વુચ્ચતી**"તિ. તત્થ યો અનિન્દ્રિયવિસયો, સોપિ સુપાકટભાવેન ઇન્દ્રિયવિસયો વિય હોતીતિ કત્વા તથા વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં, તેનેવાહ "**તત્થ તત્થ પટિલદ્ધત્તભાવસ્સેતં અધિવચન**"ન્તિ, તસ્મિં તસ્મિં ભવે યથાકમ્મં

પટિલભિતબ્બત્તભાવસ્સ વાચકં પદં, નામન્તિ વા અત્થો. **નિબ્બાન**ઞ્ચેત્થ દુક્ખવૂપસમનમેવ, ન અગ્ગફલં, ન ચ અસઙ્ખતધાતુ તેસમવિસયત્તાતિ આહ "**દુક્ખવૂપસમન**"ન્તિ. દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાને પવત્તો વાદો એતેસન્તિ **દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનવાદા**તિપિ યુજ્જતિ.

૯૪. કામનીયત્તા કામા ચ તે અનેકાવયવાનં સમૂહભાવતો સત્તાનઞ્ચ બન્ધનતો ગુણા ચાતિ **કામગુણા**તિ અત્થં સન્ધાયાહ "**મનાપિયરૂપાદીહી**"તિઆદિ. યાવ ફોટ્ઠબ્બારમ્મણઞ્ચેત્થ **આદિ**-સદ્દેન સઙ્ગણ્હાતિ. **સુટ્ઠુ અપ્પિતો**તિ સમ્મા ઠપિતો. ઠપના ચેત્થ અલ્લીયનાતિ આહ "**અલ્લીનો**"તિ. પરિતો તત્થ તત્થ કામગુણેસુ યથાસકં ઇન્દ્રિયાનિ ચારેતિ ગોચરં ગણ્હાપેતીતિ અત્થં દસ્સેતું "**તેસૂ**"તિઆદિ વુત્તં, તેનાહ "**ઇતો ચિતો ચ ઉપનેતી**"તિ. **પરિ**-સદ્દવિસિટ્ઠો વા ઇધ **ચર**-સદ્દો કીળાયન્તિ વુત્તં "**પલળતી**"તિઆદિ [લળતિ (અટ્ઠકથાયં)]. **પલળતી**તિ હિ પકારેન લળતિ, વિલાસં કરોતીતિ અત્થો. "**એત્થ ચા**"તિઆદિના ઉત્તમકામગુણિકાનમેવ દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનં પઞ્ઞપેન્તીતિ દસ્સેતિ. મન્ધાતુમહારાજવસવત્તીદેવરાજકામગુણા હિ ઉત્તમતાય નિદસ્સિતા, કસ્માતિ આહ "**એવરૂપે**"તિઆદિ.

૯૫. **અઞ્ઞથાભાવા**તિ કારણે નિસ્સક્કવચનં. **વુત્તનયેના**તિ સુત્તપદેસુ દેસિતનયેન, એતેન સોકાદીનમુપ્પજ્જનાકારં દસ્સેતિ. ઞાતિભોગરોગસીલદિટ્ઠિબ્યસનેહિ ફુટ્ઠસ્સ ચેતસો અબ્ભન્તરં નિજ્ઝાયનં સોચનં **અન્તોનિજ્ઝાયનં**, તદેવ લક્ખણમેતસ્સાતિ **અન્તોનિજ્ઝાયનલક્ખણો**. તસ્મિં સોકે સમુટ્ઠાનહેતુભૂતે નિસ્સિતં **તન્નિસ્સિતં**. ભુસં વિલપનં **લાલપ્પનં**, તન્નિસ્સિતમેવ લાલપ્પનં, તદેવ લક્ખણમસ્સાતિ **તન્નિસ્સિતલાલપ્પનલક્ખણો**. પસાદસઙ્ખાતે કાયે નિસ્સિતસ્સ દુક્ખસહગતકાયવિઞ્ઞાણસ્સ પટિપીળનં **કાયપટિપીળનં**, સસમ્ભારકથનં વા એતં યથા ''ધનુના વિજ્ઝતી''તિ તદુપનિસ્સયસ્સ વા અનિટ્ઠરૂપસ્સ પચ્છા પવત્તનતો ''રૂપકાયસ્સ પટિપીળન''ન્તિપિ વટ્ટતિ. પટિઘસમ્પયુત્તસ્સ મનસો વિહેસનં **મનોવિઘાતં**. તદેવ લક્ખણમસ્સાતિ સબ્બત્થ યોજેતબ્બં. ઞાતિબ્યસનાદિના ફુટ્ઠસ્સ પરિદેવનાયપિ અસક્કુણન્તસ્સ અન્તોગતસોકસમુટ્ઠિતો ભુસો આયાસો **ઉપાયાસો**. સો પન ચેતસો અપ્પસન્નાકારો એવાતિ આહ "**વિસાદલક્ખણો**"તિ. સાદનં પસાદનં **સાદો**, પસન્નતા. અનુપસગ્ગોપિ હિ સદ્દો સઉપસગ્ગો વિય યથાવુત્તસ્સ અત્થસ્સ બોધકો યથા ''ગોત્રભૂ''તિ. એવં સબ્બત્થ. તતો વિગમનં **વિસાદો**, અપ્પસન્નભાવો.

૯૬. વિતક્કનં **વિતક્કિતં**, તં પનત્થતો વિતક્કોવ, તથા **વિચારિત**ન્તિ એત્થાપિ, તેન વુત્તં "**અભિનિરોપનવસેન પવત્તો વિતક્કો**"તિઆદિ. **એતેના**તિ વિતક્કવિચારે પરામસિત્વા કરણનિદ્દેસો, હેતુનિદ્દેસો વા. તેનેતમત્થં દીપેતિ ''ખોભકરસભાવત્તા વિતક્કવિચારાનં તંસહિતમ્પિ ઝાનં તેહિ સઉપ્પીળનં વિય હોતી''તિ, તેનાહ "**સકણ્ટકં** [ભકણ્ડકં (અટ્ઠકથાયં)] **વિય ખાયતી**"તિ. ઓળારિકભાવો હિ વિતક્કવિચારસઙ્ખાતેન કણ્ટકેન સહ પવત્તકથા. કણ્ટકસહિતભાવો ચ સઉપ્પીળનતા એવ, લોકે હિ સકણ્ટકં ફરુસકં ઓળારિકન્તિ વદન્તિ.

૯૭. પીતિગતં **પીતિયેવ** ''દિટ્ઠિગત''ન્તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૩૮૧; મહાનિ॰ ૧૨) વિય ગત-સદ્દસ્સ તબ્ભાવવુત્તિતો. અયઞ્હિ સંવણ્ણકાનં પકતિ, યદિદં અનત્થકપદં, તુલ્યાધિકરણપદઞ્ચ ઠપેત્વા અત્થવણ્ણના. તથા હિ તત્થ તત્થ દિસ્સતિ. ''યોપનાતિ યો યાદિસો, (પારા॰ ૪૫) નિબ્બાનધાતૂતિ નિબ્બાયનમત્ત''ન્તિ ચ આદિ. યાય નિમિત્તભૂતાય ઉબ્બિલાવનપીતિયા ઉપ્પન્નાય ચિત્તં **ઉબ્બિલાવિતં** નામ, સાયેવ **ઉબ્બિલાવિતત્તં** ભાવવાચકસ્સ નિમિત્તે પવત્તનતો. ઇતિ પીતિયા ઉપ્પન્નાય એવ ચિત્તસ્સ ઉબ્બિલાવનતો તસ્સ ઉબ્બિલાવિતભાવો પીતિયા કતો નામાતિ આહ "**ઉબ્બિલભાવકરણ**"ન્તિ.

૯૮. આભુજનં મનસિકરણં **આભોગો**. સમ્મા અનુક્કમેન, પુનપ્પુનં વા આરમ્મણસ્સ આહારો **સમન્નાહારો**. અયં પન **ટીકાયં** (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૯૮) વુત્તનયો – ચિત્તસ્સ આભુગ્ગભાવો આરમ્મણે અભિનતભાવો **આભોગો**. સુખેન હિ ચિત્તં આરમ્મણે અભિનતં હોતિ, ન દુક્ખેન વિય અપનતં, નાપિ અદુક્ખમસુખેન વિય અનભિનતં, અનપનતઞ્ચાતિ. એત્થ ચ "મનુઞ્ઞભોજનાદીસુ ખુપ્પિપાસાદિઅભિભૂતસ્સ વિય કામેહિ વિવેચિયમાનસ્સ ઉપાદારમ્મણપત્થનાવિસેસતો અભિવડ્ઢતિ, મનુઞ્ઞભોજનં ભુત્તાવિનો વિય પન ઉળારકામરસસ્સ યાવદત્થં નિચિતસ્સ સહિતસ્સ ભુત્તકામતાય કામેસુ પાતબ્યતા ન હોતિ, વિસયાનભિગિદ્ધનતો વિસયેહિ દુમ્મોચિયેહિ જલૂકા વિય સયમેવ મુચ્ચતી"તિ ચ અયોનિસો ઉમ્મુજ્જિત્વા કામગુણસન્તપ્પિતતાય સંસારદુક્ખવૂપસમં બ્યાકાસિ પઠમવાદી. કામાદીનં આદીનવદસ્સિતાય, પઠમાદિઝાનસુખસ્સ સન્તભાવદસ્સિતાય ચ પઠમાદિઝાનસુખતિત્તિયા સંસારદુક્ખુપચ્છેદં બ્યાકંસુ દુતિયાદિવાદિનો. ઇધાપિ ઉચ્છેદવાદેવ વુત્તપ્પકારો વિચારો યથાસમ્ભવં આનેત્વા વત્તબ્બો. અયં પનેત્થ વિસેસો – એકસ્મિમ્પિ અત્તભાવે પઞ્ચ વાદા લબ્ભન્તિ. પઠમવાદે યદિ કામગુણસમપ્પિતો અત્તા, એવં સો દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનપ્પત્તો. દુતિયાદિવાદેસુ યદિ પઠમવાદસઙ્ગહિતો સોયેવ અત્તા પઠમજ્ઝાનાદિસમઙ્ગી , એવં સતિ દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનપ્પત્તોતિ. તેનેવ હિ ઉચ્છેદવાદે વિય ઇધ પાળિયં "અઞ્ઞો અત્તા"તિ અઞ્ઞગ્ગહણં ન કતં. કથં પન અચ્ચન્તનિબ્બાનપઞ્ઞાપકસ્સ અત્તનો દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનવાદસ્સ સસ્સતદિટ્ઠિયા સઙ્ગહો, ન ઉચ્છેદદિટ્ઠિયાતિ? તંતંસુખવિસેસસમઙ્ગિતાપટિલદ્ધેન બન્ધવિમોક્ખેન સુદ્ધસ્સ અત્તનો સકરૂપેનેવ અવટ્ઠાનદીપનતો. તેસઞ્હિ તથાપટિલદ્ધેન કમ્મબન્ધવિમોક્ખેન સુદ્ધો હુત્વા દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનપ્પત્તો અત્તા સકરૂપેનેવ અવટ્ઠાસીતિ લદ્ધિ. તથા હિ **પાળિયં** "એત્તાવતા ખો ભો અયં અત્તા પરમદિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનં પત્તો હોતી"તિ સસ્સતભાવઞાપકચ્છાયાય એવ તેસં વાદદસ્સનં કતન્તિ.

"**એત્તાવતા**"તિઆદિના પાળિયત્થસમ્પિણ્ડનં. તત્થ **યાસ**ન્તિ યથાવુત્તાનં દિટ્ઠીનં અનિયમનિદ્દેસવચનં. તસ્સ ઇમા દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિયો કથિતાતિ નિયમનં, નિયતાનપેક્ખવચનં વા એતં "યં સન્ધાય વુત્ત"ન્તિ આગતટ્ઠાને વિય. **સેસા**તિ પઞ્ચપઞ્ઞાસ દિટ્ઠિયો. તાસુ અન્તાનન્તિકવાદાદીનં સસ્સતદિટ્ઠિસઙ્ગહભાવો તત્થ તત્થ પકાસિતોયેવ. કિં પનેત્થ કારણં, પુબ્બન્તાપરન્તા એવ દિટ્ઠાભિનિવેસસ્સ વિસયભાવેન દસ્સિતા, ન પન તદુભયમેકજ્ઝન્તિ? અસમ્ભવો એવેત્થ કારણં. ન હિ પુબ્બન્તાપરન્તેસુ વિય તદુભયવિનિમુત્તે મજ્ઝન્તે દિટ્ઠિકપ્પના સમ્ભવતિ તદુભયન્તરમત્તેન ઇત્તરકાલત્તા. અથ પન પચ્ચુપ્પન્નત્તભાવો તદુભયવેમજ્ઝં, એવં સતિ દિટ્ઠિકપ્પનાક્ખમો તસ્સ ઉભયસભાવો પુબ્બન્તાપરન્તેસુયેવ અન્તોગધોતિ કથં તદુભયમેકજ્ઝં અદસ્સિતં સિયા. અથ વા પુબ્બન્તાપરન્તવન્તતાય "પુબ્બન્તાપરન્તો"તિ મજ્ઝન્તો વુચ્ચતિ, સોપિ "પુબ્બન્તકપ્પિકા ચ અપરન્તકપ્પિકા ચ પુબ્બન્તાપરન્તકપ્પિકા ચા"તિ ઉપરિ વદન્તેન ભગવતા પુબ્બન્તાપરન્તેહિ વિસું કત્વા વુત્તોયેવાતિ દટ્ઠબ્બો. અટ્ઠકથાયમ્પિ "સબ્બેપિ તે પુબ્બન્તાપરન્તકપ્પિકે"તિ એતેન સામઞ્ઞનિદ્દેસેન, એકસેસેન વા સઙ્ગહિતોતિ વેદિતબ્બં. અઞ્ઞથા હિ સઙ્કડ્ઢિત્વા વુત્તવચનસ્સ નિરવસેસસઙ્કડ્ઢનાભાવતો અનત્થકતા આપજ્જેય્યાતિ. કે પન તે પુબ્બન્તાપરન્તકપ્પિકાતિ? યે અન્તાનન્તિકા હુત્વા દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનવાદાતિ એવમાદિના ઉભયસમ્બન્ધાભિનિવેસિનો વેદિતબ્બા.

૧૦૦-૧૦૪. "**ઇદાની**"તિઆદિના અપ્પનાવચનદ્વયસ્સ વિસેસં દસ્સેતિ. તત્થ **એકજ્ઝ**ન્તિ રાસિકરણત્થે નિપાતો. એકધા કરોતીતિ **એકજ્ઝ**ન્તિપિ નેરુત્તિકા, ભાવનપુંસકઞ્ચેતં. **ઇતિ**-સદ્દો ઇદમત્થો, ઇમિના પકારેન પુચ્છિત્વા વિસ્સજ્જેસીતિ અત્થો. **અજ્ઝાસય**ન્તિ સસ્સતુચ્છેદવસેન દિટ્ઠિજ્ઝાસયં. તદુભયવસેન હિ સત્તાનં સંકિલેસપક્ખે દુવિધો અજ્ઝાસયો. તથા હિ વુત્તં –

‘‘સસ્સતુચ્છેદદિટ્ઠિ ચ, ખન્તિ ચેવાનુલોમિકા;
યથાભૂતઞ્ચ યં ઞાણં, એતં આસયસદ્દિત’’ન્તિ. (વિસુદ્ધિ॰ ટી॰ ૧.૧૩૬; દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના; સારત્થ॰ ટી॰ ૧.પઠમમહાસઙ્ગીતિકથાવણ્ણના, વેરજ્જકણ્ડવણ્ણના; વિ॰ વિ॰ ટી॰ ૧.વેરઞ્જકણ્ડવણ્ણનાપિ પસ્સિતબ્બં);

તઞ્ચ ભગવા અપરિમાણાસુ લોકધાતૂસુ અપરિમાણાનં સત્તાનં અપરિમાણે એવ ઞેય્યવિસેસે ઉપ્પજ્જનવસેન અનેકભેદભિન્નમ્પિ ‘‘ચત્તારો જના સસ્સતવાદા’’તિઆદિના દ્વાસટ્ઠિયા પભેદેહિ સઙ્ગણ્હનવસેન સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન પરિચ્છિન્દિત્વા દસ્સેન્તો પમાણભૂતાય તુલાય ધારયમાનો વિય હોતીતિ આહ “**તુલાય તુલયન્તો વિયા**”તિ. તથા હિ વક્ખતિ ‘‘અન્તોજાલીકતા’’તિઆદિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૪૬) “**સિનેરુપાદતો વાલુકં ઉદ્ધરન્તો વિયા**”તિ પન એતેન સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણતો અઞ્ઞસ્સ ઞાણસ્સ ઇમિસ્સા દેસનાય અસક્કુણેય્યતં દસ્સેતિ પરમગમ્ભીરતાવચનતો.

એત્થ ચ ‘‘સબ્બે તે ઇમેહેવ દ્વાસટ્ઠિયા વત્થૂહિ, એતેસં વા અઞ્ઞતરેન, નત્થિ ઇતો બહિદ્ધા’’તિ વચનતો, પુબ્બન્તકપ્પિકાદિત્તયવિનિમુત્તસ્સ ચ કસ્સચિ દિટ્ઠિગતિકસ્સ અભાવતો યાનિ તાનિ સામઞ્ઞફલાદિસુત્તન્તરેસુ વુત્તપ્પકારાનિ અકિરિયાહેતુકનત્થિકવાદાદીનિ, યાનિ ચ ઇસ્સરપકતિપજાપતિપુરિસકાલસભાવનિયતિયદિચ્છાવાદાદિપ્પભેદાનિ દિટ્ઠિગતાનિ (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૬૦-૧૬૨; વિભ॰ અનુટી॰ ૨.૧૯૪-૧૯૫ વાક્યખન્ધેસુ પસ્સિતબ્બં) બહિદ્ધાપિ દિસ્સમાનાનિ, તેસં એત્થેવ સઙ્ગહતો અન્તોગધતા વેદિતબ્બા. કથં? અકિરિયવાદો તાવ ‘‘વઞ્ઝો કૂટટ્ઠો’’તિઆદિના કિરિયાભાવદીપનતો સસ્સતવાદે અન્તોગધો, તથા ‘‘સત્તિમે કાયા’’તિઆદિ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૭૪) નયપ્પવત્તો પકુધવાદો, ‘‘નત્થિ હેતુ નત્થિ પચ્ચયો સત્તાનં સંકિલેસાયા’’તિઆદિ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૬૮) નયપ્પવત્તો અહેતુકવાદો ચ અધિચ્ચસમુપ્પન્નવાદે. ‘‘નત્થિ પરો લોકો’’તિઆદિ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૭૧) નયપ્પવત્તો નત્થિકવાદો ઉચ્છેદવાદે. તથા હિ તત્થ ‘‘કાયસ્સ ભેદા ઉચ્છિજ્જતી’’તિઆદિ (દી॰ નિ॰ ૧.૮૫) વુત્તં. પઠમેન **આદિ**-સદ્દેન નિગણ્ઠવાદાદયો સઙ્ગહિતા.

યદિપિ પાળિયં (દી॰ નિ॰ ૧.૧૭૭) નાટપુત્તવાદભાવેન ચાતુયામસંવરો આગતો, તથાપિ સત્તવતાતિક્કમેન વિક્ખેપવાદિતાય નાટપુત્તવાદોપિ સઞ્ચયવાદો વિય અમરાવિક્ખેપવાદેસુ અન્તોગધો. ‘‘તં જીવં તં સરીરં, અઞ્ઞં જીવં અઞ્ઞં સરીર’’ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૩૭૭; મ॰ નિ॰ ૨.૧૨૨; સં॰ નિ॰ ૨.૩૫) એવંપકારા વાદા પન ‘‘રૂપી અત્તા હોતિ અરોગો પરં મરણા’’તિઆદિવાદેસુ સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ. ‘‘હોતિ તથાગતો પરં મરણા, અત્થિ સત્તા ઓપપાતિકા’’તિ એવંપકારા સસ્સતવાદે. ‘‘ન હોતિ તથાગતો પરં મરણા, નત્થિ સત્તા ઓપપાતિકા’’તિ એવંપકારા ઉચ્છેદવાદે. ‘‘હોતિ ચ ન હોતિ ચ તથાગતો પરં મરણા, અત્થિ ચ નત્થિ ચ સત્તા ઓપપાતિકા’’તિ એવંપકારા એકચ્ચસસ્સતવાદે. ‘‘નેવ હોતિ ન ન હોતિ તથાગતો પરં મરણા, નેવત્થિ ન નત્થિ સત્તા ઓપપાતિકા’’તિ એવંપકારા અમરાવિક્ખેપવાદે. ઇસ્સરપકતિપજાપતિપુરિસકાલવાદા એકચ્ચસસ્સતવાદે. કણાદવાદો, સભાવનિયતિયદિચ્છાવાદા ચ અધિચ્ચસમુપ્પન્નવાદે સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ. ઇમિના નયેન સુત્તન્તરેસુ, બહિદ્ધા ચ અઞ્ઞતિત્થિયસમયે દિસ્સમાનાનં દિટ્ઠિગતાનં ઇમાસુયેવ દ્વાસટ્ઠિયા દિટ્ઠીસુ અન્તોગધતા વેદિતબ્બા. તે પન તત્થ તત્થાગતનયેન વુચ્ચમાના ગન્થવિત્થારકરા, અતિત્થે ચ પક્ખન્દનમિવ હોતીતિ ન વિત્થારયિમ્હ. ઇધ પાળિયં અત્થવિચારણાય અટ્ઠકથાયં અનુત્તાનત્થપકાસનમેવ હિ અમ્હાકં ભારોતિ.

‘‘એવમયં યથાનુસન્ધિવસેન દેસના આગતા’’તિ વચનપ્પસઙ્ગેન સુત્તસ્સાનુસન્ધયો વિભજિતું “**તયો હી**”તિઆદિમાહ. અત્થન્તરનિસેધનત્થઞ્હિ વિસેસનિદ્ધારણં. તત્થ અનુસન્ધનં **અનુસન્ધિ**, સમ્બન્ધમત્તં, યં દેસનાય

કારણટ્ઠેન ‘‘સમુટ્ઠાન’’ન્તિપિ વુચ્ચતિ. પુચ્છાદયો હિ દેસનાય બાહિરકારણં તદનુરૂપેન દેસનાપવત્તનતો. તંસમ્બન્ધોપિ તન્નિસ્સિતત્તા કારણમેવ. અબ્ભન્તરકારણં પન મહાકરુણાદેસનાઞાણાદયો. અયમત્થો ઉપરિ આવિ ભવિસ્સતિ. પુચ્છાય કતો અનુસન્ધિ **પુચ્છાનુસન્ધિ**, પુચ્છં અનુસન્ધિં કત્વા દેસિતત્તા સુત્તસ્સ સમ્બન્ધો પુચ્છાય કતો નામ હોતિ. પુચ્છાસઙ્ખાતો અનુસન્ધિ **પુચ્છાનુસન્ધી**તિપિ યુજ્જતિ. પુચ્છાનિસ્સિતેન હિ અનુસન્ધિના તન્નિસ્સયભૂતા પુચ્છાપિ ગહિતાતિ. અથ વા અનુસન્ધહતીતિ **અનુસન્ધિ**, પુચ્છાસઙ્ખાતો અનુસન્ધિ એતસ્સાતિ **પુચ્છાનુસન્ધિ**, તંતંસુત્તપદેસો. પુચ્છાય વા અનુસન્ધીયતીતિ **પુચ્છાનુસન્ધિ**, પુચ્છં વચનસમ્બન્ધં કત્વા દેસિતો તંસમુટ્ઠાનિકો તંતંસુત્તપદેસોવ. **અજ્ઝાસયાનુસન્ધિ**મ્હિપિ એસેવ નયો. અનુસન્ધીયતીતિ અનુસન્ધિ, યો યો અનુસન્ધિ, અનુસન્ધિનો અનુરૂપં વા **યથાનુસન્ધિ**.

પુચ્છાય, અજ્ઝાસયેન ચ અનનુસન્ધિકો આદિમ્હિ દેસિતધમ્મસ્સ અનુરૂપધમ્મવસેન વા તપ્પટિપક્ખધમ્મવસેન વા પવત્તો ઉપરિસુત્તપદેસો. તથા હિ સો ‘‘યેન પન ધમ્મેન…પે॰… કકચૂપમા આગતા’’તિઆદિના (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૦૦-૧૦૪) અટ્ઠકથાયં વુત્તો, યથાપાળિમયં વિભાગોતિ દસ્સેતિ ‘‘**તત્થા**’’તિઆદિના. તત્થ ‘‘એવં વુત્તે નન્દો ગોપાલકો ભગવન્તં એતદવોચા’’તિ પઠન્તિ, તં ન સુન્દરં સુત્તે તથા અભાવતો. ‘‘એવં વુત્તે નન્દગોપાલકસુત્તે ભગવન્તં એતદવોચા’’તિ પન પઠિતબ્બં તસ્મિં સુત્તે ‘‘અઞ્ઞતરો ભિક્ખુ ભગવન્તં એતદવોચા’’તિ અત્થસ્સ ઉપપત્તિતો. ઇદઞ્હિ સંયુત્તાગમવરે **સળાયતનવગ્ગે** સઙ્ગીતસુત્તં. ગઙ્ગાય વુય્હમાનં દારુક્ખન્ધં ઉપમં કત્વા સદ્ધાપબ્બજિતે કુલપુત્તે દેસિતે નન્દો ગોપાલકો ‘‘અહમિમં પટિપત્તિં પૂરેસ્સામી’’તિ ભગવતો સન્તિકે પબ્બજ્જં, ઉપસમ્પદઞ્ચ ગહેત્વા તથાપટિપજ્જમાનો નચિરસ્સેવ અરહત્તં પત્તો. તસ્મા ‘‘નન્દગોપાલકસુત્ત’’ન્તિ પઞ્ઞાયિત્થ. ‘‘કિં નુ ખો ભન્તે’’તિઆદીનિ પન અઞ્ઞતરોયેવ ભિક્ખુ અવોચ. વુત્તઞ્હિ તત્થ ‘‘એવં વુત્તે અઞ્ઞતરો ભિક્ખુ ભગવન્તં એતદવોચ ‘કિં નુ ખો ભન્તે, ઓરિમં તીર’ન્તિઆદિ’’.

તત્રાયમત્થો – **એવં વુત્તે**તિ ‘‘સચે ખો ભિક્ખવે, દારુક્ખન્ધો ન ઓરિમં તીરં ઉપગચ્છતી’’તિઆદિના ગઙ્ગાય વુય્હમાનં દારુક્ખન્ધં ઉપમં કત્વા સદ્ધાપબ્બજિતે કુલપુત્તે દેસિતે. **ભગવન્તં એતદવોચા**તિ અનુસન્ધિકુસલતાય ‘‘કિં નુ ખો ભન્તે’’તિઆદિવચનમવોચ. તથાગતો હિ ‘‘ઇમિસ્સં પરિસતિ નિસિન્નો અનુસન્ધિ કુસલો અત્થિ, સો મં પઞ્હં પુચ્છિસ્સતી’’તિ એત્તકેનેવ દેસનં નિટ્ઠાપેસિ. **ઓરિમં તીર**ન્તિ ઓરિમભૂતં તીરં. તથા **પારિમં તીર**ન્તિ. **મજ્ઝે સંસીદો**તિ વેમજ્ઝે સંસીદનં નિમ્મુજ્જનં. **થલે ઉસ્સાદો**તિ જલમજ્ઝે ઉટ્ઠિતે થલસ્મિં ઉસ્સારિતો આરુળ્હો. **મનુસ્સગ્ગાહો**તિ મનુસ્સાનં સમ્બન્ધીભૂતાનં, મનુસ્સેહિ વા ગહણં. તથા **અમનુસ્સગ્ગાહો**તિ **આવટ્ટગ્ગાહો**તિ ઉદકાવટ્ટેન ગહણં. **અન્તોપૂતી**તિ વક્કહદયાદીસુ અપૂતિકસ્સાપિ ગુણાનં પૂતિભાવેન અબ્ભન્તરંપૂતીતિ.

‘‘**અથ ખો અઞ્ઞતરસ્સ ભિક્ખુનો**’’તિઆદિ મજ્ઝિમાગમવરે ઉપરિપણ્ણાસકે **મહાપુણ્ણમસુત્તં** (મ॰ નિ॰ ૩.૮૮-૯૦) તત્રાયમત્થો – **ઇતિ કિરા**તિ એત્થ **કિર**-સદ્દો અરુચિયં, તેન ભગવતો યથાદેસિતાય અત્તસુઞ્ઞતાય અત્તનો અરુચિયભાવં દીપેતિ. **ભો**તિ ધમ્માલપનં, અમ્ભો સભાવધમ્માતિ અત્થો. યદિ રૂપં અનત્તા…પે॰… વિઞ્ઞાણં અનત્તા. એવં સતીતિ સપાઠસેસયોજના. **અનત્તકતાની**તિ અત્તના ન કતાનિ, અનત્તભૂતેહિ વા ખન્ધેહિ કતાનિ. **કમત્તાનં ફુસિસ્સન્તી**તિ કીદિસમત્તભાવં ફુસિસ્સન્તિ. અસતિ અત્તનિ ખન્ધાનઞ્ચ ખણિકત્તા તાનિ કમ્માનિ કં નામ અત્તાનં અત્તનો ફલેન ફુસિસ્સન્તિ, કો કમ્મફલં પટિસંવેદિસ્સતીતિ વુત્તં હોતિ. તસ્સ ભિક્ખુનો ચેતોપરિવિતક્કં અત્તનો ચેતસા ચેતો – પરિયઞાણસમ્પયુત્તેન સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસમ્પયુત્તેન વા અઞ્ઞાય જાનિત્વાતિ સમ્બન્ધો.

અવિદ્વાતિ સુતાદિવિરહેન અરિયધમ્મસ્સ અકોવિદતાય અપણ્ડિતો. **વિદ્વા**તિ હિ પણ્ડિતાધિવચનં વિદતિ જાનાતીતિ કત્વા. **અવિજ્જાગતો**તિ અવિજ્જાય ઉપગતો, અરિયધમ્મે અવિનીતતાય અપ્પહીનાવિજ્જોતિ અત્થો. **તણ્હાધિપતેય્યેન ચેતસા**તિ ''યદિ અહં નામ કોચિ નત્થિ, એવં સતિ મયા કતસ્સ કમ્મસ્સ ફલં કો પટિસંવેદેતિ, સતિ પન તસ્મિં સિયા કમ્મફલૂપભોગો''તિ તણ્હાધિપતિતો આગતેન અત્તવાદુપાદાનસહગતેન ચેતસા. **અતિધાવિતબ્બન્તિ** અતિક્કમિત્વા ધાવિતબ્બં. ઇદં વુત્તં હોતિ – ખણિકત્તેપિ સઙ્ખારાનં યસ્મિં સન્તાને કમ્મં કતં, તત્થેવ ફલૂપપત્તિતો ધમ્મપુઞ્જમત્તસ્સેવ સિદ્ધે કમ્મફલસમ્બન્ધે એકત્તનયં મિચ્છા ગહેત્વા એકેન કારકવેદકભૂતેન ભવિતબ્બં, અઞ્ઞથા કમ્મકમ્મફલાનમસમ્બન્ધો સિયાતિ અત્તત્તનિયસુઞ્ઞતાપકાસનં સત્થુસાસનં અતિક્કમિતબ્બં મઞ્ઞેય્યાતિ. ઇદાનિ અનતિધાવિતબ્બતં વિભાવેતું ''**તં કિં મઞ્ઞથા**''તિઆદિમાહ.

ઉપરિ દેસનાતિ દેસનાસમુટ્ઠાનધમ્મદીપિકાય હેટ્ઠિમદેસનાય ઉપરિ પવત્તિતા દેસના. દેસનાસમુટ્ઠાનધમ્મસ્સ અનુરૂપપટિપક્ખધમ્મપ્પકાસનવસેન દુવિધેસુ યથાનુસન્ધીસુ અનુરૂપધમ્મપ્પકાસનવસેન યથાનુસન્ધિદસ્સનમેતં ''**ઉપરિ છ અભિઞ્ઞા આગતા**''તિ. તદવસેસં પન સબ્બમ્પિ પટિપક્ખધમ્મપ્પકાસનવસેન. મજ્ઝિમાગમવરે મૂલપણ્ણાસકેયેવ ચેતાનિ સુત્તાનિ. **કિલેસેના**તિ ''લોભો ચિત્તસ્સ ઉપક્કિલેસો''તિઆદિના કિલેસવસેન. **ભણ્ડનેના**તિ વિવાદેન. **અક્ખન્તિયા**તિ કોપેન. **કકચૂપમા**તિ ખરપન્તિઉપમા. **ઇમસ્મિમ્પીતિ પિ**-સદ્દો અપેક્ખાયં ''અયમ્પિ પારાજિકો''તિઆદીસુ (વિ॰ ૧.૭૨-૭૩, ૧૬૭, ૧૭૧, ૧૯૫, ૧૯૭) વિય, સમ્પિણ્ડને વા, તેન યથા વત્થસુત્તાદીસુ પટિપક્ખધમ્મપ્પકાસનવસેન યથાનુસન્ધિ , એવં ઇમસ્મિમ્પિ બ્રહ્મજાલેતિ અપેક્ખનં, સમ્પિણ્ડનં વા કરોતિ. તથા હિ નિચ્ચસારાદિપઞ્ઞાપકાનં દિટ્ઠિગતાનં વસેન ઉટ્ઠિતાયં દેસના નિચ્ચસારાદિસુઞ્ઞતાપકાસનેન નિટ્ઠાપિતાતિ. ''**તેના**''તિઆદિના યથાવુત્તસંવણ્ણનાય ગુણં દસ્સેતિ.

પરિતસ્સિતવિપ્ફન્દિતવારવણ્ણના

૧૦૫-૧૧૭. મરિયાદવિભાગદસ્સનત્થન્તિ દિટ્ઠિગતિકાનં તણ્હાદિટ્ઠિપરામાસસ્સ તથાગતાનં જાનનપસ્સનેન, સસ્સતાદિમિચ્છાદસ્સનસ્સ ચ સમ્માદસ્સનેન સઙ્કરાભાવ-વિભાગપ્પકાસનત્થં. તણ્હાદિટ્ઠિપરામાસોયેવ તેસં, ન તુ તથાગતાનમિવ યથાભૂતં જાનનપસ્સનં. તણ્હાદિટ્ઠિવિપ્ફન્દનમેવેતં મિચ્છાદસ્સનવેદયિતં, ન તુ સોતાપન્નસ્સ સમ્માદસ્સનવેદયિતમિવ નિચ્ચલન્તિ ચ હિ ઇમાય દેસનાય મરિયાદવિભાગં દસ્સેતિ. તેન વક્ખતિ ''યેન દિટ્ઠિઅસ્સાદેન...પે॰... તં વેદયિત''ન્તિ, ''દિટ્ઠિસઙ્ખાતેન ચેવ...પે॰... દસ્સેતી''તિ ચ. ''તદપી''તિ વુત્તત્તા યેન સોમનસ્સજાતા પઞ્ઞપેન્તીતિ અત્થો લબ્ભતીતિ દસ્સેતું ''**યેના**''તિઆદિ વુત્તં. સામત્થિયતો હિ અવગતત્થસ્સેવેત્થ ત-સદ્દેન પરામસનં. **દિટ્ઠિઅસ્સાદેના**તિ દિટ્ઠિયા પચ્ચયભૂતેન અસ્સાદેન. ''**દિટ્ઠિસુખેના**''તિઆદિ તસ્સેવ વેવચનં. અજાનન્તાનં અપસ્સન્તાનં તેસં ભવન્તાનં સમણબ્રાહ્મણાનં તદપિ વેદયિતં તણ્હાગતાનં વેદયિતન્તિ સમ્બન્ધો.

''**યથાભૂતધમ્માનં સભાવ**''ન્તિ ચ અવિસેસેન વુત્તં. ન હિ સઙ્ખતધમ્મસભાવં અજાનનમત્તેન મિચ્છા અભિનિવિસન્તિ. સામઞ્ઞજોતના ચ વિસેસે અવતિટ્ઠતિ. તસ્માયમેત્થ વિસેસયોજના કાતબ્બા – ''સસ્સતો અત્તા ચ લોકો ચા''તિ ઇદં દિટ્ઠિટ્ઠાનં એવંગહિતં એવંપરામટ્ઠં એવંગતિકં હોતિ એવંઅભિસમ્પરાયન્તિ યથાભૂતમજાનન્તાનં અપસ્સન્તાનં અથ વા યસ્મિં વેદયિતે અવીતતણ્હતાય એવંદિટ્ઠિગતં ઉપાદીયતિ, તં વેદયિતં સમુદયઅત્થઙ્ગમાદિતો યથાભૂતમજાનન્તાનં અપસ્સન્તાનન્તિ. એવં વિસેસયોજનાય હિ યથા અનાવરણઞાણસમન્તચક્ખૂહિ તથાગતાનં યથાભૂતમેત્થ જાનનં, પસ્સનઞ્ચ હોતિ, ન એવં દિટ્ઠિગતિકાનં, અથ ખો

તેસં તણ્હાદિટ્ઠિપરામાસોયેવાતિ ઇમમત્થં ઇમાય દેસનાય દસ્સેતીતિ પાકટં હોતિ. એવમ્પિ ચાયં દેસના મરિયાદવિભાગદસ્સનત્થં જાતા.

વેદયિતન્તિ ''સસ્સતો અત્તા ચ લોકો ચા''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૩૧) દિટ્ઠિપઞ્ઞાપનવસેન પવત્તં દિટ્ઠિસ્સાદસુખપરિયાયેન વુત્તં, તદપિ અનુભવનં. **તણ્હાગતાન**ન્તિ તણ્હાય ઉપગતાનં, પવત્તાનં વા તદેવ વુત્તિનયેન વિવરતિ ''**કેવલં...પે॰... વેદયિત**''ન્તિ. **તઞ્ચ ખો પનેત**ન્તિ ચ યથાવુત્તં વેદયિતમેવ પચ્ચામસતિ, તેનેતં દીપેતિ – ''તદપિ વેદયિતં તણ્હાગતાનં વેદયિતમેવા''તિ વચ્છિન્દિત્વા ''તદપિ વેદયિતં પરિતસ્સિતવિપ્ફન્દિતમેવા''તિ પુન સમ્બન્ધો કાતબ્બોતિ. તદપિ તાવ ન સમ્પાપુણાતીતિ હેટ્ઠિમપરિચ્છેદેન મરિયાદવિભાગં દસ્સેતું ''**ન સોતાપન્નસ્સ દસ્સનમિવ નિચ્ચલ**''ન્તિ વુત્તં. **દસ્સન**ન્તિ ચ સમ્માદસ્સનસુખં, મગ્ગફલસુખન્તિ વુત્તં હોતિ. કુતો ચાયમત્થો લબ્ભતીતિ એવ-સદ્દસામત્થિયતો. ''પરિતસ્સિતવિપ્ફન્દિતમેવા''તિ હિ વુત્તેન મગ્ગફલસુખં વિય અવિપ્ફન્દિતં હુત્વા એકરૂપે અવતિટ્ઠતિ, અથ ખો તં વટ્ટામિસભૂતં દિટ્ઠિતણ્હાસલ્લાનુવિદ્ધતાય સઉપ્પીળત્તા વિપ્ફન્દિતમેવાતિ અત્થો આપન્નો હોતિ, તેનેવાહ ''**પરિતસ્સિતેના**''તિઆદિ. અયમેત્થ અટ્ઠકથામુત્તકો સસમ્બન્ધનયો.

એવં વિસેસકારણતો દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિગતાનિ વિભજિત્વા ઇદાનિ અવિસેસકારણતો તાનિ દસ્સેતું ''**તત્ર ભિક્ખવે**''તિઆદિકા દેસના આરદ્ધા. સબ્બેસઞ્હિ દિટ્ઠિગતાનં વેદના, અવિજ્જા, તણ્હા ચ અવિસિટ્ઠકારણં. તત્થ **તદપી**તિ ''સસ્સતં અત્તાનઞ્ચ લોકઞ્ચ પઞ્ઞપેન્તી''તિ એત્થ યદેતં ''સસ્સતો અત્તા ચ લોકો ચા''તિ પઞ્ઞાપનહેતુભૂતં સુખાદિભેદં તિવિધમ્પિ વેદયિતં, તદપિ યથાક્કમં દુક્ખસલ્લાનિચ્ચતો, અવિસેસેન સમુદયત્થઙ્ગમસ્સાદાદીનવનિસ્સરણતો વા યથાભૂતમજાનન્તાનં અપસ્સન્તાનં હોતિ, તતો એવ ચ સુખાદિપત્થનાસમ્ભવતો, તણ્હાય ચ ઉપગતત્તા તણ્હાગતાનં તણ્હાપરિતસ્સિતેન દિટ્ઠિવિપ્ફન્દિતમેવ દિટ્ઠિચલનમેવ. ''અસતિ અત્તનિ કો વેદનં અનુભવતી''તિ કાયવચીદ્વારેસુ દિટ્ઠિયા ચોપનપ્પત્તિમત્તમેવ, ન પન દિટ્ઠિયા પઞ્ઞપેતબ્બો કોચિ ધમ્મો સસ્સતો અત્થીતિ અધિપ્પાયોતિ. એકચ્ચસસ્સતાદીસુપિ એસ નયો.

ફસ્સપચ્ચયવારવણ્ણના

૧૧૮. **પરમ્પરપચ્ચયદસ્સનત્થ**ન્તિ યં દિટ્ઠિયા મૂલકારણં, તસ્સાપિ કારણં, પુન તસ્સપિ કારણન્તિ એવં પચ્ચયપરમ્પરદસ્સનત્થં. યેન હિ તણ્હાપરિતસ્સિતેન એતાનિ દિટ્ઠિગતાનિ પવત્તન્તિ, તસ્સ વેદયિતં પચ્ચયો, વેદયિતસ્સાપિ ફસ્સો પચ્ચયોતિ એવં પચ્ચયપરમ્પરવિભાવિની અયં દેસના. કિમત્થિયં પન પચ્ચયપરમ્પરદસ્સનન્તિ ચે? અત્થન્તરવિઞ્ઞાપનત્થં. તેન હિ યથા દિટ્ઠિસઞ્ઞાતો પઞ્ઞાપનધમ્મો, તપ્પચ્ચયધમ્મા ચ યથાસકં પચ્ચયવસેનેવ ઉપ્પજ્જન્તિ, ન પચ્ચયેહિ વિના, એવં પઞ્ઞપેતબ્બધમ્માપિ રૂપવેદનાદયો, ન એત્થ કોચિ સસ્સતો અત્તા વા લોકો વાતિ એવમત્થન્તરં વિઞ્ઞાપિતં હોતિ. તણ્હાદિટ્ઠિપરિફન્દિતં તદપિ વેદયિતં દિટ્ઠિકારણભૂતાય તણ્હાય પચ્ચયભૂતં ફસ્સપચ્ચયા હોતીતિ અત્થો.

૧૩૧. **તસ્સ પચ્ચયસ્સા**તિ તસ્સ ફસ્સસઙ્ખાતસ્સ પચ્ચયસ્સ. **દિટ્ઠિવેદયિતે** દિટ્ઠિયા પચ્ચયભૂતે વેદયિતે, ફસ્સપધાનેહિ અત્તનો પચ્ચયેહિ નિપ્ફાદેતબ્બે. સાધેતબ્બે ચેતં ભુમ્મં. **બલવભાવદસ્સનત્થ**ન્તિ બલવકારણભાવદસ્સનત્થં. તથા હિ વિનાપિ ચક્ખાદિવત્થૂહિ, સમ્પયુત્તધમ્મેહિ ચ કેહિચિ વેદના ઉપ્પજ્જતિ, ન પન કદાચિપિ ફસ્સેન વિના, તસ્મા ફસ્સો વેદનાય બલવકારણં. ન કેવલં વેદનાય એવ, અથ ખો

સેસસમ્પયુત્તધમ્માનમ્પિ. સન્નિહિતોપિ હિ વિસયો સચે ચિત્તુપ્પાદો ફુસનાકારવિરહિતો હોતિ, ન તસ્સ આરમ્મણપચ્ચયો ભવતીતિ ફસ્સો સબ્બેસમ્પિ સમ્પયુત્તધમ્માનં વિસેસપચ્ચયો. તથા હિ ભગવતા **ધમ્મસઙ્ગણીપકરણે** ચિત્તુપ્પાદં વિભજન્તેન ''ફસ્સો હોતી''તિ ફસ્સસ્સેવ પઠમમુદ્ધરણં કતં, વેદનાય પન સાતિસયમધિટ્ઠાનપચ્ચયો એવ. ''પટિસંવેદિસ્સન્તી''તિ વુત્તત્તા ''તદપી''તિ એત્થાધિકારોતિ આહ "**તં વેદયિત**"ન્તિ. ગમ્યમાનત્થસ્સ વા-સદ્દસ્સ પયોગં પતિ કામચારત્તા, લોપત્તા, સેસત્તાપિ ચ એસ ન પયુત્તો. એવમીદિસેસુ. હોતિ ચેત્થ –

> ''ગમ્યમાનાધિકારતો, લોપતો સેસતો ચાતિ;
> કારણેહિ ચતૂહિપિ, ન કત્થચિ રવો યુત્તો''તિ.

"**યથા હી**"તિઆદિના ફસ્સસ્સ બલવકારણતાદસ્સનેન તદત્થં સમત્થેતિ. તત્થ **પતતો**તિ પતન્તસ્સ. **થૂણા**તિ ઉપત્થમ્ભકદારુસ્સેતં અધિવચનં.

દિટ્ઠિગતિકાધિટ્ઠાનવટ્ટકથાવણ્ણના

૧૪૪. કિઞ્ચાપિ ઇમસ્મિં ઠાને પાળિયં વેદયિતમનાગતં, હેટ્ઠા પન તીસુપિ વારેસુ અધિકતત્તા, ઉપરિ ચ ''ફુસ્સ ફુસ્સ પટિસંવેદેન્તી''તિ વક્ખમાનત્તા વેદયિતમેવેત્થ પધાનન્તિ આહ "**સબ્બદિટ્ઠિવેદયિતાનિ સમ્પિણ્ડેતી**"તિ. ''યેપિ તે''તિ તત્થ તત્થ આગતસ્સ ચ પિ-સદ્દસ્સ અત્થં સન્ધાય "**સમ્પિણ્ડેતી**"તિ વુત્તં. યે તે સમણબ્રાહ્મણા સસ્સતવાદા...પે॰... સબ્બેપિ તે છહિ ફસ્સાયતનેહિ ફુસ્સ ફુસ્સ પટિસંવેદેન્તીતિ હિ વેદયિતકિરિયાવસેન તંતંદિટ્ઠિગતિકાનં સમ્પિણ્ડિતત્તા વેદયિતસમ્પિણ્ડનમેવ જાતં. સબ્બમ્પિ હિ વાક્યં કિરિયાપધાનન્તિ. **ઉપરિ ફસ્સે પક્ખિપનત્થાયા**તિ ''છહિ ફસ્સાયતનેહી''તિ વુત્તે ઉપરિ ફસ્સે પક્ખિપનત્થં, પક્ખિપનઞ્ચેત્થ વેદયિતસ્સ ફસ્સપચ્ચયતાદસ્સનમેવ. ''છહિ ફસ્સાયતનેહિ ફુસ્સ ફુસ્સ પટિસંવેદેન્તી''તિ ઇમિના હિ છહિ અજ્ઝત્તિકાયતનેહિ છળારમ્મણપટિસંવેદનં એકન્તતો છફસ્સહેતુકમેવાતિ દસ્સિતં હોતિ, તેન વુત્તં "**સબ્બે તે**"તિઆદિ.

કમ્બોજોતિ એવંનામકં રટ્ઠં. તથા **દક્ખિણાપથો**. "**સઞ્ઞાતિટ્ઠાને**"તિ ઇમિના સઞ્ઞાયન્તિ એત્થાતિ અધિકરણત્થો **સઞ્ઞાતિ**-સદ્દોતિ દસ્સેતિ. એવં **સમોસરણ**-સદ્દો. **આયતન**-સદ્દોપિ તદુભયત્થે. **આયતને**તિ સમોસરણભૂતે ચતુમહાપથે. **નન્તિ** મહાનિગ્રોધરુક્ખં. ઇદઞ્હિ અઙ્ગુત્તરાગમે પઞ્ચનિપાતે સદ્ધાનિસંસસુત્તપદં. તત્થ ચ સેય્યથાપિ ભિક્ખવે સુભૂમિયં ચતુમહાપથે મહાનિગ્રોધો સમન્તા પક્ખીનં પટિસરણં હોતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૫.૩૮) તન્નિદ્દેસો વુત્તો. **સતિ સતિઆયતને**તિ સતિસઙ્ખાતે કારણે વિજ્જમાને, તત્ર તત્રેવ સક્ખિતબ્બતં પાપુણાતીતિ અત્થો. આયતન્તિ એત્થ ફલાનિ તદાયત્તવુત્તિતાય પવત્તન્તિ, આયભૂતં વા અત્તનો ફલં તનોતિ પવત્તેતીતિ **આયતનં**, કારણં. **સમ્મન્તી**તિ ઉપસમ્મન્તિ અસ્સાસં જનેન્તિ. **આયતન**-સદ્દો અઞ્ઞેસુ વિય ન એત્થ અત્થન્તરાવબોધકોતિ આહ "**પણ્ણત્તિમત્તે**"તિ, તથા તથા પઞ્ઞત્તિમત્તેતિ અત્થો. રુક્ખગચ્છસમૂહે પણ્ણત્તિમત્તે હિ અરઞ્ઞવોહારો, અરઞ્ઞમેવ ચ અરઞ્ઞાયતનન્તિ. **અત્થત્તયેપી**તિ એત્થ **પિ**-સદ્દેન આકરનિવાસાધિટ્ઠાનત્થે સમ્પિણ્ડેતિ. ''હિરઞ્ઞાયતનં સુવણ્ણાયતન''ન્તિઆદીસુ હિ આકરે, ''ઇસ્સરાયતનં વાસુદેવાયતન''ન્તિઆદીસુ નિવાસે, ''કમ્માયતનં સિપ્પાયતન''ન્તિઆદીસુ અધિટ્ઠાને પવત્તતિ, નિસ્સયેતિ અત્થો.

આયતન્તિ એત્થ આકરોન્તિ, નિવસન્તિ, અધિટ્ઠહન્તીતિ યથાક્કમં વચનત્થો. ચક્ખાદીસુ ચ ફસ્સાદયો આકિણ્ણા, તાનિ ચ નેસં વાસો, અધિટ્ઠાનઞ્ચ નિસ્સયપચ્ચયભાવતો. તસ્મા તદેતમ્પિ અત્થત્તયમિધ યુજ્જતિયેવ.

કથં યુજ્જતીતિ આહ "**ચક્ખાદીસુ હી**"તિઆદિ. ફસ્સો વેદના સઞ્ઞા ચેતના ચિત્તન્તિ ઇમે ફસ્સપઞ્ચમકા ધમ્મા ઉપલક્ખણવસેન વુત્તા અઞ્ઞેસમ્પિ તંસમ્પયુત્તધમ્માનં આયતનભાવતો, પધાનવસેન વા. તથા હિ ચિત્તુપ્પાદં વિભજન્તેન ભગવતા તેયેવ ''ફસ્સો હોતિ, વેદના, સઞ્ઞા, ચેતના, ચિત્તં હોતી''તિ પઠમં વિભત્તા. **સઞ્જાયન્તિ** તન્નિસ્સયારમ્મણભાવેન તત્થેવ ઉપ્પત્તિતો. **સમોસરન્તિ** તત્થ તત્થ વત્થુદ્વારારમ્મણભાવેન સમોસરણતો. તાનિ ચ નેસં કારણં તેસમભાવે અભાવતો. અયં પન યથાવુત્તો સઞ્જાતિદેસાદિઅત્થો રુળ્હિવસેનેવ તત્થ તત્થ નિરુળ્હતાય એવ પવત્તત્તાતિ **આચરિયઆનન્દત્થેરેન** વુત્તં. અયં પન પદત્થવિવરણમુખેન પવત્તો અત્થો – આયતનતો, આયાનં તનનતો, આયતસ્સ ચ નયનતો **આયતનં**. ચક્ખાદીસુ હિ તંતંદ્વારારમ્મણા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા સેન સેન અનુભવનાદિકિચ્ચેન આયતન્તિ ઉટ્ઠહન્તિ ઘટેન્તિ વાયમન્તિ, આયભૂતે ચ ધમ્મે એતાનિ તનોન્તિ વિત્થારેન્તિ, આયતઞ્ચ સંસારદુક્ખં નયન્તિ પવત્તેન્તીતિ. **ઇતિ ઇમિના નયેના**તિ એત્થ આદિઅત્થેન **ઇતિ** સદ્દેન ''સોતં પટિચ્ચા''તિઆદિપાળિં સઙ્ગણ્હાતિ.

તત્થ **તિણ્ણન્તિ** ચક્ખુપસાદરૂપારમ્મણચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં તિણ્ણં વિસયિન્દ્રિયવિઞ્ઞાણાનં. તેસં સમાગમનભાવેન ગહેતબ્બતો "**ફસ્સો સઙ્ગતી**"તિ વુત્તો. તથા હિ સો ''સન્નિપાતપચ્ચુપટ્ઠાનો''તિ વુચ્ચતિ. ઇમિના નયેન આરોપેત્વાતિ સમ્બન્ધો. તેન ઇમમત્થં દસ્સેતિ – યથા ''ચક્ખુંપટિચ્ચ...પે॰... ફસ્સો''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૦૪; ૩.૪૨૧, ૪૨૫, ૪૨૬; સં॰ નિ॰ ૨.૪૩, ૪૫; ૨.૪.૬૧; કથા॰ ૪૬૫) એતસ્મિં સુત્તે વિજ્જમાનેસુપિ સઞ્ઞાદીસુ સમ્પયુત્તધમ્મેસુ વેદનાય પધાનકારણભાવદસ્સનત્થં ફસ્સસીસેન દેસના કતા, એવમિધાપિ ''ફસ્સપચ્ચયા વેદના''તિઆદિના ફસ્સં આદિં કત્વા અપરન્તપટિસન્ધાનેન પચ્ચયપરમ્પરં દસ્સેતું ''છહિ ફસ્સાયતનેહી''તિ ચ ''ફુસ્સ ફુસ્સા''તિ ચ ફસ્સસીસેન દેસના કતાતિ. **ફસ્સાયતનાદીની**તિ **આદિ**-સદ્દેન ''ફુસ્સ ફુસ્સા''તિ વચનં સઙ્ગણ્હાતિ.

"**કિઞ્ચાપી**"તિઆદિના સદ્દમત્તતો ચોદનાલેસં દસ્સેત્વા "**તથાપી**"તિઆદિના અત્થતો તં પરિહરતિ. ન આયતનાનિ ફુસન્તિ રૂપાનમનારમ્મણભાવતો. ફસ્સો અરૂપધમ્મો વિસમાનો એકદેસેન આરમ્મણં અનલ્લિયમાનોપિ ફુસનાકારેન પવત્તો ફુસન્તો વિય હોતીતિ આહ "**ફસ્સોવ તં તં આરમ્મણં ફુસતી**"તિ. તેનેવ સો ''ફુસનલક્ખણો, સઙ્ઘટ્ટનરસો''તિ ચ વુચ્ચતિ. ''છહિ ફસ્સાયતનેહિ ફુસ્સ ફુસ્સા''તિ અફુસનકિચ્ચાનિપિ નિસ્સિતવોહારેન ફુસનકિચ્ચાનિ કત્વા દસ્સનમેવ ફસ્સે ઉપનિક્ખિપનં નામ યથા ''મઞ્ચા ઘોસન્તી''તિ. **ઉપનિક્ખિપિત્વા**તિ હિ ફુસનકિચ્ચારોપનવસેન ફસ્સસ્મિં પવેસેત્વાતિ અત્થો. ફસ્સગતિકાનિ કત્વા ફસ્સુપચારં આરોપેત્વાતિ વુત્તં હોતિ. ઉપચારો નામ વોહારમત્તં, ન તેન અત્થસિદ્ધિ અતંસભાવતો. અત્થસિજ્ઝનકો પન તંસભાવોયેવ અત્થો ગહેતબ્બોતિ દસ્સેતું "**તસ્મા**"તિઆદિમાહ. યથાહુ –

''અત્થઞ્હિ નાથો સરણં અવોચ,
ન બ્યઞ્જનં લોકહિતો મહેસી''તિ.

અત્તનો પચ્ચયભૂતાનં છન્નં ફસ્સાનં વસેન ચક્ખુસમ્ફસ્સજા યાવ મનોસમ્ફસ્સજાતિ સઙ્ખેપતો છબ્બિધં સન્ધાય "**છફસ્સાયતનસમ્ભવા વેદના**"તિ વુત્તં. વિત્થારતો પન –

''ફસ્સતો છબ્બિધાપેતા, ઉપવિચારભેદતો;
તિધા નિસ્સિતતો દ્વીહિ, તિધા કાલેન વટ્ટિતા''તિ. –

અટ્ઠસતપરિયાયે વુત્તનયેન અટ્ઠસતપ્પભેદા. મહાવિહારવાસિનો ચેત્થ યથા વિઞ્ઞાણં નામરૂપં સળાયતનં , એવં ફસ્સં, વેદનઞ્ચ પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નમ્પિ સસન્તતિપરિયાપન્નં દીપેન્તો વિપાકમેવ ઇચ્છન્તિ, અઞ્ઞે પન યથા તથા વા પચ્ચયભાવો સતિ ન સક્કા વજ્જેતુન્તિ સબ્બમેવ ઇચ્છન્તિ. **સા**તિ યથાવુત્તપ્પભેદા વેદના.
રૂપતણ્હાદિભેદાયાતિ ''સેટ્ઠિપુત્તો બ્રાહ્મણપુત્તો''તિ પિતુનામવસેન વિય આરમ્મણનામવસેન વુત્તાય રૂપતણ્હા યાવ ધમ્મતણ્હાતિ સઙ્ખેપતો છબ્બિધાય. વિત્થારતો પન –

> ''રૂપતણ્હાદિકા કામ-તણ્હાદીહિ તિધા પુન;
> સન્તાનતો દ્વિધા કાલ-ભેદેન ગુણિતા સિયુ''ન્તિ. –

એવં વુત્તઅટ્ઠસતપ્પભેદાય. **ઉપનિસ્સયકોટિયા**તિ ઉપનિસ્સયસીસેન. કસ્મા પનેત્થ ઉપનિસ્સયપચ્ચયોવ ઉદ્ધટો, નનુ સુખા વેદના, અદુક્ખમસુખા ચ તણ્હાય આરમ્મણમત્તઆરમ્મણાધિપતિઆરમ્મણૂપનિસ્સયપકતૂપનિસ્સયવસેન ચતુધા પચ્ચયો, દુક્ખા ચ આરમ્મણમત્તપકતૂપનિસ્સયવસેન દ્વિધાતિ? સચ્ચમેતં, ઉપનિસ્સયે એવ પન તં સબ્બમ્પિ અન્તોગધન્તિ એવમુદ્ધટો. યુત્તં તાવ આરમ્મણૂપનિસ્સયસ્સ ઉપનિસ્સયસામઞ્ઞતો ઉપનિસ્સયે અન્તોગધતા, કથં પન આરમ્મણમત્તઆરમ્મણાધિપતીનં તત્થ અન્તોગધભાવો સિયાતિ? તેસમ્પિ આરમ્મણસામઞ્ઞતો આરમ્મણૂપનિસ્સયેન સઙ્ગહિતત્તા આરમ્મણૂપનિસ્સયવસમોધાનભૂતેવ ઉપનિસ્સયે એવ અન્તોગધતા હોતિ. એતદત્થમેવ હિ સન્ધાય ''ઉપનિસ્સયેના''તિ અવત્વા ''ઉપનિસ્સયકોટિયા''તિ વુત્તં. સિદ્ધે હિ સત્યારમ્ભો નિયમાય વા હોતિ અત્થન્તરવિઞ્ઞાપનાય વાતિ. એવમીદિસેસુ.

ચતુબ્બિધસ્સાતિ કામુપાદાનં યાવ અત્તવાદુપાદાનન્તિ ચતુબ્બિધસ્સ. નનુ ચ તણ્હાવ કામુપાદાનં, કથં સાયેવ તસ્સ પચ્ચયો સિયાતિ? સચ્ચં, પુરિમતણ્હાય પન ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્છિમતણ્હાય દળ્હભાવતો પુરિમાયેવ તણ્હા પચ્છિમાય પચ્ચયો ભવતિ. તણ્હાદળ્હત્તમેવ હિ ''કામુપાદાનં ઉપાયાસો ઉપકટ્ઠા''તિઆદીસુ વિય **ઉપ**-સદ્દસ્સ દળ્હત્થે પવત્તનતો. અપિચ દુબ્બલા તણ્હા તણ્હાયેવ, બલવતી તણ્હા કામુપાદાનં. અથ વા અપત્તવિસયપત્થના તણ્હા તમસિ ચોરાનં હત્થપસારણં વિય, સમ્પત્તવિસયગ્ગહણં કામુપાદાનં ચોરાનં હત્થગતભણ્ડગ્ગહણં વિય. અપ્પિચ્છતાપટિપક્ખા તણ્હા. સન્તુટ્ઠિતાપટિપક્ખં કામુપાદાનં. પરિયેસનદુક્ખમૂલં તણ્હા, આરક્ખદુક્ખમૂલં કામુપાદાનં. અયમ્પિ તેસં વિસેસો કેચિવાદવસેન આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧૪૪) દસ્સિતો પુરિમનયસ્સેવ વિસુદ્ધિમગ્ગે (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૪૪) સકવાદભાવેન વુત્તત્તા.

અસહજાતસ્સ ઉપાદાનસ્સ ઉપનિસ્સયકોટિયા, સહજાતસ્સ પન સહજાતકોટિયાતિ યથાલાભમત્થો ગહેતબ્બો. તત્થ અસહજાતા અનન્તરનિરુદ્ધા અનન્તરસમનન્તરઅનન્તરૂપનિસ્સયનત્થિવિગતાસેવનપચ્ચયેહિ છધા પચ્ચયો. આરમ્મણભૂતા પન આરમ્મણમત્તઆરમ્મણાધિપતિઆરમ્મણૂપનિસ્સયેહિ તિધા, તં સબ્બમ્પિ વુત્તનયેન ઉપનિસ્સયેનેવ સઙ્ગહેત્વા ''**ઉપનિસ્સયકોટિયા**''તિ વુત્તં. યસ્મા ચ તણ્હાય રૂપાદીનિ અસ્સાદેત્વા કામેસુ પાતબ્યતં આપજ્જતિ, તસ્મા તણ્હા કામુપાદાનસ્સ ઉપનિસ્સયકોટિયા પચ્ચયો. તથા રૂપાદિભેદે સમ્મૂળ્હો ''નત્થિ દિન્ન''ન્તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૧૭૧; મ॰ નિ॰ ૧.૪૪૫; ૨.૯૪-૯૫, ૨૨૫; ૩.૯૧, ૧૧૬, ૧૩૬; સં॰ નિ॰ ૩.૨૧૦; અ॰ નિ॰ ૧૦.૧૭૬, ૨૧૭; ધ॰ સ॰ ૧૨૨૧; વિભ॰ ૯૦૭, ૯૨૫, ૯૭૧) મિચ્છાદસ્સનં, સંસારતો મુચ્ચિતુકામો અસુદ્ધિમગ્ગે સુદ્ધિમગ્ગપરામસનં, ખન્ધેસુ અત્તત્તનિયગાહભૂતં સક્કાયદસ્સનઞ્ચ ગણ્હાતિ. તસ્મા ઇતરેસમ્પિ તિણ્ણં તણ્હા ઉપનિસ્સયકોટિયા પચ્ચયોતિ દટ્ઠબ્બં. સહજાતા પન

સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયસમ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતહેતુવસેન સત્તધા સહજાતાનં પચ્ચયો. તમ્પિ સબ્બં સહજાતપચ્ચયેનેવ સઙ્ગહેત્વા “**સહજાતકોટિયા**”તિ વુત્તં.

ભવસ્સાતિ કમ્મભવસ્સ ચેવ ઉપપત્તિભવસ્સ ચ. તત્થ ચેતનાદિસઙ્ખાતં સબ્બં ભવગામિકમ્મં કમ્મભવો. કામભવાદિનવવિધો ઉપપત્તિભવો. તેસુ ઉપપત્તિભવસ્સ ચતુબ્બિધમ્પિ ઉપાદાનં ઉપપત્તિભવહેતુભૂતસ્સ કમ્મભવસ્સ કારણભાવતો, તસ્સ ચ સહાયભાવૂપગમનતો પકતૂપનિસ્સયવસેન પચ્ચયો. કમ્મારમ્મણકરણકાલે પન કમ્મસહજાતમુપાદાનં ઉપપત્તિભવસ્સ આરમ્મણવસેન પચ્ચયો. કમ્મભવસ્સ પન સહજાતસ્સ સહજાતમુપાદાનં સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયસમ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતવસેન ચેવ હેતુમગ્ગવસેન ચ અનેકધા પચ્ચયો. અસહજાતસ્સ પન અનન્તરસ્સ અસહજાતમુપાદાનં અનન્તરસમનન્તરઅનન્તરૂપનિસ્સયનત્થિવિગતાસેવનવસેન, ઇતરસ્સ ચ નાનન્તરસ્સ પકતૂપનિસ્સયવસેન, સમ્મસનાદિકાલેસુ આરમ્મણાદિવસેન ચ પચ્ચયો. તત્થ અનન્તરાદિકે ઉપનિસ્સયપચ્ચયે, સહજાતાદિકે ચ સહજાતપચ્ચયે પક્ખિપિત્વા તથાતિ વુત્તં, રૂપૂપહારત્થો વા હેસ અનુકડ્ઢનત્થો વા. તેન હિ ઉપનિસ્સયકોટિયા ચેવ સહજાતકોટિયા ચાતિ અત્થં દસ્સેતિ.

ભવો જાતિયાતિ એત્થ **ભવો**તિ કમ્મભવો અધિપ્પેતો. સો હિ જાતિયા પચ્ચયો, ન ઉપપત્તિભવો. જાતિયેવ હિ ઉપપત્તિભવોતિ, સા ચ પઠમાભિનિબ્બત્તખન્ધા. તેન વુત્તં “**જાતીતિ પનેત્થ સવિકારા પઞ્ચક્ખન્ધા દટ્ઠબ્બા**”તિ, તેનાયં ચોદના નિવત્તિતા ‘‘નનુ જાતિપિ ભવોયેવ, કથં સો જાતિયા પચ્ચયો’’તિ, કથં પનેતં જાનિતબ્બં ‘‘કમ્મભવો જાતિયા પચ્ચયો’’તિ ચે? બાહિરપચ્ચયસમત્તેપિ કમ્મવસેનેવ હીનપણીતાદિવિસેસદસ્સનતો. યથાહ ભગવા ‘‘કમ્મં સત્તે વિભજતિ યદિદં હીનપણીતતાયા’’તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૨૮૯) **સવિકારા**તિ નિબ્બત્તિવિકારેન સવિકારા, ન અઞ્ઞેહિ, તે ચ અત્થતો ઉપપત્તિભવોયેવ, સો એવ ચ તસ્સ કારણં ભવિતુમયુત્તો તણ્હાય કામુપાદાનસ્સ પચ્ચયભાવે વિય પુરિમપચ્છિમાદિવિસેસાનમસમ્ભવતો, તસ્મા કમ્મભવોયેવ ઉપપત્તિભવસઙ્ખાતાય જાતિયા કમ્મપચ્ચયેન ચેવ પકતૂપનિસ્સયપચ્ચયેન ચ પચ્ચયોતિ અત્થં દસ્સેતું ‘‘કમ્મપચ્ચયં ઉપનિસ્સયેનેવ સઙ્ગહેત્વા ઉપનિસ્સયકોટિયા પચ્ચયો’’તિ વુત્તં. યસ્મા પન જાતિયા સતિ જરામરણં, જરામરણાદિના ફુટ્ઠસ્સ ચ બાલસ્સ સોકાદયો સમ્ભવન્તિ, નાસતિ, તસ્મા જાતિજરામરણાદીનં ઉપનિસ્સયવસેન પચ્ચયોતિ આહ “**જાતિ…પે॰… પચ્ચયો**”તિ વિત્થારતો અત્થવિનિચ્છયસ્સ અકતત્તા, સહજાતૂપનિસ્સયસીસેનેવ પચ્ચયવિચારણાય ચ, દસ્સિતત્તા, અઙ્ગાદિવિધાનસ્સ ચ અનામટ્ઠત્તા “**અયમેત્થ સઙ્ખેપો**”તિઆદિ વુત્તં. મહાવિસયત્તા પટિચ્ચસમુપ્પાદવિચારણાય નિરવસેસા અયં કુતો લદ્ધબ્બાતિ ચોદનમપનેતિ “**વિત્થારતો**”તિઆદિના. “**ઇધ પનસ્સા**”તિઆદિના પાળિયમ્પિ પટિચ્ચસમુપ્પાદકથા એકદેસેનેવ કથિતાતિ દસ્સેતિ. તત્થ **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં બ્રહ્મજાલે. **અસ્સા**તિ પટિચ્ચસમુપ્પાદસ્સ. **પયોજનમત્તમેવા**તિ દિટ્ઠિયા કારણભૂતવેદનાવસેન એકદેસમત્તં પયોજનમેવ. ‘‘મત્તમેવા’’તિ હિ અવધારણત્થે પરિયાયવચનં ‘‘અપ્પં વસ્સસતં આયુ, ઇદાનેતરહિ વિજ્જતી’’તિઆદીસુ વિય અઞ્ઞમઞ્ઞત્થાવબોધનવસેન સપયોજનત્તા, **મત્ત**-સદ્દો વા પમાણે, પયોજનસઙ્ખાતં પમાણમેવ, ન તદુત્તરીતિ અત્થો. “**મત્ત**-સદ્દો અવધારણે **એવ**-સદ્દો સન્નિટ્ઠાને’’તિપિ વદન્તિ. એવં સબ્બત્થ. હોતિ ચેત્થ –

‘‘મત્તમેવાતિ એકત્થં, મત્તપદં પમાણકે;
મત્તાવધારણે વા, સન્નિટ્ઠાનમ્હિ ચેતર’’ન્તિ.

એકદેસેનેવિધ પાળિયં કથિતત્તા પટિચ્ચસમુપ્પાદસ્સ તથા કથને સદ્ધિં ઉદાહરણેન કારણં દસ્સેન્તો “**ભગવા હી**”તિઆદિમાહ. તેન ઇમમધિપ્પાયં દસ્સેતિ ‘‘વટ્ટકથં કથેન્તો ભગવા અવિજ્જા-તણ્હા-દિટ્ઠીનમઞ્ઞતરસીસેન કથેસિ, તેસુ ઇધ દિટ્ઠિસીસેનેવ કથેન્તો વેદનાય દિટ્ઠિયા બલવકારણત્તા વેદનામૂલકં એકદેસમેવ પટિચ્ચસમુપ્પાદં કથેસી’’તિ. એતાનિ ચ સુત્તાનિ અઙ્ગુત્તરનિકાયે દસનિપાતે (અ॰ નિ॰ ૧૦.૬૧ વાક્યખન્ધે) તત્થ **પુરિમકોટિ ન પઞ્ઞાયતી**તિ અસુકસ્સ નામ સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ, ચક્કવત્તિનો વા કાલે અવિજ્જા ઉપ્પન્ના, ન તતો પુબ્બેતિ એવં અવિજ્જાય પુરિમો આદિમરિયાદો અપ્પટિહતસ્સ મમ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સાપિ ન પઞ્ઞાયતિ તતા મરિયાદસ્સ અવિજ્જમાનત્તાતિ અત્થો. **એવઞ્ચેતન્તિ** ઇમિના મરિયાદાભાવેન અયં અવિજ્જા કામં વુચ્ચતિ. **અથ ચ પના**તિ એવં કાલનિયમેન મરિયાદાભાવેન વુચ્ચમાનાપિ. **ઇદપ્પચ્ચયા**તિ ઇમસ્મા પઞ્ચનીવરણસઙ્ખાતપચ્ચયા **અવિજ્જા** સમ્ભવતીતિ એવં ધમ્મનિયામેન અવિજ્જાય કોટિ **પઞ્ઞાયતી**તિ અત્થો. ‘‘કો ચાહારો અવિજ્જાય, ‘પઞ્ચ નીવરણા’ તિસ્સ વચનીય’’ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૬૧) હિ તત્થેવ વુત્તં, ટીકાયં પન ‘‘આસવપચ્ચયા’’તિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧૪૪) આહ, તં ઉદાહરણસુત્તેન ન સમેતિ. અયં પચ્ચયો **ઇદપ્પચ્ચયો** મ-કારસ્સ દ-કારાદેસવસેન. સદ્દવિદૂ પન ‘‘ઈદિસસ્સ પયોગસ્સ દિસ્સનતો ઇદ-સદ્દોયેવ પકતી’’તિ વદન્તિ, અયુત્તમેવેતં વણ્ણવિકારાદિવસેન નાનાપયોગસ્સ દિસ્સમાનત્તા. યથા હિ વણ્ણવિકારેન ‘‘અમૂ’’તિ વુત્તેપિ ‘‘અસૂ’’તિ દિસ્સતિ, ‘‘ઇમેસૂ’’તિ વુત્તેપિ ‘‘એસૂ’’તિ, એવમિધાપિ વણ્ણવિકારો ચ વાક્યે વિય સમાસેપિ લબ્ભતેવ યથા ‘‘જાનિપતિ તુદમ્પતી’’તિ. કિમેત્થ વત્તબ્બં, પભિન્નપટિસમ્ભિદેન આયસ્મતા મહાકચ્ચાયનત્થેરેન વુત્તમેવ પમાણન્તિ દટ્ઠબ્બં.

ભવતણ્હાયાતિ ભવસઞ્ઞોજનભૂતાય તણ્હાય. **ઇદપ્પચ્ચયા**તિ ઇમસ્મા અવિજ્જાપચ્ચયા. ‘‘કો ચાહારો ભવતણ્હાય, ‘અવિજ્જા’ તિસ્સ વચનીય’’ન્તિ હિ વુત્તં. **ભવદિટ્ઠિયા**તિ સસ્સતદિટ્ઠિયા. **ઇદપ્પચ્ચયા**તિ ઇધ પન વેદનાપચ્ચયાત્વેવ અત્થો. નનુ દિટ્ઠિયો એવ કથેતબ્બા, કિમત્થિયં પન પટિચ્ચસમુપ્પાદકથનન્તિ અનુયોગેનાહ “**તેના**”તિઆદિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – અનુલોમેન પટિચ્ચસમુપ્પાદકથા નામ વટ્ટકથા, તં કથનેનેવ ભગવા એતે દિટ્ઠિગતિકા યાવિદં મિચ્છાદસ્સનં ન પટિનિસ્સજ્જન્તિ, તાવ ઇમિના પચ્ચયપરમ્પરેન વટ્ટેયેવ નિમુજ્જન્તીતિ દસ્સેસીતિ. **ઇતો** ભવાદિતો. **એત્થ** ભવાદીસુ. એસ નયો સેસપદદ્વયેપિ. ઇમિના અપરિયન્તં અપરાપરુપ્પત્તિં દસ્સેતિ. **વિપન્નટ્ઠા**તિ વિવિધેન નાસિતા.

વિવટ્ટકથાદિવણ્ણના

૧૪૫. દિટ્ઠિગતિકાધિટ્ઠાનન્તિ દિટ્ઠિગતિકાનં મિચ્છાગાહદસ્સનવસેન અધિટ્ઠાનભૂતં, દિટ્ઠિગતિકવસેન પુગ્ગલાધિટ્ઠાનન્તિ વુત્તં હોતિ. પુગ્ગલાધિટ્ઠાનધમ્મદેસના હેસા. **યુત્તયોગભિક્ખુઅધિટ્ઠાનન્તિ** યુત્તયોગાનં ભિક્ખૂનમધિટ્ઠાનભૂતં, ભિક્ખુવસેન પુગ્ગલાધિટ્ઠાનન્તિ વુત્તં હોતિ. **વિવટ્ટન્તિ** વટ્ટતો વિગતં. “**યેહી**”તિઆદિના દિટ્ઠિગતિકાનં મિચ્છાદસ્સનસ્સ કારણભૂતાય વેદનાય પચ્ચયભૂતં હેટ્ઠા વુત્તમેવ ફસ્સાયતનમિધ ગહિતં દેસનાકુસલેન ભગવતાતિ દસ્સેતિ. **વેદનાકમ્મટ્ઠાને**તિ ‘‘વેદનાનં સમુદય’’ન્તિઆદિકં ઇમં પાળિં સન્ધાય વુત્તં. કિઞ્ચિમત્તમેવ વિસેસોતિ આહ “**યથા પના**”તિઆદિ. ન્તિ ‘‘ફસ્સસમુદયા, ફસ્સનિરોધા’’તિ વુત્તં કારણં. “**આહારસમુદયા**”તિઆદીસુ કબળીકારો આહારો વેદિતબ્બો. સો હિ ‘‘કબળીકારો આહારો ઇમસ્સ કાયસ્સ આહારપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ (પટ્ઠા॰ ૪૨૯) **પટ્ઠાને** વચનતો કમ્મસમુટ્ઠાનાનમ્પિ ચક્ખાદીનં ઉપત્થમ્ભકપચ્ચયો હોતિયેવ. “**નામરૂપસમુદયા**”તિઆદીસુ વેદનાદિક્ખન્ધત્તયમેવ નામં. નનુ ચ ‘‘નામરૂપપચ્ચયા સળાયતન’’ન્તિ વચનતો સબ્બેસુ છસુ ફસ્સાયતનેસુ ‘‘નામરૂપસમુદયા નામરૂપનિરોધા’’ ઇચ્ચેવ વત્તબ્બં, અથ કસ્મા

ચક્ખાયતનાદીસુ ''આહારસમુદયા આહારનિરોધા''તિ વુત્તન્તિ? સચ્ચમેતં અવિસેસેન, ઇધ પન એવમ્પિ ચક્ખાદીસુ સમ્ભવતીતિ વિસેસતો દસ્સેતું તથા વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

ઉત્તરિતરજાનનેનેવ દિટ્ઠિગતસ્સ જાનનમ્પિ સિદ્ધન્તિ કત્વા પાળિયમનાગતેપિ "**દિટ્ઠિઞ્ચ જાનાતી**"તિ વુત્તં. **સીલસમાધિપઞ્ઞાયો** લોકિયલોકુત્તરમિસ્સકા, **વિમુત્તિ** પન ઇદ હેટ્ઠિમા ફલસમાપત્તિયો ''યાવ અરહત્તા''તિ અગ્ગફલસ્સ વિસું વચનતો. પચ્ચક્ખાનુમાનેન ચેત્થ પજાનના, તેનેવાહ "**બહુસ્સુતો ગન્થધરો ભિક્ખુ જાનાતી**"તિઆદિ, યથાલાભં વા યોજેતબ્બં. **દેસના પના**તિ એત્થ **પન**-સદ્દો અરુચિયત્થો, તેનિમં દીપેતિ – યદિપિ અનાગામિઆદયો યથાભૂતં પજાનન્તિ, તથાપિ અરહતો ઉક્કંસગતિવિજાનનવસેન દેસના અરહત્તનિકૂટેન નિટ્ઠાપિતાતિ. સુવણ્ણગેહો વિય રતનમયકણ્ણિકાય દેસના અરહત્તકણ્ણિકાય નિટ્ઠાપિતાતિ અત્થો. એત્થ ચ ''યતો ખો...પે॰... પજાનાતી''તિ એતેન ધમ્મસ્સ નિય્યાનિકભાવેન સદ્ધિં સઙ્ઘસ્સ સુપ્પટિપત્તિં દસ્સેતિ, તેનેવ અટ્ઠકથાયં ''કો એવં જાનાતીતિ? ખીણાસવો જાનાતિ, યાવ આરદ્ધવિપસ્સકો જાનાતી''તિ પરિપુણ્ણં કત્વા ભિક્ખુસઙ્ઘો દસ્સિતો, તેન યદેતં હેટ્ઠા વુત્તં ''ભિક્ખુસઙ્ઘવસેનાપિ દીપેતુ''ન્તિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૮), તં યથારુતવસેનેવ દીપિતં હોતીતિ દટ્ઠબ્બં.

૧૪૬. "**દેસનાજાલવિમુત્તો દિટ્ઠિગતિકો નામ નત્થી**"તિ દસ્સનં દેસનાય કેવલપરિપુણ્ણતં ઞાપેતુન્તિ વેદિતબ્બં. અન્તો જાલસ્સાતિ **અન્તોજાલં**, દબ્બપવેસનવસેન અન્તોજાલે અકતાપિ તન્નિસ્સિતવાદપ્પવેસનવસેન કતાતિ **અન્તોજાલીકતા**, અન્તો જાલસ્સ તિટ્ઠન્તીતિ વા **અન્તોજાલા**, દબ્બવસેન અનન્તોજાલાપિ તન્નિસ્સિતવાદવસેન અન્તોજાલા કતાતિ **અન્તોજાલીકતા**. અભૂતતબ્ભાવે કરાસભૂયોગે વિકારવાચકતો ઈપચ્ચયો, અન્તસરસ્સ વા ઈકારાદેસોતિ સદ્દવિદૂ યથા ''ધવલીકારો, કબળીકારો''તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૮૧), ઇમમત્થં દસ્સેતું "**ઇમસ્સા**"તિઆદિ વુત્તં. નિસ્સિતા અવસિતાવ હુત્વા ઉમ્મુજ્જમાના ઉમ્મુજ્જન્તીતિ અત્થો. **માન**-સદ્દો ચેત્થ ભાવેનભાવલક્ખણત્થો અપ્પહીનેન ઉમ્મુજ્જનભાવેન પુન ઉમ્મુજ્જનભાવસ્સ લક્ખિતત્તા, તથા "**ઓસીદન્તા**"તિઆદીસુપિ **અન્ત**-સદ્દો. ઉમ્મુજ્જનેનેવ અવુત્તસ્સાપિ નિમુજ્જનસ્સ ગહણન્તિ દસ્સેતિ "**ઓસીદન્તા**"તિઆદિના. તત્થ અપાયૂપપત્તિવસેન અધો ઓસીદનં, સમ્પત્તિભવવસેન ઉદ્ધમુગ્ગમનં. તથા પરિત્તભૂમિમહગ્ગતભૂમિવસેન, દિટ્ઠિયા ઓલીનતાતિધાવનવસેન, પુબ્બન્તાનુદિટ્ઠિઅપરન્તાનુદિટ્ઠિવસેન ચ યથાક્કમં યોજેતબ્બં. **પરિયાપન્ના**તિ અન્તોગધા. તબ્ભાવો ચ તદાબદ્ધેનાતિ વુત્તં "**એતેન આબદ્ધા**"તિ. "**ન હેત્થા**"તિઆદિના યથાવુત્તપાળિયા આપન્નત્થં દસ્સેતિ.

ઇદાનિ ઉપમાસંસન્દનમાહ "**કેવટ્ટો વિયા**"તિઆદિના. કે ઉદકે વટ્ટતિ પરિચરતીતિ **કેવટ્ટો**, મચ્છબન્ધો. કામં કેવટ્ટન્તેવાસીપિ પાળિયં વુત્તો, સો પન તદનુગતિકોવાતિ તથા વુત્તં. **દસસહસ્સિલોકધાતૂ**તિ જાતિક્ખેત્તં સન્ધાયાહ તત્થેવ પટિવેધસમ્ભવતો, અઞ્ઞેસઞ્ચ તગ્ગહણેનેવ ગહિતત્તા. અઞ્ઞત્થાપિ હિ દિટ્ઠિગતિકા એત્થ પરિયાપન્ના અન્તોજાલીકતાવ. **ઓળારિકા**તિ પાકટભાવેન થૂલા. **તસ્સા**તિ પરિત્તોદકસ્સ.

૧૪૭. "**સબ્બદિટ્ઠીનં સઙ્ગહિતત્તા**"તિ એતેન વાદસઙ્ગહણેન પુગ્ગલસઙ્ગહોતિ દસ્સેતિ. **અત્તનો...પે॰... દસ્સેન્તો**તિ દેસનાકુસલતાય યથાવુત્તેસુ દિટ્ઠિગતિકાનં ઉમ્મુજ્જનનિમુજ્જનટ્ઠાનભૂતેસુ કત્થચિપિ ભવાદીસુ અત્તનો અનવરોધભાવં દસ્સેન્તો. **નયન્તી**તિ સત્તે ઇચ્છિતટ્ઠાનમાવહન્તિ, તં પન તથાઆકડ્ઢનવસેનાતિ આહ "**ગીવાયા**"તિઆદિ. "**નેત્તિસદિસતાયા**"તિ ઇમિના સદિસવોહારં, ઉપમાતદ્ધિતં વા દસ્સેતિ. "**સા હી**"તિઆદિ સદિસતાવિભાવના. **ગીવાયા**તિ એત્થ મહાજનાનન્તિ સમ્બન્ધીનિદ્દેસો **નેતી**તિ એત્થાપિ કમ્મભાવેન

સમ્બજ્ઝિતબ્બો ની-સદ્દસ્સ દ્વિકમ્મિકત્તા, આખ્યાતપયોગે ચ બહુલં સામિવચનસ્સ કત્તુકમ્મત્થજોતકત્તા. **અસ્સા**તિ અનેન ભગવતા, સા ભવનેત્તિ ઉચ્છિન્નાતિ સમ્બન્ધો. **પુન અપ્પટિસન્ધિકભાવા**તિ સામત્થિયત્થમાહ. જીવિતપરિયાદાને વુત્તેયેવ હિ પુન અપ્પટિસન્ધિકભાવો વુત્તો નામ તસ્સેવ અદસ્સનસ્સ પધાનકારણત્તા. "**ન દક્ખન્તી**"તિ એત્થ અનાગતવચનવસેન પદસિદ્ધિ "યત્ર હિ નામ સાવકો એવરૂપં ઞસ્સતિ વા દક્ખતિ વા સક્ખિં વા કરિસ્સતી"તિઆદીસુ (પારા॰ ૨૨૮; સં॰ નિ॰ ૨.૨૦૨) વિયાતિ દસ્સેતિ "**ન દક્ખિસ્સન્તી**"તિ ઇમિના. કિં વુત્તં હોતીતિ આહ "**અપણ્ણત્તિકભાવં ગમિસ્સન્તી**"તિ. **અપણ્ણત્તિકભાવ**ન્તિ ચ ધરમાનકપણ્ણત્તિયા એવ અપણ્ણત્તિકભાવં, અતીતપણ્ણત્તિયા પન તથાગતપણ્ણત્તિ યાવ સાસનન્તરધાના, તતો ઉદ્ધમ્પિ અઞ્ઞબુદ્ધુપ્પાદેસુ પવત્તતિ એવ યથા અધુના વિપસ્સિઆદીનં. તથા હિ વક્ખતિ "વોહારમત્તમેવ ભવિસ્સતી"તિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૪૭) પઞ્ઞાય ચેત્થ પણ્ણાદેસોતિ નેરુત્તિકા.

કાયોતિ અત્તભાવો, યો રૂપારૂપધમ્મસમૂહો. એવઞ્હિસ્સ અમ્બરુક્ખસદિસતા, તદવયવાનઞ્ચ રૂપક્ખન્ધચક્ખાયતનચક્ખુધાતાદીનં અમ્બપક્કસદિસતા યુજ્જતિ. **ત**ન્તિ કાયં. **પઞ્ચપક્કદ્વાદસપક્કઅટ્ઠારસપક્કપરિમાણા**તિ પઞ્ચપક્કપરિમાણા એકા, દ્વાદસપક્કપરિમાણા એકા, અટ્ઠારસપક્કપરિમાણા એકાતિ તિવિધા પક્કમ્બફલપિણ્ડી વિય. પિણ્ડો એતસ્સાતિ **પિણ્ડી**, થવકો. **તદન્વયાની**તિ વણ્ટાનુગતાનિ, તેનાહ "**તંયેવ વણ્ટં અનુગતાની**"તિ.

મણ્ડૂકકણ્ટકવિસસમ્ફસ્સન્તિ વિસવન્તસ્સ ભેકવિસેસસ્સ કણ્ટકેન, તદઞ્ઞેન ચ વિસેન સમ્ફસ્સં, મણ્ડૂકકણ્ટકે વિજ્જમાનસ્સ વિસસ્સ સમ્ફસ્સં વા. સકણ્ટકો જલચારી સત્તો ઇધ મણ્ડૂકો નામ, યો "પાસાણકચ્છપો"તિ વોહરન્તિ, તસ્સ નઙ્ગુટ્ઠે અગ્ગકોટિયં ઠિતો કણ્ટકોતિપિ વદન્તિ. એકં વિસમચ્છકણ્ટકન્તિપિ એકે. **કિરા**તિ અનુસ્સવનત્થે નિપાતો. એત્થ ચ વણ્ટચ્છેદે વણ્ટૂપનિબન્ધાનં અમ્બપક્કાનં અમ્બરુક્ખતો વિચ્છેદો વિય ભવનેત્તિચ્છેદે તદુપનિબન્ધાનં ખન્ધાદીનં સન્તાનતો વિચ્છેદોતિ એત્તાવતાવ પાળિયમાગતં ઓપમ્મં, તદવસેસં પન અત્થતો લદ્ધમેવાતિ દટ્ઠબ્બં.

૧૪૮. બુદ્ધબલન્તિ બુદ્ધાનં ઞાણબલં. **કથિતસુત્તસ્સ નામા**તિ એત્થ **નામ**-સદ્દો સમ્ભાવને નિપાતો, તેન "એવમ્પિ નામ કથિતસુત્તસ્સા"તિ વુત્તનયેન સુત્તસ્સ ગુણં સમ્ભાવેતિ. **હન્દા**તિ વોસ્સગ્ગત્થે. તેન હિ અધુનાવ ગણ્હાપેસ્સામિ. ન પપઞ્ચં કરિસ્સામીતિ વોસ્સગ્ગં કરોતિ.

ધમ્મપરિયાયેતિ ધમ્મદેસનાસઞ્ઞાતાય પાળિયા. **ઇધત્થો**તિ દિટ્ઠધમ્મહિતં. **પરત્થો**તિ સમ્પરાયહિતં, તદુભયત્થો વા. ભાસિતત્થોપિ યુજ્જતિ "ધમ્મજાલ"ન્તિ એત્થ તન્તિધમ્મસ્સ ગહિતત્તા. **ઇહા**તિ ઇધ સાસને. **ન**ન્તિ નિપાતમત્તં "ન નં સુતો સમણો ગોતમો"તિઆદીસુ વિય. ન્તિ **ધમ્મા**તિ પાળિધમ્મા. સબ્બેન સબ્બં સઞ્ઞણ્હનતો અત્થસઞ્ઞાતં જાલમેત્થાતિ **અત્થજાલં**. તથા **ધમ્મજાલં બ્રહ્મજાલં દિટ્ઠિજાલ**ન્તિ એત્થાપિ. સઙ્ગામં વિજિનાતિ એતેનાતિ **સઙ્ગામવિજયો**, સઙ્ગામો ચેત્થ પઞ્ચહિ મારેહિ સમાગમનં અભિયુજ્ઝનન્તિ આહ "**દેવપુત્તમારમ્પી**"તિઆદિ. અત્થસમ્પત્તિયા હિ **અત્થજાલં**. બ્યઞ્જનસમ્પત્તિયા, સીલાદિઅનવજ્જધમ્મનિદ્દેસતો ચ **ધમ્મજાલં**. સેટ્ઠટ્ઠેન બ્રહ્મભૂતાનં મગ્ગફલનિબ્બાનાનં વિભત્તત્તા **બ્રહ્મજાલં**. દિટ્ઠિવિવેચનમુખેન સુઞ્ઞતાપકાસનેન સમ્માદિટ્ઠિયા વિભત્તત્તા **દિટ્ઠિજાલં**. તિત્થિયવાદનિમ્મદ્દનુપાયત્તા **અનુત્તરો સઙ્ગામવિજયો**તિ એવમ્પેત્થ અત્થયોજના વેદિતબ્બા.

નિદાનાવસાનતોતિ ''અથ ભગવા અનુપ્પત્તો''તિ વચનસઙ્ખાતનિદાનપરિયોસાનતો. મરિયાદાવધિવચનઞ્હેતં. અપિચ **નિદાનાવસાનતો**તિ નિદાનપરિયોસાને વુત્તત્તા નિદાનાવસાનભૂતતો ''મમં વા ભિક્ખવે, પરે અવણ્ણં ભાસેય્યુ''ન્તિઆદિ (દી॰ નિ॰ ૧.૫, ૬) વચનતો. આભિવિધિઅવધિવચનઞ્હેતં. ઇદઞ્ચ ''**અવોચા**''તિ કિરિયાસમ્બન્ધનેન વુત્તં. ''નિદાનેન આદિકલ્યાણ''ન્તિ વચનતો પન નિદાનમ્પિ નિગમનં વિય સુત્તપરિયાપન્નમેવ. **અલબ્ભ...પે॰... ગમ્ભીરન્તિ** સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ વિસેસનં.

૧૪૯. યથા અનત્તમના અત્તનો અનત્થચરતાય પરમના વેરિમના નામ હોન્તિ, યથાહ ધમ્મરાજા **ધમ્મપદે**, **ઉદાને** ચ –

''દિસો દિસં યં તં કયિરા, વેરી વા પન વેરિનં;
મિચ્છાપણિહિતં ચિત્તં, પાપિયો નં તતો કરે''તિ. (ધ॰ પ॰ ૪૨; ઉદા॰ ૩૩);

ન એવમિમે અનત્તમના, ઇમે પન અત્તનો અત્થચરતાય **અત્તમના** નામ હોન્તીતિ આહ ''**સકમના**''તિ. સકમનતા ચ પીતિયા ગહિતચિત્તત્તાતિ દસ્સેતિ ''**બુદ્ધગતાયા**''તિઆદિના.

અયં પન અટ્ઠકથાતો અપરો નયો – **અત્તમના**તિ સમત્તમના, ઇમાય દેસનાય પરિપુણ્ણમનસઙ્કપ્પાતિ અત્થો. **દેસનાવિલાસો** દેસનાય વિજમ્ભનં, તઞ્ચ દેસનાકિચ્ચનિપ્ફાદકં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણમેવ. કરવીકસ્સ રુતમિવ મઞ્જુમધુરસ્સરો યસ્સાતિ **કરવીકરુતમઞ્જૂ**, તેન. **અમતાભિસેકસદિસેના**તિ કાયચિત્તદરથવૂપસમકં સબ્બસમ્ભારાભિસઙ્ખતં ઉદકં દીઘાયુકતાસંવત્તનતો **અમતં** નામ. તેનાભિસેકસદિસેન. બ્રહ્મુનો સરો વિય અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગતો સરો યસ્સાતિ**બ્રહ્મસ્સરો**, તેન. **અભિનન્દતી**તિ તણ્હાયતિ, તેનાહ ''**તણ્હાયમ્પિ આગતો**''તિ. અનેકત્થત્તા ધાતૂનં **અભિનન્દન્તી**તિ ઉપગચ્છન્તિ સેવન્તીતિ અત્થોતિ આહ ''**ઉપગમનેપી**''તિ.

તથા **અભિનન્દન્તી**તિ સમ્પટિચ્છન્તીતિ અત્થમાહ ''**સમ્પટિચ્છનેપી**''તિ. **અભિનન્દિત્વા**તિ વુત્તોયેવત્થો ''**અનુમોદિત્વા**''તિ ઇમિના પકાસિતોતિ સન્ધાય ''**અનુમોદનેપી**''તિ વુત્તં.

ઇમમેવત્થં ગાથાબન્ધવસેન દસ્સેતું ''**સુભાસિત**''ન્તિઆદિમાહ. તત્થ સદ્દતો **સુભાસિતં**, અત્થતો **સુલપિતં**. સીલપ્પકાસનેન વા સુભાસિતં, સુઞ્ઞતાપકાસનેન **સુલપિતં**. દિટ્ઠિવિભજનેન વા **સુભાસિતં**, તન્નિબ્બેધકસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણવિભજનેન **સુલપિતં**. એવં અવણ્ણવણ્ણનિસેધનાદીહિપિ ઇધ દસ્સિતપ્પકારેહિ યોજેતબ્બં. **તાદિનો**તિ ઇટ્ઠાનિટ્ઠેસુ સમપેક્ખનાદીહિ પઞ્ચહિ કારણેહિ તાદિભૂતસ્સ. ઇમસ્સ પદસ્સ વિત્થારો ''ઇટ્ઠાનિટ્ઠે તાદી, ચત્તાવીતિ તાદી, વન્તાવીતિ તાદી''તિઆદિના (મહાનિ॰ ૩૮) **મહાનિદ્દેસે** વુત્તો, સો ઉપરિ અટ્ઠકથાયમ્પિ આવિભવિસ્સતિ. કિઞ્ચાપિ ''કતમઞ્ચ તં ભિક્ખવે''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૭) તત્થ તત્થ પવત્તાય કથેતુકમ્યતાપુચ્છાય વિસ્સજ્જનવસેન વુત્તત્તા ઇદં સુત્તં વેય્યાકરણં નામ ભવતિ. બ્યાકરણમેવ હિ વેય્યાકરણં, તથાપિ પુચ્છાવિસ્સજ્જનાવસેન પવત્તં સુત્તં સગાથકં ચે, ગેય્યં નામ ભવતિ. નિગ્ગાથકં, ચે અઙ્ગન્તરહેતુરહિતઞ્ચ, વેય્યાકરણં નામ. ઇતિ પુચ્છાવિસ્સજ્જનાવસેન પવત્તસ્સાપિ ગેય્યસાધારણતો, અઙ્ગન્તરહેતુરહિતસ્સ ચ નિગ્ગાથકભાવસ્સેવ અનઞ્ઞસાધારણતો પુચ્છાવિસ્સજ્જનભાવમનપેક્ખિત્વા નિગ્ગાથકભાવમેવ વેય્યાકરણહેતુતાય દસ્સેન્તો ''**નિગ્ગાથકત્તા હિ ઇદં વેય્યાકરણ**''ન્તિ આહ.

કસ્માતિ ચોદનં સોધેતિ "**ભઞ્ઞમાનેતિ હિ વુત્ત**"ન્તિ ઇમિના. ઉભયસમ્બન્ધપદઞ્હેતં હેટ્ઠા, ઉપરિ ચ સમ્બજ્ઝનતો. ઇદં વુત્તં હોતિ – ''ભઞ્ઞમાને''તિ વત્તમાનકાલવસેન વુત્તત્તા ન કેવલં સુત્તપરિયોસાનેયેવ, અથ ખો દ્વાસટ્ઠિયા ઠાનેસુ અકમ્પિત્થાતિ વેદિતબ્બાતિ. યદેવં સકલેપિ ઇમસ્મિં સુત્તે ભઞ્ઞમાને અકમ્પિત્થાતિ અત્થોયેવ સમ્ભવતિ, ન પન તસ્સ તસ્સ દિટ્ઠિગતસ્સ પરિયોસાને પરિયોસાનેતિ અત્થોતિ? નાયમનુયોગો કત્થચિપિ ન પવિસતિ સમ્ભવમત્તેનેવ અનુયુઞ્જનતો, અયં પન અત્થો ન સમ્ભવમત્તેનેવ વુત્તો, અથ ખો દેસનાકાલે કમ્પનાકારેનેવ આચરિયપરમ્પરાભતેન. તેનેવ હિ આકારેનાયમત્થો સઙ્ગીતિમારુળ્હો, તથારુળ્હનયેનેવ ચ સઙ્ગહકારેન વુત્તોતિ નિટ્ઠમેત્થ ગન્તબ્બં, ઇતરથા અતક્કાવચરસ્સ ઇમસ્સત્થસ્સ તક્કપરિયાહતકથનં અનુપપન્નં સિયાતિ. એવમીદિસેસુ. "**ધાતુક્ખોભેના**"તિઆદીસુ અત્થો **મહાપરિનિબ્બાનસુત્તવણ્ણનાય** (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૭૧) ગહેતબ્બો.

અપરેસુપીતિ એત્થ **પિ**-સદ્દેન પારમિપવિચયનં સમ્પિણ્ડેતિ. વુત્તઞ્હિ **બુદ્ધવંસે** –

''ઇમે ધમ્મે સમ્મસતો, સભાવસરસલક્ખણે;
ધમ્મતેજેન વસુધા, દસસહસ્સી પકમ્પથા''તિ. (બુ॰ વં॰ ૧૬૬);

તથા સાસનપતિટ્ઠાનન્તરધાનાદયોપિ. તત્થ સાસનપતિટ્ઠાને તાવ ભગવતો વેળુવનપટિગ્ગહણે, મહામહિન્દત્થેરસ્સ મહામેઘવનપટિગ્ગહણે, મહાઅરિટ્ઠત્થેરસ્સ વિનયપિટકસજ્ઝાયનેતિ એવમાદીસુ સાસનસ્સ મૂલાનિ ઓતિણ્ણાનીતિ પીતિવસં ગતા નચ્ચન્તા વિય અયં મહાપથવી કમ્પિત્થ. સાસનન્તરધાને પન ''અહો ઈદિસસ્સ સદ્ધમ્મસ્સ અન્તરધાન''ન્તિ દોમનસ્સપ્પત્તા વિય યથા તં કસ્સપસ્સ ભગવતો સાસનન્તરધાને. વુત્તઞ્હેતમ**પદાને** –

''તદાયં પથવી સબ્બા, અચલા સા ચલાચલા;
સાગરો ચ સસોકોવ, વિનદી કરુણં ગિર''ન્તિ. (અપ॰ ૨.૫૪.૧૩૧);

બોધિમણ્ડૂપસઙ્કમનેતિ વિસાખાપુણ્ણમદિવસે પઠમં બોધિમણ્ડૂપસઙ્કમને. **પંસુકૂલગ્ગહણે**તિ પુણ્ણં નામ દાસિં પારુપિત્વા આમકસુસાને છડ્ડિતસ્સ સાણમયપંસુકૂલસ્સ તુમ્બમત્તે પાણે વિધુનિત્વા મહાઅરિયવંસે ઠત્વા ગહણે. **પંસુકૂલધોવને**તિ તસ્સેવ પંસુકૂલસ્સ ધોવને. **કાળકારામસુત્તં** (અ॰ નિ॰ ૪.૨૪) અઙ્ગુત્તરાગમે ચતુક્કનિપાતે. **ગોતમકસુત્ત**મ્પિ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૭૬) તત્થેવ તિકનિપાતે. **વીરિયબલેના**તિ મહાભિનિક્ખમને ચક્કવત્તિસિરિપરિચ્ચાગહેતુભૂતવીરિયપ્પભાવેન. **બોધિમણ્ડૂપસઙ્કમને** –

''કામં તચો ચ ન્હારુ ચ, અટ્ઠિ ચ અવસિસ્સતુ;
ઉપસુસ્સતુ નિસ્સેસં, સરીરે મંસલોહિત''ન્તિ. (મ॰ નિ॰ ૨.૧૮૪; સં॰ નિ॰ ૨.૨૨, ૨૩૭; અ॰ નિ॰ ૨.૫; ૮.૧૩; મહાનિ॰ ૧૯૬; અવિદૂરેનિદાનકથા);

વુત્તચતુરઙ્ગસમન્નાગતવીરિયાનુભાવેનાતિ યથારહમત્થો વેદિતબ્બો. **અચ્છરિયવેગાભિહતા**તિ વિમ્હયાવહકિરિયાનુભાવઘટ્ટિતા. પંસુકૂલધોવને ભગવતો પુઞ્ઞતેજેનાતિ વદન્તિ. પંસુકૂલગ્ગહણે યથા અચ્છરિયવેગાભિહતાતિ યુત્તં વિય દિસ્સતિ, તં પન કદાચિ પવત્તત્તા "**અકાલકમ્પનેના**"તિ વુત્તં. વેસ્સન્તરજાતકે (જા॰ ૨.૨૨.૧૬૫૫) પન પારમીપૂરણપુઞ્ઞતેજેન અનેકક્ખત્તું કમ્પિતત્તા અકાલકમ્પનં નામ ભવતિ.

સક્ખિનિદસ્સને કથેતબ્બસ્સ અત્થસ્સાનુરૂપતો સક્ખિ વિય ભવતીતિ વુત્તં ''**સક્ખિભાવેના**''તિ યથા તં મારવિજયકાલે (જા॰ અટ્ઠ॰ ૧.અવિદૂરેનિદાનકથા). **સાધુકારદાનેના**તિ પકરણાનુરૂપવસેન વુત્તં યથા તં ધમ્મચક્કપ્પવત્તનસઙ્ગીતિકાલાદીસુ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૮૧; મહાવ॰ ૧૩; પટિ॰ મ॰ ૩.૩૦૧).

''**ન કેવલ**''ન્તિઆદિના અનેકત્થપથવીકમ્પનદસ્સનમુખેન ઇમસ્સ સુત્તસ્સ મહાનુભાવતાયેવ દસ્સિતા. તત્થ **જોતિવને**તિ નન્દવને. તઞ્હિ સાસનસ્સ ઞાણાલોકસઞ્જાતાય જોતિયા પાતુભૂતટ્ઠાનત્તા જોતિવનન્તિ વુચ્ચતીતિ **વિનયસંવણ્ણનાયં** વુત્તં. **ધમ્મ**ન્તિ અનમતગ્ગસુત્તાદિધમ્મં. **પાચીનઅમ્બલટ્ઠિકટ્ઠાન**ન્તિ પાચીનદિસાભાગે તરુણમ્બરુક્ખેન લક્ખિતટ્ઠાનં.

એવન્તિ ભગવતા દેસિતકાલાદીસુ પથવીકમ્પનમતિદિસતિ. **અનેકસો**તિ અનેકધા. સયમ્ભુના દેસિતસ્સ બ્રહ્મજાલસ્સ યસ્સ સુત્તસેટ્ઠસ્સાતિ યોજના. **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં સાસને. **યોનિસો**તિ મિચ્છાદિટ્ઠિપ્પહાનસમ્માદિટ્ઠિસમાદાનાદિના ઞાયેન ઉપાયેન પટિપજ્જન્તૂતિ અત્થો. અયં તાવેત્થ અટ્ઠકથાય લીનત્થવિભાવના.

પકરણનયવણ્ણના

''ઇતો પરં આચરિય-ધમ્મપાલેન યા કતા;
સમુટ્ઠાનાદિહારાદિ-વિવિધત્થવિભાવના.

ન સા અમ્હેહુપેક્ખેય્યા, અયઞ્હિ તબ્બિસોધના;
તસ્મા તમ્પિ પવક્ખામ, સોતૂનં ઞાણવુદ્ધિયા.

અયઞ્હિ પકરણનયેન પાળિયા અત્થવણ્ણના – પકરણનયોતિ ચ તમ્બપણ્ણિભાસાય વણ્ણનાનયો. ''નેત્તિપેટકપ્પકરણે ધમ્મકથિકાનં યોજનાનયોતિપિ વદન્તી''તિ **અભિધમ્મટીકાયં** વુત્તં. યસ્મા પનાયં દેસનાય સમુટ્ઠાનપયોજનભાજનેસુ, પિણ્ડત્થેસુ ચ પઠમં નિદ્ધારિતેસુ સુકરા, હોતિ સુવિઞ્ઞેય્યા ચ, તસ્મા –

સમુટ્ઠાનં પયોજનં, ભાજનઞ્ચાપિ પિણ્ડત્થં;
નિદ્ધારેત્વાન પણ્ડિતો, તતો હારાદયો સંસે.

તત્થ **સમુટ્ઠાનં** નામ દેસનાનિદાનં, તં સાધારણમસાધારણન્તિ દુવિધં, તથા સાધારણમ્પિ અજ્ઝત્તિકબાહિરતો. તત્થ સાધારણં અજ્ઝત્તિકસમુટ્ઠાનં નામ ભગવતો મહાકરુણા. તાય હિ સમુસ્સાહિતસ્સ લોકનાથસ્સ વેનેય્યાનં ધમ્મદેસનાય ચિત્તં ઉદપાદિ, તં સન્ધાય વુત્તં ''સત્તેસુ કારુઞ્ઞતં પટિચ્ચ બુદ્ધચક્ખુના લોકં વોલોકેસી''તિઆદિ. એત્થ ચ તિવિધાવત્થાયપિ મહાકરુણાય સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો યાવદેવ સદ્ધમ્મદેસનાહત્થદાનેહિ સંસારમહોઘતો સત્તસન્તારણત્થં તદુપ્પત્તિતો. યથા ચ મહાકરુણા, એવં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણદસબલઞાણાદયોપિ દેસનાય સાધારણમજ્ઝત્તિકસમુટ્ઠાનં નામ. સબ્બઞ્હિ ઞેય્યધમ્મં તેસં દેસેતબ્બાકારં, સત્તાનં આસયાનુસયાદિકઞ્ચ યાથાવતો જાનન્તો ભગવા ઠાનાટ્ઠાનાદીસુ કોસલ્લેન વેનેય્યજ્ઝાસયાનુરૂપં વિચિત્રનયદેસનં પવત્તેસિ. બાહિરં પન સાધારણસમુટ્ઠાનં દસસહસ્સિમહાબ્રહ્મપરિવારસ્સ

સહમ્પતિબ્રહ્મુનો અજ્ઝેસનં. તદજ્ઝેસનઞ્હિ પતિ ધમ્મગમ્ભીરતાપચ્ચવેક્ખણાજનિતં અપ્પોસ્સુક્કતં પટિપ્પસ્સમ્ભેત્વા ધમ્મસ્સામી ધમ્મદેસનાય ઉસ્સાહજાતો અહોસિ.

અસાધારણમ્પિ અજ્ઝત્તિકબાહિરતો દુવિધમેવ. તત્થ અજ્ઝત્તિકં યાય મહાકરુણાય, યેન ચ દેસનાઞાણેન ઇદં સુત્તં પવત્તિતં, તદુભયમેવ. સામઞ્ઞાવત્થાય હિ સાધારણમ્પિ સમાનં મહાકરુણાદિવિસેસાવત્થાય અસાધારણં ભવતિ, બાહિરં પન અસાધારણસમુટ્ઠાનં વણ્ણાવણ્ણભણનન્તિ અટ્ઠકથાયં વુત્તં. અપિચ નિન્દાપસંસાસુ સત્તાનં વેનેય્યાઘાતાનન્દાદિભાવમનાપત્તિ. તત્થ ચ અનાદીનવદસ્સનં બાહિરમસાધારણસમુટ્ઠાનમેવ, તથા નિન્દાપસંસાસુ પટિપજ્જનક્કમસ્સ, પસંસાવિસયસ્સ ચ ખુદ્દકાદિવસેન અનેકવિધસ્સ સીલસ્સ, સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ ચ સસ્સતાદિદિટ્ઠિટ્ઠાને, તદુત્તરિ ચ અપ્પટિહતચારતાય, તથાગતસ્સ ચ કત્થચિપિ ભવાદીસુ અપરિયાપન્નતાય સત્તાનમનવબોધોપિ બાહિરમસાધારણસમુટ્ઠાનં.

પયોજનમ્પિ સાધારણાસાધારણતો દુવિધં. તત્થ સાધારણં અનુપાદાપરિનિબ્બાનં વિમુત્તિરસત્તા સબ્બાયપિ ભગવતો દેસનાય, તેનેવાહ ''એતદત્થા કથા, એતદત્થા મન્તના''તિઆદિ (પરિ॰ ૩૬૬) અસાધારણં પન બાહિરસમુટ્ઠાનતો વિપરિયાયેન વેદિતબ્બં. નિન્દાપસંસાસુ હિ સત્તાનન્વેનેય્યાઘાતાનન્દાદિભાવપ્પત્તિઆદિકં ઇમિસ્સા દેસનાય ફલભૂતં કારણભાવેન ઇમં દેસનં પયોજેતિ. ફલઞ્હિ તદુપ્પાદકસત્તિયા કારણં પયોજેતિ નામ ફલે સતિયેવ તાય સત્તિયા કારણભાવપ્પત્તિતો. અથ વા યથાવુત્તં ફલં ઇમાય દેસનાય ભગવન્તં પયોજેતીતિ **આચરિયસારિપુત્તત્થેરેન** વુત્તં. યઞ્હિ દેસનાય સાધેતબ્બં ફલં, તં આકઙ્ખિતબ્બત્તા દેસનાય દેસકં પયોજેતિ નામ. અપિચ કુહનલપનાદિનાનાવિધમિચ્છાજીવવિદ્ધંસનં, દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિજાલવિનિવેઠનં, દિટ્ઠિસીસેન પચ્ચયાકારવિભાવનં, છફસ્સાયતનવસેન ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનનિદ્દેસો, સબ્બદિટ્ઠિગતાનં અનવસેસપરિયાદાનં, અત્તનો અનુપાદાપરિનિબ્બાનદીપનઞ્ચ પયોજનમેવ.

ભાજનં પન દેસનાધિટ્ઠાનં. યે હિ વણ્ણાવણ્ણનિમિત્તઅનુરોધવિરોધવન્તચિત્તા કુહનાદિવિવિધમિચ્છાજીવનિરતા સસ્સતાદિદિટ્ઠિપઙ્કનિમુગ્ગા સીલક્ખન્ધાદીસુ અપરિપૂરકારિનો અબુદ્ધગુણવિસેસઞાણા વેનેય્યા, તે ઇમિસ્સા દેસનાય ભાજનં.

પિણ્ડત્થો પન ઇધ લબ્ભમાનપદેહિ, સમુદાયેન ચ સુત્તપદેન યથાસમ્ભવં સઙ્ગહિતો અત્થો. આઘાતાદીનં અકરણીયતાવચનેન હિ દસ્સિતં પટિઞ્ઞાનુરૂપં સમણસઞ્ઞાય નિયોજનં, તથા ખન્તિસોરચ્ચાનુટ્ઠાનં, બ્રહ્મવિહારભાવનાનુયોગો, સદ્ધાપઞ્ઞાસમાયોગો, સતિસમ્પજઞ્ઞાધિટ્ઠાનં, પટિસઙ્ખાનભાવનાબલસિદ્ધિ, પરિયુટ્ઠાનાનુસયપ્પહાનં, ઉભયહિતપટિપત્તિ, લોકધમ્મેહિ અનુપલેપો ચ –

પાણાતિપાતાદીહિ પટિવિરતિવચનેન દસ્સિતા સીલવિસુદ્ધિ, તાય ચ હિરોત્તપ્પસમ્પત્તિ, મેત્તાકરુણાસમઙ્ગિતા, વીતિક્કમપ્પહાનં, તદઙ્ગપ્પહાનં, દુચ્ચરિતસંકિલેસપ્પહાનં, વિરતિત્તયસિદ્ધિ, પિયમનાપગરુભાવનીયતાનિપ્ફત્તિ, લાભસક્કારસિલોકસમુદાગમો, સમથવિપસ્સનાનં અધિટ્ઠાનભાવો, અકુસલમૂલતનુકરણં, કુસલમૂલરોપનં, ઉભયાનત્થદૂરીકરણં, પરિસાસુ વિસારદતા, અપ્પમાદવિહારો, પરેહિ દુપ્પધંસિયતા, અવિપ્પટિસારાદિસમઙ્ગિતા ચ –

''ગમ્ભીરા''તિઆદિવચનેહિ દસ્સિતં ગમ્ભીરધમ્મવિભાવનં, અલબ્ભનેય્યપતિટ્ઠતા, કપ્પાનમસઙ્ખ્યેય્યેનાપિ દુલ્લભપાતુભાવતા, સુખુમેનપિ ઞાણેન પચ્ચક્ખતો પટિવિજ્ઝિતુમસક્કુણેય્યતા, ધમ્મન્વયસઙ્ખાતેન

અનુમાનઞાણેનાપિ દુરધિગમનીયતા, પસ્સદ્ધસબ્બદરથતા, સન્તધમ્મવિભાવનં, સોભનપરિયોસાનતા, અતિત્તિકરભાવો, પધાનભાવપ્પત્તિ, યથાભૂતઞાણગોચરતા, સુખુમસભાવતા, મહાપઞ્ઞાવિભાવના ચ. દિટ્ઠિદીપકપદેહિ દસ્સિતા સમાસતો સસ્સતઉચ્છેદદિટ્ઠિયો લીનતાતિધાવનવિભાવનં, ઉભયવિનિબન્ધનિદ્દેસો , મિચ્છાભિનિવેસકિત્તનં, કુમ્મગ્ગપટિપત્તિપ્પકાસનં, વિપરિયેસગ્ગાહઞાપનં, પરામાસપરિગ્ગહો, પુબ્બન્તાપરન્તાનુદિટ્ઠિપતિટ્ઠાપના, ભવવિભવદિટ્ઠિવિભાગા, તણ્હાવિજ્જાપવત્તિ, અન્તવાનન્તવાદિટ્ઠિનિદ્દેસો, અન્તદ્વયાવતારણં, આસવોઘયોગકિલેસગન્થસંયોજનુપાદાનવિસેસવિભજનઞ્ચ –

તથા ''વેદનાનં સમુદય''ન્તિઆદિવચનેહિ દસ્સિતા ચતુન્નમરિયસચ્ચાનં અનુબોધપટિબોધસિદ્ધિ, વિક્ખમ્ભનસમુચ્છેદપ્પહાનં તણ્હાવિજ્જાવિગમો, સદ્ધમ્મટ્ઠિતિનિમિત્તપરિગ્ગહો, આગમાધિગમસમ્પત્તિ, ઉભયહિતપટિપત્તિ, તિવિધપઞ્ઞાપરિગ્ગહો, સતિસમ્પજઞ્ઞાનુટ્ઠાનં, સદ્ધાપઞ્ઞાસમાયોગો, વીરિયસમતાનુયોજનં, સમથવિપસ્સનાનિપ્ફત્તિ ચ –

''અજાનતં અપસ્સત''ન્તિ પદેહિ દસ્સિતા અવિજ્જાસિદ્ધિ, તથા ''તણ્હાગતાનં પરિતસ્સિતવિપ્ફન્દિત''ન્તિ પદેહિ તણ્હાસિદ્ધિ, તદુભયેન ચ નીવરણસઞ્ઞોજનદ્વયસિદ્ધિ, અનમતગ્ગસંસારવટ્ટાનુપચ્છેદો, પુબ્બન્તાહરણાપરન્તાનુસન્ધાનાનિ, અતીતપચ્ચુપ્પન્નકાલવસેન હેતુવિભાગો, અવિજ્જાતણ્હાનં અઞ્ઞમઞ્ઞાનતિવત્તનં, અઞ્ઞમઞ્ઞૂપકારિતા, પઞ્ઞાવિમુત્તિચેતોવિમુત્તીનં પટિપક્ખનિદ્દેસો ચ –

''તદપિ ફસ્સપચ્ચયા''તિ પદેન દસ્સિતા સસ્સતાદિપઞ્ઞાપનસ્સ પચ્ચયાધીનવુત્તિતા, તેન ચ ધમ્માનં નિચ્ચતાપટિસેધો, અનિચ્ચતાપતિટ્ઠાપનં, પરમત્થતો કારકાદિપટિક્ખેપો, એવંધમ્મતાનિદ્દેસો, સુઞ્ઞતાપકાસનં સમત્થનિરીહ પચ્ચયલક્ખણવિભાવનઞ્ચ –

''ઉચ્છિન્નભવનેત્તિકો''તિઆદિના દસ્સિતા ભગવતો પહાનસમ્પત્તિ, વિજ્જાવિમુત્તિવસીભાવો, સિક્ખત્તયનિપ્ફત્તિ, નિબ્બાનધાતુદ્વયવિભાગો, ચતુરધિટ્ઠાનપરિપૂરણં, ભવયોનિઆદીસુ અપરિયાપન્નતા ચ –

સકલેન પન સુત્તપદેન દસ્સિતો ઇટ્ઠાનિટ્ઠેસુ ભગવતો તાદિભાવો, તત્થ ચ પરેસં પતિટ્ઠાપનં, કુસલધમ્માનં આદિભૂતધમ્મદ્વયનિદ્દેસો સિક્ખત્તયૂપદેસો, અત્તન્તપાદિપુગ્ગલચતુક્કસિદ્ધિ, કણ્હકણ્હવિપાકાદિકમ્મચતુક્કવિભાગો, ચતુરપ્પમઞ્ઞાવિસયનિદ્દેસો, સમુદયત્થઙ્ગમાદિપઞ્ચકસ્સ યથાભૂતાવબોધો, છસારણીયધમ્મવિભાવના, દસનાથકધમ્મપતિટ્ઠાપનન્તિ એવમાદયો યથાસમ્ભવં સઙ્ગહેત્વા દસ્સેતબ્બા અત્થા પિણ્ડત્થો.

સોળસહારવણ્ણના

દેસનાહારવણ્ણના

ઇદાનિ નેત્તિયા, પેટકોપદેસે ચ વુત્તનયવસેન હારાદીનં નિદ્ધારણં. તત્થ ''અત્તા, લોકો''તિ ચ દિટ્ઠિયા અધિટ્ઠાનભાવેન, વેદનાફસ્સાયતનાદિમુખેન ચ ગહિતેસુ પઞ્ચસુ ઉપાદાનક્ખન્ધેસુ તણ્હાવજ્જિતા પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા **દુક્ખસચ્ચં**. તણ્હા **સમુદયસચ્ચં**. તં પન ''પરિતસ્સનાગહણેન તણ્હાગતાન''ન્તિ, ''વેદનાપચ્ચયા તણ્હા''તિ ચ પદેહિ સમુદયગ્ગહણેનઞ્ચ પાળિયં સરૂપેન ગહિતમેવ. અયં તાવ સુત્તન્તનયો.

અભિધમ્મે પન વિભઙ્ગપ્પકરણે આગતનયેન આઘાતાનન્દાદિવચનેહિ, ‘‘આતપ્પમન્વાયા’’તિઆદિપદેહિ, ચિત્તપદોસવચનેન, સબ્બદિટ્ઠિગતિકપદેહિ, કુસલાકુસલગ્ગહણેન, ભવગ્ગહણેન, સોકાદિગ્ગહણેન, દિટ્ઠિગ્ગહણેન, તત્થ તત્થ સમુદયગ્ગહણેન ચાતિ સઙ્ખેપતો સબ્બલોકિયકુસલાકુસલધમ્મવિભાવનપદેહિ ગહિતા ધમ્મકિલેસા **સમુદયસચ્ચં**. તદુભયેસમપ્પવત્તિ **નિરોધસચ્ચં**. તસ્સ પન તત્થ તત્થ વેદનાનં અત્થઙ્ગમનિસ્સરણપરિયાયેહિ પચ્ચત્તં નિબ્બુતિવચનેન, અનુપાદાવિમુત્તિવચનેન ચ પાળિયં ગહણં વેદિતબ્બં. નિરોધપજાનના પટિપદા **મગ્ગસચ્ચં**. તસ્સપિ તત્થ તત્થ વેદનાનં સમુદયાદીનિ યથાભૂતપટિવેધનાપદેસેન છન્નં ફસ્સાયતનાનં સમુદયાદીનિ યથાભૂતપજાનનપરિયાયેન, ભવનેત્તિયા ઉચ્છેદવચનેન ચ ગહણં વેદિતબ્બં.

તત્થ સમુદયેન **અસ્સાદો**, દુક્ખેન **આદીનવો**, મગ્ગનિરોધેહિ **નિસ્સરણ**ન્તિ એવં ચતુસચ્ચવસેન, યાનિ પાળિયં સરૂપેનેવ આગતાનિ અસ્સાદાદીનવનિસ્સરણાનિ, તેસઞ્ચ વસેન ઇધ અસ્સાદાદયો વેદિતબ્બા. વેનેય્યાનં તાદિભાવાપત્તિઆદિ **ફલં**. યઞ્હિ દેસનાય સાધેતબ્બં હેટ્ઠા વુત્તં પયોજનં. તદેવ ફલન્તિ વુત્તોવાયમત્થો. તદત્થઞ્હિ ઇદં સુત્તં ભગવતા દેસિતં. આઘાતાદીનમકરણીયતા, આઘાતાદિફલસ્સ ચ અનઞ્ઞસન્તાનભાવિતા નિન્દાપસંસાસુ યથાસભાવં પટિજાનનનિબ્બેઠનાનીતિ એવં તંતંપયોજનાધિગમહેતુ **ઉપાયો**. આઘાતાદીનં કરણપટિસેધનાદિઅપદેસેન અત્થકામેહિ તતો ચિત્તં સાધુકં રક્ખિતબ્બન્તિ અયં આણારહસ્સ ધમ્મરાજસ્સ **આણત્તી**તિ. અયં અસ્સાદાદીનવનિસ્સરણફલૂપાયાણત્તિવસેન છબ્બિધધમ્મસન્દસ્સનલક્ખણો **દેસનાહારો** નામ. વુત્તઞ્ચ –

‘‘અસ્સાદાદીનવતા , નિસ્સરણમ્પિ ચ ફલં ઉપાયો ચ;
આણત્તી ચ ભગવતો, યોગીનં દેસનાહારો’’તિ.

વિચયહારવણ્ણના

કપ્પનાભાવેપિ વોહારવસેન, અનુવાદવસેન ચ ‘‘મમ’’ન્તિ વુત્તં. નિયમાભાવતો વિકપ્પનત્થં વાગ્ગહણં. તંગુણસમઙ્ગિતાય, અભિમુખીકરણાય ચ ‘‘ભિક્ખવે’’તિ આમન્તનં. અઞ્ઞભાવતો, પટિવિરુદ્ધભાવતો ચ ‘‘પરે’’તિ વુત્તં, વણ્ણપટિપક્ખતો, અવણ્ણનીયતો ચ ‘‘અવણ્ણ’’ન્તિ, બ્યત્તિવસેન, વિત્થારવસેન ચ ‘‘ભાસેય્યુ’’ન્તિ, ધારણસભાવતો, અધમ્મપટિપક્ખતો ચ ‘‘ધમ્મસ્સા’’તિ, દિટ્ઠિસીલેહિ સંહતભાવતો, કિલેસાનં સઙ્ઘાતકરણતો ચ ‘‘સઙ્ઘસ્સા’’તિ, વુત્તપટિનિદ્દેસતો, વચનુપન્યાસતો ચ ‘‘તત્રા’’તિ, સમ્મુખીભાવતો, પુથુભાવતો ચ ‘‘તુમ્હેહી’’તિ, ચિત્તસ્સ હનનતો, આરમ્મણાભિઘાતતો ચ ‘‘આઘાતો’’તિ, આરમ્મણે સઙ્કોચવુત્તિયા અનભિમુખતાય, અતુટ્ઠાકારતાય ચ ‘‘અપ્પચ્ચયો’’તિ, આરમ્મણચિન્તનતો, નિસ્સયતો ચ ‘‘ચેતસો’’તિ, અત્થસ્સ અસાધનતો, અનુ અનુ અનત્થસાધનતો ચ ‘‘અનભિરદ્ધી’’તિ, કારણાનરહત્તા, સત્થુસાસને

ઠિતેહિ કાતુમસક્કુણેય્યત્તા ચ ‘‘ન કરણીયા’’તિ વુત્તં. એવં તસ્મિં તસ્મિં અધિપ્પેતત્થે પવત્તતાનિદસ્સનેન, અત્થસો ચ –

મમન્તિ સામિનિદ્દિટ્ઠં સબ્બનામપદં. વાતિ વિકપ્પનનિદ્દિટ્ઠં નિપાતપદં. ભિક્ખવેતિ આલપનનિદ્દિટ્ઠં નામપદં. પરેતિ કત્તુનિદ્દિટ્ઠં નામપદં. અવણ્ણન્તિ કમ્મનિદ્દિટ્ઠં નામપદં. ભાસેય્યુન્તિ કિરિયાનિદ્દિટ્ઠં આખ્યાતપદં. ધમ્મસ્સ, સઙ્ઘસ્સાતિ ચ સામિનિદ્દિટ્ઠં નામપદં. તત્રાતિ આધારનિદ્દિટ્ઠં સબ્બનામપદં. તુમ્હેહીતિ કત્તુનિદ્દિટ્ઠં સબ્બનામપદં. **ન**-ઇતિ પટિસેધનિદ્દિટ્ઠં નિપાતપદં. આઘાતો, અપ્પચ્ચયો, અનભિરદ્ધીતિ ચ કમ્મનિદ્દિટ્ઠં નામપદં. ચેતસોતિ

સામિનિદ્દિટ્ઠં નામપદં. કરણીયાતિ કિરિયાનિદ્દિટ્ઠં નામપદન્તિ. એવં તસ્સ તસ્સ પદસ્સ વિસેસતાનિદસ્સનેન, બ્યઞ્જનસો ચ વિચયનં **પદવિચયો**. અતિવિત્થારભયેન પન સક્કાયેવ અટ્ઠકથં, તસ્સા ચ લીનત્થવિભાવનં અનુગન્ત્વા અયમત્થો વિઞ્ઞુના વિભાવેતુન્તિ ન વિત્થારયિમ્હ.

‘‘તત્ર ચે તુમ્હે અસ્સથ કુપિતા વા અનત્તમના વા, અપિ નુ તુમ્હે પરેસં સુભાસિતં દુબ્ભાસિતં આજાનેય્યાથા’’તિ અયં **અનુમતિપુચ્છા**. સત્તાધિટ્ઠાના, અનેકાધિટ્ઠાના, પરમત્થવિસયા, પચ્ચુપ્પન્નવિસયાતિ એવં સબ્બત્થ યથાસમ્ભવં પુચ્છાવિચયનં **પુચ્છાવિચયો**. ‘‘નો હેતં ભન્તે’’તિ ઇદં વિસ્સજ્જનં એકંસબ્યાકરણં, નિરવસેસં, સઉત્તરં, લોકિયન્તિ એવં સબ્બસ્સાપિ વિસ્સજ્જનસ્સ યથારહં વિચયનં **વિસ્સજ્જનાવિચયો**.

‘‘મમં વા ભિક્ખવે પરે અવણ્ણં ભાસેય્યું…પે॰… ન ચેતસો અનભિરદ્ધિ કરણીયા’’તિ ઇમાય પઠમદેસનાય ‘‘મમં વા…પે॰… તુમ્હંયેવસ્સ તેન અન્તરાયો’’તિ અયં દુતિયદેસના સંસન્દતિ. કસ્મા? પઠમાય મનોપદોસં નિવારેત્વા દુતિયાય તત્થાદીનવસ્સ દસ્સિતત્તા. તથા ઇમાય દુતિયદેસનાય ‘‘મમં વા…પે॰… અપિ નુ તુમ્હે પરેસં સુભાસિતં દુબ્ભાસિતં આજાનેય્યાથા’’તિ અયં તતિયદેસના સંસન્દતિ. કસ્મા? દુતિયાય તત્થાદીનવં દસ્સેત્વા તતિયાય વચનત્થસલ્લક્ખણમત્તેપિ અસમત્થભાવસ્સ દસ્સિતત્તા. તથા ઇમાય તતિયદેસનાય ‘‘મમં વા…પે॰… ન ચ પનેતં અમ્હેસુ સંવિજ્જતી’’તિ અયં ચતુત્થદેસના સંસન્દતિ. કસ્મા? તતિયાય મનોપદોસં સબ્બથા નિવારેત્વા ચતુત્થાય અવણ્ણટ્ઠાને પટિપજ્જિતબ્બાકારસ્સ દસ્સિતત્તાતિ ઇમિના નયેન પુબ્બેન અપરં સંસન્દિત્વા વિચયનં **પુબ્બાપરવિચયો**. અસ્સાદવિચયાદયો વુત્તનયાવ. તેસં લક્ખણસન્દસ્સનમત્તમેવ હેત્થ વિસેસો.

‘‘અપિ નુ તુમ્હે પરેસં સુભાસિતં દુબ્ભાસિતં આજાનેય્યાથા’’તિ ઇમાય પુચ્છાય ‘‘નો હેતં ભન્તે’’તિ અયં વિસ્સજ્જના સમેતિ. કુપિતો હિ નેવ બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધઅરિયસાવકાનં ન માતાપિતૂનં ન પચ્ચત્થિકાનં સુભાસિતદુબ્ભાસિતસ્સ અત્થં આજાનાતિ. ‘‘કતમઞ્ચ તં ભિક્ખવે, અપ્પમત્તકં…પે॰… તથાગતસ્સ વણ્ણં વદમાનો વદેય્યા’’તિ ઇમાય પુચ્છાય ‘‘પાણાતિપાતં પહાય પાણાતિપાતા પટિવિરતો’’તિઆદિકા અયં વિસ્સજ્જના સમેતિ. ભગવા હિ અનુત્તરેન પાણાતિપાતવિરમણાદિગુણેન સમન્નાગતો, તઞ્ચ ખો સમાધિં, પઞ્ઞઞ્ચ ઉપનિધાય અપ્પમત્તકં ઓરમત્તકં સીલમત્તકં. ‘‘કતમે ચ તે ભિક્ખવે, ધમ્મા ગમ્ભીરા દુદ્દસા’’તિઆદિકાય પુચ્છાય ‘‘સન્તિ ભિક્ખવે, એકે સમણબ્રાહ્મણા પુબ્બન્તકપ્પિકા’’તિઆદિકા વિસ્સજ્જના સમેતિ. સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણગુણા હિ અઞ્ઞત્ર તથાગતા અઞ્ઞેસં ઞાણેન અલબ્ભનેય્યપતિટ્ઠત્તા ગમ્ભીરા દુદ્દસા દુરનુબોધા સન્તા પણીતા અતક્કાવચરા નિપુણા પણ્ડિતવેદનીયાતિ ઇમિના નયેન વિસ્સજ્જનાય પુચ્છાનુરૂપતાવિચયનમેવ ઇધ સઙ્ગહગાથાય અભાવતો **અનુગીતિવિચયો**તિ. અયં પદપઞ્હાદિએકાદસધમ્મવિચયનલક્ખણો **વિચયહારો** નામ. વુત્તઞ્ચ ‘‘યં પુચ્છિતઞ્ચ વિસ્સજ્જિતઞ્ચા’’તિઆદિ (નેત્તિ॰ ૪.૨).

યુત્તિહારસંવણ્ણના

મમન્તિ સામિનિદ્દેસો યુજ્જતિ સભાવનિરુત્તિયા તથાપયોગદિસ્સનતો, અવણ્ણસ્સ ચ તદપેક્ખત્તા. વાતિ વિકપ્પનત્થનિદ્દેસો યુજ્જતિ નેપાતિકાનમનેકત્થત્તા, એત્થ ચ નિયમાભાવતો. ભિક્ખવેતિ આમન્તનનિદ્દેસો યુજ્જતિ તદત્થેયેવ એતસ્સ પયોગસ્સ દિસ્સનતો, દેસકસ્સ ચ પટિગ્ગાહકાપેક્ખતોતિ એવમાદિના બ્યઞ્જનતો ચ –

સબ્બેન સબ્બં આઘાતાદીનમકરણં તાદિભાવાય સંવત્તતીતિ યુજ્જતિ ઇટ્ઠાનિટ્ઠેસુ સમપ્પવત્તિસબ્ભાવતો. યસ્મિં સન્તાને આઘાતાદયો ઉપ્પન્ના, તન્નિમિત્તકા અન્તરાયા તસ્સેવ સમ્પત્તિવિબન્ધાય સંવત્તન્તીતિ યુજ્જતિ કમ્માનં સન્તાનન્તરેસુ અસઙ્કમનતો. ચિત્તમભિભવિત્વા ઉપ્પન્ના આઘાતાદયો સુભાસિતદુબ્ભાસિતસલ્લક્ખણેપિ અસમત્થતાય સંવત્તન્તીતિ યુજ્જતિ કોધલોભાનં અન્ધતમસભાવતો. પાણાતિપાતાદિદુસ્સીલ્યતો વેરમણી સબ્બસત્તાનં પામોજ્જપાસંસાય સંવત્તતીતિ યુજ્જતિ સીલસમ્પત્તિયા મહતો કિત્તિસદ્દસ્સ અબ્ભુગ્ગતત્તા. ગમ્ભીરતાદિવિસેસયુત્તેન ગુણેન તથાગતસ્સ વણ્ણના એકદેસભૂતાપિ સકલસબ્બઞ્ઞુગુણગ્ગહણાય સંવત્તતીતિ યુજ્જતિ અનઞ્ઞસાધારણત્તા. તજ્જાઅયોનિસોમનસિકારપરિક્ખતાનિ અધિગમતક્કનાનિ સસ્સતવાદાદિઅભિનિવેસાય સંવત્તન્તીતિ યુજ્જતિ કપ્પનજાલસ્સ અસમુગ્ઘાટિતત્તા. વેદનાદીનં અનવબોધેન વેદનાપચ્ચયા તણ્હા વડ્ઢતીતિ યુજ્જતિ અસ્સાદાનુપસ્સનાસબ્ભાવતો, સતિ ચ વેદયિતભાવે (વેદયિતરાગે (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧૪૯) તત્થ અત્તત્તનિયગાહો, સસ્સતાદિગાહો ચ વિપરિપ્ફન્દતીતિ યુજ્જતિ કારણસ્સ સન્નિહિતત્તા. તણ્હાપચ્ચયા હિ ઉપાદાનં સમ્ભવતિ. સસ્સતાદિવાદે પઞ્ઞપેન્તાનં, તદનુચ્છવિકઞ્ચ વેદનં વેદયન્તાનં ફસ્સો હેતૂતિ યુજ્જતિ વિસયિન્દ્રિયવિઞ્ઞાણસઙ્ગતિયા વિના તદભાવતો. છફસ્સાયતનનિમિત્તં વટ્ટસ્સ અનુપચ્છેદોતિ યુજ્જતિ તત્થ અવિજ્જાતણ્હાનં અપ્પહીનત્તા. છન્નં ફસ્સાયતનાનં સમુદયત્થઙ્ગમાદિપજાનના સબ્બદિટ્ઠિગતિકસઞ્ઞં અતિચ્ચ તિટ્ઠતીતિ યુજ્જતિ ચતુસચ્ચપટિવેધભાવતો. ઇમાહિયેવ દ્વાસટ્ઠિયા સબ્બદિટ્ઠિગતાનં અન્તોજાલીકતભાવોતિ યુજ્જતિ અકિરિયવાદાદીનં, ઇસ્સરવાદાદીનઞ્ચ તદન્તોગધત્તા, તથા ચેવ હેટ્ઠા સંવણ્ણિતં. ઉચ્છિન્નભવનેત્તિકો તથાગતસ્સ કાયોતિ યુજ્જતિ ભગવતો અભિનીહારસમ્પત્તિયા ચતૂસુ સતિપટ્ઠાનેસુ ઠત્વા સત્તન્નં બોજ્ઝઙ્ગાનં યથાભૂતં ભાવિતત્તા. કાયસ્સ ભેદા પરિનિબ્બુતં ન દક્ખન્તીતિ યુજ્જતિ અનુપાદિસેસનિબ્બાનપ્પત્તિયં રૂપાદીસુ કસ્સચિપિ અનવસેસતોતિ ઇમિના નયેન અત્થતો ચ સુત્તે બ્યઞ્જનત્થાનં યુત્તિતાવિભાવનલક્ખણો **યુત્તિહારો** નામ યથાહ ''સબ્બેસં હારાનં, યા ભૂમી''તિઆદિ (નેત્તિ॰ ૪.૩).

પદટ્ઠાનહારવણ્ણના

વણ્ણારહાવણ્ણદુબ્બણ્ણતાનાદેય્યવચનતાદિ વિપત્તીનં પદટ્ઠાનં. વણ્ણારહવણ્ણસુબ્બણ્ણતાસદ્ધેય્યવચનતાદિ સમ્પત્તીનં પદટ્ઠાનં. તથા આઘાતાદયો નિરયાદિદુક્ખસ્સ પદટ્ઠાનં. આઘાતાદીનમકરણં સગ્ગસમ્પત્તિયાદિસબ્બસમ્પત્તીનં પદટ્ઠાનં. પાણાતિપાતાદિપટિવિરતિ અરિયસ્સ સીલક્ખન્ધસ્સ પદટ્ઠાનં, અરિયો સીલક્ખન્ધો અરિયસ્સ સમાધિક્ખન્ધસ્સ પદટ્ઠાનં. અરિયો સમાધિક્ખન્ધો અરિયસ્સ પઞ્ઞાક્ખન્ધસ્સ પદટ્ઠાનં. ગમ્ભીરતાદિવિસેસયુત્તં ભગવતો પટિવેધપ્પકારઞાણં દેસનાઞાણસ્સ પદટ્ઠાનં. દેસનાઞાણં વેનેય્યાનં સકલવટ્ટદુક્ખનિસ્સરણસ્સ પદટ્ઠાનં. સબ્બાયપિ દિટ્ઠિયા દિટ્ઠુપાદાનભાવતો સા યથારહં નવવિધસ્સપિ ભવસ્સ પદટ્ઠાનં. ભવો જાતિયા. જાતિ જરામરણસ્સ, સોકાદીનઞ્ચ પદટ્ઠાનં. વેદનાનં યથાભૂતં સમુદયત્થઙ્ગમાદિપટિવેધના ચતુન્નં અરિયસચ્ચાનં અનુબોધપટિવેધો હોતિ. તત્થ અનુબોધો પટિવેધસ્સ પદટ્ઠાનં. પટિવેધો ચતુબ્બિધસ્સ સામઞ્ઞફલસ્સ પદટ્ઠાનં. ''અજાનતં અપસ્સત''ન્તિ અવિજ્જાગહણં. તત્થ અવિજ્જા સઙ્ખારાનં પદટ્ઠાનં, સઙ્ખારા વિઞ્ઞાણસ્સ. યાવ વેદના તણ્હાય પદટ્ઠાનન્તિ નેત્વા તેસં ''વેદનાપચ્ચયા તણ્હા''તિઆદિના પાળિયમાગતનયેન સમ્બજ્ઝિતબ્બં. ''તણ્હાગતાનં પરિતસ્સિતવિપ્ફન્દિત''ન્તિ એત્થ તણ્હા ઉપાદાનસ્સ પદટ્ઠાનં. ''તદપિ ફસ્સપચ્ચયા''તિ એત્થ સસ્સતાદિપઞ્ઞાપનં પરેસં મિચ્છાભિનિવેસસ્સ પદટ્ઠાનં. મિચ્છાભિનિવેસો સદ્ધમ્મસ્સવનસપ્પુરિસૂપનિસ્સયયોનિસોમનસિકારધમ્માનુધમ્મપટિપત્તીહિ વિમુખતાય અસદ્ધમ્મસ્સવનાદીનઞ્ચ પદટ્ઠાનં. ''અઞ્ઞત્ર ફસ્સા''તિઆદીસુ ફસ્સો વેદનાય પદટ્ઠાનં. છ ફસ્સાયતનાનિ ફસ્સસ્સ, સકલસ્સ ચ વટ્ટદુક્ખસ્સ

પદટ્ઠાનં. છન્નં ફસ્સાયતનાનં યથાભૂતં સમુદયાદિપજાનનં નિબ્બિદાય પદટ્ઠાનં, નિબ્બિદા વિરાગસ્સાતિઆદિના યાવ અનુપાદાપરિનિબ્બાનં નેતબ્બં. ભગવતો ભવનેત્તિસમુચ્છેદો સબ્બઞ્ઞુતાય પદટ્ઠાનં, તથા અનુપાદાપરિનિબ્બાનસ્સ ચાતિ. અયં સુત્તે આગતધમ્માનં પદટ્ઠાનધમ્મા, તેસઞ્ચ પદટ્ઠાનધમ્માતિ યથાસમ્ભવં પદટ્ઠાનધમ્મનિદ્ધારણલક્ખણો **પદટ્ઠાનહારો** નામ. વુત્તઞ્હિ ''ધમ્મં દેસેતિ જિનો, તસ્સ ચ ધમ્મસ્સ યં પદટ્ઠાન''ન્તિઆદિ (નેત્તિ॰ ૪.૪).

લક્ખણહારવણ્ણના

આઘાતાદિગ્ગહણેન કોધૂપનાહમક્ખપલાસઇસ્સામચ્છરિયસારમ્ભપરવમ્ભનાદીનં સઙ્ગહો પટિઘચિત્તુપ્પાદપરિયાપન્નતાય એકલક્ખણત્તા. આનન્દાદિગ્ગહણેન અભિજ્ઝાવિસમલોભમાનાતિમાનમદપ્પમાદાનં સઙ્ગહો લોભચિત્તુપ્પાદપરિયાપન્નતાય એકલક્ખણત્તા. તથા આઘાતગ્ગહણેન અવસિટ્ઠગન્થનીવરણાનં સઙ્ગહો કાયગન્થનીવરણલક્ખણેન એકલક્ખણત્તા. આનન્દગ્ગહણેન ફસ્સાદીનં સઙ્ગહો સઙ્ખારક્ખન્ધલક્ખણેન એકલક્ખણત્તા. સીલગ્ગહણેન અધિચિત્તાધિપઞ્ઞાસિક્ખાનં સઙ્ગહો સિક્ખાલક્ખણેન એકલક્ખણત્તા. દિટ્ઠિગ્ગહણેન અવસિટ્ઠઉપાદાનાનં સઙ્ગહો ઉપાદાનલક્ખણેન એકલક્ખણત્તા. ''વેદનાન''ન્તિ એત્થ વેદનાગ્ગહણેન અવસિટ્ઠઉપાદાનક્ખન્ધાનં સઙ્ગહો ઉપાદાનક્ખન્ધલક્ખણેન એકલક્ખણત્તા. તથા ધમ્માયતનધમ્મધાતુપરિયાપન્નવેદનાગ્ગહણેન સમ્મસનુપગાનં સબ્બેસમ્પિ આયતનાનં, ધાતૂનઞ્ચ સઙ્ગહો આયતનલક્ખણેન, ધાતુલક્ખણેન ચ એકલક્ખણત્તા. ''અજાનતં અપસ્સત''ન્તિ એત્થ અવિજ્જાગ્ગહણેન હેતુઆસવોઘયોગનીવરણાદીનં સઙ્ગહો હેતાદિલક્ખણેન એકલક્ખણત્તા, તથા ''તણ્હાગતાનં પરિતસ્સિતવિપ્ફન્દિત''ન્તિ એત્થ તણ્હાગ્ગહણેનપિ. ''તદપિ ફસ્સપચ્ચયા''તિ એત્થ ફસ્સગ્ગહણેન સઞ્ઞાસઙ્ખારવિઞ્ઞાણાનં સઙ્ગહો વિપલ્લાસહેતુભાવેન, ખન્ધલક્ખણેન ચ એકલક્ખણત્તા. છફસ્સાયતનગ્ગહણેન અવસિટ્ઠખન્ધાયતનધાતિન્દ્રિયાદીનં સઙ્ગહો ફસ્સુપ્પત્તિનિમિત્તતાય, સમ્મસનીયભાવેન ચ એકલક્ખણત્તા. ભવનેત્તિગ્ગહણેન અવિજ્જાદીનં સંકિલેસધમ્માનં સઙ્ગહો વટ્ટહેતુભાવેન એકલક્ખણત્તાતિ. અયં સુત્તે અનાગતેપિ ધમ્મે એકલક્ખણતાદિના આગતે વિય નિદ્ધારણલક્ખણો **લક્ખણહારો** નામ. તથા હિ વુત્તં ''વુત્તમ્હિ એકધમ્મે, યે ધમ્મા એકલક્ખણા''તિઆદિ (નેત્તિ॰ ૪.૫).

ચતુબ્યૂહહારવણ્ણના

મમન્તિ અનેરુત્તપદં, તથા વાતિ ચ. ભિક્ખનસીલા ભિક્ખૂ. પરેન્તિવિરુદ્ધભાવમુપગચ્છન્તીતિ પરા, અઞ્ઞત્થે પનેતં અનેરુત્તપદન્તિ એવમાદિના **નેરુત્તં**, તં પન ''એવ''ન્તિઆદિનિદાનપદાનં, ''મમ''ન્તિઆદિપાળિપદાનઞ્ચ અટ્ઠકથાવસેન, તસ્સા લીનત્થવિભાવનીવસેન ચ સુવિઞ્ઞેય્યત્તા અતિવિત્થારભયેન ન વિત્થારયિમ્હ. યે તે નિન્દાપસંસાહિ સમ્માકમ્પિતચેતસા મિચ્છાજીવતો અનોરતા સસ્સતાદિમિચ્છાભિનિવેસિનો સીલાદિધમ્મક્ખન્ધેસુ અપ્પતિટ્ઠિતા સમ્માસમ્બુદ્ધગુણરસસ્સાદવિમુખા વેનેય્યા, તે કથં નુ ખો યથાવુત્તદોસવિનિમુત્તા સમ્માપટિપત્તિયા ઉભયહિતપરા ભવેય્યુન્તિ અયમેત્થ ભગવતો **અધિપ્પાયો**. એવમધિપ્પેતા પુગ્ગલા, દેસનાભાજનટ્ઠાને ચ દસ્સિતા ઇમિસ્સા દેસનાય **નિદાનં**.

પુબ્બાપરાનુસન્ધિ પન પદસન્ધિપદત્થનિદ્દેસનિક્ખેપસુત્તદેસનાસન્ધિવસેન છબ્બિધા. તત્થ ''મમ''ન્તિ એતસ્સ ''અવણ્ણ''ન્તિ ઇમિના સમ્બન્ધોતિઆદિના પદસ્સ પદન્તરેન સમ્બન્ધો **પદસન્ધિ**. ''મમ''ન્તિ વુત્તસ્સ

ભગવતો ''અવણ્ણ''ન્તિ વુત્તેન પરેહિ ઉપવદિતેન અગુણેનસમ્બન્ધોતિઆદિના પદત્થસ્સ પદત્થન્તરેન સમ્બન્ધો **પદત્થસન્ધિ**. ''મમં વા ભિક્ખવે, પરે અવણ્ણં ભાસેય્યુ''ન્તિઆદિદેસના સુપ્પિયેન પરિબ્બાજકેન વુત્તઅવણ્ણાનુસન્ધિવસેન પવત્તા. ''મમં વા ભિક્ખવે, પરે વણ્ણં ભાસેય્યુ''ન્તિઆદિદેસના બ્રહ્મદત્તેન માણવેન વુત્તવણ્ણાનુસન્ધિવસેન પવત્તા. ''અત્થિ ભિક્ખવે, અઞ્ઞેવ ધમ્મા ગમ્ભીરા દુદ્દસા દુરનુબોધા''તિઆદિદેસના ભિક્ખૂહિ વુત્તવણ્ણાનુસન્ધિવસેન પવત્તાતિ એવં નાનાનુસન્ધિકસ્સ સુત્તસ્સ તંતદનુસન્ધીહિ, એકાનુસન્ધિકસ્સ ચ પુબ્બાપરભાગેહિ સમ્બન્ધો **નિદ્દેસસન્ધિ**. **નિક્ખેપસન્ધિ** પન ચતુબ્બિધસુત્તનિક્ખેપવસેન. **સુત્તસન્ધિ** ચ તિવિધસુત્તાનુસન્ધિવસેન અટ્ઠકથાયં એવ વિચારિતા, અમ્હેહિ ચ પુબ્બે સંવણ્ણિતા. એકિસ્સા દેસનાય દેસનાન્તરેહિ સદ્ધિં સંસન્દનં **દેસનાસન્ધિ**, સા પનેવં વેદિતબ્બા – ''મમં વા ભિક્ખવે...પે॰... ન ચેતસો અનભિરદ્ધિ કરણીયા''તિ અયં દેસના ''ઉભતોદણ્ડકેન ચેપિ ભિક્ખવે, કકચેન ચોરા ઓચરકા અઙ્ગમઙ્ગાનિ ઓકન્તેય્યું, તત્રપિ યો મનો પદૂસેય્ય, ન મે સો તેન સાસનકરો''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૩૨) ઇમાય દેસનાય સદ્ધિં સંસન્દતિ. ''તુમ્હંયેવસ્સ તેન અનન્તરાયો''તિ અયં ''કમ્મસ્સકા માણવ સત્તા કમ્મદાયાદા કમ્મયોની કમ્મબન્ધૂ કમ્મપટિસરણા કમ્મં સત્તે વિભજતિ, યદિદં હીનપણીતતાયા''તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૨૮૯-૨૯૭) ઇમાય, ''અપિ નુ તુમ્હે...પે॰... આજાનેય્યાથા''તિ અયં –

''કુદ્ધો અત્થં ન જાનાતિ, કુદ્ધો ધમ્મં ન પસ્સતિ;
અન્ધં તમં તદા હોતિ, યં કોધો સહતે નર''ન્તિ. (અ॰ નિ॰ ૭.૬૪; મહાનિ॰ ૫, ૧૫૬, ૧૯૫); –

ઇમાય, ''મમં વા ભિક્ખવે, પરે વણ્ણં...પે॰... ન ચેતસો ઉબ્બિલાવિતત્તં કરણીય''ન્તિ અયં ''ધમ્માપિ વો ભિક્ખવે, પહાતબ્બા, પગેવ અધમ્મા''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૪૦), ''કુલ્લૂપમં વો ભિક્ખવે, ધમ્મં દેસેસ્સામિ નિત્થરણત્થાય, નો ગહણત્થાયા''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૪૦) ચ ઇમાય, ''તત્ર ચે તુમ્હે...પે॰... તુમ્હંયેવસ્સ તેન અન્તરાયો''તિ અયં –

''લુદ્ધો અત્થં ન જાનાતિ, લુદ્ધો ધમ્મં ન પસ્સતિ;
અન્ધં તમં તદા હોતિ, યં લોભો સહતે નર''ન્તિ. (ઇતિવુ॰ ૮૮; મહાનિ॰ ૫, ૧૫૬; ચૂળનિ॰ ૧૨૮) ચ –

''કામન્ધા જાલસઞ્છન્ના, તણ્હાછદનછાદિતા;
પમત્તબન્ધુનાબદ્ધા, મચ્છાવ કુમીનામુખે;
જરામરણમન્વેન્તિ, વચ્છો ખીરપકોવ માતર''ન્તિ. (ઉદા॰ ૬૪; નેત્તિ॰ ૨૭, ૯૦; પેટકો॰ ૧૪) ચ –

ઇમાય, ''અપ્પમત્તકં ખો પનેતં સીલમત્તક''ન્તિ અયં ''વિવિચ્ચેવ કામેહિ...પે॰... પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ, અયમ્પિ ખો બ્રાહ્મણ યઞ્ઞો પુરિમેહિ યઞ્ઞેહિ અપ્પટ્ઠતરો ચ અપ્પસમારમ્ભતરો ચ મહપ્ફલતરો ચ મહાનિસંસતરો ચા''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૩૫૩) ઇમાય પઠમજ્ઝાનસ્સ સીલતો મહપ્ફલમહાનિસંસતરતાવચનેન ઝાનતો સીલસ્સ અપ્પફલઅપ્પાનિસંસતરભાવદીપનતો.

''પાણાતિપાતં પહાયા''તિઆદિદેસના ''સમણો ખલુ ભો ગોતમો સીલવા અરિયસીલેન સમન્નાગતો''તિઆદિદેસનાય (દી॰ નિ॰ ૧.૩૦૪), ''અઞ્ઞેવ ધમ્મા ગમ્ભીરા''તિઆદિદેસના ''અધિગતો ખો મ્યાયં ધમ્મો ગમ્ભીરો દુદ્દસો દુરનુબોધો''તિઆદિદેસનાય, (દી॰ નિ॰ ૨.૬૭; મ॰ નિ॰ ૧.૨૮૧; ૨.૩૩૭; સં॰ નિ॰ ૧.૧૭૨; મહાવ॰ ૭, ૮) ગમ્ભીરતાદિવિસેસયુત્તધમ્મપટિવેધેન હિ ઞાણસ્સ ગમ્ભીરાદિભાવો વિઞ્ઞાયતિ.

‘‘સન્તિ ભિક્ખવે, એકે સમણબ્રાહ્મણા પુબ્બન્તકપ્પિકા’’તિઆદિદેસના ‘‘સન્તિ ભિક્ખવે, એકે સમણબ્રાહ્મણા પુબ્બન્તકપ્પિકા…પે॰… અભિવદન્તિ સસ્સતો અત્તા ચ લોકો ચ, ઇદમેવ સચ્ચં, મોઘમઞ્ઞન્તિ ઇત્થેકે અભિવદન્તિ, અસસ્સતો, સસ્સતો ચ અસસ્સતો ચ, નેવસસ્સતો ચ નાસસ્સતો ચ, અન્તવા, અનન્તવા, અન્તવા ચ અનન્તવા ચ, નેવન્તવા ચ નાનન્તવા ચ અત્તા ચ લોકો ચ, ઇદમેવ સચ્ચં, મોઘમઞ્ઞન્તિ ઇત્થેકે અભિવદન્તી’’તિઆદિદેસનાય (મ॰ નિ॰ ૩.૨૭).

તથા ‘‘સન્તિ ભિક્ખવે, એકે સમણબ્રાહ્મણા અપરન્તકપ્પિકા’’તિઆદિદેસના ‘‘સન્તિ ભિક્ખવે …પે॰… અભિવદન્તિ સઞ્ઞી અત્તા હોતિ અરોગો પરં મરણા. ઇત્થેકે અભિવદન્તિ અસઞ્ઞી, સઞ્ઞી ચ અસઞ્ઞી ચ, નેવસઞ્ઞી ચ નાસઞ્ઞી ચ અત્તા હોતિ અરોગો પરં મરણા. ઇત્થેકે અભિવદન્તિ સતો વા પન સત્તસ્સ ઉચ્છેદં વિનાસં વિભવં પઞ્ઞપેન્તિ, દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનં વા પનેકે અભિવદન્તી’’ન્તિઆદિદેસનાય (મ॰ નિ॰ ૩.૨૧), ‘‘વેદનાનં સમુદયઞ્ચ…પે॰… તથાગતો’’તિઆદિદેસના ‘‘તદિદં સઙ્ખતં ઓળારિકં, અત્થિ ખો પન સઙ્ખારાનં નિરોધો, અત્થેતન્તિ ઇતિ વિદિત્વા તસ્સ નિસ્સરણદસ્સાવી તથાગતો તદુપાતિવત્તો’’તિઆદિદેસનાય (મ॰ નિ॰ ૩.૨૯), ‘‘તદપિ તેસં…પે॰… વિપ્ફન્દિતમેવા’’તિ અયં ‘‘ઇદં તેસં વત અઞ્ઞત્રેવ સદ્ધાય અઞ્ઞત્ર રુચિયા અઞ્ઞત્ર અનુસ્સવા અઞ્ઞત્ર આકારપરિવિતક્કા અઞ્ઞત્ર દિટ્ઠિનિજ્ઝાનક્ખન્તિયા પચ્ચત્તંયેવ ઞાણં ભવિસ્સતિ પરિસુદ્ધં પરિયોદાત’ન્તિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. પચ્ચત્તં ખો પન ભિક્ખવે, ઞાણે અસતિ પરિસુદ્ધે પરિયોદાતે યદપિ તે ભોન્તો સમણબ્રાહ્મણા તત્થ ઞાણભાવમત્તમેવ પરિયોદાપેન્તિ, તદપિ તેસં ભવતં સમણબ્રાહ્મણાનં ઉપાદાનમક્ખાયતી’’તિઆદિદેસનાય (સં॰ નિ॰ ૨.૪૩), ‘‘તદપિ ફસ્સપચ્ચયા’’તિ અયં ‘‘ચક્ખુઞ્ચ પટિચ્ચ રૂપે ચ ઉપ્પજ્જતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં, તિણ્ણં સઙ્ગતિ ફસ્સો, ફસ્સપચ્ચયા વેદના, વેદનાપચ્ચયા તણ્હા, તણ્હાપચ્ચયા ઉપાદાન’’ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૪૫), ‘‘છન્દમૂલકા ઇમે આવુસો ધમ્મા મનસિકારસમુટ્ઠાના ફસ્સસમોધાના વેદનાસમોસરણા’’તિ (પરિયેસિતબ્બં) ચ આદિદેસનાય, ‘‘યતો ખો ભિક્ખવે, ભિક્ખુ છન્નં ફસ્સાયતનાન’’ન્તિઆદિદેસના ‘‘યતો ખો ભિક્ખવે, ભિક્ખુ નેવ વેદનં અત્તતો સમનુપસ્સતિ, ન સઞ્ઞં, ન સઙ્ખારે, ન વિઞ્ઞાણં અત્તતો સમનુપસ્સતિ, સો એવં અસમનુપસ્સન્તો ન કિઞ્ચિ લોકે ઉપાદિયતિ, અનુપાદિયં ન પરિતસ્સતિ, અપરિતસ્સં પચ્ચત્તંયેવ પરિનિબ્બાયતી’’તિઆદિદેસનાય, ‘‘સબ્બેતે ઇમેહેવ દ્વાસટ્ઠિયા વત્થૂહિ અન્તોજાલીકતા’’તિઆદિદેસના ‘‘યે હિ કેચિ ભિક્ખવે…પે॰… અભિવદન્તિ, સબ્બેતે ઇમાનેવ પઞ્ચ કાયાનિ અભિવદન્તિ એતેસં વા અઞ્ઞતર’’ન્તિઆદિદેસનાય (મ॰ નિ॰ ૩.૨૬), ‘‘કાયસ્સ ભેદા…પે॰… દેવમનુસ્સા’’તિ અયં –

‘‘અચ્ચી યથા વાતવેગેન ખિત્તા (ઉપસિવાતિ ભગવા),
અત્થં પલેતિ ન ઉપેતિ સઙ્ખં;
એવં મુની નામકાયા વિમુત્તો,
અત્થં પલેતિ ન ઉપેતિ સઙ્ખ’’ન્તિ. (સુ॰ નિ॰ ૧૦૮૦) –

આદિદેસનાય સદ્ધિં સંસન્દતીતિ. અયં નેરુત્તમધિપ્પાયદેસનાનિદાનપુબ્બાપરાનુસન્ધીનં ચતુન્નં વિભાવનલક્ખણો **ચતુબ્યૂહહારો** નામ. વુત્તમ્પિ ચેતં ‘‘નેરુત્તમધિપ્પાયો’’તિઆદિ (નેત્તિ॰ ૪.૬).

આવત્તહારવણ્ણના

આઘાતાદીનમકરણીયતાવચનેન ખન્તિસોરચ્ચાનુટ્ઠાનં. તત્થ ખન્તિયા સદ્ધાપઞ્ઞાપરાપકારદુક્ખસહગતાનં સઙ્ગહો, તથા સોરચ્ચેન સીલસ્સ. સદ્ધાદિગ્ગહણેન ચ સદ્ધિન્દ્રિયાદિસકલબોધિપક્ખિયધમ્મા આવત્તન્તિ. સીલગ્ગહણેન અવિપ્પટિસારાદયો સબ્બેપિ સીલાનિસંસધમ્મા આવત્તન્તિ. પાણાતિપાતાદીહિ પટિવિરતિવચનેન અપ્પમાદવિહારો, તેન સકલં સાસનબ્રહ્મચરિયં આવત્તતિ. ગમ્ભીરતાદિવિસેસયુત્તધમ્મગ્ગહણેન મહાબોધિપકિત્તનં. અનાવરણઞાણપદટ્ઠાનઞ્હિ આસવક્ખયઞાણં, આસવક્ખયઞાણપદટ્ઠાનઞ્ચ અનાવરણઞાણં મહાબોધીતિ વુચ્ચતિ, તેન દસબલાદયો સબ્બે બુદ્ધગુણા આવત્તન્તિ. સસ્સતાદિદિટ્ઠિગ્ગહણેન તણ્હાવિજ્જાનં સઙ્ગહો, તાહિ અનમતગ્ગં સંસારવટ્ટં આવત્તતિ. વેદનાનં યથાભૂતં સમુદયાદિપટિવેધનેન ભગવતો પરિઞ્ઞાત્તયવિસુદ્ધિ, તાય પઞ્ઞાપારમિમુખેન સબ્બાપિ પારમિયો આવત્તન્તિ. ‘‘અજાનતં અપસ્સત’’ન્તિ એત્થ અવિજ્જાગ્ગહણેન અયોનિસોમનસિકારપરિગ્ગહો, તેન ચ નવ અયોનિસોમનસિકારમૂલકા ધમ્મા આવત્તન્તિ. ‘‘તણ્હાગતાનં પરિતસ્સિતવિપ્ફન્દિત’’ન્તિ એત્થ તણ્હાગ્ગહણેન નવ તણ્હામૂલકા ધમ્મા આવત્તન્તિ. ‘‘તદપિ ફસ્સપચ્ચયા’’તિઆદિ સસ્સતાદિપઞ્ઞાપનસ્સ પચ્ચયાધીનવુત્તિદસ્સનં, તેન અનિચ્ચતાદિલક્ખણત્તયં આવત્તતિ. છન્નં ફસ્સાયતનાનં યથાભૂતં પજાનનેન વિમુત્તિસમ્પદાનિદ્દેસો, તેન સત્તપિ વિસુદ્ધિયો આવત્તન્તિ. ‘‘ઉચ્છિન્નભવનેત્તિકો તથાગતસ્સ કાયો’’તિ તણ્હાપહાનં વુત્તં, તેન ભગવતો સકલસંકિલેસપ્પહાનં આવત્તતીતિ અયં દેસનાય ગહિતધમ્માનં સભાગવિસભાગધમ્મવસેન આવત્તનલક્ખણો **આવત્તહારો** નામ. યથાહ ‘‘એકમ્હિ પદટ્ઠાને, પરિયેસતિ સેસકં પદટ્ઠાન’’ન્તિઆદિ (નેત્તિ॰ ૪.૭).

વિભત્તિહારવણ્ણના

આઘાતાનન્દાદયો અકુસલા ધમ્મા, તેસં અયોનિસોમનસિકારાદિ પદટ્ઠાનં. યેહિ પન ધમ્મેહિ આઘાતાનન્દાદીનં અકરણં અપ્પવત્તિ, તે અબ્યાપાદાદયો કુસલા ધમ્મા, તેસં યોનિસોમનસિકારાદિ પદટ્ઠાનં. તેસુ આઘાતાદયોકામાવચરાવ, અબ્યાપાદાદયો ચતુભૂમકા, તથા પાણાતિપાતાદીહિ પટિવિરતિ કુસલા વા અબ્યાકતા વા, તસ્સા હિરોત્તપ્પાદયો ધમ્મા પદટ્ઠાનં. તત્થ કુસલા સિયા કામાવચરા, સિયા લોકુત્તરા. અબ્યાકતા લોકુત્તરાવ. ‘‘અત્થિ ભિક્ખવે, અઞ્ઞેવ ધમ્મા ગમ્ભીરા’’તિ વુત્તધમ્મા સિયા કુસલા, સિયા અબ્યાકતા. તત્થ કુસલાનં વુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સના પદટ્ઠાનં. અબ્યાકતાનં મગ્ગધમ્મા, વિપસ્સના, આવજ્જના વા પદટ્ઠાનં. તેસુ કુસલા લોકુત્તરાવ, અબ્યાકતા સિયા કામાવચરા, સિયા લોકુત્તરા, સબ્બાપિ દિટ્ઠિયો અકુસલાવ કામાવચરાવ, તાસં અવિસેસેન મિચ્છાભિનિવેસે અયોનિસોમનસિકારો પદટ્ઠાનં. વિસેસતો પન સન્તતિઘનવિનિબ્ભોગાભાવતો એકત્તનયસ્સ મિચ્છાગાહો અતીતજાતિઅનુસ્સરણતક્કસહિતો સસ્સતદિટ્ઠિયા પદટ્ઠાનં. હેતુફલભાવેન સમ્બન્ધભાવસ્સ અગ્ગહણતો નાનત્તનયસ્સ મિચ્છાગાહો તજ્જાસમન્નાહારસહિતો ઉચ્છેદદિટ્ઠિયા પદટ્ઠાનં. એવં સેસદિટ્ઠીનમ્પિ યથાસમ્ભવં વત્તબ્બં.

‘‘વેદનાન’’ન્તિ એત્થ વેદના સિયા કુસલા, સિયા અકુસલા, સિયા અબ્યાકતા, સિયા કામાવચરા, સિયા રૂપાવચરા, સિયા અરૂપાવચરા, તાસં ફસ્સો પદટ્ઠાનં. વેદનાનં યથાભૂતં વેદનાનં સમુદયાદિપટિવેધનં મગ્ગઞાણં, અનુપાદાવિમુત્તિ ચ ફલઞાણં, તેસં ‘‘અઞ્ઞેવ ધમ્મા ગમ્ભીરા’’તિ એત્થ વુત્તનયેન ધમ્માદિવિભાગો નેતબ્બો. ‘‘અજાનતં અપસ્સત’’ન્તિઆદીસુ અવિજ્જાતણ્હા અકુસલા કામાવચરા, તાસુ અવિજ્જાય આસવા, અયોનિસોમનસિકારો એવ વા પદટ્ઠાનં. તણ્હાય સંયોજનિયેસુ ધમ્મેસુ અસ્સાદદસ્સનં પદટ્ઠાનં. ‘‘તદપિ ફસ્સપચ્ચયા’’તિ એત્થ ફસ્સસ્સ વેદનાય વિય ધમ્માદિવિભાગો વેદિતબ્બો. ઇમિના નયેન ફસ્સાયતનાદીનમ્પિ યથારહં ધમ્માદિવિભાગો નેતબ્બોતિ અયં સંકિલેસધમ્મે, વોદાનધમ્મે ચ સાધારણાસાધારણતો, પદટ્ઠાનતો,

ભૂમિતો ચ વિભજનલક્ખણો **વિભત્તિહારો** નામ. યથાહ ''ધમ્મઞ્ચ પદટ્ઠાનં, ભૂમિઞ્ચ વિભજ્જતે અયં હારો''તિઆદિ (નેત્તિ॰ ૪.૮).

પરિવત્તનહારવણ્ણના

આઘાતાદીનમકરણં ખન્તિસોરચ્ચાનિ અનુબ્રૂહેત્વા પટિસઙ્ખાનભાવનાબલસિદ્ધિયા ઉભયહિતપટિપત્તિમાવહતિ. આઘાતાદયો પન પવત્તિયમાના દુબ્બણ્ણતં, દુક્ખસેય્યં, ભોગહાનિં, અકિત્તિં, પરેહિ દુરુપસઙ્કમનતઞ્ચ નિપ્ફાદેન્તા નિરયાદીસુ મહાદુક્ખમાવહન્તિ. પાણાતિપાતાદિપટિવિરતિ અવિપ્પટિસારાદિકલ્યાણં પરમ્પરમાવહતિ. પાણાતિપાતાદિ પન વિપ્પટિસારાદિઅકલ્યાણં પરમ્પરમાવહતિ. ગમ્ભીરતાદિવિસેસયુત્તં ઞાણં વેનેય્યાનં યથારહં વિજ્જાભિઞ્ઞાદિગુણવિસેસમાવહતિ સબ્બઞ્ઞેય્યસ્સ યથાસભાવાવબોધતો. તથા ગમ્ભીરતાદિવિસેસરહિતં પન ઞાણં ઞેય્યેસુ સાધારણભાવતો યથાવુત્તગુણવિસેસં નાવહતિ. સબ્બાપિ ચેતા દિટ્ઠિયો યથારહં સસ્સતુચ્છેદભાવતો અન્તદ્વયભૂતા સક્કાયતીરં નાતિવત્તન્તિ અનિય્યાનિકસભાવત્તા. સમ્માદિટ્ઠિ પન સપરિક્ખારા મજ્ઝિમપટિપદાભૂતા સક્કાયતીરમતિક્કમ્મ પારં ગચ્છતિ નિય્યાનિકસભાવત્તા. વેદનાનં યથાભૂતં સમુદયાદિપટિવેધના અનુપાદાવિમુત્તિમાવહતિ મગ્ગભાવતો. વેદનાનં યથાભૂતં સમુદયાદિઅસમ્પટિવેધો સંસારચારકાવરોધમાવહતિ સઙ્ખારાનં પચ્ચયભાવતો. વેદયિતસભાવપટિચ્છાદકો સમ્મોહો તદભિનન્દનમાવહતિ, યથાભૂતાવબોધો પન તત્થ નિબ્બેધં, વિરાગઞ્ચ આવહતિ. મિચ્છાભિનિવેસે અયોનિસોમનસિકારસહિતા તણ્હા અનેકવિહિતં દિટ્ઠિજાલં પસારેતિ. યથાવુત્તતણ્હાસમુચ્છેદો પઠમમગ્ગો તં દિટ્ઠિજાલં સઙ્કોચેતિ. સસ્સતવાદાદિપઞ્ઞાપનસ્સ ફસ્સો પચ્ચયો અસતિ ફસ્સે તદભાવતો. દિટ્ઠિબન્ધનબદ્ધાનં ફસ્સાયતનાદીનમનિરોધનેન ફસ્સાદિઅનિરોધો સંસારદુક્ખસ્સ અનિવત્તિયેવ યાથાવતો ફસ્સાયતનાદિપરિઞ્ઞા સબ્બદિટ્ઠિદસ્સનાનિ અતિવત્તતિ, તેસં પન તથા અપરિઞ્ઞા દિટ્ઠિદસ્સનં નાતિવત્તતિ. ભવનેત્તિસમુચ્છેદો આયતિં અત્તભાવસ્સ અનિબ્બત્તિયા સંવત્તતિ, અસમુચ્છિન્નાય ભવનેત્તિયા અનાગતે ભવપ્પબન્ધો પરિવત્તતિયેવાતિ અયં સુત્તે નિદ્દિટ્ઠાનં ધમ્માનં પટિપક્ખતો પરિવત્તનલક્ખણો **પરિવત્તનહારો** નામ. કિમાહ ''કુસલાકુસલે ધમ્મે, નિદ્દિટ્ઠે ભાવિતે પહીને ચા''તિઆદિ.

વેવચનહારવણ્ણના

''મમં મમ મે''તિ પરિયાયવચનં. 'વા યદિ ચા''તિ પરિયાયવચનં. ''ભિક્ખવે સમણા તપસ્સિનો''તિ પરિયાયવચનં. ''પરે અઞ્ઞે પટિવિરુદ્ધા''તિ…પે॰… નં. ''અવણ્ણં અકિત્તિં નિન્દ''ન્તિ…પે॰… નં. ''ભાસેય્યું ભણેય્યું કથેય્યુ''ન્તિ…પે॰… નં. ''ધમ્મસ્સ વિનયસ્સ સત્થુસાસનસ્સા''તિ…પે॰… નં. ''સઙ્ઘસ્સ સમૂહસ્સ ગણસ્સા''તિ…પે॰… નં. ''તત્ર તત્થ તેસૂ''તિ…પે॰… નં. ''તુમ્હેહિ વો ભવન્તેહી''તિ…પે॰… નં. ''આઘાતો દોસો બ્યાપાદો''તિ…પે॰… નં ''અપ્પચ્ચયો દોમનસ્સં ચેતસિકદુક્ખ''ન્તિ…પે॰… નં. ''ચેતસો ચિત્તસ્સ મનસો''તિ…પે॰… નં. ''અનભિરદ્ધિ બ્યાપત્તિ મનોપદોસો''તિ…પે॰… નં. ''ન નો અ મા''તિ…પે॰… નં. ''કરણીયા ઉપ્પાદેતબ્બા પવત્તેતબ્બા''તિ પરિયાયવચનં. ઇમિના નયેન સબ્બપદેસુ વેવચનં વત્તબ્બન્તિ અયં તસ્સ તસ્સ અત્થસ્સ તંતંપરિયાયસદ્દયોજનાલક્ખણો **વેવચનહારો** નામ. વુત્તઞ્હેતં ''વેવચનાનિ બહૂનિ તુ, સુત્તે વુત્તાનિ એકધમ્મસ્સા''તિઆદિ (નેત્તિ॰ ૪.૧૦).

પઞ્ઞત્તિહારવણ્ણના

આઘાતો વત્થુવસેન દસવિધેન, એકૂનવીસતિવિધેન વા પઞ્ઞત્તો. અપચ્ચયો ઉપવિચારવસેન છધા પઞ્ઞત્તો. આનન્દો પીતિઆદિવસેન વેવચનેન નવધા પઞ્ઞત્તો. પીતિ સામઞ્ઞતો પન ખુદ્દિકાદિવસેન પઞ્ચધા પઞ્ઞત્તો. સોમનસ્સં ઉપવિચારવસેન છધા, સીલં વારિત્તચારિત્તાદિવસેન અનેકધા, ગમ્ભીરતાદિવિસેસયુત્તં ઞાણં ચિત્તુપ્પાદવસેન ચતુધા, દ્વાદસધા વા, વિસયભેદતો અનેકધા ચ, દિટ્ઠિસસ્સતાદિવસેન દ્વાસટ્ઠિયા ભેદેહિ, તદન્તોગધવિભાગેન અનેકધા ચ, વેદના છધા, અટ્ઠસતધા, અનેકધા ચ, તસ્સા સમુદયો પઞ્ચધા, તથા અત્થઙ્ગમોપિ, અસ્સાદો દુવિધેન, આદીનવો તિવિધેન, નિસ્સરણં એકધા , ચતુધા ચ, અનુપાદાવિમુત્તિ દુવિધેન, ''અજાનતં અપસ્સત''ન્તિ વુત્તા અવિજ્જા વિસયભેદેન ચતુધા, અટ્ઠધા ચ, ''તણ્હાગતાન''ન્તિઆદિના વુત્તા તણ્હા છધા, અટ્ઠસતધા, અનેકધા ચ, ફસ્સો નિસ્સયવસેન છધા, ઉપાદાનં ચતુધા, ભવો દ્વિધા, અનેકધા ચ, જાતિ વેવચનવસેન છધા, તથા જરા સત્તધા, મરણં અટ્ઠધા, નવધા ચ, સોકો પઞ્ચધા, પરિદેવો છધા, દુક્ખં ચતુધા, તથા દોમનસ્સં, ઉપાયાસો ચતુધા પઞ્ઞત્તોતિ અયં પભેદપઞ્ઞત્તિ, સમૂહપઞ્ઞત્તિ ચ.

''સમુદયો હોતી''તિ પભવપઞ્ઞત્તિ, ''યથાભૂતં પજાનાતી''તિ દુક્ખસ્સ પરિઞ્ઞાપઞ્ઞત્તિ, સમુદયસ્સ પહાનપઞ્ઞત્તિ, નિરોધસ્સ સચ્છિકિરિયાપઞ્ઞત્તિ, મગ્ગસ્સ ભાવનાપઞ્ઞત્તિ. ''અન્તોજાલીકતા''તિઆદિસબ્બદિટ્ઠીનં સઙ્ગહપઞ્ઞત્તિ. ''ઉચ્છિન્નભવનેત્તિકો''તિઆદિ દુવિધેન પરિનિબ્બાનપઞ્ઞત્તીતિ એવં આઘાતાદીનં પભવપઞ્ઞત્તિપરિઞ્ઞાપઞ્ઞત્તિઆદિવસેન. તથા ''આઘાતો''તિ બ્યાપાદસ્સ વેવચનપઞ્ઞત્તિ. ''અપ્પચ્ચયો''તિ દોમનસ્સસ્સવેવચનપઞ્ઞત્તીતિઆદિવસેન ચ પઞ્ઞત્તિભેદો વિભજ્જિતબ્બોતિ અયં એકેકસ્સ ધમ્મસ્સ અનેકાહિ પઞ્ઞત્તીહિ પઞ્ઞપેતબ્બાકારવિભાવનલક્ખણો **પઞ્ઞત્તિહારો** નામ, તેન વુત્તં ''એકં ભગવા ધમ્મં, પણ્ણત્તીહિ વિવિધાહિ દેસેતી''તિઆદિ (નેત્તિ॰ ૪.૧૧).

ઓતરણહારવણ્ણના

આઘાતગ્ગહણેન સઙ્ખારક્ખન્ધસઙ્ગહો, તથા અનભિરદ્ધિગ્ગહણેન. અપ્પચ્ચયગ્ગહણેન વેદનાક્ખન્ધસઙ્ગહોતિ ઇદં **ખન્ધમુખેન ઓતરણં**. તથા આઘાતાદિગ્ગહણેન ધમ્માયતનં, ધમ્મધાતુ, દુક્ખસચ્ચં, સમુદયસચ્ચં વા ગહિતન્તિ ઇદં **આયતનમુખેન, ધાતુમુખેન, સચ્ચમુખેન ચ ઓતરણં** . તથા આઘાતાદીનં સહજાતા અવિજ્જા હેતુસહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સસમ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતપચ્ચયેહિ પચ્ચયો, અસહજાતા પન અનન્તરનિરુદ્ધા અનન્તરસમનન્તરઅનન્તરૂપનિસ્સયનત્થિવિગતાસેવનપચ્ચયેહિ પચ્ચયો. અનનન્તરા પન ઉપનિસ્સયવસેનેવ પચ્ચયો. તણ્હાઉપાદાનાદિ ફસ્સાદીનમ્પિ તેસં સહજાતાનં, અસહજાતાનઞ્ચ યથારહં પચ્ચયભાવો વત્તબ્બો. કોચિ પનેત્થ અધિપતિવસેન, કોચિ કમ્મવસેન, કોચિ આહારવસેન, કોચિ ઇન્દ્રિયવસેન, કોચિ ઝાનવસેન કોચિ મગ્ગવસેનાપિ પચ્ચયોતિ અયમ્પિ વિસેસો વેદિતબ્બોતિ ઇદં **પટિચ્ચસમુપ્પાદમુખેન ઓતરણં**. ઇમિનાવ નયેન આનન્દાદીનમ્પિ ખન્ધાદિમુખેન ઓતરણં વિભાવેતબ્બં.

તથા સીલં પાણાતિપાતાદીહિ વિરતિચેતના, અબ્યાપાદાદિચેતસિકધમ્મા ચ, પાણાતિપાતાદયો ચેતનાવ, તેસં, તદુપકારકધમ્માનઞ્ચ લજ્જાદયાદીનં સઙ્ખારક્ખન્ધધમ્માયતનાદીસુ સઙ્ગહતો પુરિમનયેનેવ ખન્ધાદિમુખેન ઓતરણં વિભાવેતબ્બં. એસ નયો ઞાણદિટ્ઠિવેદનાઅવિજ્જાતણ્હાદિગ્ગહણેસુપિ. નિસ્સરણાનુપાદાવિમુત્તિગ્ગહણેસુ પન અસઙ્ખતધાતુવસેનપિ ધાતુમુખેન ઓતરણં વિભાવેતબ્બં, તથા ''વેદનાનં...પે॰... અનુપાદાવિમુત્તો''તિ એતેન ભગવતો સીલાદયો પઞ્ચધમ્મક્ખન્ધા, સતિપટ્ઠાનાદયો ચ બોધિપક્ખિયધમ્મા પકાસિતા હોન્તીતિ તંમુખેનપિ ઓતરણં વેદિતબ્બં. ''તદપિ ફસ્સપચ્ચયા''તિ સસ્સતાદિપઞ્ઞાપનસ્સ પચ્ચયાધીનવુત્તિતાદીપનેન

અનિચ્ચતામુખેન ઓતરણં, તથા એવંધમ્મતાય **પટિચ્ચસમુપ્પાદમુખેન ઓતરણં**. અનિચ્ચસ્સ દુક્ખાનત્તભાવતો **અપ્પણિહિતમુખેન**, **સુઞ્ઞતામુખેન ઓતરણં**. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. અયં પટિચ્ચસમુપ્પાદાદિમુખેહિ સુત્તત્થસ્સ ઓતરણલક્ખણો **ઓતરણહારો** નામ. તથા હિ વુત્તં ‘‘યો ચ પટિચ્ચુપ્પાદો, ઇન્દ્રિયખન્ધા ચ ધાતુઆયતના’’તિઆદિ (નેત્તિ॰ ૪.૧૨).

સોધનહારવણ્ણના

‘‘મમં વા ભિક્ખવે, પરે અવણ્ણં ભાસેય્યુ’’ન્તિ આરમ્ભો. ‘‘ધમ્મસ્સ વા અવણ્ણં ભાસેય્યું સઙ્ઘસ્સ વા અવણ્ણં ભાસેય્યુ’’ન્તિ પદસુદ્ધિ, નો આરમ્ભસુદ્ધિ. ‘‘તત્ર તુમ્હેહિ ન આઘાતો, ન અપ્પચ્ચયો, ન ચેતસો અનભિરદ્ધિ કરણીયા’’તિ પદસુદ્ધિ ચેવ આરમ્ભસુદ્ધિ ચ. દુતિયનયાદીસુપિ એસેવ નયો, તથા ‘‘અપ્પમત્તકં ખો પનેત’’ન્તિઆદિ આરમ્ભો. ‘‘કતમ’’ન્તિઆદિ પુચ્છા. ‘‘પાણાતિપાતં પહાયા’’તિઆદિ પદસુદ્ધિ, નો આરમ્ભસુદ્ધિ. નો ચ પુચ્છાસુદ્ધિ. ‘‘ઇદં ખો’’તિઆદિ પુચ્છાસુદ્ધિ ચેવ પદસુદ્ધિ ચ, આરમ્ભસુદ્ધિ.

તથા ‘‘અત્થિ ભિક્ખવે’’તિઆદિ આરમ્ભો. ‘‘કતમે ચ તે’’તિઆદિ પુચ્છા. ‘‘સન્તિ ભિક્ખવે’’તિઆદિ આરમ્ભો. ‘‘કિમાગમ્મા’’તિઆદિ આરમ્ભપુચ્છા . ‘‘યથા સમાહિતે’’તિઆદિ પદસુદ્ધિ, નો આરમ્ભસુદ્ધિ, નો ચ પુચ્છાસુદ્ધિ. ‘‘ઇમે ખો’’તિઆદિ પદસુદ્ધિ ચેવ પુચ્છાસુદ્ધિ ચ આરમ્ભસુદ્ધિ ચ. ઇમિના નયેન સબ્બત્થ આરમ્ભાદયો વેદિતબ્બા. અયં પદારમ્ભાનં સોધિતાસોધિતભાવવિચારણલક્ખણો **સોધનહારો** નામ, વુત્તમ્પિ ચ ‘‘વિસ્સજ્જિતમ્હિ પઞ્હે, ગાથાયં પુચ્છિતાયમારબ્ભા’’તિઆદિ (નેત્તિ॰ ૪.૧૩).

અધિટ્ઠાનહારવણ્ણના

‘‘અવણ્ણ’’ન્તિ સામઞ્ઞતો અધિટ્ઠાનં. તમવિકપ્પેત્વા વિસેસવચનં ‘‘મમં વા’’તિ. ધમ્મસ્સ વા સઙ્ઘસ્સ વાતિ પક્ખેપિ એસ નયો. તથા ‘‘સીલ’’ન્તિ સામઞ્ઞતો અધિટ્ઠાનં. તમવિકપ્પેત્વા વિસેસવચનં ‘‘પાણાતિપાતા પટિવિરતો’’તિઆદિ. ‘‘અઞ્ઞેવ ધમ્મા’’તિઆદિ સામઞ્ઞતો અધિટ્ઠાનં, તમવિકપ્પેત્વા વિસેસવચનં ‘‘તયિદં ભિક્ખવે, તથાગતો પજાનાતી’’તિઆદિ, તથા ‘‘પુબ્બન્તકપ્પિકા’’તિઆદિ સામઞ્ઞતો અધિટ્ઠાનં. તમવિકપ્પેત્વા વિસેસવચનં ‘‘સસ્સતવાદા’’તિઆદિ. ઇમિના નયેન સબ્બત્થ યથાદેસિતમેવ સામઞ્ઞવિસેસા નિદ્ધારેતબ્બા. અયં સુત્તાગતાનં ધમ્માનં અવિકપ્પનાવસેન યથાદેસિતમેવ સામઞ્ઞવિસેસનિદ્ધારણલક્ખણો **અધિટ્ઠાનહારો** નામ, યથાહ ‘‘એકત્તતાય ધમ્મા, યેપિ ચ વેમત્તતાય નિદ્દિટ્ઠા’’તિઆદિ (નેત્તિ॰ ૪.૧૪).

પરિક્ખારહારવણ્ણના

આઘાતાદીનં ‘‘અનત્થં મે અચરી’’તિઆદીનિ (ધ॰ સ॰ ૧૨૩૭; વિભ॰ ૯૦૯) એકૂનવીસતિ આઘાતવત્થૂનિ હેતુ. આનન્દાદીનં આરમ્મણાભિસિનેહો હેતુ. સીલસ્સ હિરિઓત્તપ્પં, અપ્પિચ્છતાદયો ચ હેતુ. ‘‘ગમ્ભીરા’’તિઆદિના વુત્તધમ્મસ્સ સબ્બાપિ પારમિયો હેતુ. વિસેસેન પઞ્ઞાપારમી. દિટ્ઠીનં અસપ્પુરિસૂપનિસ્સયો, અસદ્ધમ્મસ્સવનં મિચ્છાભિનિવેસેન અયોનિસોમનસિકારો ચ અવિસેસેન હેતુ. વિસેસેન પન સસ્સતવાદાદીનં અતીતજાતિઅનુસ્સરણાદિ હેતુ. વેદનાનં અવિજ્જા, તણ્હા, કમ્માદિફસ્સો ચ હેતુ. અનુપાદાવિમુત્તિયા અરિયમગ્ગો હેતુ. અઞ્ઞાણસ્સ અયોનિસોમનસિકારો હેતુ. તણ્હાય સંયોજનિયેસુ અસ્સાદાનુપસ્સના હેતુ. ફસ્સસ્સ સળાયતનાનિ હેતુ. સળાયતનસ્સ નામરૂપં હેતુ . ભવનેત્તિસમુચ્છેદસ્સ

વિસુદ્ધિભાવના હેતૂતિ અયં પરિક્ખારસઙ્ખાતે હેતુપચ્ચયે નિદ્ધારેત્વા સંવણ્ણનાલક્ખણો **પરિક્ખારહારો** નામ, તેન વુત્તં ‘‘યે ધમ્મા યં ધમ્મં, જનયન્તિપ્પચ્ચયા પરમ્પરતો’’તિઆદિ.

સમારોપનહારવણ્ણના

આઘાતાદીનમકરણીયતાવચનેન ખન્તિસમ્પદા દસ્સિતા હોતિ. ‘‘અપ્પમત્તકં ખો પનેત’’ન્તિઆદિના સોરચ્ચસમ્પદા. ‘‘અત્થિ ભિક્ખવે’’તિઆદિના ઞાણસમ્પદા. ‘‘અપરામસતો ચસ્સ પચ્ચત્તઞ્ઞેવ નિબ્બુતિ વિદિતા’’તિ, ‘‘વેદનાનં…પે॰… યથાભૂતં વિદિત્વા અનુપાદાવિમુત્તો’’તિ ચ એતેહિ સમાધિસમ્પદાય સદ્ધિં વિજ્જાવિમુત્તિવસીભાવસમ્પદા દસ્સિતા. તત્થ ખન્તિસમ્પદા પટિસઙ્ખાનબલસિદ્ધિતો સોરચ્ચસમ્પદાય પદટ્ઠાનં, સોરચ્ચસમ્પદા પન અત્થતો સીલમેવ, સીલં સમાધિસમ્પદાય પદટ્ઠાનં. સમાધિ ઞાણસમ્પદાય પદટ્ઠાનન્તિ અયં **પદટ્ઠાનસમારોપના**.

પાણાતિપાતાદીહિ પટિવિરતિવચનં સીલસ્સ પરિયાયવિભાગદસ્સનં. સસ્સતવાદાદિવિભાગદસ્સનં પન દિટ્ઠિયા પરિયાયવચનન્તિ અયં **વેવચનસમારોપના**.

સીલેન વીતિક્કમપ્પહાનં, તદઙ્ગપ્પહાનં, દુચ્ચરિતસંકિલેસપ્પહાનઞ્ચ સિજ્ઝતિ. સમાધિના પરિયુટ્ઠાનપ્પહાનં, વિક્ખમ્ભનપ્પહાનં, તણ્હાસંકિલેસપ્પહાનઞ્ચ સિજ્ઝતિ. પઞ્ઞાય દિટ્ઠિસંકિલેસપ્પહાનં, સમુચ્છેદપ્પહાનં, અનુસયપ્પહાનઞ્ચ સિજ્ઝતીતિ અયં **પહાનસમારોપના**.

સીલાદિધમ્મક્ખન્ધેહિ સમથવિપસ્સનાભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છતિ પહાનત્તયસિદ્ધિતોતિ અયં **ભાવનાસમારોપના**. અયં સુત્તે આગતધમ્માનં પદટ્ઠાનવેવચનપહાનભાવનાસમારોપનવિચારણલક્ખણો **સમારોપનહારો** નામ. વુત્તઞ્હેતં ‘‘યે ધમ્મા યં મૂલા, યે ચેકત્થા પકાસિતા મુનિના’’તિઆદિ, (નેત્તિ॰ ૪.૧૬) અયં સોળસહારયોજના.

સોળસહારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પઞ્ચવિધનયવણ્ણના

નન્દિયાવટ્ટનયવણ્ણના

આઘાતાદીનમકરણવચનેન તણ્હાવિજ્જાસઙ્કોચો દસ્સિતો. સતિ હિ અત્તત્તનિયવત્થૂસુ સિનેહે, સમ્મોહે ચ ‘‘અનત્થં મે અચરી’’તિઆદિના આઘાતો જાયતિ, નાસતિ. તથા ‘‘પાણાતિપાતા પટિવિરતો’’તિઆદિવચનેહિ ‘‘પચ્ચત્તઞ્ઞેવ નિબ્બુતિ વિદિતા, અનુપાદાવિમુત્તો, છન્નં ફસ્સાયતનાનં…પે॰… યથાભૂતં પજાનાતી’’તિઆદિવચનેહિ ચ તણ્હાવિજ્જાનં અચ્ચન્તપ્પહાનં દસ્સિતં હોતિ. તાસં પન પુબ્બન્તકપ્પિકાદિપદેહિ, ‘‘અજાનતં અપસ્સત’’ન્તિઆદિપદેહિ ચ સરૂપતોપિ દસ્સિતાનં તણ્હાવિજ્જાનં રૂપધમ્મા, અરૂપધમ્મા ચ અધિટ્ઠાનં. યથાક્કમં સમથો ચ વિપસ્સના ચ પટિપક્ખો, તેસં પન ચેતોવિમુત્તિ, પઞ્ઞાવિમુત્તિ ચ ફલં. તત્થ તણ્હા સમુદયસચ્ચં, તણ્હાવિજ્જા વા, તદધિટ્ઠાનભૂતા રૂપારૂપધમ્મા દુક્ખસચ્ચં, તેસમપ્પવત્તિ નિરોધસચ્ચં, નિરોધપજાનના સમથવિપસ્સના મગ્ગસચ્ચન્તિ એવં, ચતુસચ્ચયોજના વેદિતબ્બા.

તણ્હાગ્ગહણેન ચેત્થ માયાસાઠેય્યમાનાતિમાનમદપમાદપાપિચ્છતાપાપમિત્તતાઅહિરિકાનોત્તપ્પાદિવસેન સબ્બોપિ અકુસલપક્ખો નેતબ્બો. તથા અવિજ્જાગ્ગહણેનપિ વિપરીતમનસિકારકોધુપનાહમક્ખપળાસઇસ્સામચ્છરિયસારમ્ભ દોવચસ્સતા ભવદિટ્ઠિવિભવદિટ્ઠાદિવસેન. વુત્તવિપરિયાયેન પન અમાયાઅસાઠેય્યાદિવસેન, અવિપરીતમનસિકારાદિવસેન ચ સબ્બોપિ કુસલપક્ખો નેતબ્બો. તથા સમથપક્ખિયાનં સદ્ધિન્દ્રિયાદીનં, વિપસ્સનાપક્ખિયાનઞ્ચ અનિચ્ચસઞ્ઞાદીનં વસેનાતિ અયં તણ્હાવિજ્જાહિ સંકિલેસપક્ખં સુત્તત્થં સમથવિપસ્સનાહિ ચ વોદાનપક્ખં ચતુસચ્ચયોજનમુખેન નયનલક્ખણસ્સ **નન્દિયાવટ્ટનયસ્સ ભૂમિ**. વુત્તઞ્હિ ''તણ્હઞ્ચ અવિજ્જમ્પિ ચ, સમથેન વિપસ્સનાય યો નેતી''તિઆદિ.

તિપુક્ખલનયવણ્ણના

આઘાતાદીનમકરણવચનેન અદોસસિદ્ધિ, તથા પાણાતિપાતફરુસવાચાહિ પટિવિરતિવચનેનાપિ. આનન્દાદીનમકરણવચનેન પન અલોભસિદ્ધિ , તથા અબ્રહ્મચરિયતો પટિવિરતિવચનેનાપિ. અદિન્નાદાનાદીહિ પન પટિવિરતિવચનેન તદુભયસિદ્ધિ. ''તયિદં ભિક્ખવે , તથાગતો પજાનાતી''તિઆદિના અમોહસિદ્ધિ. ઇતિ તીહિ અકુસલમૂલેહિ ગહિતેહિ તપ્પટિપક્ખતો આઘાતાદીનમકરણવચનેન ચ તીણિ કુસલમૂલાનિ સિદ્ધાનિયેવ હોન્તિ. તત્થ તીહિ અકુસલમૂલેહિ તિવિધદુચ્ચરિતસંકિલેસમલવિસમાકુસલસઞ્ઞાવિતક્કપઞ્ચાદિવસેન સબ્બોપિ અકુસલપક્ખો વિત્થારેતબ્બો. તથા તીહિ કુસલમૂલેહિ તિવિધસુચરિતવોદાનસમકુસલસઞ્ઞાવિતક્કપઞ્ઞાસદ્ધમ્મસમાધિ- વિમોક્ખમુખવિમોક્ખાદિવસેન સબ્બોપિ કુસલપક્ખો વિભાવેતબ્બો.

એત્થ ચાયં સચ્ચયોજના – લોભો **સમુદયસચ્ચં**, સબ્બાનિ વા કુસલાકુસલમૂલાનિ, તેહિ પન નિબ્બત્તા તેસમધિટ્ઠાનગોચરભૂતા ઉપાદાનક્ખન્ધા **દુક્ખસચ્ચં**, તેસમપ્પવત્તિ **નિરોધસચ્ચં**, નિરોધપજાનના વિમોક્ખાદિકા **મગ્ગસચ્ચન્**તિ. અયં અકુસલમૂલેહિ સંકિલેસપક્ખં, કુસલમૂલેહિ ચ વોદાનપક્ખં ચતુસચ્ચયોજનમુખેન નયનલક્ખણસ્સ **તિપુક્ખલનયસ્સ ભૂમિ**. તથા હિ વુત્તં –

> ''યો અકુસલે સમૂલેહિ,
> નેતિ કુસલે ચ કુસલમૂલેહી''તિઆદિ. (નેત્તિ॰ ૪.૧૮);

સીહવિક્કીળિતનયવણ્ણના

આઘાતાનન્દાદીનમકરણ-વચનેન સતિસિદ્ધિ. મિચ્છાજીવાપટિવિરતિવચનેન વીરિયસિદ્ધિ. વીરિયેન હિ કામબ્યાપાદવિહિંસાવિતક્કે વિનોદેતિ, વીરિયસાધનઞ્ચ આજીવપારિસુદ્ધિસીલન્તિ. પાણાતિપાતાદીહિ પટિવિરતિવચનેન સતિસિદ્ધિ. સતિયા હિ સાવજ્જાનવજ્જો દિટ્ઠો હોતિ. તત્થ ચ આદીનવાનિસંસે સલ્લક્ખેત્વા સાવજ્જં પહાય અનવજ્જં સમાદાય વત્તતિ. તથા હિ સા ''નિય્યાતનપચ્ચુપટ્ઠાના''તિ વુચ્ચતિ. ''તયિદં ભિક્ખવે, તથાગતો પજાનાતી''તિઆદિના સમાધિપઞ્ઞાસિદ્ધિ. પઞ્ઞવા હિ યથાભૂતાવબોધો સમાહિતો ચ યથાભૂતં પજાનાતીતિ.

તથા ''નિચ્ચો ધુવો''તિઆદિના અનિચ્ચે ''નિચ્ચ''ન્તિ વિપલ્લાસો, ''અરોગો પરં મરણા, એકન્તસુખી અત્તા, દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનપ્પત્તો''તિ ચ એવમાદીહિ અસુખે ''સુખ''ન્તિ વિપલ્લાસો. ''પઞ્ચહિ કામગુણેહિ

સમપ્પિતો''તિઆદિના અસુભે ''સુભ''ન્તિ વિપલ્લાસો. સબ્બેહેવ દિટ્ઠિપ્પકાસનપદેહિ અનત્તનિ ''અત્તા''તિ વિપલ્લાસોતિ એવમેત્થ ચત્તારો વિપલ્લાસા સિદ્ધા હોન્તિ, તેસં પટિપક્ખતો ચત્તારિ સતિપટ્ઠાનાનિ સિદ્ધાનેવ. તત્થ ચતૂહિ યથાવુત્તેહિ ઇન્દ્રિયેહિ ચત્તારો પુગ્ગલા નિદ્દિસિતબ્બા. કથં દુવિધો હિ તણ્હાચરિતો મુદિન્દ્રિયો તિક્ખિન્દ્રિયોતિ, તથા દિટ્ઠિચરિતોપિ. તેસુ પઠમો અસુભે ''સુભ''ન્તિ વિપલ્લત્થદિટ્ઠિકો સતિબલેન યથાભૂતં કાયસભાવં સલ્લક્ખેત્વા સમ્મત્તનિયામં ઓક્કમતિ. દુતિયો અસુખે ''સુખ''ન્તિ વિપલ્લત્થદિટ્ઠિકો ''ઉપ્પન્નં કામવિતક્કં નાધિવાસેતી''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૨૬; અ॰ નિ॰ ૪.૧૪; ૬.૫૮) વુત્તેન વીરિયસંવરસઙ્ખાતેન વીરિયબલેન તં વિપલ્લાસં વિધમતિ. તતિયો અનિચ્ચે ''નિચ્ચ''ન્તિ વિપલ્લત્થદિટ્ઠિકો સમાધિબલેન સમાહિતભાવતો સઙ્ખારાનં ખણિકભાવં યથાભૂતં પટિવિજ્ઝતિ. ચતુત્થો સન્તતિસમૂહકિચ્ચારમ્મણઘનવિચિત્તત્તા ફસ્સાદિધમ્મપુઞ્જમત્તે અનત્તનિ ''અત્તા''તિ વિપલ્લત્થદિટ્ઠિકો ચતુકોટિકસુઞ્ઞતામનસિકારેન તં મિચ્છાભિનિવેસં વિદ્ધંસેતિ. ચતૂહિ ચેત્થ વિપલ્લાસેહિ ચતુરાસવોઘયોગગન્થઅગતિતણ્હુપ્પાદુપાદાનસત્તવિઞ્ઞાણટ્ઠિતિઅપરિઞ્ઞાદિવસેન સબ્બોપિ અકુસલપક્ખો નેતબ્બો. તથા ચતૂહિ સતિપટ્ઠાનેહિ ચતુબ્બિધઝાનવિહારાધિટ્ઠાનસુખભાગિયધમ્મઅપ્પમઞ્ઞાસમ્મપ્પધાનઇદ્ધિપાદાદિવસેન સબ્બોપિ વોદાનપક્ખો નેતબ્બો.

એત્થ ચાયં સચ્ચયોજના – સુભસઞ્ઞાસુખસઞ્ઞાહિ, ચતૂહિપિ વા વિપલ્લાસેહિ **સમુદયસચ્ચં**, તેસમધિટ્ઠાનારમ્મણભૂતા પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા **દુક્ખસચ્ચં**, તેસમપ્પવત્તિ **નિરોધસચ્ચં**, નિરોધપજાનના સતિપટ્ઠાનાદિકા **મગ્ગસચ્ચન્તિ**. અયં વિપલ્લાસેહિ સંકિલેસપક્ખં, સદ્ધિન્દ્રિયાદીહિ વોદાનપક્ખં ચતુસચ્ચયોજનમુખેન નયનલક્ખણસ્સ **સીહવિક્કીળિતનયસ્સ ભૂમિ**, યથાહ ''યો નેતિ વિપલ્લાસેહિ, કિલેસે ઇન્દ્રિયેહિ સદ્ધમ્મે''તિઆદિ (નેત્તિ॰ ૪.૧૯).

દિસાલોચનઅઙ્કુસનયદ્વયવણ્ણના

ઇતિ તિણ્ણં અત્થનયાનં સિદ્ધિયા વોહારનયદ્વયમ્પિ સિદ્ધમેવ હોતિ. તથા હિ અત્થનયત્તયદિસાભૂતધમ્માનં સમાલોચનમેવ **દિસાલોચનનયો**. તેસં સમાનયનમેવ **અઙ્કુસનયો**. તસ્મા યથાવુત્તનયેન અત્થનયાનં દિસાભૂતધમ્મસમાલોકનનયનવસેન તમ્પિ નયદ્વયં યોજેતબ્બન્તિ, તેન વુત્તં ''વેય્યાકરણેસુ હિ યે, કુસલાકુસલા''તિઆદિ (નેત્તિ॰ ૪.૨૦). અયં પઞ્ચનયયોજના.

પઞ્ચવિધનયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સાસનપટ્ઠાનવણ્ણના

ઇદં પન સુત્તં સોળસવિધે સાસનપટ્ઠાને સંકિલેસવાસનાસેક્ખભાગિયં તણ્હાદિટ્ઠાદિસંકિલેસાનં સીલાદિપુઞ્ઞકિરિયસ્સ, અસેક્ખસીલાદિક્ખન્ધસ્સ ચ વિભત્તત્તા, સંકિલેસવાસનાનિબ્બેધાસેક્ખભાગિયમેવ વા યથાવુત્તત્થાનં સેક્ખસીલક્ખન્ધાદિકસ્સ ચ વિભત્તત્તા. અટ્ઠવીસતિવિધે પન સાસનપટ્ઠાને લોકિયલોકુત્તરં સત્તધમ્માધિટ્ઠાનં ઞાણઞેય્યં દસ્સનભાવનં સકવચનપરવચનં વિસ્સજ્જનીયાવિસ્સજ્જનીયં કમ્મવિપાકં કુસલાકુસલં અનુઞ્ઞાતપટિક્ખિત્તં ભવો ચ લોકિયલોકુત્તરાદીનમત્થાનં ઇધ વિભત્તત્તાતિ. અયં સાસનપટ્ઠાનયોજના.

પકરણનયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ઇતિ સુમઙ્ગલવિલાસિનિયા દીઘનિકાયટ્ઠકથાય પરમસુખુમગમ્ભીરદુરનુબોધત્થપરિદીપનાય સુવિમલવિપુલપઞ્ઞાવેય્યત્તિયજનનાય અજ્જવમદ્દવસોરચ્ચસદ્ધાસતિધિતિબુદ્ધિખન્તિવીરિયાદિધમ્મસમઙ્ગિના સાટ્ઠકથે પિટકત્તયે અસઙ્ગાસંહીરવિસારદઞાણચારિના અનેકપ્પભેદસકસમયસમયન્તરગહનજ્ઝોગાહિના મહાગણિના મહાવેય્યાકરણેન **ઞાણાભિવંસધમ્મસેનાપતિ**નામથેરેન મહાધમ્મરાજાધિરાજગરુના કતાય સાધુવિલાસિનિયા નામ લીનત્થપકાસનિયા બ્રહ્મજાલસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થવિભાવના.

બ્રહ્મજાલસુત્તવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પઠમો ભાગો નિટ્ઠિતો.